

ประวัติศาสตรีกฎหมาย

ชั้นปริญญาโท

โดย

หลวงสุขวิชานพคุณ

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงสุขวิชานพคุณ

๓๐ ม.ค. ๒๕๒๔

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961116527

วันที่ 11/28/34
 เลขทะเบียน 0392
 เลขที่ ๑๑
 ๒๕๕๑

ฉบับนี้ห้องสมุดรัฐสภา

ที่ระลึก

ในการพระราชทานเพลิงศพ

หลวงสุทธิตาภคุณูปถัมภ์ (สีอำม รณยานนท์) ป.ช.ป.ม.

วันพฤหัสบดีที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๒๙

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

กรมการปกครอง

เรื่อง

ขอความเห็นชอบ

ร่าง

หมายรับสั่งที่ ๙๕๗

(แบบ ก.)

สำนักพระราชวัง

๑๖ มกราคม ๒๕๒๔

หลวงสุทธิวาหนฤทธิ (สอาน รมยานนท์) ป.ช.,ป.ม. อายุ ๔๔ ปี ข้าราชการบำนาญ
สังกัดกระทรวงยุติธรรม ถึงอนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวาย ณ บ้านเลขที่ ๑ ซอยสุขุมวิท ถนนพหลโยธิน
กรุงเทพมหานคร วันพุธ ที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๔.๐๐ น.

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ
พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาเจนชัย วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ
ปี กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม กำหนด ๓ คืน

บุญสม ทิมท.

๘:๓๓๓๗ ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หลวงสุทธิวาหนฤทธิ
	เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้และเจ้าพนักงาน
	ที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ น.)

หมายรับสั่งที่ ๕๕๘

สำนักพระราชวัง

๑๗ มกราคม ๒๕๖๔

พระราชทานเพลิงศพ หลวงสุทธีวาทนฤๅติ (สอาน รมยานนท์) ป.ช.,ป.ม.
ข้าราชการบำนาญ สังกัดกระทรวงยุติธรรม ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
กรุงเทพมหานคร

วันพุธ ที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. เจ้าพนักงานจัดการปลี้องเครื่องสุก่าศพ
ณ ศาลาเจอนชัย วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม
ประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ

วันพฤหัสบดี ที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๔.๐๐ น. เชิญโกศศพแห่เวียนเมรุ
แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร ๕ ไตรทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุล
แล้วพระราชทานเพลิง

วันศุกร์ ที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๔ เวลา ๙.๐๐ น. เก็บอัฐิ.

บุญสม/พิมพ์/...../ทาน.

วัน	หน้าที่.....พนักงานพระราชพิธี
	นำหน่วยเวียน เจ้าภาพศพ หลวงสุทธีวาทนฤๅติ
	เพื่อทราบ
	เรื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้และเจ้าพนักงานที่มาปฏิบัติ
	เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หลวงสุทธิตาณฤพุมิ (สอ้าน รมยานนท์) ป.ช.ป.ม.

ชวาระ ๑๒ เมษายน ๒๔๔๓

อนิการรม ๑๕ มกราคม ๒๔๒๙

ถ่ายเมื่อสำเร็จวิชากฎหมายเป็นเนติบัณฑิต

หมายรับสั่งที่ ๕๕๓

๑๙ มกราคม ๒๕๒๔

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้
หม่อมหลวงปิยะ มาลากุล เชิญพวงมาลาไปวางที่หน้าโกศศพ หลวงสุทธิวาตนฤทธิ (สอ้าน รมยานนท์)
ป.ช.,ป.ม. ที่ศาลาเจษฎ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันศุกร์ ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๔.๐๐ น.

บุญชม หิมพ์.

Sumrit หาน.

วัน	หน้าที่พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ หลวงสุทธิวาตนฤทธิ
	เพื่อทราบ.

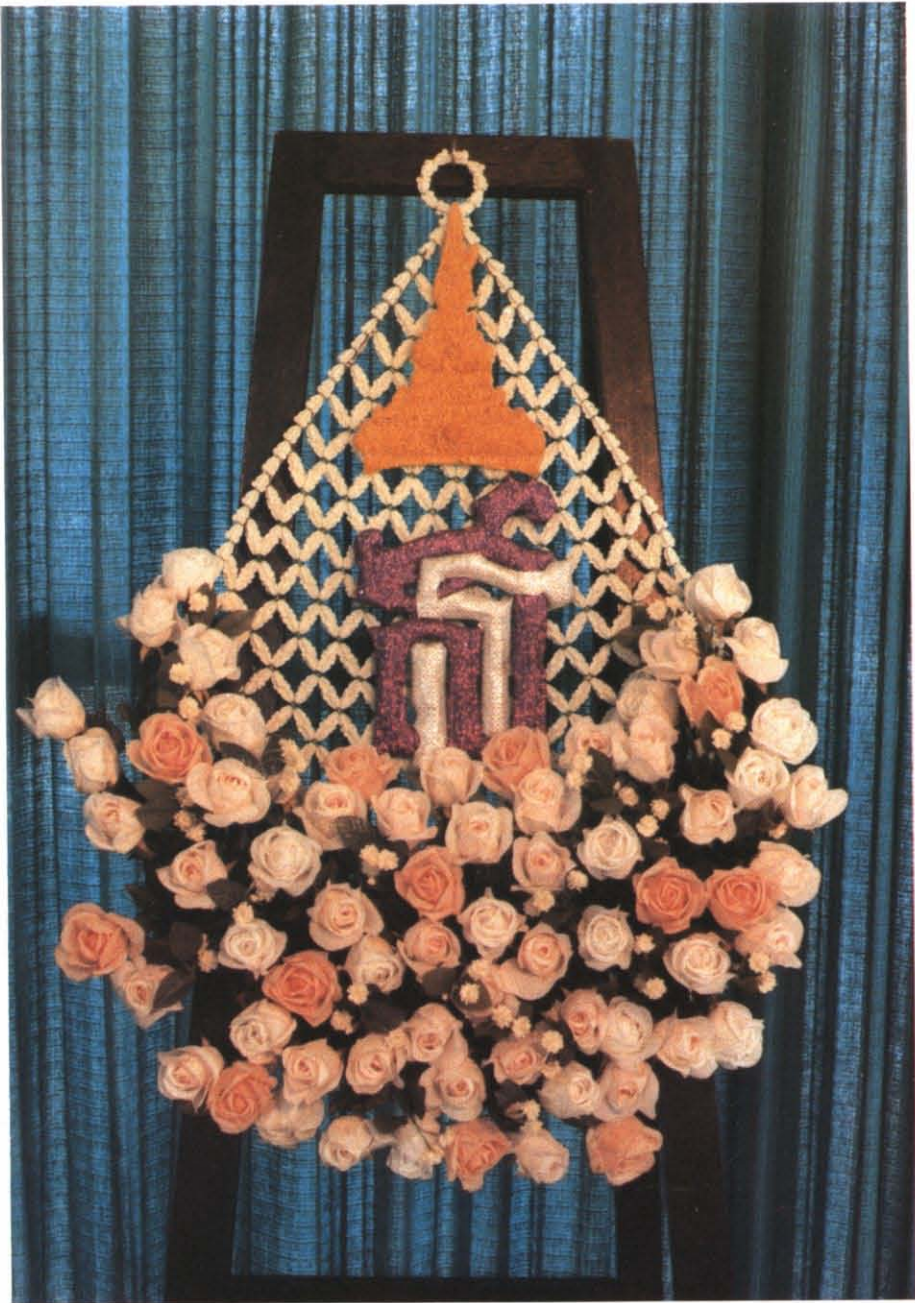
ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าส่งถึงก็ให้ตามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

พวงมาลาพระราชทานของ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณสยามมกุฎราชกุมาร

พวงมาลาพระราชทานของ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พวงมาลาพระราชทานของ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

หลวงสุทธิวาทนฤพุมิ (สอ้าน รมยานนท์) ป.ช., ป.ม. ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับปู กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพและพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมกำหนด ๓ คืน นอกจากนั้นยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าไตร ๕ ไตรทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุล และพระราชทานเพลิง พระมหาสุริยาภรณ์คุณเลนเถาฯ หาทที่สุดมิได้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

ภริยา บุตร ธิดา

ที่ ทม ๐๓๐๑/๔๓๗

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์ กทม. ๑๐๒๐๐

๒๑ มกราคม ๒๕๒๕

เรื่อง ขอแสดงความเสียใจ

เรียน ทายาทตระกูล “สุทธิวาทนฤพดี”

ด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้รับทราบว่า หลวงสุทธิวาทนฤพดี ได้ถึงแก่กรรม ด้วยความเสียใจและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง จึงขอแสดงความเสียใจมา ณ โอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง เพื่อเป็นการคารวะและระลึกถึงคุณงามความดีที่ หลวงสุทธิวาทนฤพดี ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และประเทศชาติเป็นอย่างมาก มหาวิทยาลัยจึงขอร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ ในคืนวันอังคารที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๒๕

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี)

อธิการบดี

กองการเจ้าหน้าที่ งานสวัสดิการ

โทร. ๒๒๑๖๑๓๑ ต่อ ๑๓๕

๑๖ ๑๗๑๘ เห็นคนทำตมของดงอวดคนนั้น ทำ
 ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

២០ ចូលទៅក្នុងផ្ទះម្តាយ ក៏បានដឹងពីការសម្រេច
 ចិត្តរបស់ ឯង ក្នុងការបោះឆ្នោត ក្នុងការបោះឆ្នោត
 ក្នុងការបោះឆ្នោត ឯង ក៏បានដឹងពីការសម្រេច
 ចិត្តរបស់ ឯង ក្នុងការបោះឆ្នោត ក្នុងការបោះឆ្នោត

[illegible]

รายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๒๕

วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๒๕

วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๒๕

วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๒๕

ในพระบรมราชานุเคราะห์

สกุล “สิงห์เดช”

คุณวิโรจน์ หิรัญตระกูล

สำนักงานธรรมบุญ

ดร. ประชา-สมณี คุณะเกษม

คุณหญิงสุภัทรา จงเจริญ

วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๕

กรมพระธรรมบุญ

คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ

มูลนิธิ ศ. สัจญา ธรรมศักดิ์

โรงเรียนศรีอยุธยา

กลุ่ม ๑๖

วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๒๕

สกุล “รมชานนท์ สุตะบุตร และ จินตกานนท์”

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะนิติศาสตร์ ม.ธ.

วิชาเขตจักรพงษ์วนารด

โรงพยาบาลราชวิถี

วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๒๕

ภริยา บุตร ธิดา

กระทรวงยุติธรรม

กองพันทหารปืนใหญ่ ที่ ๑๐๕

คณะผู้ช่วยผู้พิพากษา รุ่น ๘

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

รายนามผู้นำพวงมาลาและดอกไม้เคารพศพ

ประธานศาลฎีกา

ม.ล. บัณฑิต มาลากุล ณ อยุธยา และครอบครัว
ราชสกุลภานุพันธุ์

ม.ร.ว. เทพ - ขวัญตา เทวกุล

อุกฤษ - มณฑินี มงคลนาวิน

พล.อ.อ. สิทธิ เศวตศิลา และคุณหญิง

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและภริยา

ร.ต. ประพาส - วันเพ็ญ ลิ้มปะพันธุ์

ชุมพล - ดวงมัลย์ ศิลปอาชา

สวัสดิ์ โชติพานิช ปลัดกระทรวงยุติธรรม

รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข

กรมพระธรรมมุนี

ศิริ เกวลินสฤต อธิบดีกรมที่ดิน

อธิบดีกรมแรงงาน

กองการศึกษา รร.รณ.

คณะนท. รร.รณ. ชั้นสูง รุ่น ๓

คณะข้าราชการกองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๔

คณะข้าราชการ ป.พัน. ๑๔ และครอบครัว

ป.พัน. ๑๐๔

ป. กกล. บุรพา

ข้าราชการ ป.พัน. ๑๐๔

คณะข้าราชการ ป.พัน. ๔.

พล.ท. ไพบุลย์ - ประทีป ยันตพร เจ้ากรมพระธรรมมุนี สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

พล.ต. อิสระพงศ์ - สุมนา หนูนาคัตติ

พลตรี จรัส - นารัก กุลละวณิชย์

พ.อ. ชูชาติ - นงนาถ สุขสงวน

พ.อ. พัฒนา - ประทุม ชำสนทร

พ.ท. ธีรศักดิ์ - สุภาภรณ์ วาสิตติกล

กรมองค์การระหว่างประเทศ

สโมสรสราญรมย์ กระทรวงการต่างประเทศ

อรุณ - สุกิมพ์ ภานุพงศ์

ข้าราชการสถานทูตไทยกรุงลอนดอน

สำนักงานทูตทหาร สน. ผชท. ทร. ทบ. ทอ./กรุงลอนดอน

ผู้ช่วยทูตทหารบกประจำกรุงลอนดอนและภริยา

ข้าราชการสอท. ณ กรุงปารีส

บุญส่ง - แววมณี สรรพศรี รองอธิบดีกรมป่าไม้

ฝ่ายใช้ประโยชน์ที่ดิน กองจัดการที่ดินป่าสงวน

วนศาสตร์ รุ่น ๒๖

พล.ต.ต. บำรุง - รังรอง กาญจนวัฒน์

พล.ต.ต. พิงพันธุ์ เนตรรังษี

พ.ต.อ. โกสุม - ยาวพา บุณเดิลก

พ.ต.อ. สวัสดิ์ - เสาวลักษณ์ ลัญชานนท์

พ.ต.ท. ไพรัตน์ - บุปผา อตันโถ

กระทรวงยุติธรรม

วัชระ ประภาพัฒน์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ยุติธรรม

คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ กระทรวงยุติธรรม

สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ

กรมบังคับคดี

กองผู้ช่วยฯ ศาลอุทธรณ์
ศาลแขวงพระนครเหนือ
ศาลแขวงธนบุรี
ศาลจังหวัดสิงห์บุรี
ศาลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดนนทบุรี
ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดจันทบุรีและภริยา
คณะผู้ช่วยผู้พิพากษา วันที่ ๘
คณะผู้ช่วยผู้พิพากษา วันที่ ๒๕
นิติศาสตร์ มธ. วันที่ ๒๕๐๓
โรงเรียนศรีอยุธยา
วิทยาเขตจักรพงษ์ขุนวรณ
คณะครูโรงเรียนเซนต์จอร์จ
อาจารย์สมน ชินะผา
ปรียา เกษมสันต์ ณ อยุธยา รองปลัดกระทรวง
สาธารณสุข
โรงพยาบาลราชวิถี
ฝ่ายอายุรกรรม โรงพยาบาลราชวิถี
ฝ่ายและศูนย์ทันตกรรม ราชวิถี
กองวิเคราะห์ยา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
พยาบาล โรงพยาบาลราชวิถี
คณะพยาบาลฝ่ายอายุรกรรม โรงพยาบาลราชวิถี
ฝ่ายโภชนาการโรงพยาบาลราชวิถี
งานต่อมไร้ท่อ โรงพยาบาลราชวิถี
หน่วยชีวเคมี โรงพยาบาลราชวิถี
แพทย์ประจำบ้านอายุรกรรม โรงพยาบาลราชวิถี
พิเศษศัลยกรรม ศก, ศช โรงพยาบาลราชวิถี

พยาบาล E.R. โรงพยาบาลราชวิถี
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และคณะกรรมการหลักสูตร
จุฬาฯ
คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ
รศ. บุญอรรถ สายศรี และภริยา คณะบดีคณะ
เภสัชศาสตร์ จุฬาฯ
ภาควิชาเภสัชเคมี คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ
ภาควิชาเภสัชเวช คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
ภาควิชาจุลชีววิทยา คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
ภาควิชาสรีรวิทยา คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
ภาควิชาเภสัชกรรม คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
ภาควิชาเภสัชอุตสาหกรรม คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
ภาควิชาเภสัชพิษวิทยา คณะเภสัชฯ จุฬาฯ
สโมสรรอาจารย์จุฬาฯ
เภสัชกร วันที่ ๙๓
พยาบาลจุฬาฯ พ.ศ. ๒๔๙๙
แพทย์จุฬาฯ วันที่ ๘
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อรุณ - นางเยาว์ ชัยเสรี
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ต.ม.ธ.ก. วันที่ ๓
นิติศาสตร์ มธ. วันที่ ๒
คณะนิติศาสตร์ มธ.
สภอาจารย์ มธ.
รศ. ศิโรตม์ - เขมรัตน์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
วิทยาลัยศรีปทุม

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาสะพานควาย
ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาสวนพลู
ธนาคารไทยทนุ สาขาสายน้ำทิพย์
ธนาคารกสิกรไทย สาขายศเส
บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์อินเตอร์เครดิตแอนด์เทรดส์ จก
บงล. เชียงใหม่เทรดส์ จก.

คุณหญิงแจ่ม บัตตพงศ์
คุณหญิงสุภัทรา จงเจริญ ดร. ประชา-สมณี คุณะเกษม
ถาวร - คุณหญิงบุญเจือ ไชยภักดิ์
พระอดิศักดิ์สวามิภักดิ์

สุธรรม - ชัดเจน ภักธาคม

ศ. ประภาศน์ อวยชัย และคุณหญิง

ศจ. สมชัย - เฉลียวทรัพย์วนิช

ศจ. วิจิตร ลลิตานนท์ และครอบครัว

ดร. พนผล - มล. ถวัลย์วดี เทวทิพย์

ท.พ. ดร. วัฒนา - ปัทมาวดี คนธคีมี

ทวี - ดวงเดือน กสิยพงศ์

คณิง - สมบูรณ์ ภาไชย

ดร. ปรีดี เกษมทรัพย์

น.พ. ประจักษ์ ประจักษ์เวช และครอบครัว

น.พ. อรรถสิทธิ์ - สดใส เวชชาชีวะ

น.พ. ยงยุทธ อุตยานะกะ

น.พ. สมศักดิ์ - พ.ญ. แสนสุข สืบแสง

น.พ. สุเทพ - สุภัทรา เจริญวัฒนา

น.พ. อนันต์ ส่งแสง และครอบครัว

ทันตแพทย์ชรัส - วัฒนาพันธ์ ไพบุลย์

มูลนิธิ ศ. สัญญา ธรรมศักดิ์

คณะวนศาสตร์

เพื่อนร่วมรุ่น พ.ศ. ๒๕๐๐

เพื่อนเทพศิรินทร์ ๘๒

กลุ่ม ๑๖

อาลัยยัง

ชมรมเท็กซัส - โอคลาโฮมา

บริษัท ทริโอเบรเดอร์ส จำกัด

เวชภัณฑ์ บ. เอ็กซ์ไทย จำกัด

MEAD JOHNSON BRISTOL MYER

สำนักงาน "ธรรมบุญ" ทุนความ

โอวาท - อังคณา - วาหนันท์ เศรษฐบุณ

ครอบครัวชอยหม่อมแก้ว

หลาน ๆ "บ้านบางลำภู"

สกุล "สิงห์เดช"

ครอบครัว ปฐม สุทธิวาทนฤพคุณ

ครอบครัว วรรณะภักดิ์

ตระกูล เสรีรัตน์

ม.ล. กิตติร - สุชาดา - ปักและหนูจิว

พี่น้องสกุล กเนจร

ครอบครัว สุธรรมานุวัฒน์

ดุขฎี - สวัสดิ์ ชูโต

ประวีณ สุจริตกุล และครอบครัว

บุญยงค์ ประจักษ์เวช และบุตร

เชียร - สงบ เจริญวัฒนา

ดิเรก - สุนันท์ ลิ้มจิตติ

สุพจน์ - อัญชัย นาตะพินธุ

ประเทือง - สมฤทธิ์ กมลโชติ

ประจักษ์ - นางเยาว์ คงคาทอง
 ประการ - สมบัติ กาญจนศุขย์
 วินัย - จรินทร์ บุญพรหมณ์
 น้อย - หลุยส์ - เกศ
 เฉลิม - ประเทือง การปล้มจิตต์
 ต้ม - ละม่อม ทองสมุทร
 ร้านดอกไม้ต้ม
 ผู้ใหญ่เต็ม กมลสาคร
 นายสุรพงศ์ เตชวีรพงศ์
 รัตน์ - บุญเทริกา ศรีไกรวิน
 บุญญิต - สุทธิวาท อรชุน
 ปรีชา - มณฑา พานิชวงศ์
 จารัส - พลตรีชลิต ชุนศิริรักษ์
 สุข - แอม
 น.ส.พ. สายกลาง
 สกลและประจวบ บุญยัษฐิติ
 อุไรวรรณ จารุวิวัฒน์
 เล็ก - ม.ล. เครือจิตร เหมินทร์
 ปิ่นมณี ชวนะวีระวงศ์
 นิยม - วีระ ทรรทรานนท์
 ถาวร - ลัดดาวัลย์ ไชยดิษฐ
 อนันต์ - สมณา ดังทัดสวัสดิ์
 สวัสดิ์ - ศรีน้อย มีเพียร
 ชัยทัต - เพ็ญประภา สุนทรพิพิธ
 สูดาวง สังขนิยม และลูกๆ
 สุธี - ผ่องลักษณ์ ประศาสน์วินิจัย
 ชุติศักดิ์ ศากยะวงศ์ และครอบครัว

ปรีชา วิจิตรรัตน
 ขวลิต เมษะทัต
 อาสา - สุจิตคุณ สารสิน
 “จินตกานนท์”
 สมใจ วัฒนผาสุก และครอบครัว
 วิทย์ รายนานนท์
 เฉลิมลาภ กเนจร ณ อยุธยา
 เฉลิม ทัดภิรมย์
 ประก อมรนนท์
 เจือ - ประทุม โชติคพุกณะ
 ประทีป - อรณารถ ชุ่มวัฒนะ
 วิโรจน์ หิรัญตระกูล
 สุระ จันทรศรีชวาลา
 โอวาท - อ้อ - นันทน์ - นก
 ประยงค์ จันทน์ตรูผล
 ศาลแขวงพระนครใต้
 บ. ศรีสมบัติการพิมพ์ จ.ก.
 หม่อมเจ้าจิตติพันธุ์ ยุคล - ครอบครัว
 ชัยทัต - ชัยสิริ อนุะมาน
 เสวตร - โสภา เปี่ยมพงศ์สานต์
 กัปตัน พิสุทธิ จูติภาส
 กัปตัน ไกรศรี รามเดชะ
 ศิษย์นิติศาสตร์ มธ. รุ่นที่ ๑๕
 บัญชา - อรอนงค์ สทเกียรติมนตร์

តាំបររមាຍ

បរវត្តិតាសត្រក្សត្រមា

ឌីនបរិច្ចត្វាតៃ

តៃ

តតាសុតតាតាតាតា

คำนำ

คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายชั้นปริญญาโทนี้ ได้เรียบเรียงไว้นานแล้ว และ
ใช้บรรยายแล้วหลายปี แต่จะให้เป็นสมุดตำราขึ้นก็เห็นว่าค่าใช้จ่ายของโรงพิมพ์มีใช้เล็ก
น้อย แต่จำนวนนักศึกษามีน้อยอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งท่านอาจารย์ เกรียว บุณนาค ซึ่ง
เป็นสหายสนิทกันอยู่ได้มาบอกว่า ท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นคร มีตัวบทกฎหมายพระเจ้า
มังรายครบถ้วนตุลรัฐธรรมนุญฉบับแรกของไทย ข้าพเจ้าสนใจรีบติดต่อขอยืมของท่าน แล้ว
ก็รอฟังข่าวอยู่ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๔ จึงได้รับความกรุณา ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า
คำบรรยายที่เขียนไว้และบรรยายแล้วนั้นส่วนมากเป็นสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่ง
ใหม่กว่ากฎหมายพระเจ้ามังราย เว้นแต่ภาค ๑ ถึง ๔ ที่อายุเก่ากว่ามากเป็นกฎหมาย
กว่าสองพันปีแล้ว ระหว่างนั้นมีท่านที่เคารพทักว่าขอให้เขียนของไทยเรามากๆ เกิด เช่น
พ่อขุนรามคำแหง ข้าพเจ้าจำต้องงดพิมพ์ และรีบเขียนคำบรรยายกฎหมายพระเจ้ามังราย
เพื่อจัดเข้าตามอายุเก่าใหม่ของกฎหมาย คือให้อยู่เป็นภาค ๗ ก่อนพระโอรสการลักษณะโจร
ตามกฎหมายตราสามดวงที่เขียนไว้ ๓-๔ ปีแล้ว

การเขียนคำบรรยายกฎหมายพระเจ้ามังรายได้ทำอย่างรีบร้อนทั้ง ๆ ที่เป็นกฎ-
หมายละเอียดพิสดารมาก คงจะมีผิดพลาดคลาดเคลื่อนบ้าง หวังว่าคงได้รับอภัย

หลวงสุทธิวาทนฤพุดิ

บ้านเลขที่ ๓ ซอย ๑๔

ถนนพหลโยธิน กรุงเทพมหานคร.

มกราคม ๒๕๑๖

หัวข้อบรรยาย

หน้า

ภาคหนึ่ง บทนำและหลักทั่วไป

๑. บทนำจากเอกสารที่ใช้ประกอบการบรรยายจากบทนำของหนังสือ
เจ้าชีวิต ๑
- คำบรรยายหัวข้อประวัติศาสตร์ชุมชนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์
กฎหมาย ๔
๒. กฎหมายและเหตุที่ต้องกล่าวทบทวนถึงกฎหมาย ๑๑
๓. ผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ในรัฐและประเทศเอกราชเกี่ยวข้องกับอย่างไร... ๑๓
๔. คำสั่งคำบัญชากับลายลักษณ์อักษร และคำสั่งคำบัญชาที่เป็นกฎ-
หมายและไม่เป็นกฎหมาย ๑๔
๕. มีอะไรเกิดขึ้นก่อนคำสั่งคำบัญชาที่เป็นกฎหมายและความเห็นของ
เซอร์เฮนรีเมน ๑๕

ภาคสอง ประวัติ ความเห็นและวิวัฒนาการของกฎหมาย ๒๐

๑. ลักษณะของกฎหมายที่พึงใช้ศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย ๒๐
๒. ประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไร จะเลือกใช้กฎหมายอะไรหรือไม่
และวิวัฒนาการกฎหมาย หลักการและเหตุผลที่เป็นสิ่งจำเป็นแก่
การร่างกฎหมาย ๒๐
๓. กฎหมายเก่าที่สุดที่บุคคลรุ่นหลังค้นคว้าได้ คือกฎหมายอะไร ที่
ไหนและได้ความอย่างไร ๒๑
๔. ความเห็นของยอชเซเดส์เรื่องลายจารึกต่างๆ ๒๑
- ๔.๑ ความเห็นของ ดร. แลงการ์ดเกี่ยวกับลายจารึก ๒๒
- ๔.๒ ความเห็นของผู้บรรยายเกี่ยวกับแผ่นอูฐีลาจารึกฮัมมูราบี
และโต๊ะทองแดงของโรมัน ๒๓

ภาคสาม ประมวลกฎหมายพระเจ้าฮัมมูราบี

๑. การวินิจฉัยข้อบาบิโลน	๒๔
๒. ลักษณะของวัตถุที่ค้นพบและสถานที่พบ	๒๔
๓. บุคคลแรกที่อ่านแผ่นอิฐ	๒๕
๔. บุคคลที่สองที่อ่านได้มากกว่า	๒๕
๕. การใช้คำว่าประมวลกฎหมายของพระเจ้าฮัมมูราบี	๒๖

ภาคสี่ คำวินิจฉัยโตะทองแดงของโรมัน

๑. ถาวรวัตถุทำด้วยทองแดง	๒๗
๒. บทบัญญัติกฎหมายโตะทองแดงของโรมัน	๒๙
๓. รูปแบบของการจารึก	๓๘
๔. ตัวบทและบันทึกความเห็นของผู้บรรยาย	๓๙

ภาคห้า ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ และหลักอื่น ๆ

๑. บทนำศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง	๑๐๘
๒. รูปร่าง และวรรคตอนหรือบันทึกที่จารึกตามแบบหอสมุดวชิร- ญาณวโรรส	๑๑๐
๓. คำอ่านคำแปลเป็นภาษาปัจจุบัน	๑๒๒
๔. จารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๒ ถึง ๑๕	๑๒๓
๕. คำบรรยายหลักที่ ๑ เรียงตามลำดับด้านที่ ๑ ถึงที่ ๔	๑๒๖
๖. จารึกที่เกี่ยวข้องเป็นกฎหมาย	๑๓๒

ภาคหก ศิลาจารึกกฎหมายอาญาสุโขทัย

๑. บทนำ	๑๙๐
๒. ตัวบท คำอ่าน-คำแปล และความเห็นผู้บรรยาย จารึกหลักที่ ด้านที่ ๑	๑๙๒

๓. ดัชนี คำอ่าน—คำแปล และความเห็นผู้บรรยายจารึกหลักหิน ด้านที่ ๒	๒๐๑

ภาคเจ็ด กฎหมายพระเจ้ามังราย หรือมังรายราชศาสตร์	๒๑๓
๑. หน้าที่	๒๑๖
๒. คนตายกลางสนามรบ	๒๑๘
๓. รบศึกกรณีได้หัวและกรณีไม่ได้หัวข้าศึกมา	๒๑๘
๔. เสนอมาตย์ตาย	๒๑๙
๕. ให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน	๒๒๐
๖. ไพร่กู้เงินขุน	๒๒๐
๗. ไพร่สร้างไร่นา	๒๒๑
๘. ไพร่ที่ขุนไม่ควรรับไปเป็นข้า	๒๒๒
๙. ข้าขอรับมรดก	๒๒๓
๑๐. ข้าพระยาไปอยู่กับไพร่	๒๒๔
๑๑. ลักษณะนายทศ และนายทสิล	๒๒๕
๑๒. ความผิดร้ายแรงซึ่งยอมให้ฆ่าผู้กระทำได้	๒๒๗
๑๓. โทษประหารชีวิต	๒๓๑
๑๔. โทษหนักสามสถาน	๒๓๓
๑๕. การพิจารณาความให้เหตุ ๔ ประการ	๒๓๔
๑๖. ตัดสินความไม่ถูกต้องอันควรเพิกถอนเสีย ๔ ประการ	๒๓๕
๑๗. อายุความสี่ปี	๒๓๗
๑๘. สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ	๒๓๙
๑๙. ลักษณะหมิ่น	๒๔๖
๒๐. ลักษณะหย่า	๒๔๒

	หน้า
๒๑. การแบ่งสินสมรส	๒๕๔
๒๒. ลักษณะมรดก	๒๗๑
๒๓. ลักษณะหนี้	๒๘๓
๒๔. ลักษณะวิวาท (ต่างนิตินัน)	๒๙๑
๒๕. ลักษณะใส่ความกัน	๒๙๙
๒๖. ลักษณะลักทรัพย์ และลักพา	๓๐๒
๒๗. ลักษณะ ข่มขืน อำ และลัก	๓๒๒
๒๘. สรุปความเห็นผู้บรรยายบางประการในภาค ๖-๗	๔๐๕

ภาคแปด พระไอยการลักษณะโจรพิสดาร

๑. บทนำ	๔๐๘
๒. จำพวกแห่งโจร	๔๑๓
๓. ประเภทแห่งโจร	๔๑๔
๔. เรื่องคำปรารภในกฎหมายโจร	๔๒๐
๕. คำบรรยายเรียงมาตรา	๔๒๑

สารบัญภาค

ภาคหนึ่ง	บทนำและหลักทั่วไป	หน้า ๑
ภาคสอง	ความเห็นและวิวัฒนาการกฎหมาย	หน้า ๒๐
ภาคสาม	ประมวลกฎหมายล้มละลาย	หน้า ๒๔
ภาคสี่	วินัยกฤษฎีกาหมายสืบสองโต๊ะ	หน้า ๒๗
ภาคห้า	ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง	หน้า ๑๐๘
ภาคหก	กฎหมายอาญา (โจร) สุโขทัย	หน้า ๑๙๐
ภาคเจ็ด	มั่งรายราชศาสตร์	หน้า ๒๑๓
ภาคแปด	พระไอยการลักษณโจร	หน้า ๔๐๙

ภาคหนึ่ง

บทนำและหลักทั่วไป

ข้าพเจ้าขอเริ่มดำเนินการความออกนอกทางของกฎหมายสักเล็กน้อยเสียก่อนทั้งนี้
เพราะต้องการจะนำท่านให้ ได้ฟังเรื่องซึ่งเคยรู้อยู่แล้วเป็นการทบทวนแบบพงศาวดารเพื่อ
ลำดับเหตุการณ์ไปสู่ยุค “สุโขทัย” อันเป็นต้นเรื่องของกฎหมายไทยที่จะพื้งนำมาเป็นหลัก
ในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เมื่อท่านเข้าถึงสุโขทัยอันเป็นดินแดนแห่งแรกของ
กฎหมายไทยแล้ว ข้าพเจ้าก็จะเริ่มเรื่องของกฎหมายต่อไป

๑. บทนำจากเอกสารที่ใช้ประกอบการบรรยายจากบทนำของหนังสือเรื่องเจ้า- ชีวิต

“คนไทย ซึ่งพระองค์ผู้สืบสายตรงทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และปกครองอยู่ใน
สมัยนี้ ฝรั่งชาวตะวันตกมักจะเรียกว่า ชาวสยาม แต่ภาษาของเราเรียกตัวเราว่า
ไทย ฯลฯ คนไทย ฯลฯ อาหารไทย ฯลฯ”

“ชาวไทยสยามเป็นหมู่หนึ่งของฝูงคนไทยโบราณ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของฝูงคน
โบราณอันมีนามรวมว่า ชาวมองโกล มีกำเนิดหลายพันปีมาแล้ว ตามทิวเขา อัลไต
ซึ่งเป็นเขตแดนประเทศมองโกลภายนอกปัจจุบัน ตามประวัติของชาวไทยโบราณอันอยู่ใน
ระดับกึ่งประวัติศาสตร์ ชาวไทยโบราณ อยู่ในดินแดนจีนปัจจุบัน ซึ่งบัดนี้เรียกว่า เกียง-
สุขานตุง มีแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซีเกียงกระหนาบอยู่สองด้าน ฯลฯ บางคน
ว่าชาวไทยเคยอยู่ในภาคคนถึงหกพันปีมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ชาวไทยโบราณสูญหาย
เสียหมด”

“ ฯลฯ เมื่อชาวไทยเริ่มตั้งตนอพยพแล้วก็ไม่หยุด ฯลฯ บางหมู่
นั้นเชื่อว่าหยุดอยู่เป็นเวลานาน ในแคว้นยูเนียน ของจีนปัจจุบัน และตั้งราชอาณาจักร
น่านเจ้า ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ฯลฯ”

“ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม รว พ.ศ. ๑๗๙๗ (ค.ศ. ๑๒๕๔) ราชอาณาจักร ล้านเจ้า ได้ถูกทำลายแหลกละเอียดโดยพระจักรพรรดิขาว มองโกลบุกไล่เข้า พระนั้ตดาของ จักรพรรดิ เจนกีซข่าน ”

“ ดินแดนซึ่งคนไทยอพยพลงมาเรื่อย ๆ นั้น บัดนี้เรียกว่า อินโดจีน ภาษา สันสกฤตว่า สุวรรณภูมิ แหลมทอง เพราะมีทองฝังอยู่ ซึ่งบัดนี้เป็นประเทศ พม่า, ไทย, ลาว, ญวน, กัมพูชา, และมลายู ผู้ชนในแหลมทองดึกดำบรรพ์เป็นคนดำ (นีโกร) ฯลฯ ”

ฯลฯ

“ ฯลฯ ชาวไทยซึ่งอพยพลงมา ตามลำน้ำ สาละวิน ตั้งภูมิลำเนาอยู่เหนือ ถิ่นของชาว มอญ ไทยหม่นกลายเป็นไทยใหญ่ Shan ดินแดนของไทยใหญ่ปัจจุบันเป็น ส่วนหนึ่งของประเทศ พม่า หมู่ตะวันออกเดินทางลงมาทางลำแม่น้ำโขงแล้วหยุดตั้งภูมิลำเนาตามริมฝั่งแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน รวมกันกลายเป็นคน ลาว หรือ ไทยเหนือ ชาวไทย หม่นกลาง เดินทางตามลำน้ำเจ้าพระยา ลงยังพนาบกลางแหลมทอง คือไทย (ข้าพเจ้าผู้บรรยายเข้าใจว่า ไทยลำน้ำเจ้าพระยานเองคือพวกเราทุกวันนี้ ซึ่งครั้งโบราณสมัยหนึ่งเคยเรียกว่า ไทยละว้า โปรดดูคำบรรยายชั้นปริญญาตรีของ ข้าพเจ้า หน้า ๑๑๐)

ฯลฯ

“ ฯลฯ เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อขุนหลวงพ้อเมืองของคนไทย ได้รับเลื่อนยศขึ้นเป็น พระมหากษัตริย์ คนไทยก็เอาอย่างเขมรอีก ยกย่องพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ ให้ สูงใหญ่เป็น สมมติเทวดาเช่นเดียวกับชาวเขมร ”

ฯลฯ

“ ฯลฯ การรวบรวมของชาวไทยจนเป็นปึกแผ่นอันเดียวกัน ได้ผลสำเร็จทางภาคเหนือเมื่อราชอาณาจักร สุโขทัย เป็นใหญ่เหนือแคว้นอื่น ๆ ทั้งหมดในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ (ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอตั้งข้อสงสัยว่าพิมพ์เลขผิด คือน่าจะเป็น พ.ศ. ๑๘๐๐)

ฯลฯ

“ฯลฯ ไม่มีปัญหาเลยว่า สุโขทัย เป็น ถิ่นแรก ที่คนไทยแสดงตนเป็น อิสสระ
ไม่ยอมจะส่งส่วยไปยังเมืองหลวงเขมรอีก คือเขมรอ่อนกำลังลง
..... ฯลฯ.....”

ฯลฯ

“ฯลฯ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ เป็นผู้ทรงสร้างราชอาณาจักร สุโขทัย ขึ้นราว
พ.ศ. ๑๘๐๐ จึงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ พระร่วง ระดับสูงสุดของราชวงศ์
..... ฯลฯ..... คือรัชกาลที่ ๓ พระนามว่า พระเจ้ารามคำแหง
พ.ศ. ๑๘๑๘ ถึง ๑๘๖๐”

ฯลฯ

“ฯลฯ พระราชโอรสและพระราชนัดดาของพระองค์ ซึ่งทรงสืบราชสมบัติต่อมา
จากพระเจ้ารามคำแหง มีได้ทรงมีคุณวุฒิเช่นเดียวกัน..... ฯลฯ..... หากว่าเราไม่มี
ชาวไทย..... อีกหมู่หนึ่ง..... ชาวไทยหมู่หนึ่งไม่เคยตกอยู่ใต้อำนาจของพระราชวงศ์
พระร่วง มีชื่อเสียงมากทางตำนาน เรียกกันว่าเมือง อุ้มทอง (ผู้บรรยายขอขยาย
ความว่า พระรามธิบดีที่ ๑)

“ฯลฯ เมื่อพระรามธิบดีที่ ๑ สวรรคต พ.ศ. ๑๙๑๒..... พระราชโอรสได้สืบราช
สมบัติ คือ พระรามเมศวร ตกอยู่ในฐานะลำบาก มีพระเจ้าอา ทรงอยากจะเป็นพระเจ้า
แผ่นดินเสียเอง แต่ก็ทรงเป็นผลสำเร็จทรงพระนามว่า พระบรมราชาที่ ๑ ฯลฯ
..... และต่อไปเราจะได้เห็นอาทรงแย่งราชสมบัติของหลานอีกหลายครั้ง..... (พระองค์
เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงนิพนธ์ ต่อไปว่า ประวัติกรุงศรีอยุธยาเป็นที่น่าสนใจ ฯลฯ)

ฯลฯ

ข้าพเจ้าจะยุติทางด้านพงศาวดารเสียเพียงเท่านี้ เพราะเราเข้ามาถึงสุโขทัย
เรียบร้อยแล้ว แต่ก็ยังมีอะไรที่น่าสนใจอีกหน่อย นั่นคือ ข้อตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับ
ประวัติศาสตร์กฎหมายกล่าวคือ เรื่องของพระไตรโลก และตำแหน่งเสนาบดีที่ทรงคงม
ความที่อ่านพบมาดังต่อไปนี้

“ละฯ ระหว่างประทับอยู่ที่พิษณุโลก พระไตรโลก.....ทรงผนวชเป็นภิกษุทาง
กรุงศรีอยุธยา^๕ยังได้รับคำสั่งจากพระองค์ อยู่ตลอดเวลา ทรงตั้งตำแหน่งมหาเสนาบดีบน^๕
อีกสองคือ สมุหพระกลาโหมและมหาดไทย กลาโหมคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ มหาด
ไทยคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ เป็นทั้งทหารและพลเรือนพร้อม ๆ กัน”

ผู้บรรยายขอเสริมความว่า ชื่อสมุหพระกลาโหม และสมุหนายก จะต้องได้พูด
กันในหมวดข้างหน้าต่อไป และก็จะวินิจฉัยได้ว่า สมุหทั้งเป็นมหาเสนาบดีฝ่ายมหาดไทย
นั้นเลิกไปหรือเปลี่ยนเรียกชื่อใหม่อย่างไร ส่วนหน้าที่ก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตาม
กาลสมัย

คำบรรยายหัวข้อประวัติศาสตร์ชุมชนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กฎหมาย (จากเอกสารคำบรรยายของพระองค์อาทิตยทิพอาภา)

ประวัติศาสตร์ชุมชนก่อนมีศาสนาและกฎหมาย

(๑) สมัยมนุษย์ยังเป็นคนป่าอยู่

เป็นที่น่าสนใจว่าในสมัยปัจจุบันเรารู้เรื่องของคนป่าสมัยดึกดำบรรพ์ได้ดีกว่าคน
โบราณ เรามีปราชญ์สนใจศึกษาค้นคว้า เช่น นักมนุษยวิทยาเป็นต้น

รูโชนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสเขียนตำราไว้ว่า ชีวิตคนป่าเต็มไปด้วยความสุขสำราญ
รูโชนักล่าสัตว์หนักแน่นว่า มนุษย์ปัจจุบันดำเนินชีวิตห่างไกลจากภาวะธรรมชาติ คือ ชีวิตคน
ป่ามนุษย์จึงมีความสุข แต่จากการค้นคว้าตามหลักวิชาต่างก็ค้นรูโชนักว่า ไม่ตรงกับความจริง
เพราะนักมนุษยวิทยาปัจจุบันค้นคว้าได้ว่า ชีวิตคนป่าแสนกันดาร

(ก) ไม่มีบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่ง

(ข) ไม่มีครอบครัวเป็นหลักฐานตัวตน

(ค) อาหารการกินแร้นแค้น มีแต่การหาวันกินวัน เช่น การล่าสัตว์ เก็บผลไม้
ไม่มีการเลี้ยงการผสมพันธุ์สัตว์ ไม่มีการเพาะปลูก

(ง) กินอาหารดิบ ๆ เพราะไม่มีไฟ ต้องใช้หินถูกันเป็นประกายไฟ แสงจะ
 ๒๒
 อัดคด

(จ) เครื่องมือต่าง ๆ ทำด้วยหินด้วยไม้ ไม่มีโลหะชนิดมีคม

(ฉ) ที่อยู่อาศัยคือ ถ้าและต้นไม้ใหญ่ ซึ่งตามธรรมดาเป็นที่อยู่ของสัตว์ร้าย เมื่อไปแย่งที่อยู่ของมันก็ต้องระวังกตัว

(ข) เครื่องนุ่งห่มไม่มี เว้นแต่จะหนาวมากจริง ๆ ก็สุดแต่จะหาอะไรได้

(๒) ระเบียบและธรรมเนียมประเพณี

ตามความในข้อหนึ่งนั้นจะเห็นได้ว่า แขนงข้างของกันดารเพียงใด ขนบธรรมเนียม
จึงน่าจะกล่าวว่ยังไม่มี แต่เพราะต้องต่อสู้ศัทรุนานาชนิด จึงต้องรวมกลุ่มกันคล้าย ๆ ผู่
สัตว์ การหาอาหารก็ร่วมแรงกันแสวงหาได้ง่ายขึ้น การต่อสู้มนุษย์และสัตว์ต้องรวมกำลัง
ด้วยกัน ข้อพิพาทสมยอมกันสืบเนื่องมาจากแย่งอาหารกัน

(๓) เพราะการรวม ในข้อ ๒ ความสำคัญจึงเกิดขึ้นคือ “หมู่” หมู่หรือกลุ่ม ชนนี้เรียกว่า โตแต้ม (Totem) แต่ละกลุ่มมีเครื่องหมายประจำจะเป็นชื่อสัตว์หรือชื่อต้นไม้ ที่สำคัญๆ ก็ได้ มนุษย์ในสังกัดโตแต้มย่อมมีวินัยข้อห้ามต่างๆ เช่น จะเป็นผิวเมียนในหมู่ โตแต้มเดียวกันไม่ได้ ถ้าเป็นมนุษย์ปัจจุบันก็จะขมว่าดี เพราะสายโลหิตใกล้เคียงกันเด็กเกิด มาย่อมไม่แข็งแรง ส่วนจะสมสู่กับโตแต้มใดเขาที่กำหนดตกลงไว้ เช่น โตแต้ม (ก) สมสู่ได้ แต่กับโตแต้ม (ข) นอกนั้นห้ามเด็ดขาด เรื่องนี้ต้องรู้และปฏิบัติกันตั้งแต่เด็กๆ ที่เดียว

จะอย่างไรก็ตาม การเป็นสามีภรรยาหาไม่ การสมสู่ไม่มีพิธีต้อง หญิงโตเต็ม (ก) วัน^๓นั้นสมสู่กับชายโตเต็ม (ข) คนหนึ่ง อีกสามวันเปลี่ยนเป็นชายอีกคนหนึ่งในโตเต็ม (ข) ก็เป็นการใช้ได้ เพราะไม่ผิดโตเต็มที่อนุญาตไว้ เมื่อเช่นนี้บิดาของเด็กที่เกิดมาย่อมไม่ปรากฏ แต่ถือเอาว่าเด็กเป็นบุตรของมารดาเป็นสำคัญ ความข้อนี้เปรียบกฎหมายปัจจุบัน ไม่ได้เสียเลยในทางจะขอให้ชายรับรองบุตร คงได้แต่ทางมารดาฝ่ายเดียว

(๔) การศาสนา สมัยคนบ้านยังไม่ปรากฏหลักฐาน แม้ก่อนนิมิตศาสนาคนป่า
ก็มีสัญญาตญาณ คือ ความกลัว ความเคารพและการทำตามอย่างกัน สิ่งแรกที่เขากลัวคือ

ปีศาจ เขาวามันหลอกหลอนทำอันตรายได้ ทำให้เป็นบ้าก็ได้ ต้องบวงสรวงสังเวยเส้นไหว
ชั้นแรก ๆ ถึงกับใช้สาวสวยบูชายันต์ แต่รายไม่สำคัญก็ใช้สัตว์แทนคนได้ อย่างนี้จะเรียกว่า
ลัทธิศาสนาที่ไม่ถนัด ยังเรียกไม่ได้แน่

คนสมัยยังไม่มีศาสนา ย่อมไม่มีกฎหมาย แต่การห้ามต่าง ๆ มีอยู่แล้วซึ่งจะกล่าว
ต่อไป

(๕) ข้อห้ามต่าง ๆ คือ Tabu เมื่อข้อศาสนายังต่ำอยู่

ข้อห้ามต่าง ๆ เป็นมูลฐานให้เกิดประเพณีขึ้น เช่นเกิดมีคนจมน้ำตายตรงไหนก็
ห้ามคนลงอาบน้ำตรงนั้นเด็ดขาด ถือเอาว่าแม่ฟ้าพระคงคาโกรธ แล้วจึงเชือดสัตว์ทำตามข้อห้าม
ตามอย่างกันเรื่อยมาจนเป็นธรรมเนียม ธรรมเนียมต่าง ๆ ก็ยังขาดเหตุผล แต่ธรรมเนียมบาง
ข้อก็ปรากฏผลดีจนสามารถถือเป็นหลักการอันถาวรได้ ซึ่งเราเรียกได้ว่าเป็น “นิติประเพณี”

(๖) วิวัฒนาการของชุมชนสมัยพ่อบ้าน (หัวหน้า) ซึ่งมีการใกล้เคียงและ
ขาดข้อพิพาททางกรณี

สำหรับความข้อนี้ต้องเข้าใจว่ามีใช้จะปรากฏขึ้นโดยรวดเร็ว แต่ค่อย ๆ เกิดมี
ขึ้นอย่างเชื่องช้าขึ้นเรื่อย ๆ ปี เบื้องแรกก็มีเพียงผู้เฒ่าที่นับถือเท่านั้น ส่วนมากมักเป็นผู้
เชี่ยวชาญทางขนบประเพณีทางไสยศาสตร์ สามารถทำพิธีขับเป่าภูตผีปีศาจเป็นต้น ซึ่งแล้ว
เท่านั้นผู้ซึ่งสามารถใกล้เคียงข้อพิพาทเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือว่ากล่าวตักเตือนผู้ละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ
ส่วนเรื่องเป็นบ้านเป็นเมืองขนบนั้นเป็นตอนที่เจริญขึ้นมากแล้ว และจะมีพ่อเมือง มีประเพณี
และข้อศาสนาที่ดียิ่งกว่าเดิมด้วย ดังจะได้บรรยายต่อไปในหัวข้อข้างหน้า

(๗) เริ่มมีการเลี้ยงสัตว์และการเพาะปลูกขึ้นอย่างไร

เรื่องการเลี้ยงสัตว์ก็คงจะเนื่องจากไปล่าสัตว์เป็น ๆ มาได้จนเหลือจะรับประทาน
จึงหาวิธีเก็บไว้วันต่อไป บางกรณีสัตว์มีท้องแก่และตกลูกออกมา ทำให้เกิดความรู้สึกรู้เห็น
ผลของการที่จะเลี้ยงมันไว้จนเป็นฝูงใหญ่ ๆ ขึ้น เช่น เป็ด ไก่ แพะ สุนัข ส่วนผลไม้ที่
เก็บมากินแล้วคายเมล็ดทิ้งไว้มันจะงอกงามเติบโตขึ้น บางชนิดก็รวดเร็วได้ผลตามฤดูกาล
การเพาะปลูกจึงมีขึ้น

(๘) กำลังหรือแรงงาน

เมื่อการเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกบังเกิดผล ทางด้านกำลังแรงงานย่อมจำเป็นมาก พวกผู้หญิงและเด็กได้ช่วยเหลืองานด้านนี้มาก ส่วนผู้ชายก็ออกจากที่พักอาศัยไปแสวงหาตามโอกาส ไม่ต้องห่วงสัตว์เลี้ยงและต้นไม้ พวกผู้ชายเกิดปรารถนาจะมีคู่ครองเป็นตัวตน และเป็นเจ้าของจนเกิดบุตรและถือสิทธิในครอบครัวของตน เพราะไม่สับสนอย่างแต่ก่อน แต่วิธีการจะได้ภรรยาจะเป็นการลักพาหรือขอเอามา ยังไม่มีวิธีการอันทันสมัย และข้อก็มีใช้เงินตรา หากใช้วัสดุสิ่งของ เรื่องสินสอดของหมั้นเป็นสมัยใหม่มาก ยังไม่มี

(๙) ทาส ก็เป็นกำลังงานสำคัญเสมือนทรัพย์สินและชุมชนก็เกิดมทรพยสินขึ้นด้วย ตลอดจนที่ดินก็มีความสำคัญ

ขอบรรยายในหัวข้อเรื่องทาสก่อนแล้วจึงจะถึงเรื่องที่ดิน คือ ทาสเริ่มมีขึ้นเพราะการรบพุ่งกันโดยสมัยล่าสัตว์เพื่อเลี้ยงชีพนั้น ผู้แพทเป็นเชลยจะต้องถูกฆ่าทิ้งเสีย หรือบางพวกก็ฆ่าเชลยเป็นอาหารไปเลย พวกแขกดำบางพวกในอาฟริกาฆ่ากินเนอมมนุษย์อยู่นานกว่าพวกอื่น เพราะไม่รู้ว่าจะถ้าไม่ฆ่าเสียจะเอาไว้ทำอะไร จะให้อาหารกินก็เปลืองเปล่า ๆ ครั้นเวลาล่วงเลยมา และไม่นิยมกินเนอมมนุษย์ ประกอบกับกาลสมัยเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกบ้างแล้ว จึงได้ใช้งานทาสอย่างได้ผลดียิ่ง จึงถือว่าทาสกรรมกรก็เสมือนทรัพย์สินหนึ่งถึงซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ ซึ่งบันทึกบรรยายมาถึงจุดที่ว่า “สิทธิ” เริ่มมีขึ้นแล้วโดยดูเหมือนจะยังไม่รู้สึกตัว คือสิทธิความเป็นเจ้าของภรรยาของตนใครจะมาปะปนไม่ได้ บุตรก็เป็นสมาชิกของตนแน่ชัดแล้วยังมีทาสอีกเป็นแรงงานสำคัญหนึ่งนั้น กลายเป็นสิ่งจำเป็น ทำให้บุคคลมีสิทธิอันหนึ่งคือสิทธิในทรัพย์สิน (ไรต์อินเรม) บุคคลบางครอบครัวเริ่มมั่งคั่งร่ำรวยขึ้น มีความผาสุก เปลี่ยนวิธีการหาอาหารแบบคนป่ามาเป็น

- (ก) รู้จักใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์
- (ข) ตังต้นเลี้ยงสัตว์ และปลูกต้นไม้
- (ค) ได้เห็นผลจากแรงงานอย่างประจักษ์ชัด
- (ง) ชายกลายเป็นพ่อบ้าน มีครอบครัว
- (จ) ปรากฏครอบครัวที่มีทรัพย์สินฐานะดี

จบเรื่องทาสแล้วขอบรรยาย เรื่องที่ดิน ในหัวข้อเดียวกัน ซึ่งค่อนข้างเห็นได้ง่าย เพราะการเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกจะสะดวกย่อมมีพื้นที่ของตนเองและเมื่อสัตว์ตกลูกเพิ่มจำนวนมากขึ้น ต้นไม้เจริญงอกงามตกออกออกผล เพาะปลูกเพิ่มเติมขยายใหญ่โตออกไป ย่อมเกยวกับที่ดินทั้งสิ้น ที่ดินจึงเป็นทรัพย์สินที่ค่าอย่างไม่ต้องสงสัย ความเจริญงอกงามต่าง ๆ ดังกล่าวมาได้ทำให้เกิดมีตลาดขึ้น เกิดเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบลขึ้น ข้าพเจ้าผู้บรรยาย จะถูกตำหนิว่า บรรยายอะไรไม่ใช่ประวัติศาสตร์กฎหมาย จึงขอรวบรัดลงไปว่า แล้วก็เป็นบ้านเป็นเมือง และแต่ละเมืองหรือหมู่ใหญ่ มีผลประโยชน์ขัดกันจนเกิดสงครามรบพุ่งชิงชัยกัน โปรดอย่าใจร้อนทนฟังสักหน่อยเป็นประวัติศาสตร์กฎหมายแน่ โปรดฟังหัวข้อต่อไป

(๑๐) ความจำเป็นต้องมีประมุข คือ องค์อธิปัตย์หรือรัฐาธิปัตย์

คำบรรยายในหัวข้อที่แล้วมานั้น ได้เกิดมีแล้วทั้งสิทธิในทรัพย์สิน (ไรต์อินเรม) และสิทธิในตัวตน (ไรต์อินเพอร์ซันแนม) บ้านเมืองและนครต่าง ๆ ย่อมเกิดตามมาโดยลำดับจากขนาดเล็กไปจนขนาดใหญ่ เศรษฐกิจการค้าการแลกเปลี่ยนเจริญ ชุมชนจึงต้องมีพ่อบ้านพ่อเมืองเป็นประมุข ผู้เฒ่าผู้ชำนานูงานด้านต่าง ๆ เกิดมีเป็นเงาตามตัว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ก็มีอยู่ก่อนแล้ว ธรรมเนียมประเพณีก็มีแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แน่ละจะต้องเป็นประมุขที่เคารพนับถือและท่านใดจะครุผู้เฒ่าผู้แก่ผู้ชำนานูเป็นพิธีกรให้จึงเป็นที่ควรแก่ศรัทธาปสาทะจนเห็นกันว่าประเพณีบางอย่างเป็นหลักการสำคัญอันมีคุณประโยชน์มาก ประชาชนและองค์ประมุขหรือหัวหน้าผู้อาวุโสเห็นเป็นนิติประเพณี ศุภหลักศาสนา และองค์ศาสนาดูเป็นปราชญ์แห่งข้อบัญญัติทั้งหลายก็ประกาศข้อศาสนานบนศาสนาย่อมมีเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

(๑๑) สิทธิหน้าที่และคำสั่งคำบัญชา

เมื่อมีประมุขแล้วท่านย่อมทรงไว้ซึ่งอำนาจ เพื่อที่จะควบคุมหมู่คณะมิให้ระส่ำระสาย เพื่อกำกำลังตน ต่อสู้ข้าศึกศัตรูและขยายอาณาเขตต่อไปอีกเมื่อมีโอกาส หมู่คณะของท่านจะใหญ่โตกว้างขวางยิ่งขึ้น นอกจากหน้าที่ควบคุมปกครองแล้วท่านยังต้องออกรบด้วยฝีมือของท่านด้วย ค้อมทั้งอำนาจและหน้าที่ ข้างฝ่ายประชาชนพลเมืองของท่านก็มีทั้งสิทธิในตัวตนและในทรัพย์สินดังบรรยายมาแล้ว

เมื่อเข่น้องค์ประมุขหรือพ่อบ้านพ่อเมืองย่อมรับภาระออกคำสั่งคำบัญชาให้ทุกคนประพฤติอยู่ในระเบียบวินัย ธรรมเนียมประเพณีและข้อศาสนา ถ้าใครละเมิดย่อมกำหนดโทษไว้เป็นที่แน่นอน ท่านเห็นหรือยังว่าเราพูดเรื่องอะไร กฎหมายมีประวัติโดยลำดับมาอย่างนี้ใช่หรือไม่ ชุมชนก็มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำบัญชา

(๑๒) กฎหมายและมูลเหตุที่ต้องมีกฎหมาย

ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอให้ท่านพลิกดูคำบรรยายชั้นปริญญาตรีว่ากฎหมายคืออะไร และประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไร มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างไร

ท่านประกาศออกไปดัง ๆ ว่า เราต้องศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน เพราะถ้าไม่มีชุมชนขึ้นมาอย่างไรแล้ว เหตุใดจะมีคำสั่งคำบัญชา หรือบทกฎหมายขึ้นมา จะมีมาเพื่อใช้กับใครกันเล่า หรือโดยกลบเกล็นถ้ามีชุมชนแต่ไม่มีกฎหมายเขาเหล่านั้นจะอยู่กันอย่างไร สมัยโบราณในประเทศอังกฤษนายอำเภอหรือต๋องนายทอนตันว่ามาลูกของตน แต่ฝ่ายจำเลยแถลงต่อผู้พิพากษาขอท้าวบราฆ่าฟันกันคนชนะคือคนถูก อย่างนี้ไม่เป็นธรรมใช้ไม่ได้

อนึ่งยังมีบางท่านเข้าใจว่าคำบรรยายชั่วโมงแรกตามตำราของพระองค์จุล ฯ และชั่วโมง ๒ ถึง ๓ ของพระองค์อาทิตย์ ฯ จะออกนอกทางประวัติศาสตร์กฎหมายไป จึงได้บันทึกไว้และลงเลขกำกับไว้เป็นข้อ ๑๒ วรรคสองน

ประวัติศาสตร์กฎหมายชั้นปริญญาโทกับชั้นปริญญาตรีต่างกันอย่างไร

ในคำนำพิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่มปริญญาโทของท่านปรมาจารย์เจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้กล่าวบรรยายไว้ว่า “คำสอนชั้นปริญญาตรีกับปริญญาโทก็มีลักษณะเช่นเดียวกันเพียงแต่คัดเลือกตัดทอนออกเสียบ้าง คงไว้แต่ที่สมควรสำหรับชั้นปริญญาโทและกฎหมายเก่าบางเรื่องก็ควรแก่ชั้นปริญญาโทเท่านั้น” ท่านกล่าวดังนั้นเพราะเล่มปริญญาตรีของท่าน มีปริญญาโทปนอยู่มากรวมกันเข้าแล้วถึงประมาณ ๑,๐๐๐ หน้า เมื่อบรรยายปริญญาโทท่านจึงแยกออกมา

ข้าพเจ้าผู้เป็นศิษย์ซึ่งท่านเคยกรุณาส่งสอนมาอย่างใกล้ชิด ก็จะพยายามดำเนินงานต่อไปแต่โดยไม่ปะปนกันและจะถือตามหนังสือเก่าของท่านนี้อาจไม่เพียงพอเสียแล้ว จึง

ได้ค้นคว้าหาใหม่จากหนังสือที่ได้อ่านการสนทนากันแล้วอีกหลายเล่ม เช่น จากคำบรรยาย
 สัมมนาโบราณคดี ๒๕๐๓ และเรื่อง คำอ่านคำแปลจารึกสุโขทัย ในเรื่องเที่ยวเมือง
 พระร่วงของกรมศิลปากร และฉบับหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น กับยังมีหนังสือพิมพ์
 ใหม่อีกหลายเล่มที่ควรแก่การศึกษา อย่างไรก็ตาม กฎหมายตราสามดวง (ประมวล
 กฎหมายรัชกาลที่ ๑) ทั้งสามเล่มของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่าที่ได้คัดเลือกใช้บรรยาย
 ขึ้นปริญญาตรีไปแล้วนั้น นับว่ายังเป็นส่วนน้อยที่สุด ตามแนวการสอนที่ทำเสนอ
 มหาวิทยาลัยไปแล้ว ในชั้นปริญญาโทควรจะได้บรรยายโดยพิศดาร เช่น คัมภีร์
 พระธรรมศาสตร์พิศดาร พระไอยการลักษณะโจรพิศดาร พระไอยการลักษณะผัวเมียพิศดาร
 เป็นต้น ซึ่งพระไอยการทั้งสทกลาวนามมานักคือ สาขาคดีของ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์
 อันเป็นส่วนหนึ่งของสาขาคดีทั้งหมดถึง ๒๓ สาขาคดี แต่ข้าพเจ้าเลือกเอาเฉพาะพระไอย-
 การที่สำคัญ และยังคงควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบได้อยู่ ทั้งที่ยังใช้อยู่กัน ยกตัวอย่างผัวเมีย
 ก่อนประมวลมีว่อย่างไร แม้เมื่อมีประมวลก็ยังยอมรับนับถือมิให้กระทบกระเทือนการ
 สมรสก่อนใช้ประมวล เช่นคู่สมรส พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้น ก็ต้องบังคับตามกฎหมายเก่า
 ซึ่งบุคคลอายุนั้นนับแสน

หลักการและเหตุผลของกฎหมายเก่าย่อมสามารถช่วยเราได้ในการยกร่างกฎหมาย
 ใหม่ ๆ เมื่อเช่นนั้นกฎหมายตราสามดวงดังกล่าวก็ดี กฎหมายบริดลีย์ และกฎหมายราชบุรกี
 ยังมีรายละเอียดควรศึกษาชั้นปริญญาโทได้ อีกประการหนึ่งตามที่ได้พิจารณาสมุดตำรา
 ต่าง ๆ ตลอดเวลา ๗-๘ ปี ยังมีข้อขัดแย้งไม่ลงรอยกันอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 เรื่องศักราช และเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดาร แต่เราเป็นนักนิติศาสตร์ จึงควรช่วยกันวินิจฉัย
 ในทางนิติศาสตร์ให้หนักแน่นไว้ก่อนทางอื่น

ในส่วนที่เป็นกฎหมายของต่างประเทศ บางเรื่องท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ ฯ ก็ได้
 กรุณาเขียนตัวบทไว้ แม้ท่านจะยังมีได้วินิจฉัยหรือออกความคิดเห็นประการใด
 ข้าพเจ้าก็เห็นว่า เราควรจะนำตัวบทของท่านมาวินิจฉัยแสดงความคิดเห็นและเปรียบเทียบ
 กับของไทยเราได้ ขอยกตัวอย่างเรื่องลายจารึกแผ่นอิฐ และแท่งศิลาของกษัตริย์ฮัมมูราบี
 กรุงบาบิโลน กฎหมายสิบสองโต๊ะของโรมัน ซึ่งท่านเขียนแต่ตัวบทไว้จนเป็นต้น และขอ

ยกตัวอย่างการเปรียบเทียบเรื่องกฎหมายลักษณะพยานตามคำอธิบายของ ดร. แอลดูปลาตส์ ซึ่งท่านผู้^๕ และท่านเจ้าคุณมิได้ลองเปรียบเทียบกับกฎหมายไทยไว้เลยนะ ^๕ เราก็ดลองเปรียบเทียบดู อาจจะ^๕เป็นตอนที่ว่าถึงเรื่องกฎหมายลักษณะพยานพิสดาร เป็นต้น คือ ดร. แอลดูปลาตส์ กล่าวถึงวิธีการเรื่องพยานในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองคน^๕ จะ^๕เปรียบเทียบกับ พระไอยการลักษณะพยาน ของเราที่แบ่งพยานออกเป็นสามชั้นได้^๕เพียงไร หรือไม่ ดังนั้น^๕เป็นต้น (ขอให้ดูคำบรรยายปริญญาโทท่านเจ้าคุณ หน้า ๑๗๐ และเล่มปริญญาตรีของข้าพเจ้า หน้า ๑๑๙)

การจัดลำดับเรื่องของคำบรรยาย ขอให้^๕ให้นักศึกษาใช้หนังสือคำบรรยายชั้นปริญญาโทของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์เป็นคู่มือด้วยเล่มหนึ่ง โดยข้าพเจ้าขอเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมเสียใหม่บ้าง แม้จะข้ามไปหรือดเสียบ้างหลายตอน ก็เพราะความจำเป็นเพื่อให้สอดคล้อง และต่อเนื่องกัน^๕ได้กับคำบรรยายชั้นปริญญาตรีที่ข้าพเจ้าได้จัดทำไว้^๕ให้ปะปนกันและทางมหาวิทยาลัยกำลังจะพิมพ์เป็นครั้งที่ ๕ อยู่แล้ว ถึงอย่างไรก็ตามด้วยความเคารพ ข้าพเจ้าจะไม่ละเลยคำสอนของท่านปรมาจารย์ หากแต่พยายามไม่คัดลอกจนถึงกับซ้ำกัน อันทำให้เสียเวลาของนักศึกษา คือจะพยายามวินิจฉัยแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจากที่ท่านยังมีได้ทำไว้ หรือยังทำไม่เสร็จและจะเคารพดำเนินงานต่อไปเต็มตามความสามารถตามแนวทางส่วนใหญ่และสาระสำคัญที่ท่านวางไว้ด้วยความรู้สึกในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

๒. กฎหมายและเหตุที่ต้องกล่าวทบทวนถึงกฎหมาย

เหตุใดจึงต้องทบทวนคำว่า “กฎหมาย” โปรดอย่าเข้าใจว่าจะพูดซ้ำกับคำบรรยายชั้นปริญญาตรี ในคำสอนชั้นปริญญาโทของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ เริ่มด้วยลักษณะของกฎหมาย แต่ใน^๕ที่นั้น ข้าพเจ้ามุ่งไปคนละทางกับท่าน เพื่อให้ท่านนักศึกษามองเห็นแนวทางที่ไม่ซ้ำกัน คือข้าพเจ้าไม่พูดว่ากฎหมายคืออะไร ซึ่งจะไปซ้ำกับคำราเลมอน^๕ของข้าพเจ้าเองที่เขียนไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และ ๒๕๐๓ ดังนั้น ข้าพเจ้าจะพูดว่า “เราจะเรียนประวัติศาสตร์กฎหมายชั้นปริญญาโทแล้ว เหตุใดต้องทบทวนถึงลักษณะของกฎหมาย” ความ^๕ข้อ^๕นั้นข้าพเจ้าตอบว่าประวัติศาสตร์กฎหมาย

มิได้ประสงค์ให้เพ่งเล็งอยู่ที่คำว่า “ประวัติศาสตร์” ซึ่งนักปราชญ์ให้ความหมายไว้อันมีความสำคัญว่า เป็นลายลักษณ์อักษร (ดูในเล่มปริญาตรีน้า ๑๑) แต่ในที่นี้เราจะมองให้เห็นความสำคัญลงไปจนจิตเป็นหนึ่งอยู่ที่คำว่า “กฎหมาย” ซึ่งคำนี้มีได้อยู่ในวงแคบเพียงที่เป็นลายลักษณ์อักษร นี่เป็นความเห็นของข้าพเจ้าที่ได้ใคร่ครวญแล้วจนกระทั่งเห็นกว้างขวางออกไปถึงคำสั่งคำบัญชาทั้งหลายของผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ในรัฐ ซึ่งสุดแต่ท่านจะเรียกว่าองค์อธิปัตย์ หรือรัฐอธิปัตย์ ที่กล่าวถึงนี้เพราะเหตุใด ก็เพราะเหตุว่า ในสมัยโบราณนับพัน ๆ ปีมาแล้วนั้น ท่านจะหวังได้หรือว่าข้อบัญญัติบังคับบัญชาผู้ชนอันมีบทบังคับและกำหนดเอาโทษด้วยนามหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรเสมอไป ท่านคิดหรือไม่ว่า บางทีจะมีเพียงหลักฐาน เช่น ที่จารึกไว้พอให้เชื่อว่าเรื่องนั้นเรื่องนั้นมาซึ่งคำบัญชากำหนดเอาโทษ ก็คง หรือ เขียนแต่ผู้ละเมิดแล้ว โดยเป็นคำสั่งคำบัญชาที่ประชาชนพลเมืองต้องยอมรับนับถือ จะเป็นโดยมีความกลัว มีความเคารพ หรือมีความเห็นชอบด้วยก็ตาม

ดังได้กล่าวมานั้น ท่านจงพิจารณาให้ความหมายที่ท่านนักปราชญ์ได้ให้ความหมายไว้แก่คำว่า กฎหมาย ว่าอย่างไร แม้จะมีอยู่หลายแบบ แต่ใจความไม่ต่างกันเป็นต้นว่า เสด็จในกรมหลวงราชบุรี พระปฐมมาจารย์วิชากฎหมายทรงให้ความหมายไว้ใช้ได้ในทุกระบบการปกครอง คือว่า “กฎหมายคือคำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลายเมื่อไม่ทำตาม ตามธรรมดาต้องโทษ” พระองค์ทรงใช้คำว่า “ผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน” นั้นท่านรู้สึกอย่างไร ท่านทรงมองการณ์ไกล ไปจนถึงรัฐสภาเป็นผู้ปกครองว่าการแผ่นดินด้วย และการที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจผ่านไปทางศาลก็ดี ทางคณะรัฐมนตรีก็ดี หรือสภานิติบัญญัติ หรือสภาผู้แทนนั้น ล้วนอยู่ในข่ายความหมายของพระองค์ท่านทั้งสิ้น นี่แหละลักษณะของกฎหมายที่เรานำมาศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย และวินิจฉัยเปรียบเทียบบทกฎหมายต่าง ๆ

ข้าพเจ้าขอให้กลับไปประเด็นที่ตั้งไว้ว่า เหตุใดจึงต้องทบทวนถึงลักษณะของกฎหมาย เราตอบได้แล้วว่า เพราะเหตุเราจะต้องศึกษาว่าประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไร เราจะต้องศึกษาเปรียบเทียบว่า บทกฎหมายเดิมมีอยู่อย่างไร วิวัฒนาการ

หรือขัดข้องฉันทประการใด และในที่สุดบทกฎหมายนั้นยุติลงอย่างไร อาศัยหลักการ และเหตุผลประการใด

ลำดับต่อไปถึงประเด็นสำคัญข้อหนึ่งซึ่งยกขึ้นกล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าเราหรือ ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ ท่านเอาคำว่า กฎหมาย มาพูดไว้ด้วยในชั้นปริญญานิพนธ์ เพื่อจุดมุ่งหมายใด เราค้นความปรารถนาของท่านได้ว่า เพราะท่านเป็นห่วงว่า เราจะเอา กฎหมายอะไรมาศึกษาวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย เราอาจจะเข้าใจผิดอย่างเอาจำเนต กฎหมาย เช่น ธรรมเนียมหรือคำพิพากษา มาเปรียบเทียบกับกฎหมายฉบับต่อๆ มา หรือ เอาคำสั่ง คำบัญชาที่ไม่มีบทกำหนดโทษอะไรมาใช้ก็ได้

๓. ผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ในรัฐและประเทศเอกราชเกี่ยวข้องกับอย่างไร

องค์อธิปัตย์ หรือรัฐบาลอธิปัตย์ เป็นศัพท์ที่ค่อนข้างจะโบราณตามวิสัยของพวกเรา คำนี้มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในรัฐซึ่งเป็นเอกราช ไม่มีใครเป็นนายเหนือตน นักปราชญ์กฎหมายชาวต่างประเทศ คือออสติน กล่าวว่า เป็นผู้ซึ่งผู้ชนทั้งหลายเชื่อฟัง และไม่อยู่ใต้บังคับบัญชาผู้ใด มิได้มีใครเป็นนายเหนือตนขึ้นไปอีก ถ้าประเทศใดมี รัฐบาลอธิปัตย์ลักษณะดังกล่าวมานี้ รัฐบาลอธิปัตย์นั้นเป็นบุคคลธรรมดาหรือเป็นสภาตาม ประเทศนั้นยอมเป็นเอกราช

พระราชนิพนธ์สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของไทยเรา ทรงพระราชนิพนธ์ กฎหมายระหว่างประเทศไว้ในเรื่องประเทศเอกราชอย่างชัดเจน ข้าพเจ้าบรรยายไว้ใน ชั้นปริญญานิพนธ์บ้างแล้ว พระองค์ทรงมุ่งถึง ดินแดนและอาณาเขต อยู่มาก (ดูคำบรรยาย ของข้าพเจ้าชั้นปริญญานิพนธ์หน้า ๑๗) ความสัมพันธ์โดยตรงกับความเห็นของนักปราชญ์ กฎหมายชาวต่างประเทศอีกเช่นกัน คือ แซลมอนต์ (ดูเล่มปริญญานิพนธ์ หน้า ๓๐ และเล่ม ของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ หน้า ๖) ท่านแซลมอนต์ผู้นี้กล่าวว่า “หมู่ชนหรือ กลุ่มชนที่แยกไปไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เช่น คนบ้าคนตอย พวกโจรสลัด เป็นต้น แม้พวก เหล่านี้อาจมีการจัดวิธีการปกครองอย่างรัฐบาล แต่ไม่มีดินแดนประเทศของตนแต่อย่างใด ย่อมจะถือว่าเป็นประเทศมิได้”

๔. คำสั่งคำบัญชากับลายลักษณ์อักษร และคำสั่งคำบัญชาที่เป็นกฎหมายและ ไม่เป็นกฎหมาย

ข้าพเจ้าเคยถามท่านทั้งหลายมาแล้วข้างต้นตอนที่พูดเรื่องกฎหมาย ซึ่งท่านคงจะทราบความประสงค์ที่จะให้ท่านคิดว่า เราจะต้องระวังไม่หลงผิดว่า กฎหมายอะไร หรือมีลักษณะอย่างไรที่พอจะนำมาศึกษาวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย ครั้นมาถึงหัวข้อบรรยายวันนี้จึงยอมเห็นได้ว่าเกี่ยวข้องกัน เพราะเราอ้างถึง คำสั่งคำบัญชา มาแล้วในเบื้องต้น จึงสมควรให้ความหมายไว้บ้างตามสมควร เพราะคำสั่งคำบัญชาที่ไม่เป็นกฎหมายก็มีอยู่มาก

อันคำสั่งคำบัญชาที่จะถือเสมือนว่าเป็นกฎหมายได้นั้น สำคัญอยู่ที่คำสั่งบังคับหรือโทษ ซึ่งราชบรรพตเมืองเกิดมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตาม ถ้าฝ่าฝืนแล้วตามธรรมดาต้องโทษ

ท่านนักปราชญ์กฎหมายชาวอังกฤษ คือ ออสติน กล่าวว่า คำสั่งหรือประกาศอธิบายความหมายแห่งตัวบทกฎหมายนั้น ไม่ใช่คำสั่งคำบัญชาที่เป็นกฎหมาย และประกาศคำสั่งให้ยกเลิกบทกฎหมายหรือคำสั่งคำบัญชาเดิม ๆ ก็ถือว่าเป็นคำอนุญาตให้กระทำหรือละเว้นกระทำอะไรได้ เช่น ในครั้งโบราณที่กรุงโรมมีกฎหมายออกมาโดยไม่มีบทห้ามบทบังคับ ดังนั้นไม่เป็นกฎหมาย

ข้าพเจ้าขออภัยที่จะเสนอความคิดเห็นเป็นทำนองวิพากษ์วิจารณ์สักเล็กน้อยว่า ในสมัยต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลานี้ การประกาศสั่งให้ยกเลิกบทกฎหมายเดิมก็ดี การออกกฎหมายตามแบบธรรมเนียมโดยอาศัยอำนาจในบทกฎหมายอื่นก็ดี แม้ไม่มีบทบังคับกำหนดโทษแต่ประการใดก็ถือเป็นกฎหมายอันมีทั้งหลักการและเหตุผล ข้าพเจ้าไม่คำนึงความเห็นของท่านออสติน เพราะท่านใช้คำว่าคำสั่งคำบัญชาโดยตลอด ท่านหาได้ใช้คำว่ากฎหมายไม่ ข้อนั้นเป็นโวหารอันแยบคายของนักนิติศาสตร์ และท่านใช้คำว่าประกาศคำสั่งให้ยกเลิก ซึ่งก็เห็นอยู่ชัดแจ้งว่า ไม่ใช่ออกกฎหมายใหม่กำหนดหลักการใหม่ให้ยกเลิกกฎหมายเดิมฉบับใด เพราะเหตุผลประการใด สรุปแล้วก็ขอให้ถือว่าข้าพเจ้าอธิบายความเห็นของท่านไม่ใช้คำนี้

อนึ่ง กฎหมายทางฝ่ายสงฆ์บัญญัติว่า ถ้าจะเวนคืนที่ธรณีสัณต์ ต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ และพระราชบัญญัติเวนคืนที่ธรณีสัณต์ ทวัด หรือที่กลบนา แม้ไม่มีบทกำหนดโทษก็เห็นอยู่ว่าพระราชบัญญัตินั้นคือ กฎหมายที่ออกโดยอาศัยอำนาจอันมีอยู่ในกฎหมายนั่นเอง

ข้าพเจ้าขอให้หลวงไปพิจารณาเห็นว่า คำสั่งคำบัญชาอีกครั้งหนึ่ง แล้วลองพิจารณาดู คำประกาศ หรือคำสั่งคำบัญชาของไทยเราที่เคยประกาศให้เรียกชื่อ ท่งพระเมรุว่า ท้องสนามหลวง โดยพระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่า ท้องสนามหลวงหาใช่สุสานที่จะเรียกหรือใช้คำว่าเมรุไม่ จึงบัญชาให้เรียกว่า สนามหลวง ดังนี้ นอกนั้นยังเคยมีประกาศว่าทางราชการควรจะใช้คำว่า กับ แก่ แต่ ต่อ อย่างไรจึงจะถูกต้องดังนี้ เป็นต้น ซึ่งล้วนตรงตามความเห็นและความหมายของท่านนักปราชญ์ชาวอังกฤษนั้นทั้งสิน (ดูคำบรรยายปริญาตรของข้าพเจ้าหน้า ๑๐)

๕. มีอะไรเกิดขึ้นก่อนคำสั่ง คำบัญชาที่เป็นกฎหมาย และความเห็นของ เซอร์ เฮนรีเมน

อาจจะเป็นเพราะเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม หรือชุมชน มนุษย์ในสมัยโบราณจึงจำเป็นจะต้องมีอะไรเป็นเครื่องมือควบคุมความประพฤติ นักปราชญ์กฎหมายในครั้งโบราณบางคนจึงได้ทักไว้ว่า คำสั่งคำบัญชาย่อมเกิดขึ้นและมีมาภายหลังบางสิ่งบางอย่างที่นับว่าสำคัญ เช่น ธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น เขาถือว่า ธรรมเนียมประเพณีมีมาก่อนจะตั้งบ้านเมืองเสียอีก เซอร์ เฮนรีเมน กล่าวว่า คำบดหนึ่งในเมืองอินเดียรบราฆ่าฟันกันมากแล้วจึงยุติตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นได้ โดยมีหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาแบบวินัยทหารบ้าง ถือตามหลักศาสนาบ้าง ต่อมาภายหลังซึ่งมีอำนาจมาก ยกตนขึ้นเป็นใหญ่ แม้กระนั้นก็ยังคงใช้ธรรมเนียมประเพณีเป็นข้อบังคับ เพื่อความเรียบร้อยของสังคม และตัดสินความตามธรรมเนียมประเพณี ซึ่งหาใช่ตัวบทกฎหมายไม่

ข้าพเจ้าขอเสนอความคิดความเห็นไว้ด้วยว่า ชุมชนของมนุษย์ในสมัยโบราณก่อนมีกฎหมายนั้น หาใช่จะไม่มีหลักในการอยู่ร่วมกันก็หาไม่ เพราะเมื่อเกิดมาแม้เพียงพึ่ง

คำบอกเล่าอะไรเข้าใจบ้างเท่านั้น มนุษย์ก็มาแล้วซึ่งความรู้สักบางประการ เป็นต้นว่า ความกลัว ความเคารพ และความคิดว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ด้วยสัญชาตญาณเช่นมนุษย์ ตักตำบรรพทศกแห่งการนับถือท่านองศาสนา บางชุมชนก็กลัวผีนับถือผี และคิดว่า มีผีบ้านผีเรือน ผีป่าตายาย จะต้องเส้นไหวและขอร้องวิงวอนตามโอกาส และในหมู่ ที่เป็นคนก็มีความเคารพบิดามารดาและเห็นดีเห็นชอบตามแบบธรรมเนียมที่บิดามารดาปู่ย่า ตายายของตนปฏิบัติแต่เดิม ๆ มา แล้วก็ถือปฏิบัติตามโดยที่อาจเป็นสมัยก่อนมีศาสนา

ว่าที่จริงแล้ว อาจจะมีอะไรเป็นสิ่งที่ถือเลื่อมใสอยู่ก่อนมีข้อบัญญัติเป็นบทกฎหมาย อยู่ไม่น้อย แต่เรานิยมยกกันศึกษากันเป็นบางประการที่เห็นว่าในเวลาต่อมาสิ่งนั้นได้เกิด เป็นตัวบทกฎหมายขึ้น เราต้องระวังเป็นอย่างยิ่งว่า หัวเลี้ยวหัวต่อของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะ เกิดเป็นกฎหมายนั้นอยู่ตรงไหน และขณะใดหรือในโอกาสใดจะถือเอาเป็นกฎหมายที่ ใช้ศึกษาเปรียบเทียบแบบประวัติศาสตร์กฎหมายได้

ดังได้กล่าวแล้วว่า ธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างหนึ่งซึ่งมีมาก่อนคำสั่งคำบัญชา ที่เป็นกฎหมาย ฉะนั้นในคำบรรยายปริญาตรของข้าพเจ้าหน้า ๑๒ จึงอธิบายไว้ว่า ธรรมเนียมประเพณีในสมัยโบราณเป็นบ่อเกิดหรือกำหนดหรือที่มาของกฎหมายได้อย่างไร คำ ธรรมเนียมประเพณีนั้น แม้จะล้าสมัย มีผู้ใช้เสียใหม่ว่า ขนบประเพณีก็ดี แต่เราเป็น นักศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายก็ขอเชิญให้รักษาศัพท์โบราณไว้ก่อนเถิด

ในเรื่องกำหนดหรือที่มาของกฎหมาย มิใช่แต่ธรรมเนียมประเพณีเท่านั้น ยังมี อีกหลายทาง เช่น ผู้มีอำนาจสูงสุดหรือที่เป็นที่ยิ่งใหญ่แห่งรัฐซึ่งบางสมัยนิยมเรียกว่าอภิปตย์ หรือองค์อภิปตย์ ซึ่งถ้าไม่ใช่บุคคลคนเดียว อาจเป็นสภาหรือคณะบุคคลก็ได้ แต่ต้อง ยิ่งใหญ่เด็ดขาดจริง ๆ ไม่ขึ้นต่อใคร ท่านผู้นั้นแหละมีอำนาจออกกฎหมาย

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า มนุษย์แต่พอจำความได้ก็มี ความกลัว มีความเคารพเขา เหล่านั้น มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ช่วยทุกขร้อนได้ เขาเหล่านั้นมีหลักที่เชื่อถือ ปฏิบัติตาม ๆ กันมานานคือ ศาสนา ซึ่งมีมาก่อนกฎหมาย ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ในเล่ม ปริญาตร หน้า ๒๓ ครั้นต่อมาชุมชนจำนวนมากขึ้น คนชวก็ คนตึกมาก บางคนไม่กลัว

บาปตามหลักศาสนาบัญญัติ บังเกิดภาระแก่รัฐ จึงต้องอาศัยหลักศาสนาที่เห็นดีเห็นชอบ
กันแล้วนั้นเป็นหลักการกำหนดข้อบัญญัติเป็นบทกฎหมายขึ้น มีบทบังคับกำหนดโทษที่
แน่นอนแก่ผู้ละเมิดผิดนั้น คนที่ไม่เกาะกระหรานผู้นั้นจะได้อยู่เย็นเป็นสุข

ในด้านการตัดสินความครั้งโบราณนั้น บรรดาข้อเท็จจริงแห่งกรณีบางเรื่องมักจะ
เป็นเรื่องแปลกและเพ่งเกิดมีขึ้น จะปรับให้เข้ากับบทกฎหมายได้มิได้ เพราะยังมีกฎหมาย
ไม่เพียงพอ อย่างนี้จะทำอย่างไร ว่าตามแบบหรือระเบียบที่ปฏิบัติกันอยู่ ผู้มีหน้าที่ตัดสิน
ความควรเสนอขอความดำริ และคำสั่งคำบัญชาจากอธิบดีหรือองค์อธิบดีเพื่อท่านจะได้
ตัดสินความไปตามความยุติธรรมพลางก่อน แล้วก็สังเกตดูความเห็นมหาชนว่า ที่ตนตัดสิน
ไปตามความยุติธรรมนั้นเป็นผลอย่างไร ถ้าเห็นว่าถูกต้องแล้ว ก็เลยออกกฎหมายไปตามนั้น
แม้ในประเทศไทย สมัยหนึ่ง เมื่อมีกฎหมายมรดกแล้วหญิงชราที่มีบุตรชายสุดที่รักอยู่คนเดียว
หวังฝากฝังฝากไข จึงยกทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของตนแก่บุตร โดยทำถูกต้องตามกฎหมาย
แต่อนิจจังคือไม่เพียง บุตรชายผู้หนุ่มฉกรรจ์ กลับตายเสียก่อนมารดา ทรัพย์สินทั้งหมดตกได้แก่
สะใภ้และหลาน ๆ ของหญิงชราผู้นั้นและซึ่งแกก็ตกเป็นคนอนาถไร้ที่พึ่ง ด้วยลูกสะใภ้
มิได้อุปการะเลี้ยงดูแม่ผู้ คนทั้งหลายเห็นว่า ไม่ยุติธรรมมีผู้ช่วยทำฎีกาให้หญิงชรานำขึ้น
ทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่เหนือกฎหมาย พระองค์
ก็ทรงรับขาดแบ่งส่วนมรดกให้แก่หญิงชราบ้างตามความยุติธรรม กาลต่อมากฎหมายไทย
เรากำหนดหลักการใหม่อย่างไร ท่านทั้งหลายก็ทราบที่อยู่แล้วว่า ทายาทนั้นมียกขึ้น
มีลำดับอย่างไร มีรายละเอียดปรับเข้ากับบทกฎหมายได้ทุกกรณี และก็ยังเป็นความยุติธรรม
ที่อยู่เพียงไร

ลำดับนี้จะพูดถึงนักปราชญ์กฎหมาย โปรตเข้าใจว่า นักปราชญ์กฎหมายก็มีมา
แล้วตั้งแต่โบราณกาล และมีข้อคิดหรือความเห็นดี ๆ เป็นแบบอย่างอยู่จนทุกวันนี้ก็มีใช้
น้อย แต่ก็เห็นธรรมดา ความคิดความเห็นของท่านเหล่านั้นหลายชาติหลายภาษามากด้วย
กัน จะให้ตรงกันนั้นมิได้ แม้ทุก ๆ ความเห็นล้วนแต่น่านิยม แต่ก็อาจเป็นคนละเหตุผล
เมื่อเช่นนั้น ที่เกิดเป็นข้อโต้แย้งถกเถียงกันก็มี เป็นข้อที่พร้อมมีใจหันหน้าเข้ามาปรึกษาหารือ

กันก็มี ข้าพเจ้าขออนุญาตกล่าวนามท่านนักปราชญ์กฎหมายไว้ ณ ที่นี้สัก ๒ หรือ ๓ ท่าน เช่น ลอร์ด ค็อก, แบ็กสตัน, เบนแธม, และเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ท่านเหล่านั้นล้วนแต่เคยเขียนสมุดคำรากกฎหมายขึ้น ทั้งที่เห็นชอบด้วยและทั้งที่โต้แย้ง คัดค้านกฎหมายที่กำลังบังคับใช้อยู่ว่า ไม่ดีไม่ควรอย่างไร ผลก็คือบางรายรัฐบาลเห็นชอบ ด้วยกับคำค้านนั้น และออกกฎหมายหรือแก้กฎหมายตรงตามความคิดเห็นของท่าน เช่นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ ประเทศไทยออกกฎหมายใช้บังคับว่า ผู้ใดพกอาวุธปืนบรรจุกระสุน ไปในสถานบางแห่ง เช่น เดินเปิดเผยไปตามถนนหนทาง ใครเห็นใครก็หวาดกลัว ท่านว่ามีโทษ หมายความว่า ถ้าไม่บรรจุกระสุนก็ไม่มีโทษ เสด็จในกรมหลวงราชบุรี ทรงเขียนเป็นคำสอนกฎหมายว่า อันความหวาดกลัวไม่ได้อยู่ที่บรรจุกระสุนหรือไม่ ซึ่ง ท่านทั้งหลายก็เห็นด้วยว่า คนที่รู้สึกลัวหวาดกลัวนั้นมองไม่เห็นกระสุนปืนเลย ข้อนั้นแหละ ใน ร.ศ. ๑๒๙ ก็ออกกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติม ถึงจะมีกระสุนบรรจุอยู่หรือไม่ก็ตาม การกระทำถึงเช่นนั้นย่อมมีโทษ แม้เพียงท่านก็เห็นแจ้งชัดอยู่ว่า ความคิดเห็นของท่านนักปราชญ์ เกิดเป็นที่มาของกฎหมายได้อย่างไร

ข้าพเจ้าขอรบกวนเวลาของท่านเพื่อทบทวนเรื่องนี้อีกเพียงประการเดียว เพราะมี ปัญหาอยู่ตั้งแต่ความเห็นของท่านเซอร์ เฮนรี เมน แล้ว คือเมื่อรูนยิตซิงห์ แห่งอินเดียใช้ วินัยทหารกัศิ ศาสนากัศิ ตัดสินความ ท่านอาจลงไปก็ได้ว่า ขณะที่ใช้ขั้ววินัยหรือศาสนา ข้อใดตัดสิน บทนั้นข้อนั้นก็ออกกฎหมาย แม้บางคนยังแย้งแก่ข้าพเจ้าว่า เขาเห็นเช่นนั้น แต่ข้าพเจ้าขออภัยยังไม่เห็นด้วย เพราะข้าพเจ้าเห็นว่า ขนัข้อว่า คำพิพากษาแล้วควรจะต้องตัดสินตามกฎหมาย ไม่ใช่คำเปรียบเทียบหรือใกล้เคียง แต่ข้าพเจ้าก็ยอมรับว่า คำพิพากษานั้น อาจเป็นบ่อเกิดหรือที่มาแห่งกฎหมายได้ เพราะเมื่อขณะพิพากษานั้น บทกฎหมายบางกรณียังกำกวมมีช่องโหว่อยู่ จนศาลต้องวินิจฉัยตีความอย่างหนัก ท่านต้องไม่ลืมว่าศาลมิได้บัญญัติหรือออกกฎหมาย แต่เมื่อศาลสูงสุดเช่น ศาลฎีกา วินิจฉัยขาดข้อกฎหมายใด ๆ ที่บัญญัติไว้หละหลวมไม่ชัดเจน ไม่เหมาะสม ก็ทำให้ผู้ฟังผู้อ่านได้ข้อคิด และเห็นตามเห็นชอบไปด้วย ท่านเจ้าคุณลัทธิพลธรรมประคัลภ์ เมื่อเป็นคณบดีเคยให้ข้อคิด แก่ข้าพเจ้า ในขณะที่ท่านพอใจการเรียบเรียงคำพิพากษานับหนึ่งว่า “คำพิพากษาทัด

ที่สุดนั่นคือ เมื่อผู้ใดได้อ่านหรือฟังแล้วพอใจเห็นชอบไปด้วยว่าถูกต้องดี” ท่านได้เตือนว่า เคยทำอะไรได้ดีแล้วก็จะระวังสิ่งนั้นไว้

สรุปแล้ว บทกฎหมายใดบัญญัติไม่ชัดเจน ปล่อยช่องโหว่ไว้ให้เป็นปัญหาอยู่ ต้องลำบากยากแก่การตีความ เราอาจตำหนิกฎหมายนั้นว่าสมควรแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ นั่นแหละคือเหตุที่ศาลสูงจำเป็นต้องเขียนคำพิพากษาที่ดี อธิบายแก้ข้อพิพาทของคู่กรณีจนแจ่มแจ้งทำให้ถือเป็นบรรทัดฐานของศาลอื่น และในที่สุดรัฐก็รับรู้เห็นชอบออกกฎหมายเสียใหม่ให้ชัดเจน หรือถ้าไม่อาจจะแก้ไขได้จำเป็นต้องยกเลิกไปก็มี กฎหมายบางฉบับจึงเกิดขึ้น เพราะคำพิพากษาด้วยประการฉะนี้

ภาคสอง

ประวัติ ความเห็น และการวิวัฒนาการของกฎหมาย

ลักษณะของกฎหมายที่พึงใช้ศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย

การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เราไม่ศึกษาโดยตรงจากความคิดความเห็น คือ มิได้นำเอาความคิดเห็นของท่านผู้ใดมาวินิจฉัยเปรียบเทียบกับบทกฎหมายแล้วถือว่า เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายแล้ว เราเพียงแต่ยอมรับว่า กฎหมายอาจเกิดขึ้นได้ ตามความคิดความเห็นที่ดีของนักปราชญ์กฎหมาย

โดยปกติกฎหมายมีอยู่หลายประเภท อาจจะเป็นบทบัญญัติหรือบทกฎหมาย แต่ต่างก็มีลักษณะเป็นกฎหมายตามนิยาม

เราจะรู้จักประวัติศาสตร์กฎหมายให้ลึกซึ้งตามควร เราก็ควรจะต้องรู้เรื่องของกฎหมายเก่า ๆ ถ้าได้เก่ามากเท่าไรยิ่งดี จะพูดได้สนิทว่า นั่นคือ กฎหมายขนบประวัติศาสตร์ คือไม่ใช่ของใหม่ ไม่ใช่ของปัจจุบัน ที่ว่ากฎหมายเก่านั้น ในสมัยโบราณทีเดียว เขาอาจจะยังไม่เรียกว่า “กฎหมาย” อย่างที่เราๆ เรียกกันขณะนี้ก็ได้ จะมีवलหฺงค้นหาให้ได้ศัพท์ที่ใช้ตรงกัน อาจเสียเวลาเปล่า หรืออาจไม่ได้ของที่ต้องการก็ได้

๒. ประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไร จะเลือกใช้กฎหมายอะไรหรือไม่ และวิวัฒนาการกฎหมาย หลักการและเหตุผลที่เป็นสิ่งจำเป็นแก่การร่างกฎหมาย

ว่าที่จริงแล้วกฎหมายที่เก่าโบราณดึกดำบรรพ์เท่าใดนั้น เขาอาจจะเรียกคำสั่ง คำบัญชา หรือข้อบัญญัติ ข้อบังคับ อะไรก็ตามแต่เขาจะเรียก ขอแต่ให้เป็นกฎหมายตามความหมายที่นักปราชญ์ได้ให้ไว้ตั้งข้าพเจ้าได้บรรยายแล้วเบื้องต้น ก็เป็นอันว่าพอใจแล้ว เราก็จะได้ศึกษาต่อไปว่า ภายหลังจากนั้น กฎหมายนั้นๆ มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไร แตกต่างไปจากฉบับเดิมอย่างไร, ต้องอาศัยเหตุผลประการใด จึงจะมีการกำหนดหลักการขึ้นใหม่ ดังนั้นเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย อย่าเอาไป

ปะปนกับความคิดความเห็นหรือรายงานการประชุมใด ๆ ที่มีการอภิปรายกันนานาประการ แต่ก็ยังถือเป็นกฎหมายไม่ได้ ถ้าเอาเรื่องหรือหลักฐานเหล่านั้นมาศึกษา ก็เป็นการศึกษาแบบอื่น กรณีอื่น หากใช้การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไม่

๓. กฎหมายเก่าที่สุดที่บุคคลรุ่นหลังค้นคว้าได้คือกฎหมายอะไร ที่ไหน และได้ความอย่างไร

กฎหมายที่เราศึกษากันมีทั้งของไทย และของต่างประเทศเท่าที่หาได้ก็เก่าจริง ๆ ของไทยเราที่ได้พบและนิยมกันอยู่ก็คือ สมัยสุโขทัย ซึ่งมีทั้งรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง และรัชกาลพระยาเลอไทพระราชาโอรสของท่าน ในราว พ.ศ. ๑๘๑๘ ถึง ๑๘๓๕ ระยะเวลาหนึ่ง และ พ.ศ. ๑๘๘๗ หรือมหาศักราช ๑๒๖๖ อีกระยะเวลาหนึ่ง และกฎหมายพ่อขุนมั่งรายกิตกราว ๑๘๓๕ เช่นกัน

สำหรับลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงเป็นอย่างไร อ่านเขียนอย่างไร ข้าพเจ้าเขียนอธิบายไว้ในคำบรรยายชั้นปริญญาตรี ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕ ทั้งสระและพยัญชนะทุกตัวที่ใช้ในศิลาจารึก เขียนตกหล่นขาดตัวอักษร ฉ ไปตัวหนึ่งและอักษร อ เขียนทับไม่กลมและโปร่งเหมือนของราชบัณฑิตสถาน ข้าพเจ้านำลงในภาค ๕ ด้วยแล้ว

ส่วนของต่างประเทศนั้นมีหลักฐานเขียนกันไว้ว่าเก่าแก่มาก เช่นกฎหมายพระเจ้าฮัมมูราบีของชาวซูเมอร์ ว่ากันว่า มีอายุประมาณห้าพันปี และกฎหมายสิบสองโต๊ะของชาวโรมันมีอายุประมาณสองพันปี

๔. ความเห็นของยอช เซคส์เรื่องลายจารึกต่าง ๆ

ในเรื่องลายจารึกต่าง ๆ ศาสตราจารย์ ยอช เซคส์ เขียนความเห็นไว้โดยละเอียด ข้าพเจ้าขอเก็บใจความลงไว้ดังต่อไปนี้ คือ สยามประเทศได้พบแล้ว ๒๑๐ หลัก เห็นว่านิยมทำจารึกกันระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๐ ถึง ๒๐๕๐ สำหรับของไทยเรานั้น สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนเสวยราชสมบัติและยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงสนพระทัยก่อนผู้อื่น คือเสด็จไปทรงพบที่กรุงสุโขทัย (ข้าพเจ้าผู้บรรยายเข้าใจ

ว่าทรงพบจากที่เจ้าหน้าที่หรือชาวบ้านขุดพบ หรือบังเอิญพบแล้วนำมารวบรวมหรือรักษาไว้ ณ ที่แห่งใดที่เห็นว่าสมควร ด้วยความรู้ สึกว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ก็อาจเป็นไปได้)

บุคคลแรกที่แปลลายจารึกของไทยเป็นภาษาอังกฤษ คือ Sir John Bowring

ศาสตราจารย์ ยอช เบเคส์ ผู้เขียนบันทึกความเห็นได้เลือกพิจารณาเอาจากจดหมายเหตุสยามสมาคม ซึ่งหมอบรัดเลย์พิมพ์ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒

คนไทยคนที่สองที่มพระคุณแก่การศึกษาก็คือ สมเด็จพระยาปวเรศฯ ได้ทรงพระอุตสาหะแปลให้เป็นภาษาที่อ่านง่าย เข้าใจง่าย เสร็จแล้วถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ให้รวบรวมไว้ให้เสื่อมสูญ และสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ กับกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์และวินิจฉัยให้เป็นประโยชน์แก่นุชนรุ่นหลังต่อมา

ส่วนสถานที่ที่ใครไปพบหลักศิลาจารึกฝังอยู่หรือหมกอยู่ในที่รกร้างอย่างไร ที่ไหนนั้นปรากฏว่ามีผู้สืบถามแล้ว ยังไม่ได้ความแน่ชัด

๔.๑ ความเห็นของ ดร. แลงกัตเกี่ยวกับลายจารึก เป็นอันว่าข้าพเจ้าผู้บรรยายได้กล่าวนามจารึกสมัยโบราณแล้ว ๓ หรือ ๔ ราย คือของไทยเรา ๒ ราย ของชาวซูเมอร์ ๑ ราย และของโรมัน ๑ ราย ซึ่งทั้ง ๔ ราย ล้วนจารึกลงไว้ในถาวรวัตถุ เช่นศิลา เป็นต้น ในกรณีนี้ ดร. แลงกัตได้เขียนบันทึกอธิบายไว้ว่า ลายจารึกซึ่งสลักอยู่บนศิลามีคุณค่าดีกว่าหลักฐานที่เป็นเอกสารเขียนด้วยลายมือ เพราะโดยมากแล้วเป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงตัวบทกฎหมายได้อย่างแน่นอนไม่คลาดเคลื่อน โดยเหตุที่เป็นสิ่งถาวรมั่นคง ข้อความที่ปรากฏในลายจารึกมักจะไม่ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขต่อเติมเสียใหม่ดังเช่นข้อความที่เขียนด้วยลายมือ (มาถึงตรงนี้ผู้บรรยายขอเตือนให้ท่านไปอ่านคำปรารภการทำกฎหมายตราสามดวงโดยเฉพาะเรื่อง นางบัวมพ็องหย่านายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง) ดร. แลงกัตกล่าวต่อไปว่า ในสมัยโบราณผู้บัญญัติกฎหมายย่อมจัดให้จารึกบทบัญญัติที่ตนได้ตั้งขึ้นนั้นลงไว้บนสิ่งถาวร เช่น แท่งศิลา แผ่นทองแดง หรือดินเผา เป็นต้น มีตัวอย่างปรากฏอยู่ในประเทศบาบิโลน ศิลาจารึกของพระเจ้าฮัมมูราบี และในประเทศโรมันก็คือ

กฎหมายสิบสองโต๊ะเป็นอาทิ ^{๕๕๔} ทงนกเพราะเป็นวิธีทัศนคติหนึ่งสำหรับการโฆษณาเผยแพร่กฎหมายสิ่งถาวร ซึ่งทุกคนจำเป็นจะต้องรู้ (ตรงนี้ผู้บรรยายขอเตือนให้ท่านรำลึกถึงภาษิตกฎหมายที่ว่า “ความไม่รู้ข้อเท็จจริงแก้ตัวได้ แต่ความไม่รู้ข้อกฎหมายแก้ตัวไม่ได้”) ดร. แลงกัต กล่าวต่อไปว่า ^{๕๕๕} ทงยังเบ็นวิธีทำให้เป็นที่น่าสนใจได้ว่า จะต้องมีการเคารพต่อกฎหมายและผลของสันติความสงบเรียบร้อยให้มียู่ในหมู่ประชาชน ^{๕๕๖} ทงนก็โดยเหตุว่าการโฆษณาทำให้พลเมืองทั้งหลายได้รับทราบให้รู้ตัวไว้โดยชัดเจน จนถึงโทษานุโทษอันตนพึงจะได้รับ ถ้าหากคนบางคนฝ่าฝืนกฎหมายนั้น ๆ

๔.๒ ความเห็นของผู้บรรยายเกี่ยวกับแผ่นอิฐ และศิลาจารึกัมมูราบี โต๊ะทองแดงของโรมัน

เราได้กล่าวถึงความเห็นของ ดร. แลงกัต จบลงแล้ว ต่อไปควรจะรู้โดยละเอียดตามสมควรว่า แท่งศิลาของประเทศหรือกรุงบาบิโลนก็ดี แผ่นทองแดงหรือโต๊ะทองแดงของโรมันก็ดี มีประวัติความเป็นมาที่น่ารู้หรือว่ามีเนื้อความเป็นบทกฎหมายควรแก่การศึกษาอย่างไรแล้ว เราจะได้พูดถึงหลักศิลาของไทยเราบ้าง ซึ่งก็มีข้อควรพิจารณาอยู่เป็นอันมาก แม้ของไทยเราจะมีอายุน้อยกว่า แต่ก็น่าจะได้ปรึกษาหารือกันดูว่าจะบรรยายรายไหนก่อน ถ้าจะบรรยายอย่างทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่า ประวัติความเป็นมา หรือสถานที่พบบุคคลที่ได้พบ ได้อ่าน ได้แปล ดังนั้นก็จะบรรยายของเก่าก่อนของทีใหม่กว่า

ภาคสาม

ประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมราบี

๑. การวินิจฉัยข้อบาบิโลน

ประเทศหรือกรุงบาบิโลนที่ชื่อนี้ เวลานี้ไม่มีแล้ว หรือแม้ความจริงข้อนี้จะมิใช่ชื่อประเทศ หากเป็นชื่อเมืองหลวง ก็กรุงบาบิโลน ก็ไม่มีแล้วเช่นกัน แต่ในหมื่นนักปราชญ์ทางพงศาวดารเขาพิสูจน์กันได้ว่า อยู่ทีละวันออกกลาง ทางอ่าวเปอร์เซีย บริเวณประเทศอิรักปัจจุบัน โดยเป็นที่ทราบกันว่า ภาคพื้นเอเชียตอนติดต่อกับใกล้เคียงกับยุโรปนั้น ในสมัยโบราณนานนับพัน ๆ ปี เป็นที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนที่อื่น แต่ก็ขอเตือนว่าเราเป็นนักนิติศาสตร์ไม่ใช่ นักพงศาวดาร ถ้าขึ้นปะปนกันไปจะยุ่ง จะทำให้เรื่องของเราหละหลวมไป (ขอให้ดูเล่มปริญญาโทของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ หน้า ๔๕ ด้วย)

แต่ทั้งศิลาจารึกที่พบเป็นของเก่าดูเหมือนจะเป็นเก่าที่สุดที่มีเรื่องของคำสั่งคำบัญชา หรือข้อบัญญัติบทกฎหมายก็วินิจฉัยว่า พบที่บริเวณดินแดนดังกล่าวมานั้น ชุมชนในแคว้นนี้มีหลายพวกหลายภาษา เช่น พวกซูเมอร์ และอัคคัต ซึ่งสัญชาติมิได้เหลืออยู่เป็นประเทศของตนเองแล้ว เพราะเหตุนี้จะกล่าวต่อไปในบทหน้า

๒. ลักษณะของวัตถุที่ค้นพบและสถานที่พบ

ถาวรวัตถุที่ค้นพบปรากฏเป็นแผ่นอิฐบ้าง เป็นแท่งศิลาบ้าง จมอยู่ในกองดินกองทรายบริเวณแผ่นดินใกล้อ่าวเปอร์เซีย ปรากฏว่าคนโบราณฉลาดรักษาราววัตถุให้คงทน โดยเอาดินเหนียวพอกภายนอกไว้อีกชั้นหนึ่งอย่างมิดชิด

วัตถุโบราณที่เป็นแผ่นอิฐนี้ น่าเชื่อว่าเก่ามากจริง คือมีอายุราว ๑๙๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช นี้ก็ว่าไปตามคำวินิจฉัยของนักปราชญ์สมัยต่อ ๆ มา และเพราะความคิมนุษย์ที่จะทำอะไรกับหินหรือแท่งศิลาที่เป็นของแข็งนั้น น่าจะเป็นเวลาภายหลังการคิดประดิษฐ์ด้วยการเอาดินเหนียวเผาไฟให้เป็นแผ่นอิฐ จะมีปัญหาข้อค้านก็แต่ว่าเหตุใดจึง

คงทนอยู่ได้นานแสนนาน หรือถ้าจะว่ากันทางด้านฝั่งดิน หรือจมอยู่ในดินในทราย แผ่นอิฐไม่ขุ่นสนิมเหมือนโลหะ ขอนกน้ำคิตอยู่

ข้าพเจ้ากำลังบรรยายถึงแผ่นอิฐและจะพยายามพูดเรื่องแผ่นอิฐก่อนแห่งศิลา เว้นแต่ความบางตอนจะปนกันไปด้วยความจำเป็นบ้างก็ต้องขออภัยด้วย

๓. บุคคลแรกที่อ่านแผ่นอิฐ

แวงแซงค์ เบล ชาวฝรั่งเศส เป็นบุคคลแรกที่สามารอ่านรู้ข้อความในแผ่นอิฐ จารึกดังกล่าว ต่อจากนั้นก็มีนักปราชญ์ นักโบราณคดีชาติต่างๆ พากันสนใจ เช่น อังกฤษ เยอรมัน และอเมริกัน ในที่สุดจึงสามารถรู้ได้ว่า ข้อบัญญัติที่จารึกลงบนวัตถุเหล่านั้น ทำในสมัยใดบ้าง คำตอบก็คือ รัชกาลของพระเจ้าอูรุกานียา แห่งแคว้นลาซาบาบัง พระเจ้ากูเต แห่งแคว้นลากาสกัม

๔. บุคคลที่สองที่อ่านได้มากกว่า

คนต่อมาที่อ่านได้ความมากขึ้นคือ เคลย์ เป็นคนอเมริกันที่อ่านจารึกจนได้ความว่าเป็นกฎหมายลักษณะต่างๆ แต่ไม่เป็นหมวดหมู่ เป็นต้นว่าอ่านแผ่นอิฐได้บางเรื่อง เช่น เรื่องรดลูก เรื่องการรับรองบุตรบุญธรรม และเรื่อง ทาส กัม นักแสดงว่าสิ่งหนึ่งซึ่งเราอยาการู้อยู่แล้วคือ ในสมัยโบราณมีทาสอยู่ทั่วไปหรือเกือบจะทั่วโลก และมีอย่างที่มีข้อบัญญัติหรือบทกฎหมายควบคุมบังคับบัญชา (แล้วจึงค่อย ๆ มีการเลิกทาสเรื่อย ๆ มา) มีนักปราชญ์บางท่านเขียนไว้ว่า กฎหมายนั้นเป็นเรื่องเป็นทำนองศักดิ์สิทธิ์อันแบ่งชน วรรณะ เรื่องสิทธิในทรัพย์สินบางอย่างเช่นที่ ในเรื่องครอบครัวและสัญญาบางลักษณะด้วย ส่วนลักษณะที่เป็นโทษอาณานั้นไม่ปรากฏโทษจำคุก ถ้าโทษหนักก็ถึงฆ่ากันไปเลยทีเดียว โทษเบาลงมาก็ปรับ

เราพูดกันมาแล้วเรื่องถาวรวัตถุทำด้วยอิฐ ดินเผา หรือพอกหุ้มไว้ด้วยดินเหนียว ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ถ้าคิดกันไปในทางดีแล้ว ดินเหนียวที่เผาไหม้ แข็งแกร่งเป็นแผ่นอิฐนั้น ฝั่งดินหรือจมอยู่ในทรายนานเท่าใด ก็คงจะพอมองได้ และ

อยู่ได้ดีกว่าโลหะ เพราะไม่มีสนิม แต่ถ้าอยู่เหนียวพันตัวกันแล้ว โลหะก็อาจจะได้เปรียบอยู่มาก เรื่องนี้จึงขึ้นอยู่กับการศึกษา แต่ถ้าจะตั้งใจศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย ในฐานะนักนิติศาสตร์ ก็ไม่ควรจะวิตกกังวลกับวิทยาศาสตร์และพงสาวดารให้มากเกินไปนัก

๕. การใช้คำว่าประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมราบี

เมื่อบรรยายเรื่องแผ่นศิลาจารึกของกรุงบาบิโลนตอนแรกนั้น ที่จริงก็มีปัญหาเรื่องหนึ่ง ซึ่งปล่อยให้ผ่านมามาก่อนสุดท้าย คือ นักปราชญ์รุ่นก่อนท่านเรียกจารึกรายนั้นว่า “ประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมราบี” ที่ว่าเป็นปัญหาคือ สมควรจะถือเป็นประมวลกฎหมายได้หรือไม่ ความข้อนี้ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอแสดงความคิดเห็นว่า ถ้าได้ใช้ชื่อนั้น ในขณะนั้นคงจะมีข้อโต้แย้งได้มากอยู่ แต่ระลึกว่าได้ใช้ชื่อนั้นมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ก็ไม่ควรโต้แย้ง เพราะเป็นการรวบรวมที่ที่สุดของสมัยห้าพันปีมาแล้ว ข้าพเจ้าขออ้างการรวบรวมชำระสะสางของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) และของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ (ตราสามดวง) ซึ่งเป็นการชำระรวบรวมที่ที่สุดในสมัยนั้นแล้ว และทั้งเป็นการถวายพระเกียรติแก่พระองค์ท่านเป็นการสำคัญอีกทางหนึ่งด้วย

อนึ่ง ยังมีปัญหาเล็กน้อยเหลืออยู่ซึ่งข้าพเจ้าได้ปรึกษาหารือกับนักศึกษาส่วนมากมาแล้ว ทุกคนเห็นพ้องกัน เรื่องที่หารือก็คือเมื่อจบจากประมวลกฎหมายพระเจ้าอัมมราบีแล้ว จะบรรยายกฎหมายไทยเรื่องลายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย หรือจะบรรยายพระไอยการบางลักษณะโดยพิศดาร เช่น คำภีร์พระธรรมศาสตร์พิศดาร พระไอยการลักษณะโจรพิศดาร หรือพระไอยการลักษณะผิดเมีย ลักษณะพยานโดยพิศดาร เป็นต้น ผลที่สุดตกลงกันว่า ควรบรรยายเรื่องลายจารึกสมัยโบราณต่อไปตามลำดับอายุเก่า-ใหม่ คือเมื่อเสร็จจากรายห้าพันปีแล้ว ขอให้บรรยายเรื่องกฎหมายสิบสองโต๊ะของโรมันอายุสองพันปี แล้วจึงบรรยายกฎหมายไทยซึ่งอายุน้อยกว่า และทั้งได้เคยบรรยายไว้บ้างแล้วในเล่มปริญาตรี้ด้วย เป็นอันเริ่มภาคนี้ต่อไป

ภาคที่

คำวินิจฉัยกฎหมายโต๊ะทองแดงของโรมัน (กฎหมายสิบสองโต๊ะ)

๑. การรวบรัดทำด้วยทองแดงหรือบรอนซ์

สมควรเสนอความคิดเห็นหรือวินัยศัพท์ หรือถ้อยคำต่าง ๆ ที่ใช้ในฉบับกฎหมายโบราณนานพัน ๆ ปีกันเสียก่อน คงจะเป็นผลดีแก่การอ่านการคิดตลอดจนการทำ ความเข้าใจกับตัวบทนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะได้อ่านพบถ้อยคำหรือศัพท์ใหม่ๆ ที่ทันสมัยหลาย แห่งหรือหลายคำในกฎหมายโบราณ แม้ในกฎหมายสิบสองโต๊ะของโรมันที่จะกล่าวต่อไป ในขณะนี้ ก็เหตุใดเล่าจึงมีกรณีที่เกิดสงสัยขึ้น ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นว่ากฎหมาย สองพันปีหรือห้าพันปี หรือแม้เพียงเจ็ดแปดร้อยปีนั้น ล้วนใช้ถ้อยคำสำนวนและอักขรวิธีที่ อ่านยาก เข้าใจยากสำหรับพวกเราสมัยนี้เป็นอย่างยิ่ง หรือจะว่านักศึกษาบางท่านอ่านไม่ได้ เลยก็อาจจะกล่าวได้

เมื่อเป็นเช่นนี้เหตุใดจึงได้อ่านอย่างสะดวกสบาย เรื่องนี้ก็คงจะเป็นเพราะบรรดา ท่านอรรถกถาจารย์ หรือโบราณาจารย์ฝ่ายนิติศาสตร์แต่ละสมัยต่างก็ช่วยอ่านช่วยแปล และ ช่วยเขียนเปลี่ยนแปลงให้อ่านง่าย โดยพยายามรักษาสาระสำคัญไว้นั้นเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็น ส่วนสำคัญ ก็เมื่อบรรดาอาจารย์แต่ละสมัยช่วยให้นักศึกษาสะดวกสบายเช่นนั้นนานร้อยๆ พันๆ ปี คิดดูเถิดอักขรวิธีจะเป็นประการใด ไม่ต้องท้อตันไกล เอาแต่ใกล้ๆ ตัวเรา เสด็จ ในกรมฯ องค์ปรมาจารย์กฎหมายของไทย เมื่อคัดลอกกฎหมายตราสามดวงเพื่อสอน หรือ บรรยายในโรงเรียนกฎหมายและใช้ปฏิบัติราชการในศาลตลอดจนเป็นคู่มือของนายความ พระองค์ท่านทรงใช้ถ้อยคำตัวอักษรทันสมัย อ่านง่ายที่สุด และเลือกเอาเฉพาะกฎหมายที่ ยังคงใช้อยู่เท่านั้น

ทันไรมาพูดกันถึงโต๊ะทองแดง หรือบรอนซ์ ของโรมันอายุสองพันปี โต๊ะเหล่านี้ ถ้าฝังดินฝังทรายอยู่คงบนสนิมไม่เห็นตัวอักษรเป็นแน่ แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายอ่านคำราชอง

ท่านศาสตราจารย์ผู้คัดลอกดูแล้วลงความเห็นไว้ว่า โตะทองแดงเหล่านี้เมื่อทำขึ้นแล้วคง
โฆษณาไว้ให้ประชาชนได้อ่านโดยทั่วกันที่รัฐสภา แต่สถานที่เหมาะที่สุดควรจะเป็นโบสถ์
วิหารทางศาสนา ซึ่งบุคคลต่างไปประกอบศาสนกิจกันเนื่องในศรัทธา ครั้นกฎหมายเหล่านี้
ล้าสมัย มีการเขียนการพิมพ์กันแล้ว ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็ขอแสดงความคิดเห็นต่อไปอีกว่า
ทั้งสิบสองโตะหรือยังมีเหลืออยู่สักเท่าใด แม้ที่คัดลอกไว้คงจะได้ถูกขนย้ายไปเก็บไว้เป็น
อย่างดี เป็นโบราณวัตถุมีค่ายิ่ง เช่น เก็บในพิพิธภัณฑ์สถานเป็นต้น จริงอยู่มีตำราบางเล่ม
กล่าวว่า กฎหมายสิบสองโตะถูกทำลายด้วยฝีมือพวก gauls ราว ๓๙๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช
แต่ข้าพเจ้าคิดว่าได้ถูกคัดลอกไว้มากแล้ว ดังเช่น การคัดลอกกฎหมายตราสามดวงของเรา
ที่เหลือจากถูกเผากรุงศรีอยุธยาเป็นต้น เมื่อวันจันทรคติแล้วทำให้สนใจและเต็มใจศึกษา
ต่อไปว่า เมื่อสองพันปีมาแล้วประเทศที่เจริญมาก่อนเราเรามีข้อบัญญัติบทกฎหมายอย่างไร
ครั้นมาถึงสมัยไทยเรา เท่าที่ค้นคว้าได้เป็นอย่างดี ลองเปรียบเทียบกันดูทั้งหลักการและ
เหตุผล เพราะแม้จะถูกทำลายไปบ้างจริง ก็ใช้อยู่แล้วกว่า ๖๐ ปี เพราะประกาศใช้ก่อน
คริสต์ศักราชเกือบ ๕๐๐ ปี

อันที่จริงแล้วแม้เพียงสองพันปีมานี้ก็แล้วเหมือนกัน ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์
ไพศาลย์กรุดรวบรวมนเฉพาะตัวบทไว้ดีมาก จะตรวจดูได้ในคำบรรยายปริญญาโท ปี
๒๔๙๗ ของท่าน แต่ขณะนั้นสุขภาพของท่านก็ไม่สู้จะดีแล้ว ท่านยังหาได้เขียนคำอธิบาย
ประการใดไม่และมีได้แสดงความคิดเห็นอะไรไว้เลย ข้าพเจ้าพยายามติดต่อสอบถามเพื่อน
ฝูงหลายคนก็ไม่มีใครช่วยหาคำอธิบายได้ คงมีแต่คำอธิบายกฎหมายโรมัน สมัยหลัง ๆ
และที่เป็นประมวลแล้วทงจริงก็เหตุผลควรขอบคุณนักปราชญ์บางท่านที่เขียนไว้ว่ากฎหมาย
สิบสองโตะถูกทำลายเสียหายมาก แต่เมื่อท่านเจ้าคุณได้ตัวบทไว้ข้าพเจ้าก็ยังมีความพอใจอยู่
จึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าผู้บรรยายขอเป็นผู้อธิบายโดยละเอียดทุกมาตราไปพลางก่อน เมื่อท่าน
ผู้ใดไปพบเห็นหรือได้มาซึ่งคำอธิบายที่ดีกว่า ก็ขอได้รับความขอบคุณ

ในการอธิบายกฎหมายโบราณโดยบางที่ก็เปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบันด้วยย่อม
เป็นธรรมดาตามข้อสงสัยไม่ขัดแจ้ง และบางทีก็เอาเหตุผลเข้าประกอบได้ไม่ถนัด หรือถ้า
คิดมากบางที่ก็ถกนมาก

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ข้าพเจ้าตกลงใจวินิจฉัยกฎหมายชาติหรือชาวโรมัน เพราะได้อ่านตำราหลายเล่มปรากฏว่าหลังจากกฎหมายสิบสองโต๊ะแล้วนับเป็นร้อยๆ ปี คือราว ค.ศ. ๑๓๐ โรมันจึงประกาศใช้กฎหมายฉบับใหม่ขึ้น แสดงว่ากฎหมายสิบสองโต๊ะได้ถูกคัดลอกไว้มากมายหลายภาษาทีเดียว และได้ใช้อยู่นาน อาจจะทำให้ประเทศใกล้เคียงด้วย

อย่างไรก็ดีศิลาจารึกของเรา ๆ ก็เคารพเลื่อมใสอยู่ จึงเป็นการสมควรแล้วที่เราจะให้เกียรติแก่จารึกของต่างประเทศเขาบ้าง และยังได้มีการวินิจฉัยเปรียบเทียบตามสมควรอีกด้วย แต่การจะศึกษาเปรียบเทียบได้นั้นเราต้องดูทั้งหมด จะเลือกเอาแต่บางหมวดบางมาตราไม่ได้

โต๊ะทองแดงของโรมันนั้นจริงทำขึ้นเพียงสิบโต๊ะและตั้งโฆษณาไปก่อนแล้ว ครั้นข้อบัญญัติยังไม่พอกับความต้องการ จึงจัดทำเพิ่มเติมอีกสองโต๊ะในปีรุ่งขึ้น รวมเป็นสิบสองโต๊ะ จึงมีผู้เรียกว่า “กฎหมายสิบสองโต๊ะ”

๒. บทบัญญัติกฎหมายโต๊ะทองแดงของโรมัน

กฎหมายสิบสองโต๊ะเป็นกฎหมายโรมันซึ่งจัดทำขึ้นเมื่อประมาณกว่าสองพันปีมาแล้ว คือก่อนคริสต์ศักราชกว่า ๔๐๐ ปี หรือราว ๆ ๕๕๐ ปี โดยจารึกบทบัญญัติลงบนโต๊ะทองแดง ท่านลิซและท่านอันเตอร์ เรียกกฎหมายสิบสองโต๊ะนี้ว่าโคดี คือเป็นประมวลกฎหมายรวบรวมจากจารีตประเพณีที่ถือเป็นกฎหมายบังคับคดี ก่อน ๆ นั้นตามกฎหมายสิบสองโต๊ะนั้นมิได้จารึกบนโฆษณาในคราวเดียวกัน กล่าวคือ ขันแรกทำขึ้นสิบโต๊ะโฆษณาไปแล้วปรากฏว่าบทบัญญัติไม่พอเพียงกับความต้องการ จึงในปีรุ่งขึ้นจัดทำเพิ่มเติมอีกสองโต๊ะ รวมเป็นสิบสองโต๊ะ ในสมัยนั้นที่กรุงโรมปกครองโดยรัฐสภาและกงสุล กฎหมายสิบโต๊ะแรกรวบรวมขึ้นโดยคณะกรรมการสิบคนแล้วและได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาที่เรียกว่าปเลตและผ่านสภานิติบัญญัติเรียกว่าโคมิเจียเซนจูเรียตา ส่วนกฎหมายสองโต๊ะหลังนั้น เมื่อกรรมการคณะนั้นรวบรวมร่างขึ้นแล้วมีการแก้ไขเล็กน้อยก็ผ่านเป็นกฎหมายภายใต้การปกครองของกงสุลวาเลเรียส และกงสุลโอเวเจียส

กฎหมายสิบสองโต๊ะนั้นอาจนำบทบัญญัติมากล่าวย่อ ๆ ได้ดังนี้ คือ

๑. โต๊ะที่ ๑ นั้น ว่าด้วยวิธีการก่อนเริ่มพิจารณาคดีความ ได้แก่บทบัญญัติต่าง ๆ ดังนี้

(๑) เมื่อโจทก์ได้ขอหมายเรียกจำเลยมายังศาล จำเลยจะต้องมาตามหมายนั้น หากจำเลยไม่ยอมมาตามหมายเรียก โจทก์อาจขอให้ผู้ใกล้เคียงยื่นเป็นพยาน แล้วโจทก์มีอำนาจใช้กำลังนำตัวจำเลยมาศาลได้

(๒) ถ้าหากจำเลยพยายามจะหลีกเลี่ยงหนีไปไม่ปฏิบัติตามหมายแล้วไซ้ โจทก์ก็มีอำนาจที่จะเกาะกุมตัวจำเลยมาศาลได้ทีเดียว

(๓) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถมาตามหมายได้ เพราะเหตุป่วยเจ็บหรือชราภาพมาก โจทก์จะต้องจัดหาคนพาหนะนั้นให้ ส่วนยวนพาหนะไม่จำเป็นต้องมีประทุนกันฝนกันแดดอย่างไรก็ได้

(๔) จำเลยผู้ที่มีถิ่นเป็นกรรมสิทธิ์หรือมีทรัพย์สินคหบดี จะต้องหาบุคคลมีที่ดินหรือเป็นผู้เสียภาษีอากรเป็นนายประกันการมาศาลของจำเลยตามวันกำหนดนัดพิจารณาคดี ส่วนจำเลยที่เป็นคนจนก็ต้องจัดหาประกันตามมีตามเกิดทุกกัน

(๕) เมื่อคู่ความปฏิบัติตามวิธีการขั้นต้นแล้ว โจทก์ก็มีอำนาจแถลงเปิดคดีทันที เว้นแต่คู่ความจะได้ตกลงประนีประนอมยอมความกัน ก็ให้เป็นอันเลิกแล้วกันไป

(๖) ถ้าหากคู่ความไม่มีทางประนีประนอมคดีกันได้ โจทก์จะต้องแถลงคดีต่อศาลก่อนเที่ยงวัน คู่ความทั้งสองฝ่ายจะต้องอยู่ต่อหน้าศาลและขานแจงแถลงตอบโต้คดีกัน

(๗) ถ้าหากคู่ความฝ่ายใดไม่มาศาลก่อนเที่ยงวัน ก็ให้ศาลพิพากษาให้คู่ความฝ่ายที่มาศาลชนะคดี

(๘) ถ้าหากคู่ความทั้งสองฝ่ายมาศาล ๆ จะได้พิจารณาคดีไปจนคำ และถ้าไม่เสร็จจะได้ตั้งการพิจารณาสำหรับวันนั้น

(๙) คู่ความจะต้องทำทานบลให้ไว้แก่ศาลว่าจะมาศาลตามวันกำหนดนัดพิจารณาต่อไป

๒. โຕะที่ ๒ ว่าด้วยการพิจารณาคดี

(๑) ในกรณีที่ทุนทรัพย์พิพาทกันเป็นราคาตั้งแต่ ๑๐๐๐ แอสเสสขึ้นไป คู่ความจะต้องวางเงินต่อศาลคนละ ๕๐๐ แอสเสส ถ้าทุนทรัพย์มีราคาต่ำกว่า ๑๐๐๐ หรือฟ้องร้องเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ของบุคคลให้วางเงินต่อศาลฝ่ายละ ๕๐ แอสเสสเป็นประกัน

(๒) ถ้าหากคู่ความป่วยเจ็บหนัก ให้เลื่อนการพิจารณาคดีไปนัดอื่น

(๓) ถ้าหากคู่ความฝ่ายใดหาพยานไม่ได้ ก็ให้ไปร้องตะโกนต่ง ๆ ที่ประตูบ้านของตนเพื่อแสวงหาพยานต่อไป

(๔) คดีฐานลักทรัพย์ก็อาจยอมความกันได้

๓. โຕะที่ ๓ ว่าด้วยการบังคับคดี

(๑) ในคดีที่จำเลยยอมรับให้หนี้สินหรือในคดีที่ศาลได้พิพากษาให้จำเลยชำระเงิน ก็ให้จำเลยชำระเงินภายใน ๓๐ วัน

(๒) ถ้าหากจำเลยไม่ชำระเงินภายในกำหนด ๓๐ วันนั้นแล้ว ก็ให้จับกุมตัวจำเลยมาศาล

(๓) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถชำระเงินหรือนำผู้ใดมาประกันจำนวนเงินที่ต้องชำระแล้ว โจทก์อาจเอาตัวจำเลยไปกับโจทก์แล้วล่ามโซ่ตรวนไว้โดยโซ่ตรวนนั้นต้องมีน้ำหนักไม่เกิน ๑๕ ปอนด์

(๔) ระหว่างนั้นจำเลยจะหาอาหารกินเองก็ได้ หรือมิฉะนั้นโจทก์ต้องให้ขนมปังกินวันละหนึ่งปอนด์

(๕) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถปฏิบัติตามคำพิพากษาได้ และได้มีประกันทำทานบลไปแล้วมีกำหนดถึง ๖๐ วัน ทั้งได้ถูกเรียกมาศาลถึงสามครั้งแล้วด้วยก็ไม่ได้รับชำระหนี้ ก็ให้โฆษณาหนี้ จำนวนหนี้สินในกลางตลาดโดยเปิดเผย แล้วและภายหลังอาจถูกลงโทษถึงประหารชีวิต

(๖) จำเลยอาจถูกโจทก์ผู้เป็นเจ้าของตามคำพิพากษาลงโทษ โดยสับเสี้ยมร่างกายออกเป็นท่อน ๆ ตามอำเภอใจ

๔. โฉะที่ ๔ ว่าด้วยบิดากับบุตร

- (๑) ทารกคลอดออกมารูปร่างผิดปกติมากอาจถูกเอาไปฆ่าเสียได้
- (๒) บิดาระหว่างที่มีชีวิตมีอำนาจเด็ดขาดเหนือบุตรอันชอบด้วยกฎหมาย บิดาอาจกักขังบุตรหรือเมียของ หรือล่อลวงให้ทำงานในท้องถิ่น หรือมีเหตุไม่ชอบใจจะฆ่าเสียก็ได้ ตลอดจนจะเอาไปขายเสียก็ได้เช่นกัน
- (๓) ถ้าหากบิดาเอาไปขายถึงสามครั้งแล้ว บุตรคนนั้นก็^๕เป็นอิสระ หลุดพ้นจากใต้อำนาจบิดาต่อไป

(๔) ทารกที่คลอดออกมาภายในระยะเวลาสิบเดือนนับจากวันที่สามของหญิงวายชนม์^๕ ยังถือว่าเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของชาย

๕. โฉะที่ ๕ ว่าด้วยมรดกและการปกครอง

- (๑) บรรดาหญิงทั้งหลายย่อมต้องอยู่ในอำนาจปกครองของใครคนหนึ่ง เว้นแต่จะเป็นขีหรือหญิงบริสุทธิ์^๖ใช้ในศาสนา
- (๒) ผู้ใดจะเข้าครอบครองปรักษ์ในทรัพย์สินของหญิงซึ่งอยู่ในปกครองของญาติฝ่ายชายไม่ได้ เว้นแต่หญิงจะได้ยินยอมโดยได้รับคำอนุญาตของผู้ปกครอง
- (๓) ชายหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินสมบัติได้ตลอดจนอำนาจสั่งให้ใครเป็นผู้ปกครองครอบครัวนั้นสืบต่อไป
- (๔) ชายหัวหน้าครอบครัววายชนม์ลงโดยมิได้ทำพินัยกรรมไว้ ให้ญาติฝ่ายชายที่ใกล้ชิดที่สุดเป็นผู้สืบอำนาจต่อไป
- (๕) ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชายไว้ คนที่ไม่ใช่ยิวเป็นผู้สืบอำนาจได้
- (๖) ถ้าหากไม่มีพินัยกรรมแต่งตั้งผู้ปกครองไว้ ชายซึ่งเป็นญาติทางบิดาเป็นผู้ปกครองสืบไป
- (๗) บุคคลใดที่ไม่สามารถปกครองตนเองหรือครอบครองทรัพย์สินสมบัติของตนได้ จะต้องอยู่ในปกครองของญาติฝ่ายชาย
- (๘) ถ้าชายอิสระวายชนม์ลงโดยไม่มีผู้สืบสันดาน ให้ทรัพย์สินมรดกตกไปแก่ผู้อุปถัมภ์

- (๙) หนี้สินของผู้ตายจะได้รับชำระจากผู้รับมรดกตามส่วน
- (๑๐) ทรัพย์สินมรดกได้แบ่งกันระหว่างผู้รับมรดก
- (๑๑) ทาษาซึ่งให้ไว้ได้ค่าตัวได้ตามพินัยกรรมของนายเงินนั้น เมื่อทาษาได้ชำระเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้ในพินัยกรรม ก็เป็นอันหลุดพ้นจากความเป็นทาษา

๖. โต๊ะที่ ๖ ว่าด้วยกรรมสิทธิ์และการครอบครองทรัพย์สิน

- (๑) สัญญาและข้อตกลงจำหน่ายทรัพย์สินจะกระทำได้โดยแสดงเจตนา
- (๒) ผู้ใดไม่ยอมปฏิบัติตามที่ได้แสดงเจตนาไว้ให้ปรับไหมทวีคูณ
- (๓) อำนาจที่ได้มาทางอายุความนั้นมีกำหนดสองปีสำหรับข้อสังหาริมทรัพย์และหนึ่งปีสำหรับทรัพย์สินอื่น ๆ

(๔) ทรัพย์สินที่ไม่ประสงค์จะอยู่ในปกครองของสามีโดยทอดทิ้งอาภินิหารเสียจากบ้านสามคืนทุก ๆ ปี พอลบกำหนดก็หมดอำนาจสามี

- (๕) คนต่างด้าวจะขายที่ดินทรัพย์สินของชาวโรมัน โดยอ้างอายุความนั้นไม่ได้
- (๖) บุคคลอาจจับมือกันเพื่อบริจาคทรัพย์สินต่างว่าพิพาทนั้นต่อหน้าผู้พิพากษา ก็เป็นผลสำเร็จได้ในการโอน
- (๗) ถ้าหากผู้ใดพบเห็นผู้อื่นเอาไม้ของตนไปสร้างบ้านหรือทำร้านค้ายืนตนจะรื้อถอนเอาเองไม่ได้

- (๘) แต่เขาจะฟ้องร้องเรียกปรับเป็นสองเท่าราคาไม้ไม่ได้
- (๙) ไม้ที่ถูกลักไปก่อสร้างตั้งกล่าวนั้น ถ้าทราบโดยมิได้รื้อแยกออกไปจากกันเจ้าของจะเรียกคืนตัวไม้ไม่ได้

(๑๐) ทรัพย์สินที่โอนมอบแก่กันไปแล้วก็ ไม่เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้รับโอนจนกว่าจะได้มีการชำระราคาค่าทรัพย์สินแล้ว

- (๑๑) ทรัพย์สินโอนมอบแก่กันในศาลเป็นการชอบด้วยกฎหมาย

๗. โฉะที่ ๗ ว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์

- (๑) บรรดาบ้านเรือนจะต้องปลูกห่างกันอย่างน้อยสองฟุตครึ่ง
- (๒) บ้านเรือนจะปลูกริมรั้วเพื่อนบ้านแล้ว ต้องให้ห่างรั้วประมาณสองฟุต ถ้าหากบุคคลหรือบ่อต้องให้ห่างรั้วเท่าความลึกของบ่อหรือของคูนั้น
- (๓) ว่าด้วยเงื่อนไขของหมู่บ้าน ไร่นา เรือกสวน
- (๔) เนื้อที่ระหว่างห้าฟุตของเพื่อนบ้านจะปกครองปรบักซ์แก่กันไม่ได้
- (๕) การตั้งคนกลางไกลเกลี่ยข้อพิพาทในเรื่องเขตที่ดินข้างเคียงกันจะกระทำได้โดยคนกลางอย่างน้อยสามคน
- (๖) อำนาจทางดินนั้น ให้กว้างในทางตรงได้ ๘ ฟุต ทางโค้ง ๑๖ ฟุต
- (๗) ผู้มีทรัพย์สินข้างทางเดินจะทำการกีดขวางนั้นไม่ได้ ถ้าหากเกิดการกระทำกีดขวางขึ้นแล้วไซ้ ผู้ใช้ทางเดินนั้นจะตัดเดินไปในที่ดินของผู้ทำการกีดขวางนั้นก็ได้
- (๘) ผู้ใดทำให้น้ำฝนที่ตกมาจากชายคาโรงเรือนของตนเกิดเสียหายแก่บ้านข้างเคียง จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายแก่เขา
- (๙) กิ่งก้านสาขาค้นไม้ที่ทอดเงาไปในที่บ้านของคนอื่นจะต้องตัดให้ต่ำลงมาเพียง ๑๕ ฟุต จากพื้นดิน
- (๑๐) ผลไม้หล่นตกไปในบ้านผู้อื่นนั้น เจ้าของต้นไม้ยังคงเป็นเจ้าของผลไม้ผู้นั้นอยู่

๘. โฉะที่ ๘ ว่าด้วยการละเมิด

- (๑) ผู้ใดทำการโฆษณาหมิ่นประมาทว่าเขาทำผิดทางอาญาหรือทางลามกให้เอาผู้นั้นไปตีเสียให้ตาย
- (๒) ผู้ใดทำให้เขาขาดหักแล้วไม่ยอมให้ค่าทำขวัญ เขาจะทำให้ผู้นั้นขาดหักบ้างก็ได้
- (๓) ผู้ใดทำให้เขากระดุกหักให้ใช้ค่าปรับ ๓๐๐ แอสเสส ถ้าเป็นทาสให้ได้รับค่าปรับ ๑๕๐ แอสเสส

- (๔) ถ้าทำให้บาดเจ็บให้ปรับ ๒๕ แอสเสส
- (๕) ทำให้เสียหายโดยอุบัติเหตุที่ต้องทำขวัญเขาเหมือนกัน
- (๖) สัตว์สี่เท้าของใครเข้าไปทำให้ที่ดินเขาเสียหาย เขาจับสัตว์สี่ตัวนั้นไว้เป็นของเขาได้ เว้นแต่เจ้าของจะเสียเงินไถ่ถอนกลับคืนมาตามราคาค่าเสียหาย
- (๗) ผู้ใดเอาสัตว์ไปเลี้ยงในที่ดินของผู้อื่นที่อยู่ข้างเคียง จะต้องรับสำนองในค่าเสียหาย

(๘) ห้ามมิให้สวตมนตร์ร้องขอผลบันดาลให้ผลไม้ของงามของเพื่อนบ้านข้างเคียงนั้น มาเกิดเป็นผลในที่ดินของตน หรือสวตขอบันดาลให้ข้าวสาลีของเขาเกิดเป็นข้าวสาลีในที่ดินของตน

(๙) ห้ามมิให้ลักขโมยอัญมณีของเพื่อนบ้านข้างเคียงในเวลาค่ำคืน ถ้าเป็นบุคคลบรรลุนิติภาวะแล้วเอาไปฆ่าเสีย ถ้าหากเป็นบุคคลยังไม่บรรลุนิติภาวะให้ศาลสั่งฆาปนแล้วปรับเป็นทวีคูณ

(๑๐) ผู้ใดวางเพลิงบ้านเรือนเขา หรือกองข้าวสาลีของเขา ให้เอามาผูกแล้วฆาปนและเผาเสียทั้งเป็น ถ้าเกิดขึ้นเพราะความประมาท ให้เสียเงินค่าทำขวัญแล้วลงโทษพอควร

(๑๑) ถ้าผู้ใดตัดต้นไม้ของเพื่อนบ้านข้างเคียงลง ให้ปรับเป็นพินัยเป็นเงิน ๒๕ แอสเสส

(๑๒) ผู้ใดลักทรัพย์เวลาค่ำคืน ให้เอาไปฆ่าเสีย

(๑๓) ถ้าหากเป็นการลักทรัพย์เวลากลางวัน ไม่ให้ลงโทษถึงประหารชีวิต เว้นแต่จะทำการต่อสู้เจ้าทรัพย์ด้วยอาวุธ

(๑๔) ถ้าเป็นการลักทรัพย์เวลากลางวัน และผู้ร้ายมิได้ใช้อาวุธต่อสู้ ก็ให้ฆาปนแล้วทำทานบลัว ถ้าเป็นทาสให้ฆาปนแล้วจับโยนเสียที่เชิงเขาตาเบียน ถ้าเป็นเด็กยังไม่บรรลุนิติภาวะให้ผู้พิพากษาสั่งฆาปนตามสมควร แล้วบังคับให้ใช้ค่าทำขวัญ

(๑๕) ถ้าผู้ใดประสงค์ขอกันบ้านผู้อื่นโดยเขาไม่เต็มใจ ในเหตุที่ทรัพย์ของตนถูกขโมย จะต้องเข้าไปค้นโดยเปลือยกาย ถ้าได้ของโจรในบ้านนั้น เจ้าบ้านต้องสำนอง

รับผิดชอบโจรลักทรัพย์รายนั้น ถ้าเจ้าบ้านยอมให้คืนโดยดี ถ้าหากค้นพบแล้วให้คืนทรัพย์แก่เจ้าทรัพย์ เจ้าบ้านมีอำนาจเรียกค่าเสียหายเป็นทรัพย์สินจากผู้ร้ายที่เอาทรัพย์มาชุกซ่อนไว้ในบ้านของตน

- (๑๖) ถ้าหากค้นทรัพย์ไม่พบ ให้ปรับผู้ค้นเป็นทวนคู่ซึ่งราคาทรัพย์ที่กล่าวอ้าง
- (๑๗) กรรมสิทธิ์ในทรัพย์ที่เป็นของร้ายจะได้มาทางอายุความไม่ได้
- (๑๘) ผู้ให้กู้เงินคิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบต่อปี ให้ปรับสี่เท่าเป็นค่าทำขวัญ
- (๑๙) ผู้รับของไว้โดยทุจริตคิดเอาเสีย ให้ปรับตามราคาทรัพย์ที่ฝากเป็นทวนคู่
- (๒๐) บุคคลย่อมมีอำนาจฟ้องขอให้มีการปลดผู้ปกครองที่ทุจริตในหน้าที่และให้ปรับผู้ขึ้นสองเท่าราคาทรัพย์ที่ยักยอกเอาไป

(๒๑) บุคคลผู้ซึ่งละเมิดอำนาจเสียประโยชน์ของผู้อยู่ในอำนาจนั้นให้จับส่งไปเป็นคนใช้ในศาสนา

(๒๒) บุคคลผู้ซึ่งยอมมาเป็นพยานแล้วภายหลังไม่ยอมเบิกความ ให้เอาตัวลงโทษและยอมให้คนอื่นเบิกความแทนได้

(๒๓) พยานเท็จให้จำคุกหนึ่งปีถึงห้าปี

(๒๔) ผู้ใดทำให้เขาตายโดยอุบัติเหตุ ให้เอาหินท่มผู้ขึ้นบาดเจ็บแล้วส่งตัวไปทำงานใด ๆ แทนเขา

(๒๕) ผู้ใดวางยาพิษผู้อื่น ให้เอาผู้ขึ้นไปฆ่าเสีย

(๒๖) การประชุมก่อการไม่สงบในเวลาค้าสินห้ามเด็ดขาด

(๒๗) สมาคมหรือสโมสรใด ๆ ย่อมจะตั้งระเบียบข้อบังคับได้ตามใจชอบ แต่ต้องไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย

๕. โฉะที่ ๕ ว่าด้วยกฎหมายมหาชน

(๑) กฎหมายใด ๆ จะก่อให้เกิดผลแต่ทางเสียหายอย่างเดียวแก่เอกชนนั้นห้ามไม่ให้บังคับ

- (๒) รัฐสภาเท่านั้นที่มีอำนาจออกกฎหมายกระทบกระเทือนถึงสถานะของบุคคล
- (๓) คนกลางหรือผู้ชกขาดที่ศาลแต่งตั้งขึ้นในคดีหนึ่งรับสินบน ให้เอาไปฆ่าเสีย
- (๔) คำวินิจฉัยในคดีฆ่าคนตาย หรือคำพิพากษาลงโทษประหารชีวิต ให้คู่ความอุทธรณ์คัดค้านได้ยกขึ้นหนึ่ง

- (๕) ผู้ใดยุยงบ้าศึกศัตรูของประเทศ ให้เอาตัวไปฆ่าเสีย
- (๖) ห้ามมิให้เอาผู้ใดไปประหารชีวิต เว้นเสียแต่จะมีคำพิพากษาของศาลเด็ดขาด โดยมีการพิจารณาคดีตามระเบียบ

๑๐. โຕะที่ ๑๐ ว่าด้วยกฎหมายเกี่ยวแก่การศักดิ์สิทธิ์

- (๑) ห้ามมิให้ฝังหรือเผาศพในเขตพระนคร
- (๒) ห้ามมิให้เอาขวานฉกฉางหรือดัดฟันไม้ที่ใช้ในการปลงศพ
- (๓) ในงานปลงศพ ห้ามมิให้แต่งกายไว้ทุกข์ด้วยผ้าพันศรีษะเกินกว่าสามคน และผู้เป่าขลุ่ยในงานนั้นเกินกว่าสิบคน
- (๔) ห้ามมิให้หญิงชู้ขว่นแกมร้องไห้เกรียวกราวอื้อฉาวในงานศพ
- (๕) อัฐิศพที่เผาแล้วนั้น ห้ามมิให้เก็บไว้เผาเป็นครั้งที่สอง เว้นไว้เสียแต่เป็นศพทหารที่ตายในสงคราม หรือในต่างประเทศ
- (๖) ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติในเรื่องเครื่องบูชาศพ
- (๗) ในระหว่างที่ศพยังอยู่ที่บ้าน บิดามารดาจะใช้ผ้าพันศรีษะให้เกียรติแก่ศพก็ได้ ในเมื่อผู้ตายมีคุณความดีในทางกล้าหาญ
- (๘) ห้ามมิให้มีการเผาศพรายเที่ยวหลายครั้ง
- (๙) ห้ามมิให้เอาทองคำเผาไปกับศพ เว้นไว้แต่ทองคำที่ติดตรึงอยู่กับพันผู้ตาย
- (๑๐) ห้ามทำที่ปลงศพห่างจากบ้านเรือนผู้อื่นในระยะ ๒๐ ฟุต
- (๑๑) ผู้ใดจะไ้กรรมสิทธิ์ด้วยการปกครองโดยบริษัทซึ่งป่าช้าฝังศพ หรือทางเข้าป่าช้านั้นไม่ได้

๑๑. โຕะที่ ๑๑ ว่าด้วยกฎหมายเพิ่มเติม

- (๑) ห้ามมิให้บุคคลต่างชนวรรณะทำการสมรสกัน

๑๒. โຕะที่ ๑๒ ว่าด้วยกฎหมายเพิ่มเติม

- (๑) ฟ้องขับไล่คดี ฟ้องเรียกทรัพย์สินจากผู้เช่าคดี ให้กระทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย
- (๒) เมื่อทาสทำการลักทรัพย์ผู้อื่น หรือทำให้เกิดเสียหายแก่เขา นายเงินจำต้องรับสนองใช้ค่าเสียหายหรือส่งมอบตัวทาสให้เขาไป
- (๓) ผู้ใดละเมิดเอาทรัพย์สินระหว่างคดีไป ให้ศาลตั้งคนกลางสามคนพิจารณาว่าใครผิดถูกต้องอย่างไร ถ้าปรากฏว่าผู้เอาไปนั้นกระทำด้วยเจตนาทุจริต ให้ปรับสองเท่าราคาทรัพย์สินนั้น
- (๔) ห้ามมิให้เอาทรัพย์สินพิพาทระหว่างคดีไปยกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และให้ปรับผู้ละเมิดสองเท่าราคาทรัพย์สินนั้น
- (๕) กฎหมายที่ออกภายหลังย่อมยกเลิกกฎหมายเดิมที่มีข้อความขัดกัน

๓. รูปลักษณะของการจารึก

เราจะรู้ได้อย่างไรว่ารูปลักษณะของโຕะทองแดงนั้นอย่างไร มีตัวอักษรแต่ละโຕะเป็นวรรคเป็นตอนหรือไม่อย่างไร แม้ข้าพเจ้าจะนำเอาคำว่า “หมวด” คำว่า “บท” หรือ “มาตรา” มาใช้ ก็ล้วนเป็นเรื่องของอาจารย์ผู้บรรยาย และข้าพเจ้าเองก็เป็นศิษย์ของท่านอาจารย์ก่อน ๆ มาเหมือนกัน ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างลายจารึกของไทย สมัย พ.ศ. ๑๘๒๐ เศษ ๆ ที่ท่านทั้งหลายจะเข้าไปอ่านของจริงดูได้ในพิพิธภัณฑสถานนั้น ไม่มีหมวดหรือบท ไม่มีวรรคตอน แม้แต่วันระยะประโยคก็ไม่มี และสลักติดเป็นพิถีเดียวกันไปหมด เรื่องต่างกันก็เขียนติดกันตั้งเป็นต้น ในการบรรยายชั้นปริญญาตรีทั้งท่านเจ้าคุณและข้าพเจ้าใส่วรรคตอนข้อเอาเองทั้งนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ข้าพเจ้าเข้าใจรูปลักษณะของโຕะทองแดงของโรมันว่าเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าไม่กล้ากล่าวว่ามีหมวดมีบทหรือมาตรา นอกจากจารึกไว้เป็นบรรทัด ๆ ไปเท่านั้นเอง แต่เราอาจแยกไว้เป็นเรื่อง ๆ เพราะฉะนั้นในการบรรยายต่อไปก็จะสงเคราะห์เอาว่าโຕะหนึ่งหรือโຕะที่ ๑ คือหมวดหนึ่ง หรือหมวดที่ ๑ ส่วนเลขข้างหน้าแห่งความข้อ

หนึ่ง ก็จะสงเคราะห์เป็นบทหนึ่งหรือมาตราหนึ่ง ข้าพเจ้าคิดว่านักปราชญ์รุ่นก่อนที่เป็นชาวต่างประเทศก็อาจลงเลขหัวข้อไว้แล้ว ก่อนท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์จะแปลเป็นภาษาไทย แต่คำว่าโตะที่เท่าใดนั้นเขาไม่ได้ใช้คำว่า “หมวด” ซึ่งเราก็ไม่ควรใช้คำว่า “หมวด” เหมือนกัน แต่เราสงเคราะห์ไว้เพื่อการศึกษาและความคิดความเห็นเท่านั้น จะผิดพลาดประการใดนักนิติศาสตร์โปรดให้อภัย

๔. ด้วบทและบันทึกความเห็นของผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าขอบรรยายเรียงตามลำดับโตะ (หมวด) และข้อ (บทหรือมาตรา) ต่อไป
คือ :-

โตะที่ ๑ ว่าด้ววิธีการก่อนจะเริ่มพิจารณาคดี

สำหรับโตะหรือหมวด ๑ นี้ ผู้บรรยายมีความเห็นว่าเป็นเรื่องบังคับหมายศาล คือเป็นเรื่องเดียวกันตั้งแต่บทมาตรา ๑ ถึง ๔ จึงขอคัดด้วบทลงไว้ให้ครบทั้ง ๔ บทก่อน
ดังต่อไปนี้ :-

- ด้วบท (๑) เมื่อโจทก์ได้ขอหมายเรียกจำเลยมายังศาล จำเลยจะต้องมาตามหมายนั้น หากไม่ยอมมาตามหมายเรียก โจทก์อาจขอให้ผู้ไกล่เกลี่ยยื่นเป็นพยาน แล้วโจทก์มีอำนาจใช้กำลังนำตัวจำเลยมาศาลได้
- ด้วบท (๒) ถ้าหากจำเลยพยายามจะหลีกเลี่ยงหนีไป ไม่ปฏิบัติตามหมายแล้วไซ้ร้ โจทก์ก็มีอำนาจที่จะเกาะกุมตัวจำเลยมาศาลได้ทีเดียว
- ด้วบท (๓) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถมาตามหมายได้ เพราะเหตุป่วยเจ็บหรือชราภาพมาก โจทก์จะต้องจัดหายานพาหนะให้ ส่วนยานพาหนะนั้นไม่จำเป็นต้องมีประทุนกันฝนกันแดดอย่างไรก็ได้
- ด้วบท (๔) จำเลยผู้ม้ที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ หรือมีทรัพย์สินคหบดี จะต้องหาบุคคลม้ที่ดิน หรือเป็นผู้เสียภาษีอากรเป็นนายประกันการมาศาลของจำเลย ตามวันกำหนดนัดพิจารณาคดี ส่วนจำเลยที่เป็นคนจนก็จะต้องจัดหาประกันตามมีตามเกิด
ทุกกัน

ที่จริงโต๊ะที่ ๑ นั้นมีถึง ๙ ขื่อ หรือบทย แต่เห็นว่า ๔ บทแรกเป็นเรื่องเกี่ยว
โยงกันดังกล่าวแล้ว ทุกบทเป็นเรื่องเดียวกันคือ ขัดหมายศาล ถ้อยคำเป็นปัญหาอยู่มาก
ข้าพเจ้ายังหาคำอธิบายของนักปราชญ์คนใดไม่ทันกับความต้องการ จึงขอเป็นผู้อธิบายเสีย
เองดังต่อไปนี้ คือ

บรรยาย บทที่ ๑ มีปัญหาว่า ในหมายศาลได้กำหนดวัน เวลาไว้หรือไม่และอย่างไร จึง
จะถือว่าจำเลยไม่ยอมมาศาล หรือแต่พอโจทก์เห็นหน้าจำเลยก็บอกว่าแกต้อง
ไปกับฉันเดี๋ยวนี้ แล้วเริ่มหาคนเป็นพยานรู้เห็น ลงมือฉุดคร่าพาเอาตัวไป
ข้าพเจ้าเห็นว่า คนยังไม่ทันจะแสดงกิริยาขัดขืนหรือหลบหนีจะลงมือ
ใช้กำลังยังไม่สมเหตุผล ฉะนั้น จึงเชื่อว่าจะต้องมีกำหนด วัน เวลา
ไว้ในหมายให้จำเลยไปศาล เมื่อจำเลยผิดนัดหรือขัดขืน จึงจะใช้กำลังได้

สำหรับบทที่ ๑ นี้ ขอให้พิจารณาเปรียบเทียบ วิ. แห่งของเรา มาตรา ๗๘ เมื่อ
จำเลยไม่ยอมรับหมายและ วิ. อาญา มาตรา ๕๒ กับ ๖๖ ประกอบกับมาตรา ๒ (๙)
แม้สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ กฎหมายอาญาราชฎีประกาศใช้ปี ๑๙๒๐ ก็ห้ามไว้ว่า
ไปเกาะกุมกันโดยพลการมิได้ ดูเล่มปริญญาดรี หน้า ๑๗๐

บรรยาย บทที่ ๒ เข้าใจง่ายกว่าบทแรก เพราะจำเลยแสดงแล้วว่าขัดหมายศาล โจทก์
จึงมีอำนาจเข้าเกาะกุมตัว ปัจจุบันขอหมายจับได้ตาม วิ. อาญา มาตรา ๖๖

บรรยาย บทที่ ๓ เป็นอันต้องเข้าใจว่า ความบ่วยกดี ความชวากดี อยู่ในชั้นทพอ
จะไปศาลได้ พอขแรงแลลงตอบคำถามได้ จึงตกแตกตกฉนได้ แต่ไม่
สามารถจะไปเองได้ แต่ปัจจุบันนี้ไม่ใช่หน้าที่โจทก์

บรรยาย บทที่ ๔ จำเลยมีฐานะดี ไม่มีใครคาดว่าจะหลบหนีหรือจะขัดหมายศาล บทนี้
ขัดแล้วว่ามีวันนัดข้อยู่ในหมายของศาล และจำเลยเต็มใจจะไปศาลตาม
นัดนั้น โดยจัดหาประกันอันสมควร

ข้าพเจ้าขอเขียนบันทึกความเห็นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยย่อเพียงเท่านั้นก่อน
แต่ในการบรรยายข้าพเจ้านำกฎหมายปัจจุบันบางมาตรามาอ่านเปรียบเทียบไปพร้อมกัน
ด้วยเท่าที่มีโอกาสจะทำได้ เพื่อให้ท่านได้จดบันทึกย่อความไว้เตือนความจำ

ได้กล่าวแล้วว่า โตะที่ ๑ นมทงหมด ๙ บท หรือมาตรา ได้วินิจฉัยแล้ว ๔ บท ส่วนอีก ๕ บทพิเคราะห์เห็นเป็นเรื่องเดียวกันเกือบทั้งหมด จึงขอนำมาบรรยายติดต่อกันไป คือบทที่ ๕ ถึง ๙ แล้วทำบันทึกความเห็นของผู้บรรยาย สำหรับ ๕ บทหลังนอกเช่นเคย จะพยายามเขียนให้สั้นที่สุด เพราะเห็นอยู่ว่าท่านไม่มีต้นฉบับ และยังไม่มีกรพิมพ์คำบรรยายจะอาศัยความละเอียดถี่ถ้วนจากคำบรรยายด้วยวาจา เพราะเชื่อว่าท่านได้ฟังได้เข้าใจดีแล้ว แม้จะมีแต่โน้ตหัวข้อโดยย่อก็สามารถเขียนบรรยายโดยละเอียดได้ เพราะผู้เข้าใจหัวข้อสำคัญทั้งหลายย่อมทำเนื้อความและขยายความได้ ข้าพเจ้าอาจแสวงหาข้ออ้างอิงเพิ่มเติมได้และจะไม่ลืมหักท่านได้ทราบเพิ่มเติม

ต่อไปนี้เป็นตัวบทโตะที่ ๑ บทที่ ๕ ถึง ๙

- ตัวบท (๕) เมื่อคู่ความปฏิบัติตามวิธีการชั้นต้นแล้ว โจทก์ก็มีอำนาจแถลงเบ็ดคดีทันที เว้นแต่คู่ความจะได้ตกลงประนีประนอมยอมความกันก็ให้เป็นอันเลิกแล้วกันไป
- ตัวบท (๖) ถ้าหากคู่ความไม่มีทางประนีประนอมยอมคดีกันได้ โจทก์จะต้องแถลงคดีต่อศาลก่อนเพียงวัน คู่ความทั้งสองฝ่ายจะต้องอยู่ต่อหน้าศาล และชี้แจงแถลงตอบโต้คดีกัน
- ตัวบท (๗) ถ้าหากคู่ความฝ่ายใดไม่มาศาลก่อนเพียงวัน ก็ให้ศาลพิพากษาให้คู่ความฝ่ายที่มาศาลชนะคดี
- ตัวบท (๘) ถ้าหากคู่ความทั้งสองฝ่ายมาศาล ๆ จะได้พิจารณาคดีไปจนคำ และถ้าไม่เสร็จ จะตั้งคดีพิจารณาสำหรับวันนั้น
- ตัวบท (๙) คู่ความจะต้องทำทนายบลีให้ไว้แก่ศาล ว่าจะมาศาลตามวันกำหนดนัดพิจารณาต่อไป

บรรยาย บทที่ ๕ คำว่า วิธีการชั้นต้นนั้น เราควรจะเข้าใจอย่างไร

ข้าพเจ้าเห็นว่า คือวิธีการเรื่องหมายเรียก หมายนัด แม้บทนั้นมิได้บอกว่าจำเลยมาศาลแล้ว เพราะบทนี้กล่าวเรื่องการประนีประนอมไว้ด้วย อนึ่ง คำว่า เบ็ดคดีทันทีจะเข้าใจอย่างไร จะว่าฟ้องไว้แล้วก็เป็นสมัยใหม่ ไม่สมเป็นกฎหมายโบราณ ข้าพเจ้าเห็นว่า

เป็นทำนองศาลแขวง ศาลท้องถิ่นที่มีการฟ้องกันด้วยวาจาในสมัยนั้นด้วย และทางฝ่ายจำเลยก็ให้การหรือแถลงแก้ด้วยวาจาเช่นกัน ศาลจะจัดบันทึกหรือไม่ย่อมสุดแต่กาลสมัยและระเบียบวิธีพิจารณาของศาล แล้วศาลจะเปรียบเทียบเพื่อให้เลิกแล้วกันไปถนัดตกลงกันได้ ขอเปรียบเทียบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของเราว่า เปิดคดีอย่างไรและคดีมีโน้ตอะไรฟ้องด้วยวาจา มาตรา ๑๙๑ จำเลยให้การด้วยวาจา มาตรา ๑๙๓ วรรคสอง ในหมวดตอนฎีกาตุลาการก็มีการแถลงเปิดคดีได้ทั้งสองฝ่าย เวลานี้คดีที่ยุ่งยากซับซ้อนศาลไทยเราอาจจะอนุญาตให้แถลงเปิดคดีก่อนได้

บรรยาย บทที่ ๖ บทนี้สืบต่อมาจากบทที่ ๕ คือถ้าไม่ปรากฏประณอมกันตามบทที่ ๕ แล้วใช้ การพิจารณาจะต้องเริ่มก่อนเที่ยงวัน โดยคู่ความพร้อมกันอยู่แล้ว คำว่าข้างแจ้งแถลงตอบโต้คดีกัน ข้าพเจ้าขอให้ท่านพิจารณาเปรียบเทียบกับกฎหมายไทยปัจจุบัน ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นที่น่าองกะประเด็นขสองสถาน เพราะการแถลงโต้ตอบกันนั้นย่อมจะปรากฏข้อโต้เถียงแพ้ชนะกันอย่างแน่นอน และนั่นคือประเด็น หนึ่ง จำเป็นต้องพิเคราะห์บทที่ ๔ ประกอบด้วย กล่าวคือ ศาลรู้ประเด็นข้อพิพาทแล้ว ในบทที่ ๔ จึงกำหนดเวลาดำเนินกระบวนการพิจารณาไว้ว่าจะพิจารณาต่อไปเพียงไรจึงจะต้องเลื่อนคดี คือจนมีคดีคำไม่ไข ๑๖.๓๐ น. อย่างของเรา

บรรยาย บทที่ ๗ ว่าด้วยขาดนัด คือฝ่ายใดไม่มาศาลก่อนเที่ยงวัน ฝ่ายนั้นเป็นขาดนัด ศาลจะตัดสินให้เป็นฝ่ายแพ้ บทนี้มีบัญญัติถึงบทที่ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าวินิจฉัยไว้ว่า หมายถึงจะต้องให้จำเลยรู้วันเวลาที่จะให้จำเลยหรือผู้รับหมายทราบคำสั่งนั้น ครั้นบทที่ ๗ บัญญัติดังนี้ ท่านเข้าใจอย่างไรว่าตามหลักกฎหมายที่ทันสมัยแล้วก็ต้องลงเวลาไว้ในหมายด้วยแน่ แต่เมื่อบทที่ ๗ กำหนดให้ไปก่อนเพียง ย่อมมีข้อคิดสองทาง ทางหนึ่งในหมายลงเวลาไว้ แต่ผ่อนผันให้สายได้เพียงก่อนเที่ยงวัน เพราะคมนาคมสมัยนั้นไม่สะดวก หรืออีกทางหนึ่งศาลสมัยนั้นคดีความไม่มาก ความทุกร่องเบ้นรู้กัน เป็นข้อกฎหมายเลขที่เดียวว่าเวลานัดของศาลนั้นคือก่อน

เที่ยงทุกเรื่อง ข้าพเจ้าเห็นว่าทางที่ดีสุดที่อาจทำได้ในสมัยนั้น ควรกำหนดเวลาลงในหมายแม้เพียงอย่างกว้าง ๆ ถ้าคดีใดมิได้กำหนดเวลาไว้ในหมาย ทุกคนต้องรับอภัยหมายว่า ศาลนัดก่อนเที่ยงวันทุกเรื่อง เว้นแต่จะมีกรณีพิเศษที่ศาลได้สั่ง ไว้เป็นอย่างอื่นหรือได้นัดไว้แล้ว

เนื้อความตามบทที่ ๗ เรื่องขาดนัดนั้นขอให้ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา ๑๙๗ วรรคสองประกอบมาตรา ๑ (๑๐) คือถือว่าเป็นนัดแรกถ้านัดหลัง ๆ (ทำนองมาสาย) ขอให้ดูมาตรา ๒๐๕ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๗/๒๔๙๐ และควรดูเรื่องทั้งปวงตามมาตรา ๑๗๔ ด้วย

บรรยาย บทที่ ๘ เมื่อคู่ความมาพร้อมแล้ว ศาลจะพิจารณาคดีไปจนคำ ท่านไม่ควรคิดว่าบทนี้ขัดกับบทที่ ๕ ที่ห้ามการปรานีประนอมกันได้ ท่านควรเข้าใจว่าคู่ความไม่มีทางตกลงกันได้แล้ว จึงให้พิจารณาคดีไปจนคำ คือเมื่อคำตัดสินแล้วก็เป็นอันเลิกการพิจารณาไปวันนั้น เรื่องอย่างนี้ต่างกับกฎหมายไทยปัจจุบันที่มีได้ห้ามเด็ดขาดไว้ สมมุติว่าพยานบางคนเบิกความค้างอยู่ตอนจวนคำ แต่สมัยโบราณอาจไม่มีโคมไฟ ไม่มีไฟฟ้า และไม่สะดวกหรือป้องกันอันตรายจึงกำหนดเด็ดขาดลงไป อนึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในบทที่ ๖ แล้วว่า ศาลรู้ประเด็นข้อพิพาทแล้วตั้งแต่ต้นคดีก่อน ส่วนการจะเลื่อนความทำกันอย่างไรดูบทที่ ๙ ต่อไป เรื่องการเลื่อนความนี้ทำให้งานช้าทางศาลระงับกันมาก จะเลื่อนเมื่อจำเป็นจริง ๆ ทงนี้ก็ต้องตามกฎหมายด้วย ส่วนของโรมันโบราณก็ดูไปอย่างหนึ่ง ศาลจะเกลี้ยกล่อมการพิจารณาไม่ได้ เพราะจะเปรียบเทียบตกลงกันได้หรือไม่ ก็เห็นจะเป็นก่อนเที่ยงวันนั้นเอง และหลังเที่ยงแล้วก็เป็นเวลาพิจารณาคดี

บรรยาย บทที่ ๙ บทนี้สืบเนื่องติดต่อกันมาจากบทที่ ๘ โดยแท้ เพราะคดีพิจารณาจนหมดเวลาแล้วก็ต้องเลื่อนไป บทนี้ชวนให้พลิกกลับไปดูบทที่ ๑ ซึ่งกำหนดว่าแจ่มแจ้งว่าศาลนัดไว้อย่างไร และบัดนี้ก็นั่นเองแล้วว่าวันนั้นนั้นต้องมีแน่แต่เวลานัดอาจไม่ระบุว่ากี่โมงกี่นาฬิกาเช่นปัจจุบัน โดยอาจถือเป็นข้อกฎหมายว่านัดก่อนเที่ยง ซึ่งข้าพเจ้าวินิจฉัยแล้วบทก่อนว่าเกี่ยวกับ

ทางคมนาคม เป็นต้น อนึ่ง ก่อนจะเลื่อนการพิจารณาไปตามบทที่ ๙ นี้
 คู่ความจะต้องทำทนายบลให้ไว้แก่ศาลว่าจะมาศาลตามวันกำหนดในนัดหน้า
 บทนี้ถ้าเปรียบกับกฎหมายปัจจุบันของเราแล้ว ทนายบลก็คือสมุณัต
 ความ ซึ่งทั้งสองฝ่ายเซ็นทราบวันเวลานัดไว้ชัดเจน ข้าพเจ้ามีความเห็น
 ต่อไปว่า ถ้าถึงวันนัดฝ่ายใดขาดนัดศาลจะจับบทที่ ๑ โดยอนุโลม
 ก็ได้ โดยเฉพาะปัญหาที่อยู่ในดุลพินิจของศาล เพราะคดีบางเรื่อง
 ฝ่ายที่ขาดนัดสำหรับนัดหลัง ๆ นั้นอาจมีความจำเป็นสุดวิสัยจริง ๆ และ
 การพิจารณานัดก่อนที่แล้วมาศาลก็รู้อยู่ว่ารูปคดีของฝ่ายที่ขาดนัดสมเหตุสมผล
 และเป็นฝ่ายได้เปรียบในทางความอยู่แล้ว ไม่น่าจะจงใจขาดนัด รูปคดีจะ
 ถือเคร่งครัดอย่างนัดแรกหาควรไม่

สำหรับนัดหลัง ๆ ตามบทนี้ขอให้ดู วิ. แห่งมาตรา ๒๐๕ ถ้ามาสายให้ดูที่
 วรรคสอง อย่างไรก็ดี ศาลย่อมพิจารณายืดเวลาได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ
 แห่งมาตรา ๒๓

โต๊ะที่ ๒ ว่าด้วยการพิจารณาคดี

โต๊ะที่ ๒ หรือหมวด ๒ นี้ แม้จะมีเพียง ๔ บท แต่เนื้อความจะเป็นเรื่องเดียว
 กันก็ไม่ผิด ทั้งไม่ต่อเนื่องซึ่งกันและกัน ไม่เป็นการสมควรจะรวมเป็นบทที่ความคิด
 ความเห็นอันเดียวกัน แต่ควรแยกบรรยายไปที่ละบทจะเหมาะสมกว่า จะได้เริ่มบทที่ ๑
 ต่อไป

ควบบท (๑) ในกรณีที่ทุนทรัพย์พิพาทกันเป็นราคาตั้งแต่ ๑๐๐๐ แอสเสส (เงินตราของ
 โรมันสมัยนั้น) ขึ้นไป คู่ความจะต้องวางเงินต่อศาลคนละ ๕๐๐ แอสเสส
 ถ้าทุนทรัพย์มีราคาต่ำกว่า ๑๐๐๐ หรือฟ้องร้องเกี่ยวกับอริสราพของบุคคล
 ให้วางเงินต่อศาลฝ่ายละ ๕๐ แอสเสส เป็นประกัน

บรรยาย บทที่ ๑ บทนี้มีปัญหาคิดเรื่องเงินประกัน ซึ่งมีใช้ค่าธรรมเนียม และก็ไม่
 คิดว่าจะเรียกเผื่อไว้เป็นค่าบ่วยการของนัการหรือของผู้อื่น เพราะใช้คำจำกัด
 ว่าประกัน ข้าพเจ้าจึงขอบรรยายว่าเป็นเงินประกันความเสียหายของ

ฝ่ายตรงข้าม โปรดสังเกตด้วยบทตอนต้นใช้คำคนละ ซึ่งข้าพเจ้าบรรยาย
ว่าเป็นฝ่ายละ เพราะถ้าจำเลย ๕ คน เงินประกันก็เกินทุนทรัพย์ไป ไม่
สมเหตุผลและศาลจะปรับหรือกำหนดเรียกเอาจากฝ่ายที่นำเรื่องเหลวไหล
มาฟ้องร้องหรือถือว่าตัวยากจน แม้เรื่องจะไม่มีมูลต้องแพ้คดีก็ไม่มีสมบัติ
อะไรจะชดใช้ค่าเสียหาย แต่กฎหมายสมัยโบราณไม่มีกฎหมายละเอียด
เหมือนปัจจุบัน ที่อาจบัญญัติไว้ใช้แก่คดีทั่วไป ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
ร้องขอต่อศาลให้ฝ่ายตรงข้ามวางเงินต่อศาล จึงจะพิจารณาสั่งเป็นราย ๆ ไป
ดู วิ. แห่ง มาตรา ๒๕๗ วรรคสาม เรื่องวางเงินประกัน

ตัวบท (๒) ถ้าหากคู่ความป่วยเจ็บหนัก ให้เลื่อนการพิจารณาคดีไปนัดอื่น

บรรยาย บทที่ ๒ บทนี้ไม่รุนแรงเหมือนหมวดแรกที่โจทก์ไปเกาะกุมตัวจำเลยได้ บทนี้
กระทบถึงบทที่ ๓ และบทที่ ๕ ของโต๊ะที่ ๑ ด้วย แม้จะกล่าวห้วน ๆ
ไว้เพียงเท่านั้นก็ควรพิจารณาผสมผสานกัน คือเมื่อมีการเลื่อนไป ก็ต้อง
ให้คู่ความรับทราบว่าจะพิจารณานัดหน้าวันเดือนใด และ จะต้องเป็นที่
แน่นอนแก่ศาล โดยวิธีการอันรัดกุมด้วยว่า ทั้งสองฝ่ายจะไม่ตั้งใจฉ้อฉล
อนึ่ง โปรดสังเกตว่า บทนี้ให้อภัยแก่ฝ่ายที่เจ็บป่วย แล้วย้อนกลับไปดูความ
เห็นของข้าพเจ้าในบทที่ ๔ โต๊ะที่ ๑ ว่า การฉ้อฉลหรือขาดนัดครั้งหลัง ๆ
จะเคร่งครัดอย่างนี้แรกหาควรไม่ เพราะอาจมีเหตุสุดวิสัย หรือมีอาการ
ป่วยหนักเช่นบทนี้เป็นต้น ซึ่งควรจะนำมาใช้กับบทนี้โดยอนุโลมหรือ
นำมาใช้ตีความก็ได้

ตัวบท (๓) ถ้าหากคู่ความฝ่ายใดหาพยานไม่ได้ ก็ให้ไปร้องตะโกนคังคังที่ประตูบ้าน
ของตนเพื่อแสวงหาพยานต่อไป

บรรยาย บทที่ ๓ บทนี้ข้าพเจ้าผู้บรรยายขออภัยที่ไม่เห็นพ้องด้วยเลยกับกฎหมาย
บทนี้ ประการแรกก็คือ เรื่องอะไรของกฎหมายจะต้องช่วยบอกวิธีหาพยาน
แก่ลูกความ ก็คิดดูซิว่าความของเขาเขาขอยอมรับว่าจะควรมีใครที่โหนรู้เห็น
เป็นพยานบ้าง เขาจะต้องรอนใจให้เป็นพยานด้วยมันเป็นความปรารถนาอัน

สำคัญยิ่งของตัวความเอง สมมุติว่ามีคดีเกิดขึ้น ใครรู้เห็นเป็นพยานบ้าง คู่ความพอจะคาดคะเนได้ แต่เขาไม่รับเป็นพยานให้แล้ว เขาจะเดือดร้อนอย่างไร หรือกับการร้องตะโกนหาพยานที่หน้าประตูบ้าน ประการที่สอง ขอให้มองทางด้านเจตนารมณ์ของกฎหมายว่า กฎหมายไม่ประสงค์จะช่วยข้างฝ่ายใดแม้ในการหาพยาน ถ้าเช่นนั้นเจตนารมณ์ของกฎหมายจะเป็นอย่างไ่ ข้ำพเจ้าขอแสดงความเห็นว่า กฎหมายประสงค์ให้เป็นการโฆษณาความยุติธรรมของศาลหรือผู้พิพากษา ให้การหาพยานแบบนี้นี้ออกร้างไปจนปรากฏแก่คนทั้งปวงว่าศาลตัดสินความถูกต้องดีแล้ว โดยให้ฝ่ายที่ไม่มีพยานนั้นแพ้คดีไปแล้ว

เรื่องการอ้างพยานตาม วิ. แห่งของเรา มาตรา ๔๘ (แก้ไขใหม่) ผู้อ้างจะต้องยื่นบัญชีพยานก่อนวันนัดสืบไม่น้อยกว่าสามวัน แต่ไม่บังคับแก่การไต่สวนมูลฟ้องทางอาญา กฎีกาที่ ๑๒๔/๒๕๐๒ ประกอบด้วย

ตัวบท (๔) คดีฐานลักทรัพย์ก็อาจยอมความกันได้

บรรยาย บทที่ ๔ บทนี้ผู้บรรยายกำหนดว่าเขียนไว้สั้นเกินไป ผู้บรรยายไม่คิดเลยว่า คดีลักทรัพย์ทุกเรื่องจะยอมความกันได้ เพื่อสนับสนุนความเห็นของผู้บรรยาย ๆ ขอบอัสัยคำในตัวบทเพียงคำเดียวคือคำว่า อาจ เหตุใดเล่าผู้บรรยายจึงวินิจฉัยกฎหมายโดยวิหัทหยาญ ความข้อนขอเรียกว่าเหตุผลเป็นประการสำคัญว่า ไม่น่าจะถือเคร่งครัดทุกเรื่องทุกราย ขอยกตัวอย่างการลักทรัพย์ของหลวงในพระราชฐาน ซึ่งในสมัยนั้นไม่ว่าชาติไหนภาษาใด พระมหากษัตริย์นั้นยิ่งใหญ่แน่ อีกอย่างหนึ่งในสมัยโบราณถือว่าสำคัญยิ่งนั้นคือ วัตวาอาราม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่ประชาชนเคารพบูชา ถ้าคนร้ายมันลักเอาวัตถุศักดิ์สิทธิ์หรือสมบัติมีค่ามากในทางศาสนา จะควรแก้โทษสถานใด มันควรรับโทษอาญาโดยกระแสน้ำขององค์อธิปัตย์เพียงไรหรือไม่ และส่วนมากก็ใช้ไต่ผลตีเข่น ราษฎรลักทรัพย์กันเองแล้วตกลงกันทรัพย์ หรือใช้ราคาทรัพย์แก้กันจนเป็นที่พอใจของฝ่ายโจทก์หรือผู้เสียหาย

แล้ว ก็ยอมไม่แปลกอะไรนักสำหรับสมัยโบราณเช่นนั้น ปัจจุบันก็มีคดีอาญามากหลายที่ยอมความกันได้ ซึ่งคดีประเภทนี้สมัยใช้กฎหมายอาญาร.ศ. ๑๒๗ เรียกว่าความผิดต่อส่วนตัว และประมวลอาญปัจจุบันเรียกว่าความผิดที่ยอมความกันได้

โต๊ะที่ ๓ ว่าด้วยการบังคับคดี

โต๊ะที่ ๓ หรือหมวด ๓ นมทั้งหมต ๖ บทหรือ ๖ มาตรา ผู้บรรยายพิจารณาเห็นเป็นเรื่องเดียวเกี่ยวเนื่องกัน คือเป็นเรื่องขณบังคับคดีหมวด ๓ ไม่ควรที่จะแยกบรรยายที่ละมาตราหรือบทเหมือนโต๊ะที่ ๒ หรือหมวดที่ ๒ ดังที่โต๊ะทำมาแล้ว เมื่อตกลงว่าจะบรรยายติดต่อกันไปคราวเดียวทั้ง ๖ บท หรือมาตรา ก็สมควรคัดตัวบทไว้ให้เสร็จก่อนดังต่อไปนี้ คือ

- ตัวบท (๑) ในคดีที่จำเลยยอมรับใช้หนี้สิน หรือในคดีที่ศาลได้พิพากษาให้จำเลยใช้เงิน ก็ให้จำเลยชำระเงินภายใน ๓๐ วัน
- ตัวบท (๒) ถ้าหากจำเลยไม่ชำระเงินภายในกำหนด ๓๐ วันแล้ว ก็ให้จับกุมตัวจำเลยมาศาล
- ตัวบท (๓) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถชำระเงินหรือนำผู้ใดมาประกันจำนวนเงินที่ต้องชำระแล้ว โจทก์อาจเอาตัวจำเลยไปกับโจทก์แล้วล่ามโซ่ตรวนไว้ โดยโซ่ตรวนนั้นต้องมีน้ำหนักไม่เกิน ๑๕ ปอนด์
- ตัวบท (๔) ระหว่างนั้นจำเลยจะหาอาหารกินเองก็ได้หรือมิฉะนั้นโจทก์ต้องให้ขนมปังกินวันละหนึ่งปอนด์
- ตัวบท (๕) ถ้าหากจำเลยไม่สามารถปฏิบัติตามคำพิพากษาได้ และได้มีประกันทำทานบลไปแล้วมีกำหนดถึง ๖๐ วัน ทั้งได้ถูกเรียกมาศาลถึงสามครั้งแล้วด้วย ก็ไม่ได้รับชำระหนี้ ก็ให้โฆษณาจำนวนหนี้สินในกลางตลาดโดยเปิดเผยแล้ว และภายหลังอาจถูกลงโทษถึงประหารชีวิต
- ตัวบท (๖) จำเลยอาจถูกโจทก์ผู้เป็นเจ้าของหนี้ตามคำพิพากษาลงโทษโดยสับเสียดร่างกายออกเป็นท่อน ๆ ตามอำเภอใจ

โดยได้กล่าวแล้วว่าโต๊ะที่ ๓ หรือหมวดที่ ๓ นั้นเป็นเรื่องเดียวกันเกี่ยวเนื่องกัน เป็นชั้นบังคับคดีทั้งหมวดจึงบรรยายติดต่อกันไปทั้ง ๖ บท หรือมาตรา อนึ่ง ที่ใช้ชื่อหมวดว่า ชั้นบังคับคดี ผู้บรรยายก็สงสัยมาแต่แรกว่าท่านโบราณจารย์นักปราชญ์กฎหมายอาจจะอ่านคู่มือเรื่องแล้วคงขอให้ ข้าพเจ้าจะยกเหตุผลโดยละเอียดก็จะซ้ำกับกรณีอื่นที่กล่าวไว้แล้ว ท่านทั้งหลายคงเข้าใจดีเพราะเป็นชั้นปริญญโท ข้าพเจ้าขอเริ่มบรรยายต่อไป

ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นว่าการบังคับคดีตามโต๊ะหรือหมวดที่ ๓ นี้ เป็นไปอย่างล้าสมัยเสียแล้ว แต่การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายก็หาควรรังเกียจไม่ เพราะอย่างน้อยท่านจะได้ทราบว่า การบังคับคดีเมื่อ ๒๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างไรในด้านหลักการ และจนไตร่ตรองถึงเหตุผลว่าทำไมจึงเกิดหลักการเช่นนั้น

บรรยาย บทที่ ๑ ยังไม่มีปัญหาอะไรเพราะเป็นการกำหนดเวลาให้ชำระหนี้ภายใน ๓๐ วัน โดยหาได้คิดถึงเงินมากเงินน้อยฐานะของจำเลยด้วยไม่ แต่ถ้าจะให้วิจารณ์ก็อยู่ตรงที่เงินมากเงินน้อยไม่ควรจะ ๓๐ วันเท่ากันหมด หนี้ Obligation ไม่ใช่เงินเสมอไป ดู วิ. แห่งมาตรา ๒๗๒ (อธิบาย) เรื่องกำหนดเวลา ตามมาตรา ๒๗๓ คดีขาดนัดจะน้อยกว่า ๗ วันไม่ได้ และที่สำคัญคือศาลใช้ดุลพินิจกำหนดเวลาตามมาตรา ๒๗๓ วรรค ๓, ๔

บรรยาย บทที่ ๒ ถ้าผิดนัดตามกำหนดในบทที่ ๑ แทนที่จะบังคับคดียึดทรัพย์ขายทอดตลาดอย่างปัจจุบัน กลับเป็นการกระทำแก้อภิสิทธิ์เหนือตัวตนของมนุษย์ คือจับตัวมาศาลตุลาการจำคุก แบบขัดคำสั่งศาลเลยทีเดียว เป็นวิธีการรวบรัดมากไม่ให้เวลาตามสมควรแก่ลูกหนี้แบบคดีแพ่งทั้งหลาย ไม่มีการทูลเกล้าฯ ขอร้องบังคับคดี เขาจับตัวเอามาศาลโดยมิได้นัดให้รู้ตัวก่อนว่าจะจับเหมือนเวลานี้ เพราะปัจจุบันโจทก์ขอหมายจับแล้วศาลก็นัดเรียกเอาตัวมาบอก และให้เวลาอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะจับ ดู วิ. แห่งมาตรา ๒๔๔ และขอให้ดูบทที่ ๓ ต่อไปว่าเขาจับมาศาลแล้วทำอะไร สำหรับบทที่ ๒ นั้นขอให้ดูเรื่องออกหมายบังคับคดี (ยึด) มาตรา ๒๗๕ นอกจากนั้นยังมีหลายวิธีอื่นเอา

กับทรัพย์สิน เช่น มาตรา ๒๔๒ (๒) และ (๓) แต่แม้จะเป็นทรัพย์สินที่ยังมีผู้น
ปรนไต่ ตามมาตรา ๒๔๕ กว่าจะถึงจับกุมกันก็มาตรา ๒๔๗ (๑) และ (๒)
แถมยังเรียกมาศาลคนก่อนด้วย ตามมาตรา ๒๔๘ ขังเกินหนึ่งปีก็ได้
ตามมาตรา ๓๐๐ วรรคสอง สำหรับมาตรา ๒๔๘ นั้นหมายถึงคำบังคับด้วย
ตามคำพิพากษาฎีกาที่ ๔๕๒/๒๔๙๑ แต่เจ้าหน้าที่ต้องระวังไม่ทำผิดอาญา
เช่น เจตนาให้เสื่อมเสียอิสรภาพ

บรรยาย บทที่ ๓ เมื่อจับตัวมาศาลตามบทที่ ๒ แล้ว ศาลจะสอบถามและบังคับ ถ้าไม่มี
เงินชำระหนี้ และไม่มีผู้ใดประกันการชำระหนี้เงินนั้น แทนที่ศาลจะขัง
หรือจัดการอย่างไรเสียเอง กลับมอบตัวจำเลย (ลูกหนี้) ให้โจทก์
(เจ้าหนี้) ไปลงโทษล่ามโซ่ตรวนที่หนักไม่เกิน ๑๕ ปอนด์ น่าคิดหรือว่า
สมัยนั้นศาลจะไม่คุกตราง ไม่มีอาหาร หรือบประมาณค่าเลี้ยงดูหรือ
ต้องมั่งมีแล้วแน่แน่นอน แต่จะใช้กับผู้ร้ายในคดีอาญาเท่านั้น เช่น
นักโทษออกกรรมพันธุ์โทษ เป็นต้น แต่ก็ไม่พบโทษจำคุกที่บทมาตราใด
เลย เป็นทำนองว่าถ้าโทษไม่ถึงประหารชีวิตก็ลงโทษเบาลงมาเพียงปรับ
หากจะมีที่จองจำก็คงจะยังไม่เรียกคุกตราง ดูเป็นทำนองว่าเป็นสมัยเงินทอง
มีค่าหายากยิ่ง ปัญหาบทนี้ยังว่ามีผู้ใดใครจะควบคุมดูแลการกระทำ
ของโจทก์ว่าทารุณแก่จำเลยเพียงใด และถ้าทำนอกเหนือเหนือเกินคำสั่ง
ศาล ใครควรร้องเรียนต่อศาลได้ คิดว่าคงจะมีเพราะตัวเองจะถูกกักขังอยู่
ญาติน่าจะมีความเห็นของรัฐมนตรีแน่ ควรจะเทียบเคียงดู วิ. อาญา มาตรา ๓
ถึง ๖ และ ๒๔ เพราะตอนนั้นเป็นเรื่องอาญาเสียแล้ว

อนึ่ง การล่ามโซ่ตรวนที่มิได้อยู่ในการดูแลใกล้ชิดของเจ้าหน้าที่ของศาลหรือของ
รัฐ ก็ทำให้ได้นานถึง ๖๐ วัน ดูบทต่อไป (บทที่ ๕)

บรรยาย บทที่ ๔ บทนี้ไม่น่าจะแยกออกมาจากบทที่ ๓ ที่จริงควรเป็นบทเดียวกัน
คือเรื่องจำจองแล้วก็อาหารที่จะให้กิน แต่บทที่ ๔ แยกมาเฉพาะเป็น
กำหนดให้ให้อาหารแก่ลูกหนี้ โปรดคิดดูในข้อที่ว่า โจทก์จำเลยไม่

เป็นมิตรกันเคย “ระหว่างนั้น” (ประโยคนี้หมายความว่าระหว่างบทที่ ๓) จำเลยจะหาอาหารกินเองได้ หรือมีฉันทะใจที่จะต้องให้ขนมปังกินวันละหนึ่งปอนด์ ข้าพเจ้ายังข้องใจอยู่ว่าเขาให้กินจริงหรือไม่ ถ้าจำเลยยากจนไร้ที่พึ่งใครจะช่วยให้อาหารใครจะช่วยร้องเรียนต่อศาลว่าโจทก์ไม่ให้อาหารหรือให้น้อยกว่ากำหนด จะปล่อยให้ออดตาย และแม้กฎหมายไม่กำหนดไว้ ผู้บรรยายเห็นว่าควรให้ผู้ร้องเรียนต่อศาลได้ เพราะเป็นเรื่องทารุณต่อมนุษย์ คนที่ร้องเรียนต่อศาลควรเป็นเช่นในบทที่ ๓ คือ ดูเทียบ วิ. อาญา มาตรา ๓ ถึง ๖ และ ๒๔ โดยที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพในตัวตน คือเป็นอาญาแล้ว

บรรยาย บทที่ ๕ บทนี้ต่อเนื่องกับบทที่ ๓ ในขนาดที่ควรจะเป็นวรรคสองของบทที่ ๓ ได้ตามแบบการร่างกฎหมาย กล่าวคือ เมื่อโจทก์จำจองโซ่ตรวนแก่ลูกหนของตนครบ ๖๐ วันแล้ว แม้จะมีประกันทานบลงอย่างไรก็ตาม ศาลก็จะเรียกจำเลยไปถาม (เร่งรัด) ให้ชำระหนี้ ศาลจะถาม ๓ ครั้ง ๓ หน (ตรงนี้โปรดอย่าเข้าใจว่าถามแบบการทำพินัยกรรมสมัยโบราณ คือ ๓ ครั้ง ๓ หน ขณะเดียวกันนั้น) ถ้าถามวันเดียวกันอย่าว่าแต่ ๓ ครั้งเลยก็สับหนคนมันไม่มีเงินมันก็ยังไม่มีอยู่นั่นเอง ข้าพเจ้าเห็นว่าแต่ละครั้งมีระยะเวลาพอสมควร หรือตามที่จำเลยบอกว่าพอจะติดต่อแสวงหาได้คือผลัดไป ถือว่าเป็นเรื่องเนื่องมาในบทที่ ๓ และ ๔ ซึ่งก็เป็นหลักการใน วิ. แห่ง มาตรา ๒๔๔ ตั้งบรรยายมาแล้ว

เมื่อสอบถาม ๓ ครั้งแล้วยังไม่มีเงินชำระก็ให้โฆษณาหนี้สินในกลางตลาด ตรงนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเขาคงเอาตัวจำเลยไปด้วย เป็นการประจานกลางตลาดเปิดเผย การโฆษณาน่าจะเข้มแข็งคืออยู่สองทาง ทางหนึ่ง ถ้าคิดว่าประจานจะได้อะไรขึ้นมา จึงคิดอีกทางหนึ่งอาจจะถูกก็ได้ คือรู้กันอยู่ว่าถ้าในที่สุดลูกหนอาจถูกประหารชีวิต อาจมีคนใจบุญสงสารช่วยชีวิตจำเลยไว้ หรือช่วยเอาตัวไปเป็นทาสให้พ้นการประหาร เพราะทราบจากการโฆษณานั้น เจตนารมณ์ของคนโบราณมักซ่อนเร้นอยู่ เช่น ถ้าเอาบันไดหะรอนำฝนฟ้าจะผ่า เขาก็หาข้ออธิบายในทางวิทยาศาสตร์ไว้ด้วยไม่ ที่ว่าอาจจะมีคนใจบุญ

ก็เพราะตามกฎหมายบทนี้เมื่อโฆษณาแล้วไม่ได้ผลประการใดจำเลยอาจถูกประหารชีวิตก็ได้ คำว่า ก็ได้นี้เป็นความคิดเห็นของผู้บรรยายเพื่อให้คิดว่า ไม่ประหารก็ได้ ผู้บรรยายอาศัยจากคำว่าอาจเพียงคำเดียว การตีความผ่อนปรนผู้บรรยายเห็นว่าจะสมเหตุผล เพราะเรื่องหนี้สินจะเอาถึงประหารชีวิตไม่สมเหตุผลเลย ถ้าคิดว่าเป็น บทขู่ว่าจะประหารชีวิตจะน่าฟังกว่า อย่างไรก็ดี ผู้บรรยายก็ยังเชื่อว่าการลงโทษขนาดหนักถึงประหารชีวิตศาลจะไม่ปล่อยให้โจทก์ทำตามอำเภอใจ ศาลคงเข้าเกี่ยวข้องกับใช้ดุลพินิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลพิพากษาประหารแล้ว ดูโต๊ะ ๙ บทที่ ๖ หมายความว่ากำหนดโทษขั้นสูงสุดว่าถึงประหารชีวิตนั่นเอง แต่ก็ยังมีบทที่แสนจะรุนแรงคือบทที่ ๖ ต่อไปนี้

บรรยาย บทที่ ๖ โจทก์หรือเจ้าหนี้จะเอาตัวจำเลยสืบเป็นเสียง ๆ ท่อน ๆ เสี้ยก็ได้ตามอำเภอใจ แต่โปรดพลิกกลับไปดูตัวบทที่ห้าว่าอาจ อย่างบทที่ ๕ ยังเป็นช่องทางให้ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นค้านได้ แม้จะมีถ้อยคำเด็ดขาดรุนแรงว่า “ตามอำเภอใจ” แต่เมื่อมีคำว่าอาจอยู่ด้วย เจ้าหนี้จะไต่ชีวิตแล้วเอาตัวลงเป็นทาสเห็นที่จะทำได้ เช่นเดียวกับบทที่ ๕ เพราะบทที่ ๖ นั้นข้อความต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกับบทที่ ๕ คือตามอำเภอใจนั้นโดยศาลได้อนุญาตแล้ว

ที่ข้าพเจ้าเห็นว่าการกระทำรุนแรงแก่นุษย์ด้วยกันในคดีแพ่งเช่นนี้ถึงอย่างไรเสียคงจะได้รับความเห็นชอบจากศาลก่อน หมายความว่าศาลเป็นผู้ใช้ดุลพินิจ หรืออาจเป็นนายนครบาลก็ได้ เช่นเดียวกับบทที่แล้วมา (บทที่ ๕) ที่ว่าศาลพิพากษาให้ประหารตามโต๊ะ ๘ บทที่ ๖ อนึ่ง ขอบคิดล่วงหน้าไว้สำหรับมาตราอื่นทำนองเดียวกันด้วย แต่อาจมีผู้ค้านว่านำโต๊ะ ๘ บทที่ ๖ มาอ้างใช้ทุกบทไปไม่ได้ เพราะการประหารตามคำพิพากษามาเป็นการประหารตามแบบวิธีของรัฐ เช่น ฟันคอ หรืออย่างไร เมืองไทย ๔๐-๕๐ ปีมานี้ยังใช้วิธีฟันคอโดยฝีมือเพชรฆาต นอกจากวิธีที่กล่าวยังมีสถานที่ประหารของรัฐอีกด้วย

สรุปความเห็นเรื่องการบังคับคดี เห็นว่า เงินเป็นสิ่งสำคัญถึงเอาชีวิตลูกหนี้เพราะเหตุใด อาจสืบเนื่องมาจากธรรมเนียมประเพณีก่อนมีกฎหมายมรดก คือ ก่อนกฎหมายโรมันสิบสองโต๊ะ เพราะกฎหมายสิบสองโต๊ะนี้จะพบกฎหมาย

มรดกในโต๊ะที่ ๕ กล่าวคือ ในสมัยโบราณหลายพันปีมาแล้ว ก่อนมีกฎหมายมรดกนั้น ชุมชนมีทรัพย์สินสมบัติอะไรเป็นของตนจะตกเป็นมรดกของลูกหลานก็หาได้ไม่ หากพลเมือง แห่งชุมชนเก็บออมสมบัติมีค่า หรือขางม้าโคกระบือไว้ ก็ต้องถือเป็นของกลางเพื่อ ชุมชนจะได้ใช้เป็นกำลังป้องกันหมู่คณะ หรือเป็นกำลังขยายอาณาเขตของตนให้ยิ่ง ๆ ขึ้น ไป เมื่อเช่นนั้นมิทางให้คิดได้หรือไม่ว่าหนสนั่นเป็นสิ่งสำคัญอันถึงขำระแก่กัน เพราะใน สมัยโบราณได้ใช้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนหรือรัฐคนร่ำรวยแบบกอบโกยคงไม่มีแน่ เมื่อเลิก ประเพณีสมบัติส่วนตัวไม่ได้ คนก็ยังมั่งมีขามมาได้อย่างรวดเร็ว และระบบภาษี อันรุนแรงอาจเข้ามาแทนเพื่อให้ชุมชนมีกำลัง เอกชนขึ้นเศรษฐกิจเสรียังไม่ มีเป็นแน่ ความคิดแบบเก่า ๆ ยังติดอยู่ว่าทำมาหาได้ก็เท่านั้นวันกินวันก็แล้วกัน เศรษฐกิจ ของชาติแย่งลงไปทุกที จนต้องมีกฎหมายมรดกขึ้น เรื่องคนยากจนมีมากมีความสำคัญ ของเงินก็ยิ่งมาก ดังจะเห็นได้ในบทที่ ๕ แห่งโต๊ะ (หมวด) ที่ ๒ ซึ่งเอาเงินได้โทษ อาญาได้ ข้าพเจ้าบรรยายมาราวกับว่าจะให้โต๊ะที่ ๓ ไปขัดกันกับโต๊ะที่ ๕ ซึ่งมีกฎหมาย มรดกแล้ว แต่โปรดพิจารณาที่กฎหมายมรดกว่ามิใช่อยู่นานสักเท่าใดจึงจะรัดกุม เพียงพอ สิทธิเหนือทรัพย์สินยังไม่สมบูรณ์ตามสมควรเลย แม้แต่สิทธิเหนือตัวคน ชีวิต ร่างกายก็ยังมีกฎหมายยอมรับนับถือไม่เพียงพอ เจ้าหนี้เงินกู้ยืมมาลูกหนี้ผิดนัดได้ อย่างทารุณ คือสับเป็นเสี่ยง เป็นท่อน ๆ ถ้าศาลหรือรัฐพิจารณาเห็นชอบด้วย หรือโดยได้ อนุญาตไว้แล้ว

อย่างไรก็ดี บทบัญญัติต่าง ๆ ก็ยังมีข้อขัดแย้งกันอยู่ ผู้บรรยายจงใจวินิจฉัยอย่าง ที่ขัดแย้งกันเช่นนั้น ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องของนักนิติศาสตร์ ซึ่งมีกวีนิพนธ์เสมอ

โต๊ะที่ ๔ ว่าด้วยบิดากับบุตร

หมวดนี้มีเพียง ๔ บท หรือมาตรา เนื้อความเกี่ยวเนื่องกันเป็นเรื่องเดียวกัน สมควร กล่าวบรรยายและวินิจฉัยไปได้ทั้งหมด ไม่ต้องแยกที่ละมาตราหรือบท ดังเช่นที่ได้ ปฏิบัติมาแล้ว

ตัวบท (๑) ทารกคลอดออกมารูปร่างผิดปกติมากอาจถูกเอาไปฆ่าเสียได้

- ตัวบท (๒) บิดาระหว่างที่มีชีวิตมีอำนาจเด็ดขาดเหนือบุตรอันชอบด้วยกฎหมาย บิดาอาจกักขังบุตรหรือเมียนต์หรือล่ามโซ่ให้ทำงานในท้องถิ่น หรือมีเหตุไม่ชอบใจจะฆ่าเสียก็ได้ตลอดจนจะเอาไปขายเสียก็ได้เช่นกัน
- ตัวบท (๓) ถ้าหากบิดาเอาไปขายถึงสามครั้งแล้ว บุตรคนนั้นก็เป็นอิสระหลุดพ้นจากใต้อำนาจบิดาต่อไป

ตัวบท (๔) ทารกที่คลอดออกมาภายในระยะเวลาสิบเดือน นับจากวันที่สามีของหญิงวายชนม์นั้น ยังถือว่าเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของชาย

บรรยาย บทที่ ๑ เขาแก้ปัญหาของเขาอย่างเด็ดขาดห้าวหาญที่สุด เพราะสมัยต่อมาจนปัจจุบันกลับกลายเป็นปัญหาที่แก้ไม่ได้ เพราะมีข้อขัดข้องมาก เช่น มนุษย์ธรรม ศีลธรรมอะไรทำนองนั้น เด็กที่เกิดมาผิดปกติมากคงจะหมายความว่าถึงพิกลพิการอุปถัมภ์ด้วย เราเคยได้ยินอยู่ว่าบิดาเป็นโรค เช่น กามโรค โรคเรื้อน โรคจิต ก็ยังมีอีกมากมายโรค เมื่อไม่นานมานี้มีคนเคยคิดว่าน่าจะทำหมัน คือ ตอนชายที่เป็นโรคบางชนิดนั้นเสีย ป้องกันมิให้เกิดบุตรพิกลพิการออกมาได้ แต่ก็ยังเป็นปัญหาได้เช่นกันอยู่ ต่างก็มีเหตุผลด้วยกัน ทั้งอาจจะติดขัดอยู่ที่สถิติเสรีภาพของบุคคล หรือศีลธรรมอันดีรัฐบาลจึงทำที่ว่าจะหันไปสนใจกับสุขภาพพลานามัยของประชาชนพลเมืองจัดการให้หนักไปในทางอยู่ดีกินดี ลงทุนพัฒนาการด้วยงบประมาณก้อนใหญ่

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็อดที่จะโต้แย้งบทกฎหมายนี้ไม่ได้ เพราะการเอาเด็กไปฆ่ามันมันแสนจะทารุณ ข้าพเจ้าอยากวินิจฉัยว่าไม่ใช่จะต้องฆ่าเสมอไป ควรจะมีเจ้าหน้าที่นครบาล (ฝ่ายปกครอง) หรือศาลเข้าเกี่ยวข้องใช้ดุลพินิจบ้าง ที่วินิจฉัยดังนี้ ข้าพเจ้าอาศัยคำในตัวบทตนเอง คือคำว่า อาจ และ ขอร้องคำวินิจฉัยเรื่องฆ่าคนที่ได้บรรยายมาแล้ว เพราะยังจะพบในบทข้างหน้าต่อไปอีก ซึ่งก็เป็นอัตราโทษขั้นสูงสุดนั่นเอง ผู้บรรยายขอยืนยันว่าขนาดเท่านี้จะถือว่าผิดปกติมาก แต่ก็มีคนค้านข้าพเจ้าว่าโรมันฆ่าเสีย

จริง ๆ เพราะเป็นสมัยต้องการแต่คนแข็งแรงเพื่อเป็นนักรบ ถ้าเป็นทหารออกรบไม่ได้
จะเลี้ยงไว้ให้เป็นภาระทำไม ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็รับฟังไว้แล้ว

บรรยาย บทที่ ๒ เรื่องก๊กขงหรือเขียนตีตามสมควร ก็ยังทันสมัยอยู่บ้างทำนองเดียวกับ
ประมวลแพ่ง ๆ ของเรา มาตรา ๑๕๓๗ วรรคสอง แต่เรื่องฆ่าเรื่องขายหมด
สมัยเสียแล้ว โดยเฉพาะเรื่องฆ่า มีคำว่า “ก็ไ้” จึงขออ้างคำบรรยาย
บทก่อน ๆ มาประกอบด้วย นักกฎหมายโบราณเคยคิดกันหรือเปลวามมนุษย์
เป็นทรัพย์สินหรือมิใช่ บุคคลควรมีความรู้ สึกนักคิดถึงสิทธิในชีวิต ร่าง
กาย (ตัวตน) แล้วก็มีสิทธิเหนือทรัพย์สินด้วย แน่นนอนทีเดียวว่าสิทธิทั้งสอง
ประเภทนี้ ได้มีนักปราชญ์กฎหมายเขียนความเห็นไว้ในเวลาต่อมา และ
เขียนเป็นภาษาลาดินอ่านเป็นสำเนียงไทยว่า ไรต์อินเรม (ทรัพย์สิน) กับ ไรต์
อิมเปอร์ซันแนม (ตัวตน)

อนึ่ง น่าเชื่อว่า ก่อนมีกฎหมายบัญญัติชัดเจนเรื่องสิทธินั้น พวกทาสมีอยู่
ทั่วไปและซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้อย่างทรัพย์สินสิ่งของ บิดาในสมัยสองพันปีมา
แล้วจึงได้ทำกับบุตรถึงอย่างนั้น (ดูตัวบท) เพราะหัดที่ยังมีบทที่ ๓ ยอมให้มีโอกาส
หลุดพ้นเป็นอิสระได้

ส่วนเรื่องการล้ามโซ่ให้ทำงานในท้องถิ่นเมื่อสองพันปีมาแล้ว ทำให้หวล
คิดไปที่สมัยพุทธกาล ซึ่งการทำนาเป็นงานระดับชาติทีเดียว ชื่อเจ้านายสมัยนั้นก็มีคำที่
แปลว่าข้าวอยู่มากมายหลายชื่อ และสมเด็จพระพุทธบิดาก็ทรงทำนาตามฤดูกาลทุกปี เป็น
แบบอย่างแก่พลเมืองด้วย ส่วนประมวลแพ่ง ๆ ของเราก็มียกอยู่ในมาตรา ๑๕๓๙ แต่
อย่าลืมหลักกฎหมายที่ว่าจะมีอำนาจก็ต้องมีหน้าที่ติดไปด้วย ดูมาตรา ๑๕๓๖ จะเลือกเอา
แต่ทางใดทางเดียวโดยไม่รับภาระหน้าที่หาได้ไม

บรรยาย บทที่ ๓ ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๒ ว่าเป็นเคราะห์ดีที่บทที่ ๓ ประคับประคอง
บทที่ ๒ อยู่ แต่แท้ที่จริงแล้วไม่น่าจะแยกเป็นคนละมาตราเลย ถ้าว่าตาม
แบบการร่างกฎหมายแล้ว บทที่ ๓ อย่างดีก็เป็นวรรคสองของบทที่ ๒
เท่านั้น คือ เมื่อบิดาเอาบุตรไปขายตามบทที่ ๒ จนถึง ๓ ครั้งแล้ว หลัง

จากนั้นบุตรหลุดพ้นจากอำนาจบิดาและบุตรเป็นอิสระแก่ตนเอง บทนี้ควร
สนใจอยู่ที่อำนาจของบิดาย่อมมีขอบเขต ครอบงำเป็นแบบของกฎหมายบ้าง
หรืออีกนัยหนึ่งการขายบุตรครั้งที่ ๓ ได้พบนายเงินมีเมตตาจิตให้อิสระแก่
ทาส บิดาก็ไม่สามารถจะฉกฉวยเอาเป็นของตนได้ คือรับเอาบุตรไปขาย
อีกไม่ได้แล้ว

จริงอยู่ กฎหมายนี้ล้าสมัยแล้ว แต่วิชาสาขานี้ยังต้องการอยู่ เพราะวินิจฉัยว่า
หลักการหรือเหตุผลของเขาเข้ากันได้ ในสมัยโบราณบิดาใช้สิทธิรุนแรงเพียงไร แต่ก็ไม่
ละเมิดบัญญัติให้อำนาจนั้นมีขอบเขตสมกับกาลสมัย และเราก็พิจารณาว่าวิวัฒนาการมา
ประการใดตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมาย

บรรยาย บทที่ ๔ เรื่องทารกในครรภ์ยังนับว่าทันสมัยพอควรทีเดียวเพราะมารดาอาจตั้ง
ครรภ์แล้ว บิดาจึงบัญญัติตายลงระหว่างนั้น อีกทั้งระยะเวลา ๑๐ เดือน
ก็ขอบด้วยเหตุผล และหลักวิชา ตลอดจนธรรมชาติ ยิ่งกว่านั้นยังเป็น
หลักการที่กฎหมายสมัยใหม่ต้องเขียนตามอยู่หาได้เปลี่ยนแปลงไม่ ขอให้ดู
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๕๑๙ ซึ่งให้เวลาไว้ ๓๐๐ วัน
ขอให้ท่านคำนวณเปรียบเทียบดู ถ้าสมัยโบราณคิดเป็นเดือน ปฏิทินก็จะ
ใกล้เคียงกันที่สุด คือ ตามธรรมดาแล้ว ๑๐ เดือนจะเท่ากับ ๓๐๖ วัน ถ้า
นับเอาเดือนกุมภาพันธ์ด้วยก็ ๓๐๔ หรือ ๓๐๕ วัน

โต๊ะที่ ๕ ว่าด้วยมรดกและการปกครอง

หมวดณมถิง ๑๑ บทหรือมาตรา พิจารณาเห็นสมควรแยกบรรยาย และวินิจฉัย
ทีละบทหรือมาตราดังต่อไปนี้

ตัวบท (๑) บรรดาหญิงทั้งหลายย่อมต้องอยู่ในอำนาจปกครองของใครคนใดคนหนึ่ง
เว้นแต่จะเป็นชีหรือหญิงบริสุทธิ์รับใช้ในศาสนา

บรรยาย บทที่ ๑ คำว่า หญิงทั้งหลาย ในมาตรานี้เป็นคำความหมายกว้างมากไปเพราะ
อาจไปขัดกับบทมาตรานี้ ถ้าจะให้ชัดแล้วในข้อยกเว้นสำหรับนางชีและผู้

รับใช้ศาสนานี้ก็ควรเพิ่มเติมลงไปอีก เช่น การกำหนดอายุ และการสมรส ตลอดจนผู้เยาว์ในปกครองบิดามารดา หรือพวกทาสที่มียาเป็นต้น ตามที่ผู้บรรยายได้แย่งวีธีเขียนร่างมานี้ จะดูได้ในบทที่ทำให้เกิดปัญหา คือ ให้ดูหมวด (โต๊ะ) ๔ คือจะต้องตีความว่า หญิงทั้งหลายในบทนี้ยกเว้นมิใช่หญิงอยู่ในบังคับแห่งบทมาตรานี้ เช่น หญิงที่มีบิดาผู้ปกครองอยู่ตามโต๊ะที่ ๔ บทที่ ๒ บทที่ ๓ และโต๊ะที่ ๖ บทที่ ๔ กับพวกทาสด้วย เป็นต้น ถ้าทำความเข้าใจตามความเห็นแล้วจะคอยทันสมัยและพอสมควรสมผลขึ้นบ้าง โดยจะไม่อ่านไปตามตัวอักษรโดยเคร่งครัดแล้วจึงนำไปอ่านรวมแล้วเปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเราได้ คือมาตรา ๑๙ และ ๓๗ ถึง ๔๐

อนึ่ง ในมาตรานี้ยังมีอีกคำหนึ่งซึ่งเขียนกว้าง ๆ เป็นปัญหากำถามอยู่ คือคำว่า “คนใดคนหนึ่ง” เขียนอย่างนั้นเห็นจะถือเอาตามตัวอักษรไม่ได้เป็นแน่ เพราะบุคคลผู้ถูกห้ามมิให้เป็นผู้ปกครองนั้นมีมากมายในสมัยโบราณ จึงพิเคราะห์ดูว่าข้อเขียนของโบราณจารย์เขายกย่องผู้ชายไว้มากมายหลายแห่ง เฉพาะอย่างยิ่งในกฎหมายอิสลาม เป็นต้น จนดูเหมือนว่าหญิงไม่มีความสำคัญอะไรยิ่งกว่าเป็นแม่บ้าน เรื่องอย่างนี้จะดำเนินไปอีกไม่ถนัด เพราะสมัยโบราณการศึกษาเกียจยังไม่เจริญ เกือบจะกล่าวได้ว่าหญิงไม่มีโอกาสเล่าเรียนเลย นอกจากช่วยงานทางบ้านตั้งแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ ยังแถมโรงเรียนที่จะเล่าเรียนของพวกผู้ชายก็ยังไม่ใคร่จะมี ทางเมืองไทยเราก็ได้อาศัยตามวัด เมื่อเช่นนั้นประโยคที่เป็นปัญหาอยู่จึงขออ่านเพิ่มเติมเอาตามความเห็นของผู้บรรยายว่า “ใครคนใดคนหนึ่งซึ่งสามารถปกครองได้ตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนั้น” ส่วนชีหรือหญิงบริสุทธิ์รับใช้ศาสนานี้หัวหน้าทางศาสนาหรือพระเจ้าแห่งศาสนาย่อมพิทักษ์รักษาอยู่ตามศรัทธา (ความเชื่อ) ปสาทะ (ความเลื่อมใส) แห่งศาสนานี้ๆ และขอเสนอความเห็นต่อไปว่า กฎหมายมิได้ยอมให้ตัวหญิงนั้นอ้างเอาเองว่าเป็นชีหรือผู้รับใช้ศาสนา เราต้องตีความตามกฎหมายนี้ว่า ท่านหัวหน้าทางศาสนาได้รับรองเช่นนั้น

ตัวบท (๒) ผู้ใดจะเข้าครอบครองทรัพย์สินในทรัพย์สินของหญิงซึ่งอยู่ในปกครองของญาติฝ่ายชายไม่ได้ เว้นแต่หญิงจะได้ยินยอม โดยได้รับคำอนุญาตของผู้ปกครอง

บรรยาย บทที่ ๒ บทนี้กล่าวว่าผู้ใดซึ่งโบราณจารย์เขียนกว้าง ๆ ไว้ดังเช่นเราวินิจฉัยแล้วในบทที่ ๑ กล่าวว่าใครคนใดคนหนึ่ง ก็เห็นจะไม่ต้องพูดซ้ำอีก ส่วนคำสำคัญที่สุดซึ่งเป็นปัญหาคำถามอยู่ของบทที่ ๒ นั้นคือ คำว่าฝ่ายชาย ปัญหาอยู่ที่คำว่าฝ่าย เพราะบทนี้ไม่ใช่เรื่องสองฝ่าย ไม่มีฝ่ายใดอีกแล้ว ยังไม่มีคู่พิพาทยังไม่มีความ ถ้าจะให้เข้าใจง่ายควรเข้าใจเอาว่าฝ่ายชายตามบทนี้คือ ผู้ชาย หรือผู้ที่เป็นอย่าง เหตุผลที่สนับสนุนความเห็นของผู้บรรยายก็คอบทที่ ๖ และ ๗ ซึ่งเขาบอกย่องให้อำนาจผู้ชายมาก ดังได้วินิจฉัยไว้ในบทที่ ๑ แล้วว่าสมมติสองพันบนนิมิตตเป็นของหญิงอย่างไร

ตัวบท (๓) ชายหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินสมบัติให้ตลอดจนอำนาจสั่งให้ใครเป็นผู้ปกครองของครอบครัวนั้นสืบต่อไป

บรรยาย บทที่ ๓ บทนี้เป็นอีกบทหนึ่งที่มีของข้ามผู้หญิงไปเสียทีเดียว ถ้าจะลึกลงถึงเรื่องทรัพย์สินสมรสที่กัมมาหาได้มาด้วยกันแล้ว กฎหมายนั้นจะถูกกำหนดว่าถ้าสมยอมเพียงไรหรือไม่ ดูประมวลกฎหมายแพ่งของเรามาตรา ๑๔๗๗ ว่าไว้ชัดว่า จะทำพินัยกรรมเกินส่วนของตนไม่ได้ ถ้าหากชายหัวหน้าครอบครัวมีภรรยา (คู่สมรส) และยังมีชีวิตอยู่และชายหัวหน้าครอบครัวตายไปก่อนกลับจะมีหรืออาจมีผู้อื่นที่หญิงคู่สมรสไม่นับถือได้มาเป็นผู้มีอำนาจเหนือตนและทรัพย์สินสมบัติของตน โปรดลองคิดเปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบันดู อาจจะเห็นว่าหลักการของกฎหมายบทนี้ ใช้ไม่ได้เสียแล้ว หรือไม่เหมาะสมเสียแล้ว เว้นแต่จะเป็นเรื่องเพียงตั้งผู้จัดการมรดกตามพินัยกรรม หรือโดยให้ถือว่าบทนี้แหละ คือผู้จัดการมรดกตามพินัยกรรม ซึ่งก็มีกฎหมายกำหนดหน้าที่ไว้มากมายที่ห้ามขาดก็เช่นมาตรา ๑๗๑๘

ตัวบท (๔) ถ้าชายหัวหน้าครอบครัววายชนม์ลงโดยมิได้ทำพินัยกรรมไว้ ให้ญาติฝ่ายชายที่ใกล้ชิดที่สุดเป็นผู้สืบอำนาจต่อไป

บรรยาย บทที่ ๔ นั้นสืบเนื่องมาจากบทที่ ๓ แต่ยิ่งขัดมากขึ้นในเรื่องหญิงมีสามี เพราะอำนาจปกครองครอบครัวยกกลับไปตกแก่ชายที่เป็นญาติใกล้ชิดที่สุด คำว่า “ใกล้ชิด” ควรแปลว่าญาติสนิท และเราควรวินิจฉัยด้วยว่า เจตนารมณ์ของกฎหมายบทนี้อาจมุ่งไปที่ญาติสนิทที่สุดของสามี เพราะเป็นอำนาจปกครองครอบครัวยกตามบทที่ ๓

ตัวบท (๕) ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชายไว้ คนที่ไม่ใช่บิดาเป็นผู้สืบอำนาจได้

บรรยาย บทที่ ๕ บทนี้สืบเนื่องกับบทที่แล้วๆ มา ซึ่งผู้บรรยายเคยตำหนิว่าไม่ควรแยกเป็นคนละมาตรา หากทำเป็นมาตราเดียวกันและคนละวรรคก็จะดีกว่าและก็จะพบอย่างนอกหลายแห่ง จะพูดไปซ้ำๆ กัน เรื่องนี้คือการปกครองครอบครัวยกตามบทที่ ๓ ซึ่งเราคิดว่าเขาจัดการทรัพย์สินมรดกได้ด้วยตามควรแก่กรณี

ใครจะยืมคำวินิจฉัยประโยคสุดท้ายของบทที่ ๔ มาพิเคราะห์ประกอบบทที่ ๕ นั้นว่า ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชายนั้น ถ้าผู้ชายที่เป็นญาติสนิทของฝ่ายหญิงยังมีอยู่จะว่าอย่างไร ข้าพเจ้าเห็นว่า จำเป็นต้องเลือกเอาชายที่เป็นญาติสนิทของหญิงคู่สมรสของผู้ตายก่อนที่จะไปเลือกเอาคนที่ไม่มีคุณสมบัติอันสมควร และถ้าญาติของหญิงที่เป็นชายก็ไม่มีด้วยแล้วจะทำอย่างไร ถ้าใครคนหนึ่งเขาเหมาะสมดี ใครจะขัด เพราะสำหรับคนยิวแล้วกฎหมายโรมันสมัยนั้นห้ามเด็ดขาดไว้ จึงเห็นว่าเป็นกรณีไม่มีพินัยกรรมก็ควรใช้สิทธิทางศาลหรือตุลาการให้พิจารณาว่าเป็นผู้เหมาะสมและไม่ขัดกับบทกฎหมาย โปตรจะลึกลงกว่ากฎหมายโรมันค้นพบในแคว้นอาหรับแห่งภาคตะวันออกกลาง ติดต่อกันใกล้เคียงกันกับปาเลสไตน์ และปัจจุบันนี้ยิวกับอาหรับยังคงรบพุ่งกันอยู่ นับว่าความไม่เป็นมิตรไมตรีของคนเรานี้มีมูลเหตุทางศาสนากันอยู่เป็นอันมากแล้วก็เรอรองอยู่ถึงสองพันปีได้

ตัวบท (๖) ถ้าไม่มีพินัยกรรมแต่งตั้งผู้ปกครองไว้ ชายซึ่งเป็นญาติทางบิดาเป็นผู้ปกครองสืบไป

บรรยาย บทที่ ๖ ลองพิจารณาบทมาตราที่ ๓ ถึง ๖ แล้วก็เป็นเรื่องเดียวกันอาจเขียนเป็นบทเดียวกันก็ได้ บทที่ ๖ ต่างกับบทที่ ๓ เพียงแต่ที่ไม่มีคำว่า ยกทรัพย์ ถ้าเขียนบทที่ ๔ ถึง ๖ เป็นบทมาตราเดี่ยวแยกเป็นสามวรรคก็อ่านได้สะดวกขึ้นยิ่งง่าย เพราะทั้งสามบทมาตราล้วนไม่มีพินัยกรรมเหมือนกัน ข้าพเจ้าเคยบรรยายว่า ผู้สืบอำนาจปกครองครอบครัวจะเป็นญาติสนิททางบิดาที่เป็นชายอยู่ในอันดับแรกเหนือญาติอื่น ๆ ถ้าอ่านบทที่ ๖ แล้วพลิกไปอ่าน บทที่ ๔ ก็ใกล้เคียงกัน เพราะบทที่ ๖ ญาติทางบิดาและบทที่ ๔ ญาติสนิท ฉะนั้นถ้าเป็นญาติสนิทด้วยเป็นญาติทางฝ่ายบิดาด้วยจึงเป็นสุดยอดแล้ว ข้าพเจ้าขอภัยที่วิธีเขียนของท่านโบราณจารย์ถูกทุกท่วงหลายแห่ง

ตัวบท (๗) บุคคลใดไม่สามารถปกครองตนเองหรือครอบครองทรัพย์สินสมบัติของตนได้จะต้องอยู่ในปกครองของญาติฝ่ายชาย

บรรยาย บทที่ ๗ ที่จริงเรื่องความสามารถของบุคคลนั้น ถ้าพิจารณาตามบทมาตรานี้แล้วก็ควรชมว่าเป็นหลักการให้ช่วยร่างกฎหมายใหม่ได้ดีมาก โดยถ้าเรานำเอาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรื่องคนเป็น โรคจิต คนที่จิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ คือบุคคลที่ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถมาพิจารณา

การที่กฎหมายโบราณใช้ คำธรรมดาสามัญอย่างนี้ ควรได้รับความขอบคุณทั้งผู้ร่าง ผู้อ่าน และผู้แปล เพราะถ้าขึ้นใช้ศัพท์กฎหมายใหม่ๆ ผู้บรรยายและผู้ฟังจะตกใจกฎหมายสองพันปี แล้วอาจจะเอะอะเอากับผู้แปล เพราะแปลกันมาหลายชั้นกว่าจะมาถึงภาษาไทยของเรา แม้แต่ภาษาไทยเราเองถ้าอ่านดูในกฎหมายโจรสลัดที่ท่านมหาฉาทองคำวรรณ ช่วยอ่านให้คนไทยก็ยังไม่รู้เรื่องอยู่แล้ว และอายุของหนังสือไม่ถึงสองพันปีด้วยซ้ำไป อนึ่งในการแสดงความนับถือต่อหลักการแห่งกฎหมายสองพันปีนี้ ผู้บรรยายขอให้ท่านหาโอกาสพิจารณาเปรียบเทียบดูโดยละเอียดกับประมวลแพ่ง ๆ ของไทยเรา มาตรา ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๓๐, ๓๔, ๓๕, ๓๘ บรรดามาตราเหล่านี้ข้าพเจ้าได้พิจารณาโดยละเอียดแล้ว

แต่ไม่มีเวลาพอจะนำมาเปรียบเทียบในชั่วโมงบรรยายในสมัยนั้นได้ และเห็นว่าการเปรียบเทียบบทกฎหมายเหล่านี้ ไม่ยากจึงขอร้องให้ท่านทดลองทำตัวเองไปพลางก่อน

ตัวบท (๘) ถ้าชายอิสระ วายชนม์ลงโดยไม่มีผู้สืบสันดาน ให้ทรัพย์มรดกตกไปแก่ผู้อุปถัมภ์

บรรยาย บทที่ ๘ เราพูดเพิ่งเสร็จไปในบทที่ ๗ ว่า เราอาจจะตกใจคำบางคำ มาถึงบทที่ ๘ ก็มีความคิดคือ “ผู้สืบสันดาน” คำนี้เป็นศัพท์กฎหมาย ไม่ใช่คำที่ชาวบ้านจะเข้าใจ เราขออภัยท่านผู้อ่านผู้แปลเมื่อสองพันปีมาแล้วด้วย ที่จะต้องขอสงสัยหรือขอคิดว่า เมื่อสองพันปีหรือหนึ่งพันปีมาแล้วคำว่า ผู้สืบสันดานภาษาไทยหรือกฎหมายไทยเราใช้ว่าอย่างไร ข้าพเจ้าเพิ่งมาแม่นยำคำนี้เมื่อประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๖ มาตรา ๑๖๒๙ (๑) ว่า ลูกหลาน เหลน ลื้อ เอาแต่ที่เป็นสายตรงลงมา แต่ข้าพเจ้าต้องอาศัยท่านผู้อ่านผู้แปลอีกครั้งหนึ่ง เพราะคงจะมีคำใดคำหนึ่งจากภาษาอื่นซึ่งแปลออกมาได้ตรงกับคำนี้จริง เพราะเขาใช้คำว่า อิสสระ เขาย่อมจะหมายความว่า โสด

ส่วนคำว่า อุปถัมภ์ โดยกิริยาแปลว่า คำจุน อุดหนุนช่วยเหลือ ถ้าเป็นคำนาม ผู้อุปถัมภ์คือ ผู้อุดหนุน ผู้ช่วยเหลือ หรือถ้าเป็นอาการนามก็เอา การ ใส่แทน ผู้เข้าไป คำนี้อาจมีกฎหมายพิเศษบางฉบับเช่น พระราชบัญญัตินำออกใช้ก็ได้ เพราะความหมายมีข้อยู่ เช่นกรณีบุคคลไปราชการสงครามแล้วตายลงไม่มีผู้รับมรดก ไม่มีพินัยกรรม กรณีเกี่ยวข้องกับประมวลแพ่ง ฯ มาตรา ๑๗๕๓ ซึ่งถ้ามีกฎหมายพิเศษ หรือมีพินัยกรรมยกทรัพย์ให้ผู้อุปถัมภ์ก็จะเอาทรัพย์มรดกให้ตกทอดแก่แผ่นดินหาได้ไม่

ตัวบท (๙) หนี้สินของผู้ตายจะได้รับชำระจากผู้รับมรดกตามส่วน

บรรยาย บทที่ ๙ ถ้าจะหักท้วงบทนี้ ได้ก็เพียงการใช้ถ้อยคำ คือใครจะแก้ให้ชัดว่า “เจ้าหนี้ของผู้ตาย” แทนคำว่าหนี้สินของผู้ตาย เพราะคำหนี้สินอาจมีทั้งกรณีเจ้าหนี้ลูกหนี้นอกจากนั้นแล้วก็ไม่น่าจะหักท้วงอย่างไร เพราะเป็นกฎหมายที่มรดกการตีสมเหตุผล เป็นหลักตลอดมาจนปัจจุบันคือ ผู้รับ

มรดกจะต้องช่วยกันรับชำระหนี้สินที่ผู้ตายทำไว้ คือผู้ตายเป็นหนี้ใคร อยู่เท่าใด ผู้รับมรดกบางคนได้รับส่วนแบ่งไปมาก บางคนได้แบ่งไป เพียงเล็กน้อยก็รับใช้หนี้ตามส่วน โปรตพลิกตุกฎหมายปัจจุบัน คือประมวล กฎหมายแพ่ง ฯ มาตรา ๑๗๓๔, ๑๗๓๕ วรรคสอง (มีคำสำคัญว่า “ส่วนที่ ตนจะต้องเฉลี่ยใช้หนี้” ได้มรดกมากหรือน้อยเป็นเกณฑ์เฉลี่ย) และ ประกอบด้วยมาตรา ๑๗๔๓ ซึ่งมีคำว่า “ที่ตนได้รับ”

ตัวบท (๑๐) ททรัพย์มรดกได้แบ่งกันระหว่างผู้รับมรดก

บรรยาย บทที่ ๑๐ บทนี้จริงก็ตรงไปตรงมาจะใช้คำว่าได้แบ่งกัน หรือให้แบ่งกัน อย่างไรก็ดีจะได้ความดี ถ้าสงสยก็อยู่แต่ที่จะขอยกผู้พิมพ์ว่าพิมพ์ผิดให้เป็น ได้ไปหรืออย่างไร คืออ่านเสียใหม่ว่า “ทรัพย์มรดกให้แบ่งกันระหว่างผู้รับ มรดก” ดังนี้ และก็เป็นไปตามประมวลแพ่ง ฯ มาตรา ๑๗๔๕ แล้วก็เป็น เจ้าของร่วมกันตามมาตรา ๑๓๕๖ และถ้ามีการรับผิดชอบตามส่วนมากน้อย ตามมาตรา ๑๓๖๖

ส่วนปัญหาอีกกฎหมายในบทนี้คือ “ผู้รับมรดก” เพราะต้องเตือนกันไว้มิให้ผล่อ ไปว่า นี่เป็นเรื่องโบราณสองพันปีต้องอาศัยมาตราอื่น ๆ หรือหมวกอื่นประกอบกันว่าใครเป็นผู้รับมรดกบ้าง

ตัวบท (๑๑) ทาษาซึ่งให้ไถ่ค่าตัวได้ตามพันธักรรมของนายเงินนั้น เมื่อทาษาได้ชำระเงิน ตามจำนวนที่กำหนดไว้ในพันธักรรมก็เป็นอันหลุดพ้นจากความเป็นทาษา

บรรยาย บทที่ ๑๑ เรื่องทาษาสมัยโบราณนั้นเป็นที่รู้กันอยู่ว่า ส่วนมากมีค่าตัวอยู่เท่าใด ก็เท่านั้น ไม่แน่ชัดด้วยบทมาตราใดว่าต้องลดค่าตัวให้ด้วยอัตราอย่างไร แม้ตัวทาษตายลงแล้วลูกของทาษก็ยังเป็นทาษอยู่ต่อไป ส่วนลูกทาษจะมีค่าตัวเท่าใดสามารถหรือไม่ ก็ว่ากันอยู่ที่หน้าใจนายเงิน ต่อมาจนสมัยรัชกาล ที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงลดหย่อนผ่อนปรนลงโดยลำดับ การลดค่าตัว ทาษที่เกิดขึ้น ทาษาที่หลุดค่าตัวด้วยหยาดเหงื่อแรงงานก็ค่อย ๆ เกิดตามมา

ด้วยเหตุดังกล่าวข้าพเจ้าขอชมชาวโรมันว่าแม่เมื่อสองพันปีมาแล้วกฎหมายเรื่อง^๕ ของเขาก็อยู่ในเกณฑ์ดีมาก เพราะนายเงินคิดถึงคุณงามความดีของทนายทำพินัยกรรม ลดค่าตัวของทนายลงได้ ซึ่งเป็นการบังคับอยู่ในตัวให้ผู้รับมรดกต้องปฏิบัติตามพินัยกรรม^๕ นั้น ทั้งเป็นยุติธรรมและกุศลนำเลื่อมใส ควรดูพระโอัยการทนายในกฎหมายตราสามดวง ประกอบด้วย

โต๊ะที่ ๖ ว่าด้วยกรรมสิทธิ์และการครอบครองทรัพย์สิน

โต๊ะหมวดนี้หมวด ๑๑ บทหรือมาตรา ผู้บรรยายพิจารณาแล้วเห็นว่าควรแยก^{๕๔ ๕} บรรยายเป็นเรื่อง ๆ หนึ่งเนื้อความต่อเนื่องเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ บทที่ ๑-๒ เป็นเรื่อง^{๕๕} เดียวกัน บทที่ ๓-๔-๕ เป็นเรื่องต่อเนื่องกัน บทที่ ๑๐-๑๑ ก็เรื่องเดียวกัน แต่บทที่ ๓-๔-๕-๖ จะต้องแยกบรรยายต่างหาก ดังจะได้บันทึกบรรยายบทที่ ๑-๒ ต่อไป

ตัวบท (๑) และ (๒) ของโต๊ะหรือหมวด ๖

ตัวบท (๑) สัญญาและข้อตกลงจำหน่ายทรัพย์สิน^๕นั้นกระทำได้โดยแสดงเจตนา

ตัวบท (๒) ผู้ใดไม่ยอมปฏิบัติตามที่ได้แสดงเจตนาไว้ให้ปรับไหมทวีคูณ

บรรยาย บทที่ ๑-๒ สำหรับบทที่ ๑ ผู้บรรยายขออนุญาตคิดหาถ้อยคำง่าย ๆ มาใช้แทน คำศัพท์กฎหมายที่ว่า “โดยแสดงเจตนา” เพื่อให้สมกับเป็นภาษาเมื่อสอง^{๕๖} พันปีมาแล้ว ขอให้ท่านทักท้วงได้ว่า จะได้คำอะไรดี เพราะเราอ่าน ผ่านทองแดงต้นฉบับนั้นไม่ได้แน่ จึงขอเสนอคำเก่าที่พอจะเข้าใจง่ายแบบ^{๕๗} ที่เคยเรียนรู้มาแล้วว่าข้อตกลงซื้อขายแลกเปลี่ยนจำหน่ายทรัพย์สิน^{๕๘} แก่กัน จะ เป็นข้อตกลงที่ใช้ได้ โดยความประสงค์ที่แสดงออกมามีคำเสนอและคำ^{๕๙} สอนง ตอขนตรงกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คู่สัญญาปรากฏตัวแน่นอนแล้ว^{๖๐} วัตถุประสงค์ตรงกัน ฝ่ายเสนอ ๆ มาอย่างไร ฝ่ายสอนก็สอนรับเต็มตาม^{๖๑} เสนอ มิได้ต่อรองหรือขอเสนอขึ้นใหม่ ต่างเข้าใจข้อสัญญาดี เป็นมูล^{๖๒} คดีสัญญาของหลวงประดิษฐไพจิตรการ (ท่านเจ้าคุณมโนปกรณ์นิติธาดา^{๖๓} อาจารย์ผู้สอนข้าพเจ้า) ก็คือ คำเสนอ นั้นเอง และจะสำเร็จได้โดยมี คำ

สนอง (คำเสนอ-คำสนอง) ขอให้พิจารณาเปรียบเทียบงบประมาณแห่ง
ของเรา มาตรา ๔๔๓, ๔๔๔ แล้วจะตรงกับคำบรรยาย^๕ได้เป็นอย่างดี

บรรยาย บทที่ ๒ ส่วนบทที่ ๒ ต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกับบทที่ ๑ คือฝ่ายที่ผลิตคำสัญญา
จะต้องถูกปรับเป็นทวีคูณ คำบรรยายของบทนี้สำคัญอยู่ที่ สมัยโบราณ
ไม่พร้อมที่จะคิดเลขค่าเสียหายฐานผิดสัญญาโดยละเอียดดังเช่น
ปัจจุบัน และเพื่อให้ง่ายแก่การพิจารณาสมเป็นการงานของศาลในสมัยนั้น
ก็เลยกำหนดค่าปรับไว้เป็นการตายตัวเสียเลย นับว่าสะดวกดี เว้นเสียแต่จะมี
ผู้ตั้งปัญหาขึ้นว่า ทวีคูณของอะไร ข้าพเจ้าเห็นว่าเขาไม่มัวจะคิดเลขให้แก่
ลูกความ จึงต้องบรรยายว่า ถ้าค่าเสียหายนั้นรู้ได้แน่นอนก็ทวีคูณของค่า
เสียหาย แต่ถ้ารู้ไม่ได้แน่นอนก็ต้องทวีคูณของราคาเพราะผู้ขออาจกล่าว
ได้ว่า ขอแล้วจะขาดทุนหรือได้กำไร ถ้าอะไรจะเท่าใดไม่ต้องนำสืบคือทวีคูณ
หรือกรณีขาดทุน ๆ เท่าไรไม่ต้องนำสืบ คือทวีคูณ เช่นกัน

บทที่ ๓-๔-๕-๖ จะแยกบรรยายที่ละบทดังต่อไปนี้

ตัวบท (๓) อำนาจที่ได้มาทางอายุความนั้นมีกำหนด ๒ ปีสำหรับอสังหาริมทรัพย์
และ ๑ ปี สำหรับอื่น ๆ

บรรยาย บทที่ ๓ ถ้าข้าพเจ้าจะนำกฎหมายปัจจุบันมาเทียบเคียงไว้ ณ ที่นี้ ท่านก็จะ
รำคาญ เพราะเป็นเรื่องคุ้นปากคุ้นหูเต็มที่ ซึ่งก็รู้ถือว่าแทนที่จะ ๑ หรือ ๒ ปี
อาจเป็น ๕ หรือ ๑๐ ปี แล้วแต่กรณี ดูประมวลแห่ง^๕ของเรา มาตรา ๑๓๔๒
ซึ่งเนื้อความตรงกันดี

ผู้บรรยายใครจะชวนให้คิดถึงเรื่องโบราณ คำว่าอสังหาริมทรัพย์^๕ ถ้าท่านผู้ใด
ได้หลักฐานมาว่า ในแผ่นทองแดงใช้ว่าอย่างไร จะชอบคุณอย่างยิ่ง เพราะของไทยใน
สมัยโบราณไม่สุ้นน่านักใช้กันว่าเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ อสังหาริมทรัพย์
ก็คือเคลื่อนที่ไม่ได้ บางแห่งก็ใช้เป็นเรื่องที่ดิน ทรัพย์สินที่ดินแต่แคบไป อย่างไรก็ตาม
คำสำคัญในที่นี้โดยตรงที่ว่าที่ได้มา ซึ่งน่าจะให้ความหมายได้ว่าอายุความการครอบครอง
ปรบักษ์

อนึ่ง บทหรือมาตราที่ยังมีต่อไปในบทที่ ๕ โดยบังเอิญมีเรื่องทอนมาคืนเป็นบทที่ ๔ เสียบทหนึ่ง ซึ่งเป็นวรรคที่เราทักท้วงมามากมายหลายแห่งแล้ว

ตัวบท (๔) กรรยาที่ไม่ประสงค์จะอยู่ในปกครองของสามิโดยทอดทิ้งอาจหนีไปเสียจากบ้าน ๓ คืน ทุกๆ ปี พอครบกำหนดก็หมดอำนาจสามิ

บรรยาย บทที่ ๔ ใครทั้งใครกันแน่ คนรุ่นๆ เรามักได้ยินเรื่องสามิตอดทิ้งกรรยาเท่านั้นเท่านี้ กรรยาจะเป็นเหตุหย่าได้ ทว่าไม่เป็นข้อเท็จจริงที่ปรากฏบ่อยๆ ส่วนเหตุหย่าตามกฎหมายนั้นสำหรับทั้งสองฝ่าย ดูประมวลกฎหมายแพ่งฯ มาตรา ๑๕๐๐ (๓) แต่กฎหมายโรมันแผ่นดินหรือโต๊ะทองแดงนี้เป็นเรื่องกรรยาทั้งสามิ สังเกตได้จากคำว่า “กรรยาที่ไม่ประสงค์” คือคำว่าที่แสดงกรรยาเป็นฝ่ายกระทำ และคำว่า “ไม่ประสงค์” ก็เป็นเจตนาของกรรยา อนึ่งคำว่าหมดอำนาจนั้นควรเป็นพ้นอำนาจ หรือพ้นจากอำนาจ ก็จะแต่งความในคำบรรยายวรรคแรกได้สนิทตามแบบไวยากรณ์

ส่วนที่ว่า ๓ คืนทุกๆ ปี น่าจะเป็นว่าปีใดก็ตามหรือระหว่างปีใดก็ตามพอครบกำหนดนั้น กำหนดอะไร เมื่อเขียนทั้งไว้ว่าอย่างนั้นก็จะต้องถือว่าตั้งแต่เป็นผัวเมียกันมา หัน ๓ คืนระหว่างปีใดปีหนึ่ง จะอยู่ด้วยกันกับกันบ้างครบกำหนด เพราะไม่ได้บอกไว้ว่าปีนั้นจะเป็นปีเดียวหรือในระหว่างหนึ่งปี ถ้าหนึ่งแล้วรวมได้ ๓ คืนก็เข้าเกณฑ์กำหนด คือ ๓ คืน ในระหว่างปีใดปีหนึ่งนั้น แต่จะถือเอาเศษของปีนั้นเป็นบ่งหนึ่งหาได้ไม่ สำคัญอยู่ที่ครบกำหนด ๓ คืนภายในหนึ่งปี

ยังมีเรื่องจริงของไทยเราที่สนับสนุนให้เข้าใจในสิทธิพิเศษของกรรยาทำนองมาตราหรืออันหนึ่งเรื่องกรรยาอาจพาลหย่าสามิได้ คือคดีนางบ่อมพ่องหย่านายบุญศรี ช่างเหล็กหลวงในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้เกิดการชำระสะสางกฎหมายตราสามดวงขึ้น เพราะกฎหมายในขณะนั้นว่า หญิงพ่องหย่าสามิแม้สามิจะไม่ทำผิดอย่างใดก็หย่าได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเห็นว่ากฎหมายนั้นไม่ยุติธรรมเพราะนายบุญศรีก็แก้คดีอยู่ว่านางบ่อมคบขู้

ตัวบท (๕) คนต่างตัวจะขายสิทธิ์ของชาวโรมันโดยอ้างอายุความนั้นไม่ได้

บรรยาย บทที่ ๕ ได้กล่าวไว้ข้างท้ายบทที่ ๓ แล้วว่า เนื้อความยังสับสนมีเรื่อง
อันมากน้อยอยู่ ไม่เป็นหมวดเป็นหมู่ คือบทที่ ๕ นั้นจริงต่อกับบทที่ ๓ เรื่อง
อายุความ กล่าวคืออายุความตามบทที่ ๓ นั้น คนต่างตัวจะกล่าวอ้างใช้ขึ้น
เพื่อเอาทรัพย์สินของชาวโรมันไม่ได้ โปรดอย่าลืมนะเรากำลังศึกษากฎหมาย
ของชาวโรมันกันแล้วกัน จะได้ไม่ต้องแสดงเหตุผลมากมายต่อไป เพราะ
อายุความในบทที่ ๓ นั้น เป็นอันยกเว้นไม่ใช้แก่คนต่างตัวตามบทที่ ๕ น
อนึ่ง เรื่องอย่างนี้ ข้าพเจ้าขอให้ท่านพลิกกลับไปดูบทที่ ๕ ของโต๊ะหรือหมวด ๕
ด้วย คือเรื่องชนชาติยิว

ตัวบท (๖) บุคคลอาจจับมือกันเพื่อมอบทรัพย์สินต่างว่าพิพาทนั้น ต่อหน้าผู้พิพากษาก็เป็น
ผลสำเร็จได้ในการโอน

บรรยาย บทที่ ๖ เราได้ความรู้วิธีการประณิประนอมยอมความสมัยโบราณตามกฎหมาย
โรมันบทอย่างหนึ่งคือ จับมือกันต่อหน้าศาล (ผู้พิพากษา) โดยเฉพาะ
บทบัญญัติไว้เป็นเรื่องโอนทรัพย์สินพิพาท เมื่อทำพิงกันแล้วก็สำเร็จ
ในการโอนมอบทรัพย์สินแก่กัน อนึ่ง ประโยคคำว่า “มอบทรัพย์สินต่างว่า
พิพาทนั้น” ข้าพเจ้าขอบรรยายว่า “ทรัพย์สินซึ่งพิพาทว่ากล่าวแก่กัน” ก็คือ
ทรัพย์สินพิพาทนั่นเอง อันว่าทรัพย์สินซึ่งพิพาทมาในคดีคดี ทรัพย์สินเคลื่อนที่
นำมาศาลไม่ได้ก็ดี คู่ความก็อาจตกลงประณิประนอมยอมความกันต่อหน้า
ศาล (ผู้พิพากษา) ตามวิธีในบทนี้ ถึงแม้จะเป็นตึกหลังใหญ่ๆ หรือที่ดิน
ที่สวน ที่นาอะไรก็ตาม ขอให้ดูวิวัฒนาการของกฎหมายได้ที่ประมวล วิ.
แห่งของมาตรา ๑๓๘ วรรคหนึ่งซึ่งเป็นสมัยการปิดเขียน (จดบันทึก) เจริญ
ถึงขนาดแล้ว

ต่อไปนี้เป็นตัวบทหรือมาตราที่ ๗-๘-๙ ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในต้นหมวด
แล้วว่า เป็นเรื่องซึ่งมีเนื้อความต่อเนื่องกัน ข้าพเจ้าจะเขียนตัวบททั้งสามนี้ติดต่อกันไว้
แล้วบรรยายต่อเนื่องกันไปจนจบบทที่ ๙ กล่าวคือ

ตัวบท (๗) ถ้าหากผู้ใดพบเห็นผู้อื่นเอาไม้ของตนไปสร้างบ้าน หรือทำร้านต้นอ่อนๆ ตนจะรื้อถอนเอาเองไม่ได้

ตัวบท (๘) แต่เขาจะฟ้องร้องเรียกปรับเป็นสองเท่าราคาไม้นั้นได้

ตัวบท (๙) ไม้ที่ถูกลักไปก่อสร้างดังกล่าวนี้ ถ้าทราบโดยยังมีได้แยกออกจากกัน เจ้าของจะเรียกคืนตัวไม้ไม่ได้

บรรยาย บทที่ ๗ บทนี้ว่าด้วยสิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนมา ซึ่งสิทธิติดตามคืออย่างไร ท่านผ่านมามีด้วยคดีแล้วทั้งติดตามและยึดหน่วง พุทธภาษาวรรณคดีว่า ของ ๆ เราแท้ ๆ เขามาเอาโดยมิชอบ ยิ่งกว่านั้นแม้ของคนอื่นเรายังยึดหน่วงไว้ได้ เช่น ประมวลแพ่งฯ มาตรา ๒๔๑ อยู่ซ่อมรถอาจจะยึดรถไว้เพื่อค่าซ่อม (ตามวรรคหนึ่ง) เพราะได้รับจ้างซ่อมรถโดยชอบด้วยกฎหมาย (ตามวรรคสอง) โปรดหันมาสนใจกฎหมายโบราณว่าการที่คนจะมีบ้านอยู่หรือมีร้านต้นอ่อนๆ สมัยนั้น ช่างเป็นเรื่องสำคัญจริง ๆ ถึงกับต้องมีกฎหมายบัญญัติสนับสนุนคุ้มครอง อย่างที่สมัยหลังๆ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ อนึ่ง เราได้ความรู้ทางด้านเกษตรกรรมเป็นผลพลอยได้ในโอกาสด้วย ในข้อที่สวนอ่อนหรือต้นอ่อนในสองพันปีมาแล้วเป็นที่นิยมชมชอบ หรือมีคุณค่าที่ประเทศไหนหรือทางส่วนไหนของโลก ส่วนอีกสองบทข้างหน้าก็เป็นเรื่องเดียวกันคือ

บรรยาย บทที่ ๘ ไม้ที่เขาเอาของเราไปตามบทที่ ๗ นั้น เราติดตามเอามายังไม่ได้ด้วยความสำคัญของเคหะสถานบ้านเรือน หรือร้านต้นอ่อนๆ และถ้าบ้านเมืองจะไม่เอาโทษทางอาญาแก่เขาหรืออย่างไรก็ตาม แต่กฎหมายก็ยังยอมให้เราเรียกเอาค่าปรับได้สองเท่าของราคาไม้นั้น ความชอบนั้นแม้คิดเป็นธรรมดาอยู่ ด้วยเหตุไม้ของเราจะไม่อยู่ในสภาพเดิม อาจถูกตัดหรือตอกตาปู หรือถ้ายังไม่มีการตอกตาปูจะใช้ก็ต้องมีรอยตัดรอยต่อ ชุมชนใดปล่อยให้หะโมยกันได้ฟรีๆ ชุมชนนั้นน่าจะระส่ำระสายไม่สมเหตุสมผล และยังมีเรื่องต่อไปอีกบทหนึ่งคือ

บรรยาย บทที่ ๙ ท่านจงยึดหลักในบทที่ ๘ ว่าเราได้ค่าปรับสองเท่าราคาไม้ นั่นแล้ว แต่เราก็คงเป็นเจ้าของไม้ นั่นอยู่ มิใช่การขายหรือการโอนกรรมสิทธิ์ ค่าปรับก็ต้องเป็นค่าปรับ จะเป็นราคาไม้ไปอย่างไรได้ แต่ประมวลแห่ง ๙ ของเราไม่เรียกค่าปรับ เช่น มาตรา ๔๒๐ เรียกว่า ค่าสินไหมทดแทน หากเพราะเขาทำละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของเราอย่างรุนแรง แม้เช่นนี้กฎหมายสมัยใหม่ก็ยึดหลักความยุติธรรมเป็นกฎหมาย คือเราเป็นเจ้าของไม้ เราก็ทำความเสียหายแก่ผู้เสียหายค่าปรับแล้วมิได้ คือจะรื้อทำลายบ้านเขาโดยพลการมิได้ กฎหมายบทนี้จึงให้หรือให้ผู้ละเมิดนั้นรื้อเรือนหรือร้านออกไปเสียก่อน ซึ่งถ้าเป็นร้านอยู่ก็อาจเป็นโคยของเขาจนได้ผลอยู่แล้ว เราจึงคอยเรียกร้องขอคืนจากโอกาส ถ้าเขายังไม่รื้อแยกออกจากร้าน เรายังเรียกคืนตัวไม้ไม่ได้ จจึงอยู่กฎหมายบัญญัติความข้อนี้ไว้เพื่อความเป็นธรรมมิให้ใครแกล้งใครให้เสียหาย แต่ก็เป็นธรรมดาที่หวังได้ยากว่า คนที่ละเมิดเอาไม้ของเขาไปนั้นยอมจะรู้ทางใดเปรียบเสียเปรียบอย่างไร เรื่องนี้ถามการแกล้งกันแล้ว จะต้องว่ากล่าวกันตามกฎหมายอื่นได้หรือบทมาตรานี้ได้ เช่นที่บัญญัติไว้ในประมวลแห่ง ๙ มาตรา ๔๒๑ “การใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดเสียหายแก่บุคคลอื่นนั้น ท่านว่าเป็นการอันมิชอบด้วยกฎหมาย”

ตัวบท (๑๐) ทรัพย์สินที่โอนมอบแก่กันไปแล้วก็ดี ก็ไม่เป็นกรรมสิทธิของผู้รับโอนจนกว่าจะได้มีการชำระราคาค่าทรัพย์สินแล้ว

ตัวบท (๑๑) ทรัพย์สินโอนมอบแก่กันในศาล เป็นการชอบด้วยกฎหมาย

บรรยาย บทที่ ๑๐ บทนี้โบราณจริง แต่จะดำเนินก็ยังไม่ถนัดนัก เราต้องยอมรับว่าทำนองจะกลบตรงกันข้ามกับปัจจุบันเสียทีเดียว คือพวกเราเรียนกันมาแล้วว่ากรรมสิทธิ์จะเปลี่ยนมือนี้สำคัญอยู่ที่การส่งมอบ เช่นเรื่องซื้อขายตามประมวลแห่ง ๙ มาตรา ๔๖๑ ผู้ขายต้องส่งมอบทรัพย์สินที่ขายนั้นแก่ผู้ซื้อ และมาตรา ๔๖๒ การส่งมอบจะทำได้โดยสุจริตแต่ให้ทรัพย์สินไปอยู่

ในเงอมมือผู้ซื้อ ดังนี้เป็นต้น เพราะถ้าไม่รับราคาหรือหลักฐานที่พอใจแล้ว
เราก็ก็นำส่งมอบ แต่โรมันสมัยสองพันปีเขาถือว่า แม้ส่งมอบกันเสร็จไปแล้ว
ก็ยังไม่ถือว่ากรรมสิทธิ์เปลี่ยนมือ ต้องชำระราคาแล้วกรรมสิทธิ์จึงจะ
เปลี่ยนมือ เรื่องนี้อาจทำให้เราสงสัยเรื่องซื้อขายเงินเชื่อ เงินผ่อน หรือโดย
เฉพาะเงินเชื่อชำระราคาบางส่วน และทำเอกสารค้ำชำระบางส่วนไว้ให้จน
พอใจผู้ขายแต่สมัยโรมันครั้งนั้นเรื่องผ่อนส่งคงจะไม่มี เรื่องเงินเชื่อกงจะมี
แต่คนรู้หนังสือค้ำขนาดทำเอกสารสัญญาอะไรกันคงจะหาได้ยาก ถ้าจะมี
กฎหมายรับรองเรื่องหนี้สินโดยมอบให้ส่วยยานบุคคลค้ำคงจะรกโรงศาล
มากมาย เพราะคนรู้หนังสือมันน้อยนเอง หรือถึงแม้จะมีสัญญากันในส่วน
เงินที่ค้ำชำระ ถ้าลูกหนี้ไม่มีจะชำระ กฎหมายโบราณเขาก็ยังเอาทรัพย์สิน
ค้ำได้ จะตำหนิว่าไม่ดีก็ไม่ควร อีกอย่างหนึ่งซึ่งถ้าลูกหนี้ทำสัญญาเป็น
กู้เงินส่วนที่ค้ำชำระก็ไม่ว่าจะมีผลดีอะไร

เหตุอันควรชมกฎหมายโบราณบทนี้ก็ยังอยู่ ขอยกตัวอย่างเช่น ผู้ซื้อขายรักใคร่
ไว้วางใจกัน ขายเชือรถหรือเรือแก่กัน โอนกันส่งมอบกันเสร็จตามกฎหมาย ส่วนราคา
ทำหลักฐานเงินเชื่อไว้ แต่ด้วยความจำเป็นผู้ซื้อขายเชื่อต่อไปแก่ญาติสนิทที่ตนหนึ่ง
แล้วผู้ซื้อทั้งสองรายต่างก็ขาดทุนสิ้นเนื้อประดาตัว นี่ถ้าตามกฎหมายโรมันยังมีทางที่
เจ้าของจะได้ทรัพย์สินคืน ถึงแม้จะชำระหนี้หมดไปบ้างก็ยังดี แต่ปัจจุบันถ้าผู้ซื้อคน
หลังสุดไม่ดีพิเศษจริงแล้วเจ้าของเดิมเป็นอันหมดหวัง เรื่องนี้ให้ดูประมวลแพ่ง ฯ
มาตรา ๑๓๒๙ สิทธิของบุคคลผู้ได้มาซึ่งทรัพย์สินโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตย่อมไม่
เสียไปแม้ผู้โอนจะได้มาโดยมีผิดกรรมที่ถูกบอกกล่าวแล้ว และพลิกไปดูมาตรา ๙๙ ว่า
ทรัพย์สินนั้นรวมทั้งทรัพย์สินทั้งวัตถุไม่มีรูปร่าง.....ซึ่งอาจมีราคาและถือเอาได้

บรรยาย บทที่ ๑๑ การมอบโอนทรัพย์สินย่อมจะทำได้หลายวิธี ณ ที่ใด ๆ จะสำเร็จได้
เพียงไรก็สุดแล้วแต่การกระทำหรือข้อเท็จจริงเหล่านั้น จะพึงปรับเข้าได้กับ
ตัวบทกฎหมาย ครั้นมาถึงบทนี้ได้บัญญัติพิเศษขึ้นเป็นหลักการว่า การ
มอบกันนั้นในศาล เป็นอันชอบด้วยกฎหมาย แม้จะศาลย่อมรู้หนังสือดี และ

คงจะบันทึกรายงานรู้เห็นการมอบกัณนั้น (ข้าพเจ้าคิดเอาเอง) จะอย่างไรก็ตามก็ขอชมกฎหมายโบราณบทที่ว่าหลักการไม่น่าตำหนิเลย และก็เพราะว่าเป็นการประณีประนอมยอมความกันในศาล อันเนื่องกับบทที่ ๖ นั้นได้ คือตกลงกันและจับมือกันต่อหน้าศาล แต่มิได้เขียนไว้ด้วยกันหรือต่อเนื่องกัน เช่นบทมาตราที่ ๑๐ กับ ๑๑ ก็ยังแยกกันอยู่

โต๊ะที่ ๗ ว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์

หมวดหรือโต๊ะที่ ๗ นั้นทั้งหมด ๑๐ บทหรือมาตรา จะได้พิจารณาเห็นว่าถ้าเป็นเรื่องเดียวกันก็จะรวมบรรยายเป็นพวก ๆ อย่างที่ทำมาแล้ว ผลที่สุดปรากฏว่าบทมาตรา ๑-๒-๔ เป็นเรื่องเดียวกัน แม้บทที่ ๓ มาคั่นอยู่ก็ไม่มีควมสำคัญอย่างไรสมควรรวมบรรยาย ๔ มาตราติดต่อกันไปได้ คือโต๊ะที่ ๗ หรือหมวด ๗ นี้ ว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์ และบทมาตราที่ ๕ ถึง ๑๐ สุดท้าย แม้จะเป็นคนละเรื่องก็พอบรรยายติดต่อกันไปได้ จึงตกลงเขียนตัวบทและคำบรรยายหมวดนี้เป็นสองตอน ตอนแรกบทมาตราที่ ๑ ถึง ๔ และอีกตอนหนึ่งบทมาตรา ๕ ถึง ๑๐ ดังจะเริ่มต่อไป

ตัวบท (๑) บรรดาบ้านเรือนจะต้องปลูกห่างกันอย่างน้อยสองฟุตครึ่ง

ตัวบท (๒) บ้านเรือนจะปลูกริมรั้วเพื่อนบ้านแล้ว ต้องให้ห่างรั้วอย่างน้อยสองฟุต ถ้าหากจะขุดคูหรือบ่อ ต้องให้ห่างรั้วเท่าความลึกของบ่อหรือของคูนั้น

ตัวบท (๓) ว่าด้วยเงื่อนไขของหมู่บ้าน ไร่นา เรือกสวน

ตัวบท (๔) เนื้อที่ระหว่าง ๕ ฟุตของเพื่อนบ้านจะปกครองประกักันไม่ได้

บรรยาย บทที่ ๑ ผู้บรรยายเชื่อว่าระบบงานเทศบาลในสมัยนั้นยังไม่มียอมไม่มีเทศบัญญัติทางฝ่ายรัฐบาล หรือโดยเฉพาะทางฝ่ายบ้านเมืองที่ดูแลความสงบเรียบร้อยภายใน ต้องรับภาระการปลูกสร้างบ้านเรือนและผังเมือง พอให้เหมาะสมกับกาลสมัยซึ่งสำหรับฐานะของประชาชนพลเมืองในสมัยนั้นอ่านทำความเข้าใจเอาจากบทกฎหมายนี้ ก็พอจะเห็นได้บ้างว่าเป็นอย่างไร เพราะคนที่สนใจประวัติศาสตร์กฎหมายบางคน อาจจะมี สึกเพิลิตเพลิน

กับการอ่านเขียนเรื่องอย่างหนึ่งก็แน่นอนทีเดียวว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีฝ่ายตรงข้าม

เมื่อเขื่อนท่านที่สนใจ ท่านเข้าใจอย่างไร กับบทมาตราที่ให้ปลูกบ้านเรือน (ราษฎร) ห่างกันอย่างน้อยสองฟุตครึ่ง เราใช้ภาษาง่าย ๆ แบบให้ชาวตลาดอ่านด้วย ก็แล้กว่า “อาคารกระท่อม” อาจมีทั้งไม้และตึกดิน (กำแพงดินหนา ๆ) ปัญหาเกิดขึ้นมีตามมากกว่า ระยะห่างกันที่กำหนดในกฎหมายนี้ คือขายคาถึงขายคา หรือเสาเรือนฝาเรือน ผู้บรรยายวินิจฉัยหาคำตอบโดยอ่านบทอื่น ๆ ประกอบกันแล้วขอตอบว่า เจตนารมณ์ของบทกฎหมายมาตรานี้ได้คำนึงถึงขายคาเรือนสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ ขายคาเรือนอาจจะจรดกันอยู่ได้ หรือตึกดินไม่มีขายคาก็มีเพราะบทที่ ๔ ท่านก็ได้พูดเรื่องนำขายคาตกไว้แล้ว และขายคาก็หาได้ทำให้เกิดสิทธิการครอบครองโดยปรกซ์ไม่ ซึ่งหลักการนี้แม้ปัจจุบันก็ยังมิได้ถือเอาขายคาเรือนเป็นทางครอบครองปรกซ์ ถ้าหากกรุณาเข้าไปที่บ้านใครเป็นเกิดเรื่องแน่ (เรื่องข้อให้ดูบทที่ ๔ ประกอบด้วย) สำหรับประมวลแห่ง ๑ มาตรา ๑๓๔๑ ท่านห้ามมิให้เจ้าของสิ่งหาวิมทรัพย์สินทำหลังคาหรือการปลูกสร้างอย่างอนชงทำให้ฝนตกลงยังทรัพย์สินซึ่งอยู่ติดต่อกัน และมาตรา ๑๓๓๕ ท่านว่าตนกรรมสิทธิที่ดินนบนทงเหนือพื้นดินและใต้พื้นดินด้วย ฉะนั้นผู้ละเมิด มาตรา ๑๓๔๑ จะอ้างสิทธิครอบครองด้วยอาศัยขายคาที่ดินทำผิดไว้หาได้ไม่

อนึ่ง เนื้อความในบทที่ ๑ นี้ ถ้าหากไม่มีบทที่ ๓ มาขวางอยู่ก็จะเห็นได้ว่า บทที่ ๑-๒-๔ เป็นเรื่องต่อเนื่องกัน ยิ่งกว่านั้นยังคิดว่าบทที่ ๔-๕ และ ๑๐ ก็น่าจะอยู่ข้างหน้าบทที่ ๕ เสียด้วยซ้ำไป เว้นแต่ท่านจะมีเจตนาว่าไม่ให้บุคคลใดในบทที่ ๕ ทำหน้าที่เกี่ยวของกับบทที่ ๔-๕-๑๐ ขอท่านผู้สนใจในการร่างกฎหมายโปรดลองพิจารณาที่ใคร่ครวญดูด้วย

บรรยาย บทที่ ๒ บทนี้ช่วยให้เราเข้าใจได้ว่าบทที่ ๑ นั้นเป็นจำพวกบ้านเรือนที่ไม่สมควรจริงตามที่ข้าพเจ้าผู้บรรยายพูดเรื่องขายคาเรือน แต่ถามว่าหรือเมื่อบ้านที่เขาปลูกไว้ก่อนแล้วนั้นมรดก เราจะปลูกใหม่หรือไม่ตามบทนี้ก็ได้ แต่บ้านเราที่ปลูกใหม่ต้องห่างรบบ้านเขาสองฟุต หรือถ้าเราไม่ทำร่วเพราะเรา

เสียงสัตว์และบุคคลอื่นไว้มากกว่าทำรว และคนที่ขุดนั้นลึกสองฟุตครึ่ง เราปลูกเรือนหลังใหม่ได้ห่างรั้วของเขาสองฟุตครึ่ง เท่ากับความลึกของคูที่เป็นเขต หมายความว่าปลูกลงไปนั้นไม่ได้ คงปลูกได้เพียงริมคู โดยถือเอาคูนั้นแทนรั้วเหมือนตัวเรือนนั้นก็ได้พูดถึงขายคาก็กเลย จึงเป็นที่เข้าใจเอาได้ว่าขายคากบ้านเราที่ปลูกใหม่ถ้ายืนเชิงขายออกไปสองฟุต (๖๐ ซม.) ตามแบบสมควร นำขายคากจะเป็นปัญหาขึ้น แต่ถ้าคิดว่าบ้านเรือนธรรมดาขึ้นเชิงขายกัน ๕๐ ซม. ถ้าจะตัดปัญหาดังกล่าวเราก็ใช้เชิงขาย (ขายคาก) เพียง ๔๐ เซนติเมตร เป็นอันทำได้ขอภัยที่ชวนให้ท่านศึกษาอาคารบ้านเรือนสมัยโบราณมากไปหน่อย แต่ก็ได้รับความรู้ทางด้านวิวัฒนาการของกฎหมายตามลักษณะวิชาสาขานี้ เวลานักกฎหมายไทยเรายังกังวลห่วงใยกรณีอยู่ ขอให้ดูประมวลกฎหมายแพ่ง ๓ มาตรา ๑๓๔๒ ซึ่งกล่าวเรื่องนี้ไว้อย่างละเอียด

บรรยาย บทที่ ๓ บทนี้แหละที่เข้ามาขวางอยู่ คือขวางบทที่ว่าด้วยอาคารบ้านเรือนและแดนแห่งกรรมสิทธิ์ ทั้งบอกกว้างๆ ไว้ว่าเป็นบทว่าด้วยหมู่บ้าน และเรือน ไร่นา หาได้แยกเป็นเรื่องเป็นราวหรือกำหนดหลักการไว้ตั้งเช่นบทอื่นไม่ หรือว่าลายจารึกกลบเลือนอ่านไม่ได้หมด อย่างไรก็ดีพอจะเข้าใจได้ว่าเป็นหมวดทั่วไป หรือบทบัญญัติทั่วไป เพราะใช้คำรวม คือ หมู่บ้าน ไร่นา เรือกสวน มิได้เจาะจงเป็นรายๆ ไปว่า แต่ละประเภทนั้นจะบังคับควบคุมหรือคุ้มครองอย่างไร ซึ่งตามแบบการร่างที่ได้ทำมาแล้วในโต๊ะหรือหมวดตลอดจนมาตราอื่นก็มีบทบังคับไว้เป็นพิเศษพอควร ผู้บรรยายยังหวังอยู่ว่ากฎหมายเรื่องหมู่บ้าน เรือกสวน ไร่นา คงมีแน่ แต่มีอยู่แล้วหรือว่ากำลังจะยกร่างอยู่ก็ตามจะพยายามค้นหาดำเนินๆ ต่อไป

บรรยาย บทที่ ๔ เป็นบทมาตราที่ว่าด้วยการครอบครองโดยปรักษ์ ไม่ใช่จะให้กับ เรือกสวน ไร่นา ในบทที่ ๓ คงเจาะจงใช้กับที่บ้าน คือที่ปลูกอาคารบ้านเรือน ตามบทที่ ๑ และ ๒ ผู้บรรยายขอยกตัวอย่างให้เข้าใจง่ายว่าบท

มาตรฐานมีหลักการอย่างไรแน่ ในการบัญญัติห้ามใช้สิทธิครอบครองปรบักษ์ เพราะเป็นกฎหมายที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย สมมุติว่าทั้งสองฝ่ายปลูกเรือนไว้ห่างกัน ๕ ฟุต คือ เขาที่มีดินมากกว่าบ่อแรกที่ปลูกห่างกันเพียงสองฟุตครึ่ง ถ้าอย่างนั้นแล้วทั้งสองฝ่ายรุกรากันไม่ได้เลย สมมุติให้ขุดลงไปอีกว่าปลูกห่างกันสิบฟุต อย่างนั้นแต่ละบ้านมีสิทธิเด็ดขาดบ้านละ ๕ ฟุต ใครจะล้ำเข้าไปเกินห้าฟุตของตนตามกฎหมายจะไม่ถือครอบครองเป็นปรบักษ์เลย ที่นี้จะขอยกตัวอย่างที่ครอบครองปรบักษ์ได้คือ ทั้งสองฝ่ายฐานะดี ปลูกเรือนห่างกัน ๒๐ ฟุต ถ้าอย่างนั้นเป็นอันว่าแต่ละฝ่ายได้สิทธิพิเศษกฎหมายช่วยคุ้มครองไว้ฝ่ายละ ๕ ฟุต เหลือตรงกลางอยู่ ๑๐ ฟุต นี่แหละเป็น ๑๐ ฟุตที่ครอบครองปรบักษ์กันได้ อนึ่งโดยที่พบนิยมเอาคำหรือใช้คำปกครอง ปรบักษ์ ข้าพเจ้าจึงขออ้างประมวลแห่งฯ มาตรา ๑๓๘๒ ประกอบการวินิจฉัยด้วยคำว่าปรบักษ์นั้นคือ ปกครองอย่างไร

ขอย้อนกลับไปข้างต้นสักเล็กน้อย คือเรื่องหลักการของกฎหมายคุ้มครองที่ ๕ ฟุต นั้น ท่านเห็นเป็นหลักการที่มีเหตุผลสนับสนุนประการใดหรือไม่ กฎหมายโบราณที่ดัดและร่างลูกแบบก็มีอยู่มาก เพราะถ้าบ้านสองหลังปลูกห่างกันเพียง ๕ ฟุตแล้ว ยังจะรุกรากันเข้าไปอีก เรานึกถึงชายคาบ้านมันค่อเกยกันหรือซ้อนกันอยู่ หรือถ้ารุกเข้าไปทางพื้นดินมันก็ภายในชายคาของเขาโดยแท้ หรือบางทีก็ถึงเสาเรือนเขาเลยทีเดียว

ตัวบท ๕-๑๐ ต่อไปนี้มิใช่เรื่องเดียวกัน แต่พอจะรวมบรรยายได้เพื่อความสะดวก

ตัวบท (๕) การตั้งคนกลางไกลเกลี่ยข้อพิพาทในเรื่องเขตที่ดินข้างเคียงกันจะกระทำได้โดยคนกลางอย่างน้อยสามคน

ตัวบท (๖) อำนาจทางดินนั้นให้กว้างในทางตรงได้ ๘ ฟุต ทางโค้ง ๑๖ ฟุต

ตัวบท (๗) ผู้มีทรัพย์สินข้างทางเดินจะทำการกีดขวางนั้นไม่ได้ ถ้าหากเกิดการกระทำกีดขวางนั้นแล้วไซ้ ผู้ใช้ทางเดินนั้นจะตัดเดินไปในที่ดินของผู้ทำการกีดขวางนั้นก็ได้

ตัวบท (๘) ผู้ใดทำให้น้ำฝนที่ตกมาจากชายคาโรงเรือนของตน เกิดเสียหายแก่บ้านข้างเคียง จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายแก่เขา

ตัวบท (๙) กิ่งก้านสาขาค้นไม้ที่ทอดเงาไปในที่บ้านของคนอื่น จะต้องตัดให้ต่ำลงมาเพียง ๑๕ ฟุต จากพื้นดิน

ตัวบท (๑๐) ผลไม้หล่นตกไปในบ้านผู้อื่นนั้น เจ้าของต้นไม้ยังคงเป็นเจ้าของผลไม้ผู้นอนอยู่

บรรยาย บทที่ ๕ บทนี้เข้าทำนองอนุญาโตตุลาการ และของเขารวบรวมแนบเนียนด้วย เพราะของเราปัจจุบันนี้ ตั้งฝ่ายละเท่ากันคือ ฝ่ายละคนก็ได้ เมื่อความเห็นขัดแย้งจนชกขาดกรณีนี้ร่วมกันมิได้แล้ว จึงตั้งอีกคนหนึ่งเป็นประธานชกขาด ไม่ใช่ชกขาดตามใจชอบ แต่จะต้องชกไปข้างใดข้างหนึ่งเพื่อให้ได้เสียงข้างมาก เช่น สองต่อหนึ่ง แต่ของโบราณเขาดีจริงๆ ถ้าฝ่ายใดสองเสียงก็ชนะไปเลย เรื่องอนุญาโตตุลาการขอให้ดูประมวลวิธีพิจารณาคความแพ่ง มาตรา ๒๑๐ ถึง ๒๒๒ แต่กรณีตั้งกันเองนอกศาลให้ดู มาตรา ๒๒๑

อนึ่งบทนี้เขียนไว้กว้าง ๆ “ข้อพิพาทในเรื่องเขตที่ดินข้างเคียงกัน” ท่านอาจจะถือว่าบทที่ ๘-๙ และ ๑๐ ไม่ใช่เขตที่ดินหรืออย่างไร จึงเขียนแบบนี้ไว้ก่อนไม่เอาไปทั้งไว้ท้ายหมวดคือ เป็นบทมาตราสุดท้ายหลังบทที่ ๑๐ ก็ได้ แต่นี่ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ถ้าขึ้นคดีในแง่การร่างกฎหมายมาก็น่าจะออกนอกทางเกินไป เท่าที่ทักบ่อย ๆ ว่าจัดหมู่ไม่เหมาะสมก็ต้องขอภัยมากอยู่แล้ว

บรรยาย บทที่ ๖ มีเรื่องทางเดินนั้นมาวางเรื่องอาคารบ้านเรือนหรือแดนแห่งกรรมสิทธิอยู่สองบท คือบทที่ ๖ นี้กับบทที่ ๗ แต่เมื่อคิดเสียว่า บทที่ ๑-๒-๔ กับ ๘-๙ และ ๑๐ เป็นคนละเรื่องแล้ว จะว่าขวางไม่ได้ เพราะทางเดินก็เป็นเรื่องของแผ่นดินคือที่ดินอันวางทางเดินตามกฎหมายนี้ ผู้บรรยายเห็นว่าคงจะมุ่งหมายเป็นทางสาธารณะ สมัยนั้นคงจะยังไม่มีกฎหมายเรื่องการจำยอม หรือเรื่องภาระทรัพย์สินและสามยทรัพย์สินอะไรทำนองนั้น กฎหมาย

จำต้องให้ความคุ้มครองแก่ชุมชนพลเมือง มิให้ใครใช้อำนาจบาทใหญ่เข้ารุกรานทำให้ทางสาธารณะแคบ หรือก็ดัดขวางเอาแต่ความสะดวกของตนจนทางนั้นไม่สะดวก โดยในสมัยนั้นทางตรงต้องกว้างอย่างน้อย ๘ ฟุต ท่านไม่ได้เตอร์ล ๖ ล้อ ๑๐ ล้อเหมือนอย่างสมัยนี้ ส่วนทางโค้งท่านว่าต้อง ๑๖ ฟุต ผู้บรรยายถือว่าสมัยนั้นมยานพาหนะแล้วเช่น เกวียน เป็นต้น ถ้าตรงโค้งไม่ถึง ๑๖ ฟุต เกวียนก็จะเลี้ยวไม่ได้ เพราะคงจะเทียมด้วยโค กระบือตัวโตเดินปะปะอืดอาคไม่น้อย

อันที่จริงการทำทางสาธารณะให้เสื่อมความสะดวกยังกล่าวไว้ไว้ในบทที่ ๗ อีกด้วย ขอให้ท่านพลิกดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรามาตรา ๑๓๙๐ ก็เป็นเรื่องทำให้เสื่อมความสะดวกเช่นกัน จะพอเทียบเคียงกันได้เพียงไรหรือไม่ ลองฝึกเขียนคำบรรยายดูบ้าง คือกฎหมายของเราห้ามเจ้าของที่ดินที่ขวางอยู่ทำความเดือดร้อนแก่ที่ดินที่ถูกล้อมอยู่ข้างในจนเข้าออกไม่สะดวก

บรรยาย บทที่ ๗ เป็นบทสืบเนื่องมาจากบทที่ ๖ ที่กฎหมายช่วยคุ้มครองทางสาธารณะไว้ให้ได้ขนาดเพื่อความสะดวกแก่พลเมืองดังกล่าวมาแล้ว ท่านบอกไว้ชัดด้วยว่าคนมีเงินอาจใช้อิทธิพลรุกรานทำให้ทางแคบ ข้าพเจ้าจึงอ้างให้ดูประมวลแพ่ง ๆ ของเรามาตรา ๑๓๙๐ ไว้ข้างท้ายบทที่ ๖ นั้นแล้ว

เมื่อเช่นในบทที่ ๗ นี้ จึงอนุญาตไว้เสียทีเดียวว่า ถ้าถูกข่มเหงเข้าแล้วประชาชนพลเมืองก็จะใช้ทางโดยวิธีตัดตัดเข้าไปในที่ของผู้ซึ่งข่มเหงเรานั้น แต่ผู้บรรยายมีข้อทักท้วงพลเมืองผู้แก้ข้อขัดข้องไว้ว่า อย่าถือเอาเป็นโอกาสทำลาย หรือทำความเสียหายแก่เขา เพราะแม้ในสมัยนี้ก็มีประมวลแพ่ง ๆ มาตรา ๑๓๙๑ บัญญัติให้เจ้าของต้องรับผิดชอบเมื่อทำให้เสียหาย โปรดอย่าลืมหาผู้ใดได้ไปซึ่งสิทธินี้ย่อมมีหน้าที่ติดต่อไปด้วย

อันที่จริงวิธีโบราณสองพันปีของท่านก็เหมือนกัน ไม่ต้องมาไปร้องเรียนให้เสียหายเวลาไม่ทราบว่าเป็นเรื่องเรียนที่ไหน สำนักงานอะไร วัควายที่ติดเกวียนอยู่จะหิว

ตายก็ไม่รู้ แต่สมัยนั้นคนไม่มากเห็นจะไม่ต้องนั่งรถนาน ไม่ต้องขึ้นหนังสือหรือบันทึกอะไร แต่ก็ยังต้องไปร้องเรียนนั่นแหละดีกว่า ถ้าเป็นคนจนไปร้องเรียนอยู่นานเท่าไรจะชนะคนรวยที่มีอิทธิพล ตามความข้างต้น ขอบชมว่ากฎหมายโบราณบรรทัดอนุญาตไว้ให้ทำได้รวดเร็ว คือตัดสินเสียเลยให้เดินถัดตัดเข้าไปในบ้านผู้มีอิทธิพลนั้นได้ไม่เป็นบกรุก

บรรยาย บทที่ ๘ ถ้าหวนกลับไปดูบทที่ ๑ รู้สึกว่าชายคาน่าจะเกิดเรื่อง เพราะบ้านสองหลังขายคาเพียงสักสองฟุตก็รวมเป็นสี่ฟุตเสียแล้ว จะทำอย่างไร เอาเป็นอันว่าทำบ้านให้ขายคางวดกันมันก็มีปัญหาที่ขายคาส่งต่ำกว่ากัน น้ำขายคาที่ต่ำกว่าไหลพุ่งลงไปในบ้านขายคาส่ง แต่บ้านขายคาส่งก็มีน้ำไหลแรงๆ ลงบนหลังคาของบ้านต่ำจนผุพังไปในที่สุด ถ้าต่างคนต่างต้องใช้น้ำฝน เพราะเมื่อสองพันปีมาแล้วยังไม่มีการประปา และน้ำฝนกินดีกว่าน้ำบ่อ เราใส่รางน้ำเสียทั้งคู่เห็นจะพอประพียงยังเหตุน้ำท่วมไว้ได้ แต่ก็เป็นหลักการของกฎหมายที่ต้องแก้ไข ซึ่งปัจจุบันนี้หลักการเป็นแบบห้ามขาดเสียเลย คือน้ำขายคาใครจะตกลงไปในบ้านคนอื่นเขาไม่ได้แน่แหละหมดปัญหาดี คือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ๆ ของเรามาตรา ๑๓๔๑

บรรยาย บทที่ ๙ ถ้าพวกเราไม่ทำใจให้โบราณไปตามตำราเล่น เราจะไม่รู้ว่ากฎหมายบทนี้ของท่านกตอก คือดีมากตามกาลสมัย เพราะสมัยนั้นจะไม่มีตึก ๕ ชั้น ๒๐ ชั้นของประชาชน ที่เขาไม่สนใจในเงาของตนไม่อะไรเคยเสียแล้ว แต่สมัยนั้นบ้านเรือนคงจะปลูกกันเตี้ย และเตี้ยหรือต่ำกว่าก็ยังไม่เสียด้วย เงาไม้แม้อายุสูงเพียงกว่า ๑๕ ฟุตก็ยังสามารทำให้เพื่อนบ้านถูกบังแสงสว่างได้ แม้นั้นไม้หรือกิ่งนั้นมิได้รุกเข้าไปในเขตบ้านคนอื่น แต่เงาของมันก็ทำความเดือดร้อนรำคาญให้ได้ตามบทมาตรานี้ จึงต้องบังคับให้ตัดเสียให้เหลือเพียง ๑๕ ฟุตจากพื้นดิน เงาของมันก็จะได้ต่ำลงมามีด้วยแหละ “เงาตามตัว”

สำหรับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรานี้ สมัยนั้นความห่วงในคุ้มครองอยู่ที่การบุกรุกเข้าไปในบ้านคนอื่นเขา แม้แต่รากไม้ถ้ามันรุกเข้าไปได้ที่ไหน มันอาจยกแผ่นคอนกรีตขนาดธรรมดาให้แตกสลายได้ เช่น รากต้นหางนกยูงเป็นต้น มาตราอันเหมาะสมกาลสมัยของเราก็คือมาตรา ๑๓๔๗ อนุญาตให้ตัดเสียได้ เมื่อเราได้บอกและให้เวลาแก่เขาตามสมควรแต่เขาก็เพิกเฉยเสีย เราจึงตัดเอาเสียได้ตามมาตรา ๑๒๓๗ นี้

บรรยาย บทที่ ๑๐ นำสงสัยว่าถึงไม่รุกเข้าไปในที่ของผู้อื่นได้อย่างไรผลไม่จึงหล่นลงไปในบ้านเขา เพราะเพียงแต่สูงและเงาแดดคั่นเวลาเข้า และเวลาบ่ายบังบ้านเขา ก็ยังถูกให้ตัดต่ำลงมาตามบทมาตรา ๙ แล้ว แต่ทางด้านทิศเหนือกับทิศใต้ก็ยังอาจเป็นได้ ที่ไม่มีเงาเข้าบ้านข้างเคียงที่อยู่สองด้านนั้น อย่างไรก็ดี บ้านใกล้เคียงกันแล้วเรื่องเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ แม้บางครั้งอาจเกิดพายุรุนแรงขึ้นเป็นต้น กฎหมายบทบัญญัติว่า ผลไม้ยังเป็นของเจ้าของต้นไม้ผู้นั้นอยู่ ก็เป็นอันตรงกับคำตัดสินของอำมาตย์ที่พระเจ้าสมมุตราชสั่งให้ไปวินิจฉัยเรื่องไว้แดงแทนพระอาจารย์มโนสราจารย ครั้นปัจจุบันนี้ คำตัดสินของท่านมโนสราจารย อาจเป็นถูกต้องก็ได้ เพราะประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ มาตรา ๑๓๔๘ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผลไม้ที่ตกหล่นอยู่ในบ้านไหนก็เป็นของบ้านนั้น และท่านมโนสราจารยก็ว่าอย่างนั้นเหมือนกัน ผลแตงมันอยู่ในเขตไร่ของใครก็เป็นของคนนั้น

เรื่องนี้เป็นปัญหามาก ข้าพเจ้าก็ยังคงคิดอีกทางหนึ่ง เรื่องความสามารถในการเพาะปลูก ปลูกดีให้ปungอกงามได้ผลตกมาก แต่ฝ่ายใกล้เคียงเจ้าของไร่เก็จคร้านปลูกไม่ได้ผลท่านลองคิดดูว่าเกิดได้เปรียบเสียเปรียบกันได้ เพราะฉะนั้นประมวลกฎหมายแพ่งของเราจึงใช้คำอันเหมาะสมคือ เพียงแต่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนเท่านั้น หมายความว่าเราสามารถนำสืบค้านข้อสันนิษฐานของกฎหมายนั้นได้ว่า ผลไม้ที่ตกอยู่ในบ้านข้างเคียงนั้น (ซึ่งอาจเป็นหลายสิบผลและราคาแพงมาก) เรามีหลักฐานพยานว่า มันเป็นของเราถูกพายุพัดไป

โต๊ะที่ ๘ ว่าด้วยการละเมิด

ตัวบทหรือมาตราในหมวดนี้มีมากถึง ๒๗ บทมาตรา ถ้าจะแยกเป็นแฟ้มพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งเป็นวิirthพิจารณาความอาญา และกฎหมายอาญา ก็เป็นดังต่อไปนี้คือ บทมาตรา ๑ ถึง ๘ เป็นคดีแพ่งหรือบทแรกเป็นอาญาที่พอจะรวมเป็นละเมิดได้ ส่วนบทมาตรา ๙ ถึง ๑๔ เป็นกฎหมายอาญา และ ๑๕ ถึง ๑๖ เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีสืบญัตติบทมาตรา ๑๗ อายุความ บทมาตรา ๑๘ ถึง ๒๒ เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ แล้วหมุนไปพูดเรื่องอาญาอีก ทบท ๒๓-๒๕-๒๖ ส่วน ๒๔ เป็นละเมิด และ ๒๗ เป็นกรณีทางแพ่ง

เมื่อเช่นนี้จะบรรยายเรียงลำดับมาตราไปหาควรไม่ แต่ควรจะเขียนตัวบท มาตรา ๑ ถึง ๘ แล้ว บรรยายไปเสียก่อนตอนหนึ่ง และตอนที่สองเป็นตัวบทกับคำบรรยายมาตรา ๙ ถึง ๑๔ ตอนที่สามเป็นตัวบทกับคำบรรยายบทมาตรา ๑๕-๑๖-๑๗ โดยถือเอาเรื่องอายุความว่ารวมอยู่ได้กับวิธีสืบญัตติ นอกนั้นตั้งแต่บทมาตรา ๑๘ ไปจนถึง ๒๗ เป็นเรื่องปะปนกันและสืบสนอยู่ด้วยจะแยกบรรยายไม่สะดวก ควรรวมเป็นตอนสุดท้าย ไปทั้ง ๑๐ บทมาตรา ซึ่งจะได้เริ่มดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ของตัวบทโต๊ะหรือหมวด ๘ ว่าด้วยการละเมิด บทมาตรา ๑ ถึง ๘ แบ่งออกเป็นตอนที่ ๑ เกี่ยวกับกรณีละเมิดทางแพ่ง

ตัวบท (๑) ผู้ใดทำการโฆษณาหมิ่นประมาทว่าเขาทำผิดทางอาญา หรือทางลามกให้เอาผู้นั้นไปตีเสียให้ตาย

ตัวบท (๒) ผู้ใดทำให้เขาขาดแล้วไม่ยอมให้ค่าทำขวัญ เขาจะทำให้ผู้นั้นขาดบ้างก็ได้

ตัวบท (๓) ผู้ใดทำให้เขากระตุกหัก ให้ใช้ค่าปรับ ๓๐๐ แอสเสส ถ้าเป็นทาสให้ได้รับค่าปรับ ๑๕๐ แอสเสส

ตัวบท (๔) ถ้าทำให้บาดเจ็บ ให้ปรับ ๒๕ แอสเสส

ตัวบท (๕) ทำให้เสียหายโดยอุบัติเหตุก็ต้องทำขวัญเขาเหมือนกัน

- ตัวบท (๖) สัตว์สี่เท้าของใครเข้าไปทำให้ที่ดินเขาเสียหาย เขาจับยึดตัวสัตว์นั้นไว้เป็นของเขาได้ เว้นไว้แต่เจ้าของจะเสียเงินไถ่ถอนกลับคืนมาตามราคาค่าเสียหาย
- ตัวบท (๗) ผู้ใดเอาสัตว์ไปเลี้ยงในที่ดินของผู้อื่นที่อยู่ข้างเคียง จะต้องรับสำนองในค่าเสียหาย
- ตัวบท (๘) ห้ามมิให้สวคมนตรีร้องขอผลบันดาลให้ผลไม้อันงอกงามของเพื่อนบ้านข้างเคียงนั้นมาเกิดเป็นผลไม้ในที่ดินของตน หรือสวคบบันดาลให้ข้าวสาลีของเขามาเกิดเป็นข้าวสาลีในที่ดินของตน บรรยาย บทที่ ๑ ข้าพเจ้าคิดว่าท่านทั้งหลายก็ได้สอปลไ้ผ่านหมวดละเมิดแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาแล้ว ฉะนั้น ถ้าท่านจะเปิดคุตะเมิด มาตรา ๔๒๓ เสียก่อนแล้ว จึงสนทนากฎหมายโบราณบทนี้ คงจะเป็นประโยชน์ดี เพราะมาตรา ๔๒๓ ก็เป็นเรื่องกล่าว ฎไขข้าว ผ่าฝืนความจริงเป็นที่เสียหายแก่ผู้อื่นเป็นทำนองโฆษณาหมิ่นประมาทตามบทที่กำลังบรรยายอยู่นี้ โปรดยึดหลักสำคัญว่า กฎหมายปัจจุบันของเราอยู่ที่สินไหมทดแทนเท่านั้น

เราจะกลับทำให้เป็นผู้สนใจกฎหมายโบราณแล้วเราก็จะคิดขึ้นว่า อันว่ากฎหมายทั้งหลายแม้จะโบราณจนถึงสองพันปีมาแล้ว การกำหนดหลักการลงไปยังไร เขาย่อมต้องมีเหตุผลเพราะกฎหมายไม่ใช่เรื่อง เดาสุ่ม ด้วยเหตุนี้หมิ่นประมาทจึงมีโทษถึงตาย นับว่าหลักการกำหนดไว้รุนแรงยิ่งนัก ผู้บรรยายขอใคร่ครวญถึงเหตุผลพิเคราะห์หาข้อเท็จจริง อันสมควรที่จะพึงปรับเข้ากับบทกำหนดโทษรุนแรงเช่นนั้น

จากถ้อยคำที่ใช้ในบทนี้ว่า “เขาทำผิดทางอาญาหรือทางลามก” เป็นคำกว้างหาเป็นการเพียงพอสำหรับการร่างบทกฎหมายไม่ เราจึงจำต้องตั้งคำถามว่าโทษหนักมากเพราะอะไร แล้วลองตอบว่า

(ก) การโฆษณาได้กระทำโดยอาการอันเป็นเจตนาจะแพร่ข่าวนั้นให้ผู้อื่นทั่วไป ไม่เฉพาะบางหมู่ โปรดสังเกตคำว่า “โฆษณา” ขอยกตัวอย่าง เช่นการโฆษณาใส่ความหัวหน้ารัฐบาล เพื่อเจตนาลั้มีรัฐบาลเป็นต้น

(ข) ความผิดอาญาที่ยกเป็นข้อหมิ่นประมาทเขาก็ทำให้เรื่องตบตีทะเลาะวิวาทตามธรรมดาไม่ หากได้หาว่าเขาทำผิดร้ายแรงเป็นที่น่ารังเกียจเกลียดชังแก่คนทั้งปวงเป็นต้น

(ค) หมิ่นประมาทว่าเขาทางลามกก็ต้องเป็นกรณีร้ายแรงเช่นกัน สมัยโบราณเรื่องศีลธรรมสำคัญนัก ขอให้ดูกฎหมายตัวเมียของเราในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งใหม่กว่าเขานับเป็นพันปีขึ้นไป ขอยกตัวอย่างการทำชั่วซึ่งสมัยโบราณเป็นเรื่องร้ายแรงถึงชีวิต แม้กฎหมายอาญาใหม่ๆ ก็ลงโทษผู้ชั่วช้าที่กำลังทำชู้กับเมียตน เมื่อเขื่อนคำว่า “ลามก” ในบทหมิ่นหมายถึงลามกกรรม ซึ่งตรงข้ามกับศีลธรรมนั่นเอง

มีปัญหาคือไปว่า การกระทำบางกรณีเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่คำในกฎหมายใช้คำกว้างๆ จึงปรับข้อเท็จจริงนั้นเป็นผิดได้ จะทำอย่างไร ผู้บรรยายขอให้กลับไปพลิกดูคำราชที่ผู้บรรยายเขียนไว้ในชั้นปริญญาตรีว่า การลงโทษอาญาสมัยโบราณนั้น องค์กรยุติบัณฑิตได้เพียงไร และอย่างไร แม้เพียงในกฎหมายตราสามดวง การสั่งจำคุก บางกรณีห้ามกำหนดไม่ ต้องรอคอยอยู่ในคุกตารางพอสมควรก็ขอภัยโทษแล้วโปรดให้ปล่อยไปบ้าง ให้ลดโทษหรือเปลี่ยนโทษบ้าง ข้างฝ่ายตุลาการสมัยนั้นก็ติดต่อกับท่านมหาเสนาบดี ขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยจากพระมหากษัตริย์ ในกรณีที่เห็นสมควรได้ ทางออกของโทษหนัก ๆ สมัยโบราณมีอยู่ดังนี้ บทอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน

อนึ่ง ขอบรรยายเพื่อความแจ่มแจ้งอีกสักเล็กน้อยว่า ที่ว่ามาแล้วคืออภัยโทษเป็นพระมหากษัตริย์ ถ้าเป็นการปกครองระบอบอื่น โปรดเข้าใจว่าเป็นประมุขของประเทศ

บรรยาย บทที่ ๒ บทนี้ค่อยเบาใจที่คำว่า “ก็ได้” ซึ่งหมายความว่า จะไม่เอาโทษรุนแรงทารุณถึงอย่างนั้นก็ได้ เพราะเราจำเป็นต้องพิจารณาการกระทำเป็นรายๆ ไปตามหลักดุลพินิจ ซึ่งเรื่องนั้นแม้จะเป็นเรื่องละเมิด (ทางแพ่ง) ตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ปัจจุบันของเราก็จริง แต่สมัยโน้นเขามิได้ถือเป็นทางสินไหมทดแทน แต่เขากำหนดตายตัวไว้ตามบทที่ ๓ ในบางกรณีถ้าไม่กำหนดไว้ ศาลก็ต้องใช้ดุลพินิจ ด้วยน้ำสืบไม่ได้ อย่างเลขคณิตซึ่งผู้บรรยายเคยเขียนไว้โดยละเอียดแล้วในคำบรรยายความรู้-

เบื้องต้น พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๔๙๔ ผู้กระทำผิดอาจเป็นเด็ก เป็นคนพิการ
ผู้เสียหายอาจเป็นอนัธพาล อนึ่งบทที่ ๒ นั้นน่าจะเข้าใจได้ว่ากระทำโดยเจตนา
เพราะถ้าประมาทหรืออุบัติเหตุบทอื่นก็เขียนไว้ชัดแล้ว

ข้อสงสัยว่าถ้ากระทำโดยเจตนาเป็นอาญาแล้ว ทำไมอยู่ในหมวดละเมิด ความ
ข้อนี้ตอบได้ว่า เป็นอาญาแห่งปนกันอยู่ บางทีก็เรียกอาญาสินไหม ที่เป็นเรื่องกระทำแก่
ร่างกายเขาแม้กฎหมายแห่งของเราถือเอาเป็นและเมิดด้วยตามมาตรา ๔๒๐ ดังกล่าวแล้ว โดย
ที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔๒๐ ของเรานั้นขึ้นต้นด้วยประโยคว่า “ผู้ใด
จงใจฉ้อประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมาย ฯลฯ”

มีปัญหาเรื่องกระทำโดยไม่เจตนา คือตั้งใจทำให้เจ็บน้อยพอเป็นพิธี แต่ผลมัน
เกินกว่าที่จำเลยคิด เรื่องนี้ครั้งโบราณไม่ได้แยกละเอียดเหมือนสมัยปัจจุบัน ถ้าคิดดูว่า
การจะลงโทษหนักกระทำแก่ขาของจำเลยให้หักทำนองโศกอาญา ก็เพราะไม่ยอมเสีย
ค่าทำขวัญ จึงยังมีทางให้คิดรวมไปถึงไม่เจตนาได้ แต่ถ้าได้ให้ค่าทำขวัญกันแล้ว บทนั้นก็
หาได้บัญญัติโทษแต่อย่างใดไม่ มิได้กำหนดอัตราแน่นอนอย่างไรก็จริง แต่ค่าทำขวัญ
เท่าใดอาจถือได้ตามบท ๓ ที่วินิจฉัยไว้เป็นเจตนาข้างต้นนั้นตั้งเป็นปัญหาไว้พลางก่อน

บรรยาย บทที่ ๓ บทมาตรานี้เหมือนกับบทที่ ๓ ในการเปรียบเทียบกฎหมาย คือทำให้
เขากระดูกหัก ก็เป็นการกระทำแก่ร่างกายของเขา ตามมาตรา ๔๒๐ แห่ง
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรา แต่บทมาตราของโรมันโบราณ
กำหนดค่าปรับไว้แน่นอนว่า ๓๐๐ แอสเสส ถ้าผู้เสียหายเป็นทาสก็ให้เพียงครึ่ง
อัตราคือ ๑๕๐ แอสเสส (เงินในสมัยนั้น) บทนี้เกี่ยวข้องกับใกล้เคียงกับบทที่ ๔
โดยเหตุบทที่ ๔ ไม่สาหัส และถูกปรับเพียงเล็กน้อย จึงน่าจะวินิจฉัยว่าบทที่
๓ นั้นถึงสาหัสเสียแล้ว เช่น ขาหักในบท ๒ แม้ในกฎหมายปัจจุบัน ถ้าถึง
กระดูกหักคงจะต้องนอนรักษากันเป็นเดือน ๆ มีการเข้าเฝ้าก เป็นต้น โปรด
ดูประมวลกฎหมายอาญาของเรา มาตรา ๒๔๙ และกฎหมายลักษณะอาญา
ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๖ โดยเฉพาะในข้อที่ต้องเสียแขนขา เป็นต้น

มีปัญหาก็ข้อหนึ่งคือคำว่า “ปรับ” ถ้าเป็นกฎหมายปัจจุบันค่าปรับเป็นโทษอาญา แต่กฎหมายโบราณขอให้ท่านอ่านหลายๆ มาตราแล้วจึงวินิจฉัย เช่น เมื่ออ่านคำว่า “ค่าทำขวัญ” ในบทที่ ๒ กับบทที่ ๕ แล้ว ก็จะลงความเห็นได้ว่า “ปรับ” ตามหมวดค้นหาใช้โทษหลวงไม่ และเพราะตัวบทมีว่า “ให้ใช้” ไม่ใช่เสียค่าปรับ หรือปรับเป็นพินัย และว่าถ้าเป็นทาสให้ได้รับค่าปรับ หมายความว่าทาสรับเอาไป

อนึ่ง เรื่องทาสมีปัญหว่า ทาสของผู้กระทำความผิดเอง หรือสักแต่ว่ามีฐานะเป็นทาส โดยใครจะเป็นมูลนายก็ตาม ผู้บรรยายเห็นว่าหมายความว่าถึงทาสทั่วไป เพราะกฎหมายโบราณของไทยเรากำหนดไว้ว่าทาสมีศักดิ์นา ๕ นั้นสำหรับคำนวณเบี้ยปรับสำหรับทาสทั่วไป น่าเชื่อว่าที่โรมันสองพันปีมาแล้ว ยังไม่มีเรื่องศักดิ์นาทาส เขาจึงกำหนดจำนวนค่าปรับไว้เสียตายตัวเลย และก็แย้งกันว่าสมัยนั้นเขายังจะมีได้ปกครองกัน ในแบบมีกฎหมายพรมศักดิ์ คือการปรับตามชั้นวรรณะเพื่อคำนวณค่าปรับแบบของไทยสมัยอยุธยา

บรรยาย บทที่ ๔ บทมาตรานี้ได้นำไปรวมกล่าวบรรยายไว้แล้วในบทที่ ๓ เพราะถือเป็นเรื่องเดียวกัน คือบทนี้เป็นบาตเจ้ากรรมตาหรือเล็กน้อย หรือโดยการเปรียบเทียบกฎหมายก็เป็นประมวลกฎหมายอาญาของเรา มาตรา ๒๙๕ หรือกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๔

อนึ่ง ลายจารึกของโรมันมิได้แยกหลัไว้ คือไม่ถึงบาตเจ้า ผู้บรรยายเห็นว่าค่าปรับเพียง ๒๕ แอสเสส คงจะรวมเรื่องทำร้ายร่างกายไม่ถึงบาตเจ้าเข้าไว้ด้วยเป็นแน่ เพราะข้าวมอาจมีความหมายเป็นบาตเจ้าตามกฎหมายโบราณก็ได้ โปรดดูประมวลกฎหมายอาญาของเรา มาตรา ๓๙๑ และกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๓๘ (๑) และ (๓)

บรรยาย บทที่ ๕ เรื่องอุบัติเหตุจะว่ามีผู้กระทำความผิดไม่สู้จะสนิท แต่ว่าเป็นต้นเหตุแห่งอุบัติเหตุอื่นๆ ก็ดี หรือผู้กระทำโดยประมาทปราศจากความระมัดระวังก็ดี พอละเป็นไปได้อีก แต่คำว่า “ประมาท” ก็มีใช้อยู่ในบท ๑๐ ข้างหน้า

กฎหมายแพ่งพาณิชย์ของเรา มาตรา ๔๕๐ ว่าไว้เป็น^๑เรื่องฉุกเฉิน ซึ่งท่านได้ศึกษาผ่านมาแล้ว เช่น กรณีรื้อร่วหรือรื้อบ้านคนเพื่อตัดต้นไม้ ซึ่งได้ทำโดยสมควร แม้ไม่ตรงกับเรื่องบทมาตรา^๒ของโรมัน ก็พึงเข้าใจเสียว่าของเขาโบราณนานมาแล้ว ถ้าปัจจุบันเขาคงไม่เอาผิดเอาโทษกับใครใน “อุบัติเหตุ” ที่เกิดขึ้นโดย “สุตวิสัย” ไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดขึ้น ซึ่งคำสุตวิสัยจะศึกษาได้จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๔๓๗ ส่วนคำ “อุบัติเหตุ” ตามปทานุกรมว่า “เหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมาย” สรุปแล้วกฎหมายโบราณของโรมันไม่ยอมให้แก้ตัว โดยยังต้องทำบัญชีเสียหายแต่ไม่กำหนดว่าเท่าใด ถ้าจะให้วินิจัยก็ต้องว่า เท่าที่เสียหายไปจริง การไม่กำหนดไว้เช่นนั้นนับว่าดีแล้ว จะได้ใช้ดุลยพินิจพิจารณาเป็นรายๆ ไปว่าเสียหายมากน้อยเท่าใด หรือไม่ได้ความขัดกัถล่ออัตราที่สมควร

อนึ่ง การแยกเรื่องอุบัติเหตุไว้ต่างหาก แต่มิได้แยกเรื่อง “ประมาท” ไว้ด้วย เพราะมีทางที่ค้านได้อยู่ว่าการแยกเอาเรื่องประมาทไว้ต่างหากนั้น ผู้ร่างกฎหมายโรมันมิได้หลงลืม โดยขออ้างให้ดูบทมาตรา ที่ ๑๐ ซึ่งแบ่งไว้เป็นตอนที่ ๒ ของ หมวดบรรยาย บทที่ ๖ หลักการกฎหมายโบราณบทมาตรานับว่าน่าเลื่อมใสมาก เพราะเป็นหลักการที่ใช้ได้นานถึงสองพันปี โดยผู้บรรยายจะขออ้างให้ดูกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรา มาตรา ๔๕๒ นี่แหละคุณประโยชน์ของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายซึ่งส่วนมากเบื่อกันว่าน่าเบื่อหน่ายมาก เข้าใจยากจริง ๆ และบัดนี้จะอ้างได้อย่างถนัดแล้วหรือไม่ว่า กฎหมายเก่าช่วยให้ร่างกฎหมายใหม่ได้ดีขึ้น มิใช่ว่าอะไรเก่าก็ทิ้งเสีย เพราะการทิ้งเสียนั้น มันต้องมาภายหลังที่ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม หรือซ่อมแซมเป็นอย่างดีแล้ว มาตรา ๔๕๒ ของเรายอมให้ยึดสัถว์ไว้เป็นประกันค่าสินไหมทดแทน และถ้าจำเป็นต้องทำอะไรเสียก็ได้ แต่ต้องรีบบอกเจ้าของ บท ๖ นั้นว่าจับยึดไว้เป็นของเขา แต่เจ้าของก็ไถ่คืนได้ตามค่าเสียหาย จึงมิใช่เอาเป็นกรรมสิทธิ์

อนึ่งในสมัยโบราณนั้น โรงงานอุตสาหกรรมมีใหญ่ ๆ อย่างสมัยหลัง ๆ ย่อมจะยังไม่มี เคยกล่าวโนบทยกก่อน ๆ มาแล้วว่า แม้แต่ชั้นเจ้านายก็ทรงสนพระทัยในการกสิกรรม

มีการทำนาเป็นต้น และทำอย่างอื่นเป็นลำดับกันไป เรื่องเรือกสวนไร่นาจึงสำคัญนักเป็นกระดูกสันหลังของประเทศมาจนทุกวันนี้ อันว่าเนื้อที่ทำไร่ไถนาอันนี้ นับเป็นร้อยเป็นพันไร่ จะหวังให้เจ้าของนาทำรั้วล้อมป้องกันสัตว์ ๔ เท้า เช่น โค กระบือ ย่อมทำไม่ได้ จึงจำต้องเลือกเอาทางที่เหมาะสมคือ เจ้าของสัตว์ต้องระวัง เป็นต้นว่า คอยดูแลต้นเลียงเป็นฝูงๆ ในทุ่งหญ้าป่าละเมาะ หรือถ้าน้อยตัวก็ต้องผูกมัดล่อลวงไว้ในที่อันควร ก็จะทำอย่างไรเล่าเจ้าของสัตว์จึงจะเห็นความสำคัญและจำเป็นดังกล่าวมานี้ กฎหมายอันเหมาะสมกับกาลเทศะ จึงต้องบัญญัติออกมาว่าสัตว์ ๔ เท้าของใครเข้าไปทำเสียหาย เขาจับยึดเอาเป็นของเขาได้แต่ก็ยอมให้ไถ่คืนตามราคาค่าเสียหาย กฎหมายโบราณจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ก็น่าทึ่งนัก คือเกือบจะเหมือนกันทีเดียว โปรดเข้าใจด้วยว่าบทนี้ใช้บังคับตลอดถึงการปล่อย ปล่อยละเลยด้วย อย่าเข้าใจเป็นตึงใจจนเข้าไปกินข้าวในนาเขา ซึ่งเจตนาเป็นทางอาญาทีเดียว

บรรยาย บทที่ ๗ บทมาตรานี้แหละที่หมายถึงเจตนา เพราะตั้งใจและรู้อยู่ว่าตนเอาสัตว์ไปเลี้ยงในที่ดินของผู้อื่น จะว่าไม่รู้ว่ามีเจ้าของก็ไม่ได้ เพราะตัวบทว่าที่ดินของผู้อื่นที่อยู่ข้างเคียงจึงเป็นอันว่าแม้ไม่เจตนาแก่งจะทำได้ก็อาจเห็นผลและผลร้ายนั้นก็เกิดขึ้นจริงๆ

บทมาตรานี้ต่างกับบทที่ ๖ เพราะแม้ว่าเจตนาเอาเข้าไปเพื่อเลี้ยงให้กินหญ้า แต่เมื่อเลี้ยงในที่ดินของผู้อื่น ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือกสวนไร่นา ย่อมอาจเห็นผล ว่าจะทำให้เกิดเสียหายได้ เพราะถ้าอาจเห็นผลก็อยู่ในหลักเจตนา ตามหลักกฎหมายอาญาแม้ในปัจจุบัน

มีข้อควรวินิจฉัยในบทสองมาตราหลังนี้ว่า ท่านว่าไว้แต่ตามราคาค่าเสียหาย แต่ผู้บรรยายมองเห็นว่ามีความต่างกันอยู่บ้าง เหตุผลสำคัญก็คือ ในบทที่ ๖ นั้นต้องเสียค่าไถ่สัตว์ตามราคาที่ทำให้เสียหาย สมมติว่าเจ้าของสัตว์เห็นความเสียหายเกินราคาสัตว์ไปมาก เขาบอกว่าไม่มีจะเสียยอมให้รับเอาตัวสัตว์นั้นไปตามที่ตัวบทอนุญาตไว้น่าจะทำได้ ส่วนบทที่ ๗ นี้ เป็นบทเจตนาจะเข้าใจอย่างบทที่ ๖ อาจไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ทำความเสียหายแก่เขาเท่าใด ก็ต้องชดเชยเท่านั้นเป็นอันน้อย มันอาจเกินราคาสัตว์ตัวนั้นไปได้

บรรยาย บทที่ ๘ เรื่องทำนองนั้นแม้จะล้าสมัยไม่เชื่อกันแล้ว แต่มีเหตุควรคิดวินิจัยถึงเหตุที่มาแห่งหลักการนั้น ๆ เรื่องของการสวดวิงวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้าที่ชุมชนบางหมู่เหล่านั้นบ่อนั้น เรื่องความเชื่ออย่างหนักแน่นในสมัยโบราณอันความเชื่อนี้สำคัญในหมู่ชุมชนแห่งรัฐ ถึงขนาดต้องตราบทกฎหมายขึ้นมาเพราะเหตุใด ถึงแม้ว่าองค์อธิปัตย์ผู้ยิ่งใหญ่ในรัฐจะมีได้เชื่อตามไปด้วย แต่ถ้าชุมชนพลเมืองต่างก็เชื่อหนักแน่นแล้ว ถ้าไม่มีกฎหมายออกมาคุ้มครองย่อมกลายเป็นเหตุร้ายใหญ่โตถึงรบกวนหรือฆ่าฟันกันได้ เช่น เนื่อความตามบทมาตราหนึ่งพอจะยกตัวอย่างให้เห็นอย่างง่าย ๆ ว่า ถ้าไม่มีกฎหมายคุ้มครองและฝ่ายตรงข้ามมีความเชื่ออย่างฝังใจแล้วว่า ฝ่ายที่สวดมนต์ขอร้องวิงวอนนั้นคงสำเร็จประสงค์ ซึ่งตนจะต้องได้รับความเสียหายมาก ดังนั้น เหตุร้ายย่อมเกิดตามมาด้วยการใช้กำลังเข้าต่อสู้ คัดสินเสียเองคดีตัวอย่างในต่างประเทศเมื่อครั้งโบราณก็มีอยู่โดย ฮาร์ฟฟอร์ดเป็นโจทก์ทอนตนเป็นจำเลย ฝ่ายจำเลยขอให้ศาลสั่งตามคำทำของตน คือให้รบกวนต่อสู้กันเป็นการตัดสินข้อพิพาท ภายหลังต่อมาจึงได้มีสภาษัตริย์กฎหมายมิให้คู่ความตัดสินคดีของตนเอง การเป็นเช่นนั้น บทกฎหมายแบบบทมาตราหนึ่งจึงได้เกิดขึ้น ซึ่งถ้าได้ทราบเหตุผลความจำเป็นดังกล่าวความจำเป็นต่อหลักการของกฎหมาย ก็จะเบาบางลง กลายเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายที่ดีในกาลต่อมา

อนึ่ง มีข้อคิดอยู่เหมือนกันว่า การสวดวิงวอนหรือการสวดมนต์ภาวนาตามธรรมดาแล้วย่อมทำเย็บ ๆ ไม่เอะอะเฮ็ดอึง อาจจะสวดขอร้องต่อพระเจ้าพ่ผู้ทำอยู่แต่ในใจก็ได้ ข้อคิดก็คือว่า เมื่อสองพันปีมาแล้วเขาสวดกันแบบไหน เรื่องจึงล่วงรู้มาถึงผู้เสียหายหรือพยานผู้บรรยายขอแสดงความคิดเห็นว่า หากใช้สวดดัง ๆ จนชาวบ้านได้ยินได้ แต่เพราะมีพยานรู้เห็นใกล้ชิด หรือพยานเหตุผลแวดล้อมกรณีหนักแน่นจนฟังข้อเท็จจริงได้เช่นนั้น ซึ่งอาจเป็นการเตรียมการประกอบพิธี หรือกรณีทำเป็นหมู่คณะ ย่อมไม่แปลกอะไรเลย ที่การกระทำเย็บ ๆ อาจมีพยานรู้เห็นได้ อย่างไรก็ตาม หลักการกฎหมายมาตรานี้

ก็ถ้าสมัยไปแล้ว กฎหมายสมัยนี้ไม่ยอมรับรู้ แม้การกระทำทางไสยศาสตร์ เช่น เป่ามนต์คาถาต่าง ๆ เป็นต้น จะต้องเป็นข้อเท็จจริงที่กฎหมายยอมให้นำสืบได้ อนึ่ง โปรดสังเกตว่าบทห้ามตามมาตรา ๘ นี้ แสดงว่าห้ามหนักไปในทางศาสนา จึงหาได้เขียนลงโทษไว้ไม่ กฎหมายโบราณของไทยเราก็มียกห้ามและบทสาปแช่งอยู่เป็นอันมาก ซึ่งผู้บรรยายกำหนดเขียนไว้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์พิสดารอันเป็นภาคที่ ๗ ของคำบรรยายนี้

ตอนที่ ๒ ของตัวบท โต้ะหรือหมวด ๘ ว่าด้วยการละเมิดบทมาตรา ๙ ถึง ๑๔ แบ่งออกเป็นตอนที่ ๒ พิศราห์ที่เห็นว่าเป็นคดีอาญา

ตัวบท (๙) ห้ามมิให้ลักขโมยอณูมณีของเพื่อนบ้านข้างเคียงในเวลาค่าคืน ถ้าเป็นบุคคลบรรลุนิติภาวะแล้ว เอาไปฆ่าเสีย ถ้าหากเป็นบุคคลยังไม่บรรลุนิติภาวะให้ศาลสั่งเมียน แล้วปรับเป็นทวีคูณ

ตัวบท (๑๐) ผู้ใดวางเพลิงบ้านเรือนเขา หรือกองข้าวสาลีของเขาให้เอามาผูกแล้วเขียนและเผาเสียทั้งเป็น ถ้าเกิดขึ้นเพราะความประมาท ให้เสียเงินค่าทำขวัญ แล้วลงโทษพอควร

ตัวบท (๑๑) ถ้าผู้ใดตัดต้นไม้ของเพื่อนบ้านข้างเคียงลง ให้ปรับเป็นพินัยเป็นเงิน ๒๕ แอสเสส

ตัวบท (๑๒) ผู้ใดลักทรัพย์ในเวลาค่าคืน ให้เอาไปฆ่าเสีย

ตัวบท (๑๓) ถ้าหากเป็นการลักทรัพย์เวลากลางวัน ไม่ให้ลงโทษถึงประหารชีวิต เว้นแต่จะทำการต่อสู้เจ้าทรัพย์ด้วยอาวุธ

ตัวบท (๑๔) ถ้าเป็นการลักทรัพย์เวลากลางวัน และผู้ร้ายมิได้ใช้อาวุธ ก็ให้เขียนแล้วทำทานบลไว้ ถ้าเป็นทาสก็ให้เขียนแล้วจับโยนเสียที่เชิงเขาตาเบียน ถ้าเป็นเด็กยังไม่บรรลุนิติภาวะ ให้ผู้พิพากษาสั่งเขียนตามสมควร แล้วบังคับให้ใช้ค่าทำขวัญ

จบตัวบท ๙ ถึง ๑๔ ที่แบ่งไว้เป็นตอนที่ ๒ ของโต้ะหรือหมวด ๘

บรรยาย บทที่ ๙ คำว่า “อัญมณี” ในบทมาตรานมปัญหามาก เพราะตามปทานุกรม คำว่า “อัญ” คือต่าง ๆ คำว่า “มณี” คือแก้ว เมื่อสนธิกันเข้าแล้ว ก็จะเป็นแก้วแหวนเงินทอง เพชรนิลจินดาไปเลย ถ้าแปลเอาตามปทานุกรม และลักเวลาคำนัยย่อมมีทางที่จะเสียหายได้มากมาย เพราะเป็นของเล็กน้อย และเบามากติดตัวไปได้ง่าย โทษจึงถึงประหารชีวิต แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยาย ยังข้องใจอยู่มากกว่า จะเป็นไปตามปทานุกรมมิได้ เพราะได้อ่านกฎหมาย ลักษณะโจรจนจบเกือบ ๒๐๐ มาตรา ได้พบบทที่ (มาตรา) ๑๑๖ ความว่า “ถ้าผู้ใดชิงเอาอัญมณีแก่ราชฎฐ์^{๕๓} ขอยายและมิได้ขอยายก็ตี...ฯลฯ ถ้าเอาแต่พอประมาณค่าเพียงหนึ่ง ฯลฯ” ในเรื่องโทษตามมาตรา ๑๑๖^{๕๔} นี้ก็เบามากคือ เอาของที่ลักกันแนวนคอตระเวนรอบตลาด หรือถ้าราคาเพียงลงมา ก็เพียง ๑๐ ถึง ๒๕ ที่ เห็นได้ว่าเป็นทรัพย์สินราคาอันน้อย ที่วางขายตามตลาด ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ ไพศาลก็เห็นว่าควรถือตามคำสอนของเสด็จในกรมหลวงราชบุรี คือ “อัญมณี” เป็นของกินได้ ไม่ล้มลุก เช่นผลไม้ หรือลูกผัก ฝักถั่ว เป็นต้น ซึ่งเมื่อครั้งผู้บรรยายเป็นนักเรียนกฎหมายเคยเรียกรวมว่าไม่ล้มลุกเก็บเกี่ยวตามฤดูกาลไม่ใช่ไม้ยืนต้น แต่เมื่อกฎหมายโรมันเอาโทษถึงประหารจึงได้เปิดปทานุกรม ผู้บรรยายขอให้ถือข้อสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจะไม่แปลเป็น เพชรนิลจินดา คือให้ดูบทมาตราที่ ๑๒, ๑๓, และ ๑๔ ต่อไปข้างหน้าจะเห็นคำว่า “ลักทรัพย์” หาได้แยกเป็นประเภทมีค่าน้อยแต่ประการใดไม่ คำอัญมณีในบทมาตรานี้จึงควรยุติลงได้

ส่วนเรื่องผู้กระทำความผิดเป็นเด็กหรือผู้เยาว์ ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ซึ่งจะต้องถูกปรับนั้นเด็กจะมีค่าปรับ ก็ยังสงสัยอยู่ว่าจะปรับได้ตามมาตราผู้ปกครองมากกว่าที่จะบังคับผู้เด็กเป็นผู้มีทรัพย์สินของตนเอง

คำ “บรรลุนิติภาวะ” นั้น เมื่อสองพันปีมาแล้วคงยังไม่มี เรื่องอย่างนี้เรารู้พูดกันมานานแล้ว อย่างวิจารณ์ท่านโบราณจารย์อีกเลย ท่านอาจแปลมาจากคำว่าผู้ใหญ่และเด็กก็ได้ เพราะท่านไม่ช่วยเรา ๆ ก็อ่านลายจารึกอะไรไม่ได้ความ

บรรยาย บทที่ ๑๐ บทมาตรานเ้าเรื่องเจตนาวางเพลิง กับทำให้เพลิงไหม้โดยประมาทมารวมไว้ในบทเดียวกัน แต่โทษต่างกันมาก บทมาตรานเ้าทำให้เพลิงกลับไปดู บทที่ ๒ ถึง ๔ เพราะทั้งสามบทก่อนนั้นมิได้พูดถึงประมาทด้วยเลย กรณีกระทำโดยเจตนาโทษผูกมัดเชยนต์แล้วเผาทั้งเป็น ส่วนประมาทให้เสียค่าทำขวัญ แล้วลงโทษอาญาพอควร คือระบุมัดให้ใช้ตุลพินิจ รู้ได้จากคำว่า “พอควร” (ตามที่เห็นสมควร)

บทมาตรานเ้าไม่มีอะไรน่าทักท้วง เพราะหลักการยังไม่ล้าสมัย ขอให้เปรียบเทียบคู่ประมวลกฎหมายอาญา ของเรามาตรา ๒๑๗ โทษถึงจำคุกเจ็ดปี ๒๑๘ โทษถึงตลอดชีวิต และมาตรา ๒๒๔ โทษถึงประหาร ถ้าประมาท ตูมาตรา ๒๒๕

บรรยาย บทที่ ๑๑ บทมาตรานเ้าใช้คำว่า “พินัย” ขัดถือว่าเป็นคำปรับทางอาญาเพราะบทอื่นใช้คำว่า “ทำขวัญ” แม้จะเป็นคำแปลของท่านโบราณจารย์ก็ควรขอบพระคุณท่านคิดหรือไม่ว่าต้นไม้อาจจะบุกรุกเข้าไปในที่ของผู้ตัดแล้วตัดโดยพลการมิได้บอกกล่าว มิฉะนั้นก็เพราะต้นไม้อยู่กระหนาบคาบเกี่ยวอยู่ที่เขตบ้าน จึงเป็นโทษปรับ ขอให้ดูโทษหรือหวมด ๗ บทที่ ๘ และ ๑๐ ซึ่งเรื่องทำนองนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของต้นไม้ต้องระวังดูแลและตัดเอง แม้แต่ผลไม้ไปตกอยู่ในบ้านคนอื่นก็ยังคงเป็นของตนอยู่ อนึ่ง ตามธรรมดาแล้ว เจ้าของบ้านที่ได้รับควมร้าคาญคงจะต้องตักเตือนหรือทักท้วงแล้ว ความเข้าใจอย่างนี้ บทกฎหมายปัจจุบันกับบัญญัติสนับสนุนอยู่ ดังได้เคยบรรยายมาแล้วในบทมาตราก่อน ในส่วนค่าเสียหายถือว่า เป็นเงาตามตัวอยู่แล้ว มิใช่ว่ารับโทษอาญาแล้วค่าเสียหายจะระงับไป

บรรยาย บทที่ ๑๒ เป็นบทมาตรานเ้า ๆ ว่า ถ้าลักทรัพย์เวลาค่ำคืนให้เอาไปฆ่าเสีย กฎหมายปัจจุบันก็ยังถือว่า ลักทรัพย์ค้ำคืนเป็นลักษณะอันมีโทษมากกว่ากลางวัน ประมวลอาญามาตรา ๓๓๔ ลักทรัพย์โทษจำคุกไม่เกินสามปี ส่วนมาตรา ๓๓๕ ถ้าลักค้ำคืนหรือลักษณะฉ้อโกงอื่น ๆ อาจถึงเจ็ดปี ขอตั้งปัญหาสำหรับบทมาตรานเ้าว่า ถ้าลักไขเป็ดฟองเดียวจะประหารชีวิต

เพราะเหตุที่ลักกลางคืนหรือไม่ ผู้บรรยายไม่ปลงใจเชื่อเจตนาرمىของกฎหมายว่าจะร้ายแรงอะไร เช่นนั้น หรือถ้าผู้ลักไปเปิดหนึ่งฟองนั้น เป็นเด็กคนชรา คนอดสูมโห หรือคนไข้หายป่วยจากโรงพยาบาลอนาถาหิวข้าวมากไม่มีเงินติดตัวจึงลักหยิบขนมใส่ปากชิ้นหนึ่งในเวลากลางคืน จะถึงประหารชีวิตหรือ ขอให้เปรียบเทียบดูกับประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๓๕ วรรคสี่ กรณีตามตัวอย่างเหล่านี้ ศาลจะใช้โทษมาตรา ๓๓๔ ซึ่งไม่มีขั้นต่ำเลยก็ได้

เมื่อเช่นนี้ผู้บรรยายขออ้างคำบรรยายชั้นปริญญาตรี ที่ได้เขียนพิมพ์แล้วในเรื่องผู้ตั้งกฎหมาย หรือประชุมของชุมชนหรือประเทศ ตลอดจนบรรดาผู้มีอำนาจสูงสุดชุมชน หรือองค์อธิปัตย์ได้กล่าวไว้บ้างแล้วในบทที่ ๑ แห่งโต๊ะที่ ๔ นี้ ถ้าจะคิดเปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า เป็นทำนองการกำหนดโทษขั้นสูงไว้ ส่วนโทษขั้นต่ำยอมเป็นดุลพินิจ ดังจะพิจารณาได้จากบทมาตรา ๑๓ ดังต่อไปนี้

บรรยาย บทที่ ๑๓ เรื่องดุลพินิจของบทมาตรา ๑๒ ข้าพเจ้าผู้บรรยายอ้างมาที่บทนี้เพราะที่จริงเขียนเป็นมาตราเดียวกันกันได้ คือ ถ้าลักทรัพย์กลางวัน ไม่ให้ลงโทษถึงประหารชีวิต แต่ไม่ได้ว่าเลยว่าจะเอาโทษเท่าใด นี่เป็นดุลพินิจเห็นได้ชัดแล้ว เว้นแต่ผู้ร้ายใช้อาวุธต่อสู้เจ้าทรัพย์ จะได้รับโทษอย่างหนัก ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นหลักการแบบสมยอมที่เจ้าทรัพย์ป้องกันตัวและทรัพย์ได้ ท่านจะเห็นได้ชัดยังขนถ่านบทมาตรา ๑๔ ต่อไป คืออาจใช้แก่บทมาตรา ๑๓ นี้ได้เมื่อผู้ร้ายไม่ใช้อาวุธต่อสู้ หมายความว่าบทที่ ๑๔ เป็นบทกำหนดโทษ และรวมเอากรณีผู้เยาว์กระทำผิดเข้าไว้ด้วย

บรรยาย บทที่ ๑๔ ได้กล่าวแล้วว่าบทมาตรานี้เกี่ยวเนื่องเป็นเรื่องเดียวกับบทมาตรา ๑๒, ๑๓ อย่างไร ต่อไปจึงขอพิจารณาเรื่องโทษ คือถ้าทำผิดอย่างบทมาตรา ๑๓ ให้เขียนแล้วทำทาบดไว้ ถ้าเป็นทาบเขียนแล้วจับโยนที่เชิงเขาตาเบียน ถ้าเป็นเด็กผู้พากษาสงฆ์ตามสมควร และเสียค่าทำขวัญ ค่าทำขวัญก็ค่าเสียหายนั่นเอง เพราะเป็นกรณีลักทรัพย์ที่ราคาทรัพย์ แต่เรื่องเขา

ตาเบียน ผู้บรรยายใคร่จะเขียนเสียใหม่ว่า ตาเบียน (คิดว่าพิมพ์อักษร ข เป็น พ ไป) เขา^๕ถ้าสูงขึ้นมากก็คงจะจับโยนกันที่เชิงเขา คำว่า “เชิงเขา” มีอยู่ในกฎหมายแล้ว เขาต้องตีความว่าไม่โยนให้ถึงตาย คำว่า โยน เสียจะโยนอย่างไรก็ได้แล้วแต่กรณีอีก เหมือนตุลพินิจ เพราะลักทรัพย์ กลางวันไม่ใช่อาวุธ จะฆ่าเสียอย่างมาตรา ๑ อย่างไรก็ได้ ข้าพเจ้าผู้บรรยาย เข้าใจว่าเขาตาเบียนเป็นสถานที่ที่บังมรดก ซึ่งชุมชนนั้นรังเกียจและเป็นสมัย ที่เชื่อทางไสยกลาง อนึ่ง ความเชื่อของคนโบราณบางที่ก็มีขนบประเพณีที่ล้า สมัยจนบางที่ทำตามๆ กัน ต่อมาเพียงเป็นเคล็ด คือทำพอเป็นพิธี สมมติ ว่าก่อนสองพันปีมาแล้ว เขาถูก^๕นั้นเป็นที่ประหารโทษจริง ๆ คิดดูว่าจะเป็ นสถานที่ที่น่ากลัวเพียงใด แม้แต่รู้ว่าจะเอาตัวไปขึ้นนั้นก็กลัวมาก สมเจตนา ของกฎหมายที่จะป้องกันการกระทำผิดมิให้เกิดขึ้นอีก ตลอดจนเป็นการปราบปรามด้วย หรืออีกประการหนึ่งชุมชนอาจเชื่อว่าเป็นเขาที่มฤตยัสืบสา จคร้าย สมัยนั้นยังไม่เอาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาวินิจฉัยเลยก็ได้

ตอนที่ ๓ ของตัวบท โต้ะหมวด ๘ ว่าด้วยการละเมิดบทมาตรา ๑๕ ถึง ๑๗ ที่ แบ่งไว้เป็นตอนที่ ๓ เป็นตอนวิธีบัญญัติ

ตัวบท(๑๕) ถ้าผู้ใดประสงค์ขอกันบ้านผู้อื่นโดยเขาไม่เต็มใจในเหตุที่ทรัพย์ของตนถูก ขะโมยจะต้องเข้าไปค้นโดยเปลือยกาย ถ้าได้ของโจรในบ้านนั้น เจ้านบ้าน ต้องสำนอกรับผิดเป็นโจรลักทรัพย์รายนั้น ถ้าเจ้านบ้านยอมให้ค้นโดยดี ถ้า หากค้นพบแล้วให้คนทรัพย์แก่เจ้าทรัพย์ เจ้านบ้านมี^๕อัน^๕เรียกค่าเสียหาย เป็น^๕ตร^๕คุณจาก^๕ผู้ร้ายที่เอาทรัพย์มาขุกซ่อน^๕ใน^๕บ้านของตน

ตัวบท(๑๖) ถ้าหากค้นทรัพย์ไม่พบ ให้ปรับผู้ค้นเป็นทวัคคุณซึ่งราคาทรัพย์ที่กล่าวอ้าง

ตัวบท(๑๗) กรรมสิทธิ์ในทรัพย์ที่เป็นของร้าย จะได้มาทางอายุความไม่ได้

บรรยาย บทที่ ๑๕ ปัญหาในประโยคต้นอยู่ที่ว่า เขาผู้ใดหรือฝ่ายใดที่ไม่เต็มใจ เพราะ ประโยคว่า “ในเหตุที่ทรัพย์ของตนถูกขะโมย” เป็นประโยคแต่งของฝ่าย

ผู้คน ฉะนั้นเขาไม่เต็มใจคือเจ้าของบ้านไม่เต็มใจให้คน เพราะเขาอาจ
ระวางสงสัยจะเอาอะไรซุกใส่ในบ้านของเขาแล้วทำให้เป็นคันไ้ กฎหมาย
จึงกำหนดให้ผู้ขอคนเปลื่อยกายไม่อาจซุกซ่อนอะไรติดตัวเข้าไปได้ แต่ก็
น่าคิดว่าเปลื่อยกายนั้นคงไม่ทำถึงขนาดอนาจาร เอาแต่เพียงแน่ใจว่า
เอาอะไรซ่อนไม่ได้ก็สมควรแล้ว เมื่อได้กระทำแก่ผู้ขอจนถึงขนาดนั้นแล้ว
ก็ยังคนพบของร้าย หรือท้โจรลักมา กฎหมายถือว่าเจ้าของบ้านเป็นโจร
ลักทรัพย์ร้าย เพราะมีพัรฐไม่ยอมให้คนโดยดี ของโบราณเขาก็รว
รัดมากถือเอาความพัรฐเป็นผิด พระโอยการลักขณะโจรของเราก็มอยู่แบบ
เป็นบางบท คือ นิลำกรโจร ความว่า “อันว่านิลำกรโจรนั้นเป็นโจรแต่เหตุ
โทษพัรฐติดพันตุณณทิลนิลเมฆอันคลำคำติจอย” ซึ่งขออธิบายว่าแม้เพียง
มีพัรฐถือเอาว่าเป็นโจรได้ตั้งนเป็นต้น ส่วนโทษที่เจ้าของบ้านจะได้รับ
ก็ว่าเป็นเรื่องโทษตามแต่กรณี

อนึ่งในทางตรงกันข้าม ถ้าเจ้าของบ้านยอมให้คนโดยดี ก็เป็นอันสันนิษ
ฐานไว้ก่อนเหมือนกันว่า เจ้าของบ้านไม่ใช่ผู้ร้าย แม้จะค้นพบทรัพย์ที่หายมากก็หา
มิโทษอาญาไม่ เพียงแต่ค้นทรัพย์ให้เจ้าของไป แล้วให้เจ้าของบ้านเรียกค่าเสียหาย
เรียกว่าค่าทำขวัญจากผู้ร้ายที่เอาทรัพย์มาซ่อนไว้ในบ้านของตน ในเรื่องข้อสำคัญอยู่ที่ข้อ
เท็จจริงเป็นเรื่อง ๆ ไป เจ้าของบ้านจะเรียกค่าทำขวัญหรือค่าเสียหายก็เพราะได้ตัวคนร้าย
ที่นำทรัพย์มาซุกซ่อนไว้ แต่ถ้าบังเอิญมกรณพิเศษสกรายหนึ่งซึ่งเจ้าของบ้านหรือบุตรหลาน
ชะโมยมาให้แล้วซุกซ่อนไว้ แต่เจ้าของบ้านยอมให้คนแต่โดยดีมิได้แสดงพัรฐอย่างไรเลย
ถ้าอย่างนั้นจะต้องว่ากันตามความเป็นจริงที่พิจารณาได้ความอย่างนั้น จะถือเถรตรง
ตามตัวอักษรในบทหาควรไม่ ยังไม่จบมาตรา ๑๕ เพียงเท่านั้น เพราะท่านยกเอาบทกำหนด
โทษของ ๑๕ ไปไว้ในบทมาตรา ๑๖ ดังจะได้บรรยายติดต่อกันไป

บรรยาย บทที่ ๑๖ ท่านว่าถ้าคนไม่พบให้ปรับผู้คนเป็นท่วคุณซึ่งราคาทรัพย์ที่กล่าวอ้าง
ผู้บรรยายจึงว่านกับบทที่ ๑๕ นั้นเอง ท่านแยกบทมาตราไว้เราก็ดำไป ใคร
จะให้คิดถึงเรื่องเปลื่อยกายเสียก่อนว่า ไม่มีข้อยกเว้นไว้ที่ใด จึงต้องหมาย

ความว่าผู้คนจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมาย แม้ต้องเปลือยกายแล้วยังค้นพบ
เจ้าบ้านเป็นโจร ถ้าเขายอมให้ค้นโดยดีแต่ไม่พบอะไร จะเปลือยกาย
หรือไม่ก็มีผลเท่ากัน ผู้ขอค้นเป็นฝ่ายผิดรับโทษตามมาตรฐาน มีปัญหา
คำว่า ปรับ ตามบทมาตรฐานไม่บอกชัดว่า ปรับทางอาญาหรือค่าเสีย
หายทางแพ่ง สำหรับบทที่ ๑๑ เรื่องตัดต้นไม้ของเพื่อนบ้านนั้น ผู้อ่าน
ผู้แปลใช้คำว่า “ปรับเป็นพินัย” วัชพืชเดียว ที่จริงแล้วเจ้าของต้นไม้เสีย
หายก็ต้องได้รับค่าเสียหายเป็นแน่ และที่บทมาตรา ๑๔ ก็เขียนไว้ชัด
ว่าเป็นค่าทำขวัญ ไม่ใช่ส่งเข้าหลวง เมื่ออ่านหลาย ๆ บท เนื้อความและ
เหตุผลสำคัญไม่น้อยกว่าบท ๑๖ นั้น จึงลงความเห็นไว้ว่า บทมาตรา ๑๖ นั้น
เป็นค่าทำขวัญเจ้าของบ้านผู้เสียหาย สมด้วยทัศนะเป็นหมวดละเมิด

บรรยาย บทที่ ๑๗ สำหรับบทมาตรฐานต้องพลิกกลับไปดูโต๊ะหรือหมวด ๖ ว่าด้วย
กรรมสิทธิ์และการครอบครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะบทที่ ๓ เรื่อง อำนาจ
ที่ได้มาทางอายุความ ซึ่งในบทนั้นกำหนดไว้สำหรับข้อสังหาริมทรัพย์
สองปี ส่วนทรัพย์สินอื่นหนึ่งปี แต่บทมาตรา ๑๗ ที่กำลังบรรยายอยู่นั้น
พิเคราะห์เห็นชัดว่า เป็นทรัพย์สินเคลื่อนที่ได้ ถ้าเป็นทรัพย์สินที่ไม่ได้เช่น
ที่ดิน ก็ต้องหมายความว่าถูกขุดขุดตัดกวาดขนออกมาเป็นชนิดเคลื่อนที่แล้ว
จึงบัญญัติไว้ว่า “กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เป็นของร้ายจะได้มาทางอายุความไม่
ได้” กล่าวคือ ขะโมยเขามาหรือรับของโจรไว้ แม้จะครอบครองไว้นาน
เท่าใดก็อ้างอายุความยันเขาไม่ได้

จับคำบรรยายบทมาตรา ๑๗ ซึ่งเป็นตอนสามของโต๊ะหรือหมวด ๘

ตัวบทตอนที่ ๔ โต๊ะ ๘ (มาตรา ๑๘ ถึง ๒๓)

- ตัวบท(๑๘) ผู้ให้กู้เงินคิดดอกเบี้ยเกินร้อยละ ๑๐ ต่อปี ให้ปรับ ๔ เท่าเป็นค่าทำขวัญ
ตัวบท(๑๙) ผู้รับของไว้โดยทุจริตคิดเอาเสีย ให้ปรับตามราคาทรัพย์สินที่ฝากเป็นทวีคูณ
ตัวบท(๒๐) บุคคลย่อมมีอำนาจฟ้องขอให้ปลดผู้ปกครองที่ทุจริตในหน้าที่และให้ปรับผู้
นั้น ๒ เท่าราคาทรัพย์สินที่ยกยอกเอาไป

ตัวบท (๒๑) บุคคลผู้ซึ่งละเมิดอำนาจเสียประโยชน์ของผู้อยู่ในอำนาจนั้นให้จับส่งไปเป็น
คนใช้ในศาสนา

ตัวบท (๒๒) บุคคลซึ่งยอมมาเป็นพยานแล้ว ภายหลังไม่ยอมเบิกความให้เอาตัวลงโทษ
และยอมให้คนอื่นเบิกความแทนได้

ตัวบท (๒๓) พยานเท็จให้จับโยนเชิงเขาตาเป็นนเสีย

ตัวบท (๒๔) ผู้ใดทำให้เขาตายโดยอุบัติเหตุ ให้เอาหินท่มผู้้นบาดเจ็บแล้วส่งตัวไปทำ
งานใด ๆ แทนเขา

ตัวบท (๒๕) ผู้ใดวางยาพิษผู้อื่นให้เอาผู้้นไปฆ่าเสีย

ตัวบท (๒๖) การประชุมก่อการไม่สงบในเวลาห้ามเด็ดขาด

ตัวบท (๒๗) สมาคมหรือสโมสรใด ๆ ย่อมจะต้องระเบียบข้อบังคับได้ตามใจชอบ แต่ต้อง
ไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย

บรรยาย บทที่ ๑๘ ผู้ให้กู้เงินคิดดอกเบี้ยเกินกฎหมาย กฎหมายไทยปัจจุบันก็มีใช้อยู่
ทั้งที่เป็น พ.ร.บ. ซึ่งมีโทษปรับ และในประมวลกฎหมายแพ่งฯ ก็คิดอย่างสูง
ร้อยละ ๑๕ ต่อปี สำหรับจารึกของโรมันโบราณ ยังคิดว่าต่ำกว่าปัจจุบันเสียอีก
เพราะค่าของเงินในสมัยโบราณสูงกว่า สูงก็ย่อมอำนาจซื้อตมามากนั่นเอง
ถ้าคิดเกินกฎหมายให้ปรับ ๔ เท่า เป็นค่าทำขวัญ ถ้าว่าค่าทำขวัญสำคัญ
เพราะทำให้รู้ว่า ค่าว่า ปรับ หรือปรับตามความหมายปัจจุบันไม่ เรือง
ก็ได้พูดซ้ำ ๆ มาแล้ว เช่น ในบทมาตราที่ ๓ เป็นต้น การทวนจลยตงน
เป็นการเคารพผู้แปลผู้เป็นโบราณจารย์ของเรา แต่โดยเหตุผลแล้ว ควร
ปรับเข้าหลวงเป็นโทษอาญา ลูกหนี้เต็มใจให้เขาเองแล้ว จะขอรับเอาค่า
ทำขวัญไป ตูติตทำนองอยู่

จะขอเล่าเรื่องค่าของเงินหรืออำนาจซื้อที่เป็นเรื่องเห็นกับตาตนเอง แค่เมืองไทย
ปี ๒๔๗๔-๕ นี้เอง ที่เรียนทั้งห้า ผลย่อม ๆ นับได้ ๒๐-๒๑ ผล ตกลงหมดได้หนึ่งบาท
เท่านั้น อีกครั้งหนึ่งไปเที่ยวทสวนมะพร้าวของท่านหัวหน้าศาลรุ่นคุณปู่ลูกหลานของท่าน

ตกลงขายมะพร้าวให้ ๑๐๐ ผล คนใช้ของสวนหาบส่งถึงบ้านผู้ซื้อ ระยะทางราว ๓ กิโลเมตร ก็หนึ่งบาทเหมือนกัน แต่เวลานั้นเงินหนึ่งบาทซื้อมะพร้าวได้สักครึ่งผลเท่านั้น เขยิบไว้เป็นหลักฐานให้หลานเหลน เราอ่านกันต่อ ๆ ไป

บรรยาย บทที่ ๑๙ บทมาตรานกัมปัญหาทางภาษาและไวยากรณ์ที่ว่า “ผู้รับของไว้โดยทุจริตคิดเอาเสีย” เพียงเท่านั้นก็จะเป็นมัจฉิตทุจริตในขณะที่ได้รับของนั้นไว้ไม่ใช่คิดทุจริตภายหลัง แต่ครั้นอ่านไปอีกประโยคหนึ่งท่านว่า “ให้ปรับตามราคาทรัพย์สินที่ฝากเป็นทวิคุณ” ประโยคนี้มีความว่า ฝาก นักนิติศาสตร์สมัยนั้นย่อมเข้าใจว่า จะต้องทุจริตคิดขยอกบนภายหลัง เพราะตามความเป็นจริงแล้วน้อยรายจะบอกล่วงหน้าว่าจะฝากทรัพย์สิน ถ้าเป็นของเล็กและเบาก็นำเอาไปฝากเลย ผู้รับฝากไม่มีทางที่จะถือทุจริตล่วงหน้าได้ เมื่อเขยิบผู้รับฝากที่ทุจริตคิดขยอกทรัพย์สินย่อมมีโทษอาญาฐานขยอก อาจถึงต้องจำคุกก็ได้ แต่จารึกกฎหมายโรมันจะต้องปรับให้เป็นค่าเสียหายทวิคุณของราคาทรัพย์สินแก่เจ้าทรัพย์สิน อนึ่ง เรื่องนี้ถ้าไม่มีความว่า ฝาก เพียงคำเดียวอาจกลายเป็นกล่าวเท็จ ให้เขาส่งทรัพย์สินให้คนฉ้อโกงได้ หรือรับไว้จากคนร้ายก็ได้ ขอให้ตู่องค์ประกอบความผิดฐานฉ้อโกง ตามประมวลอาญา มาตรา ๓๔๑ และความผิดฐานขยอก ตามมาตรา ๓๕๒ กับตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๗๘-๒๗๙/๒๕๐๑ และเรื่องรับของโจร มาตรา ๓๕๗

บรรยาย บทที่ ๒๐ บทมาตราน่าที่จริงแล้ว จะจัดไว้ในโต๊ะหรือหมวด ๕ ก็ได้ แต่เขาถือเป็นเรื่องละเมิด เพราะผู้ปกครองนอกจากจะถูกปลดจากตำแหน่งแล้วยังถูกปรับด้วย เพราะประโยคสุดท้ายว่า “ขยอกเอาไป” ข้างฝ่ายเราสมัยนั้นเห็นว่า เรื่องตั้งผู้ปกครองแต่งตั้งการถอดถอนควรจะเป็นเรื่องเดียวกัน ส่วนละเมิดก็ไปอยู่ที่เรื่องละเมิด จะเป็นใครละเมิดใครเสียหายก็เป็นละเมิดทั้งนั้น สำหรับบทมาตรานกัมปัญหาว่า บุคคลผู้มีอำนาจฟ้องร้องให้ปลด (ปลดเป็นคำในศัพท์) ผู้ปกครองนั้นคือใคร ผู้บรรยายเห็นว่า สมควรพิจารณาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของเรามาตรา ๑๕๗๔, ๑๕๗๕

เกี่ยวกับเรื่องนั้น ส่วนบุคคลผู้จะร้องขอให้ถอดถอนควรตามมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๓๓ ซึ่งแม้กฎหมายโบราณก็ยอมรับนับถือยกย่องบุคคลตามมาตรา ๒๙ น้อยกว่า มีส่วนได้เสียใกล้ชิดกว่าบุคคลอื่น ๆ

บรรยาย บทที่ ๒๑ บทมาตรานี้ใกล้เคียงกับบทที่ ๒๐ แต่ใช้คำว่า “อำนาจ” แทนคำว่า “ปกครอง” เราควรพลิกไปดูโต๊ะหรือหมวด ๕ ได้เกือบทั้งหมด เพื่อประกอบการพิจารณาบทที่ ๒๐ กับ ๒๑ เพราะหมวดนั้นมุ่งเรื่องปกครองและเรื่องอำนาจ ส่วนคำว่า “ละเมิดอำนาจ” ผู้บรรยายถือว่าเป็นการทำผิดหน้าที่ คือ ใช้อำนาจผิดหรือมากเกินไปจนเกินไปเป็นผิดหน้าที่ด้วย เป็นการใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้องทำให้เสียประโยชน์ของผู้อยู่ใต้อำนาจท่านให้ส่งตัวผู้ทำละเมิดไปเป็นคนใช้ในศาสนานี้ควรจะต้องหมายความว่าความตลอดถึงคนรับใช้งานการของผู้ทรงศีลที่เกี่ยวกับศาสนางานของศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วัดวาอาราม เป็นต้น (ดูบทที่ ๑ ของโต๊ะที่ ๕)

บรรยาย บทที่ ๒๒ เรื่องเท็จจริงเขาก็ยอมมาศาลแล้ว เรื่องขัดหมายศาลหรือละเมิดอำนาจศาลเป็นอันไม่ปรากฏ ถ้าเป็นสมยอม พยานจะรายงานความจริงต่อศาลว่าไม่รู้เห็นอะไรเลย เรื่องจะยุติลงได้ ศาลไม่เอาตัวเข้าเบิกความให้เสียเวลา ศาลถ้าพยานมิได้แจ้งความเท็จ คือให้ถ้อยคำเท็จไว้ต่อพนักงานสอบสวนก็ไม่มีกรณีติดตัวแต่ประการใด ทางศาลไม่สนใจด้วย กับเรื่องที่ยังไม่มาสู่ศาลส่วนการจะเอาใครเข้าเบิกความก็สุดแล้วแต่การระบุหรือข้ออ้าง ที่ว่ามานต่างกับโบราณมาก กฎหมายโบราณของโรมันคงจะสนใจกับสัจวาจาที่ให้ไว้แก่ผู้อ้าง จึงยอมมาศาลว่าจะเบิกความ มีเบื้องหลังอะไรหรือจึงกลับคำที่ว่าให้ลงโทษนั้น สมยอมอาจเป็นกรณีแจ้งแก่พนักงานสอบสวนเป็นเท็จไว้แล้ว

บรรยาย บทที่ ๒๓ เรื่องเขาตาเขย่นได้พูดไว้มากแล้ว ในบทมาตรา ๑๓, ๑๔ บทมาตรานี้มีคำสำคัญคือ “เชิงเขา” เพราะเป็นทัศนคติหมายได้ว่า พยานเท็จโทษไม่ถึงประหารจะไม่เียนจากที่สูงจึงเขียนว่า เชิงเขา แต่โทษบทนี้จะใช้กับบท ๒๒ มิได้ เพราะบทนี้เบิกความแล้ว

บรรยาย บทที่ ๒๔ ตามปทานุกรมนั้นว่า อุบัติเหตุ คือ เหตุที่เกิดขึ้นโดยมิได้คาดหมาย ในสมัยพวกเรานี้ยังมีคำที่นิยมใช้อยู่คือ “สุตวิสัย” ดังที่ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งฯ มาตรา ๘ และมาตรา ๘๓๗ เป็นต้น ซึ่งยอมให้แก้ตัวหรือต่อสู้คดีได้ว่า เป็นเหตุสุตวิสัย ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่กฎหมายโบราณของโรมันไม่ยอมยกยให้แกผู้ที่เป็นคนเหตุแห่งอุบัติเหตุ อันที่จริงผู้เป็นคนเหตุก็ไม่อาจจะรู้เลยว่า อุบัติเหตุ จะเกิดขึ้น แต่บทนั้นคำว่า “ทำให้เขาตาย” ซึ่งจะเข้านั้นไม่ได้ กับคำว่า “สุตวิสัย” ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายโรมันหรืออาจมีหล่อมลากล้นไปบ้าง เพราะมีผู้กระทำ ถ้ากฎหมายโรมันเขียนเสียว่าเป็นการกระทำโดยไม่เจตนา หรือโดยประมาทจะสมเหตุผลและเป็นหลักการที่ดี เรื่องผู้เป็นคนเหตุแห่งอุบัติเหตุได้บรรยายแล้วที่บทมาตรา ๕ ของโต๊ะ ๘ กรณีนี้ไม่ถึงตาย

บรรยาย บทที่ ๒๕ บทมาตรานี้ได้ทำให้ชัดว่า ผู้ถูกวางยาพิษนั้นตายหรือบาดเจ็บเราจะตีความกฎหมายอาญาก็ต้องดูตามตัวอักษรว่าชัดแล้วหรือไม่ ผู้บรรยายเห็นว่าชัดแล้วเขาเจตนาเขียนไว้เพียงเท่านั้นจะเติมคำสำคัญลงไปไม่ได้ เพราะสมัยโบราณมีสมุนไพรรักษาเป็นพิษร้ายอยู่ทั่วไป การวางยาพิษนั้นผู้กระทำย่อมรู้ยู่ว่าจะต้องตาย เจตนาของผู้กระทำหนักอยู่ ถ้าไม่เอาโทษหนักไว้คนอาจฆ่ากันง่าย ๆ กฎหมายโบราณไม่รอให้ผู้ถูกกระทำตายหรือป่วยเจ็บ เมื่อได้ความชัดว่า วางยาพิษ แล้วเป็นอันมีโทษตามบทนี้ เพราะในตัวของมันไม่มีคำว่า ฆ่า หรือ เจ็บ หรือ ตาย ไว้เลย

บรรยาย บทที่ ๒๖ ชุมชนนัดหมายกันเพื่อเพื่อก่อจราจล หรือเกี่ยวกับการเมือง อันจะเกิดไม่สงบชนในบ้านเมือง ย่อมจำเป็นที่สุดจะต้องกำหนดสถานที่พบปะปรึกษาหารือกันและเพื่อปกปิดก็มักใช้เวลาวิกาลค่ำคืน ไม่มีคนพลุกพล่าน ดังนั้นบทนี้จึงห้ามขาด ถ้าฝ่าฝืนตามธรรมเนียมย่อมมีโทษ แต่ท่านเอาบทลงโทษไปไว้ที่ไหนยังไม่พบ เราพูดประวัติศาสตร์กฎหมาย

ก็ควรตีความว่า โทษย่อมอยู่ที่คำสั่งคำบัญชาของรัฐบาลปัดป้องหรือถ่วงถ่วงเล็กน้อยก็หัวหน้าฝ่ายปกครอง (สมัยนั้นอำเภอ จังหวัด) หรือตำรวจ

บรรยาย บทที่ ๒๗ นี้เป็นมาตราสุดท้ายแห่งโต๊ะหรือหมวด ๘ เป็นเรื่องสมาคมหรือสโมสรนับว่าเป็นบทที่สั้น เพราะแม้กระทั่งบังคับข้อบังคับของสมาคมสโมสรใด ๆ ต้องไม่เป็นการฝ่าฝืนบทกฎหมาย ทุประมวลแพ่ง
มาตรา ๑๑๓

โต๊ะที่ ๕ ว่าด้วยกฎหมายมหาชน

โต๊ะหมวด ๘ มีอยู่เพียง ๖ บทมาตรา พิจารณาแล้วเห็นสมควรรวมบรรยายเรียงตามลำดับไปทั้ง ๖ บท ไม่ต้องแยกเป็นตอนๆ เหมือนโต๊ะหรือหมวด ๘ แต่ก่อนที่จะเริ่มเขียนตัวบทก็ใคร่ขอบันทึกเป็นข้อสังเกตไว้เล็กน้อย กล่าวคือ คำว่า กฎหมายมหาชนที่จริงเป็นคำใช้มานานมากแล้ว พวกเราเข้าใจกันดี พูดให้ย่อก็คือได้แก่ กฎหมายที่บังคับใช้ทั่วไป ไม่เฉพาะแต่บุคคลต่อบุคคล เป็นต้นว่ากฎหมายที่มหาชนพลเมืองจำต้องรู้และปฏิบัติตาม ส่วนกฎหมายแพ่งหรือวิธีพิจารณาความแพ่งนั้นเป็นกฎหมายเอกชน เช่น คนทำสัญญากัน

ข้อสังเกตมีอยู่ว่า เมื่อสองพันมาแล้วคำว่า “กฎหมายมหาชน” มีใช้หรือยัง ถ้ายังไม่ศัพท์นี้ก็คงจะได้รับความกรุณาจากท่านโบราณจารย์ผู้แปลลายจารึกจากภาษาโรมันเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาใดอย่างใกล้เคียงที่สุด ดังเช่นที่ท่านแปลเป็นภาษาไทยด้วยการอิงศัพท์ประมวลกฎหมายไทยตามที่ได้เห็นจากบทที่ผ่านๆ มาแล้ว จริงอยู่เมื่ออ่านดูบทมาตราต่อไปในหมวดกฎหมายมหาชนนั้นก็มีบางคำที่สงสัยว่าไม่ตรงทีเดียวนัก แต่เราก็กายกให้เป็นเรื่องของกฎหมายโบราณไป

ต่อไปนี้เป็นตัวบท ของโต๊ะหรือหมวด ๘ คือ

ตัวบท (๑) กฎหมายใดๆ จะก่อให้เกิด ผลแต่ทางเสียหายอย่างเดียวกันแก่เอกชนนั้น ห้ามไม่ให้บังคับ

ตัวบท (๒) รัฐสภาเท่านั้นที่มีอำนาจออกกฎหมายกระทบกระเทือนถึงสถานะของบุคคล

- ตัวบท (๓) คนกลางหรือผู้ช้ขาดที่ศาลแต่งตั้งขึ้นในคดีหนึ่ง รับสินบลให้เอาไปฆ่าเสีย
- ตัวบท (๔) คำวินิจฉัยในคดีฆ่าคนตายหรือคำพิพากษาลงโทษประหารชีวิตให้คู่ความอุทธรณ์คัดค้านได้อีกขึ้นหนึ่ง
- ตัวบท (๕) ผู้ใดยุยงชักศึกศัตรูของประเทศให้เอาตัวไปฆ่าเสีย
- ตัวบท (๖) ห้ามมิให้เอาผู้ใดไปประหารชีวิต เว้นเสียแต่จะมีคำพิพากษาของศาลเด็ดขาดโดยมีการพิจารณาคดีตามระเบียบ

บรรยาย บทที่ ๑ กฎหมายออกมาผิดพลาดจนไม่อาจใช้บังคับได้ ถึงขนาดเป็นโมฆะไปย่อมเป็นสิ่งที่อาจมีได้ ในลายจารึกท่านว่า มีแต่ทางเสียหายอย่างเดียวแก่เอกชน หมายความว่าขึ้นใช้บังคับต่อไปประชาชนเดือดร้อน ขอสมมุติว่าถ้าเป็นเรื่องที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยฤๅศีลธรรมอันดีของประชาชน เทียบตามประมวลกฎหมายแพ่งฯ ของเรา มาตรา ๑๑๓ หรือพูดกว้าง ๆ ว่า ถ้าเป็นเมืองไทยปัจจุบันก็เช่นเดียวกับการออกกฎหมายใด ๆ ที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ แต่สมัยโบราณสองพันปีคงจะยังไม่มีรัฐธรรมนูญ เพราะได้ะทองแดงของเขาก็มีที่ทำว่าจะเป็กฎหมายชั้นสูงสุดในสมัยนั้นอยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าคิดอย่างนี้ ส่วนท่านเสนีย์ฯ ท่านว่า แมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์นที่ ๑ ออกมาในคริสต์ศักราช ๑๒๐๐ เศษ (คือศตวรรษที่ ๑๓) คนอังกฤษเขาก็ถือว่าเป็รัฐธรรมนูญฉบับแรกของเขา ท่านยังยืนยันด้วยว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหงก็ควรยอมรับนับถือว่าเป็รัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย ซึ่งท่านอ้างหลักฐานหลายวรรคหลายตอน จำได้ว่าในปาฐกถาของท่านที่คุรุสภา

เราเป็นนักนิติศาสตร์ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย จะมองกฎหมายที่ออกมาผิดพลาดให้เป็นคุณประโยชน์ ในทางใดบ้างหรือไม่ เพราะลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมายนั้นเราศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเก่า เปรียบเทียบอย่างไร มิใช่จะมีเลือกเอาแต่ที่ดี ๆ แม้ที่ไม่ดีเราก็ต้องเรียนรู้ทั้งหลักการและเหตุผลว่า ไม่ใช่ว่าไรจึงต้องยกเลิกไป ไม่ควรถือเป็นแบบอย่างในการยกร่างกฎหมายฉบับหลังๆ ต่อมา ดังนี้ เป็นต้น

บรรยาย บทที่ ๒ โรมันเขารุ่งเรืองและเป็นประชาธิปไตยกันมานาน จึงจรรีกรั้วว่า
 รัฐสภาเท่านั้นที่มีอำนาจออกกฎหมายกระทบกระเทือนสถานะของ
 บุคคล คำว่า สถานะ นั้นจะแปลตามลายจรรีกรมาได้ใกล้เคียงมาก เพราะ
 ปัจจุบันเราเข้าใจดีว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้นบุคคลมีสิทธิเสรีภาพตาม
 กฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญ แต่รัฐธรรมนูญก็ต้องยอมให้รัฐสภาออก
 กฎหมายจำกัดสิทธิเสรีภาพในบางกรณี เพื่อให้อยู่ในขอบเขตอันสมควร
 มิใช่จะปล่อยไปตามอารมณ์จนสังคมระส่ำระสาย เพราะรัฐธรรมนูญจำต้อง
 เปิดโอกาสไว้กว้าง ๆ ให้กฎหมายพิเศษบางฉบับมีโอกาสดอกใช้ ได้จึงจำต้อง
 ระวังให้ใช้สิทธิเสรีภาพกันเพียงที่จะไม่เป็นอันตรายแก่ความสงบเรียบร้อย
 และศีลธรรมอันดีของประชาชน นี่ก็เป็นเช่นที่ผู้บรรยายได้เปรียบเทียบไว้แล้ว
 ในบทต้น สมมติให้กฎหมายสิบสองโต๊ะของโรมันเป็นเสมือนกฎหมายสูงสุด
 แต่เป็นกฎหมายล้วน ๆ ไม่กล่าวเรื่องการเมืองหรือรายละเอียดในเรื่องสมาชิก
 รัฐสภาจะมีบ้างก็เป็นทำนองการปกครอง ซึ่งบัญญัติให้จำกัดหรือกระทบ
 กระเทือนสถานะของบุคคลได้ ที่กล่าวมานี้พอเป็นตัวอย่าง สรุปแล้วมีอะไร
 เป็นหลักฐานควรศึกษาได้ก็อย่าผ่านไป และอย่ามัวกังวลว่า ความเห็นของ
 ท่านนักปราชญ์ทั้งหลายจะต้องตรงกันหมด

บรรยาย บทที่ ๓ ในการอ่านบทมาตรานี้ ขอให้พลิกไปดูบท ๕ แห่งโต๊ะ ๗ จะเห็น
 เป็นเรื่องใกล้เคียงข้อพิพาททำนองเดียวกัน แต่ที่มิได้รวมอยู่ในหมวดเดียว
 กันเพราะเหตุใดนั้น เราจะช่วยหาข้อแตกต่างให้ว่า บทนี้เป็นกรณีเสมือน
 อนุญาโตตุลาการที่ศาลตั้งคือศาลได้คัดเลือกจรรยาบรรณว่าเป็นคนดีที่เหมาะสม
 ไว้ใจได้แล้ว ส่วนบทที่ ๕ โต๊ะ ๗ นั้นเป็นกรณีอาจตั้งกันเองนอกศาลก็ได้
 โดยที่คู่กรณีตกลงกัน อีกประการหนึ่งบทก่อนนั้นเป็นเรื่องที่ดินเท่านั้น แต่
 บทนี้ศาลยอมสั่งได้ไม่ว่ากรณีใด ก็เมื่อศาลเลือกราวกับรับรองว่าดีแล้ว ยัง
 ก็นินยบาล ย่อมเข้าทำนองตุลาการรับสินบน โทษจึงหนักที่สุดถึงประหาร
 ชีวิต เพราะศาลต้องพลอยเสื่อมเสียไปด้วย

อนึ่ง เมื่อได้วินิจฉัยกฎหมายมหาชนไว้ข้างต้นแล้วว่าเป็นอย่างไร และหมวดนั้นว่า ด้วยกฎหมายมหาชน^{๕๒} โดยข้อแตกต่างกับหมวดเรื่องที่ดินในโต๊ะ ๗ แล้วด้วย ถ้าจะบังอาจ^{๕๓} ดึงข้อหมวดเรื่องที่ดินเป็นหมวดว่าด้วยกฎหมายเอกชนจะเป็นอย่างไร

บรรยาย บทที่ ๔ สิทธิหรือหนี้คำพิพากษา ผู้บรรยายขอเตือนให้ดูคำสำคัญคือคำว่า หรือ ในบทนี้ เพราะถ้านั่นเป็น และ แล้ว ความหมายจะเปลี่ยนเป็นคนละเรื่องไปก็ได้กรณีมีปัญหาว่า คำวินิจฉัยคดีฆ่าคนตายแต่ศาลมีคำพิพากษาให้ลงโทษถึงประหารชีวิตจะอุทธรณ์ได้หรือไม่ เพราะคำพิพากษาลงโทษประหารชีวิตนั้นว่าไว้ให้อุทธรณ์คัดค้านได้อยู่แล้ว จะเป็นโดยมีศาลสูงหรือยื่นต่อประชุมของประเทศก็แล้วแต่ ทมข้อบัญญัติอยู่ผู้บรรยายขอวินิจฉัยปัญหา^{๕๔} และตอบว่าคำวินิจฉัยในคดีนี้ข้อหาว่า ฆ่าคนตาย ย่อมอุทธรณ์ได้โดยไม่^{๕๕} ต้องดูว่า คำพิพากษานั้นขาดอย่างไร ที่ตอบดังนั้นเพราะคำว่า หรือ นั้นเองทำให้แยกหลักเกณฑ์ออกเป็นสองเรื่องคือ

(๑) คำวินิจฉัยในคดีฆ่าคนตาย หรือ

(๒) คำพิพากษาลงโทษประหารชีวิต

หมายความว่าจะเป็น (๑) หรือ (๒) ก็ได้ ย่อมอุทธรณ์คัดค้านได้ด้วยกันและถ้าจะมองให้กว้างขวางออกไปก็จะสมเหตุผล เพราะกินความถึงคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่าย

บรรยาย บทที่ ๕ บทมาตรานี้ไม่มีปัญหาอะไร เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด คนขบถ ทรยศต่อชาติ โบราณท่านถือว่า “ขบถเข้าบ้าน” สมัยต่อๆ มาบางทีก็เรียกเป็นศัพท์กันว่า จารชน เช่น ผู้ที่สับเอาหลักฐานและขุมกำลังหรือความลับในชาติของตนไปแจ้งแก่ชาติศัตรู ควรแก่โทษประหารชีวิตอยู่แล้ว เป็นบทมาตราที่ยังทันสมัยอยู่

บรรยาย บทที่ ๖ สำหรับบทมาตรานี้ ควรดูบทที่ ๒ ข้างต้นประกอบด้วย กล่าวคือ บท ๒ ห้ามออกกฎหมายโดยพลการ และบทนี้ห้ามฆ่าคนโดยพลการ โดยเฉพาะบทนี้ควรถือว่ามียอดประกอบ ๒ ประการคือ

(๑) โดยมีการพิจารณาคดีตามระเบียบ และ

(๒) มีคำพิพากษาของศาลเด็ดขาด

ส่วนที่เป็นปัญหายุ่งยากมากแก่นักศึกษาคือ โต๊ะหรือหมวกก่อน ๆ แม้หมวกที่เราใช้ศัพท์ในสมัยนั้นว่า เป็นหมวกว่าด้วยกฎหมายเอกชนก็ได้มีหลายเรื่องหลายบทที่มีข้อบัญญัติให้เอาคนไปฆ่าเสียบ้าง เอาไปตีเสียให้ตายบ้าง บางแห่งก็ทำให้สับเป็นเสี่ยงเป็นท่อน บางบทบอกว่าให้ฆ่าเสียตามอำเภอใจ ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้ตั้งข้อสงสัยไม่ยอมเห็นด้วยตลอดมา ถือว่าโทษร้ายแรงอย่างนั้น ศาลหรือเจ้าบ้านผ่านเมืองหรือนายนครบาลพนักงานเจ้าหน้าที่ น่าจะมีส่วนรู้เห็นหรือเห็นชอบด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคดีขึ้นศาล ๆ ได้ใช้ตุลพิณแล้ว และอนุมัติให้การเป็นไปตามบทบัญญัตินั้น ๆ ได้ เช่น บทที่ว่าด้วยเด็กทารกเกิดมาพิการพิการผิดปกติมาก เมื่อคลอดออกมามีชีวิตอยู่ พ่อแม่จะเอาไปฝังทิ้งเป็นตามอำเภอใจหาควรไม่ และไม่ใช้เจตนาของกฎหมายไม่ เป็นหลักแห่งความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี

ช่องทางที่จะคัดค้านความเห็นของผู้บรรยายข้างต้นก็มีอยู่บ้างว่า ข้อบัญญัติมาตราทั้งหลายว่าไว้ชัดให้ว่ากันได้ ไม่ได้ใช้คำว่า ประหารชีวิตตามคำพิพากษาของศาลเหมือนอย่างบท ๖ ที่กำลังพูดอยู่นี้ เพราะมองไปในแง่ที่ว่า การประหารชีวิตตามคำพิพากษาของศาลเป็นกิจของรัฐต้องประหาร (ฆ่า) ตามแบบวิธีของรัฐที่ได้กำหนดไว้แล้ว ตลอดจนสถานที่หรือตำบลที่จะทำการประหารด้วย เช่น ต้องมีเพศฆาตกรของรัฐใช้ดาบฟันคอหรือใช้ปืนยิง หรือใช้เครื่องมืออย่างใด และประหาร ณ สถานที่สำหรับการนั้น ข้างฝ่ายผู้บรรยายได้คิดถึงช่องทางที่จะค้านได้น้อย แต่เห็นว่า กรณีที่จะประหาร (ฆ่า) กัน เช่น เจ้าหน่าลูกหนเงินกุนัน ในที่สุดจะต้องให้ศาลรู้เห็นว่า เป็นการสมควรและเห็นชอบด้วยแล้ว ซึ่งกรณีนั้น ๆ ก็จะอ่านรวมกับบทมาตรานี้ได้ ไม่ขัดกัน ผู้บรรยายยอมรับว่าการตีความหมายของผู้บรรยายยังขัดกับถ้อยคำในบทมาตราบางแห่งอยู่ เช่น ถ้าประหารตามแบบวิธีของรัฐก็เรียกไม่ได้ว่าตามอำเภอใจของผู้กระทำที่กฎหมายอนุญาตไว้ แต่ถ้ายอมตามอำเภอใจผู้กระทำความผิดเห็นว่าไม่ใช่หลักการในกฎหมายดังได้กล่าวแล้ว ถ้าแม้ตามอำเภอใจได้จริงก็เฉพาะวิธีการที่จะปฏิบัติ เพราะกฎหมายไม่ยอมมิให้ผู้กระทำความผิดขอพิพาทของตนเอง คู่กรณีจะลงโทษฝ่ายตรงข้ามตามใจชอบโดยไม่ผ่านศาลหรือเจ้าหน่าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่เสียเลยได้อย่างไร มีภาษิตกฎหมายอยู่บทหนึ่ง ซึ่งพอนำมาเทียบเคียงได้คือ “นี่โมติเบตเอสสิยูเด็กซ์” แปลว่า ใครจะเป็นผู้ตัดสินคดีของตนเองย่อมไม่ได้

สรุปแล้วผู้บรรยายจำเป็นต้องไม่ถือเคร่งครัดในถ้อยคำตามตัวอักษรทุกเรื่องทุกราย สำหรับกฎหมายหรืออักษรวัดเมื่อสองพันปีมาแล้ว และเขียนแปลกันมาหลายยุคหลายสมัย

โต๊ะ ๑๐ ว่าด้วยกฎหมายเกี่ยวแก่การศกัศฐิ

บันทึก หมวด^{๕๔๕}บทหรือมาตรา ได้พิจารณาโดยตลอดแล้วเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาลทั้งหมด นำสิ่งที่ใช้คำว่า การศกัศฐิ^{๕๔๖} เขามีความหมายไปในการกระทำ ยิ่งกว่าที่จะใช้คำว่าความศกัศฐิ^{๕๔๗} ซึ่งอาจไม่ตรงกับเนื้อเรื่องในด้นบทอย่างใดก็ตีพิเคราะห์เห็นว่าสมควรบรรยายติดต่อกันไปทั้งหมด โดยคัดด้วยทุกบทไว้เสียตอนหนึ่งก่อนแล้วจึงบรรยายไปตามลำดับ ไม่ต้องบรรยายทีละบทหรือแบ่งเป็นตอน ๆ อย่างที่เคยทำมาแล้วในบางโต๊ะหรือหมวด ต่อไป^{๕๔๘}เป็นด้นบทของโต๊ะที่ ๑๐ คือ

- ด้นบท (๑) ห้ามมิให้ส่งหรือเผาศพในพระนคร
- ด้นบท (๒) ห้ามมิให้เอาขวานฉากฉางหรือตัดฟันไม้ที่ใช้ในการปลงศพ
- ด้นบท (๓) ในงานปลงศพ ห้ามมิให้แต่งกายไว้ทุกข์ด้วยผ้าพันศีรษะเกินกว่า ๓ คน และผู้เป่าขลุ่ยในงานนั้นเกินกว่าสิบคน
- ด้นบท (๔) ห้ามมิให้หญิงชู้ชวนแก้มร้องไห้เกรี้ยวกราดอวดวีนในงานศพ
- ด้นบท (๕) อัฐิศพเผาแล้วนั้น ห้ามมิให้เก็บไว้เผาเป็นครั้งที่ ๒ เว้นไว้แต่เป็นศพทหารที่ตายในสงครามหรือในต่างประเทศ
- ด้นบท (๖) ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติในเรื่องเครื่องบูชาศพ
- ด้นบท (๗) ในระหว่างที่ศพอยู่ที่บ้าน บิดามารดาจะใช้ผ้าพันศีรษะให้เกียรติแก่ศพก็ได้ ในเมื่อผู้ตายมีคุณงามความดีในทางกล้าหาญ
- ด้นบท (๘) ห้ามมิให้มีการเผาศพรายเคียวหลายครั้ง
- ด้นบท (๙) ห้ามมิให้เอาทองคำเผาไปกับศพ เว้นไว้แต่ทองคำที่ติดตรึงอยู่กับฟันผู้ตาย
- ด้นบท (๑๐) ห้ามทำที่ปลงศพห่างจากบ้านเรือนผู้อื่นในระยะ ๖๐ ฟุต
- ด้นบท (๑๑) ผู้ใดจะได้กรรมสิทธิ์ด้วยการปกครองโดยปรบักซ์ซึ่งป่าช้าฝังศพหรือทางเข้าป่าช้า^{๕๔๙}ไม่ได้

ต่อไปเป็นคำบรรยายเรียงตามลำดับมาตรา ๑ ถึง ๑๑ ของโต๊ะหรือหมวดที่ ๑๐ คือ

บรรยาย บทที่ ๑ ในสมัยโบราณการเผาศพไม่มีแบบสุสานและวิธีการอันทันสมัยปัจจุบันที่เรากำลังรู้เห็นกันอยู่ทั่วไป ซึ่งสถานที่ที่ก่อสร้างกันอย่างสวยงามที่คนโบราณเรียกว่าที่ปลงศพ หรือที่เผาศพ เวลานี้สามารถป้องกันกลิ่นศพได้ด้วยไม่มีอะไรน่ารังเกียจ ครั้นโบราณการเผาศพของคนไทยชนสามัญชนกิติ หรือในบางประเทศ เช่น ศาสนาฮินดูในอินเดีย แม้กระทั่งบัดนี้ก็ยังใช้ท่อนฟืนวางซ้อนสลักกันเป็นแท่นสูงขึ้นไปพอสวมศพรแล้ววางหีบศพหรือซากศพแล้วก็จุดไฟด้วยกะว่าจำนวนฟืนที่มีอยู่นั้นพอจะเผาไหม้ศพให้หมดไปได้ แต่ก็ไม่จริงเสมอไป เพราะเมื่อผู้บรรยายยังเป็นเด็กนักเรียน กลับจากเรียนพิเศษเวลาค่ำ เคยเห็นการเผาศพแบบนั้นและที่ศพยังไม่ไหม้หมดมีขาข้างหนึ่งชูสูงอยู่ เพราะถูกความร้อนจนงอแล้ว และจำกัดตายอยู่ เมื่อเช่นนั้นบทมาตรานี้จึงห้ามมิให้เผาในพระนคร เพราะทั้งกลิ่นไม่ดีและน่ารังเกียจมากด้วยในพระนครย่อมมีเคหะสถานบ้านเรือนหนาแน่นกว่าป่าช้าที่อยู่นอกเมือง

บรรยาย บทที่ ๒ ผู้บรรยายคิดว่า ไม่ใช่ว่าใช้ก็ต่อที่จะใช้ และเมื่อห้ามใช้ขวาน ก็ย่อมใช้เสียได้ หัวท้ายของท่อนฟืนจะเรียบร้อยเสมอกันไม่น่าเกลียด ที่คิดอย่างนั้นเพราะได้เคยเห็นด้วยตาเองว่าในบางรายมีการตกแต่งท่อนฟืนปิดกระดากสีทองสวยงามในงานศพ แต่ถ้าคิดอย่างนั้นยังไม่ถูก ก็อาจจะเป็นการถือโทษถือล้างบางประการของคนโบราณซึ่งอาจถือว่าการใช้ขวานทำเช่นนั้นเป็นलगร้ายอะไรสักอย่าง ข้าพเจ้าจะสืบถามจากผู้รู้ต่อไป

บรรยาย บทที่ ๓ บทมาตรานี้ควรอ่านรวมกับบทที่ ๗ จึงจะทำให้เข้าใจได้ว่า การไว้ทุกข์ด้วยผาพันศรจะเป็นวิธีสำหรับศพที่มีเกียรติหรือศพเจ้านาย จึงกำหนดให้มีได้สามคนสำหรับศพสามัญธรรมดา และการเป่าขลุ่ยก็เหตุผลเช่นเดียวกัน คือ การเป่าขลุ่ยเป็นขบวนใหญ่โต ย่อมควรแก่ศพที่มีเกียรติ จึงกำหนดจำนวนคนเป่าไว้เป็นการบอกชนวรรณะของศพ ตามความนิยมคิดเห็นในสมัยโบราณ

บรรยาย บทที่ ๔ การขีตข่วนทำร้ายตนเองโดยเฉพาะที่แก้ม มองไม่เห็นคุณประโยชน์อะไรเลย อาจพลาดพลั้งเกิดมีแผลเป็นเสียโฉมไปได้ ส่วนการร้องไห้เกรี้ยวกราวอวดว่าไม่สมควร ประชาชนคนที่มิใช่ญาติมิได้ยินดียินร้ายอะไรด้วย เขาอาจจะรำคาญด้วยซ้ำไป กฎหมายย่อมจะออกใช้ลงล้างประเพณีที่ล้าสมัยเสียได้ เมื่อถึงโอกาสอันสมควร คือเมื่อคนมีการศึกษาศึกษาบ้างแล้ว เข้าใจในเหตุผลชั้น โปรตพิจารณาในตำนานประวัติศาสตร์กฎหมาย เรื่องธรรมเนียมประเพณีที่เพียงไร จึงจะเป็นบ่อเกิดของกฎหมายได้

บรรยาย บทที่ ๕ บทมาตรานี้เป็นประเภทของศพคล้ายกับบทที่ ๓ โดยเฉพาะศพทหารตายในสงคราม หรือในต่างประเทศ การจะนำศพไปทำพิธีทางศาสนาในประเทศของตน หรือในที่พร้อมด้วยญาติมิตรนั้น ย่อมยากมากทั้งในเรื่องซากศพ และการคมนาคมตลอดจนยานพาหนะ จำจะต้องเผาศพเป็นอัฐิแล้วจึงสะดวกแก่การนำกลับบ้านเกิดเมืองนอน เพื่อประกอบพิธีตามลัทธิศาสนาของผู้ตายนั้นอีกครั้งหนึ่ง นี่เป็นศัพท์มกษัตริย์ เช่น เป็นผู้กล้าหาญหรือไปตายในสงครามเพื่อชาติภูมิของตน เป็นต้น ถือเป็นข้อยกเว้นให้เผาศพที่ ๒ อีกได้ และให้ดูบทที่ ๘ ประกอบด้วย

บรรยาย บทที่ ๖ บทนี้ได้บอกวิธีการอะไรไว้ แต่เมื่ออ่านหมดทั้งหมวดประกอบกันแล้ว เข้าใจว่าต้องการให้ประหยัต์ตามกำลังอัตภาพ ไม่ต้องการให้ทำบุญเอาหน้าหรือทำเอาอย่างเจ้านาย เมื่อเศรษฐกิจของครอบครัวเสื่อมโทรมลง ย่อมจะกระเทือนถึงชาติด้วย

บรรยาย บทที่ ๗ ได้บรรยายแล้วในบทมาตรา ๓ ซึ่งมีข้อยวินิจฉัยเป็นอย่างเดียวกัน ขอยกให้เทียบเคียงกับบทที่ ๓

บรรยาย บทที่ ๘ ได้บรรยายแล้วในบทที่ ๕ เพราะถ้าไม่ห้ามไว้ก็เสียหายทางด้านเศรษฐกิจ คนจนชาติก็จนด้วย เผาศพหลายครั้งเป็นการหมดเปลืองโดยไม่จำเป็น ตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๖ และไม่จำเป็นเหมือนบทที่ ๕

บรรยาย บทที่ ๙ บทหนักช่วยให้อาณัติบทอื่น ๆ ตั้งว่ามาแล้ว ประเพณีที่ไม่ดี ไม่สมควร และล้าสมัยแล้วควรเลิกเสีย บทหนักเหมือนบทที่ ๘ คือชาติเสียหยาบด้วย และให้ดูคำบรรยายในท้ายบทที่ ๘ การเผาทองคำไปกับศพอาจเป็นหลงเชื่อ ว่าผู้ตายจะได้ใช้สอยในชาติข้างหน้า มีหลักฐานการพบศพที่มีแก้วแหวน เงินทองของมีค่าอยู่ที่ศพหรือในหีบศพหลุมศพโบราณนับพัน ๆ ปี ทางตะวันออกกลางใกล้กับที่ใช้กฎหมายนี้ ล้วนเป็นศพเจ้านายยังแต่งกายด้วยของมีค่าอยู่ นี่ก็แสดงอยู่ในตัวว่า ผู้ตายมิได้นำไปใช้สอยในชาติข้างหน้าแม้แต่อย่างใดเลย และถ้าไม่ใช่ศพวีระบุรุษหรือเจ้านายที่เก็บรักษาอย่างดีก็จะมีคนร้ายลักขุดเอาไปเสีย ส่วนทองที่เลี่ยมพันผู้ตายนั้นเป็นสิ่งเล็กน้อยและกะทำลายจึงจะออกได้ไม่มีทางที่จะใช้กับผู้อื่นต่อไปเลย

บรรยาย บทที่ ๑๐ เรื่องบรรยายแล้วในบทที่ ๑ ระยะห่างเพียง ๖๐ ฟุต หรือน้อยกว่า ประชาชนจะเฝ้าตรือนมากทีเดียว

บรรยาย บทที่ ๑๑ บทหนักเห็นว่าบทหนักการดีและไม่ล้าสมัย ข้อบัญญัติสองพันกับมีหลักการดีควรแก่การยอมรับนับถือได้นานทีเดียว แม้ขณะนั้นก็ยังมีคนเห็นด้วยเป็นแน่ เพราะศพมากจนทุกที่จนมีคนพูดแบบขบขันว่า เวลานศพตายจะเข้าสู่สานใดก็ต้องเข้าคิวกันแล้ว เพราะจำนวนสุสานไม่พอ ฉะนั้นศพที่ฝังดินในป่าช้า แม้จะมีเนื้อที่กว้างใหญ่ ในชนแรกก็คงจะเล็กลงไปทุก ๆ วัน การสร้างใหม่หรือโยกย้ายศพ หรือย้ายป่าช้าเป็นเรื่องยากลำบากอย่างยิ่ง

โต๊ะที่ ๑๑ ว่าด้วยกฎหมายเพิ่มเติม

หมวดหรือโต๊ะนี้เพียงบทมาตราเดียวคือว่า “ห้ามมิให้บุคคลต่างชนวรรณะทำการสมรสกัน” ต่อไปจึงเป็นคำบรรยายโต๊ะหรือหมวด ๑๑

คำบรรยายโต๊ะหรือหมวด ๑๑ เรื่องนี้ไม่ตรงกันแต่มีทำนองคล้ายกันอยู่กับของไทยสมัยอยุธยา เช่น ในลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติมแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มาตรา ๑๓ ใจความว่า คนใดโดยกลูกสาวหลานสาวให้คนต่างชาติต่างศาสนา มีโทษ ๖ สถาน แต่ของไทยเราสมัยนั้นยังหนักไปในทางการเมืองเป็นรัฐประศาสนบายอ้างเหตุว่า ลูกมันเกิดมาจะเอาใจไปเข้ากับต่างชาติชักศึกเข้าบ้าน ส่วนของโรมันหนักไปในทางสงวนไว้ซึ่ง

ฐานะของบุคคล เช่น นักรบ หรือผู้มีสกุล คนมีสติปัญญาหลักนักปราชญ์ เป็นการลดจำนวนคนในเหล่า เกียรติยศหรืออันธพาล ซึ่งก็เกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองอยู่เหมือนกัน และขอให้หลวงกลับไปพิจารณาอุประวัติศาสตร์ชุมชนข้างต้น ซึ่งข้าพเจ้าเก็บใจความมาจากคำบรรยายของพระองค์อาทิศัพท์พหุภาษา โดยเฉพาะหมวดที่ว่าด้วย Totem (หมู่) และ Tabu (ข้อห้ามต่าง ๆ) ซึ่งเป็นเรื่องสมสู่ รวมอยู่ด้วย

โต๊ะที่ ๑๒ ว่าด้วยกฎหมายเพิ่มเติม

หมวดนี้มี ๕ บทมาตรา เป็นเรื่องคล้ายกับที่เคยวินิจฉัยว่า เมื่อมีกรณีแปลก ๆ เกิดขึ้นยังปรับข้อเท็จจริงเข้ากับบทมาตราใดไม่ได้ก็ต้องบัญญัติเพิ่มเติมออกมา ฉะนั้นทั้ง ๕ บทมาตรารวมกันเป็นเรื่องเดียวกันไม่ เพราะออกเพิ่มเติมตามความจำเป็น แต่เมื่อมีเพียง ๕ บท ก็ย่อมเป็นความสะดวกที่จะบรรยายติดต่อกันไปจนจบ ซึ่งจะได้คัดด้วยหลงไว้ดังต่อไปนี้

ตัวบท (๑) ฟ้องขับไล่คดี ฟ้องเรียกทรัพย์สินจากผู้เช่าก็ดี ให้กระทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย

ตัวบท (๒) เมื่อทาสทำการลักทรัพย์ผู้อื่นหรือทำให้เกิดเสียหายแก่เขา นายเงินจำต้องรับสนองใช้ค่าเสียหายหรือส่งมอบตัวทาสให้เขาไป

ตัวบท (๓) ผู้ใดละเมิดเอาทรัพย์สินระหว่างคดีไป ให้ศาลตั้งคนกลาง ๓ คน พิจารณาว่าใครผิดถูกอย่างไร ถ้าปรากฏว่าผู้เอาไปนั้นกระทำด้วยเจตนาทุจริต ให้ปรับสองเท่าราคาทรัพย์สิน

ตัวบท (๔) ห้ามมิให้เอาทรัพย์สินพิพาทระหว่างคดีไปยกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และให้ปรับผู้ละเมิดสองเท่าราคาทรัพย์สิน

ตัวบท (๕) กฎหมายที่ออกภายหลังย่อมยกเลิกกฎหมายเดิมที่มีข้อความขัดกัน

ต่อไปนี้เป็นคำบรรยายเรียงตามลำดับของบทมาตรา ๑ ถึง ๕ ของโต๊ะที่ ๑๒ หรือหมวดที่ ๑๒ คือ

บรรยาย บทที่ ๑ เรื่องฟ้องขับไล่และหรือเรียกค่าเช่าที่ค้างอยู่ ยังไม่มีบัญญัติไว้จึงต้องเพิ่มเติมตั้งที่กล่าวเป็นบทนำไว้ข้างต้น แต่ก็น่าคิดว่าอาจมีกฎหมายข้อบัญญัติหรือธรรมเนียมประเพณีเดิมที่คุ้มครองผู้เช่ามากเกินไป จนเป็นการรบกวน

สิทธิในทรัพย์สินของผู้ให้เช่า หรืออาจจะเพิ่มมีการใช้สิทธิทางศาลขึ้นใหม่ ๆ ก็ได้

บรรยาย บทที่ ๒ บทมาตรานยังเปิดช่องไว้อยู่บ้าง เพราะถ้านายเงินไม่ชอบทาสของตนอยู่แล้วก็ หรือค่าเสียหายหรือราคาทรัพย์สินมากมายเกินค่าตัวทาสก็ นายเงินอาจเลือกเอาทางใดเปรียบ คือ ไม่เลือกเอาทางรับสนองให้ค่าเสียหาย แต่ยอมมอบทาสของตนให้ผู้เสียหายไป (สนองเป็นศัพท์เก่า แปลว่า รับผิดชอบ ต้องรับใช้) กรณีจะต้องดูคำว่า หรือ ส่งมอบตัวทาส ผู้บรรยายเห็นว่า ถ้าจะให้ดีแล้วควรถือเป็นสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดเขา เสียหายเท่าใดต้องชดเชยเท่านั้น ไม่ควรเลือกเอาทางใดเปรียบ เพราะสมัยโบราณซื้อขายให้กันทาสกันได้ ผู้เสียหายไม่ได้รับชดเชยแล้วมีหน้าชาต้องรับเอาทาสเลข ๆ ไป หรือกฎหมายจะมีเจตนารมณ์ว่า นายเงินคนใหม่จะทำโทษทาสคนเลวอย่างสาสม เพื่อเป็นแบบอย่างป้องกันมิให้ทาสลักขโมยและเป็นการปราบปรามด้วย อนึ่งถ้าจะมีใครคิดในทางกลับกัน คือ ให้ผู้เสียหายเป็นฝ่ายเลือกเห็นว่าจะไปไม่ได้ เพราะเสียหายสองโง่เลย ก็เลือกเอาทาสไปทงคนดูกระไรอยู่

บรรยาย บทที่ ๓ บทนี้เป็นทำนองห้ามไม่เด็ดขาด ถ้าทุจริตปรับสองเท่าราคาทรัพย์สิน แต่โดยกลับกัน ถ้าโดยสุจริตไม่เอาโทษ ผู้บรรยายก็ยังเห็นว่าทรัพย์สินพาหะต้องกลับไปสู่สภาพเดิม เช่นไปอยู่ที่ศาล หรือคนกลางผู้รับรักษา หรืออย่างน้อยก็อยู่ในอำนาจศาลจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา แม้ตัวบหจะไม่ขัดกับข้อดีความดังนี้ เพราะโทษปรับก็เป็นเรื่องของโทษ หาเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินพาหะไม่

บรรยาย บทที่ ๔ บทนี้ห้ามขาดทีเดียว จึงเป็นอันสมจริงชอบแล้ว ตามคำบรรยายในบทที่ ๓ เพราะทรัพย์สินระหว่างคดีคือทรัพย์สินพาหะระหว่างคดีนั่นเอง ทรัพย์สินอย่างนั้นจะต้องรอฟังคำขาดของศาลว่าจะเป็นของฝ่ายใด จึงยังเอาไปผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสียมิได้

บรรยาย บทที่ ๕ บทมาตรานแม้ขณะนั้นยังยอมรับนับถืออยู่ แต่ถ้อยคำในตัวบทโบราณนานมาแล้ว ควรได้รับการวินิจฉัยให้แจ่มแจ้ง กล่าวคือ เมื่อมอบความขัดแย้ง

กันอยู่ในข้อใดบทมาตราใดหรือเรื่องใด ก็ต้องถือตามกฎหมายใหม่สำหรับ
ความข้อนั้นบทนั้นหรือเรื่องนั้น จะเล็กรับฟังหรือถือว่าเล็กเสียทั้งเล่มทั้งฉบับ
ก็หาควรไม่ เว้นแต่จะออกกฎหมายใหม่ยกร่างใหม่ทั้งฉบับหรือทั้งหมดบอก
ไว้ชัดว่า กฎหมายเก่าข้อนั้นหรือเรื่องอย่างเดียวกันนั้นเป็นอันยกเลิกโดยสิ้น
เชิงก็ยอมทำได้

เป็นอันจบการบรรยายกฎหมายโรมันโต๊ะทองแดงหรือบรอนซ์ ๑๒ โต๊ะ

ข้าพเจ้าขอสรุปการบรรยายไว้เป็นวรรณคดีสุดท้ายของภาคที่สี่ ดังต่อไปนี้

กฎหมายสิบสองโต๊ะใช้อยู่นานเท่าใด มีทางที่จะวินิจฉัยว่าได้มีการคัดลอกออก
เป็นแบบอย่างมากมายหลายภาษา แม้จะมีนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสกล่าวว่าใช้อยู่เพียง ๕๐ ปี
เศษก็เกิดการรบกวนทำให้กฎหมายพลอยเสียหายไป ผู้บรรยายก็เห็นว่า ศัตรูคู่สงครามมุ่งที่
ทรัพย์สินและดินแดนเขตประเทศมิได้เกี่ยวกับกฎหมาย ๆ ต้องใช้บังคับทั่วประเทศ มี
ศาลอยู่ทั่วประเทศมิใช่น้อย ย่อมต้องมีกฎหมายใช้ปฏิบัติบังคับคดีอยู่ทั่วกัน อนึ่ง ปรากฏว่า
ประมวลกฎหมายของเอมเปอเรอร์จัสติเนียน ออกใช้คริสต์ศักราช ๕๒๙ ก็เป็นเวลาภายหลัง
ที่โรมันถูกพวก Gauls ทำลายถึง ๙๑๙ ปี (คือ เข้าบุกอจมิติ ๓๙๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช)
ถ้าหากว่าโรมันมีเวลาได้ใช้กฎหมายสิบสองโต๊ะอยู่ ๖๐ ปีเศษ ต้นฉบับกฎหมายนั้นย่อมแพร่
หลายไปยังศาลต่าง ๆ แห่งเขตประเทศของตนแล้ว และถ้าคิดว่ากฎหมายที่นับว่าสำคัญได้
ประกาศใช้ในโรมันคริสต์ศักราช ๑๓๐ เป็นฉบับแรก ก็หมายความว่า กฎหมายสิบสองโต๊ะ
ได้ใช้แล้ว ๕๒๐ ปี นับถึง ค.ศ. ๑๓๐ โดยยังไม่สูญอย่างสิ้นเชิง ยังอาจมีการคัดลอกแบบ
ตราสามดวงของไทยเราบ้างก็ได้

ความยังปรากฏต่อไปอีกว่า ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปอาศัยใช้กฎหมายที่เป็นนิติ
ประเพณีส่วนมาก จึงต่างก็นิยมใช้กฎหมายโรมันเป็นหลักการสำคัญแห่งการยกร่างกฎหมาย
ของตน เช่น บาวาเรีย ค.ศ. ๑๗๕๖ และปรัสเซีย ๑๗๙๔ แม้เมื่อประมวลกฎหมาย
นโปเลียน ค.ศ. ๑๘๐๔ มีอิทธิพลมาก แต่เยอรมันก็นิยมใช้หลักกฎหมายโรมันอยู่แล้ว
กฎหมายเยอรมันก็ได้เป็นแบบอย่างแก่ญี่ปุ่น บราซิล และสวิส หมายความว่ากฎหมายโรมัน
มีประวัติและวิวัฒนาการเป็นอันดี

จบการบรรยายเรื่องกฎหมายโรมันเพียงเท่านั้น

ภาคห้า

ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ และหลักอื่นๆ

ในภาค ๕ นี้ ควรกำหนดหัวข้อการบรรยายไว้ ๖ ประการ คือ:-

๑. บทนำศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง
๒. รูปร่างและวรรคตอนหรือบันทึกที่จารึกตามแบบหอพระสมุดวชิรญาณ-
วโรรส
๓. คำอ่านคำแปลเป็นภาษาปัจจุบัน
๔. จารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๒ ถึง ๑๕
๕. คำบรรยายหลักที่ ๑ เรียงตามลำดับตอนที่ ๑ ถึงที่ ๔
๖. จารึกที่เกี่ยวข้องเป็นกฎหมาย

๑. บทนำลายจารึกพ่อขุนรามคำแหง

เรื่อง^{๕๖} ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้เขียนไว้มากแล้วในสมุดตำราเล่มปริญญาตรี แต่ในเล่ม^{๕๗}นี้มุ่งบรรยายไปคนละแบบ คือมิได้เจาะจงแต่ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งทั่วโลกสนใจกันว่าเป็นประตูละบานแรกของไทย หากมุ่งหนักไปในทางวิวัฒนาการของกฎหมายทำนองเปรียบเทียบ เป็นต้นว่าจารึกบทใดตอนใดของพระองค์ท่านมีวิวัฒนาการดีเด่นอย่างไร ต่อมาในสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ก็สนใจหยิบยกขึ้นว่ากันขึ้นปริญญาตรีก่อน เพื่อให้ นักศึกษาชั้นปริญญาตรีเข้าใจจริงๆ อย่างหนักแน่นว่า ประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไร คือให้คิดและเข้าใจว่าจารึกของท่านบทนั้น ๆ มีหลักการอย่างไรอาศัยเหตุผลประการใด แล้วต่อมามีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไรบ้าง จนยุติลงด้วยตัวอย่างที่ได้อย่างไร เช่นว่าบทนั้น ๆ สุโขทัยบัญญัติอย่างนั้น สมัยอยุธยานำมาดัดแปลงอย่างไร รัตนโกสินทร์เช่นในกฎหมายตราสามดวงขององค์ปฐมบรมราชวงศ์จักรีมีว่าอย่างไร และในการบรรยายเล่มแรก ซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ นั้นได้ค้นคว้าหาจากหนังสือ

มากมายหลายเล่มว่า อันว่าบทกฎหมายทั้งก่อนและหลังลายลักษณ์อักษรนั้นเขานิยมเรียกชื่อกันว่าอย่างไร พอได้ความว่ามีลำดับก่อนหลังดังนี้คือ เรียกกันว่า คำสั่งคำบัญชาบ้าง เรียกว่าข้อบัญญัติบ้าง บทบัญญัติบ้าง จนในที่สุดจึงเรียกว่าบทกฎหมาย หรือบทมาตรา แล้วแต่กรณี และได้พบว่าข้อบัญญัตินั้นอาจมีได้ทั้งๆ ที่ยังไม่มีลายลักษณ์อักษร เช่นเดียวกับคำสั่งคำบัญชา และข้อบัญญัติที่มีลายลักษณ์อักษรแล้วก็มีมากมาย อนึ่ง ศีลจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงที่กำลังบรรยายอยู่นี้ ก็ไม่ควรคิดว่าของท่านเริ่มด้วยเป็นทมิฬลายลักษณ์อักษรแล้ว เพราะทั้งตัวพระองค์ท่านและองค์ก่อนๆ ท่านล้วนแต่ทรงสมบูรณ์ญาณสิทธิราช ย่อมทรงใช้คำสั่งคำบัญชากันมาแล้ว

อีกประการหนึ่งโปรดอย่าคิดว่าจารึกหลักที่ ๑ นั้นแต่เรื่องกฎหมายล้วนๆ ความจริงมีเรื่องอื่น ๆ ปนอยู่ด้วยมากเหมือนกัน นักนิติศาสตร์จึงได้เลือกเฟ้นเอาเรื่องกฎหมายมาศึกษาและวินิจฉัยตามหลักวิชาสาขาอื่น ซึ่งได้บรรยายวิธีการจะศึกษาอย่างไรไว้โดยละเอียดแล้วในสมุดตำราที่ข้าพเจ้าเขียนไว้ในชั้นปริญญาตรี จะไม่กล่าวซ้ำอีก

จารึกหลักที่ ๑ นั้นมี ๔ ด้าน มีเรื่องกฎหมายอยู่ในด้านที่ ๑ บนที่ที่ ๑๙ ถึงบนที่สุดท้าย ด้านที่ ๒ เป็นเรื่องกฎหมายทั้งหมด คือ ๓๕ บนที่ ด้านที่ ๓ ก็หมดทั้งด้าน คือ ๒๗ บนที่ และด้านที่ ๔ มีเรื่องกฎหมายตั้งแต่บนที่ที่ ๑ ถึง ๑๖ เท่านั้น ส่วนบนที่ที่ ๑๗ ถึง ๒๗ เป็นเรื่องอื่น ที่พูดกันเป็นบนที่ๆ ก็เพราะท่านจารึกติดต่อกันเป็นพิถีพิถัน ไม่มีวรรค ไม่มีตอน ไม่เว้นระยะแม้แต่ที่บนเนื้อความคนละเรื่อง หรือบางแห่งประโยคเดียวกันข้ามไปอยู่คนละด้าน ยิ่งกว่านั้นคำๆ เดียวมีสองสามพยางค์ แต่ไปอยู่คนละบนที่หรือคนละด้านก็มี ข้าพเจ้าได้รูปถ่ายมาสอดแทรกไว้ให้ดูด้วยแล้ว แต่ถ้าข้างเรื่องพิมพ์หรือทางการพิมพ์ทำไม่ได้ก็ผ่านไปเถิด ข้าพเจ้าจะบรรยายรูปถ่ายนั้นให้เข้าใจตามความสามารถเท่าที่จะทำได้ เพราะรูปถ่ายนั้นก็ไม่ชัดถึงกับจะอ่านได้สบายๆ และหากว่าจะถ่ายได้ชัดเจน เราก็ต้องเรียนลายสือไทจนคล่องเสียก่อน มิฉะนั้นก็อ่านไม่ออกเป็นแน่ ส่วนตามตำราต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พิมพ์ขายก็ได้พบล้วนแต่ได้เปลี่ยนใช้ตัวอักษรแบบไทยปัจจุบัน โดยวางสระพยัญชนะแบบเก่าไปให้เห็นแปลกเท่านั้น หาใช้รูปอักษรลายสือไทหรือที่บางคนว่าคล้ายขอมที่เคยเล่าเรียนกันตามวัดสมัยปู่ย่าตาทวดไม่ ข้าพเจ้าจึง

ตกลงใจเขียนเสียด้วยลายมือข้าพเจ้าเองตอนหนึ่ง เพื่อให้เหมือนรูปเดิมจริงๆ ที่ไปอ่านดูบ่อยๆ ในหลักศิลา^๕นั้น และตอนที่ข้าพเจ้าเขียนไว้แล้วนั้นก็ได้ลงพิมพ์ในสมุดคำบรรยายเล่มปริญญาตรี พิมพ์ครั้งที่ ๕ แล้ว จะมีปัญหาที่แต่อักษร “อ” ตัวเดียว เพราะในหลักศิลาจารึกด้วยเครื่องมือที่คมมากน้อยไม่เท่ากัน เมื่อตรวจดูของท่านมหาอำมาตย์ทองคำวรรณซึ่งได้จากราชนันทิตสถานปรากฏว่ารูปกลมและโปร่งกว่าที่ข้าพเจ้าเขียน^๖ ทงนี้โปรดทราบด้วยว่า ตัวอักษรในหลักหินนั้นแม้ตัวเดียวกัน แต่ข้างต่างคนกันทำอยู่นับด้วยสิบปี เครื่องมือก็ปรับปรุงขึ้น^๗ ด้านที่ ๔ ตัวอักษรจึงดูเป็นตัวแคบๆ แปรกลาไป ข้าพเจ้าต้องเลือกเอาตัวที่ชัดและเห็นว่ารูปป้อมงามคนนั้นเป็นหลัก เพราะการถ่ายภาพจากหลักของจริงเคยทำกันนักแล้ว ไม่ได้ผลชัดเจนเท่าใดนัก เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายของทางโรงพิมพ์ ข้าพเจ้าจึงคัดลอกร่างคำบรรยายตอนนั้นเสียใหม่

ตกลงใจขอให้โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์ใช้บล็อกที่ลงทุนทำไว้แล้วในเล่มปริญญาตรี พิมพ์ครั้งที่ ๕ นั้นมาใช้พิมพ์ในเล่มนอกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นตอนว่าด้วยศาสนาและการปกครอง รวมทั้งสระและพยัญชนะ คือ

[illegible]

၅=၇. ၈=၅. ၉=၅. ၁=၇. ၂=၈.
၆=၆. ၁၀=၈. ၃=၇. ၄=၇. ၆=၇. ၇=၇. ၈=၇. ၉=၇. ၁၀=၇. ၁၁=၇. ၁၂=၇. ၁၃=၇. ၁၄=၇. ၁၅=၇. ၁၆=၇. ၁၇=၇. ၁၈=၇. ၁၉=၇. ၂၀=၇. ၂၁=၇. ၂၂=၇. ၂၃=၇. ၂၄=၇. ၂၅=၇. ၂၆=၇. ၂၇=၇. ၂၈=၇. ၂၉=၇. ၃၀=၇. ၃၁=၇. ၃၂=၇. ၃၃=၇. ၃၄=၇. ၃၅=၇. ၃၆=၇. ၃၇=၇. ၃၈=၇. ၃၉=၇. ၄၀=၇. ၄၁=၇. ၄၂=၇. ၄၃=၇. ၄၄=၇. ၄၅=၇. ၄၆=၇. ၄၇=၇. ၄၈=၇. ၄၉=၇. ၅၀=၇. ၅၁=၇. ၅၂=၇. ၅၃=၇. ၅၄=၇. ၅၅=၇. ၅၆=၇. ၅၇=၇. ၅၈=၇. ၅၉=၇. ၆၀=၇. ၆၁=၇. ၆၂=၇. ၆၃=၇. ၆၄=၇. ၆၅=၇. ၆၆=၇. ၆၇=၇. ၆၈=၇. ၆၉=၇. ၇၀=၇. ၇၁=၇. ၇၂=၇. ၇၃=၇. ၇၄=၇. ၇၅=၇. ၇၆=၇. ၇၇=၇. ၇၈=၇. ၇၉=၇. ၈၀=၇. ၈၁=၇. ၈၂=၇. ၈၃=၇. ၈၄=၇. ၈၅=၇. ၈၆=၇. ၈၇=၇. ၈၈=၇. ၈၉=၇. ၉၀=၇. ၉၁=၇. ၉၂=၇. ၉၃=၇. ၉၄=၇. ၉၅=၇. ၉၆=၇. ၉၇=၇. ၉၈=၇. ၉၉=၇. ၁၀၀=၇.

ต่อไปนี้เป็นพยัญชนะ ฅ : ก. ข. ข. ข. ฅ. ค.

[illegible]

แต่ตัว อ. อ่างบางแห่งนี้ขียนกลมและโปร่ง ไม่เหมือนที่เขย่น

โปรดสังเกตเปรียบเทียบกับการเขียนด้วยอักษรปัจจุบัน แต่สระต่างๆ วางไว้บนทศ
เตยวกับพยัญชนะ เช่นคำว่าเมือง เขาเขียนกันดังนี้ = เมือง

ศาสตราจารย์ ดร. ๑ ซึ่งเราศึกษาอยู่นี้ ถูกโยกย้ายมาแล้วหลายแห่งหลายคราว
จึงมาอยู่ในความรับผิดชอบดูแลรักษาของกรมศิลปากรและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ข้าพเจ้าผู้บรรยายใช้เวลาเป็นอันมากในการบรรยายกฎหมายลายจารึกของโรมัน
สองพันปีเศษ คือในภาค ๔ เพราะอะไร ก็เพราะยังไม่เคยพบคำบรรยายแสดงความคิด
ความเห็นหรือวิวัฒนาการของกฎหมายนั้นเลย พบแต่ตัวบทที่ท่านกรูมาเขียนแปลไว้ให้
อ่านง่าย ๆ จะมัวสืบทอดอยู่ต่อไปก็ไม่รู้เมื่อไรจะได้ จะเลยกลายเป็นว่าท่านผู้ฟังบรรยายและ
ข้าพเจ้าขาด กลัวจะบรรยายผิด ๆ ไป ถ้ามัวกลัวผิด และจะไม่ยอมผิดเลย วันที่จะทำถูก
ก็เกินอันไม่มี เมื่อใดเสียเวลาไปมากแล้วจึงคิดว่าบรรยายไปเสียให้เสร็จในภาค ๔ เพราะ
อายุเขากว่าสองพันปี แล้วจึงหวนมว่ากันเรื่องจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นภาคที่ ๕ คำหรับ
คำรหาได้มากมายได้เลือกเอาตามความพอใจ เว้นแต่จะพยายามให้ชัดเจนยิ่ง ๆ ขึ้นไป
เช่นพยายามหัดเขียนหัดอ่านแทนท่านมหาฉั่ว ทองคำวรรณ ซึ่งท่านก็สิ้นอายุไปแล้ว อย่า

ให้วิชาการอันมีค่าของท่านพลอยสิ้นไปด้วยเลย นอกจากนั้นแล้วก็นึกว่าท่านเรื่อย ๆ ไปตามควรแก่โอกาส ซึ่งข้าพเจ้าก็มีเวลาทำงานน้อยลงเป็นพิเศษ ข้อสำคัญถ้าคัดลอกมาจากไหนแล้วก็ต้องแสดงความคิดความเห็นทั้งที่ชอบและที่ค้าน จึงจะได้ผลเผยแพร่มากออกไป เพราะเรารู้ได้พุทกันมากแล้วในชั้นปริญญาตรี คือว่าสับสนเหมือนกัน ถ้าหากว่าจะเลือกเอาของเราเองมาชักซ่อมแก้ไขหรือทบทวน แม้จะเป็นข้ากันบ้าง ทางพระท่านชมว่าดีก็เมื่อทำคำบรรยายไว้แล้ว แม้จะเรียบเรียงจะแตกต่างกันไปบ้าง ข้าพเจ้าก็เต็มใจมอบชีวิตไว้กับตำราและอาศัยตรวจสอบอยู่เป็นนิตย์

ด้วยเหตุดังบรรยายมาแล้ว ข้าพเจ้าจะเริ่มเก็บใจความสำคัญ และรวบรวมสิ่งที่ยังหาไม่ได้ หรือหาได้ไม่สะดวก ดังต่อไปนี้

ประการแรก ข้าพเจ้าแสวงหาคำอ่านคำแปลศิลาจารึกและเลือกเฟ้นได้จากหอสมุดแห่งชาติ เมื่อครั้งยังไม่ได้รูปอักษรตัวจริงของกรุงสุโขทัยเช่นในหลักที่ ๑ ข้าพเจ้าก็เคยหัดเขียนขึ้นเองแล้วข้างแกะสลัก ทำให้ได้อ่านง่ายและชัด ดังที่ทำไว้ในแผ่นปลิวคำถาม-คำตอบ ที่นักศึกษาคิดทำกันแล้วให้ข้าพเจ้าตรวจแก้ ส่วนของหอสมุดที่บอกไว้ว่าเป็นอักษรจากหลักศิลาของจริงนั้น เป็นเพียงเมื่อพยัญชนะตัวไทยสมัยหลังวางสระและวรรณยุกต์เป็นแนวเดียวกันไม่ได้ ก็พยายามเขียนพิมพ์ตามแต่จะกะตัวพิมพ์และแทนพิมพ์จะอ่านวยได้ในครั้งนั้น เช่น “พ่อกูซ้อ” ก็พยายามเขียนพิมพ์ว่า พ่อ กู ซ้อ ซึ่งที่จริงแล้วข้างเรียงหรือโรงพิมพ์เขาจะทำให้เป็นอย่างนั้นคือ พ่อ กู ซี่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางที่หมอสอนศาสนาชื่อ บลัดเลย์ นำเครื่องพิมพ์เข้ามาเมืองไทย ตัวพิมพ์ที่จะใช้เรียงบนแท่นพิมพ์จะให้ สระ อยู่แนวเดียวตรงกับพยัญชนะไม่ได้ แต่ต้องอยู่สูงกว่าหรือต่ำกว่าตามตำแหน่งหน้าของมัน ตามที่ข้าพเจ้าจะเขียนให้ดูสักหน่อยหนึ่งในวรรคข้างหน้า แต่ข้าพเจ้าก็ได้ถ่ายภาพมาด้วยแล้วทั้ง ๔ ด้าน

ต่อไปท่านจะได้เห็นภาพถ่ายเอกสารของข้าพเจ้าที่ถ่ายมาจากเอกสารที่นานับถือหลายเล่มใช้คำว่า เป็นอักษรตามรูปในหลักศิลา แต่ที่จริงเราศึกษาหนักๆ เข้ากลายเป็นอย่างที่ไม่ปลัดวักอักษรสุโขทัยเสียใหม่แล้ว หาใช้ลายสือไทไม่ เสร็จจากที่ท่านได้เห็นทั้งของจริงของเทียมแล้ว ข้าพเจ้าจะได้คัดเอาคำแปลหรือคำอธิบายคำยากต่าง ๆ มาลงไว้ให้ท่านพิสูจน์ ส่วนมากท่านเขตรัสได้เขียนไว้

๒. ต่อไปนี้เป็นแบบภาพถ่ายที่ข้าพเจ้าถ่ายมาทั้ง ๔ ด้าน คิดว่าจะได้ใจความสำคัญในบัดนี้ คงไม่ทำให้เสียเวลาเปล่า

หลักศิลาจารึกสุโขทัย

(คัดตามรูปอักษรและบรรทัดที่จารึกในหลักหิน)^(๑)

หลักศิลานี้อยู่ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม^(๒)

ด้านที่ ๑

๑ พุก ชี สร นทรา ทตยแม่ ก ชนาง เสง พุก ชน่าน เมือง
 ๒ ต พื่อนอง ทอง ดยว ทำ คนผู้ ชาย สามผู้ ญิง โสง พี เผอ
 ๓ ๒ อ้าย ตาย จาก เผอ ดยบ แญ ญิง เลก เมื่อถูก ชน ให้ญ ได้
 ๔ สบ เก้า เข้า ชน สาม ชน เจ้า เมือง ลอด มา ที่ เมือง ตาก พุก ไปรบ
 ๕ ชน สาม ชน หว ช่าย ชน สาม ชน ขบบ มา หว ขว ชน สาม
 ๖ ชน เก่ ลอน เข้า ไพร ฟ้า หน้า ไส พุก หน ญญา ย พาย จแจ
 ๗ (ก) บั หน ก ชี ช้าง เนก พล ก ขบบ เข้า ก่อน พุก ก ญ
 ๘ (ช้าง) ง ด้วย ชน สาม ชน ตน กู พง ช้าง ชน สาม ชน ตว ชี
 ๙ มา ส เมือง แพ ชน สาม ชน พาย หน พุก จง ชน ชุก
 ๑๐ ชี พระราม คั แหง เพอ อูกู พง ช้าง ชน สาม ชน เมื่อ
 ๑๑ อ ชว พุก ก บำ เรอ แก่ พุก บำ เรอ แก่ แม่ กู ได้ ตว
 ๑๒ เนอ ตว ปลูก เอา มา แก่ พุก ก ได้ หมา ก ส หมา ก หว
 ๑๓ นอน น ไค กน อร่อย กน ดูก เอา มา แก่ พุก ก ไป ต

(๑) พิมพ์ครั้งนี้ได้สอบแก้ไขตามประชุมจารึกของหอพระสมุดฯ

(๒) เดิมนี้อยู่ที่หอพระสมุดวชิรญาณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

หนง วงข้าง ได้ถูกเอามาแก่พุกูก ไปที่บ้านที่เม
 องได้ข้างได้วงได้บัวได้นางได้เงอนได้ทองูกเอา
 มาเวนแก่พุกูก พุกูกตายณึ่งพุกูกพราบ์เรอแก่พ
 ูก ภู่งบ์เรอแก่พุกูก พุกูกตาย จึงได้เมืองแกู่กทง
 (ก) ลีเม่อชวพ ุขนรามคัแห่งเมือง ุชโขไทนี้ดในน้ำ
 (ม) ปลาในน้ำมีเข้าเจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลทางเพ
 (อ) นู จองววไปค้าข้มาไปขายใครจกใครค้าข้างค้าโค (ว)
 จกใครค้าม้าค้าใครจกใครค้าเงอนค้าทองค้าไพร่ฝ่าหน้าใส
 ูกเจ้าลูก ุชนผู้ใดแล้ล้ตายหายกว่าอัยว (เรอ)น พ้เซ่อ
 ้เส่อคำมณข้างชูลก มยียบเขาไพร่ฝ่าข้าไทบ่า
 ุหมากบ่าพลพ้เซ่อมนนไว้แกู่กมณน สันไพร่ฝ่า
 ูกเจ้าลูก ุชนผู้แล้ ผดแผกแสกวางกณนสวนูก
 แทะแล้ จึงแล่งความ (แ)ก่ชาด้วยซบ่เข้าผู้ลกมกก
 ผู้ช่อนเห่นเข้าท่านบ่ไคร่พนเห่น สันท่านบ่ไคร่เดอ
 ดคนใด ข้ข้างมาหาพาเมืองมาสู่ช้อยเห่นออเพื่อ
 ูกมณน บ่มีข้าง บ่มีมา บ่มีบัว บ่มีนาง บ่มีเง(อ)
 น บ่มีทองให้แก่มณน ช่วยมณนดวงเป็นบ้านเปบเมือง
 ึงได้ข้า (ส) ออกข้าเส่อหววพ่งหวรบกี้ด บ่ข้า บ่ดใน
 ปากปุดี้มกี้ดงอนน ึ่งแขวนไว้ห็นนไพร่ฝ่าหน้า
 ปกกลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยมีความเจบต้อง
 (ข) องใจมณนจกกกล่าวเ่งเจ้าเ่ง ุชนบ่ไรไปลนณก
 ึ่งอ(น)น ท่านแขวนไว้พ ุขนรามคัแห่งเจ้าเมืองได้

ญน รย(ก) มอ อถม สวณ ควม แก่มนน ดว ชัไพร ใน
(เม)อง,ส ก โห ไท นั จัง ชั สร้าง บ้า หมาก บ้า พล ทัวว เมอ
ง นั ,ทก แหง บ้า พรว ก่ หลย ใน เมือง นั บ้า ลาง
ก่ หลย ใน เมือง นั หมาก ม่วง ก่ หลย ใน เมือง นั
ห(มา)ก ขาม ก่ หลย ใน เมือง นั ใคร สร้าง ได้ ไว้ แก่มนน
กลาง เมือง,ส ก โห ไท นั มี น้ำ ตร พง โภย ส ใสี กนิ ด
... (ฎ) ง กนิ น้ำ โขง เม่อ แล้ง รอบ เมือง,ส ก โห ไท นั ตร
บ(ร) ได้ สาม พนน ศั รอย วาคน ใน เมือง,ส ก โห ไท นั
มก(ก) ทาน มกทรวง สล มกก โอช ทาน พุ้,ชน ราม คัมแหง
เจ้า เมือง,ส ก โห ไท นั ทอง ชาว แม่ชาว เจ้า ท้วย บัวว ท้วย นา
จุล (ก) เจ้า ลก,ชน ทอง ช้น ทอง หลย ทอง ผู้ชาย ผู้หญิง
ฝง (ท) วัย มี สรรธา ใน พระ,พุทธรศาสนา ทรง สล เม่อพรน
ษา,ทกคน เม่อ ओอก พรน ษา กราน กิ ถิน เตอน ฉ่ง จัง
แล้ว เม่อ กราน กิ ถิน มี พน มี บัชช มี พน หมาก มี
พน ดอกไม้ มี หมอน ฉ่ง หมอน โนน บั ร์พาร กิ ถิน โอ
ยทาน แล ป แล ีญบ ล้าน ไป สุตญุดด กิ ถิน เอง
ไริ ัญกุ พน เม่อจ จาก เข้า มา วง รยง กนن แฉื่อไร
ัญ (ุ) พน เท้า หว ลาน ดับคึ กลอย ด้วย สยง พาด สยง พ
น สยง เลื่อน สยง ขบบ ใคร จาก มกก เหล่น เหล่น ใคร จ
กก มก (ก) หว หว ใคร จุกก มกก เลื่อน เลื่อน เมือง,ส
ก โห ไทยีน มี ศั ปาก (ป) ต หลวง ทั่น ญอม คน สยด กนน

เข้าดู ท่านเผาทย(น) ท่านเห่สนไฟ เมืองสุโขทัยนี้
 มีภู่งงจกกแตกกล(าง) เมืองสุโขทัยนี้ มีพหารมี
 พระพุทธรูปทองมี พระอฏฐารศมีพระ(พ)พุทธรูป
 มีพระพุทธรูปอนนใหญ่มี พระพุทธรูปอนน
 รามมี พหารอนนใหญ่มี พหารอนนรามมี ภู
 คุกรีนส... คมี(เถรี)มมหาเถร เบื้องตวนนตก
 เมืองสุโขทัยนี้ มีอ(ริ)ญญก พุทธนามคัมแหงกทำ
 โยขทานแก่มหาเถรศ(งงม) ราชปราชญรยนจบิบคกใคร
 หลวกกกว่า ภูคุกร ในเมืองนี้ ทุกคนลูกแม่เมือง สรร
 รมมราชมาใ(น)ก)ตาง อริญญก มี พหารอนน ฝั่งมน
 ใหญ่สงงามแกกมี พระอฏฐารศอนน ฝั่งลูกอย
 น เบื้องตวน(น) โอกมีเมอ(ง)สุ(โ)ขทัยนี้ มีพหารมี ภูคุกร
 มีทะเลหลวง (มี)าหมากป่าพลมีไร่มีนา มีถันถ่าน
 มีบ้านใหญ่บ้าน(น)ลคมีบ้าน(ว)งมีป่าขามุดงามภู่งงแกล

ด้านที่ ๓

(ง)... เบื้องตวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดป
 (สา)นมีพระอนมีปราสาทมีป่าหมากพร้าวป่าหมาก
 ลางมีไร่มีนา มีถันถ่านมีบ้านใหญ่บ้านเล็ก เบ
 ื่องหววนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีกุดพหารภูคุกร
 อยมี สรรคกสมีป่าพร้าวปาลางมีป้าม่วงป่าขาม
 มีน้ำโคกมีพระขุพังผเทพดาในเขาอนนนั้นน
 เปนใหญ่กว่าทุกผใน เมืองนี้ ษณผู้ใด เมือง

ส โข ไท^๑ นั้น แล^๑ ให^๑ว^๑ ด^๑ พล^๑ถูก^๑ เมอง^๑ น^๑ ท^๑ย^๑ง^๑ เมอง^๑
 น^๑ ด^๑ ฝ^๑ ให^๑ว^๑ บ^๑ ด^๑ พล^๑ถูก^๑ ฝ^๑ ใน^๑ เชา^๑อน^๑น^๑ บ^๑ คุ^๑ม^๑ บ^๑
 เกรง^๑ เมอง^๑ น^๑ หาย ๑๒๑๕ สก^๑ ป^๑ม^๑โรง^๑ พ^๑ุ^๑ชน^๑ร^๑าม^๑ค^๑
 แหง^๑เจ้า^๑ เมอง^๑ ศรี^๑ส^๑ช^๑ช^๑นา^๑ไ^๑ล^๑, ส โข ไท^๑ น^๑ ปลูก^๑ ไม้^๑ ตา^๑
 น^๑ น^๑ ได้^๑ ส^๑บ^๑ ศ^๑ เช^๑า^๑ จ^๑ง^๑ ให^๑ ช^๑าง^๑ ฟ^๑น^๑น^๑ ข^๑ด^๑าร^๑ หน^๑ ฎ^๑ง^๑ ห^๑ว^๑าง^๑
 กลาง^๑ ไม้^๑ ต^๑าน^๑ น^๑ว^๑น^๑ เด^๑อน^๑ ด^๑บ^๑บ^๑ เด^๑อน^๑ โ^๑ก^๑ แ^๑บ^๑ด^๑ว^๑น^๑ว^๑น^๑
 น^๑ เด^๑อน^๑ เต^๑ม^๑ เด^๑อน^๑ บ^๑าง^๑ แ^๑บ^๑ด^๑ว^๑น^๑ ฝ^๑ง^๑ ปลูก^๑ เ^๑ร^๑ม^๑ห^๑า^๑เ^๑
 ร^๑ ช^๑ัน^๑ ณ^๑ง^๑ เ^๑น^๑อ^๑ ข^๑ด^๑าร^๑ หน^๑ สุ^๑ด^๑ ฐ^๑ร^๑ม^๑ม^๑ แก^๑เ^๑อ^๑บ^๑า^๑ส^๑ก^๑ ฝ^๑
 ง^๑ ท^๑ว^๑ย^๑ จ^๑ำ^๑ ส^๑ล^๑ ฝ^๑ ใ^๑ช^๑ว^๑น^๑ สุ^๑ด^๑ ฐ^๑ร^๑ม^๑ม^๑ พ^๑ุ^๑ชน^๑ร^๑าม^๑ค^๑ แ^๑ห^๑ง^๑
 เจ้า^๑ เมอง^๑ ศรี^๑ส^๑ช^๑ช^๑นา^๑ไ^๑ล^๑, ส โข ไท^๑ ช^๑ัน^๑ ณ^๑ง^๑ เ^๑น^๑อ^๑ ข^๑ด^๑า^๑
 ร^๑ หน^๑ ใ^๑ห^๑ ฝ^๑ง^๑ ท^๑ว^๑ย^๑ ปลูก^๑ เจ้า^๑ ปลูก^๑ ฝ^๑ง^๑ ท^๑ว^๑ย^๑ ปลูก^๑ บ้าน^๑ ปลูก^๑
 เมอง^๑ ก^๑น^๑น^๑ว^๑น^๑ เด^๑อน^๑ ด^๑บ^๑บ^๑ เด^๑อน^๑ เต^๑ม^๑ ท^๑าน^๑ แ^๑ญ^๑ง^๑ ช^๑าง^๑ ฝ^๑
 (อ) ก^๑กร^๑ พ^๑ด^๑ด^๑ ล^๑ย^๑าง^๑ ท^๑ย^๑น^๑ ญ^๑อม^๑ ท^๑อง^๑ ง^๑... ข^๑ว^๑า^๑ ช^๑ู^๑ร^๑ จ^๑ำ^๑ ศรี^๑
 (พ) พ^๑ุ^๑ชน^๑ร^๑าม^๑ค^๑ แ^๑ห^๑ง^๑ ช^๑ัน^๑ ช^๑ำ^๑ ใ^๑ป^๑น^๑บ^๑ พร^๑(ะ)... อ^๑ริ^๑ญ^๑ญ^๑ก^๑แล^๑
 (ว^๑เช^๑) ำ^๑มา ๐ จ^๑ำ^๑ ร^๑ก^๑อน^๑น^๑ ณ^๑ง^๑ ใ^๑น^๑ เมอง^๑ ช^๑ล^๑ย^๑ง^๑ ส^๑ถ^๑า^๑บ^๑ก^๑ ใ^๑ว^๑
 (ด^๑ว^๑) บ^๑พร^๑ะ^๑ ศรี^๑ร^๑ด^๑น^๑ ธ^๑า^๑ด^๑ จ^๑ำ^๑ ร^๑ก^๑อน^๑น^๑ ณ^๑ง^๑ ใ^๑น^๑ ถ^๑ำ^๑ ช^๑ ถ^๑ำ^๑
 (พ^๑) ระ^๑ร^๑าม^๑ อย^๑ ฝ^๑ง^๑ น^๑ำ^๑ ส^๑พ^๑าย^๑ จ^๑ำ^๑ ร^๑ก^๑อน^๑น^๑ ณ^๑ง^๑ ใ^๑น^๑ ถ^๑ำ^๑
 (ร^๑ด^๑) น^๑ธ^๑าร^๑ ใ^๑น^๑ กล^๑ว^๑ง^๑ บ^๑ำ^๑ต^๑าน^๑ น^๑ ำ^๑ม^๑ ฆ^๑า^๑ลา^๑ ส^๑อง^๑ อ^๑น^๑น^๑ ณ^๑ง^๑ ช^๑
 (ฆ^๑) ลา^๑ พร^๑ะ^๑มา^๑ส^๑ อ^๑น^๑น^๑ ณ^๑ง^๑ ช^๑ พ^๑ท^๑ธ^๑ ฆ^๑า^๑ลา^๑ (ข^๑) ด^๑าร^๑ หน^๑ น^๑ ช^๑ม^๑
 น^๑ง^๑ ฆ^๑า^๑ลา^๑บ^๑า^๑ด^๑ร^๑ ส^๑ถ^๑า^๑บ^๑ก^๑ ใ^๑ว^๑ หน^๑ (จ^๑ง^๑) ท^๑ง^๑ ห^๑ล^๑าย^๑ เ^๑น^๑

๒๔
คานท ๔

พุ่มชน พระ(รา)ม คัมแหงลูก พุ่มชน ษร้นทรา ทศย เป
(นุ)ชน (เ)น เมอง ษรสชชน(นา)ล สโไซไททอง มา กาว ลาว
(แ)ล ไท เมอง ไต้ หล้าฟ้าญ... ไท ชาวูอชาว ของมาออ
ก ๑๒๐๑ สก ปุกร ให้ชุด (เอา) พระธาตุ ออกทอง หลาย
หนัก ทำบุชา บัเรอ แก่พระธาตุ ไต้ เดือนหก วนน จ้
งเอา ลงฝัง ใน กลาง (เมอง) ษรสชชนาไถก พระเจ
ด เหนอ หก เข้า จ้ แล้วตั้ง งวงยผาล้อม พระ ม
หาธาตุ สามเข้า จ้ง แล้ว เมื่อ ก่อนลาย สี ไท นั้น บ้
ม ๑๒๐๕ สก ปมแม่ พุ่มชนรามคัมแหง หาใครใจ
ในใจแล้ว ใส่ลาย สี ไท นั้นลาย สี ไท นั้น จ้ง มี เพ
อ ชนุผู้ นันน ใส่ไว้ พุ่มชน พระ รามคัมแหง นันน หา
เป็น ทำว เป็น พรญา แก่ ไท ทองหลาย หาเป็น
ครู อาจารย์ สงสอน ไท ทองหลาย ให้รู้
บุณรู้ธรรม แทแต่คน อนัน ม ใน เมืองไท ด้วย
รู้ด้วย หลวกก ด้วย แก้ว ด้วย หาน ด้วย แคะ
ด้วย แรงหา คน จกกเสมอ มีได้ อาจปราบ ผ่งข้า
เสก มี เมือง กว่างช้างหลายปราบ เบื่องตวนน อ
ก รอดสรลงสอง แคว ลำบายสคาทำ ผ่งของ
งเลงวงจนวน วงคำเป็น ทแล้ว เบื่องหว
นอนรอดคน ท พระบางแพรงกุสพรณณุก
มราชบุรีเพช (บ) รัศธรรมมราช ผ่งทะเล

สมุทร เป็น^๑ ท(แล้ว^๑) เบื้อง^๑ ตวนน ตก รอด^๑ เมือ
งอด^๑ เมือง... น หงสา^๑ พัด^๑ สมุทร หา^๑ เป
น แดน^๑ ๐^๑ เบื้อง^๑ (ตน^๑) นอน รอด^๑ เมือง^๑ แพล^๑ เมือ
ง ม่าน^๑ เมือง^๑ น...^๑ เมือง^๑ พลาว^๑ พัน^๑ ผง^๑ ของ
^๑ เมือง^๑ ขวา^๑ เป(น^๑ ท) แล้ว^๑ ปลก^๑ ลยัง^๑ ผง^๑ ลก^๑ บ้า
น^๑ ลก^๑ เมือง^๑ (น^๑ น) น ชอบ^๑ ด้วย^๑ ธรรม^๑ ม^๑ ทุก^๑ คน

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายและคำแปลคำยากต่าง ๆ คือ

ด้านที่ ๑	บันทึกที่	๓	เตียม ^๑ แญ ^๑ แปลว่า ^๑ ตั้ง ^๑ แต่
„	„	๔	เข้า ^๑ แปลว่า ^๑ ปี
„	„	๔	งอด ^๑ แปลว่า ^๑ อำเภอมะสอด จังหวัดตาก
„	„	๖	หนีญ ^๑ ญาย ^๑ พ่าย ^๑ จะ ^๑ แจ ^๑ แปลว่า ^๑ หนีกระจัดกระจาย
„	„	๗	เนก ^๑ พล ^๑ คือ ^๑ ชื่อ ^๑ ข้าง ^๑ เอน ^๑ ก ^๑ พล ^๑ มี ^๑ กำ ^๑ ลัง ^๑ มาก
„	„	๙	มา ^๑ ส ^๑ คำ ^๑ เขม ^๑ ร ^๑ แปลว่า ^๑ ทอง
„	„	๑๓-๑๔	ดี ^๑ หน ^๑ ง ^๑ ว ^๑ ง ^๑ ข้าง ^๑ แปลว่า ^๑ คล้อง ^๑ ข้าง
„	„	๑๕	ปู้ ^๑ แปลว่า ^๑ ชาย
„	„	๑๘	ทง ^๑ กล ^๑ ม ^๑ แปลว่า ^๑ ทัง ^๑ ปวง
„	„	๑๙	จ ^๑ ก ^๑ อ ^๑ บ ^๑ คำ ^๑ เขม ^๑ ร ^๑ ภาษา ^๑ ชนิด ^๑ หนึ่ง ^๑ ที่ ^๑ เก็บ ^๑ แก ^๑ ฝู ^๑ นาส ^๑ ตัว ^๑ และ ^๑ ขาว ^๑ ของ ไป ^๑ เทียว ^๑ ขา ^๑ ย ^๑ ใน ^๑ ที่ ^๑ ต่าง ^๑ ๆ คำ ^๑ นี้ ^๑ มี ^๑ ใช้ ^๑ ใน ^๑ หนังสือ ^๑ สัญญา ^๑ ต่าง ^๑ ๆ แผ่นดิน ^๑ สม ^๑ เติ ^๑ จ ^๑ พระ ^๑ น ^๑ ร ^๑ าย ^๑ ณ ^๑ ม ^๑ ห ^๑ ร ^๑ าช

ด้านที่ ๑ บทที่ ๑

- ๒๑ กว่า-ไทยโบราณ ที่อยุธยาแม่น้ำเจ้าพระยา มณฑลอยุธยา ใน
ประเทศจีน หมายความว่า เสีย เช่นคำว่าตายเสียแล้ว
เขาว่า ตายกว่าแล้ว
- ๒๓ เสือคำ (จารึกเขียน คำ) คือเสือดิตตัวเพราะคำว่า คำ
(คำ) คือ ดิต
- ๒๓ เยีย ภาษาเงวหรือไทยโบราณ คือ นางขาว
- ๒๔-๒๕ ช่วยเหนือเพือก คือ ช่วยเอื้อเฟื้อบำรุง
- ๓๐ ดวง คือ นั้ ในศิลาจารึกนครชุมตลที่ ๓ ด้านที่ ๒
บันทึก ๔ มีคำโบราณว่า นั้ดวงถ้วน ภาษาลาวทุกวันนี้
ดวงเบ้ง แปลว่า ตูหรือพิจารณา ถ้าเข่นนั้นแล้ว คำว่าดวง
เป็นบ้านเป็นเมือง คือ ตูประหนึ่งเป็นบ้านเมืองของตน หรือ
นั้ว่า เมืองสุโขทัยเป็นเหมือนบ้านเมืองของตน ข้าพเจ้า
ผู้บรรยายขอภัยไม่เห็นด้วย แต่ท่านเสนีย์ ปราโมชท่าน
เห็นด้วย

หมายเหตุความเห็นผู้บรรยาย เห็นว่า ถ้าแปล
อย่างนั้น คือ แปลว่า นั้จะไม่ตรงกับเนื้อความในจารึก ก็
เราจะ ช่วย ดวง คือ ช่วย ให้เป็นบ้านเป็นเมือง ควรจะ
เป็นว่า ช่วย ให้เขาดึงเนอตงตัวได้ แล้วจะได้สังกัดอยู่ใน
สุโขทัยผู้มพระคุณ ข้าพเจ้าจึงใคร่จะแปลว่า ดึง

- ๓๒ หน คือ นน

ด้านที่ ๒ บทที่ ๑

- ๓ ลาง-ภาษาเงว คือ ขนุน
- ๖ ตระพังโพบ คือ ป่อนาศักรรย์
- ๗-๘ ตรีบุร คือ กำแพงสามชั้น
- ๙ โอยทาน คือ ให้ทาน

๑๒๑

ด้านที่ ๒ บันทึกที่	๑๔	พนม เป็นคำเขมร คือ ภูเขา
” ”	๑๖	ญิบ คือ สอง ญิบล้าน คือ สองล้าน
” ”	๒๑	เทียนญอม คือ ย่อม
” ”	๒๖	ราม คือ ขนาดกลาง ไม่ใหญ่ก็ไม่เล็กนัก
” ”	๒๘	อริญญิก ทุกวันเรียกว่า วัดสะพานหิน ยังมีพระอัฐารศ ลูกขยั่น
” ”	๓๐	หลวก คือ รั้วหลัก
” ”	๓๑	ลูกแง คือ มาแต่
” ”	๓๒	แม่มก คือ ที่สุด
ด้านที่ ๓ บันทึกที่	๑	เบองต่นอน คือ ทิศเหนือ
” ”	๑-๒	ปสาน คือตลาดมีห้องแถว ภาษาเปอร์เซียว่า บาซาร์
” ”	๓	ปราสาทน้เข้าใจว่าปราสาทหิน ซึ่งเป็นวัดพระบาทหลวง บดิน
” ”	๕	เบองห้วนอน คือ ทิศใต้
” ”	๕	สร้ทงค มาจากภาษาสันสกฤตว่า สร้ทงค คือ ทำนบ
” ”	๑๓	เคื่อนโอ๊ก คือ ข้างบน
” ”	๑๔	เคื่อนบ่าง คือ ข้างแรม
” ”	๒๐	กระพัต-คำเขมร คือ สายรัดกบบนหลังช้าง
” ”	๒๑	ลยาง-คำเขมร คือ ภู เครื่องประดับหัวช้าง
” ”	๒๒	รุจาศรี คือ ขอบข้าง
” ”	๒๒-๒๕	ถาพระรามและถารัตนธาร ดูหนังสือพระราชนิพนธ์ เรื่อง เที่ยวเมืองพระร่วง หน้า ๑๑๕
ด้านที่ ๔ บันทึกที่	๓	ขาวูขาวของ คือผู้ที่อยู่ตามริมแม่น้ำ และแม่น้ำของ
” ”	๔	ทจรง พ.ศ. ๑๒๐๗ เป็นประภา ไม่ใช่ปัก
” ”	๑๘	รอด คือ ตลอด

๓. คำอ่านศิลาจารึกเป็นอักษรและภาษาปัจจุบัน

ข้าพเจ้าได้พบว่านักศึกษาหลายคนเพื่อตรอนและปรับตัวกับข้าพเจ้าว่า อ่านเท่าไรก็ไม่จำ เพราะดูเหมือนเป็นภาษาอื่นแท้ๆ ถ้าได้อ่านหรือท่องภาษาและอักษรปัจจุบันจะจำง่ายมาก ข้าพเจ้าก็รีบฟังไว้นานแล้ว ในข้อ ๓ นี้ สำหรับตอนแรกๆ ข้าพเจ้าจะต้องบรรยายเรื่องทำเป็นเสียก่อน เสร็จแล้วจะช่วยให้เขียนด้วยภาษาและอักษรตามที่ต้องการดังกล่าว

ข้าพเจ้าผู้บรรยายจะต้องแสวงหาคำวินิจฉัยและคำอ่านจากที่ต่าง ๆ ให้เป็นที่แน่นอนเสียก่อน เพราะนักปราชญ์บางท่านก็แย้งกันอยู่ แม้แต่คำแปลว่า “คลังข้าง” ด้านที่ ๑ บันทึก ๑๓-๑๔ ที่แปลจากคันทนังข้าง ก็มีคนค้านว่า คันทนังข้างข้างเป็นคนละคำตั้งขึ้น

ข้าพเจ้าเลือกอ่านได้จากฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งคุณหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้เขียนไว้ และกรมศิลปากรอนุญาตให้สำนักพิมพ์คัดลอกกันต่อๆ มา

ก่อนที่จะเริ่มศึกษาคำวินิจฉัยของคุณหลวงวิจิตรวาทการกับคำอ่านคำแปลลายจารึกหลักที่ ๑ ที่เกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย ข้าพเจ้าขอชวนกลับไปทบทวนบันทึกของศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ที่ได้บรรยายไว้แล้วในภาคที่ ๒ หัวข้อเรื่อง “บทกฎหมายที่ใช้ศึกษา” ซึ่งในตอนต้นแห่งภาคที่ ๒ ข้าพเจ้าเตือนให้เลือกเฟ้นหรือเข้าใจเลือกเฟ้นบทกฎหมายอันควรแก่การวินิจฉัยเปรียบเทียบตามลักษณะวิวัฒนาการของสาขาวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย และเมื่อเสร็จจากบรรยายบันทึกของศาสตราจารย์ยอช เซเดส์แล้ว ยังได้บรรยายถึงบันทึกของ ดร. แลงการ์ด ด้วยภายใต้หัวข้อเรื่อง “บันทึกความเห็นเกี่ยวกับการจารึก” โดยได้บรรยายถึงจารึกของต่างประเทศไว้ในโอกาสเดียวกันนั้นบ้างตามสมควร

สำหรับคำวินิจฉัยของคุณหลวงวิจิตรวาทการนั้นท่านกล่าวไว้ถึง ๑๕ หลักโดยว่าหลักที่ ๑ สำคัญที่สุด และยังอยู่ในสภาพที่สุกไม่ขำรุคเลอะเลือน ท่านกล่าวต่อไปว่าหลักที่ ๑ นี้ เป็นศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ความในตอนต้นเป็นคำของพ่อขุนรามคำแหงเอง แต่ตอนหลังๆ สังกตตเป็นถ้อยคำคนอื่น ส่วนท่าน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เห็นว่าแม้จะดูเป็นทำนองถ้อยคำของคนอื่น ท่านก็ยังเชื่อโดยเหตุผลว่า พ่อขุนรามคำแหงยังดำรงพระ

ชนมีชีพอยู่ เป็นคำคำนี้ที่น่าฟังมากเหมือนกัน เพราะพ่อขุนท่านควรจะให้เห็นชอบด้วยแล้ว จึงจัดการแกะสลักลงไป ตอนปลายที่สุดเป็นข้อความที่จารึกห่างจากตอนต้นหลายปี เข้าใจกันว่าจารึกเมื่อปีพุทธศักราช ๑๘๓๕ ศิลาจารึกหลักนี้สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จไปพบที่สุโขทัยซึ่งสถานที่พบจารึกนี้ ข้าพเจ้าวิเคราะห์เห็นจริงตามที่ท่านเสนีย์เคยกล่าวว่า เป็นแห่งเดียวกับพระแท่นศิลาบาตร โดยประดิษฐานไว้ที่เนินปราสาทระหว่างวัดมหาธาตุและสระตระพัง และว่าตรงกลางเนินปราสาทมีฐานดินคล้ายทรงฐานราชบัลลังก์ เมื่อทรงพบแล้วดำรัสสั่งให้นำลงมากรุงเทพฯ พร้อมกับพระแท่นมนังศิลา คือเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๖

ความสำคัญในหลักที่ ๑ นี้ ตอนต้นเป็นคำของพ่อขุนรามคำแหงทรงเล่าพระประวัติของพระองค์เองตั้งแต่ประสูติจนเสวยราชย์ ตอนต่อมาเล่าถึงจารึกประเพณีและชีวิตของชาวสุโขทัยในสมัยนั้น ตอนท้ายสุดกล่าวถึงพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถของพระองค์ กล่าวถึงการได้อาณาเขตประเทศสยามอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ส่วนหลักอื่น ๆ อักษรลบเลือนขาดตอนไปเสียมาก

๔. ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลัก ๒ ถึง ๑๔

ข้าพเจ้าได้อ่านต้นฉบับและวิเคราะห์เทียบเคียงดูแล้วว่า ต้นฉบับนี้คือหมหลักฐานว่าคัตมาถูกต้อง เห็นจะต้องขอเก็บเอาแต่ใจความตามสมควร เพราะไม่ได้พบบทกฎหมายที่เราสมควรจะหยิบยกขึ้นวินิจฉัย ครั้นจะไม่เขียนไว้เสียเลยก็จะขาดตกบกพร่องไป จึงเก็บเอาแต่ใจความสำคัญดังต่อไปนี้

หลักที่ ๒ เรียกชื่อว่า ศิลาจารึกวัดศรีชุม พบในอุโมงค์วัดศรีชุม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ศาสตราจารย์เชเดส์ วินิจฉัยว่าจารึกในรัชกาลพระธรรมราชาที่ ๑ คือพญาลิไทย กษัตริย์องค์ที่ ๕ ราชวงศ์พระร่วง พระองค์เป็นปราชญ์ สามารถแต่งหนังสือไตรภูมิพระร่วงเล่มแรกในอักษรศาสตร์ของสุโขทัย หลักที่ ๒ นี้ข้อความยืดยาวมาก แต่ข้าพเจ้าก็ได้บรรยายล่องหน้าไว้แล้วว่าไม่ใช่กฎหมาย ส่วนมากเป็นเรื่องศาสนาการบุญการกุศล แต่หลักนี้มนตอนที่ควรสนใจ คือกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของสุโขทัย ธรรมเนียมต่าง ๆ และลัทธิพระ-

พุทธศาสนาที่บันทึกกันในสุโขทัย แต่แล้วในตอนท้ายก็เป็นเรื่องอิทธิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ขอยกย่ที่จะเรียนรวบรัดเช่นนี้ เพราะเราไม่ได้มุ่งทางโบราณคดี

หลักที่ ๓ จารึกเมื่อพุทธศักราช ๑๙๐๐ โดยกษัตริย์พระองค์เดียวกับหลักแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทางนูน เรียกชื่อจารึกนครชุม

หลักที่ ๔ เรียกชื่อว่าจารึก วัดป่ามะม่วง วินิจฉัยว่าจารึกพุทธศักราช ๑๙๐๕ โดยกษัตริย์พระองค์เดียวกับหลักแรก เป็นเรื่องขอพระเกียรติพระยาธิไทย และชวนให้ ประกอบการกุศล โดยมีคำแปลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ อยู่ก่อนนานแล้ว แต่ศาสตราจารย์เชคเคสเห็นว่ามีผิดพลาดคลาดเคลื่อนอยู่จึงแปลใหม่ ซึ่งก็ไม่ได้อะไรเป็นแก่นสารทางนิติศาสตร์

หลักที่ ๕ เรียกชื่อเหมือนหลักที่ ๔ ว่าจารึกวัดป่ามะม่วง แต่พระยาโบราณราชธานินทร์พบในเขตอุทยานที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) จารึกเป็นภาษาไทย ข้อความ ตรงกันกับหลักที่ ๔ ที่จารึกเป็นภาษาเขมร แต่หลักที่ ๕ นั้น สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จไปพบและนำมากรุงเทพฯ พร้อมกับหลักที่ ๑

หลักที่ ๖ เรียกชื่อเหมือนหลักที่ ๔-๕ คือจารึกวัดป่ามะม่วง จารึกอักษรขอม เป็นภาษามคธ พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมพ์) บุตรพบบที่วัดป่ามะม่วงเมืองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นเรื่องพระธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ทรงผนวชเมื่อวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๑๙๐๕ แต่ด้านที่ ๔ หักด้าน ขำรุดอ่านไม่ได้เลย

หลักที่ ๗ เรียกชื่อจารึกวัดป่ามะม่วง เหมือนหลักที่ ๔-๕-๖ เป็นเรื่องพระธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ทรงสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในที่ทรงผนวชในวัดป่ามะม่วงนั้น

หลักที่ ๘ เรียกชื่อว่าศิลาจารึกภูเขาสมณภูฏ เพราะเดิมอยู่บนเขานี้ในสุโขทัย สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงนำมากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ แตกเป็นชั้น ๆ เมื่อซ่อมแล้ว เป็นเรื่องพระธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) สร้างรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสมณภูฏ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ และกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพระธรรมราชาที่ ๒ (พระยาไสลือไท) มาประทับอยู่ที่พิษณุโลก ศาสตราจารย์ เชคเคสสันนิษฐานว่าคงได้จารึกราว พ.ศ. ๑๙๑๕ แต่คุณหลวงวิจิตรวาทการ

เห็นว่าจารึกภายหลังนั้นตั้ง ๑๐ ปี เพราะรัชกาลพระยาไสยลือไทยก็ถึงต้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ เสียแล้ว

หลักที่ ๙ เรียกว่าจารึกวัดป่าแดง เพราะคำจารึกแสดงว่าอยู่ในวัดนั้น แต่วัดนั้นยังไม่เสียแล้ว ศาสตราจารย์เขเตอร์สันนิษฐานว่าเป็นวัดอรุณิก หรือวัดสะพานหิน เดียวน หลักจารึก พ.ศ. ๑๙๔๙ รัชกาลพระธรรมราชาที่ ๑ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง คณะสงฆ์โดยมาก

หลักที่ ๑๐ ไม่ทราบว่าได้มาจากไหน จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๖ ขำรุดมาก พอได้ความบ้างแต่เพียงว่า เป็นเรื่องสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในเมืองเขลียง เมืองสองแคว (สองแคว คือ พิชณุโลก) เมืองเชียงใหม่ และสุโขทัย

หลักที่ ๑๑ เป็นจารึกอยู่บนเขากบเหนือปากน้ำโพ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพบ สันนิษฐานว่าจารึกภายหลัง พ.ศ. ๑๙๖๒ เป็นเรื่องสร้างวัดวออาราม บำเพ็ญการกุศล

หลักที่ ๑๒ เป็นจารึกอยู่กับรอยพระพุทธรูป เป็นเรื่องสร้างรอยพระพุทธรูปนั้นเอง เวลานอยู่ที่วัดบวรนิเวศ เป็นภาษามคธ จารึกเมื่อพ.ศ. ๑๙๗๐ ตัวอักษรไม่ชำรุด

หลักที่ ๑๓ จารึกบนฐานพระอิศวรสัมฤทธิ์ จังหวัดกำแพงเพชร เป็นอักษรไทย จารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ เรื่องประดิษฐานรูปพระอิศวรนั้น รูปพระนั้นชาวเยอรมันคนหนึ่งลักตัดพระเศียรและพระหัตถ์ จะส่งไปประเทศเยอรมันนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ ถูกจับได้ในกรุงเทพ ฯ แล้วจัดการส่งรูปพระทั้งองค์ลงมาไว้กรุงเทพ ฯ เสียด้วย ส่วนเศียรอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถาน

หลักที่ ๑๔ เดิมอยู่วัดเขมา ริมถนนพระร่วง เป็นเรื่องการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ วินิจฉัยว่าจารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๙

หลักที่ ๑๕ เดิมอยู่ที่วัดพระเสด็จ ห่างจากตัวเมืองสุโขทัยราว ๑๒ กิโลเมตร เป็นเรื่องข้าราชการบางคนบำเพ็ญกุศล เข้าใจว่าจารึกระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๑ ถึง ๒๐๖๔

เรื่องศิลาจารึกสุโขทัยของเราทั้ง ๑๕ หลัก ตั้งบรรยายโดยสังเขปมาแล้ว จะเห็นว่า นอกจากหลักแรกคือหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงแล้ว อีก ๑๔ หลักก็ล้วนเป็นเรื่อง

ศาสนาและการบุญการกุศลทั้งนั้น (เว้นแต่ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ นี้เอง จึงได้มีการพบศิลาจารึกที่เป็นกฎหมายและบอกปีที่จารึกไว้ด้วยว่า พ.ศ. ๑๘๘๗) ขอยกไปบรรยายเป็นภาค ๖) แสดงชัดว่ากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงที่สืบต่อจากพ่อขุนรามคำแหงนั้น มั่นคงสนพระทัยในพระบรมพุทธานุศาสนายิ่งนัก จะพิเคราะห์ได้จากพงสาวดารเรื่องที่สุโขทัยยอมอ่อนน้อมต่ออยุธยาเพราะใจบุญกุศลเมตตาการุณาไม่ต้องการเสียชีวิตเลือดเนื้อประชาชนพลเมืองเลย ขอให้ออกกองทัพอยุธยาถอยกลับไปเสียก่อนเถิด

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในวรรคก่อนว่า จารึกที่เป็นกฎหมายก็ยังมีโดยได้จัดไว้เป็นภาค ๖ จารึกนี้เป็นพระราชวงศ์พระร่วงด้วยกัน จึงสมควรบรรยายต่อเนื่องกันไป จารึกนี้ท่านมหาอำมาตย์ ทองคำวรรณ ผู้ชำนาญการอ่านอักษรโบราณ และเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากรและจุฬาลงกรณ์ ท่านได้แปลไว้ในวารสารศิลปากรฉบับวันเกิด คือ พฤษภาคม ๒๔๙๘ และท่านขุนประเสริฐสุภามาตรา ได้เขียนความเห็นอธิบายไว้ในคำบรรยายสัมภาษณ์โบราณคดีสมัยสุโขทัย ในคราวนั้นเรียกชื่อจารึกนี้ว่า กฎหมายลักษณะโจรสลัดสุโขทัย ซึ่งข้าพเจ้าได้ขอยกยและหักท้วงไว้หลายประการในภาคที่ ๖ ข้างหน้า ข้าพเจ้าขอบอกว่าล่วงหน้าเรื่องจารึกที่น่าสนใจไว้เพียงเท่านี้ก่อน

๕. ข้าพเจ้าขอหวนกลับมาตามหัวข้อบรรยายที่ได้กำหนดไว้เดิม

คือในข้อ ๕ นี้เป็นคำบรรยายหลักที่ ๑ เรียงตามลำดับด้านที่ ๑ ถึงด้านที่ ๔ และตามคำปรารภของรื่องของนักศึกษาที่ข้าพเจ้าทราบไว้ดังได้กล่าวเบื้องต้นด้วยว่า ขอให้เขียนให้อ่านง่ายจำง่ายเป็นภาษาปัจจุบันอักษรวิธีปัจจุบัน เพราะคำโบราณอ่านแล้วจำไม่ได้เลย โปรดทราบว่คำโบราณนั้นเป็นคนละเรื่องกับอักษรวิธี ๆ ก็คือการผสมตัวอักษรให้เป็นคำ ฉะนั้นที่ท่านต้องการอักษรวิธีปัจจุบันเป็นอันทำให้ตามประสงค์ ได้ครบถ้วนทั้ง ๔ ด้าน แต่คำโบราณไปเปลี่ยนแปลงของเขามาไม่ได้ ต้องทำเครื่องหมายแปลเป็นภาษาปัจจุบันไว้ภายในขณะลิขิต คือ วงเล็บ

ว่าที่จริงแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้พยายามเขียนตามคำขอรื่องนั้นในชั้นปริญญาตรีมาบ้าง ไม่ใช่เล็กน้อย แต่ไม่ครบทั้ง ๔ ด้าน และกระจัดกระจายไปตามลักษณะการเปรียบเทียบ

แบบวิวัฒนาการของกฎหมาย จึงยังไม่ตรงตามทฤษฎีภาษารอง คือกักทางหนึ่งก็เหมือนกัน ที่ท่านต้องการอ่านหรือท่องจำลายจารึกทั้ง ๔ ด้าน แต่ข้าพเจ้าก็ใคร่ขอร้องท่านบ้าง คือ ขอให้เรียนลายสือไทย (สือไท) อ่านออกเขียนได้ ถ้าสั่งให้ท่านเขียนเรื่องอะไร ตอนไหน ท่านจำจารึกได้แล้วก็เขียนเป็นลายสือไทได้เลย ถ้าอย่างนั้นก็สมเป็นปริญญโท และยังเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง สามารถช่วยอ่านช่วยแปลคำโบราณต่อไปภายหน้าได้ มิฉะนั้นแล้วคนแก่คนเฒ่าตายไปหมด ใครจะอ่าน ใครจะสอนใคร

ดังได้กล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจะเริ่มเขียนคำบรรยาย คำอ่าน คำแปลจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงทั้ง ๔ ด้าน คำใดเป็นคำยากก็จะเขียนคำแปลไว้ในวงเล็บ ทั่วๆ ไปเคยเขียนแปลไว้แล้วแต่อยู่ที่หน้าอันพลิกหาลำบากหน่อย โปรดเข้าใจในข้อตกลงของข้าพเจ้าด้วยแล้วโปรดพยายามจดจำตามหลักดั่งนี้

คำอ่านศิลาจารึกเป็นภาษาปัจจุบัน

ด้านที่ ๑

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แม่ขุนนางเสือง พุ่ขุนบานเมือง ตูพหนองทองเคียว ๕ คน ผู้ชายสามผู้หญิงสอง พี่เฒ่าผู้เฒ่า (คนโตหัวปี) ตายจากเผือเตียมแต่ (ตั้งแต่) ยังเล็ก เมื่อขุนใหญ่ได้สืบเก้าเข้า (ปี) ขุนสามชนเจ้าเมืองจอต (แม่สอด) มาที่ (รบ) เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวข้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเกลื่อนเข้า ไพรฟ้า หน้าใส พ่อกูหนีญา่ยพ่ายจะแจ (หนีกระจัดกระจาย) กูบ่หนี กูขี้ขางเนกพล (ขี้ขาง เนกพลที่มากล้นมาก) แต่คุณหลวงวิจิตรฯ ว่า “เบกพล” และแปลไว้ว่า คำว่า (เบก=เบิก และเบิก=บุก) กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อข้างด้วยขุนสามชน ตน (ตัว) กูฟุ้งข้าง ขุนสามชน ตัวข้อมาส (มาส=ภาษาเขมรแปลว่าทอง) เมืองแพ (ข้างข้อมาสเมือง) ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขับชอกู (ตงข้อให้) ช้อพระรามคำแหง เพื่อ (เพราะ) กูฟุ้งข้างขุนสามชน เมื่อชั่ว พ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูได้ตัวเฒ่าตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวานอันใด กินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้าง (คล้องช้าง) ได้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไป

บ้านท่าเมือง (ไปรบหรือตีเอาบ้านเอาเมือง) ได้ช้าง ได้วง ได้บัว (ชาย) ได้นางได้เงิน
 ได้ทอง ภูเอามาเวนแก่พ่อภู พ่อภูตายยังพูกู ภูร่ำบ่าเรือแก่พ่อภู ตั้งบ่าเรือแก่พ่อภู พ่อ
 ตายจึงได้เมืองแก่ภูทั้งกลม (หงหมด, หงปวง) เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัย^๕
 ในนามีปลาในนามีข้าวเจ้าเมืองบ่เอา จ กอบในไพร่ลู่ทาง (จ กอบเป็นคำเขมร = ภาษี
 ชนิดหนึ่งเก็บจากผู้ค้าสัตว์หรือสินค้าต่างๆ เดินทางไปขายต่างประเทศ คำ จ กอบเคยใช้ใน
 สัญญาต่างๆ รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจัก
 ใครค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ ไพร่ฟ้าหน้าใสลูกเจ้า
 ลูกขุนผู้ใดแล ล้มตายหายกว่า (กว่า = คำไทยโบราณแปลว่า ตายเสียแล้ว) เข้ายาเรือน
 พ่อเขอ เสือคำ (เสือคำติดตัว คือคำคำ = ติด) มันช้าง ข. ลูกเมียเย็บข้าว (เย็บ = ฉางข้าว)
 ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลูพ่อเขอมันไว้แก่ลูกมันสน ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนฉลัดผิดแตก
 แสกว้างกัน สวนดูแท้แล้วจึงแจ้งความแก่ข้อด้วยข้อ บ่เขาลูกมกก็ดูข้อ เห็นข้าวท่านบ่
 ใครพิน (ยินดี) เห็นสินท่านบ่ใครเดือด คนโตขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ช่วยเหนือพ่อ
 (เออเพื่อบำรุง) มัน บ่มีช้างบ่มีม้า บ่มีบ่มีนางบ่มีเงินบ่มีทองให้แก่มันช่วยมันดวง เป็น
 บ้านเป็นเมือง (คำดวง เขตต์ แปลว่า นับ แต่ผู้บรรยายเห็นว่า เนื้อความน่าจะว่า ตั้ง)
 ได้ข้าเสือกข้าเสื่อหัวฟุ้งหัวรบกับข้าบ่ดี ในปากประคัมก็ตั้งอันหนึ่งแขวนไว้หน (หน =
 หน) ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมอญมีความเจ็บท้องของใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าถึง
 ขุนบ่ไรไปปล้นกระตังอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้

(จบตอนที่ ๑ เพียงคำนี้)

ตอนที่ ๒

ยินเรียกเมื่อถามสวนความแก่มันด้วยข้อไพร่ฟ้าในเมืองสุโขทัยจึงชมสร้างป่าหมาก
 ป่าพลูทั่วเมืองทุกแห่งป่าพร้าวกี่หลายในเมืองนั้นป่าลาง (ลาง = ภาษาเขมร คือ ขนุน) ก็หลาย
 ในเมืองนั้น หมากม่วงก็หลายในเมืองนั้นหมากขามก็หลายในเมืองนั้นใครสร้างได้ไว้แก่มัน
 กลางเมืองสุโขทัยมนาดระพีโพย (บ่ออัศจรรย์) สี่สิบกินดี.... ตั้งกินนาโขงเมื่อแล้ง
 รอบเมืองสุโขทัยนครบูร (กำแพงสามชั้น) ได้สามพันส่วยวาคนในเมืองสุโขทัยมกทาน

มักทรงศีลมักไอยทาน (ให้ทาน) พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยทั้งชาวแม่ชาวเจ้า
 ช่วยช่วยนางลูกเจ้าลูกขุนทงสนทงหลาย ทั้งผู้ขายผู้หญิงผู้ง่ช่วยมีศรัทธาในพระพุทธ
 ศาสน์ทรงศีล เมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐิน
 มีพนมเบญมีพนมหมาก (พนม - คำเขมร = ภูเขา) มีพนมตอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน
 บริวารกฐินไอยทานแล้วบิณฑบาต (ญิบ-สอง, ญิบล้าน คือ สองล้าน) ไปสวดอุทิศกฐิน
 ถึงอรุณกฐินเมื่อจกเข้ามาเวียงเรียงกันแต่อรุณกฐินทำหัวลานคังคักลอย (ผู้บรรยายขอ
 แปลเองว่า สนุกสนานหรือสรวลเสเฮฮา) ด้วยเสียงพาทยเสียงพินเสียงเลื่อนเสียงขับโครจก
 มักเล่นเล่นโครจกมักหัวหัวโครจกมักเล่นเล่นเมืองสุโขทัยมีสี่ปากประตูหลวงเพียนญอม
 (ยอม) คนเสียดกันเข้าดูท่านเผาเทียนท่านเล่นไฟเมืองสุโขทัยมีตังจกแตกกลางเมืองสุโขทัย
 มีพืหารมีพระพุทธรูปทองมีพระอัฐารศมีพระพุทธรูปมีพระพุทธรูปอันใหญ่มีพระพุทธรูป
 อันราม (ราม = ขนาดกลางไม้ใหญ่ไม้เล็ก) มีพืหารอันใหญ่มีพืหารอันรามมีบุคร...
 มีเถรมีมหาเถรเบื้องตะวันตก เมืองสุโขทัยมีอรุณก (ทุกวันนเรียกว่าวัดสะพานหินยังมีพระ
 อัฐารศดูขยับ) พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบ
 ปฎักไตรหลวงกว่าบุครในเมืองนทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา (หลวง คือ รู้หลัก, ลูกแต่
 คือ มาจาก) ในกลางอรุณกมีพืหารอันหนึ่ง มนใหญ่สูงงามแก่กม (ที่สุด) มีพระอัฐารศ
 อันหนึ่งลูกขยับเบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยมีพืหารมีบุครมีทะเลหลวงมีป่าหมากป่าพลู มีไร่มี
 นามที่ดินถานมีบ้านใหญ่บ้านเล็กมีป่าม่วง มีป่าขามตุงามตังแกด

(หมดคำที่ ๒ เพียงคำ)

คำที่ ๓

เบื้องต้นนอนเมืองสุโขทัย (ต้นนอน - ทิศเหนือ) มีตลาดปสานมีพระจอมมี
 ปราสาท (เข้าใจว่าเป็นปราสาทหินซึ่งเป็นวัดพระพายหลวงบัดนี้) มีป่าหมากพร้าวป่าหมาก
 ดางมีไร่มีนาที่ดินถานมีบ้านใหญ่บ้านเล็ก เบื้องหัวนอน (ทิศใต้) เมืองสุโขทัยมีกฐินพืหาร
 บุครอยู่ มีสระตงค (จากภาษาสันสกฤตว่า สรทงค = ทำนบ) มีป่าพร้าวป่าดง มีป่าม่วง
 ป่าขามมีนาโคกมีพระชะพุจี เทพคาในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกในเมืองนขุนผู้ใดถือ

เมืองสุโขทัยแลไหว้พลญเมืองนไทยเมืองนตต ไหว้พลญเมืองนในเขอันบ่คุมบ่เกรง
เมืองนไทย ๑๒๑๕ ศกปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยปลุกไม้ตาล
นไต่สับสเข้าจึงให้ช่างพันขตารหินต่งหว่างกลางไม้ตาลวันเดือนดับเดือนออก (ข้างบน)
แปดวันเดือนเต็มเดือนข้าง (ข้างแรม) แปดวันฝูงปู่ครูเถรมหาเถรขนนงเห็นอบตารนสวด
ธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีลผิไชวันสวดธรรมพ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย
ขนนงเห็นอบตารหินให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถ้อบ้านถ้อเมืองกัน วันเดือนดับเดือนเต็ม
ท่านแต่งข้างเผือกกระพัต (คำเขมร = สายรัดกบบนหลังข้าง) ลยาง (คำเขมร = ภูเขรื่อง
ประดับหัวข้าง) เทียนญ่อมทองงา... ขวาช้อรุจาศรี (ช้อข้าง) พ่อขุนรามคำแหงขนบไป
นบพระ... อรญญิกแล้วเข้ามาจาริกอันหนึ่งมีในเมืองเขลียงสถาบกไว้ด้วยพระศรีรัตนธาตุ
จาริกอันหนึ่งมีในธำช้อถาพระรามอยู่ฝูงน้าสมพายจาริกอันหนึ่งมีในถารตนธาร (เรองถาน
ตุในเรองเทยวเมืองพระร่วง) ในกลวง (ภายใน) บ้าตาลนมศาลาสองอัน อันหนึ่งช้อศาลา
พระมาส อันหนึ่งช้อพุทธศาลาขตารหินนช้อมนังศีลาบาตรสถาบกไว้หนจทงหลายเห็น
(จบตำนานที่ ๓ เพียงคำนี้)

ตำนานที่ ๔

พ่อขุนรามคำแหงลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นขุนในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย
ทงมากว ลาวและไทย เมืองไต่หล้าฟ้า... ไทยขาวอุขาวของ (คนที่อยู่ตามริมแม่น้ำ
และแม่น้ำของ) มาออก (มาขน) ๑๒๐๗ ศกปีกุน (ที่จริง ๑๒๐๗ เป็นประกา) ให้ชุดเอา
พระธาตุออกทงหลายเห็นกระทำบูชา บ้าเรอแก่พระธาตุไต่เดือนหกวันจึงเอาลงฝังในกลาง
เมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้าจึงแล้ว ตงเวียงผาล้อมพระมหาธาตุสามเข้าจึง
แล้ว เมื่อก่อนลายสือไทยนบมี ๑๒๐๕ ศกปีมะแมพ่อขุนรามคำแหงหาไคร่ใจในใจแล้วใส่
ลายสือไทยน ลายสือไทยนจึงมีเพื่อพ่อขุนผู้ันใส่ไว้ พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็น
พระยาแก่ไทยทงหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทงหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้ แต่คน
อันมีในเมืองไทย ด้วยรู้ด้วยหลวก ด้วยกลัวด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง หาคนจักเสมอ
มิได้ อาจปราบฝูงข้าศึกมีเมืองกว้างข้างหลาย ปราบเบืองตวันออก รอด (ตลอด) สระหลวง

สองแควลุมบาจายสคาเตาฝั่งของ ถึงเวียงจัน เวียงคำเป็นทีแล้ว เบืองหว่นอนรอตคนที่พระ
บางแพรกดสุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นทีแล้ว เบืองตวันตก
รอตเมืองฉอดเมือง... หงสาวดี สมุทรหาเป็นแดน เบืองตวันอนรอตเมืองแพร่ เมืองน่าน
เมือง...เมืองพลวพนฝั่งของ เมืองขวาเป็นทีแล้วปลุกเสียงผู้ลงลูกบ้านลูกเมืองนั้น ขอบด้วย
ธรรมทุกคน

(จบตอนที่ ๔ หลักที่ ๑)

คำอ่านคำแปลทั้ง ๔ ด้านที่จบลงนี้ แม้จะเป็นอักษรสมัยปัจจุบัน ช่วยให้ง่ายไป
บ้าง แต่ก็ยังเป็นภาษาที่เข้าใจยากอยู่จึงคิดว่าถ้าเขียนลายมือหวัด ๆ มาข้างเรียงพิมพ์คงจะ
ลำบาก ดังจะเห็นได้ที่รอยตกเติมแก้ไขทั้ง ๆ ที่ใช้พิมพ์ดีดมาแล้วยังดูประอืดประทุไปหมดทั้ง
๔ ด้าน ข้าพเจ้าคัดเขียนปรับปรุงอยู่นับเป็นปี ๆ สำหรับปริญาโทก็เห็นจะราวหกปีแล้ว
หวังว่าจะให้ได้พิมพ์เป็นเล่มสักที แต่ก็ขลุ่ยปลุกขลุ่ยของอยู่ที่ภาษาที่ผู้พิมพ์เข้าใจยาก
นั่นเอง ลองเอาใจเขามาใส่ใจเรากู

ดังได้กล่าวแล้ว ข้าพเจ้าตกลงใจว่า จะบรรยายให้ท่านจดเพิ่มเติมเอาไปโดยใช้
คำบรรยายเล่มพิมพ์เป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับข้อบัญญัติหรือบทกฎหมายใน
ศิลาจารึกนั้นจำเป็นต้องอาศัยการบรรยายประกอบกับทุกคนต้องมีเล่มบรรยายปริญาตรี
พิมพ์ครั้งสุดท้าย (ครั้งที่ ๕) ไว้ด้วย การบรรยายและการฟังจะง่ายขึ้น

คำบรรยายเล่มนี้เรานำเอาเรื่องมาเป็นภาค ๕ คือจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุน
รามคำแหง ความสำคัญคือมีบทกฎหมายอะไรบ้าง ส่วนการเปรียบเทียบพิจารณาวินิจฉัย
วิวัฒนาการของกฎหมายนั้นเราบรรยายกันมากพอควรในการเล่นปริญาตรี เพราะฉะนั้นใน
เล่มปริญาโทนี้ คิดว่าจะกล่าวแบบทั่ว ๆ ไป อย่างกว้าง ๆ สำหรับหัวข้อที่ ๖ ที่กำหนด
ไว้เป็นข้อสุดท้ายว่า จารึกเกี่ยวข้องเป็นบทกฎหมายอย่างไร และบรรยายการเลือกเอาเรื่อง
ที่นักนิติศาสตร์ควรศึกษาเป็นแบบอย่าง หรือจะมัวเลือกเล่นประการใดจึงจะได้บางบทเป็น
แบบอย่างไว้ในเล่มนี้ เพื่อนำทางไปยังภาค ๒ ของเล่มปริญาตรีได้แนบเนียนดี เพราะ

ถ้าหยิบยกมากล่าววินิจัยกันไปทุกวรรคทุกตอนก็สะดวกแก่การอ่านการเรียนจริง ๆ ไม่ต้องถือหนังสือสองเล่ม

ข้าพเจ้าเตือนให้ระลึกว่าเราบรรยายกันมาแล้ว ๕ หัวข้อด้วยกัน มันเป็นเรื่องอะไรที่เป็นแก่นสาร ว่ากันพอเป็นสังเขปก็คือ ภาพถ่ายจารึกหลักที่ ๑ ที่มิผู้ได้รับอนุญาตให้พิมพ์จำหน่ายโดยอ้างว่าคัดเหมือนของจริงในจารึกทั้ง ๔ ด้านนั้นหนึ่งละ ที่ข้าพเจ้าสนใจนักหาเงินลงทุนเขียนเสียด้วยมือเอง นี่ก็เป็นของได้มาจากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีหนังสือสารพัดให้ท่านอ่าน ท่านต้องเลือกอ่าน ไม่ใช่อ่านอย่างไม่เลือก ถัดมาก็คือคำแปลคำยากต่าง ๆ ที่ได้บรรยายไว้มากมายบอกหน้าบอกบรรทัด แต่ก็โปรดอย่าคิดว่าหมดเพียงเท่านั้น หากจะหมดสำหรับบางคน แต่บางคนยังไม่รู้ อีกนับเป็นสิบ ๆ คำ ถัดมาก็จารึก ๑๕ หลักของท่านอธิบดีศิลปากร ที่สุดท้ายกำลังมาถึงหัวข้อสุดท้ายแห่งการบรรยาย คือ

๖. ศิลาจารึกเกี่ยวข้องเป็นกฎหมายอย่างไร

ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วแล้วว่า ไม่น่าจะยกเอาภาค ๒ ของเล่มปริญาตรึมาพิมพ์ซ้ำ และเตือนท่านแล้วว่ารู้หนังสือไทยแตกฉานจนได้ปริญาแล้ว อย่าลืมทั้ง ก. ไก่ ข. ไช้ อย่าเป็นคนที่ไม่ได้ว่า ก. ไก่ ถึง ฮ. นกยูง นั้น มีตัวอะไรอยู่หน้าและอยู่หลังตามลำดับ บรรดานักศึกษาจึงไม่อาจจะเฉยเลยได้ว่าเล่มปริญาตรึสอบได้แล้วเก็บ ลืมไปหมดแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวเราจะเริ่มลงพิจารณาหาจารึกเฉพาะบางตอนที่ไม่น่าจะเป็นกฎหมาย แต่มีตัวอย่างตอนใดที่วินิจัยเป็นกฎหมายได้ ไม่ต้องมาก เลือกเอาสักตอนสองตอนเท่านั้น สำหรับหนังสือเล่มนกพอเป็นเค้าไปเชื่อมต่อกันได้กับที่เรียนแล้ว

ข้าพเจ้าขอเลือกแผ่นเอาบทต้น เพราะมีผู้เห็นว่าไม่เกี่ยวทางนิติศาสตร์ ข้าพเจ้าจะพยายามบรรยายให้เห็นว่าเป็นเรื่องของกฎหมายอยู่เหมือนกัน กล่าวคือตอนที่เบญจราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง และใช้สรรพนามบุรุษที่ ๑ ว่า “กู” ข้าพเจ้าถือว่าทรงเล่าประวัติของพระองค์ตลอดจนครอบครัวมรดก และพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติต่อพระชนกชนนี พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ของพระองค์ เช่นพ่อขุนบานเมืองพระเชษฐา ถ้าบางท่านถามว่านักนิติศาสตร์จะศึกษาประวัติของบุคคลไปทำไม ขอตอบว่าประวัติบุคคลสำคัญที่ศึกษานี้มิใช่

คนธรรมดา แต่เป็นยอดนักนิติศาสตร์และเป็นกษัตริย์สมบูรณ์ตามสัญญาสิทธิราชด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อได้ศึกษาสนใจในพระองค์ท่านแล้ว จะได้ประโยชน์มาก คือ

๑. อาจแสดงถึงเจตนารมณ์แห่งข้อบัญญัติสมันน ๕ ๆ
๒. อาจเป็นเหตุผลหรือแนวทางให้ทราบเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการ หรือต้องมาเลิกข้อบัญญัติบางฉบับ
๓. สามารถช่วยวินิจฉัยเปรียบเทียบกฎหมายตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมายทั้งหลักการและเหตุผล

ตัวอย่าง เช่นว่าด้วยเรื่องครอบครัวมรดกหรือว่าด้วยการปกครองในระบอบไคโนสมย์โบราณนั้น เหล่านี้เป็นต้น

อนึ่ง ถ้าจะมองในด้านวัฒนธรรม, ศีลธรรม, และสิทธิเสรีภาพของบุคคลในสมัยโบราณนั้น การศึกษาจรรจนเรื่องเหล่านี้ซึ่งอยู่ในตอนต้นๆ ของหลักที่ ๑ ด้วยเหมือนกัน เราควรจะรีบร้อนผ่านไปไม่ โปรดสังเกตว่าความเคารพ ความมีกตัญญูต่เวทีต่อพระชนกชนนีและพระเชษฐาเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งอย่างชัดแจ้ง ทั้งเกี่ยวของกับเรื่องสิทธิหน้าที่ ชี้ให้เห็นเป็นข้อปฏิบัติสมันน แล้วก็กลายเป็นข้อบัญญัติได้โดยปราศจากสงสัย เพราะเป็นเรื่องกฎหมายครอบครัวระหว่างบุตรกับบิดามารดา ทำให้ทราบไปจนถึงหมู่คณะด้วยก็ได้ นั่นแหละคือคำตอบว่า เหตุใดเล่าเราจึงควรศึกษา วัฒนธรรม ศีลธรรม และสิทธิเสรีภาพของพลเมืองหรือบุคคลในสมันน ๕ ด้วย ตอบช่าอกก็ได้ว่าเกี่ยวของอยู่กับสาขาวิชานิติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์กฎหมายแน่ทีเดียว เพราะเหตุว่า

๑. อันข้อบัญญัติหรือบทกฎหมายทั้งหลาย ตามธรรมดาย่อมไม่ประกาศออกใช้ผ่านพ้นขั้นตอนวัฒนธรรม, ศีลธรรม และสิทธิเสรีภาพของประชาชนพลเมือง
๒. ถ้ามีปัญหาต้องตีความข้อบัญญัติหรือบทบัญญัติใดในประเด็นที่ยังไม่แน่ชัด ย่อมจะต้องตีความไปในทางเดียวกับข้อ ๑ นั้น จึงจะเป็นหลักการที่ชอบด้วยเหตุผลแห่งกาลสมัยที่ใช้บทบัญญัตินั้น

๓. การออกกฎหมายใช้บังคับประชาชนพลเมืองย่อมต้องอาศัยหลักการและเหตุผลตลอดมา และต้องสอดคล้องไม่ขัดแย้งกัน ทำให้เราทราบว่าบุคคลหรือวัฒนธรรม ศีลธรรม และสิทธิเสรีภาพของบุคคลสมัยใดเป็นอย่างไร จึงต้องมีบทกฎหมายออกใช้บังคับเช่นนั้น

เมื่อก้าวบรรยายมาถึงตอนนั้นแล้วทำให้ระลึกได้ว่าในเวลาภายหลังเรายังจะต้องศึกษาทฤษฎีหมายเหตุที่เลิกใช้แล้วด้วย และต่างก็จะรู้สึกรำคาญเมื่อระอาวิชาประวัติศาสตร์ทฤษฎีหมายเหตุจนถึงกับบางคนทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงปฏิกิริยาออกมาต่อหน้าข้าพเจ้าโดยเอามือตบลงบนสมุดตำราโดยแรงแล้วกล่าวว่ามันแสนจะเรียนยากลำบาก ทั้ง ๆ ที่มันแผ่นปลิวคำถามคำตอบที่หัวหน้านักศึกษาแต่ละปีขออนุญาตให้ข้าพเจ้าช่วยตรวจแก้และพิมพ์จำหน่ายในราคาทุน มันก็ยังจำไม่ได้เพราะมันไม่ใช่ภาษาที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ข้าพเจ้าขอโทษต่อโทสะจริตนั้น แต่จำต้องเล่าให้ศิษย์ทั้งหลายทราบไว้บ้าง ยังคิดอยู่เหมือนกันว่าควรรำเอาภาค ๒ ของปริญาตรีมารวมไว้

ทฤษฎีหมายเหตุที่เลิกใช้แล้วจะเรียนไปทำไมกัน ถ้ามีบทมาตราทพทำเนา แต่วิชานี้ก็ไม่มีเสมอไป ข้าพเจ้าขอขงแจงพอเป็นสังเขปแก่ผู้ที่ยังไม่ได้ฟังว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ทฤษฎีหมายเหตุ ถ้าศึกษาเฉพาะที่เลิกใช้แล้วและหยุดเพียงแค่นั้นก็น่าเห็นใจ แต่จะมีประโยชน์จริง ๆ สำหรับวิชานี้ก็เพราะท่านจะต้องรู้อย่างชัดเจนว่าประวัติศาสตร์ทฤษฎีหมายเหตุคืออะไร ประวัติศาสตร์ทฤษฎีหมายเหตุนั้นเมื่อรู้ของเก่าโบราณที่เลิกใช้แล้ว ต้องรู้ต่อไปว่า ต่อมาจากฉบับเก่านั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไรบ้าง เป็นวิวัฒนาการไปในทางที่ดี หรือว่าหลักการเดิมที่กำหนดไว้อย่างนั้น ๆ ไม่ดีไปไม่รอด ผู้ใช้ทฤษฎีหมายเหตุ (กระบวนการยุติธรรม) เขาปฏิบัติตามไม่สะดวก และต้องทราบเหตุผลด้วยว่าเพราะเหตุใด (เหตุผล) ทราบไปทำไม ? ตอบว่าต้องทราบ เพราะถ้าต้องยกร่างทฤษฎีหมายเหตุมาใช้ใหม่แต่ละเรื่องแต่ละคราวก็จะต้องดูของเก่าที่เลิกใช้แล้วหรือคิดจะเลิกใช้ว่าดีหรือไม่ดีที่บทไหนตรงไหนอย่างไร อะไรตรงไหนไม่ดีก็ถือว่าผิดเป็นครู ไม่ทำซ้ำอีก ตรงไหนดีก็เอาเป็นแบบต่อไป ทำอย่างนั้นแล้วเราก็จะไม่ออกกฎหมายมาผิด ๆ พลัด ๆ

โดยที่ข้าพเจ้ากำหนดหัวข้อบรรยายไว้ในภาค ๕ นรวม ๖ ข้อด้วยกัน ได้บรรยายแล้ว ๕ ข้อ ส่วนข้อ ๖ ที่ว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่เกี่ยวข้องเป็นกฎหมายอย่างไรบ้างนั้น ข้าพเจ้าขออภัยที่ได้กล่าวสัทบบัไว้ว่า ท่านทั้งเล่มปริญาตรีเสียมิได้ ท่านต้องไปอ่านต่อที่ภาค ๒ ของเล่มปริญาตรี และข้าพเจ้าผู้บรรยายก็พูดจาข่งแจงท่านบัณฑิตทั้งหลายอยู่เนื่อง ๆ ว่า มีมากคนจำ ก. ไก่ ข. ไบ่ ของเราได้ว่ามีทั้งหมดสิบตัว เพียงวันยังจำได้หรือ

ไม่ว่า ผันเสียงสูงก็ตัว เสียงกลางและเสียงต่ำอย่างละก็ตัว เพราะอักษร ก. จ. ต. ต. ฎ. ฏ. บ. ป. อ. รวม ๙ ตัวเท่านั้นที่ผันได้ถึง ๕ คำหรือ ๕ เสียง เช่น ก. ก. ก. ก. ก. แต่อักษรอื่น ๆ ไปได้แค่ ๓ เสียง เช่น ค. ค. ค. พวกเราเรียนลัดกันเสียมาก เลยลืมหลักเกณฑ์สำคัญเบื้องต้นอันเป็นพื้นฐาน คำราชสมัยโบราณมิใช่จะล้าสมัยไปเสียทั้งหมด ลองค้นคว้ากันจริงๆ จะได้พบของดีๆ นี่แหละจึงไม่อยากจะให้ทั้งภาค ๒ เล่มปริญญาดรี เพราะเคยใช้สอบสัมภาษณ์ ๒ คราวแล้วสอบตกกันหลายคน

อย่างไรก็ดี ผู้บรรยายก็เห็นใจบัณฑิตทั้งหลาย ใครจะช่วยให้ความสะดวกตามสมควร จึงได้นำเอาคำบรรยายหลักศีกาจารย์ที่เกี่ยวกับกฎหมายมาลงพิมพ์ไว้ในสมุดคำบรรยายเล่มปริญญานี้ตามสมควรดังต่อไปนี้ คือ:—

คำจารึกในหลักศีกาที่เกี่ยวกับกฎหมาย

(๑) ห้ามเก็บภาษีผ่านด่านภายในประเทศ ความข้อนี้ปรากฏในศีกาจารย์ว่า “เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง” คือไม่เก็บภาษีในระหว่างทาง กฎหมายภาษีอากรข้อนี้แสดงว่าในสมัยนั้นและก่อนออกกฎหมายเช่นนี้ คงจะมีการเก็บภาษีระหว่างทาง หรือถ้ามีด่านตรวจเก็บ ก็อาจจะเรียกได้ว่าภาษี *ผ่านด่าน* เพราะถ้าไม่เคยมีการเรียกเก็บ เหตุใดจะต้องมีข้อบัญญัติให้ยกเลิกหรืองดเว้น หรือห้าม เหตุผลข้อนี้มีเท่าที่จะช่วยให้เราคิดว่า พ่อขุนรามคำแหงท่านก็เคยชำระรวบรวมกฎหมายของท่านเหมือนกับที่ท่านทำกันในสมัยต่อ ๆ มา ท่านจึงได้ประกาศยกเลิกกฎหมายเดิมเรื่องเก็บภาษีระหว่างทางนั้นเสีย อนึ่ง ข้อของภาษีเช่นภาษีผ่านด่าน ที่เรียกกันจริงก็คิดเรียกหรือตงเอาตามกิริยาอาการที่ปฏิบัติซึ่งในสมัยโน้นก็คงจะเป็นคำว่า “ลู่ทาง” คือระหว่างทาง, เช่น นำสินค้าผ่านเขตเมืองหนึ่งเข้าไปในอีกเมืองหนึ่ง ส่วนคำว่า *จกอบ* เป็นภาษาเขมรมีความหมายว่า ภาษีชนิดหนึ่งที่เก็บจากผู้นำสินค้าสัตว์หรือข้าวของไปเที่ยวขายในที่ต่างๆ และเราจะลงความเห็นได้ว่า เพราะนำเคลื่อนที่เรื่อย ๆ ไป การเก็บภาษีจึงจะต้องเก็บระหว่างทาง อนึ่ง คำว่า *จกอบ* นี้ จะค้นพบมีใช้อยู่ในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่มิชชันในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและต่อ ๆ มา ซึ่งจะได้กล่าวในข้อต่อไป

เราพูดเรื่องภาษาในสมัยสุโขทัย ก็เพราะกำลังพูดเรื่องศิลาจารึก แต่ถ้าจะพูดอย่าง
ทั่ว ๆ ไปแล้ว การเก็บภาษจะต้องมีมาก่อนตั้งแต่สมัยโบราณทีเดียว เพราะบรรดา
ชุมชนและประเทศในสมัยนั้น ๆ ต่างก็อยู่ในวิสัยที่จะต้องรวมกำลังตั้งมั่น และเมื่อค่านึงถึง
อำนาจด้วยแล้ว ก็จะต้องมีกำลังพร้อมทั้งในทางป้องกันตลอดจนการขยายอาณาเขต
ประเทศของตนให้ใหญ่โตกว้างขวางออกไป เหตุฉะนั้นใครมีทรัพยากรสมบัติมากก็ต้องแบ่งให้
รัฐใช้บ้าง เป็นต้นว่า สมัยโบราณสัตว์พาหนะมีความสำคัญยิ่ง คนที่ขี่ ช้าง ม้า โค กระบือ
ก็แบ่งให้รัฐใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม มิฉะนั้นชุมชนหรือเมืองหรือประเทศของตนก็ตั้งมั่น
อยู่ไม่ได้ แม้ในเบื้องต้นจะไม่บังคับเอา แต่ต่อ ๆ มาก็ต้องบังคับจึงจะพอกับรายจ่ายของ
รัฐ นั่นคือกำเนิดของภาษี ซึ่งจะกำหนดลงเป็นหัวข้อให้จำง่ายได้ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อ
รวมกำลังตั้งมั่น ๒. ป้องกันตนและขยายเขตอำนาจ ๓. เพราะต้องบังคับเก็บเอาจึงจะพอกับ
รายจ่ายของรัฐตามกาลสมัย

(ก) ประวัติภาษีด่านภายในประเทศ ข้าพเจ้าอ่านคำบรรยายฉบับหนึ่ง
ท่านเขียนไว้ว่า ปรากฏในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงบทที่ ๑๑๖ แผ่นดินพระบรมไตร
โลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา บัญญัติให้เรียกจังกอบร้อยละสิบแห่งสิ่งของที่นำเข้ามาใน
พระนคร แต่ครั้งนั้นเรียกชื่อว่าค่าขนอนน่านก ขนอนแปลว่าด่าน เรื่องนี้คนกฎหมาย
ตราสามดวงฉบับมหาวิทยาลัยแล้วปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๑๘๗๖ คือภายหลังใช้กฎหมาย
อาญาหลวงแล้ว ๘๑ ปี จึงได้มีประกาศบังคับใช้พิมพ์เพิ่มเติมซึ่งเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระ
พระเจ้าเอกาทศรถฯ ซึ่งเรื่องหนี้ภาษีนอนน่านขนอนบกนั้นท่านจัดไว้เป็นบทที่ ๑๒๒ (ให้ดู
ที่เล่ม ๒ หน้า ๔๓๖) ครั้นต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (สมัยรัชกาลที่ ๕) ที่เคยมีพระ
ราชบัญญัติพิทักษ์ภาษียาใน ร.ศ. ๑๑๑ เรียกเก็บภาษีส่วยด่าน แต่ใช้อยู่ประมาณ ๖ ปี
ก็ประกาศยกเลิกด่านภาษียาในเกือบหมดสิ้น เว้นภาษีนาคาลตะโหนดเพียงเล็กน้อย (๒๔๕๔
(ตะโหนดคือต้นตาล)

คำว่า “ค่าขนอนน่านก” นี้ ว่าที่จริงแล้วไม่น่าจะแตกต่างอย่างไรกับภาษีส่วยด่าน
ความสำคัญอยู่ที่ด่านภาษียาคอยเก็บภาษียกบังคับว่าต้องผ่านให้ตรวจและเก็บ แต่ ข้อที่สอง
ที่ใช้ต่างกันนั้นเป็นคนละสมัย คือ อยู่ชุกกับรัตนโกสินทร์ นอกจากเปลี่ยนชื่อแล้ว

อาจกำหนดหลักการในเรื่องภาษีให้รัดกุมยิ่งขึ้นตามกาลสมัย ส่วนในทางปฏิบัติย่อมจะอิงกฎหมายเดิมขอให้ดูความตอนท้ายข้อ (ข) ประกอบด้วย

ในเรื่องคำบรรยายสองฉบับข้างต้นเช่นที่กล่าววรรคก่อน ที่จริงเป็นเรื่องธรรมดาส่วนมากมักเป็นตัวเลขบางเรื่องเกี่ยวกับพงษาดารบ้าง ซึ่งมีใช้หลักกฎหมายโดยตรง

(ข) ภาษีจังกอบคืออะไร จังกอบคือภาษีที่ชักจากส่วนสินค้าแต่ก่อนเรียกกันว่า “เก็บสับหีบหนึ่ง” (คือเก็บร้อยละสิบ) คำว่า *จังกอบ* มาจากคำว่า *จกอบ* คุณหลวงวิจิตรวาทการอธิบายว่า คำ *จกอบ* มूलศัพท์เดิมแปลว่า *ทางเสื่อเรือ* มีความหมายในการเก็บภาษีว่า เมื่อเรือสินค้ามาถึงด่านภาษี เจ้าหน้าที่ทางด่านลงไปยกทางเสื่อเรือขึ้นเสียเรือก็หนีไปไม่ได้ ต้องตรวจเก็บภาษีครบถ้วนเสียก่อนจึงจะเอาทางเสื่อลงให้เรือใช้การไปได้ ข้อนี้อาจจะมีคำค้านว่า เหตุใดเจ้าของเรือไม่เอาทางเสื่อลงเสียเอง ก็น่าจะเป็นว่า การทำเช่นนั้นอาจเป็นความผิด อนึ่ง การเก็บภาษี จกอบหรือจังกอบนั้นประวัติว่าต่อมาจนถึงการใช้ถึงการเก็บภาษีทางบกด้วย ซึ่งคำว่า “จังกอบ” นี้ได้มีใช้อยู่ในอาญาหลวงบทที่ ๑๒๒ ด้วยเหมือนกัน ขอนำให้หวนคิดไปถึงคำๆหนึ่งคือ “*ค่าขนอนน้ำบก*” แสดงว่าในตอนนั้นหรือสมัยนั้นต้องเปลี่ยนใช้คำนี้เพราะเหตุใด คือเพราะเก็บทั้งทางน้ำและทางบกด้วยนั่นเอง และโดยเฉพาะทางน้ำหรือทางเรือนั้นได้มีประวัติการเก็บภาษีเปลี่ยนแปลงให้เข้าสืบทอดกันมาตามขนาดเรือ ด้วยวิธีวัดความยาวของเรือแล้วเก็บวาละหนึ่งบาท

ข้อบัญญัติในเรื่องภาษีนี้จริงยังมีลายสัจจารึกอีกบทหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับเรื่องภาษีผ่านด่านแต่เพื่อให้เข้าใจง่าย จึงขอแยกเป็นเรื่องเสรีภาพในการค้าขายสมัยสุโขทัย เป็นข้อที่ (๒) ต่อไปนี้

(๒) กฎหมายว่าด้วยเสรีภาพในการค้าขาย ได้มีลายจารึกแสดงไว้ว่ากฎหมายสมัยสุโขทัยว่าด้วยการค้าขาย บัญญัติให้ เสรีภาพแก่การค้าอย่างเต็มที่ กฎหมายเรื่องนี้ปรากฏในหลักฐานสัจจารึกว่าดังนี้ “เพื่อนจงว้ไปค้า จ้มาไปขาย ใครจักไคร่ค้าช้าง ค้า ไคร่จักไคร่ค้าม้า ค้า ไคร่จักไคร่ค้าเงื่อน ค้าทอง ค้า” ถ้าจะสงสัยว่า เหตุใดในบางแห่งแสดงการงดเก็บภาษีเช่นจกอบในลู่ทาง ก็ควรวินิจฉัยว่า

บทที่ให้เก็บเงินได้เลิกไปแล้วก่อนบทนี้ และมีประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงต่อมาคือที่
จะบรรยายในข้อต่อไปน เมื่อได้เรียนรู้ข้อต่อไปเรื่องการผูกขาดแล้ว ควรจะตอบได้ว่า ข้อ
บัญญัติหรือบทกฎหมายเรื่อง ภาษีสมัยอยุธยาต่างกับสมัยสุโขทัยอย่างไร และใคร
เป็นฝ่ายชูงูกขายแพง หรือว่ามีใครบ้างที่เป็นฝ่ายต้องชูงูแพง แต่ขายถูก ความต่างกัน
ที่สำคัญมากจึงอยู่ตรงที่สุโขทัยค้าเสรีตามจารึกที่อ่างว้ในวรรณคดี แต่อยุธยามีการค้าผูกขาด
ซึ่งจะทราบรายละเอียดได้จากหน้า ๔๔ (ค) ส่วนที่ว่าการค้าผูกขาดคืออย่างไรนั้นดูได้ที่ข้อ
(ก) ต่อไป

(ก) สมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ ประกาศใช้กฎหมาย
ลักษณะขบถศึกบัญญัติไว้ว่า สินค้าบางอย่างเช่น ฝาง กฤษณา จาง้าง (ของพื้นเมือง) เป็น
ของหลวง ผู้ใดเอาไปมีความผิดฐานขบถ และเมื่อมีกฎหมายลักษณะอาญาหลวง กับบัญญัติ
เอาโทษในเรื่องเช่นนั้น ให้ทวนแล้วไหม้จตุรคุณ (ทวนคือเมียน ไหมคือปรับ) แสดงว่า
พระเจ้าแผ่นดินหรือรัฐบาลสมัยนั้นทำการผูกขาด ครั้นมีบริษัทชาวต่างประเทศเข้ามาตั้ง
ทำการในประเทศไทย แผ่นดินพระนารายณ์มหาราชบริษัทอังกฤษและฮอลันดาได้ทำการ
ผูกขาด ส่วนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวจีนได้ผูกขาดภาษีอากรต่างๆ และเพิ่งจะเลิกไปใน
สมัยรัชกาลที่ ๕ นี่เองจึงขอเตือนว่าอย่าหลงหรืองมงายไปว่า การค้าผูกขาดเป็นกรณีโดยเฉพาะ
ของสมัยอยุธยาเท่านั้น แม้สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เรานักยังมีอยู่ มูลเหตุสำคัญก็คือเรา
รวบรวมกฎหมายอยุธยามาใช้ เมื่อพบสิ่งใดไม่ดีเช่นเรื่องผูกขาดเราก็เลิก แต่การเลิกนี้
มิใช่จะกระทำโดยทันทีทันใด หากได้ค่อยๆ เลิกไปทีละเล็กละน้อยโดยมีข้อสังเกตว่า ถ้า
กรณีใดเป็นการเดือดร้อนแก่ประชาชนพลเมืองก็ให้เลิกไปก่อน ดังจะเห็นได้จากพระราช
กำหนดเกล้าเรื่องประมวลผูกขาดภาษีอากรไม่ชอบธรรม ในหนังสือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เล่ม ๓ หน้า ๒๔๗ เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนั้น ถึงกับโปรดเกล้าฯ
ให้ลงอาญาเมียนผู้ ที่ขอประมวลและเอาบุตรภรรยาเป็นโทษด้วย นี่ก็เป็นที่เห็นได้ชัดแล้วว่า
สังคมมนุษย์ย่อมอยู่สงบสุขได้ด้วยความเป็นธรรม ถ้าสังคมใดมีการเอารัดเอาเปรียบปราศจาก
ความยุติธรรมสังคมนั้นย่อมระส่ำระสาย มีข้อที่น่าจะคิดถามขึ้นว่า เหตุใดไม่ปล่อยให้
เสรีภาพเต็มที่เหมือนสมัยสุโขทัย ซึ่งจะกล่าวในข้อต่อไป

(ข) การผูกขาดภาษีอากรเกิดขึ้นเพราะเหตุใด ตอบว่าในชั้นแรกอาจเกิดขึ้นเพราะมีความจำเป็นก่อน เพราะมีเรือต่างประเทศเข้ามาค้าขาย ข้าราชการจึงจำเป็นต้องให้บรรทุกเอาอาวุธยุทธภัณฑ์ต่างๆ เข้ามาขายด้วย ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยของรัฐ รัฐจำเป็นต้องซื้อไว้เสียเอง ต้องตั้งคลังสินค้า และบังคับให้ขายแก่รัฐบาล รัฐบาลจะขายให้ราษฎรอย่างไรหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถึงตอนนั้นน่าจะแยกความคิดความเห็นลงไปว่า ถ้าจะขายให้ราษฎรก็จะต้องรอจนถึงคราวที่รัฐบาลได้อาวุธรุ่นใหม่ที่ดีกว่าหรือทันสมัยกว่ามาไว้ในมือแล้ว จะปล่อยให้ชาวบ้านมีอาวุธที่ดีกว่ารัฐก็ดูกระไรอยู่ ทั้งหมดนี้เป็นความคิดเห็นของข้าพเจ้าๆ เชื่อเอาว่าคงจะเป็นเรื่องค่อยเป็นค่อยไป คือเริ่มจากความจำเป็นหรือเหตุผลพอควรก่อน

ในเรื่องการผูกขาดบังคับซื้อแล้วขายเอาตามชอบใจ ย่อมได้กำไรงามมาก เลยรุกรลามไปถึงสินค้าอื่น ๆ ด้วย มิใช่แต่เพียงอาวุธยุทธภัณฑ์ดังกล่าวในวรรคต้น คือบังคับซื้อสินค้าบางประเภทจากราษฎรราคาถูก ๆ แล้วขายออกนอกประเทศได้ราคาแพงๆ เช่น บรรยายไว้บ้างแล้วในข้อ (ก) ที่ได้กล่าวถึงถึงสองเท่าตัวกับหลายประเภท การที่ต้องมีภาระเพิ่มขึ้นแก่ราษฎรดังนี้ ถ้ารัฐกระทำไปเพื่อประโยชน์แก่รัฐโดยตรง ก็อาจมีข้อแก้ตัวได้อยู่ว่า เพราะรัฐบาลมีหน้าที่เพิ่มมากขึ้น เช่น รักษาความสงบภายใน ปราบปรามโจรผู้ร้าย และจัดสาธารณูปโภคต่างๆ ขึ้น ย่อมต้องหารายได้มาจุนเจือเพิ่มขึ้นด้วยเป็นธรรมดา เป็นทำนองเก็บภาษีทางอ้อม ข้อแก้ตัวที่เราช่วยคิดให้ รัฐต้องช่วยราษฎรให้ได้ผลจริง จะทำเป็นกิจส่วนตัวของเจ้าใหญ่ นายโตหาควรไม่

(ก) ผลของการผูกขาดเป็นอย่างไร ความข้อนี้มีผลโดยสรุปที่เห็นได้โดยง่ายคือ ทำให้ของแพงมากเมื่อถึงมีราษฎรผู้จำเป็นต้องซื้อ แต่ในเวลาเดียวกันราษฎรจำต้องขายสินค้าที่ตนผลิตได้ในราคาถูกมาก ความข้อนี้จะตอบข้อสงสัยในวรรคต้นแห่งข้อ (๒) ว่า ใครซื้อถูกขายแพงหรือซื้อแพงขายถูก แต่ก็ไม่ยาลืมมองในแง่ดีไว้ด้วย เพราะสิ่งทั้งหลายย่อมต้องมีทั้งคุณและโทษ

(๓) ประวัติศาสตร์กฎหมายมรดก ในโอกาสเดียวกันกับที่มีการบัญญัติกฎหมายตั้งบรรยายแล้วใน (๑) และ (๒) ซึ่งเป็นเรื่องภาษีอากรนั้น ประเทศไทยสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ก็ได้มีข้อบัญญัติกฎหมายลักษณะมรดกไว้แล้ว เพราะเมื่อชุมชนรวบรวมกันจนเป็นประเทศ ต่างมีพื้นฐานที่อยู่ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นหลักแหล่งแล้ว ย่อมมีทรัพย์สินเงินทองข้าวของมีค่าขึ้นในครอบครัวของตน ผู้มรตพีย่อมเป็นห่วงบุตรหลานที่เป็นทายาทสืบสายโลหิต เมื่อเจ้ามรดกตายลงแล้วก็ต้องการให้ได้รับทรัพย์สินบรรดาที่ตนทำมาหาได้ไว้นั้น และทรัพย์สินตกทอดกันต่อไป เรียกว่า “มรดก”

(ก) สมควรศึกษาย้อนถอยหลังขึ้นไปว่า ทรัพย์สินของผู้ตายก่อนมีกรณีมรดกตกทอดนั้นเป็นอย่างไร ความข้อนี้มักปรากฏกฎหมายเขียนบรรยายไว้ในสมัยผู้ชนรวมกันอยู่เป็นหมู่เหล่าทรัพย์สินทั้งหลายที่ใครแสวงหามาได้ย่อมนำมาไว้ในหมู่คณะที่รวมกันอยู่ คือในสมัยโบราณทีเดียวนับถือเป็นของกลาง แม้แต่คนที่เข้มแข็งหามาได้ ก็ถือว่าตนเป็นเจ้าของมิได้ เมื่อเขาย่อมไม่มีอะไรจะเป็นมรดกตกทอดมายังบุตรหลาน ทรัพย์สินเป็นของกลางก็ยังคงเป็นของกลางต่อไปไม่ว่าใครจะตายลง ข้อบัญญัติอย่างนี้จะเห็นคุณประโยชน์อย่างไรบ้าง คิดว่าน่าจะจำเป็นสำหรับสมัยนั้น เพราะชุมชนหรือประเทศต้องกำลังพอเพียงทั้งในทางป้องกันตัว และในทางแผ่ขยายอาณาเขตและอำนาจ (ขอให้ดูในเรื่องเก็บภาษี) ส่วนในทางที่เป็นโทษขอให้ดูในข้อ (ข) ต่อไป

(ข) เพราะเหตุใดจึงเกิดมีมรดกตกทอดขึ้น น่าจะตอบว่าเพราะทฤษฎีที่ว่าทรัพย์สินทั้งหลายมีเจ้าของใคร จะต้องเป็นของกลางแม้คนที่หามาได้ตายลงก็ยังคงเป็นของกลางต่อไป ตามความในข้อ (ก) นั้น ขอแสดงความคิดเห็นไว้ว่า เป็นทฤษฎีที่ทำให้มนุษย์ต่างดัดข้อย่อยแต่พอตัว หากให้พอกันไปวันหนึ่งๆ จะสะสมไปทำไมเสียแรงเปล่าๆ อันเป็นเหตุแห่งความเสื่อมในชุมชน และเป็นอันตรายแก่เศรษฐกิจของชาติไม่มีทางจะมั่งคั่งรุ่งเรืองได้ เหตุนี้เองชุมชนที่เจริญขึ้นบ้างแล้วจึงต้องยอมรับนับถือสิทธิในทรัพย์สินสมควรให้มีการรับมรดกของผู้ตาย เกิดเป็นธรรมเนียมประเพณีให้ลูกหลานรับทรัพย์สินของผู้ตายเป็นมรดกสืบต่อ ๆ กันมาได้ จนธรรมเนียมประเพณีนี้ได้กลายมาเป็นกฎหมายในกาลต่อมาโดยประการฉะนี้ และข้อบัญญัติหรือกฎหมายมรดกก็มีใช้จะคงไว้ซึ่งหลักการเดิม

โดยตลอดกาล ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเพราะมีเหตุผลสมควรเพื่อเหมาะสมแก่กาลสมัย เช่นสมัยก่อนกรุงสุโขทัย สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยปัจจุบัน ซึ่งจะได้บรรยายตามลำดับในข้อต่อไป ส่วนรายได้ของรื้อนั้นจะเป็นกำลังแก่ประเทศชาตินั้น ถ้าวิชาภาษาศาสตร์จะดีกว่าวิชาอื่น คือวิชาที่ทรัพย์สินทั้งหลายเป็นของกลางเมื่อผู้มั่งคั่งครอบครองอยู่เมื่อสิ้นตนต้องตายลงทรัพย์สินนั้นก็ตกเป็นของกลางต่อไป

(ค) กฎหมายลักษณะมรดกสมัยสุโขทัย อันเป็นหัวข้อที่ ๓ เบื้องต้นนั้น มี/ประการใด หรืออีกนัยหนึ่งอาจเขียนเป็นแบบคำถามว่า มีหลักฐานอย่างไรว่า สมัยสุโขทัยมีกฎหมายมรดกแล้ว ตอบว่าข้ออ้างเป็นหลักฐานได้ก็คือจารึกในข้อ (ค) นั้น ความข้อปรากฏในคำจารึกรวมสองตอน ที่ว่าสองตอนก็เพื่อสะดวกแก่การอ่านการแปล แต่ที่จริงแล้วจารึกไม่มีวรรคไม่มีตอน และตอนมรดกที่กำลังพูดอยู่นี้ก็เป็นตอนเดียวกันเราแยกอธิบายเป็นสองตอนเสียเอง ตอนหนึ่งว่า “ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ล้มตาย หายกว่า” สำหรับตอนแรกนี้อธิบายคำว่า “กว่า” หมายความว่าตายเสีย คือตายเสียแล้ว หรืออีกนัยหนึ่งตายจากไป และบัญญัติต่อไปว่า “เข้าเรือนพ่อเชื้อเสือก้าน ข้างข (อ่านว่าข้างขอ) ลูกเมียเยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท บ้าหมาก บ้าพลู พ่อเชื่อนั่นไว้แก่ลูกมันสิ้น” เมื่อรวมความทั้งสองตอนเข้าด้วยกันหมายความว่าพลเมืองลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดล้มตายหายจาก (คำว่าลูกขุนในที่นี้ไม่ใช่พวกตระลาการแต่หมายความว่า เจ้าขุนมูลนาย หรือขุนนาง) เข้าเรือนของบรรพบุรุษ เสือก้าน ข้างม้า ฉางข้าว บ้าหมาก บ้าพลู ของบรรพบุรุษของเขา ให้เป็นมรดกแก่ลูกของเขาทั้งหมด คำในวงเล็บว่า “ข้างขอ” นั้น ข้าพเจ้าเขียนเติมตัว “อ” ตามหลังตัว ข. ลงไป เพราะถ้าคัดตามตัวเขามาเขาไม่เว้นวรรคหรือช่องไฟไว้เลย เมื่อติดต่อกับคำว่าลูกจะอ่านเป็น “ลูก” ภาษาซึ่งยากอยู่แล้วก็เลยไม่เข้าใจอย่างไร ส่วนคำยากอีกคำหนึ่งคือ “เสือก้าน” ข้าพเจ้าแปลว่าเสือก้าน โดยถือตามหนังสือกรมศิลปากร เรื่อง คำอ่านศิลาจารึกภาคที่ ๑ แต่ก็ได้ค้นพบหลายแห่งเขียนไว้ว่า “เสือก้า” ข้าพเจ้าดูตัวอักษรเดิมแล้ว เขาเขียนไว้ดังนี้ คำ (คำ)

ข้อบัญญัติมรดกบทนี้ ขอนำเอาเรื่องที่ค้นมากล่าวแซ่กไว้สักเล็กน้อย เพราะเป็นบทที่ช่วยสอดส่องให้สันนิษฐานได้ว่า เข้าเรือนย่อมรวมทั้งที่ดินที่ปลูกเรือน หรือว่า

นางข้าตามปกติกรรมทั้งที่ตนปลูกสร้างนางนั้นด้วย โดยที่ตนเจ้าของเดียวกัน และ
โดยที่รัฐหรือผู้เป็นอธิปัตย์ได้ยอมรับหรือบัญญัติให้รับรู้สิทธิซึ่งกันและกันแล้ว ส่วน
ป่าหมากป่าพลู ก็แสดงว่ามีส่วนมีนากันแล้ว คือมีส่วนหมาก ส่วนพลูแล้ว และในเรื่องที่
เกี่ยวกับที่ดิน ได้ปรากฏชัดเจนต่อมาในปี พ.ศ. ๑๙๐๓ ซึ่งจะได้กล่าวในข้อต่อไป

(ง) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
มีกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทที่ ๔๓ ปี พ.ศ. ๑๙๐๓ บัญญัติว่า “ห้วยป่าและทมิเจ้าของ
สืบสร้าง และผู้ขึ้นตาดได้แก่ลูกหลาน” ถ้อยคำสำคัญในประโยคนี้เป็นการกล่าวถึงเรื่อง
มรดกตกทอดที่เป็นที่ดินจึงได้จัดไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ สำหรับบทนี้ถ้าดูในกฎหมาย
ตราสามดวง ฉบับมหาวิทยาลัยให้ดูบทที่หรือข้อที่ ๕๕ ในเล่ม ๒ หน้า ๒๑๖ และ
ต่อมา พ.ศ. ๒๑๕๕ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒ หน้า ๑๖๑) สมัยแผ่นดินสมเด็จพระ
พระเอกาทศรถ ได้ประกาศกฎหมายลักษณะมรดกบังคับให้ญาติพี่น้องบุตรภรรยาผู้ตายทำ
บัญชีทรัพย์สินมรดกยื่นต่อสมุหมรดก เพื่อจัดการแบ่งปันตามกฎหมาย ซึ่งแสดงว่ามีบทบัญญัติ
อยู่แล้ว ให้แบ่งอย่างไร แต่ข้อควรสังเกตในที่นี้ได้เกิดขึ้นอย่างหนึ่งคือ ได้พบกล่าว
ถึงที่ดินเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓ ปรากฏจากประโยคว่า “ห้วยป่าและทมิเจ้าของสืบสร้าง ฯลฯ”
ทำให้สันนิษฐานย้อนถอยหลังขึ้นไปถึงเรื่อง เย่าเรือน ป่าหมาก ป่าพลู ตามข้อ (ค)
วรรคสุดท้าย เราจะต้องไม่เผลอไปว่ากฎหมายมรดกมีอยู่เพียงเท่านั้นทรัพย์สินมีค่าอื่น ๆ
ที่ไม่ใช่ที่ดินก็เป็นมรดก แต่เรามักเปรียบเทียบกฎหมายซึ่งกำลังพูดเรื่องมรดกที่เป็นที่
ดิน คือข้อบัญญัติเกี่ยวกับที่ดินคงจะมีอยู่แล้วไม่มากนักน้อยตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่ยังไม่ชัด
เท่าสมัยอยุธยา และในเรื่องที่ดินนี้จะถือเป็นหัวข้อบรรยายต่อไปอีกในโอกาสหน้า

(จ) ข้อสังเกตการแบ่งมรดกสมัยสุโขทัยกับสมัยกรุงศรีอยุธยาบาง
ประการ ในข้อนี้มีกฎหมายลักษณะมรดก บัญญัติให้สมุหมรดก ทำบัญชีมรดกขึ้นกราบ
บังคมทูลให้ทรงพระกรุณาแบ่งปันให้โดยพระราชกฤษฎีกา ตามที่เพ็ญบรรยายในข้อ (ง)
ที่ผ่านมามีตัวอย่างตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๑๖๑ แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ อันเป็นสมัย
อยุธยา นี้หมายความว่า จะแบ่งส่วนอย่างไรนั้นมีพระราชกฤษฎีกาอยู่แล้วแต่ต้องคืออธิปัตย์
ยังทรงอำนาจสูงสุดจึงต้องกราบทูล ยิ่งไปกว่านั้นการแบ่งมรดกในสมัย ๒๑๕๕ ยังต้องแบ่ง

เอามรดกของผู้ตายไว้เป็น *ภาคหลวง* เข้าพระคลังของหลวงด้วยอย่างน้อยร้อยละ ๒๕ และถ้าผู้ตายไม่มีมรดก มรดกภาคมรดกตกเป็นของหลวงอีกส่วนหนึ่งต่างหาก ซึ่งก็กราวร้อยละ ๒๕ หรือถ้าผู้ตายไม่มีญาติพี่น้องบุตรภรรยา มรดกตกเป็นของหลวงทั้งหมด แต่ควรทราบว่าคุณค่าผู้จะมีทรัพย์สินมรดกมาก ๆ อย่างนี้ ในสมัยนั้นย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นขุนนางผู้มั่งคั่งหรือเศรษฐีคนหนึ่งที่กฎหมายบัญญัติการแบ่งอย่างนี้สำหรับบุคคลประเภทนั้น หากจะใช้ทั่วไปแก่ทุกรายด้วยไม่ เพราะมีสมุหมรดกจัดการทำบัญชีทรัพย์สินอยู่แล้ว ท่านย่อมจะมีอำนาจหน้าที่ในอันที่จะพิจารณาทำความเข้าใจว่ามรดกควรหรือไม่ควรจัดการสถานใด ตลอดจนกำหนดส่วนแบ่งอย่างไรไปด้วยเสร็จเรียบร้อย ถ้ารายได้ไม่มีทรัพย์สินมรดกอันเป็นจำนวนควรจะทำก็ไม่ต้องทำ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้นขออย่าได้เข้าใจว่า สมุหมรดก จะต้องไปตรวจเองทำเองเหมือนต่งเสมียนพนักงาน ที่จริงนั้นท่านมีอำนาจอยู่ตามกฎหมาย ที่จะส่งหรือเรียกให้ผู้ครอบครองทรัพย์สินมรดกนั้น ๆ ทำบัญชีหรือทานบน ดังจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะมรดกในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๒ หน้า ๑๖๒ ความว่า “เสนาพฤธมายุราชมนตรีผู้มั่งคั่ง และเศรษฐีคนมั่งคั่งอยู่ในพระมหานครบันดาเข้าเฝ้ากิติ มีได้เข้าเฝ้ากิติ มีแก้วแหวนทองเงินสรรพทรัพย์สินสิ่งใด ๆ และเครื่องพิทยาทางปวงเป็นอันมากและผู้มีบรรดาศักดิ์ ทังน เป็นโรคอาพาธหนักถึงแก่อนิจกรรมถึงแก่กรรมกิติ ถึงแก่กรรมกิติให้สมุหะมรดกโดยกระทรวงการนั้น ทำบัญชีมรดกพิทยา และบัญชีแก้วแหวนทองเงินสรรพทรัพย์สินสิ่งใด แลบัญชีสมผล โดยขนาดตามสัตยานุสัจ แล้วให้เอามากราบบังคมทูลพระกรุณา ฯ ถ้ามีพระราชโองการมาณพระบันฑูลตรัสพระราชทานให้แต่งแก่ลูกหลานพี่น้องห้องพี่น้องถึงมรดกภาพนันใดให้สมุหะมรดกตราไว้โดยตรัสสั่งนั้น แล้วให้สมุหะมรดกเรียกพี่น้อง บุตรภริยา ผู้รักษาแก้วแหวนเงินทอง พิทยาทางปวงนั้น ออกมาตราเอาคำผู้รักษาของนั้นไว้ แล้วให้ทำบัญชีมรดกแลบัญชีสมผลให้จำเสมียนเอาหนังสือทานบนแก่ผู้รักษามรดกไว้จงหมั่นคง ให้ญาติพี่น้องบุตรภรรยาทำบัญชีทรัพย์สินมรดกมาขึ้นแก่สมุหมรดก ให้ทำบัญชีสมผลมาขึ้นแก่พระสุภาวະดี โดยสัตยานุสัจ”

ตามที่คักกฎหมายตรา ๓ ดวงมาลงไว้สมควรศึกษาให้เข้าใจว่า สมุหมรดก
คืออะไร มีอำนาจหน้าที่อย่างไร คำตอบโดยย่อเอาแต่ใจความก็คือ สมุหมรดกคือ
บุคคลผู้ได้รับแต่งตั้งให้มำนาจสั่งทายาทของผู้ตายให้ทำบัญชีทรัพย์สินมรดกบุคคลผู้มีฐานะดี
และมีหน้าที่นำความกราบบังคมทูลพร้อมด้วยบัญชีทรัพย์สิน เพื่อรับสนองพระบรมราช-
โองการเกี่ยวกับการจัดแบ่ง ส่วนคำว่า “ออกมาตราเอาคำผู้รักษา” ในตัวบทที่คักมานั้น
แปลหรือหมายความว่า “ออกคำสั่ง” หรือบันทึกถ้อยคำผู้รักษาทรัพย์สินไว้เป็นหลักฐาน

อนึ่งขุนนางในสมัยโบราณ มักมีทรัพย์สินประเภทหนึ่งเรียกว่า พักยา มีมาก
บ้างน้อยบ้าง สุดแล้วแต่ตำแหน่งหน้าที่ ทรัพย์สินนี้คนพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าพระราช-
ทานเป็นเกียรติยศ เช่น เครื่องยศ เสด็จสำหรับนั่งให้คนหาม เรือกันยา ข้างม้า หรือ
อาวุธยุทธภัณฑ์ ซึ่งทรัพย์สินประเภทนี้จะนำมาแบ่งเป็นมรดกมิได้ แต่ต้องส่งคืนเข้าพระคลัง
หลวงทงสน ขอนยอมแสดงว่าทรัพย์สินของผู้ตายมิใช่จะเป็นมรดกไปเสียทั้งหมด เพราะ
บางอย่างแม้จะเป็นของผู้ตายแต่กฎหมายไม่ให้ถือว่าเป็นมรดกอันควรแบ่ง เช่นทรัพย์สินเป็น
พักยา ที่บรรยายมาในวรรณคดีจะแบ่งมิได้ จำต้องคืนให้สมุหมรดกหรือผู้เป็นเจ้าของหน้าที่
รับมอบไปเข้าพระคลังหลวง ถ้าจะกล่าวสรุปอำนาจหน้าที่สมุหมรดกแล้ว คงจะมีอย่าง
น้อย ๕ ประการ คือ ๑. จัดทำบัญชีทรัพย์สินมรดก ๒. กราบบังคมทูล ๓. จัด
แบ่งเอาเป็นภาคหลวง ๔. พิจารณามรดกบางรายไม่ควรเข้าจัดการ และ ๕. เรียก
ทรัพย์สินพักยาคืนคลัง

บัดนี้เราจะลองเปรียบเทียบดูกับการแบ่งมรดกสมัยสุโขทัยบ้าง และบทบัญญัติ
เท่าที่ปรากฏก็คือ ลักษณะมรดกสมัยสุโขทัย ข้อ (ค) ซึ่งชัดเจนแล้วว่า “ของบรรพบุรุษ
ของเขาให้เป็นมรดกแก่ลูกของเขาทั้งหมด” ดังนั้นจึงหาปรากฏที่ใดว่าต้องมีภาคหลวงไม่
ในเรื่องภาคหลวงนั้น ถ้าจะเรียกให้เข้าใจง่าย ๆ ในสมัยนั้นน่าจะเรียกว่า ภาษีมรดก
ถ้าหากสมมุติว่ามีภาษีประเภทนี้

อย่างไรก็ดี แม้ในสมัยต้น แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะยังมีกฎหมายมรดกให้แบ่ง
ภาคหลวงจากมรดกของขุนนางหมศกดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป แต่ต่อมาภาคหลวงก็เบนอัน

เลิกไปหมดแล้ว คงจะเห็นได้จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ลักษณะมรดก ซึ่งไม่มีภาคหลวงอยู่เลย

(ง) ตำแหน่งสมุหมรดกยุบเลิกไปเมื่อใด ความข้อนี้ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์-ไพศาลเขียนไว้ว่า ตำแหน่งนี้มีอยู่นานเพียงใดไม่ปรากฏ ถ้าเขื่อนนั้นนักศึกษาจะลงวินิจฉัยดู เหตุผลที่ควรพิจารณาคือ มูลเหตุที่ต้องมีสมุหมรดกขึ้นนั้นเพื่อให้มีอำนาจหน้าที่แบ่งมรดกของบุคคลบางประเภทแก่ผู้ควรได้รับ และกันส่วนที่เป็นภาคหลวงเข้าพระคลังกับกันเอาทรัพย์สินที่เป็นพินัยสงวนเป็นของหลวงกับทั้งจะต้องพิจารณานำความกราบบังคมทูล ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะสันนิษฐานไปพลางก่อนว่า เมื่อการแบ่งมรดกเป็นภาคหลวงยกเลิกไปหรือเมื่อพระมหากษัตริย์ไม่ทรงวินิจฉัยเอง ความจำเป็นที่ต้องมีสมุหมรดกก็ย่อมจะหมดไปพร้อม ๆ กันด้วย หรือถ้าไม่พร้อมและไม่ใช้ระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันนัก ก็คงเป็นโดยได้ยุบเลิกตำแหน่งสมุหมรดกไปก่อน แล้วมีข้อตำแหน่งหน้าที่อื่นขึ้นมาแทนให้จัดการกับทรัพย์สินมรดกที่เป็นภาคหลวง แต่อำนาจหน้าที่อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จนกระทั่งเมื่อมีศาลขึ้นแล้วคดีมรดกขึ้นศาล ๆ ย่อมทำหน้าที่แบ่งมรดกส่วนที่เป็นภาคหลวงไว้ได้ สมุหมรดกก็ไม่จำเป็นต้องมีต่อไป เพราะถ้ายังคงไว้ อาจจะฟังข้อเท็จจริงต่างกับศาลเขาก็ได้ และเป็นความจริงที่จะคิดว่าศาลย่อมจัดการได้ถูกต้องเด็ดขาดดีกว่าสมุหมรดก สรุปแล้วสมุหมรดกยุบเลิกไปด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ๑. เพราะเลิกเก็บภาคหลวง ๒. มีศาลพิจารณาพิพากษาคดีมรดกขึ้นแล้ว และ ๓. พระมหากษัตริย์ไม่จำเป็นต้องทรงรับภาระวินิจฉัยหรือทรงสั่งการด้วยพระองค์เองต่อไป การที่คดีวินิจฉัยยกกระแสนั้นจึงนึกด้วยอาศัยเหตุผลว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ศาลฎีกาพิพากษาโดยคำพิพากษาฎีกาที่ ๒๙๖/๒๔๖๑ ว่าที่ศาลล่างแบ่งภาคหลวงด้วยนั้น ศาลฎีกาไม่เห็นชอบด้วย หมายความว่า คดีเรื่องนี้คงจะเกิดบนที่ศาลชั้นต้นก่อนแล้วไม่กับ และคดีถึงเวลานี้คงจะไม่ถึง ๖๐ ปี แต่เวลานั้นศาลชั้นต้นก็ยังแบ่งมรดกเป็นภาคหลวงอยู่ แสดงว่าตำแหน่งสมุหมรดกน่าจะหมดความจำเป็นลงแล้ว การทำบัญชีหรือสั่งให้ทำบัญชีทรัพย์สินมรดก ตลอดจนการจัดแบ่งมรดกเพื่อนำขึ้นกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ก็คงจะไม่ต้องทำอีกเลย หรือไม่ต้องทำทุกรายเหมือนสมัยโบราณ ข้อสำคัญก็ตรงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศาลกตั้งแล้ว สมุหมรดกก็ไม่เลิกเด็ดขาดลงไป ถ้าบัญชีทรัพย์สิน

ของสมุหมรดกเกิดไปขัดกันเข้ากับจำนวนทรัพย์สินมรดกในท้องสำนวนของศาลจะอย่างไร
 ปัญหาคงจะมีได้แน่ เพราะสมัยสมุหมรดกก็มีศาลอยู่แล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าในทางปฏิบัติ
 ครั้นนั้นจะต้องถือตามสำนวนศาล เพราะมีการสืบพยานหลักฐานต่างๆ และจะต้องฟังตาม
 คำพิพากษา แต่ถ้าสมุหมรดกมีเหตุผลพิเศษจริง ๆ ที่จะขัดแย้งกับศาล ก็น่าจะมีทางเดียว
 คือขอรับพระบรมราชวินิจฉัยในฐานะทรงเป็นองค์อธิปัตย์ และอ้างกฎหมายที่ให้อำนาจตน
 ไว้ (ดูที่หน้า ๔๙ ข้อ ง.)

(๔) ประวัติศาสตร์กฎหมายว่าด้วยลักษณะตระลาการ
 ในสมัยปัจจุบัน ข้อบัญญัติเกี่ยวกับคุณสมบัติตระลาการมีอยู่ในพระราชบัญญัติระเบียบ
 ข้าราชการฝ่ายตุลาการ แต่จัดอยู่ในหมวดว่าด้วยการสอบคัดเลือกกับวินัยและการลงโทษ
 ส่วนที่เป็นบทห้ามหรือบทลงโทษก็มีทั้งในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาและประมวลกฎหมาย
 อาญาเมื่อตุลาการทำผิดทางอาญา แต่ก็เป็นที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก เมื่อความจริง
 ปรากฏขึ้นว่า บทกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้มีมานานแล้ว จึงสมควรจะได้ศึกษาให้เข้าใจ
 ในลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมายว่า บทกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้มีบัญญัติเดิม ๆ
 มาเท่าที่ค้นคว้าได้แล้วนั้นเป็นประการใด วิวัฒนาการต่อมาโดยลำดับอย่างไร
 และเคยวนเป็นอย่างไร แต่จำเป็นต้องติดตามระว่างสังเกตไปโดยตลอดด้วยว่าบทใด
 เป็นเพียงคำสั่งสอนหรือมารยาท บทใดเป็นกฎหมายที่บัญญัติเอาโทษแก่ตุลาการผู้ละเมิด
 เพราะกฎหมายเก่ากับประมวลกฎหมายในปัจจุบันจัดหมวดหมู่ไม่เหมือนกัน ขอยกตัวอย่าง
 กฎหมายเก่าซึ่งนำเอาบทกำหนดโทษฐานละเมิดอำนาจศาลไปลงไว้ในลักษณะตระลาการ
 คือ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๑ หน้า ๓๘๔ มาตรา
 ๗ ความว่า “ลูกความต่อลูกความจะเลาะเถียงกันกลางกระลาการไว้ ท่านว่าให้กระลาการ
 ห้ามปรามเสีย ถ้าฝ่ายโจทก์ก็ตีฝ่ายจำเลยก็ตีมีฟังไว้ท่านว่าให้ภูตฯเอาคำจำผู้ฟังนั้น
 ไว้อย่างใดแล้วจึงถอดข้อเอาออกให้ว่าความ” (ภูตฯคือเสมียนในทั้น คือเสมียนศาล)

สรุปแล้วพอจะกำหนดหัวข้อโดยย่อให้สังเกตจดจำง่ายว่า ๑. บทบัญญัติเดิม
 ส่วนมากพบแต่เป็นคำตักเตือนในทางมารยาท ๒. สมัยอยุธยาข้อบัญญัติยังปะปน

กันอยู่ จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และ ๓. สมัยปัจจุบันบัญญัติแยกจากกันชัดเจนแล้ว ดังที่บรรยายไว้เบื้องต้นแห่งข้อ (๔) นี้

(ก) กฎหมายอันเป็นข้อบัญญัติถึงคุณสมบัติตุลาการสมัยสุโขทัยมี
อย่างไร จะได้หยิบยกมาบันทึกบรรยายไว้โดยย่อดังต่อไปนี้

๑. ราชฎรสามัญหรือขุนนางมียศศักดิ์ตาม หากว่าเกิดลอยความกันไต่สวนได้
ความจริงแล้ว จึงตัดสินไปโดยข้อสุจริต ไม่เข้าข้างผู้ล่ไม่ลำเอียงทางผู้ช่อนหรือผู้ทุจริต
ปีตบ้งอำพรางใด ๆ และในคำจารึกเขียนไว้ว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนผิแล ผิดแผก
แสดกว้างกัน สวณดูแท้แล้วจึงแล่งความแก่ข้าด้วยข้อ บ่เข้าผู้ล่กับผู้ช่อน” (คำ
ว่าแสดกว้าง ให้อ่าน แสด-กว้าง คือพิพาทกัน ส่วนคำว่า แ่งความ คือตัดสินความ)

๒. ความอีกตอนหนึ่งว่า เห็นของเขาย่ายินด้อยากได้ อย่าโลภเห็นแก่ลาภ
สักการซึ่งในคำจารึกใช้คำดังนี้ “เห็นข้าท่านบ่ใครพินเห็นสินท่านบ่ใครเคียด”
วรรคนี้ถ้าแปลตามพจน์ขณะแล้ว “เห็นข้า” ๔ คือสิ่งของหรือของกำนัล ส่วน “เห็นสิน”
อาจเป็นสินบลหรือสินน้ำใจก็ได้ แต่แปลแบบใหม่สินเนอความเพราะว่าไปตามพจน์ขณะ
จึงควรมีอรรถาธิบาย คือแปลโดย “อรรถ” ต่อไป

ข้อความทั้งสองตอน คือข้อ ๑ และ ๒ ข้างต้น เป็นข้อบัญญัติมีความหมาย
อธิบายถึงคุณสมบัติของผู้พิพากษาศาลการในสมัยสุโขทัย (แต่ไม่มีบทกำหนดโทษ ถ้าหาก
จะมีโทษก็คงจะเป็นโดยองค์อธิปัตย์พิจารณาตามที่เห็นสมควร) คือ ผู้พิพากษาศาลการ
สมัยสุโขทัยต้องพิจารณาพิพากษาอรรถคดีไปด้วยความซื่อสัตย์ยุติธรรมไม่ว่าคู่ความฝ่ายใด
จะเป็นเจ้าขุนมูลนาย เป็นขุนนางมียศศักดิ์หรือว่าเป็นเพียงราชฎรสามัญ ก็ต้องไม่เอน
เอียงเข้าข้างฝ่ายใด ต้องไม่พิพากษาโดยเห็นแก่ลาภสักการ หรือสินบลรางวัลอย่างใด ๆ
ทั้งสิน ทั้งยอมแสดงว่าขุนศาลตระลาการนั้นมานานแล้วจะเรียกข้อผิดเพี้ยนกันไปอย่างไร
ไม่สำคัญ แต่บุคคลผู้ทำหน้าที่นั้นต้องมีมานานแล้วแน่ แม้เรื่องเก่าที่เล่ามา เช่น เรื่อง
มโนสารอำมาตย์ ก็พอเห็นเป็นตัวอย่างอยู่ อนึ่งในศิลาจารึกมีคำว่า “ลูกขุน” อยู่ด้วย
จึงรีบเข้าใจไว้เสียแต่เริ่มแรกว่า มีความหมายว่าเจ้าขุนมูลนาย หรือขุนนาง เพราะต่อไป

เราจะศึกษาเรื่อง “ลูกขุน” ในกฎหมายตราสามดวงและกฎหมายอื่น จะต้องไม่เข้าใจผิด และก็ได้บรรยายไว้คร่งหนึ่งแล้วในเรื่องมรดกสมัยสุโขทัย

มีข้อควรระวังเมื่อจะถามว่า ตุลาการทำทุจริตผิดหน้าที่ในสมัยสุโขทัยจะมีโทษหรือไม่ เพราะจะมัวหลงเข้าใจผิดคิดว่ามีเพียงคำตักเตือนในทางมารยาท ที่จริงแล้วบ้านเมืองมีข้อมแป เมื่อข้าราชการทำผิดถึงอย่างนั้น องค์อธิปัตย์จะปล่อยปละละเลยไว้ได้อย่างไร ประชาชนพลเมืองจะระส่ำระสายถึงหากจะยังไม่มีการหมายลายลักษณ์อักษรกำหนดโทษไว้ องค์ประมุขก็จะทรงลงโทษได้ตามที่เห็นสมควร

(๗) ลักษณะตระลาการสมัยอยุธยาอย่างไรบ้าง ความข้อนี้ปรากฏว่า สมัยนั้นคำภีร์พระธรรมศาสตร์ที่เราคัดเขามาแล้วไว้ดังต่อไปนี้ “บุคคลผู้ใดผู้เป็นตระลาการล่วงเสียซึ่งยุติธรรมด้วยยะคติ ๔ ประการ คือ รัก โกธ กลัว หลง แล้วพิจารณาความผิดจากพระธรรมศาสตร์และลำเอียงเข้าด้วย ฝ่ายโจทก์ ฝ่ายจำเลย อันว่าเกียรติยศและโภคสิริสวัสดิแห่งตระลาการนั้นก็จะถอยเสื่อมสูญไปประจักษ์พระจันทร์ในวันกาฬปักษีจะถึงซึ่งเดือนครันเป็นอันมาก อันว่าบุคคลผู้ใดเป็นตระลาการมิได้ล่วงเสียซึ่งยุติธรรมด้วยยะคติ ๔ ประการดังกล่าวนั้น และประกอบด้วยสี่สัจย์ และพิจารณาข้อคดีแห่งราชฎาทรงปวงถูกต้องตามพระธรรมศาสตร์กล่าวไว้นั้น อันว่าเกียรติยศและโภคสิริสวัสดิมงคลแห่งตระลาการ ผู้นั้นก็จะจำเริญขึ้นทุกวันจุลพระจันทร์ในวันสุรปักษี” พึงสังเกตว่าเนื้อความในคำภีร์ที่ยกมากล่าวนั้น หาใช่บทกำหนดโทษแก่ตระลาการไม่ หากเป็นทำนองคำตักเตือนในทางมารยาท หรือบางทีก็ทำนองเป็นคำสาปแช่ง แต่ต้องไม่ลืมว่าเรากำลังพูดเรื่องคำภีร์เก่าแก่ที่เราคัดเขามา ที่จริงนั้นในสมัยอยุธยา ถ้าตุลาการทำทุจริตผิดกฎหมาย ก็อย่าหวังเลยว่าจะไม่มีโทษ ขอยกตัวอย่างเช่นในพระไอยการลักษณะตระลาการ^๕ เอง เมื่อได้แสดงเป็นสาขาดียกเป็นบทมาตรา^๕ แล้วก็มีมาตรา ๗๕ (ดูที่หน้า ๕๙ (ค) วรรคที่สอง) บัญญัติไว้มีใจความว่า ตระลาการทำทารุณแก่ลูกความ เช่นผูกมัดจองจำโดยไม่มีเหตุสมควร ท่านว่าทำละเมิดพระราชอาญาพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นเป็นต้น (ขอให้สังเกตในข้อต่อไปด้วย)

๑. ลักษณะตระลาการตามคำกร่อนทภาษ อันมโนสวาทจารย์แสดงไว้ในลักษณะอันชื่อว่าอินทภาษนั้น บาลีว่า ลักษณะแห่งผู้พิพากษาและตระลาการทั้งหลาย อันรู้สนมมโธวาทแห่งสมเด็จพระอินทราชา ตั้งอยู่ในสัจยและศีล มีอาการอันเที่ยงตรงตั้งตราฐและบันทิต มีจิตมัยมอย่างกลาง มิได้ถึงซึ่งอะคตธรรม ๔ ประการ นักเป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติของตุลาการอีกเช่นกัน ในข้อนี้จะจะมีผู้สงสัยว่า เหตุใดจึงเขียนบรรยายไว้เป็นสมัยอยุธยา ขอตอบว่าเป็นคัมภีรท์เก่ามากก็จริง แต่เราก็คงค้นพบและศึกษาได้จากกฎหมายตรา ๓ ดวง แสดงว่าในสมัยอยุธยายังสนใจและใช้อยู่หรือได้อ้างเอามาใช้ด้วย

๒. ทมาแห่งคำกร่อนทภาษ เมื่อได้กล่าวถึงคำกรณชนแล้วก็น่าจะได้ทราบประวัติหรือที่มาเสียด้วยตามสมควร กล่าวคือ เรื่องที่มาแห่งคำกรณชนมีอธิบายเล่าไว้ในคำกร่อนทภาษนั้นเองว่า เทพบุตรองค์หนึ่งปรารถนาได้ทิพยพินานอันมีรสมีสวางรุ่งเรืองงามยิ่งนัก ซึ่งเป็นพินานสำหรับผู้เป็นมนุษย์ได้เห็นว่าพิพากษากิจคดี แล้วได้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีโดยข้อสัตย์สุจริตเป็นยุติธรรมมิได้ผิดพลาด แล้วดับชีวิตจากชาติมนุษย์มาเกิดในเทวโลกครองพินานนั้น เทพบุตรองค์นั้นจึงจุติมาเกิดในตระกูลมหาอำมาตย์ผู้พิพากษาคดีความในเมืองพาราณสี ครั้นบิดาตายก็ได้ครองตำแหน่งผู้พิพากษาแทนบิดา และได้ว่าพินานที่จะพิพากษาอรรถคดีโดยครองธรรมอันประเสริฐให้เป็นยุติธรรมบริสุทธิ์ สมเด็จพระอามรินทราชา (อมรินทร์) จึงจำแลงพระองค์ลงไปทรงประทานคำสั่งสอนคดีธรรมแก่ผู้พิพากษา ๔ ประการแก่เทพบุตรผู้ไปเกิดเป็นบุตรมหาอำมาตย์ผู้นั้น และโปรดให้เรียกชื่อว่า **หลักอินทภาษ** อันเป็นนามของพระองค์ คดีธรรมดังกล่าว ก็คืออคติ ๔ ซึ่งจะได้บรรยายในข้อต่อไป

๓. อคติ ๔ ประการคืออะไร ดังได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๒ ว่าพระอินทร์ทรงสั่งสอนคดีธรรมแก่ผู้พิพากษา ๔ ประการ จึงได้มีอธิบายต่อไปว่า อคติธรรม ๔ นั้น คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภาษาคติ โมหาคติ

ฉันทาคติ คือ จิตมีความรักใคร่พอใจ ผู้ที่ปราศจากอคติชอบข่มไม่โลภ ไม่เห็นแก่สินจ้างสินบน แม้ญาติพี่น้องพวกพ้องเป็นความก็พิพากษาไปโดยยุติธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใด

โศกาคติ คือ จิตมีความโกรธ พยาบาท จ้องแหว ผู้พิพากษาต้องปราศจากอคติ ข้อนั้น ทำให้ใจเป็นกลาง แม้แต่คู่ความฝ่ายใดจะเป็นผู้ผิดใจกันอยู่ก่อนก็ไม่แก่งัดทำให้เป็น ฝ่ายแพ้เพราะความโกรธ พึงพิจารณาพิพากษาไปเป็นกลางโดยยุติธรรม

ภะยาคติ คือ จิตหวั่นไหวหวาดกลัว ผู้พิพากษาที่ปราศจากอคติข้อนั้นย่อม พิจารณาไปด้วยจิตอันมั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่กลัวภัยจากฝ่ายใด เช่นว่าเขาเป็นใหญ่ เป็น คนสำคัญ ถ้าตัดสินใจให้แพ้จะเดือดร้อน แต่ต้องยึดสุจริตธรรมเป็นที่ตั้ง แล้วพิจารณา พิจารณาไปตามบทกฎหมาย

โมหาคติ คือ จิตหลงไหลมึนเมาไม่รู้ ไม่เข้าใจ ผู้พิพากษาผู้ที่ปราศจากอคติข้อนั้น ย่อมพิจารณาพิพากษาคติด้วยสติปัญญาปราศจากอคติอันบริสุทธิ์ พึงพึงสังเกตเห็นว่าฝ่ายใดควร แพ้ ฝ่ายใดควรชนะ ไม่บังคับบัญชาหรืออคติด้วยมีความมืดมนหลงไหล ถ้าเหลือสติปัญญา ของตนก็ปรึกษาหารือบัณฑิตผู้รู้แล้วใคร่ครวญปฏิบัติไปโดยรอบคอบถึถ่วงระบอบความ

อคติธรรม ๔ ประการ มีบรรยายไว้ในหนังสือของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ ละเอียดและน่าสนใจมากทั้งเนื้อความและถ้อยคำสำนวน ขอให้ทุกคนสนใจไปอ่านดูด้วย หรือจะรู้ละเอียดยิ่งกว่านั้นขึ้นไปก็หาดูได้จากหลักสูตรนักธรรมตรีและโทแห่งพุทธศาสนา

๔. ตุลาการไม่เที่ยงธรรมมีบาปอย่างไร ในหลักอินทภาษท่านเปรียบไว้ด้วย บาปหนักยิ่งนัก ท่านกล่าวไว้ว่าดังนี้ “อนึ่งแม้บุคคลใจบาปพิฆาฏฆ่าเสียซึ่งหมู่นิกร นารินางอันหาผิดบ่มีได้ และพินฆ่าพรหมณ์อันทรงพรหมจรรย์ได้ถึงสี่ร้อย ฆ่าคชสาร โคควากีได้ถึงพัน และกองบาปกองกรรมหนักเป็นอันหนัก ถึงฉะนั้นก็ไม่ทันเท่าบาป กรรมอันบุคคลบังคับความมิได้เที่ยงตรง เหตุตั้งนั้นนักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยปัญญาญาณ พึงเว้นเสียซึ่งอคติอันเรากล่าวมานี้ แล้วพึงเล็งแลดูด้วยราชศาสตร์อันวินิจฉัย มหาอำมาตย์ แต่โบราณดำรงหัตถ์ตรองด้วยปฏโชบายแล้ว และตั้งไว้เป็นบันทึกตัดสินความสืบ ๆ มา ฯลฯ” ตอนนี้น่าจะถือได้กระมังว่าเป็นคำแนะนำในทางมารยาท แต่ก็มีคำอธิบายเกี่ยวกับวิธี พิจารณาปะปนอยู่บ้าง ส่วนบทกำหนดโทษปรากฏมีขึ้นเมื่อใดจะได้บรรยายในข้อต่อ ๆ ไป

(ค) กฎหมายลักษณะตระลาการแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ มาตรา ๓๖ ว่า พระมนูสารท่านว่า ผู้พิพากษาทระลาการทั้งหลายให้เร่งตั้งไว้เอาธรรมวาจาจึ่งเที่ยงแท้

อย่าให้เป็นบาปเป็นโทษ อย่าขงอย่าโกรธแค้นความ อย่าให้ลำเอียงอารมณ์อิจฉาริชยา
แก่ราชกรัณฑ์ลูกความทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอคัดลอกมาตราต่าง ๆ มาลงไว้บ้างตามสมควร เพื่อ
ให้ท่านใช้เป็นหลักฐานข้ออ้างว่าสมัยอยุธยาธิบดีกำหนดโทษตุลาการแล้ว กล่าวคือ

มาตรา ๗๕ ตระลาการมิควรข่มเหงเป็นขู้เมื่อยลูกความกิด ข่มขืนลูกความถึง
ข้าเรากัด ยุตยอธบ่า ขอบักผลักใสลูกความโดยอุกอาจตั้งน ท่านว่าตระลาการทำละเมิด
พระราชอาญาพระผู้เป็นเจ้า (ให้ดูประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เล่ม ๑ หน้า ๔๐๘)

มาตรา ๙๐ คู่ความให้สินจ้างแก่ผู้พิพากษาศระลาการ ฯลฯ ให้ลงโทษแก่ผู้รับ
สินจ้างและไหมทวิคุณ (ให้ดูเล่ม ๑ หน้า ๔๑๓)

มาตรา ๑๐๘ นายสุภาตระลาการทำขู้ด้วยลูกความ ถ้าหญิงร้องแรกขัติของมิพัง
ทำข่มขืนด้วยบังอาจไซ้ให้ไหมตราลาการทวิคุณแล้วให้ถอดเสีย (ให้ดูเล่ม ๑ หน้า ๔๑๙
และถ้าเป็นกรณีหญิงยินยอมมิได้บัญญัติไว้ด้วย)

มาตรา ๑๑๓ โจทก์กิด จำเลยกิด ฝ่ายข้างหนึ่งเป็นญาติพี่น้องตระลาการ ท่าน
มิให้ตระลาการนั้นพิจารณาเป็นอันขาดทีเดียว (ให้ดูเล่ม ๑ หน้า ๔๒๐-๑)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทลงโทษตุลาการสมัยอยุธยาธิบดีแจ้งแล้วอย่างไร และสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นเรารู้ได้โดยเราคัดเอากฎหมายอยุธยามาใช้ จึงขอเตือนซ้ำไว้กว่า
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างไร จงอย่าลืมความข้อนี้ มีความสำคัญตลอดไปในคำ
บรรยายว่ามีบทกฎหมายหลายเรื่องที่เราใช้กฎหมายเก่า คือกฎหมายตรา ๓ ดวง เราใช้
ตรา ๓ ดวงอยู่จนกระทั่งมีบทกฎหมายใหม่แทนตรา ๓ ดวงตั้งเช่นปัจจุบันนี้ ของเก่าจึง
เป็นอันต้องถูกยกเลิก ฉะนั้นการจะดูข้อต่อไปเช่นข้อ (ง) ก็พึงเข้าใจตามนี้

(ง) ลักษณะตระลาการในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ในกฎหมายน
บทมาตราที่เกี่ยวกับตระลาการ คือ—

มาตรา ๓๓ คดีฉ้อความโดยกระทรวงตนได้ว่ากล่าวพอจะว่ากล่าวได้มิได้ว่ากล่าว
นิ่งไว้เป็นอาชวณ คดีพิจารณาบังคับบัญชา มิให้สิ้นสำนวนแถลงสำนวนรอนถ้อย

คำเข่าบ่มีแจ้งจริงก็ ก่ล่าวถ้อยคำลำเอียงเถียงแทนลูกความอวยให้แกข้างหนึ่งเพราะเห็น
แก่สินจ้างสินบน.....เข้าด้วยข้างหนึ่ง เรียกเอาเงินทองแก่ลูกความลาเหลือ พิจารณา
ไม่เป็นธรรม เอาลูกความใช้งานของตน ทำชู้ด้วยลูกความ...ดังนี้ ท่านว่าผู้บนละเมิด
มีโทษ ๖ สถาน

ในเรื่องโทษ ๖ สถาน^๕ มีกล่าวไว้หลายแห่ง ควรจะตั้งเป็นคำถามไว้ว่าเข้าใจ
อย่างไรไม่ควรจะเข้าใจว่าให้ลงโทษทั้ง ๖ สถานหรือลงหมดทุกๆสถาน ความจริงเป็นคุณพินิจ
ในการกำหนดโทษว่า คดีเรื่องใดควรจะใช้โทษสถานใด ตัวอย่าง เช่นกฎหมายลักษณะ
โจรมาตรา ๔๖ บัญญัติว่า “ให้ผู้เป็นอธิบดีศรีนครบาลจงพึงรู้ซึ่งลักษณะแห่งโจร ว่าเป็น
องค์โจรใหญ่ หลาสมโจร หลาสมด้วยผู้สมโจร แล้วให้ดูโทษโจรต้องด้วยออกอุทโทษใหญ่
จะต้องด้วยมหันโทษใหญ่จะต้องด้วยครุโทษ หลาจะต้องด้วยมณิโทษ หลาจะต้องด้วย
ลหุโทษ โทษโจรอันควรลงทัณฑ์จะอนุทัณฑ์นั้น โจรเหล่าใดจะอาบัติเสีย โจร
เหล่าใดจะตัดสิ้นมือ โจรเหล่าใดจะด้วยทวนลวดหนั่งแลไม้หยาบ โจรเหล่าใดจะ
จะบาใหม่จำข้อคาโชตรวน โจรเหล่าใดจะเอาทวนบนภาคธรรมไว้นั้นให้พิจารณาตูลง
ถ่องแต่ก่อน จึงให้กระทำทัณฑ์โทษตามพระราชาบัญชา” ดังนั้นย่อมจะเห็นได้ชัดแล้วว่า
ให้ศาลใช้คุณพินิจลงโทษสถานใด และโทษที่ลงนั้นสรุปแล้วก็มี ๖ สถาน คือ ประหารชีวิต
ตัดสิ้นมือ ทวน (เขี่ยน) จำข้อตรวน ข้อคา ปรับไหม และภาคธรรม (ทัณฑ์)

สำหรับมาตรา ๓๓ ดังกล่าวมาในวรรคต้น^๕ มีข้อควรสังเกตศึกษาและวินิจฉัย
(ควรดูข้อความโดยละเอียดได้กฎหมายตราสามดวง ฉบับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒ หน้า ๓๙๓)
การห้ามไม่ให้รับสินจ้างสินบนก็มีอยู่แล้ว เหตุไฉนยังมีการห้ามเรียกเงินทอง
แก่ลูกความลาเหลือรวมอยู่เกือบจะเป็นประโยคเดียวกัน ทำให้เกิดสงสัยว่าการเรียก
เงินทองตามมตรา^๕เป็นเงินสินบนหรือเงินอะไร ความข้อนี้เข้าใจว่า เฉพาะเรื่องเรียก
เอาเงินทองแก่ลูกความลาเหลือ^๕นั้นเป็นคนละเรื่อง คนละประโยคกับสินจ้างสินบน จะต้อง
ทราบเสียก่อนว่าครั้งโบราณนั้นคำอาชกรรมนิยมตกได้แก่กระลาการ หาใช่เรียกเป็นราย
ได้ของรัฐอย่างเดี๋ยวนี้^๕ไม่ ดังจะเห็นได้ในลักษณะพระธรรมนูญบทที่ ๒ ซึ่งมีใจความ
เป็นทำนองเดียวกันแต่ชัดกว่า คือใช้คำว่า “เรียกค่าริชชาให้ลาเหลือ” (ขอให้ดูเหตุผล

คำวินิจฉัยโดยละเอียดในวรรคต่อไป) และต้องเข้าใจต่อไปว่า อัตราค่าฤชาธรรมเนียมต้อง
มีกำหนดอยู่ก่อนแล้วอย่างแน่นอน จึงได้มีข้อห้ามมิให้เรียกจนล่าเหลือ คือไม่ให้เรียกลา
หรือเกินเหลือไปจากอัตราที่กำหนดอยู่ ส่วนที่ห้ามทำชู้ด้วยลูกความก็เป็นเพราะสมันน
ลูกความอยู่ในความดูแลของตระกูลการสมควรเข้าใจกฎหมายโบราณโดยนัยดังนี้ จึงบันทึก
เตือนไว้

อนึ่งในเรื่องเรียกเงินจากลูกความนั้น เมื่อมีปัญหาขึ้นว่าเรียกเป็นค่าอะไรอย่างไร
เป็นผิดหรือเพียงไรไม่ผิด จึงขอคัดความบางตอนในลักษณะพระธรรมนูญ บทที่ ๒ จาก
กฎหมายตราสามดวงมาลงไว้ดังนี้ “และแนะนำเสมียนสอนลูกความ ทำชู้ด้วยลูกความ
และเรียกบริตตาให้ล่าเหลือ และอาวณเอนความไว้ให้ข้าพ้นพระราชกำหนด ผิด
ตระหวงล่วงกรม ฯลฯ” ดังนั้นย่อมจะเห็นได้แล้วว่า การเรียกเอาค่าฤชาธรรมเนียมล่าเหลือ
ก็เป็นข้อห้ามอยู่ จะตีความเป็นเงินสินบนไปเสียทุกหนทุกแห่งหาควรไม่ ขอให้สังเกตคำว่า
บริตตา คงจะเป็นอื่นไปไม่ได้ จะต้องเป็นค่าฤชาธรรมเนียมนั่นเอง คือคำว่า “บริตตา”
ต่อมาเขียนว่า “ฤชา” หมายความว่า ค่าฤชาธรรมเนียม จริงอยู่ พระธรรมนูญเป็นเรื่อง
อำนาจศาลว่าเรื่องอะไรควรขึ้นศาลได้ แต่เราก็ได้อาศัยเอาเป็นหลักวินิจฉัยกฎหมายอื่นที่
ยังสงสัยกันได้ อนึ่ง กรณีที่ไม่ต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมก็มีอยู่คือ พระราชกำหนดเก่า
เรื่องคดีความที่ห้ามเรียกค่าฤชาธรรมเนียม ในหนังสือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๓ หน้า ๑๗๙ ซึ่งมีใจความสำคัญว่า ถ้าพระราชอาชฎ
จะฟ้องร้องโรงศาลกรมใด ๆ ว่ามีผู้เบียดบังฉกฉวยทรัพย์ของหลวง หรือทำลายพระพุทธรูป
พระสถูป พระเจดีย์ ห้ามอย่าให้เรียกค่าฤชาธรรมเนียม

(จ) บทกฎหมายปัจจุบันที่เกี่ยวกับตุลาการ กล่าวโดยย่อ คือ:-

๑. พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ ๒๔๙๗ มาตรา ๒๐ ผู้ที่จะ
สมัครสอบคัดเลือกเข้าเป็นตุลาการต้องมีสัญชาติไทย อายุไม่ต่ำกว่า ๒๕ ปี เป็นผู้เลื่อมใสใน
การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต หรือนิติศาสตร์
บัณฑิต หรือสอบไล่ได้วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม
หรือสอบไล่สำเร็จวิชากฎหมายจากคณะนิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหา-

วิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๗๖ หรือสอบไล่ได้ปริญญา หรือประกาศนียบัตรทางกฎหมายจากต่างประเทศ ซึ่ง ก.ต. (คณะกรรมการตุลาการ) เห็นว่าไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี และ (ต้องประกอบด้วย) สอบไล่ได้วิชากฎหมายจากสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา เป็นสามัญสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภา ไม่เป็นผู้อยู่ในระหว่างถูกพักราชการ ไม่เป็นผู้มีความประพฤติเสื่อมเสียหรือบกพร่องในศีลธรรมอันดี ไม่เป็นผู้มีหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่เป็นผู้เคยถูกไล่ออกหรือปลดออกจากราชการ ไม่เป็นผู้เคยรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก ไม่เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบหรือมีกายทุพพลภาพ หรือเป็นโรคที่ระบุไว้ในกฎกระทรวง เป็นผู้ที่คณะกรรมการแพทย์มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๓ คน ซึ่ง ก.ต. จะได้กำหนดตัวได้ตรวจร่างกายและจิตใจแล้ว และ ก.ต. ได้พิจารณารายงานของแพทย์เห็นว่าสมควรรับสมัครได้ อนึ่ง ก.ต. มีอำนาจวางระเบียบเพื่อตรวจสอบคุณสมบัติของผู้สมัครสอบคัดเลือกก่อนที่จะรับสมัครได้

นอกจากคุณสมบัติตามมาตรา ๒๐ ดังกล่าวแล้ว ข้าราชการตุลาการยังต้องอยู่ในวินัยเคร่งครัดตามมาตรา ๔๔ มีมรรยาทอันดีงามในการพิจารณาพิพากษาคดี และต้องอยู่ในระเบียบวินัยอีกมากมายตั้งแต่มาตรา ๔๔ จนถึงมาตรา ๕๖ ถ้าทำผิดมีโทษตั้งแต่ทัณฑ์วนี้อย่างน้อยตั้งแต่มาตรา ๕๗ ถึง ๖๒ โดยโทษทั้งหลายเหล่านี้เป็นโทษทางวินัย ไม่ใช่โทษจำคุกหรือปรับทางอาญา ส่วนโทษทางอาญาจะได้บรรยายในข้อต่อไป (ข้อ ๓) ซึ่งกล่าวเรื่องประมวลกฎหมายอาญา ๒๔๙๙-๒๕๐๐ แต่ความจริงนั้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๒) เราก็ใช้กฎหมายลักษณะอาญาที่ทันสมัยเป็นอย่างดีแล้ว โทษสำหรับตุลาการก็มีแล้วอย่างรอบคอบถี่ถ้วน แต่นับเป็นเรื่องโทษอาญา หากมีโทษทางวินัยเช่นไล่ออกปลดออก ตั้งพระราชบัญญัติที่ว่ามาใน (จ) นี้ไม่

๒. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบัญญัติห้ามไว้ มิให้ผู้พิพากษาพิจารณาพิพากษาคดีที่ผู้พิพากษามีผลประโยชน์ได้เสียเกี่ยวของอยู่ หรือเป็นญาติกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คือบุพการีหรือผู้สืบสันดานหรือเป็นพี่น้อง หรือลูกพี่ลูกน้องใน ๓ ชั้น หรือเกี่ยวพันทางแต่งงานเพียง ๒ ชั้น หรือคดีที่ผู้พิพากษารู้เห็นเหตุการณ์ เป็นพยาน หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคดี หรือเป็นหรือเคยเป็นผู้แทนหรือผู้แทนโดยชอบธรรม

หรือได้เป็นทนายความของฝ่ายใด หรือได้นำพิจารณาตัดสินในศาลอื่นมาแล้ว หรือเป็น
อนุญาโตตุลาการมาแล้ว หรือถ้ามีคดีอีกเรื่องหนึ่งอยู่ในระหว่างพิจารณา ซึ่งผู้พิพากษา
คนนั้นหรือภรรยา หรือญาติสืบสายโลหิตของผู้พิพากษานั้นฝ่ายหนึ่งพิพากษาด้วยความฝ่ายใด
ฝ่ายหนึ่ง หรือภรรยา หรือญาติสืบสายโลหิตของคู่ความฝ่ายนั้น หรืออีกฝ่ายหนึ่ง ส่วน
ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๑๕ กับบัญญัติไว้ให้อนุโลมใช้ประมวล
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้

๓. ประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติลงโทษจำคุกตลอดชีวิตหรือตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบ
ปีแก่ตุลาการที่เรียก หรือรับ หรือยอมว่าจะรับทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเอง
หรือผู้อื่นโดยมิชอบ เพื่อกะทำการอย่างใดในตำแหน่ง ไม่ว่าการนั้นจะชอบหรือมิชอบ
ด้วยหน้าที่ อนึ่งแม้ว่าจะได้เรียกหรือรับไว้แล้วก่อนที่ตนได้รับแต่งตั้ง ถ้าได้กระทำการนั้น
เพราะเห็นแก่ทรัพย์สินหรือประโยชน์ดังกล่าวก็มีความผิดเช่นเดียวกัน

ซึ่งข้อนี้จึงสังเกตว่า ความต่างกันที่สำคัญในการจัดหมวดหมู่ กฎหมายลักษณะ
ระหว่างสมัยศรีอยุธยากับสมัยปัจจุบันมีอยู่ตรงที่ว่าแต่ก่อนนั้นมักบัญญัติสารบัญญัติกับวิธี
สบัญญัติ (วิธีพิจารณา) คละปะปนกัน กระทั่งบทละเมิดอำนาจศาลก็มีปนอยู่ในลักษณะ
ตระลาการด้วย (ขอให้ดู ก.ม. ตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๓๘๔)

(ฉ) กฎหมายวิธีพิจารณาความบางข้อในสมัยอยุธยาที่กล่าวรวมไว้ใน
ลักษณะตระลาการ

โปรดสังเกตคำว่าบางข้อที่ข้าพเจ้าใช้ในข้อ (ฉ) นี้ เพราะเหตุใด ตอบว่าเพราะ
กฎหมายวิธีพิจารณาเป็นกฎหมายที่ซับซ้อนละเอียดสุขุม จะศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์
กฎหมายจำต้องเก็บจากที่กล่าวรวมไว้เป็นแห่งๆ ไป เท่าที่ควรจะเปรียบเทียบได้ตามกาล
สมัย โดยจะเริ่มจากกฎหมายโบราณไปก่อน

ด้วยปรากฏว่าในหลักอินทภาษที่ว่าด้วยเรื่องตระลาการ ก็มีกฎหมายวิธีพิจารณา
ความและลักษณะพยานรวมอยู่ด้วย สำหรับวิธีพิจารณานั้นท่านกล่าวไว้ว่า ผู้พิจารณาคดี
การแห่งหมื่นนิกรชนทั้งปวงนั้น เมื่อโจทก์เมื่อจำเลยพร้อมกันแล้ว ให้ตระลาการเอาพระ-

ธรรมศาสตร์มาสองต่างแวน เมื่อจะพิจารณานพตงจตรไว้ในกรณภาพแก้คู่ความทง
สองให้เสมอกันประตุจมารตาเห็นข่งบุตรแห่งตน แล้วพ่งค่านึงคุดหลักอินทภาษ อันกล่าว
ไว้นต่างเนตร จึงเปรียบเทียบข่งข้อความแห่งโจทก์แห่งจำเลยความผิดและชอบ

ขอให้สังเกตความสำคัญในวรรคที่ว่า “เมื่อโจทก์จำเลยมาพร้อมกันแล้ว”
กับสุดท้ายวรรคที่ว่า “จึงเปรียบเทียบข่งข้อความแห่งโจทก์แห่งจำเลย” นี้แหละเป็น
ลักษณะแห่งวิธีพิจารณาความ ส่วนที่ว่าสองต่างแวน คือ ให้พิเคราะห์ใคร่ครวญตามวิธี
พิจารณาในพระธรรมศาสตร์ และที่ว่าค่านึงหลักอินทภาษต่างเนตร คือ การพิเคราะห์
ใคร่ครวญนั้นต้องปราศจากอคติ ๔ ประการตามคำภีร์อินทภาษ

๑. ขสองสถาน ความข่งนท่นว่าไว้ว่า ถ้าโจทก์และจำเลยเป็นคนมากด้วย
โมหะมิไตรู ข่งผิดและชอบคุณและโทษไม่ประนอมยอมกัน ก็ให้อำมาตย์ผู้พิจารณาถาม
จำเลยตามพ้อง แล้วสอบโจทก์สอบจำเลยต่อกันเป็นสองสถาน จึงเอาข้อพ้องที่จำเลย
มิรับมาถามจำเลย แล้วจึงเอาคำข่งจำเลยให้การมาถามโจทก์ ครั้นถามแล้วจึงให้ผู้
พิพากษาบังคับให้ขสองสถาน โดยพระธรรมศาสตร์ว่าข้อโจทก์หา จำเลยแก้รับคำหา
คำแก้แก้กันโนสำนวนพ่งได้ ข้อที่โจทก์หาจำเลยให้การมิรับกัน โจทก์จำเลยให้หน้าไปท้าว
ถามคำพยานมาประกอบกับสำนวนจงทุกข้อ ๆ

สำหรับวรรคกมความสำคัญเป็นการขสองสถานตรงที่ว่า “ถามจำเลยตามพ้อง
แล้วสอบโจทก์สอบจำเลยต่อกันเป็นสองสถาน แล้วจึงเอาคำข่งจำเลยให้การมาถามโจทก์”

วิธีขสองสถานอีกนัยหนึ่งน ท่นกล่าวไว้เป็นคติน่าพ่งมาก จะเป็นของสมัย
อยุธยาเองมากน้อยเท่าใด และท่นจะเรียกหรือไม่เรียกว่าเป็นการขสองสถานก็ตามที แต่
เรานักศึกษาเห็นว่าข้อความหลายตอนทรวกันอยู่และสมัยอยุธยาได้ยอมรับนับถือนั้นมี
ทำนองเป็นการขสองสถานอยู่ด้วย ข่งตอนท่นท่นกล่าวไว้ว่า “อนึ่งผู้พิพากษาจัดเอา
พ้องแห่งโจทก์ และคำให้การแห่งจำเลย เป็นที่ต่งแห่งต้นไม้ เอาข้อหาให้การ
ข่งรับกันโนสำนวนนั้นเป็นรากแก้ว ข้อที่มิรับกันเป็นใจความ โจทก์จำเลยระบุอ้างน
เป็นคาบใหญ่ ทขอมรับกันเป็นผลความ โจทก์จำเลยระบุอ้างนเป็นสาบักกิ่งก้านเล็กน้อย
เอาคำสักขพยานข่งสมโนมุลคคขออ้างนโนเป็นแก่น เอากระแสดความข่งมีโนสำนวนนโนเป็น

ใบเอาถ้อยคำตึงทุเลาเป็นที่จะอุดหนุนเพิ่มเติมสำนวนควรจะชักจะสืบขึ้นเป็นเปลือก เอา ถ้อยคำตึงทุเลานอกสำนวนมิควรไต่สวนนั้นเป็นไม้กาฝาก และขอให้การมิรบกัน โจทก์ จำเลยขอพิสูทธต่อกันนั้นดูใจผู้ให้ตไว้ ต่อเมื่อใดสำนวนมีแจ้งจะพิพากษาให้ไต่สวนสืบ เอาความจริงมิได้แล้วจึงให้พิสูทธต่อกัน อนึ่งให้อำมาตย์ผู้พิพากษาไคร่ควรดูสำนวน แห่งจำเลยให้เห็นข้อแพ้นะจงประจักษ์ แล้วจึงพิพากษาข้อคดีนั้นประจักษ์การแห่ง เสนะ คือเหยยวอนร่อนอยู่บนอากาศคอยแลดูหมุ่มจ่าชาติในมหานคร และเหยยวอน ครั้นเห็นปลาอันว่ายอยู่ประจักษ์แก่จักขุแล้วกร่อนลงมาโอบฉาบเอาปลาไปด้วยกรงเล็บของ ตน เหยยวอนก็ได้บริโภคเป็นภักษาหาร และมีอุปมานั้นใด ให้ผู้พิพากษาเล็งดู กระทงใจความซึ่งจะแพ้และชนะหมายให้แม่นยำแก่ใจแล้ว ให้จับเอากระทงความนั้น ขึ้นวินิจฉัยและข้อความอันใดเป็นแต่ใบกึ่งก้านกาฝากสาขาให้พิพากษาชำระตัดสินเสียให้ ย่อยยับ แล้วจับเอาแต่ใจความ และสถานรากแก้วยึดได้แล้วจึงพิพากษา ว่าความนั้น ตายได้ อนึ่งให้ผู้พิพากษาถือเอาแว่นแก้วคือหลักอินทราชนิ แล้วเอาพระธรรมศาสตร์ เป็นจักษุขำจักษุขวา เอาพระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรุราชหลักโลกอันมั่นคง จงมีใจองอาจกระทำการประจักษ์ไกรภรสิทธิ์ราชออกจากสุวรรณหูหา ธรรมดาพระยา ราชสีห์เมื่อออกไปภายนอกยืนอยู่ยังหน้าถ้ำแล้วย่อมเล็งแลดูทิศานุทิศน้อยใหญ่หัดกาย ระดับซึ่งเกษมแล้วเปล่งออกซึ่งสุรสิงหนาท (ตรงนั้นถ้าจะเปรียบกับการขนงบนบัลลังก์ ของผู้พิพากษาก็พอจะได้ คือจะต้องตมึสง่าผ่าเผย) ท่านกล่าวไว้ในคำภีร์ต่อไปว่าพระยา ราชสีห์นั้น แผลดผดซึ่งสำเนียงอันดังยังสัตว์ให้สยดสยอง แล้วก็เผ่นโผนโจนไปจับเอา สัตว์เป็นภักษาหารได้โดยฤทธิ์อำนาจและมีอุปมาประจักษ์ใจ ให้อำมาตย์วินิจฉัยเล็ง แลดูถ้อยคำสำนวนจงทั่ว หยิบใจความและกลพิรุจน์เป็นมลทินลิโทษแห่งโจทก์แห่ง จำเลยนั้นให้ได้ อาศัยเขาพระสุเมรุคือพระราชกฤษฎีกาแล้วจึงพิพากษาจับเอาจริงเอาเท็จ แห่งโจทก์แห่งจำเลยออกสำแดง ให้ปรากฏแจ้งแก่คนทั้งหลายให้เห็นผิดและชอบโดย สำนวนควรทอดสินไหมพินัย และลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดนั้นใด ให้พิพากษาเด็ดขาดตั้ง สิงหนาทแห่งพระยาราชสีห์ให้ตัดสินโดยพระธรรมศาสตร์” ขอให้หวนกลับไปพิเคราะห์ดู ตอนที่ว่าด้วยกิริยาอาการของพระยาราชสีห์ จะเห็นได้ว่าเป็นบุคลิกลักษณะของผู้พิพากษา

ตุลาการตามคำภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นคติเตือนใจได้ทุกกาลสมัย คือจะต้องเป็นที่
 นำเคารพยำเกรง อนึ่งเรื่องชสองสถานนั้น ถ้าเป็นบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในสมัยอยุธยาเอง
 ให้ดูประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๓ หน้า ๑๙๑, ๒๓๔
 ๒๕๕ และ ๒๙๐ ซึ่งเป็นพระราชกำหนดเก่าว่าด้วยเรื่องห้ามผู้พิพากษารับคำโจทก์จำเลย
 ที่เบียดเบียนกระแสนกันนอกสำนวน เรื่องพิจารณาความใหม่ผู้กำกับนั่งถาม เรื่องโทษ
 เจ้ากระทรวงที่ละความให้พ้นอายุและเรื่องโจทก์จำเลยขาดนัดขาดผิด

ในเรื่องชสองสถานนั้น ที่เป็นบทกฎหมายปัจจุบันคือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
 ความแพ่งมาตรา ๑๘๓ ซึ่งบัญญัติว่า “เพื่อให้ได้ความชัดในประเด็นข้อพิพาทของคู่ความ
 ให้ศาลมีการชสองสถานโดยตรวจคำคู่ความที่คู่ความยื่นต่อศาล แล้วฟังคำแถลงที่คู่ความ
 ยื่นฟังแถลงเองหรือแถลงโดยตอบคำถามของศาล แล้วให้ศาลจดข้ออ้างข้อเถียงและคำรับ
 ของคู่ความเหล่านั้นเทียบกันดู ถ้ามีปัญหาคือใดไม่ว่าปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายที่
 คู่ความฝ่ายหนึ่งยกขึ้นอ้าง และคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งไม่รับ ให้ศาลจดลงไว้เป็นประเด็นข้อ
 พิพาทแล้วให้ศาลจดไว้ในรายงานพิจารณา ซึ่งประเด็นข้อพิพาททั้งปวงและถ้าเห็นจำเป็น
 จะระบุให้คู่ความฝ่ายใดนำพยานมาสืบในประเด็นข้อใดก่อนหรือหลังก็ได้ ให้ศาลอ่าน
 รายงานดังกล่าวแล้วให้คู่ความฟัง และให้คู่ความลงลายมือชื่อตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา
 ๔๙ และ ๕๐ ให้ศาลพิจารณาและชี้ขาดและตัดสินคดีไปตามนั้น”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในเรื่องวิธีพิจารณาชสองสถานนั้น อันดับแรกก็มีใน
 คำภีร์พระธรรมศาสตร์ อันดับที่สองในสมัยอยุธยาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์
 มีอยู่ในกฎ ๓๖ ข้อ (กฎหมายตรา ๓ ดวงของมหาวิทยาลัยเล่ม ๓) แม้จะยังคัดเอาคำภีร์
 พระธรรมศาสตร์ไว้ แต่ก็มิได้อ้างใช้ในโรงศาลเท่าใดนัก และเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๕ เราก็
 ได้ประกาศใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้ใช้ไปพลางก่อน และใช้ตลอดเรื่อยมา
 เป็นสิบ ๆ ปี จึงได้ยกเลิกไปเมื่อมีประมวลฯ ในที่สุดปัจจุบันเรามีประมวลกฎหมายวิธี
 พิจารณาแล้ว

๒. ลักษณะพยานที่รวมอยู่ในลักษณะตระลาการ คือท่านกล่าวรวมๆ กัน
 กับข้อที่สังเกตเห็นว่าเป็นวิธีพิจารณาชสองสถานตามที่จดไว้เป็นข้อ ๑ คือว่า ประเด็น

ข้อใดที่คู่ความไม่รับกันก็ให้ทั้งสองฝ่ายนำพยานเข้าสืบประกอบคำหาคำแก้ของ
 ตน ๆ และท่านกล่าวไว้ในลักษณะอื่นทมาขต่อไป ว่าโจทก์หาจำเลยให้การมีรับกัน โจทก์
 ขันพิสูจน์ต่อให้ดังไว้ เมื่อจะไปท้าวตามพยานนั้น ให้ผู้พิจารณาแย้งกับพยานและให้
 สาบานตัวจำเพาะพระรัตนไตรตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และให้เร่งพิจารณาเอาความ
 แท้และจริงแห่งโจทก์แห่งจำเลยจงได้ ตูจหนึ่งพยานนั้นอันยังเอนเออความตามบาลว่า
 นายพยานไม่เห็นตัวเอนและปล่อยซึ่งกันไปต้องเอนเข้า บางที่ต้องที่สำคัญตายทันที บางที่
 มีต้องที่สำคัญเอนนั้นปลาศหนีไปเร้นซ่อนอยู่ในราวป่า และนายพยานนั้นก็สกดรอย
 ตามไปโดยรอยเท้าและสายโลหิตอันหยดย้อยไปกว่าจะสุตรอยเท้าและสุดสายโลหิตก็พบซึ่ง
 ตัวเอนอันยังลำบากนั้น ให้สุภาตุลาการตั้งใจหมายมั่นพิจารณาให้ถูกต้องตามท้อง
 ส่วนวน เอาความแท้และจริงให้ได้ถ่องแท้ ถ้าได้ความจริงความแท้แต่ในข้อโจทก์หา
 จำเลยให้การ และคำสักขีพยานนั้น ก็ให้คัดเอาสำนวนไปขึ้นแก่ผู้พิพากษา ถ้าพิจารณา
 ในสำนวนยังหาได้เท็จจริงไม่ก็ให้เร่งไต่สวนตามท้องสำนวนโจทก์หาจำเลยให้สิ้นสุดเงื่อนสาย
 กระแสความก็จะได้เท็จจริงเป็นแท้ ดังนั้นนายพยานอันตามเอนไป และพบซึ่งตัวเอน
 นั้น ครั้นได้สำนวนแล้วจึงเรียกคำโจทก์คำจำเลย และคำสักขีพยานบนขึ้นแก่ผู้พิพากษา
 อนึ่งอำมาตย์ผู้พิพากษาคัดสินคดีนั้น พึงพิเคราะห์สอดส่องสำนวนความแห่งโจทก์แห่ง
 จำเลยจงละเอียด ให้รู้วาทข้อหาและให้การข้อนั้นพิรุช ข้อนั้นไม่พิรุช ข้อนั้นเป็นใจความ
 ข้อนั้นเป็นพลความ ถ้าใจความพิรุชและสำนวนอันอยู่มีแจ้งจริง ควรชักให้ชัก ควรสืบ
 ให้สืบ เอาความจริงมาประกอบสำนวนจงได้ อนึ่งให้พิเคราะห์ดูคำพยาน จะต้องมูล
 ความประเด็นข้ออ้างหรือไม่ต้อง ที่ต้องนั้นจะเป็นพิรุชหรือไม่ พึงมิได้ประการใด ก็ให้
 พิจารณาชำระให้ต้องที่ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

ในเรื่องที่พิชัยยกเอาเรื่องนายพยานล้าสัตว์มาเปรียบเทียบกับนั้นน่าสนใจมาก ทว่า
 นายพยานไม่เห็นตัวเอนก็เพราะรูปคดียังซับซ้อนได้ ทว่าต้องที่สำคัญตายทันทีก็เพราะคดีมี
 หลักฐานพอข้อขาดประเด็นสำคัญข้อแพ้นะได้ ส่วนที่ต้องสกดรอยตามไปนั้นก็เพราะต้อง
 อาศัยพยานเหตุผลแวดล้อมกรณี และผลที่สุด ซึ่งพบตัวเอนนั้น ก็เพราะเหตุผลรัดกุมหนัก
 แน่นปราศจากสงสัยพิจารณาพิพากษาข้อขาดได้ หมายความว่า คดีเป็นอันเสร็จสำนวน

อันข้อความที่คัดมาลงไว้^๕ มีปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ท่านเจ้าคุณ
 นิติศาสตร์ไพศาลย์เคยบรรยายไว้บ้างแล้ว ขอให้สังเกตวินิจฉัยว่าเหตุใดจึงว่าเป็นลักษณะ
 พยานที่รวมปะปนอยู่ในลักษณะตระลาการ จึงขอหยิบยกเอาลักษณะพยานในประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาเปรียบเทียบไว้ให้เห็นพอเป็นสังเขป คือมาตรา ๘๔
 บัญญัติว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้อง
 หรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง แต่ว่า
 (๑) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่ยุติกันทั่วไปหรือ ซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ หรือ
 ซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว ฯลฯ” ถ้าเป็นบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในสมัย
 ยุคของเราเอง ให้ดูประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๓ หน้า
 ๒๐๒ และ ๒๕๕ เรื่องการสืบถามพยานและคำนำพยาน และเรื่องวิธีพิจารณาความ รับฟ้อง
 ถามคู่ความพยาน ขอมความ การกำกับผู้พิจารณา ความอุทธรณ์ ซึ่งได้ประกาศใช้เป็น
 พระราชกำหนด

๓. ว่าด้วยค่าฤชาธรรมเนียม เรื่องนี้ปรากฏตามบันทึกในคำสอนของท่าน
 เจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ว่า สมัยโบราณลูกความต้องเสียค่าธรรมเนียมคดีความให้ผู้
 พิพากษาระลาการ ไม่ใช่เสียค่าธรรมเนียมฤชาการให้รัฐบาลดังปัจจุบันนี้ ซึ่งถึงแม้
 ท่านจะมีได้อ่างบทมาตราไว้ ข้าพเจ้าก็ได้นับพบหลายแห่งที่สมควรเชื่อได้ว่าค่าฤชาธรรมเนียม
 แห่งคดีมีส่วนเป็นของผู้พิพากษาศาลการบางส่วนหรือทั้งหมดแล้วแต่กรณี ฉะนั้นถ้า
 ผู้พิพากษาระลาการเรียกค่าธรรมเนียมเกินที่กำหนดไว้ในกฎหมายก็มีความผิด (ผิดอย่างไร
 ขอให้ย้อนไปดูลักษณะอาญาหลวง มาตรา ๓๓ จะเข้าใจยิ่งขึ้น) ในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม
 นี้ได้บรรยายมาบ้างแล้ว และยังอาจค้นหาคูเป็นหลักฐานประกอบได้จากพระราชกำหนดที่
 บัญญัติขึ้นในสมัยอยุธยา ในหนังสือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรม-
 ศาสตร์ เล่ม ๓ หน้า ๑๖๔, ๑๗๙, ๑๙๒, และ ๒๒๔ ซึ่งว่าด้วยเรื่องค่าธรรมเนียมศาล
 ต่างๆ เรื่องยกเว้นค่าธรรมเนียม เรื่องค่าธรรมเนียมนักโทษ และเรื่องค่าธรรมเนียม
 ข่าหลวงชำระความหัวเมือง

๔. ว่าด้วยการควบคุมจำเลย ในสมัยโบราณผู้ใดถูกฟ้องร้องแล้วไม่มีประกันตัวไปก็ต้องอยู่ในความควบคุมของตระลาการในระหว่างคดี ขอให้นักศึกษาสังเกตว่า ข้อนี้เป็นมูลเหตุให้มีข้อบัญญัติหลายแห่งระมัดระวังมิให้มีการข่มเหงลูกความทั้งในทางร่างกายและจิตใจ ดังได้บรรยายผ่านมาแล้ว ส่วนสมัยปัจจุบัน ข้อห้ามทั้งหลายเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องบัญญัติโดยเฉพาะเจาะจงต่อไปแล้ว เพราะโอกาสแห่งความใกล้ชิดไม่มีดังกาลก่อน ด้วยเหตุที่กฎหมายวิพิจารณาอันเป็นประมวลกฎหมายที่ทันสมัยและรัดกุมดี

หลักฐานข้ออ้างที่ประกอบที่ว่า จำเลยต้องอยู่ในความควบคุมของตระลาการ ข้าพเจ้าค้นพบแล้วหลายแห่งทั้งโดยตรงและโดยปริยาย แม้ท่านเจ้าคุณจะมีได้อ้างบทมาตราใดในลักษณะใดไว้ก็จะดูได้ในพระไอยการลักษณะตระลาการ คือ ลักษณะตระลาการในกฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๑ (ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑) หลายแห่ง ขอยกตัวอย่างเช่นมาตรา ๑๐ บัญญัติว่า “อนึ่ง โจทก์จำเลยคุมกันอยู่ในสภากระลาการ ถ้าจะไปให้ลามาให้บอกแก่กระลาการ ถ้ามันผู้ใดไปมิได้ลามาได้บอก ท่านว่าผู้นั้นดูกระลาการถูกให้จำมันไว้คุมวันไปวันมา” (ที่ว่ากระลาการถูก น่าจะเป็นตุลาการ) ท่านอาจจะคิดว่าข้าพเจ้าควรพูดข้อ ๕ เรื่องหมายเรียกเสียก่อนแล้วจึงพูดข้อ ๔ เรื่องควบคุมตัว แต่ข้าพเจ้าคิดว่าเราเอาเรื่องสนทนากันก่อนจำง่ายกว่า ท่านจะเลือกอ่านเอาก็ได้

๕. หมายเรียกจำเลยอย่างไร เรื่องท่านบัญญัติในอาญาหลวงบทที่ ๑๒๖ ว่า “คดีอัยความประการใด ๆ มิได้มีผู้มาร้องฟ้องร้องเรียนตามกระทรวง... (ตระลาการ) ทำแต่เอาเอาใจหมายอย่างรับสั่งก็ดี บังคับให้ไปเกาะตัวเอามาเองก็ดี... ท่านให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ” ความในวรรคนี้ย่อมแสดงว่าหมายเรียกที่ถูกต้องก็มีใช้อยู่แล้ว ส่วนคำว่าโทษานุโทษก็คือโทษหนักหรือโทษเบาสุดแล้วแต่ความผิดที่กระทำลงไป

กฎหมายลักษณะอาญาตราษฎรมาตราหนึ่ง บทที่ ๖ ว่า ผู้รับฟ้องในกรณีใด ๆ และผู้ต้องคดีนั้นมิได้ออกมาแก้คดีตามที่เขากล่าวหา และมันบังอาจไปเกาะกุมยอก์เขา เขาผู้ถูกฟ้องนั้นไปทำโทษ โขยรันคำดีทำข่มเหงด้วยประการใด ๆ ก็ดี ท่านว่าผู้นั้นละเมิดทำเหินหนังส่อร้อง คือหมายความว่าผู้รับฟ้องในกรณีใด ๆ ควรที่จะออกหมายเรียกตามระเบียบศาลเสียก่อน แต่มิได้ทำ กลับทำละเมิด ในส่วนโทษนั้นท่านบัญญัติต่อไปว่าให้

โหมทวิคุณเป็นสินไหมกึ่งพิไนยง ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลบันทึกไว้ว่า ผู้รับฟ้องนั้น เป็นลูกขุนชุดแรกมีหน้าที่รับฟ้องร้องของราษฎร แล้วส่งต่อไปยังลูกขุนอีกชุดหนึ่ง ตาม กระทรวงศาลเมื่อพิจารณาคดีโจทก์จำเลย

ในเรื่องลูกขุนที่ว่ามาในตอนนั้น อาจเข้าใจยาก จะพึงสังเกตได้ว่าชั้นข้อลูกขุน อย่าคิดว่ามีหน้าที่อย่างใดเพียงอย่างเดียว เพราะชุดที่รับฟ้องกับชุดที่รับเรื่องหรือสำนวน ไปดำเนินกระบวนการพิจารณานั่นต่างกัน เมื่อลูกขุนชุดที่สองรับสำนวนแล้วจะดำเนินกระบวนการ พิเคราะห์ต่อไปอย่างไร พึงข้อเท็จจริงประการใดแล้วหาได้ปรับบทกฎหมายขนาดตัดสิน เสียเองไม่ เพราะกระทรวงต่าง ๆ มีศาลของตนเองมาจนถึงสมัยกลางกรุงรัตนโกสินทร์ และมีผู้พิพากษาประจำอยู่ที่ศาลตัดสิน ขอให้ดูเรื่องประวัติศาสตร์ทางการศาลในตอนท้ายของคำบรรยายนี้ อีกประการหนึ่งขอเตือนว่า เมื่อพูดถึงลูกขุนชุดใดทำหน้าที่อะไร ก็จงอย่าว่าท่านต้องทำอะไรเสียทุกอย่าง ต้องคิดถึงหลักธรรมดาคือ เสมียนพนักงานย่อมมีอยู่ ทุกกรมกระทรวงที่จะคอยติดต่อประชาชน และลูกขุนที่พิจารณาคดีตามกระทรวงศาลนั้น ท่านมีหน้าที่ในชั้นคดีบังคับคดีด้วย ขอให้ดูในคำปรารภกฎหมายตราสามดวงที่ว่า ถ้าผู้ พิพากษาคัดสินคดีด้วยกฎหมายที่ไม่มีตราประทับ ลูกขุนจะไม่ยอมเชื่อฟัง อนึ่งในกฎหมาย โจทก์หาเส้นก็มีลูกขุนอีกประเภทหนึ่งซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องบอกศาลาแต่ต่างสมัยมาก คือเป็น สมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งรัตนโกสินทร์

อนึ่งนักศึกษาใหม่บางคนอาจยังไม่เข้าใจคำว่า สินไหมกึ่งพิไนยง จึงขออธิบาย ว่า วิไนยหรือพิไนยหรือพินัยก็หมายความว่าเหมือนกัน แต่คัดมาจากหนังสือเก่า ซึ่งอาจ พิมพ์คลาดเคลื่อนไปบ้าง คือพินัยเป็นเบญปรับหรือค่าปรับเข้าเป็นรายได้ของรัฐ ส่วนสินไหม เป็นส่วนที่ได้หรือให้แก่ผู้เสียหาย

ในที่สุดขอสรุปว่า การบรรยายหัวข้อเรื่องมารยาทและคุณสมบัติตุลาการได้จบลง เพียงนี้ โดยขอกล่าวาทบทวนว่า บทกฎหมายที่เป็นเพียงข้อบังคับว่าด้วยมารยาทประกอบด้วยคำแนะนำตักเตือนก็มี เช่นตอนต้น ๆ แห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และอินทภาษเป็นต้น อนึ่ง ถ้าต้องการรายละเอียดจะค้นหาได้ในกฎหมายตรา ๓ ดวง แต่ก็ควรทราบไว้ด้วยว่า ปัจจุบันกฎหมายที่ประกาศใช้เพื่อให้การเป็นไปตามระเบียบแบบแผนโดยไม่มีบทก่า-

หนักโทษก็มียุ่่มาก เช่นพระราชบัญญัติเวนคืนที่ธรณีสงฆ์ให้กรมชลประทานเป็นต้น
๕๕ หนึ่ง เพราะกฎหมายทางฝ่ายสงฆ์บังคับไว้ว่าจะต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ

(๕) ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ ด้วยปรากฏว่าประเทศไทยและนักปราชญ์กฎหมายไทยในสมัยโบราณก็มีความสันติชัดเจนในหลักกฎหมายระหว่างประเทศอยู่แล้ว แต่เหตุที่ได้ค้นพบส่วนมากเป็นกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล หรือเกี่ยวเป็นส่วนบุคคลก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นเพราะสมัยนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวกการติดต่อเกี่ยวข้องทางการเมืองระหว่างประเทศต่อประเทศคงจะมีน้อย และไม่ประสพอุปสรรคอันจะต้องแก้ไขเท่าใดนัก ส่วนเอกชนนั้นมีการค้าขายติดต่อกันมานานแล้ว แม้เมื่อยังมียานพาหนะไม่สู้จะดีนัก ก็ยังมีเรือสำเภาไปมาค้าขายติดต่อกันได้ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว เรื่องเสรีภาพในการค้าขาย และเรื่องยกเลิกการเก็บภาษีเป็นต้น อันเป็นเรื่องของชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายกับประเทศไทยในสมัยโบราณก็มาในฐานะเอกชนไม่มีใครมีกรณีที่มาเป็นทางราชการ เช่น เป็นราชทูต หรือทูตทางพาณิชย์ เป็นต้น เมื่อเช่นนี้ถ้ามีกรณีพิพาทเกิดขึ้นก็ไม่ใช้ระหว่างประเทศต่อประเทศ

โดยเฉพาะสมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานแล้วว่าได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศและที่เป็นแผนกคดีเมืองก็มีบ้างแล้ว ดังจะเห็นได้ในตอนต่อ ๆ ไป และก็ไม่น่าสงสัยอย่างไรต่อไปว่า กฎหมายประเภทนี้จะได้ถูกปรับปรุงแก้ไขเรื่อย ๆ มา โดยมีได้ละเอียดที่จะพิจารณาว่า ผลดีหรือไม่ดีของกฎหมายเก่าเท่าที่ได้ปฏิบัติมานั้นเป็นประการใด และสมควรเป็นแบบอย่างได้เพียงใด เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ต้องแก้ไขปรับปรุงก็เพราะในสมัยโบราณปรากฏหลักฐานข้อบัญญัติคดีบุคคลกับคดีเมืองปะปนกันอยู่หลายแห่ง

(ก) ลายจารึกสมัยสุโขทัยที่เห็นว่าเกี่ยวเป็นกฎหมายระหว่างประเทศมีอยู่บางตอนดังจะได้กล่าวต่อไป

๑. ในตอนแรกกล่าวถึงเรื่องที่มีผู้อ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้น ผู้ที่มาอ่อนน้อมยอมได้รับความกรุณาปราณี มีอะไรขาดตกบกพร่องด้วยความเจริญอยู่ในขณะนั้นก็ให้ขอร้อง

ได้ เช่นเงินทองที่จะทนบำรุงเมือง หรือกำลังคนกำลังสัตว์พาหนะ ทั้งนี้เพื่อให้เมืองบน
เหล่านั้นเจริญขึ้น พึงสังเกตด้วยว่าสมัยพระเจ้ารามคำแหงนั้นเรื่องอำนาจมากถึงเป็น
มหाराช ขอบัญญัติตั้งกล่าวจนถึงได้ปรากฏขึ้น และมีพระปรีชาสามารถเห็นการณ์ไกล
ได้โปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้เป็นแบบฉบับอย่างถาวรเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อนึ่ง
น่าเชื่อถือด้วยว่าทรงรอบรู้วิทยาการอันทันสมัยหลายสาขา เพราะการจารึกลงในถาวรวัตถุ
เช่นนั้น ได้มีมาก่อนแล้วในประเทศอื่นนับเป็นพัน ๆ ปี เช่นการจารึกบทกฎหมายของพระ-
เจ้าฮัมมูราบีของชาวซูเมอร์ และกฎหมายสิบสองโต๊ะของชาวโรมัน เป็นต้น

ที่ว่าลายจารึกมีใจความสำคัญดังกล่าวแต่ต้นนั้น ทำให้เกิดข้อสังเกตเทียบเคียงกับ
กฎหมายระหว่างประเทศสมัยปัจจุบันอีกประการหนึ่งคือ เมื่อมีผู้ลภัยทางการเมืองจาก
ประเทศหนึ่งเข้าไปพึ่งพำนักอยู่ในอีกประเทศหนึ่ง ตามธรรมดาห้ามการส่งผู้ร้ายข้ามแดน
ให้แก่กันไม่ แต่ถ้าเป็นนักโทษหรืออาชญากรที่ทำผิดกฎหมายอาญาบ้านเมืองแล้วหลบหนี
ถ้าประเทศที่สองมีสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกันเมื่อได้รับหลักฐาน ครบถ้วนตามระเบียบ
แล้ว ย่อมยินยอมส่งผู้ร้ายข้ามแดนให้แก่กัน

ข้อความในลายจารึกตอนที่หนึ่งในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศมีดังนี้
“คนใดชั่วช้ามาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู” อธิบายว่าพาเมืองมาสู่ คือมา
อ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้น ส่วนคำว่าช่วยเหลือคือ ช่วยเหลือ เพียงเท่านั้นจะวินิจฉัยให้เป็น
กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองได้กระมัง เพราะใจความมีนัยเป็นการพาเมืองมาสู่
อยู่ด้วย ถ้าจะมีคำคานักคงจะเป็นว่าเมืองแต่ละเมืองสมัยนั้นอยู่ในวงแคบและจำกัดมาก

ลายจารึกที่ต่อเนื่องจากวรรคก่อนอีกตอนหนึ่งว่าดังนี้ “มันบ่มข้าง บ่มมา บ่ม-
บัว บ่มนาง บ่มเงื่อน บ่มทอง ให้แก่มัน ช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง” อธิบายว่า
ผู้ที่มาอ่อนน้อมนั้น ไม่มีช่างฆ่าผู้คนขายหญิงหรือเงินทองที่ช่วยเหลือให้ไปตั้งบ้านตั้งเมือง
ให้เป็นบกแผ่นเมื่ออ่านจารึกสองตอนรวมกันคำคาน่าเรื่องบ้านเมืองเล็ก ๆ ก็จะไม่เล็ดเสียแล้ว
และที่จริงที่ว่าสองตอนก็มาแยกอธิบายเอาเองดังที่เคยพูดขำอยู่บ่อย ๆ ว่าจารึกตัวจริงไม่มีบท
หรือตอนท้อย่างไรเลย อนึ่งคำว่า ดวงนั้น ศาสตราจารย์เชคเคย์ แปลว่านับ แต่หลวงวิจิตร-
วาทการเห็นว่า ในที่นี้จะหมายความว่าตั้ง บทนั้นก็อาจจะถือว่าเป็นแผนกคดีเมืองได้เช่น

เดียวกับท่อน เพราะเป็นการช่วยให้บ้านตงเมือง และถ้าอ่านในลายจารึกแล้ว ทั้งสองบทนี้ย่อมอ่านให้เป็นบทเดียวกันได้ และเมื่ออ่านรวมเป็นบทเดียวกันแล้ว ก็ยังแน่ใจมากขึ้นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ใช่ส่วนตัวบุคคลหรือชนกลุ่มน้อย อันคำวินิจฉัยให้เป็นแผนกคดีเมืองนี้มีหลักฐานสนับสนุนอยู่ เช่นในหนังสือเรื่อง “เจ้าชีวิต” ซึ่งพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า รัชสมัยของราชวงศ์สุโขทัย คือรัชกาลของพระเจ้ารามคำแหง พ.ศ. ๑๘๑๘-๑๘๖๐ และว่า “ฯฯ หัวเมืองไกล ๆ นั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองโดยตรง คือทรงส่งข้าราชการเมืองหลวงออกไปคุม หัวเมืองไกล ๆ ทรงส่งบุคคลไป “กินเมือง” ตามลำพัง ฯฯ” กับอีกตอนหนึ่งทรงนิพนธ์ไว้ว่า “พระเจ้ารามคำแหงทรงปรารถนาเปรี๊ยะในการต่างประเทศ... ฯฯ... ทั้งยังทรงแผ่อาณาขยายเขตราชอาณาจักรไปทางใต้ อีกด้วยพระเจ้ารามคำแหงทรงมีพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีน... ฯฯ... พระเจ้ารามคำแหงทรงส่งราชทูตไปยังราชสำนักพระเจ้ากรุงจีนหลายครั้ง... ฯฯ... ในตำนานของไทยมีเรื่องว่า พระเจ้ารามคำแหงเองเคยเสด็จไปกรุงปักกิ่งสองครั้ง ใน พ.ศ. ๑๘๔๓ ฯฯ” ดังนั้น และนอกจากนี้ยังได้ความต่อไปว่า พระเจ้ารามคำแหงทรงมีสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศลังกา ซึ่งสมัยนั้นเป็นแหล่งสำคัญของพระพุทธศาสนา ทางลังกาได้ส่งทงสมณะทูตและพระพุทธรูป ๆ มายังประเทศไทย ด้วยเหตุผลซึ่งอ้างประกอบขออนุญาตมานั้นย่อมแสดงว่า แม้ในสมัยนั้นจะมีกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว ที่ส่วนมากเกี่ยวเป็นแผนกคดีบุคคลแต่ก็มีแผนกคดีเมืองอยู่ด้วยแล้วมิใช่น้อย แต่เป็นเพราะสมัยโบราณบัญญัติปะปนกันไป ไม่ได้มีหลักการแยกว่าอย่างไรเป็นคดีบุคคลหรือคดีเมืองเรื่องของประเทศชาติเราจึงต้องนำมาใคร่ครวญแยกเอาเอง

๒. เรื่องทำนองเดียวกัน มีลายจารึกอีกตอนหนึ่งซึ่งได้บัญญัติไว้เกี่ยวกับเขลยศึกว่าดังนี้ “ได้ข้าเสือก ข้าเสื่อ หัวฟุ้งหัวรบกิด บัฆ่า บัด” อธิบายว่า ข้าเสือก คือข้าศึก หัวฟุ้งหัวรบ คือ แม่ทัพนายกอง ส่วนความหมายของคำจารึกตอนนั้นก็คือ ในสมัยพระเจ้ารามคำแหงนั้น เมื่อมีชัยในการสงครามจับเขลยศึกได้ พระองค์ทรงพระเมตตาการุณาประกอบด้วยหลักธรรม ทรงบัญญัติห้ามไว้มิให้ฆ่าหรือข่มเหงทำร้าย

สรุปแล้วมีข้อความควรสังเกตว่า หลักฐานข้อใดตอนใดเป็นเรื่องของประเทศชาติ หรือส่วนรวม และตอนใดเป็นส่วนบุคคล หรือถ้าตอนใดกล่าวรวมๆ กันอยู่ พึงพิจารณาหาคู่มือความแยกออกเป็นคนละส่วนได้ เช่น กรณีขององเชียงสือซึ่งกำลังจะบรรยายในข้อต่อไป

(๗) เรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศสมัยอยุธยา

ตามที่ได้บรรยายถึงสมัยสุโขทัยแล้วนั้น ครั้นสมัยอยุธยา ก็ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ทั้งในทางปฏิบัติและทางด้านบทกฎหมาย

๑. ในทางปฏิบัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรับพระเจ้าเชียงใหม่ไว้ และเคยส่งกองทัพไปช่วย เมื่อถูกกองทัพพระเจ้าล้านช้างยกมาตี และต่อมาในรัชกาลเดียวกันนั้น จุลศักราช ๙๔๙ พระยาละแวกสุธรรมราชา อ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์กับพระเจ้าล้านช้าง

อนึ่งข้าพเจ้ากำลังบรรยายว่ากฎหมายโบราณบัญญัติปะปนกันไว้ไม่ได้มีหลักในการแยกเป็นคดีบุคคลหรือคดีเมือง ข้าพเจ้าจึงขอยกที่จะนำเอาเรื่องสมัยรัตนโกสินทร์แซกไว้ในตอนเดียวกับอยุธยาสักเรื่องหนึ่งคือ ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พวกญวนเข้ามาโดยมีองเชียงสือเป็นหัวหน้า ก็ได้โปรดเกล้าตั้งบ้านเรือนให้อยู่ที่ตำบลบางกระบือ และเมืองเชียงสือกลับไปซึ่งเอาเมืองคนตงตัวขึ้นเป็นเจ้านมกักแล้ว ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย เรื่องนี้จะเห็นได้ว่าในตอนแรกที่เข้ามาพึ่งอาศัยนั้นอาจมีข้อเสนอบอกพักพิงเป็นส่วนบุคคล แต่ครั้นเป็นกษัตริย์ขึ้นแล้วส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย ย่อมเป็นเรื่องคดีเมืองอย่างแน่ชัด

๒. ทางด้านกฎหมาย

ก. และบัดนี้ข้าพเจ้าก็กลับไปสมัยอยุธยาอีก ขอท่านจงระมัดระวังเป็นอย่างมากในเรื่องใดที่เป็นของสมัยใด เพราะปรากฏว่าท่านก็จำกัดผลาดและสืบสนปะปนกันอยู่บ่อยๆ บางคนเขียนเรื่องอยุธยาตอบสอโล่เป็นกรุงสุโขทัยไปก็มี อนึ่งกฎหมายลักษณะอาญาหลวงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบทที่ ๑๒๙ บัญญัติว่า “มีผู้เอาครอบครัว วัว ควาย ช้างม้า แก้วแหวนทองเงินทรัพย์สินสิ่งอันใด ๆ หนีมาแต่ประเทศอื่นเข้ามาพึ่งอยู่ในขอบัน-

เสมา และมีผู้ตีพิมพ์หนังสือ ธิเบตรอบครวรวัวควายข้างม้าบ้าน ทรัพย์สินของ ๆ มัน ตั้งขึ้น ท่านว่าผู้นั้นทรยศแก่บ้านเมืองท่านให้ลงโทษ” ตั้งปรากฏตัวบทยู่ในพระไอยการ อาญาหลวงในหนังสือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๒ หน้า ๔๓๙ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำผิดตามมาตราหรือบทที่ ๑๒๙ นั้นก็เป็นที่น่าสังเกต ศึกษาอยู่ คือมีความว่าดังนี้

“๔๕. ท่านให้ลงโทษด้วยดาบถากคอเสีย ถ้ามีให้กานค้อให้ไล่กานค้อโดยยศาศักดิ์ แล้วให้ไหมสองคาบให้แก่พ่อแม่ลูกเมียมันผู้ตาย” ตามที่คัดมาลงไว้มีที่นาฉงนตรงที่ ให้ให้โทษประหารได้ด้วยค่าปรับเป็นพินัยหลวงมากน้อยตามศักดินา และในเวลาเดียวกันก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า หากผู้นั้นมียศศักดิ์คงจะถูกถอดอย่างสิ้นเชิง อนึ่งในบทอื่น ๆ ก็ได้พบคำว่า “ให้ไหมโดยยศศักดิ์เป็นพินัยหลวง” เช่นในพระไอยการอาญาราชบทที่ ๔ เป็นต้น ขอนยกยวเป็นเรื่องคืบบุคคล

ข. มีข้อควรสังเกตว่า บทกฎหมายในข้อ ก. ที่เกี่ยวกับคนต่างชาตินั้นต่อมา มีบทกฎหมายที่แสดงว่า สมัยนั้นต้องระงับคนต่างชาติต่างศาสนา เช่น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๙ มีกฎหมายลักษณะลักพาตัวมาตรา ๒๕ บัญญัติว่า “ผู้ใดลักพาตัวชาวต่างชาติให้แก่คนต่างประเทศคนต่างเมือง...พิจารณาเป็นสิ่งที่ท่านให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย ส่วนคนต่างประเทศนั้นให้เกาะจำไว้ให้ไหมจนใจ...๔๕” ต่อมา พ.ศ. ๑๙๐๓ มีกฎหมายลักษณะโจรมาตรา ๕๙ บัญญัติทำนองเดียวกันนอก ซึ่งก็พอถือได้ว่าเป็นคดีบุคคลเช่นกัน เป็นเรื่องคนต่างตัวเข้าเมือง

ค. ยังมีบทกฎหมายอีกมาตราหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงรัฐประศาสนโยบายในสมัยนั้น อันเกี่ยวข้องกับศาสนา และเป็นทำนองกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิทธิของคนต่างตัวอันเป็นกฎหมายแผนกคดีบุคคล เช่นเดียวกับข้อ ก. และ ข. อยู่ด้วย แต่เป็นกฎหมายที่มีผู้เห็นว่าข้าพเจ้าเขียนผิด ข้าพเจ้าก็ค้นดูแล้วไม่ผิด คือกฎหมายอาญาหลวงประกาศใช้ครั้งแรกมีเพียง ๑๒ มาตราในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ แห่งอยุธยา พุทธศักราช ๑๘๙๕ อยู่ต่อมา ๘๑ ปีจึงบัญญัติเพิ่มเติม คือปี ๑๘๗๖ แต่พระนามพระมหากษัตริย์กลับกล่าวไว้ในตราสามดวงเป็นเอกาทรฐ ข้าพเจ้าค้นดูในพงษาวดารเห็น

อนึ่ง ควรสังเกตเข้าใจประกอบความข้อนี้ไว้ด้วยว่า เรื่องรังเกียจกีดกันทางศาสนาน่าจะมีความสำคัญและจำเป็นในสมัยนั้น ๆ เพราะได้มีลัทธิลัทธิเมืองขึ้นอยู่เป็นเวลานาน แม้ในประเทศไทยเราเมื่อประมาณ ๗๐ ปีมานี้เป็นทวารบกัอยู่แล้ว ข้อรังเกียจเรื่องนั้นจึงมีอยู่ทั่วไปเช่นในสมัยโรมันและกรีกก่อนคริสต์ศักราชเป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี สำหรับประเทศไทยเราเราได้เจริญก้าวหน้าและมีสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศในสมัยต่อ ๆ มา ตลอดระยะเวลาที่ลัทธิลัทธิเมืองขึ้นกำลังเบ่งบานหว่าตกลืออยู่ ไทยเราเป็นประเทศเล็กจึงจำต้องผูกมิตรและมีไมตรีจิตต่อดังชาติตามสมควร และเรื่องรังเกียจกีดกันทางศาสนาค่อย ๆ หดสั้นไปจากลักษณะความเคร่งครัด ในสมัยอยุธยาถึงกล่าวมาในวรรคต้นแห่งข้อ ค. นี้ ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้มีประกาศราชการเรียกชื่อว่า “ประกาศฝรั่งทำหนังสือสัญญา” (จุลศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๐๐ ร.ศ. ๗๔-๗๕) และตามประกาศฉบับนี้ ชาวต่างชาติมาค้าขายตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และมีครอบครัวอยู่ในเมืองไทยได้ ซึ่งในครั้งนั้นมีเขตกำหนดไว้ครั้นต่อมา ร.ศ. ๑๑๖ มีพระราชบัญญัติแต่งงานคนต่างประเทศและมีคำปรารภว่า แต่งงานเป็นสามีภริยากันถูกต้องอย่างไร ผู้ที่จะแต่งงานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายเป็นคนต่างประเทศควรจะมีหลักฐานอย่างไรดังนี้ ย่อมเห็นได้ว่า ข้อรังเกียจสมัยโบราณที่ไม่ยอมให้แต่งงานกับคนต่างชาติต่างศาสนา ค่อย ๆ ผ่อนคลายแล้วหดสั้นไปอย่างไร และโดยกำหนดเงื่อนไขอะไรขึ้นบ้าง อันเป็นลักษณะแห่งประวัติศาสตร์กฎหมาย

(๒) ว่าด้วยคำร้องเรียนหรือเรื่องราวร้องทุกข์ในสมัยสุโขทัย หรือข้อบัญญัติเรื่องทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา

ปรากฏหลักฐานตามลายจารึกว่า สมัยนั้นได้มีระเบียบว่าด้วยการร้องทุกข์ไว้แล้ว แต่ไม่ใช่ด้วยวิธีเรียบเรียงเขียนหรือพิมพ์ขึ้นไปตามลำดับ หากจัดให้มีกระดิ่งแขวนไว้ที่ประตูเมือง ใครเดือดร้อนประการใดให้มาเข้ากระดิ่งนั้น เพื่อให้กะตริยผู้ครองเมืองทราบและรีบยกตัวเข้าไปพิจารณาด้วยพระองค์เอง เรื่องนี้ทแยงเป็นประวัติศาสตร์กฎหมายก็เพราะเป็นเรื่องซึ่งภายหลังนั้นแล้ว ต่อมาก็ได้มีกฎหมายบัญญัติชัดเจนทั้งในสมัย

อยู่ชานและรัตนโกสินทร์ว่าด้วยการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ทั้งจะบรรยายในตอนต่อไป สำหรับสมัยสุโขทัยนั้นนับว่าเป็นระเบียบที่น่าจะมีคำถามตามมาว่า ขอบัญญัติเรื่องการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาสมัยสุโขทัยมีหลักการและเหตุผลประการใด เหตุใดไม่ยื่นถวายฎีกาเป็นลายลักษณ์อักษร เหตุใดไม่มีเจ้าหน้าที่รับทราบข้อกล่าวหาเสนอขึ้นไปตามลำดับ หรือว่าเหตุใดไม่นำเรื่องของตนไปยื่นเป็นคำร้องฟ้องต่อขุนศาลตราการพิจารณาพิพากษาให้เสร็จไปเสียเอง

ก่อนที่จะตอบคำถามดังกล่าวมา สมควรคัดเอาลายจารึกมาลงไว้เป็นข้อสังเกตดังต่อไปนี้ “ในปากประตูมู่กระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หนึ่ง ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องขึงใจมันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไปเล่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยนี้เรียกเมื่อถามสวนความแก่นันด้วยข้อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนั้นจขม”

เมื่อได้พิจารณาลายจารึกแล้ว น่าจะตอบคำถามเหล่านั้นได้ว่า ในสมัยสุโขทัยนั้น การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกามีหลักการให้กราบทูลได้ด้วยวาจา ส่วนเหตุผลก็เพราะสมัยนั้นคนรู้หนังสือมีน้อย แต่กล่าวโดยย่อเพียงเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ควรบรรยายเป็นข้อๆ ต่อไป คือ

ประการที่ ๑ สมัยนั้นยังมีคนรู้หนังสือที่จะเขียนเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้น้อยนัก บางคนรู้ก็อาจจะเป็นขุนนางมีตำแหน่งหน้าที่ ส่วนราษฎรยังไม่รู้หนังสือ ยิ่งถ้าถูกคนรู้หนังสือข่มเหงรังแกเป็นอันหมดหนทางทีเดียว การเป็นต่งนักขัตตฤๅมพระทัยเป็นธรรม จึงทรงหาวิธีแก้ไขให้ราษฎรของพระองค์ได้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อนมิใช่คดีความอันจะต้องฟ้องร้องต่อโรงศาลก็ให้ร้องต่อพระองค์ได้ และ

ประการที่ ๒ คำถามที่ว่า เหตุใดไม่จัดเจ้าหน้าที่ไว้รับทราบข้อกล่าวหาแล้ว นำความเสนอกราบทูลขึ้นไปตามลำดับนั้น น่าจะตอบว่าเมื่อไม่มีลายลักษณ์อักษรแล้วการรับทราบคำร้องทุกข์ด้วยวาจาแล้วจดจำนำขึ้นกราบทูลย่อมผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปได้ ยิ่งถ้าตุลาการหรือเจ้าหน้าที่ล่าเอียงหรือเป็นเสียเองแล้ว ประชากรของพระองค์จะเดือดร้อนตัวอย่างเช่น คดีคดีฝ่ายหนึ่งมีหลักฐานว่า คดีของตนเป็นแพ เพราะผู้ตัดสินทุจริตเข้าข้างฝ่ายชนะต่งนี้ จะให้เขาร้องเรียนที่ไหน คงจะไปร้องที่ผู้ต้องหาเองไม่ได้แน่

ประการที่ ๓ คำถามข้อสุดท้ายว่า เหตุใดไม่ฟ้องร้องต่อขุนศาลตระลาการรับพิจารณาพิพากษานัน ความข้อนี้เห็นว่าความทุกข์ร้อนของราษฎรมีหลายกรณีด้วยกัน บางกรณีจะร้องเรียนต่อขุนนางเจ้าหน้าทีมิได้เช่นเกิดโรคระบาดวักควายตายหมด ไม่ใช่เรื่องจะร้องต่อศาลและเจ้าหน้าทีก็ไม่ถึงประมาณจะช่วยเหลือได้ จำจะต้องขอรับพระราชทานทุนรอนไปตั้งตัวใหม่คงน ก็ต้องร้องตรงต่อพระมหากษัตริย์ ดังจะสังเกตได้จากประโยคที่ว่า “มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร” (ถึง คือถึง บ่ไร คือไม่ได้) ซึ่งลายจารึกนี้ไม่ใช่ข้อห้ามว่าไม่ยอมให้ร้องเรียนต่อเจ้าขุนมูลนาย แต่ที่จริงหมายความว่าเรื่องนั้น ๆ เป็นเรื่องชนิดที่ไม่อาจจะร้องต่อเจ้าขุนมูลนายได้ คือหมดที่พึ่งจริง ๆ แล้วจึงต้องถึงพ่อเมือง

อย่างไรก็ดี แม้จะมีศาลขนแล้ว วิธีการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาก็หาได้ยกเลิกไปทีเดียวไม่ ดังจะเห็นได้ในสมัยที่มีกฎหมายตรา ๓ ดวง ได้มีนายบุญศรีทูลเกล้า ฯ ถวายฎีการ้องทุกข์เรื่องนางป้อมภรรยาของตน และภายหลังนั้นต่อมาก็มีฎีกาอีกเป็นอันมาก แต่วิธีการทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาดังว่ามานั้น ในระยะนั้นอาจจะมิได้ออกเป็นกฎหมาย แต่ที่ว่ายังไม่ออกเป็นกฎหมาย ขำพเจ้าเองไม่แน่ใจนัก เพราะได้ตรวจพบว่า ปีจุลศักราช ๙๖๑ แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศธรรม ฯ ประกาศใช้พระธรรมนูญ (ทำนุ) เรื่องถวายฎีกาไว้แล้ว น่าจะถือเป็นกฎหมายได้ ซึ่งขำพเจ้ากำลังจะบรรยายในลำดับต่อไป ว่าเหตุใดจึงถือว่ามิใช่กฎหมายอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่ครั้งอยู่ยาดำราบบางเล่มที่ขำพเจ้าใช้คงจะเรียกว่าระเบียบหรือแบบเป็นทางปฏิบัติอันเป็นประเพณีที่เห็นว่ชัดแล้ว ในที่สุดเรื่องนั้นจึงจะมีการวางระเบียบโดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ พ.ศ. ๒๔๕๗ นี้เอง หมายความว่าตำราเล่มที่ขำพเจ้าใช้ยังไม่ตรงกับความเห็นของขำพเจ้าแต่ก็นำมาบรรยายไว้ด้วยความเคารพเพราะที่จริงขำพเจ้าเห็นว่า เรื่องนี้มีกฎหมายแล้วตั้งแต่สมัยอยู่ยาดำ คือจุลศักราช ๙๖๑ และนี่ก็เป็นสมัยที่มีศาลสถิตย์ยุติธรรมอย่างทันสมัยขึ้นแล้ว ส่วนสมัยปัจจุบันที่มีคณะกรรมการเรื่องราร้องทุกข์อยู่ เห็นจะไม่ต้องกล่าวยืดยาวอย่างไรก็ได้ แต่ทั้งนี้ก็เป็นการบรรยายตามตำราที่เล่มหนึ่งซึ่งได้กล่าวมาแล้ว หากจะมีข้อสงสัยก็อาจมีได้ เพราะได้อ่านพบเรื่องอย่างนี้ในหนังสือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๓ หน้า ๑๖๑ คือพระราชกำหนดเกล้าเรื่องฎีกาที่ควรทูลเกล้า ฯ ถวาย โดยเรียกชื่อว่าพระทำนุ

ตามที่กล่าวแล้วว่าประกาศใช้เมื่อปีจุลศักราช ๙๖๑ แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศธรรม ซึ่งมีข้อความว่า “จึงมีพระราชโองการมาณพระบันฑิตตรีเศวตเกล้าฯ สั่งว่าให้แต่งพระทำนุ ไว้วสไปเมื่อน้ำ ถ้าแลพระหลวงหัวเมืองแลเจ้าราชินิกุลขุนหมื่นพันทนายฝ่ายทหารพลเรือน ข้ายขวา แลสมสังักตพันแลราชภูรทั้งปวงมีความแค้นเคืองเดือดร้อนด้วยประการใด ๆ และ จะทำฎีกา ให้มุนนายอนาประชาบาลทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย แลให้นายนำเอาใบฎีกา นั้นไปเจรจาด้วยสมุหนายกสมุหกระลาโหมพิจารณาอุบายฎีกานั้น และเนื้อความในฎีกาซึ่ง จะทูลเกล้าฯ ถวายนั้น ฯลฯ” ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงสมควรใจที่จะกล่าวว่าสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ก็กฎหมายแล้ว คือยอมรับนับถือและศัดเอาของอยุธยามาลงไว้ คือตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๑๖๑ นั้นเอง ส่วนข้อความที่ตัดออกมิได้ศัดมาลงคือ การจัดประเภทของฎีกาว่า เป็นเรื่องอะไรโดยระบุไว้ว่า ถ้าเป็นเรื่องอย่างไรให้ทูลเกล้าฯ ถวายได้ ถ้าเป็นเรื่อง อย่างไม่ให้ส่งไปตามกระทรวง และบางเรื่องก็ระบุให้อำนาจสมุหนายกกับสมุหกลาโหม ใช้ดุลพินิจพิจารณาว่าจะควรหรือไม่ควรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ การเป็น ดังว่ามานี้ ทจริงก็เบินกฎหมาย แต่นักปราชญ์บางท่านอาจถือว่ายังไม่ใช่ตัวบทกฎหมาย อันแท้จริงก็ได้ จึงถือว่าสมัยนั้นยังไม่ออกเป็นกฎหมาย อีกประการหนึ่งท่านอาจพิจารณา ไปในทางที่ว่าทำฎีกาไม่ถูกต้องมีโทษหรือไม่ จึงถือว่าไม่มีบทลงโทษ เมื่อทำไม่ถูกต้องก็ไม่มีรับ จัดการให้ ความข้อนี้เราก็ได้พูดกันมาแล้วว่ากฎหมายไม่จำเป็นต้องมีบทลงโทษเสมอไป อนึ่ง นามตำแหน่งสมุหนายกกับสมุหกระลาโหมสองตำแหน่งนั้นควรทราบไว้ว่าเป็นตำแหน่งอัค- รมหาเสนาบดี นามแรกว่าการปกครองฝ่ายเหนือ และกลาโหมว่าฝ่ายใต้ เพิ่งมาเลิกใช้เมื่อ จัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นในต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งรัตนโกสินทร์

อาศัยเหตุต่าง ๆ ดังบรรยายมา ย่อมทำให้เห็นได้แล้วว่า นอกจากความรู้เรื่อง การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแล้ว ในเวลาเดียวกันเรายังได้ทราบด้วยว่า สมัยสุโขทัยก็มีขุนศาล ตระลาการแล้ว ยิ่งกว่านั้นยังมีหลักฐานประกอบรับรองคำกล่าวนี้ด้วย หลักฐานก็คือลาย จารึกว่าด้วยคุณสมบัติตุลาการที่ได้บรรยายไว้หน้า ๑๔๗ ความตอนหนึ่งว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้า ลูกขุนฉัแลสิดเสกเสก-ว่างกัน สวนตุนแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้าด้วยข้อบ่เข้าผู้ล็กมกผู้ช่อน” (แล่งความคือตัดสินความ) กับอีกตอนหนึ่งว่า “เห็นข้าว่าท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่

เด็ด” ซึ่งความทั้งสองตอนนั้นล้วนเป็นหลักฐานแสดงว่าสมัยสุโขทัยมีผู้พิพากษาตุลาการแล้ว แต่กรณีบางเรื่องไม่สะดวกหรือไม่อยู่ในประเภทที่จะใช้สิทธิทางศาล จึงต้องร้องทุกข์ต่อพ่อเมือง ฉะนั้นที่เคยมีผู้กล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้พิพากษาเอง จึงนับว่าเขวไป และไม่สมเหตุผลด้วย จะมีกรณียกเว้นอยู่บ้างก็น้อยเต็มที เช่นต้องการจะร้องเรียนว่าผู้พิพากษาตุลาการทุจริตต่อหน้าที่ เป็นต้น จะจุติไต่ถามต่ออย่างไรได้ จำต้องพึงองค์ประมุข

(๑) เรื่องที่ดินและบ่อหรือสระน้ำ

เรื่องสิทธิในที่ดินสมัยสุโขทัย ได้มีข้อสังเกตและวินิจฉัยไว้บ้างแล้วในหมวดที่ว่าด้วยมรดก ซึ่งมรดกนั้นเป็นเข้าเรือน หรือป่าหมากป่าพลู ครั้นมาถึงตอนนพิเคราะห์ที่จะสมมุติผลยังชนและเพราะเหตุมีศาลจารึกปรากฏอยู่เสมอควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบได้จึงต้องศึกษาเปรียบเทียบกับบทกฎหมายในสมัยต่อ ๆ มาตลอดถึงเรื่องบ่อหรือสระน้ำด้วย ดังจะเห็นได้ในข้อ (ฉ) หน้า ๑๗๗ เรื่องสระน้ำตระพังโงย เพราะเนื้อความในข้อ (ฉ) นั้นเป็นเรื่องบ่อหรือสระน้ำสมัยสุโขทัย การอ่านตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมายน่าจะอ่านเรื่องเก่ามาหาใหม่ แต่ในที่นี้มุ่งหมายจะบรรยายเรื่องที่ดิน ตามความหมายในบรรพ ๔ แห่งประมวลกฎหมายแพ่ง (Property) จึงเอาเรื่องสระน้ำไว้ท้ายหมวด

(ก) สิทธิในที่ดินสมัยสุโขทัย มีปรากฏในลายจารึกอีกตอนหนึ่งซึ่งไม่ใช่ตอนที่ว่าด้วยเจ้าของตายดังในตอนก่อน จึงเป็นที่เห็นได้ว่าสมัยสุโขทัยก็มีหลักกฎหมายบัญญัติถึงสิทธิของบุคคล ๆ มีสิทธิเหนือทรัพย์สินและตัวตน คือมีบทกฎหมายคุ้มครองและรับรองสิทธิในทรัพย์สินมิให้ใครมาแย่ง และก็นั่นเองทีเดียวว่า สิทธิในตัวตนที่จะไม่ให้ใครข่มเหงทำร้ายอันเป็นกฎหมายมหาชนนั้นย่อมจะมีอยู่ก่อนแล้วด้วย ถ้อยคำที่จารึกไว้มีดังนี้ “สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพรวักหลายในเมืองนี้ ป่าลากหลายในเมืองนี้ หมากม่วงหลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน” ทั้งนี้คำต้องแปลคือ ลางแปลว่าชน ส่วนประโยคที่ควรสนใจที่สุดคือ “ใครสร้างได้ไว้แก่มัน” ประโยคนี้แหละนับว่าเป็นการบัญญัติคุ้มครองสิทธิในที่ดินเพราะเราแน่ใจที่จะสันนิษฐานว่า สมัยนั้นที่กร้างว่างเปล่าคงมีอยู่ทั่วไปหาไม่ยากเหมือนสมัย

พระองค์มีได้ และลักษณะอาญาหลวงฉบับเพิ่มเติม ปี พ.ศ. ๑๙๗๖ เรื่องที่ดินในบทที่ ๔๗ กับบัญญัติเอาโทษ ๖ สถานแก่ผู้ที่ยังอาจเข้าไปเลิกร้างกันสร้างตามอำเภอใจ (ข้อนี้แสดงว่า ต้องมีการขออนุญาตแล้ว) ซึ่งปรากฏข้อความในต้วบทดังต่อไปนี้ “ผู้ใดไถ่ถอนสร้างเลิกร้าง ที่ไร่นาเรือนสวนนั้น ท่านให้ไปบอกแก่ เสนา นายรวาง นายอากร กำนันพื้นที่ ให้ไปคู่ที่เรือกสวนไร่นาอันไถ่ถอนนั้น ให้รู้มากแลน้อย ให้เสนานายรวางนายอากร เขียนฎีกาเอนกให้ไว้แก่ผู้เรีกร้างไถ่ถอนนั้นและให้รู้ว่าผู้นั้นอยู่บ้านนั้น ไถ่ถอนสร้างเรีกร้าง ที่ตำบลนั้นขึ้นใหม่ในขึ้นนั้นไว้เป็นสำคัญถ้าและผู้ใดลักลอบไถ่ถอนสร้างเรีกร้างเอาแต่อำเภอใจเอง มิได้บอกแก่เสนานายรวางนายอากร ๆ จับได้ก็ตี มีผู้มาฟ้องร้องก็ตี พิจารณาเป็นสัจ ท่าน ให้ลงโทษ ๖ สถาน ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บังให้มาตีเสีย ให้เอาอากรซึ่งบัง ไว้แขวนคอประจาน ๓ วัน แล้วให้ไหม้จตุรคูน” ต้วบทที่คิดมานี้เป็นตอนอาญาหลวงฉบับเพิ่มเติมเริ่มมาตรา ๑๓ ประกาศใช้ พ.ศ. ๑๙๗๖ (จ.ศ. ๗๙๕) ที่จริงศักราชนั้นแผ่นดิน พระไตรโลก แต่ในคำปรารภกลับเป็นเอกาทศศ (สอบดูแล้วเอกาทศศ คือ จ.ศ. ๙๕๕)

อนึ่งเรื่องอย่างเดียวกันนี้ ในสมัยอยุธยาต่อมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังมีข้อบัญญัติ ไว้ในพระราชกำหนด คือพระราชกำหนดเก่าว่าด้วยผู้ไถ่ถอนสร้างเรีกร้างทำนา ต้องบอกเสนากำนันให้รู้ และให้มีเอนกเป็นสำคัญให้ดูได้ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ (อาจจะเรียกสั้น ๆ ว่ากฎหมายตรา ๓ ดวง) เล่ม ๓ หน้า ๒๕๑

อนึ่งลักษณะเบ็ดเสร็จในกฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๑๖ วรรค ๒ มีความตอนหนึ่งว่า “หลฯ ถ้ามันขัดที่เสียช้านานถึง ๕๐ ปี ใช้ให้แขวงจัดให้ราษฎรซึ่งหา หิมได้มันอยู่ อย่าให้มันเปล่านั้นเสีย” โปรดทราบด้วยว่า แม้ลักษณะเบ็ดเสร็จจะมีใช้กฎหมายที่ดินโดยตรง แต่กับบัญญัติถึงเรื่องที่ดินไว้มีใช้น้อย เริ่มต้นตั้งแต่มาตรา ๓๖ ส่วนคำว่า ทำเน ต่อมาเขียนว่า ทำเล หมายความว่าให้ไร่ประโยชน์, ไร่ให้ว่าง

๒. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบัญญัติว่า หรืออย่าไว้ทำนองเดียวกับลักษณะอาญาหลวง คือเบ็ดเสร็จบทที่ ๔๕ ว่า ถ้าผู้ใดไม่บอกกล่าวเจ้าหน้าที่เป็นค่านับเสียก่อนแล้วให้ลงโทษ ๖ สถาน และเบ็ดเสร็จบทที่ ๔๕ นี้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าพนักงานผู้ออกหนังสือสำคัญแก่ผู้ทำเรือกสวนไร่นาด้วย ให้ดูต้วบทที่ได้ในกฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๑๒

๓. ในข้อที่ว่าที่ดินเป็นของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ข้าพเจ้าตรวจสอบกฎหมาย
 เบ็ดเสร็จแล้ว ที่ฉบับเพิ่มเติม ปี ๑๙๐๓ ตรา ๓ ดวง ฉบับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒ หน้า ๒๑๕
 กล่าวปรารภไว้ข้างหน้ามาตรา ๕๒ ขัดว่า “ที่ดินในแคว้นกรุงเทพศรีอยุธยา
 เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากได้ให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่จะได้เป็นที่ราษฎร
 หามิได้ ฯลฯ” และเมื่อไม่กี่ปีมานี้ (ร.ศ. ๑๑๖-๑๑๘) เสด็จในกรมหลวงราชบุรีทรวง
 อธิบายไว้ว่า สิทธิในที่ดินเป็นสิทธิใช้ย่นระหว่างราษฎรด้วยกันเท่านั้น เพราะในหลวง
 เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ที่ดินทั้งหมดจึงเป็นของพระองค์ท่าน ทรงยอมเป็นเหตุผลและหลักฐาน
 ประกอบความในข้อ ๑ อนึ่งสมัยเสด็จในกรมพระองค์ทรงสอนกฎหมายอยู่ พระองค์ทรง
 ใช้อักษรวิธและภาษาที่ทันสมัยอ่านง่าย ควรหาอ่านดู แต่สำหรับข้าพเจ้าใช้สกดการันต์
 ตามกาลสมัย สดแล้วแต่จะบรรยายเรื่องอะไรของสมัยใด โปรดอย่าหวังทางอักษรวิธที่จะ
 ให้เป็นเช่นปัจจุบันเสียทั้งหมดตนมิได้

(ง) ที่ดินสมัยปัจจุบัน ได้มีประมวลกฎหมายที่ดินประกาศใช้แล้วเมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๙๗ และปรากฏบทมาตรายอมให้ราษฎรมีกรรมสิทธิในที่ดินได้เมื่อได้รับโฉนดแล้ว
 ส่วนการเข้าครอบครองมีอุปสรรคโดยกันสร้างหักล้างดังพงลงเป็นสวนเป็นนา ก็ยังคงมีข้อ
 จักค่อว่าจะทำโดยพลการมิได้ ต้องได้รับอนุญาตและทำที่ดินให้เป็นประโยชน์จริง ๆ
 เช่น ยื่น ส.ค. ๑ (แบบแสดงการครอบครอง) ซึ่งแบบ ส.ค. ๑ นั้นออกให้แก่ผู้ครอบครอง และ
 หรือได้ทำประโยชน์อยู่ก่อนประมวลกฎหมายที่ดิน (คือ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗) ดูคำพิพากษา
 ฎีกาที่ ๑๕๑๘/๒๕๐๓ วินิจฉัยว่า ต้องได้สิทธิครอบครองอยู่ก่อนแล้ว และเมื่อทำที่เป็น
 ประโยชน์บนแล้วก็ขอให้เจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบออกหนังสือสำคัญรับรองการทำประโยชน์
 ว่า ทำเสร็จไปแล้วมากน้อยเท่าใด แล้วจึงได้รับโฉนดให้เป็นกรรมสิทธิ์เท่าจำนวนเนื้อที่ซึ่ง
 ได้ทำสำเร็จแล้วนั้น และด้วยเหตุมีกฎหมายใหม่บัญญัติชัดเจนแล้ว ข้อใดขัดกับกฎหมาย
 เก่า กฎหมายเก่าย่อมถูกยกเลิกโดยปริยาย

(จ) ว่าด้วยบ่อน้ำหรือสระน้ำสาธารณะ ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีอ่างเก็บ
 น้ำสาธารณะแล้วมากมายหลายแห่ง เช่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ถนนดิน
 ค้างเก็บน้ำดังกล่าวมีประโยชน์มากโดยเฉพาะในทางกสิกรรม และคงเป็นที่ทราบโดย

ทั่วไปแล้วว่าราชภูมิสิทธิและหน้าที่ต่ออ่างเก็บน้ำอย่างไร ประเทศไทยมีประมวลกฎหมายแพ่งและอาญาในอันจะบัญญัติคุ้มครองอ่างเก็บน้ำสาธารณะนี้ ถือถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๔ และมีประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติเอาโทษแก่ผู้ที่ทำให้เกิดเป็นอันตรายเสียหายแก่สาธารณชนนี้ ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๒๓๗)

การนำเอาเรื่องอ่างเก็บน้ำหรือสระน้ำสาธารณะมากล่าวขึ้นในบทกวีขลุ่ยสีกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่ดินอันจำแนกมาจากข้อ (๗) และที่จัดให้หัวข้อเรื่องอ่างเก็บน้ำปัจจุบันข้อ (๑) น้อยหน้าหรือพูดก่อนสมัยสุโขทัยก็เพราะเนื้อความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันกับข้อ (๑) เรื่องที่ดินสมัยปัจจุบัน ถ้านักศึกษาจะอ่านข้อ (๑) เสียก่อนแล้วจึงอ่านข้อ (๑) ก็ย่อมทำได้ เพราะเนื้อเรื่องจะเป็นไปตามลำดับก่อนหลังอันเป็นลักษณะแห่งประวัติศาสตร์กฎหมาย

(๑) บ่อสระหรืออ่างเก็บน้ำสาธารณะสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยมีอ่างเก็บน้ำสาธารณะแล้ว แต่เรียกชื่อผิดกันหน่อยเท่านั้น เพราะน่าจะมิใช่โดยก่อสร้างขึ้น แต่อาจเป็นเพียงตบแต่งรักษาไว้และเรียกว่า “ตระพังโพล” ดังปรากฏตามลายศิลาจารึกว่า “กลางเมืองสุโขทัยนี้มีน้ำตระพังโพลสีใสกินดีตั้งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง” อธิบายว่า ตระพังโพล เป็นคำเรียกบ่อน้ำ แพล และหมายความเป็นบ่ออศรรย คือ มีน้ำที่ใสสะอาดสำหรับสมยมนและกินน ซึ่งเทียบได้กับความดีของน้ำในแม่โขงฤดูแล้ง ความข้อสันนิษฐานว่า ผู้คนพลเมืองยังมีน้อย ผู้ที่ทำให้สกปรกทั้งในบ่อสาธารณะและแม่โขงย่อมมีน้อยหรือไม่มีเลย นานๆ จึงใสสะอาดบริสุทธิ์ ยิ่งในฤดูแล้งด้วยแล้ว ตามธรรมชาติจะสะอาดมาก เพราะน้ำไม่ไหลบ่าพาเอาสิ่งสกปรกลงไป ในบ่อน้ำหรือลำแม่น้ำ ดังนั้นน้ำในโขงเมื่อแล้งในสมยมนจึงใสสะอาดดั่งนี้ มาถึงตรงนั้นข้าพเจ้าต้องขอภัย ขอแบกข้อเท็จจริงเข้าไว้สักเล็กน้อย กล่าวคือเมื่อฤดูแล้งแห่งปี พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเอง ข้าพเจ้าเดินทางไปเวียงจันทน์แห่งประเทศลาว ต้องข้ามโขงที่หนองคาย ขอยืนยันว่าน้ำในโขงขณะนั้นดกขุ่นมากไม่ได้แน่ จึงโปรดอย่าลืมนึกว่าเรากำลังพูดเรื่องโบราณ

อันว่าสระน้ำหรือบ่อน้ำสาธารณะในกรุงสุโขทัยสมัยนั้น ย่อมเป็นของกลางใครถือกรรมสิทธิ์หรืออภิสิทธิ์มิได้ จึงได้สรรเสริญจารึกไว้เป็นหลักฐานแสดงถึงสิทธิใน

สาธารณูปโภคอันสะดวกสบายในสมัยนั้นประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาตามหลักของประวัติศาสตร์กฎหมายก็จะได้อำตอบว่าบ่อน้ำสาธารณะน้ำหรืออ่างเก็บน้ำสมัยสุโขทัยมีดีพิเศษอยู่กลางเมือง และเป็นของกลางซึ่งโดยความสำคัญของสาธารณูปโภคนี้เป็นประการใดแก่สังคมมนุษย์สมัยต่อมาเช่นปัจจุบันนี้ต้องมีกฎหมายกำหนดหลักการคุ้มครองตามที่บรรยายไว้แล้วในข้อ (จ) วรรคต้น

(๘) ลายศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงตอนอื่นๆ ที่เกี่ยวเป็นบทกฎหมาย

ได้หยิบยกลายศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องเป็นข้อบัญญัติหรือกฎหมายขึ้นบรรยายและวินิจฉัยไว้หลายตอนพอสมควร แต่ลายจารึกก็ยังมีอยู่มาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับเสรีภาพและวัฒนธรรมตลอดจนข้อความที่จารึกไว้ในทำนองเป็นกฎหมายเฝ้าบาลและตำนานแห่งอักษรและวัตถุศักดิ์สิทธิ์สำคัญ เป็นต้น จะกล่าวโดยพิสดารต่อไปเวลาไม่พอ ดังที่ได้รับทราบคำปรารภของนักศึกษาไว้ หากตัดออกเสียก็จะเป็นการสมควรแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เพราะฉะนั้นในชั้นนี้จึงหยิบยกขึ้นบรรยายต่อไปเพียงเพื่อเป็นข้อวินิจฉัย ซึ่งอย่างน้อยก็ช่วยให้ความสะดวกในการค้นคว้า และแม้ในหัวข้อคำบรรยายนี้จะไม่เขียนคำโบราณในศิลาจารึกลงไว้ทุกข้อ ก็ขอให้นักศึกษาหาโอกาสอ่านดูในหนังสืออธิบายจารึกพ่อขุนรามคำแหง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ หรือหนังสือของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ โดยตลอดทุกข้อขอย้ำได้ผ่านข้ามไปจนไม่ต่อเนื่องกัน ลายจารึกอันควรนำมากล่าวยังมีอยู่และมีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

(ก) วัฒนธรรมศีลธรรม และสิทธิเสรีภาพ

ลายจารึกกล่าวถึงคนในเมืองสุโขทัย โดยว่าเป็นคนใจบุญให้ทานรักษาศีล ทั้งพ่อขุนรามคำแหงเอง และขุนนางข้าราชการชาวบ้านชาวเมืองหญิงชายทั้งหลายต่างมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เข้าพรรษารักษาศีล ออกพรรษากรานกฐิน อันประกอบด้วยข้าวของมากมายเป็นบริวารกฐิน ไปทอดกฐินทั่ววัดอรุณิกห่างไกล ต่างสนุกสนานด้วยเสียง

ขับร้องเสียงปี่พาทย์และพิณเพลงว่าเริงทวักัน เมื่อกลับเข้าเมืองแล้ว ใครจะเล่นจะร้องเพลงอะไรก็ได้ ผู้คนแออัดกันเข้าชมประหนึ่งว่าเมืองจะแตก

ความตอน^๕ แสดง^๖ทางวัฒนธรรมและศีลธรรม ตลอดจนข้อบัญญัติ^๗ให้ประชาชนพลเมืองมีสิทธิเสรีภาพสมบูรณ์ ซึ่งพระเจ้ารามคำแหงเองก็ได้ถือพระองค์ ทรงปฏิบัติการร่วมกับประชาชนพลเมืองของพระองค์ตั้งบิดากับบุตร ควรที่เราจะเรียนรู้ไว้เพื่อว่าปัญหาใดจะต้องตีความ เราจะคล้อยตามโดยพยายามไม่ตีความให้ผ่นขึ้นขัดกับหลักการที่^๘มานั้น และเรื่อง^๙นี้ได้บรรยายโดยละเอียดไว้^{๑๐}ครั้งหนึ่งแล้วเมื่อพูดถึงประวัติของบุคคลสำคัญ และพึงสังเกตด้วยว่ามีได้ข้อความตอนใดกล่าวถึงทาสชายหญิงไว้เลย สมควร^{๑๑}พึงเป็นหลักฐานทางด้านเสรีภาพและวัฒนธรรมได้ บัดนี้ ในการบรรยายปริญาโท มีเวลาพอสมควรอยู่จึงขอนำตัวบทหลายจารึกมาลงไว้ด้วย คือ “คนในเมืองสุโขทัยนั้น มักทานมักทรงศีล มักโอบทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนั้น ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนท่งสนท่งหลาย ท่งผู้ชายผู้หญิง ฟุ่งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อโอกาสพรรษากรณากฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรณากฐิน มีพนมเบญ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ม มีหมอนนั่งหมอนนอน บริวารกฐินโอบทานแลเป้แลญิบล้าน ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกฟูน เมื่อจักเข้ามาเวียง เรียงกันแต่อรัญญิกฟูนเท้าหัวลานดั่งคักลอย ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเล่นเล่น เมืองสุโขทัยนี้มีสปากประตูหลวงเทียบญอมคนเสียดกันเข้าดูท่านเผาเทียนท่านเล่นไฟเมืองสุโขทัยมีดั่งจักแตก” จบด้วยทเพียงเท่านั้น ในหนังสือท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ฯ เขียนแปลคำยากไว้หลายคำ และข้าพเจ้าเองก็ได้สอบดูกับฉบับหอสมุดแห่งชาติแล้ว เช่น ท่วย = ท่งหมด พนม = กองโตๆ แลเป้แลญิบล้าน = ปีละสองล้าน (เบญ) เท้าหัวลาน = จนกระทั่งถึงชายทุ่ง เลื่อน = ร้องเพลง ส่วนคำว่าดั่งคักลอยกับคำว่า เทียนญอม ท่านว่ายังเอาความไม่ได้ว่าอะไร ข้าพเจ้าจึงใคร่จะลองคาดคะเนว่าคำว่า “ดั่งคักลอย” น่าจะหมายความว่าท่านเองเสียงดังสนั่นกึกก้องสนกครึกครื้น แต่คำว่า “เทียนญอม” ^{๑๒}น่าจะหมายความว่าทางที่อนุญาตหรืออย่างไรนั้น ได้มีผู้ชำนาญแปลไว้ว่า

“ยอม” ซึ่งก็เป็นทำนองการอนุญาตนั่นเอง อนึ่งท่านผู้ใดใคร่จะอ่านจารึกมากกว่านี้ยังมีอีกเล็กน้อย ดูในคำแปลฉบับหอสมุดแห่งชาติพร้อมทั้งการอธิบายคำยากหมายเลขข้อบังคับคำที่ ๒๕ ถึง ๓๒

(๖) ราชพิธีหรือกฎมณเฑียรบาล

เมืองสุโขทัยเมืองทิศหัวนอน (ทิศใต้) มีกู่วิหารปู่ครู...มีพระชะพุงผี เทพดาในเขื่อนเป็นใหญ่กว่าทุกผี ผู้ใดได้เป็นเจ้าครองเมืองสุโขทัยจะต้องให้วัดพลีถูกจึงเจริญ ถ้าให้วัดพลีไม่ถูกผีไม่คุ้มครองจะต้องเสื่อม

ความข้อนี้ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลวินิจัยไว้ว่า เป็นทำนองกฎมณเฑียรบาล (กฎที่ใช้ในราชสำนัก) สมัยสุโขทัยนับถือผี ผู้ครองนครต้องบวงสรวงผีสังเวทดาเป็นพิธีทางราชการ และพิธีการบวงสรวงเช่นนี้ก็ยังมีสืบต่อมาในสมัยอยุธยาซึ่งได้ประกาศเป็นกฎมณเฑียรบาลไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จุลศักราช ๘๒๐ และกฎที่วางเป็นระเบียบไว้ให้บวงสรวงผีสังเวทหรือเทพดาเป็นพิธีทางราชการเช่นที่กล่าวมานี้ มีลายจารึกกำหนดว่าขุนผู้เป็นใหญ่ (กษัตริย์) พึงกระทำ ถ้าทำไม่ดี ไม่ถูกต้องผีไม่คุ้มครองบ้านเมืองจะนิบหนาย จะมีผู้ใดลงโทษพ้อขุนผู้ฝ่าฝืนก็ห้ามมิได้ ส่วนตัวบทหลายจารึกในข้อนี้ คือ “เบองหัวนอนเมืองสุโขทัยน มีกู่วิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดภงส มีป่าพร้าวมป่าละ มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุงผีเทพดาในเขื่อนนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนแลให้วัดพลีถูก เมืองนี้เที่ยงเมืองนี้คนดีให้วัดพลีถูก ผีในเขื่อนบคุ้มบเกรง เมืองนหาย” จบตัวบทเพียงเท่านี้ และมีคำยากคือ สรีดภงส ซึ่งแปลว่าท่านบ

อนึ่งที่ว่ากฎมณเฑียรบาลใช้ในราชสำนักนั้น ขอให้เข้าใจว่าใช้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการแห่งพระองค์ด้วย ซึ่งบรรดาเจ้านายใหญ่น้อยทั้งกล่าวว่าจะต้องมีวังหรือบ้านที่อยู่ภายนอกวังหลวง ดังนั้นกฎมณเฑียรบาลจึงย่อมพิทักษ์ควบคุมและคุ้มครองไปถึงได้โดยทั่วกัน อย่าได้ถือเคร่งครัดว่าอยู่ภายในกำแพงพระราชฐานเสมอไป

กฎมณเฑียรบาลเป็นกฎหมายเสมอไปหรือไม่ ขอให้ดูว่ากฎหมายคืออะไร แล้วจึงมาพิจารณาเห็นว่าถ้ากว่าด้วยระเบียบหรือพระราชพิธีต่าง ๆ แล้ว ก็หาใช่กฎหมายไม่

เว้นแต่จะมิชอบบังคับ เช่นบังคับแก่เจ้าหน้าที่ใด ถ้าฝ่าฝืนตามธรรมดาคงต้องโทษคงจะจริงว่า
เป็นกฎหมาย

(ค) ศาสนาและการปกครอง

๑๒๑๔ ศก ปีมะโรง (พ.ศ. ๑๘๓๗) พ่อขุนรามคำแหงซึ่งทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทำนุบำรุงการศึกษาพระไตรปิฎก ทรงบำเพ็ญการกุศลเนื่องในศรัทธาแล้วได้พบศิลาเนื้อพิเศษแผ่นหนึ่ง เมื่อ จ.ศ. ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๓๖) ให้ช่างแกะสลักเป็นแท่นตั้งไว้ระหว่างต้นตาลที่ใต้ทรงปลูกตนเอง ขนานนามแท่นศิลานามว่ามนังคศิลาบาตร ถึงวันพระให้พระเถระผู้รอบรู้นั่งแสดงธรรมเหนือแท่นนี้ให้ประชาชนฟัง คือแรม ๑๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ กับขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเต็มดวงและแรม ๘ ค่ำ คือเดือนข้างแรมวัน ถ้ามิใช่วันพระพ่อขุนรามคำแหงเองก็ประทับออกขุนนางบนแท่นนี้ เคยมีนักศึกษาหลายคนเข้าใจว่า การออกขุนนางคือการที่ศาลออกนั่งพิจารณาคดี โดยมีพ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้พิพากษาแต่ผู้เดียวที่เข้าใจถึงนัยนี้ เพราะที่ถุณนั้นถ้าจะเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันก็คือการประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินทั่ว ๆ ไปนั่นเอง เรื่องนี้นักปราชญ์กฎหมายบางท่านเห็นว่าเป็นการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแท้ทีเดียว เพราะมีลายศิลาจารึกใช้คำว่า “ผู้ท่วยถือบ้านถือน้องกัน” ซึ่งต้องฟังว่าชาวเมืองมีสิทธิเสียงในการปกครอง ข้าพเจ้าเองก็เชื่อว่าพระองค์ทรงรับฟังเสียงราษฎรของพระองค์ และเป็นมหากษัตริย์ที่ทรงเข้าถึงประชาชน ๆ ก็สามารถเข้าถึงพระองค์ได้จริง แต่ข้าพเจ้ายังท้วงอยู่หน่อยหนึ่งว่า พระองค์ยังคงเป็นองค์อธิปัตย์สมบูรณ์ตามฐานะกษัตริย์ราช มิได้ทรงอยู่ภายใต้บทกฎหมายใด ขอให้ดูลายจารึกดังกล่าวในวรรณคดีต่อไปนี้

อนึ่งพระแท่นมนังคศิลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ครองยังทรงผนวชเสด็จไปสุโขทัยได้ทรงพบแล้วเชิญลงมาที่วัดราชาธิวาส ซึ่งเป็นที่ประทับของพระองค์ขณะนั้น ครั้นพระองค์ราชาภิเษกแล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกพระแท่นมนังคศิลา ไปตั้งในวัดศรีรัตนศาสดาราม ที่สุดได้ย้ายไปเป็นแท่นเสด็จขึ้นในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทำนานพระแท่นมนังคศิลาจึงมีโดยยอตั้งว่ามาน ส่วนตัวบทลายจารึกในข้อนี้ คือ “๑๒๑๔ ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสุทโธทัยนี้ปลูกไม้ตาลนี้ไว้

สิบสี่เข้า จึงให้ช่างพันชะดาร์หินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนเอก
แปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบั้งแปดวัน ฝูงปู่ครูเถรมหาเถรชนนั่งเหนือชะดาร์หิน
สวดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล ใ้ใช้วันสวดธรรมพ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมือง
ศรีสัชนาลัยสุโขทัยชนนั่งเหนือชะดาร์หิน ใ้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้าน
ถือเมืองกัน วันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือกกระพัดคล้ายเทียบยอม
ทองงา...ขวาชอจุจาศรี พ่อขุนรามคำแหงชนขี่ไปนบพระอรุณฤกษ์แล้วเข้ามา” จบ
ตัวบทเพียงเท่านั้น ข้าพเจ้าได้เขียนลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงไว้แล้วที่หน้า ๑๐๑-๑๑๑
เป็นตอนต้นบทนำของภาค ๕ มีคำยากคือเดือนเอก = ข้างขึ้น เดือนบั้ง = ข้างแรม
กระพัด = สายรัดกบบนหลังช้าง (คำเขมร) ulyang = ภูประทับหัวช้าง (คำเขมร) และคำ
ข้างหน้าคำว่า ขวา หายไปคำหนึ่ง คงจะเป็นซ้าย ส่วนคำว่า เทียบยอมทองงา มีผู้แปล
ขัดแย้งกัน ท่านหนึ่งว่า อานช้าง อีกท่านหนึ่งว่า เครื่องประดับทั้งช้าง ส่วนตัวข้าพเจ้า
คิดว่า ถ้าสังเกตที่คำว่า ซ้ายขวา แล้วก็น่าจะเป็นเครื่องประดับตกแต่งทั้งช้างข้างมากกว่า

บัดนี้ท่านได้อ่านลายจารึกที่มามีความสำคัญอันเป็นปัญหาในวรรคก่อนนั้นแล้วคือ “ฝูง
ท่วยถือบ้านถือเมืองกัน” จึงขอตั้งคำถามไว้ให้ท่านลองเขียนตอบดังนี้ “พ่อขุนราม-
คำแหงทรงปกครองแบบประชาธิปไตยเพียงไร ใ้ให้อ้างหลักฐานประกอบคำตอบ”

(ง) พระธาตุ

ข้อนี้เป็นการศึกษาถึง วัฒนธรรมในการนับถือศาสนาสมัยสุโขทัย คือมีลายจารึก
ว่า (มหาศักราช) ๑๒๐๗ ศก ปีกุน (สอบกันแล้วเป็นปีระกา พ.ศ. ๑๘๓๐) ใ้ขุดเอา
พระธาตุออกใ้ประชาชนสักการบูชา เสร็จแล้วเอาเก็บฝังไว้กลางเมือง และก่อพระเจดีย์
ขึ้นเป็นที่เห็นว่าสมัยสุโขทัยเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ส่วนตัวบทลายจารึก
ในข้อนี้คือ “๑๒๐๗ ศก ปีกุน ใ้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลาย เห็นกระทำบูชา
บำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระ
เจดีย์เหนือหกเขาจึงแล้วดวงเวียนผาล้อมพระมหาธาตุสามเข้าจึงแล้ว” คำยาก
เห็นจะมีแต่คำว่า เข้า ซึ่งหมายความว่า ปี่ เช่นประโยคที่เคยพูดกันบ่อย ๆ ว่า “เด็ก
เจ็ดเข้าแปดเจ็ดสิบ”

เมืองศรีษัณาลัยสมัยนั้นเป็นเมืองใกล้เคียงกรุงสุโขทัย นัยว่ากษัตริย์สุโขทัย
ทรงสร้างไว้เพื่อพระโอรสทรงศึกษาการปกครองบ้านเมือง สมัยปัจจุบันการคมนาคมสะดวก
มากถนนหนทางและยานพาหนะดี เมืองศรีษัณาลัยจะเป็นเพียงอำเภอที่สมควรแล้ว

(จ) ตำนานอักษรไทย

ลายจารึกกล่าวถึงตำนานอักษรไทยไว้ว่า แต่เดิมไม่มีอักษรไทย ครั้น ๑๒๐๕
ศก ปีมะแม (พ.ศ. ๑๘๒๘) พ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้คิด จึงได้มีขนเพราะพระองค์ท่าน
ซึ่งเรื่องนี้มีรายละเอียดในหนังสือชื่อตำนานอักษรไทย เขียนโดยศาสตราจารย์ เพ็ญ
ท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ ได้กรุณาค้นคว้าโดยละเอียด และเขียนวินิจัยไว้ให้แล้ว
ในหนังสือของท่าน ตั้งแต่หน้า ๘๘ ถึง ๙๑ ส่วนตัวบทลายจารึกนั้นว่าดังนี้ คือ “เมื่อ
ก่อนลายสือไทนั้นมี ๑๒๐๕ ศก ปีมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใจใคร่ใจในใจแล้ว
ใส่ลายสือไทจึงมีเพื่อพ่อขุนผู้นั้นใส่ไว้” ตามบทนี้ คำยากจะมีแต่คำว่า หา ซึ่งถ้า
อ่านให้หมายความว่าหากก็ได้ความดีเหมือนกัน และคำว่า เพื่อ ก็คือ เพราะ เป็นอันได้
ความบริบูรณ์ อนึ่งในเรื่องจิตตัวอักษรนั้น ท่านนักปราชญ์ในชั้นหลัง ๆ วินิจัยให้เหตุผล
ไว้ว่าในสมัยสุโขทัยอ่านเขียนหนังสือได้กันอยู่แล้ว หากจะเป็นหนังสือของชาติอื่น เช่น
หนังสือขอมแบบเขมรมอญ ย่อมจะเขียนหรือผสมตัวให้เข้ากับสำเนียงไทยไม่ได้ถนัดชัดเจน
ดีพอ และอีกประการหนึ่งหนังสือของเขมรเขียนตัวซ้อนเรียกว่าสังโยค พ่อขุนรามคำแหงคง
จะดัดแปลงเอาบ้าง คิดเพิ่มเติมเอาบ้าง เพิ่มวรรณยุกต์เพื่อให้ได้เสียงเป็นคำไทยบ้าง ซึ่ง
ผลตัวอย่างมหัศจรรย์ก็คือ หนังสือไทยเราทำให้สร้างเครื่องพิมพ์ดีดขึ้นใช้ได้ เมื่อท่านคิด
ตัวอักษรได้แล้ว จึงมีการจารึกลงไว้ในศิลาเป็นหลักฐานดังที่เรียกว่า “ลายสือไท”

สำหรับลายจารึกบทนี้มีปัญหาที่คำว่า “เมื่อก่อนลายสือไทนั้นมี” ขอดถามว่า
หนังสือไทยไม่เคยมีมาก่อนเลยจริงหรือ ซึ่งก็ได้ตอบไว้ข้างต้นแล้วว่ามิใช่กันอยู่บ้าง
แล้ว แต่โดยอาศัยตัวอักษรของภาษาอื่นมิใช่ไทยแท้ดังที่พ่อขุนคิดขันธ์ (คิดขันธ์=ใส่ไว้)

(ฉ) ถ้อยคำควรสังเกต

ตามหนังสือของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ ข้อ ๑๘ หน้า ๙๑ ลายจารึกมี
คำที่เป็นปัญหามาสังเกตและวินิจัย ในลายจารึกนั้นว่า “พ่อขุนรามคำแหงนั้นหา

เป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันนี้ในเมืองไทยด้วยรู้ด้วยหลง ด้วยแกล้วด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรงหาคนจักเสมอมิได้” ดังนั้นคำที่เป็นปัญหาคือคำว่า “หา” โดยหนังสืออธิบายจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่าไม่ใช่คำปฏิเสธ กลับเป็นคำยืนยัน ถ้าปฏิเสธต้องว่าหาไม่ได้ แต่จะอย่างไรก็ตามถ้อยคำที่ขัดแล้วก็ยังมีอยู่พอที่จะเข้าใจเนื้อความได้ว่า พ่อขุนรามคำแหง แม้ทรงเป็นเจ้าเป็นใหญ่ก็ทรงปกครองอย่างศึกษากับอาจารย์ อบรมสั่งสอนพลเมืองให้รู้บาปบุญคุณโทษ และคนไทยสมัยนั้นฉลาดหลักแหลม มีความอดุสาหะและค้นคว้าสนใจและนึกเป็นการเข้าถึงประชาชนเช่นกัน

(๙) สรุปข้อสังเกตข้อบัญญัติหรือกฎหมายสมัยสุโขทัย

อันลายศิลาจารึกทั้งหลายดังได้บรรยายมา ความจริงหาใช่ตัวบทกฎหมายที่แท้จริงไม่ หากเป็นหลักฐานแสดงโดยปราศจากสงสัยว่า สมัยสุโขทัยมีข้อบัญญัติหรือตัวบทกฎหมายประกาศใช้อยู่แล้วเป็นอย่างนั้น ๆ ซึ่งเราสามารถนำมาศึกษาในทางประวัติศาสตร์กฎหมายได้ ข้อสำคัญขอให้ระวังว่าอาจมีผู้ตั้งคำถามให้เกิดสงสัยเช่นถามว่า “ลายศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีปรากฏตัวบทกฎหมายสุโขทัยเพียงไร” ขออย่าได้เข้าใจผิดไปว่า ถ้าตระลาการสมัยสุโขทัยพิจารณาพิพากษาคดีจะต้องอ้างกฎหมายในลายจารึกนั้นหาไม่ได้ ความจริงนั้น กฎหมายก็อยู่ส่วนกฎหมาย อันเป็นเครื่องมือบริหารงานของขุนศาลตระลาการ แต่เป็นสิ่งที่ไม่คงทนถาวรที่จะเก็บรักษาไว้ในสภาพเดิมหลาย ๆ ร้อยปีหรือพันปี ส่วนลายจารึกบอกกล่าวเล่าเรื่องอะไรไว้ ย่อมคงทนถาวร ได้อาศัยศึกษาค้นคว้ากันต่อไป มาดังนี้ และถ้ามีใครถามท่านด้วยวิธีคิดเป็นการใช้ถ้อยคำให้ฉงนอีกแบบหนึ่งว่า “สมัยนั้น ๆ ตัวบทกฎหมายดังกล่าวมีอยู่อย่างไรที่ไหน” ท่านจะต้องตอบด้วยคำวินิจฉัยอันประกอบด้วยเหตุผลอย่างไร

โปรดทราบด้วยว่า หลังจากจารึกพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ครั้นในรัชสมัยของพระยาเลอไทโอรสของท่านก็ได้มีการจารึกกันอีก ปรากฏว่าจารึกไว้เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๗ มหาศักราช ๑๒๖๖ แต่เราเพิ่งพบเมื่อปี ๒๔๗๓ นอกจากมีเรื่องต่าง ๆ แล้วมีกฎหมาย

อาญาหรือทัมโทษอาญารวมอยู่ด้วย บางท่านเรียกว่ากฎหมายโจร เรื่องข้าพเจ้าอ่านพบในหนังสือสมมติโบราณคดีจังหวัดสุโขทัยเมื่อปี ๒๕๐๓ บรรยายโดยศาสตราจารย์ขุนประเสริฐสุภมาตรา จารึกอ่านและแปลโดยท่านมหาจำ ทองคำวรรณ ในหนังสือที่อ้างถึงนั้นได้บอกว่า จารึกของผู้ใด ท่านเริ่มด้วยบรรยายจากตัวบทเลย แต่ข้าพเจ้าอ่านพบจากตำราอีกเล่มหนึ่งของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ ไพศาลย์ พุดเรื่องพบแห่งศิลาเมื่อปี ๒๔๗๓ ดังกล่าวข้างต้น ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจวินิจฉัยเอาเองว่าเป็นรายเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ท่านเจ้าคุณมิได้เขียนไว้ว่ามีกฎหมายอยู่ด้วยหรือไม่อย่างไรเลย

เรื่องทาส

ในเรื่องทาสนั้นข้าพเจ้าก็พยายามจะบรรยายตามแบบประวัติศาสตร์กฎหมาย คือเริ่มด้วยกฎหมายไทยสมัยสุโขทัยก่อน แต่เพราะเหตุหลายศิลาจารึกมิได้ปรากฏความข้อใดเกี่ยวกับทาสเลย ข้าพเจ้าจึงขอบรรยายสมัยอยุธยา ก่อน แล้วจึงวินิจฉัยแสดงความคิดเห็นของข้าพเจ้าในเรื่องทาสสมัยสุโขทัยปะปนพร้อม ๆ กัน

ท่านทราบแล้วว่า แม้ในอดีตอันไม่สู้ห่างไกลนักก็มีบทกฎหมายที่ท่านไม่เห็นชอบด้วย เช่นกฎหมายลักษณะทาสสมัยอยุธยาและท่านคงจะทราบด้วยว่า แม้ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ยังมีทาสอยู่ แล้วเลิกทาสไปเมื่อใด ในเรื่องทาสนี้ ในกฎหมายตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๗๑ บัญญัติไว้ในพระไอยการทาสว่า ทาสอันควรจะใช้ได้มี ๗ จำพวก คือ ทาสได้มาด้วยทรัพย์ ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย ทาสได้มาแต่ฝ่ายข้างบิดามารดา (รับมรดก) ทาสมีผู้ให้ ทาสอันได้ด้วยช่วยกัณฑ์ทศพรทุกขแห่งคนอันต้องทัณฑ์โทษ ทาสอันได้เลี้ยงไว้ในกาลเมื่อข้าแวง และนำรังไขไปรบศึกแล้วแลได้มาเป็นทาสชะเลย รวมครบเจ็ด และได้อธิบายต่อไปด้วยว่า “ทาสไม่ควรจะว่าทาสไม่ควรจะใช้มี ๖ ประการคือ ทาสอันโปรดเสียมิได้ใช้ ทาสอันตนโปรดให้บวชเป็นสมณ ทาสอันตนโปรดให้ไปแก่พราหมณ์ ภิกษุต่อภิกษุจะว่ากันเป็นทาสนั้นมิได้ ผู้อนันในศีลาริคุณพึงพำนักอยู่จะว่าเป็นทาสนั้นมิได้ ผู้มาอาศัยอยู่ในคามเขตที่เรือกสวนไร่นาแห่งตน ตนจะว่าผู้นั้นเป็นทาสมิได้เป็น ๖ ประการด้วยกัน อันบุทคนมิควรจะพึงใช้ในทาสกรรมกรแห่ง

ตนได้” ต่อไปนี้อาจมีคำถามท่านว่า กฎหมายลักษณะทาสมีหรือไม่ในสมัยสุโขทัย ท่านมีเหตุผลประการใดในการตอบคำถามนั้น ปัญหาแม้จะซับซ้อนเพียงเท่านี้ ท่านก็จะรู้สึกบ้างแล้วว่า ประโยชน์ของศิลาจารึกนั้นอย่างไรขอให้พิจารณาเหตุผลในวรรคต่อไป

อันศิลาจารึกทั้งหลายสมัยสุโขทัย ล้วนแสดงถึงสิทธิและความเสมอภาคของประชาชนพลเมือง การชำระสะสางอรรถคดีทั้งปวงต้องเป็นไปโดยเที่ยงธรรม ขุนนางข้าราชการหรือราษฎรฐานอย่างไรได้รับการพิจารณาเสมอเหมือนกันหมด นี่ก็เป็นหลักฐานแสดงไว้อย่าให้คิดมั่นลุ่มนัว สิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมชน เช่น สมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์นั้น ทุกอย่างจะต้องเจริญกว่า ดีกว่า ยุติธรรมกว่าเสมอไป แต่ความจริงต้องพิจารณาเป็นรายๆ และขอให้ข้อสังเกตว่า ถ้าสุโขทัยมีทาสในลายจารึกเป็นอันมากจะต้องมีเรื่องทาสอยู่บ้าง เว้นแต่เรื่องบ่าวไพร่ในครอบครัวนั้น ย่อมจะต้องมีอยู่เป็นธรรมดา ตามกาลสมัยและลักษณะแห่งชุมชนขณะนั้น เช่น พวกลูกหมู่อยู่ในสังกัดของเจ้านายซึ่งสมัยโบราณมักเรียกว่า ข้า ส่วนผู้เป็นนายอาจเป็นเพียงขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ก็ได้ แต่สมัยอยุธยามีกฎหมายลักษณะทาส ถ้าได้ศึกษาค้นคว้าดูโดยละเอียดก็จะพบว่าพ่อขุนรามคำแหงมิได้ถือพระองค์ว่าจิตใจจากเทพยดามาเกิด หากถือพระองค์ว่าเป็นเหมือนบิดาแห่งประชากรราษฎรทั้งหลายเมื่อเกิดรู้สึกเสียเหน็ดเหนื่อย ก็พลั้งพระองค์เองออกต่อสู้เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน เพราะการต่อสู้สมัยโบราณ นอกจากสติปัญญาแล้ว ยังต้องอาศัยฝีมือของผู้เป็นประมุขเป็นสำคัญต่งนั้น เป็นเหตุผลอันเพียงพอเชื่อได้ว่า สมัยสุโขทัยไม่มีทาสหรือกฎหมายลักษณะทาส

ในเรื่องทาสนี้ มีความเห็นกันว่า ในสมัยสุโขทัยก็มีทาสแล้ว แม้ผู้ค้านจะมีได้อ้างหลักฐานแน่นอนประการใด ข้าพเจ้าก็ได้พยายามค้นหาจนพบกฎหมายในรัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์พระร่วง มีความใน (บทที่) ๑๙ ท่านมหาอำมาตย์ท่านหนึ่งว่า “ได้ไว้ข้าท่านพันสองวัน แลบัดนี้ส่งคืนข้าท่าน” มิปัญหาว่า ข้า คือ ทาส หรือไม่ ถ้าจะพูดช่วยฝ่ายค้านก็ต้องว่า จารึกอนันนภายหลังพ่อขุนรามคำแหงประมาณ ๕๐ ปี อาจวนกลับไปแล้วแบบอย่างเขมรซึ่งถือว่ากษัตริย์เป็นเทพเจ้า แต่ข้าพเจ้ายืนยันว่า ข้า คือ บ่าวไพร่ที่รับใช้เจ้านายอยู่นั่นเอง สุโขทัยไม่มีกฎหมายเรื่องทาสไม่ เพราะเมื่อสงสัยใคร่จะตีความก็ควรจะสอดคล้องต้องด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนพลเมืองในสมัยสุโขทัยนั้น

เพื่อสนับสนุนความเห็นของข้าพเจ้า โปรดดูหนังสือเรื่องชีวิตชาวไทยสมัยก่อนโดย
พระอนุมากราชธนราชบัณฑิตที่หน้า ๒๑ ถึง ๒๔ อธิบายเรื่องข้าเจ้าว่านายในแง่ประ-
วัติศาสตร์ และข้าเจ้าว่านายในแง่ภาษาพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๐

การเทียบศักราช

ศักราชในศิลาจารึกนั้น เป็นมหาศักราช ต้องบวกด้วย ๖๒๓ จึงเป็นพุทธศักราช

จุลศักราช ต้องบวกด้วย ๑๑๘๑ เป็นพุทธศักราช

จุลศักราช ต้องบวกด้วย ๕๕๘ เป็นมหาศักราช

รัตนโกสินทร์ ศก บวกด้วย ๒๓๒๕ เป็นพุทธศักราช

ตามปทานานุกรมว่า จุลศักราช คือศักราชน้อย ตงขณภายหลังมหาศักราช เป็น
ศักราชที่เราใช้กันอยู่ก่อนใช้ศักราชรัตนโกสินทร์

ปฏิทินที่เรียกว่า “จุลศักราช” เป็นปฏิทินที่คิดขึ้นโดยขุนหลวงพะงั่ว ซึ่งกำหนด
ให้วันเริ่มต้นปีใหม่เป็นวันพระจันทร์เต็มดวงเดือน ๕ เดือนกุมภาพันธ์นั้นมียกกันว่าในปี
ใหม่เรียกว่า “ตรุษไทย” การที่พระองค์ทรงคิดวันขึ้นปีใหม่ขึ้น อาจเป็นเพราะเห็นว่าตามที่
ใช้อยู่เดิมคือมหาศักราชนั้นมิใช่วิถีของไทยก็เป็นได้ ขุนหลวงพะงั่วเป็นพระราชนัด
สุพรรณ คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์ที่ ๑ พระเจ้าสุพรรณดิษฐ์ นัยหนึ่งเรียก
กันว่า “มหาเดช” ๕๕๕ ทรงจะได้จากหนังสือตำนานกรุงเก่า เรียบเรียงโดยพระยาโบราณ-
ราชธานินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งหน้า ๕ จัดอันดับไว้เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ เสวยราชศักราช
๗๓๒ แล้วสิ้นสุตศักราช ๗๔๔ (๑๓ ปี) บัญชีรายชื่อพระนามกษัตริย์สมัยอยุธยาของเจ้าคุณ
โบราณราชธานินทร์ที่อ้างถึง ได้พิมพ์ไว้ข้างท้ายหมวดเอกสารทางศาลเล่มปริญญาดริ

ส่วนมหาศักราชนั้น ค้นได้จากคำว่า “ศก” ซึ่งมีความหมายว่า ยุค, สมัย, วิช-
นับปี, ปี (ศักราช), มาแต่นามแห่งชนชาวป่าพวกหนึ่งเป็นพวกตารุต (อ. Scythians) ซึ่งเคย
ไหลบ่าเข้าไปในประเทศอินเดียจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และครั้งหนึ่งมาอำนาจมาก
ในอินเดีย จนถึงตั้งวัดคานวนบิชน นับแต่พระเจ้ากาลิวงหะ ซึ่งเป็นราชาแห่งพวกนั้นเมื่อ
พุทธศก ๖๒๐ จึงเกิดนามว่า “ศักราช” กำหนดคานวนปีนั้นเราเรียกว่า “มหาศักราช”

ตามที่ได้บรรยายเรื่องวันขึ้นปีใหม่และศักราชต่าง ๆ ในวรรคก่อนนั้น ล้วนเป็นตอนหรือสมัยหลังมาแล้ว ถ้าจะปล่อยให้เรื่องที่โบราณกว่าผ่านไปเสียทั้งหมดก็น่าเสียดาย จึงขอย่อความไว้บ้างว่า ชาวบาบิโลเนียแห่งบาบิโลนเขาเจริญมาก่อนในเรื่องประเพณีขึ้นปีใหม่ โดยได้จัดให้มีชนประมาณสามพันปีก่อนคริสตศักราช แต่หนักไปในทางบวงสรวงเส้นไหมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีสงฆ์ตามความเชื่อสมัยนั้น ขาดที่จะขึ้นบ้างในต่อมาก็คือชาวโรมัน แล้วจึงจดขึ้นบ้าง คิดดูก็มีความวิวัฒนาการคล้าย ๆ กัน หมายถึง ซึ่งเริ่มหลักฐานการกำหนดขึ้นที่บาบิโลน แต่เป็นบรรยายเรื่องวันขึ้นปีใหม่ ไม่ใช่เรื่องปฏิทินกำหนดวันเดือนปีโดยทั่วไป เพราะปฏิทินเป็นทฤษฎีที่ละเอียดถี่ถ้วนมากอีกแบบหนึ่ง หากใช้ชนบ-ประเพณีไม่

เราพอจะค้นหาเรื่องของปฏิทินมาแล้วสักกึ่งพอดเป็นสังเขปได้ว่า เมื่อประมาณกว่าหกพันปีมาแล้ว ชนชาวตะวันออกกลางคืออียิปต์ ทำหรือคิดปฏิทินขึ้นก่อน โดยสังเกตจากการที่ต้องปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารตามฤดูกาล เช่นอย่างที่บรรพบุรุษของไทยเราหรือสมัยพุทธกาลกว่าห้าพันปีมาแล้วในชมพูทวีป ต่างก็รื้อฟื้นเตือนกันให้ถูกต้องตามฤดูกาล แล้วรับไถหว่าน ปักดำ ขยายนกกล่าวถึงชาวอียิปต์หลังจากสังเกตฤดูกาลแห่งธรรมชาติแล้วก็นักบวชชาวอียิปต์ที่หาญฉลาดพิเคราะห์เห็นว่าทุก ๆ ปีมีน้ำท่วมใหญ่ครั้งหนึ่งโดยสม่ำเสมอ นั่นคือฤดูกาลแห่งน้ำหลาก เมื่อเขานับวันดูแล้วก็ตรว ๓๖๕ วันต่อเหตุการณ์น้ำท่วมนั้นครั้งหนึ่ง ชงกคือหนึ่งปี ต่อจากนั้นจึงมีนักปราชญ์ นักคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ดาราศาสตร์ สามารถคำนวณเอาเป็นแน่นอนได้ทั้งทางสุริยคติและจันทรคติ โดยอาศัยดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ โลกมนุษย์และดาวต่าง ๆ ซึ่งหากว่าจำนวนวันเดือนเกิดคลาดเคลื่อนไปบ้างเล็กน้อย ต้องจัดให้มีอธิกวารและอธิกมาสเป็นต้น

ต่อไปนี้เป็นภาค ๖ ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยเหมือนกัน แต่มีท่านนักปราชญ์เรียกชื่อต่างกันไปบ้าง เช่นเรียกว่ากฎหมายโจรเป็นต้น ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นจารึกของราชวงศ์พระร่วงด้วยกัน สมควรนำมาบรรยายต่อจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงได้ แต่ขออภัยล่วงหน้าไว้ว่า จะขอเรียกว่ากฎหมายอาญาสุโขทัย

ภาคหก

ศิลาจารึกกฎหมายอาญาสุโขทัย

จารึกเรื่องนี้เห็นควรบรรยายต่อจากจารึกพ่อขุนรามคำแหง และถัดไปก็คือกฎหมายพระเจ้ามังราย เพื่อจะได้มีโอกาสพิจารณาเปรียบเทียบของไทยเราเอง เพราะเป็นจารึกซึ่งล้วนมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือจะว่ากาลสมัยเดียวกันก็พอกล่าวได้ โดยเฉพาะของภาค ๖ นั้นราชวงศ์พระร่วงด้วยกันสุโขทัยด้วยกัน เฉพาะศิลาหลักกันท่านมหาอำมาตย์ท้าวธรรม ได้อ่านแปลไว้ในวารสารศิลปากรฉบับวันเกิด เดือนพฤษภาคม ๒๔๙๔ หน้า ๙๓-๑๑๒ เป็นข้อความเริ่มเรื่องกฎหมายอยู่ในหน้า ๙๓ และท่านขุนประเสริฐสุภามาตรา ซึ่งเชี่ยวชาญและสนใจในทางนี้ ได้เป็นผู้เขียนแนวความเห็นโดยย่อไว้ในหนังสือคำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย ซึ่งกรมศิลปากรรวบรวมพิมพ์ไว้ในงานเปิดพิพิธภัณฑ์สถาน จังหวัดสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ และ ๒๕๐๗ ข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นข้อความโดยตลอดแล้ว ต้องขออภัยที่จะแสดงความคิดเห็นว่าจะเรียกว่ากฎหมายจารึกไม่สนิทนัก เพราะในตัวบทว่าเป็นพระราชบัญญัติ ข้าพเจ้าจึงใคร่จะเรียกว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยกรณีที่มีโทษอาญา หรือ กฎหมายอาญาสุโขทัย

ในการบรรยายนี้จะพยายามใช้อักษรวิธีตามรูปเดิมเท่าที่จะสามารถทำได้ จารึกที่ท่านสัมมนากันในครั้งนั้นมิได้บอกที่มาแห่งจารึกแต่ประการใด ท่านมุ่งไปในทางตีความที่เป็นปัญหาเข้าใจยากเพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นหลังต่อไป ท่านจึงว่ากันแต่ตัวบท หรือใจความสำคัญเท่าที่ท่านอ่านได้ หรือย่อเอาใจความที่ได้นั้นมาวินิจฉัย

ได้ตรวจดูสมุดตำราของท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ (เล่มปริญาโท หน้า ๑๖) พุทธถึงศิลาจารึกหลักหนึ่งว่า พออ่านได้ความว่าจารึกไว้เมื่อปีใด แต่ท่านเจ้าคุณไม่ได้เขียนไว้เลยว่า จารึกนี้มีข้อความอย่างไร

ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้ใคร่ครวญแล้ววินิจฉัยว่า เป็นจารึกรายเดียวกัน เป็นอันว่าจารึกที่ท่านเจ้าคุณพูดว่าพบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ และปีจารึก พ.ศ. ๑๘๘๗ (มหาศักราช

๑๒๖๖) เป็นจารึกที่ได้อ่านกันที่สุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งท่านผู้เชี่ยวชาญบางท่านกล่าวว่า พ.ศ. ๑๘๘๗ เป็นรัชกาลพระยาเลอไท แห่งราชวงศ์พระร่วงองค์ที่ ๔ ราชบิดาของพระยาเลอไท (ลือไท)

อนึ่ง เรื่องหมายเลขบท หรือมาตราที่ยังมีสืบและขาดตอนไม่เป็นระเบียบ เช่นที่จะเริ่มด้วยบทที่ ๑๔ เป็นต้นนั้น โปรดทราบด้วยว่า เป็นเพราะการอ่าน การแปลเขาถือตามด้านที่เท่าใดของหลักศิลาที่ยังพออ่านได้ ไม่ชำรุดและเลื่อนจนเกินไป เมื่อในด้านที่เท่าใดมีเลขหมายหรือมีบ้างไม่มีบ้าง และมีข้อความพออ่านได้สักเท่าใด พอจะเรียงลำดับเลขมาตราได้สักเท่าใดก็พากันไปตามนั้น ซึ่งในหนังสือศิลปการสารของกรมศิลปากรลงไว้ว่า เลขหมายนั้นคือเลขหรือหมายเลข บทที่ จารึก ท่านจะตรวจสอบดูได้ในศิลปการสาร ปี ๒๔๙๘ หน้า ๙๗ ซึ่งจะเริ่มบรรยายด้วยบทและคำอ่านคำแปลตามต้นฉบับก่อน จะมีข้อความเห็นบ้างเล็กน้อย แล้วจะวินิจฉัยและบรรยายแสดงความคิดเห็นของข้าพเจ้าบ้าง เมื่อจบคำอ่านคำแปลตามต้นฉบับของศิลปากรแล้ว

ข้าพเจ้าผู้บรรยายปี ๒๕๑๒ นี้ยังมีความคิดเห็นเป็นอันมากเกี่ยวกับกฎหมายอาญา (โจร) สุโขทัย ตามด้วยบทที่กำลังเริ่มเขียนวนนี้ ยังคิดว่าน่าจะจะได้เปรียบเทียบกับพระอัยการโจรตามสมควร ตลอดจนกฎหมายปัจจุบันด้วยถ้ามี เรายังไม่มีโอกาสจะพิมพ์ ก็ จะบอกให้จดย่อไปพลางก่อน แม้จะมีผิดพลาดประการใดหวังว่าโบราณจารย์ทั้งหลายคงให้อภัย

บันทึกความเห็น ๒๕๑๒

ด้วยลักษณะแห่งตัวอักษรและถ้อยคำที่ใช้ในกฎหมายนี้ วินิจฉัยกันแล้วว่าจารึกภายหลังพ่อขุนรามคำแหงที่บรรยายแล้วในปริญญัตริ ภายหลังหลายสิบปี แต่ยังมีได้มีคำบรรยายโดยละเอียดจากท่านผู้ใด

เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าพเจ้าขออนุญาตบรรยายความคิดเห็นของข้าพเจ้าต่อท้ายทุกบทที่ท่านอาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้กรุณาแปลและให้คำอ่านไว้นั้นนับเป็นพระคุณอย่างสูง

๕
 ทงทานศาสตราจารย์ ขุนประเสริฐสุภุมมัตรา และ ตร. ประเสริฐ ฌ นคร ได้สมันนาโต้ตอบ
 กนที่สุโขทัย เมื่อปี ๒๕๐๓ นั้นด้วย

ควบพหลักหินค้ำที่ ๑

๑๔. พระราชโองการบรม
 เอาฟ้ารหนักหนา จึ่งทำน
 ใให้ตราพระราชปรชญติ
 (พระราชบัญญัติ)

๑๖. ราชสีมาทงหลายน ไชร
 กลางเมืองสุโขทัยอันเป็นประ
 ธาน กิ่งในเมื่อ—

๑๗. (อง).....ท่เนปร (เป็นต้น)
 เชลียง กำแพงเพชร ทุ่งย้าง
 ปากยม สองแคว

สามบทข้างบนนมีคำอ่านคำแปลโดยใจความสำคัญคือ
 คำอ่าน-คำแปล

“มีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น ราชอาณาจักรนมีเมือง
 สุโขทัยเป็นประธานของเมืองอื่น เป็นต้นว่า เชลียง กำแพงเพชร ทุ่งย้าง ปากยม สองแคว”

ควบพ ๑๔-๑๕-๒๐

๑๘. ผ่านหนไปสู่อู่อยู่เหยาเรือนตน
 แม่นขิสู่นกลาย

๑๙. ได้ ไร่ข้าท่านพัน สองวันครัน
 รู้ว่าข้าท่านไปสู่น วันนจวนค้ำ
 และบ่ทนส่งคืน ข้าท่านกลา—

๒๐. บ่เร่งเอาไปเวนแก่เจ้าข้าใน

รุ่ง^๕นั้น จำข้าสุภาพ^๕ดี ท่านหากรู้

ไปหาให้แก่เจ้าข้า พระราชปรมณัติ

คำอ่าน-คำแปล

“คนในเมืองนั้นที่เป็นข้า(คนรับใช้) ของคนอื่น หันเตลิดไปสู่นบ้านเรือนใคร ผู้นั้น^๕ได้ข้าของเขาไว้โดยมิรู้ ครั้นพอสองวันก็รู้ว่า^๕เป็นข้าของคนอื่น หลบหนีมาสู่ตน แต่ขณะที่รู้ความจริงนั้นเป็นเวลาค่าคืน ส่งคืนไม่ทัน รุ่ง^๕นั้นก็ไมเร่งเอาไปคืนเจ้าของ สุภาพดีรู้เข้า และไปถามหาให้คืนแก่เจ้าของตามกฎหมาย”

ความเห็นผู้บรรยาย

บทผู้เขียนลงความเห็นในเครื่องหมายวงเล็บ (นขณะลิต) ไว้ว่าดัง^๕นี้ (ความผิดฐานปิดบังคนรับใช้คนอื่น) ส่วนโทษของผู้ปิดบังมีอย่างไรควรอ่านบทอื่น ๆ รวมกันไปก่อน แล้วจะพอพิจารณาได้

ข้อสอดแทรกปัญหาเรื่องทาส (ทาส) สมัยสุโขทัยไว้ตรงนี้สักวรรคหนึ่ง เพราะข้าพเจ้าบรรยายยกกฎหมายทาสไว้ในชั้นปริญญาตรีบ้างแล้ว ส่วนปัญหาในกฎหมายอาญาสุโขทัยยังได้เถียงกันอยู่ว่า “ข้าใช้ทาสหรือไม่” กล่าวคือ ตั้งแต่บทที่ ๑๘ ถึง ๒๐ มีเรื่อง ข้า ซึ่ง^๕เป็นคำทมิฬ^๕รู^๕วน^๕จณ^๕ย^๕ว่า คือ ทาน แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายกับท่านขุนประเสริฐศุภมาตรา มีความเห็นเกือบจะตรงกันว่า คำว่า ข้า ในสมัยโบราณนั้นหมายความว่าบุคคลที่ถูกข่มขืน^๕เป็นลูกหม่อ^๕ในสังกัด เพราะเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่สมัยโบราณ นอกจากมีศักดินาประจำตำแหน่งอยู่แล้ว ยังมีข้ารับใช้^๕อยู่ในสังกัดปกครองของตนด้วย ข้าพเจ้าเคยมีความเห็นไว้ในคำบรรยายชั้นปริญญาตรีแล้วว่า สมัยสุโขทัยไม่มีกฎหมายลักษณะทาสแต่รับว่ามี “ข้าเจ้าบ้านนาย” (มีคนรับใช้) กล่าวคือสมัยสุโขทัยนั้นผู้มีฐานะดี เช่น พ่อค้าคหบดี ขุนนางข้าราชการ ย่อมต้องมีบ่าวไพร่ ท่านผู้มีศักดินามากย่อมมีข้าคนในสังกัดของตนมาก ตนต้องดูแลรับผิดชอบความประพฤติของคนเหล่านั้นด้วย เป็นนโยบายการ

ปกครองในตัวเสร็จ ข้าคนในสังกัดเจ้านายก็มีใช้ว่าต้องอยู่กินประจำในครอบครัวเจ้านาย อาจอยู่นาท่าน สวณท่าน หรือบ้านของตนเองก็ได้ แต่เจ้านายท่านมีบัญชีรายชื่ออยู่แน่ละ วิชาญ บุคคลมีเจ้าของเหมือนต้นรัตนโกสินทร์ พวกจีนมีบัญชีชื่อว่าสังกัดเจ้าสัวคนใดเป็นต้น แม้คนชนกลางก็ยังมัวไปไพร่ไต่ตามฐานะ เรื่องลักคนปิดบังซ่อนเร้นคนของผู้อื่น จึงต้องมีกฎหมาย หาใช้โทษไหม่ ถ้าหาจะเที่ยวโดยพลการก็มีได้ เท่าที่ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้อ่านและวินิจฉัยในหนังสือต่าง ๆ และได้ฟังคำอธิบายจากโบราณจารย์บางท่านมานาน ท่านว่า เจ้านายแต่ละคนมีบัญชีรายชื่อบุคคลในสังกัดเป็นลูกหมู่มีจำนวนแน่นอน ท่านเจ้านายและขุนนางเหล่านั้นมีเงินเดือนจากราชการน้อยที่สุด หรือบางตำแหน่งไม่มีเงินเดือนแต่มีเรือกสวนไร่นาเป็นอันมากหรือตามฐานะ ถึงฤดูทำสวนทำนาก็เกณฑ์ลูกหมู่ของตนมาทำให้ โดยไม่ต้องเสียค่าแรงงานแต่อย่างใด แม้แต่อาหารการกินก็เป็นของพวกลูกหมู่ห่อมาหุงหากินกันเอง ข้า หรือลูกหมู่คนใดจะขอลาโดยเสียเงินเล็กน้อยตามอัตราเพื่อให้ท่านจ้างคนอื่นทำงานแทนตนก็จะได้รับการพิจารณาอนุญาตตามควรแก่กรณี ตามที่ข้าพเจ้าบรรยายมานี้คิดว่าอยู่ภายในข่ายของตัวบท เช่นในบทที่ ๒๐ ก็มีข้อความของพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งควรสังเกตอยู่คำหนึ่งว่า จำข้า คำนี้แสดงว่า เจ้าขุนมูลนายของพวกลูกหมู่ในสังกัดจะไม่ต้องวิวาทหรือวินิจฉัยขาดคดีเกี่ยวกับข้าคนรับใช้ประเพณีด้วยตนเอง เพราะมี จำข้าตลอดจน สุภาพดี ผู้เป็นใหญ่เหนือขึ้นไปอีก นายต่อนายอาจเป็นเพียงคู่ความที่สุภาพดี ข้าราชการวินิจฉัยให้ บ้านเมืองไม่ปล่อยให้วิวาทต่อขาดคดีของตนเอง ซึ่งก็ตรงตามสภาพกฎหมายของอังกฤษอยู่แล้ว

จริงอยู่จารีกนทำภายหลังจารีกพ่อขุนรามคำแหงกว่า ๕๐ ปี จึงอาจมีผู้ค้านว่าราชวงศ์พระร่วงอาจนำเอาแบบอย่างของเขมรมาใช้ เพราะเขมรมีภาษา เขมรถือว่ากษัตริย์เป็นเทพเจ้าหรือสมมติเทพ แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายยังไม่ตกลงใจคิดอย่างนั้น แม้ท่านศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเขียนคำบรรยายนี้ประมาณปี ๒๕๐๗ ครั้นปี ๒๕๑๐ ท่านเจ้าคุณภักดีพิมพ์หนังสือของท่านขมอบให้ราชบัณฑิตยสถาน ชื่อเรื่อง “ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน” และมีเรื่อง “ข้าเจ้าว่านาย” ตั้งแต่หน้า ๒๑ ถึงหน้า ๒๔ อีกประการหนึ่งเพราะระยะเวลาเพียง ๕๐ ปียังไม่เปลี่ยนราชวงศ์

ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงทรงริเริ่มวิธีการปกครองไว้ให้ จนทรงเป็นมหาราช คือปกครองแบบ
เข้าถึงประชาชน และประชาชนก็เข้าถึงพระองค์ได้อย่างใกล้ชิด อนึ่งระยะเวลาที่ทำจารึก
หลักนเป็นสมัยที่ราชวงศ์พระร่วงกำลังรุ่งโรจน์ในทางพระพุทธศาสนา การบุญ การกุศล
กลัวบาปกลัวกรรม แม้การจะรบราฆ่าฟันก็ทรงเห็นว่าเป็นบาป เมื่อทางอยุธยาส่งกองทัพ
ขึ้นไป กัดกลองกันไว้ด้วยดีโดยหลักธรรม จะดูได้จากพงสาวดารตอนที่สุโขทัยยอมอ่อนน้อม
เป็นไมตรีต่ออยุธยา^๕ ซึ่งสรุปแล้วข้าพเจ้าผู้บรรยายยังเห็นว่า สมัยสุโขทัยไม่มีทาสหรือ
ข้อบัญญัติเรื่องทาสไม่

อนึ่ง ที่สุตท่ายแห่งคำแปลของท่านที่คำว่า “ปรณบติ” หรืออาจมีบางแห่งว่า
“พระราชนปรณบติ” ก็ได้ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า จะเข้าทำนองเสนาบดีออกเองได้ ถ้าเป็นห้วง
คำว่า “พระราชน” ก็ขอตอบว่า แม้บทที่อนุญาตให้ออกปรณบติเป็นพระอาการ หรือ
ราชศาสตร์ของพระราชาทรงอนุญาตไว้ให้เสนาบดีออกกฏกระทรวง หรือกฤษฎีกาในกรณี
นั้น ๆ

บัดนี้จบคำวินิจฉัยของข้าพเจ้าผู้บรรยายไปตอนหนึ่งแล้ว จะขอเริ่มตัวบทและคำ
อ่านคำแปลตลอดจนคำวินิจฉัยของข้าพเจ้าต่อไป

ตัวบท ๒๑-๒๒-๒๓-๒๔

๒๑. ผู้ใด...ใหญ่สูงและบส่งคืนข้า
ท่าน และไว้ข้าท่าน ภรรยาชายาท่าน
๒๒. ท่านจัก.....ด้วยในขนาดในราช
ศาสตร์ธรรมศาสตร์ แล แ-
๒๓. ละท่านจักทอดสินไหม ตูจดังขโมยอัน
ลักคนท่าน และไปทันเอาออกจากเมือง
นั้นแล และ
๒๔. หนีไปไว้ในกลางเมือง

คำอ่าน-คำแปล

“ผู้ใหญ่ผู้โตไม่ส่งข้าคนของผู้อื่นและเอาข้าเขาไว้ ภรรยาเขาไว้ ให้ทอดสินไหม เท่ากับตัวการโหมยลักคนของคนอื่น แม้ว่ายยังไม่ย้ายหนีเอาไปไว้เมืองอื่น คงซ่อนอยู่กลางเมือง”

ความเห็นผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าเห็นว่ามนุษย์ไม่ใช่ทรัพย์สินสิ่งของที่จะลักขโมยกัน กฎหมายโบราณใช้ถ้อยคำว่า “ตุ้จตุ้ง” ก็เท่ากับถ้อยคำที่เราใช้กันสมัยนี้ว่า “ถือเสมือนว่า” หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นทำนองโยนไปใช้อัตราโทษเท่ากับตัวการฐานลักทรัพย์ จริงอยู่กรณีปีตบั้งซ่อนเร้นคนนั้น มีสองอย่าง อย่างหนึ่งเสือกใส่ออกไปนอกเมืองติดตามยาก แต่กรณีนี้ ยังซ่อนอยู่ในเมืองตามง่ายกว่า อนึ่งเรื่องทอดสินไหมทดแทนมิได้วางอัตราไว้ในบทนี้ ก็เพราะกรณีมีต่าง ๆ กันอยู่ ย่อมโยนไปใช้อัตราโทษในบทอื่นได้ ถ้าปรับบทใดเช่นเดียวกับที่โยนไปใช้โทษฐานลักทรัพย์

โปรดเข้าใจด้วยว่า แม้ข้าคนของผู้อื่นนั้นมาหาเราเองก็อยู่ในบังคับบทนี้ด้วย เพราะเจ้าบ้านย่อมชักไขว้ไล่เลี่ยรู้แล้วว่าคนของใคร เมื่อรู้แล้วก็มิหนำซ้ำต้องส่งคืนตามตัวบทบังคับไว้ อย่างไรก็ดีสมัยกฎหมายทาสนั้น มนุษย์ที่เป็นทาสอาจถูกแลกเปลี่ยนซื้อขายกันได้อย่างทรัพย์สินสิ่งของ แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายยังสงสัยข้อใจไม่ว่าสมัยสุโขทัยมีข้อบัญญัติหรือบทกฎหมายเรื่องทาส การที่บุคคลควรรับโทษเพราะลักขโมยข้าคนบ่าวไพร่ของคนอื่นนั้น อย่าว่าแต่สมัยโบราณเลย แม้ปัจจุบันก็มีกฎหมายเอาโทษแก่การกระทำเช่นนั้น แต่ไม่เรียกว่าลักทรัพย์ ข้าพเจ้ากำลังจะพูดถึงตัวบทต่อไป และถ้าถึงบทที่ ๒๙ ของหนานทานจะพบว่า ข้าของข้าบาทพระอุปัชฌายจารย์เหมือนกัน เมื่อถึงบทที่ ๒๙ นั้นแล้ว ความเห็นของข้าพเจ้าเรื่องทวินจตุญจคำว่า “ข้า” ไว้ตอนต้นก็ยิ่งชัดมากขึ้น เพราะพระอุปัชฌายจารย์หาควรมีทาสไม่ เพราะว่าทาสนั้นไม่มีอิสระแก่ตนเลยแม้แต่หน่อย การผูกมัดล้ามโซ่เชือนั้นเป็นเรื่องธรรมดา ซึ่งพระสงฆ์องค์เจ้าจะทำเช่นนั้นได้หรือ (ดูบทที่ ๒๙) ทุกคนรู้แล้วแม้เพียงศีลห้าธรรมห้า แต่ลองเปรียบเทียบกฎหมายพระเจ้ามังรายดูว่า ข้า ไปมีภรรยา ไปอยู่

บ้านภรรยาที่โปงไพรเมืองก็ได้ ถ้าเป็นทาสจะไปได้หรือ แต่พระท่านอาจมีข้าในสังกัด หรือลูกหมู่บ่าวไพร่ที่รับใช้งานของท่านหรือของวัดนั้น ๆ อยู่ เหมือนหรือคล้ายกับคนรับใช้ศาสนาสมัยกฎหมายโรมัน

สุดท้ายข้าพเจ้าขออธิบายชื่อ ราชศาสตรธรรมศาสตร์ในบทที่ ๒๒ ไว้ด้วยว่า อันว่า “ราชศาสตร” นั้นคือ ขอบัญญัติบทกฎหมายที่ได้ตราขึ้นใช้บังคับโดยพระราชมหาษัตริย์ ส่วน “ธรรมศาสตร์” เป็นคำกริยหรือกฎหมายอันเป็นแม่บทหลักการสำคัญ ๆ ที่เปิดช่องไว้อนุญาตให้มีราชศาสตรขึ้นสุดแต่กรณี

ตัวบท ๒๕-๒๖-๒๗-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓

๒๕. และผู้อยู่ภายในบ้านนอก...
เมืองเล็ก...ตนยังไกลจาก
๒๖. แคว้นเมืองใหญ่ทั้งหลาย ทนแปร
(เป็นต้น) เชลียง
๒๗. ข้าพเจ้าพระอุปฮาดจารย์กิต อันหนันท่าน
ไปสู่บ้านสู่ช่องตนไปสู่เหย้าเร
๓๐. กิต คนเอาข้าท่านหนีไปสู่จุงคิน
ให้ได้ไว้ข้าท่าน
๓๑. ท่านนั้นผิด...แก่พระเจ้า
แผ่นดิน แก่เจ้าบ้านเจ้าเมือง...
จริง แม้นเจ้าไทบยง (ไม่อยู่)
ไซร้ให้ไป...
๓๒. เมือง...จักบังคับให้เจ้า
ข้า...ยกย่อนกลั้วพระ.....
๓๓. คนท่านและเอามา มี
พันอาชญาท่านนั้น ขนาตราษศาสตร
ธรรมศาสตร์

คำอ่าน-คำแปล

“ผู้ใดอยู่ในบ้านน้อยเมืองเล็กไกลจากเมืองใหญ่เช่นเมืองเซียง ถ้ามีข้าในสังกัดคนอื่นก็ดี ข้าของข้าอุปฐาย (ผู้ถูกอุทิศให้รับใช้ศาสนา) ก็ดี หนีเตลิดไปสู่นบ้านช่องเหี้ยเรือนของตน หรือมีคนพาเอาข้า (คนรับใช้) ของคนอื่นหนีไปสู่ตนก็ดี ต้องคืนข้าขึ้นแก่เจ้าสังกัดให้ได้ การเอาข้าของคนอื่นไว้ ท่านว่าเป็นผิดต่อแผ่นดิน ต่อเจ้านายผู้ใหญ่ แม้เจ้านายผู้ใหญ่ไม่อยู่ ให้ไปบอกแก่เจ้าเมือง ๆ ก็จะต้องจัดการคืนให้แก่เจ้าสังกัดของข้าคนนั้น การไปเอาคนของท่านมา ย่อมไม่พิน้ออาญา” (ถ้ารองถูกบังคับให้คืน ความผิดจะหนักขึ้น)

ความเห็นผู้บรรยาย

สำหรับบทที่ ๒๙ ข้าพเจ้าวินิจฉัยล่วงหน้าไว้แล้วตั้งแต่ก่อนเขียนตัวบทและคำอ่านคำแปล ส่วนบทที่ ๓๐ ถึง ๓๓ วินิจฉัยเป็นบทกฎหมายที่มีโทษอาญาในกรณีบังคับเสียภาษีบ้านของผู้อื่น ซึ่งข้อวินิจฉัยหรือบรรยายเป็นเช่นที่บรรยายและวินิจฉัยแล้วอย่างละเอียดพอสมควรหลังจากจบตัวบทที่ ๒๐ แล้ว ถ้ายังสงสัยข้อใดบ้างอย่างไร พลิกกลับไปศึกษากันได้เสมอ อนึ่ง น่าสังเกตว่า เราได้หลักฐานลายจารึกหลักกฎหมายเป็นเรื่องเดียวกันเสียเป็นส่วนใหญ่ ข้าพเจ้าเชื่อว่าจารึกนี้มีกฎหมายอื่นด้วย และชำรุดเลอะเลือนจนอ่านไม่ได้ จึงเป็นเรื่องสนใจและน่าเสียดายที่เราคิดว่าเป็นกฎหมายอาญา

ตัวบท ๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘

๓๔. ถ้าผู้ใด หากละเมิดและไว้
ข้าท่านพันสามวัน คน
๓๕. ผู้...นั้นไซ้ ท่านจักให้ไหมแลวัน
แลหม่นพัน ไปจุ่งถึงห้าวันพอเป็น
ห้าหม่นห้าพัน
๓๖. พอเป็นแปดวันในดงอัน และ
ยังไว้ข้าท่านพันในแปดวัน

๓๗. สนิไหมห้าหมื่นห้าพันแปดหมื่นห้าพันวัน

หนึ่งกิต ท่านจักทอดสนิไหมแก่

มัน

๓๘. ผู้นั้นโดยขนาดตั้งลักสินทาน

คำอ่าน—คำแปล

“ผู้ใดละเมิดโดยเอาข้าของคนอื่นไปสามวัน มีโทษสามขนาดตั้ง

เอาข้าของคนอื่นไปเกินสามวัน ปรับวันละหมื่นหนึ่งพัน ตั้งขึ้น ไปจนถึงห้าวัน ถ้าเอาไปตั้งแต่ห้าวันให้ปรับเพิ่มวันละห้าหมื่นห้าพันจนถึงแปดวัน ถ้าเกินแปดวันแม้เพียงวันเดียว นอกจากปรับวันละห้าหมื่นห้าพันต้องเพิ่มสนิไหมเท่ากับผู้ที่ทำผิดฐานลักทรัพย์ของผู้อื่น ”

ความเห็นผู้บรรยาย

ท่านไม่ได้บอกว่า เงินอะไร ท่านสันนิษฐานไว้ว่า “หน่วยเงินอะไรก็ไม่ทราบ” ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเป็น “เบี้ย” เพราะสุโขทัยใช้เบี้ยอยู่แล้ว โปรดดูคำบรรยายซึ่งข้าพเจ้าเขียนไว้อย่างละเอียดพอควรในปริญาตรี ตลอดจนได้อ้างหลักฐานการใช้เบี้ยและซื้อเบี้ยต่างๆ ไว้ด้วย อนึ่งหมวذنมีข้อควรสังเกตว่าโทษปรับเพิ่มขึ้นไปตามการกระทำ ครั้นพ้นแปดวันแล้วจะโยนไปใช้โทษเท่ากับผู้กระทำการลักเองทีเดียว

เรื่องโทษตอนนี้ก็ไม่มีอะไรผิดสังเกต เป็นเรื่องโทษซึ่งหนักขึ้นตามความร้ายแรงแห่งการกระทำ นับเป็นประวัติศาสตร์กฎหมายที่ช่วยให้เขียนกฎหมายใหม่ในชั้นต่อๆ มาได้ดี เฉพาะอย่างยิ่งคุณพินิจกำหนดโทษอาญา

กฎหมายปัจจุบันบางกรณีบอกค่าปรับว่ากี่เท่าของสิ่งใด หรือใช้คำศัพท์ว่าทวีคูณก็มี แต่ถ้าเป็นกฎหมายฝิ่น, สุรา หรือภาษีอากร คำว่า ทวีคูณก็ยังไม่พอ กฎหมายโบราณก็เหมือนกัน ถ้าทำผิดอยู่ตั้งแต่ห้าวันจนถึงแปดวัน จะถูกปรับเป็นห้าเท่า ขอให้ท่านลองคำนวณดูได้ตามตัวบทและคำแปลข้างต้นนั้น แล้ววินิจฉัยเข้าลักษณะประวัติศาสตร์กฎหมายว่าด้วย โทษอาญา โดยแท้

ตัวบท ๔๐ - ๔๑ - ๔๒ - ๔๓

๔๐. ตราหนึ่งโสด ในบ้านผู้จักกล่าววันแผล...
และมีขโมยลักผู้คนท่านไปจอตคนกิต
ไปกรายบ้านของตนกิต
๔๑. ขโมยอันลักว้ว ควายข้างมาสัตว์...อัน
ไต่ไปจอตไปกรายคนกิตให้นายเจ้าบ้าน
เจ้า...
๔๒. เรือน...พิจารณาครันรู้ว้าขโมยจริง
เอาจุได้และเอาขโมยนอกของ...
๔๓. ...เจ้าไทว้าขำจริงจริงขนาคอัน
เจ้าของบมิได้ให้ คงไปตามหาสักอัน
ตั้ง...

คำอ่าน - คำแปล

ในบ้านมีผู้กล่าวหาว่าขโมยลักคนกิต ข้างมาว้วควายกิต แล้วเอาไปเก็บไว้กับตน หรือที่บ้านของตนให้ผู้เป็นเจ้าบ้านเจ้าเรือนพิจารณาดู ถ้ารู้ว่าเป็นขโมยจริงและเจ้าหน้าที่ที่ว่าจริง ให้เอาตัวขโมยและของที่ถูกลักขโมยให้เจ้าของดู เขาก็กว่าจริงให้ลงโทษสักที่ร่างกาย (ตรงนมผู้คาน) เพื่อให้ใครเห็นก็รู้ว่าเคยเป็นผู้ร้าย

หมายเหตุ คำว่า “สักอัน” แล้วแปลว่า “สักร่างกาย” น. ตร. ประเสริฐ ฐน. คร. คำว่า หมายถึง “สักอย่าง” ไม่ใช่สักร่างกาย แต่ท่านขุนประเสริฐแก้ว่าถ้าไม่มีสักที่ตัว ผู้ร้ายไม่ต้องเขียนในกฎหมาย จับขโมยได้ ถ้าไม่สักร่างกายจะเป็นสลักลายที่ไม่ใช่ลงโทษ

ความเห็นผู้บรรยาย

ผู้บรรยายเห็นว่าคำว่า “สักอัน” ท่านแปลไว้ว่าสักที่ร่างกายคนผู้กระทำความผิด^๕ ได้พบในเรื่องขานขู้ กฎหมายตราสามดวง ตั้งบรรยายไว้ละเอียดแล้วขึ้นปริญญาดรี ส่วนกฎหมายอาญาสุโขทัยไม่มีโทษแบบนี้เลย เพราะเป็นที่ทราบกันว่าปกครองแบบพ่อปกครอง ทรงเข้าถึงประชาชน ๆ ก็เข้าถึงพระองค์ได้ เช่นเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ด้วยวาจาโดย

ไปสิ้นกระดิ่งที่ประตู เมื่อคำใดจะต้องตีความย่อมต้องชอบด้วยพระราชอัธยาศัยของ
พระองค์ด้วย ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าสักอันในทนต์ คือ สักอย่าง, สักครั้ง, สักคน แต่ตามบท ๔๓
ใช้^๕ หมายความว่า “ยังกำลังติดตามหาอยู่ไม่ยอมลดละทอดทิ้ง” ซึ่งเกี่ยวข้องกับบท ๔๐
ที่ว่า “ไปจอดคน” ควรแปลว่า “เอาไปไว้ที่ตน” เช่น เอาฝากไว้ขายไว้ และ “ไปกรายคน”
ก็คือ ผ่านไปใกล้ ๆ ให้ได้พบเห็นหรือชุกซ่อนไว้ใกล้ ๆ บ้าน ที่สุดคำว่า “...เจ้าไหวว่า
ข้าจริงจริง” ข้าพเจ้าแปลว่าเจ้าทรัพย์ให้ถ้อยคำแก่เจ้าไไทยว่าของเขาริจริง ๆ แล้วจึงมีการ
ลงโทษสักร่างกายหรืออะไร ซึ่งได้เรียนทักท้วงข้างต้นแล้ว เพราะโทษลักทรัพย์มีอยู่ที่บทอื่น
ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นว่า คำว่า “สักอัน” ค้นพบในกฎหมายตราสามดวงแล้ว
ในทนต์หมายความว่า “สักครั้ง” หรือถ้าในบท ๔๓ นี้จะต้องเข้าใจว่ายังติดตามอยู่ดังกล่าว
ไว้วรรคต้น

จารึกคานท์ ๒

ตัวบท ๗ - ๘ - ๕

๗. ขโมยคนก็จับกุมได้ ข้าวของ ทนแปร
ข้าคน วัวมอ ป่อพันอันโต ตนก็ได้
ตั้งอัน และกลายไปไว้
๘. เมืองผู้^๕นชายา^๕พี่น้องท่านไว้^๕ริมวัน
ผดงอนของ^๕ผู้^๕นท่านก็ให้^๕โตสักอัน
เลย บุรา-
๙. ณ ท่านจักให้โทษตั้งขนาดผู้^๕ลักและขนาด
อ้าลัก อันมีในพระราชศาสตร์ ดังถาไซร์

คำอ่าน - คำแปล

“จับกุมขโมยได้พร้อมด้วยของกลาง เป็นต้นว่าฆ่า (ข้า) คน วัวใช้งาน เชือกป่อ
แล้วกลับ (ขมาย) เอาไปไว้ในเมืองที่มีพวกพ้องพี่น้องหรือภรรยา เป็นเวลาเกือบเต็มวัน
มิให้ลงโทษสักอย่างใด แต่ให้ลงโทษขนาดหนัก เป็นผู้ลักทรัพย์หรือแอบเอาทรัพย์
(ย่องเบา) ตามราชศาสตร์” (ผู้จับขโมย ขมายต่อไปไม่ใช้รับของโจร)

ความเห็นผู้บรรยาย

ที่ว่า “กลายไปไว้” ในบทที่ ๗ เข้าใจว่ากลับหลบซ่อน ส่วนบทที่ ๘ “ผัดอง
ของฝูง” น่าจะเป็นพรรคพวกพี่น้องที่สมคบกัน และที่ว่า “ก็มิให้ไต่สักรันเลย” คือมิได้
ร่ายกเว้นแต่ประการใด ไม่ให้ได้รับหรืออ้างกรรมสิทธิ์ แม้แต่สิ่งใดเลย ทั้งนี้เพราะ
ต้องแล้วแต่เนื่อความสำคัญ พึงสังเกตว่า “สักรัน” ในบทนี้ข้าพเจ้าว่าอย่างไร เพราะ
ลงท้ายบทที่ ๘ นั้นหมายความว่า “เป็นตัวการหมดทุกคน” ส่วนคำ ดังอา=อย่างไร

อนึ่งคำว่า “ข้าคน” คงจะเป็นข้าคนแต่พิมพ์ผิดพลาดและที่แปลไว้ว่า “มิให้ลง
โทษสัก” นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า ประโยคนั้นไม่มีในฉบับ

ตัวบท ๑๐-๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕

๑๐. ...มิโจรลักวัวมอ ปอพันท่าน
๑๑. ไปกรายตนกต ไปจอตเรอนกต
คล้ายผู้^๕นอเบกษา และบมิเอา
และละให้ปล่อยไป...
๑๒. ...พิจารณา^๕รู้ว่าขโมยและพ่อขโมย
นั้น พี่น้องตนกลายแสรังละให้
ปล่อยไป
๑๓. ...เห็นขโมยนั้นเป็นข้าผู้ใหญ่กลาย
กลัวแก่ศกตผู้^๕ใหญ่และปล่อยไป-
๑๔. ...ขโมยนั้นจำผู้^๕อนตนกลาย
เห็นแก่
๑๕. สิ้นจำขโมยนั้นและปล่อยไป

คำอ่าน - คำแปล

“มิขโมยลักทรัพย์ เช่นวัวใช้งานและเชือกปอพาไปถึงเรือนผู้ใด ผู้นั้นไม่นำพา
ปล่อยให้ขโมยหนีไป ทั้ง ๆ ที่ตน^๕รู้ว่า^๕เป็นขโมย แต่โดยเหตุที่ขโมยเป็นบิดาเป็นพี่น้อง

ของตน หรือเพราะขโมยเป็นข้าในสังกัดของคนใหญ่โต จึงปล่อยไป เพราะเกรงศักดิ์
 ของผู้ใหญ่มาก ปล่อยเพราะเห็นแก่สินจ้างที่ขโมยให้จึงปล่อยไปก็ดี” (ช่วยเหลือนโมยให้
 หนีไม่บัญญัติลงโทษอย่างไร เข้าใจว่าคงจะใช้โทษอย่างเดียวกับข้อที่จะกล่าวต่อไป)

ความเห็นผู้บรรยาย

บทที่ ๑๑ นั้นเนื่องจากในบทที่ ๑๐ มีโจรลักทรัพย์เช่น โค ไปผูกมัดข่มขี่ไว้
 ใกล้บ้านผู้ใด หรือว่าเอาไปผูกมัดข่มขี่อยู่ในบริเวณบ้านผู้ใด เจ้าบ้านรู้แล้วเกลี้ยเนย
 เมย มิได้ช่วยเหลือจับกุม

คำว่า อุเบกขา ในบทที่ ๑๑ ผู้บรรยายคิดว่ามาจากอุเบกขา ซึ่งในทางธรรม
 เป็นการวางเฉย ไม่เข้าไคร่หรือไคร แต่เอามาใช้เป็นช่วยหรือเป็นใจแก่โจรผู้ร้าย แม้
 จะเขียน ขา เป็น ขา ก็น่าจะไม่ถูกต้อง.

บทที่ ๑๒ คำว่า “กลาย” มีความหมายว่า “กลับ” คือ กลับแก่งละเลยให้
 โอกาสผู้ร้ายหลบหนีไป และคำว่า “กลาย” ในบท ๑๓ คือ “กลายกลัว” ข้าพเจ้าว่าคือ
 “กลับกลัว” เข้าใจดังนี้เพราะเป็นความกลัวที่ไม่ควรกลัว หรือบทที่ ๑๔ “กลายเห็นแก่”
 ก็คือ กลับเห็นแก่ (สินจ้าง)

ตัวบท ๑๕ (ซ้ำ)–๑๖–๑๗–๑๘–๑๙–๒๐–๒๑

๑๕. เจ้าของเจ้าข้าไล่ขโมยไปถึง

บ้านตน

๑๖. ผู้กลายเจ้าของร้องให้ช่วย

จับกุม พ่อเจ้าบ้านเจ้าเรือนน

ยังบ้านและกลายบมผู้ช่วย

๑๗. และละขโมยนั้นปล่อยไปก็ดี ทงบว่า

ประการหนึ่ง อันกล่าวว่า

๑๘. อุเบกขา และบเอาผู้นั้นแล และว่า

พ่อพี่น้องตนและละ อันกล่าวว่า

ข้าผู้ใหญ่และละ อันกล่าวว่ากินสิน

จ้างขโมยและ

๑๙. ละ อันกล่าวว่าคล้อยบกม และละ
อคติ ทั้งนแลมเมื่อใด ในบ้านใน
นายใดเรือนใด
๒๐. ในผู้ดัง^๕ ท่านจักให้โทษ (ตุลลักขายา)
และคนท่าน ของท่านช่อฤก^๕ อัน
ขโมยอันเอาแล
๒๑. และท่านจักให้ใช้จงสันหนสน (คัง
ท่าน) จักไหมขโมย^๕

คำอ่าน-คำแปล

“เจ้าทรัพย์หรือเจ้าสังกัดไล่ขโมยถึงบ้านผู้ใดเจ้าของร้องให้ช่วยจับกุม เจ้าบ้าน
เจ้าเรือนนั้นก็อยู่บ้าน แต่ไม่มีใครช่วยจับกลับปล่อยให้ขโมยหนีไป โดยอาการทำอุเบกษา
เฉยบ้าง หรือโดยอ้างว่าขโมยเป็นพ่อแม่พี่น้องของตนบ้าง เป็นข้าคนของผู้ใหญ่บ้าง โดย
รับสินจ้างจากขโมยบ้าง กล่าวว่าจับขโมยหนีไม่ทันบ้าง โดยอคติต่าง ๆ เมื่อใดเกิดกรณี
เช่นนี้ในบ้านเรือนใคร ให้ลงโทษเสมือนลักภรรยาและผู้คนหรือทรัพย์ของคนอื่น ก็ช่อ
เท่ากับเป็นขโมยอยู่นั่นเอง ท่านให้ใช้หนสน (เห็นจะหมายความว่าค่าเสียหาย) และให้
ปรับไหมขโมยผู้^๕นั้นเสียด้วย” (ไม่ช่วยจับผู้ร้าย)

ความเห็นผู้บรรยาย

เลข ๑๕ ขำก้นจริง แต่เนื้อความไม่ขำก้น เรามาพูดกันเรื่องถ้อยคำเสียก่อนว่า
เจ้าของต้นฉบับว่า “เจ้าทรัพย์” ก็เห็นด้วย แต่ว่า “เจ้าสังกัด” นั้นอย่างไร เพราะแปลมา
จาก “เจ้าข้า” ที่จริงก็บ่าวหรือข้าคนเขาหนึ่จะนายเองหรือผู้แทนก็ได้กำลังไล่ไป ถ้าว่า
เจ้าสังกัดจะตรงหรือจะว่าผู้เป็นนายกำลังตามข้าคนของเขาที่ผู้ลักพาไป ส่วนคำว่า “ยัง”
คืออยู่นั้น ถูกแล้ว ที่ว่า “คล้อยบกมและละ” ท่านแปลไว้ว่า จับขโมยหนีไม่ทัน ถ้าขโมย
หนีไม่ทันเราก็จับมันได้ แต่คล้อยบกม ผู้บรรยายเห็นว่า แปลงอ้างว่าจะจับแต่จับมันไม่ทัน
“คนของท่านช่อฤก^๕” ควรแปลว่า คนของท่านช่อใดก็ตาม แต่ต้นฉบับมิได้แปลไว้

อนึ่งบทที่ ๑๕ นั้น กรณีคล้ายกฎหมายโจรห้าเส้น ผู้เสียหายติดตามผู้ร้ายไปจนถึงบ้านผู้ใด ในหมู่บ้านนั้นต้องช่วยเหลือหรือตามจับไปจนพ้นเขตตำบล หรือหมู่บ้านของพวกเขา ส่วนบทที่ ๑๖ “ผู้กลาย” ในที่นี้หมายความว่าผู้ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านในบทที่ ๑๕ นั้น จะต้องช่วยจับกุม แต่กลับยังมิได้ช่วยเหลือ และคำว่า “บ้านและกลาย” นั้น ข้าพเจ้าว่าพวกบ้านใกล้เคียง “บมผู้ช่วย” คือต่างก็มิได้ช่วย หมายความว่าควรช่วย กลับไม่ใคร่ช่วย ขอให้ดูบทที่ ๑๘ ต่อไปว่า “อุเบกขา” กลับทำเฉยเมยอย่างนี้ไม่เหมือนอุเบกขาทางธรรมะ

บทที่ ๑๙ “อันกล่าวว่าคล้ายขบถและละ” หมายความว่าแก้ตัวอ้างว่าจับไม่ทัน แล้วปล่อยให้ผู้ร้ายหนีไป บทที่ ๒๐ ความต่อกับบทที่ ๑๙ คือ “ในฝูงคณ” หมายความว่าในบรรดาบุคคลดังกล่าวในบทที่ ๑๙ นั้น นับว่าเป็นตัวการสมคบกัน ความต่อกันไปกับบทที่ ๒๑ ว่า มีโทษฐานเป็นตัวการหมดทุกคน

ในส่วนโทษนั้นท่านก็บอกไว้ในต้นฉบับ ดูที่ตัวบท ๒๑ ที่ว่า “ให้ใช้จ่งสนหนสน (ตั้งท่าน) จักไหมขโมยนั้น” ต้นฉบับแปลไว้ว่า “ท่านให้ใช้หนสน...และให้ปรับไหมขโมยนั้นเสียด้วย” แต่ข้าพเจ้าขออภัยที่ไม่แปลอย่างนั้น โดยกลับแปลว่า “พวกที่ช่วยผู้ร้ายให้หนีไปนั้น ถูกใช้ค่าเสียหายทั้งหมด แล้วจึงลงโทษปรับเท่าหรืออัตราเดียวกันกับที่จะพึงใช้กับตัวผู้ร้ายเองด้วย” (โบราณฐานลักทรัพย์ลงโทษปรับ) แต่ก็น่าจะเข้าใจได้ว่าโจร ๆ ต้องรับโทษ

ตัวบท ๒๓-๒๔-๒๕ (บทที่ ๒๒ ไม่ปรากฏ)

๒๓. ผู้อันขโมยลักไป และตนจะส่ง (ไปให้
โดย) ประสงค์สืบชื่อฤาภี และตนพา
ไปถวายไปเวนแก่เจ้าไท

๒๔. ท่านจักให้พ้นอาญาท่านตั้งอันขนาด
ราชศาสตรธรรมศาสตร์ อันท่านแต่ง
ได้ค่าสิน

๒๕. จ้างตนก็ได้ ไ้ค่าตนชู้ก็ได้ ค่าไ้
ของฝูงนกไ้ ชั่งรู้ว่าเจ้าใหญ่จัก
บำเหน็จตั้งท่านแต่งไ้

คำอ่าน-คำแปล

“มีการลักโมยเกิดขึ้น ผู้ใดประสงค์ซื้อเสียงไปเวนคืนให้แก่เจ้าของ ไม่มี
ความผิดทางอาญา โดยขนานตราขศาสตร์ธรรมศาสตร์ให้มีสิทธิไ้ค่าสินจ้างที่รางวัลหรือ
ไ้ค่าที่ถูกขโมยชู้วณ หรือค่าส่วนแบ่งในทรัพย์สินทั้งหมด ตามที่เจ้าหน้าที่ชันผู้ใหญ่จะ
กำหนดเป็นบำเหน็จ” (รางวัลแก่ผู้นำของมาคืน)

ความเห็นผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นว่าถ้อยคำแต่ละคำ อาจมีความหมายไม่ตายตัว ต้อง
แล้วแต่เนื่อความ ระวงไม่ขัดกันเป็นการดี ประโยคว่า “ฝูงอันขโมยลักไป” มีปัญหาคำว่า
“ฝูง” ซึ่งถ้าบุคคลเป็นพรรคพวกหรือหมู่ ถ้าทรัพย์สินในบทนยอมหมายความว่า (ฝูง)
คือบรรดาทรัพย์สินทั้งหลายที่ขโมยลักไป ส่วนที่ว่า “ประสงค์สินซื้อฤกั” ท่านแปลไว้ว่า
ประสงค์ซื้อเสียง ขอยกยคิดว่า “ฤกั” ยังมิได้แปล จึงขอแปลรวมทั้งประโยค
“อยากไ้ซื้อเสียงว่าซื้อสุจริตเป็นพลเมืองดี หรืออย่างไรในทำนองนั้นก็ตาม” ต่อไปใน
บทที่ ๒๓ เดียวกันนั้น ท่านแปลคำว่า “เจ้าไท” ว่า คือ “เจ้าของ” แต่ข้าพเจ้าแปลว่า
“เจ้านาย” คือ “ท่านผู้มีหน้าที่รับแจ้งความ” ไม่แปลว่าเจ้าของๆ จะได้คืนหรือไม่ก็แล้วแต่
การสอบสวนพิจารณาของเจ้านาย

บทที่ ๒๔ คำว่า “ตั้งอัน” ท่านไม่แปลไว้ ข้าพเจ้าแปลรวมเข้าไปในประโยค
ว่า “ยอมพนันผิดตั้งที่ท่านบัญญัติไว้” คำว่า “อันท่านแต่งไ้ค่าสิน” ข้าพเจ้าว่า “เรื่อง
เช่นนั้นมียกบัญญัติให้ได้รับรางวัลการนำของกลางมาส่ง และรวมบทที่ ๒๕ เข้าไปด้วยก็
คือไ้ค่าทำขวัญอันถูกขู่หรือถูกทำร้ายจากผู้ร้ายด้วย ทงนกำหนดไว้ในกฎหมาย” นอกจาก
ทบทวนแล้วขอเห็นด้วย ส่วนบทที่ ๒๕ ข้าพเจ้าเห็นว่าจะได้รางวัลบางส่วน ซึ่งอาจ
มีอัตราอยู่แล้ว โดยคิดจากจำนวนทรัพย์สินที่ไ้คืนมา

ตัวบท ๒๖ - ๒๗

๒๖. อุเบกขาเห็นแก่ขโมยยิ่งกว่าอาชญาปรณฺหติ
เจ้าโท ดังอัน ๕
๒๗. ใ้ร้ายท่านผู้ทุกข์ - โทษ มิใ้จำเวรฺยุ
แก่มัน เพื่อนมัน

คำอ่าน - คำแปล

“ผู้ใดเห็นแก่ขโมยยิ่งกว่าเห็นแก่โทษตามกฎหมายอาญาดังที่เจ้านายบัญญัติไว้ และยังแถมใ้ร้ายแก่เจ้าทุกข์ ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษ เพื่อมิใ้เกิดความเจริญแก่ตัวมัน และเพื่อนของมัน” (ป้ายความผิดความร้ายใ้แก่เจ้าทุกข์)

ความเห็นผู้บรรยาย

บทนี้เป็นเรื่องกล่าวถึงทำนองเสีย หาใช่อุเบกขาที่แท้จริงตามหลักธรรมไม่ ส่วนที่ ว่า “เห็นแก่ขโมยยิ่งกว่าอาชญา” นั้นข้าพเจ้าแปลว่า ช่วยผู้ร้ายโดยมิไ้เกรงต่อความผิดอันจะมีแก่ตน ที่เห็นต่างกันอย่างนี้คือ “ปรณฺหติเจ้าโทดังอัน” กล่าวคือ บทที่ ๒๓ ที่ได้บรรยายแล้ว เราไ้ของกลางหรือจับของกลางไ้ขอไ้ได้ซื้อว่าเป็นพลเมืองดีฤา ด้วยเหตุใดก็ตาม ต้นฉบับ แปลว่า ใ้เอาไปคืนเจ้าของ ๆ ท่านแปลจากคำว่า เจ้าโท ๆ นั้นข้าพเจ้าแปลว่า เจ้านาย คือ ท่านผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายนั่นเองหาใช่เจ้าของไม่ ของร้ายอยู่ที่เรา ๆ เอาไปคืนยอมเป็นผู้บริสุทธิ์ ในต้นฉบับว่า “พ้นอาชญา ท่านดังอัน” ตามต้นฉบับว่าเช่นนั้น ควรแปลว่า “พ้นความผิดดังที่บัญญัติไว้ในกฎหมายนั้น (ดังอัน = ดังนั้น)”

บทที่ ๒๔ ข้าพเจ้าแปลว่า ราชศาสตร์ (กฎหมาย) มีบัญญัติไว้แล้ว (อันท่าน แต่งไ้คำสิน) ว่าคนที่นำของกลางไปมอบเจ้านาย ๆ มีอัตราอยู่แล้วตามกฎหมายที่จะไ้รางวัล ถ้าเราจับผู้ร้ายไ้ของ ถูกผู้ร้ายขู่จะทำร้ายหรือทำร้ายบาดเจ็บมา หรือไ้ทรัพย์สินมากมาย การไ้บำเหน็จจวนมีอัตราอยู่แล้ว และที่ว่า “ใ้ร้ายท่านผู้ทุกข์” ข้าพเจ้าขออภัยที่เห็นเพียงว่า ไม่ใ้ใ้ร้ายหรือป้ายร้าย หรือทว่ายังแถมใ้ร้ายเป็นการซ้ำเติม ก็ไม่ใช่ แต่ความจริงนั้นบทนี้ท่านหมายความว่า การกระทำตามบทที่ ๒๖ นั้น เป็น

การเสียบายแก่เจ้าทรัพย์เท่านั้นเอง กรณีไม่เหตุน่าไว้วางใจผู้กระทำผิดจึงกลับจะให้
รายบ้ายสเจ้าทรัพย์ตามบทที่ ๒๗

ตัวบท ๒๗ (ข) - ๒๘ - ๒๙ - ๓๐ - ๓๑

๒๗. รู้ว่าชอนลักของใน
๒๘. บ้านท่านกต ลักขานท่านผู้ใดผู้หนึ่ง
ชวนตนไปลักท่านกต ไปลักด้วยกัน
แล้วกต
๒๙. และรู้ว่าผู้หนึ่งลักเลียมสิ่งสินท่าน
อันนานพันในประมาณสิบปี อันลัก
ในหนนคนกต ใน
๓๐. ลักผู้หนึ่ง อันหาผู้รู้ผู้เห็นมิได้
สักอันตงอนกตไซ้ คนผู้หนึ่ง
ใส่ใจและเอาโจรกลายมันออก
๓๑. ไม่ทูลแก่เจ้าไท มาบอกแก่ประดาคหบดี
ท่านใหม่ชิตัง (มันคน) ลักรงตนมัน

คำอ่าน - คำแปล

“รู้ชื่อผู้รายลักของจากบ้านคนอนกตลักขานของคนอนกต หรือมีคนชวนไปลัก
ทรัพย์กต สมคบไปลักทรัพย์ด้วยกันกต หรือผู้ใดรู้ว่าการลักขานทรัพย์อำพรางเป็นความ
ลับไว้ได้ประมาณสิบปี หรือในนับปัจจุบันกต โดยทั้งหมดคนหาคนอันรู้เห็นมิได้และผู้หนึ่ง
กลับเห็นออกเห็นใจโจร ไม่บอกกล่าวเจ้าหน้าที หรือบรรดาคหบดีให้ทราบ ท่านให้ลงโทษ
ปรับไหมแก่มันอย่างเป็นผู้ลักทรัพย์โดยตนเอง” (รู้เหตุลักทรัพย์และลักขานแล้วไม่แจ้งแก่
เจ้าหน้าที สังเกตได้ความแฉ่งอายุความ “ประมาณสิบปี” สำหรับการอำพรางผู้ร้าย)

ความเห็นผู้บรรยาย

แม่เลข ๒๗ จะซ้ำกันแต่เนอความไม่ซ้ำกัน และโดยกลับกันกับตัวเลขที่เกินกับ
เลขที่ขาดไปก็ได้จำนวนพอ ๆ กัน

ในบทที่ ๒๙ ข้าพเจ้าขอให้ท่านทั้งหลายที่อ่านแล้วพลิกไปดูคำว่า “ลักเลียม” ในคำบรรยายชนปรัญญาตรี เทียบกันดูเอาเนื้อความที่สมเหตุผล เอาทรัพย์สินของท่านไปมิได้ บอกเจ้าของเจ้าของเห็นเข้าแก้ว่าหยอกขม = ลักเลียม แต่ในเรื่องนี้ต้นฉบับท่านแปลลักเลียมว่า ขักยกอก ข้าพเจ้าจึงยังข้องใจมาก สำหรับบทที่ ๓๐ คำว่า “ผู้” ข้าพเจ้าว่า “ทั้งหลาย” บทที่ ๓๐ ต้นฉบับข้ามประโยคที่ว่า “สักอัน ตั้งอันกิดไซ้” ไม่แปลได้เลย “กรณีไม่มีผู้รู้เห็นเลยสักคน ตั้งนนักติ” และเมื่ออ่านเอาความต่อเนื่องกันแล้ว คำว่า “สักอัน” ในบทนี้ย่อมจะได้ความเป็น “สักคน” หรือมีความหมายว่า “แม้แต่คนเดียวเลย” รวมเนื้อความว่า “แม้ไม่มีผู้รู้เห็นสักคนเดียวเลยตั้งนนักติ ตั้งอันในบทนี้ข้าพเจ้าว่า “ตั้งน”

บทที่ ๓๑ เจ้าไทในบทนี้ ข้าพเจ้าวินิจฉัยว่าเป็นเจ้าพนักงาน คือพนักงานผู้มีหน้าที่อย่างในบท ๒๓ ที่ต้นฉบับแปลว่า เจ้าของและข้าพเจ้าหักทวงไว้แล้ว ส่วนประกาศบทนี้ในบทนี้น่าจะรวมถึงเจ้าทรัพย์สินทั้งหลายด้วย เพราะกรณีมีต่าง ๆ กัน

ตัวบท ๓๓-๓๔-๓๕-๓๖ (บท ๓๒ ไม่ปรากฏ)

๓๓. หนังสือตีฉฉิมคนจัก ไปราวีฬาราม

จึง

๓๔. เอาข้าวเอาของท่าน แม้นขลุกลมลูกลหวาน
ท่านคนใดก็คือนเจ้าของบมิให้ และอนึ่งไม่

๓๕. มีคนทั้งหลายข่อยกุมเอาจุได้ แม้นผู้
ไล่นมมณฉอหอกตาบตราบเครื่องเหล็ก-

๓๖. หญโต ให้เอามันจุได้ และให้ไปถวาย
แก่ท่าน ท่านบาทใหม่ให้เป็นรางวัล

คำอ่าน-คำแปล

“แม้ว่ามีการใช้กำลังขังทรัพย์สินเอาข้าวของของคนอื่น เช่น ลูกลมและผลไม้
เจ้าของมิได้อนุญาตไม่มีใครผู้ใดช่วยจับกุมเอาตัวผู้ร้ายก็ดี หากมีผู้ใดติดตามไปพร้อมด้วย

หอกดาบตราเครื่องเหล็กใหญ่โต จนจับผู้ร้ายได้ ท่านให้จัดการเอาตัวผู้ร้ายไปถวาย
พระมหากษัตริย์เพื่อท่านจะได้สินไหมผู้ร้ายโดยกำหนดให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ซึ่งจับผู้ร้าย
ได้” (รางวัลแก่ผู้ช่วยจับกุมหรือผู้ติดตามจับผู้ร้าย)

ความเห็นผู้บรรยาย

หน้าคำว่า “หนึ่งโสด” จงดูจากท้ายสุดของบท ๓๑ คือ รังตนมัน = เอาผิดมัน
(โสดหนึ่ง) หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าไม่ต่อกันหนึ่งโสดอาจมาจากอีกประการหนึ่ง

บทที่ ๓๓ คำว่า “ราวพาราม” น่าจะเข้าใจว่า “บ่มเหรงรงแก” ลัทธิพยั โดยใช่
กำลังรังแกบ่มเหรง = ชิง แปลอย่างนั้นทันสมัยว่า เป็นชิง เพราะวิวัฒนาการตลอดมาว่า
ลัทธิพยัโดยวิธีอย่างใดจึงเป็น “ชิง” “ลูกส้มลูกหวาน” ขอแปลว่า “ผลไม้เปรี้ยวหรือ
หวานก็ตาม” และขอภัยต่อไปด้วยที่จะแปลความผิดแตกต่างไปอีกมากในบทที่ ๓๕ -
๓๖ โดยเข้าใจว่า แม้ผู้ร้ายจะมีอาวุธตราบ (ตราบ = ตลอดจน) ตลอดจนแม้แต่เหล็กขนาดใหญ่
เป็นเครื่องมืออยู่ก็จงพยายามจับกุมมันจงได้ แล้วจะได้รางวัล ทั้งนี้ก็เป็นความคิด
เห็นที่ตรงกันข้ามกับท่านที่เคยให้ความหมายไว้แต่เดิม เพราะต้นฉบับว่า “ท่านบาติใหม่
ให้เป็นรางวัล” ต้นฉบับแปลไว้ว่า “ท่านจะได้ปรับไหมผู้ร้ายตามกำหนด” แต่ข้าพเจ้า
ว่ากฎหมายกำหนดไว้แล้ว จับของกลางจากผู้ร้าย ปรับผู้ร้ายแล้วจ่ายรางวัลคนจับ อาจ
เป็นก่งหนังกัดกัดได้แก่ผู้จับกุม และได้ของกลางเป็นต้น

ตัวบท ๔๐-๔๑-๔๒ (ตัวบท ๓๗-๓๘-๓๙ ไม่ปรากฏ)

๔๐. จะฆ่าวัวฆ่าควายไม่

๔๑. ให้เอาวัวควายนอนอันจักฆ่ามันช้ให้
กันเห็นทั้งหลาย แม้นมนนายไชร์.

๔๒. ไพรไชร์ ให้มนนายรู้ เพื่อนตน
และเพื่อนของตนรู้ใจผู้กระทำ.....

คำอ่าน-คำแปล

“ผู้ใดจักกระทำการฆ่าวัวฆ่าควายให้เอาวัวควายตัวที่มันจักฆ่ามันไปช้ให้รู้เห็น
กันทั่ว ๆ ไป ตลอดจนให้มนนายรู้เห็นด้วยว่าเพื่อนของตนเป็นใจกับผู้กระทำ” (เข้าใจว่า

วัวควายใช้เป็นสัตว์พาหนะและใช้ฆ่าเป็นอาหารด้วย จึงมีความสำคัญเป็นพิเศษที่จะต้องควบคุมการฆ่าสัตว์เหล่านี้ โดยต้องนำสัตว์ไปให้ทูต อาจเป็นเพราะไม่ต้องการให้ฆ่าลูกวัวควายก็ได้ หรือเพื่อป้องกันมิให้ลูกวัวควายไปฆ่าก็ได้)

ความเห็นผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับท่านศาสตราจารย์ขุนประเสริฐ ตามความในวงเล็บคือ นยะ-
ลิต ที่ว่าเป็นการป้องกันการลักทรัพย์ รับของโจร คือลักสัตว์ไปฆ่า แต่ที่ยังเห็นต่างกันอยู่
ก็คือ บทที่ ๔๒ แม้ในบทที่ ๔๐-๔๑ ก็ขอเติมความเห็นไว้ด้วยว่าความผิดอยู่ที่การละเว้น
คือ ถ้าไม่บอกไม่แสดงจึงเป็นความผิด ส่วนบทที่ ๔๒ ที่เห็นต่างกันนั้น ข้าพเจ้าว่า
ต้องบอกด้วยว่า คนที่จะฆ่าสัตว์นั้นมีกี่คน คือใครซื้อใครบ้าง ต้องบอกเป็นรายตัวครบถ้วน
ทุกคนไป มิใช่ดังที่แปลไว้ว่า “เพื่อนของตนเป็นใจกับผู้กระทำ” แปลผิดกันมาก พวก
เพื่อน ๆ จะมาช่วยฆ่าสัตว์ตัวนั้นถ้าเราแจ้งความบอกชื่อแล้วย่อมพ้นผิดไปทุกคน คือกระทำ
โดยไตร่ตรอง มิใช่เป็นใจสมคบกันกระทำผิด

บัดนี้จบกฎหมายอาญาสุโขทัย (กรมศิลปากรเรียกว่ากฎหมายโจร) แล้ว ท่าน
พอจะมองเห็นได้ว่าวิธีการร่างกฎหมายสมัยโบราณเป็นดังที่ข้าพเจ้าได้บรรยายไว้บ้างแล้วใน
ชั้นปริญญาตรี คือ มักจะออกกฎหมายตามหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งต่างกับกฎหมาย
ปัจจุบัน เช่นประมวลกฎหมายแพ่งฯ และอาญา ที่ได้จัดไว้เป็นภาคเป็นลักษณะ และจัด
หมวดหมู่ไว้เป็นระเบียบตลอดจนจัดให้มีบททั่วไปไว้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญามาตรา
๒ “บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อ...ฯลฯ” นี้ ความหมายว่า ถ้าได้มีการกระทำ
ผิดนั้นแล้ว จะปรับข้อเท็จจริงในกรณีนั้น ๆ เข้าหาตัวบทกฎหมาย ผู้กระทำจะรับโทษก็
เพราะการกระทำของตนครบองค์ความผิดฐานใดโทษเท่าใดมีบัญญัติอยู่แล้วในกฎหมาย
ส่วนทางพื้นฐานความผิดนั้นแล้ว ก็จะเขียนเป็นเรื่อง ๆ ไป หรือเป็นคดีแต่ละเรื่องติดตาม
ข้อเท็จจริงเป็นราย ๆ ไปหาได้ไม่ ไหนเลยจะทันกับชั้นเชิงเล่ห์เหลี่ยมของผู้ร้าย ซึ่งเขา
คอยโอกาสที่จะเลี้ยงกระทำอยู่เสมอ ประมวลกฎหมาย เช่น กฎหมายอาญาจึงจัดภาค ๒
ทั้งภาคไว้เป็นเรื่องของความผิด แล้วแบ่งออกเป็นลักษณะแห่งความผิดนั้น ๆ ว่าเป็นเรื่อง
อะไร หรือการกระทำประเภทใด เช่น เกี่ยวกับการปกครองหรือเกี่ยวกับศาสนา เป็นต้น

และในแต่ละลักษณะนั้นยังแบ่งออกเป็นหมวด แต่ละหมวดเป็นการกระทำความผิดต่อใคร หรือสิ่งใด เช่น ผิดต่อเจ้าพนักงาน เป็นต้น

ตามที่ข้าพเจ้ากล่าววรรคสุดท้ายไว้ในคำบรรยายกฎหมายอาญาสุโขทัยนี้ ก็ด้วยปรารถนาให้ท่านคิดเปรียบเทียบวิธีการร่างการเขียนกฎหมายของสมัยโบราณกับสมัยปัจจุบัน เพื่อให้เห็นเด่นชัดว่า ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายนั้นเป็นอย่างไร ท่านเห็นวิวัฒนาการของกฎหมายได้อย่างแจ่มชัดว่ากฎหมายเก่าช่วยให้ร่างกฎหมายใหม่อย่างไร

ขออย่าทบทวนเรื่องชื่อกฎหมายเป็นการขอยกยไ้วรรคสุดท้ายนี้ด้วยว่า คำว่าโจรมักเข้าใจไปในทางโจรกรรมประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ความหมายจึงแคบกว่าคำว่า อาญา

ภาคเจ็ด

กฎหมายพระเจ้ามั่งรายหรือมั่งรายราชศาสตร์

สำหรับภาค ๗ นี้ ท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้กรุณามอบตัวบทให้ข้าพเจ้า
หังเล็ม โดยที่ท่านกับสหายอีกคนหนึ่งได้ช่วยกันแปลไว้จากต้นฉบับซึ่งเป็นภาษาอื่น นับเป็น
บุญคุณอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้าเป็นนักนิติศาสตร์ ท่านก็คงจะหวังว่าน่าจะได้อาโอกาส
พิจารณาและวินิจฉัยบรรยายแก่นักศึกษาตามที่เห็นสมควร ถ้าท่านคิดดังนี้จริง ก็นับว่าถูก
ต้องทีเดียว เพราะข้าพเจ้าจัดทำคำบรรยายภาค ๕ จารึกพ่อขุนรามคำแหงเสร็จไว้หลายปี
แล้ว เห็นจะกว่าสิบปี และภาค ๖ จารึกพญาเลอไท ก็เขียนและบรรยายเสร็จแล้วเช่นกัน
เมื่อได้ต้นฉบับกฎหมายมากมายนี้ดูเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นกฎหมายที่มาจากทางเดียวกันหรือ
ภาคเดียวกัน โดยเฉพาะพ่อขุนรามคำแหงกับพ่อขุนมั่งรายก็เป็นพระสหายสนิทกัน รุ่นราว
คราวเดียวกัน แต่ก็เป็นเรื่องของพงษาวดาร หากใช้กิจของข้าพเจ้าไม่ จำเป็นจริง ๆ ที่จะ
ต้องประหยัถ้อยคำทั้งหลายให้อยู่ในกรอบของนิติศาสตร์เท่าที่สามารถจะทำได้

หนังสือเล่มนี้ท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นครได้เขียนอารัมภบทไว้ด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจึง
ตกลงใจว่าจะเก็บความสำคัญในคำปรารภหรืออารัมภบทของท่านไว้ เป็นทำนองบทนำของ
ภาค ๗ เป็นการแสดงความนับถืออย่างสูงแก่ท่านเจ้าของต้นฉบับตัวบทและเป็นประโยชน์
แก่สมุดคำราเล็มด้วย

การจัดกฎหมายอาญาสุโขทัยของพระเจ้าเลอไทไว้เป็นภาค ๖ เพราะเห็นว่า เป็น
ของโอรสพ่อขุนรามคำแหงและเป็นราชวงศ์พระร่วงที่ได้เขียนไว้เป็นภาค ๕ แม้ความจริง
อายุของกฎหมายจะอ่อนกว่าก็ไม่มากนัก และข้าพเจ้ายังได้อ่านจนจบพบว่ามีปัญหาถ้อยคำ
หรือศัพท์กฎหมายที่สำคัญ ๆ ไม่น้อยในกฎหมายภาค ๕-๖-๗ ละม้ายคล้ายคลึงกัน จะทำ
ให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจในการค้นคว้าหาความจริงแห่งความหมายต่าง ๆ ซึ่งจะปรากฏในคำ
บรรยายของข้าพเจ้าต่อไปข้างหน้า

ต่อไปนี้เป็นบทนำหรืออารัมภบทของภาค ๗ ดังได้ให้เหตุผลไว้แล้วในตอนต้น
ซึ่งท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นคร เขียนไว้ดังต่อไปนี้

มังรายศาสตร์ หรือวินิจัยมังราย เป็นกฎหมายของพระเจ้ามังรายกษัตริย์ของ
ลานนา ซึ่งทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ ตำนานต่าง ๆ กล่าวถึงพระนาม
พระเจ้ามังรายไว้ถูกต้องตรงกัน แต่พงศาวดารโยนกเรียกผิด เป็นพระเจ้าเม็งราย จนแพร่
หลายเปลี่ยนแก้ยาก

ตอนต้นของหนังสือเรียกชื่อว่าราชอาณาจักร ตอนท้ายกล่าวไว้ว่าเป็นโบราณ
ราชศาสตร์ แต่งบ้านปองเมืองสืบราชปวงเดิมมาแต่ท้าวพระยาทั้งหลายผู้เสวยเมืองขอบทส-
ราชธัมมมาแต่ก่อนตามต่อเท่าถึงบัดนี้แล

มีคำนำพิจารณาอยู่หลายคำ “วินิจัยมังราย” วินิจัยเป็นคำมาจากภาษาบาลี
แปลว่าตัดสิน ไตร่ตรอง ในที่นี้หมายถึงการตัดสินของพระเจ้ามังรายโดยการนำกฎในธรรม-
ศาสตร์มาใช้ให้เข้ากับรูปคดี ตามประเพณีชาวอินเดียถือกันว่าสากลพิภพอยู่ใต้ธรรมชาติ
แปรเปลี่ยนมิได้ คือธรรมซึ่งพระมุนีได้นำมาเผยแผ่แก่มนุษย์ในรูปธรรมศาสตร์ กษัตริย์
อินเดียไม่มีหน้าที่ออกกฎหมายแต่ต้องเรียนรู้ธรรม โดยศึกษาธรรมศาสตร์แล้วตัดสินคดีไป
ตามหลักธรรมศาสตร์นั้น มอญผู้เริ่มเขียนกฎหมายเรียกชื่อว่า ธัมมสัดถ (คำบาลีตรงกับ
ธรรมศาสตร์ในภาษาสันสกฤต) ฉบับที่พระเจ้าฟ้าวแห่งรามัญ (สมัยสุโขทัย) สร้างขึ้นไว้
พระเจ้าอู่ทองได้ใช้ธัมมสัดถแบบมอญตัดสินคดีเหมือนกัน (ดูบทความของแสงศักดิ์ วารสาร
สยามสมาคม ปีที่ ๓๘ เล่ม ๑ หน้า ๙)

“ราชสัดถหรือราชสาตร” มีลักษณะแบบเดียวกับธัมมสัดถ พระเจ้ามังรายก็อาจได้
ธัมมสัดถแบบเดียวกันมาจากศรีอยุธยา และอาจใช้พิพากษาคดีคงจะได้รวบรวมคำพิพากษา
ของพระองค์แล้วตราเป็นกฎ เพื่อแก่ผู้ปกครองบ้านเมืองยุคต่อมาจะได้ใช้

“อาณาจักร” อาณาเป็นคำบาลี ตรงกับอาชญาซึ่งเป็นคำสันสกฤต แปลว่า
ตำนานปกครอง และจักร แปลว่า ล้อ, เขตแคว้น ไทยแปลอาณาจักรว่า “อำนาจปกครอง
บ้านเมือง”

“ราชปวง” เชอสาयกษัตริย์ ขนบธรรมเนียม อาจหมายถึงราชวงศ์หรือขนบ-
ธรรมเนียมที่สืบต่อกันมาก็ได้

มังรายศาสตร์ อาจมีมาแต่สมัยพระเจ้ามังรายหรือราชวงศ์นี้ ซึ่งปกครองล้านนา อยู่ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงตกเป็นของพม่า และมาขึ้นอยุธยา ระหว่าง ๒๑๔๑-๒๑๗๔ แล้วก็ตกไปอยู่กับพม่าอีกจนถึง ๒๒๓๑ มีผลเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายของล้านนาไปอย่างใดบ้างไม่ประจักษ์

มังรายศาสตร์ฉบับเก่าที่สุด คือฉบับที่ล้านนาสีโหภิกขุไปได้มาจากวัดเสาไห้ จังหวัดสระบุรี คุณไกรศรี นิมนานเหมินท์ เป็นผู้มอบให้ห้องสมุดสยามสมาคม เป็นภาษาหนังสือของไทยวนจารลงบนใบลาน ๔๘ ใบทั้ง ๒ หน้า น้อยคำมีระคิดไว้ที่ลพบุรี เมื่อปีวอก ๒๓๔๓ ก่อนกฎหมายตราสามดวงของเรา ๔ ปี เข้าใจว่าคงจะคัดไว้ เพื่อให้เขยลศึกที่กวาดต้อนลงมาจากล้านนาใช้ปกครองกันเอง ท่านกล่าวอีกตอนหนึ่งใจความว่า ต่อมาก็มีการแก้ไขบ้างเหมือนกัน โดยวิดิเติมไว้ในตอนท้าย

ท่านยังได้กล่าวถึงฉบับที่ ๒-๓ และ ๔ ซึ่งท่านก็ไม่ได้ใช้เขียนตำราเล่มนี้ โดยท่านใช้ฉบับที่ ๑ ซึ่งเก่าที่สุด คือของสีโหภิกขุ ข้าพเจ้าจึงขอร้องที่จะจบคำปรารภของท่านแต่เพียงเท่านี้

กฎหมายพระเจ้ามังรายนี้ ได้เริ่มบรรยายในชั้นปริญญาโทสมัยต้นปี ๒๕๑๕ ไปบ้างแล้ว แต่พิมพ์คำบรรยายไม่ทัน เป็นแต่บอกให้จดคำบรรยายและคำวินิจฉัยต่าง ๆ ไป ถ้าได้จัดพิมพ์เมื่อไร ต่อไปก็จะมีคำบรรยายของข้าพเจ้าต่อท้ายตัวบทต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควร ตามความคิดความเห็นและหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่ค้นคว้าได้ ถ้ามีผิดพลาดประการใดขอโปรดอภัยด้วย

ตัวบทกฎหมายพระเจ้ามังราย

ค้นฉบับอำเภอเสาไห้ พ.ศ. ๒๓๔๒

สิทธิสวัสดิ์ กฎหมายนี้ (อาณาจักรนี้) พระยามังรายเจ้าได้รับรู้มาแต่โบราณ พระองค์สืบวงศ์มาแต่ปู่เจ้าลาวจก ลงมาจนถึงท้าวลาวเม็งผู้เป็นพระบิดา พระยามังรายเจ้าได้มากินเมืองเชียงราย แล้วไปรบพระยาบา (ญูบา) ยังเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) แล้วมาสร้างเชียงใหม่ ในจุลศักราช ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๓๕) เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ เม็ง (มอญ) เรียก

ว่าวันพฤหัสบดี ไทยเรียกว่าวันระวายเป็นวันยามแตรรุ่ง พระจันทร์เสวยฤกษ์ที่ ๘ ชื่อ บุศยรา ศีกรกฎ พระยามังรายจึงบัญญัติ (ตั้งอาชญา) ไว้เพื่อให้ท้าวพระยาทั้งหลายผู้เป็นลูกหลาน เหลน และเสนาอมาตย์ผู้ปกครองเมืองสืบไป รู้จักผิด รู้จักชอบ ดังต่อไปนี้

ไพร่สิบคนให้ม้านายสิบผู้หนึ่ง ข่มกว่านผู้หนึ่ง ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่องาน (ล่าม) บ่าว ประกาศเรื่องงานการประจํานายสิบทุกคน นายสิบ ๕ คน ให้ม้านายห้าสิบผู้หนึ่ง มีปากขวา และปากซ้ายเป็นผู้ช่วยรวม ๒ คน นายห้าสิบ ๒ คน ให้ม้านายร้อยผู้หนึ่ง นายร้อย ๑๐ คน ให้ม้านายพันผู้หนึ่ง เจ้าพัน ๑๐ คน ให้ม้านายหมื่นผู้หนึ่ง เจ้าหมื่น ๑๐ คน ให้ม้านายแสนผู้หนึ่ง ปกครองเมืองแบบขนเพื่อมิให้ขัดเคืองใจพระเจ้าแผ่นดิน

ความเห็นผู้บรรยาย

เรื่องไพร่กับนายสิบนายร้อยนี้ อ่านดูก็รู้ว่าน่าจะเป็นทหาร เพราะบอกตำแหน่ง ขั้อยู่ในตัวแล้ว ที่มีปัญหาาคือว่าไพร่ ซึ่งท่านมิได้เขียนตัวบทตั้งสมัยปัจจุบัน แต่เขียน จากผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้ค้นสมุดตำราเก่า ๆ ดูแล้ว ไพร่ คำนี้มิใช่เป็น เช่นปลาทุกรมบางฉบับแปลไว้ว่า คนชั่ว คนเลว คนชนต่ำ เพราะข้าพเจ้าวินิจฉัยแล้วว่า เป็นทหาร ไพร่ในบทจึงเป็นไพร่พล หรือพลทหาร เพราะที่ค้นพบมากว่าไว้ชัดในเรื่อง ไพร่พล หรือเรื่องทหารว่า พวกพลรบที่จะรับเข้าประจำการได้ จะต้องได้รับการอบรมเป็น อย่างดีจากพวกชายฉกรรจ์อายุ ๑๘ ถึง ๒๐ ปี เรียกว่าไพร่สมต้องขบตะเบียนเข้าฝึกหัด ราชการจนสำเร็จแล้ว จึงจะเลื่อนขึ้นเป็นพลรบได้เรียกชื่อว่า ไพร่หลวง และข้อสำคัญนั้น จะไม่ยอมรับพวกทาสพวกเชลยหรือคนต่างด้าวเข้าเป็นไพร่สมไพร่หลวง สำหรับบทแรกก็มี ปัญหาเพียงเท่านี้ จะได้เริ่มต้นบทต่อไป คือ—

หนังสือ

ในการรบบู้โหดหลบหนีละทิ้งผู้บังคับบัญชาให้มาเสีย ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น มีดังนี้ ไพร่ นายสิบ นายห้าสิบ นายร้อย เจ้าพัน เจ้าแสน และพระยา เมื่อฆ่าแล้ว ให้รีบ ครอบครองทรัพย์สินทองสน เพื่อมิให้ผู้อื่นดูเยี่ยงอย่างให้สักหมึกไว้ที่หน้าผาก ว่ามันผู้นี้เจ้า นายไม่รับเลี้ยงเพื่อให้เป็นทาสละอายยิ่งนัก ในทำนองเดียวกัน ให้ฆ่าผู้ซึ่งละทิ้งลูกน้อง

ในทรีบ ผู้บังคับบัญชาลี้ลับลงมาตงน เจ้าแสน เจ้าหมื่น ล่ามหมื่น เจ้าพัน ล่ามพัน และพันน้อย ล่ามบัว กว้าน ไพร เมื่อฆ่าแล้ว ให้รีบเอาครอบครัวทรัพย์สิน^{๕๕}

ข้อความตงนมีมาแต่โบราณ ผู้เป็นใหญ่และสัปบุรุษก็ควรพิจารณาว่าชาติสัตว์^{๕๖}ทั้งหลายมียศศักดิ์มากน้อยยังไม่รักเจ้านายตน ขบถลัดละทิ้งเจ้านายเสียตงน ผู้ขบถลัดอื่น ๆ ก็จะทำอย่างเดียวกันนี้ ให้สักหน้าผากด้วยหมึกแล้วปล่อยเสียเถิด ฉบับวัดเชียงหมื่นอธิบายว่า ทำตงนเสียหาย (ร้าย) ยิ่งกว่าตายเสียอีก

อนึ่ง พระยาเจ้าผู้มรรคมรรณา ก็ควรพิจารณาถึงคุณค่าของผู้ ขบถลัดตน หากทำดีไว้แต่ก่อน ก็ควรกรุณาตามควร เพราะคนทุกคนก็ย่อมกลัวตายด้วยกันทั้งสิ้น ควรลงโทษบ้างเพื่อมิให้คนอื่นดูเยี่ยงอย่าง แต่ไม่ควรประหารชีวิต เพราะการเกิดเป็นคนยากนัก (การลดหย่อนโทษนี้ คงเป็นข้อความที่เติมเข้ามาในชั้นหลัง)

ความเห็นผู้บรรยาย

โปรดสังเกตคำสำคัญที่สุดไว้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องในการรบเท่านั้น และควรสังเกตกฎหมายพระเจ้ามั่งรายต่อไปเกี่ยวกับทางทหารด้วยว่า มักจะเขียนลำดับอาวุธโสของตำแหน่งต่าง ๆ จากผู้น้อยขึ้นไป ไม่ใช่แบบปัจจุบันนี้ เพื่อจะได้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น

นักนิติศาสตร์ที่ขอวินิจฉัยจะขอลงใจบทอยู่ตรงที่ เมื่อฆ่าแล้ว รีบครอบครัวทรัพย์สิน แล้วสักหน้าผากว่ามนผู้เจ้านายไม่รับเลี้ยง ความตอนนั้นคนสมัยปัจจุบันคงจะสงสัยข้องใจ เพราะเคยสงสัยกฎหมายเก่าฉบับอื่น ๆ กันมานานก่อนแล้ว ตอนนั้นคือไปติดกับตอนต่อไป คือวรรคที่สอง ที่ให้สักหน้าผากด้วยหมึกแล้วปล่อยเสียเถิด ข้าพเจ้าขอขมไม่ไข่ย่อท่าน ดร. ประเสริฐฯ ที่หมายเหตุไว้บนที่ตหนึ่งว่า การลดโทษ (สักหน้าแล้วปล่อยไปหรือเนรเทศไป) คงจะเติมเข้ามา เพราะอะไร ก็เพราะฆ่าคนแล้วสักหน้าสพ ๆ นั้นก็เห็นว่าปล่อยไปสิ้น จะได้ผลทางใด ถ้าสักแล้วปล่อยไปไม่เลี้ยงสมเหตุผลดี อนึ่งการลดหย่อนผ่อนโทษแก่คนดี ที่พึงทำผิด คือไม่ฆ่า แต่ให้สักหน้าเป็นตลพินิจในการลงโทษอาญา เพราะกฎหมายโบราณไม่ได้กำหนดโทษบนตาและบนสูงไว้ให้ศาลเลือกใช้ตามควรแก่กรณี เช่นจำคุกหนึ่งเดือนถึงหนึ่งปี ตงนเป็นตงน

คนตายกลางสนามรบ

เจ้าขุนผู้ใดกล้าหาญมาก ไม่ถอยหนี ได้รับได้ชนได้ฆ่าในหีบ แต่ถูกข้าศึกฆ่าตาย ไม่ควรริบครอบครัวทรัพย์สินเข้าพระคลัง เพราะคนทั้งหลายมาอาสาต่อท้าวพระยา ก็เพื่อจะคุ้มครองลูกเมีย เมื่อตายเพราะรับอาสาเจ้านาย ก็ไม่ควรให้ลูกเมียผู้ตายได้รับทุกข์ ควรปล่อยให้อยู่ตามใจเขา ถ้ามีลูกหลานควรเลี้ยงไว้สืบเชื้อสายต่อไป

ความเห็นผู้บรรยาย

คำว่า ได้ชน พอเข้าใจได้เพราะสมัยโบราณมีการรบด้วยช้าง และการ ชนช้าง คำว่าเจ้าขุนในหมวดนี้ เมื่ออ่านมาก ๆ ไปจะทราบได้ว่า คือเจ้าเมืองผู้เข้ารับรักษาเมืองไว้ ถูกรบด้วยความกล้าหาญแม้แพ้และถึงตาย พระมหากษัตริย์กลับพอพระทัย ถ้ามีลูกหลานให้เลี้ยงไว้สืบสายต่อไป ข้าพเจ้าขอให้คิดทางกลับกันดูว่า ถ้าเจ้าเมืองคนใดใจบาต แต่พอรู้ข่าวศึกก็รีบหนีจนถูกไล่ติดตามฆ่าตายย่อมหน้าอับอายขายหน้าถึงประเทศชาติด้วย ถ้าอย่างนั้นคงจะถูกริบทรัพย์สินสมบัติและครอบครัว เอาทรัพย์สินสมบัติเข้าพระคลังเสียทั้งหมด

รบศึกกรณีได้หัว และกรณีไม่ได้หัวข้าศึกมา

มาตราหนึ่ง นายตืนผู้ใดรบศึกในสนามรบ ได้หัวนายข้างนายม้ามาควรเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่ อนึ่ง ถ้าข้าศึกมาล้อมบ้านเมือง ผู้ใดรบชนะได้หัวข้าศึกมาให้รางวัลหัวละ ๓๐๐ เงิน ให้ไรรนาที่ตืนและเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่ หากนายตืนได้หัวนายม้าควรเลื่อนขึ้นเป็นนายม้า คนตืนได้หัวนายข้างควรเลื่อนขึ้นเป็นนายข้างให้มัจฉกรณีให้ภริยา เครื่องทอง ทองทองปลายแขน เสื้อผ้าอย่างดีเพราะเขารับอาสาด้วยเต็มใจ จึงควรรางวัลให้อย่างเต็มใจเช่นกัน เพื่อให้คนทั้งหลายอุตสาหะ อาสาต่อเจ้านาย

มาตราหนึ่ง คนตืนได้มานายข้างนายม้าตายในหีบ จะตัดหัวมากี่ไม่ทัน แต่ผู้รู้เห็นก็ควรรางวัลให้ยศศักดิ์แก่เขา

ความเห็นผู้บรรยาย

คำว่านายตืนยังไม่พบอธิบายไว้ที่ใด แต่เนื่อความแสดงให้บรรยายว่า ทหารราบพลเดินเท้า ก็เมื่อเจ้าตืนนั้นเพียงพลรบยังแกล้วกล้าสามารถรบและต่อสู้จนตัดหัวนาย

ข้างนายมาฝ่ายข้าศึกมาได้ ท่านว่าควรเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่ อย่างนี้หมายความว่าได้เลื่อนยศ
ชั้นหลายชั้นทีเดียว

ส่วนในเรื่องรางวัลข้าศึกที่มาตรานคิดให้หัวละ ๓๐๐ เงิน ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
สมัยนั้นยังไม่เรียก “บาท” และก็เชื่อว่าไม่ใช่เงินแท่ง เพราะเงินแท่งทำเป็นแท่งแล้วตัด
ออกเป็นท่อนๆ ท่อนขนาดไหนหนักเท่าใดราคาเท่าใด ข้าพเจ้าก็เห็นว่า เป็นสมัยโบราณ
อาจจะก่อนกฎหมายนี้ เพราะฉะนั้น ตามมาตราคงจะเป็นเงินทำนองเงินบาทแต่รูปกลม
หรือเป็นรูปอื่นเช่นเป็นเหลี่ยม ผู้ที่รับรางวัลตามมาตราน นอกจากได้เงินแล้วยังให้ไร่นา
ที่ดินและเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่ๆ ก็คือสิ่งที่ได้บรรยายแล้ว แต่มาตราชัดเจนกว่า คือว่า
ตำแหน่งเดิมอย่างไรได้เลื่อนขึ้นเป็นตำแหน่งใด ยังมีเครื่องมือเครื่องประดับเกียรติยศ ทำนอง
“พหยา” ภรรยาที่พลอยได้รับด้วยเป็นอันมาก

อีกมาตราหนึ่ง คนที่ฆ่านายข้างนายมาฝ่ายข้าศึกตายในทริบ แม้จะตัดเอาหัวมา
แสดงเป็นสักขีพยาน (วัตถุพยาน) ไม่ทัน แม้มีพยานบุคคลรู้เห็นกับฟังได้ ส่วนคำว่า
คนตีหรือนายตีได้บรรยายไว้ในบทก่อนแล้ว

เสนามาตย์ตาย

ประการหนึ่ง เสนามาตย์ผู้ใดช่วยปกครองบ้านเมืองดีมาก รักษากฎหมายให้
เป็นคุณแก่บ้านเมืองและเจ้านาย หากตายไป ควรปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ตายเกี่ยวกับข้าง
มาเงินทองข้าคนทั้งหลาย หากตายไม่ทันสั่งเสีย ให้นำทรัพย์สินแบ่งเข้าพระคลังครึ่งหนึ่ง
ให้ลูกเมียครึ่งหนึ่ง หากมีลูกหญิงลูกชายพระยาเจ้าควรเลี้ยงดูตามคุณความดี อย่าให้เสีย
วงศ์สกุลผู้ตาย เพราะเชื่อผู้หัวไต่ยากมาก ถ้าทำผิดครึ่งสองครึ่ง ก็ไม่ควรประหารชีวิต
เพราะนึกถึงบุญคุณของผู้ตาย ควรสั่งสอนดูก่อน แต่ถ้าทำผิดร้ายแรงมาก ไม่มีทางสั่งสอน
จึงควรลงโทษตามความผิดนั้น

ความเห็นผู้บรรยาย

คำว่า เสนามาตย์ตามความในหมวดนี้ ย่อมหมายความว่าทำนองเดียวกับ ขุนนาง
ผู้ใหญ่ทั้งหลายบรรดาที่ในกฎหมายมรดก ฉบับรัชกาลที่ ๑ รัตนโกสินทร์ ซึ่งมีสมุหมรดก

คอยช่วยเป็นธุระจัดการมรดกให้ แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงพระกรุณาวินิจฉัย และถ้อยคำในกฎหมายนี้ แสดงว่าไม่เฉพาะทหารพลเรือน ต้องรวมทั้งฝ่ายที่ช่วยปกครอง บ้านเมืองและฝ่ายชบวนการยุติธรรมด้วย แต่กฎหมายนี้มิได้ตั้งผู้จัดการมรดกให้ หากบัญญัติชัดเสียเลยว่า ให้ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ตาย หากผู้ตายไม่ทันได้สั่งประการใด จึงแบ่งเข้าพระคลังทรงหน่ง ซึ่งก็คล้ายเรื่องสมุหมรดกที่แบ่งเอาภาคหลวงไว้ตามส่วน และ เรียกทรัพย์พหยาคนหลวง พหยาคนคือที่ใครรับพระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ผู้ตายเป็นการ เฉพาะตัว เช่นเสลี่ยงให้คนหาม หรือเรือกันยา เป็นต้น อีกประการหนึ่งกฎหมายกำหนดให้ ชุบเลี้ยงลูกหญิงชายของผู้ตายตามคุณงามความดี เพื่อบริการวงศ์สกุลของผู้ตาย เพราะเชื่อ ผู้ดีหาได้ยากในสมัยนั้น แม้บุตรหญิงชายพลัดพลงทำผิดครึ่งสองครึ่ง ไม่ควรประหารชีวิต ควรส่งสอนดูก่อน เว้นแต่ผิดร้ายแรงมากก็ต้องลงโทษ ที่ส่งไว้ตงนเพราะครึ่งโบราณโทษ ประหารชีวิตมีมาก โทษจำคุกไม่มีใครได้พบเลย มาจนสมัยอยุธยาจึงได้มีการจำคุกคา ขนบ้าง แล้วก็มีโทษจำคุกในปลายสมัยอยุธยาขึ้น แต่บางรายก็จำคุกอย่างไม่มีกำหนด จนถึงต้องถวายเป็นภิกษุต่อพระมหากษัตริย์ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษ หรือลดโทษอย่างไร แม้ต้นรัตนโกสินทร์ เรื่องอย่างนี้ก็ยังมียู่บ้าง เพราะเรากล้ากฎหมาย อยุธยามาใช้มาก

ให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน

มาตราหนึ่ง ควรจัดให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกันมาทำงานหลวง ๑๐ วัน กลับไป สร้างเหมืองฝาย ไร่นาสวนเรือกที่ดิน ๑๐ วัน จัดเช่นนี้ถูกตามทำนองคลองธรรมแต่โบราณ แล

ไพร่กู้เงินขุน

มาตราหนึ่ง ไพร่ตกยาก มากู้เงินขุนผู้เป็นนายทำทุนพันสามปีแล้วจึงเริ่มคิดดอกเบี้ยอย่างนกเถียงธรรม

ความเห็นผู้บรรยาย

ทั้งสองมาตราข้างบนนี้เป็นเรื่องของไพร่เหมือนกัน ทั้งเป็นบทมาตราที่ไม่มี ปัญหายุ่งยากอะไร ข้าพเจ้าจึงขอบรรยายรวมกันไป กล่าวคือมาตราแรก โปรดเข้าใจคำ

ว่าไพร่ ตามที่ได้บรรยายไว้แล้ว อย่าคิดว่าเป็นข้าทาสบริวาร แต่เขาเป็นผู้มีอิสระแก่
 ตนอยู่ หากแต่มีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบปกครองดูแลความประพฤติของเขา หรือมิฉะนั้น
 เขาก็ยังเป็นเหมือนทหารกองหนุนที่มีเจ้าสังกัดสมัยโบราณ เขาจะต้องทำงานให้หลวง หรือ
 กะเกณฑ์ให้ช่วยกันในเรื่องที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง

ส่วนอีกมาตราหนึ่งก็เห็นได้ชัดทีเดียวว่า ไพร่นั้นไม่ใช่คนชั้นต่ำชนเลวหรือคนยาก
 ถ้ายากจนจนไร้อยู่แล้วคำว่าตกยากก็ไม่มีโอกาสจะใช้ ยิ่งกว่านั้นยังได้สิทธิพิเศษเป็นเวลา
 สามปีเหมือนเวลาปลดทหารไม่ต้องเสียตอกเบย เริ่มเสียในปีที่ ๔ และก็เป็นที่ยกได้ว่า
 ได้รับความกรุณาในอัตราดอกเบี้ยด้วย

ไพร่สร้างไร่นา

มาตราหนึ่ง ไพร่ผู้ตาสหะสร้างป่าคานาร้างสวนร้าง ให้เป็นนา เป็นสวนเป็น
 บ้านเมืองให้กินข้าวไปก่อนสามปี ต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาค่าสวน เพื่อให้ไพร่ผู้ตาสหะ
 สร้างบ้านเมือง ฯลฯ เป็นพลเมืองดี (ผู้บ้านผู้เมืองดี) ได้รับความสุขสบาย

หากมีผู้ใดถือว่ามียศศักดิ์มาเพิ่มค่าเช่านาให้แก่ขุนผู้กินนา เพื่อจกแย่งชิงเอา
 ไปจากผู้สร้างคนเดิมนั้น อย่ายอมให้กระทำได้ มันเป็นคนเลว อย่าปล่อยให้มียศมีอำนาจ
 ถ้าเป็นผู้เกียจคร้าน ก็จะทำให้ไร่นาเสียหาย บ้านเมืองก็จะพลอยเสื่อมถอยไปด้วย

ความเห็นผู้บรรยาย

เรื่องไพร่ได้รับความกรุณาและยกย่องว่าเป็นพลเมืองดี เช่นในมาตรานี้ มีหลัก
 ฐานข้ออ้างประกอบหลายแห่ง จะเห็นได้ในมาตราต่อไปข้างหน้า เรื่องข้าพระยาไปอยู่
 กินกับไพร่เป็นต้น โดยเฉพาะมาตรานี้ ไพร่ผู้ตาสหะสร้างป่าคา (คือป่าภูเขาซึ่งปราบยาก)
 นาร้างสวนร้างสำเร็จลงด้วยดี กฎหมายสมัยนั้นมีภาษาค่านาแล้วแต่ยอมยกเว้นภาษีให้สามปี
 แม้ที่สร้างเป็นสวนก็ไม่เก็บอากรสวนเช่นกัน กฎหมายรัตนจินตังค์ได้หรือเหลือกินเหลือใช้
 จึงจะเริ่มเก็บภาษีและอากร ท่านว่าไพร่นั้นเป็น “ผู้บ้านผู้เมืองดี” คือเป็นพลเมืองดี
 นั้นเอง ทำให้ได้รับความสุขสบาย

นอกจากได้สิทธิพิเศษดังกล่าวแล้ว กฎหมายยังติดตามคุ้มครองพลเมืองตันทนต่อไปอีก คือถ้าเจ้าหน้าที่มียศศักดิ์ผู้ใดถือตัวว่ามีอิทธิพลเข้าประมุขแห่งอำนาจจากผู้สร้างคนเดิม กฎหมายห้ามไว้ว่ากระทำการเช่นนั้นมิได้ ลงโทษถึงถอดจากยศและอำนาจ เพราะทำให้เศรษฐกิจของชาติเสื่อมถอยลง ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะ ท่านระวางคนกลางที่จะเป็นเสือนอนกินแบบเกียจคร้าน จะมาแย้งอาชีพคนดีคนขยัน กฎหมายบทนี้มีวิวัฒนาการดีในทางสงวนอาชีพ โปรรตโคร์ครวญให้ทีจะเห็นจุดดี ๆ ของกฎหมายโบราณ

ไพร่ที่ขุนไม่ควรรับไปเป็นข้า

ขุนไม่ควรรับไพร่ ๔ ประเภทไปเป็นข้า คือ ๑. ผู้มีหนี้สินมากไม่มีทางชำระหนี้ จะหนีไปเป็นข้าขุนเพื่อให้พ้นหนี้ ๒. ผู้กำลังจะแพ้ความ ๓. ผู้เป็นโจรแย่งชิงฆ่าคนลักข่วของท่าน ๔. ผู้ละทิ้งราชการ

ความเห็นผู้บรรยาย

มาตราก่อนพูดถึงพลเมืองดี ไพร่ที่ดี แต่คนชั่วก็มีคนดกมาก เป็นสิ่งธรรมดาหลีกเลี่ยงมิได้ ดังนั้นบทจึงกล่าวถึง ไพร่ที่ไม่ประพฤติดี ไม่รักดี เมื่อตนยังเป็นไพร่บ้านพลเมืองที่มีอิสระไม่มีข้อผูกพัน ถ้าประพฤติไม่ดีเข้าแล้วก็หาทางออกเพื่อจะหลีกเลี่ยงเอาตัวรอด บทนี้จึงห้ามไว้มิให้ช่วยเหลืออุปการะคนไม่ดี คือ “ไพร่ที่ขุนไม่ควรรับไปเป็นข้า” ซึ่งมี ๔ ประเภทด้วยกันตามตัวบทนี้

เรื่องนักสืบเนื่องมาจาก “ขุน” เป็นขุนนางข้าราชการมีอำนาจคุ้มครองข้าคนของตน แบบ ข้าเจ้าบ้านนาย หรือ ข้ามีเจ้าบ้านนาย ซึ่งข้าพเจ้าเขียนคำบรรยายไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ และท่านเจ้าคุณอนุนมารราชชนนีเขย้นเรื่องชีวิตคนไทยโบราณ ความเห็นท่านก็ตรงกับข้าพเจ้า แต่ฉบับของท่านเพ่งพิมพ์เมื่อ ๒๕๑๐

กฎหมายบทนี้แยกให้เห็นชัดว่าไพร่เป็นชนิดที่กว่าข้า เพราะไพร่ยังไม่เข้าผูกพันตนอยู่ใต้อำนาจเจ้านายคนใด ครั้นเป็นข้าท่านแล้ว แม้มิใช่ทาสและท่านจะล้ามโซ่ตรวนเขียนตัวอย่างทาสขายขาดคำมิได้ แต่ท่านก็มีท้าวพระเดชและพระคุณต่อข้า ๆ ย่อมผูกพันตนอยู่ภายใต้้ออำนาจของท่าน ๆ จักคุ้มครองด้วย และมีอำนาจใช้การงานหรือลงโทษตามที่เห็น

สมควรก็ไต่เช่นกัน พุดให้ฟังง่าย ๆ ก็คือคนมีเจ้าของ หรืออย่างข้าพเจ้าเคยเล่าเรื่องคนจีน
 มบหรือเครื่องหมายผูกไว้ที่ข้อมือว่าสังกัดอยู่ในท่านเจ้าสัวผู้ใดในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์
 นเอง แม้ไม่ตรงกันทีเดียวก็พอนำมาบรรยายเปรียบเทียบได้ในทางวิวัฒนาการของกฎหมาย
 ตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมาย และล้วนแสดงว่าบุคคลจำพวกนั้นหาใช่ทาสตาม
 กฎหมายทาสไม่ ซึ่งจะได้บรรยายในคราวต่อไปว่าทาสนั้นอย่างไร

ข้าบอรับมรดก

มาตราหนึ่ง เดิมเป็นไพร่เอาตัวไม่รอด จึงเข้าไปเป็นข้าของขุนท้าวพระยา
 ต่อมาพ่อแม่พี่น้องผู้เป็นไพร่ตาย โดยไม่ได้ส่งเสียเรื่องมรดกไว้ หากมันจะไปขอรับมรดก
 ไม่ควรให้รับยกเว้นกรณีพิเศษตายส่งให้ไว้ ก็ให้รับมรดกเท่าที่ส่งไว้ได้ เพราะว่ามันเอาตัว
 ไม่รอด จะพลอยพาพี่น้องอันล้มจมไปด้วย

ความเห็นผู้บรรยาย

มาตรานี้เช่นเดียวกับมาตราที่แล้วมา นับว่าเป็นการต่อเนื่องกันอยู่ คือไพร่ผู้มี
 อิสระแก่ตนอยู่ก่อน แต่ความประพฤติเกิดเสื่อมเสียขึ้นมา จึงถูกจัดเป็นพวก “เอาตัว
 ไม่รอด” คือไม่คิดจะตั้งตัวหรือตั้งตัวไม่ได้ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่ชนะใจตนเอง ไม่
 เหมือนพวกที่เข้าไปอุตสาหกรรมสร้างที่ปลูกเป็นสวนเป็นนา ครั้นพึ่งตนเองไม่ได้ ก็เข้า
 ไปเป็นข้าของขุนท้าวพระยา คำบรรยายบุคคลประเภทนี้เหมือนมาตราก่อน ซึ่งถ้ารายนาก็
 ถึงกับกฎหมายห้ามชนมิให้รับไว้เป็นข้า บุคคลประเภทนี้หากยังไม่ถึงกับชนจะถูกห้าม
 มิให้รับไว้ ท่านจึงรับไว้อบรมสั่งสอนเลี้ยงดูตามควรแก่อัธยาศัย ในระหว่างที่อยู่ในปกครอง
 ของท่านนั่นเอง พ่อแม่พี่น้องของไพร่คนนั้นตายลง ซึ่งตามกฎหมายไพร่ที่มาเป็นข้าขุน
 อยู่เป็นทาสเขาจะได้รับทรัพย์มรดก จึงไปขอรับมรดก กฎหมายมาตรานี้บัญญัติไว้ว่าไม่
 ควรให้รับตามตัวบทกฎหมายมรดกซึ่งใช้อยู่ในขณะนั้น โดยเขียนเป็นข้อยกเว้นไว้ว่า
 ถ้าเจ้ามรดกผู้ตายไปนั้นได้สั่งไว้ว่าให้มันได้รับด้วยสักเท่าใดก็ให้เพียงเท่านั้น แสดงว่าจะ
 เอาเต็มตามกฎหมายทุกรายไปนั้นมิได้ กฎหมายนี้ให้เหตุผลไว้ด้วยในการที่จำกัดสิทธิของไพร่
 ชน ท่านว่า “เพราะว่ามันเอาตัวไม่รอด” และปรารถนาต่อไปด้วยว่า มันจะพาให้พี่น้องอัน
 ล้มจมไปด้วย

ข้าพระยาไปอยู่กับไพร่

มาตราหนึ่ง ข้าของท้าวพระยาไปอยู่กับไพร่ เกิดลูกหญิงชายจำนวนเท่าใด หากพ่อซึ่งเป็นข้าท้าวพระยาตาย หรือทั้งลูกเมียไว้ ก็ไม่ควรให้ลูกไปเป็นข้าของท้าวพระยา ควรให้อยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะว่าไพร่เมืองหาไต่ยาก

มาตราหนึ่ง ข้าของพระยามาอาศัยอยู่กับไพร่ในบ้านเรือนไพร่ มันยังเป็นของเจ้าแผ่นดินอยู่ ให้เมียส่งข้าวห่อเมื่อถึงเวรมาทำงานให้เจ้านายตน เท่านั้นทดแล้ว หากบ้านตายไม่ควรเอาลูกเมียมันมาเป็นข้า โบราณกล่าวว่า ท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่ และไพร่ก็หายากนัก ไม่ควรบังคับไพร่มาเป็นข้าเพราะเหตุนี้

ความเห็นผู้บรรยาย

บทหรือหมวดนี้มีสองมาตรา แต่เป็นมาตราที่ ๑ ทั้งคู่ ไม่มีมาตราที่ ๒ ข้าพเจ้าจึงขอภัยต่อท่านผู้มพระคุณที่ได้แปลไว้ เพราะแปลตรงตามต้นฉบับแล้ว แต่จำเป็นต้องเปลี่ยนเป็นหนึ่งไม่ใช่ตัวเลข คือหมายความว่า มาตราหนึ่งแล้วก็ออกมาตราหนึ่ง ที่จริงก็ไม่สะดวกในการอ้างอิง ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองมาตราที่กำลังบรรยายอยู่นี้ เป็นหลักฐานสำคัญมากในอันจะอ้างประกอบคำบรรยายที่ว่าไพร่กับข้าต่างกันอย่างไร ใครมีฐานะอย่างไร เหลือมลาต่ำสูงกันอย่างไร เพราะสมัยโบราณเรื่องขนั้ววรรณของบุคคลยังเป็นเรื่องที่สำคัญอยู่ ยังสัคดีนากันอยู่จนถึงกลางรัตนโกสินทร์

มาตราทั้งสองนี้ทว่าเป็นหลักฐานข้ออ้างสำคัญนอย่างยิ่ง

๑. ข้าของท้าวพระยาไปอยู่กับไพร่ หมายความว่า ชายผู้เป็นข้าของท้าวพระยาไปได้ภรรยาซึ่งเป็นไพร่ คือหญิงพลเมืองผู้เป็นอิสระแก่ตนมิได้เป็นข้าเป็นบ่าวของใคร หญิงภรรยาก็ไม่ต้องตกเป็นข้าของท้าวพระยาตามสามีไปด้วยไม่ ครั้นชายสามีตาย หรือหนีหายไปโดยทอดทิ้งลูกเมียไว้ กฎหมายไม่อนุญาตให้ท้าวพระยาเรียกร้องเอาลูกของชายผู้เป็นข้าไปเป็นข้าแทนพ่อของตนแต่ประการใด แต่บัญญัติให้ลูกไปอยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะว่าไพร่เมืองหาไต่ยาก อันคำที่ว่าหาไต่ยากถือว่าเป็นคำยกย่อง

๒. ดังได้กล่าวอ้างไว้ในข้อ ๑ แสดงว่าหญิงไพร่ในกฎหมายนั้นคือ ไพร่บ้านพลเมืองที่ ๆ นั้นเอง เมื่อชายผู้สามีหรือบิดาหนีหายตายไป ท่านท้าวพระยาจะเอาลูกเมีย

ของข้าไปเป็นข้าแทนไม่ได้ เป็นหลักฐานข้ออ้างว่า ไพร่และข้าไม่ใช่ ทาม ถ้าข้าเป็น
ทาสของท้าวพระยา ลูกของข้าก็ต้องเป็นลูกทาส หรือทาสในเรือนเบี้ย จจริงอยู่ทาสตาม
กฎหมายทาสมีมากมายหลายอย่าง ตั้งข้าพเจ้าจะบรรยายในวันข้างหน้า ตอนท้ายแห่ง
กฎหมายพระเจ้ามังราย^๕ ใน^๕๕๔๖๐ ให้จำมาตรา^๕ไว้ก่อนว่า เป็นหลักฐานข้ออ้างอัน
ประกอบด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริงข้อกฎหมายในเรื่องไพร่ข้าและทาส

อีกมาตราหนึ่งในเรื่องข้าของท้าวพระยา (ขุนนางผู้ใหญ่) ^{๕๕๔๖}ก็เป็นเรื่องอย่างเดียวกับ
กษัตราแรก และข้าของพระยาได้ไปอยู่กินเป็นสามภรรยากับหญิงไพร่พลเมืองที่บ้าน
ของหญิงภรรยา กฎหมายถือว่า ข้าของพระยายังมีหน้าที่ต่อราชการแผ่นดินอยู่ ข้าพเจ้า
ก็เห็นด้วยว่า การได้ภรรยาเป็นไพร่พลเมืองนั้น ไม่ควรเป็นเหตุเปลี่ยนฐานะของข้าผู้มี
หน้าที่ยังเป็นข้าของแผ่นดินอยู่ คือยังมีเจ้านาย หรือนัยหนึ่ง ข้าที่ยังมีเจ้าบ่าวที่ยังมีนาย เคย
มีหน้าที่การงานราชการอย่างไรต่อเจ้านายของตน เช่นต้องอยู่เวรทำงานให้เจ้านาย เมียจะ
ปฏิเสธหน้าที่ของสามีของตนหาได้ไม่ กฎหมายจึงกำหนดให้ส่งข้าวห่อแก่สามี และก็เช่น
เดียวกับมาตราก่อน ถ้าสามีตาย พระยาจะเอาลูกเมียไปเป็นข้าแทนสามีหรือบิดามิได้ เพราะ
กฎหมายถือว่า ท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่ และยกย่องว่าไพร่หาได้ยากนักไม่ควร
บังคับไพร่มาเป็นข้า ฉะนั้นมาตรา^{๕๕๔๖}จึงเป็นหลักฐานข้ออ้างเช่นเดียวกับมาตราก่อน

ลักษณะนายทศและนายทเลว

มาตราหนึ่ง ขุนในโลกันมี ๒ ประเภท คือ ขุนธรรมและขุนมาร ขุนธรรมมี
ลักษณะดังนี้ ขุนผู้ใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ เมตตากุณาไพร่ไทยไม่
บาปไพร่ไหม้ไทย ราวีทุบตีผู้กมัตไพร่ไทย ขุนผู้เป็นเช่นนี้คือขุนธรรม ขุนผู้ใดไม่ประกอบ
ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการคือ ไม่เมตตากุณาไพร่ไทยยอมบาปไพร่ไหม้ไทยตีราวีทุบ
ตีผู้กมัตไพร่ไทย ใส่ชื่อคามัดเชือกแล้วรังแก ข่มขู่เอาข้าวของ บังคับลูกหลานไพร่ไปเป็น
เมีย หรือข่มขืนเมียไพร่ ขุนเช่นนี้ ชื่อว่าขุนมารอยู่ที่ไหนไพร่เมืองฉิบหายที่นั่น คนเช่นนี้
ไม่ควรให้เป็นใหญ่ มันเป็นตัวจัญตวันตวันพิษในกลางเมือง ถ้ามีหน่อล้าก็จะพิษร้ายแก่
บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสาต่างหุดต่างดาท้าวพระยา ควรทำตามแบบขุนธรรมแล

ความเห็นผู้บรรยาย

บทบอกลักษณะของผู้บังคับบัญชาที่ดีและไม่ดี เป็นบทกวีเตือนผู้ใหญ่ที่จะปกครองผู้คนพลเมือง แต่ห้ามมีบทลงโทษไม่ ถ้ามีจะต้องโดยองค์อธิปัตย์ สุดแต่จะโปรดพิจารณาประการใด โทษนั้นอาจจะเป็นผลตักเตือนจากตำแหน่งก็ได้

อนึ่งแม้กฎหมายภายหลังต่อมาก็ยังมีบทกวีเตือนอย่างนี้อยู่ ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงซึ่งอายุร่นราวคร่าวเดียวกับกฎหมายพระเจ้ามังรายนั้นก็ว่ามีบทกวีเตือนอยู่ไม่น้อย ในพระอัยการลักษณะโจร เพียงสมัยอยุธยา และใช้มาจนต้นรัตนโกสินทร์ ก็ได้ตักเตือนผู้มีหน้าที่สอบสวนสอบสวนคดีต่างๆ ไว้เป็นอันมาก

เรื่องสังคหวัตถุ^๕ เป็นหลักธรรมสำคัญที่ผู้ใหญ่ทั้งหลายยอมเข้าใจเป็นอย่างดี ถ้าชนะใจตนเองและประพฤติตามได้ อย่างอุทานาจนแก่โทษแล้วจะได้ผลดีในราชการมาก กฎหมายแบบตักเตือนหรือให้คติทางธรรมเช่นนี้ ไม่จำเป็นต้องบรรยายเปรียบเทียบอย่างไร เพียงแต่แยกแยะให้อ่านเข้าใจก็พอจะสำเร็จประโยชน์แก่การศึกษาได้ คือ ๑. ขุนธรรมได้แก่นายที่ ๒ ขุนมารได้แก่นายที่เลว สำหรับขุนธรรมนั้น เมตตาช่วยให้ผู้น้อยได้รับความสุขกรุณาช่วยให้ผู้น้อยพ้นจากทุกข์ ไม่ทำบาปบ่มเหงรังแกผู้น้อยไม่รบกวนตีทุบผูกมัดส่วนขุนมารนั้นตรงข้าม ขาดเมตตากรุณาเอาแต่ทำโทษ รังแกข่มเหงทุบตีผูกมัดผู้น้อยรังแกเอาทรัพย์สินมีราคะจริตบังคับลูกหลานผู้น้อยในบังคับบัญชาให้เป็นภรรยาเป็นนางบำเรอแก่ตน หรือรุนแรงถึงกับข่มขืนใจภรรยาของผู้น้อย คือไพร่ไทยซึ่งภายในบังคับบัญชา หรือถ้าเป็นเจ้าขุนคือขุนที่เป็นเจ้าเมืองก็ต้องนับว่า พลเมืองในเมืองนั้นอยู่ในบังคับบัญชาของตนทั้งสิ้น กฎหมายท่านเขียนไว้ว่า เจ้านายผ่านเมืองหรือขุนนางผู้ใหญ่อ่าน คือขุนมาร ถือว่าเป็นมารร้ายแก่ประชาชนพลเมืองไปกินเมืองไหน ไพร่เมืองคือพลเมืองฉิบหาย ท่านคาดโทษไว้เหมือนกัน แม้ไม่บัญญัติบทกำหนดโทษไว้ แต่ก็บอกไว้ให้รู้ตัวว่าพวกขุนมารนั้นไม่ควรให้เป็นใหญ่ต่อไป เพราะมันเป็นต้นจวนต้นพิษมี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นต้นขวหรือรากง่าวนเป็นพิษมีเป็นภัยในบ้านเมือง ถ้ามีหน่อมีลำ ข้าพเจ้าแปลว่าถ้ามีบุตรหลานแล้วเติบโตขึ้นมาจะเป็นพิษมีร้ายแก่บ้านเมือง สุดท้ายเตือนว่า เจ้าขุน คือเจ้าเมือง หรือขุนนางผู้เอาสาต่างหูด่างดา ท้าวพระยา ควรทำแบบขุนธรรมแล

เมื่อท่านอ่านตัวบทข้างต้นแล้วจะเห็นว่า ข้าพเจ้าแปลความเอาเองเป็นส่วนมาก ถ้าผิดพลั้งโปรดอภัย ส่วนสังคหวัตถุ ๔ นั้นท่านดูได้ในนิวโววาท เพราะคำบรรยาย^๕อยู่ในกรอบนิติศาสตร์

ความผิดร้ายแรงซึ่งยอมให้มาผู้กระทำผิดได้

การมาผู้กระทำผิดร้ายแรง โดยผู้มาไม่ต้องรับโทษมีดังต่อไปนี้ ๑. มาขู่และเมียด้วยกันในที่รโหฐาน (ที่สงัด) ๒. มาขโมยซึ่งโจ่งจับได้พร้อมทั้งของกลางในมือ ๓. เจ้าบ้านมาผู้ถือหอกดาบมาถึงที่อยู่ ๔. เจ้าบ้านมาผู้หลบเข้ามาในบ้านผิดกาลละ คือกลางคืน ๕. เจ้าบ้านมาผู้ร้ายในขณะที่มาขัดทุบเรือนตอนกลางคืน

หากผู้ถูกผู้กระทำผิดได้แล้ว กลับมาเสียในภายหลัง ผู้มาก็มีความผิด

มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีความผิดมากหรือน้อยก็ตาม เมื่อเจ้าขุนไปเอาตัวหากมันใช้หอกดาบต่อสู้หรือถือหอกดาบวิ่งหนีไปก็ตี ผู้ใดฆ่าตายไม่มีความผิดแต่ถ้าหากมันยอมหรือวิ่งหนีด้วยมือเปล่าห้ามมิให้ผู้จับฆ่ามัน ผู้ใดฆ่าก็มีความผิด อนึ่งถ้าจับผู้กระทำผิดมัดได้แล้ว มาเสียไม่นำมาให้เจ้าขุนพิจารณาตูก่อน ผู้มาก็มีความผิดต้องเสียค่าสินไหม

ความเห็นผู้บรรยาย

บทนี้เป็นกฎหมายลักษณะอาญาโดยแท้ และสมควรจัดอยู่ในหมวดเหตุอันควรยกเว้นอาญา หรือลดหย่อนผ่อนอาญาให้แก่บุคคลผู้กระทำผิดตามประมวลอาญารัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ มาตรา ๔๙-๕๐ แล้ววิวัฒนาการมาเป็นประมวลกฎหมายอาญาพุทธศักราช ๒๔๙๙ มาตรา ๖๗, ๖๘, ๖๙ แต่การใช้ถ้อยคำในกฎหมาย โบราณไม่เหมือนของใหม่ คือผู้กระทำตามกฎหมายใหม่ได้แก่ผู้ฆ่าผู้อื่น แต่ได้รับยกเว้นโทษ แต่กฎหมายโบราณบทนี้เขียนหัวเรื่องไว้เป็นว่า ผู้กระทำผิดถูกฆ่า เมื่อเข้าใจในถ้อยคำแล้ว เราก็พิจารณาวิวัฒนาการของกฎหมายเก่าใหม่ได้ตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมาย

ผู้บรรยายขอแยกการกระทำที่ไม่เป็นโทษว่าเป็นการกระทำโดยจำเป็น และกระทำโดยป้องกันพอสมควรแก่เหตุ ซึ่งไม่มีโทษ แล้วหยิบยกกฎหมายเก่าขึ้นพิจารณาว่าข้อไหนบ้างมีวิวัฒนาการมาจนบัดนี้ยังตรงกันอยู่

๑. ช่างชู้และเมียตัวกันไนโรงโหลาน (ที่สังคัล) สำหรับช้อน ต้องหมาย
 ความว่า ชู้และเมียกำลังทำชู้กันอยู่ เพราะที่สังคัลบนนแสดงเป็นเหตุผลอยู่ เรืองอย่างนี้
 หงกฎหมายเก่าและใหม่ถือว่า บ้องกันเกียรติและชื่อเสียงพอสมควรแก่เหตุสำหรับกฎหมาย
 อาญามาตรา ๔๙ (๒) มีตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ ๓๐๗/ ๒๔๘๙ แต่ไม่ใช่ชู้สาว ส่วน
 ประมวลกฎหมายอาญาฉบับปัจจุบัน คำพิพากษาฎีกาที่ ๕/๒๕๐๐ ยิงชายซึ่งออกมาอยู่นอก
 ห้องแล้วตาย ถือว่ากระทำโดยบันดาลโทสะ (ได้ลดโทษคู่ที่มาตรา ๗๒) อีกเรื่องหนึ่ง
 ฎีกาที่ ๓๙/๒๕๐๓ ผู้ตายฉุดคร่าห็น้องสาวจำเลยไป จำเลยตามทัน ผู้ตายกลับทำร้ายจำเลย
 จึงต้องเข้าต่อสู้กัน จำเลยบาดเจ็บถึง ๗ แห่ง ดังนั้น ถือว่าจำเลยป้องกันตัวพอสมควรแก่เหตุ
 ไม่มีความผิด ฎีกาที่ ๑๐๖๙/๒๕๐๓ จำเลยเป็นคนชรา ผู้ตายเป็นหนุ่มฉุนฉุนฉุนคร่า
 บุตรสาวจำเลยถึงบนเรือน และแสดงกิริยาจะทำร้ายจำเลยด้วยถ่มมีอยู่ในมือ จำเลยจึงยิง
 ตาย จำเลยไม่มีโทษ โดยเฉพาะเรื่องทำชู้กัน เจ้าตัวแอบกลับมาบ้านเห็นขณะกระทำ
 จึงมาเสียหังคู่ ตายช้อนกันอยู่ก็เคยมีคำพิพากษาไม่เอาโทษแก่ผู้กระทำ แต่ก็เป็นเรื่องนาน
 มาแล้วสมัยใช้กฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น

๒ ผู้บรรยายขอแยกวินิจฉัยตัวบทวรรคหนึ่งข้อ ๒,๓,๔, และ ๕ รวมกันไป กล่าว
 คือ ในข้อ ๒ นั้นเป็นการป้องกันทรัพย์ ช้อนจะต้องถือว่าป้องกันพอสมควรแก่เหตุหรือ
 ไม่กฎหมายเก่าถือเอาเพียงผู้ตายมีของกลางในมือเท่านั้น แต่กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.
 ๑๒๗ คำพิพากษาฎีกาที่ ๔๐๕/๒๔๙๐ ที่ ๓๓๘/๒๔๙๑ และที่ ๕๒๖,๕๒๗/๒๔๘๕
 เพียงแต่ผู้ตายเข้าไปลักฉ่ายหรือผลอาสินโนไร่ จำเลยใช้ปืนยิงตาย ถือว่าเกินสมควรแก่เหตุ
 ต้องได้รับโทษบ้างตามที่ศาลจะใช้ดุลพินิจ แต่คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๙๖/๒๔๙๐ ผู้ตายเข้า
 บ้านจำเลยเพื่อลักทรัพย์ และผู้ตายมมตอยู่ต่อสู้จำเลยๆ จึงทำร้ายเอา ถือเป็นพอสมควร
 แก่เหตุ เรื่องทำนองเดียวกันฎีกาที่ ๖๔๕/๒๔๙๕ ถ้าทำร้ายจนล้มนอนหงายหมดทาง
 ต่อสู้แล้วยิงฟันซ้ำอีก ๔ ที่จนตายคาที่ ถือว่าเป็นเกินกว่าเหตุ ยังมีตัวอย่างคดีอีกมากมาย
 แต่ทว่ามากพอเป็นแนวทางอยู่แล้ว

ผู้บรรยายขอเริ่มตัวบทข้อ ๓ ต่อไป ความว่า เจ้านบ้านฆ่าผู้ถือหอกดาบมาถึงที่อยู่
 ความช้อนขอเท็จจริงสั้นห้วนเกินไป ยังไม่พอวินิจฉัย ต้องขยายความออกไปบ้างจึงจะ

วินิจฉัยได้ เขาถืออาวุธมาถึงที่อยู่ จะมาตีหรือร้ายก็ได้ กฎหมายเก่านี้ คงจะหมายความว่า จะมาทำร้ายเจ้าของบ้าน ถ้าอย่างนั้นก็ต้องดูว่า ผู้ตายถือหอกดาบมาจนถึงระยะที่จะทำร้าย เจ้าของบ้านให้ถึงตายได้เป็นแน่แล้ว เจ้าของบ้านจึงต่อสู้ป้องกันตัวจนผู้ร้ายตายตงัน เจ้าของบ้านไม่มีโทษ และกฎหมายเก่าก็มีวิวัฒนาการมาเป็นกฎหมายใหม่ได้ แต่ผู้บรรยายก็ขยายความในกฎหมายเก่ามากเกินไป เพราะกฎหมายอาญาหรือคดีอาญาจะบิดเบือนถ้อยคำตามตัวอักษร มากไปหาได้ไหม

ต่อไปขอบรรยายตัวบทข้อ ๔ เจ้าของบ้านฆ่าผู้ที่ลอบเข้ามาในบ้านผิดกาลละ คือ กลางคืน ปัญหาข้อนี้คล้ายๆ ข้อ ๓ เพราะเขาเข้ามาโดย ลอบ เข้ามานับว่าเจตนาไม่ตี ก็จริง แต่จะมาด้วยเจตนาร้ายแรงหรือไม่เพียงไร กฎหมายเก่าไม่ผ่อนผันให้ ยอมให้ฆ่าได้ เลย สำหรับกฎหมายใหม่วิวัฒนาการเจริญขึ้นมากจนต้องพิจารณาเป็นรายๆ ไป เข้ามาในบ้านจริง ลอบเข้ามาจริง ผิดเวลาจริง แต่ข้อเท็จจริงจะต้องได้ความว่า มันเอาปืนเข้ามา แอบซุ่มยิงเจ้าของบ้านหรือ ถ้าอย่างนั้นเจ้าของบ้านก็ต้องป้องกันตัว แต่ถ้ามันมาฉวยปากเรียกลูกสาว เจ้าของบ้านเพราะรักใคร่กันอยู่ทางซุ้สาวจะฆ่ามันตายสมัยต่อมาเห็นจะเกินสมควรแก่เหตุไปมาก พอเทียบเคียงได้กับคำพิพากษาศาลฎีกาที่อ้างมาแล้วหลายเรื่อง

บรรยายตัวบทข้อ ๕ ต่อไป เจ้าของบ้านฆ่าผู้ร้ายในขณะที่มาขั้ (ขอแปลเสียเลยว่า ขว้างปา) ทุบเรื้อนตอนกลางคืน สำหรับข้อนี้ข้อเท็จจริงชัดพอควรวินิจฉัยได้ และต้องถือว่ากฎหมายเก่าให้โอกาสเจ้าของบ้านป้องกันตนและทรัพย์สินได้ยิ่งกว่าปัจจุบัน ผู้บรรยายวินิจฉัยในทางเห็นด้วยเพราะกำลังปราบปรามภายในสมัยโบราณ ไม่เข้มแข็งเหมือนสมัยนี้ ถ้าเป็น สมัยนี้การกระทำของผู้ร้ายยังเบาอยู่มาก ไม่ถึงจะต้องถูกฆ่าตาย ถ้าฆ่าตายก็เป็นการเกิน สมควรแก่เหตุตามมาตรา ๖๙ แห่งประมวลกฎหมายอาญา ศาลลงโทษน้อยกว่าที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเท่าใดก็ได้ หรือบางกรณีเจ้าของบ้านมีเหตุตกใจกลัวมากจริงๆ ศาลจะไม่ลงโทษก็ได้

ขอบรรยายวรรคที่สองของบทนี้ต่อไปคือหากผู้คุมผู้กระทำความผิดได้แล้ว กลับฆ่า เสียภายหลัง ผู้ที่มีความผิดผู้บรรยายขอชมว่าทันสมัยที่อยู่ เพราะไม่มีเหตุจะต้องป้องกันอะไรเลยแล้ว

บทเดียวกันยังมอกมาตราหนึ่ง (๑) โปรตพลิกกลับไปดูตัวบทแล้วอ่านคำบรรยายต่อไป ผู้บรรยายจะไม่ต้องเขียนซ้ำอีก เมื่อเจ้าขุนไปเอาตัวผู้ต้องหาไม่ว่าคดีเล็กใหญ่ ผู้ต้องหาใช้หอกดาบต่อสู้ (คำว่าผู้ต้องหา ผู้บรรยายคิดเทียบเคียงแล้วใช้เองว่ามีในตัวบทไม่) หรือมันถือหอกดาบวิ่งหนีไปก็ดี ผู้ใดฆ่าตายไม่มีความผิด ยังไม่จับมาตราแต่ขอบรรยายเสียก่อนว่า ข้อเท็จจริงดังกล่าวมามีความผิดหรือไม่ โปรตสังเกตคำ “เจ้าขุน” ตามปกติ เป็นเจ้าเมืองแต่ผู้บรรยายเห็นว่า จะต้องหมายความว่าผู้แทนตัวท่านด้วย พูดง่าย ๆ ก็คือ เจ้านักงานผู้มีหน้าที่ตามกฎหมาย ก็เมื่อผู้ต้องหาอาวุธต่อสู้เจ้าพนักงาน ๆ ฆ่าตายไม่มีความผิด แต่ในตัวบทกล่าวต่อไปเป็นปัญหาอยู่ว่า หรือ (มัน) ถือหอกดาบวิ่งหนีไปก็ดี ผู้ฆ่าไม่มีความผิด วิวัฒนาการของกฎหมายโดยเฉพาะตอนนี้ ในสมัยต่อมาต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไปว่า มันวิ่งหนีแม้จะมีอาวุธแต่มันไม่คิดหรือไม่แสดงจะต่อสู้เลยจะว่าอย่างไร เพราะมีตัวอย่างเรื่องจริงบ่อย ๆ ว่า ผู้ต้องหาหรือผู้ร้ายถืออาวุธวิ่งหนีไป แล้วก็โยนทิ้งลงในคลองบ้างที่รกบ้าง ดังนั้นการฆ่ามันผู้วิ่งหนีอาจเป็นการผิดกฎหมายได้เพราะเป็นการจับตายแก่มันผู้หมดหนทางจะต่อสู้แล้ว

มาตราเดียวกันยังกล่าวต่อไปว่า แต่ถ้าหากมันยอมหรือวิ่งหนีด้วยมือเปล่ามิให้จับฆ่ามัน ตอนนั้นช่วยขยายความวรรคก่อนของคำบรรยายว่า แม้มันถือหอกดาบแต่มันวางลงแล้วข่มมือทั้งสองข้างเหนือหัว เห็นว่าอย่างนั้นเรียกได้แล้วว่ามันยอม ๆ แล้วยังฆ่าก็ต้องมีความผิด อนึ่งจับมัดได้แล้วฆ่าเสีย ไม่น่าตัวส่งเจ้าขุน (นี้แสดงว่าเจ้าเมืองมิได้ออกจับผู้ร้ายเองตรงตามที่ผู้บรรยายวินิจฉัยข้างต้น) ฆ่าเสียโดยไม่นำตัวมาให้เจ้าขุนพิจารณา ผู้ฆ่ามีความผิดต้องเสียค่าสินไหม ผู้บรรยายพบกฎหมายเก่าเป็นอย่างมากมาย คือไม่พบโทษจำคุก หรือพินัยการอย่างไร แต่เป็นเรื่องค่าปรับหรือสินไหมเสียมากต่อมาก

ผู้บรรยายขอให้สังเกตกฎหมายบทนี้ ซึ่งมีวิวัฒนาการแบบประวัติศาสตร์กฎหมาย ซึ่งถ้ามีเวลาพอจะบรรยายเพิ่มเติมและบอกให้ชัดไปได้อีกมาก เพราะในตัวของบทหลายแห่งบอกไว้แต่ว่า ผู้ฆ่ามีความผิด แต่ผิดอย่างไร ฐานใด โทษเท่าใดมิได้บอกไว้เลย ถ้าเข้าใจตามกฎหมายเก่าก็คือ โยนบทลงโทษไปไว้ที่ท้ายสุดของบทมาตรานั้นเอง บัดนี้กฎหมายใหม่เช่นประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน เรียบง่ายอ่านง่ายดังที่ท่านได้ผ่านมาแล้ว

โทษประหารชีวิต

ผู้กระทำความผิดร้ายแรงควรประหารชีวิต มีดังต่อไปนี้ ๑. ข้าราชการไม่มีความผิด ๒. เกาะกุ่มลูกท่านหรือข้าท่านไปฆ่าเอาทรัพย์ ๓. ทำลายกุฎีวิหารพระพุทธรูป ๔. รุกลาที่ (ผูกทำผ้าหาง) ๕. ขิงทรัพย์ท่าน (ครุฑท่าน) ๖. รับผู้คน (แก้วหาญข้า) ของท้าวพระยามาพักในบ้าน ๗. ลักของพระสงฆ์ ๘. ลูกฆ่าพ่อ ๙. ลูกฆ่าแม่ ๑๐. น้องฆ่าพี่ ๑๑. ฆ่าเจ้า ๑๒. เมียฆ่าตัว

ความเห็นผู้บรรยาย

ความผิดมีโทษถึงประหารชีวิตสถานเดียวในกฎหมายโบราณของพระเจ้ามังราย มี ๑๒ ประการด้วยกัน กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๐ มี ๖ ประการ และประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันมาตรา ๒๔๙ มี ๗ ประการ สำหรับสองฉบับหลังนี้ คล้ายคลึงกัน เช่นฆ่าบุพการี คือบิดามารดาผู้อุปการะมา ฆ่าเจ้าพนักงาน ฆ่าด้วยความอาฆาตมาดร้าย ไตร่ตรองไว้ก่อน ฆ่าด้วยจิตใจอำมหิตโหดร้ายและทรมาณ หรือฆ่าเพื่อเอาทรัพย์เอาประโยชน์ ดังนี้ เป็นต้น พิจารณาแล้วหลักการยังต่างกันอยู่มากหลายข้อกับกฎหมายโบราณ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลทั้งในทางวัฒนธรรมและศีลธรรมยังต่างกันอยู่บ้าง ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นพ้องด้วยกับกฎหมายเป็นบางข้อบางประการเช่น ๑. ข้าราชการไม่มีความผิดแต่ก็ต้องหมายความว่าท่านที่น่าเวทนาเช่นเด็กและคนชราหรือผู้มีความผิดเล็กน้อยแต่กลับถูกฆ่า ดังนี้ เป็นต้น คือศาลต้องใช้ดุลพินิจตามรูปคดีเป็นเรื่อง ๆ ไป แต่เรื่องทำนองนี้ศาลหรือกฎหมายปัจจุบัน มักไม่กำหนดโทษสถานเดียวอาจจำคุกตลอดชีวิตด้วยก็ได้ ส่วนในข้อที่ ๒ ฆ่าคนเพื่อเอาทรัพย์เห็นว่าชอบแล้วและวิวัฒนาการมาเป็นกฎหมายสมัยปัจจุบันได้ดี ต่อไปขอให้ดูข้อที่ ๘ ลูกฆ่าพ่อ ๙. ลูกฆ่าแม่ ๑๑ ฆ่าเจ้า ซึ่งคงจะหมายความว่าเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เชื้อพระวงศ์ของพระมหากษัตริย์ ข้อที่ ๘, ๙ และ ๑๑ นั้นก็อยู่ในหลักการที่ทันสมัยเช่นเดียวกับบรรยายไว้ในข้อ ๒ ส่วนข้อ ๓ ทำลายกุฎีวิหารพระพุทธรูป สมัยนี้มีโทษไม่ถึงประหาร แต่สมัยอยุธยาโทษเกี่ยวกับพระพุทธรูปกุฎีวิหาร พระสถูปเจดีย์ที่เคารพบูชาทางศาสนาโทษหนักนัก บางกรณีถึงเอาเผาทั้งเป็น เอาเหล็กเผาไฟแดงนาบหลังมันผู้ลอบทวงพระพุทธรูป เป็นต้น ครั้นต่อมาสมัย

ปัจจุบันสิ่งอันควรเคารพบูชาในทางศาสนามีการปลอมแปลงมากมายไม่เหมือนสมัยโบราณ ผู้บรรยายถือเป็นเหตุผลที่กฎหมายปัจจุบันต้องใช้ดุลพินิจกำหนดโทษไว้ทั้งขั้นต่ำและขั้นสูง เพื่อให้ศาลใช้ดุลพินิจตามรูปคดี ต่อไปตุดต้นฉบับข้อ ๔ ผกทำผ่าทาง (คือรุกกล้าที่ดิน) ข้อ ๕ ครูปทาน (คือชิงทรัพย์ท่าน) ข้อ ๖ รับผู้คน (แก้หาญน้ำ) ของท้าวพระยามาพักในบ้าน ข้อ ๗ ลักของพระสงฆ์ ข้อ ๑๐ นองฆ่าผี และข้อ ๑๒ เมียฆ่าตัว ผู้บรรยายเห็นว่ายังไม่เป็นหลักการที่จะพึงใช้พิจารณาเอาเป็นแบบอย่างร่างกฎหมายใหม่ได้ เพราะใช้ถ้อยคำห้วนๆ กฎหมายปัจจุบันจึงบัญญัติกว้างๆ ไว้ให้พิจารณาเหตุผลเป็นรายๆ ไป

โดยเฉพาะข้อ ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๑๐, และ ๑๒ ทั้ง ๗ ข้อนี้ ทางพิจารณาจะต้องปรากฏข้อเท็จจริงว่าร้ายแรงอย่างไร จะต้องใช้ดุลพินิจพิจารณา คือ

๑. ผู้กระทำ (ผู้ต้องหาหรือจำเลย) เป็นอันธพาลสันดานผู้ร้าย กระทำการบังอาจ หรือว่าเป็นคนตีแต่เกิดโทษะจริตขึ้นชั่วขณะ

๒. ผู้ถูกระทำ (คือผู้เสียหาย) เป็นคนอย่างไร คนป่วยไข้ หรือเป็นเด็กเป็นคนชราพาวิเปตเบียนไร้กำลังวังชา ไม่มีทางต่อสู้ป้องกันตน

๓. การกระทำของมัน (ผู้ร้าย) กระทำโดยบังอาจปราศจากศีลธรรม และทำด้วยใจอำมะหิตโหดร้ายขนาดไหน

๔. มันกระทำให้เสื่อมเสียความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองหรือของมหาชน เช่นทำผิดในตลาดในที่เคารพบูชาทางศาสนา ต่อหน้าผู้คนเป็นอันมาก

เหตุ ๔ ประการนี้เป็นตัวอย่างที่จะพิจารณากำหนดโทษหนักเบา ถ้ากฎหมายกำหนดโทษขั้นสูงไว้ถึงประหารชีวิต จะได้สรุปเรื่องราวว่าควรประหารหรือไม่ ขอยกตัวอย่างข้อ ๓ ในตัวบทกฎหมายเสียเลยเล็กน้อย หรือว่ามันเอาไฟจุดเผาวัดทั้งวัด ข้อ ๔ รุกกล้าที่ดินแล้วก่อกุศลหรือว่าคำทำทนายแล้วฆ่าเจ้าของที่เสียด้วย ข้อ ๕ ชิงทรัพย์ เอาแต่ทรัพย์ไปเล็กน้อย หรือว่าฆ่าเจ้าทรัพย์เสียด้วย ๖ รับข้าของท้าวพระยาไปพักในบ้านเพื่อประสงค์สิ่งใด เข้าไปพักเฉยๆ ไม่ได้ไปประชุมจัดตั้งขงโจรคิดแยกดินแดนเป็นขบถ โทษของมันจะควรสักเท่าใด ๗ ลักของพระสงฆ์นั้นของอะไร เป็นสิ่งสำคัญประการใด พระ

เจ้าของทรัพย์สินถูกฆ่าหรือถูกทำร้ายมากน้อยอย่างไร ๑๐ กับ ๑๒ น่องฆ่าผีและเมียฆ่าตัว
ย่อมจะต้องพิจารณาว่ามีสาเหตุอย่างไร ใครเป็นฝ่ายก่อเหตุ ใครเป็นฝ่ายผิด

อาศัยเหตุดังกล่าวผู้บรรยายจึงเห็นว่าในข้อ ๗ ข้อที่บรรยายมานี้ ถ้าเขียนไว้สั้น ๆ
เพียงเท่านั้น ย่อมไม่เหมาะสมกับกาลสมัยเสียแล้ว มีตัวอย่างคดีมากมายที่เรื่องอย่างเดียวกัน
ผิดบทกฎหมายมาตราเดียวกัน แต่ศาลลงโทษไม่เท่ากัน เพราะอาศัยพิจารณาข้อเท็จจริง
ประกอบดุลพินิจในการกำหนดโทษอาญาเป็นราย ๆ ไป

โทษหนักสามสถาน

โทษหนักมีสามสถานคือ ๑. ประหารชีวิต ๒. ตัดตีนตัดมือ ๓. เอาไปขาย
เสียต่างเมือง หรือกักขังหนึ่งขั้วออกจากเมือง

ความเห็นผู้บรรยาย

กฎหมายเรื่องโทษหนักสามสถานนี้ ไม่มีหลักการ ไม่อาจค้นหาหลักการและเหตุ
ผลว่า เพราะเหตุใดจึงลงโทษสามสถานนี้ หรือถ้าจะถือเอาโทษสามสถานเป็นหลักการ
ก็จะต้องถามว่า มีหลักการว่าจะใช้ในกรณีใด ถ้าจะยอมรับหลักการก็รับได้เพียงว่า หลักการ
แห่งการลงโทษหนัก แต่เหตุผลเป็นอันไม่มีแน่

จะมีการบรรยายก็แต่ข้อ ๓ ว่า เหตุใดจึงว่าโทษหนัก จะหนักเท่าข้อ ๑ กับ ๒
อย่างไร ผู้บรรยายเห็นว่าสมัยโบราณมีการขายทาส และทาสชนิดที่ร้ายมากก็คือขายขาด
ค่า ไล่ก็ไม่ได้ ทำงานก็ไม่ได้ลดค่าตัว นายทำได้อย่างสัตว์หรือทรัพย์สินของนาย จะล้ามีโซ่
ตรวนใส่ขื่อคาเขี่ยนต้อยอย่างไรก็ได้แต่ความผิดที่นายวินิจฉัย และการขายก็ขายไปต่างเมือง
เอาลูกเมียไปด้วยก็ไม่ได้ ตัวบทกล่าวต่อไปว่า หรือกักขังหนึ่งขั้วออกจากเมือง ประการ
สุดท้ายนี้ สมัยนี้ไม่อาจเทียบการประหารชีวิตได้เลย แต่สมัยโบราณ คมนาคไม่สะดวก
หมดโอกาสจะได้พบบุตรภรรยาครอบครัว แต่ก็เห็นว่ายังเบากว่าประหารชีวิต หรือตัดตีน
ตัดมือ ตกลงสุดแล้วแต่ดุลพินิจถือว่าทำผิดร้ายแรงขนาดไหน จะควรใช้โทษสถานใดใน
โทษหนักสามอย่างนี้

การพิจารณาความให้เหตุ ๔ ประการ

การพิจารณาความทั้งปวง ให้เหตุ ๔ ประการ ให้ดูราคาของว่าถูกหรือแพง วัตถุอันความหนักหรือเบา ๑. ให้ดูเวลาที่เสียขาวออกไป ถ้าเสียออกไปเมื่อราคาถูก ให้ตัดสินอย่างของราคาถูก ถ้าเสียออกไปเมื่อราคาแพง ให้ตัดสินอย่างของราคาแพง ๒. ให้ดูว่าความที่พิพาทกันนั้น เกิดขึ้นนานแล้วหรือเพิ่งเกิด เหตุเกิดกลางคืนหรือกลางวัน เช้าหรือค่ำ ๓. สอบสวนดูว่าของราคาถูกหรือราคาแพง ๔. ให้ดูว่าของเก่าใหม่ ได้ใช้ไปแล้วเพียงใด ตามคาถาที่มีมาแต่โบราณว่า วัตถุกาลัญญ เวสัญญ อัม ปรีโกคณฺญนํ ตุลยิตฺวา ปญฺจุรฺรณานิ ธาเลยยตถิ วัจจกฺขิณา

ความเห็นผู้บรรยาย

ในเรื่องตุลพินิจของศาลนั้น หาใช่จะมีแต่ในการกำหนดโทษอาญาเท่านั้น แม้ในทางแพ่งก็ย่อมมีอยู่เหมือนกัน เกี่ยวกับการกำหนดค่าเสียหาย หรือสินไหมทดแทน

สำหรับตุลพินิจในการกำหนดโทษอาญาแก่ผู้กระทำความผิด ผู้บรรยายได้กล่าวโดยละเอียดแล้วในหมวดที่ว่าด้วยโทษประหารชีวิต โปรตพลิกกลับไปดู

ส่วนการกำหนดค่าเสียหายหรือสินไหมทดแทน ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็ได้เขียนไว้อย่างละเอียดมากในสมุดคำบรรยายว่าด้วยความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ซึ่งได้บรรยายประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๓-๔

เหตุใดข้าพเจ้าจึงพูดถึงทั้งทางแพ่งและอาญาในหมวดนี้ ตอบว่า หมวดนี้บัญญัติรวมกันไว้ทั้งแพ่งและอาญา โปรตพิเคราะห์ประโยคแรกที่ว่า “การพิจารณาความทั้งปวง” คำทั้งปวงบอกชัดอยู่แล้ว ยิ่งกว่านั้นหลักเกณฑ์ ๔ ประการที่วางไว้ก็เห็นชัดอยู่ เช่น ประการที่ ๑ สำหรับความแพ่ง ประการที่ ๒ สำหรับความอาญา ประการที่ ๓ หนักไปในทางแพ่ง และประการที่ ๔ อาจเป็นได้ทั้งแพ่งและอาญา

ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะบรรยายเฉพาะในคดีแพ่งพอเป็นสังเขปกล่าวคือ ประมวลกฎหมายแพ่งมาตรา ๔๒๐ นั้นมีผู้เป็นโจทก์ฟ้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเหตุละเมิดจากจำเลย จะเป็นค่าชีวิตค่าบาดแผลและค่ารักษา หรือเสรีภาพใด ๆ ในอัตราที่สูงเกินไปก็ตั้งและฝ่ายจำเลยก็เสนอค่าเกินไปก็ตั้ง ศาลย่อมใช้ตุลพินิจพิจารณาให้ตามที่เห็นสมควรแก่รูปคดี

และในมาตรา ๔๒๔ ก็บัญญัติไว้ว่า ข้อความบังคับเพื่อละเมิดและกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้น ศาลไม่จำเป็นต้องดำเนินการตามคดีอาญาว่าด้วยการที่จำเลยจะต้องรับโทษทางอาญาหรือไม่ ที่ชัดมากยิ่งกว่าสองมาตราก่อนอีกก็คือมาตรา ๔๓๘ ที่ว่า “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้นให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด”

ความ^๒ ขอนมตัวอย่างคำพิพากษากฎีกามากมาย แต่ตั้งใจจะกล่าวเรื่อง^๓ นพอเป็นสังเขป จึงขออ้างมาลงไว้ สองเรื่องคือ

คำพิพากษากฎีกาที่ ๕๒๘/๒๔๗๐ นายไขเอ็ดมะหะหมัดโจทก์ นายอี-เอช แมทเทอร์สันจำเลย พิจารณาว่า การกำหนดค่าเสียหายทดแทนในคดีละเมิดนั้น ศาลทรงไว้ซึ่งอำนาจที่จะกะให้ตามที่เห็นสมควรแก่รูปคดีเป็นเรื่อง ๆ ไป

คำพิพากษากฎีกาที่ ๓๕/๒๔๗๔ นายหังโจทก์ นายปันจำเลย พิจารณาว่า ค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดกรณีจำเลยทำร้ายร่างกายโจทก์นั้น ถ้าโจทก์นำสืบไม่ได้เต็มตามฟ้องแล้ว ศาลย่อมใช้ดุลพินิจคดีให้พอสมควร

ตัดสินความไม่ถูกต้องอันควร เพิกถอนเสีย ๔ ประการ

มาตราหนึ่ง ถ้อยคำทั้งหลายอันได้พร้อมเพรียงกันตัดสินตามธรรมเนียมโบราณแล้วไม่ควรให้ผู้ใดเพิกถอน

คดี (ความ) อันตัดสินไม่ถูกต้องสมควรเพิกถอนเสีย มี ๔ ประการ คือ ๑. ตัดสินโดยใช้อำนาจอาชญาข้ามแห่ง ๒. ตัดสินเพื่อเบียดเบียนเอาตัวลูกเมียท่าน ๓. ตัดสินโดยผู้หญิง ๔. ตัดสินในเวลากลางคืน ๕. ตัดสินที่บ้านของผู้ตัดสิน ๖. ตัดสินในบ้านทรีโหลฐาน (ที่สังค) ๗. ตัดสินโดยผู้ที่เป็นศัตรูกับคู่ความ (เจ้าความ) ๘. ตัดสินโดยนายของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ทั้ง ๔ ประการนี้ ท้าวพระยาเจ้าขุนควรวเพิกถอนเสียแล้วให้ตัดสินใหม่ตามโบราณธรรมนฤติ

ความเห็นผู้บรรยาย

มาตรา^๒ เริ่มต้นกับบอกไว้แล้วว่า คำตัดสินคดีความ^๓ ที่ถูกต้อง^๔ นอย่างไร กล่าวคือ “ถ้อยคำ^๕ ทั้งหลายอันได้พร้อมเพรียงกันตัดสินตามธรรมเนียมโบราณ” แล้วไม่ควรให้ผู้ใดเพิกถอน

การตัดสินใจว่าถูกต้องแล้วตามความในวรรคหนึ่งนั้นมีความสำคัญควรสังเกต คือ “ได้พร้อมเพรียงกันตัดสินใจ” ความข้อนี้แสดงว่าเป็นข้อพิจารณาพิพากษาคดีมีองค์คณะสมควรถือเป็นหลักการเพื่อยกร่างกฎหมายในกาลต่อ ๆ มา ให้มีวิวัฒนาการที่ทันสมัยขึ้น

ข้อควรบรรยายต่อไปคือการตัดสินใจที่ไม่ถูกต้องตามหลักการในกฎหมายเกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นอย่างไร เรื่องเช่นท่านบัญญัติไว้ชัดแล้ว ๘ ประการ และว่าเป็นอันไม่ถูกต้องสมควรเพิกถอนเสีย คือให้เพิกถอนเสียหรือยกเลิกไป ไม่บังคับคดีตามคำตัดสินนั้น ซึ่งอาจต้องมีการพิจารณาพิพากษาใหม่ก็ได้

ใน ๘ ประการที่จะต้องเพิกถอนเสียนั้นอ่านดูแล้วเข้าใจง่ายเกือบทุกข้อ กล่าวคือ

๑. ตัดสินโดยใช้อำนาจอาชญาข้ามแห่ง ขอนบอบรรยายว่าผู้ตัดสินเป็นผู้มีอำนาจและอาจใช้อำนาจอาชญาข้ามแห่งคู่ความได้

๒. ตัดสินเพื่อเบียดบังเอาตัวลูกเมียท่าน ขอนบอบรรยายยืนยันไว้ว่าผู้ตัดสินเป็นผู้มีอำนาจจริง แต่มีได้ทำโดยข้อสุจริต หากตัดสินโดยมีข้อตกลงว่า ลูกเมียของคู่ความหรือญาติ หรือใครผู้ใดที่อยู่ในอำนาจคู่ความ จะต้องยอมยกลูกเมียให้แก่ผู้ตัดสิน

๓. ผู้หญิงในข้อเป็นสมัยกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งสมัยนั้นอย่าว่าแต่ผู้หญิงเลยที่ จะไม่รู้หนังสือหรือจะอ่านกฎหมายไม่ได้ แม้แต่ผู้ชายก็หายากเต็มที อีกประการหนึ่ง ผู้หญิงสมัยนั้นไม่เป็นตัวของตัว แต่เป็นข้างเท้าหลัง จะปล่อยให้ตัดสินความเห็นจะไม่ได้

๔. ตัดสินในเวลากลางคืน ขอนบอไม่ต้องบรรยาย เพราะความสว่างในสมัยโบราณครั้งนั้น ใช้อะไรไปรตคิตดู ปัจจุบันอย่าว่าแต่ตัดสินความเลย แม้แต่ส่งหมายศาลก็ส่งกันกลางวัน เพราะเวลาวิกาลมันมีข้อผิดพลาดและอันตรายนานาประการ

๕. ตัดสินที่บ้านของผู้ตัดสิน ขอนบอคิดเอาข้อ ๒ มารวมพิจารณาด้วยแล้ว ผู้ตัดสินจะรวบหัวรวบหางอย่างไร ๆ

๖. ตัดสินในบ้านที่ระโหลาน (ที่สงัด ที่ลับ) ขอนบอเห็นว่าผิดวิสัย ของตุลาการและศาล ขึ้นทำไปก็รังแต่จะสิ้นความเคารพนับถือ และความทูลจริตต่าง ๆ จะเกิดง่ายมาก

๗. ตัดสินโดยศัตรูของคู่ความ อย่างนี้แปลกว่า ผู้ตัดสินจะลำเอียงปราศจากสุจริตธรรมทางดี คือจะต้องมีอคติเกลียดโกรธและตัดสินให้ศัตรูของคนเป็นฝ่ายแพ้ไป

๘. ตัดสินโดยนายของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นักนิติวิจารณ์พิจารณาพิพากษาคดีผิดหลักหรือคำกร่อนทภาษ ที่จะต้องไม่รักโกรธ กลัวหรือหลง นายของคู่ความจะรักหรือเกลียดฝ่ายใดก็ตาม ถ้ารักคนของตน อีกฝ่ายหนึ่งก็เสียเปรียบแน่นอน แบบนี้จะเอาความเที่ยงธรรมมาแต่ไหน

วรรคสุดท้ายแห่งบทบัญญัติ ได้กำหนดอำนาจการเพิกถอนคำตัดสินที่ไม่ถูกต้องไว้ให้แก่ท้าวพระยาเจ้าขุน โดยว่าทั้ง ๘ ประการนี้ ท้าวพระยาเจ้าขุนควรเพิกถอนเสียแล้วให้ตัดสินใหม่ตามโบราณธรรมนั้นเถิด ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นว่าผู้พิพากษาศาลการสมัยโบราณขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองเป็นผู้บังคับบัญชา และท้าวพระยาอย่าเป็นใหญ่กว่าเจ้าเมืองขึ้นไปอีก ถ้าเปรียบสมัยมีมณฑลก็คงจะได้แก่สมุหเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑล แม้เมื่อไม่กรอขอยमानกยงมผู้สำเร็จราชการภาค

อนึ่งท่านคิดหรือว่า ผู้ตัดสินความโดยทุจจริตจะไม่มีผิดอะไร เรื่องนี้แม้กฎหมายไม่บัญญัติไว้ สมัยสมบูรณ์ยาสีทริราชอาจจะถูกถอดจากยศจากตำแหน่ง และผู้ที่ตัดสินใหม่ก็คือคณะผู้พิพากษาชุดใหม่

ในศาลจารึกพ่อขุนรามคำแหง ถ้าตุลาการทุจจริต มันผู้เป็นคู่ความจะกล่าวถึงเจ้าเงินขุนบไธ คือจะไปร้องเรียนกับใครมิได้ จึงได้แขวนกระดิ่งไว้ ราษฎรจะไปขึ้นกระดิ่งแล้วกราบทูลด้วยวาจาแทนการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาด้วยลายลักษณ์อักษร

แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์เรานี้และเมื่อยังไม่ถึง ๒๐๐ ปี ตุลาการทุจจริตก็ตั้งศาลไว้รับพิจารณาเรียกว่าอุทธรณ์ศาลหลวงในกระทรวงมหาดไทยเป็นต้น

อายุความสี่สิบปี

มาตราหนึ่ง คดีเรื่องฆ่าฟันกัน ปล้นชิงกัน ทุบตีผูกมิตรกัน เป็นชู้เมียกัน ซึ่งทรัพย์สิน ผากของกัน กู้หนี้สิน ชิงไร่นาที่ดินกัน หรือคดีอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ หากมิได้ว่ากล่าวกันภายใน ๒๐ ปี ให้พ้นอายุความไป แต่ถ้าหากได้ว่ากล่าวกันหลายครั้ง ก็ยังดำเนินคดีได้ หรือถ้าหากคู่ความยอมรับว่ามีคดีกันจริง ก็อาจดำเนินคดีได้แม้จะเกิน ๒๐ ปีแล้ว

ความเห็นผู้บรรยาย

เรื่องอายุความถกกล่าวไว้เพียงบทเดียวเท่านั้นก็น้อยนัก แต่จะเอาให้ถูกต้องใจเราสมขึ้นอย่างไรเล่า เมื่อเรากำลังเรียนกฎหมายโบราณเป็นประวัติศาสตร์อยู่ อ่านจนจบแล้วพลิกไปพลิกมากับท่าน เว้นแต่ในบางเรื่องแม้ไม่บอกว่าอายุความแต่ก็กำหนดเวลาไว้ให้คู่ความต้องปฏิบัติในระยะเวลาอย่างช้าเท่าใด แล้วก็คล้ายอายุความ แต่หมวดอายุความล้วน ๆ ต้องตกลงว่า ท่านว่าของท่านไว้ท่าน มันพอสำหรับสมขึ้นแล้ว เราเลยยินดีเท่าที่มอยู่ดีกว่าไม่มีเสียเลย

ข้าพเจ้าเห็นว่า คดีฆ่าคน ปล้นชิง อายุความท่านกำหนดไว้ ๒๐ ปีของท่าน ก็ยังพอจะทันสมัยอยู่ แต่นอกจากนี้ท่านว่า ทุบตีผูกมัดกัน เป็นขู่เมี้ยกัน ผูกของกัน กู้หนสนชิงไร่นาที่ดินกัน ท่านกำหนด ๒๐ ปีเท่ากันหมด ผู้บรรยายคิดว่า ท่านน่าจะลดเวลาลงเหลือสัก ๑๐ ปี เพราะรูปเรื่องมันหนักเบาไม่เท่ากัน ยิ่งกว่านั้นท่านยังแถมให้เราสงสัยหนักขึ้นไปอีก คือว่า “หรือคดีอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ อายุความก็ ๒๐ ปีเท่ากัน คือหากมิได้ว่ากล่าวกันภายใน ๒๐ ปีให้พ้นอายุความไป ที่ว่าสงสัยนั้นอย่างไร ก็สงสัยว่า “คดีอื่น ๆ” เป็นคำกว้างใช้ได้ทุกกรณี ถ้าคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ยิ่งผูกพันอยู่ถึง ๒๐ ปี เราเอาหลักการมาวิวัฒนาการเป็นกฎหมายใหม่ หรือยกร่างใหม่ไม่ได้ ต้องกำหนดหลักการใหม่เหตุผลใหม่หมด ในที่สุดจะยุติลงเป็นกฎหมายแห่งปัจจุบันของเรา คือเรื่องหนึ่งหรือหมวดหนึ่งลงท้ายเรื่องอายุความควรจะเป็นเท่าใด ดังนั้นเป็นต้น

ที่น่าเคารพชมเชยท่านก็มีเหมือนกันเพราะขนาดกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว ตรงที่คดีของท่านก็มี คือ ท่านว่า “แต่ถ้าหากได้ว่ากล่าวกันหลายครั้งก็ยกดำเนินคดีได้ หรือถ้าหากคู่ความยอมรับว่ามีคดีกันจริงก็อาจดำเนินคดีได้แม้จะเกิน ๒๐ ปีแล้ว ความในเครื่องหมายอัญญะประกาศ (เครื่องหมายคำพูดที่คัดลอกมา) ตอนท้ายสุดนี้ ที่เคารพชมเชยว่าดี เพราะการว่ากล่าวกันเรื่อย ๆ มาอาจเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้อายุความสุดหยดลงตามกฎหมายใหม่ก็ได้ จิตใจของท่านออกจะทันสมัย อนึ่งคดีขาดอายุความแล้ว แต่คู่คดีไม่ขอยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ทั้งสองฝ่ายขอให้ศาลขาดประเด็นขึ้น แม้ชนะกันเพียงข้อเดียวของท่านก็ถูกต้องยุติธรรม แต่อดสงสัยไม่ได้ว่า การเขียนการคัดลอกกันต่อมาแต่ละคราว คงจะค่อย ๆ

นักนิติศาสตร์ชั้นโบราณจารย์ เมื่อพบที่ตรงไหนเด็ดขาดเกินไปก็อาจจะต่อเติมให้ดีขึ้น หรือขยายความให้ชอบด้วยกาลสมัย กรณีอาจเป็นไปได้อย่างที่ข้าพเจ้าเขียนคำบรรยายคำภีร์ พระธรรมศาสตร์พิสดารไว้ ข้าพเจ้าว่า MANU CODE ฉบับ อายุเกือบสามพันปี สมัยพระเจ้าสมมัตติราช และท่านอาจารย์มโนสาร ก็ทำที่หาว่าหาเห็นเกินโอกาสได้ จำเอาศิลาจารึกขนาดกายคชสารมาจากนอกฟ้าป่าหิมพาน แต่อ่านดูหลาย ๆ จบพบกฎหมายดี ๆ และยังมีทันสมัยอยู่ก็มี เช่นลักษณะพยานวิธีพิจารณาบางตอน ครั้นสอบสวนดูตำราต่าง ๆ ก็พอได้ความว่า สังคายนากันหลายคราว เช่นตอนชาวอินดูหอบมาอยู่กับมอญ ๆ กำลังรุ่งเรื่อง กศตลอดคำภีร์ไว้ ไทยเราขบใจคัดจากมอญ ดังนั้นเป็นตัวอย่างทีโบราณจารย์ท่านช่วยกันขยายความ แต่ไม่ได้ทำเสียกลับทำให้ดีขึ้นทำที่สงสัยให้แจ่มแจ้ง ทำที่มืดให้สว่าง

นักศึกษาชั้นปริญญาโทวินิจฉัยกฎหมายโบราณแม้กระทั่งลายสือไทยกันในห้องบรรยายบ้าง กับอาจารย์ผู้บรรยายบ้างบางท่านไปซื้อตำรามาตั้ง ๒๐๐ บาท เป็นตำราลายสือไทยพ่อขุนรามคำแหง แต่แล้วก็ตกลงกันกับอาจารย์ไม่ได้ ล้วนเป็นเรื่องหวังดีด้วยกัน ๕ ๕
ทงนน

สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ

คนทั้งหลายในโลกนี้ จักวิวาท (ผิด) กันด้วยเหตุ ๑๖ ประการดังนี้คือ ๑. กู ของท่าน ๒. ยืมของท่าน ๓. รวมทุนกันทำการค้าหากำไร ๔. รับจ้างทำงานไม่สำเร็จ ละทิ้งงานเสีย ๕. ให้ของแล้วจะขอคืน ๖. ปลอม (แปลก) ของซึ่งไม่มีวิญญาณ ๗. ด้อยกัน ๘. ตัวเมียจะหย่ากัน ๙. รักเมียท่านจับมืออื่นนม ๑๐. แย่งทรัพย์และแย่งมรดก ๑๑. ฝากของกันไว้ ๑๒. ของสูญเสียไป (เสกแท้) ๑๓. ไม่คืนไม่ครบถ้วน (ได้บ้างท่วม) ๑๔. ของน้อยอ้างว่าของมาก ๑๕. การเล่นพนัน ๑๖. เหตุระหว่างคนเลวคนดี (คนบาปคนบุญ) พ่อแม่ ลูก ตัวเมีย ข้าและเจ้า

“ผู้จักพิจารณาตั้งบ้านปองเมืองต่าง (แทน) ท้าวพระยา ให้วุฒิจำเรียมแก่บ้านเมืองแก่ท้าวพระยา ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญ (ทุก) บ้านเพิง (พึง) ปฏิบัติกระทำตามอาณาจักร (กฎหมาย) อันนั้นเทอะ คำทั้งหลายผู้ (ข้อความเหล่านี้) เป็นโบราณราช-

ศาสตร์ตั้งบ้านป้อมเมืองสืบราชปณณิ (สืบสาย) มาแต่ท้าวพระยาทั้งหลายผู้ลงเสวยเมือง
ขอบทศราชธรรมมาแต่ก่อน ตราบต่อเท่าถึง (ถึง) บัดนี้แล”

ความเห็นผู้บรรยาย

บทสาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประเภท^๕ มีกำเนิดขึ้นภายหลังคำภีร์พระธรรมศาสตร์
จึงอาจคาดคะเนได้ว่าได้ปรับปรุงใหม่จากคำภีร์โบราณนั้นให้เหมาะสมกับกาลสมัย แต่พวก
เราตกลงกันแล้วว่าคนได้เก่าเท่าใดก็ยิ่งดี จะได้พึงพิเคราะห์วิวัฒนาการของกฎหมายได้
อย่างต่อเนื่องกัน ข้าพเจ้าจึงขอคัดคำภีร์โบราณนั้นมาลงไว้ดังต่อไปนี้คือ “สพ เพ ปี วิวาท
มุล่า แม้นอนว่ามุลาคดีวิวาทอันให้บังเกิดความปวง เอกุณดีสาทวิราปี แม้นมีประการ ๒๙
เป็นต้น ฯลฯ” ต่อไปนี้เป็นภาษาบาลีทุกข้อ จึงขอเขียนเสียใหม่แบบไทยล้วน ดังต่อไปนี้

วิวาทด้วยกุนถอสันกันเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยลักฉ้อบังประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์เป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยแบ่งปันมรภูมิได้เป็นธรรมเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยให้ทรัพย์สินแก่ท่านแล้วกลับคืนเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่านแล้ววานท่านไ้เป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยเป็นนักแสดงเล่นเบี่ยงเล่นสกาเป็นต้นเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยซื้อขายกันเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยโจรเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยทบ้านทนาเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยที่ไร่วสวนแลป่าพงเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยทาสสินไถ่แลทาสเชลยขายหญิงเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยตบด้วยตีด้วยคำแลสบประมาทท่านเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยอภิวรฉวีเมยเป็นมูลประการ ๑

วิวาทด้วยการรณรงค์สงครามเป็นมูลประการ ๑

ราชทูโจร คือลักษณะบทต่อแผ่นดินเป็นมูลประการ ๑

ราชานณู คือลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติเป็นมูลประการ ๑

- วิวาทด้วยพระราชทรัพย์อากรบนอรรถะหลาดเป็นต้นเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยข่มเหงท่านเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เป็นเสนียดแก่กันเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยอุกรุกกันเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยพาบุตรท่านไปเป็นต้นเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยความสาเหตุนั้นเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยขาดข้าตามกระเสียนอายุศม์ชายหญิงเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่านเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยกระทำกฤติยากรรมมีข่มขืนจะกละเป็นต้นเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยเข้าของท่านไปเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้เป็นมูลประการ ๑
 วิวาทด้วยปันหมู่ชาเป็นมูลประการ ๑
 วิวาทเกิดความด้วยข้อความว่าใหม่คืออุทรเป็นมูลประการ ๑

โบราณกวีนา อันนักปราชญ์ในก่อน วุตตะดา กล่าวไว้ วรรณมสาครุเต ในคำภีร์พระ-
 ธรรมศาสตร์อันประเสริฐ นี้จึงดู เทียง

สำแดงซึ่ง เอกคุณดั่งข มูลคดีวิวาท ๒๙ ประการ โดยสังเขปก็ยุติแต่เท่านี้

พิจารณาวินิจฉัยวิวัฒนาการของกฎหมายโบราณด้วยกันแต่อายุห่างไกลกันนับ
 ร้อย ๆ ปี ก็เป็นไปในแนวการสอนของชั้นปริญญาโท ว่าด้วยการแบ่งพิเคราะห์ วิวัฒนา-
 การของกฎหมายเป็นสำคัญ คือพิจารณาเลือกพื้นบทกฎหมายที่พึงเปรียบเทียบหาวิวัฒนา-
 การได้ และได้อย่างไร มิใช่วิวัฒนาการในลักษณะที่บัญญัติออกมาแล้วก็ประกาศยกเลิก
 ไปเลย

ดังได้บรรยายแล้วว่าหมวดวิวาท ๑๖ ประการวิวัฒนาการมาจากกฎหมายเก่า หา
 ใช้คติประดิษฐ์ขึ้นโดยไร้หลักการไม่ เห็นชัดว่าเป็นฝีมือของนักนิติศาสตร์ ชั้นโบราณา
 จารย์ข้าพเจ้าขอรับเป็นผู้บรรยายเปรียบเทียบหาวิวัฒนาการดังต่อไปนี้ในกฎหมายนี้ ข้อ ๑
 มาจาก ข้อ ๑ แห่งคำภีร์เก่า และต่อไปข้อ ๒ ในกฎหมายนี้มาจากข้อ ๒๗ คำภีร์เก่าส่วน

ข้อ ๓ ในกฎหมายนี้เป็นหลักการใหม่บัญญัติขึ้นให้ทันกับกาลสมัยที่มีการค้าเจริญขึ้นจนถึงมีการเข้าหุ้นหรือรวมทุนที่ควรจะมีกฎหมายคุ้มครอง นี่เป็นทางแห่งความเจริญในด้านพาณิชย์กรรม

ข้อ ๔ ในกฎหมายนี้คล้ายและใกล้เคียงกันกับ ข้อ ๕ คำกริยาเก่า ถ้าแปลคำกริยาลงไปเป็นรายละเอียดปลีกย่อยจนถึงคนลูกจ้างขอรู้นจากนายจ้างหรือขอให้นายจ้างช่วยชำระราคาค่าของหรือหนี้สินบางส่วนที่ยังค้างอยู่ อันนายจ้างก็เห็นใจว่ากิจการนั้นน่าจะเจริญหรือสำเร็จลงด้วยดี

ข้อ ๕ ในกฎหมายนี้คือข้อ ๔ ในคำกริยาเก่า แต่มีคำสำคัญที่วิวัฒนาการให้ทันสมัยขึ้นคือคำว่า “จะ” เราพบว่า วิวัฒนาการในทางนี้ขึ้น เพราะคำ “จะ” นี้เองหมายความว่า มิใช่จะแย่งเอากลับมาโดยพลการ แต่บ้านเมืองมีข้อแม้เจริญขึ้นแล้ว จะเอาคืนย่อมต้องมีเหตุสมควร และใช้สิทธิทวงถามให้ถูกวิธี เช่นใช้สิทธิทางศาล เป็นต้น แต่ถ้าตามคำกริยาเก่าแล้วท่านบอกขั้ดเลยว่าพแก่ให้เขาไปแล้วจึงเอากลับคืนโดยพลการ ถ้าอย่างนั้นโบราณจัดไปหน่อย มันจะเข้าแบบกำปั้นโคริใหญ่กว่ากันเป็นอันใช้ได้ ไม่ใช่คิดจะเอาคืนแต่ตกลงใจและลงมือกระทำการเอาคืนทีเดียว นี่แหละลำดับแห่งการกระทำตามกฎหมายและกระเดียดจะใกล้เคียงกับตรงเอาด้วย คือ คิด แล้วตระเตรียม และกระทำ (ลงมือเลย)

ข้อ ๖ ในกฎหมายนี้เป็นวิวัฒนาการในกฎหมายสมัยประมาณ พ.ศ. ๑๘๓๕ คือปีที่สร้างเชิงใหม่แสดงว่า สิ่งที่ไม่มีความหมายเริ่มถูกปลอมแปลงแล้ว เช่นเงินตราต่างๆ หรือรูปตราต่างๆ ที่กดหรือตีประทับลงบนเงินซึ่งสมัยนั้นอาจเป็นรูปกลม รูปตัวหนอนตัวงที่ก้นยอดมะพร้าวหรือจะเป็นรูปอะไรในทำนองนั้น เพราะกฎหมายเขียนขึ้นใช้กันนาน ๆ เงินตราย่อมออกใช้นานาชนิด และคิดดัดแปลงอยู่เรื่อย ๆ นอกจากเงินตราแล้ว การปลอมแปลงสิ่งใดอันที่เป็นอวัยวะอันควรพิทักษ์ย่อมเข้าพวกกันเป็นบทมาตราที่

ในกฎหมายข้อ ๗ ว่าต่อยกัน แต่คำกริยาเก่าว่า ตบ, ตี, ต่ำ, และสบบประมาท สำหรับข้อนี้ของใหม่ห้วนกว่าเก่า แต่อย่ารีบตำหนิเพราะการตบและตีนั้นย่อมเข้ากันได้กับการต่อยยังเหลืออยู่แต่ ต่ำกับสบบประมาท ขำพเจ้าก็ยังไม่ว่าตำหนิขำพเจ้าเชื่อว่ากฎหมาย

นั้นอยู่ในบทอื่น ซึ่งข้าพเจ้าได้อ่านจบแล้วพบรายละเอียดมากมาย จนจะเป็นทำนองเขียนตามหลังข้อเท็จจริง ๆ ใดเกิดขึ้นใหม่ ๆ ปรับบทไม่ได้ก็เขียนตัวบทขึ้น เพื่อให้มีใช้ในการอ้างหน้า ก็เหตุนี้แหละท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นคร ท่านจึงได้แปลไว้ว่า “วินิจฉัยมัจฉาย” คือคำตัดสินของพระเจ้ามัจฉาย เมื่อพวกผู้ร้ายมีชนเชิงเล่ห์เหลี่ยมอะไรใหม่ ๆ ปรับบทมาตราได้ยังไม่ได้ ท่านก็ตัดสินของท่านได้ทุกเรื่อง แล้วนักกฎหมายก็ร่างเขียนบทมาตราขึ้นตามคำวินิจฉัย (ตัดสิน) ของท่าน ข้าพเจ้าบรรยายแล้วในห้องบรรยายว่าปัจจุบันนี้มีการร่างการเขียนกฎหมายอย่างไร ไม่ว่าจะมีกรณีพิพาทเกิดขึ้นอย่างไร เราก็พิจารณาว่าข้อเท็จจริงแห่งเรื่องนั้น ๆ ปรับเข้าครอบงำประกอบฐานใด ถ้าตัวบทเขียนแบบปัจจุบันย่อมวินิจฉัยฐานความผิดได้ทุกเรื่องไป

นักปราชญ์กฎหมายไทยมีมาตั้งนานแสนนานและปัญหาข้างต้นได้ถูกแก้ไขในสมัยอยุธยาแล้วครั้งหนึ่งคือ พระไชยการอาญาหลวง มาตรา ๒๑ ความว่า “มาตราหนึ่งมีพระราชโองการพระราชบัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายตั้งแต่งไว้ประการใดให้กระทำตาม ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตาม ท่านนอกทำเหินพระราชโองการ พระราชบัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายก็แลหนงศักดิ์ว่าตนมียศศักดิ์คุมพวกพ้องบ่าวไพร่ไปบดขยี้เอาข้าคนบ่าวไพร่ลูกเมียท่านมาโบยตีจองจำโดยพลการเองก็ดี ท่านว่าผู้นั้นละเมิด ท่านให้ลงโทษ ๖ สถาน”

มาตรา ๒๑ ของอยุธยาตั้งวรรคก่อนนั้นข้าพเจ้าถือว่าการใช้กำลังขูดคร่ำข้าคนผู้อื่นเป็นเพียงตัวอย่าง แต่ตอนต้นวินิจฉัยว่า เพียงการฝ่าฝืนพระราชโองการและกฎหมายทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าเล่มใดบทใด หรือว่าการกระทำปรับเข้าฐานใดของกรโตบมาตราใดและไม่มีความหมายใดกำหนดโทษไว้ก็ดี ท่านอาจใช้มาตรา ๒๑ นี้แหละให้ลงโทษมัน ๖ สถาน อนึ่งที่ว่า ๖ สถาน คือลงสถานใดสถานหนึ่งตามรูปคดีหนักหรือเบา ตามดุลพินิจไม่ใช่ลงทั้ง ๖ สถาน ซึ่งเป็นไปไม่ได้ แต่ครั้นรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญายังทันสมัยที่สุด คือมาตรา ๗ บัญญัติว่า “บุคคลควรรับอาญาต่อเมื่อมันได้กระทำการอันกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่เขากระทำการนั้นบัญญัติว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้” เขาเขียนแม่บททั่ว ๆ ไปว่าด้วยการใช้กฎหมายไว้แล้ว ในประมวลอาญานั้นก็เขียนองค์ประกอบความผิดแต่ละปัญหาว่า ทำอย่างไรบ้างจึงผิดกฎหมายฐานใดคือเขียนอย่างระวางมิให้หลีกรอดไปได้ ไม่ว่าผู้กระทำจะพลิกแพลงประการใด

ต่อไปเป็นกฎหมายพระเจ้ามังรายหมวดนทขอ ๔ เรื่องผิวเมื่อยจะหย่ากัน ซึ่งข้างฝ่ายคำภีร์โบราณใช้คำกว้างกว่าคือ ว่าไว้ในข้อ ๑๓ ว่า “วิวาทด้วยอธิกรผิวเมื่อยเป็นมูล” สำหรับข้อเห็นได้ง่ายชัดว่า ข้างฝ่ายพระคำภีร์โบราณนั้น ถ้าภาษาปัจจุบันก็คือกรณีเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว ส่วนกฎหมายพระเจ้ามังรายข้อ ๔ นั้น ท่านจะจงใจเฉพาะเมื่อจะหย่ากัน เรายังตำหนิไม่ได้ เพราะเหตุว่าในกฎหมายนี้ท่านมีหมวดหรือมาตราอื่นอีกมากในเรื่องครอบครัว เช่นลักษณะหมั้น, ลักษณะหย่า, การแบ่งสินสมรส เป็นต้น เมื่อประสงค์จะพึงพิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการของกฎหมายต้องอ่านกฎหมายครอบครัวของกฎหมายทั้งหมด จะอ่านเฉพาะข้อใดบ้างเดี๋ยวมิได้ ยังไม่ใช่เรื่องที่จะบรรยายในข้อนี้

กฎหมายข้อ ๙ รักเมื่อยท่านจับมือถือนม ก็ต้องถือตามพระคำภีร์โบราณว่าเป็นอธิกร (ข้อพิพาท) ผิวเมื่อยดังได้บรรยายแล้วว่า ในข้อ ๑๓ แห่งพระคำภีร์ถ้อยคำมีความหมายกว้างมาก ได้ใช้เปรียบเทียบกับข้อ ๔ แล้ว ก็ยังนำมาใช้กับข้อ ๙ ได้อีก ซึ่งอาจเป็นเรื่องอนาจาร หรือทำให้เสื่อมเสียอิสรภาพก็ได้ หรือจะว่าข้างฝ่ายกฎหมายผิวเมื่อยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ ก็เป็นขู้ไม่ถึงข่าเรา ดังนั้นเป็นต้น ที่พูดมากเกือบออกนอกทางแล้ว

กฎหมายข้อ ๑๐ ว่า แยกทรัพย์ และ แยกมรดก คำว่า “และ” คำนี้สำคัญ เพราะแยกได้เป็นสองกรณีต่างกัน คือไม่เฉพาะแยกมรดกเท่านั้น แต่เป็นมูลคดีแยกทรัพย์อื่น ๆ ที่มีใช้มรดกด้วย ส่วนพระคำภีร์ธรรมศาสตร์มูลคดีวิวาทข้อ ๓ กล่าวกรณี วิวาทด้วยแบ่งปันมรดกมิเป็นธรรม ซึ่งจำกัดความแคบมาก จำเพาะการแบ่งปันมรดกและจำเพาะเป็นข้อวิวาทว่า ไม่เป็นธรรมด้วย เป็นการเปรียบเทียบกฎหมายที่จะช่วยพิจารณาบทมาตราอื่น ๆ ต่อไป

กฎหมายข้อ ๑๑ เรื่อง “ฝากของกันไว้” พูดง่าย ๆ แบบสมัยนี้ลักษณะฝากทรัพย์ และลักษณะนี้ก็มีอยู่อย่างละเอียดในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว คำบรรยายเล่มนี้ไม่มีหน้าทบรรยายลักษณะนั้น แต่ขอเปรียบเทียบพระคำภีร์โบราณข้อ ๒๔ วิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่าน เป็นมูลคดีวิวาทประการ ๑ และการฝากทรัพย์หรือพิพาทกันเรื่องฝากทรัพย์ก็มีในกฎหมายสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์แล้วเหมือนกัน ข้าพเจ้า

ผู้บรรยายไม่อาจนำมาบรรยายในที่นี้ได้เพราะออกนอกทางไปมาก สรุปแล้วลักษณะฉาก
ทรัพย์สินสองสมัยดังกล่าวอยู่ใน วิวัฒนาการมาอย่างไรจึงเป็นอันยุติลงแบบประวัติศาสตร์
กฎหมาย

กฎหมายข้อ ๑๒ คือ ของสูญเสียไป (เสกแท้) ความข้อนี้กว้างขวางมากเกือบ
จะเป็นกฎหมายทะเลม อย่างที่อาจารย์ของผู้บรรยายได้สอนพวกเราสมัย ๕๐ ปีมาแล้ว
เรื่องประทุษร้ายส่วนแบ่ง ซึ่งท่านแปลจาก “ลอสออฟทิต” ของอังกฤษ ถ้าจะให้มองหา
เปรียบเทียบในพระคัมภีร์ก็ใกล้เคียงสักหน่อยที่ข้อ ๒ ลักฉ้อ, บัง, ประบัค, ผลักเปลี่ยน,
ซึ่งใครกระทำความผิดเป็นทั้งแพ่งและอาญาเช่นเดียวกัน ของ ๆ เราอาจเสกแท้ คือสูญเสีย
ไปได้ทั้งด้วยการกระทำอันเป็นผิดทางอาญา หรือทางแพ่งก็ได้

กฎหมายข้อ ๑๓ คือ ไม่คืน, ไม่ครบถ้วน (โต้บ่ท่วม) ขอนมวิวัฒนาการ
มาเป็นเรื่องฝากและยืมเป็นต้น แล้วไม่คืน, คืนไม่ครบ หลักกฎหมายที่จะเป็นมูลคดีวิวาท
ก็คือ ส่วนที่ขาดไปและบรรดาค่าเสียหายอันเกิดแต่การนั้นหรือเหตุนั้น เพื่อให้เป็นความ
ยุติธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงมีข้อ ๑๔ ต่อไปนี้

กฎหมายข้อ ๑๔ ขอน้อยอ้างว่าของมาก ขอนั้นกันความเป็นทำนองตรงข้ามกับ
ข้อ ๑๓ ถ้าเอาข้อ ๑๓ มาบรรยายเปรียบเทียบก็หมายความว่า ข้อ ๑๔ นี้ ฝ่ายเจ้าของ
ทรัพย์สินไม่ข้อ ฝากไว้หรือให้ยืมไปเท่าใด เวลาจะรับคืนกลับอ้างว่าของ ๆ ตนฝากไว้หรือ
ให้ยืมไปมีมากกว่านั้นจะเอาอีก ภาษาตลาดพูดกันตลก ๆ ว่าฝ่ายเจ้าของเบี้ยว

กฎหมายข้อ ๑๕ การเล่นพนัน ซึ่งพระคัมภีร์ โบราณว่า วิวาทด้วยเป็นนักร์เล่น
เบี้ย เล่นสะกา เป็นต้น ท่านอย่าผล่อไปว่าเล่นเบี้ยนั้นเอาเบี้ยมาเล่น ความจริงเล่นเบี้ย
คือเล่นการพนันตรงกับข้อ ๑๕ กฎหมายนี้ทีเดียว ส่วนสะกานั้นยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น
โดยดูเอาจากคำว่า “เป็นต้น”

กฎหมายข้อ ๑๖ เป็นข้อสุดท้ายเป็นเหตุระหว่างคนเลวคนดี (คนบาปคนบุญ)
พ่อแม่, ลูก, พี่, เมีย, ข้าและเจ้า, พิศราหิณแล้วทุกประโยชน์ หรือคู่พิพาททุกคู่เป็น
ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ย่อย

ท่านโปรดอย่ารับตำหนิกฎหมายโบราณ^๕ เพราะเรื่อง^๕บรรณจะเป็นสิ่งจำเป็น
ในสมัยโบราณอยู่ มิใช่จะมีสิทธิเสรีภาพหรือสมภาพภราดรภาพได้ทันนอกทันใจ
เพราะการศึกษาเป็นเหตุหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุดในกรณี^๕ สมัยที่การศึกษายังไม่เป็นลำดับขั้น
หรือว่าเพียงอ่านออกเขียนได้ก็ดีแล้วนั้น ผู้ใหญ่ผู้น้อยวิวาทกัน จะพิจารณาวินิจฉัยอย่าง
ปัจจุบันว่าเสมอกันหมดหาควรไม่ พระคำภีร์โบราณจึงว่าไว้ข้างท้ายมูลคดีวิวาท^๕ ๒๔
ประการของท่านอย่างยืดยาวมาก เดือนสี่ผู้พิพากษาศาลการ^๕ ท่งทางด้านสุจริตธรรม ๔
ประการ คือ ฉันทา โทษา ภัยา โมหา จึงอยู่ฝ่ายผู้น้อยไม่บังคับวิวาทกับผู้ใหญ่
แต่ก็ตั้งใจไว้ให้พิจารณาโดยปราศจากอคติ^๕ ๔ นั้น ทั้งยังเตือนให้ใช้พระคำภีร์ทว่า
ด้วยการพิจารณาความนั้น ๆ เป็นดวงตาทั้งสอง มองให้มันคนให้แน่ ท่าน^๕ยังไม่พอ
ยังจะต้องเอาสุจริตธรรม ๔ ประการเป็นแว่นวิเศษสวมใส่เข้าไป มองหาข้อเท็จจริงให้
แจ่มแจ้ง ท่านก็ยังไม่บอกอนุญาตขัลดลงไปตรงไหนว่า ผู้น้อย ผู้ใหญ่ เป็นชั้นเดียวกัน
น้ำหนักถ้อยคำเท่ากัน แต่ท่านก็เตือนนักหนา แน่นอนท่านไม่ชอบให้ผู้^๕น้อยบังอาจวิวาทกับ
ผู้^๕ใหญ่ แต่ผู้^๕ใหญ่ร้อยคนจะให้คดีร้อยนั้นก็ประกันไม่ได้ ปะผู้^๕ใหญ่ข่มเหงผู้^๕น้อยเข้า
ผู้^๕ตัดสินต้องพูดารู้เท่าทันคนทั้ง ๒ ฝ่าย

ลักษณะหมั้น^๕

ลักษณะหมั้น (หมาย) ลูกสาวหลานสาวท่านมีตั้ง^๕ หากเจ้าขุนหรือผู้^๕ตหมั้นไว้
เดือนหนึ่งจะไปแต่งงาน (สู่) ก็ให้ไปตามนั้น กรณีนายสิบนายกว่านั้นก็ให้ทำตามคำพูดที่
กำหนดไว้ สองหรือสามเดือน หากพ้นกำหนดไม่บอกกล่าวให้ทราบและไม่ไปแต่งงานได้
แต่กันทำฝ่ายหญิงไว้เช่นนี้ให้พ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง หากคู่ใหม่ให้แก่หญิงนั้น ผู้^๕มาหมั้น
คนเดิมจะว่ากล่าวอะไรไม่ได้

มาตราหนึ่ง ผู้ชายเอาของไปหมั้นลูกหลานท่าน พ่อแม่ยินยอม เจ้าตัวไม่ยินยอม
จึงหนีไปอยู่ยังที่ตัวชอบใจ ให้ไหมค่าห่อข้าวหมาก (ขันหมาก) ๑๑,๐๐๐ ^๕เบย

ผีไปหมั้นเจ้าตัวและพ่อแม่ยินยอม และส่งค่าตัวแล้ว ภายหลังสาวไม่ยินยอม
หนีไป ให้ไหมค่าห่อข้าวหมาก ๒๒,๐๐๐ ^๕เบย เงินค่าตัวสาวนั้นก็ให้ส่งคืน ส่วนผู้ชายซึ่งพา

สาวนนหนีไป (ให้ไหมมัน ๕๕,๐๐๐ เบี้ยในกรณีที่ไม่ว่าบว่าหญิงมีคู่หมั้นแล้ว) แต่ถ้า
ทราบก็ให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐ เบี้ย

ผิเจ้าตัวและพ่อแม่ไม่ยินยอม อย่าให้ถือเป็นการหมั้น หากสาวหนีไปแต่งงาน
ที่บ้านอื่นอย่าว่าอะไร เพียงแต่ให้คืนค่าของฝากเท่านั้น

ความเห็นผู้บรรยาย

หมวดนี้วรรคหนึ่ง ความขัดอ่านง่ายเข้าใจง่าย แต่สมควรข้ที่จุดสำคัญว่า ลักษณะ
หมั้นในกฎหมายพระเจ้านั่งราชัน มีข้อควรสังเกตประกาศใบบ้าง เพราะจะต้องนำเอา
ลักษณะหมั้นในกฎหมายฉัฎฐสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ตราสถาปนา และประมวล
กฎหมายปัจจุบันมาพึงพิเคราะห์วินิจฉัยการตุ้ด้วย

หมวดนี้วรรคแรกก็คือฝ่ายชายผิดสัญญาหมั้น ถ้าไม่ผิดสัญญาสำหรับเจ้าขุน
(เจ้าเมือง) ไปขอหมั้นไว้ ท่านเป็นผู้ใหญ่ให้เวลาหนึ่งเดือนพอแล้วที่จะจัดการแต่งงาน
ให้เสร็จไป แต่ถ้าเป็นนายสิบ (พลรบ) นายกว้าน (คือล่ามหรือทหารหรือพลรบฝ่ายติดต่อกับ
ประชาสัมพันธ) ก็ถือตามข้อตกลงคือถ้าว่าจะแต่งในสองหรือสามเดือนก็ต้องปฏิบัติตาม
กำหนด หากผิดกำหนดมิได้ขอเลื่อนบอกเหตุจำเป็นประการใด หายหน้าไปเสียเฉย ๆ
ท่านถือว่ากันทำฝ่ายหญิงไว้ เป็นอันหาคู่ให้หญิงใหม่ได้ คู่หมั้นผิดสัญญาแล้วไม่มีสิทธิจะ
เรียกร้องอย่างไรต่อไป

มาตราหนึ่ง วรรคที่สอง ผู้ชายเอาข้าวของไปหมั้นหญิงไว้พ่อแม่ก็ยินยอม แต่
เจ้าตัวหญิงไม่ยินยอมด้วย จึงหนีไปอยู่เสียกับผู้หญิงชอบใจ ดังนั้นฝ่ายพ่อแม่หญิงผิดสัญญา
ต้องเสียสินไหมแก่ฝ่ายชาย

วรรคสาม ทั้งพ่อแม่และเจ้าตัวหญิงยินยอมแล้ว เงินสินสอดค่าตัวหญิงฝ่ายชาย
ก็ชำระเสร็จแล้ว แต่หญิงกลับใจหนีไปเสีย ท่านให้คืนเงินหรือสิ่งของค่าตัวสาวทั้งหมด
แก่ชายข้างฝ่ายชายคนใหม่ที่มาพาลูกสาวเขาไปต้องปรับไหมหรือพุดง่าย ๆ ว่าใช้ค่าเสียหาย
แก่เขาโดยถ้ามิได้ทราบว่าหญิงมีคู่หมั้นก็ปรับไหมถูกหน้อยคือ ๕๕,๐๐๐ เบี้ย แต่ถ้าทราบ
ว่าหญิงมีคู่หมั้นเพิ่มสินไหมอีกเท่าตัว (ราคาเบียดูในคำบรรยายปริญญาดรี)

กฎหมายนี้ ทั้วรรคสุดท้าย คือวรรคสี่ ถึงจะไม่เขียนไว้ก็คงจะไม่เป็นไร เพราะเรื่องตรงไปตรงมาไม่น่าจะมีปัญหา เพราะฝ่ายชายเอาข้าวของไปให้เขาไว้เองเหมือนกับว่าฝากไว้ แต่ทั้งตัวหญิงและพ่อแม่มิได้ยินยอม หญิงจึงหนีไปแต่งงานเสียกับคนอื่น ชายคงได้แต่ของฝากคืน

เรื่องในวรรคที่สี่กฎหมายพระเจ้ามังรายนี้ มีในกฎหมายตราสามดวงเป็นของฝากเหมือนกันเรียกว่า “ฝากบ่าเรอ” พระไอยการลักษณะตัวเมียมาตรา ๑๐๒ เมื่อผู้บรรยายเรียนกฎหมายก็เรียนกฎหมายเล่มนี้ และมาตรา ๑๐๒ เป็นเรื่องฝากบ่าเรอ คำ “ฝากบ่าเรอ” นี้ ท่านอาจารย์ที่เคารพคือพระยาพิจารณาปฤษฎาคมัตย์ (สุหร่าย วัชรภักย์) เป็นผู้สอนข้าพเจ้าจดไว้เป็นข้อ ๆ ตามที่ท่านบอกและอธิบาย เรื่องนี้ท่านสอนว่า ฝากบ่าเรอคือการช่วยทำมาหากิน หรือทำการงานประกอบอาชีพได้เงินทองข้าวของอะไรมา ก็นำมาบ่าเรอคือส่งเสียหญิง และพ่อแม่หญิง (เห็นจะเป็นเพราะยังไม่มีเงินพอ) ตกลงกันว่าจะส่งเสียกันเท่าใด นานสักกี่เดือนกับ ถ้าชายปฏิบัติได้สมจริงก็ได้หญิงเป็นเมีย

ข้างฝ่ายท่านอาจารย์ที่เคารพของข้าพเจ้าอีกคนหนึ่งก็เขียนตำราเรื่องฝากบ่าเรอไว้เหมือนกัน แต่อธิบายตอนที่ว่า “ฝากบ่าเรอ” คือเลี้ยงดูหญิงเป็นเมียได้เป็นสามมีภรรยาแล้วคนที่สามจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางชู้สาวไม่ได้ อ้างกฎหมายลักษณะตัวเมียสมักตราสามดวงเหมือนกัน คือมาตรา ๑๐๒ และแนะนำให้สังเกตบทมาตรา ๑๑๗, ๑๑๘ ด้วยซึ่งบัญญัติว่า ถ้าฝ่ายชายจะไปได้เมียอื่น หรือสบประมาทบิดามารดาหญิงแล้ว หญิงนั้นมีเป็นสิทธิแก่ชาย ข้าพเจ้าตรวจละเอียดแล้วทั้งสามมาตรา ๆ ที่ว่าชายจะไปได้เมียอื่นนี้ คือมาตรา ๑๑๗

ท่านปรมาจารย์ทั้งสองของข้าพเจ้าสอนไว้และเขียนตำราไว้ นักศึกษาอ่านคำบรรยายข้าพเจ้าแล้วคงงงเป็นแน่, คิดว่าขัดแย้งกัน, ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นว่า มาตราอันนับเลขอาราบิกของผู้คัดลอก ๔๕ เลขไทยมาตรา ๑๐๒ ว่าไว้ทั้งได้เสียกันแล้ว และยังไม่ได้เสียกัน คำสอนและคำบรรยายของท่านอาจารย์ที่เคารพอย่างสูงของข้าพเจ้าหาขัดแย้งกันไม่ ข้าพเจ้าขอคัดมาตรา ๑๐๒ ดังกล่าวไว้ให้ท่านพิจารณาดังต่อไปนี้

“๑๐๒ มาตราหนึ่ง ชายขอลูกสาวท่านถึง “หลบฝาก” ยังแต่จะทำงาน และพ่อแม่หญิงให้ชายฝากบ่าเรอ และทำกินอยู่ด้วยกันเป็น ๒-๓ ปี แล้วพ่อแม่หญิงให้ชาย

อยู่ด้วยกันใช้ ท่านว่าเป็นเมียสิทธิแก่เจ้าตัวเหมือนเมียทำงาน ถ้าแลขายผู้ใดทำชู้ด้วยเมีย
ตงนถนถนใดก็ดี แลขายเจ้าตัวพ้นทางขายหญิงซึ่งทำชู้ด้วยกันตายทั้งสองใช้ท่านว่า
อย่าเอาโทษแก่ขายผู้พ้นทางเลย เพราะผู้ตายนั้นทำนอกประเวณแผ่นดินท่าน”

ความสำคัญของมาตรา ๑๐๒ ดังคัดลอกมานอนอยู่ตรงประโยคที่ว่า “แลพ่อแม่
หญิงให้ขายอยู่ด้วยกันใช้” ซึ่งหมายความว่า ยอมให้ไต่เสียเป็นผิวเมียกันแล้ว เมื่อเช่น
กฎหมายในสมัยนั้นหาต้องมีพิธีอะไรอีกไม่ ขอแต่ให้เป็นการเปิดเผยออกหน้าออกตาก็คือเป็น
ผิวเมียกันชอบด้วยกฎหมาย ยังอยู่ร่วมเรือนกันมาก่อนแล้วก็ปราศจากสงสัย

ผู้บรรยายขอแสดงความคิดเห็นในฐานที่ได้เรียนกฎหมายมาเมื่อกว่า ๕๐ ปีแล้ว
ว่า การหลบแฝกนั้น ย่อมจะเป็นอย่างที่ท่านอาจารย์สอนไว้ในสมัยนั้น คือขายเข้าอยู่
ร่วมด้วยช่วยทำมาหากินอันเป็นผลในทางฝากบ่าเรอ ถ้าขายผิดคำมั่นสัญญาตั้งแต่พ่อแม่
ยังไม่ปล่อยให้ไต่เสียกันเช่นเกียจคร้านเอาแต่เล่นการพนันตงนถน การเข้าหลบแฝกหรือฝาก
เนอฝากตัวก็หาประโยชน์อันใดมิได้ หญิงย่อมไม่เป็นสิทธิแก่ขาย เหตุตงนถนแล มาตรา ๑๐๒
จึงมีทั้งไต่เสียกันและยังมิไต่เสียกัน ท่านอาจารย์เจ้าคุณพิจารณาปัญหามาตย์ที่สอน
กฎหมายผิวเมียท่านไม่ได้สอนเป็นมาตรา แต่ท่านบอกให้จดเป็นข้อ ๆ ดูเหมือนตง ๔๐๐-
๕๐๐ ข้อ บางมาตราท่านอาจแบ่งเป็นหลายข้อ เช่นมาตรา ๑๐๒ ที่เป็นปัญหาอยู่นี้ ท่าน
อาจแบ่งเป็นสองข้อก็ได้ คือไต่เสียกันแล้วข้อหนึ่ง ถ้ายังมิไต่เสียกันหรือฝ่ายขายผิดคำมั่น
สัญญาไปเป็นอีกข้อหนึ่งตงนถน

อนึ่งท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์เขียนคำบรรยายเรื่องฝากบ่าเรอไว้อย่างให้
สังเกตบทมาตรา ๑๑๓-๑๑๔ ด้วย ข้าพเจ้าผู้บรรยายคิดว่าคัตมาลงไว้คงไม่พุ่มเพี้ยงนัก

“๑๑๓ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอหญิงแลขายเข้ามาฝากบ่าเรอแล้วมันละเสียไปได้
เมื่อนั้น มันกลับมามีทำหนังสือกล่าวความเป็นประมาทประจารพ่อแม่หญิง ให้เรียกให้ส่ง
หญิงนั้น แลหญิงนั้นพ่อแม่ยังมีได้ทำงานเวนสาตหมอน หญิงนั้นยังสิทธิอยู่กับบิดามารดา
จะส่งหญิงให้แก่มันนั้นมิได้เลย”

“๑๑๔ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน แลขายได้ไปฝากบ่าเรอยัง
มิได้ทำงานเวนสาตหมอนก่อน ชายผู้นั้นมันทำทงองค์อาจหยาบข้า ผลักใส่ข่มเหงลูกสาว

ท่าน มั่นนิเกรงพ่อตาแม่ยาย แลพี่น้องหญิงจริงไซ้ ท่านให้ขับไล่มันผู้นั้นเสีย อย่าให้ลูกสาวแก่มัน”

ข้าพเจ้าผู้บรรยายคิดว่า ทั้งสองมาตราดังกล่าวมาล้วนตรงตามความเห็นของข้าพเจ้า เรื่องที่ขายอาจผิดค้ำนั้นสัญญาและไม่มีสิทธิในตัวหญิง

รูปคดีที่อยู่ในระหว่างสัญญาหมั้นน ภายหลังจากกฎหมายพระเจ้ามั่งรายแล้ว ถัดมาก็คือเป็นกฎหมายลักษณะฉ้อฉลซึ่งบัญญัติอยู่ในแหละ, นับว่าเป็นวิวัฒนาการตามหลักของประวัติศาสตร์กฎหมาย เพราะประกาศใช้ตั้งแต่จุลศักราช ๗๒๓ เมื่อบัดด้วย ๑๑๘๒ ก็เป็นพุทธศักราช ๑๙๐๕ แต่เราก็อบรมับว่า มีการประกาศบทมาตราเพิ่มเติมเรื่อย ๆ มาบ้างชำระสะสางปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นบ้าง เป็นเรื่องธรรมดาของประวัติศาสตร์กฎหมายซึ่งหลีกเลี่ยงความข้อนมิได้

เรื่องหมั้นยังมิวิวัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ “หลบฝาก” หลักการเช่นนี้ แม้แต่รายละเอียดคำปรับใหม่ตามกฎหมายพระเจ้ามั่งรายก็หาไม่มี การหลบฝากนั้นท่านเจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลย์ก็เขียนไว้ในคำบรรยายสั้น ๆ ว่า “คือได้เป็นสามีกันแล้ว แต่ยังไม่ออกหน้า ซึ่งคนภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางชู้สาวไม่ได้” ท่านเขียนไว้เพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตต่อท่านขออธิบายต่อไปว่า ท่านก็อาศัยหลักกฎหมายในมาตรา ๑๐๒ ที่บรรยายไว้แล้วนั่นเอง และต้องขอล่าวเน้นย้ำอย่างชัดด้วยว่า มิใช่หมดทั้งมาตรา เนื้อความจะเป็นดังท่านเขียนไว้ก็เพราะประโยคที่ว่า “แลพ่อแม่หญิงให้ขายอยู่ด้วยกันไซ้ ท่านว่าเป็นเมียสิทธิแก่เจ้าผู้เสมือนเมียทำงาน”

เมื่อเช่นนี้ จำต้องสังเกตคำของท่านเจ้าคุณต่อไปตรงที่ว่า “แต่ยังไม่ออกหน้า ออกตา” หรือ “แต่ยังไม่ออกหน้า” กฎหมายเก่าตราสามดวงนี้ เรื่องงานพิธีแต่งงานหรือประกอบด้วยศาสนพิธีย่อมถือเป็นมงคล และออกหน้าออกตา เลี่ยงคุณบิดเบือนผู้รู้เห็นมาในงานมงคลนั้น ถือเป็นมงคล หาใช่หลักการในกฎหมายไม่ กฎหมายถือเอาเพียงเปิดเผยออกหน้าออกตา แต่ท่านเจ้าคุณยอมให้เป็นสามีกันโดยยังไม่ออกหน้าเพราะข้างท้ายมาตรา ๑๐๒ นั้นเองว่าไว้ว่ามีชายใดมาทำชู้ เจ้าผู้พันทาง ชายหญิงซึ่งทำชู้กันนั้นตาย ไม่มีโทษ แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายใคร่จะขอแสดงความคิดเห็นตามที่ได้เรียนกฎหมาย

นั้นว่า การหลบผาก ถ้าช่วยทำมาหากินอันเป็นผลในทางฝากบ่าเรอ ไม่ได้ผลดี ตามคาดหมายหรือตามข้อตกลงกันไว้ แลพ่อแม่หญิงไม่ยอมให้ชายได้เสียอยู่กับร่วมด้วย หญิงไซ้ ชายก็ยังมิได้ร่วมด้วยหญิงเพราะพ่อแม่กีดกันอยู่ ถ้าการเป็นตงนกเป็นหลบผาก หรือการหมั้นวิวาทอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่ฝ่ายชายผิดสัญญา สมมุติว่าชายสัญญาว่า เข้าหลบผากอยู่ด้วยช่วยครอบครัวพ่อแม่หญิง และใน ๒-๓ ปีชายจะเบิกป่าหัวไร่ปลายนาลงเป็นนาदानี ไม่น้อยกว่า ๒ ไร่ แต่แล้วเวลา ๓ ปีสิ้นสุดลง นาก็ยังไม่สำเร็จลงสักไร่เดียว ตลอดเวลา ๒-๓ ปีพ่อแม่หญิงก็สังเกตและกีดกันอยู่ ชายหญิงยังมิได้เสียกัน ย่อมเห็นชัดว่า หญิงไม่เป็นสิทธิแก่ชาย ที่ข้าพเจ้าบรรยายมานี้ ก็ทั้ง ๆ ที่ทราบดีว่า มีเปื้อนเข่นต้นน้อยนักหนา เพราะมันหลบผากเข้าไปในครัวเดียวกันแล้ว มันย่อมประจบประแจงพ่อแม่หญิง ส่วนตัวหญิงก็ใกล้ชิดกับชายมาก ยิ่งกว่าน้ำตาลกลีเมต แต่มกอยู่ในห่อน้ำตาลเลย คงจะออกนอกคำบรรยายท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าไปมิได้ทว่า “แต่ยังไม่ออกหน้า”

อนึ่งเรื่องหลบผาก (หมั้น) ในกฎหมายฉัฎฐะตราสามดวงก็มีมาตราอันเกี่ยวข้องอยู่เหมือนกันและที่จำเป็นจะต้องคดีมาวินิจฉัยเปรียบเทียบดูอีกบ้างก็คือ เลขมาตราผู้คัด (อาราบิค) ๑๐๙ เลขมาตราเลขไทยที่ ๑๑๖ ความว่า “มาตราหนึ่งชายไปสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน ถึงหลบผาก และหญิงมีชู้ด้วยชายอื่นก็ดี ตามชายอื่นไปก็ดี ท่านว่าชายผู้สืบทอดเอาค่าขันหมากแต่แรกมาสู่ขอเถิดถึงขันหมากหมั้นเอาหนึ่งเป็นสอง ถ้าชายผู้สืบทอดเห็นหญิงทำชู้ด้วยชายอื่น พันทางหญิงชายบาดเจ็บถึงตายไซ้ ท่านว่าชายผู้สืบทอดนั้นเลมิดให้ลงโทษตามพระอาการผู้ร้ายพันทางโดยบาดเจ็บถึงตายนั้น” ข้าพเจ้าผู้บรรยายคดีมาตรานี้มากี่ประการจะสนับสนุนความเห็นเป็นกลาง ๆ ของข้าพเจ้าว่า หลบผาก ถ้ายังไม่ได้เสียเป็นฉัฎฐะกัน ชายย่อมต้องโทษอาญารฐานฆ่าคนหาใช่เป็นป้องกันเกียรติชื่อเสียงแต่ประการใดไม่ ส่วนหลบผากจนได้เสียกันแล้ว จนเปิดเผยเป็นที่รู้ทั่วไป ชายเห็นหญิงทำชู้ด้วยชายอื่น มันพันทางถึงตายหาใช่โทษไม่ นี่ก็เพราะฉัฎฐะตามกฎหมายสมณนถอเอาการเลิงคู้โดยเปิดเผยนั่นเอง

ตามที่บรรยายมาแล้วชี้ชัดถึงความเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของกฎหมายเก่ามาเป็นสมัยกลาง ๆ คืออยุธยา เลขมาตราอาจสับสน เพราะเลขอันดับของผู้คัดลอกกับเลข

ภาษาไทย ข้างหน้าคำว่ามาตราหนึ่งไม่ตรงกัน กฎหมายโบราณไม่ว่าจะเป็นมาตราอันใด
ที่เท่าใด ท่านเขียนเป็น “มาตราหนึ่ง” ทุกๆ มาตราไป เหตุฉะนี้เลขมาตราที่ท่านเจ้าคุณ
นิติศาสตร์อ้างไว้ในคำบรรยาย อาจเป็นเลขไทย ไม่ใช่เลขอารบิกของผู้คัดลอกก็ได้
โดยท่านอาจให้ดูมาตรา ๑๑๗-๑๑๘ ไว้ด้วย ข้าพเจ้าจะเขียนพระไอยการฉะนี้เสียมากเกิน
ไปแล้ว ผิดพลาดคลาดเคลื่อนบ้างโปรดอภัย จะบอกกล่าวกฎหมายปัจจุบันปิดท้ายไว้สักหน่อย
หนึ่ง ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗

ลักษณะหย่า

ลักษณะผิวเมื่อยากันมัตงัน มาตราหนึ่ง ผู้ขายไปอยู่กับผู้หญิงนำเงินไปเป็น
คำรักคำขัน นำเงินไปซื้อที่อยู่ทันอน นำเงินไปให้เปลอยดวาม? แลเป็นการรักเคราฟ
พ่อตาแม่ยายเมื่อเขาทั้งสองอยู่ด้วยกันไม่ได้ ทงคู่ไม่มีความผิด แต่จะหย่ากัน ให้คืนเงินค่า
ขันให้แก่ผู้ขาย ส่วนที่ผู้ขายเอามาเปลอยดวามก็ซื้อเครื่องนุ่งห่มให้ภรรยาหรือจ่ายกับ
ตัวกันกิด แลให้ผู้หญิงจ่ายค่าเครื่องนุ่งห่มให้สามกิด ไม่ควรเรียกรองคืน ส่วนที่เปลอย
ดวามนั้น แม้อยู่ด้วยกัน ๓ วัน ๗ วันก็ตกเป็นของบ้านหญิง เพราะเหตุผู้หญิงได้แก่เอา
ไปตามวันและคืนที่ล่วงไป ไม่ควรตองคืนของเพราะเหตุนี้

๘.๒ ความเห็นผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็ต้องบอจหน้าน้อยเพราะจำเป็น คือข้าพเจ้าจะเขียนเป็นภาษา
ปัจจุบันเสียใหม่ ผิดพลงประการใดโปรดตักเตือนจะรีบแก้ไขหรือใครควรญต่อไป

มาตราหนึ่ง ชายไปอยู่กับผู้หญิง นำเงินไปเป็นค่ารักคำบน นำเงินไปซื้อที่อยู่
ที่นอน บัฟเจ้าผู้บรรยายเห็นว่า เป็นตอนแรกส่งตัวเข้าเรือนหอ จับเนื้อความเอาตรงทตอง
ข้ออยู่ทนอน เมื่อเข่นนั้นจึงหวนกลับไปทเงินที่เป็นค่ารักคำขวัญ สอดส่องให้เห็นเรื่องขาว
ใหม่ปลามัน คือกำลังเอาอกเอาใจกันเอาเงินทุนทำมาหากินไปให้แม่บ้านด้วย ส่วนเงิน

เปลือยลวน ซึ่งท่าน ดร. ประเสริฐเขียนเครื่องหมายคำถามไว้^๕ ขอยอมรับว่ายากจริง แต่ก็ต้องกล้าแปลงไปว่า ประเภทคำใช้จ่ายสั้นไหวผเห้าย้าสเรือนเจ้าที่เจ้าทาง แปลง^๖ โดยจับเนื้อความเอาตรงที่ แม้อยู่ด้วยกัน ๓ วัน ๗ วันก็ตกเป็นของบ้านหญิงเพราะเหตุ ผู้หญิงก็ได้แก่ถ้าไปตามวันและคืนที่ล่วงไปไม่ควรต้องคืนของเพราะเหตุ^๗นั้น นอกจากนี้ แปลไว้แล้วก็เข้าใจง่าย คือเป็นกฎหมายที่ช่วยให้ร่างกฎหมายสมัยต่อมาได้เป็นอย่างดี เว้น แต่ที่แปลเปลือยลวนไว้ท่าน^๘เห็นว่า เป็นเรื่องที่สมัยต่อมาอาจไม่ศรัทธาเลื่อมใส และที่ กล้าแปลไว้อย่างนั้นก็จับเอาความในประโยคว่า “ตกเป็นของบ้านหญิง” คือมิได้ตกเป็น ของใครที่มิชู้ตจิตใจ แต่เป็นของบ้านจึงตกลงใจเอาว่าเป็นความเชื่อถือสมัยโบราณว่ามี สังคตสัททศุมครองบ้าน^๙นั้น หรือครอบครอง^{๑๐}อยู่

ส่วนที่ยกย่องไว้ว่ามีวิวัฒนาการตกคือเขาทั้งสองอยู่ด้วยกันไม่ได้เช่น นิสัยใจคอ ขัดกัน ทั้งคู่ไม่มีความผิดแต่จะหย่ากัน ชัดเจนดีแล้ว ^{๑๑}เมื่อทั้งสองฝ่ายสมัครใจก็เป็นอันหย่า กันได้ แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายใครจะแสดงความคิดเห็นว่า น่าจะให้หมั้นเอกสารเป็นหลักฐานไว้ เพราะเป็นสมัยที่หมั้นกันรู้หนังสือพอเขียนให้ ได้ทำอย่างนั้นได้ หลักการจะตรงกับสมัย อยู่ยุค ๆ อาจรับเอามาบัญญัติตามคือ พระไอยการฝ่าฝืนในกฎหมายตราสามดวงอันดับ เลขผู้คัดลอกที่ ๖๕ เลขไทยมาตรา ๖๕ ความว่า “๖๕ มาตราหนึ่ง สามักริยาวิวาทจะหย่า กัน สามั ให้หนังสือแก่กริยา กริยาให้หนังสือแก่สามั ต่อหน้าผู้เฒ่าผู้แก่ ท่านว่าฟังเอา หนังสือสามักริยานั้นได้ เขาสามักริยาขาดจากฝ่าฝืน^{๑๒}กัน” เป็นอันได้พบว่าหลักการกฎหมาย ^{๑๓}นี้มีวิวัฒนาการประการใดตามลักษณะแห่งประวัติศาสตร์กฎหมาย

กฎหมายโบราณเมื่อได้เสียเป็นฝ่าฝืนกันก็สำเร็จลงโดยง่ายดังได้บรรยายไว้ใน เรื่องก่อน ๆ แล้ว เมื่อหย่ากันก็หย่าง่าย กฎหมายทำหน้าที่บัญญัติไว้ไม่ให้พิพาทกันก็คือ ชายจะได้อะไรคืนไปบ้าง และสิ่งใดที่ห้ามมิให้เอาคืนไป ของท่านก็ชัดเจนเข้าใจง่าย จะ เก่าหรือล้าสมัยไปก็เพราะมีประมวลกฎหมายแพ่ง^{๑๔}ว่าด้วยครอบครัวประกาศใช้เมื่อ ๓๖ ปี ^{๑๕}นี้เอง

ข้าพเจ้าจึงขอปิดท้ายลงอย่างง่าย ๆ อีกเหมือนกันว่า ประมวลกฎหมายแพ่ง^{๑๖} ๓ มาตรา ๑๔๔๙ ต้องมีการจดทะเบียนสมรส และมาตรา ๑๔๕๑ จดทะเบียนสมรสไว้แล้ว

จะจดเข้าหรือช้อนอีกไม่ได้ คือจะมีเมียที่ถูกต้องตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว เว้นแต่การ
จดครั้งแรกก่อนหมดไปแล้ว และเมื่อจะหย่ากันก็ต้องไปจดทะเบียนหย่าตามบรรพ ๕ หมวด ๖
เรื่องการขาดจากการสมรส มาตรา ๑๔๙๙

การแบ่งสินสมรส

ของที่ทำได้ด้วยกันหลังแต่งงาน ให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชาย
ส่วนหนึ่ง ฝีมือลูกชายหรือหญิงให้ไว้แก่ภรรยา

หากผู้ชายเลว ชอบผูกมัดทุบตีให้หัวแตกบ้างโดยไม่สมควร ไม่ชอบใจพ่อตา
แม่ยายเช่นลูกค้านั้น ๆ ให้โล่มั่นไป รับผิดชอบมันไว้ทั้งหมด แม้จะทำมาหากินได้มาด้วย
ก็ไม่แบ่งให้มันเลย เพราะมันทำเลวต่อเจ้าที่ ให้หย่ากันเพราะเหตุนี้

ผิหญิงเลวชอบคบชู้ ให้ชายหญิงนั้นแบ่งเงินให้สามครั้งหนึ่ง ให้พ่อแม่ของหญิง
ครั้งหนึ่งเพราะเหตุว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอนลูกเป็นเหตุให้ชู้

ผิเขาทำมาหากิน (เยียรอน) ด้วยกัน ชายตายก่อน พี่น้องฝ่ายชายจะมาชิงเอา
ข้าวของที่ทำได้ด้วยกันหรือเงินค่าขันหมากก็ดื้ออย่าให้ไป เพราะชายนั้นออกจากครอบครัว
พ่อแม่แล้ว เงินค่าขันหมากที่พ่อแม่ให้เขาไว้ตั้งแต่เขามีชีวิตอยู่ก็เป็นของลูกผู้ชาย เมื่อเขา
ตายยังเรือนภริยาโดยไม่ได้เสียไว้ สามตายของกตักเป็นของภริยา แม้หากผู้ตายเสีย
ไว้ให้ของแก่ญาติพี่น้องเขาแต่เขาตายที่เรือนภริยา (เรือนหน้า) ก็ไม่เป็นไปตามที่เขาสั่ง
เพราะสมบัติที่ทำได้ด้วยกันนี้ บังเกิดที่เรือนภริยาไม่เป็นของสามี แต่ถ้าภริยานั้นรักสามีไม่
อยากให้สามีเสียค่าพุดที่สั่งไว้ จะแบ่งให้ญาติสามีก็ตามใจหญิงนั้น ตามประเพณีบ้านเมือง
(กองเมือง-คลองเมือง) ก็ควรให้ได้แล

หากภริยาผู้เป็นเจ้าเรือนตายก่อน สามีจะกลับไปอยู่เรือนพ่อแม่ (เรือนหลัง) ให้
แบ่งของซึ่งทำได้ด้วยกันตามส่วนอย่างเดียวกับกรณีหย่ากัน ส่วนเงินค่าขันหมากนั้นเป็นของ
ฝ่ายชายซึ่งยังไม่ตาย พ่อแม่ผู้หญิงไม่ควรยึดไว้ให้คืนแก่ฝ่ายชายไป

ผิตายทั้งสามภริยา ให้สมบัติเป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง ถ้าพ่อแม่พี่น้องฝ่าย
หญิงไม่มี ให้สมบัติเป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายชาย ถ้าญาติไม่มีทั้งสองฝ่าย ให้แบ่งสมบัติ

เข้าพระคลังครั้งหนึ่ง (เข้าเล่มพระยาเสนาอมาตย์) ให้ทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสอง
ครั้งหนึ่ง ทักถามว่า หมายถึงกรณีไม่มีลูก ถ้ามีลูก สมบัติตกเป็นของลูก

มาตราหนึ่ง พ่อแม่เป็นเพื่อนกัน ให้ลูกแต่งงานกัน ทั้งสองฝ่ายมีข้าวของ เงิน
ทอง ข้าวคนเท่า ๆ กัน ทั้งสองคนอยากอยู่บ้านไหนก็อยู่บ้านนั้น (บ่ว่าสู่ว่าซื้อ ?) ต่อมาอยู่
ด้วยกันไม่ได้ ต้องการหย่าขาดกัน ของผู้ชายแบ่งคืนให้ผู้ชาย ของผู้หญิงแบ่งคืนให้ผู้หญิง
สมบัติที่หาได้ด้วยกันให้แบ่งครึ่ง มีลูกหญิงให้ภริยา มีลูกชายให้สามีไป หากเขาอยู่ด้วย-
กันไปจนแก่เฒ่า สามีตายให้สมบัติเป็นของภริยา ภริยาตายให้สมบัติเป็นของสามี ถ้าตาย
ทั้งคู่ให้สมบัติเป็นของลูก ถ้าไม่มีลูกให้ญาติฝ่ายหญิง และญาติฝ่ายชายได้สมบัติฝ่ายละ
ครึ่งหนึ่งถ้าญาติฝ่ายใดไม่มี ให้สมบัติเป็นของญาติอีกฝ่ายหนึ่งทั้งสอง หากไม่มีญาติทั้งสอง
ฝ่าย ให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครั้งหนึ่ง ทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสองครั้งหนึ่ง

มาตราหนึ่ง ถ้าพ่อแม่ผู้หญิงขายลูกสาวไปอยู่เรือนสามี เมื่อจะหย่ากันให้คืนค่า
ผู้หญิงตามข้อตกลงที่ไว้เดิม สมบัติที่หาได้ด้วยกันให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ชายได้ ๒ ส่วน
หญิงได้ส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน อย่าแบ่งสมบัติให้ ลูกหญิงชายให้เป็นของ
สามี แต่ถ้ามาอยู่เรือนสามีเป็นเวลานานมาก จะเรียกค่าหญิงคืนตามที่ตกลงกันไม่ได้ เพราะ
หญิงก็แก่เฒ่าไปตามวันเดือนปี ถ้ามีลูกชายก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๑๐๐ เงิน ถ้ามีลูกหญิง
ก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ บาทเงิน ถ้าไม่มีลูกเลยเวลา ๓ ปี ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ เงิน
ดิเขาอยู่ด้วยกันจนแก่เฒ่า สามีตายก่อนให้ภริยาได้สมบัติ ถ้าภริยาตายก่อนให้สามีได้สมบัติ
ถ้าตายทั้งคู่ให้ญาติฝ่ายชายได้สมบัติ ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชาย ให้ญาติฝ่ายหญิงได้สมบัติ ถ้า
ไม่มีญาติทั้งสองฝ่าย ให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครั้งหนึ่ง และทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขา
ทั้งสองครั้งหนึ่ง

มาตราหนึ่ง ชายไปอยู่กับหญิงไม่มีขันหมาก (บ่ขอบ่ขัน) แต้นำเงินไปเป็น
ทุน หรือหากทุนของผู้หญิงไม่มี ทุนของผู้ชายก็ไม่มี หรือหากทุนของหญิงก็มากของชาย
ก็มาก เมื่อเขาจะหย่ากัน ให้หญิงและชายชกเอาต้นทุนส่วนของตนออกก่อน ส่วนที่เหลือ
ให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ให้ผู้ชายส่วนเดียว ผู้หญิงสองส่วน ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้
แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๔ ส่วนให้หญิง ๓ ส่วน
ชายส่วนเดียว

มาตราหนึ่ง หากขายไปอยู่กับหญิงด้วยมือเปล่า ไม่มีทุน ฝ่ายหญิงมีทุนต่างช่วยกันทำมาหากิน เมื่อจะหย่ากัน ให้หญิงชักทุนออกเสียก่อน ที่เหลือแบ่งเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว หากขายไม่ช่วยทำมาหากิน มีแต่มีมือและมีแต่กินอย่าให้ขายได้สิ่งใดเลย หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนเดียว เพราะว่าบ้านเป็นของหญิง ผู้ชายมาอาศัยอยู่แล

มาตราหนึ่ง หากขายไปอยู่กับหญิงในบ้านหญิง ชายมีทุนแต่ฝ่ายเดียวเมื่อจะหย่ากันให้ชายชักทุนออกเสียก่อน ที่เหลือแบ่งคนละครึ่ง หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้ชาย ๒ ส่วน หญิงส่วนเดียว หากขายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนเดียว

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้น และที่จะกล่าวภายหลังจากนี้ กล่าวถึงกรณีที่อยู่ด้วยกันมีความเจริญรุ่งเรือง หากมีแต่หนี้สิน ก็ให้แบ่งหนี้สินกันตามส่วนแบบเดียวกับการแบ่งสมบัตินั้นเถิด

มาตราหนึ่ง สามเษภริยาไว้ไม่ยอมหย่าเป็นเวลาครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่ากันแล้ว แต่ถ้าไม่ครบ ๓ ปี ยังขาดแต่วันเดียว ก็ยังเป็นภริยาเขาอยู่จะตัดสินว่าหย่ากันแล้วยังมิได้

มาตราหนึ่ง สามเษภริยาไว้แล้วละทิ้งภริยาไปมีภริยาใหม่ หญิงจะขอคืนค่าตัวก็ไม่ยอมรับ พอครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่าขาดกัน ให้หญิงคืนค่าตัวให้ตามที่ตกลง (ไว้เดิม) นั้นเถิด

มาตราหนึ่ง ขายไปอยู่กับไพร่เมือง ชายนั้นไม่สามารถถอนรับราชการได้ (การเมือง) จึ่งละทิ้งลูกเมียไปถึงปีหนึ่ง ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่รับราชการได้ ถ้าชายคนเดิมกลับมาจะว่าอะไรมิได้ . เพียงแต่ให้คืนเข้าของเงินทองที่นำมาใช้ในการแต่งงานนั้น แต่ถ้าหญิงแต่งงานใหม่ก่อนครบกำหนด ให้ใช้เงินหนึ่งในสามค่าของหญิงให้แก้ตัวเก่า และให้คืนเข้าของที่นำมาใช้ในการแต่งงานด้วย หากขายหนีไปทำให้เสียราชการเจ้าขุน ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่ปฏิบัติราชการได้ โดยไม่ต้องเสียค่าอะไร เพียงแต่ให้คืนเข้าของที่ตัวเก่านำมาแต่งงานด้วยเท่านั้น

หากขายมิใช่ผู้รับราชการ แต่เป็นลูก สคร่วย? เศรษฐี พ่อค้า ลูกขุน หมายนา และละทิ้งเมียไปถึง ๓ ปี ก็ให้หญิงแต่งงานใหม่ได้ หากขายกลับคืนมา ก็ให้คืนเข้าของให้เท่านั้น หากผู้ทิ้งเมียไปถึง ๓ ปี แต่ยังไม่กลับมาให้เมีย ก็ยังถือว่าเป็นเมียอยู่ หากหญิงแต่งงานใหม่หรือมีชู้ ให้ผู้เก่าได้รับเงินหนึ่งในสามของค่าเมีย แล้วให้หย่ากันเสีย ถ้ายังอยากจะอยู่กับเมียตามเดิม ก็ไม่ให้ได้รับเงินดังกล่าว หากทั้งสองยังมีได้หย่ากัน (ฉบับเก่าให้ว่า หากทั้งสองหย่ากันอีก ๒ ฉบับ ว่ายังมีได้หย่ากัน) หญิงก็ไม่คืนเข้าของให้ชาย และชายก็ยังนับว่าหญิงเป็นเมียอยู่ความยังไม่เสร็จสิ้น หากหญิงมีชู้ ให้ไหมขายชู้ ๑๐๐ บาทเงิน ให้คืนเข้าของที่ยังไม่ได้คืนให้ผู้เก่า และให้ไหมหญิงนั้น ๑๐๐ เงิน หรือถ้าเป็นคนยากจน ไหม ๕๒ เงิน แต่ถ้ายังไม่หมดเสียก็ยกกันก็อย่าให้ไหม หากหญิงมีชู้ ๒ ที่ ๓ ที่สี่อันสั้นค่าตัว ผู้เก่าจะไหมค่าตัวมิได้

มาตราหนึ่ง ข้าของท้าวบ่าวของพระยาเสนาอมาตย์ไปอยู่กับไพร่ หากมีลูก ๓ คน ให้อยู่เป็นไพร่กับแม่ ๒ คน ไปเป็นข้ากับพ่อคนหนึ่ง (ขัดกับข้อความที่เคยกล่าวมาแล้ว แสดงว่า มาตราเพิ่มเติมนำมาภายหลัง) หากข้าผู้เป็นพ่อตายที่เรือนไพร่ ก็ให้คืนแต่เงินที่นำมาแต่งงานเข้าพระคลัง เงินส่วนที่จ่ายไปแล้วอย่าให้เรียกคืน มอบลูกไว้ให้เป็นไพร่กับแม่

หากผู้เป็นข้าของไพร่ หรือของพ่อค้า หรือขุนหมายนา มิได้เป็นข้าของหลวง เมื่อไปอยู่กับไพร่แล้ว หากจะหย่ากัน ให้คืนแต่ข้าของที่นำมาแต่งงานมอบลูกทุกคนไว้กับแม่ แม่เมียตายก็อย่าพาลูกไปบ้านที่ผู้อยู่เดิม (เรือนหลัง) ของบ้านผู้ก็อย่านำมาบ้านเมีย (เรือนหน้า) แต่ถ้าได้รับคำยินยอมจากพ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์ก็ให้นำไปได้

ความเห็นผู้บรรยาย

หมวดว่าด้วยการแบ่งสินสมรส^๕ มีหลายมาตราโปรดสังเกตด้วยว่า ก่อนจะเริ่มบทมาตราแรกหรือมาตราที่ ๑ นั้นก็ได้บัญญัติเป็นแบบทั่วไปไว้หลายวรรค ที่ว่า เป็นบทบัญญัติทั่วไป เพราะว่าด้วยหลักการที่มีความหมายกว้างๆ ถ้าจะเปรียบเทียบกับสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้นตลอดมาจนในกฎหมายตราสามดวง มักจะเริ่มต้นคล้ายคำปรารภ เช่นพระไอยการลักษณะโจรในกฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๘๙ ก็มีบท

บัญญัติใช้กับความผิดทั่วไปโดยแบ่งโจรออกเป็นจำพวกมี ๔ จำพวก เป็นจำพวกองค์โจร, สมโจร, และสมด้วยผู้สมโจร และยังกล่าวถึงความผิดฐานใดบ้างไว้ด้วย เรียกว่าประเภทแห่งโจร จนถึงหน้า ๒๙๔ จึงเริ่มบทมาตรา และวิวัฒนาการมาในตอนปลายรัตนโกสินทร์ จึงเรียกว่า ข้อความเบื้องต้น หรือ ความเบื้องต้น เรื่องทำนองนี้ในหนังสือต่าง ๆ ย่อมวิวัฒนาการผันแปรไปเป็น อารัมภบทบ้าง บทนำบ้างแล้วแต่เป็นสมุติตำราหรือหนังสืออะไร

หมวดว่าด้วยการแบ่งสินสมรสที่เริ่มบรรยายกฎหมายพระเจ้ามังรายอยู่นั้น มีเนื้อความที่ยังมิได้เริ่มบทมาตราอยู่ ๖ บรรค

บรรคหนึ่ง นับว่าทันสมัยมาก แต่เราต้องเข้าใจเอาเองบ้างว่า ของที่หาได้ด้วยกันหลังแต่งงาน นั่นคือสมรสกฎหมายนั้นท่านว่า หญิงได้ ๒ ส่วน ชายส่วนหนึ่ง ถ้ามีลูกชายหรือหญิงให้ไว้แก่ภรรยา ที่ว่ามานี้เราต้องตีความว่าถ้าตัวเมียมีบุตรด้วยกัน สมรสได้แก่ภรรยาทั้งหมด ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะในหมวดก่อนมีบัญญัติไว้แล้ว ให้ภรรยาเป็นฝ่ายเลี้ยงดูบุตร ถึงแม้จะหย่ากันโดยที่ฝ่ายชายยังมีได้ตายจากไปก็ดี หลักการในกฎหมายนี้ได้ผันแปรไปบ้างแล้ว กล่าวอย่างกว้าง ๆ พอเป็นเครื่องสังเกตไว้ในชั้นต้นนี้ก็พอ กฎหมายตัวเมียของเรา่อนใช้ประมวลกฎหมายแพ่งแบ่งสมรสให้ชายสองหญิงหนึ่งส่วน ไม่กล่าวถึงบุตรที่แบ่งต่งกันโดยฝ่ายชายหญิงมีสินเดิมด้วยกัน หรือทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่มีด้วยกัน แต่ถ้าชายมีสินเดิม หญิงไม่มีสินเดิมอะไรมาเป็นทุนรอนเลย เมื่อจะแบ่งสมรส ๆ เป็นของชายทั้งหมด หญิงไปแต่ตัว โดยกลับกันถ้าหญิงฝ่ายเดียวมีสินเดิม ชายมาตัวเปล่า ท่านให้แบ่งหญิงสองส่วน ชายได้หนึ่งส่วน อ้างว่าชายได้ไปบ้างก็เพราะเป็นผู้ปกครองรักษาครอบครัวของตน ผลที่สุดยุติลงในปัจจุบันนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งฯ สิทธิของหญิงจะต่งกันบ้างคือมาตรา ๑๕๑๗ ให้แบ่งสินสมรสโดยส่วนเท่า ๆ กัน เว้นแต่ฝ่ายใดมีสินเดิมเพียงฝ่ายเดียว อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสินเดิม ก็ให้ฝ่ายที่มีสินเดิม (จะเป็นฝ่ายชายหรือหญิงก็ตาม) ได้สองส่วน ฝ่ายที่ไม่มีสินเดิมได้หนึ่งส่วน

บรรคสอง ได้กล่าวไว้ในบรรคหนึ่งแล้วว่า แบ่งสมรสกันอย่างไรนั้นเป็นหลักการทั่วไป ซึ่งจะต้องมีรายละเอียดและข้อยกเว้นตามมา จนบางทีก็เป็นข้อเท็จจริงแล้วแต่กรณี ครั้นมาบรรคสองนี้ก็แต่คำหรือภาษาที่ใช้เป็นโบราณ ที่จะต้องแปลความหมายให้เป็น

ปัจจุบัน แล้วก็เข้าใจได้ ไม่มีปัญหาข้อกฎหมายอะไร ควรสงวนเวลาไว้ไปบรรยายวรรคอื่น หรือมาตราอื่นที่มีการเปรียบเทียบและเพ่งพิเคราะห์ทางวิวัฒนาการของกฎหมาย สำหรับ คำที่ต้องตีความมีดังต่อไปนี้ คือ (ก) ประโยคแรกผู้ขายเลวผูกมัดทุบตีให้หัวแตกบ้าง โดยไม่สมควร ผู้บรรยายถือว่า หัวแตกบ้าง ถือตามตัวอักษรมิได้ เพราะว่าจะพึงอย่างไร หักกันเป็นคำสัมผัสไปอย่างนั้น ควรแปลว่า ทำร้ายร่างกายถึงบาดเจ็บ

(ข) ถูกค่าข่มขืน ? ให้โล่มันไป รับของมันไว้ทั้งหมด ฯลฯ เพราะมันทำเลว ต่อเจ้าที่ให้หย่ากันเพราะเหตุนี้ โปรดดูที่ว่า “ถูกค่าข่มขืน” ผู้บรรยายขอบรรยายว่า การกระทำรุนแรงถึงอย่างนั้นในैयाเรือนหรือบ้านของหญิงหรือพ่อตาแม่ยาย เป็นการผิดศีล หรือถูกศีลคือละเมิดต่อเจ้าที่ มีศีลैयाเรือนเจ้าที่เจ้าทางเป็นต้น และกระทบกระเทือนถึง ขันหมากสินสอดที่มันนำมา ตลอดจนสินสมรสตามหมวदनด้วย จึงให้โล่มันไปโดยไม่แบ่ง ให้มันเลย ไม่คืนสิ่งใดให้มันเลย

ทางคำวิวัฒนาการของกฎหมายก็เข้ามาด้วยคดีด้วยหลักการนี้ ต่อมาในสมัย อูรยุธาและรัตนโกสินทร์ก่อนใช้ประมวลกฎหมายแพ่งฯ ถือว่าเป็นความผิด และเป็นเหตุหย่า เหมือนกฎหมายพระเจ้ามั่งรายวรรคสองน

ต่อมาเมื่อใช้ประมวลกฎหมายแพ่งแล้ว มาตรา ๑๕๐๐ (๒) การทำร้ายถึงบาดเจ็บ ถือเป็นเหตุหย่าได้เช่นกัน

วรรคสาม ผู้หญิงเลวชอบคบชู้ ให้ขายหญิงนั้นแบ่งเงินคนละครึ่ง ระหว่างสามี กับพ่อแม่ของหญิง วรรคนี้มีปัญหาแต่คำว่า ขาย ถ้ากฎหมายนี้มีลักษณะทาสอยู่ที่หมวด โทหน การขายก็ขายเป็นทาสได้เหมือนกัน แต่ทาสมีมากมายหลายชนิด บางอย่างก็ไถ่ตัว คืนได้ แต่ถ้าขายลงเป็น ข่า โดยมีจำนวนเงินราคาที่ยขายเป็น ค่าตัว หญิงอาจต้องทำงาน ใช้นั้น และไม่เป็นอิสระแก่ตนเมื่อยังไม่หมดหนี้้น อย่างนั้นก็ไม่ใช่ทาส โปรดพลิกกลับไปดูคำบรรยายตอนต้นในเรื่อง ไพร่ ข่า และ ทาษ อนึ่ง หญิงที่คบชู้ไม่ได้มีส่วนแบ่งอะไร ไปเลยแน่นอน และกฎหมายสมัยอยุธยาตลอดมาจนรัตนโกสินทร์ก็กระทำโทษแก่หญิง คบชู้อย่างรุนแรงยิ่งกว่านี้เสียอีก โปรดดูคำบรรยายของข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วในชั้นปริญญา ครแล้วละเอียดพอสมควร แต่ครนมาในชั้นหลังปัจจุบันนี้ การคบชู้ไม่เป็นอาญา แต่เป็น

แพ่ง เพราะหญิงขายสามีภรรยามีสิทธิเท่าเทียมกันในการแบ่งสินสมรส ด้วยเหตุหญิงสมัย
หลังนี้มีการศึกษาสูงเท่าชาย ช่วยทำมาหากินประกอบกิจการงานนอกบ้านได้เท่าชาย ไม่
ใช้ชายฝ่ายเดียวจะต้องหาเลี้ยงอย่างโบราณ การคบขู้ของหญิงจึงเป็นการละเมิดต่อชาย
สามี ๆ พ้องขอคำสั่งใหม่ทดแทนได้

วรรคสี่ วรรคนั้นคำโบราณหรือภาษาโบราณในสมัยนั้นและท้องถิ่นนั้นอยู่สอง
แห่ง โดยที่ท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นครได้แปลไว้แล้ว คือ ทำมาหากิน (เยี่ยเรือน) ด้วยกัน
ตอนต้นวรรค กับตอนสุดท้ายของวรรคสี่ มีคำว่าตามประเพณีบ้านเมือง (คือ กองเมือง=
คลองเมือง) นอกจากภาษาที่แปลไว้แล้ว ก็ไม่มีหลักการสำคัญประการใด กล่าวคือผู้เมีย
ช่วยกันทำมาหากิน โดยชายไปอยู่ที่บ้านเมีย ชายตายก่อน มรดกของผู้เมียผู้คนตกเป็น
ของผู้เมีย ญาติข้างชายจะเอาส่วนแบ่งอะไรไม่ได้ เพราะชายออกจากครอบครัวเดิมของตน
ไปแล้ว เงินค่าขันหมากที่พ่อแม่ให้ลูกแล้วย่อมเป็นของลูกไปแล้ว ถึงแม้ชายผู้ตายจะสั่ง
ไว้ให้แบ่งส่วนแก่พ่อแม่ญาติพี่น้องของตนบ้าง ฝ่ายหญิง (เมีย) จะไม่ทำตามสิ่งใดก็ได้ คือ
ไม่ให้ตามที่สั่ง มีข้อยกเว้นว่าฝ่ายเมียรักชายผู้ตายไม่ยอมให้เสียคำสั่ง จะแบ่งให้ก็ตาม
ใจหญิงนั้น สุดท้ายของวรรคสี่บอกไว้ด้วยว่า เป็นประเพณีบ้านเมือง

ข้าพเจ้าผู้บรรยายก็เห็นด้วยว่า อันว่าประเพณีบ้านเมืองหรือของชุมชนนั้น เป็น
กำเนิดกฎหมายอยู่ประการหนึ่ง ดังนั้นในวรรคสี่ จะเอาประเพณีมาเป็นหลักการของ
กฎหมายก็ต้องเข้าใจว่า เอามาเป็นวรรคสี่กำลังบรรยายอยู่นั้น ทางด้านเหตุผลที่กฎหมาย
บัญญัติวรรคสี่นั้น ก็หวนกลับไปประเพณีบ้านเมืองอีก ไม่ใช่หลักการพิเศษอื่นจะต้อง
ค้นคว้าหาวิวัฒนาการของกฎหมายมากมายอย่างไร คงวนเวียนอยู่เพียงเท่านั้น ในชั้น
หลัง ๆ ต่อมาได้ถือตามหลักการนี้ไม่ เพราะกฎหมายมรดกบัญญัติเป็นต้วบทมาตราทีเดียว
มิได้ปรารถนาหรือคำนึงว่า ให้เป็นไปตามประเพณีบ้านเมือง และประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ บรรพ ๖ มาตรา ๑๕๙๙ เมื่อบุคคลผู้ใดตาย มรดกของบุคคลนั้นตกทอดแก่
ทายาท มาตรา ๑๖๓๐ ทายาทที่มีสิทธิตามกฎหมายเรียกว่า “ทายาทโดยธรรม” และว่า
ทายาทที่มีสิทธิตามพินัยกรรมเรียกว่า “ผู้รับพินัยกรรม” ซึ่งผลที่สืบถึงที่มาตรา ๑๖๒๙
ที่ว่า “ทายาทโดยธรรมมีหลักลำดับเท่านั้น... ฯลฯ... แต่ละลำดับมีสิทธิได้รับมรดกก่อนหลังดัง
ต่อไปนี้คือ ... ฯลฯ ..”

วรรคห้า วรรคนี้เป็นเรื่องเมียซึ่งเป็นเจ้าเรือนตายก่อนผัว ๆ จะกลับไปอยู่บ้านเดิมของตนคือบ้านพ่อแม่ คำโบราณเรียกว่า “เรือนหลัง” (คงจะหมายความว่าเมื่อหนหลังหรือเดิม) ให้แบ่งของซึ่งหาได้ด้วยกัน (ผู้บรรยายถือว่าเป็นสมรส) ตามส่วนอย่างเดียวกับกรณีหย่ากัน ในการแบ่งสมรสเมื่อตายจากกันด้วยวิธีเดียวกับหย่ากันนั้น กฎหมายฉะบับสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ (ก่อนประมวล) ก็คงถือแนวนั้นอยู่ นับว่าเป็นกฎหมายที่มีวิวัฒนาการเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นประโยชน์แก่กฎหมายที่จะออกภายหลัง นอกจากนั้นแล้ววรรคห้ายังพูดถึงเงินค่าขันหมากว่าเป็นของฝ่ายชายซึ่งยังไม่ตาย มิให้พ่อแม่หญิงยึดไว้ ควรให้คืนแก่ฝ่ายชายไป ขอนกเหมือนเรื่องหย่าอีก ขอให้พลิกกลับไปดูลักษณะหย่าที่บรรยายผ่านมาเร็ว ๆ นี้ เหล่านี้ล้วนเป็นรายละเอียดปลีกย่อย หากใช้หลักการสำคัญไม่ โปรดสังเกตว่า กฎหมายเก่าเขียนรายละเอียดไว้มาก บางทีมีการพิพาทอะไรเกิดขึ้นแปลก ๆ และยังไม่อาจปรับเข้ากับบทกฎหมายอะไรได้แล้ว จึงเขียนกฎหมายขึ้นตามเรื่องที่เกิดขึ้นนั้น เพื่อใช้ในเวลาข้างหน้าต่อไป ดังนี้ เป็นต้น

วรรคหก เมื่อบรรยายวรรคสี่นั้นชายตายก่อน แต่หญิงคือเมียยังอยู่ และวรรคห้าหญิงเป็นผู้เป็นเมียตายก่อนผัว ๆ ยังอยู่ เมื่อเช่นนี้วรรคหกที่ว่า “สิตายทงสามภรรยา” จะให้เข้าใจอย่างไร ส (ถ้าแม้ว่า) ตายทงคู่พร้อมกันกระนั้นหรือ ผู้บรรยายยังขังใจอยู่ว่าไม่น่าจะพร้อมกันได้ แต่ก็มีทางจะยกตัวอย่างลงคิดกันดูคือ ผัวเมียโดยสารไปในเรือเดินทะเล เรือล่มคนตายหมดไม่รู้ว่าเป็นใครตายก่อน อันที่จริงก็คงจะไม่พร้อมกันจริง ๆ คือวินาทีเดียวกัน แต่จะรู้ได้อย่างไรในตัวอย่างที่ยกมานี้ จึงคิดว่ากฎหมายนี้ มีเจตนารมย์เช่นที่ยกตัวอย่างมา ตกลงเป็นว่าอาจเป็นไปได้ตามวรรคหก เพราะถ้าตายก่อนหรือหลังกันสักนาทีเดียวก็ต้องวินิจฉัยวรรคสี่และห้า เมื่อการตายพร้อมกันอาจเป็นไปได้ ท่านจึงบัญญัติไว้ว่า ให้สมบัติเป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายหญิง ถ้าไม่มีก็ให้เป็นของพ่อแม่พี่น้องฝ่ายชาย ถ้าไม่มีทั้งสองฝ่าย ให้แบ่งเข้าพระคลังครั้งหนึ่ง (เข้าเล่มพระยาเสนาอมาตย์) ทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้ผัวเมียคู่ที่ตายครั้งหนึ่ง โดยที่เขาทงสองไม่มีลูก ถ้าเขาผู้ตายมีลูกสมบัติตกเป็นของลูก ผู้บรรยายมีความเห็นว่า ถ้ามีลูกได้แก่ลูกทงหมดไม่แบ่งเลย แต่กลับไปขังใจคำว่าพ่อแม่พี่น้อง จะต้องขอให้รอฟังคำบรรยายลักษณะมรดกต่อไป เพราะพ่อแม่กับพี่น้องไม่น่าจะอยู่ในอันดับเดียวกัน ควรจะให้พ่อแม่อยู่ในอันดับก่อนพี่น้อง

ได้กล่าวไว้ในต้นหมวกนั่นแล้วว่า หมวกนี้มีหลายมาตรา แต่ก่อนจะเริ่มมาตราที่ ๑ ก็ได้บัญญัติบททั่วไปไปถึงหกรวรรค เป็นหลักการที่กว้างไว้กว้าง ๆ คล้ายคำปรารภของพระไอยการต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวง และได้ยกตัวอย่างไว้ด้วยแล้ว บัดนี้ก็ได้บรรยายบทบัญญัติข้อความเบื้องต้นจบลงแล้วทั้งหกรวรรค จึงจะเริ่มมาตราต่อไป โดยโปรดทราบวิธีการที่จะบรรยายไว้ก่อนด้วยว่า ในหมวกการแบ่งสินสมรสนี้ มีบทมาตราทั้งหมด ๙ มาตรา ทุก ๆ มาตราในฉบับที่เขียนว่า “มาตรา ๑” บัพเจ้าจะเขียนบรรยายให้อ่านง่ายจึงขอภัยท่านเจ้าของตัวบท โดยขอเขียนเรียงเสียใหม่จากมาตราที่ ๑ ถึงมาตราที่ ๙ ดังต่อไปนี้ คือ

มาตราที่ ๑ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่เป็นเพื่อนกันให้ลูกแต่งงานกัน— ฯลฯ—”

โปรดพลิกไปดูตัวบทจะเข้าใจได้ว่า พ่อแม่เป็นเพื่อนกันนั้นความจริงคน ๔ คน เพราะสองฝ่าย ๆ ละสองคน มาตราดังกล่าวต่อไปว่า ทั้งสองฝ่ายมีข้าวของข้าคนเงินทองเท่า ๆ กัน ตรงนี้ต้องหมายความว่าถึงชายกับหญิงที่สมรสกันมีฐานะดีทั้งคู่ ท่านบัญญัติว่า ทั้งสองคนอยากอยู่บ้านไหนก็อยู่บ้านนั้น (บัพว่าสูบว่าซื้อ) ภาษาโบราณในวงเล็บนั้น ควรจะแปลว่า ไม่ว่าเขาไม่ว่าเรา หรือทั้งสองฝ่ายไม่บังคับซึ่งกันและกัน ต่อมาจะหย่ากัน (ดูลักษณะหย่าประกอบไปด้วย) ทุนสินเดิมของใครก็ให้คืนฝ่ายนั้นไป ส่วนสมรสที่หาได้ด้วยกันให้แบ่งครึ่งตรงนั้นทันสมัย เพราะวิวัฒนาการว่าด้วยการแบ่งสมรส ทั้งอยู่ยงและต้นรัตนโกสินทร์ ถือว่าผู้เป็นกำลังสำคัญในการทำมาหากิน จึงบัญญัติว่า มีทุนสินเดิมด้วยกันหรือไม่มีด้วยกันก็ตาม แบ่งสมรสให้ชายมากกว่าหญิง แต่สมัยปัจจุบันตามประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ บรรพ ๕ หญิงสามารถเท่าชาย มีการศึกษาถึงขั้นปริญญาและมีรายได้เท่าหรือมากกว่าชายก็มี ท่านจึงให้แบ่งสมรสเท่ากันคนละครึ่ง หลักการใหญ่โดยทั่วไปยังเอื้อมาเหมือนกฎหมายพระเจ้ามังราย เป็นที่น่ายินชมกฎหมายโบราณบทนี้ แต่ผู้บรรยายก็เข้าใจเอาว่ากฎหมายบทนี้มองไปที่ทุนเดิมและฐานะของหญิงอยู่ในขั้นดี ไม่ค่อยกว่าชายเลยนั่นเอง

นอกจากแบ่งสมรสยังมีการแบ่งลูกกันด้วย คือลูกหญิงอยู่กับแม่ ลูกชายไปอยู่กับพ่อ

จนถึงตอนถ้าไม่หย่ากัน แต่อยู่ด้วยกันจนแก่เฒ่าซึ่งน่าจะเป็นคนละมาตรา แต่ที่รวมกันไว้ ท่านว่าอยู่ด้วยกันจนส่วตาย ให้สมบัติเป็นของเมีย ๆ ตายให้สมบัติเป็นของส่ว

ถ้าตายทั้งคู่มิเป็นของลูก ถ้าไม่มีลูกให้เป็นของญาติฝ่ายหญิงและญาติฝ่ายชายฝ่ายละครึ่ง ถ้าญาติไม่มีทั้งสองฝ่ายให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครึ่งหนึ่ง ทำบุญให้เขาทั้งสองครึ่งหนึ่ง ถ้าญาติฝ่ายเดียวก็ให้ญาติฝ่ายนั้นหมดแต่ฝ่ายเดียว

มาตรา ๕๔๗ เรื่องตายทั้งคู่อ่อนวรรคหก ซึ่งมีโอกาสน้อยเหลือเกิน ที่ผู้เมียจะตายขณะเดียวกัน ส่วนมากก็ตายก่อนหลังกัน ผู้บรรยายไม่รู้ สักข์ข้อนี้ในการแบ่งปัน แต่ประการใด เพราะผู้ตายก่อนหรือเมียตายก่อนแม้สักไม่กี่นาทีกฎหมายมาตรานี้สามารถหยิบยกขึ้นพิจารณาได้ เพราะท่านบัญญัติไว้ละเอียดแล้วว่า ผู้ตายตกได้แก่เมีย ๆ ตายตกได้แก่ผู้ (โปรดดูที่วรรคหกด้วย) ที่จริงก็ไม่น่าเป็นห่วง ผู้เมียอยู่กันจนแก่เฒ่า ส่วนมากก็มีบุตรหลานแล้ว สมบัติย่อมตกแก่บุตร ๆ ตาย หลานคือลูกของลูกที่ตายก็เข้าแทนที่พ่อต่อไป เมื่อไรเราจะได้พบผู้เมียแก่ ๆ แล้วตายไปหมดโดยไม่มีญาติของผู้เมียและไม่มีญาติของผู้เมียเลย เมื่อไรจะต้องแบ่งสมบัติเข้าพระคลัง และทำบุญส่งส่วนกุศลอุทิศให้แก่ผู้ตาย ดังกล่าวข้างต้น กฎหมายโบราณท่านบัญญัติละเอียดรอบคอบมากเหมือนกับรู้ สักข์ว่า พยายามปิดช่องโหว่ไว้ทุกทาง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่ผู้หญิงชายลูกสาวไปอยู่เรือนสามี เมื่อจะหย่ากันให้คืนค่าผู้หญิงตามข้อตกลงไว้เดิม-- ฯลฯ--” เท่าที่สังเกตเห็นมา ตามธรรมเนียมเป็นวิวาทังมงคล คือ แต่งงานกันแล้วชายไปอยู่เรือนหญิง แต่กรณีนี้พ่อแม่คงจะยากไร้ขายลูกสาวแต่ชายให้เลี้ยงเป็นเมียไปอยู่เรือนชาย มาตราจึงบัญญัติให้ชายได้ส่วนสมรสมากกว่ามาตราอื่น ๆ คือท่านว่า “เมื่อจะหย่ากันให้คืนค่าผู้หญิงตามข้อตกลงไว้เดิม สมบัติที่ทำได้ด้วยกันให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ชายได้ ๒ ส่วน หญิงได้ส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน อย่าแบ่งสมบัติให้ ฯลฯ” โปรดพลิกไปดูตัวบทโดยขอบรรยายตอนต้นว่า ขายลูกสาวไม่ไปเอาไปขายเป็นทาส เพราะขายเป็นเมีย จึงได้ใช้คำว่า “หย่ากัน” ถ้าหญิงฐานะดี เขาก็ต้องเกียงชายมาอยู่เรือนหญิง งานมงคลหรือศาสนพิธีจึงมีที่เรือนหญิงตลอดมานับด้วยร้อย ๆ ปี

มาตราบัญญัติต่อไปว่า มีลูกด้วยกันทั้งลูกหญิงลูกชายให้เป็นของสามี ตรงนี้ก็บอกชัดอยู่แล้วว่ากฎหมายโบราณนี้มองตรงไปที่หญิงไปอยู่เรือนชาย ๆ ฐานะดีไม่ควรมอง

ไปทางภรรยากลางทาสี หรือ ทาสภรรยา เพราะไม่กล่าวเรื่องทาสไว้เลย ยิ่งกว่านั้นท่านยังกล่าวด้วยว่า “แต่ถ้ามาอยู่เรือนสามเป็นเวลานานมาก จะเรียกค่าหญิงคืนตามที่ตกลงกันไม่ได้ เพราะหญิงก็แก่แล้วไปตามวันเดือนปี

เรื่องค่า (ราคา) หญิงที่ขายมาในตอนแรกนั้นเป็นเงินเท่าใด อย่างไรเรียกคืนได้ อย่างไรเรียกคืนไม่ได้ล้วนเป็นเรื่องครอบครัวไม่ใช่ทาส เพราะตามกฎหมายทาสในสมัยต่อมา คืออยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์นั้นทาสขายขาดไปแล้วก็ดี หรือขายฝากก็ดี ไม่ได้ลดราคาค่าตัว การงานที่ถูกใช้ให้ทำก็คิดกันไม่ได้ เพราะถือเป็นทำนองดอกเบี้ย ยิ่งขายขาดค่าตัวแล้วหมดโอกาสที่จะไถ่คืน มีลูกก็เป็นทาสในเรือนเบี้ย มาตรา^๕จึงไม่ใช่ทาส ท่านกล่าวต่อไปในมาตรา^๖ว่า “ถ้ามีลูกขายก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๑๐๐ เงิน ถ้ามีลูกหญิงก่อน ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ บาทเงิน ถ้าไม่มีลูกเลยเวลา ๓ ปี ให้ลดค่าหญิงลง ๕๐ เงิน ๗ ขาวอยู่ด้วยกันจนแก่แล้ว สามมีตายก่อนให้ภริยาได้สมบัติ ถ้าภริยาตายก่อนให้สามได้สมบัติ ถ้าตายทั้งคู่ให้ญาติฝ่ายชายได้สมบัติ ถ้าไม่มีญาติฝ่ายชาย ให้ญาติฝ่ายหญิงได้สมบัติ ถ้าไม่มีญาติทั้งสองฝ่าย ให้เอาสมบัติเข้าพระคลังครั้งหนึ่งและทำบุญส่งส่วนกุศลไปให้เขาทั้งสองครั้งหนึ่ง

ขอบรรยายว่า เรื่องเงินบางประโยคมีคำว่าบาท บางประโยคไม่มี โปรดเข้าใจว่าเงินอาจเป็นรูปอย่างใดก็ได้ เรียกว่าบาทได้ เพราะสมัยโบราณถือน้ำหนักเป็นสำคัญกว่ารูปลักษณะ และก็อาจเรียกว่า บาท ได้ การลดราคาหญิงลงจนอาจหมดไปเองได้อาจ^๕ก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ไม่ใช่ทาส ส่วนวิธีแบ่งสมบัติก็อยู่ในฐานะผิวเมีย เยี่ยงผิวเมียธรรมดาทั้งหลาย ในมาตรา^๖ก่อน ๆ โดยเฉพาะมาตราที่ ๑ ที่ผ่านมาในตอนท้ายสุดของมาตรา แบ่งเหมือนกันกับมาตรา^๕๖ ที่มาตราที่ ๑ นั้น หญิงมีฐานะ^๕ชั้นดีมากเท่าขาย เราจึงลงความเห็นให้หญิงในมาตรา^๖เป็นทาสไม่ได้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ขายไปอยู่กับหญิงไม่มีขันหมาก (บ่อบบับัน) แต่นำเงินไปเป็นทุน...ฯลฯ...” โปรดสังเกตว่า ขายไป คือไปอยู่เรือนหญิงตามแบบธรรมเนียม แต่เป็นกรณีไม่มีพิธีแต่งงานหรือมงคลสมรสประการใด เรียกว่าได้กันเอง กฎหมายโบราณถือเอาการเลี้ยงดูเปิดเผยออกหน้าออกตา และขายจะมีได้หลายคน

ตามกำลังอัตรา ทานกล่าวต่อไปว่า หรือหากทงชายหญิงไม่มีทุน หรือหากทุนหญิงก็มาก ชายก็มากพุดีให้พึ่งยากก็มีทุนสินเดิมทั้งคู่ หรือไม่มีทั้งคู่คือฐานะทางทุนสินเดิมเสมอกัน หลักการนี้ วิวัฒนาการมาเป็นหลักกฎหมายชั้นหลัง ๆ เป็นร้อย ๆ ปีที่เดียวกันว่าน่าสนใจมาก และในหลักการนี้เมื่อจะหย่ากัน มาตราที่ ๕ ให้ชายและหญิงชักต้นทุนสินเดิมออกก่อน ส่วนที่เหลือเป็นสมรสแบ่งให้ชายส่วนเดียว หญิงสองส่วน ในเรื่องส่วนแบ่งนี้วิวัฒนาการมาตามลักษณะประวัติศาสตร์กฎหมายผิดกับอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ดังได้บรรยายไว้แล้ว คือถ้ามาตรา ๕ เขียนไว้ ๖๐๐ ปีเศษ มิได้แก้ไขใหม่ ครั้นระหว่าง ๒๐๐ ถึง ๔๐๐ ปีมานี้ เป็นชายสองหญิงหนึ่ง โดยชายเป็นกำลังสำคัญในครอบครัวและการทำมาหากิน ส่วนสมัยประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ ผู้บรรยายได้บรรยายไว้ชัดแจ้งแล้ว, ทานกล่าวต่อไปตามแบบของท่านดังเช่นมาตราก่อน ๆ ว่า “ถ้าหญิงไม่ช่วย ทำมาหากิน ให้แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมรสเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วนชายส่วนเดียว

สุดท้ายแห่งมาตราที่ ๓ นี้ หลักการเปลี่ยนแปลงไปโดยอาศัยข้อเท็จจริงซึ่งคงจะโต้เถียงและน่าสับสนไม่ใช่ง่ายเลย และเป็นหลักการที่กฎหมายชั้นหลัง ๆ มามิได้ถือเป็นหลักในการวาง ผู้บรรยายเข้าใจว่า เป็นเรื่องของข้อเท็จจริงนั่นเอง เพราะว่า ใครฝ่ายใดไม่ช่วยทำมาหากินอีกฝ่ายหนึ่งจะอดทนอยู่ได้อย่างไร ด้วโถนา เมียเล่นไฟ หรือเมียขายของในตลาดหัวแกงไปแกงถั่ว ไม่น่าจะทนอยู่ร่วมกันไปได้ เมื่อทนอยู่ได้ก็คงเป็นการยินยอมไม่รังเกียจ กฎหมายในชั้นหลัง ๆ มาจนปัจจุบัน ถ้าประพจน์ชั่วร้ายแรงแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งก็ขอหย่าเสียได้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) หากชายไปอยู่กับหญิงด้วยมือเปล่าไม่มีทุน ฝ่ายหญิงมีทุนต่างช่วยกันทำมาหากิน... ฯลฯ...” มาตราที่ ๕ ต่างกับมาตราที่ ๓ ซึ่งมาตรานี้ชายนำเงินไปเป็นทุน ไม่มีมือเปล่าอย่างมาตรานี้ ฝ่ายหญิงเป็นเจ้าเรือนที่ชายอยู่ด้วย แต่กลับมีทุน ถึงแม้ชายไม่มีสินเดิมแต่ช่วยทำมาหากิน เมื่อจะหย่ากัน หญิงชักสมรสใช้ทุน (สินเดิม) เสียก่อน นี่ก็หลักการทั่วไปของกฎหมายให้หักสมรสใช้เดิมก่อน มาตรา ๕ หักทุนของหญิงแล้วแบ่งสมรสเป็น ๔ ส่วน หญิงได้สามชายได้หนึ่ง หากชายไม่ช่วยทำมาหากิน ชายไม่ได้สิ่งใดเลย หลักการนี้วิวัฒนาการมาบ้าง เพราะหลังแต่กฎหมายนี้

แล้ว ฝ่ายไม่มีสินเดิมจะทำมาหากินกันอย่างไรรู้ก็ตาม เมื่อหย่ากันก็ไปแต่รุ่งขึ้นห่มผืนไม้ว่า ฝ่ายใด เพราะไม่มีอะไรมาก็ไม่อะไรไปที่นั่น ไม่ใช่ประมวลกฎหมาย ไม่ใช่สมัยจตุระเปียนสมรส

ส่วนเรื่องข้อเท็จจริงในการช่วยทำมาหากิน ก็ทำนองมาตราบก่อน ๆ ฝ่ายหญิง เขามีทุนแต่ฝ่ายเดียว... ฯลฯ... ฝ่ายหญิงเจ้าของบ้านไม่มีสินเดิม เมื่อจะหย่ากันให้ชายหักสมรสใช้เดิม (ทุน) เสียก่อนตามแบบมาตราบก่อน ๆ ส่วนที่เหลือแบ่งเท่ากัน นี่ก็เห็นอยู่ว่าฝ่ายเจ้าของบ้านไม่มีสินเดิมได้สมรสด้วย โปรตพิเคราะห์เปรียบเทียบถึงวิวัฒนาการของกฎหมายให้ตี ต่อไปก็เป็นเรื่องทำมาหากินอย่างมาตราบก่อน ๆ หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน หญิงจะได้เพียง ๑ ใน ๓ และโดยกลับกันถ้าชายไม่ช่วยทำก็ ๑ ใน ๓ เช่นกัน โปรตพิเคราะห์ด้วยว่า ท่านใช้ภาษาตามแบบมาตราบก่อน ๆ

โปรตพจนกัลป์ไปดูคำบรรยายมาตราบก่อน ๆ ว่ากฎหมายตราสามดวงขายมือเปล่า หญิงมีสินเดิม ชายก็ได้สมรสด้วยหนึ่งในสาม เพราะท่านว่า ได้สมรสมาโดยชายหากินคือชายคุมครองครอบครัวอยู่

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) หากชายไปอยู่กับหญิงในบ้านหญิง ชายมีทุนแต่ฝ่ายเดียว... ฯลฯ...” มาตราที่ ๕ นี้ หญิงเจ้าของบ้านไม่มีสินเดิม เมื่อจะหย่ากันให้ชายหักสมรสใช้เดิม (ทุน) เสียก่อนตามแบบมาตราบก่อน ๆ ส่วนที่เหลือแบ่งเท่ากัน นี่ก็เห็นอยู่ว่าฝ่ายเจ้าของบ้านไม่มีสินเดิมได้สมรสด้วย โปรตพิเคราะห์เปรียบเทียบถึงวิวัฒนาการของกฎหมายให้ตี ต่อไปก็เป็นเรื่องทำมาหากินอย่างมาตราบก่อน ๆ หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน หญิงจะได้เพียง ๑ ใน ๓ และโดยกลับกันถ้าชายไม่ช่วยทำก็ ๑ ใน ๓ เช่นกัน โปรตพิเคราะห์ด้วยว่า ท่านใช้ภาษาตามแบบมาตราบก่อน ๆ

วรรคสุดท้ายของมาตราที่ ๕ นี้ ท่านบัญญัติว่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ตาม และที่จะกล่าวต่อไปก็ตาม ล้วนกล่าวถึงกรณีที่อยู่ด้วยกันเจริญรุ่งเรือง ถ้าหากมีแต่หนี้สิน ก็ให้แบ่งหนี้สินกันตามส่วนแบบเดียวกับการแบ่งสมบัติในหนี้สิน ผู้บรรยายรู้สึกพอใจที่ได้เห็นกฎหมายโบราณเขียนไว้แบบนี้ ด้วยถือว่า เป็นการเขียนอย่างทันสมัย คือไม่เขียนซ้ำ บทต้น ๆ แต่เขียนเป็นทำนองบททั่วไปว่าด้วยการใช้กฎหมาย คือการใช้กฎหมายนี้ในทางบวกอย่างไรในทางลบก็ให้ถือเกณฑ์จำนวนอย่างนั้น ที่พูดมาถึงตรงนี้ โปรตพิเคราะห์กฎหมายปัจจุบันก็จะพบ หลักกฎหมายที่ว่าด้วยความรับผิดชอบในหนี้สิน เช่นทายาทผู้ได้รับมรดก ถ้ามรดกนั้นมีหนี้สินอยู่ คือมีเจ้าหนี้อยู่ ผู้รับมรดกย่อมจะต้องรับผิดชอบมากขึ้นตามส่วนที่ตนได้รับ

เป็นความจริงว่าบัญญัติไม่เหมือนกัน แต่ผู้บรรยายชมว่า เป็นหลักการที่เขียนได้ สั้นและไม่ซ้ำ

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) สามเษกทั้งภริยาไว้ ไม่ยอมหย่าเป็นเวลา ครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่ากันแล้ว แต่ถ้าไม่ครบ ๓ ปี ยังขาดแต่แต่วันเดียวก็ยังเป็นภริยา เขาอยู่ จะตัดสินว่าหย่ากันแล้วยังมิได้”

มาตราที่ ๖ เรื่องอายุการทอดทิ้ง วิวัฒนาการต่อมาในสมัยอยุธยา และต้นรัตนโกสินทร์ ไม่ถือ ๓ ปีเท่ากันไปทั้งหมด แต่กำหนดเวลาตามที่ไปไกลหรือไกลเมื่ออาจรู้ได้ว่าไปไหน สมัยนั้นถือว่าถ้าไปพังงาหรือชะวาก้างแดงเป็นไปไกล นอกนั้นถ้าที่ใดไกล ๆ กำหนดเวลาอย่างหนึ่งไกลมากก็อย่างหนึ่งกับมีรายละเอียดบางอย่างประกอบด้วย แต่สรุปแล้วก็มีระยะเวลาที่ให้ถือว่าขาดจากสามีภรรยาได้เหมือนกัน ส่วนกฎหมายปัจจุบันถือเป็นเหตุหย่าเท่านั้น ไม่บัญญัติเด็ดขาดเป็นหย่ากันโดยกฎหมาย แต่หย่ากันโดยใช้สิทธิทางศาลและทางทะเบียน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) สามเษกภริยาไว้แล้วละทิ้งภริยาไปมี ภริยาใหม่ หญิงจะขอคืนค่าตัวไม่ยอมรับ พอครบ ๓ ปี ให้ตัดสินว่าหย่าขาดกัน ให้ หญิงคืนค่าตัวให้ตามที่ตกลง (ไว้เดิม) นั้นเถิด” ผู้บรรยายคิดว่า ถ้าพิจารณามาตราที่ ๒ ที่พ่อแม่ขายลูกสาวให้ชายไปอยู่ที่เรือนชายคงได้บรรยายแล้ว หวังว่าฐานะของหญิงใน มาตรานี้จะทำนองเดียวกับมาตรา ๒ หรือมาตราที่ ๒ ของหมวตน์เป็นแน่ ด้วยเหตุผลทั้งหลายจึงได้กล่าวอ้างไว้ในมาตราที่ ๒ ย้อนนำมาใช้กับมาตรานี้ได้ว่า หญิงเป็นภริยาหาใช่ หาสไม่ แต่ติดอยู่ที่คำว่าขอคืนค่าตัว หากคิดเสียว่าคนสมัยโบราณที่ยากจนชายมีทรัพย์ ไปขอซื้อมาเป็นภริยานั้น หาใช่ซื้อมาจากนายของหญิงผู้มีค่าตัวอยู่ก่อนแล้วไม่และก็ไม่ใช้กรณีขายออกหรือได้โทษหญิงมา ไม่ใช่ขายช่วยหญิงมาจากอาการทุกข์ทรมานอดอยากแต่ประการใด ผู้บรรยายเข้าใจความในบทนี้ว่าซื้อจากพ่อแม่หญิง เพราะมีมาตราที่ ๒ เป็นแนวทางวินิจฉัยอยู่ ยังมีข้อสำคัญอีกประการหนึ่งที่ว่า ถ้าเป็นทาสแล้วการหย่าหาต้องใช้ สิทธิทางศาลไม่แต่มาตราที่ ๗ นี้ กล่าวชัดว่าให้ “ตัดสิน” ว่าหย่าขาดกัน ขอสอดแทรก ความคิดเห็นไว้สักเล็กน้อยว่า หญิงไม่น่าจะต้องคืนค่าหรือราคาซื้อขายมานั้นเลย เพราะ

มาตราก่อนๆ ก็มึนแล้วแหละ ถึงเหตุที่หญิงเสียความเป็นสาวแก่เฒ่าลงไปทุกวัน ผู้บรรยายคิดว่า ถ้าเมื่อขอมารจากพ่อแม่ของหญิงมิได้ตกลงกันไว้ในเรื่องสินค่าตัว และเมื่อผู้พิพากษาคัดสินให้หย่าเพราะชายไปมีภรรยาใหม่ครบ ๓ ปี ผู้พิพากษาหรือศาลจะตัดสินให้หย่าขาดกันโดยไม่พูดถึงค่าตัวเลยก็ได้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ชายไปอยู่กับไพร่เมือง... ฯลฯ...” มาตรานี้คือชายไปไต่ภรรยาและอยู่กับบ้านหญิงซึ่งเป็นไพร่เมืองๆ คำนี้ไม่ใช่คนต่ำคนเลว แต่เป็นพลเมืองที่มีอิสระเสรี ตั้งได้เคยบรรยายมาแล้วว่า ไพร่เมืองเป็นชนที่หาได้ยากกว่า ข้า มาตราดังกล่าวต่อไปว่าชายเป็นข้าราชการและละทิ้งราชการไปถึงปีหนึ่ง ท่านให้หญิงแต่งงานกับชายอื่นที่รับราชการได้ (ต้องเป็นคนที่รับราชการ) ถ้าชายเดิมกลับมาจะหาว่าเป็นขี้มูได้ เพียงแต่ให้หญิงคืนข้าวของเงินทองที่ชายตัวเก่านำมาใช้ในการแต่งงานเท่านั้น แต่ถ้าหญิงแต่งงานใหม่ก่อนหนึ่งปี หญิงเป็นฝ่ายผิด นอกจากต้องคืนเงินทองข้าวของดังกล่าวแล้ว ยังต้องใช้ค่าของหญิงอีก ๑ ใน ๓ แก้วแก้วอีกโสดหนึ่ง ตรึงผู้บรรยายขบขันใจอยู่ว่า ค่าของหญิงคืออะไรอีก เพราะไม่ใช่กรณีขอมารและค่าแต่งงานก็คืนให้แล้ว ถ้าไม่ใช่สินสอดทองหมั้นก็ยังคิดไม่เห็นเป็นค่าอะไร

กรณีชายตัวหนึ่งราชการไปนี้ ถ้าราชการเสียหายนะแล้ว เจ้าขุน (เจ้าเมือง) ให้หญิงแต่งงานใหม่กับชายที่ปฏิบัติราชการได้ โดยหญิงจะไม่ต้องเสียค่าอะไรตั้งที่วามาลแล้วในวรรคก่อนนั้นเลย (คือค่าของหญิง) กรณีเจ้าเมืองเป็นผู้วินิจฉัยว่าเสียราชการ และถือว่าให้หย่าจากกันแล้ว ส่วนข้าวของๆ ของตัวเก่าที่เขานำมาใช้ในการแต่งงานยังยอมให้เขาเอาคืนไปได้ เพราะยังไม่มีเหตุจะริบเอาของเมาไว้

ต่อไปนี้เป็นวรรคสุดท้ายของมาตราที่ ๘ ท่านว่า “หากชายมิใช่ผู้รับราชการ แต่เป็นลูกคนร่ำรวยชั้นคหบดี (สคร้อย) เศรษฐี พ่อค้าลูกขุนหมายนา (เห็นจะเป็นนายกองนา) ฯลฯ...” เมื่อเช่นนี้หากชายละทิ้งหญิงภรรยาไปถึง ๓ ปี ก็ให้หญิงแต่งงานใหม่ได้ แม้ว่าชายกลับมาหญิงคืนข้าวของให้เท่านั้น ผู้บรรยายเห็นว่านี่ก็เป็นกฎหมายที่มัววิวัฒนาการมาด้วยดี ด้วยถือว่าทรัพย์สิน (ข้าวของ) ที่ต้องคืนนั้นล้วนเป็นสินส่วนตัวของชาย อนึ่งแม้ว่าทั้งไป ๓ ปีก็จริง แต่ยังไม่ฝากของมาให้เมียก็ยังเป็นเมียอยู่ ตรึงนักวิวัฒนาการมาเป็น

สมัยหลังๆ ค่ายตีเข่นกัน คือ การส่งเสียเลี้ยงดูนิกฺกุหมายสมัยอยุธยา, รัตนโกสินทร์, หรือที่ใหม่กว่านั้น ไม่ถือเป็นการทอดทิ้งเลย ขอนกเคยบรรยายไว้แล้วว่า เขายังส่งเสียเลี้ยงดู ถ้ามีตัวใหม่ก็ยอมชู้ และตามมาตราที่ ๘ นั้นกว่าเป็นชู้ๆ จะต้องเสียค่าเมียเป็นเงินหนึ่งในสาม แล้วให้หย่ากันเสีย ผิดกับปัจจุบันอยู่หน่อยที่ให้สินไหมทดแทนแล้วจึงให้หย่า แต่เดิวนั้นต้องใช้สิทธิทางศาลในการหย่า จึงจะต้องขอหย่าแล้วขอค่าสินไหมทดแทน กรณีเช่นนี้ที่กล่าวมานั้นยังมีข้อยกเว้นต่อไปว่า ตัวเก่าและเมียยังมีใจรักกันอยู่ ยังไม่หย่ากันก็สันนิษฐานว่ายังคงคืนดีกันได้ โดยฝ่ายชายชู้จะต้องเสียสินไหม ๑๐๐ บาทเงิน กรณีที่คืนดีกันตัวเก่าจะเรียกร้องสินเดิมหรือสินส่วนตัวอะไรก็ได้ กฎหมายพระเจ้ามั่งรายนมได้ถือการมีชู้เป็นอาญาทั้งหญิงและชาย คือวนเวียนมาเป็นหลักการที่ทันสมัย เพราะกฎหมายตราสามดวงนั้นมชู้เป็นโทษอาญา มีทั้งค่าปรับและอาจลงทัณฑ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจด้วย

กฎหมายนหญิงที่มีชู้ก็ให้สินไหม ๑๐๐ เงินเท่าชายชู้ ผู้บรรยายเห็นว่า คำว่า “ไหม” ไม่ใช่โทษอาญาไม่ใช่ค่าปรับ เพราะปรับให้แก่ผู้เสียหายก็คือค่าสินไหมทดแทนทางแพ่ง แต่ถ้าหญิงยากจนจะไหมเพียง ๕๒ เงิน อย่างไรก็ตามโปรดอย่าลืมว่า กรณีคืนดีมีเยื่อใยต่อกันกฎหมายนี้มีให้ปรับไหมหรือไหมแต่อย่างใด แต่ถ้าหญิงยังมีชู้ต่อไปอีกถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง (ในกฎหมายใช้คำว่า ๒ ที่ ๓ ที่) เป็นอันสิ้นค่าตัวตัวเก่าจะไหมค่าตัวมิได้ เรื่องอย่างนี้กฎหมายตราสามดวงถือเท่าหญิงแพศยา หรือโสเภณี เป็นบุคคล (หญิง) ที่ไร้ค่าเสียแล้ว สังเกตดูกฎหมายอายุห่างกันราว ๔๐๐ ปียังพอไปกันได้บ้างเหมือนกัน แต่กฎหมายพระเจ้ามั่งรายนมได้ถือหรือเอาโทษเป็นอาญา

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘ เป็นมาตราสุดท้ายของหมวด “การแบ่งสินสมรส” กล่าวคือ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ข้าของท้าวบ่าวของพระยาเสนาอมาตย์ไปอยู่กับไพร่..... ฯลฯ...” มาตรา ๘ หรือมาตราที่ ๘ ในหมวดนี้ แต่พอขนต้นก็มีคำโบราณถึง ๓ คำ คือ ข้า, บ่าว, และไพร่ แต่กล้วนได้บรรยายมาแล้วในหมวดต้นๆ ก่อนข้างละเอียดยกจะกล่าวพอทบทวนความทรงจำก็คือ ข้า หรือ บ่าว ไม่ใช่โทษตามกฎหมายหากจริง แต่ก็มิเจ้าของ คือข้ามีเจ้าบ่าวมีนาย ซึ่งเจ้านายท่านทั้งพงษางานได้ใช้สอย และคอยปกครองดูแลทุกข์สุขตลอดจนความประพฤติจะถือว่ามีความผิดเสียภาพอาจทำอะไรก็ได้ตามอำเภอใจอย่าง

สมัยปัจจุบันหาได้ไม่ เพราะยังไม่เป็นอิสระแก่ตนเองโดยสิ้นเชิง ส่วนไพร่นั้นมีอิสระ
แก่ตนซึ่งโดยส่วนตัวแล้วหาต้องสังกัดหรืออยู่ในอาณาตมอบหมายใด ๆ ไม่ เว้นแต่หน้าที่
ราชการซึ่งเป็นเรื่องของราชการไป ขอให้พลิกกลับไปดูหมวดต้น ๆ ของกฎหมายนี้ เรื่อง
ข้าเจ้าบ่าวนาย หรือข้าทาสบริวาร

มาตราที่ ๙ นี้กล่าวต่อไปว่า พวกข้าและบ่าวไปได้ภริยาเป็นไพร่ แล้วไปอยู่กิน
ที่บ้านของไพร่ผู้เป็นภริยา หากมีลูก ๓ คน ให้อยู่เป็นไพร่กับแม่ ๒ คน ไปเป็นข้ากับพ่อ
คนหนึ่ง ครั้นท่านนักปราชญ์ผู้แปลตัวบทไว้ก็ทักว่ายังขัดกับบทต้นอยู่ คือข้าพเจ้าผู้บรรยาย
เห็นว่า แน่نونที่เดียวจะต้องถือตามบทต้น จะลดฐานะของเด็กผู้บริสุทธิ์ลงเป็นข้าหรือบ่าว
หาควรไม่ เพราะบทต้นบัญญัติชัดเจนว่า 'พ่อเป็นข้าแม่เป็นไพร่' ลูกต้องอยู่กับแม่เป็นไพร่
บ้านพลเมืองผู้มีอิสระแก่ตนทั้งหมด เพราะไพร่เมืองหาได้ยาก ผู้บรรยายเห็นด้วยว่า
โบราณจารย์แต่งเติมภายหลังบ้าง เป็นธรรมดาของกฎหมายโบราณทั้งหลาย ดังเช่น
กฎหมายสมัยอยุธยาซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ รับสั่งว่า บางบท
ไม่ยุติธรรมสงสัยจะมีการเพิ่มเติมเสริมต่อจึงต้องยกร่างใหม่หมดแล้วประทับตราสามดวง
ป้องกันการปลอมแปลง ถ้าผู้พิพากษาศักดิ์สินความออกมาให้ลูกขุนบังคับคดี ลูกขุนไม่เห็น
ตราสามดวงในกฎหมายที่ใช้ตัดสิน ลูกขุนจะไม่ยอมบังคับคดีตามคำพิพากษาเลยทีเดียว

ขอย้อนกล่าวมาตราที่ ๙ ต่อไปคือ หากข้าผู้เป็นพ่อตายที่เรือนไพร่ ก็ให้คืนแต่
เงินที่นำมาแต่งงานเข้าพระคลัง เงินส่วนที่จ่ายไปแล้วอย่าให้คืน มอบลูกไว้ให้เป็นไพร่
กับแม่ ตามที่กล่าวมานั้นยังอยู่ในวรรคหนึ่งนั่นเอง ขอดถามว่าเหตุใดให้คืนเงินเข้าพระคลัง
ขอบรรยายตอบว่า เพราะผู้ตายเป็นข้าของท้าวพระยา ๆ เป็นผู้ปกครองข้าผู้ตายอยู่ ท่าน
หาใช้พ่อแม่ผู้ยากไร้อย่างไรของข้าไม่ ท่านเป็นผู้มีฐานะดีไม่ต้องการรับคืนเงินนั้น และ
ท่านก็เป็นข้าราชการผู้ใหญ่แห่งรัฐซึ่งจะได้รับเงินคืนนั้นเอง วิธีการเหล่านี้ก็เป็นเหตุหนึ่ง
ที่รัฐไม่ต้องใช้วิธีการเก็บภาษีโดยตรงมากมายอะไรนัก ส่วนอีกประโยคหนึ่งที่ว่า "มอบลูก
ไว้ให้เป็นไพร่กับแม่" ประโยคนี้ถูกต้องชอบแล้ว และเป็นอันตรงกับหมวดต้น ๆ ถ้าขึ้น
ลดฐานะของเด็กลงเป็นข้าก็เห็นว่าจะไม่ถูกต้อง เพราะเด็กไม่ควรจะต้องรับบาปตกไปเป็น
ข้าด้วยอาศัยเหตุผลประการใด

ต่อไปนี้เป็นวรรคสองของมาตราที่ ๙ ท่านบัญญัติว่า “หากผู้เป็นข้าของไพร่หรือของพ่อค้า หรือขุนหมายนามีได้เป็นข้าของหลวง เมื่อไปอยู่กินกับไพร่แล้ว หากจะหย่ากัน..... ฯลฯ.....” วรรคนี้ขัดมากกว่า บ้านนี้ต่ำกว่าไพร่ จึงตั้งบรรยายมาแล้วแต่ต้น และวรรคนี้เหมือนมาตราที่ ๙ คือเมื่อจะหย่ากันให้คืนแต่ข้าวของที่นำมาแต่งงาน มอบลูกทุกคนไว้กับแม่ แม่เมื่อยตายก็อย่าพาลูกไปบ้านที่ผู้ตายอยู่เดิม (เรือนหลัง) ของบ้านผู้ตายอย่านำมาบ้านเมีย (เรือนหน้า) แต่ถ้าได้รับคำยินยอมจากพ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์ก็ให้นำไปได้ สำหรับวรรคสองของมาตราที่ ๙ นี้ ไม่มีอะไรสงสัย เว้นประโยคสุดท้ายเท่านั้นที่ขอบรรยายว่า พ่อแม่พี่น้องเขาอาจอนุญาตให้นำไปได้เพราะเห็นเป็นมรดก คือหมายความว่าเฉพาะข้าวของหรือทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ ผู้ควรได้รับอาจสงสัยและยังถามกฎหมายอนุญาตให้อำนาจไว้ชัดเจนเช่นนั้นก็ไม่ปัญหา แต่โปรดอย่าเข้าใจไปถึงพวกลูก ๆ ของผู้ตายด้วยสำหรับลูกแล้ว อย่าว่าแต่ผู้ตายเลย แม่แม่ของเด็กตายก็เอาลูกไปไว้เรือนหลัง คือบ้านเดิมของผู้ที่ไม่ได้ เราพอมองเห็นอยู่ว่า ฐานะของเมียดีกว่าตัวนั่นเอง

จบหมวดว่าด้วยการแบ่งสินสมรส ซึ่งมีบทนำหรือข้อความทั่วไป ทบทวนกับบทมาตรารวม ๙ มาตราเพียงเท่านี้ จะได้บรรยายหมวดต่อไป

ลักษณะมรดก

มาตราหนึ่ง พ่อแม่ตาย ลูกมีหลายคน หากแบ่งปันเข้าของกันไม่ได้ถ้าพ่อแม่ส่งไว้อย่างใด มีพยานรู้เห็น ก็ให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น ถ้าผู้ตายมิได้ส่งเสียไว้ ให้พิจารณาว่าลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่ พ่อแม่ขายลูกคนไหนไปหรือไม่ได้ขาย ลูกคนไหนยากจนหรือไม่ ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่ ก็แบ่งให้มากน้อยตามควร

มาตราหนึ่ง พ่อแม่มีลูกชาย ๓ คน ลูกหญิงคนหนึ่งลูกชายคนหนึ่งไปกินนากับขุน คนหนึ่งไปบวช อีกคนหนึ่งไปค้าขาย หญิงผู้นั้นอยู่เลี้ยงดูอุปการะพ่อแม่ พ่อแม่ตายให้แบ่งเป็น ๑๔ ส่วน ให้ลูกผู้ไปกินนากับขุน ๒ ส่วน เพราะพ่อแม่ยังหวังพึ่งได้อยู่ ให้ลูกผู้ไปค้าขาย ๒ ส่วน เพราะถ้าพ่อแม่สูญเสียทรัพย์สินสมบัติไปทั้งหมด ก็ยังหวังจะพึ่งลูกได้ ให้ลูกผู้ไปบวช ๕ ส่วน เพราะจะเป็นผู้ช่วยให้พ่อแม่พ้นทุกข์ (คงหมายความว่าช่วยให้

ไปสวรรค์) ส่วนลูกสาวคอยอยู่รักษาอุปัฏฐากพ่อแม่ให้สมบัติสูญหายไป ให้ได้ส่วนแบ่ง ๖ ส่วน

ลักษณะพ่อแม่ฆ่าตาย หากสั่งเสียให้แบ่งมรดกให้ลูก ให้ข้าหญิงขายประการใดก็ดี ก็ควรทำตามผู้ตายสั่งทุกประการ เพราะเหตุว่า ททรัพย์สมบัตินั้นเป็นของผู้ตายทั้งสิ้น

ฉลุกลานมีอยู่หลายคน ผู้ใดมีคุณต่อพ่อแม่มากก็ให้ได้มรดกมาก หากลูกคนใดให้ศาสตร์และศิลปะค้าขายได้กำไร ก็ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน (คงหมายถึงเรื่องพ่อแม่ให้ทุนไปค้าขาย ไม่ควรนำกำไรมาแบ่งกัน)

มาตราหนึ่ง เข้าของสิ่งใดที่ลูกเจ้าขุนปมเหงเอาไป หรือถูกใจแย่งชิงไป พ่อแม่ไม่สามารถเอาคืนมา หากพ่อแม่ตายไป ลูกหลานคนใดสามารถเอาของดังกล่าวคืนมาได้ ก็ควรเป็นของเขาผู้นั้น ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน

มาตราหนึ่ง เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ รักใคร่และให้ของลูกคนใดไป ก็ไม่ควรนำของนั้นกลับมาแบ่งกันอีก

มาตราหนึ่ง ลูกคนใดกู้เงินพ่อแม่ไปทำทุน เมื่อพ่อแม่ตาย ควรเอาแต่ต้นเงินมาแบ่งกัน ส่วนกำไรให้เป็นของลูกผู้นั้น

มาตราหนึ่ง หากยังไม่ทันแบ่งมรดก ลูกคนใดเอาของไปซ่อนไว้ หากรู้ภายหลัง ให้เอาของนั้นมาแบ่งกัน ไม่ต้องปรับไหมผู้นำของไปซ่อน เพราะของนั้นเป็นของพ่อแม่เขาเอง

มาตราหนึ่ง ถ้าหากพ่อไปติดกับข้าหญิง และมีลูก ควรให้ลูกได้แบ่งมรดกครึ่งของส่วนหนึ่ง เพราะเหตุเขาเป็นเชื้อสายของพ่อ แต่แม่เป็นเพียงขามได้เป็นเจ้าบ้านเจ้าเรือน จึงควรให้ได้ส่วนแบ่งเพียงครึ่งของส่วน

มาตราหนึ่ง พ่อแม่ไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นลูก ลูกเลี้ยงควรได้ส่วนแบ่งครึ่งส่วน ถ้าพ่อตายไปก่อนแล้ว แม่จึงไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยง หรือถ้าแม่ตายไปแล้วพ่อจึงไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยง ควรให้ลูกเลี้ยงได้รับเพียงหนึ่งในสี่ของส่วนหนึ่ง

ฉึเป็นลูกจากแม่คนแรกหรือแม่คนหลัง ก็ควรได้สมบัติทั้งสองจำพวก

มาตราหนึ่ง ลูกเมียชั้นน้อยและลูกเมียหลวงมีชาติเสมอกัน ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

มาตราหนึ่ง หากแม่เป็นเจ้าของบ้านเรือน ลูกของตัวเก่าและลูกของตัวใหม่ ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน

หากแม่ไม่มีลูกกับตัวใหม่ และแม่ผู้เป็นเจ้าของบ้านเรือนตายก่อน ให้ตัวใหม่ได้สมบัติครึ่งหนึ่ง ให้ลูกตัวเก่าครึ่งหนึ่ง แต่ตัวใหม่จะต้องอยู่ในบ้านเมียที่ตายไปนั้น ห้ามไม่ให้ให้นำสมบัติกลับไปบ้านของตน ถ้าหากจะกลับไปบ้านตนเมื่อใดต้องแบ่งสมบัติส่วนของตนให้แก่ลูกตัวเก่าอีกครั้งหนึ่ง

มาตราหนึ่ง หากหญิงมีลูกกับตัวเก่า แล้วนำลูกมาอยู่เรือนของตัวใหม่มีลูกกับตัวใหม่อีก หากตัวเมียตายไป ควรแบ่งสมบัติให้ลูกตัวเก่าครึ่งส่วน แต่ให้ลูกตัวใหม่ที่เป็นเจ้าของบ้านเรือนคนละหนึ่งส่วน

มาตราหนึ่ง พ่อมีเมีย ๒ คน เมียคนแรก (อยู่เรือนหลัง) ไม่มีลูกมาอยู่กับเมียใหม่ (อยู่เรือนหน้า) มีลูก หากพ่อและเมียคนแรกตาย สมบัติเรือนหลังก็ตกเป็นของลูกเมียใหม่ หากเมียใหม่ตายลง สมบัติก็ตกเป็นของลูกตนด้วย ญาติของเมียคนแรกไม่มีสิทธิจะว่าอะไรได้ แต่ถ้าเมียคนแรกมีลูกก็ให้ลูกได้สมบัติที่อยู่ในบ้านของแม่ตน ส่วนลูกของเมียใหม่ควรให้ได้รับสมบัติของพ่อแม่ทั้งสองบ้าน (ฉบับวัดเชียงหมื่น ว่าให้ลูกของภรรยาคนหลังได้รับสมบัติแต่ที่อยู่ในบ้านของแม่ตนแห่งเดียว)

มาตราหนึ่ง ตัวไปอยู่กับเมีย มีลูกคนหนึ่งหรือสองคน แล้วไปซื้อภรรยาน้อยจากพ่อแม่มาภายหลัง มีลูกด้วยกัน หากพ่อแม่ตาย ให้แบ่งสมบัติเป็น ๕ ส่วน ให้ลูกเมียหลวง ๓ ส่วน ลูกเมียน้อย ๒ ส่วน ส่วนเมียน้อยให้ได้ส่วนหนึ่ง (ฉบับเส้าไห้มีว่าเมียน้อยได้ส่วนหนึ่งเท่าลูกเมียหลวง เข้าใจว่า "เท่าลูกเมียหลวง" จะเกินมา เพราะฉบับอื่นไม่มี และควรจะแปลคำว่าเท่า ตามภาษาโบราณว่า แต่ถ้าหากว่า ข้อความตอนนั้นจะเข้ากับข้อความต่อไปที่ว่า แต่ถ้าลูกเมียหลวงมีคนเดียว) แต่ถ้าลูกเมียหลวงมีคนเดียว ลูกเมียน้อยมีหลายคน ก็ให้แบ่งตามจำนวนมากจำนวนน้อยเถิด

ถ้าลูกเมียหลวงก็ไม่มี ลูกเมียน้อยก็ไม่มี (ตัวและเมียหลวงตาย) ก็ให้สมบัติเป็นของเมียน้อย และญาติเมียน้อย ญาติของเมียหลวงไม่มีสิทธิจะว่าอะไรได้ แต่อย่ายอมให้เมียน้อยพาสมบัติทั้งตระกูลไป (เท่าอย่าหื้อพาครัวหนีเสียตระกูล)

ความเห็นผู้บรรยาย

กฎหมายมรดกพระเจ้ามั่งรายนกเป็นแบบอย่างเช่น ที่ได้เคยบรรยายมาแล้วหลายหมวด บางหมวดเช่น การแบ่งสินสมรสกำหนดหลักการเป็นบทนำหรือบทว่าด้วยข้อความทั่วไปไว้เป็นวรรค ๆ ถึงหกรวรรค แต่บางหมวดที่แล้ว ๆ มาแม้จะเริ่มเป็นบทมาตราเลยที่เดียวก็เห็นได้ว่าบทมาตรานั้น ๆ กำหนดหลักการแบบข้อความทั่วไปว่าด้วยการใช้กฎหมายไว้ก่อน ส่วนข้อยกเว้นหรือรายละเอียดต่าง ๆ ก็ติดตามมาด้วยมาตราหลัง ๆ ผู้บรรยายเคยวินิจฉัยเปรียบเทียบไว้แล้วว่าทำนองเดียวกับกฎหมายสมัยต่อมาคืออยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ ตลอดจนกฎหมายตราสามดวงด้วย คือมักกล่าวเป็นคำปรารภบ้าง กล่าวถึงเหตุที่มาแห่งการตรากฎหมายใหม่ และทำความเต็มถึงกฎหมายเก่าก่อนใช้ฉบับที่จะออกใช้ใหม่ในครั้งนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น พระไอยการลักษณะมรดกปี ๒๑๕๕ รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศธรรมมีมูลเหตุจาก พญาสมบัติบาลอนันตมโหฬสวรยาธิภักดีกราบบังคมทูลเรื่องมรดกพญาสุโขทัยผู้ถึงอนิจกรรม ซึ่งได้กล่าวกราบทูลทั่วถึงกฎหมายแต่เดิมมาว่าแบ่งมรดกอย่างไร ลูกชายหญิงบิดามารดา และทูลถามถึงลูกหญิงชายที่มีเรือนแต่งงานไปแล้ว จะเข้ารับส่วนแบ่งปันอีกถามได้ โดยได้กราบทูลทบทวนบุญดีเดิมให้ทรงทราบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บัญญัติเป็นหลักฐานถาวรชนกว่าเดิมตั้งแต่ครั้งนั้นมรรายละเอียดเป็นอันมากซึ่งก็ได้กำหนดหลักการใหญ่ในเบื้องต้นไว้ เช่นเดียวกับกฎหมายพระเจ้ามั่งรายวิวัฒนาการของกฎหมายพระเจ้ามั่งรายจึงเป็นหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายได้เป็นอย่างดีเหมือนกัน

หมวดว่าด้วยลักษณะมรดกกฎหมายพระเจ้ามั่งราย^๕ มีเนื้อความเป็นบทนำหลักการเบื้องต้นเป็นหลักการสำคัญ ๆ ไว้ก่อนในมาตรานั้น ๆ เช่นมาตราที่ ๑ แนะนำให้พิจารณาลูกดีลูกไม่ดี ลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่ และพิจารณาทางฝ่ายพ่อแม่ว่าได้ขายลูกคนไหนไปหรือไม่ได้ขาย ลูกคนไหนยากจน ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่ ก็แบ่งให้มากน้อยตามควร นี่แหละที่ผู้บรรยายถือว่าเป็นหลักการแบบบทนำหรือข้อความเบื้องต้นว่าด้วยการใช้กฎหมาย^๕ เพราะผลสุดท้ายก็ยังไม่ระบุว่าใครจะได้มรดกเท่าใด แต่กล่าวว่า “ก็ให้แบ่งให้มากน้อยตามควร”

ต่อไปนี้จะเริ่มบรรยายบทมาตราในลักษณะมรดกแห่งกฎหมายนี้ โดยมีทั้งหมด
กว่าสิบมาตรา ทุก ๆ มาตราท่านเขียนว่า “มาตรา ๑” ผู้บรรยายเห็นว่าจะอ่านยากและ
ถ้าจะมีการอ้างอิงก็อ้างอิงยากเพราะเป็นมาตรา ๑ ทั้งนั้น จึงขอภัยต่อตัวบท โดยจะเขียน
เรียงเลขไว้ในคำบรรยายนี้เป็นมาตราที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ เรื่อย ๆ ไป แต่จะพยายามบอกไว้
เสมอว่า ตัวบทของท่านเป็นมาตรา ๑ ทุกมาตรา ส่วนเลข ๑ นั้น เคยบรรยายขออนุญาต
ใช้ตัวหนังสือแทนตัวเลขไว้ข้างต้นแล้ว โดยว่าถ้าเลข ๑ จะเป็นที่ ๑ ซึ่งจะมีที่ ๒ ส่วน
ตัวหนังสือคำว่า “หนึ่ง” ไม่ใช่ ที่ ๑ ดังนั้นเป็นต้น

มาตราที่ ๑ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่ตายมีลูกหลายคน หากแบ่งปันข้าวของ
กันไม่ได้ ถ้าพ่อแม่ส่งไว้อย่างใด มีพยานรู้เห็น ก็ให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น ถ้าผู้ตายมิได้
สั่งเสียไว้ ให้พิจารณาว่า.... ฯลฯ....” มาตรานี้มีได้กำหนดว่า ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ
คือไม่มีเรื่องการทำพินัยกรรมในสมัยนั้น เพราะคนรู้หนังสือตีขนาดทำพินัยกรรมได้คงจะหา
ยากมาก จึงต้องอาศัยพยานบุคคลผู้รู้เห็นได้ยินได้ฟังคำสั่งผู้ตายเมื่อก่อนตาย หรือใกล้จะ
ตายเป็นหลักฐานพยาน การเป็นดังนี้มานานนับด้วยร้อย ๆ ปี แล้ววิวัฒนาการมาเป็นสมัย
อยุธยารัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถโปรดเกล้าฯ ให้มีสละมรดกจัดทำบัญชีแก้วแหวน
เงินทองสรรพทรัพย์ของเสนาอำมาตย์ราชมนตรี แลเศรษฐีคฤหบดี แล้วให้กราบบังคมทูล
จะให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งปันประการใด หมายความว่าคนยากจนไม่มีทรัพย์
สละมรดกก็ไม่ต้องจัดทำ ในตอนนั้นเองที่มีกฎหมายบัญญัติให้จัดทำหลักฐานเป็นหนังสือ
มีบัญชีทรัพย์เป็นต้น อนึ่งเรื่องนิกย้อยู่ในระหว่างปี ๒๑๕๕ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นเอง
แต่เป็นอีกตอนหนึ่งหลังจากหรือต่อจากมาตราที่ ๔๓ แห่งพระไอยการลักษณะ มรดกนั้น
ครั้นปี ๒๑๕๘ จึงบัญญัติเพิ่มเติมเรื่องพิไนยกัน

สำหรับมาตราที่ ๑ นี้ ในตอนท้ายแห่งบทมาตราก็เป็นทำนองบทนำ ซึ่งได้
บรรยายแล้วก่อนเริ่มบทมาตรา จึงไม่กล่าวซ้ำอีกเพราะเป็นบทมาตราก็ยังมีได้กำหนดส่วน
แบ่งปันแต่ประการใด

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่มีลูกชาย ๓ คน หญิงคนหนึ่ง
ลูกชายคนหนึ่งไปกินนากับขุน คนหนึ่งไปบวช อีกคนหนึ่งไปค้าขาย หญิงผู้นั้นอยู่

เสียงทุพพ่อแม่ พ่อแม่ตายให้แบ่งเป็น ๑๔ ส่วน... ฯลฯ...” บรรยายมาถึงตรงนี้ ขอหยดให้คิดว่า กฎหมายโบราณเขียนขึ้นจากเจตนารมณ์อย่างไรของผู้ร่าง หรือเขียนขึ้นจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแล้วอันเป็นที่มาของกฎหมายบท เหตุที่ต้องหยุดคิดตรงนีก่อน ก็เพราะสงสัยว่า เมื่อไรใครจะบังเอิญมีครอบครัวบุตรชายหญิงให้ได้เหมือนข้อบัญญัติบทเพราะยังต้องมีรายละเอียดต่อไปอีกว่า ๑๔ ส่วนนั้นแบ่งอย่างไร ท่านแบ่งโดยอาศัยข้อเท็จจริงด้วยคือ ลูกที่ไปทำนาอยู่กับท่านขุนนางผู้ใหญ่ผู้มั่งคั่งมีนามากนั้นได้มรดก ๒ ส่วน ผู้ไปค้าขายได้ ๒ ส่วน ผู้ไปบวชได้ ๕ ส่วน ส่วนลูกสาวที่อยู่ดูแลพ่อแม่ได้ ๖ ส่วน ผู้บรรยายบวกเลขดูแล้วกลายเป็น ๑๕ ส่วน หาใช่ ๑๔ ส่วนตามตัวบทไม่ แต่คิดว่าไม่ควรกังวลใจในบทนี้นัก เพราะลูก ๔ คนจะต้องไปอย่างนั้น ๆ ตามตัวบท ซึ่งก็ยากนักยากหนาที่จะให้ตรงตัวบทได้

มาตราที่ ๒ ยังมีวรรคสองต่อไปคือ พ่อแม่ป้าตายหากส่งเสียให้แบ่งมรดกให้ลูก ให้ข้าหญิงขายประการใดก็ดี ก็ควรทำตามผู้ตายส่งทุกประการ ฯลฯ” วรรคสองนี้ให้ข้อสังเกตแก่เราอย่างหนึ่งคือ “ข้าหญิงขาย” ของผู้ตายก็อาจได้รับมรดกด้วย เรื่องนี้ผู้บรรยายได้ให้ข้อคิดเห็นตลอดมาว่า ข้าของเจ้าบ่าวของนายนั้น บางรายก็เป็นพี่รักของเจ้าและนายอุจบุตรหลานที่เดียว หาได้เหยียดหยามเสมอไปไม่ ส่วนคำสั่งผู้ตายผู้บรรยายเห็นว่าจะต้องมีพยานรู้เห็นตามมาตราที่ ๑ ซึ่งเป็นบทนำหรือข้อความเบื้องต้นของหมวดนี้

มาตราที่ ๒ ยังมีวรรคสามต่อไปอีกคือ “ลูกหลานมีอยู่หลายคน ผู้ใดมีคุณต่อพ่อแม่มากที่สุดก็ได้มรดกมาก หากลูกคนใดใช้วิชาความรู้ (ใช้ศาสตร์และศิลปะ) ค้าขายได้กำไรก็ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน” ผู้บรรยายคิดว่าทุกคนเข้าใจดีแล้ว คำว่า “ดี” แปลว่า “ถ้าหากว่า” และการที่ลูกบางคนมีความสามารถค้าขายได้กำไร ถึงแม้จะโดยอาศัยทุนรอนของพ่อแม่ก็ตาม จะเอาผลกำไรนั้นมาแบ่งให้ลูกอื่น ๆ หากควรไม่ กล่าวคือกฎหมายนี้ถือว่า ผลกำไรนั้นเป็นส่วนของผู้หาได้ แต่ข้อยากลำบากของวรรคสามไปอยู่ตรงที่ว่า ลูกคนที่มีคุณต่อพ่อแม่มากที่สุดได้มรดกมาก ความชอบเป็นข้อเท็จจริงที่อาจโต้เถียงทะเลาะวิวาทกัน จะวินิจฉัยขาดกันเองหาได้ไม่ ผู้บรรยายเห็นว่า ถ้ามีศาลอยู่ก็ต้องศาลวินิจฉัย ถ้ายังไม่มีศาลและผู้พิพากษาจะต้องเป็นเช่น “เจ้าขุน” คือ “เจ้าเมือง” หรือ ขุนนางผู้ใหญ่

ผู้หมิ่นทางตุลาการเป็นผู้วินิจฉัย เพราะต้องวินิจฉัยข้อเท็จจริงเรื่องมีคุณต่อพ่อแม่ด้วย แล้วจึงใช้ดุลพินิจวินิจฉัยประเด็นข้อต่อไปว่า ควรได้มรดกมากเท่าใด

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) เข้าของสิ่งใดที่ถูกเจ้าขุนข่มเหงเอาไป หรือถูกโจรแย่งชิงไป พ่อแม่ไม่สามารถเอาคืนมา หากพ่อแม่ตายไป ลูกหลานคนใดสามารถเอาของดังกล่าวคืนมาได้ ก็ควรเป็นของเขาดูแล ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน” มาตรานี้อ่านดูแล้วจะต้องเข้าใจว่า เมื่อไรพ่อแม่ตายแล้วยังไม่ได้ของคืน เมื่อนั้นจึงถือว่าพ่อแม่ไม่สามารถเอาคืนแล้ว ถ้าเขายังไม่ตาย เขาอาจเอาคืนได้สักวันหนึ่งหาเขาเป็นแน่นอนไม่ได้ เจตนารมณ์ของผู้ร่างคงจะถือว่า ไม่ใช่มรดกของพ่อแม่เสียแล้ว

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ รักใคร่และให้ของลูกคนใดไป ก็ไม่ควรนำของนั้นกลับมาแบ่งกันอีก”

มาตรา ๔ นี้ น่าชม เพราะถือหลักการส่งมอบซึ่งเหมาะสมกับกาลสมัย แม้ที่นาเนื้อพ่อก็ควรสักร้างแปลงหนึ่ง ถ้าได้ส่งมอบให้ครอบครองทำกินอย่างเจ้าของแล้ว มีหลักฐานเพียงพยานบุคคลรู้เห็น ผู้บรรยายก็ว่าเป็นอันใช้ได้ ยิ่งถ้าเป็นทรัพย์สินที่หยาบคายได้ก็ไม่มีปัญหาเลย สำหรับที่นาหรือที่ดินนั้น ครึ่งโบราณหามีการจดทะเบียนอย่างใดไม่ได้ เมื่อจะเพ่งพิเคราะห์วิวัฒนาการของกฎหมายบทแบบประวัติศาสตร์กฎหมายแล้ว ผู้บรรยายขอให้ดูพระไอยการลักษณะมรดก ในกฎหมายตราสามดวงมาตรา ๑๕ ดังต่อไปนี้

“๑๕ มาตรา หนึ่ง ถ้าทรัพย์สินใดตายก็ให้แก่บุตรผู้หนึ่งแล้ว อยู่มาบิดามารดาถึงแก่กรรมภาพ แลบุตรทั้งหลายจะปันเอาทรัพย์สินนั้นไม่ได้ ควรปันให้แก่ทรัพย์สินซึ่งอยู่แก่บิดามารดานี้ให้แก่บุตรทั้งหลาย”

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๕ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ลูกคนใดกู้เงินพ่อแม่ไปทำงาน เมื่อพ่อแม่ตาย ควรเอาแต่ต้นเงินมาแบ่งกัน ส่วนกำไรให้เป็นของลูกผู้นั้น” มาตราข้างพเจ้าผู้บรรยายขอให้พลิกกลับไปดูมาตราที่ ๒ วรรคสาม แล้วการบรรยายก็จะรวบรัดลงได้ ยังเหลือปัญหาอยู่ที่แต่ท่านมิได้กล่าวถึงการขาดทุน แต่ผู้บรรยายจะไม่ทักท้วงท่านโบราณจารย์ผู้ร่างแต่ประการใดเลย กลับเห็นว่าควรตอบโต้แทนท่านเสียด้วยว่า เรื่องการขาดทุนไม่จำเป็นต้องเขียนไว้ เพราะไม่มีญาติคนใดจะขอร่วมขอแบ่งการขาดทุนด้วยเป็นแน่ และ

ตอบให้ชัดเจนลงไปอีกด้วยว่า มันจะขาดทุนจนหมดตัวหรือเหลืออยู่บ้างก็ตาม มันก็คือ ลูกหนี้เงินกู้ ซึ่งจำนวนต้นเงินกู้แน่นอน กู้ไปเท่าใดก็ต้องใช้คืนเท่านั้น ใช้ให้หักกอง มรดกก็ได้ เพราะพ่อแม่ตายแล้ว

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๖ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) หากยังไม่ทันแบ่งมรดก ลูกคนใด เอาของไปซ่อนไว้... ฯลฯ...” มาตรานี้มีความต่อไปว่า หากรู้ภายหลังให้เอาของที่ซ่อนนั้น มาแบ่งกัน ไม่ต้องปรับไหมหรือเอาผิดแก่ผู้ซ่อน เพราะของนั้นเป็นของพ่อแม่เขาเอง โปรต พิเคราะห์เห็นว่า การเอาของคืนมาแบ่งกันนั้นแน่นอนถูกต้องแล้ว แต่ตอนที่ไมเอาผิดเสียเลย นั้นอาจมีวิวัฒนาการมาเป็นเอาผิดบ้าง ไม่ใช่โทษทัณฑ์อาญาแต่อย่างใด แต่สิทธิในทาง จะได้รับมรดกนั้นกฎหมายสมัยหลังจาก ๖๐๐-๗๐๐ ปีจะมีคดีตามโดยสันเชิง ผู้ซ่อนทรัพย์สิน มรดกหรือยกยอกทรัพย์สินมรดกจะต้องเสียสิทธิในมรดกนั้นไปบ้างหรือไม่ ? ผู้บรรยายตรวจ ค้นดูในกฎหมายตราสามดวงมาตรา ๔๔ มีเรื่องทรัพย์สินมรดกแบ่งปันกันแล้ว จึงรู้อย่างไม่ หมดสน เพราะฝ่ายทักษาททรัพย์สินไว้นั้นยกย้ายไว้ ท่านให้เรียกเอามาแบ่งปันกัน ส่วนญาติ ที่ได้แล้วนั้น ท่านว่าอย่าให้แก้มันเลย ผู้บรรยายเห็นว่า ผู้ที่ยกย้ายไว้คือผู้ที่ได้แล้ว และ ทรัพย์สินที่เรียกมาได้ย่อมได้แก่ญาติอื่น ๆ เท่านั้น หาได้แก้มันผู้ยกย้ายไม่ วินิจฉัยดังนี้แล้ว อาศัยเหตุผลเป็นส่วนประกอบหลักการด้วย ถ้าคลาดเคลื่อนประการใดขออภัย

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๗ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ถ้าหากพ่อไปติดกับข้าผู้หญิง และมีลูก ควรให้ลูกได้แบ่งมรดกครึ่งของส่วนหนึ่ง--- ฯลฯ ---” และบัญญัติต่อไปว่า “แต่แม่ เป็นเพียงข้ามิได้เป็นเจ้าบ้านเจ้าเรือน จึงควรให้ได้ส่วนแบ่งเพียงครึ่งของส่วน” มาตรา นี้ทำให้เราแน่ใจในคำว่า ข้า ยิงชน และก็ยังตรงตามคำบรรยายเบื้องต้น เพราะบทนั้น ๆ นั้น ข้าไปอยู่กับพ่อโดยพ่อเป็นเจ้าบ้านเจ้าเรือน แต่บ้านนี้มีเจ้านายคุ้มครองอยู่ อนึ่งลูก ได้ครึ่งส่วน ข้าที่เป็นแม่ได้ครึ่งส่วน ล้วนเป็นบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ตามที่เคยบรรยาย มาแล้ว

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๘ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่ไปขอลูกผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นลูก ลูกเลี้ยงควรได้ส่วนแบ่งครึ่งส่วน” ขอบรรยายว่า ลูกเลี้ยงในนั้นมีท่านเองเป็นบุตรบุญธรรมฯ สมัยโบราณไม่มีการจดทะเบียนไม่มีวิธีการมากมายอะไร แม้กระทั่งสมัยอยุธยาถือเอาการ

ทำขอเขามาได้ตั้งแต่ตัดสายสะดือ ถือเสมือนลูกของตนและได้มรดกด้วย แต่สมณลูกเลี้ยงมีความหมายเป็นลูกติดแม่หรือลูกติดพ่อ และมาตราข้างกล่าวต่อไปเป็นวรรคที่สองว่า ถ้าพ่อตายไปแล้วฝ่ายแม่จึงไปได้บุตรบุญธรรมมา หรือโดยกลับกันโดยแม่ตายแล้ว พ่อจึงไปขอลูกบุญธรรมมา ลูกบุญธรรม (ลูกเลี้ยง) นี้จะได้มรดกเพียงหนึ่งในสี่ส่วน วรรคสองนี้สอดคล้องให้เห็นว่า บุตรบุญธรรมที่ได้มรดกมากกว่าวรรคสอง เพราะพ่อกับแม่ยินยอมพร้อมใจกันไปขอมาเลี้ยงเป็นลูก มิใช่ฝ่ายเดียวตั้งวรรคที่สอง

มาตราที่ ๘ ยังมีวรรคสามต่อไปว่า “ผู้เป็นลูกจากแม่คนแรก หรือแม่คนหลังก็ควรได้สมบัติทั้งสองจำพวก” วรรคนี้ท่านเข้าใจอย่างไร ต้องคิดให้ชัดคือ แม่คนแรกนั้นไปขอลูกมาเมื่อยังไม่ตาย และต่อมาจึงตายลงก็ดี หรือเมื่อแม่คนแรกตายแล้ว แม่คนหลังที่ยังมีชีวิตอยู่ไปขอลูกมาเลี้ยงก็ดี เด็กคือลูกเลี้ยง (บุตรบุญธรรม) ย่อมได้รับมรดก เมื่อแม่คนหลังตายลง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๙ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ลูกเมียชั้นน้อยและลูกเมียหลวงมีชาติเสมอกัน ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน” มาตรานี้บ่งว่าดีมาก ไม่ลำสมย์ เพราะคำว่ามีชาติเสมอกันนั้นสำคัญ ๆ อย่างไร ตอบว่า เกิดมาแต่พ่อเดียวกัน ชาติสกุลเดียวกัน จริงอยู่พระราชบัญญัติขนานนามสกุลเพิ่งจะมีราว ๖๐ ปี แต่นานาประเทศเขามีกันมานานแล้ว อีกประการหนึ่งกฎหมายเก่านี้ชายมีเมียได้หลายคน ถ้าไม่บัญญัติไว้อย่างนี้ย่อมไม่เป็นธรรมเลย ข้าพเจ้าผู้บรรยายขออ้างพระโอัยการลักษณะมรดกในกฎหมายตราสามดวง มาตรา ๘ ดังนี้ “แลลักษณบุตรอันจะได้ทรัพย์มรดกนั้น คือบุตรอันเกิดด้วยภริยาสุขอแลภริยาพระราชทาน ๑ เกิดด้วยอนุภริยา ๑ เกิดด้วยทาสีภริยา ๑ แลบุตรมาด้วยสามี ๑ มาด้วยภริยา ๑ แลบุตรบุญธรรมขอท่านเอามาเลี้ยงแต่ชั้นน้อย ๑ แลบุตร ๖ จำพวกนี้ควรจะได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกแห่งบิดามารดา” จริงอยู่ข้าพเจ้าผู้บรรยายยอมรับว่า บุตรแต่ละจำพวกดังมาตรา ๘ ที่คัดลอกมาลงไว้นั้นมีส่วนได้ไม่เท่ากัน และมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกบางประการแรกก็คือทุกจำพวกจะต้องได้รักษาศีลและปลงศพเจ้ามรดก ประการที่สองบุตรบุญธรรมจะต้องได้มาตั้งแต่ตัดสายสะดือ แต่ถ้าได้มาอายุ ๑ เดือนถึง ๑ ปี ได้ทรัพย์ส่วนหนึ่งถ้ารับราชการได้ ๒ ส่วน ถ้าอายุ ๒ ขวบถึง ๔ ขวบได้หนึ่งส่วน ถ้ารับราชการได้ส่วนหนึ่ง

ถ้าอายุ ๕ ขวบถึง ๗ ขวบได้ครึ่ง ส่วน ถ้ารับราชการได้หนึ่งส่วน อันรายละเอียดปลีกย่อย เหล่านี้บัญญัติไว้ในมาตราที่ต่อเนื่องกันนั่นเอง คือมาตรา ๙, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ และ ท่านบัญญัติต่อไปว่า บุตรบุญธรรมที่เอามาเลี้ยงเมื่ออายุเกิน ๗ ขวบนั้นไม่ได้รับมรดก เพราะ ให้อำนาจรู้ความแล้ว ท่านเอามาเลี้ยงท่านไม่มีอาลัย

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๑๐ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) หากแม่เป็นเจ้าของบ้านเรือน ลูก ของตัวเก่าและลูกของตัวใหม่ ควรได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน” มาตราที่ ๑๐ ในลักษณะมรดกนี้ มีสองวรรค ที่คิดมาลงไว้แล้วนี้เป็นวรรคต้น เป็นการแสดงชัดถึงวัฒนธรรมโบราณกาลว่า หญิงมีตัวใดคนเดียวเท่านั้น

ส่วนวรรคสองของมาตรานี้มีอธิบายไว้ในตัวบทชัดเจนมากจนจะไม่มีอะไรบรรยาย เพิ่มเติมลงไป กล่าวคือ

“หากแม่ไม่มีลูกกับตัวใหม่ และแม่ผู้เป็นเจ้าของบ้านเรือนตายก่อน ให้ตัวใหม่ ได้สมบัติครึ่งหนึ่ง ให้ลูกตัวเก่าครึ่งหนึ่ง แต่ตัวใหม่จะต้องอยู่ในบ้านเมียที่ตายไปนั้น ห้ามไม่ให้มาสมบัติกลับไปบ้านของตน ถ้าหากจะกลับไปบ้านตนเองเมื่อใด ต้องแบ่งสมบัติ ส่วนของตนให้แก่ลูกตัวเก่าอีกครั้งหนึ่ง”

ข้าพเจ้าขอบรรยายวรรคสองเพียงการตีความ คือ แม่ผู้เป็นเจ้าของบ้านตายให้แบ่ง มรดกสองส่วน ได้กับลูกตัวเก่าหนึ่งส่วน ได้กับตัวใหม่หนึ่งส่วน บังคับว่าตัวใหม่ไม่กลับไป บ้านเดิม ถ้าฝ่าฝืนขึ้นกลับไป จะต้องได้ส่วนมรดกไปด้วยเพียง ๑ ใน ๔ เท่านั้น

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๑๑ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) หากหญิงมีลูกกับตัวเก่า แล้วนำลูก มาอยู่เรือนตัวใหม่ มีลูกกับตัวใหม่อีก หากตัวเมียตายไป—ฯลฯ—” ถ้ากรณีเป็นอย่างนี้ ลูกตัวเก่าจะได้รับเพียงครึ่งส่วน ซึ่งมีข้อควรสังเกตตรงที่ว่าบ้านเรือนที่อยู่และตายนั้นเป็น บ้านของตัวใหม่ ลูกตัวเก่าคิดแม่ไป ท่านกล่าวต่อไปว่าให้ลูกตัวใหม่ที่เป็นเจ้าของบ้านเรือน คนละหนึ่งส่วน ที่น่าสงสัยก็คือคำว่าคนละ ซึ่งถ้าลูกตัวใหม่มีคนเดียว คิดคำนวณดูแล้ว น่าจะได้ถึง ๓ ใน ๔ เช่นเงิน ๑๐๐ บาท แบ่ง ๒ ส่วน ๆ ละ ๕๐ บาท ครึ่งส่วน คือ ๒๕ บาท ฉะนั้นที่เหลือจึงเป็น ๗๕ บาท ถ้าตีความอย่างนี้ก็น่าเป็นไปได้ แม่ลูก

ตัวใหม่จะหลายคน คำว่าคนละก็คือ เอาจำนวนคน (ลูก) ทั้งหมดเป็นตัวหาร ผลลัพธ์คือ
หนึ่งส่วนแล้วเอาสองหารหนึ่งส่วนนั้นลงเป็นของลูกตัวเก่า

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) พ่อแม่มี ๒ คน แม่คนแรก (อยู่
เรือนหลัง) ไม่มีลูก มาอยู่กับเมียใหม่ (อยู่เรือนหน้า) มีลูก— ฯลฯ—” ยังมีหลักการต่อไปอีก
แต่เรามาทูลเรื่อง เรือนหลังเรือนหน้า กันก่อน เพราะจำเป็นสำหรับหลักการต่อไปนี้
ผู้บรรยายเคยพูดผ่านมาแล้ว และท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นคร ก็เคยแปลไว้ว่า เรือนหลัง
คือเรือนเดิม ข้าพเจ้าหมายความว่าเรือนหลังเดิมที่ตนเคยอยู่มาก่อน โดยนัยเรือนหน้า
ก็ต้องเป็นบ้านหลังใหม่หรือหลังซึ่งตนได้มาอาศัยอยู่ภายหลัง

ตัวบทกล่าวต่อไปว่า หากพ่อและแม่คนแรกตาย สมบัติเรือนหลังก็ตกเป็นของ
ลูกเมียใหม่ ตรงนี้ น่าสงสัย เพราะจะเป็นว่าลูกเลี้ยงได้รับมรดกของแม่เลี้ยง เพราะเมีย
คนแรกที่ตายอยู่เรือนหลัง แต่เราต้องคิดหาทางออกดีกว่าเถียงกฎหมาย คือคิดเอาว่า
สมบัติที่เรือนหลังนั้นเป็นของพ่อ และลูกเลี้ยงของเมียคนแรกก็เป็นลูกของพ่อ คิดอย่าง
นี้เห็นที่จะพอเป็นได้ ท่านกล่าวต่อไปอีกว่า หากเมียใหม่ตายลง สมบัติก็ตกเป็นของลูกตน
ด้วย ข้อนี้อีกไม่ได้ คือเจ้าลูกเมียใหม่ได้สองต่อ

ท่านกลับย้อนต้นไปว่า แต่ถ้าเมียคนแรกมีลูกก็ให้ลูกได้สมบัติที่อยู่ในบ้านของแม่
ตน ตรงนี้ขอบรรยายว่าคือเรือนหลังหรือเรือนเดิมของเมียคนแรกหรือที่เมียคนแรกอยู่นั่นเอง
ตรงนี้ ไม่สงสัยอย่างไร แต่ท่านยังมีต่อไปว่า “ส่วนลูกของเมียใหม่ควรให้ได้รับสมบัติของ
พ่อแม่ทั้งสองบ้าน” ตรงนี้ น่าสงสัยอีก เพราะเมียคนแรกเขามีลูก ๆ เขาก็ได้สมบัติบ้านแม่
เขาไป แล้วลูกเมียใหม่จะไปขอแบ่งสมบัติเรือนหลังของเขาอย่างไร คิดคำนวณส่วนแบ่งกับ
เขาอย่างไร ท่าน ดร. ประเสริฐ ณ นครเขียนไว้ในวงเล็บ (นยะลิขิต) ว่า ฉบับวัดเชียงมั่น
ว่า “ให้ลูกของภรรยาคนหลังได้รับสมบัติแต่ที่อยู่ในบ้านของแม่ตนแห่งเดียว” ข้าพเจ้า
ผู้บรรยายเห็นว่า ฉบับวัดเชียงมั่นสมเหตุผล และลงกันได้กับตัวบทไม่เป็นปัญหาสืบสัน
เหมือนฉบับเสียให้ ขอนักแสดงอยู่ว่า ตามธรรมดาแล้วบทกฎหมายโบราณ ต้องอาศัย
โบราณจารย์บ้าง นักปราชญ์ทางนิติศาสตร์และโบราณคดีบ้าง ช่วยกันขัดเกลาสิ่งที่อาจ
คลาดเคลื่อนไปเพราะการคัดลอกเป็นต้น เหตุนี้ฉบับวัดเชียงมั่นจึงได้แก้ไขเสียบ้าง
และก็สมเหตุผล

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๑๓ คือมาตราสุดท้ายของลักษณะมรดกกฎหมายพระเจ้า
มังรายซึ่งมีอยู่สองวรรค ๆ แรก คือ

“มาตรา ๑ (หนึ่ง) ผู้ไปอยู่กับเมีย มีลูกคนหนึ่งหรือสองคน แล้วไปซื้อภรรยา
น้อยจากพ่อแม่มาภายหลังมีลูกด้วยกัน หากพ่อแม่ตาย— ฯลฯ—” ขอหยุดตัวบรรคหนึ่ง
ไว้สักพักหนึ่งก่อน เพราะจะเข้าใจไว้เขวตรงคำว่า “พ่อแม่” ขอบรรยายว่า พ่อแม่
ประโยคแรกคือพ่อแม่ของเมียน้อย ส่วนประโยคที่ถัดมาว่า หากพ่อแม่ตายนั้นขอบรรยายว่า
พ่อแม่ในประโยคหลังนี้ คือผู้เมียคู่แรก คือ ผู้กับเมียหลวง เท่านั้น เพราะข้อความ
ตอนท้ายวรรคหนึ่งนี้ เมียน้อยได้มรดกด้วย

ขอบรรยายเรื่องการแบ่งหรือส่วนแบ่งมรดกต่อไปว่า หากพ่อกับเมียหลวงตาย ให้
แบ่งสมบัติเป็น ๕ ส่วน ให้ลูกเมียหลวง ๓ ส่วน ลูกเมียน้อย ๒ ส่วน ถ้าหยุดเพียงแค่นี้
เอา ๓+๒ เป็น ๕ พอดี แต่ท่านยังกล่าวต่อไปว่า “ส่วนเมียน้อยให้ได้ส่วนหนึ่ง เลยกลาย
เป็น ๖ ส่วนไปจะทำอย่างไร เห็นจะต้องแก้ด้วยข้อความที่ท้ายวรรคหนึ่งนี้เอง คือว่า “แต่
ถ้าลูกเมียหลวงมีคนเดียว ลูกเมียน้อยมีหลายคน ก็ให้แบ่งตามจำนวนมากจำนวนน้อยเถิด”
ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าผู้บรรยายก็ถอเกณฑ์หนักแน่นลงไปว่า เมียน้อยได้หนึ่งส่วน เอาลูกเมีย
หลวง ๑ คน ลูกเมียน้อยอีกกี่คนก็ตามบวกด้วยเมียน้อยอีก ๑ เอาสมบัติมรดกเป็นเลขตัวตั้ง
เอาจำนวนผู้จะได้สมบัติหาร สมมติว่าลูกเมียน้อยมี ๒ คน เลขตัวหารก็เป็น ๔ ดังนั้นเป็นต้น
เราจะว่าลูกเมียหลวงเสียเปรียบก็พูดยาก เพราะลูกเมียคนไหน ๆ ก็ลูกของพ่อด้วยกันทุกคน
ท่านยังมีวรรคสองต่อไปคือ :—

ถ้าลูกไม่มีทั้งกับเมียหลวงและเมียน้อย และถือเอาความสืบเนื่องมาจากวรรคหนึ่ง
ว่า พ่อกับเมียหลวงของพ่อตาย ก็ให้สมบัติตกเป็นของเมียน้อยและญาติเมียน้อย แต่มีข้อ
กำหนดว่า “อย่ายอมให้เมียน้อยพาสมบัติทั้งตระกูลไป ภาษาโบราณว่า “เท่าอย่าห่อพาครว
หนีเสียตระกูล”

จบลักษณะมรดกเพียงเท่านี้

ลักษณะหน

มาตราหนึ่ง ใครคนประจำหอหรือเครื่อง (อาวุธ) เป็นหนท่านคางชำระดอกเบยมากมายนัก ดอกเบยส่วนที่ใช้ไปแล้วเท่าใดก็ให้เป็นไปตามนั้น ดอกเบยส่วนที่คางอยู่ให้คิดได้ไม่เกินเงินที่กุมมา ถ้าไม่มีเงินใช้และมีลูก ให้ขายลูกใช้หน (ปล่อยพ่อแม่ให้เป็นพลหอก อย่าให้ขาดราชการบ้านเมือง (มันมีลูกยิ่งลูกขายหรือขายให้หน ไว้พ่อแม่แทนค่าหอกอย่าขาดการเมือง) ถ้าไม่มีลูกให้เอานาขุม (?) ใช้ หากพ่อแม่หนทนทนทนดอกแล้วจึงยอม (ผิดวมหนท่านทั้งดอกทั้งเคาแล้วเยยยอม ?)

มาตราหนึ่ง ใช้ไพร่เคาหอกเคาเครื่อง ท่อหน (เป็นหน ท่อ=ถือ) ท่านเป็นดอกมากนักรู้ให้เอาดอกเท่าเคา (คั้นเงิน) ติหาสัง (หาอะไร) ใช้ไม่ได้ ให้ขายตัวลูกเมียแจกแก่เจ้าหนได้เท่าใดให้เอาท่านเกิด (อ่านแล้วไม่เข้าใจว่าต่างกับมาตราถัดขึ้นไปอย่างไร หรือจะเป็นเรื่องเดียวกันแต่มาแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังว่า เมื่อขายลูกเมียใช้หนแล้วยังไม่คุ้มหน ก็ให้เป็นพับแก่เจ้าหนไป)

มาตราหนึ่ง ตัวไปกู้หนท่าน โดยเมียไม่ทราบเรื่อง ถ้าตัวตาย เมียไม่ต้องใช้หน บ่อย่าพ่อแม่ไปกู้หนท่าน โดยลูกหลานไม่ทราบเรื่อง หากตายไป ลูกหลานไม่ต้องใช้หน แม้ในกรณีที่ลูกหลานได้ทรัพย์สินมรดกผู้ตายก็ไม่ต้องใช้หน เพราะว่าเขายู่บ้านเดียวกัน ตัวไปกู้เงินเจ้าหนก็ควรบอกให้เมียทราบ เมียกู้หนเจ้าหนก็ควรบอกให้ตัวรู้ บ่อย่าไปกู้หนเจ้าหนก็ควรบอกให้ลูกหลานรู้ เพราะเหตุนี้จึงไม่ควรต้องใช้หน ติเจ้าหนสบได้และผู้อยู่รักผู้ตาย เกรงผู้ตายจะไปเป็นเปรต จะใช้หนให้ที่สุดแต่ใจเขา

มาตราหนึ่ง ผู้ใดเป็นหนท่าน คางดอกเบยเป็นจำนวนมาก เจ้าหนจะคิดดอกเบยเกินกว่าต้นทุนไม่ได้ แต่ถ้าดอกเบยมีจำนวนเท่ากับทุนแล้ว เจ้าหนอาจแจ้งลูกหนว่าจะสมทบดอกเบยที่คางอยู่เป็นต้นเพื่อคิดดอกเบย (ทบต้น) ต่อไปอีกให้ทำได้

มาตราหนึ่ง ผู้ใดไปค้าประกันหนท่าน (คาน) ผู้หนหนีไป ให้ผู้ค้าประกันใช้แต่คั้นเงินก่อน เมื่อใดได้ตัวผู้หนมา จึงให้ผู้กู้ใช้คั้นเงินคืนแก่ผู้ค้าประกันแล้ว จึงให้ผู้กู้ใช้ดอกเบยแก่เจ้าหน ถ้าไม่มีเงินใช้ ให้เอาตัวผู้กู้ขายเพื่อใช้หน (ฉบับเส้าให้คิดผิด

ไปเป็น ให้เอา “ตัวมันขาย”) ให้ใช้ส่วนที่ผู้ค้าประกันออกแทนไปก่อน เหลือเงินเท่าใด จึงคิดใช้ดอกเบี้ยของเจ้าหนี้ หากลูกหนี้ตาย ให้ผู้ค้าประกันใช้แต่ต้นที่ยืมไป หากผู้กู้หมดตัว ให้ขายตัวผู้กู้ใช้หนี้เจ้าหนี้ทั้งต้นทั้งดอกเบี้ย ถ้าขายได้เงินไม่พอใช้ต้นเงินยืม ขาดเท่าใดให้ผู้ค้าประกันใช้ให้ แต่ผู้ค้าประกันไม่ต้องใช้ค่าดอกเบี้ย

มาตราหนึ่ง ผู้ใดไปกู้เงินจากท่านหลายคนด้วยกัน ไม่มีผู้ค้าประกัน ผู้นั้นหมดตัว ไม่มีเงินจะใช้หนี้ ให้ขายตัวผู้นั้นแบ่งชำระหนี้ ชำระได้เท่าใดให้ได้เพียงเท่านั้น เพราะเหตุว่าเจ้าหนี้ให้กู้ยืมง่ายเกินไป

มาตราหนึ่ง เจ้าหนี้ไปทวงหนี้ไม่ได้เงิน จึงทำร้ายลูกหนี้เจ็บปวดเท่าใดก็อย่าว่ากระไร ให้ลูกหนี้ใช้แต่ต้นเงิน ไม่ต้องใช้ดอกเบี้ย เพราะเจ้าหนี้มาทำร้ายท่านผิดลูกหนี้ขัดสนแท้ (ทุกข์ร้ายแท้) แม้จะได้ตกลงกันไว้ก่อนอย่างใดก็ควรผ่อนปรนกันบ้าง (ก็หือปลงไว้พอง) ถ้าไม่ค้ำค่าดอกเบี้ย ให้ใช้ต้นเพียงครึ่งเดียว เพราะเหตุว่าลูกหนี้ขัดสนนัก หวาอะไรมาใช้ไม่ได้ ถ้าหากเจ้าหนี้ทวงถามหลายครั้งไม่ได้รับชำระหนี้ ก็ควรบอกเจ้าขุนให้ทราบก่อนแล้วจึงควรใช้กำลังบังคับเอา

มาตราหนึ่ง ขอบขายของหรือฝากของไว้แก่กัน ถ้าผู้รับไว้เอาของไปใช้กินเสีย ถ้าหากไม่ได้ตกลงกันไว้ก่อนว่าจะคิดดอกเบี้ย ห้ามมิให้เจ้าของคิดดอกเบี้ย

มาตราหนึ่ง ผู้ใดซื้อของท่าน แต่ไม่ซื้อจริง หลอกหลวงหนีไป (บ่ซื้อแท้แปล-
ล่ายไป) เจ้าของหรือผู้นั้นจับตัวได้ในภายหลัง ให้ปรับไหมของที่หลอกหลวงไปนั้นเท่ากับลักทรัพย์

หากเจ้าของรู้ที่อยู่ของผู้เอาไป และคุ้นเคยกันมาแต่ก่อน มันจะก๊วนของท่านแต่ท่านไม่ให้ มันจึงหลอกหลวงเอาไปเช่นนั้น ให้มันใช้คืนเท่าตัว (ใช้คอบเท่า)

หากมันทุบตีเจ้าของ ก็ให้มันใช้ค่าของคืนเท่าตัว แล้วให้ไหมค่าบาดเจ็บตามมากตามน้อย

ความเห็นผู้บรรยาย

ข้าพเจ้าผู้บรรยายอ่านหมดแล้ว ๒-๓ จบ รู้สึกว่าชัดเจนดีพอควร ไม่มีปัญหาอะไรมาก แต่มีเรื่องต้องบรรยายยืดยาวหน่อยตอนเริ่มต้น หรือบทนำ เริ่มแรกก็คือ ข้อ

หมวดนั้นว่า “ลักษณะหนี้” ซึ่งถ้าจะว่ากันอย่างละเอียดแล้ว บรรยายชั่วโม่งเดียวไม่พอ แต่ถ้าเพียงอ้างถึงบทใดมาตราใดที่ไหนแล้ว ท่านบัณฑิตทั้งหลายไปค้นคว้าเปิดดูเอาเองก็เห็นพอจะทำได้สำหรับเรื่องบทนั้น กฎหมายพระเจ้ามั่งรายหมวดนั้นทั้งหมด ๙ มาตรา เป็นเรื่องกู้หนี้ยืมสิน (เงิน) เสียถึง ๘ มาตรา ส่วนมาตราที่ ๙ สุดท้าย แม้จะเป็นเอกเทศ สัญญาว่ากันว่า ขาย คำว่า ฝาก แต่เนื้อความหนักไปทางคดีอาญาเรื่องฉ้อโกง

ได้ตรวจดูกฎหมายตราสามดวงเล่ม ๑ หน้า ๒๗ ในมูลคดีวิวาท ๒๙ ประการนั้น ประการต้น เรียกหมวดนั้นว่า “กู้หนี้ยืมสิน” (คือกู้ยืมเงิน)

ตรวจดูต่อไปในตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๑๗๒ จัดเรื่องนั้นไว้เป็นบทพระไอยการ (ราชศาสตร์) เรียกชื่อพระไอยการว่า “ลักษณะหนี้” (คำว่า กู้ ก็คือยืมเงิน) ได้อ่านบทบทพระไอยการอยู่นานหลายมาตรา พอเห็นคุณประโยชน์ของกฎหมายพระเจ้ามั่งรายว่ามีวิวัฒนาการมาถึงสมัยอยุธยาอย่างมาก และจัดร่างละเอียดถี่ถ้วนขึ้นด้วย ขอยกตัวอย่างในพระไอยการนี้ ที่มาตรานั้น ๆ เช่น มาตรา ๑ ยกเว้นไม่คิดดอกเบี้ยเลย มาตรา ๒ ก็ยกเว้นให้เช่นกัน ส่วนมาตรา ๓-๔-๕-๖ นั้นถ้าลูกหนี้ชำระต้นเงินโดยง่ายไม่บิดพลิ้วยกดอกเบี้ยให้หมดไม่เอาเลย แต่ถ้าทวงถามได้โดยยากจึงคิดเอา คือมาตรา ๓ เอาเพียง ๑ ใน ๓ มาตรา ๔ เอาครึ่งหนึ่ง มาตรา ๕ เอา ๒ ใน ๓ และมาตรา ๖ เอาครึ่งหนึ่งกับยังมีมาตรา ๗ ซึ่งมีตรัสหายอันที่สุจริตต่อกันชำระต้นเงินครบโดยง่ายจะคิดดอกเบี้ยเพียง ๑ ใน ๓ ถ้าเหนียวหน่วงทวงถามยากจึงให้คิดเอา ๓ ใน ๔

คงได้กล่าวมานี้ มีลักษณะการร่างและหลักการเป็นทำนองเดียวกับกฎหมายพระเจ้ามั่งราย แต่จะบรรยายมากไปกว่านี้ย่อมจะเป็นการออกนอกขอบเขตของตัวบทกฎหมายไป

อนึ่งขอบรรยายว่า กาลสมัยที่ห่างไกลกันมากนับด้วยหลายร้อยปี หรือถึงราว ๖๐๐ ปีนั้น วิวัฒนาการของกฎหมายย่อมเปลี่ยนแปลงไปมากเป็นธรรมดา เพราะอะไรก็เพราะการศึกษาและสังคมตลอดจนวิทยาการใหม่ๆ ก้าวหน้า ขอยกตัวอย่าง “ลักษณะหนี้” กฎหมายพระเจ้ามั่งรายนี้ ไม่อาจผสมผสานกันกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพราะเหตุใด ขอดตอบว่า เพราะในบรรพ ๒ ของประมวลแพ่งฯ หมวดที่ว่าด้วย หนี้ มิได้หมายความว่า

เพียงการกู้ยืมเงินเลย คงจะเห็นได้อย่างชัดเจนตามมาตรา ๑๙๔ และ ๑๙๘, ๑๙๙ เป็นต้น ซึ่งคำว่า หนี้ คำนี้ย่อมาจากความถึง หน้าที่ความจำต้องกระทำตามกฎหมายด้วย ถ้าดังนั้น หนี้ ตามกฎหมายพระเจ้านั่งราชบัณฑิตเป็นเรื่องราวกู้ยืมเงิน ก็จะขอทราบว่าจะประมวลกฎหมายแพ่งฯ จัดไปไว้ที่ใด ตอบว่า ท่านจัดไว้ในบรรพ ๓ ลักษณะ ๙ ว่าด้วยยืม แต่ต้องพลิกต่อไปที่หมวด ๒ ของลักษณะยืม จะพบหมวดที่ว่าด้วย “ยืมใช้สลับเปลี่ยน” ขอยกตัวอย่างมาตรา ๖๕๓ อยู่ในหมวดใช้สลับเปลี่ยน บัญญัติชัดเจนว่า กู้ยืมเงินกันเกินห้าสิบบาทขึ้นไป ต้องมีหนังสือเป็นหลักฐานลงลายมือชื่อผู้ยืมเป็นสำคัญ

ข้าพเจ้าผู้บรรยายจะพูดเรื่องประมวลกฎหมายปัจจุบันมากไป หากครั้นไม่ เพราะท่านบันทึกจดหมายหลายแห่งฟังบรรยายอยู่ จะเห็นว่า เอามาพรวนมาขายสวน จึงขอประหยัดเวลาและหน้ากระดาษลงเสียบ้าง โดยวิธีขอนำเอาตัวบทต่าง ๆ ที่อ้างถึงนั้นมาอ่านให้ท่านฟังในห้องบรรยาย เป็นอันขอยุติบทนำเพียงเท่านี้ แล้วจะเริ่มบรรยายกฎหมายพระเจ้านั่งราชบัณฑิตต่อไป โดยขอภัยและขออนุญาตต่อตัวบทของท่าน ขอเรียกเลขมาตราตามแบบที่ได้ทำมาแล้วในหมวดก่อน ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

มาตราที่ ๑ (หนึ่ง) “ใครคนประจําหอหรือเครื่อง (อาวุธยุทธภัณฑ์) เป็นหนี้ท่านค้างคอกเบี้ยมากมายนัก ดอกเบี้ยส่วนที่ใช้ไปแล้วเท่าใดก็ให้เบนไปตามนั้น ดอกเบี้ยส่วนที่ค้างอยู่ให้คิดได้ไม่เกินเงินที่กู้มา...ฯลฯ...” ข้าพเจ้าขอหยุดบรรยายตรงนี้สักเล็กน้อยก่อน คือ ดอกเบี้ยที่ใช้ไปแล้วก็แล้วกันไป ลูกหนี้จะขอคืนหรือขอคิดขอหักมิได้ ขอนชอบแล้ว จะเป็นวิวัฒนาการที่สำหรับกฎหมายที่ตราออกใช้ในอนาคตต่อมา เพราะเงินดอกเบี้ยนั้นเป็นลาภอันควรได้ของเจ้าหนี้ ๆ ได้รับไว้แล้วย่อมชอบด้วยกฎหมายฯ หลังๆ มากับรู้หลักการนี้ อนึ่งดอกเบี้ยที่ค้างอยู่ก็คิดไม่เกินต้นเงินกู้ ขอนักถูกต้องอีกเช่นกัน ดังรายละเอียดที่ได้บรรยายไว้ในบทนำแล้ว และแม้สมัยปัจจุบันนี้ เจ้าหนี้จะเอาที่ดินหรือทรัพย์สินที่จำนองหลุดเป็นสิทธิได้ ในประมวลแพ่งฯ มาตรา ๗๒๙ (๑) ลูกหนี้ต้องได้ขาดส่งดอกเบี้ยมาแล้วเป็นเวลาถึงห้าปี ซึ่งถ้าเราเอาต้นเงินเป็นเกณฑ์คำนวณแล้วคิดดอกเบี้ยอย่างสูงตามกฎหมายหรือตามที่ตกลงกันไว้ แต่ไม่ผิดกฎหมาย ดอกเบี้ยก็น่าจะค้างมาเท่าต้นหรือท่วมต้นตั้งเป็นต้น และกฎหมายไม่มีเจตนารมย์จะกระทำแก่ลูกหนี้ถึงอย่างนั้น

ขอบรรยายมาตราที่ ๑ ต่อไป คือ “ถ้าไม่มีเงินใช้และมีลูกให้ขายลูกใช้หนี้ ปล่อยพ่อแม่ให้เป็นพลทอกรอย่าให้ขาดราชการบ้านเมือง (มันมีลูกยิ่งลูกขายหรือขายใช้หนี้ไว้พ่อแม่แทนค่าทอกรอย่าให้ขาดการเมือง) ขอหยุดบรรยายตรงนั้นว่า พ่อแม่รับราชการเป็นพลทอกร น่าจะเป็นราชการทหารของชาติ อาศัยประโยชน์ว่า อย่าให้ขาดการเมือง ส่วนการขายลูกในกรณีนี้ โปรดถือเพียงการขี้เถาให้การเร่งรัดหนี้สินระงับลงชั่วขณะหนึ่ง หากใช้การขายขาดค่า หามิได้ พ่อแม่รับราชการยอมขอคืนต้นเงินได้ถอนเอาลูกคืนได้เป็นแน่ แต่ท่านกล่าวต่อไปในมาตราว่า ถ้าไม่มีลูกให้เอานาขุมใช้ คำว่านาขุม คำนี้ผู้บรรยายเข้าใจเอาโดยเหตุผลว่า เป็นนาตำนาดี ไม่เอานาร้างหรือนาตอกร หากพอใช้หนี้ทั้งตนทั้งตอกรแล้วจึงยอม (คือท่วมหนี้ท่านทั้งตอกรทั้งค่าแล้วเยี่ยยอม)

มาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ใช้ไพร่ค่าทอกรค่าเครื่อง ทอกร (ถือหนี้ = เป็นหนี้) ท่านเป็นตอกรมากนักก็ให้เอาตอกรเท่าค่า (เงินต้น)... ฯลฯ...” ตรงนี้ได้บรรยายในมาตราก่อนแล้ว จึงขอบรรยายต่อไป คือว่า “ผีหาสั่ง (หาอะไร) ใช้ไม่ได้ ให้ขายตัวลูกเมียแจกแก่เจ้าหนี้ได้เท่าใดให้เอาเท่านั้นเถิด ขอบรรยายต่อไปว่า มันลูกหนี้ขายทั้งตัวมันเองและลูกเมียด้วย และยังได้เงินไม่พอ เห็นได้ว่า ที่สุดเท่าล้นละลายสิ้นเนื้อประดาตัวแล้วเอากันเพียงเท่านั้น แต่โดยกลับกัน ถ้าขายได้เกินกว่าหนี้ ไม่ว่าตอนต้นหรือตอนสุดท้ายนี้ ขอบรรยายว่า เงินที่เหลือต้องได้แก่ลูกหนี้

มาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ ตัวไปกู้หนี้ท่านโดยเมียไม่ทราบเรื่อง ถ้าตัวตายเมียไม่ต้องใช้หนี้... ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า เพียงท่าน ได้วิวัฒนาการมาในสมัยอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ฯ ในพระไอยการลักษณะกฎหมายตรา ๑๔ ว่า “เมื่อยมีรู้ตัวหากู้หนี้ท่านมาขอข่าวปลาอาหารสู้กันกิน แลเอามาเลี้ยงลูกเต้า ให้เมียมันใช้ทั้งตนทั้งตอกรแก่ท่าน” ขอบรรยายเป็นภาษาปัจจุบันว่ากู้มาใช้จ่ายเลี้ยงดูกันในครอบครัวบุตรภรรยาตนเอง มาตราที่ ๓ นี้ยังกล่าวต่อไปว่า บ่อยพ่อแม่ไปกู้หนี้ท่านโดยลูกหลานไม่ทราบเรื่อง หากตายไปลูกหลานไม่ต้องใช้หนี้ แม้ในกรณีที่ลูกหลานได้ทรัพย์สินมรดกผู้ตายก็ไม่ต้องใช้หนี้ ท่านว่าผู้กู้ควรบอกให้บุคคลในครอบครัวรู้ กฎหมายโบราณมิได้เขียนแต่หลักการ หากบอกเหตุผลไว้ด้วยเสมอ แต่สมัยหลังต่อมาในกฎหมายตราสามดวงเช่นมาตรา ๑๔ ที่อ้างไว้ข้างต้น

กลับให้เหตุผลว่า “ท่านว่าเพราะเมียหาพิจารณาเอาใจใส่ตัวมิได้” คือโยนให้เป็นหน้าที่เมียคอยดูว่าตัวไปทำอะไรควรไม่ควร ซึ่งผู้บรรยายก็ยังไม่ต้องลงใจเห็นด้วยว่าเมียต้องคอยระวัง แต่ก็แน่นอนว่าถ้าตัวมิได้เอาเงินที่กู้มาใช้ในครอบครัว เมียไม่ต้องรับผิดชอบ

เรื่องปู่ย่าพ่อแม่กับลูกหลานนั้นต้องนับว่าห่างกันออกไป ไม่เหมือนตัวเมียซึ่งกฎหมายโบราณถือเสมือนคนๆเดียวกันในทางทรัพย์สินระหว่างตัวเมียด้วย แต่ในสมัยหลังนี้ กองมรดกของผู้ตายต้องรับใช้หนี้ผู้ตาย ถ้ากองมรดกนั้นถูกแบ่งไปยังทายาทแล้ว ผู้รับมรดกต้องรับใช้หนี้มากน้อยตามส่วนที่ตนได้รับมรดกไป จะเอาแต่ได้ ส่วนทางเสียไม่รับรู้ ฟังดูก็ไม่เป็นธรรมเลย

สุดท้ายแห่งมาตราที่ ๓ นี้ ทำให้เจ้าหนี้ศาล (สาปถ) และว่า ผู้รับมรดกเกรงผู้ตายจะไปเป็นเปรต จะยอมใช้หนี้สุดแต่ใจเขา นี่หมายความว่าเชื่อตามคำสาปถ

มาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ผู้ใดเป็นหนี้ท่าน ค้างดอกเบี้ยเป็นจำนวนมาก เจ้าหนี้จะคิดดอกเบี้ยเกินกว่าต้นทุนไม่ได้...ฯลฯ...” ตรงนี้ เข้ากับมาตราก่อนที่บรรยายมาแล้ว แต่ยังมีต่อไปว่า ถ้าดอกเบี้ยท่านแล้วให้เจ้าหนี้ออกกล่าวลูกหนี้ แล้วยอมให้เอาดอกเบี้ยต้นได้ อย่างไรก็ดีกฎหมายสมัยต่อมา เรื่องดอกเบี้ยทบต้นมิได้ห้ามไว้ โดยเฉพาะพระไอยการในกฎหมายตราสามดวงก็อนุญาตไว้ หากมีเงินเวลาบ้างเท่านั้น สำหรับเงินบาทให้แจ้งให้ลูกหนี้ทราบเป็นการดี เพราะลูกหนี้อาจไม่ต้องลงด้วย และยินดีจะชำระหนี้ให้เสร็จไป ถ้าเอาดอกเบี้ยต้น ดอกที่ค้างอยู่มากแล้วก็กลายเป็นต้น เจ้าหนี้จะคิดดอกเบี้ยจากดอกเบี้ยเข้าไปอีก เหตุผลของกฎหมายโบราณก็เข้ากันได้ดีกับหลักการที่ท่านวางเป็นกำหนดกฎเกณฑ์ไว้

มาตราที่ ๕ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ผู้ใดไปค้าประกันหนท่าน (ค้ำหน) ผู้กู้หนไป...ฯลฯ...” มาตรานี้ไม่มีวิวัฒนาการมาในสมัยหลังๆ แต่ก็บอกกันไว้ต่อไป การที่ว่ามีวิวัฒนาการ เป็นแบบอย่าง ก็เพราะจำแนกความรับผิดชอบของผู้ค้าประกันออกเป็น ๓ กรณี คือ

๑. ผู้กู้หนไป ให้ผู้ค้าประกันใช้แต่ต้นเงินก่อนเมื่อได้ตัวผู้กู้หนมา จึงให้ผู้กู้ใช้ต้นเงินคืนแก่ผู้ค้าประกันแล้ว จึงให้ผู้กู้ใช้ดอกเบี้ยแก่เจ้าหนี้ ถ้าไม่มีใช้ให้เอาตัว

ผู้ขายเพื่อใช้หนี้ ให้ใช้ส่วนที่ผู้ค้าประกันออกแทนไปก่อน เหลือเงินเท่าใดจึงคิดใช้คอกเบี้ยของเจ้าหนี้

๒. กรณีที่สอง หากลูกหนี้ตายให้ผู้ค้าประกันไต่แต่ต้นหนี้ไป

๓. กรณีที่สาม หากผู้กู้หมดตัว ให้ขายตัวผู้กู้ไปเจ้าหนี้ทั้งต้นทั้งดอกเบี้ย ถ้าขายได้เงินไม่พอใช้ต้นเงินยืม ขาดเท่าใดให้ผู้ค้าประกันใช้ให้ แต่ผู้ค้าประกันไม่ต้องใช้ค่าคอกเบี้ย

ขอบรรยายแต่เพียงเล็กน้อยว่ากฎหมายปัจจุบันไม่ต้องแยกเป็น ๓ กรณี เมื่อลูกหนี้ผู้กู้ผิดนัดผู้ค้าประกันก็ต้องรับผิดชอบทั้งต้นเงินและดอกเบี้ย จะหนี้จะตายหรือจะล้มละลาย ผู้ค้าประกันจะขอยกเว้นต้นเงินดอกเบี้ยอะไรก็ได้ เว้นแต่จะประนีประนอมกัน หลักการสมัยใหม่รัดกุมหนักแน่นดี แต่ก็ไม่ใช่คำหาญกฎหมายโบราณ เพราะเป็นไปตามกาลสมัยนั้น ๆ

ส่วนเรื่องขายลูกหนี้ผู้กู้ก็พ้นกาลสมัยแล้ว จะอย่างไรก็ตาม ในกฎหมายโบราณนั้น คงจะขายในราคาที่ต้องการ จึงเข้าใจว่า ถ้าขาดไปต้องเป็นกรณีที่ ๓ ถูกแล้ว แต่ถ้าบังเอิญเกิดขายได้เกินต้นเงินและดอกเบี้ย ควรจะต้องเหลือเป็นของผู้กู้ ๆ ต้องเป็น ขำของนายเงินในราคาแพง และจะต้องทำงานใช้หนี้แก่นายเงิน

มาตราที่ ๖ “มาตรา ๑ ผู้ใดกู้เงินจากท่านหลายคนด้วยกันไม่ผู้ค้าประกัน... ฯลฯ...” ผู้บรรยายเห็นว่าคำว่าหลายคนหมายถึงเจ้าหนี้หลายราย แต่ลูกหนี้คนเดียวท่านว่า ผู้นั้น (คือผู้กู้) หมดตัวไม่มีเงินจะใช้หนี้ ให้ขายตัวผู้นั้นแบ่งชำระเจ้าหนี้ ชำระได้เท่าใดให้ได้เพียงเท่านั้น ขอบรรยายตอนท้ายนั้นว่า เป็นการเฉลยหนี้ เรื่องขายได้เกินคงจะเป็นไปไม่ได้ ควรดูมาตราที่ ๒ ประกอบด้วย

มาตราที่ ๗ “มาตรา ๑ เจ้าหนี้ไปทวงหนี้ไม่ได้เงินจึงทำร้ายลูกหนี้เจ็บปวดเท่าใด ถือว่าอะไร ให้ลูกหนี้ไต่แต่ต้นเงิน ไม่ต้องใช้คอก... ฯลฯ...” ขอบรรยายตรงนั้นก่อนว่า กฎหมายนี้เฉพาะตรงนั้นไม่ปรากฏการใช้เป็นแบบอย่างต่อมาแต่อย่างใด จะพยายามค้นคว้าต่อไป เพราะการทำร้ายบาดเจ็บเท่าใด ๆ ไม่มีโทษนี้ โบราณจารย์รุ่นหลังจะไม่เห็นด้วย จึงค้นพบแต่ว่า เป็นโทษอาญา ส่วนกฎหมายมาตรานี้ ได้ค่าสินไหมเท่าเงิน

คอกเบี้ยเท่านั้นเอง ท่านกล่าวต่อไปว่า “ผู้ถูกหนี้ขัดสนแท้ (ทุกข์ภัยแท้) แม้จะได้ตกลงกันไว้ก่อนอย่างใดก็ควรผ่อนปรนกันบ้าง (ก็หอปลงไว้พอง) ถ้าไม่ค้ำค่าคอกเบี้ย ให้ใช้ค่าต้นเงินเพียงครั้งเดียว... ฯลฯ...” ขอบรรยายตรงนั้นว่าสมัยโน้นไม่มีกฎหมายวิธีพิจารณาว่าด้วยการบังคับคดีทรัพย์สินขายทอดตลาดอย่างปัจจุบัน อนึ่งการลดต้นเงินครึ่งหนึ่งเพราะลูกหนี้ยากจนเป็นข้อเท็จจริงซึ่งจะต้องนำสืบไม่ง่ายเลย เจ้าหนี้ทางเสียเปรียบมาก แต่กฎหมายมาตรานี้ใช้คำว่าก็ควรผ่อนปรน (ปลงไว้พอง) ไม่ใช่คำเด็ดขาด

มาตรานี้ยังมทผู้บรรยายเห็นว่าเป็นวิธีที่ดีกว่าวรรคก่อนคือว่า ถ้าหากเจ้าหนี้ทวงถามหลายครั้งไม่ได้รับชำระหนี้ ก็ควรบอกเจ้าหนี้ให้ทราบก่อนแล้วจึงควรใช้กำลังบังคับเอา ผู้บรรยายเห็นว่าการผ่านเจ้าหนี้ในสมัยนั้นเป็นวิธีดีมากแล้ว เพราะสมัยโบราณยิ่งเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว เจ้าหนี้ใช้กำลังแก่ลูกหนี้ได้อย่างร้ายแรงมาก เช่นกฎหมายโรมันเป็นต้น (ดูภาค ๔)

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ข้อขายของหรือฝากของไว้แก่กัน ถ้าผู้รับไว้เอาของไปใช้กินเสีย ถ้าหากไม่ได้ตกลงกันไว้ก่อนว่าจะคิดคอกเบี้ย ห้ามมิให้เจ้าของคิดคอกเบี้ย” ขอบรรยายว่า รับฝากของเขาแล้วยกยอกเอาเป็นประโยชน์ตน ถ้าเป็นสมัยนี้ก็เป็นคดีอาญา แต่เป็นความผิดที่ยอมความกันได้ หรือเมื่อสมัย ร.ศ. ๑๒๗ เรียกว่าความผิดต่อส่วนตัว แต่กฎหมายโบราณท่านถือเสียว่า เป็นตัวเจ้าของบกพร่องไว้ว่างใจผู้รับฝาก เรื่องไม่ให้คิดคอกเบี้ยก็ผ่อนปรนมาก เพราะปัจจุบันแม้จะไม่ตกลงเรื่องคอกเบี้ยกฎหมายก็ยอมให้คิดร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปี

มาตราที่ ๕ “มาตรา ๑ ผู้ใดขอกของท่าน แต่ไม่จริง หลอกหลวงหนีไป (บ่ขอแท้แปลล่ายไป)... ฯลฯ...” ขอบรรยายตรงนั้นก่อนว่า ผู้กระทำผิดได้ของไปแล้ว ที่เข้าใจดังนี้เพราะอ่านวรรคสองรวมกันดูจะรู้ชัด ไม่ทราบเหตุใดคดีนี้จึงมาปนอยู่ในกฎหมายนี้เข้าใจว่าผู้ร่างสมัยนั้นถือเป็นกรณี ยัม ของด้วย วินิจฉัยให้ไปกันได้กับ คำว่า “กฎหมายยัมสิน” ในวรรคหนึ่งนั้นเมื่อได้ตัวผู้กระทำผิดท่านว่า “ให้ปรับไหมของที่หลอกหลวงไปนั้นเท่ากับลักทรัพย์” ผู้บรรยายเห็นว่า ของจะถูกปรับมิได้ จะต้องปรับผู้ที่หลอกหลวงฉ้อโกง

ต่อไปนี้เป็นวรรคสองของมาตราที่ ๕ ท่านว่า “หากเจ้าของรู้ ที่อยู่ของผู้เอาของไป และคืนเคยกันมาแต่ก่อน มันจะกู้ของท่านแต่ท่านไม่ให้ มันจึงหลอกหลวงเอาไปเช่นนั้น

ให้มันใช้คืนเท่าตัว (ใช้คอบเท่า)” ขอบรรยายว่าวรรคสองนี้แหละที่ช่วยสอดส่องให้รู้ว่าเมื่ออ่านวรรคหนึ่งก็ให้เข้าใจว่ามันหลุดได้ของไปแล้ว แต่วรรคสองมีคำว่า มันจะอยู่กับท่าน ข้าพเจ้าขอบรรยายเป็นว่ามันจะอยู่กับท่าน แต่ท่านไม่ให้ อนึ่งโทษปรับให้มันใช้คืนเท่าตัวหรือใช้คอบเท่าหรือครอบท่านนั้นก็คือทวงคุณ

วรรคสามของมาตราที่ ๔ ท่านว่า “หากมันทุบตีเจ้าของก็ให้มันใช้ค่าของคนเท่าตัว แล้วให้ไหมค่าบาดเจ็บตามมากตามน้อย” บรรยายว่า เท่าตัวก็คือทวงคุณเช่นเดียวกัน ส่วนค่าบาดเจ็บคิดอีกต่างหาก จะมากหรือน้อยเท่าใดย่อมดูได้ในหมวดเรื่องทำร้ายร่างกาย

ลักษณะวิวาท (ด่ากันตีกัน)

มาตราหนึ่ง ผู้ไม่มีทรัพย์สินค่าผู้มทรัพย์สินใหม่ ๓๓,๐๐๐ เบย

มาตราหนึ่ง ผู้ใดด่าคนระดับเดียวกันผู้ไม่มีค่าความผิดให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย

ตีค่าผู้ใหญ่กว่าตน ให้ขอบมาตามสมควร ให้กราบและยกเท้าขึ้นบนหัวเพื่อถ้ายโทษ หากไม่ยอมขอขมา ให้เขียน ๗ ที หรือ ๑๕ ที แล้วปล่อยไป (ปล่อยเสีย=ไล่จากบ้าน ๗) เพื่อมิให้คนเอาเป็นเยี่ยงอย่างดูหมิ่นกัน

ตีต่อกันและขู่ว่าจะฆ่า แต่ไม่มีอาวุธ ลูกขนไปแต่มีคนห้ามกั๊ต ไม่มีคนห้ามกั๊ตไม่ไป แต่มีคนไปบอกกั๊ต (ไปไม่มีคนบอกกั๊ต) ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย

ตีหมายมันว่าจะฆ่าให้รู้ต่อหน้า ให้ไหม ๑๐๐ บาทเงิน หมายมันว่าจะฆ่าท่านลับหลังมีผู้ไปบอก ให้ไหม ๕๒ เงิน

ตีโกรธกันมาก่อน ข้างหนึ่งชวนคนร้ายไปว่าจะฆ่า แต่ไม่ได้ฆ่า มีผู้ไปบอกให้ทราบ ถือเสมือนฆ่าแต่ไม่ตาย (พยายามฆ่าคนตาย) ให้ไหม ๖๐๖ บาทเงิน (ที่ถูก ๖๖๐ บาทเงิน)

มาตราหนึ่ง คนสองคนต่อสู้กัน ผู้ลงมือก่อนตีท่านไม่แตกเลือดไม่ตก คนหลังนตีตอบโต้จนคนแรกเลือดตก ให้ลงโทษเท่ากัน ตีหัวแตกทงคู้ ให้ผู้ลงมือก่อนใช้เบย ๕๕,๐๐๐ เบย

มาตราหนึ่ง ผู้ลงมือตีท่านก่อนให้หัวแตก ต้องไหมหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นเบย หรือ ๑๐๐ บาทเงินตรา

มาตราหนึ่ง ท่านตีมันด้วยมือหัวไม้แตก มันกลับใช้ไม้ตะพด (ค้อน) ตีตอบ ท่านหัวแตก ให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐ เปีย

มาตราหนึ่ง ท่านให้ใช้ไม้ตะพดตีหัวมันแตกหรือไม่แตกก็ดี มันกลับใช้ดาบฟันท่านตายก็ดี ไม่ตายก็ดี ก็ให้ตัดสินตามกรณีตาย ที่ไม่ตาย และที่บาดเจ็บนั้นเถิด

มาตราหนึ่ง ผู้ใดถือไม้ตะพดไปตีท่านถึงบ้าน (ไปชุดีท่าน) เจ้านบ้านใช้ไม้ตะพดตีตาย ถือเป็นเล็กแล้วกันอย่าว่าอะไรแก่เจ้าที่ แต่ถ้าเจ้าที่ใช้หอกดาบหน้ำไม้กงธนูยิงฟันแทงตายหรือไม่ตายก็ดี ให้เจ้าที่ชดใช้ค่าตามกรณีตายไม่ตายเสียและไม่เสียอวัยวะตายบาดเจ็บมากนัก หากตายก็ให้ไหมตามกรณีตายเถิด

มาตราหนึ่ง ผู้ใดถือหอกดาบกงธนูหน้ำไม้ไปถึงบ้านท่าน เจ้าที่ได้ฆ่าตาย อย่าว่าอะไรแก่เจ้าที่และลูกเมียของผู้ตายเลย (ฉบับเส้าให้ กล่าวถึงแต่ลูกเมียผู้ตาย ไม่กล่าวถึงเจ้าที่ แต่อีกสองฉบับกล่าวถึงทั้งสองฝ่าย)

มาตราหนึ่ง มันไปตีท่านถึงบ้านให้เจ้าที่บาดเจ็บ ให้ไหมตามลักษณะบาดเจ็บ

โบราณกล่าวไว้ว่า ท่านดำให้ดำตอบ ท่านตีให้ตีตอบ ท่านใช้มือตีให้ใช้มือตีตอบ ท่านใช้ไม้ตีให้ใช้ไม้ตีตอบ ท่านถือดาบให้ถือดาบตอบ ท่านถือหอกให้ถือหอกตอบ ผู้ใดกระทำให้เช่นนี้ เรียกว่าไม่ผิดอาญาเมืองแล

ศีลสองสหายด้วยกัน ฝ่ายใดบาดเจ็บ ฝ่ายใดตายก็ดี ถือว่าทั้งสองสหาย (=สามหาย ? อุกอาจ) พอกัน โบราณท่านไม่ปรับไหม เหตุมีค่าถากกล่าวมาแต่โบราณดังนี้ สุรตทุโร อวจุจโร สตุททุโร จรมริ อุกญุตวา เคหสามี มาเจตวา อโหสยิ

มาตราหนึ่ง ผู้ใดฆ่าผู้ใดไม่มีความผิดตาย ให้ไหมเท่ากับ ๔ คน ตีราคาคนละ ๓๓๐ เงิน

ฆ่าแล้วไม่ตายแต่เสียอวัยวะ ให้ใช้ ๓ คน คิดเป็นเงิน ๙๙๐ เงิน ฆ่าไม่ตาย แต่บาดเจ็บเล็กน้อย ก็ได้ ใช้ให้ ๒ คน คิดเป็นเงิน ๖๖๐ เงิน

มาตราหนึ่ง หากถอดดาบไล่ฟันแต่ไม่ถูก ให้ไหม ๓๓๐ เงิน

ถอดดาบว่าจะฟันแต่ไม่ทันได้ไล่ฟัน ไหม ๒๒๐ เงิน

ถอดดาบว่าจะฟันแต่ยังไม่ได้ถอดดาบจากฝัก ให้ไหม ๑๐๐ บาทเงิน

ถอดดาบอยู่กับที่มันว่าจะฟันท่าน ให้ไหม ๕ บาทเพื่องเงิน

มาตราหนึ่ง คนตีด้วยกันสองสามคนก็ตี เกิดโกรธกัน จึงรวมเงินกันไปฆ่าผู้ไม่มีความผิดตาย ควรปรับไหมตามโทษผิดใจกันและฆ่ากันนั้น ให้ไหมคนหนึ่งเป็นเงิน ๓๒๐ เงินตรา เพราะเขาเป็นคนตีและสหา (กำหนด ออกอาจ) ให้ไหมราคาแพง เพราะมีฉันทน คนโกรธกันก็จะไปฆ่ากันเสีย

มาตราหนึ่ง ถ้าตีผู้ไม่มีความผิดถึงตาย ให้ไหม ๑,๓๒๐ เงินตรา ถ้าไม่ตาย แต่เสียอวัยวะ ให้ไหม ๙๙๐ เงิน ถ้าไม่เสียอวัยวะแต่เจ็บมาก ให้ไหม ๓๓๐ เงิน หากเจ็บเล็กน้อยถึงเลือดตก ให้ไหม ๑๑๐ เงินตรา หากเจ็บเล็กน้อยเลือดไม่ตก ให้ไหม ๕๒ เงิน ฝีมือดีไม่แตกไม่ชำ ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย

มาตราหนึ่ง ตกลงให้คนไปฆ่าท่านแต่ไม่ได้ฆ่า ให้ไหม ๓๓๐ เงิน โดยให้ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างเสียเงินคนละครึ่ง ฆ่าท่านตายก็ให้ใช้คนละครึ่ง ฆาตกรจากนั้นเฉย ๆ ไม่ไปฆ่าท่านจริง ให้ไหม ๕๒ เงิน

มาตราหนึ่ง คนสองคนตีปลากัน ผู้หนึ่งตาย ก็ให้เลิกแล้วกันไป เพราะเขาตีปลากัน

ฆาตกรพระยาเจ้าขุนตีปลากัน และมีผู้ให้ทำตังนั้น หากฝ่ายหนึ่งตายลง ให้ผู้ที่ยูงท่านเผาศพเสีย เพราะเหตุไปเคี้ยวเชิญให้ท่านต่อสู้กัน

มาตราหนึ่ง ลูกบ้านค่าและตีเมีย เมียวิ่งบนเรือนเจ้าของบ้าน ลูกบ้านยังตามขึ้นไปตีเมียอีก ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย

ผีนายบ้านตามขึ้นไปตีเมียถึงเรือนลูกบ้าน ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบี้ย

ความเห็นผู้บรรยาย

สมัยโบราณเป็นสมัยแบ่งชั้นวรรณะ แม้ต้นรัตนโกสินทร์ของเรากฎหมายก็ยังมิชั้นวรรณะอยู่ เพราะเราคิดเขามามากต่อมาก เพราะฉันทนลักษณะวิวาทนั้น แม้จะไม่ลงโทษตามพระไอยการพรมศักดิ์ หรือศักดินา แบบกฎหมายตราสามดวงของเราซึ่งออกใหม่กว่าหลายร้อยปี แต่ก็ทำนองศักดินาเช่นจะได้เริ่มกล่าวต่อไปนี้ คือ—

มาตราที่ ๑ คนจนค่าคนมีเงิน (คนรวย) สนิไหม ๓๓,๐๐๐ เบี้ย (ดูราคาเบี้ยในคำบรรยายปริญญาดรี ซึ่งสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ เบี้ยจะยังราคาแพงกว่าสมัย

๖๐๐ ปีเศษตามกฎหมายนี้ เพราะสมัยรัตนโกสินทร์ราว ๔๐๐ ปี แลกได้เพียงเดียว
หนึ่งเพลงเท่ากับ ๑๒ สตางค์ครึ่ง)

มาตราที่ ๒ คนระดับเดียวกัน แต่คนถูกตำไมมีความผิด ให้ไหมคนตำ
๓๓,๐๐๐ ปี

มาตราที่ ๒ วรรคสอง “ผู้ตำผู้ใหญ่กว่าตน ให้ขอมมาตามสมควร ให้กราบ
และยกเท้าชนบนหัวเพื่อถ่ายโทษ ประโยคหลังนี้เข้าใจยาก ขอบรรยายว่าผู้ที่ตำนั้นขอมมา
แล้วกราบลงแทบเท้าแล้วยกเอาเท้าทำนผู้ใหญ่นบนหัวของคนที่ทำท่าน หากไม่ยอม
ขอมมา ให้เขียน ๗ ที หรือ ๑๕ ที แล้วปล่อยไป (ปล่อยเสีย=ไล่จากบ้าน) เพื่อมิให้คนเอา
เยี่ยงอย่าง (การดูหมิ่นผู้ใหญ่)

มาตราที่ ๒ วรรคสาม ผู้ตำกันและรู้ว่าจะฆ่าแต่ไม่มีอาวุธ ลูกชนไป แต่มีคน
ห้าม ตรึงขอบบรรยายว่าไม่ใช่ลูกหนีไปให้พ้น แต่ลูกชนไปทางผู้เสียหาย ท่านกล่าวต่อ
ไปในตัวบทว่า “ไม่มีคนห้ามก็ดี ไม่ไปแต่มีคนไปบอกก็ดี” ขอบรรยายว่า แม้ไม่ใช่เข้า
หาผู้เสียหายแต่มีพยานรู้เห็นว่าจะกระทำความผิดทำร้ายจะทำร้ายท่าน ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ ปี

มาตราที่ ๒ วรรคสี่ “ผู้หมายมั่นว่าจะฆ่าให้รู้ต่อหน้า ให้ไหม ๑๐๐ บาทเงิน”
ขอบรรยายว่าผู้ว่าจะฆ่าท่านกล่าวต่อหน้าผู้เสียหาย ท่านบัญญัติต่อไปว่า “หมายมั่นว่าจะฆ่า
ท่านลับหลังมีผู้ไปบอกไหม ๕๒ เงิน” ขอบรรยายว่า อาฆาตมาดร้ายลับหลังผู้เสียหายแต่
มีพยานรู้เห็น

มาตราที่ ๒ วรรคห้า “ผู้โกรธกันมาก่อน ข้างหนึ่งชวนคนร้ายไปว่าจะฆ่า แต่
ไม่ได้ฆ่า มีผู้บอกให้ทราบถือนอเหมือนฆ่าแต่ไม่ตาย” ขอบรรยายว่า มีสาเหตุกันอยู่แต่ได้
กระทำไปเพียงตระเตรียม ท่านก็เอาโทษแล้วฐานฆ่าคนแต่ไม่ถึงตาย อาจเป็นพยายามฆ่า
คนก็ได้ ท่านให้ไหม ๖๐๖ บาทเงิน (ที่ลูก ๖๖๐ บาทเงิน) ความในวงเล็บคือท่านผู้แปล
ตัวบทเขียนไว้ผู้บรรยายก็เห็นด้วย

มาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) คนสองคนต่อสู้กัน ผู้ลงมือก่อนที่ท่านไม่แตก
เลือดไม่ตก คนหลังนตตอบโต้จนคนแรกเลือดตก ให้ลงโทษเท่ากัน ผู้หัวแตกทงคู่ ให้ผู้ลง-
มือก่อนใช้ ๕๕,๐๐๐ ปี” มาตรานี้วิวาทต่อสู้กัน ท่านว่าไว้พิเคราะห์ดูยุติธรรมแล้ว

มาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ผู้ลงมือตีท่านก่อนให้หัวแตก ต้องไหมหนึ่งแสน
หนึ่งหมื่นเบย หรือ ๑๐๐ บาทเงินตรา” มาตรานี้ช่วยเราให้รู้อัตราแลกเปลี่ยนดีมาก ต้อง
ขอให้จดจำไว้ให้แม่นยำว่า สมัยพระเจ้ามังราย ซึ่งก็คงจะสืบทอดกันนั้น ๑๐๐ บาทแลก
ได้หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นเบย

มาตราที่ ๕ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ท่านตีมันด้วยมือหัวไม่แตก มันกลับใช้ไม้ตะพด
(ค้อน) ตีตอบท่านหัวแตกให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐ เบย” ตรงนี้ก็คือ ๑๐๐ บาทนั่นเอง อนึ่ง
เรื่องใช้มือใช้ไม้หรือใช้เหล็กและ เจตนา, ไม่เจตนาหรือประมาท ดูได้ที่พระโยยการ
พรมศักดิ์ในกฎหมายตราสามดวงบรรยายไว้ข้างแล้วในคำบรรยายชั้นปริญญาตรี เชื่อว่าใช้
ประกอบเรื่องที่กำลังบรรยายอยู่นี้ได้تماก

ข้าพเจ้าเห็นอัตราแลกเปลี่ยนสมัย ๖๐๐ ปีมาแล้วพอใจมากได้ประวัติศาสตร์เรื่อง
นี้ชัดแจ้ง เลยลองคิดเทียบกับต้นรัตนโกสินทร์ดู ปรากฏว่าสมัยหลังมา ๑๐๐ บาทแลกเบย
ได้ ๒๔๐,๐๐๐ เบย แล้วรัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่าเงินจะเฟ้อไป จึงประกาศให้แลก ๔๐๐
เบย ต่อเฟื้อง คือ ๑๐๐ บาท ให้แลกได้ ๓๒๐,๐๐๐ เบย ขอท่านบัณฑิตทั้งหลายโปรดช่วย
กันจดจำตัวเลขนี้ไว้เพื่อจะได้ค้นคว้า พระโยยการพรมศักดิ์ต่อไป

มาตราที่ ๖ โปรดพลิกไปดูตัวบทและทุกคนจงวินิจฉัยดูว่า สำคัญอยู่ที่การกระทำ
เป็นการป้องกันตัวตามสมควรแก่เหตุหรือไม่ ถ้าไม่เป็นป้องกันแล้วการใช้อาวุธเข้าต่อสู้
ทำร้ายกัน แล้วลงโทษตามศักดิ์หรือตามความภยแรงแห่งอาวุธ ย่อมวิวัฒนาการมาเป็นพระ
โยยการพรมศักดิ์ของเราในกฎหมายตราสามดวงได้

มาตราที่ ๗ โปรดพลิกไปดูตัวบทเช่นมาตราที่ ๖ แล้ววินิจฉัยดูว่า ป้องกันตัวแล้ว
แต่พอสมควรแก่เหตุหรือไม่ เพราะไม่ใช่สมัครใจเข้าต่อสู้กัน และตามตัวบทจะเห็นว่า การ
ใช้อาวุธที่ร้ายแรงกว่ากันมากย่อมถือได้ว่า ป้องกันเกินสมควรกว่าเหตุ

มาตราที่ ๘ มาตรานี้ผู้ตายใช้อาวุธร้ายแรงไปจะทำร้ายเจ้าบ้าน ๆ ฆ่าตาย ท่าน
ถือว่าไม่มีโทษ

มาตราที่ ๙ มาตรา ๑ (หนึ่ง) “มันไปตีท่านถึงบ้านให้เจ้าที่บาดเจ็บ ให้ไหม
ตามลักษณะบาดเจ็บ” มาตรานี้ขอบรรยายว่า กฎหมายโบราณกมหลักการในเรื่องใช้
ตุลณินิจกำหนดโทษอาญาด้วยเหมือนกฎหมายอังกฤษ

มาตราที่ ๙ วรรคสอง โปรตพลิกอ่านด้วยทศแล้วขอบรรยายว่า ได้มีคำพิพากษาฎีกาหลายเรื่องตั้งแต่หลายสิบปีตลอดเรื่อยมาว่า “อาวุธ” ย่อมเป็นเครื่องสื่อแสดงเจตนาของผู้ใช้อาวุธนั้น เช่นใช้อาวุธขึ้นยิงแต่ไม่ถึงตาย เพราะไม่ถูกที่สำคัญ จะแก้ตัวว่าไม่เจตนาฆ่ามิได้ เพราะปืนเป็นอาวุธร้ายแรงมาก เป็นเครื่องสื่อแสดงถึงเจตนาของผู้ใช้ยิงนั้นได้ ดูคำพิพากษาฎีกาที่ ๑๑๒๑/๒๔๖๒ ที่ ๗๑/๒๔๘๒ และที่ ๔๕๐/๒๔๘๖ ประกอบเทียบเคียงด้วย กฎหมายโบราณมาตรา ๙ วรรคสองนี้ จึงไม่เอาโทษแก่ผู้ใช้อาวุธอย่างเดียวกันเข้าต่อสู้ทำร้ายกัน และก็มีคำพิพากษาฎีกาอยู่หลายเรื่องตั้งแต่นานมาแล้วว่า การที่สองฝ่ายเข้าวิวาทต่อสู้กันนั้น มันต่างก็คิดแต่ว่าจะเอาชนะ มันหาเวลาใคร่ครวญว่าจะหนักหรือเบา แต่ประการใดไม่ ถ้ามันทั้งสองฝ่ายถืออาวุธชนิดเดียวกันเราก็พอจะเห็นได้ว่า มันต่างก็ป้องกันตัวมัน ข้าพเจ้าบรรยายมานักตวยเห็นว่ากฎหมายโบราณมีหลักการดีอยู่ แต่บางบทท่านไม่เขียนระบุเหตุผลไว้ บางบทก็เขียนไว้ด้วยอย่างละเอียด ฉะนั้นถ้ามันตายลงบ้างหนึ่งจะว่าเจตนาฆ่าหาได้

มาตราที่ ๙ วรรคสาม “ทั้งสองสหายตีกัน ฝ่ายใดบาดเจ็บ ฝ่ายใดตายก็ดี ถือว่าทั้งสองสหาย (=สามหาย ? ออกอาจ)” ท่านผู้แปลด้วยบทแปลคำสหาย ว่าสามหาย หรือออกอาจ วรรคนี้ท่านว่าไม่มีโทษ ผู้บรรยายก็เห็นว่า เพื่อนสนิทกันจะตีกันก็คงจะกินเหล้าด้วยกันจนเมาเมายก่อน ถ้าคาดคะเนเอาอย่างนั้นก็เป็นเรื่องที่ไม่เจตนาฆ่าให้ตายแน่ เพราะสมัครใจเข้าวิวาทต่อสู้กันตั้งบรรยายมาแล้ววรรคก่อน ผู้บรรยายเห็นว่าต้องดูข้อเท็จจริงเป็นเรื่องๆ ไป สำคัญอยู่ที่สมัครใจวิวาทต่อสู้กันท่านว่าฝ่ายใดตายลงก็ดี เราวินิจฉัยว่าขาดเจตนาจะฆ่า บทนี้จึงเป็นวิวัฒนาการของกฎหมายในเรื่อง วิวาท

มาตราที่ ๑๐ “มาตรา ๑ ผู้ใดฆ่าผู้ใดไม่มีความผิดตายให้ไหมเท่ากับ ๔ คน ตีราคาคนละ ๓๓๐ เงิน” ผู้บรรยายได้ผ่านกฎหมายโบราณมามากแล้ว เห็นเป็นเช่นนั้น คือโทษจำคุกไม่ใคร่พบ เพิ่งมาพบสมัยรัตนโกสินทร์ ความจริงน่าจะมีโทษจำคุก เช่นที่อยู่อย่าจำไว้มิได้กำหนดว่าเท่าใด สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาภัยโทษปล่อยไปหรือลดโทษ โดยบางกรณีนักโทษมีเหตุควรจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ เรื่องในมาตรานี้ข้อใจมากเพราะผู้กระทำถูกปรับ ๑๓๒๐ บาท สมัยนั้นเงินทองหายากยิ่งนักจะเอาที่ไหนมาชำระให้ คงจะ

ต้ององค์อธิปัตย์โปรตเกล้าฯ กำหนดโทษมา ถ้ามันไม่มีเงินชำระแล้วจะให้คนตายเปล่า
อย่างไร จะประหารมันหรืออย่างไร ? ก็แล้วแต่จะโปรต

มาตราที่ ๑๐ วรรคสองก็เรื่องอย่างเดียวกับวรรคหนึ่ง ปัญหาก็อย่างเดียวกัน แต่
วรรคสองนี้ไม่ถึงตาย ค่าปรับก็ลดลงตามส่วนแห่งผลการกระทำและลักษณะแห่งความผิดที่
ได้กระทำลงไป

มาตราที่ ๑๑ มี ๔ วรรค แต่ละวรรคไม่มีหลักการพิเศษต้องบรรยายอย่างไร จะ
วินิจฉัยเป็นเช่นปัจจุบันก็มีได้ เพราะทุกวรรคกล่าวข้อเท็จจริงไว้ชัดแจ้งแล้วก็วางอัตราโทษ
เรื่องอัตราโทษก็ไม่มีอะไรจะบรรยายโปรตพลิกไปดูตัวบททั้ง ๔ วรรคนั้น และวรรคสี่คำว่า
“มันว่าจะพ้นท่าน” ก็โปรตเข้าใจว่าเป็นเรื่องกล่าวคำอาฆาตมาดร้ายเท่านั้น จึงได้ใหม่
เพียง ๕ บาทเพียง

มาตราที่ ๑๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) คนที่ด้วยกันสองสามคนก็เกิดโกรธกัน จึงรวม
เงินกันไปฆ่าผู้ไม่มีความผิดตาย ควรปรับไหมตามโทษโกรธกันและฆ่ากันนั้น ให้ใหม่
คนหนึ่งเป็นเงิน ๓๒๐ เงินตรา..... ฯลฯ.....” ขอบบรรยายว่า การฆ่าคนไม่ผิดนั้น คือเป็น
การบังอาจทำร้ายเอาฝ่ายเดียวไม่มีการต่อสู้ ผู้บรรยายเห็นต่อไปว่า มีความโกรธเคียดแค้นอยู่
ก่อนแล้วจึงไปฆ่า ประมวลอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๐ (๓) บัญญัติว่า ฆ่าคนโดย
พยายามด้วยความพยายามมาดหมาย เป็นความฉกรรจ์อย่างหนึ่งใน ๖ ประการของมาตรานี้
นั้น โทษของมันสถานเดียวคือฆ่ามันให้ตายตกไปตามกัน และประมวลอาญานับปัจจุบันนี้
ก็คือ มาตรา ๒๔๙ (๔) ซึ่งเป็นความฉกรรจ์อย่างหนึ่งใน ๗ ประการของมาตรานี้
ความว่า “ฆ่าผู้อื่นโดยไตร่ตรองไว้ก่อนโทสดึงประหารชีวิตสถานเดียวเช่นกัน แต่กฎหมาย
โบราณกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้วยังคงปรับไหมหรือใหม่เป็นเงิน ผู้บรรยายจึงตั้งข้อสงสัยไว้ใน
มาตราก่อนว่า โทษอาญาแบบสมัยอยุธยาจะมีอยู่บ้าง แม้จะไม่ว่ากันเป็น ตักค่อ ตักคิน
สีนมือ หรืออะไรอื่น ๆ เป็น ๖ สถานบ้าง ๔ สถานบ้าง ก็คงเป็นพระราชอำนาจขององค์
อธิปัตย์ ส่วนเงินก็ให้เป็นสินไหมแก่ผู้เสียหาย ๆ ควรจะต้องได้รับค่าสินไหมทดแทน เช่น
ทายาทของผู้ตายซึ่งจะต้องทำศพและทำบุญให้ผู้ตาย ซึ่งสมัยอยุธยาเรียกว่า “เบี้ยปรับปลุก
ตัว” หรือ “ไหมปลุกตัว” จะดูได้กฎหมายลักษณะวิวาท มาตรา ๒๙ (ตราสามดวง)

อนึ่งมาตรา^{๕๔}คำโบราณคำว่า “สหา” อีก ท่านผู้แปลตัวบทแปลว่า สามหา หรือกำแหงอกอาจ ผู้บรรยายก็เห็นด้วย แต่ภาษาในกฎหมายอาญาน่าจะตรงกับการกระทำ โดย “บังอาจ” คือไม่มีข้อแก้ตัวอย่างไรเลย

มาตราที่ ๑๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ถ้าผู้^{๕๕}ไม่มีความผิดถึงตาย ให้ไหม ๑,๓๒๐ เงินตรา.....ฯลฯ.....” ความข้อนี้มีบัญญัติไว้ในมาตราก่อนและบรรยายไว้แล้ว แต่มาตรามีเรื่องอัตราโทษต่างๆ กัน ในกรณีทำร้ายบาดเจ็บสาหัส ทำร้ายบาดเจ็บมาก ขอบรรยายว่า ที่ว่าสาหัสนั้นในตั้บทท่านว่าเสียอวัยวะ ฉะนั้นบาดเจ็บมากก็คงเป็นผลฉกรรจ์หรือหลายผล เป็นเพราะไม่วิเคราะห์ศัพท์ (นิยาม) ไว้ ท่านใช้ศัพท์เข้าใจง่ายๆ และท่านบัญญัติอัตราโทษต่อไปด้วยในกรณีผลเล็กน้อยและซ้ำวม หรือใช้มีอัตราไม่แตกไม่ซ้ำ ซึ่งโทษเบากว่ากันโดยลำดับ โปรตพลิกดูตัวบทที่คัดมาลงไว้แล้วก่อนบรรยายทุกหมวด

มาตราที่ ๑๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ตกลงให้คนไปฆ่าท่านแต่ไม่ได้ฆ่า ให้ไหม ๓๓๐ เงิน โดยให้ผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างเสียเงินคนละครึ่ง ฆ่าท่านตายก็ให้ใช้คนละครึ่ง ฆิพุดจากกันเฉย ๆ ไม่ไปฆ่าท่านจริงให้ไหม ๕๒ เงิน” มาตรานี้ก็นับว่าดี มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับเหมือนมาตราที่ ๑๒ ที่บรรยายแล้ว คือการใช้จ้างวานให้ไปกระทำ ถ้าได้กระทำแล้ว หรือยังมิได้กระทำก็ดี ได้มีวิวัฒนาการมาในประมวลอาญา ร.ศ. ๑๒๗ และประมวลอาญาปัจจุบัน ซึ่งท่านทุกคนศึกษาสำเร็จมาด้วยดีจึงไม่บรรยายซ้ำ

มาตราที่ ๑๕ บัญญัติว่า คนสองคนตีปล้ำกันแม้ถึงตายต่างก็ไม่มีโทษ คือคนที่ไม่ตายก็ไม่มีโทษ ผู้บรรยายได้บรรยายมาแล้วในมาตราก่อน และอ้างด้วยว่ามีคำพิพากษาฎีกาหลายเรื่องที่ต่างวิวาทต่อสู้กัน มันแต่ละฝ่ายก็คิดแต่จะป้องกันตัวของมันให้รอดไป ไม่มีโอกาสจะใคร่ครวญ เช่นฎีกาที่ ๑๐๙/๒๔๗๙ และที่ ๑๗๓/๒๔๘๑ เป็นต้น แต่ที่กฎหมายเอาโทษอย่างเบาไว้ก็มี เช่นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๓ ส่วนประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน ท่านเพิ่งศึกษาจบมาแล้วโปรดพลิกดู การที่กฎหมายเอาโทษบ้างก็เพราะมันวิวาทกันหลายคนจนไม่รู้ตัวผู้กระทำให้ตาย และไม่รู้ตัวผู้กระทำได้ป้องกันตัว กลุ่มผู้วิวาทจึงมีโทษบ้าง

มาตราที่ ๑๕ ยังมีวรรคสองต่อไปว่า “ผู้ทำพระยาเจ้าขุนตีปลากัน และมีผู้ให้ทำตัง^๕ หากฝ่ายหนึ่งตายลง” ท่านบัญญัติให้ผู้ยุเสาศพ ข้าพเจ้าผู้บรรยายไม่คิดเลยว่าจะมีเรื่องอย่าง^๕ เว้นแต่เป็นการบ้านการเมือง และผู้ยุยงนั้นสอพลอส่อเสียดจนเกิดเรื่อง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๖ (สุดท้ายของหมวดนี้) “มาตรา ๑ ลูกบ้านต่ำและตีเมียเมียข้างเรือนเจ้าของบ้าน ลูกบ้านยังตามขึ้นไปตีเมียอีก ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย” ผู้บรรยายเห็นควรบรรยายว่า ทางฝ่ายเมียนตกใจหนึ่งโดยเฉพาะหน้าขึ้นบ้านใครไม่เป็นบุกรุก แต่ฝ่ายตัวบ้างอาจก้าวร้าวมากและบุกรุกเคหสถานบ้านเรือนคนอื่น

ยังมีวรรคสองต่อไปว่า นายบ้าน (คิดว่าทำนองเป็นผู้ใหญ่บ้าน) ขึ้นไปตีเมียถึงเรือนลูกบ้าน ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบี้ย บรรยายว่า ทำนองไหมหนักขึ้นตามศักดิ์นา

ลักษณะใส่ความกัน

มาตราหนึ่ง กล่าวเท็จให้ทุกข์แก่ท่าน (ปากผิดทุกอันทุกว่า) เจ้าตัวไม่รู้เห็น มันใส่ความว่ารู้ สอบดูไม่เป็นความจริง ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบี้ย

มาตราหนึ่ง ใส่ความว่าลูกเมียข้าคนท่านมีชู้ เอาคำผู้หญิงไปว่าแก่ผู้ชาย เอาคำผู้ชายไปว่าแก่ผู้หญิง สอบดูไม่เป็นความจริง ให้ไหมให้ฝ่ายละ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย รวมทั้งสองฝ่ายเป็น ๖๖,๐๐๐ เบี้ย คนแบบนี้ได้ชื่อว่าจิตรจุฬ หลอกให้ท่านโกรธกัน เป็นเหมือนเต่าตัวขี้จิตรจุฬ คาบความไปมาระหว่างพระเจ้าพราหมณ์กับพระยานาค

มาตราหนึ่ง ใส่ความ (นาบ) ท่านว่าจ้างให้คนไปฆ่า ได้ส่วนไม่เป็นความจริง ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ติเชิญใจให้ไหม ๒๒๐ เงิน หรือ (ฐานหนึ่ง) ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง ใส่ความว่าท่านลักทรัพย์ ได้ส่วนไม่เป็นความจริง ให้ใช้เงินคืนเท่าราคาทรัพย์นั้น โทษที่ใส่ความว่าท่านลักทรัพย์และโทษที่ลักทรัพย์ท่านหนักเบาไม่เท่ากันกรณีลักทรัพย์ ถ้าเจ้าของจับได้พร้อมทั้งของกลางในมือ ก็อาจฆ่าให้ตายได้ และถ้าได้ของในมือ (ฉบับวัดเชียงมั่นว่า ถ้าไม่ได้ของในมือ) ไม่ฆ่าให้ตาย แต่นำไปส่งให้เจ้าขุน หากโทษหนักก็อาจถูกฆ่าตายได้ แต่การใส่ความว่าลักทรัพย์ไม่ผิดความเมือง (ครองเมือง) ไม่

ควรลงโทษถึงฆ่า เพราะสินใช้ไม่เท่ากัน คือถ้าใส่ความว่าลักทรัพย์เท่าใด ให้ใช้สินจำนวนเท่านั้น เช่นใส่ความว่าท่านลักเงิน ๑๐๐ ให้ไหม ๑๐๐ เงินแล (แต่ถ้าลักทรัพย์ ๑๐๐ เงิน ต้องถูกปรับหลายเท่า คูณในลักษณะลักทรัพย์ต่อจากนั้นไป)

ความเห็นผู้บรรยาย

หมวดนี้มีเพียง ๔ มาตรา ลักษณะใส่ความกันจะว่าเป็นหมิ่นประมาทตามภาษาปัจจุบันไปทั้งหมดก็ไม่ได้ ต้องได้อาศัยคำโบราณดูบ้าง เช่นว่า “ปากผิดทุกอันทุกว่า” และคำว่า “นาบ” เป็นต้น ซึ่งท่านเจ้าของตัวบทกรณาเขียนไว้ ทำให้เราอ่านรวมกันทั้ง ๔ มาตรา แล้วอาจจะพอเข้าใจได้ เพราะบางมาตราท่านแปลไว้ชัดว่า ใส่ความ การบรรยายก็ง่ายและสั้นลงไปมาก ดังจะได้กล่าวต่อไปเรียงตามลำดับมาตรา คือ:-

มาตราที่ ๑ (หนึ่ง) “มาตรา ๑ กล่าวเท็จให้ทุกข์แก่ท่าน (ปากผิดทุกอันทุกว่า) เจ้าตัวไม่รู้เห็น มันใส่ความว่ารู้ สอบดูไม่เป็นความจริงให้ไหม ๓๓,๐๐๐ บาท” มาตราแรกนี้ ไม่เหมือนมาตราอื่น ๆ อีกสามมาตรา เพราะอีกสามมาตราบอกไว้ชัดว่า ใส่ความเขาอย่างไร เรื่องอะไร แต่มาตราแรกกล่าวกว้าง ๆ รวมความไว้เป็นทำนองปากผิดคือเท็จ, ทุกอันคือทุกเรื่อง, และทุกว่าคือทุกข้อความหรือถ้อยคำ, ผู้เสียหายเขามีได้รู้เห็นหรือกระทำการอันใดเป็นข้อเสื่อมเสีย แต่ผู้ต้องหาทั้งนี้หรือกล่าวเท็จขึ้นว่า ผู้เสียหายได้เป็นผู้ร่วมรู้หรือรู้เห็นเหตุร้าย ถ้าอย่างนั้นผู้เสียหายอาจต้องตกเป็นผู้ต้องหาในคดีนี้ขึ้นก็ได้ หากไม่กรณีคูหมิ่นหรือใส่ความตามธรรมดาไม่ แต่เมื่อสังเกตดูอัตราโทษว่าไม่หนักนัก จึงวินิจฉัยว่า ถ้ากรณีใดไม่อาจปรับโทษเข้ามาตราอื่นได้แล้ว ก็ให้ลงโทษตามมาตรานี้คือไหม ๓๓,๐๐๐ บาท มีมาตราแรกนี้สำรองไว้ก็เหมือนกัน

มาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ใส่ความว่าลูกเมียข้าคนท่านมีชู้..... ฯลฯ.....” โปรดอ่านตัวบทดูให้ตลอดจะเห็นว่า กล่าวเท็จยงให้เกิดแตกร้างกัน คือเก็บความทางฝ่ายหญิงไปบอกชาย และจากฝ่ายชายไปบอกหญิง ล้วนแต่เป็นเท็จเสแสร้งใส่ความขึ้นเรื่องขึ้นแต่กรณีนี้มิใช่ฝ่ายเดียว หากสองฝ่ายต่างก็กล่าวเท็จใส่ความกัน ข้างหนึ่งยงฝ่ายชายให้ระวางหญิง อีกข้างหนึ่งยงฝ่ายหญิงให้ระวางชาย กฎหมายจึงใช้คำว่าให้ไหมฝ่ายละ ๓๓,๐๐๐ บาท รวมทั้งสองฝ่าย ๖๖,๐๐๐ บาท

มาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ไล่ความ (ناب) ท่านว่า จ้างให้คนไปฆ่า... ฯลฯ...” มาตรานั้นชัดเจนว่า เท็จอย่างไร เช่น กล่าวเท็จว่า ได้ยินนาย ก. ว่าจ้างนาย ข. ให้ไปฆ่านาย ค. ดังนี้เป็นต้น ซึ่งไม่จริง

มาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ไล่ความว่า ท่านลัทธิพิชิตไศวนไม่เป็นคนจริง... ฯลฯ...” นี่ก็หมายความว่าจับได้ว่าเป็นการกล่าวเท็จไล่ความว่า เขากระทำความผิดทางอาญา ถ้าของใครหายไปจริง มันผู้ไล่ความเขา (คนบริสุทธิ์) จะต้องใช้ราคาทรัพย์ที่โจรลักไปนั้น มาตราดังกล่าวคือไปว่ากรณีลัทธิพิชิต ถ้าเจ้าของจับได้พร้อมทั้งของกลางในมือ ก็อาจฆ่าให้ตายได้ ขอบรรยายว่าเหตุในปัจุบันนี้เป็นบ่อนกันทรัพย์ แต่บ่อนกันตนก็คื บ่อนกันทรัพย์กิต สมัยนั้นจะต้องพอสมควรแก่เหตุเป็นราย ๆ ไป กฎหมายมาตรานั้นมิได้บอกไว้ว่า ทรัพย์ที่จับได้ในมือนี้มีความสำคัญขนาดไหน ควรแก่การฆ่าคนร้ายตายได้หรือไม่ หากบ่อนกันเกินกว่าเหตุไปก็จะต้องมีโทษตามกฎหมายปัจจุบัน แต่ศาลลทธิพิชิตให้เบาลงได้โดยดุลพินิจ เพราะสมัยนั้นมิได้วางโทษตายตัวหากมีบนตัวขึ้นสูง ท่านทั้งหลายเข้าใจดีแล้ว มาตรานี้มีต่อไปว่า ไม่ฆ่าให้ตาย แต่คุมเอาตัวไปส่งเจ้าขุน (เจ้าเมือง) หากโทษหนักก็อาจถูกฆ่า ตรงนี้ขอบรรยายว่าดีกว่าฆ่าเสียเอง เพราะเจ้าขุนจะวินิจฉัยว่าโทษของมันถึงตายหรือไม่

อนึ่งขอย้อนไปพูดเรื่องไล่ความว่าเขาลัทธิพิชิตในตอนต้นของมาตรานั้นว่า ท่านกล่าวทบทวนไว้ท้ายมาตราว่า ไม่ผิดความเมือง (คลองเมือง) ไม่ควรลงโทษถึงประหาร (ฆ่า) และกล่าวซ้ำเรื่องโทษว่า ไล่ความเขาว่าลัทธิพิชิตเท่าใด ให้ใช้เงินจำนวนเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ถ้าเป็นเรื่องลัทธิพิชิตจริงแล้ว โจรผู้ลัทธิพิชิต จะได้รับโทษหนักกว่าเรื่องไล่ความมาก และจะคู่ได้ในหมวดลัทธิพิชิต หรือจะคู่พระไอยการลักษณโจรในกฎหมายตราสามดวงประกอบด้วยกึ่งนี้ ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้เขียนร่างคำบรรยายพระไอยการลักษณโจรในตราสามดวงไว้จบเมื่อ ๓-๔ ปี และได้เคยใช้บรรยายในปี ๒๕๑๔ ด้วยแล้ว แต่การเรียบเรียงเป็นสมุดคำราก็สมควรบรรยายกฎหมายพระเจ้ามัจรายก่อน เพื่อให้เป็นไปตามลำดับอายุของกฎหมายที่เก่าและใหม่กว่ากัน ครั้นได้ต้นฉบับตัวบทกฎหมายมาแล้ว จึงต้องรีบเขียนเอาไว้ในลำดับข้างหน้ากฎหมายตราสามดวง

ข้าพเจ้าขอยืนยันกล่าวเรื่องใส่ความอีกสักเล็กน้อยว่า กฎหมายนั้นมเพียง ๔ มาตราเท่านั้นจริง แต่ข้าพเจ้าถือเอาว่ามาตราต้นเป็นบททำนองทั่วไป คงได้วินิจฉัยแล้ว นับว่าเป็นกฎหมายที่ยังชัดเจนกว่าของโบราณประมาณสองพันปีเศษมาแล้ว ซึ่งบัญญัติเรื่องอย่างนี้ไว้หลวม ๆ แล้วก็ให้ลงโทษถึงประหาร ซึ่งเราต้องวินิจฉัยแยกแยะออกไปให้สมเหตุผล ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอให้ท่านพลิกกลับไปดูภาค ๔ กฎหมายโรมันโต๊ะที่ ๔ ว่าด้วยการละเมิดบทที่ (๑) ความว่า “ผู้ใดทำการโฆษณาหมิ่นประมาทว่าเขาทำผิดทางอาญาหรือทางลามก ให้เอาผู้นั้นไปตีเสียให้ตาย” การใช้ถ้อยคำกว้าง ๆ และยังหลวมอยู่อย่างนั้นขอให้วินิจฉัยทุกท่วงได้มาก โปรดดูคำบรรยายของข้าพเจ้าที่ไว้ไว้โดยละเอียดแล้วในภาค ๔ นั้น จะไม่ซ้ำอีก

เพียงเท่าที่บรรยายมาแล้ว ก็เห็นได้ว่า อันการร่างกฎหมายใหม่ขึ้นนั้น ต้องอาศัยพิจารณาบทกฎหมายที่เก่ากว่า แล้วดัดแปลงแก้ไขให้แนบเนียนกว่าเดิม ไม่มีช่องโหว่ได้เท่าใดก็ยิ่งดี กฎหมายพระเจ้ามั่งรายนั้นนับว่าเป็นชนิดสำหรับ ๖๐๐ ปีเศษมาแล้ว ท่านโบราณจารย์ทำได้ละเอียดชัดเจนกว่าของเก่าไม่น้อยเลย

ลักษณะหลักทรัพย์และลัทธิ

ถ้านักตีราคาตัวละ ๕๐๐ เบี้ย โหม ๙ เท่า ถักโกตีราคาตัวละ ๑,๐๐๐ เบี้ย โหม ๙ เท่า ติเป็นโกมีราคาแพง ให้ผู้ถักใช้ค่าตามราคาที่เจ้าของซื้อมา แล้วให้โหมอีก ๔ ตัว ๆ ละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ติมิใช่โกต่อโกชนตีราคาตัวละพันเบี้ย ใช้ ๙ ตัว ถ้าเป็นโกแจตีราคาตัวละ ๕,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ ตัว ถ้าเป็นโกต่อโกชนตีราคาตัวละ ๒๒ เงิน (ฉบับเส้าให้คัดผิดเป็น ๒๒๐ เงิน) ใช้ ๙ เท่า ติเป็นโกลุ่มหมื่นน้อยเจ้าพักพวกเล่นโกตีราคาตัวละบาทเงิน ใช้ ๙ ตัว ติเป็นโกของเจ้าแสนตีราคาตัวละ ๕๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ติราคาแพงถึง ๑๐๐ เงิน ใช้ ๓ เท่า ติราคาแพงถึง ๒๐๐ เงิน ใช้ ๒ เท่า

ติลักเปิดตีราคาตัวละ ๑,๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ถักห่านตีราคาตัวละ ๓,๐๐๐ เบี้ย ติลักหมาไล่สัตว์หมาตีให้ใช้ค่าหมานนั้น แล้วโหมอีก ๔ ตัว ติเป็นหมาพรานตีราคาตัวละ ๒๐ เงิน ใช้ ๙ เท่า ติเป็นหมาตีแท้ไล่ต่อตัวได้ ตัวใดอันพระยาให้ดูแล ให้ตีราคา

ตัวละ ๑๐๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว ถ้าราคาถึง ๑๕๐ เงิน ให้ใช้ ๓ ตัว ถ้าเชิญใจให้ตัดสินเป็น ๓ สถาน (ถาน) ลักหมี่ราคาตัวละ ๑๐,๐๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท้า ราคาของ ๑๐,๐๐๐ เปีย ลงมาให้ใช้ ๙ เท้า ถ้าเกิน ๑๐,๐๐๐ เปียขึ้นไปให้ใช้ ๔ เท้า หมูตัวผู้ก็ ตัวเมียก็ ตัวราคาตัวละ ๑๐,๐๐๐ เปีย ไหม ๙ เท้า ถ้ามีลูกอยู่ในท้องคิดให้ตัวละ ๑๑,๐๐๐ เปีย (คงจะรวมราคาแม่และลูกเข้าด้วยกัน)

ลักจ้วน (เถื่อน) ตัวเล็ก (กำลังหนุ่ม) ติราคาตัวละ ๑๑๐ เงิน ใช้ ๔ ตัว ติเป็นจ้วนมีราคาแพง ให้ใช้ค่าตามราคาซื้อก่อนแล้วใหม่อีก ๓ ตัวเป็นเงิน ๓๓๐ เงิน ติลักจ้วนตัวเมียราคาตัวละ ๕๒ เงิน ไหม ๔ เท้า ลูกในท้องคิดให้ตัวละ ๑๐ เงิน ใช้ ๔ เท้า ติลักจ้วนตัวสือ (ตัวยังไม่ท้อง) ติราคาตัวละ ๒๒ เงิน ใช้ ๔ เท้า

มาตราหนึ่ง ลักควายถุนตัวเล็กหรือตัวสือ (ยังไม่ท้อง) ติราคา ๑๑๐ เงิน ติมีลูกในท้อง ติราคาลูก ๑๐ เงิน ต้องใช้ ๔ เท้า หากเป็นควายมีราคาสูง ให้ใช้ค่านั่นก่อน แล้วจึงไหม ๓ ตัว คือ ๓๓๐ เงิน

การลักจ้วนนี้ แม้จะฆ่าผู้ลักตาย ก็ยังเอาทรัพย์สินสมบัติของมันได้อีก โดยแบ่งสมบัติใช้เป็นสินไหมแล้วให้เป็นสมบัติของไพร่บ้าง

ติลักจ้วนควายท่านมาฆ่ากิน ฟัน้องเพื่อนบ้านไม่ทราบและมาร่วมกินด้วย ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

ติข้าของท่านไปลัก (จ้วนควาย) มา ถ้ามีข้าวของอยู่ให้เอาข้าวของนั้นใช้เป็นสินไหม เหลือเท่าใดให้เจ้านายบ้านนั้นไว้

ติข้าไปลัก (จ้วนควาย) มา เจ้านายไม่ทราบและมาร่วมกินด้วย ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ติเอาแกงไปให้ผู้อื่นกิน ให้ไหมถ้วยละ ๑๑๐ เงิน เพราะว่ามันไม่พิจารณาคุให้ตี ติผู้ใดไม่ทราบและไปร่วมกิน เห็นทราบน่าสงสัย ให้บอกเจ้าขุนให้ทราบจึงจะพ้นผิด

ลักมาติราคาตัวละ ๓๓๐ เงิน ให้ไหม ๔ ตัว เป็นเงิน ๑,๓๒๐ เงิน ติ(มาตัวนั้น) ไม่หายไป ให้ไหม ๓ ตัวเป็น ๙๙๐ เงิน ติหายไปต้องใช้แทนอีกตัวหนึ่ง รวมเป็น ๑,๓๒๐ เงิน

ลักข้างทีราคาดัวละ ๓,๓๐๐ เงิน ให้ไหม ๓ ตัว เป็น ๙,๙๐๐ เงิน ๘ (ข้าง
ตัวนั้น) หายไป ให้ใช้แทนอีกตัวหนึ่ง รวมเป็น ๑,๓๒๐ เงิน

ลักคนคนหนึ่ง ให้ใช้ ๓ คน หาก (คนเดิม) หายไป ให้ใช้แทนอีกคนหนึ่ง
รวมเป็น ๔ คน เป็นเงิน ๑,๓๒๐ เงิน

ลักแพะทีราคาดัวละ ๑๐ เงิน ให้ไหม ๓ เท้า ๘ (ตัวเดิม) หายไป ให้ใช้แทน
อีกตัวหนึ่งเป็น ๔ ตัว รวมเป็นราคา ๔๐ เงิน

ลักลิงทีราคาดัวละ ๒ เงิน ให้ไหม ๓ ตัว และใช้แทนตัวเดิมอีกตัวหนึ่ง เป็น
๔ ตัว รวมเป็นราคา ๒๐ เงิน

มาตราหนึ่ง คนร้ายเข้าลักของยังบ้านท่าน แม้ไม่ทันได้ของไปก็ดี หากเจ้าบ้าน
ได้ฆ่าตาย (ฉบับนอกตองว่า ฆ่าแต่ไม่ตาย ซึ่งเข้าใจว่าจะถูก) ให้มัน (= ผู้ร้าย) ได้ชีวิต
เป็นเงิน ๓๓๐ เงิน หรือหากเข็ญใจให้แต่งตั้งเป็น ๓ ฐาน ฆ่าคนร้ายตาย อย่าเอาสมบัติ
ของผู้ตายมาปรับไหมอีก เพราะส่วนที่เสียชีวิตไปถือว่าพอแล้ว

ผู้ใดลักพาเมียท่านหนี แล้วนำมาส่งคืน อย่าไหมมัน เพราะถ้าไม่พามาส่งคืน
ก็ยอมไม่มีใครรู้ไม่มีโทษ คุณกับโทษหักลบกันไป หากผู้ลักพาได้หลบหนีกับหญิงนั้น
ก็ให้ไหมส่วนที่หลบหนีกับเมียท่านนั้นตามธรรมเนียม (ตามกอง—คลองธรรม) หากมันไม่
เอามาส่ง ต้องให้ผู้ตัวมาตามตัวเอง ให้ไหมส่วนลักพาเมียท่านเป็นเงิน ๙๙๐ เงิน ส่วน
มิจจำารไม่ต้องไหม เพราะโทษลักพานั้นคุ้มโทษทั้งหมดแล้ว

ผู้ลักข้างของท่านไปนานกับกี่เดือนก็วัน ท่านขาดเบี้ยมือ (ค่าจ้างรายวัน) ไปเท่าใด
ให้ใช้แทน

มาตราหนึ่ง ข่าผู้ขายลักพาข่าผู้หญิงของท่านไป ถ้าได้แต่ข่าผู้ขายคืนมา ให้ขาย
มันแบ่งเงินให้เจ้านายของข่าผู้ขายและหญิงฝ่ายละครึ่ง ภายหลังหากได้ตัวข่าผู้หญิงมาโดย
ต้องเสียเงิน หรือต้องไถ่ตัวเป็นราคาเท่าใด ให้เจ้านายของข่าผู้ขายเป็นผู้เสีย แล้วให้เจ้านาย
ของข่าผู้หญิงคืนเงินของข่าผู้ขายที่ได้ไว้ครึ่งหนึ่งนั้นคืนให้เจ้านายของข่าผู้ขายไป

หากได้ตัวข่าทั้งสองฝ่ายมา เสียค่าใช้จ่าย (พ่นยาก) เท่าใด ให้เจ้านายของข่าผู้ขาย
เป็นผู้ออกทั้งสิ้น หากได้ข่าหญิงคืนมาก่อน เสียค่าใช้จ่ายเท่าใด ยังไม่ต้องจัดการใดๆ

๕๕
ทงสน ต่อเมื่อได้ขายมา จึงให้เจ้านายของข้าขายใช้ส่วนที่ฝ่ายหญิงออกเงินไปก่อน
แล้วน

มาตราหนึ่ง ข้าหญิงข้าขายรักกัน เจ้านายของข้าหญิงจะไถ่ข้าขายมาเจ้าของก็
ตราค่าเสียแพง ครนจะให้ฝ่ายข้าขายไถ่ข้าหญิงไปก็ไมยอมจัดการ ข้าทั้งสองเลยพากัน
หนีไป กรณนี้ให้เจ้านายของข้าขายใช้ค่าตัวของข้าหญิงเต็มค่า หากได้ตัวข้าหญิงคืนมา
ก็ให้เจ้านายของข้าขายชดใช้ค่าใช้จ่ายทงสน

มาตราหนึ่ง ฌเจ้านายของข้าขายจะไถ่ตัวข้าหญิงมาแต่งกับข้าขาย ฝ่ายหญิงก็
ไถ่ราคาแพง ครนจะให้ฝ่ายหญิงไถ่ตัวข้าขายไป ก็ไมยอมจัดการ ถ้าทงสองพากันหนีไป
ต่างคนอย่าโทษกัน ให้แต่ละฝ่ายหาตัวข้าของตนมา โดยออกค่าใช้จ่ายเอาเอง

มาตราหนึ่ง ลักเงินลักทองมีตงนแล ฌคนผู้ใดลักทอง ๑,๐๐๐ หนึ่ง ใช้เท่าหนึ่ง
ฌลักเงินตงแต่ ๕๐๐ เงิน ๘๐๐ เงินลงมา ๕๐๐ เงิน ก็ให้ไถ่ตามค่าก่อนแล้วไหมเพิ่ม
อีก ๓ เท่า ฌลักขนาด ๓๐๐ เงินและ ๒๐๐ เงิน ให้ไถ่ตามค่าแล้วไหมเพิ่มอีก ๔ เท่า
ฌลักขนาด ๑๐๐ เงินถึง ๕๐ เงินให้ไถ่ตามค่า แล้วไหมเพิ่มอีก ๕ เท่า (ฉบับเส้าให้
คิดผิดเป็น ๔ เท่า) ฌลักขนาด ๔๐ เงินถึง ๓ เงิน ให้ไถ่ตามค่า แล้วไหมเพิ่มอีก ๕ เท่า

มาตราหนึ่ง ลักเงิน ๑๐,๐๐๐ กัต ๔,๐๐๐ กัต ให้ใช้ ๓ เท่า ลักขนาด ๔,๐๐๐
เงิน ๓,๐๐๐ เงิน และ ๒,๐๐๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ลักขนาด ๕๐๐ เงินถึง ๕๐๐ เงิน ใช้
๕ เท่า ลักขนาด ๔๐๐ เงิน ๓๐๐ เงิน ๒๐๐ เงิน ๑๐๐ เงิน ใช้ ๖ เท่า ลักขนาดแต่
๕๐เงินถึง ๕๐เงิน ใช้ ๗ เท่า ลักขนาด ๔๐เงิน ๓๐เงิน ใช้ ๘ เท่า ลักขนาด ๑๐เงิน
๓ เงิน ๒ เงิน ๑ เงิน ใช้ ๙ เท่า

ลักเบยหนึ่งลานเบย ใช้ ๕ เท่า ลักขนาดเก้าหม่นถึงหกหม่นเบย ใช้ ๕ เท่า
ลักเบยขนาดห้าหม่นถึงสองหม่นเบย ใช้ ๘ เท่า ลักเบยขนาดหนึ่งหม่นถึงหนึ่งพันเบย
ใช้ ๙ เท่า

ลักข้าว ตราค่ากระเข้าละ ๑,๑๐๐ เบย ให้ไหม ๙ เท่า ถ้าถึงกระบุงให้ตราค่า
๓,๓๐๐ เบย ใช้ ๙ เท่า เป็น ๒๙,๗๐๐ เบย ฌลักข้าวหาบ ๑ หรือ ๒ หาบ ให้ใช้

๑๑,๐๐๐ ^๕ เบย ถั่วลันเตา ๕ หาบ ให้ใช้ ๒๒,๐๐๐ ^๕ เบย (ฉบับเส้าให้คัดพิศเป็น ๒๒๐,๐๐๐ ^๕ เบย)

ในบริเวณบ้าน ๆ หนึ่ง มี ๑๖ ครวเรือน คนคุ้นเคยรู้จักกัน คนหนึ่งไปลักจั่วควายขาวของท่าน เจ้าของทราบเข้าไม่ยินยอม ตามประเพณีโบราณให้ทั้ง ๑๕ เรือนช่วยใช้คืน เพราะอยู่บ้านเดียวกัน ไม่สั่งสอนกัน ปลอ่ยให้เพื่อนไปลักของท่าน หากเขาเถียงว่ามันไปลักของท่านเองตัวเขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย เจ้าขุนแต่โบราณก็ไม่รับฟัง ตัดสินว่าเขารู้เห็นด้วยกันกลับอุบายว่าไม่รู้จึงบังคับให้เขาต้องใช้ด้วย คำโบราณมีเช่นนี้ ผู้มีปัญญาจงค่อยพิจารณาตามธรรมจักร (ฉบับเส้าให้เป็นธรรมจัต) หากผู้ลักของเป็นคนดีให้มันใช้ ๔ เท้า ๖ เท้า หรือ ๘ เท้า แล้วให้ขับออกไปเสียจากบ้านไปอยู่ในระยะไกล ขนาดตีกองไม้ไผ่ขึ้นเสียง อย่าให้เป็นโทษแก่ชาวบ้าน

นัยหนึ่ง บ้านหนึ่งมี ๖ ครวเรือน โจรลักของในเรือนหนึ่งไปสิ้น รวและประตูบ้านไม่ถูกรัด หาตัวผู้ลักไม่ได้ ให้ชาวบ้านอีก ๕ เรือนนั้นช่วยกันใช้ของทั้งหมด เมื่อใดได้ทราบว่าเพื่อนบ้านคนใดลักของ ให้ไหม้ผู้นั้น ๔ เท้าหรือ ๘ เท้า แล้วให้ขับออกไปเสียจากบ้านเช่นเดียวกัน

ความเห็นผู้บรรยาย

หมวคณมทงลักษณะลักทรัพย์ และลักพา จะบรรยายว่าเป็นความผิดประเภทเดียวกันก็ไม่ถนัด เพราะลักทรัพย์เป็นโจรกรรมประทุษร้ายต่อทรัพย์ ส่วนลักพาเป็นเรื่องของบุคคล ลักพาคนไม่ใช่ทรัพย์โดยตรง

เมื่อเช่นนั้นจึงขอกล่าวเป็นบทนำเรื่องลักทรัพย์เสียก่อนว่า กฎหมายพระเจ้ามั่งรายนเป็นกฎหมายโบราณแท้จริง แม้จะมีโบราณาจารย์ขัดเกลาล่อยคำบางในชั้นคัดลอกก็ยังทรงรองรอยไว้ให้เห็นว่า อาศัยข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น หรือเพราะผู้ร่างมีประสบการณ์มาแล้วจึงเขียนร่างขึ้น เพราะเหตุเริ่มต้นกับญัตติเรื่องลักทรัพย์ชนิดใด โทษเท่าใด มิได้แบ่งโจรออกเป็นจำพวกหรือเป็นประเภท คือฐานความผิดตามแบบกฎหมายตราสามดวง ถ้าจะใช้ภาษานี้ปัจจุบันก็อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีบทบัญญัติที่จะใช้แก้ความผิดทั่ว ๆ ไป

เราไม่ตำหนิกฎหมายของท่าน แต่เราบรรยายกันไปตามกาลสมัย เพื่อให้เห็นว่ากฎหมายเรื่องประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของท่านมิได้วิวัฒนาการเป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบันจะมีคล้ายคลึงกันอยู่บ้างในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่สมัยที่กล่าวนี้ คือ กฎหมายตราสามดวงก็มีวิวัฒนาการทันสมัยขึ้นเป็นอันมาก แม้จะมีได้กล่าวข้ดลงไปว่ามีการแบ่งเป็นภาคหรือลักษณะหรือหมวดใดเป็นเรื่องอะไร แต่ก็แยกประเภทโทษหนักเบาไว้จากกัน เป็นต้นว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓ แบ่งโจรออกเป็น ๘ จำพวก เป็นองค์โจร (สมัยนั้นเรียกว่าตัวการ) ๓ จำพวก เป็นสมโจร (สนับสนุน) ๕ จำพวก ก็มีการแบ่งโจรออกเป็นฐานความผิดต่าง ๆ เรียกว่า ประเภท เช่น ปล้นทรัพย์, ขิง, และลักทรัพย์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น

อนึ่งพระไอยการโจรในกฎหมายตราสามดวงยังได้จัดมาตรา ๑ ถึง ๔๕ เป็นเรื่องสืบสวนสอบสวน เป็นแบบวิธีพิจารณาความอาญา, และมาตรา ๔๖ ถึง ๕๒ ว่าด้วยคดีมีโทษหนัก “อุกฤษโทษ” มาตรา ๕๓ ถึง ๘๗ คดีมีโทษมหันตและครุ มาตรา ๘๘ ถึง ๑๑๕ คดีมีโทษสถานกลาง คือ มัชฌิมโทษ มาตรา ๑๑๖ ถึง ๑๒๖ เป็นคดีสุโทษ (เบา) ครั้นใช้อยู่ ๗ ปี ก็มีเหตุต้องเพิ่มเติมอีกหลายสิบมาตรา มีโทษหนักบ้างเบาบ้าง จำเป็นต้องปนกันไปบ้าง

ดังได้กล่าวแล้วนี้ ผู้บรรยายจึงว่ามีวิวัฒนาการเป็นแบบอย่างมา ส่วนที่รับว่ายังมีคล้ายคลึงกันอยู่บ้างจนถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เพราะในพระไอยการโจรตามกฎหมายตราสามดวง มีมาตราเป็นอันมาก กล่าวว่า ลักทรัพย์ชนิดใดมีโทษอย่างใดไม่มีบทนิยาม ถ้า นิยามคำว่าทรัพย์สิน ไว้แล้ว โทษฐานลักทรัพย์ก็จะหนักหรือเบาไปตามผลแห่งการกระทำ ไม่ต้องแยกเป็น ลักข้าง, ลักม้า, ลักเงิน, ลักโคกระบือ, อะไรอีกมากมายหลายร้อยชนิด ผู้บรรยายมีความเคารพทกกฎหมายโบราณอยู่เสมอ แต่ที่บรรยายขึ้นเป็นการเปรียบเทียบตามกาลสมัย ซึ่งต้องขออภัยต่อโบราณจารย์ทั้งหลาย

ต่อไปนี้จะขอบรรยายเป็นทำนอง บทนำ ของลักษณะ ลักพา จะขอเปรียบเทียบ กับกฎหมายอาญาปี ๑๘๘๗ ของพญาเลอไท หรือพระเจ้าเลอไท่ผู้บางพองสมควรก่อน แล้วจึงจะบรรยายให้วินิจฉัยกฎหมายที่ใหม่กว่านั้นต่อไป

ลักษณะลักพาที่มีอยู่ในกฎหมายพระเจ้าเลอไทจากศิลาจารึกกลบเลือนไปมาก จึงขอบรรยายแต่พอเป็นสังเขป กล่าวคือ จารึกด้านที่ ๑ ข้อที่ หรือบทที่ ๒๑, ๒๒, ๒๓ และ ๒๔ เอาเข้าหรือภริยาเขาไว้ ให้ทอดสินไหมเท่ากับตัวการขโมย ในตัวบทใช้คำว่า “ตุจดัง ขโมยอันลักคนท่าน” ขำพเจ้าผู้บรรยายเห็นว่า คำว่า “ตุจดัง” ก็คือ “ถือเสมือนว่า” ไม่เป็นการ “ขโมยคน” เพราะคนไม่ใช่ทรัพย์สิน แต่เป็นการลักพาหรือสมยอมกันมกรรมพาผู้เยาว์หนีจากผู้ปกครองเป็นต้น อนึ่งกฎหมายพระเจ้าเลอไทยังได้กล่าวต่อไปอีกหลายบทในกรณี ที่ ขำคน ของผู้อื่นหนีไปอยู่กับผู้ใด ผู้นั้นกลับซ่อนเร้นไว้หรือเสือกใส่ให้หลบหนีต่อไป มีความผิด บางบทก็ให้ปรับไหมคิดเป็นรายวัน ยิ่งนานวันก็ยิ่งโทษหนักขึ้น ขำพเจ้าผู้บรรยายคอยระวังมากที่จะมิให้คำบรรยายเลืมนัยขยายเกินสมควร แต่ต้องการให้มีขนาดเล่มที่ไม่ทำให้ทอดยในการอ่าน จึงขอเพียงอ้างถึงซึ่งกฎหมายพระเจ้าเลอไทบทที่ ๕๘ ขอบ้างให้ไปเปิดดูได้ในภาค ๖ นอกจากข้อที่หรือบทที่ ๒๑ ถึง ๒๔ แล้ว ก็ควรดูต่อไปอีกจนถึงบทที่ ๓๖ เป็นอย่างน้อย ถัดมาเป็นเรื่องลักพาขำคนทงน เหตุตงนเองที่ขำพเจ้าผู้บรรยาย มิได้เรียกกฎหมายโจร เพราะไม่ถนัดใจจะพูดว่าการลักพาผู้คนเป็น “โจรกรรม” แต่ถ้าประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน เช่น ปล้น, ชิง, ลักทรัพย์เป็นโจรแน่ ผู้บรรยายจึงเรียกเสียใหม่ว่า “กฎหมายอาญาสุโขทัย”

ยังข้องใจอยู่หน้อยกที่จารึกด้านที่ ๑ ข้อหรือบทที่ ๑๔ มีว่า “ให้ตราพระราชปราชญบติ” คือให้ออกเป็นพระราชบัญญัติ ซึ่งตรงกับคำว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำผิดมีโทษอาญา” นับว่าเป็นข้อที่ยาวมาก ไม่กระทัดรัดเหมือนประโยคว่า “กฎหมายอาญา”

ดังได้กล่าวแล้วว่าขนาดเล่มของคำบรรยายสมควรจะหนาบางอย่างไร จึงเขียนบทนำเปรียบเทียบกฎหมายพระเจ้าเลอไทไว้เพียงเท่านั้นก่อน ถ้าท่านอ่านกฎหมายพระเจ้ามังรายในหมวดลักพาต่อไปก็จะเห็นว่าสมควรแล้วแก่การอ้างถึงและเปรียบเทียบไว้ เพราะตอนลักพาของท่านมีลักษณะการร่างเป็นรุ่นราวคราวเดียวกัน ถ้าของพระเจ้ามังรายได้ร่างขึ้นในคราวสร้างเชิงใหม่ ๑๔๓๕ ก็เป็นระยะเวลาก่อนพระเจ้าเลอไท ๑๘๘๗ ไม่มากนัก แต่ถ้าของพระเจ้ามังรายมีการคัดลอกและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเรื่อย ๆ มา ก็อาจเป็นเวลาใกล้เคียงกันทีเดียว ไม่ก่อนหลังกันเท่าใดเลย เป็นแต่ใช้ภาษาต่างกัน

เพื่อมิให้ใบหน้าของหมวดนยตยาวเกินไป จะขอเริ่มบรรยายตัวบทต่อไปตามลำดับ
ดังเช่นที่ได้บรรยายมาแล้วในหมวดก่อน ๆ (ลักษณะก่อน ๆ)

หมวดนมทงลักทรัพย์และลักพาตัวได้บรรยายไว้ข้างต้นแล้ว เมื่อได้อ่านดูโดย
ตลอดรู้ สักว่าส่วนมากหรือเกือบทั้งหมวดที่เป็นลักทรัพย์ ล้วนหนักไปในทางประวัติศาสตร์
กฎหมายว่าด้วยโทษอาญา ส่วนหลักการหรือองค์ความผิดฐานลักทรัพย์ ไม่สู้จะปรากฏชัด
มีข้อที่จะขอเตือนว่าอ่านยากก็คือเลขบอกจำนวนทรัพย์ เช่นในมาตราที่ว่าด้วยลักเงิน, ท่าน
ไม่เขียนจำนวนน้อยขึ้นไปหามาก แต่เขียนมากลงมาน้อย เช่น ลักเงินตั้งแต่ ๒๐๐๐ บาท
ถึง ๔๐๐๐ บาท ท่านเขียนว่า “ลักขนาด ๔,๐๐๐ เงิน ๓,๐๐๐ เงิน และ ๒,๐๐๐ เงิน
ให้ใช้ ๔ เท่า ฯลฯ” ดังนั้นเป็นต้น คิดว่าเป็นเสียใหม่จะสั้นและเข้าใจง่ายดี เราเขียน
บรรยายไม่ไข่เขียนแก้กฎหมายโบราณของท่านก็แล้วกัน

ที่ว่าหนักไปในทางประวัติศาสตร์กฎหมายว่าด้วยโทษก็คือ โทษอาญาแม้บางที่
โทษควรจะลงหนักสักหน่อย ก็ยังเป็นการปรับโทษอยู่ ยังขังใจอยู่ว่าผู้กระทำผิด (จำเลย)
จะเอาเงินทองที่ไหนมาชำระ เพราะมันก็จนจึงเป็นขโมย หรือจะว่าเอาตัวมันออกขาย
เอาเงินก็ยังขังใจว่า คนเลว ๆ อย่างนั้นจะขายได้ราคาสักเท่าใดกัน

ต่อไปขอบรรยายเรียงมาตราตามที่เห็นสมควรจะบรรยาย ถ้าขาดหรือข้ามไป
บ้างก็เพราะเห็นว่าไม่สำคัญไม่จำเป็น หรือไม่เป็นปัญหา ขอให้ท่านพลิกดูตัวบทเอง
ก็จะพอเข้าใจได้ดี

ก่อนขนบทมาตราที่ ๑ ทศนหมวดนมขอความเบื้องต้นอยู่สามวรรค แต่ข้อความ
เบื้องต้นของหมวดนี้ ไม่เหมือนหมวดอื่น ๆ คือทั้งสามวรรคจะถือได้ก็เพียงเป็นแบบอย่างการ
ร่างการเขียนและอัตราโทษ

วรรคหนึ่ง เรื่องลักนกและโทษ, ลักไก่และโทษ, โดยได้กล่าวถึงโทษชนิดต่าง ๆ
โทษหนักเบาไม่เท่ากัน เช่นไก่ที่มีราคา, ไก่ธรรมดา, ไก่แจ้, ไก่ต่อไก่ชน, ไก่ชนของ
พวกขุนนางที่เล่นไก่ และไก่ของเจ้าแสน ๆ นั้นเจ้านายผู้ใหญ่ผู้ปกครองเจ้าหมื่นถึงสิบคน
โปรดพลิกไปดูหมวดต้นของกฎหมายนี้ที่กล่าวเรื่องบุคคลผู้จะปกครองบ้านเมืองเพื่อมิให้
ขัดเคืองใจพระเจ้าแผ่นดิน

วรรคสอง เรื่องลักเบียด, ลักห่าน, ลักหมาไล่สัตว์รหมาตี, หมาพราน, ลักหมู, หมูตัวผู้, หมูตัวเมีย และหมูท้องลูก,

วรรคสาม ลักงัวถุ่นตัวถึก, ลักงัวราคาแพง, ลักงัวตัวเมีย, ลักงัวมีลูกในท้อง, ลักงัวตัวส่อไม่มีท้อง (งัวสาว)

ต่อไปนี้เป็นบทมาตรา คือ

มาตราที่ ๑ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ลักควายถุ่นตัวถึกหรือตัวส่อ (ยังไม่มีท้อง) ด้ราคา ๑๑๐ เงิน ด้มีลูกในท้อง ด้ราคาลูก ๑๐ เงิน ต้องใช้ ๔ เท้า หากเป็นควายมีราคาสูง ให้ใช้ค่านันก่อน แล้วจึงไหม ๓ ตัว คือ ๓๓๐ เงิน”

มาตราที่ ๑ นมทงหมด ๑๐ วรรค ๆ ที่หนึ่งคดตวบหมาลงไว้แล้วเป็นแบบอย่าง คือลักอะไรโทษเท่าใด ส่วนวรรคต่อ ๆ ไปอีก ๙ วรรคก็เป็นเรื่องลักวัวควาย ลักม้า ลักช้าง ลักคน ลักแพะ และลักลิง ซึ่งมีโทษต่าง ๆ กัน

ข้าพเจ้าขอบรรยายวรรคหนึ่งแห่งมาตราที่ ๑ ว่า ลักควายถึกหรือควายสาวเต็มที ด้ราคา ๑๑๐ เงิน (บาท) ลูกในท้องราคา ๑๐ เงิน เรารวมตูก่อนเป็น ๑๑๐ เงิน จึงต้องใช้ราคา ๔๔๐ เงิน (๔ เท้า) หากเป็นควายขนาดคึงตงามแข็งแรงใช้งานทำนาได้ดีกว่าควายอื่นเป็นต้น ต้องใช้ราคาเสียก่อน แล้วจึงปรับไหมอีกสามเท้า คือ ๓๓๐ เงิน เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

วิธีการเรื่องโทษอาญาในสมัยโบราณเป็นดังกล่าวข้างต้น ท่านบัณฑิตทั้งหลาย โปรดไคร่ครวญดูวิวัฒนาการของโทษอาญาตามแบบที่ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้บรรยายไว้แล้วในชั้นปริญญาตรี จะดูในเล่มพิมพ์ครั้งที่ ๔ หรือ ๕ นี้ก็ได้ว่า โทษอาญามีวิวัฒนาการประการใด

ต่อไปเป็นวรรคสองของมาตราที่ ๑ การลักวัวควายในวรรคหนึ่งนั้น แม้ฆ่าผู้ร้ายที่ลักตายก็ไม่มีโทษแล้ว ยังเอาสมบัติของผู้ร้ายที่ตายแบ่งใช้เป็นราคาแล้วให้เป็นสมบัติของไพร่บ้าง ได้บรรยายแล้วหลายแห่งว่าไพร่คืออะไร ไม่ใช่คนชั่วคนเลว ตั้งใจจะสรุปไว้ตอนท้ายด้วย สำหรับคำว่า ไพร่, ข้า, และทาส

ต่อไปเป็นวรรคสามของมาตราที่ ๑ ถ้าลักวัวควายท่านมาฆ่ากิน พี่น้องเพื่อนบ้าน
แม่ไม่ทราบและมาร่วมกินด้วยให้ไหม ๑๑๐ เงิน กฎหมายโบราณท่านก็รู้ว่าผู้ร่วมกินด้วย
ไม่รู้ไม่เจตนา แต่กฎหมายโบราณมักกำหนดเอาไว้เป็นหน้าที่ของสังคมโบราณจะต้อง
ระมัดระวังพรรคพวกของตน บางทีหมู่บ้านเดียวกันคนหนึ่งทำผิดบางกรณีเพื่อนบ้านก็พลอย
ถูกปรับถูกไหมไปด้วย โปรดดูเรื่องโจรห้าเส้น แม้ในรัชกาลที่ ๓ แห่งรัตนโกสินทร์เร็ว ๆ
นี้เอง กฎหมายก็ยังกะเกณฑ์ให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงต้องระวังพรรคพวกของตน

ต่อไปเป็นวรรคสี่ของมาตราที่ ๑ “ผู้ลักของท่านไปลักวัวควายมา..... ฯลฯ.....”
วรรคนี้ ไม่บอกว่าไหมเท่าใด แต่ท่านว่า ถ้า (ข้าผู้ลัก) มีข้าวของอยู่ ให้เอาข้าวของนั้น
ใช้เป็นสินไหม เหลือเท่าใดให้เจ้านายบ้านไว้ วรรคนี้ น่าสงสัยว่า ถ้าข้าคนของใครไม่มี
ข้าวของจะใช้เป็นสินไหมทดแทนให้ผู้เสียหาย ผู้เป็นนายจะต้องรับผิดชอบ เพราะไม่ระวัง
ข้าวหรือข้าคนของตน มีข้อสังเกตที่ว่า ถ้าไม่มีข้าวของขายได้ราคาเกินกว่าราคาวัวควาย
แล้วมีเหลือเท่าใดให้ไว้แก่ผู้เป็นนายตั้งนั้น ทำให้เราคิดว่านายจะเอาแต่ทางได้ ส่วนทาง
เสียไม่ยอมเสีย ถ้าอย่างนั้นสมมติ แต่ไม่ยอมมีหน้าทำ หรือท่านจะเขียนไว้ในมาตราข้างหน้า
ต้องดูต่อไป

ต่อไปเป็นวรรคห้าของมาตราที่ ๑ เป็นเรื่องข้าไปลักวัวควายมาฆ่ากิน เจ้านาย
ไม่ทราบและมาร่วมกินด้วย ให้ไหม (คงจะหมายถึงเจ้านาย) ๑๑๐ เงิน ฉะนั้นไปให้
ผู้อื่นกิน (คงจะหมายถึงผู้อื่น) ถูกไหมด้วยละ ๑๑๐ เงิน เพราะว่ามันไม่พิจารณาเหตุให้ตี
ข้าพเจ้าได้บรรยายแล้วว่ากฎหมายโบราณถือว่าทุกคนจะต้องระวัง มีข้อบัญญัติอย่างนี้
บ่อย ๆ คือไม่ให้เถียงว่าไม่รู้ ไม่เจตนา ด้วยเหตุนี้เองในวรรคเดียวกันบัญญัติต่อไปว่า
“ผู้ใดไม่ทราบและไปร่วมกินเห็นทราบ (สัตว์) น่าสงสัยให้บอกเจ้าขุนให้ทราบจึงจะพ้น
ผิด” ตอนสุดท้ายของวรรคห้าท่านก็นับว่าเป็นยุติธรรมอยู่ คือยังมีการยกโทษแก่พลเมืองดีเหมือน
กฎหมายโจรห้าเส้น ซึ่งถ้าถูกล่านหรือญาติเป็นโจรว่ากล่าวไม่เชื่อฟังไปบอกหรือรายงาน
ลูกขุนศาลา (เรียกว่าบอกศาลา) เพื่อให้จัดการกับอันธพาลผู้นั้นแล้วผู้บอกก็พ้นผิด ถ้านิ่งไว้
ไม่บอกศาลามัน ๆ ไปทำผิด พรรคพวกญาติพี่น้องพ่อแม่ผู้ปกครองจะต้องพลอยได้รับความ
เดือดร้อนไปตาม ๆ กัน

ส่วนวรรคต่อไปคือวรรคหกของมาตราแรกนั้นก็มีแต่ลัทธิอะไร โทษเท่าใด คือลัทธิม้า
ตีราคาตัวละ ๓๐๐ เงิน ให้ใหม่ ๔ ตัว เป็นเงิน ๑๒๐๐ เงิน ขอบรรยายว่าปรับใหม่ ๔ เท่า
ราคาทรัพย์สิน ท่านกล่าวต่อไปว่า ถ้ามาตัวนั้นไม่หายไป คงจะหมายความว่าได้มาคืน ให้ใหม่
๓ ตัว เป็นเงิน ๙๙๐ เงิน ถ้าไม่ได้คืนท่านกล่าวข้อประโยคต้นว่า ต้องใช้แทน ๔ ตัว
หรือ ๔ เท่า เป็น ๑๒๐๐ เงิน

วรรคเจ็ดเรื่องลักข้าง ตีราคาตัวละ ๓,๓๐๐ เงิน ให้ใหม่ ๓ ตัว เป็น ๙,๙๐๐
เงิน ถ้าข้างนั้นไม่ได้คืนคิดเพิ่มอีก ๑ ตัว เป็น ๑๓๒๐ เงิน

วรรคแปดของมาตราที่ ๑ ก็แบบเดียวกับวรรคก่อนแต่เป็นเรื่องลักคน ลักหนึ่งคน
ให้ใช้ ๓ คน ถ้าไม่ได้คืน คิดเพิ่มอีก ๑ คน เป็น ๔ คน ๑,๓๒๐ เงิน

วรรคเก้า ลักแพะตีราคาตัวละ ๑๐ เงิน ให้ใหม่ ๓ เท่า ถ้าแพะตัวนั้นหายสูญไป
ไม่ได้คืน คิดเป็น ๔ เท่า ราคา ๔๐ เงิน นี่ก็เหมือนวรรคก่อน ๆ และวรรคต้น ๆ
หมวดนี้ด้วย ถ้าเป็นสมยอมไม่ต้องเขียนซ้ำ ๆ อย่างนี้ ท่านเข้าใจดีอยู่แล้ว

วรรคสิบเป็นวรรคสุดท้ายของมาตราที่ ๑ (มาตราแรกของหมวดนี้) เป็นกรณีลักสิ่ง
ตีราคาตัวละ ๒ เงิน ให้ใหม่ ๓ ตัว และใช้แทนตัวเดิมที่ ไม่ได้คืนอีกตัวหนึ่งเป็นราคา
รวม ๒๐ เงิน ข้าพเจ้าผู้บรรยายคิดว่าน่าจะตีราคาลึงตัวละ ๕ บาท ฉะนั้น ๔ ตัวจึงเป็น
๒๐ บาท ถ้าตีราคาตัวละ ๒ บาท นอกจากจะราคาต่ำเกินไปแล้ว ๔ ตัวก็จะ ๘ บาท
ไม่ใช่ ๒๐ บาท ท่านโปรดทราบด้วยว่าลึงเป็นสัตว์ฉลาดและฝึกหัดได้ ในสมัยโบราณหัด
ให้แสดงต่าง ๆ ได้ หัดให้ขึ้นเก็บมะพร้าวบนต้นสูง ๆ แทนคนได้ ข้าพเจ้าคิดว่า ลครลึง
คงจะมีมานานแล้ว แต่ขออภัยยังไม่มีเวลานับจำนวนลครลึง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) คนร้ายเข้าลักของยังบ้านท่าน แม้ไม่
ทันได้ของไปก็ตีหากเจ้าบ้านได้ฆ่าตาย (ตรงที่ท่านผู้แปลด้วยบทกวีไว้ว่า ฉบับเสียให้ที่กำลัง
ไข้อยู่ในอาศัคคาลาดเคลื่อน เพราะในฉบับนั้นต้องว่า ฆ่าแต่ไม่ตาย) ให้มันไถ่ชีวิตเป็นเงิน
๓๐๐ เงิน ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับท่านผู้แปลด้วยบทกวี เพราะถ้ามันถูกฆ่าตายแล้วก็ไม่ต้องมี
การไถ่ชีวิตจึงขอให้ถือว่า ไม่ถึงตาย หากเข้าใจ (คงหมายถึงผู้ร้ายที่จะลักทรัพย์สิน) ให้แต่ง
เป็น ๓ ฐาน ตรงนี้หมายความว่า มีบทลงโทษสถานอื่นบัญญัติเสียไว้แล้วสำหรับกรณีไม่มี

คำปรับหรือสินไหมทดแทน ท่านบัญญัติต่อไปว่า “ผู้มีคนร้ายตาย” ประโยชน์สอดส่องให้เห็นชัดว่า ตอนต้นนั้นไม่ถึงตาย เพราะเป็นมาตราเดียวกัน ตอนต้นไม่ถึงตายได้ชีวิตได้ ฉะนั้นตอนนั้นจึงเป็นเรื่องถึงตายและท่านว่ามันถึงตายก็พอแล้ว ไม่ปรับไหมอะไรมันอีก ขอให้ย้อนไปอ่านตัวบท จะเห็นว่าเป็นเรื่องบุกรุกเคหะสถานหรือพยายามลักทรัพย์เท่านั้น ไม่ได้ทรัพย์อะไรไป

ต่อไปเป็นวรรคสองของมาตราที่ ๒ “ผู้ใดลักพาเมียท่านหนี แล้วนำมาส่งคืนอย่าให้หมั้น..... ฯลฯ.....” โปรดพลิกดูตัวบทจะเห็นว่า กรณีมีข้อเท็จจริงเขียนไว้ในกฎหมายว่า ผู้ลักพามิได้หลบหนีกับหญิง (เมียท่าน) นั้น ท่านไม่ได้เขียนตรงๆ อย่างนั้น แต่ท่านบัญญัติต่อไปว่าหากผู้ลักพาได้หลบหนีกับหญิงนั้นก็ให้ไหมส่วนที่หลบหนีกับเมียท่านนั้นตามธรรมเนียม ข้อความหมายชัดว่าอัตราโทษหรือสินไหมทดแทนมีบัญญัติอยู่แล้ว อนึ่งวรรคสองนี้กล่าวต่อไปว่า หากมันไม่นำมาส่งคืนต้องให้ผู้ผู้มาตามตัวเอง ให้ไหมส่วนลักพาเมียท่านเป็นเงิน ๙๙๐ เงิน และโทษ ๙๙๐ นคุ้มโทษแล้ว รวมถึงมีอาจารย์ด้วย ขอบรรยายว่า หมายถึงการทำชู้ด้วยเมียท่านนั่นเอง โปรดดูถ้อยคำในตัวบทด้วย จะได้เข้าใจภาษาที่ใช้ในสมัยนั้น ๆ

ต่อไปเป็นวรรคสาม ของมาตราที่ ๒ “ผู้ลัก ข้ำ ของท่านไปนานก็ปีกเดือนก็วัน ท่านขาดเบียมื่อ (ค่าจ้างรายวัน) ไปเท่าใด ให้ใช้เท่านั้น” ข้ำพเจ้าขอภัยที่จะบรรยายว่า ข้ำบางคนไม่มีค่าจ้าง ค่าเบียมื่อ จึงน่าจะเป็นค่าของแรงงานที่นายได้อาศัยใช้สรอยขาว (ข้ำ) ของนาย, ที่เข้าใจอย่างนั้น เพราะคำว่า ข้ำ ในกฎหมายพระเจ้ามังรายรู้สึกได้ว่า ถึงกับซื้อขายกันได้ ถ้าถึงกับข้อมาได้ ก็คงจะใช้งานไปโดยไม่ค่าจ้างรายวัน ข้ำพเจ้าอ่านกฎหมายเล่มนี้แล้วมีความคิดว่า พระเจ้ามังรายจะมีได้ปกครองผู้คนพลเมืองแบบพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ถ้าได้พบข้อความใดสักประโยคหนึ่งในกฎหมายนี้ที่บ่งชี้ว่าสมัยพระองค์ท่านมีกฎหมายทาส คำว่า ข้ำ เฉพาะบางประเภทคือที่ขายขาดไปหรือขอขาดมาก็ยอมไถ่จะเป็นทาสในสมัยต่อมาเช่น สมัยอยุธยาที่มีพระไอยการทาส หากสมัยพระเจ้ามังรายท่านอาจมีข้ำที่มีลักษณะคล้ายทาส แต่โดยทางปฏิบัติไม่ปรากฏตัวบทกฎหมายก็อาจเป็นได้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ข้าผู้ขายลักพาข้าผู้หญิงของท่านไป ถ้า
ได้แต่ข้าผู้ขายคืนมาให้ขายมัน แบ่งเงินให้เจ้านายของข้าชายและหญิงฝ่ายละครึ่ง... ฯลฯ...”
ขอหยุดตัวบทไว้ และบรรยายตรรกะเสียก่อนว่า ข้าผู้ขายเป็นฝ่ายผิด จะสงสัยหรือไม่ว่า
เหตุใดเจ้านายของผู้ผิดจึงได้ส่วนแบ่ง ขอตอบข้อสงสัยว่า เจ้านายมิได้เป็นโจรเห็นด้วย
ข้าผู้ขายอาจเป็นหนี้เงินเจ้านายอยู่ก็ได้ เพราะข้าในมาตรานี้ใกล้เคียงกับทาสอยู่มากตรง
ที่ขายกันได้ แต่ยังคงถือว่ายังเป็นกฎหมายก่อนมีกฎหมายลักษณะทาส และยังคงกฎหมาย
ทาสในสมัยนั้นไม่ได้ ต้องบรรยายให้ข้าเป็นบ่าวไปก่อน อาจจะหนักกว่าบ่าวไปบ้างก็ตรง
มีหนี้สินติดตัวอยู่ ท่านบัญญัติต่อไปว่า ภายหลังหากได้ตัวข้าหญิงมาโดยต้องเสียเงินหรือ
ต้องไถ่ตัวเป็นราคาเท่าใด ให้เจ้านายของข้าชายเป็นผู้เสีย ตรรกะนี้เป็นอันลบล้างข้อสงสัย
ข้างต้นแล้ว และท่านกล่าวต่อไปว่า “แล้วให้เจ้านายของข้าหญิงคืนเงินของข้าชายที่ได้ไว้
ครึ่งหนึ่งคนให้เจ้านายของข้าชายไป” ตอนนี้น่าจะเห็นว่า ผู้ได้ตัวหญิงคืนสมปรารถนา
นั้นท่านถือว่าเพียงพอแล้ว ไม่มีสินไหมทดแทนอะไร ถ้ามองว่าเพราะเหตุใด ขอบรรยาย
ตอบว่า ข้าพเจ้าตีความตัวบทนั้นรักใคร่พากันไป ไม่ใช่ใช้หลักคนแบบเรียกค่าไถ่ และก็
ไม่ใช่ใช้ขโมยคนแบบกฎหมายพระเจ้าเลโอไทบางบท อนึ่ง การที่เจ้านายของข้าชายได้เงิน
ครึ่งหนึ่งคืนไปก็มีใช้จะมีผลกำไรอะไร เพราะการได้ตัวหญิงคืนมาได้ สมมติว่าจากเจ้าหน
คนหนึ่งนั้นอาจแพงกว่าราคาที่ขายข้าชายมาแบ่งกันคนละครึ่ง ไม่น่าจะสักเท่าใด และใน
กรณีที่เราสงสัยตอนแรกว่า ฝ่ายผิดเหตุใดได้ส่วนแบ่ง เราก็คงยังสงสัยเมื่อได้อ่านวรรค
ต่อไปคือ

วรรคสอง ของมาตราที่ ๓ “หากได้ตัวข้าทั้งสองฝ่ายมา เสียค่าใช้จ่าย (พ่นยาก)
เท่าใด ให้เจ้านายของข้าชายเป็นผู้ออกทั้งสิ้น หากได้ข้าหญิงคืนมาก่อน เสียค่าใช้จ่าย
เท่าใด ยังไม่ต้องจัดการใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อเมื่อได้ข้าชายมา จึงให้เจ้านายของข้าชายใช้
ส่วนที่ฝ่ายหญิงออกเงินไปก่อนแล้วนั้น” นี่แหละที่ว้าวรรคนี้ทำให้หายสงสัย คือสงสัยว่า
ฝ่ายที่ผิดจะต้องรับผิดชอบจริงอยู่ข้าชายเป็นฝ่ายผิด แต่การจะไปตกอยู่ที่เจ้านายของข้าชาย นี่
เป็นกฎหมายโบราณสมัย “ข้าเจ้า บ่าวนาย” ซึ่งนายได้อาศัยใช้การงาน ข้าหรือบ่าวก็
อาศัยพึ่งบุญนายๆ เกิดมีหน้าที่ขนตามกฎหมายโบราณ คือต้องคอยระวังดูแลความประพฤติ
ของข้าของตนด้วย

ข้าพเจ้าบรรยายเรื่อง ข้าเจ้าบ่าวนาย หรือข้าทาสบริวารมามากครั้งแล้ว และยังมีในมาตราต่อไปอีก ขอรับว่าอดีตจิตใจอยู่เหมือนกัน ตรงที่พวก ข้าในกฎหมาย พระเจ้ามั่งรายน ซอกัน ขายกัน ได้ถอนกัน ยิ่งในมาตราที่ถัดจากวรรคนั้น คือมาตราที่ ๔ ของเรื่องหรือห่มวลักทรัพย์และลักพานักยิงใกล้ทาสหนักเข้าไปอีก คงเหลือทางออกอยู่นิดเดียวว่า ยังไม่พบกฎหมายลักษณะทาสในสมัย ๖๐๐ ปีเศษนี้ การที่แบ่งรับแบ่งสู้ยุ่ง เพราะการปกครองของพระเจ้ามั่งรายกับพระเจ้ารามคำแหงแห่งสุโขทัยไม่เหมือนกัน ดังปรากฏเหตุผลในคำบรรยายชั้นปริญญาตรีโดยละเอียดพอควรในเรื่องทาส

ข้าพเจ้าผู้บรรยายใช้ภาษาเล่นๆ ไปมากเหมือนกัน เราหยุดปรับความเข้าใจกันเสียสักหน่อยก็จะดี คือกฎหมายพระเจ้ามั่งรายไม่ได้จัดเป็นหมวดหรือภาค ท่านบัญญัติเป็นเรื่องๆ แต่ละเรื่องก็ให้หัวเรื่องไว้ว่าเรื่องอะไรเท่านั้น และอย่างมากในบางเรื่องก็เขียนไว้ว่า “ลักษณะ” ซึ่งอาจเป็นคำของท่านผู้แปลตัวบทก็ได้ เช่นเดียวกันข้าพเจ้าบรรยายเรื่อย ๆ มาโดยใช้คำว่าหมวดเกือบทั้งนั้น ท่านบัณฑิตทั้งหลายโปรดเข้าใจด้วยว่า คำว่า “หมวด” ไม่มีในกฎหมายนี้ แต่บางเรื่องมีคำว่า “ลักษณะ” เช่นตอนท้าย ๆ ที่ว่าด้วยครอบครัว, มรดก, หนี้ เป็นต้น ข้าพเจ้าบรรยายใช้คำว่าหมวด มาแล้วแต่ต้นก็เลยใช้เรื่อย ๆ มาจนจนจะจบจึงขอหยุดซ่อมความเข้าใจกันไว้ แล้วก็บรรยายต่อไป

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔ ของลักษณะลักทรัพย์ลักพา (ที่เคยเรียกว่าหมวด) “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ข้าหญิงข้าชายรักกัน เจ้านายของข้าหญิงจะได้ข้าชายมา เจ้าของกัศราคาเสียแพง ครั้นจะให้ฝ่ายข้าชายได้ข้าหญิงไปก็ไมยอมจัดการ ข้าทั้งสองเลยพากันหนีไป กรณีนี้นให้เจ้านายของข้าชายใช้ค่าตัวของข้าหญิงเต็มค่า หากได้ตัวข้าหญิงคืนมา ก็ให้เจ้านายของข้าชายชดใช้ค่าใช้จ่ายทั้งสน” ขอบรรยายว่ามาตรานี้ภาระหนักตกแก่เจ้านายของข้าชายเพราะเหตุใด ตอบว่า ความสำคัญในกฎหมายประการหนึ่งก็คือความยุติธรรม ซึ่งกฎหมายโบราณสมัยองค์รัชชูปอยู่เหนือกฎหมายท่านระวังนัก จึงขอให้ท่านพิจารณาถึงความประโยชน์สำคัญที่ว่า “เจ้านายของข้าหญิงจะได้ข้าชายมา เจ้าของกัศราคาเสียแพง” โปรดเข้าใจว่า ค่าตัวก็คือจำนวนหนี้ทาสเป็นหนี้เจ้านายอยู่ และข้าชายเป็นหนี้อยู่เท่าใด เหตุใดจึงว่าเจ้าของกัศราคาเสียแพง ขอนักตอบได้อีกว่า กัศราคาเกินกว่าจำนวนที่ข้าชาย

เป็น^๕หนอยุ่^๖เอง อย่าง^๕ไม่เป็นธรรม ครั้นเขาให้^๕ไถ่หญิง^๕ไปก็^๕ไม่ยอมจัดการ หมายความว่า ข้าราชการ^๕ไม่ร่วมมือด้วย^๕ทั้งชน^๕ทั้งล่อง คนอย่าง^๕นี้กฎหมาย^๕ท่าน^๕ก็ต้องเขียนควบคุมไว้ชอบแล้ว เมื่อมันพากันหนีไป ฝ่ายเจ้านาย^๕ข้าหญิง^๕จึงเป็นฝ่าย^๕ได้รับชำระหนี้^๕เต็มค่าจากเจ้านายของข้าชาย

ข้าพเจ้าบรรยายไว้ในวรรคก่อนนี้เองว่า คำว่าข้าในกฎหมาย^๕นี้เป็นอย่างไร ข้าพเจ้ามีทางออกอยู่แต่เพียงว่ายังไม่พบกฎหมายลักษณะทาส จึงเป็นหน้าที่จะต้องทบทวนไว้ตรงนี้สักเล็กน้อยพอเป็นสังเขปว่า ทาสตามกฎหมาย^๕นั้นอย่างไร

พระไอยการทาสประกาศใช้ปี ๑๓๕๙ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นมหาศักราช จึงบวกด้วย ๖๒๓ เป็นพุทธศักราช ๑๙๘๒ ตรวจดูพระนามพระมหากษัตริย์ซึ่งพอจับเค้าความได้ว่า เป็นสมเด็จพระราเมศวรราชเดโชชัย เป็นกฎหมายที่บัญญัติชัดเจนว่า ทาสมี ๗ จำพวก คือ ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์, ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย, ทาสได้มาจากบิดามารดา, ทาสมีผู้ให้, ทาสอันได้ด้วยช่วยกัณฑ์วาทะทุกขแห่งคนอันต้องทัณฑ์โทษ, ทาสอันได้โดยงิ้วไว้ในกาลเมื่อข้าวแพง, ทาสคือนำธงไชยไปรบศึกแล้วได้มาเป็นทาสขะเลย

ครั้นชนบทมาตรา ท่านก็เริ่มตามลำดับประเภทหรือจำพวกแห่งทาส คือแบ่งทาสสินไถ่ออกเป็น ๓ ประการตามพระธรรมศาสตร์ก่อนว่า ไถ่มิได้ขาดข้า คือไถ่ฝากมีผู้ขายนายประกัน และว่า ขาดข้า^๕นั้นคือว่าไถ่เต็มข้า (ค่า) ไม่มีประกัน

อีกมาตราหนึ่งเป็นเรื่อง พ่อแม่ขายลูก ผู้ขายเมีย และนายเงินขายทาส ผู้ขายทำหนังสือกรมธรรมขายแล้ว แม่เจ้าสินมิได้บอกแก่ตัวเรือนเบี้ย ท่านว่าเป็นสิทธิโดยกระบิลเมือง

อีกมาตราหนึ่งที่รุนแรงกว่า ข้า^๕คือ ถ้าทาสขายขาดค่า เจ้า^๕นายเงินทำผิดกฎหมาย แล้วเอาทาสไปรับโทษแทนนายเงินได้ เพราะขาดค่าเป็นสิทธิแล้ว ที่^๕ท่านคือใจความสำคัญท้ายมาตรา ๕ ของกรรมการผู้คัดลอก หรือมาตราที่ ๓ (มาตรา ๑) ของกฎหมายทาสในกฎหมายตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๗๕ คัดลอกจากประมวลรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข้าพเจ้าผู้บรรยายนำมาตรา ๓ หรือ ๕ มาบรรยายโดยย่อให้เห็นความร้ายแรงแห่งความเป็นทาส แต่ยังมีอีกหลายมาตราที่นายเงินเขียนตำราจำใช้ตรวนแก่ทาส ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่พบการทำแก่น้ำ ณ ที่ใดดังอย่างนี้ ข้าพเจ้าผู้บรรยายจึงยังเบี่ยงบ่ายอยู่ว่า ข้าพเจ้าชอกัน ข่ายกัน ไถ่ถอนกัน จนเป็นทางปฏิบัติก่อนมีกฎหมายทาส ซึ่งประกาศใช้ พ.ศ. ๑๙๔๒ คิดถึงเวลานี้ ๕๓ ปี ถ้ากฎหมายพระเจ้ามั่งรายประกาศใช้เมื่อท่านสร้างเชียงใหม่ ปี ๑๘๓๕ ก็เป็นเวลา ๖๘๐ ปี ระยะเวลาก่อนกฎหมายทาสที่เขียนอ้างไว้ข้างต้น ๑๔๗ ปี ข้าพเจ้าผู้บรรยายจึงได้พูดเรื่อย ๆ มาว่า ข้าพเจ้าในกฎหมายพระเจ้าเลอไทและพระเจ้ามั่งราย หากชอกัน ข่ายกัน ไถ่ถอนกัน ก็เป็นในทางปฏิบัติก่อนมีกฎหมายทาส ขอวินิจฉัยฉันคิดว่า เป็นต้นนี้ โปรดพิจารณาเถิด

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๕ ของลักษณะลักพา คือ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ฝิเจ้านายของข้าชายจะได้ตัวข้าหญิงมาแต่งงานกับข้าชาย ฝ่ายหญิงก็ไถ่ราคาแพง ครั้นจะให้ฝ่ายหญิงไถ่ตัวข้าชายไป ก็ไม่ยอมจัดการ ถ้าทั้งสองพากันหนีไป ต่างคนอย่าโทษกัน ให้แต่ละฝ่ายหาตัวข้าของตนมา โดยออกค่าใช้จ่ายเอาเอง”

มาตรานี้ ก็สมควรบรรยายตรงที่ว่า ไถ่ราคาแพงทำนองเดียวกับมาตราก่อน แต่มาตรานี้ เจ้านายของหญิงเป็นฝ่ายขัดข้องไม่ยอมเลือกเอาทางไหน ข้าทั้งสองจึงพากันหนีไป แนนอนที่สุดผู้ขายพาผู้หญิงไปเมื่อเช่นนั้น ผู้หญิงหรือเจ้านายของหญิงผู้ไถ่ราคาแพงจะรู้สึกตัวว่าไม่ควรขัดข้องด้วย ไถ่ราคาและยังแถมไม่ยอมไถ่ตัวข้าชายด้วย มันพากันหนีไปเพราะเจ้านายของหญิงเป็นต้นเหตุใช่หรือไม่ เจ้านายฝ่ายชายเพียงแต่ตามข้าของตนเอาเองก็ยุติธรรมที่อยู่ ข้อควรสังเกตเรื่องไถ่ราคาว่าน่าคิดมาก เพราะถ้าเป็นทาสมิสินไถ่ใคร ๆ หรือตัวทาสเองก็ขายสินไถ่ตามค่าตัวได้ เจ้านายหรือนายเงินจะไถ่ราคาเอาตามชอบใจได้หรือ ตรงนี้จึงยังไม่ตรงกับกฎหมายทาส แม้ในมาตราก่อนที่เจ้านายข้าชายเป็นฝ่ายขัดข้องก็มิเห็นเหตุผลข้อคิดอย่างนี้เหมือนกัน

ต่อไปเป็นเรื่องลักเงินลักทองเป็นมาตราที่ ๖ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ลักเงินลักทอง มีเงินแล ฝิคนโตลักทอง ๑๐๐๐ หนึ่ง ใช้เท่าหนึ่ง ฝิลักเงินตั้งแต่ ๕๐๐ เงิน ๘๐๐ เงิน ลงมา ๕๐๐ เงิน ก็ให้ไถ่ตามค่าก่อน แล้วไหมเพิ่มอีก ๓ เท่า... ฯลฯ...” ตัวบทยังมีต่อไป

อีก แต่ก็เป็นเรื่องเล็กน้อยเท่าใด โทษจะมากน้อยเท่าใด โปรตพลิกตุตวับทจะเห็นว่า เรามา
 วินิจฉัยกันเท่าที่คดีมายอมได้ผลเท่ากัน ไม่ต้องคัดหมด เพราะมีตัวบทครบถ้วนอยู่ก่อน
 คำบรรยายแล้ว ในเรื่องจำนวนเงินที่ถูกลักไป ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ถ้าจะเขียนให้อ่าน
 ยากก็เขียนเสียใหม่จากน้อยขึ้นไปหามาก เพราะที่ท่านเขียนไว้ว่า ๘๐๐ เงินลงมา ๕๐๐
 ก็คือ ๕๐๐ ถึง ๘๐๐ นั่นเอง ปัญหาอาจมีว่า ถ้า ๘๕๐ เงิน จะเป็นช่องว่างอยู่หรือไม่
 ผู้บรรยายเห็นว่า พอทำความเข้าใจเอาได้จากคำว่า “ลงมา” ฉะนั้นที่ท่านเขียนไว้ว่า
 ตั้งแต่ ๘๐๐ เงิน ๘๐๐ เงิน ลงมา ๕๐๐ เงิน ก็หมายความว่ารวมทั้ง ๘๐๐ ลงมาหา ๘๐๐
 คือ ๘๕๐ เงินด้วย ถ้าตกลงว่าจะเข้าใจจึงว่ามานี้แล้ว จำนวนเงินที่ถูกลัก ตรงไหนมีช่อง
 ว่างเป็นปัญหาว่า ท่านไม่เขียนไว้ก็ถือเอาคำว่า “ลงมา” เป็นสำคัญ ข้อสำคัญที่เข้าใจ
 ยากก็คือลักทอง ๑๐๐๐ หกชิ้น ใช้เท่าหนึ่ง ที่ว่ายากเพราะปัจจุบันพูดถึงทองแล้วว่ากันตาม
 น้าหนัก ข้าพเจ้าผู้บรรยายแน่ใจว่า ๑๐๐๐ หกชิ้น หรือหนึ่งพันในมาตรา ๖ ไม่ใช่ใช้น้าหนัก
 แต่เป็นราคาทอง คิดเป็นเงินแล้วยังจำต้องใจกลัวความต่อไปอีกว่า ถ้าเกินกว่าหนึ่งพัน
 จะลงโทษอย่างไร ผู้บรรยายมีความเห็นว่า ในมาตราที่ ๗ ถัดไปมีบัญญัติการลักเงินถึง
 หนึ่งหมื่น ถ้าลักทองราคาหนึ่งหมื่น เราจะลงโทษตามมาตราที่ ๗ ที่ถัดไปนั้น ถ้าเกิน
 หนึ่งหมื่น ซึ่งเมื่อกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้วคงจะยังไม่มีกรณีจำนวนมากมายังถึงอย่างนั้น ก็อาจจะ
 บรรยายว่าเจ้าขุน คือ เจ้าเมืองท่านอาจตัดสินใจให้ใช้ ๓ เท่าตามกฎหมาย โปรตตุตวับท
 มาตราที่ ๖ นั้นรวมไปกับมาตราที่ ๗ ด้วย เพราะพิเคราะห์ดูแล้ว ถ้าจะเขียนเป็นมาตรา
 เดียวกันก็คงจะไม่ยาก หรือจะเขียนเป็นสองวรรคเสียก็คงจะได้ ปัญหาข้อวินิจฉัยก็เป็น
 อย่างเดียวกันทั้งสองมาตรา

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๗ “มาตรา ๑ (หนึ่ง) ลักเงิน ๑๐,๐๐๐ ก็คือ ๔๐,๐๐๐ ก็คือ
 ให้ใช้ ๓ เท่า ลักษณะ ๔,๐๐๐ เงิน ๓,๐๐๐ และ ๒,๐๐๐ เงินใช้ ๔ เท่า ... ฯลฯ...”
 ยังมีตัวบทต่อไปอีก แต่ก็เป็นเรื่องจำนวนเงินที่ถูกลัก และจำนวนเงินในมาตรานั้นไปตรงกับ
 จำนวนในมาตราที่ ๖ คือ ๘๐๐ เงินลงมาจนถึง ๑ เงิน ยิ่งลักเงินเล็กน้อยยิ่งต้องใช้มาก
 เท่า คือ ๑ เงิน ใช้ถึง ๔ เท่าตั้งนี้เป็นต้น พิจารณาแล้วก็คิดว่า สำคัญอยู่ที่คำว่า “ลงมา”
 ในมาตราที่ ๖ ก่อนนั่นเอง แต่มาตราที่ ๗ นี้ มีกรณีลักทรัพย์อย่างอื่น ๆ รวมอยู่ด้วยเป็นวรรค

ทสอง, สาม, สี่ และห้า เหตุที่ตนเองที่ท่านแยกมาตราออกมาจากมาตราที่ ๖ แต่ผู้บรรยายก็ยืนยันความเห็นเดิมว่า วรรคหนึ่งของมาตราที่ ๗ ยกไปเป็นวรรคสองมาตราที่ ๖ ได้แล้วเริ่มมาตราที่ ๗ ที่ ลักเบย, ลักขาว และวักควายตลอดจนข้าวของในบ้านเรือน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในวรรคสองของมาตราที่ ๗ นี้ กล่าวคือ

วรรคสองของมาตราที่ ๗ ท่านบัญญัติว่าลักเบยจำนวนเท่าใดต้องใช้ไก่เท่า ท่านเริ่มตั้งแต่หนึ่งลานเบยลงมาเป็นเกาหม่นถึงหกหม่น ห้าหม่นถึงสองหม่น และหนึ่งหม่นถึงหนึ่งพัน วรรคนี้ไม่คว่ำลงมา แต่เราก็เห็นอยู่ชัดแจ้งว่า “ถึง” คือจากมากลงมาถึงน้อย (โปรดพลิกดูตัวบท)

วรรคสามของมาตราที่ ๗ ลักขาวตีราคากระเช้าละ ๑,๑๐๐ เบย ให้ไหม ๙ เท่า ถ้าถึงกระบุง ตีราคา ๓,๓๐๐ เบย ใช้ ๙ เท่า เป็น ๒๙,๗๐๐ เบย ผลักขาวหาบ ๑ หรือ ๒ หาบ ท่านก็ปรับให้ใช้ในอัตราสูงขึ้นเรื่อยไปจนถึง ๕ หาบ วรรคสามนั้นปัญหาต้องบรรยายว่า กระเช้าเล็กกว่ากระบุง คือขนาด ๑ ใน ๓ ของกระบุง สืบกันได้จากคำปรับไหมหรือสินไหม คำว่ากระบุงขออธิบายว่าภาชนะสานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย โตรวสัก ๑ ถึงสำหรับตวงข้าว สำคัญที่คำว่าหาบ อาจเข้าใจกันเป็นน้ำหนัก ข้าพเจ้าผู้บรรยายไม่คิดเช่นนั้น ไม่คิดว่าสมัยโน้นจะคิด ๑ หาบเท่ากับ ๑๐๐ ชั่ง (น้ำหนัก) หรือเท่ากับ ๖๐-๖๖ กิโลกรัม แต่ครั้งโบราณแม้เพียงกฎหมายโจรที่ประกาศใช้ พ.ศ. ๑๙๐๓ ข้าพเจ้าผู้บรรยายลองลบด้วย ๑๑๘๑ ผลลัพธ์เป็น ๗๒๒ ซึ่งเป็นจุลศักราชในรัชสมัยพระรามาธิบดี (พระเจ้าอยู่หัว) เป็นกฎหมายใหม่กว่าพระเจ้ามังราย ด้วยร้อยปีเศษก็ยังไม่ใช่มาตรา ชั่งตวง วัด โปรดดูพระไอยการลักษณะโจรมาตรา ๑๒๒ เป็นข้อวินิจฉัยการมาว่า ยังถือเอาแรงกาย คือการหาบการแบก มาตรานั้นมีความว่า “๑๒๒ มาตราหนึ่ง ถ้าลักอ้อยลำหนึ่งถึง ๙ ลำ ให้ไหมเป็นเบยพัน ๑๐๐ (ผู้คัดลอกเขียนว่า ๑๑๐๐) แต่ถ้าลัก ๑๐ ลำขึ้นไปถึงแบก ๒ } แบกกี่ ให้ไหมเป็นเบย ๑๑๐๐๐๐” ข้าพเจ้าได้บรรยายแล้วโดยพิสดารหมด

๑๖๗ มาตราแห่งกฎหมายนี้ จึงขอพิจารณาคำว่าแบกหนึ่งหรือสองสามแบกก็นั้น คือแบกไปด้วยบ่า เพราะคนหนึ่งจะแบกด้วยบ่าจะได้อ้อย ๑๐ ลำ เห็นว่าพอสมควร เมื่อมากกว่า ๑๐ น่าจะต้องแบกมากกว่าหนึ่งเที่ยว ดังนั้น

ในมาตราที่ ๗ นั้น วรรคต้นที่เป็นเรื่องเงินจำนวนเท่านั้น วรรคกลางมาในสมัยอยุธยาเป็นการใช้ดุลพินิจที่ทันสมัยขึ้น คือไม่เขียนจำนวนเป็นรายละเอียดเสียแล้ว เช่นลักษณะโจร มาตรา ๙๒ ใช้คำว่า “๙๒ มาตราหนึ่ง ถ้าโจรล้วงลักทรัพย์เข้าของประการใด ๆ ก็ดี --- ฯลฯ ---” แสดงว่าถ้าการลักประกอบด้วยลักษณะฉ้อโกงย่อมต้องปรับบทกฎหมายด้วยมาตราอื่น เพราะล้วงลักเป็นลอบลักเงียบ ๆ ถ้าเอะอะปู้จะทำร้ายหรือทำร้ายเจ้าทรัพย์ก็มีบทลงโทษหนักขึ้นไป อนึ่งโปรดทราบด้วยว่าอยุธยามีโทษจำคุกแล้วแต่ยังไม่ทันสมัยแบบปัจจุบัน หนึ่งคนต่ำคนสูง หรือที่กำหนดเท่านั้นตอนเท่านั้นนี้ เพราะโทษเบายังใช้ปรับอยู่ ส่วนโทษจำไว้ในคุกบางกรณีก็ได้กำหนดไว้บ้าง บางกรณีนักโทษประพฤติดีมีความชอบก็ขอพระราชทานอภัยโทษ หรือขอให้กำหนดลดลงที่จะต้องจองจำไปอีกนานเท่าใด ขอยกตัวอย่างกฎหมายโจรสมัยอยุธยา มาตรา ๗๔ โจรลักขังม้าของหลวงไป ให้ฆ่าผู้ร่ายนั้นเสีย ถ้าโจรลักขังม้าของราษฎรให้ใช้ทุน แล้วให้ลงโทษดังโจรปล้น ให้เขียน ๓ ยก เอาตัวจำไว้ ณ คุกกว่าจะตาย ขอบรรยายว่าสมัยนั้นไม่มีคุกตารางกว้างขวางมากมายที่จะจำขังนักโทษเบา ๆ ได้เพียงพอ และคำว่าใช้ทุน ก็คือใช้ราคาแบบกฎหมายพระเจ้ามังราย และที่ว่าจำคุกตลอดชีวิตก็ใช้คำแบบโบราณ ผู้บรรยายขอพิเคราะห์วิวัฒนาการของกฎหมายไว้เป็นตอน ๆ ไปตามแต่โอกาส

ต่อไปเป็นวรรคสี่ของมาตราเดียวกัน คือมาตราที่ ๗ แต่เนื้อความแตกต่างกัน เพราะไปคล้ายกันเข้ากับกฎหมายโจรห้าเส้น คือกฎหมายที่เกณฑ์ให้ราษฎรมีหน้าที่ต้องช่วยกันระมัดระวังและจับกุมคนร้าย ซึ่งประเทศพม่าเคยใช้อยู่ก่อน แล้วไทยเราประกาศใช้ในรัชกาลที่ ๓ แห่งรัตนโกสินทร์

ความในวรรคสี่ว่า “ในบริเวณบ้าน ๆ หนึ่งมี ๑๖ ครวเรือน คนคั่นเคยรู้จักกันคนหนึ่ง ไปลักวัวควายข้าวของท่าน เจ้าของทราบเข้าไม่ยินยอม ตามประเพณีโบราณให้ทั้ง ๑๕ เรือนช่วยใช้คน --- ฯลฯ ---” วรรคนี้ยังมีต่อไปอีก แต่ขอหยุดด้วยที่ไว้ เพราะกฎหมายเขียนเป็นทำนองยกตัวอย่าง คือเอา ๑๖ ครวเรือนเป็นตัวอย่าง และเพราะคำว่าบ้านหนึ่งนั้น หมายความว่าในหมู่บ้านหนึ่ง หรือหมู่หนึ่ง กับอีกประโยคหนึ่งที่ว่า “คนหนึ่ง ไปลักวัวควายข้าวของท่าน” ขอตีความว่า คนหนึ่งนั้นเป็นคนอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันนั้น

ส่วนที่ห้าให้ ๑๕ ครวเรือนช่วยใช้คืน ขอตีความว่า หมู่บ้านที่เกิดเหตุอาจจะมีจำนวนครวเรือนไม่พอตี ๑๖ หรือ ๑๕ แต่จะเป็น ๒๐ หรือ ๒๕ ถ้าคนหนึ่งในครวเรือนใดไปทำผิดก็กล่าว จำนวนครวเรือนอื่น ๆ ในหมู่เดียวกันต้องช่วยกันใช้ทรัพย์สิน อาจเป็นโดยเฉลี่ยเท่า ๆ กัน หรือถ้าบางครอบครัวอาจไม่มีสมบัติอะไรเลย ครวเรือนอื่น ๆ ในหมู่บ้านที่เกิดเหตุก็ต้องช่วยกันใช้คืน เพราะเหตุใดจึงบังคับไว้ดังนี้ โปรดดูได้จากตัวบทซึ่งกล่าวต่อไปเป็นคำตอบอยู่ในตัวว่า “เพราะอยู่บ้านเดียวกัน ไม่สงัดกัน” ข้อนี้แหละที่น่าขมกฏหมายโบราณ เมื่อออกเป็นกฎหมายให้บุคคลมีหน้าที่ต้องดูแลกันในหมู่บ้านของตนแล้ว คนเลวคนร้ายที่ไหนจะแปลกปลอมเข้ามาทำเรื่องเดือดร้อนกันในหมู่บ้านนั้นหาได้ไม่ กฎหมายไม่ยอมให้เถียงว่า คนหนึ่งไปทำผิดลักทรัพย์ท่าน แต่ตนไม่รู้เห็นด้วย ถ้าเถียงดังว่า ท่านว่า “เจ้าขุนแต่โบราณก็ไม่รับฟัง” คือถือเท่ากันชั่วเห็นด้วยทีเดียว

ตอนสุดท้ายของวรรคสนมการใช้ตุลพินิจในการลงโทษอาญาด้วย คือตามแบบที่มีอยู่ในความรู้เบื้องต้น ซึ่งศึกษาคัดลอกมาจากกฎหมายอังกฤษ เหตุใดจึงว่าดังนี้ โปรดดูความในต้นฉบับ คือตัวบทต่อไปที่ว่า “หากผู้ลักขโมยเป็นคนที่ให้มันใช้ -- ฯลฯ -- แล้วให้ขับออกไปเสียจากบ้านไปอยู่ระยะไกล ขนาดที่กลองไม่ได้ยินเสียง อย่าให้เป็นโทษแก่ชาวบ้าน” นี่คือการได้ตัวผู้กระทำผิด จึงรู้ว่าคนในหมู่บ้านเดียวกันนั่นเอง และรู้ด้วยว่าปกติเป็นคนดีไม่เคยทำผิดมาก่อนเลย ขอบรรยายว่าท่านให้พิจารณาบุคคลผู้กระทำผิดว่าเป็นคนอย่างไร ควรแก่การลงโทษหนักหรือเบาเพียงไร สมัยโบราณนั้นการคมนาคมเป็นเกวียนเทียมด้วยโคกระบือหรือเดินเท้า คนร่ำรวยฐานะดีจึงจะมีม้าที่วิ่งเร็วกว่าเดินเท้าหรือเกวียน ถ้าผู้กระทำผิดถูกเนรเทศไปจนสุดเสียงกลองก็นับว่าไกลและไม่มียานพาหนะดี ๆ สำหรับคนที่มั่งมีฐานะขัดสนจนต้องลักทรัพย์ท่าน อนึ่งเสียงกลองสมัยโบราณดังไกลมาก ได้ยินไปไกลมากเพราะไม่มีเสียงรบกวนอื่นใดจะกลบเสียงกลองนั้น

วรรคห้า อันเป็นวรรคสุดท้ายของมาตราที่ ๗ ก็เป็นเรื่องอย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกันกับวรรคสี่ ต่างกันแต่เพียงว่า หมู่บ้านที่เกิดเหตุมีน้อยครวเรือน ท่านยกมากล่าวไว้ว่า ๖ ครวเรือน แต่หาตัวผู้ลักไม่ได้ รัฐบาลและประตูบ้านไม่ถูกงัด แต่ของในเรือนหายไปสิ้น ท่านว่าให้ชาวบ้านอีก ๕ เรือนช่วยกันใช้ของทั้งหมด ขอบรรยายว่า มีครวเรือน

จำนวนน้อยก็ยังไม่น่าจะมีเหตุเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัวคนร้าย ด้วยเหตุที่งานท่านจึงบัญญัติต่อไปเป็น
ประการสุดท้ายของลักษณะลักทรัพย์ว่า เมื่อได้ทราบว่าคนใดลักของให้ไหมผู้นั้น ๔ เท่า
หรือ ๕ เท่า แล้วขับออกไปเสียจากบ้านเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าได้บรรยายแล้วว่า บ้านใน
กรณีคือหมู่บ้าน ส่วนสินไหมที่ไม่แน่ว่า ๔ เท่า หรือ ๕ เท่า ข้าพเจ้าผู้บรรยายเข้าใจว่า
ต้องหนีไปเพราะหวั่นผด่าทาก่อน ๆ ว่า กรณีใดใช้ ๔ เท่า กรณีใดต้องใช้ ๕ เท่า หรือ
ก็เท่าแล้วแต่กรณีเป็นราย ๆ ประกอบกับพิจารณาบรรดาทรัพย์สินที่ถูกลักนั้นด้วย

ในเรื่องขับไปเสียจากบ้านนั้นขอบรรยายว่าต้องขับไปสุดเสียงกลองแบบเดียวกับ
วรรคก่อน

เป็นอันจบลักษณะลักทรัพย์และลักพาเพียงเท่านี้

ลักษณะ ข้อน อำ และลัก

ลักษณะ ข้อน อำ และลัก มี ๓ ประการ โทษก็มีต่าง ๆ กันดังนี้ ฉลักควรไหม
๔ เท่า หรือ ๕ เท่า ลักษณะข้อนมี ๒ ประการ ผู้รู้ว่าเป็นของถูกลักมา มันเอาข้อนไว้
ให้ไหมครึ่งเท่าของผู้ลัก ฉิเขาไม่รู้ว่าเป็นของถูกลักมา แต่เข้าใจว่าเป็นของผู้นำมาฝาก
นั้น จึงข้อนไว้ ให้ไหมผู้ข้อนครึ่งราคาของของ ฉิอำของไว้ ให้ไหมเท่าราคาของนั้น

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดได้ขุมเงินขุมทองจากแผ่นดิน ให้แบ่งเข้าพระคลังและให้
ผู้พบคนละครึ่ง ฉิผู้พบไม่แจ้งความแต่อำไว้ เอาของเข้าพระคลังทั้งหมด อย่าไหมอีก ส่วน
ที่ควรจะได้ครึ่งหนึ่งนั้นนำไปเข้าพระคลัง ถือเสมือนถูกไหมแล้ว

ฉิไม่พบขุมทรัพย์ ใส่ความ (นาบ) ว่าพบ ให้ไหมผู้ใส่ความเท่าราคาของ อนึ่ง
ให้คู่สมบัตินของผู้ใส่ความนั้น มันแก่งจะให้ท่านเสียสมบัติของท่าน ให้ไหมผู้ใส่ความท่าน
เท่ากับสมบัติของผู้ถูกใส่ความนั้น (ฉบับเก่าให้ ให้ไหมเท่ากับสมบัติของผู้ใส่ความ)

มาตราหนึ่ง (๑) ท่านไม่ได้ฆ่าคนใส่ความว่าท่านฆ่า ให้ไหมเท่าราคาของคน
คือ ๓๓๐ เงิน ใส่ความว่าท่านลักวัวควายให้ไหม ๑๑๐ เงิน ใส่ความว่าท่านลักไก่ให้ใช้
ค่าไก่ตัวหนึ่ง คือ ๑๐๐๐ เบี้ย ใส่ความว่าลักเงิน ๑๐๐ ก็ให้ไหม ๑๐๐๐ เงิน โทษใส่ความนี้
ให้ตัดสินตามราคาวัตถุ อย่าตัดสินตามสินไหม ใส่ความว่าท่านลักของ สอบดูไม่เป็นความ

จริง ให้ไหมเท่าราคาของนั้น ใ้ใส่ความในเรื่องไม่เป็นตัววัตถุ เช่น ใส่ความว่าเป็นขี้เมีย ให้ตัดสินตามสินไหม

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ปลอมแปลงทอง หรือเงินคำเงินแดงก๊ตี่ แกะพิมพ์ (รับรัก เหล็กตรา) ทำเงินก๊ตี่ ควรฆ่าเจ้าตัวแล้วเกาะกุมเอาสมบัติ (เอาครว) ผู้ใดรู้วิธีและปลอมแปลงเงินคำปลอมออกใช้ โทษควรถึงตาย หากไม่ฆ่าให้ตาย ก็ให้ริบทรัพย์สมบัติเข้าพระคลัง ใ้ได้เงินปลอมทองปลอม ให้ข้างเงินข้างทองผู้มีความรู้ตรวจดู ใ้ได้เงินปลอมเท่าใด ให้เจ้าพนักงานหรือขุนษาปณ์ (นายตรา) มาหลอ่ดู ไม่ต้องไ้ไหมมัน แต่ให้ผูกความมันไว้ (เอาคำข่มมัน) หากได้เงินปลอมจากมันถึง ๒ ครั้ง ใ้ถือว่ามันปลอมแปลงเงินและทอง ควรฆ่าเสีย แล้วเกาะกุมเอาทรัพย์สมบัติเข้าพระคลัง

ใ้ใส่ความว่าท่านแกะแม่พิมพ์ปลอมแปลงเงินและทอง ใ้พิจารณา ดู ใ้ไหม ผู้ใส่ความเท่ากับราคาทรัพย์สินของผู้ถูกใส่ความ

การใส่ความเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (กองเมือง = คลองเมือง) แต่ไม่ควรลงโทษถึงประหารชีวิต เพราะเหตุว่าสินใช้ไม่เท่ากับกรณีลักทรัพย์ ใ้ใช้เพียงเท่าราคาของที่ใส่ความเท่านั้น

ใส่ความว่าลัก ๑๐๐ เงิน ใ้ใช้ ๑๐๐ เงิน

ผู้ใดได้แม่พิมพ์หรือตราตรา ถ้าไม่สามารถบอกแหล่งที่มาได้ ควรได้รับโทษริบทรัพย์สมบัติ ใ้ได้แม่พิมพ์หรือตราตราอย่าอ้าไว้ ใ้นำไปใ้เจ้าหน้าที่ (ผู้รู้) ดู จึงจะพ้นผิด

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดทำยาพิษเป็น (รู้วันพิษ) และวางยาใ้ท่านตาย ใ้เอาเจ้าของยาพิษเนรเทศใ้พ้นแดน ริบสมบัติเข้าพระคลัง อย่าฆ่าอย่าข่มมัน ผู้ใดตั้งว่า (ใส่ความ) ท่านรู้วิธีทำยาพิษ (รู้วันรู้ลอง) ใ้ตั้งตัวมันเป็นสินไหม

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดเอาไฟไปจุดกอไผ่ก๊ตี่ สวนก๊ตี่ ไฟไปไหม้เรือน อนึ่งไฟในเรือนมัน มันบ้องกันไม่ได้ ปล่อยใ้ไหม้เรือนมัน แล้วปลิวไปไหม้เรือนท่าน ใ้ขายตัวมัน ใ้เงินเท่าใดใ้เอามาใช้แทนทรัพย์สินของเขาทั้งหลายเถิด

ผู้ใดแกล้งเผาเรือนท่าน ให้ริบเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้เผาทั้งหมด

มาตราหนึ่ง (๑) ให้พิเคราะห์ดูว่าข้าวของเสียหายมากน้อยเท่าใด ถ้าเสียหายของราคาถูก ให้ไหม ๓๐๐ เงิน ถ้าเสียหายของราคาแพง ให้ใช้ ๔ เท่าราคาของ

มาตราหนึ่ง (๑) โจรลักข้าวของชาวบ้านชาวเมืองไป ถ้าท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ เจ้าขุนไต้ของมา ควรคืนให้เจ้าของ ไม่ควรคิดค่าจ้าง เพราะว่าตัวเป็นท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ไม่ป่กบ้องไพร่ไทยให้พ้นจากการทำร้ายเบียดเบียนของโจร ไพร่ไทยเป็นผู้สร้างบ้านสร้างเมืองไร่นา ให้เป็นผู้นำบ้านผู้นำเมือง ไม่ควรคิดสินจ้างเพราะเหตุนี้

มาตราหนึ่ง (๑) โจรลักวัวควายท่านไปมาสู่กันกินกับเพื่อนบ้าน เพื่อนบ้านรู้ว่า เป็นของโจรและร่วมกินด้วย ถือว่าเขาสมมาคม (สมาสบ) กับโจรมีความผิด ให้ไหมเพื่อนบ้านนั้นคนละ ๑๐๐ เงิน นอกเหนือไปจากที่ไหมโจรนั้นแล้ว มาตราหนึ่งว่าตามคำโบราณ ผู้จะพิพากษาให้พิจารณาความหนักเบาความมั่งมีหรือเชื้อใจของเขานั้นเถิด

มาตราหนึ่ง (๑) โจรลักวัวควายมาขายแก่ชาวบ้านก็ดี หาเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานแล้วฆ่าวัวควายให้กินก็ดี อนึ่งว่ารักเคารพเจ้าขุนจึงฆ่าให้กินก็ดี ผู้กินไม่ควรมีความผิดอย่าบังคับให้ต้องเสียสินไหม

มาตราหนึ่ง (๑) คนร้ายลักของท่านมาขาย ถ้าผู้ซื้อไม่ยอมบอกตัวผู้ขาย ภายหลังสอบได้ความว่าไม่รู้จักผู้ขายแต่ปิดความจริง (อำ) ไว้ ให้ไหมผู้ปิดความจริงไว้เท่ากับผู้ลักของ

มาตราหนึ่ง (๑) คนร้ายลักของท่านไปขายที่โรงสุราน (ที่สังัด) เป็นต้นว่า ที่บ้าน กี่ ตามถนนก็ดี ให้เจ้าของได้โดยเสียเงินครึ่งราคาก่อน หากขายกันที่ตลาดให้เจ้าของได้เอาจากผู้ซื้อเท่าราคาที่ขายไปก่อน เมื่อใดได้ตัวคนร้ายมา จึงให้ไหมคืนให้เจ้าของ และให้ผู้ลกรู้ใช้เงินครึ่งราคาคืนแก่ผู้ซื้อของในโรงสุรานด้วย ที่กล่าวนี้มุ่งถึงของไม่มีวิญญาญ หากเป็นของมีวิญญาญเช่นคนและวัวควาย ถ้าผู้ร้ายลักไปขายยังกลางตลาดมีพยานรู้เห็น หากไม่รู้จักตัวผู้ขาย ให้เจ้าของรับของคืนไปเปล่า ๆ ติขายของโจรในโรงสุราน ผู้ซื้อไม่รู้จักโจร ให้ไหมผู้ซื้อครึ่งเท่าของสินไหมโจร ผู้ซื้อรู้จักโจรแต่ปิดความจริงไว้ ให้ไหมเท่ากับโจร

หากได้ตัวโจรมาและบอกว่าไปขายไว้ที่ใด ให้มันไปเอาของมาคืนให้เจ้าของ ให้ผู้ซื้อเรียกเงินคืนจากโจร อย่าไหม้ผู้ซื้อเลย

มาตราหนึ่ง (๑) ท่านลี้มของไว้ที่บ้านผู้อื่น เจ้าของมาถามหา เจ้าบ้านก็ควรคืนของให้ ไม่ต้องเรียกค่าไถ่ เพราะว่าลี้มไว้ในบ้าน ใครจะมาหยิบไปก็ไม่ได้ จึงไม่ควรต้องเสียค่าไถ่ ผู้เจ้าบ้านอำของไว้ ให้ไหม้เท่าราคา

มาตราหนึ่ง (๑) ของไม่มีวิญญาณเช่นเงินและทองคำหาย ให้ผู้เก็บไต่ร้องประกาศ ณ ที่เก็บได้ ๓ ครั้ง หากไม่มีผู้เห็นหรือได้ยิน ก็ให้บอกเพื่อนบ้านให้ทราบไว้ โดยนำของไปให้เพื่อนบ้านดูแล้วจึงเก็บไว้ เมื่อใดเจ้าของมาถามหา ให้แบ่งราคาของออกให้แก่อำของและผู้เก็บได้ฝ่ายละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) ขณะที่ไต่ของ ผู้ใดไม่ตะโกนให้ทราบ ไม่มีใครรู้เห็นด้วยเลยเก็บไว้จนกระทั่งเจ้าของไปทวงถามจึงบอก ให้แบ่งราคาของเป็น ๓ ส่วน ให้ผู้เก็บได้ส่วนเดียว ให้เจ้าของไปสองส่วน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้เก็บของได้ไม่ตะโกนไม่บอกผู้ใด เอามาเก็บไว้ เจ้าของมาทวงถามมันก็อำไว้ จนกระทั่งจับได้ว่าเก็บของได้ให้คืนของทั้งหมดไปอย่าไหม้ เพราะของนั้นก็ไม่ได้เสียหายไป ส่วนที่มันควรจะไต่ ก็ไม่ให้แก่มัน นับว่าพอสมควรแล้ว

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้เก็บได้ตะโกนบอกให้คนทั้งหลายรู้มีผู้เห็นของ แต่พอเจ้าของมาถามมันกลับอำไว้ จนกระทั่งเถียงไม่หลุดจึงยอมรับ เนื่องจากมันอำของ ให้มันคืนของนั้นแก่เจ้าของทั้งหมด

มาตราหนึ่ง (๑) ของที่เก็บได้ไม่หาย (เสีย) เจ้าของมาทวงถาม มันโกหกว่าของหายแล้ว ภายหลังทราบความจริง ให้ไหม้เท่าราคาของ

มาตราหนึ่ง (๑) มันไม่ใช่เจ้าของ แต่โกหกว่าเป็นของของมัน ภายหลังจึงทราบความจริง ให้ไหม้มันเท่าราคาของ

ลักษณะอันได้ของท่าน (เก็บได้) โดยถือเป็นความผิดและไม่เป็นความผิดมิฉะนั้น

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดได้งั่วควายเบ็ดโก่หมูหมา มันไม่บอกให้เพื่อนบ้านรู้ และฆ่าสัตว์นั้นกิน ให้ไหม้เท่ากับลักทรัพย์ ผู้มันบอกเพื่อนบ้านให้รู้แล้วจึงฆ่าสัตว์นั้นกิน เพียงแต่ให้ใช้ค่าสัตว์นั้นคืน ไม่ต้องไหม้

หากมิได้มาสัตรวันกัน ให้เจ้าของได้สัตรวัน ๕ ฦได้งวควายภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๓,๓๐๐ เบย (ฉบับเส้าให้คิดผิดเป็น ๓๓๐ เบย) ฦได้งวควายจากในป่า ให้เสียค่าไถ่ ๖,๖๐๐ เบย ฦได้ในเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไป ให้เสียค่าไถ่ ๑๒,๐๐๐ เบย ฦได้ยังแดนที่ (ขายแดน ?) ให้เจ้าของและผู้เก็บได้คนละครึ่ง

ฦได้เบ็ดโก่หมุ่หมาภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ดังนี้ หมุ่ตัวละ ๑,๐๐๐ เบย หมาตัวละ ๓,๐๐๐ เบย ห่านตัวละ ๒,๐๐๐ เบย เป็ดตัวละ ๕๐ เบย ไก่ตัวละ ๑,๐๐ เบย ฦได้ไปไถ่มาจากป่าให้แบ่งให้เจ้าของและผู้เก็บได้คนละครึ่ง

ฦได้ม้าที่หลุดหายไปภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๑๑,๐๐๐ เบย ฦได้จากป่าให้เสียค่าไถ่ ๒๒,๐๐๐ เบย ฦได้จากต่างเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๔๔,๐๐๐ เบย ฦได้ยังแดนที่ (ขายแดน ?) ให้แบ่งให้เจ้าของม้าและผู้เก็บได้คนละครึ่ง

ฦได้ช้างที่หลุดหายไปภายในเมือง ให้เสียค่าไถ่ ๓๓,๐๐๐ เบย ฦได้จากป่า ให้เสียค่าไถ่ ๖๖,๐๐๐ เบย ฦได้จากต่างเมืองหรือได้ในกลุ่มช้างเถื่อนก็ดี ให้เสียค่าไถ่ ๑๓๒,๐๐๐ เบย ฦได้ยังแดนที่ (ขายแดน ?) ให้แบ่งให้เจ้าของช้างและผู้เก็บได้คนละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าขุนหรือผู้ใดได้ข้าทาสท่านภายในเมือง ให้เอาตัวไปส่งเจ้ามัน แล้วให้เจ้ามันเสียค่าป่วยการระหว่าง ๒,๐๐๐ เบย ถึง ๓,๐๐๐ เบย อย่าให้เกิน แม้ข้าทาสท่านจะอยู่ที่บ้านถึง ๓ วัน จะคิดค่าขาวก็ให้คิดวันละ ๔๐๐ เบย ๓ วันเป็น ๑,๒๐๐ เบย ควรให้ค่าป่วยการ ๓,๐๐๐ เบยลงมา

มาตราหนึ่ง (๑) ข้าทาสท่านหนีไปอยู่ด้วยผู้ใดถึง ๓ วัน โดยไม่บอกเพื่อนบ้านให้รู้ ถือว่ามันขโมยข้าทาส ให้ไหมมันเท่าราคาข้าทาสนั้น ฦบอกเพื่อนบ้านและเจ้าขุนให้รู้ ก็ให้คิดค่าขาวได้วันละ ๔๐๐ เบย ฦรู้ที่อยู่เจ้าของข้าให้นำตัวมันไปส่งคืน ถ้าไม่ส่งคืน ข้าของท่านตาย เพราะถูกผูกคอหรือแทงคอตายก็ดี โจรฆ่าเสียก็ดี หรือแอบหนีไปซ่อนก็ดี ให้เจ้าบ้านใช้เงินแทนครึ่งหนึ่งของราคาทาสนั้น เพราะเหตุที่ไม่นำข้าทาสไปส่ง และบ่อกันอันตรายไม่ได้ เกิดเหตุในมือมัน โบราณกล่าวไว้ว่า จับได้ข้าทาสต้องรักษาไว้ให้มันคง อย่าให้สูญหายไป และเมื่อจะเอาตัวไปส่ง ก็ให้ดูแลงดี มันไม่ผูกมัดข้าทาสไว้ให้มันคง ให้ข้าทาสหนีไปได้ ให้มันใช้ค่าของข้าทาสนั้นครึ่งหนึ่ง เพราะเหตุนี้ ฦว่า

เจ้าบ้านเอาตัวข้าทาสไปส่ง หรือบอกให้เจ้าของข้าไปรับตัว แต่ข้าท่านเป็นพยานตายเสียก่อน อย่าว่าอะไรแก่เจ้าบ้านผู้ใดตัวข้าทาสนั้นเลย

มาตราหนึ่ง (๑) คนขี่เรือเรือล่มจะจมน้ำตาย ผู้ใดช่วยได้ให้ได้รับราคาค่าป่วย การครึ่งหนึ่งของราคาคนผู้จะจมน้ำตาย อีกครึ่งหนึ่งให้แก่เจ้านายของผู้นั้น

ผู้ใดรับจ้างถ่อเรือพาท่านข้ามฟาก บรรทุกคนมากจนเรือล่ม ถ้าผู้ถ่อเรือช่วยได้ก็สิ้นเรื่องไป หากคนจมน้ำตาย ให้มันใช้เงิน ๖๖๐ เงิน ผู้ถ่อเรือช่วยไว้ได้ ให้ผู้รับจ้างถ่อเรือใช้เงินแก่ผู้ช่วยนั้น ๑๑๐,๐๐๐ เบย เป็นการรู้คุณท่าน

หากเป็นเรือวานกันให้ช่วยถ่อเรือไปส่งหากเรือล่มลง ถ้าผู้ถ่อเรือช่วยไว้ได้ก็สิ้นเรื่องไป ผู้ถ่อเรือช่วยไว้ได้ ให้ผู้ถ่อเรือใช้เงินให้ผู้ช่วยไว้ได้นั้น ๑๑๐,๐๐๐ เบย เป็นค่ารู้คุณท่าน

บุคคลใดว่ายน้ำกำลังจะจมน้ำตาย ถ้าผู้ช่วยไว้ได้ ให้ใช้เงินค่ารู้คุณท่าน ๑๑,๐๐๐ เบย แต่ถ้าจะขอรางวัลครึ่งหนึ่งของราคาคนนั้นอย่าให้เลย

มาตราหนึ่ง (๑) เรือเบาชนเรือหนักทำให้เรือหนักเสียหายเท่าใด ให้เรือเบาใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้มีคนตายให้เรือเบาใช้ ๓๓๐ เงิน ผู้เรือหนักต่อเรือหนักชนกันเสียหายเท่าใด ให้ออกเงินใช้คนละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) หาบเบาชนหาบหนักทำให้หาบหนักเสียหายเท่าใด ให้หาบเบาใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้หาบของหนักเจ็บปวดหกล้มเป็นอะไรไป ให้ไหม้ผู้หาบของเบา ๒ เท่า

มาตราหนึ่ง (๑) คนตัวเปล่าชนกัน หาบหนักต่อหาบหนักชนกัน หาบเบาต่อหาบเบาชนกัน พ่อค้าก็ตี ข้างบนก็ตีใจทะนง (สหา) พอกัน ชนกันเจ็บก็ตี ของเสียหายก็ตี ให้ออกเงินคนละครึ่ง ผู้ทะเลาะกันด่ากันด้วย ผู้ใดผิดให้ไหม้ผู้นั้น

ผู้ท่านวานส่งข้ามท่า เรือล่มตาย ให้ผู้ถ่อเรือเผาศพให้เรียบร้อย (แสดงว่าเป็นข้อความที่แก้ไขเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง)

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ไปตัวเปล่าชนผู้หาบของเสียหายเท่าใด ให้ผู้ไปตัวเปล่าใช้ค่าเสียหายทั้งสิ้น ผู้หาบของบาดเจ็บ ให้ไหม้ผู้ไปตัวเปล่าผู้มาชนนั้นเถิด เกวียนเบาชนเกวียนหนักเสียหายเท่าใด ให้ฝ่ายเกวียนเบาชดใช้ทั้งสิ้น

มาตราหนึ่ง (๑) ในการเดิน นั่ง หรือ นอนกีด ให้นายม้าหลักให้นายข้างผู้มียศสูงกว่าตน ให้พลเดินเท้าหลักนายม้า ให้คนจรรมนาหลักพลเดินเท้า (คนตายหือพิกนายตัน) ให้ลูกบ้านหลักนายบ้าน ให้คนหาบหลักหาบของบ่าวของขุน ให้คนจรรมนาพลเดินเท้าหลักหาบค้าและหาบบ้านหาบหญ้า หากไม่หลัก หาบเกิดไปชนคนจรรมนาพลเดินเท้าและฝ่ายหลังไปทับตักหาบของด้วยมือที่หนึ่ง ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย เพราะเหตุว่าท่านหาบของ ส่วนมันไปตัวเปล่า แล้วทะนงตนทับตักท่าน จึงให้ไหมเพราะเหตุนี้

ฉนั้นต่อยท่านที่หนึ่ง ๒ ที่ ๓ ที่ เลือดไม่ออกไม่เข้าไม่แตก เจ็บยามเดียวให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบี้ย หากมันต่อยท่านก่อนทำให้เจ็บ ท่านต่อยตอบถึงเลือดออกก็ให้ถือว่าทักเทียมกันถึงแม้จะเป็นเจ้าขุน ถ้าต่อยท่านก่อนท่านต่อยตอบถึงเลือดออก ก็ให้ถือว่าทักเทียมกัน

มาตราหนึ่ง (๑) ให้ข้างหลักเกวียน ฉิทะนงตนไม่ยอมหลัก ทำให้ของเสียกิดเกวียนหักกิด ให้นายข้างชดใช้คืนเท่าที่เสียหายไป

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดยิงหน้าไม้ ยิงกงธนู ชัดหอก ชัดดาบ ไม้เท้า ก้อนดิน ปักหอก ไว้ท้าว (คงจะคิดผิดจากท้าว) เพราะท่านกิด ถือพรมัดเดินตามถนนถูกท่านกิด ถูกคนตายโดยไม่เจตนา กิด ให้มันชดใช้ค่าคนตายตามโบราณเมืองเถิด ฉิไม่ถึงตายเพียงแต่บาดเจ็บ ให้ผู้นั้นรักษากนกระทั่งค่อยยังชั่ว (หือผู้นั้นยาตวงแควน) ฉิผู้รับบาดเจ็บไม่ยินยอม แต่จะไหมให้จนได้ ก็ให้ประมาณตัวสินใช้ควรจะเป็นเท่าใด ให้ใช้เพียงหนึ่งในสี่ส่วน ฉิฟาดถูกเสือบาด ให้ใช้ค่าเสอนั้น แล้วมอบเสอนนั้นให้มัน ผู้จ่ายค่าเสอให้แล้วนั้น

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดขัดท้าว (เครื่องมือขึงสายดักไว้ ถ้ามีผู้สะตุศุสายนัน ของมีคม เช่น หอกหรือธนู จะพุ่งมาถูกตัว) ไว้ที่ริมรั้วบ้าน ใส่ขวากใส่หลาวไว้ริมรั้วบ้านกิด หากงัวควายสัตว์เลี้ยงท่านไปถูกเข้าถึงตาย ให้มันใช้ค่าสัตว์นั้น ฉิสัตว์บาดเจ็บให้มันรักษาคืนให้หาย ฉิเจ็บมากให้มันชดใช้ค่าของสัตว์นั้น แล้วมอบสัตว์ให้แก่ผู้ใส่ขวาก ฉิอาวรุถูกคนตายตอนกลางคืนให้เลิกแล้วกันไป ไม่ควรกล่าวหาเจ้าของบ้านแต่ประการใด หากอาวรุถูกคนตายตอนกลางวัน ให้เจ้าบ้านชดใช้ค่าคนที่ตาย ๓๓๐ เงิน เพราะเหตุว่าในตอนกลางวัน ผู้คนทั้งหลายย่อมไปเก็บผักเก็บไม้กิน ไม่มีใครไปขโมย โบราณเมืองว่า คน

ทั้งหลายต้องการป้องกันรวบ้าน ย่อมจะเอาหนามไปสะไว้ออบรวบ้าน ไม่เคยเอาขวากมาใส่ ไม่เคยขัดหัวลอมสักครั้ง ให้มันขัดใช้เพราะเหตุนี้ ฉีอาวุธถูกคนตายตอนกลางคืน ไม่ควรให้ขัดใช้ค่าของคนตาย เพราะอาจจะไปโมยของท่าน หรือไปฆ่าท่านก็ไม่ทราบได้ น่าสงสัยอย่างยิ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดชักพาโจรมาขโมยหรือปล้น (ครุบ) ท่าน ให้ไหมผู้ชักพาโจรมาเท่ากับที่ไหมโจร

ผู้ใดชิง (ยาด) เอาลูกเมียข้าคนรวควายท่านไปให้ไหม ๑๑๐ เงิน ฉีชิงเอาลูกเมียข้าคนไปโดยไม่ผูกมัด ให้ไหม ๒๒๐ เงิน ฉีผูกมัดไปให้ไหม ๓๓๐ เงิน ฉีหาไล่ได้ (=ไล่สวน หรือจะเป็นได้) ที่หนึ่ง ๒ ที่ ๓ ที่ไม่มา ให้บอกเจ้าขุนชักชวนให้ลง จึงควรชิงเอา

ฉีโกรธกันแล้วไปชิงทรัพย์ท่าน เจ้านบ้านเจ้าที่ใดตีหัวแตกเลือดออกตายก็ตี ไม่ควรตำหนิ เพราะอาชญาเมืองไม่ยอมให้ชิงเอา ฉีไม่ได้บอกเจ้าขุน ไปชิงเอาไม่ได้ แต่กลับไปต่อ (ตี) เจ้านบ้านเจ้าที่ ให้ไหม ๒๒๐ เงิน หรือกรณีเฉื่อยใจ ไหม ๑๑๐ เงิน ฉีมันไม่ขัดใช้ให้ ก็ให้ตีมันแล้วปล่อยไป ฉีเจ้านบ้านเจ้าที่ใดตีผู้มาชิงข้าวของบาดเจ็บเท่าใด ให้ถือว่าทัดเทียมกัน เพราะเหตุว่าไม่แจ้งให้เจ้าขุนรู้ ฉีเจ้าขุนให้หาตัวมัน ไม่ยอมมา เจ้าขุนสั่งให้ชิงข้าวของ จึงควรชิงแล ฉีมันทะเลงตนตีคนของเจ้าขุน หรือถือหอกดาบพร้ามีตัวจะฟัน โทษก็หนักมันผู้นั้น ฉีมันตีผู้ไปชิงของเจ็บ ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ฉีเฉื่อยใจ ไหม ๒๒๐ เงินฐานหนึ่ง และ ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ข้าท้าวพระยาเสนาอมาตย์ หน้ทั้งงานมาพักที่ไพร่ไทยพ่อค้า ข้าราชการผู้ใดตี ให้พาไปส่ง อย่าให้พ้น ๓ วัน หรือส่งข่าวไปก็ไม่ตำหนิ ฉีลงเลยพ้น ๓ วัน ไม่บอกให้เพื่อนบ้านนายบ้านรู้ ให้ไหมมัน ๑๑๐ เงิน

ฉีพ้น ๓ วันก็ตี ไม่พ้น ๓ วันก็ตี ข้าผู้นั้นเคยเป็นคนร้ายปล้นท่านแต่ก่อน เจ้าเรือนทราบว่าเป็นคนร้ายแต่ยอมให้พักที่บ้านดังนั้น โทษคนร้ายควรถึงตาย เจ้าเรือนก็ควรถึงตายด้วย หากโทษคนร้ายควรเป็นเจ้าเรือนก็ควรเป็นด้วย ฉีเกิน ๓ วันแล้วจึงมาบอกข่าวที่ไปพักที่บ้านนั้น ข้าผู้นั้นเป็นคนร้ายไปโมยของท่าน อันจะต้องเสียสินใช้คืนเท่าราคา

ให้ผู้ขโมยและเจ้าเรือนขดีใช้คนละครึ่ง และให้ตีราคาความผิดที่ข้าของท่านมาพักที่เรือน ให้ไหม ๑๑๐ เงิน หากผู้มาพักนั้นถูกฆ่าตายไม่รู้จักตัวคนฆ่า ให้เจ้าเรือนใช้ค่าของข้าท่านเต็มราคาไม่ต้องไหม ฆาตกรรมไม่ส่งตัวข้าท่านแต่เก็บไว้ทำงาน ข้าผู้นั้นได้ขโมยข้าวของจากท้าวพระยาเจ้าขุนมาไว้ที่เรือน ก็ให้เอาของนั้นคืนทั้งหมดเถิด ฆาตกรรมนั้นหายไป ในขณะที่พักอยู่ที่เรือน เจ้าเรือนก็ต้องขดีใช้ของนั้น

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดได้ข้าวของท่าน ได้ฆ่าท่านผิดประการใดก็ดี ผู้เจ้าหนี้ได้ขายต่อกันไปหลายทอดแล้วมาภายหลังผู้เจ้าโทษจึงรู้ตัวผู้ทำผิด ก็ควรให้เจ้าของคนร้ายคนแรกนั้นขดีใช้แทนความผิด กล่าวคือ ให้เอาค่าตัวของข้าผู้นั้นทดแทนสินใช้เถิด

ลักษณะขามี ๕ จำพวก คือ ข้อด้วยข้าวของ ๑ ลูกข้าหญิง ๒ มอขัวเป็นข้า ๓ จิบหายด้วยความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งจึงเข้าเป็นข้า ๔ ข้อยมาเป็นข้า ๕ นอกจากเหตุ ๕ ประการนี้ ไม่ควรเอามาเป็นข้า

มาตราหนึ่ง (๑) การซื้อข้าคนจากกันแล้วจะซื้อขายคืนได้ กรณีเป็นข้า ๑ ตา ฟ่าง ๑ เป็นหมอยาพิษ (ข้างจวัน) ๑ เป็นกระสือ ๑ เป็นตรง (ฉบับนอต้องว่าเป็นราง = ดีโพง? ขอบกั้นของโสโครก เป็นได้ทั้งชายและหญิง) ๑ เป็นขวยลง ๑ ร่างดีปอบ (รูปอบ) ๑ รุรง ๑ เป็นความ ๑ เป็นนิ้ว ๑ เป็นแขน ๑ เป็นมอง (มองคร่อ?) ๑ เป็นตะคริว ๑ สาเหตุเหล่านี้ให้บอกคืนได้ภายในเดือนหนึ่ง แต่ถ้าเป็นข้าของหลวงก็ตีลักตัวมาขายก็ตี มัณานเท่าใดก็ให้บอกคืนได้ สาเหตุเหล่านี้ที่ยอมให้บอกคืนได้ เพราะมองด้วยตาไม่เห็น เหตุอื่นนอกเหนือกว่านี้ ตาสามารถมองเห็นได้ ไม่ควรให้บอกคืน เพราะเหตุนี้

มาตราหนึ่ง (๑) บุคคล ๒ คนฝากของไว้ด้วยกัน ผู้หนึ่งนั้นหากมาเอาของตนมันกลับเอาของของอีกผู้หนึ่งไป โดยเจตนาจะลักทรัพย์ ก็ให้ไหมตามจารีตลักทรัพย์ ฆาตกรรมของคล้ายกัน ไม่ได้ตั้งใจลักทรัพย์ แต่หยิบไปผิด ให้เอาของมาคืนกันและกันดังเดิมอย่าไหมเถิด

มาตราหนึ่ง (๑) บุคคล ๒ คนเจรจาตกลงกัน ผู้หนึ่งไปลักของท่านมาซ่อนไว้ อีกผู้หนึ่งนั้นอำของไว้ เมื่อเจ้าของไม่อยู่เข้าก็นำของมาแบ่งกันคนละครึ่ง จึงต้องบังคับให้

ชดใช้คนละครึ่ง ฉิคนที่สองรู้ว่าคนที่หนึ่งลักของท่านมาไว้ที่บ้าน มันก็ไม่ซ่อนของนั้น แต่ก็ไม่บอกให้เจ้าของรู้ ฉิไม่รู้ตัวผู้ลักของ ให้คนที่สองชดใช้ของนั้นทั้งสน ฉิได้ตัวผู้ลักของมา และควรจะไหม ๙ เท่าก็ ๘ เท่าก็ ให้ผู้ลักชดใช้ ๔ ส่วน ผู้เอาไว้ชดใช้ ๒ ส่วน (ฉบับเส้าให้คิดผิดเป็น ๔ ส่วน) เพราะมันไม่บอกให้เจ้าของรู้ และให้ชดใช้น้อยกว่าผู้ลัก เพราะมันไม่ได้ซ่อนของไว้

โจรมาพักอยู่(จอต)ที่เรือน เจ้าเรือนก็รู้ว่าเป็นโจร แต่ยอมให้มาพักอยู่ ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ฉิไม่รู้ว่าเป็นโจรและยอมให้พักอยู่ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) โจรไปปล้นท่านแต่ไม่ทันได้อะไรไป ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน โจรขึ้นเรือนท่าน แต่ไม่ทันได้ลักของสิ่งใด ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน ฉิเข้าบริเวณบ้าน ยังไม่ทันลักของ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน เข้าถึงกลางบ้าน ยังไม่ทันขึ้นบนเรือน ให้ไหม ๑๑๐ เงินแล

มาตราหนึ่ง (๑) ข้าของไพร่กัศ ข้าของขุนกัศ หนีไปพักที่เรือนท่าน ถ้าเจ้าเรือนไม่จับตัวข้าท่านไว้ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดขโมยหอกขโมยดาบท่านไปฆ่าคนที่ไม่ควรฆ่าถึงตาย ความผิดก็เกิดกับเจ้าหอกเจ้าดาบ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ส่วนที่เหลือให้ผู้ฆ่าคนชดใช้ให้ครบ ฉิเจ้าหอกเจ้าดาบรู้ว่าเขาจะขโมยไปฆ่าคน ก็ให้ไหมความผิดผู้ฆ่าคนและเจ้าหอกเจ้าดาบคนละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) ไม่มีเหตุไม่มีงานหากตักกลอง (ทั้งกลองเป่ากลอง) ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ฉิคนปล้นฆ่าพันกัน ขโมยกัน เป็นขุมเฝ้ายกัน (มกเฝีย) ฆ่ากันตาย ได้ยินเสียงกลองไม่วิ่งไปช่วย ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ฟัน้องมาเยี่ยมกันกินเหล้าเมา ให้เจ้าเรือนไปส่ง หากไม่ไปส่ง และไม่ให้นอนค้าง ญาตินั้นกลับไปถูกฆ่าตายระหว่างทาง ให้เจ้าของเหล้าชดใช้เงิน ๑๑๐ เงิน ฉิเจ้าเหล้าบอกให้นอนค้าง แต่ไม่ยอมนอน ให้บอกเพื่อนบ้านให้เป็นพยาน ถ้ามันไปถูกฆ่าตายระหว่างทาง ก็เลิกแล้วกันไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้าเหล้า

ฉิเจ้าเหล้าไปส่งผู้เมาถึงเรือน เจ้าเรือนผู้เมาไม่บอกให้นอนค้าง เจ้าเหล้ามาถูกฆ่าตายกลางทาง ให้ผู้เมาชดใช้ค้ำมัน ๑๑๐ เงิน ฉิผู้เมาบอกให้นอนค้างแล้วไม่ยอมนอน มาถูกฆ่าตายกลางทาง อย่าว่าอะไรแก่ผู้เมา

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าเรือนไม่ได้เรียกร้อง แต่ไปกินเหล้าที่เรือนท่านเองก็ดี หรือเจ้าเรือนเชิญท่านมากินเหล้าก็ดี ช่วยทำงานแล้วเลี้ยงเหล้ากันก็ดี ตกค่ำบอกให้นอนค้าง ถ้าไม่ยอมนอนก็ต้องไปส่ง หากไม่ไปส่ง เพื่อนถูกฆ่าตาย ให้ใช้ค่า ๓๓๐ เงิน

ฉิไปส่งถึงเรือน แล้วผู้เฒ่าไม่บังคับให้นอนค้าง หรือบอกแล้วแต่ไม่ยอมนอนก็ดี ผู้เลี้ยงเหล้ากลับมาถูกฆ่าตายกลางทาง อย่าว่าอะไรแก่ผู้เฒ่า เพราะเมื่อมันหาเพื่อนมากินเหล้า มันก็ต้องไปส่งเพื่อนอยู่เอง ไม่ตำหนิผู้เฒ่าเหล่าเพราะเหตุนี้

มาตราหนึ่ง (๑) คนมากินเหล้าในเรือนท่านจนถึงค่ามากก็เป็นความผิดของเจ้าเหล่า ฉิเจ้าเหล่าไม่พาไปส่งบ้าน ท่านฆ่ามันตาย ให้เจ้าเหล่าชดใช้ค่า ๓๓๐ เงิน ฉิเชิญให้ใช้ ๒๒๐ เงิน หรือ ๑๑๐ เงิน การกินเหล้าถ้ากินแต่เวลากลางวันก็ไม่มีความผิดแก่เจ้าเหล่าแล

ลักษณะฝากของกันไว้ กรณีที่เอาของใส่หีบใส่มอ่ง ? ไว้แล้วนำไปฝากโดยเจ้าของ ไม่เปิดให้ดู เป็นแต่บอกว่ามีของสิ่งใดบ้าง ผู้รับฝากก็ไม่เห็นของ แต่รับเอาไว้ ต่อมาของหายไ้ ก็ควรให้ผู้รับไว้ชดใช้ตามค่าที่เจ้าของบอกไว้ เพราะผู้รับฝากอย่าไม่ตรวจสอบของเอง ฉิเจ้าของไม่ได้บอกไว้ว่ามีของสิ่งใด แต่เจ้าของกล่าสบลได้ ก็ให้ผู้รับฝากชดใช้ตามนั้นเถิด

มาตราหนึ่ง (๑) หากของฝากนั้นเสียหายด้วยโจรลักไป หรือไฟไหม้ น้ำท่วม ลอยไปก็ดี และมีผู้รู้เห็นเป็นพยานไม่ควรให้ผู้รับฝากใช้ค่าของนั้นทงสน

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าเรือนจะไปที่อื่น จึงฝากลูกไว้ ผู้รับฝากดูแลลูกท่านไม่เรียบร้อย เต็กตกนาตาย จ้วควายเหยียบตาย หรือถูกโจรลักไปก็ดี ให้ผู้รับฝากชดใช้ค่าลูกท่าน ๓๓๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดฝากของไว้ในเรือนในแพท่านก็ดี หากโจรมาลักของนั้นไป ไม่ทราบตัวโจร ให้ผู้รับฝากใช้ของนั้นทงสน ต่อเมื่อใดได้ตัวโจร จึงให้ไหม้มันให้แก่เจ้าของ แล้วให้เจ้าของคืนของให้แก่ผู้รับฝากนั้นทงสนเถิด

ลักษณะเช่าจ้วควาย ยืมของแก่กันทุกชนิด ถ้าเช่าจ้วควายท่านไปทำนา ฉิสู้ญเสียไปเพราะโจรปล้นก็ดี อดตายก็ดี จ้วควายมีราคาเท่าใดให้ผู้เช่าชดใช้เท่านั้น ค่าแรงจ้วควายที่ได้ทำนาไปแล้วเท่าใด ให้ผู้เช่าชดใช้ให้แก่เจ้าจ้วควายตามที่ได้ตกลงกันไว้แต่

แรก ผียังไม่ทันได้ทำนาเลย ก็ไม่ต้องใช้ค่าแรงให้ ผิงัวควายตายด้วยโรค ให้ชดใช้ค่า
ครึ่งเดียว

ขี้มึงัวควายทำนาทำนาหรือลากเกวียน หากโจรลักไปหรือสัตว์อตตาย หรือแข่งขา
หัก ให้ชดใช้ค่าสัตว์แก่เจ้าของ แล้วมอบสัตว์ไว้ให้แก่ผู้ขี้มึง ด้รู้ตัวโจรในภายหลัง ให้
เจ้าของงัวควายไหม้โจร แล้วให้คืนค่างัวควายแก่ผู้ขี้มึงผู้เช่า ผิงัวควายเป็นโรคตายเสียก่อน
ยังไม่ทันบอกเจ้าของ ให้ผู้ขี้มึงชดใช้ค่าครึ่งเดียว ด้ได้บอกเจ้าของและได้รักษาแล้ว แต่
ไม่หายตายไปก็ด้ ผู้ขี้มึงผู้เช่าไม่ต้องชดใช้ค่างัวควาย มันตายด้วยกรรมของมันเองแม้อยู่กับ
เจ้าของในเวลานนี้ขี้มึงจะตายแล

มาตราหนึ่ง (๑) ขี้มึงช้างม้าทำนาขี้มึง ปล่อยให้หลุดไปทำนาผู้อื่นจับได้ ให้ผู้ขี้มึง
เสียค่าไถ่ ผิข้างม้าบาดเจ็บป่วยราม (ปานกลาง) เสีย ให้ผู้ขี้มึงชดใช้ค่าทั้งสน แล้วมอบ
ข้างม้าให้ผู้ขี้มึงไป ผิข้างม้าเป็นโรคตายไม่ทันบอกเจ้าของ ให้ผู้ขี้มึงชดใช้ค่าครึ่งหนึ่ง ด้ได้
บอกเจ้าของและได้ช่วยกันรักษา แต่ตายไป อย่าว่าอะไรแก่ผู้ขี้มึง ถือว่าสัตว์ตายด้วยกรรม
ของมันเอง

ผิขี้มึงของไม่มีวิญญาณ เช่น ด้เสื้อไปนุ่งห่ม แล้วเสียหายไป ให้ผู้ขี้มึงใช้ ผิเสื้อด้
ขาดหรือไฟไหม้ ให้ผู้ขี้มึงชดใช้ค่าทั้งสน แล้วมอบด้เสื้อให้ผู้ขี้มึงไป

มาตราหนึ่ง (๑) ขี้มึงเรือทำนาไปขี้และแตกหักหรือขโมยลักไปก็ด้ ให้ผู้ขี้มึงชดใช้
ค่าเรือน

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าให้ค่าไปรับจ้าง (กินจ้าง) ขันต้นหมากทำน ต้นหมากหัก
หรือไม่หัก แต่ตกต้นไม่ตาย ให้เจ้าจ้างเจ้าหมากเผาสพให้ ผิข้านั้นไม่ตายแต่เจ็บป่วย ให้
ผู้จ้างช่วยค่ารักษาพยาบาลครึ่งหนึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าของต้นหมากไปว่าจ้างทำนต่อเจ้าคน เจ้าคนก็ยินยอมให้ไป
ขำมันหากตกต้นหมากตาย ให้ผู้จ้างเผาสพให้ ผิข้านั้นเจ็บป่วยไม่ตาย ให้ผู้จ้างช่วยค่า
รักษาพยาบาลครึ่งหนึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) หากเจ้าของต้นหมากไปว่านมันให้ขันต่อเจ้าของมัน เจ้าของ
ก็ยินยอม หากขำมันตกต้นไม่ตาย ให้เจ้าหมากใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง ถือเป็นเคราะห์ของ

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดเป็นเจ้าของม้า ม้าวิ่งไปเหยียบคนตาย ให้ผู้นั้นชดใช้ค่าผู้ตายเต็มค่า ถ้าไม่ตายเพียงแต่เจ็บป่วยให้รักษามันให้หาย

มาตราหนึ่ง (๑) ข้างม้าพวด (พรวตพราต?) คอหัก นองแนงแบ้งขาด ขี่เกวียน กัด ผักจั่วต้อ (ตัวบัต) สายจุมกจั่วขาด เชือกขาด จั่วลู? กัด ให้ร้องตะโกนให้คนหลักทาง ใครไม่หลักทางข้างม้าจั่วควายเหยียบตายอย่าให้ว่าอะไร ฝีมือหลักทาง แต่ไม่ทันจึงถูกเหยียบตาย ให้เจ้าของข้างม้าจั่วควายชดใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง เพราะว่าเจ้าของไม่รู้ เปรียบได้กับข้าคนพี่น้องโกรธกันฆ่าฟันกัน ก็เป็นความผิดของผู้หนึ่ง เพราะเจ้านายพี่น้องพ่อแม่ไม่รู้ จะตำหนิเขาไม่ได้ ฝิดความผิดหนักมาก ก็ได้กับตัวผู้นั้นแล

มาตราหนึ่ง (๑) ข้างม้าคลั่งเมามัน (บ้าวัน) ให้ร้องตะโกนให้คนหลักกระยะ ๕๐ วา ๑๐๐ วา ผู้ใดทะนงตนไม่หลัก หากข้างฆ่าตายก็สิ้นเรื่องกัน หากไม่ตะโกนให้รู้ ถ้าข้างฆ่าหรือเหยียบตาย ให้ผู้นั้นชดใช้ค่าคืน ๖๖๐ เงิน ฝิดไม่ตายเสียราชการ ให้ชดใช้ ๓๓๐ เงิน ฝิดยังรับราชการได้ ให้ชดใช้ ๒๒๐ เงิน และถ้ายากจนให้ชดใช้ ๑๑๐ เงิน

คนจะหลักข้าง หลักให้ไกล ๓๐ วา ๒๐ วา ฝิดข้างดูให้หลักให้ไกล ๑๑๐ วา ๕๐ วา ฝิดหลักม้าให้ไกล ๑ วา ๒ วา ฝิดจั่วควายดูให้หลักให้ไกล ๓ วา ๔ วา ๕ วา ๖ วา

ฝิดคนยังไล่ตามจั่วควายอยู่ไม่ร้องตะโกนให้หลัก ก็เป็นความผิดของผู้ไล่ผู้จูง แลคนเดินตามทางเห็นสัตว์ที่ไม่รู้จักกันก็พึงหลักให้ไกลไว้ก่อน จะตำหนิสัตว์ไม่ได้ แต่ให้ตีผู้ไล่ผู้จูงแทน ฝิดจั่วควายขวิดชนเจ็บขนาดเสียอวัยวะเสียราชการ ให้ชดใช้ ๓๓๐ เงิน ฝิดตายให้ชดใช้ ๖๖๐ เงิน เจ็บเล็กน้อยยังได้ราชการ ให้ชดใช้ ๒๒๐ เงิน หากยากจนให้ชดใช้ ๑๑๐ เงิน

ฝิดไม่มีคนไล่ สัตว์ขวิดคนตายเอง ให้เอาค่าของจั่วควายตัวนั้น ชดใช้ค่าของผู้ตาย เพราะเป็นไปตามจิตใจของสัตว์

ฝิดผู้ไล่สัตว์ไม่ตะโกนบอกให้ท่านหลักทาง จั่วควายเหยียบคนตาย ให้เจ้าของจั่วชดใช้ค่าของผู้ตายเต็มค่า ฝิดบาดเจ็บก็ให้มันรักษาให้หาย ถ้าบาดเจ็บเสียราชการก็ให้มันชดใช้ตามกรณี

มาตราหนึ่ง (๑) จูงจ้วควายเชือกขงอยู่กั่มมือ ปล่อยให้สัตว์ขวิด หรือเหยียบคนตาย ให้มันขติใช้คำผู้ตายเต็มคำ ฉิเจ้าขงจ้วควายบอกให้หลิก เขาไมยอมหลิก หากจ้วควายขวิดเหยียบตาย อย่าว่าอะไรกับเจ้าขงจ้วควาย

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดไล่ลงวัวควายให้ชนกันตาย ให้ผู้ไล่ขตใช้ค่างวัวควายเต็มค่า
แล้วมอบสัตว์ที่ตายไว้กับมัน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดยืมให้ท่านต่อสู้กันหากตายไป ให้ผู้ยืมชดเชยค่าผู้ตายเต็มค่า
 ศิขะข้างขาตั้งมือหัก ให้ผู้ยืมชดเชยค่าทั้งสน แล้วมอบคนนั้นให้ผู้ยืมไว้ ศิเจ้าของคนผู้นั้นยังรัก
 คนของตนอยู่ ให้ตีตราค่าคนนั้นว่าลดลงเท่าใด ให้ผู้ยืมชดเชยค่าเพิ่มเติมให้ ส่วนค่ารักษา
 เท่าใด ให้ผู้ยืมท่านชดเชย และคนนั้นเจ็บไม่ได้ค่าเบี้ยประจำวันเป็นค่าทำงานเท่าใด ให้
 ผู้ยืมท่านเป็นผู้ชดเชยด้วย

มาตราหนึ่ง (๑) ถ้าวัควายขวิดคนตาย ให้แบ่งค่าของสัตว์ให้เจ้าของวัว และ
ชดใช้ค่าผู้ตายคนละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) จักรวาลเสียงไว้ในทุ่ง ไปจนถึงจักรวาลถึงอีกทุ่งหนึ่ง สัตว์ที่ไปชน
กันตาย ก็เสร็จสนกันไป แต่ถ้าตัวเจ้าตาย ให้ขายตัวไปชนเขานั่น ได้ค่าเท่าใดให้
เจ้าของ และบทใช้คำสั่งสัตว์ที่ตายอย่างละครึ่งหนึ่ง สัตว์ชนิดใดก็ให้ตัดสินแบบเดียวกัน

มาตราหนึ่ง (๑) ข้างต่างที่ไปชนข้างอีกทีหนึ่ง ถ้าตัวไปชนเขาดังที่ตนตายไปก็เลิกแล้วกันไป แต่ถ้าข้างเจ้าที่ตาย ให้ขายข้างตัวไปชนนั้นแบ่งเงินให้เจ้าของ และชดใช้ค่าข้างตัวที่ตายคนละครึ่ง

มาตราหนึ่ง (๑) ลักษณะจั่วควายกินข้าวแรก (ข้าวต้นยังเล็กอยู่ หรือต้นกล้า?) มีตัง^๕ ผิงจั่วควายกินข้าวแรก ให้เจ้าของจั่วควายหาไก่ ๒ ตัว เปียน ๒ เล่มให้แก่เจ้าของนา แล้วให้ใช้ค่าข้าวต้นละ ๓,๓๐๐ บาท หากไม่ใช้ข้าวแรก ๕ เป็นข้าวตอนจะปลูก (คือย้ายปลูก) ให้ปลูกแทน ถ้างจั่วควายกินข้าวแรกท่าน เจ้าจั่วควายไม่ไปเจรจาดตกลงกับเจ้าของข้าว ส่วนที่ทะนงตนให้ขาดใช้ ๑๑๐,๐๐๐ บาท และส่วนที่ควรขาดใช้ในตอนแรกเท่าใด ก็คงต้องใช้ตามนั้นด้วย

ตาม (คัมภีร์) มหาตันไต่ยว่า จั้วควายกินข้าวเหยียบข้าวเสียหายนอนแรก ไม่ว่า
ตอนข้าวยังเล็กลงหรือตอนจะปลูก ให้ตีราคาต้นละ ๕๐ เปย์ ฝิบ่านไปเลี้ยงให้หัดใช้๓ เพ้า

ผีเจ้าของพาไปเลี้ยง ให้ขดใช้ ๔ เท้า หากกินต้นข้าวเมื่อปานกลาง ให้ตีราคาคันละ ๒๐๐ เปี้ย ผีข้าพาไปเลี้ยง ให้ขดใช้ ๓ เท้า ผีเจ้าพาไปเลี้ยง ให้ขดใช้ค่า ๔ เท้า ผีกินต้นข้าวเมื่อออกรวง ให้ตีราคาคันละ ๕๐๐ เปี้ย ถ้าเจ้าของเลี้ยงงัวควายเอง ให้ขดใช้ ๕ เท้า งัวควายกินข้าวเมื่อเป็นเมล็ด (ข้าวมาน) เสียหายเท่าใดให้ใช้แทนเท่านั้น

มาตราหนึ่ง (๑) งัวควายกินข้าวและข้าวสรวงกัฏ ให้เจ้าของข้าวสรวงจับผูกไว้ แล้วบอกเจ้าของงัวควายให้มาเอากลับไป หากไม่มาเอาเป็นตายอย่างไร ย่ำว่าอะไรแก่เจ้าสรวงเจ้านา ผีเจ้าสรวงเจ้านาไม่ไปบอกเจ้าของงัวควาย สัตว์นั้นตาย ให้เจ้าสรวงเจ้านา ขดใช้ค่าสัตว์เต็มค่า แล้วให้เจ้าของงัวควายขดใช้ค่าของปลุกของข้าอันเสียหายนั้น ผีเจ้าสรวงเจ้านาพ้นทางสัตว์ตายยังที่นั้น ให้ขดใช้ค่าสัตว์เต็มค่า ผีสัตว์ไม่ตาย ให้ปฏิบัติตามใจเจ้าของงัวควาย ถ้าไม่ยอมเอาสัตว์นั้นกลับไป ก็ให้ตีราคาสัตว์ให้เจ้าสรวงเจ้านา ขดใช้ และมอบสัตว์ไว้ให้เจ้าสรวงเจ้านาใช้ ถ้าเจ้าของงัวควายต้องการสัตว์นั้นคืน ให้เจ้าสรวงเจ้านารักษาให้หาย ถ้าเจ้าของมาถามหาสัตว์ เจ้าสรวงเจ้านาไม่บอกความจริง กลับอำไว้ ให้ไหม้มน้ำเท่าราคาสัตว์ ถ้ามันขายสัตว์นั้นไป ถือว่ามันลักทรัพย์ ให้ไหม้ ๔ เท้า

มาตราหนึ่ง (๑) เป็ดไก่หมูหมากินข้าวนาข้าวสรวงท่านกัฏ ให้บอกกล่าวเจ้าของสัตว์ให้ผูกขังไว้ ถ้าบอก ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ยังไม่ผูกไม่ขังไว้ ถ้าเจ้าสรวงตีสัตว์ตาย ให้เจ้าของสัตว์และเจ้าสรวงกินสัตว์นั้นคนละครึ่ง ผีไม่ได้บอกกล่าวให้เจ้าของสัตว์ผูกขังสัตว์ไว้ เจ้านาเจ้าสรวงตีสัตว์ท่านตายก่อนแล้วจึงไปบอกท่าน ให้เจ้าสรวงใช้ค่าสัตว์นั้นเต็มค่า แล้วมอบสัตว์ที่ตายไว้ให้มัน ผีเจ้าสรวงเจ้านาตีสัตว์ท่านตายไม่บอกให้ท่านทราบ แล้วเอาสัตว์นั้นไปกินเสีย (จักก้วย ?) ถือว่ามันลักทรัพย์ ให้ไหม้ตามประเพณี

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดไล่งัวควายมาจากทุ่ง มีงัวควายของผู้อื่นติดตามด้วย ให้ไล่กลับไป ผีไม่ไล่กลับไป เจ้าของงัวควายตามมาทันที่กลางทางกัฏ มาทันที่คอกกัฏ ให้เจ้าของงัวควายเอาสัตว์คืนไป ไม่ต้องเสียค่าไถ่ และอย่าว่าอะไรแก่ผู้ต้อนสัตว์มา แต่ถ้ามันซ่อนมันอำสัตว์ไว้ หรือฆ่ากินขายกินกัฏ ถือว่าลักทรัพย์ ให้ไหม้ตามประเพณี ผีตั้งใจไล่งัวควายท่านมาพร้อมกับงัวควายมันกัฏ หรือถ้าสัตว์ติดตามถึงกลางทางสัตว์จะกลับคืนไป มันกลับไล่ต้อนไว้ไม่ให้กลับไปเข้าฝูง ภายหลังเจ้าของงัวควายตามมาทันกลางทาง ก็ถือว่า

มันลักทรัพย์ ให้ไหมตามประเพณี ฝีมือถึงบ้านมันไม่ซ่อนไม่อำ และบอกเพื่อนบ้านให้รู้
อย่าไหมมัน เพียงแต่ให้เจ้าของมารับจี้ควายกลับไปได้ ไม่ต้องเสียค่าไถ่

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดคิดโลภ อำไรนาที่ดินท่านไว้ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ฌียากจน
ให้ไหม ๕๒ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดขุดเหมืองผ่านที่นาของท่านโดยไม่บอกให้เจ้าของได้ทราบ
ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย อีกนัยหนึ่งให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบย

มาตราหนึ่ง (๑) ทำนาติดกัน ผู้หนึ่งชวนไปท่น้ำเข้านา มันไม่ยอมไปช่วย แต่
คอยขโมยน้ำจากนาท่าน หรือแอบขุดหนองน้ำท่าน เจ้านาเจ้าหนองได้ฆ่ามันตาย ก็เป็นอัน
สิ้นสุดกันไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้านา ฝีมือฆ่ามันก็ให้ไหม ๑,๑๐๐,๐๐๐ เบย (ฉบับนี้บอกต้องว่า
แสนหมื่นเบย)

มาตราหนึ่ง (๑) อุกอาจ (สหา) ชิงไรนาท่าน หรือไถดินนาท่านเสีย ให้ไหม
๒๒,๐๐๐ เบย ฌิเจ้านาตั้งข้อหาว่ากระทำผิดเสนา ทำให้ข้าคนลูกเมียจี้ควายตาย อย่า
ให้ว่าอะไรเลย เพราะกรรมเขาหมดสิ้น มันอย่างไรก็ต้องตายอยู่เอง

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดอุกอาจเผื่อ (คราด ?) ต้นข้าวท่านปลูกไว้เสียหายเท่าใด
ให้ชดใช้ค่าข้าวที่ปลูกเท่านั้น ส่วนความผิดที่มันเผือต้นข้าวท่านเสีย ให้ไหม ๕๒ เงิน
ผู้ใดถอนต้นข้าวทั้ง ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดอุกอาจขาดฝ่าย (ชิง ? ฝ่าย) ท่านเสียหาย พันหลักฝ่าย
มองฝ่าย ? (มอง-โดยปกติท่านหมายถึง กระตังคำข้าวชนิดที่อาศัยกำลังน้ำคำข้าว เรียก
ว่ามองน้ำ) ของท่านเสียหาย ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดใช้ดาบฟันที่อยู่ท่าน เป็นต้นว่าเรือน ให้ไหม ๑๑๐ เงิน
ฌิเอาพร้าฟันที่อยู่ เป็นต้นว่าเรือนท่าน ให้ไหม ๕๒ เงิน ฌิเอาไม้เท้าฟาดที่อยู่ท่าน ให้ไหม
๑๑,๐๐๐ เบย

มาตราหนึ่ง (๑) ทูบเรือนท่านเวลากลางคืนให้ไหม ๑๑๐ เงิน (ฉบับเส้าให้คัด
ผิดเป็น ๑,๑๐๐ เงิน) ฌิทูบเรือนท่านเวลากลางวัน ให้ไหม ๕๒ เงิน ฌิคัดรวบ้านท่านให้
เป็นช่องเพื่อจะพากันเข้าไปลักทรัพย์ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ฌิพื้นกระโต พะองต้นตาลท่าน

กิต ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เปีย ผู้ใดออกอาพ้นค้ำงว่ท่น ให้ไหมค้ำงละ ๒๒๐ เงิน ลัก
รอกก็เช่นเดียวกัน เพราะค้ำงว่นรูกษางว่ไวมน์ออกอาพ้นเสีย จึงให้ไหมราคาสูงเพราะ
เหตุนี้

ผู้ใดตีเฉลวบ้านอันท่นปักไว้ที่ใดกิต ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เปีย อีกนัยหนึ่ง ตี
เฉลวเครื่องหมายนา (แสดงอาณาเขตนา) หมายบ้าน หมายหนอง ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เปีย

กรณีเกลียดชังกัน แล้วเอาหน้าไม้ กงธนู โล่มาโล่ยิงไก่อิงนกถึงเรือนท่น ฆิไม่
ตกลงยินยอมกัน ให้ไหมเป็นกระบอก (เล่ม) ละ ๑๑,๐๐๐ เปีย ฆิไล่พ่นหมูป่นหมาถึงเรือน
ท่น ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เปีย

มาตราหนึ่ง (๑) ออกอาจอตาบ เอาพรว้า พ่นรวบ้านท่น ไม่ตั้งใจจะลักทรัพย์
ท่น ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เปีย ถ้าเพียงแต่ถอดตาบจากฝักเดินตามถนน ฆิตอาญาเมือง ให้
ไหม ๑๑๐ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดตัดต้นไม้ เสอบ้าน เสอเมืองเป็นเสนียด (ขี้ตบวง) พ่นเสอ
เรือนท่นเสียกิต เป็นการฆิตเสอบ้าน เสอเมืองเสอเรือน ให้หาเครื่องบูชาเสอเมืองเสอบ้าน
แล้วบูชาให้ถูกต้อง ฆิไม่เลี้ยงดูไม่บูชาเจ้าเรือนลูกเมียจว่ควายตาย ให้มันผู้ตักผู้พ่นน
ชดใช้ค่าทงสน อย่าไหมเลย ให้ชดใช้ค่าก็เท่ากับสินไหมในตัวแล้ว

ผู้ใดตัดไม้ล้มลอก (ฉบับนอตองเรียกไม้ยะ แต่ฉบับเสอให้ไม่บอกชื่อไม้) ที่
หวงห้ามให้ชดใช้ต้นละ ๕๒ เงิน ฆิตตัดต้นไม้ใหญ่พอทำคั่นหอกได้ ให้ไหม ๕๒ เงิน
ฆิตนเหมาะสำหรับใช้ราชการ (ถูกการเมือง) ให้ไหมต้นละ ๑๑๐ เงิน ผู้ใดตัดเถาพริก
(เครือพริก) ท่น ให้ไหมต้นละ ๒๒,๐๐๐ เปีย ตัดเถาพลุ ไหมเถาละ ๑๑,๐๐๐ เปีย
อีกนัยหนึ่ง ตัดเถาพริกเถาพลุ ท่นให้ไหมเถาละ ๒๓,๕๐๐ เปีย เป็นเงิน ๒๓ เงิน ฆิตตัดต้น
มะพร้าวต้นหมากต้นตาลต้นลานท่นกิต ให้ไหมต้นละ ๕๒ เงิน ลักหมากแห้งให้ไหม ๙
ทะลายดีราคาทะลายละ ๑๑.๐๐๐ เปีย ให้ไล่ค่าเป็นเปีย และให้ไหมเป็นแบบลักทรัพย์เถิด

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดปลุกพืช เป็นต้นว่าหมากไม้ชนิดใดกิต เจ้าของที่จะชิงเอา
ของปลุกไป ให้แบ่งของเป็น ๑๐ ส่วน ให้แก่เจ้าที่ส่วนหนึ่ง ให้แก่ผู้ปลุก ๙ ส่วน (ฉบับ
เสอให้ฆิตฆิตเป็นส่วนหนึ่ง) ตัดต้นกล้วยต้นอ้อยท่นตายไป ให้ไหมต้นละ ๑๑,๐๐๐ เปีย

ตัดสินรักที่หวงห้าม (ขั้วขวง) ให้ไหม้ตันละ ๑๑๐ เงิน ลักหลี่ หรือตีตายเสีย
กิด ๓ ราคาหุลละ ๑๑,๐๐๐ เบี้ย ให้ไหม้ ๓ เท่า เป็น ๓๓,๐๐๐ เบี้ย ลักกล้าข้าวทานไป
ปลูกทาน ให้ตีราคาข้าวตันละ ๒,๒๐๐ เบี้ย ให้ไหม้ ๑๐ เท่า เป็น ๒๒,๐๐๐ เบี้ย เพราะ
ข้าวเป็นของประเสริฐกว่าทุกสิ่งแล

ผู้ใดฟันหางจั่ว หรือหู ตา น่องจั่วทานเสีย ให้ไหม้ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย ฟันหางควาย
ให้ไหม้เช่นเดียวกัน

ผู้ใดผูกมัดท่านโดยไม่สมควร (ผูกท่านผิด) ให้ไหม้ค่าเส้นเชือก ๑๑๐ เงิน นาย
ตั้นผู้ไม่กินนาผูกมัดท่านโดยไม่สมควร ให้ไหม้ ๒๒๐ เงิน นายตั้นกินนาผูกมัดท่าน
ไม่สมควร ให้ไหม้ ๓๓๐ เงิน นายกว๋านผูกมัดท่านไม่สมควร ให้ไหม้ ๓๓๐ เงิน นายม้าผูก
มัดท่านไม่สมควร ให้ไหม้ ๕๕๐ เงิน นายข้างผูกมัดท่านไม่สมควร ให้ไหม้ ๑,๑๐๐ เงิน
(ฉบับเก่าให้เป็น ๑๑๐ เงิน และฉบับนอตองเป็น ๑๑,๐๐๐ เงิน) ถ้าคนผู้ที่เขาผูกมัดนั้น
มีความผิดจริง แต่ไม่ถึงขั้นจะผูกมัด ก็ให้ไหม้ครึ่งหนึ่งของอัตราที่กล่าวมาแล้ว

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ไม่มีศัไม่ควรถูกมัดท่านได้ (บ่ห่อนนับผูกท่านได้) ย่อมพึงพา
ให้ผู้มีศัมีกำลังผูกมัดท่าน เมื่อมาทราบว่าคุณนั้นไม่มีความผิด ก็ควรให้ผู้มีศัมีกำลังช่วย
เสียสินใช้ด้วย เพราะมันพึงความไม่พิจารณาให้ถึงผูกมัดท่าน ตนก็เข้าเป็นความตาม
ผู้ผิดด้วย

มาตราหนึ่ง (๑) ผูกมัดท่านไม่ได้ (ฉบับเก่าให้ว่า ผูกท่านก็ได้) ใส่ความ
(นาบโทษ) ท่านว่ามีความผิดใหญ่หลวง อาจทำให้ท่านฉิบหาย สูญเสียสมบัติก็ได้ เมื่อ
พิจารณาเห็นแล้วหาความผิดมิได้ ให้ไหม้ ๑๑๐ เงิน ตัดสินตีค่าสินใช้ตามความผิดที่เป็น
มาแล้วก็ให้เล็งดูสมบัติมากหรือน้อย สมบัติมากก็ให้ตัดสินอย่างหนัก สมบัติน้อยก็ให้
ตัดสินอย่างเบา อย่าให้คนทั้งหลายเอาแบบอย่าง

มาตราหนึ่ง (๑) ขั้วรัก (มัก-ในที่นี้คงหมายความว่า เป็นขู้) เมียเจ้าเมียขุน โทษ
ถึงประหารชีวิต เพราะรักเมียเจ้าเมียขุนแล หากไม่ฆ่ามันก็ให้ขายมันเอาค่าตัวมันทั้งสิน

มาตราหนึ่ง (๑) โพร่ข้าขุนก็ตรึงเมียท่าน ท่านได้ฆ่าแต่ไม่ตาย ฝียังสามารถ
รักษาให้หายได้ ให้เรียกสินใช้จากมัน ๓๓๐ เงิน ฝียากจนสินใช้ ๒๒๐ เงิน หรือ ๑๑๐ เงิน

ผิวกะเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ โทษควรถึงฆ่าตาย ไม่ควรตีราคาสินใช้ เพราะเป็นข้าของตน (ข้าตนบ่เพิงแต่งแล) ผิฆ่าผู้ขายตาย ให้ขายผู้หญิงให้แก่ตัวมันและเอาเข้าพระคลัง ผิไม่ฆ่าผู้ขาย ให้ตีราคาค่าผู้หญิงแบ่งครึ่งให้แก่ตัวไป (คงหมายความว่า ให้ข้าผู้เป็นชายชู้ชดใช้เงินจำนวนนั้น) ผิยังมีขู้ (ยังร้าย) หลายที ๒ ที ๓ ที มอบให้ตัวมันขายเมียมันเสีย ผิตัวไม่ขายเมีย แต่ฆ่าขายชู้ตาย เรียกว่ามันฆ่าคนตีตาย ให้ตีราคาขายชู้คนหนึ่งราคา ๓๓๐ เงิน ให้ชดใช้ ๔ คน

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้ามัก (คงแปลว่าเป็นขู้มากกว่าจะรักเมีย) เมียของข้าตน ให้ปล่อยข้าผู้ตัวให้เป็นไทยไป

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดเป็นสื่อขู้ให้แก่เมียท่าน ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ผิยากจน ให้ไหม ๕๒ เงิน อัน “สื่อขู้” นี้นี้ หมายความว่า มันพูดให้ผู้หญิงมาหาผู้ชายที่บ้านมัน อย่างหนึ่ง มันชวนผู้ชายไปอยู่ในที่โรงฐาน (ที่สังค) แล้วพาผู้หญิงไปให้อย่างหนึ่ง มอบเหล้ามอมยาเขาทั้งสอง เช่นนเรียกว่าสื่อขู้ให้แก่กัน ผิข้าผู้หญิงผู้ชายชอบกันมาก่อน (หากเป็นกันมีจ้มกันแต่ก่อน) ผู้ใช้ (คือมอมเหล้า) ไม่รู้ ก็ไม่เป็นเรื่อง “สื่อ” เพียงแต่ให้ส่งสอนมันเถิด แต่ถ้ารู้ว่าเขาทั้งสองรักกัน (มักกันเป็นกัน) มาก่อน มันไม่กลัวโทษกลัวผิด และเป็นสื่อคนหนึ่ง ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบย ผิมอมเหล้า ๒ ที ๓ ที ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย ผิเป็นเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ ให้ไหม ๑๐๐ บาทเงิน แต่ถ้ายากจน ให้ไหม ๕๒ เงิน มันเห็นแก่สินจ้างกินและสมาคมกับคนผิด ให้มันเสียสินใช้เพราะเหตุนี้

ลักษณะมิจอาจารย์ข้าเรามาตั้งนี้ ข้ามัก (รัก - แต่คงหมายถึงเป็นขู้) เมียข้า ให้ไหม ๕๒ เงิน ข้ามักเมียไทย ให้ไหม ๕๒ เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบย ถือนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ไหม ๑๑,๐๐๐ เบย (ฉบับเสื่อให้คัดผิดเป็น ๑,๐๐๐ เบย) นายตั้นไมกีนามักเมียท่าน ให้ไหม ๒๒๐ เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบย กุมกอดถือนม ๒ เต้านอกเสื่อ ให้ไหม ๔๔,๐๐๐ เบย ถือนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบย นายตั้นกีนนาหรือนายกว่านมักเมียท่าน ให้ไหม ๓๓๐ เงิน ถือนม ๒ เต้านอกเสื่อ ให้ไหม ๖๖,๐๐๐ เบย ถือนม ๒ เต้าในเสื่อ ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบย นายมักเมียท่าน ให้ไหม ๕๕๐ เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเสื่อ ให้ไหม ๕๕,๐๐๐ เบย

ถือนม ๒ เต้านอกเสื้อ ให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐ เปีย ถือนม ๒ เต้าในเสื้อ ให้ไหม ๕๕,๐๐๐ เปีย
 นายข้างมักเมียท่าน ให้ไหม ๑,๑๐๐ เงิน ถือนมเต้าหนึ่งนอกเสื้อ ให้ไหม ๑๑๐,๐๐๐
 เปีย ถือนม ๒ เต้านอกเสื้อ ให้ไหม ๒๒๐,๐๐๐ เปีย ถือนม ๒ เต้าในเสื้อ ให้ไหม
 ๑๑๐,๐๐๐ เปีย

มาตราหนึ่ง (๑) ตระกูลพระยาเสนาอมาตย์เจ้าเมืองกิติ มักเมียท่าน ให้ไหม
 ๓,๓๐๐ เงิน เจ้าหมื่นอินเมืองเล็กมักเมียท่าน ให้ไหม ๒,๒๐๐ เงิน ๘ เจ้าขุนมูลนาย
 ก็ให้ตัดสินตามประเพณีอันหนึ่งอันเภา เรียกสินใช้กรณีไต่หลังไต่นอนด้วยกันเป็นเกณฑ์
 ให้แบ่งส่วนลงแบบเดียวกับไพร่ผู้กระทำผิดนั้น

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าขุน นายข้าง นายม้า นายกว้าน นายตั้น กิติ ได้เมียท่าน
 มาเป็นเมีย ให้ไหมตามราคาสินใช้กรณีมักเมียนั้นนั้นเถิด ๘ ราคาสินไหมสินใช้ดังนี้
 เพื่อมิให้ผู้ใหญ่ดูหมิ่นผู้น้อย เมื่อจะตัดสินตราราคาสินใช้ให้พิจารณาจากความหนักเบา ผู้ตี
 หรือเจ็บใจ อนึ่งให้ดูค่านาที่เขาขุม (ศักดินา) ว่ามีเท่าใด ให้ตราราคาสินใช้ตามค่านา
 ของเขาว่าเป็นนายข้าง นายม้า บ้างก็เขื่อนายใหญ่ บ้างเป็นนายเล็ก บ้างผู้ตี บ้างเจ็บใจ
 ให้พิจารณาตามค่านาของเขาเพราะเหตุนี้

มาตราหนึ่ง (๑) เมียผู้ใดไปหาชู้ถึงเรือน ผู้ชายได้จับและกอด ไม่ได้นอนร่วม
 กัน ให้จับผ้าขาวดอกดอกไม้ไปขมาผู้ชู้ ๘ ผู้ชู้ไม่ยินยอม จะไหมให้จงได้ ก็ให้เขียน
 เมียนั้น ๒๐ ที ๓๓ ที แล้วจึงไหมตามกรณีอื่นไม่ได้นอนร่วมกันนั้นเถิด เพราะว่าหญิงมันเลว
 ไปหาชายถึงเรือน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดขำเราลูกหลานท่านตาย ให้มันร่วมกับผีนั้น ผีมันไม่ยอม
 ให้ไหม ๕๒ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ตามกฎหมายพม่า (คองยายี่ม่าน) ว่าด้วยลักษณะมักเมียท่าน
 ลูกหลานท่านกิติ หากผู้ชายมีเมียอยู่แล้ว ก็ให้ไหมตามประเพณีก่อน ส่วนที่ผู้หญิงรู้ว่า
 มีเมียแล้วยังเป็นชู้ให้พัน (ปาด) หัวพันหูเสีย ให้ปรากฏว่าเป็นหญิงเลวแย่งชู้ท่าน ผีมันไม่
 ให้ตัดหัวพันหัวก็ให้ไหมค่าหูข้างละ ๕๒ เงิน หรือ ๑๑๐ เงิน ค่าหัว ๕๒ เงิน พิจารณา
 ตามผู้มียศและเจ็บใจเถิด ขอนอยู่นอกกฎหมายมัยราย

ลักษณะผู้หญิง ๒๐ จำพวก มีดังนี้ มาตุรปิตุรภิตา ปิตุรภิตา มาตุรภิตา
 ภาตุรภิตา ภาคินิภิตา ญาตริภิตา โคตตริภิตา ปญจสหสมฺมิกรรภิตา เป็นผู้หญิง
 ๔ จำพวกก่อน ธนิกิตา สนทวาสนี สหกตติกา โภควาสนี อรภตฺต จุมมิตวาสนี
 อรภตฺตปานิ กุมุมการิ มุหุตติกา ถาหาตา ทาสกริยา สามีกา สปริทณทา บริโภควาสนี
 เป็นเมีย ๑๒ จำพวกแล รวมทงสนเป็นหญิง ๒๐ จำพวก จากผู้หญิง ๒๐ จำพวกชายใด
 เล่นชู้ด้วยเมีย ๑๒ จำพวก ผู้ใดก็ดี มีจนาจารขึ้นภณฺทไทย (คงคิดผิดจากทัณฑภณฺท) คือ
 สิ้นไหม ๑๑๐ เงิน ก็ตกแก่ชายผู้นั้น ชายใดกระทำให้จนาจารเป็นชู้กับเมีย ๑๒ จำพวก
 ผู้ใดคนหนึ่ง ถูกองค์มีจนาจารเป็นการผู้หญิงผู้ชายแท้ ตามกฎหมาย (คง) ตีราคาความผิด
 ให้ไหมเท่าใด ก็ให้ลดลงครึ่งหนึ่งสำหรับภณฺทสิ้นไหมแก่ผู้มีชู้รักผู้หญิง ๔ จำพวกนั้นคือ
 ให้ไหม ๕๒ เงิน และภณฺทที่ได้กับสัตว์เดรัจฉานคือ วัว ควาย และม้าเท่านั้น ให้ตั้ง
 สิ้นไหมครึ่งหนึ่งของหญิง ๔ จำพวก กล่าวคือ ไหมเพียง ๒๓ เงิน

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดได้เมียมาอยู่ในบ้าน พ่อแม่ผู้หญิงก็ตกแต่งขายลูกให้มาอยู่
 เรือนผัวตามประเพณี ลูกสาวหรือหลานสาวมีส่อหมอน และผู้เถาผู้แสร้งเห็น ภายหลังเมื่อชัง
 ไม่สงเคราะห์กรุณาเลี้ยงดู ไม่นับเป็นลูกเป็นเมียทั้งไปมีเมียใหม่ ให้เอาลูกสาวคืนได้เปล่าๆ
 ผิดตัวตายจาก เมียมันรักพ่อแม่พี่น้องเรือนเดิม (เรือนหลัง) และพ่อแม่พี่น้องผู้หญิงให้ส่อหมอน
 ผู้เถาผู้แสร้งมาติดต่อกับคืนค่าหญิงแก่พี่น้องผู้ชายครึ่งหนึ่งเถิด แล้วให้ผู้หญิงกลับไปอยู่กับพ่อ
 แม่พี่น้องมันดั้งเดิม

ผู้ใดวิตน้าในหลุมหนองย่านานาท่าน เพื่อหาปลาตกโชทอดแหในเวลากลางคืน
 ให้ใช้เงินค่าแห ๆ ละ ๕๕,๐๐๐ เบี้ย ถ้าคนเผือก (น้ำวเผือก) ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย
 ลักลอบวิตลิกฯ หนองท่านเสีย ปลาไม่อ่อนเปลี้ย ให้ไหม ๒๒,๐๐๐ เบี้ย ปลาอ่อนเปลี้ย
 ให้ไหม ๓๓,๐๐๐ เบี้ย ให้คิดค่าโชหลังละชีกเงิน เบ็ดหลังละหวนเงิน (หวนเท่ากับหนึ่ง)
 ผิมนไม่มีโช แต่ใช้เครื่องมืออื่นหาปลาที่ในนา หรือหนองน้ำ ท่านคิดค่าปลาพันน้ำละ ๒
 เงิน (น้ำหนักพันเท่ากับ ๑.๒ กิโลกรัม) ให้คิดทุกพันน้ำเสมือนมันลักทรัพย์ อย่าไหมมันเลย

ผู้ใดใส่แพล่องน้ำมาชนฝ่ายท่านทะเลุ้งเสีย ให้มันสร้างขดใช้ ถ้าสร้างขดใช้
 ไม่ได้ให้ตีราคาฝ่ายใหญ่ ๑๑๐ เงิน ฝ่ายเล็ก ๕๒ เงิน ผู้ใดล่องเรือแพใหญ่ถ่อพายไม้ไหว

จนชนฝ่ายท่านทะเลเสียงาน ให้มันสร้างชดใช้ไม่ได้ ให้คิดราคาฝ่ายใหญ่ ๕๒ เงิน ฝ่ายเล็ก ๒๓ เงิน เพราะเกินกำลังมันถ่อพายไม่ไหว

ผู้ใดออกอาจทำให้หอบุชาฝ่ายเสียหาย ผิดผีฝ่าย ฝ่ายทะเลพังเสีย ให้สร้างหอบุชาฝ่ายขึ้นดังเดิม แล้วให้มันจัดเครื่องพลีกรรมบูชาให้ถูกต้อง แล้วให้มันสร้างฝ่ายขึ้นให้เหมือนเดิม ผีมันสร้างฝ่ายไม่ได้ ให้มันจัดการเลี้ยงดูผู้คนที่มาสร้างฝ่ายนั้นจนกระทั่งแล้วเสร็จ ผีมันไม่ยอมเลี้ยงดู ให้เอาเงินจากมัน ๕๐ เงินมาจ่ายเลี้ยงคนทั้งปวง ผีมันไม่ยอมสร้างหอบุชา ไม่ยอมจัดหาเครื่องบูชา แต่จะขอสร้างฝ่ายให้เหมือนเดิม อ้ายยอมให้มันสร้างถึงว่ามันเป็นผู้ก่อสร้างก็จะไม่นั่นคง เพราะเหตุผิดผีหอบุชา ให้มันหาเครื่องพลีกรรมบูชาให้จงได้ก่อน แล้วจึงให้มันสร้างฝ่าย ผีไม่ยอมจัดหาเครื่องบูชาฝ่าย ก็ไม่ยอมให้สร้างฝ่าย ให้คิดราคาฝ่ายใหญ่ ๓๐ เงิน ฝ่ายเล็ก ๑๐๐ เงิน

ผู้ใดปักเฉลวในที่ไม่ควรปัก ให้ไหม ๕๒ เงิน ผู้ใดตีเฉลวหมายนาท่านเสียหาย (คงหมายความว่า เฉลวเครื่องหมายแสดงเขตนา) ให้ตีราคาเฉลวอันละ ๑๐ เงิน ไหม ๔ เท่า ผู้ใดตีเฉลวอันท่านแรกนาแรกสวนเสียหาย (ในที่นี้คงเป็นเฉลวประกอบพิธี) ให้หาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสนา เสอสวนก่อน ส่วนที่ออกอาจให้ไหม ๑๐๐ เงิน

ผู้ใดตีเครื่องหลากนาท่านทั้ง สิ่งสัตว์ลงกินข้าวเสียหายเท่าใด ให้มันชดใช้เท่านั้น ส่วนที่ออกอาจตีเครื่องหลากนาท่านทั้ง ให้ไหม ๑๐๐ เงิน ผียากจน ให้ไหม ๕๒ เงิน

ผู้ใดขี้ใส่ข้าวแรกท่านตั้งแต่ตอนหัวนกล้ำไปจนถึงตอนจะย้ายปลุกจะเก็บเกี่ยว ให้มันหาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาขวัญข้าวและเสนา ผีเพียงแต่เขี้ยวไม่ได้ขี้ ให้มันหาไก่คู่หนึ่ง เหล้าขวดหนึ่ง (พวงหนึ่ง) เทียนคู่หนึ่ง ข้าวตอกดอกไม้ บูชาเสนา ถ้าถึงตอนเกี่ยวข้าวแล้วอย่าว่าอะไรเถิด ผู้ใดเขี้ยวใส่ฟ่อนข้าวท่าน (เพ้าข้าว) ให้หาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสนาขวัญข้าว ส่วนที่ออกอาจขี้ใส่ข้าว ให้ไหม ๑๐๐ เงิน เพราะว่าข้าวเป็นของวิเศษเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย

ผู้ใดเลี้ยงงัวควายให้ลงกินข้าวกล้ำเมื่อจะหว่าน ให้จับงัวควายนั่นไว้ รอให้เจ้าของงัวควายหว่านกล้ำแทนดังเดิมแล้วจึงส่งงัวควายคืนให้ไป ผีงัวควายกินข้าวเมื่อตอน

จะย้ายไปปลูกให้เจ้าของจัวควายหากล้ามาขตใช้แทน ผิดตั้งใจจัวควายลงกินกล้าข้าวท่าน ให้หากล้าข้าวมาขตใช้ แล้วให้เจ้าของข้าวตีสัตว์แล้วปล่อยไป ผิดไม่ยอมให้ตีสัตว์ ให้ไหม ๕๒ เงิน เป็นส่วนที่ออกอาจตั้งใจจัวควายลงกินกล้าข้าวท่าน ผิดจัวควายมีจำนวนมาก ดูแลไม่ไหว บังเอิญไปกินข้าวกล้าท่านเสียหายเท่าใดให้เจ้าของจัวควายใช้เท่านั้น อย่าตืออย่าไหมเลย ผิดกินข้าวเมื่อตอนจะปลูกเสียหายเท่าใด ให้เจ้าของจัวควายหาพันธุ์ข้าวอย่างเดียวกันมาปลูกขตใช้ ผิดต้นข้าวล้มไม่ถึงเสียหาย ให้เจ้าของจัวควายปลูกขึ้นใหม่เหมือนเดิม ผิดตั้งใจไล่สัตว์ลงกินข้าวกล้า ให้หาข้าวกล้ามาแทน แล้วให้ตีสัตว์นั้น และปล่อยตัวไป ถ้าไม่ยอมให้ตี ต้องไหม ๕๒ เงิน จัวควายลงกินข้าวเมื่อต้นแก่เสียหายเท่าใดให้ใช้เท่านั้น ผิดตั้งใจไล่สัตว์ลงกินข้าวท่าน ให้ขตใช้ ๒ เท่า อย่าตี อย่าไหมเถิด ผิดจัวควายกินเพื่อนข้าวท่านให้ขตใช้ ๒ เท่า ตัดสินดังนี้ ตามคำสมมติราชเจ้า ถ้าตามพระยามูลตันไตรยเจ้าแล้ว หากกินยามข้าวจ๊กออก ตีราคาถอละ ๕๐ เปຍ เมื่อเที่ยงคืน (ต้นตั้งอยู่ใต้) ตีราคาถอละ ๑๐๐ เปຍ เมื่อข้าวเริ่มเป็นเมล็ด (ผู้ฆ่าน) ตีราคาถอละ ๒๕๐ เปຍ เมื่อข้าวเป็นรวง ตีราคาถอละ ๕๐๐ เปຍ ตัดสินดังนี้ ในวันครึ่งกระหนนแล

ผู้ใดลักกล้าข้าวท่าน ตีราคาก้ามือละ ๑ เงิน ให้ขตใช้ทุกก้ามือ อย่าไหมเลย เรื่องลักกล้าข้าวนี้ว่าแตกต่างกับลักทรัพย์อื่น ผู้ใดเกี่ยวต้นข้าว พันต้นข้าวท่านทั้ง ให้ตีราคาถอละ ๒ เงิน คิดทุกกอ แต่อย่าไหม ผิดลักรวงข้าวท่านให้ตีราคารวงละเพื่องเงิน คิดทุกรวง แต่อย่าไหม ผู้ใดเผาเพื่อนข้าวท่านเสียหาย ให้ตีราคาข้าวเพื่อนละ ๒ เงิน คิดทุกเพื่อน แต่อย่าไหม ผู้ใดลักข้าวเป็นเมล็ด ท่านให้ตีราคาหาบละ ๒ เงิน ไหม ๔ เท่า ลักฟางที่ท่านมัดกองเข้าไว้ ให้ตีราคามัดละเพื่องเงิน ให้ใช้ ๙ เท่า

ผู้ใดหามศพลงในนาท่านระหว่างเวลาหว่านกล้าไปจนถึงเวลาจะเกี่ยวข้าว ให้มอบข้าวนี้ให้แก่เจ้าของศพ แล้วให้เจ้าของศพขตใช้ข้าวนี้ และให้จัดเครื่องขอมมาเจ้าของนา ประกอบด้วยเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๔ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ ผิหามศพลงในนาข้าวแรก ก็ให้มอบนาอันไว้แก่เจ้าของศพ ให้เจ้าของศพขตใช้ข้าวโร่นั้น ๒ เท่า แล้วให้หาหมูตัวหนึ่งขนาดตีนเตี้ยก้ามือ เหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่ เทียน ๔ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มอบให้เจ้าของนาบูชาเสื่อนาขวัญข้าว ผู้ใดเอาผีดิบ (คงหมายถึงศพที่ตายใหม่ๆ) มาฝัง

มาตกลงในนาที่ยังให้ผลอยู่ทุกปี ก็ให้เจ้าของศพนันเผาเสีย แล้วให้หาเหล่า ๒ ไห โถ ๒ คู่ ข้าวตอกดอกไม้ ขอบมาเจ้าของนา ผู้ใดเอาศพนมาเผาที่นาท่าน ให้มันเผาเสียให้ สิ้นซากแล้วหาเหล่า ๒ ไห โถ ๒ คู่ เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ ขอบมาเจ้าของนาเถิด

ผู้ใดขุดทำลายแทนนาท่าน (แทน = แยกจากฝ่ายเข้าคลองหรือเหมือง = คู หรือ คันคู) ผีใหญ่ ให้ไหม ๕๒ เงิน ผีเล็กให้ไหม ๑๑ เงิน

ผู้ใดทำนาขุมท่าน เจ้าของนาขุมเรียกเอาค่านาเมื่อเวลาข้าวต้นตั้งมั่นคงขนาดปลูกได้ไม่ขาด เอาค่านาครึ่งหนึ่ง เมื่อข้าวสุกจึงมาเก็บอีกให้ครบ ผีเจ้าของนาขุมเรียกค่านา ได้ครบภายในครั้งที่ ๒ ที่ ๓ อย่าว่าอะไรเถิด ผีทวงถาม ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง ยังชำระไม่ครบ ให้เจ้าของนาขุมยึดเอาข้าวให้คุ้มค่านา แล้วอย่ายอมให้ทำนาต่อไป ผู้ใดทำนาขุมของท่าน ไม่ทั่วถึง ให้ส่งคืนแก่เจ้าของ อย่าสืบช่วงให้ผู้อื่นทำนา ผีสืบช่วงให้ผู้อื่นไป ให้เอานาคิน ๕ ทงหมด

ผู้ใดทำนาของท่าน ให้ค่านาครบทุกปีไม่ล่าช้า ผู้อื่นจะไปเพิ่มค่าเช่าให้แก่เจ้าของนาขุมเพื่อแย่งนาไปทำผู้ทำอยู่ก่อน อย่าปล่อยให้เจ้าของนาตัดสินใจ ถ้าหากปล่อยไป ผู้มีมีย่อมจะไปขึ้นราคาค่าเช่าแก่เจ้าของนา ถ้าหากขณะนี้จะเอานานั้นไปทำ จิตว่าไม่ชอบธรรม

ผู้ใดทำนาท่าน ทุ่งนาบางส่วน หรือทั้งหมดให้ร้างโดยไม่มีเหตุผล และไม่บอก ให้เจ้าของนาทราบ เมื่อเจ้าของนาไปทวงค่านา มันจึงบอกว่าปล่อยนาทิ้งไว้ ก็ต้องบังคับ ให้มันใช้ค่านาให้จงได้ แล้วเรียกนาคินเสียเถิด

ผู้ใดถางนาซึ่งรกร้างเป็นป่าขนาดต้องใช้ขวานฟันต้นไม้ ให้ทำนา ๗ ปีจึงเอาค่า ครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๒ ปี ต่อจากนั้นจึงคิดค่าเต็มราคา ภายหลังมาเจ้าของนาจะเรียกนาคิน อย่าปล่อยให้ เพราะว่ามันกลายเป็นป่าไปแล้ว ถ้ามันไม่อดสาเหแล้วอาจให้เป็นนาดี เจ้าของ ก็จะได้ค่านาเลย ฝันร้างเป็นป่าอ้อป่าแขมรกรมาก ผู้ใดถางให้เป็นนาดี หลังจาก ๓ ปี จึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่ง เป็นเวลา ๗ ปี ต่อไปจึงเสียเต็มค่า เจ้าของนาจะเรียกนาคิน อย่าให้ผู้ถางยอมฝันร้างเป็นป่าหญารกรมาก ให้ทำนา ๒ ปี แล้วจึงเสียค่าเช่าครึ่งหนึ่ง เป็นเวลา ๕ ปี แล้วจึงคิดเต็มราคา เจ้าของนาจะเรียกนาคิน ต้องให้ผู้ถางทำนาครบ ๑๐ ปีก่อน จึงจะ เรียกคืนไปได้ ถ้าเจ้าของนาจะให้ผู้อื่นทำ ผู้ถางอย่ายอมปล่อยให้ ที่กล่าวมานี้ว่าด้วยนา

อาศัยน้ำฝน ฝึเป็นนาอาศัยน้ำจากเหมืองฝายหรือกังหันตักน้ำ (หลุก) กว่าจะทำนาได้ต้อง
ลำบากมาก กรณีเช่นนี้ทำนา ๑๐ ปี แล้วจึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี เสียเต็มราคา
เป็นเวลา ๔ ปี ฝึนาร้างเป็นป่าแถมเลาครกนั้ ให้ทำนา ๕ ปี แล้วจึงให้ค่าเช่าครึ่งหนึ่ง
เป็นเวลา ๒ ปี ต่อจากนั้นจึงคิดเต็มราคาทุกปี ฝึนาร้างเป็นป่าหญ้ารกนั้ ๒ ปี ๔ ปี อย่า
เพ็งคิดค่าเช่า หลังจากนั้นจึงคิดเต็มราคาทุกปี ที่กล่าวนี้ว่าด้วยอาศัยน้ำเหมืองน้ำฝายแล

ผู้ใดทำนาทำนแต่เดิมมาได้ข้าวมากมาย ต่อมาฉิบหายเสียบ้าง สามารถทำได้
เท่าใดให้ทำเท่านี้ ที่เหลือทำไม่ไหวให้คืนให้แก่เจ้าของนาขุม อย่าหวงนาท่านเอาไว้
ให้ทิ้งร้าง ถ้าหวงนาท่านไว้จนรกร้าง ให้เสียค่าเช่า ๒ เท่า ผู้ใดมีโรคประจำตัวทำนาไม่
ได้ หรือรับราชการมากไม่มีเวลาอยู่ทำนา ได้แต่ให้ผู้อื่นอยู่ทำนาไม่เป็นทำไม่ไหว จึง
ทิ้งนาให้รกร้างไปบางส่วน เจ้าของนามาทวงถามค่านา ก็อ้างว่าปีนั้นข้าวไม่คืนาร้างเสียบ้าง
และขอลดค่านา ให้พิจารณาตุหาค ๒ ปี ๓ ปี แล้วก็ยังอ้างอย่างเดียวกันนี้ ให้ทอดถอนเสีย
อย่าให้ทำนาต่อไป ผู้ใดขอทำนาท่านและได้ทำนาแล้ว เวลาเจ้าของนามีงานรีบด่วน ทำ
ไม่ทัน เจ้าของนามาขอให้มันช่วย มันไม่ไปช่วย อ้างว่าติดงานอื่น ครั้นเจ้าของนามาทวง
ถามค่านา มันก็ไม่รกันบื้อ กล่าวคือ ไม่ต้อนรับด้วยข้าวเหล้ามากพลุ ค่านาก็ให้คราวละ
เล็กละน้อย โกหกผิดเพี้ยน เช่นนี้อ่าให้มันทำนาต่อไปเลย

ผู้ใดทำนาทำน มันล้มคั้มนาเสียให้แปลงน้อยเป็นแปลงใหญ่กว้าง เมื่อปลูกข้าว
ได้ข้าวมากกว่าปีก่อน ๆ คือล้มคั้มนาให้เป็นแปลงใหญ่เพื่อเจ้าของนา หากเป็นเสนียด (ขัด)
ก็ตกแก่ผู้ล้มคั้มนา ไม่ตกแก่เจ้าของนา เพราะเจ้าของนาไม่ได้มอบหมายให้มันล้มคั้มนา
ค่านาก็ควรลดหย่อนให้มัน เพราะมันทำคุณไม่กลัวความตายไม่กลัวเสนียด จึงล้มคั้มนาให้
เมื่อมันเลิกทำนา ผู้อื่นมาทำต่อ จึงให้เจ้าของนาขึ้นค่านาตามสมควรเถิด

ผู้ใดทำนาทำนแปลงใหญ่แปลงยาวมาก มันกลับคั้นแปลงหนึ่งเป็น ๒ แปลง ๓
แปลง และได้ข้าวไม่เท่าเดิม เจ้าของนาไปทวงถามค่านา มันได้ข้าววัน้อยลงจึงลดค่านา
ให้เรียกค่านาเท่าเดิมอย่าให้ลด ถ้ามันไม่ทำนานั้นต่อไป ให้มันล้มคั้นาลงให้เหมือนเดิม
ให้จึงได้ แม้ว่ามันตายไปก่อน ก็ให้ลูกเมียที่ยังอยู่ล้มคั้มนาให้ ฝึเขาหากำลังที่จะล้มคั้มนา
ลงมิได้ ก็ให้หาหมูตัวหนึ่งขนาดตั้นเต็มกำมือ เหล้า ๓ ไห ไก่ ข้าวตอกดอกไม้ ไปจ้างผู้อื่น

ล้มคันทนาให้ อย่าให้นาเจ้าของนาชุมเสียหาย แม้นมันมาขอทำนานน้อย่างเดิม เจ้าของ
นาก็ให้มันทำนาดังเดิม ค่านาก็อย่าเรียกเพิ่ม แม้จะเป็นเสนียดก็เป็นกับผู้คนคันทนาเอง

ผู้ใดทำนาทำน แล้วทั้งนาทั้งหมตรกร้างเสียด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม ต่อมา
ข้าวเรือเกิดขึ้นในนาเหล่านั้น เก็บเกี่ยวข้าวได้เกิน ๑๐ หาบขึ้นไป ให้แบ่งค่านาเดิมเป็น ๓
ส่วน จ่ายให้เจ้าของนาส่วนหนึ่ง มิฉะนั้นก็ให้แบ่งค่านาเป็น ๕ ส่วน จ่ายให้เจ้าของนาส่วน
หนึ่ง ๘ ได้ข้าวไม่น้อยกว่า ๑๐ หาบ ให้มันแสดงความรักนับถือเจ้าของนาตามสมควรเถิด
เพราะมันยังกินข้าวในนาของท่านอยู่

ผู้ใดหานาทำกินไม่ได้ กำลังมันก็ไม่มี ได้แต่ไปย่ำปลูกข้าวที่ข้างเหมืองข้างนา
ท่านภายนอกก็ ดีนาเดิมมันทำด้วยนาเหมืองฝายหรือกังหันตักน้ำ (หลุก) ให้มันช่วยสร้าง
ทำด้วยตามกำลัง ฝีมือไม่ช่วยสร้างทำ ค่านาเดิมนั้นเป็นเท่าใด ให้มันช่วยส่วนหนึ่งใน
เจ็ดส่วน มิฉะนั้นก็ให้แบ่งเป็น ๔ ส่วน ให้มันช่วยส่วนหนึ่ง เพราะเหตุออกอาจ มัน
ได้กินเพราะนาท่าน ที่กล่าวนี้ว่าด้วยกรณีได้ข้าวเกิน ๕ หาบ ก็ให้มันช่วยโดยหาของฝาก
ให้ตามกำลัง อย่ากำหนดขนาดว่ามากน้อยเท่าใด ฝีมือไม่ช่วยสร้างทำ อย่าให้มันทำนาเลย
ดีนาเดิมนั้นอาศัยน้ำฝน อย่าว่าอะไรแก่มันเถิด

ดีทำนาแบ่งข้าวกัน ให้เจ้าของนาได้ค่านาไปก่อน (ฉบับเก่าให้ว่า ผู้ค่านาแก้ค่า
ทั้งหมด ฉบับออกทองว่า หื้อผู้เค้าเจ้าของนาแก้ค่านับเลียง) พันธุ์ข้าวของผู้ใดให้ได้คืนไป
ก่อน ที่เหลือจึงแบ่งกันตามที่ตกลงกันไว้เถิด

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าขุนหรือผู้ใดก็ดี ทำนาอาศัยน้ำฝน หรือน้ำเหมืองฝายก็ดี
หากทำนาไม่เป็นหรือไม่กระเหม็ดกระแหม่ (บ่ขีบ่ข้าง) ทำไม่หมดทั้งให้กร้างเสียบางส่วน
ก็ดี มันอ้างว่าข้าวไม่ดีขอลดค่านาลง ให้ผ่อนให้ ๓ ปี ถ้ามันยังพูดอยู่อย่างเดิม ค่านาก็
อย่าลดให้ และนาก็อย่าให้มันทำ

ผู้ใดชุมนากินไ้ราชการประการใด นานนั้นหากเป็นนาชุมการเมืองมาแต่
โบราณ เจ้าชุมท้าวพระยาผู้ใหญ่ได้ทำหนังสือแจ้งไว้ (คาคหนังสือพื้นแพแท้) เจ้าชุมเข้าใจ
ว่า นาชุมนั้นเป็นนาชุมของตนเอง มันเอาไปทำนาแก่พระธรรมพระสงฆ์ ใช้ไม่ได้ (บ่ขึ้น
= ไม่ขึ้น) ให้ได้แต่เพียงค่านา เพราะว่ามันไม่ใช้ของตน ที่แท้เป็นนาชุมราชการมา

แต่โบราณ ครั้นเมื่อเจ้าชุมตาย พี่น้องลูกหลานของมันจะเอาไร่นานี้ไปเป็นของเขา โดย
อ้างว่านานนี้เป็นนามมาแต่โบราณชั่วปู่ย่าพ่อแม่ตน เช่นนี้มีได้ ผู้ใดได้ตำแหน่งราชการ
นั้น (เอาการเมืองนั้นได้) ก็อาจเอานานนี้ออกขุมกินได้ตามนั้น ถ้ามันไม่ขุมกินก็ดี หรือตาย
เสียก็ดี นาก็กลับคืนมาที่เดิม เพราะวัตถุสิ่งใดก็ตาม อันเกี่ยวเนื่องกับแผ่นดินท้าวพระยา
หากเป็นของขุมการเมืองแต่โบราณ จะให้ลดน้อยขาดไปจากเดิมไม่ได้ และของทั้งหลาย
มี ๒ ประเภท ประเภท ๑ ว่าถาวรปทัตโลก ได้แก่ของบริโภคอันมั่นคงเคลื่อนย้ายไม่ได้
ไม่ควรให้ลดน้อยจากเดิม แม้ผู้ขุมมันตายจะส่งไว้ให้พี่น้องลูกเมียญาติผู้ใด ถ้าหากควร
เป็นของราชการไม่ควรให้ได้ไป ได้แก่ไร่นา ป่ายางสร้างที่ อันเป็นของขุมกับราชการนั้น
แท้แล อีกประเภท ๑ ว่า สกกัตตโลก ได้แก่ผ้าเสื่อเงินทองแก้วแหวนขางม้าข้าวหญิงขาย
จิวควาย เหล่านี้นั้นของไปกับตัว นอกจากนั้นมะพร้าว ตาล หมาก พลุ ซึ่งมันได้ปลูก
สร้างในที่ขุมการบ้านการเมืองก็ดี มันจะให้ทานวัตถุเหล่านั้นแก่พระธรรมพระสงฆ์ หรือส่ง
ไว้ให้แก่ญาติพี่น้อง ก็ให้ได้ (ขืน=ขุ่น) เพราะว่ามันสร้างทำขึ้นเป็นวัตถุของมันเอง

มาตราหนึ่ง (๑) มีบ้านช่องที่ มันหากไปแผ้วถางป่ายางเป็นบ้าน ไม่ได้เป็นที่
ขุมของผู้ใด และไม่มีผู้ใดให้เป็นป่ายางในราชการมาก่อน หากมันปรารถนาจะให้
ทานกับวัดวาอารามที่ใดก็ได้ ให้ถามท้าวพระยาผู้กินบ้านเมืองที่นั้นก่อน จึงอุทิศให้ได้แล
เพราะแผ่นดินทั้งหมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์

ไร่นาที่ดินที่ใดเป็นที่ขุมราชการ ผู้ใดขอจากท้าวพระยาองค์เป็นปถวิสระ
ผู้นั้นอาจหยาดน้ำให้ทานหรือขายกินก็ได้ทำได้ มิฉะนั้นไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนมูลนาย
จะให้อะไรใครก็ได้ วัตถุเหล่านั้นอาจมีวิญญาณ หรือไม่มีวิญญาณ เจ้าของวัตถุอาจขาย
หรือแลกเปลี่ยนก็ได้ทำได้จึงดีแล มิฉะนั้นก็จะไม่ดีแล

มาตราหนึ่ง (๑) เจ้าขุนไปทวงถามค่านา ถ้าหากเป็นเวลาค่าขวดกาล ให้ผู้
ทำนานั้นชวนให้นอนค่าง ฦๅไม่ยอมนอนค่างให้ผู้ทำนาไปส่ง ฦๅไม่ไปส่งจะเป็นอันตราย
ตามทางไว้รู้ในมันผู้ทำนา? ฦๅว่าเขาไปกันหลายคน จะขอกลับให้ได้ และห้ามไม่ให้ไป
ส่ง ให้ผู้ทำนาให้หอกดาบเขาไป หากเขาไปเป็นอันตรายตามทางเป็นอันเสร็จสิ้นกัน ผู้
ทำนาไม่มีความผิด

มาตราหนึ่ง (๑) คน ๒ คนชวนกันเข้าป่า ไปพบเสือ หมี หมู สัตว์นั้นเข้ากัด
 ผู้ ๑ อีกผู้หนึ่งพอจะช่วยกันได้แต่ไม่ช่วย ปล่อยัวให้ตาย ให้ช่วยใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง
 (ฉบับนี้บอกว่า ให้ผู้ลงมือชวนก่อนชดใช้ค่า) แล้วให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพให้ ผิดต่างคน
 ต่างชวนกันไป เสือ หมี หมู หมา งูกัดตาย อย่าว่าอะไรกับผู้ที่ยั้งรออยู่ ผิดชวนกันไปล่า
 เสือหมีหมูหมาสัตว์ใด ๆ กัด ผู้ ๑ บาดเจ็บไม่ถึงตาย อย่าให้คนอื่นละทิ้งผู้บาดเจ็บ ให้
 ช่วยกันรักษาให้หาย ผิดสัตว์ตัวนั้นมาให้ผู้เจ็บไปครึ่งตัว ให้แก่เขาทั้งหลายครึ่งตัว

ผู้ ๑ เป็นผู้ร้ายชักชวนคนดีไปขโมยของท่าน เจ้าของได้ฆ่าคนดีตาย ให้ผู้ร้าย
 ชดใช้ค่าคนดี ๒๕๐ เงิน ไหม ๒ คน รวมเป็น ๗๕๐ เงิน ผิดเจ้าของฆ่าผู้ร้ายตาย อย่าว่า
 อะไรกับคนดี ส่วนโทษที่มันไปลักทรัพย์ด้วยนั้นให้ตัดสินตามกฎหมายบ้านเมืองเถิด

ผู้ ๑ บังคับให้ท่านขึ้นต้นไม้จนตกตาย ให้ผู้บังคับชดใช้ค่า ๒๕๐ เงิน แล้ว
 ให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพ

ผู้ใดชวนท่านไปโค่นไม้ไผ่ ไม่ตั้งใจจะให้ไม้ล้มทับเผอิญไม้ล้มทับตาย ให้ผู้
 ชวนชดใช้ค่า ๒๕๐ เงิน อย่าไหม แล้วให้ช่วยลูกเมียผู้ตายเผาศพ ผิดไม้ล้มไปไม่บอก
 กล่าวตั้งใจจะให้ทับท่านตาย ให้ชดใช้คนหนึ่ง ไหม ๒ คน เป็น ๗๕๐ เงิน ฐานหนึ่งหรือ
 ๙๙๐ เงิน ผิดไม่เจตนาแต่ถูกหิวแตก ให้ผู้ชวนชดใช้ค่าน้ำนมรักษา ๑๑๐ เงิน แล้วให้
 หาเหล้าให้ ไก่คู่ ผูกมือเรียกขวัญมัน ผิดหักเคี้ยวลูกวัววัวค้ำให้ช่วยกันรักษา ค่ายาเท่าใด
 ให้ผู้วานเสีย เมื่อรักษาหายแล้ว ให้หาหมูตัวหนึ่ง เหล้าให้ ไก่คู่ เรียกขวัญมัน ผิดตั้งใจ
 ให้ทับหัวแตก ให้ไหม ๒๕๐ เงิน ผิดหักเคี้ยวลูกวัววัวค้ำ ให้ไหม ๒ คน เป็น ๕๐๐ เงิน

ผู้ใดลักลอบเผาไรของท่าน เมื่อไม่ถึงฤดูเผา ให้มันเผาไหม้ให้เรียบร้อย ให้หา
 เหล้าให้ ไก่คู่ หมูตัวหนึ่ง ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสียไร่ มิฉะนั้นก็ให้ระไรท่านให้เรียบร้อย

ผู้ใดลักลอบควาก (ทะลวง ?) เอาที่ไรท่าน เสียของในไรเท่าใด ให้ตีราคาแล้ว
 ให้ใช้ค่าตีเสียว่า ๑ เงิน ให้ใช้ ๓ เท่า

ลักลอบตัดรั้วไรท่าน ผิดสัตว์ไม่ทันลงกินข้าว ให้มันหาเหล้าให้ ไก่คู่หนึ่ง ข้าว
 ตอกดอกไม้บูชาเสียไร่ ผิดสัตว์จ้วควายลงกินของในไรเสียหายเท่าใด ให้มันชดใช้ท่าน
 ส่วนค่ารั้วมันตัด ให้มันชดใช้ ๑๐ เงิน

ผู้ใดขี้ใส่ไร่ท่านในระหว่างเอาน้ำเข้าไร่ จนกระทั่งถึงตอนเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว (แรกแตนน้ำไร่แล้วต่อเอาข้าวแล้ว) ให้มันหาเหล่าไห ไก่คู่ ข้าวตอกตอกไม้ เพื่อให้เจ้าของไร่บูชาเสือไร่

ผีเยี่ยวใส่ไร่ท่าน เยี่ยวรดของปลูกในไร่ ให้หักคัตเสีย แล้วให้มันขุดใช้ตามราคาของนั้น ไม่ต้องไหมแล้วให้หาเหล่าไห ไก่คู่ ข้าวตอกตอกไม้บูชาเสือไร่เถิด

ผู้ใดตีเครื่องหลากไร่ท่านทั้ง ให้สิ่งสัตว์จ้วควายเข้ากินของในไร่ เสียหายเท่าใด ให้ใช้เท่านั้น แล้วให้ใช้ค่าเครื่องหลากไร่ท่าน ๕๐ เงิน แล้วจัดเหล่าไห ไก่คู่ ข้าวตอกตอกไม้ บูชาเสือไร่เถิด

ผู้ใดลักลอบตัดต้นข้าวไร่ ให้ตีราคากอละเสี้ยวเงิน เป็นเบี้ย ๑๒๕๐ ลักข้าวไร่ ราคาหาบละ ๒ เงิน ให้ไหม ๓ หาบ ลักข้าวข้างไร่ ตีราคาพิน้ำ (๑.๒ กิโลกรัม) ละเสี้ยวเงิน ให้ไหม ๓ เท่า ลักหมากเตี้ยไร่ ตีราคา ๓ มาสก เป็น ๓๐๐ เบี้ย ให้ใช้ ๓ เท่า ลักเตี้ยตีราคากอละ ๑๐๐ เบี้ย ให้ใช้ ๙ เท่า ลักแดง (ฉบับเส้าให้-เต้า ฉบับนาทอง เต้า-แดง) ลูกใหญ่ลูกแก่ตีราคาลูกละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลูกแดงลูกอ่อนลูกละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ ลูก ลักแดงไทย (แดงลาย) ลูกแก่ ลูกละ ๑๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า แดงไทยลูกอ่อนลูกละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า แดงจิงลูกอ่อนหรือแก่ลูกละ ๑๕๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า

ลักลอบตัดเถาแดงเมื่อยังเล็กอยู่ ตีราคาเถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย เถาแดงเมื่อยอดออกเถาละ ๒,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า

มาตราหนึ่ง (๑) ตัดเถาแดงเมื่อยังเล็กอยู่ เถาละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อยอดออกเถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า

ลักน้ำเต้า (หมากน้ำ) ลูกละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลักหมากพักลูกละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ตัดเถาน้ำเต้าเถาละ ๕๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อยอดออกเถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลักลอบตัดเถาหมากพักเมื่อยังอ่อน เถาละ ๑,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า เมื่อยอดออกเถาออกลูกเถาละ ๒,๐๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า

ตัดข้าวข้างตีราคากอละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลักลอบตัดต้นเตี้ยกอละ ๓๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลักเผือก พิน้ำ (๑.๒ กิโลกรัม) ตีราคา ๒๐๐ เบี้ย ใช้ ๙ เท่า ลักงา พิน้ำ

ละ ๕๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักขิง พันนาละ ๕๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักข่าพันนาละ ๒๐๐
 เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักขมน พันนาละ ๒๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักถั่ว ๑ กำ ตำราคา ๑๐๐ เปีย
 ใช้ ๙ เท่า ลักเมล็ดถั่วฟ่าง พันนาละ ๑,๐๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักلوبตัดต้นฝ้าย ต้นละ
 ๔,๐๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ฝ้าย พันนาละ ๑ เงิน ใช้ ๙ เท่า

ตัดต้นพริกท่านต้นละ ๔๒ เงิน ให้ใช้คืนเท่าราคา ลักพริกอ่อน พันนาละซีกเงิน
 พริกแก่ พันนาละ ๒ เงิน ใช้ ๕ เท่าทุกสิ่ง ตัดเถาพลูเถาละ ๒๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ลักพู่
 พันนาละ ๓๐๐ เปีย ใช้ ๔ เท่า ลักหมากแห้ง พันนาละเสี้ยวเงิน ใช้ ๙ เท่า ลูกหมากใหญ่
 ทะลายละ ๑ เงิน ใช้ ๙ เท่า ลักมะพร้าวลูกละ ๒๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ตัดต้นหมาก
 ซึ่งมีลูกต้นละ ๓๓ เงิน ใช้ ๔ เท่า ต้นหมากซึ่งไม่ออกลูกต้นละ ๑๑ เงิน ใช้ ๔ เท่า ตัด
 ต้นมะพร้าวซึ่งมีลูกตำราคาค้นละ ๕๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ต้นมะพร้าวที่ไม่ติดลูกต้นละ ๒๒ เงิน
 ใช้ ๔ เท่า

ตัดต้นเมี่ยง (= ขา) คีตราคาค้นละ ๕๐ เงิน ใช้ ๔ เท่า ที่ว่านหมายถึงต้นเมี่ยง
 ที่กำลังจะแตกใบได้ ผิดต้นยังไม่เหมาะที่จะแตกใบ ต้นละ ๒๒ เงิน ใช้ ๔ เท่า ผิดต้นเมี่ยง
 ต้นเล็ก ต้นละ ๑๑ เงิน ใช้ ๔ เท่า ลักلوبตัดต้นกล้วยบ้าน ต้นละ ๒,๐๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า
 กล้วยดิบ ต้นละ ๓,๓๐๐ เปีย อีกนัยหนึ่ง ตัดต้นกล้วยต้นน้อยให้ขาดใช้ต้นละ ๑,๐๐๐ เปีย
 ต้นกล้วยซึ่งถึงเวลาจะกินลูก ต้นละ ๒ เงิน ใช้ ๔ เท่า ลักกล้วยเครือละ ๒,๐๐๐ เปีย ใช้
 ๙ เท่า ลักอ้อย ต้นละ ๑,๐๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักผักกาดกัละ ๕๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า
 ลักผักบัว (ผักฤดูหนาวชนิดหนึ่งมีกลิ่นหอม) กัละ ๑๐๐ เปีย ใช้ ๙ เท่า ลักหอมกระเทียม
 พันนาละพันเปีย ใช้ ๙ เท่า ลักلوبตัดต้นยา ต้นละ ๓๐๐ เงิน ใช้ ๓ ต้น ลักขับ (สับ?)
 ลักพั่นเอายาง ตำราคาซ้นละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ร้อย ขวานขับถึงแก่น ๒๒ เงิน ไม่ถึงแก่น
 ๒๒ เงิน

ลักไม้ลำมะลอก (ไม้ยะ) ต้นพอเหมาะที่จะใช้งานต้นละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ เท่า
 ลักหน่อไม้ลำมะลอก หน่อละ ๒ เงิน ใช้ ๓ เท่า ผิดหน่อไม้ลำมะลอกมากหรือน้อย
 ก็ให้ขาดใช้ค่า ๑๑ เงิน อย่าใช้เลย (คงจะเป็นอย่าไหมเลย) ไม้สักมี ๓ ชนิด คือ ไม้เรือ
 (หรือเรือ?) สลากบัญญัติ ตำราคาค้นละ ๗๒ เงิน ใช้ ๓ ต้น ไม้สักจาย ต้นละ ๗๒ เงิน

ใช้ ๓ ตัน ไม้สักซึ่งฟันลงโนนา (ขอนนา) ขายป่าขายเขา ผิดันงามดีราคาตันละ ๒๒ เงิน
ใช้ ๓ ตัน ผิดันไม่งาม ตันละ ๓๐๐ เบย ใช้ ๓ ตัน ไม้ตะเคียนใหญ่ดี ๖๖๐

ผู้ใดลักลอบกินจัวแดงป่าควายป่า ตัวละ ๑๐๐ เงิน ควายใช้ ๒ ตัว จัวใช้ ๓ ตัว
จัวป่าตัวเมีย ๘๘๐ เงิน จัวโชน (= จัวตัวผู้อยู่ตัวเดียว) ๑,๓๒๐ เงิน ลักลอบกินจัวป่าโชน
ตัวละ ๓๐๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักลอบกินจัวป่าตัวเมีย ตัวละ ๑๕๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักลอบ
กินกวาง ตัวละ ๗๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว กวางแบม ตัวละ ๑๐๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว อีเก้ง (ฟาน)
ตัวละ ๒๒๐ เงิน ลักลอบกินหมูป่า ตัวละ ๗๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ละมั่งทราย ตัวละ ๒๒ เงิน
ใช้ ๓ ตัว กระต่าย ตัวละ ๔๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักลอบกินงูเหลือม ตัวละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว
นกยูง ตัวละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ไก่ป่าและนกขว้า ตัวละ ๕๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักลอบกิน
นกกระทา ตัวละ ๑๑ เงิน ใช้ ๓ ตัว นกคุ้มตัวละเสียเงิน ใช้ ๓ ตัว ลักเหยี่ยว (แหลว)
ตัวละ ๕๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักเหยี่ยวพระยา ตัวละ ๗๒ เงิน ใช้ ๔ ตัว ลูกเหยี่ยวใหญ่
(แหลวหลวง) ตัวละ ๑๑ เงิน ใช้ ๓ ตัว เหยี่ยวตัวปานกลาง (แหลวราม) เหยี่ยวเสีย
ตัวละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ลักหมาไล่ (ไล่เนื้อ?) หรือหมาตัวเมีย ตัวละ ๗๒ เงิน ใช้
๓ ตัว แพะ ตัวละ ๑๐ เงิน ใช้ ๔ เท้า ลักลอบกินต่ออาน ดีราคารังละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ รัง
ลักต่อคำใหญ่ รังละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ เท้า ต่อหลุมหน้าแดงรังละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ รัง ต่อแ
ต่อลายขาว รังละ ๑๑ เงิน ใช้ ๓ รัง ลักลอบกินผึ้งขาบผึ้งหลวงรังละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ รัง
ผึ้งเล็ก ผึ้งก้อน (ถ้าโก้น = ผึ้งรวง) รังละ ๑๑ เงิน ใช้ ๓ รัง ต่ออึ้งคุณหลวง รังละ
๕๐ เงิน ใช้ ๓ รัง

สัตว์น้ำมีชัน ลักกินปลาตะเพียนใหญ่ หมิ่นน้ำ (๑๒ กิโลกรัม) ขนไป ดีราคา
ตัวละ ๕๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว ปลาแซ่ (ปลารูปรูแบ) ปลาหนู ปลาสวาย ห้าพันน้ำขนไป
ตัวละ ๕๐ เงิน ใช้ ๓ ตัว ปลาคลังปลาฝา (= ตะพาบน้ำ) สามพันน้ำขนไป ตัวละ ๗๒ เงิน
หรือบางที ๓๓ เงิน ใช้ ๔ ตัว ปลาเทโพ (ปลาเทาะ) ปลาเล้ง ปลาตะเพียน ปลาสะโตก
ตัวละ ๒๒ เงิน ใช้ ๓ ตัว ปลาสะปาก (= ปลาตะเพียน) ปลาทอน (ฉบับบอทองเป็นปลาทอง
คือ ปลาทอง หรือปลากลาย) ปลาแห ๔ นิ้ว ตัวละ ๑๑ เงิน ใช้ ๓ ตัว เป็น ๕๒ เงิน
ปลาสร้อยพันน้ำละ ๒ เงิน หรือ ๑๐ เงินก็มี ใช้ ๔ เท้า ลอแอลอันใช้ ๑,๓๒๐ เงิน สัตว์น้ำมี

อยู่ที่แม่โขง แควยวร้อยวาให้ใช้ ๑๐๐ เงิน ลักแหพราวถี่ (ฉบับนอตตองเป็นคร่าวถี่ คำ
ภาษาลาวแปลว่า เชือก) ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ราคาเท่าใด ให้ขตใช้เท่านั้น แล้วไหมผืนละ ๑๐๐
เงิน ลักแหถี่ราคาเท่าใด ให้ขตใช้เท่านั้น แล้วไหมผืนละ ๕๒ เงิน จิบหลวง (ศุพจนานุกรม)
ที่ราคา ๑๑๐ เงิน เบ็ดควิต (ควิตแปลว่า วิต, ตวัด) หลังละ ๕๒ เงิน เบ็ดแขวนหลังละ
๓๓๐ เงิน เบ็ดจง (จงแปลว่าคต) หลังละ ๑๑๐ เงิน เบ็ดล่อ ๑๐ เงิน เบ็ดลอย ๑๑๐ เงิน
เบ็ดปัก หลังละเฟื้องเงิน ไชใหญ่ หลังละ ๒ เงิน ถาน ๒๐๐ เงิน ไชน้อย หลังละ ๑ เงิน
และ ๒ เงิน ก็มี

ข้างป่าพลายกตพิงกต ข้างบ้านกต ตัวใหญ่ ตัวละ ๓,๐๐๐ เงิน ย่าไหม ข้าง
พลายน้อย ตัวละ ๑,๕๐๐ เงิน ย่าไหม พังใหญ่ ตัวละ ๒,๐๐๐ เงิน ย่าไหม ข้าง
พังน้อย ตัวละ ๑,๐๐๐ เงิน ย่าไหม แรดตัวใหญ่ตัวละ ๑,๐๐๐ เงิน ย่าไหม ลักเสือโคร่ง
เสือเหลือง เสือเผ่น ย่าไหมผู้ลักเลย เพราะเสือเป็นสัตว์ร้ายกินตาย เพื่อนไม่ได้มาเสีย
เพียงแต่ให้เอาหนังเอาตีเอาไขเอาเขี้ยว ไปให้แกผู้เป็นใหญ่เถิด

ไว้กตินากิตอยู่ใกล้ทางคน ทางงัวควายเดิน ให้ไว้ทาง (ทั้งทางไว้) กว้างวอก
ผืนเป็นทางเดินข้างม้าให้ไว้ทางกว้าง ๓ วา ความข้างความม้าสัตว์อยู่ ปล่อยให้สัตว์ลง
กินข้าวท่นเสียหายเท่าใด ให้ความข้างความม้าขตใช้ ผิเบาหาอะไรมาขตใช้ไม่ได้ ให้
เจ้าของข้างม้าขตใช้แทน เพราะความเป็นข้าของเจ้าของ

ผิความข้างปล่อยข้างไว้ไกลไร่นาท่านประมาณพันวาไม่เผ้าไว้ ข้างม้ากินข้าวใน
ไร่นาท่าน เสียหายเท่าใดให้ความข้างใช้เท่านั้น ผิเบาหาอะไรมาขตใช้ไม่ได้ ให้เจ้าของ
ข้างใช้แทน เพราะเป็นข้างมัน ผิไม่ยอมขตใช้ขอตนว่าเป็นใหญ่ เจ้าของข้าวไม่อาลัย
เขาจักเป็นข้าของเจ้าของในภาวภายหนั้นแล (คงหมายความว่า จะต้องไปเป็นข้าของเจ้าของ
ข้าวในชาติหน้า) ผิปล่อยข้างไกลกว่าพันวา หากข้างมากินข้าวไร่ข้าวนา ให้เจ้าของไร่
เจ้าของนาบอกให้ความข้างปล่อยให้ไกลออกไป มิฉะนั้นก็ให้ดูแลข้างมัน ผิความไม่
กระทำตามคำเจ้าของไร่นา ข้าวของเสียหายเท่าใด ให้ความข้างใช้เท่านั้น ผิเจ้าของ
ไร่นาไม่บอกความข้างให้รู้ อย่าว่าอะไรแก่ความข้าง เพราะมันไม่รู้ หากปล่อยไว้ไกลแล้ว
แต่สัตว์ไม่ตีข้างออกมากินข้าวสวน เจ้าของสวนเจ้าของนาได้ตีได้ยิงให้บาดเจ็บเพียงเล็กน้อย

น้อย อย่าว่าอะไรแก่เจ้าของสวนเจ้าของนา ฉีพื้นแทงหูดาวข้าง ให้เจ้าของนาเจ้าของสวนรักษาให้หาย ถ้ารักษาไม่เป็น ให้จ่ายเงิน ๑๐๐ เงินมาจ้างแพทย์ (หมอยา) ให้รักษา ฉีทำให้ตาบอดไปข้างหนึ่ง ราคาข้างเท่าใด ให้มันชดใช้ แล้วมอบข้างไว้แก่เจ้าของสวนเจ้าของนา ฉีมันไม่มีเงิน ให้เอาตัวมันมาเป็นข้าของเจ้าของข้าง ฉีข้างลงกินข้าวที่ไหน เพียงแต่ให้เจ้าของนาเจ้าของสวนค่าหรือไล่ให้ไปเสีย อย่าละอย่ายังอย่าแทงอย่าฟัน ให้มาบอกแก่เจ้าของข้างให้ไปเอาข้าง แล้วบอกให้มันเอาข้างไปเลี้ยงที่ไกล ๆ ข้างเข้านาเข้าสวนผู้ใดกะยิงฟันแทงข้างบาดเจ็บมาก ให้คิดค่าบาดเจ็บ ๑๐๐ เงิน แล้วให้มันรักษาให้หาย อวัยวะขาดตาบอดหูขาดให้หามันเสีย เพราะว่าข้างนี้เป็นเฉลิมจำเรือนบ้านเมืองทั่วพระยามหากษัตริย์

ผู้ใดทำนาไกลบ้านประมาณ ๕๐ วา ๑๐๐ วา หมูไถกินข้าวเสียหลายเท่าใด ให้ใช้เท่านั้น แล้วบอกเจ้าของหมูให้ขังหมูจตุ ฉีไม่ยอมขังหมู ยังลงกินข้าวอีก ให้เจ้าของนามาหมูนั่นกิน ส่วนราคาข้าวที่หมูกินอย่าว่าอะไร เพราะไถกินเนื้อหมูท่านแล้ว ฉีเจ้าของนาไม่ได้บอกให้ขังหมู แต่กลับฆ่าหมูกิน ให้มันชดใช้ค่าหมูท่าน ๓ ตัว ฉีเจ้าของนาบอกให้เจ้าของหมูขัง แล้วยังไปกินข้าวอีก เจ้าของข้าวฆ่าหมูแล้ว ให้บอกเจ้าของหมูให้รู้ เมื่อเจ้าของหมูไปรับเนื้อหมู ให้เจ้าของหมูใช้ค่าข้าวที่หมูกิน ๓ เท่า ฉีว่านาอยู่ไกลบ้านถึง ๕๐๐ วา ๑,๐๐๐ วา หากหมูไปกินข้าว ไม่ต้องบอกให้เจ้าของหมูขัง ข้าวที่หมูกินก็ไม่ต้องชดใช้ ให้เจ้าของนามาหมูนั่นกินเสีย เจ้าของหมูก็อย่าว่าอะไรแก่เจ้าของนา เพราะถือเท่ากับเป็นหมูป่าแล้ว ไก่เป็ดท่านลงกินข้าวท่าน ให้เจ้าของเป็ดไก่ชดใช้เท่าที่เสียหายไป เจ้าของนาบอกให้ขัง เจ้าของเป็ดไก่ยังไม่ขังให้ตี ปล่อยให้ไปกินข้าวท่านอีก ให้เจ้าของข้าวฆ่ากินได้ อย่าว่าอะไรเลย

มาตราหนึ่ง (๑) ผู้ใดเช่าวัวควายท่านมาทำนา จัวควายเค้า (ฉีก) ที่แล้วค่าเช่าตัวละ ๑๒ เงิน จัวตัวฉีกใหม่ยังไม่ทันเป็นงาน ค่าเช่าตัวละ ๑๑-๑๒ เงิน ค่าเช่าควาย ตัวละ ๑๒ เงิน ควายฉีกใหม่ ตัวละ ๓ เงิน ฉีดูแลจัวควายท่านไม่ดี โจรลักสัตว์ไปตีราคาจัว ตัวละ ๑๒๐ เงิน ใช้ ๒ ตัว ตีราคาควาย ตัวละ ๑๓๐ เงิน ใช้ ๒ ตัว จัวฉีกใหม่ ตัวละ ๖๒ เงิน ใช้ ๒ ตัว ควายฉีกใหม่ ตัวละ ๗๒ เงิน ใช้ ๒ ตัว ฉีผู้เช่าปล่อยไว้

ไม่เลี้ยงดู ให้เดินไปท่ป่าเสื่อ เสื่อกิน งูกัดตาย ให้ชดใช้เช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว ฝีมือ
ฆ่าแต่ไม่ทันกินเนื้อ ให้เนื้อไว้กับผู้เช่า ตีราคาจัวตัวละ ๑๒๐ เงิน ใช้ ๒ ตัว ควายตัวละ
๑๓๐ เงิน ใช้ ๒ ตัว ที่กล่าวมานี้ว่าด้วยงูควายที่ฝึกแล้ว ฝีมือควายยังฝึกไม่ดี ตีราคา ๖๒
เงิน ๗๒ เงิน ใช้ ๒ ตัว ควายฝึกใหม่ ตัวละ ๗๒ เงิน

ผู้จักพิจารณาปกครองบ้านเมือง (แต่งบ้านปองเมือง) แทนท้าวพระยาให้วุฒิจำเรียว
แก่บ้านเมืองแห่งท้าวพระยา ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญชุ่มบาน หิงปฏิบัติตามคลองอาณาจักร
(= กฎหมาย) หลักคำอันนี้เถิด ข้อความ (คำ) ทั้งหลายเหล่านี้เป็นโบราณราชศาสตร์แห่ง
บ้านปองเมืองสืบราชตระกูล (ปวงนี้) มาแต่ท้าวพระยาทั้งหลายเหล่านี้ที่เป็นมาแล้วแต่ก่อน
ได้เสวยเมืองขอบทศราชธรรมมาแล้วก่อน ตราบต่อเท่าบัดนี้แล

กล่าววินิจนัยแต่งถ้อยคำอันพระราชกษัตริย์เจ้าตนข้อมังรายได้ตั้ง (= ตรา) ไว้ใน
นพบุรีศรีพิงค์ชัยเชิงใหม่แล้ว (= จบ) เท่านแล

ท้าวพระยาขุนมูลนายทั้งหลายเอ๋ย

วินิจนัยมังรายนน้อยคัมภีร์ให้ทิต (ทุขนาน) ถาวรลิขิต เขียน=ให้แล

ข้าเขียนอยู่ในเมืองลพบุรีใกล้เมืองเก่า (= ออยุธยา) วันนั้นแล ให้สืบไว้นับ
ลูกหลานเถิดนะ

จุลศักราชได้๑๑๖๒ เสด็จเข้ามาในกัมโพธิพิสัย ขอมโพธิภาษาวาปัสสัน (= วอก)
เสด็จเข้ามาในอุตุฤตฺถ์บุรีบูรณแล้วแล ถาวรเขียนแล้วแล

ความเห็นผู้บรรยาย

ลักษณะนมขอความยืดยาวและเป็นลักษณะสุดท้ายของมังรายราชศาสตร์ หรือ
มังรายศาสตร์ ซึ่งก็คือกฎหมายพระเจ้ามังราย ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้อ่านทบทวนดูแล้ว ถ้า
ว่าตามชื่อของลักษณะ ก็มีเพียงสามอย่างคือ ขอน อย่างหนึ่ง ออ อย่างหนึ่ง และ ลัก
อีกอย่างหนึ่ง อันว่าลักในลักษณะนี้ มีขึ้นเชิงเงื่อนงำประการใดจึงแยกออกมาจากลักษณะ
ที่แล้วมาคือ “ลักทรัพย์และลักพา” จะได้ปรากฏต่อไปข้างหน้า ในเบื้องแรกสมควรปรับ
ความเข้าใจกันก่อนว่า จะบรรยายเรียงมาตราไปหรืออย่างไร และลักษณะนี้มีมาตรามาก

มายิ่งกว่าลักษณะอื่น ๆ จะว่ากำลังบรรยายมาตราใดก็ยากอยู่ เพราะท่านเขียนไว้เป็น “มาตรา ๑” ๕๕ ทั้งที่ไต่เคยพูดกันมาแล้วหลายตอน ข้าพเจ้าผู้บรรยายตกลงใจว่า จะไม่เปลี่ยนแปลงไปจากคำบรรยายหรือวิธีบรรยายในลักษณะอื่น คือนับเรียงมาตราไปตามลำดับ แล้วบอกไว้เมื่อเริ่มบรรยายว่าเป็นมาตราที่เท่าใด ด้วยเหตุนี้ในสมุดตำราของท่าน ๆ ก็น่าจะหมายเลขหรือทำเครื่องหมายอะไรไว้ให้รู้ว่ามาตราไหนเรื่องอะไรเป็นมาตราที่เท่าใด ตำราของท่านกับของข้าพเจ้าผู้บรรยายก็เป็นอันตรงกัน และกลับไปสอบดูตัวที่ได้ว่าเป็นการบรรยายมาตราที่เท่าใดวรรคที่เท่าใด เพราะบางมาตรามีข้อความถึง ๒๑ วรรค ถ้าเช่นนั้นก็บรรยายไปที่ละวรรคเช่นเดียวกัน

ก่อนเริ่มบรรยายมาตราที่เท่าใดหรือวรรคใด ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นสมควรกล่าวเป็นบทนำของลักษณะสุดท้ายนี้ไว้สักเล็กน้อยว่า ในตัวบทของท่านก็มีบทนำอยู่วรรคหนึ่ง ก่อนจะเริ่มมาตราแรก กล่าวคือ ท่านกล่าวไว้ว่า “ลักษณะช่อน, อำ, และลัก มี ๓ ประการ โทษก็มีต่าง ๆ กันดังนี้ ผลักควรไหม ๔ เท่า หรือ ๘ เท่า ลักษณะช่อนมี ๒ ประการ ด้รู้ว่า เป็นของถูกลักมานั้นเอาช่อนไว้ ให้ไหมครึ่งเท่าผู้ลัก ด้เขาไม่รู้ว่า เป็นของถูกลักมา แต่เข้าใจว่าเป็นของผู้นำมาฝากนั้นจึงช่อนไว้ ให้ไหมผู้ช่อนครึ่งราคาของของ ด้อาของไว้ ให้ไหมเท่าราคาของนั้น” บทนำหรือข้อความเบื้องต้นมีดังนี้ ขอบรรยายว่า ชื่อฐานความผิดก็มีอยู่ ๓ ประการต่างกันปรากฏชัดอยู่ ส่วนที่ว่าถ้าเป็นกรณีลัก ควรไหมเท่าใดหรือกี่เท่า นั้นย่อมต้องแล้วแต่กรณีเป็นเรื่อง ๆ ดังท่านจะได้บัญญัติไว้ในมาตราต่อ ๆ ไป ประโยคต่อไปว่า ด้รู้ว่า เป็นของถูกลักมานั้นเอาช่อนไว้” ท่านเอาโทษถึงลัก ขอบรรยายว่า ตอนนั้นช่อนของร้ายไว้โดยรู้ไว้ได้มาจากการกระทำผิด วิวัฒนาการมาเป็นฐานรับของโจร ตามประมวลอาญา ร.ศ. ๑๒๗ และประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน เราศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายสมัยกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้วว่า เอาโทษอาญากึ่งโทษโจรที่ลัก แต่ยังไม่มีความผิดว่า “รับของโจร”

อนึ่งในบทเบื้องต้นนี้เอง ท่านว่า ถ้ารับไว้โดยไม่รู้ว่าเป็นของร้ายได้มาจากการกระทำความผิด คิดว่าเป็นของผู้ที่นำมาฝากจึงช่อนไว้ ท่านให้ไหมครึ่งราคาของมีข้อน่าสังเกตว่า น่าจะรับไว้โดยสุจริต แต่เหตุใดจะต้องช่อนไว้ ถ้าคำว่า ช่อน เป็นเพียงเก็บ

รักษา ก็เห็นว่าควรจะมีโทษเลย การที่ถูกโทษครั้งราคาราของก็จะเป็นเพราะ ช่อน เป็น การปีตบ้ง และการโทษโดยคิดจากราคาราของก็เป็นทำนองสินไหมทดแทน อาจไม่ใช่โทษ อาญา เพราะรับไว้ โดยสุจริต แต่ถ้าช่อนไว้ยอมทำความยากลำบากแก่ผู้ตามหาของกลางนั้น

ประโยชน์สุดท้ายของวรรคแรกนี้ท่านว่า “ผิดอาของไว้ให้โทษเท่าราคาราของนั้น” ประโยคนี้คำว่า อำ ควรถือว่าเกิดเจตนาทุจริตขึ้น ภายหลังแล้ว ยักยกเอาไว้ ควรได้รับ โทษอาญา ปรับไหมเท่าราคาราของ อย่างไรก็ตาม คำว่า อำ ยังจะมีต่อไปในมาตราข้างหน้า ได้ตรวจสอบบททวนดูแล้ว จะแปลเป็นฐาน ยักยก เสริมไปอีกไม่ตรงทีเดียวนัก เช่นมาตรา ที่ ๑๐ รู้ตัวผู้ร้ายแต่ไม่ยอมบอก กลับ อำ ไว้ อย่างนี้ก็เป็นเรื่องปีตบ้ง หรือเช่นมาตราที่ ๗๑ อำไว้หน้าที่ดินทำนไว้ด้วยจิตใจอยากได้ของ ๆ ผู้อื่น อย่างนี้ก็แปลให้ตรงกับฐานความผิด อะไรในปัจจุบันไม่ถนัด แต่คล้าย ๆ ยักยก หรือบุกรุกคิดแย่งเอาที่ดินเขาตามกฎหมาย ลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๒๗ เพราะถ้าไม่ใช่ที่ดิน (อสังหาริมทรัพย์) ก็เป็น ฐานยักยกแน่ แม้เป็นที่ดิน ถ้าผู้จัดการมรดกคิดเอาเอาเป็นของตนเองก็มีทางเป็นไปได้ แต่ดูมาตราอื่น ๆ แล้ว อำ เป็นเรื่อง ยักยก มากที่สุด ทั้ง ๆ ที่เรารู้กันอยู่ว่าคำว่า อำ มาจากคำว่า “อำพราง” คือปีตบ้งหรือเบียดบัง แต่เมื่อเอาคำว่า “อำ” คำเดียวมาใช้ใน กฎหมายโบราณ และเนื้อความส่วนมากเป็นการรับฝากทรัพย์สินหรือได้รับทรัพย์สินผู้อื่นไว้แล้ว อำเอาเสีย หรือเอาไว้เสีย ข้อเท็จจริงจึงปรับบทกฎหมายเป็นฐานความผิดได้ ถ้า อำ คนร้าย ไว้ในบ้านก็เป็นปีตบ้งผู้ร้าย ช่วยผู้ร้าย ถ้า อำ ทรัพย์สิน คือปีตบ้งเบียดบังเอาทรัพย์สินที่เขามอบ ไว้หรือฝากไว้ หรือตนได้รับไว้ เพื่อจัดการหรือมอบหมายต่อไป แล้ว อำเอาไว้เสีย เราจะต้องปรับข้อเท็จจริงอย่างนั้นเข้าหาตัวบทกฎหมาย ฐานยักยกทรัพย์สิน

ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอจบข้อความเบื้องต้นเรื่องช่อน, อำ, ลัก, เพราะเห็นว่ายาก อยู่แต่คำว่า อำ เท่านั้น ส่วนอีกสองคำท่านยอมเข้าใจดีอยู่แล้ว และคงจะได้ฟังจากบท มาตราทั้งหลายต่อไป

มาตราที่ ๑ “มาตรา ๑ ผู้ใดได้ขุมเงินขุมทองจากแผ่นดิน ให้แบ่งเข้าพระคลัง และให้ผู้พบคนละครึ่ง ฯลฯ” มาตรานี้ยังมีข้อความอีกมาก แต่ขอบรรยายตรงนีก่อนว่า ขุมเงินขุมทองจากแผ่นดินนั้นภาษาเรา ๆ พูดกันว่า ทรัพย์สินแผ่นดิน ผู้พบหรือได้ไว้จะต้อง

แจ้งความแก่เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ เรื่องทำนองนั้นแม้ในปัจจุบัน ถ้าเบียดเบียนเอาไว้มิแจ้งความ มีความผิดฐานยกยอกตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๕๕ จำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๒๔ กับบัญญัติไว้ว่า ททรัพย์ซ่อนหรือฝังไว้ ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ ใช้กรรมสิทธิ์ตกเป็นของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบทรัพย์สินแก่ตำรวจนครบาลหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อน แล้วมีสิทธิได้รับรางวัลหนึ่งในสามแห่งค่าทรัพย์สิน

กฎหมายโบราณกวีพัฒนาการมาด้วยดีมิใช่น้อย ท่านให้แบ่งครึ่งกันกับรัฐบาล (แผ่นดิน) ใช้คำว่า “เข้าพระคลัง” และกฎหมายปัจจุบันก็ยังแบ่งให้อยู่ แต่ให้เพียงหนึ่งในสาม

ดังได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าบรรยายเพียงประโยคแรกเท่านั้น ฉะนั้นความต่อไป ในมาตราเดียวกันนี้จึงยังมีต่อไปว่า “ผู้พบไม่แจ้งความแต่เอาไว้ ให้เอาของเข้าพระคลังทั้งหมด อย่าให้เหลืออีก..... ฯลฯ.....” โดยที่ท่านถือว่า มันผู้พบไม่ได้ส่วนแบ่งครึ่งหนึ่งนั้นก็เหมือนถูกไหมแล้ว เป็นทำนองว่าส่วนแบ่งของมันถูกริบเสียแล้วนั่นเอง ประโยคหลังนี้มีคำว่า อำ ถ้าว่าตามภาษากฎหมายปัจจุบัน คือประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๓๕๕ ก็คือยกยอก แต่ถ้าว่าตามศัพท์ คำว่า อำ ก็ย่อมาจาก อำพราง คือปิดบังซ่อนเร้นเอาไว้ ถามว่าเอาไว้ทำไม ก็จะต้องตอบว่า เอาไว้เป็นประโยชน์ตนเองหรือผู้อื่นตามความปรารถนาของมัน หนี้ฐานยกยอกไปไม่พ้น เพราะเก็บของตกไม่แจ้งความ แต่เอาไว้เสีย กฎหมายท่านกวีายกยอกสรุปแล้วหลักการสำคัญของมาตราที่ ๑ วรรคหนึ่งก็คือ ขุมเงินขุมทองนั้นต้องไม่อาจสืบทราบตัวเจ้าของได้แล้ว หรือจะเป็นโบราณวัตถุก็ได้ เป็นประการที่ ๑ และต้องแจ้งความ เป็นประการที่ ๒

ต่อไปเป็นวรรคสองของมาตราที่ ๑ ที่กำลังบรรยายอยู่ มีความว่า “ผู้ไม่พบขุมทรัพย์ ไล่ความ (ناب) ว่าพบ ให้ไหม้ผู้ไล่ความเท่าราคาของ..... ฯลฯ.....” โปรดอ่านตัวบทให้จบทั้งวรรคเสียก่อนแล้วขอบรรยายว่า วรรคสองนี้แต่งความหรืออธิบายขยายความในวรรคหนึ่งที่ว่า ไล่ความ ในวรรคนี้จึงมีความหมายว่า กล่าวเท็จ ตูเอาของที่มีเจ้าของว่าเป็นทรัพย์แผ่นดิน เช่นเดียวกับกล่าวเท็จไล่ความผู้ใดว่า เขาได้ทรัพย์แผ่นดิน หรือ

โบราณวัตถุอย่างใดไว้ แล้วเอาเสียเอง ท่านว่ามันแก่งจะให้เจ้าของทรัพย์สิน^๕ต้องสูญเสีย หรือเสียหาย มันมีโทษ ตามวรรคนี้ให้^๕ใหม่ผู้ใส่ความเท่ากับสมบัติ (ทรัพย์สิน) ของผู้ถูกใส่ความ

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๒ “มาตรา ๑ ท่านไม่ได้ฆ่าคนใส่ความว่าท่านฆ่า ให้ใหม่ เท่าราคาของคน คือ ๓๓๐ เงิน ใส่ความว่าท่านลักวัวควาย ให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน.....ฯลฯ.....” มาตรา^๕นี้ยังมีต่อไปเป็นเรื่องใส่ความว่าลักไก่ ว่าลักเงิน แล้วก็กำหนดโทษ และประโยคสุดท้ายใส่ความว่า^๕เป็นขี้เมีย ความยากลำบากจึงอยู่ที่การกล่าวเท็จใส่ความผู้อื่นก็ใส่ความเขาเรื่องฆ่าคนก็ดู หรือใส่ความว่าเขาทำชู้^๕นั้น เหตุใดมาอยู่ในลักษณะ ช้อน อำ และลัก ผู้บรรยายคดีหาคำตอบเอาเองว่า คำว่าช้อนในกฎหมายโบราณจะเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมากกว่าสมัย^๕ ถ้าคำตอบยังไม่พอ ก็น่าจะคิดเสียว่ากฎหมายโบราณมักบัญญัติด้วย^๕บทตามหลังข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นที่เคยชินจนคุ้นกันมาแล้ว อีกประการหนึ่ง กรณีที่เกิดขึ้นจะต้องทราบกฎหมายออกมาใช้บังคับก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงแปลงออกไปตามกาลสมัย เมื่อปรับบทเข้าลักษณะใดไม่ได้ การกล่าวเท็จใส่ความจึงถูกจัดเข้าในลักษณะ^๕นี้ อาศัยเหตุดังบรรยายมา ถ้าต่อไปมีปัญหาข้อคิดแบบนั้นอีกอาจจะไม่กล่าวซ้ำ และถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็จะปล่อยไว้ให้ผ่านไป

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓ “มาตรา ๑ ผู้ปลอมแปลงทอง หรือเงินคำเงินแดงก็ดี แกะพิมพ์ (รู้ชวักเหล็กตรา) ทำเงิน^๕ก็ดี ควรฆ่าเจ้าตัวแล้วเกาะกุมเอาสมบัติ (เอาครว)...ฯลฯ...” มาตรา^๕นี้หลายวรรค เฉพาะวรรคหนึ่งยังมีต่อไปอีก แต่ขอหยุดด้วยตรรกะก่อน เพราะควรบรรยายว่า “ปลอมแปลงทองหรือเงินคำเงินแดง^๕” ผู้บรรยายเข้าใจความหมายว่าเอาโลหะอื่นปนทองแล้วให้เข้าใจเป็นทองแท้ ส่วนเงินคำเงินแดงก็เช่นเดียวกัน ถ้าเอาเงินตีปนกับโลหะอื่นเช่นทองเหลืองทองแดง คนโบราณจะเรียกว่าเงินเก้หรือเงินแดง คือเงินปลอมมันเอง ยังมีคำว่าแกะพิมพ์ทำเงิน เข้าใจไม่ยาก เพราะการทำเงินปลอมต้องมีแม่พิมพ์ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ การแกะพิมพ์ก็คือทำแม่พิมพ์เงินปลอม

ข้อให้ดูด้วยบทมาตรา^๕นี้ในวรรคหนึ่งต่อไป ไม่คัดลงไว้ทั้งหมด จะได้ประหยัดหน้ากระดาษ และขอบรรยายต่อไปว่าในวรรคหนึ่ง^๕ ผู้ที่นำออกใช้โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็นเงิน

ปลอมก็มีโทษถึงตายเช่นกัน แต่ท่านใช้คำว่า ควรถึงตาย ใช้คำว่า ควร ย่อมเหมาะสมกาลสมัย เพราะสมัยองค์อัคริษฐ์สมบูรณาญาสิทธิราชจะเอาโทษมากน้อยอย่างไรก็ได้ ท่านกำหนดโทษต่อไปว่า หากไม่ฆ่าก็ให้บริษัทรพย์สมบัติเข้าพระคลัง ขอบรรยายว่าการบริษัทรพย์ก็เป็นโทษอาญา แล้วให้ผูกความมันไว้ (เอาค้ำขันมัน) ข้าพเจ้าขอบรรยายว่า ผูกความหรือเอาค้ำขันมันไว้บนแบบเดียวกับให้ทำทานบนไว้ เพราะท่านบัญญัติต่อไปอีกว่า หากได้เงินปลอมจากมันถึงสองครั้ง ให้ถือว่ามันเองเป็นผู้ปลอมแปลงเงินทอง ควรฆ่าเสียแล้วบริษัทรพย์เป็นหลวงด้วย

ต่อไปเป็นวรรคสองของมาตราที่ ๓ ซึ่งกลับเป็นเรื่องใส่ความว่าท่าน (ผู้อื่น) แกะแม่พิมพ์ปลอมแปลงเงินและทอง และกำหนดโทษ

ส่วนวรรคสามกำหนดโทษว่าการใส่ความผิดกฎหมาย (กองเมือง คือคลองเมือง เคยบรรยายแล้ว) ท่านให้ลงโทษให้ใช้เพียงเท่าราคาของที่ใส่ความ และมีวรรคสี่ต่อไปคล้ายตัวอย่างคดีของวรรคสาม คือมีประโยคเดียวกัน ๆ ว่า “ใส่ความว่าลัก ๑๐๐ เงิน ให้ใช้ ๑๐๐ เงิน”

ต่อไปเป็นวรรคห้า สุดท้ายของมาตราที่ ๓ นี้ มีความว่า “ผู้ใดได้แม่พิมพ์เหรียญตรา มา ไม่สามารถบอกแหล่งที่มาได้ ควรได้รับโทษบริษัทรพย์สมบัติ ได้แม่พิมพ์เหรียญตรา มาอย่าอ้าไว้ ให้นำไปให้เจ้าหน้าที่ (ผู้รู้) ตู้อาจจะพินิจได้” วรรคนี้ไม่มีปัญหาอะไรนัก เพราะในวรรคหนึ่งเขียนภาษาโบราณไว้ว่าแกะพิมพ์ (รู้ชักเหล็กตรา) ผู้บรรยายแปลไว้แล้วว่าแม่พิมพ์ เป็นอันตรงกันกับท่านผู้แปลด้วยทในวรรคนี้แล้ว ส่วนแกะพิมพ์ ผู้กระทำผิดทำเอง แกะเอง หรือไม่ก็สุดแต่ข้อเท็จจริงเป็นเรื่องๆไป สำหรับวรรคห้านี้ ผู้กระทำได้แม่พิมพ์มากับแรงความแล้วเป็นอันพินิจ อย่าอ้าไว้ คืออย่าซุกซ่อนหรือปิดบังอำพรางไว้ หรือถือกรรมสิทธิ์เป็นของตน ซึ่งจะเห็นเหตุแสดงว่าตนประสงค์จะใช้ในการกระทำความผิด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔ “มาตรา ๑ ผู้ใดทำยาพิษเป็น (รู้วันพิษ) และวางยาให้ท่านตาย... ฯลฯ...” ท่านวางโทษเจ้าของยาพิษเนรเทศให้พ้นแดน บริษัทรพย์เข้าคลัง ผู้บรรยายรู้สึกลัวโทษจะเบาไป แต่สมัยโบราณการถูกไปพ้นแดนนั้นอาจถือเป็นโทษหนักก็ได้ เพราะคมนาคมไม่สะดวกเลย การเดินทางเต็มไปด้วยสัตว์ร้ายและมีอันตราย

อนึ่ง มาตราที่ ๔ ตอนท้ายบัญญัติว่า “ผู้ใดตั้งว่า (ใส่ความ) ท่านรู้วิธีทำยาพิษ (รู้วันรู้ลอง) ให้ตั้งตัวมันเป็นสินไหม” ขอบรรยายว่า ผู้กระทำความผิด (ตั้งว่า) กล่าวหาหรือกล่าวยืนยันขึ้นว่าคนนั้นคนนั้นรู้วิธีทำยาพิษ พอสำเนียงก็ได้ว่ากล่าวความไม่จริง โดยสังเกตจากโทษ คือท่านให้ตั้งตัวมันเป็นสินไหม ดังนี้ ถ้าพูดตามจริงโดยผู้นั้นเป็นคนทำยาพิษได้จริง โทษคงไม่มากถึงอย่างนั้น คือ การเอาตัวมันเป็นสินไหมนั้น กฎหมายพระเจ้ามั่งรายได้เคยบัญญัติมาบ้างแล้ว ถึงขนาดเอาตัวมันขายเป็นข้าหรือข้าทาสบริวารไปเลย ได้เงินเท่าใดเป็นสินไหมเท่านั้น ข้าพเจ้าผู้บรรยายยังคิดเลยไปว่า ผู้เสียหายไม่ขาย แต่เอาตัวมันผู้กล่าวเท็จ หรือร้องเรียนเท็จมาเป็นข้าทาสบริวารเสียก็น่าจะได้ แต่ข้อคิดสุดท้ายนั้นอาจจะอยู่ในดุลพินิจของเจ้าขุน จะทำโดยผลการหาได้ไหม

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕ โปรตพลิกกลับไปดูตัวบท เพื่อประหยัดหน้ากระดาษหนึ่งสี่เล่ม เพราะมาตรานี้อ่านง่ายเข้าใจง่าย และขอบรรยายว่า ผู้ใดเผากอไผ่ หรือถางสวนแล้วเผาสัตว์ตกกิต หรือประมาทไม่ระมัดระวัง ทำให้เกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนตนแล้วลุกลามไปยังบ้านเรือนผู้อื่น ท่านให้ขายตัวมันเอาเงินเป็นสินไหมทดแทน ขอนัดตรงกับที่ข้าพเจ้าบรรยายว่า ให้ตั้งตัวมันเป็นสินไหม จะมีข้อต่างกันก็ตรงที่ว่า ไฟได้ลุกลามไปไหม้บ้านเรือนผู้อื่นมากมายหลายสิบหลัง ข้าพเจ้าผู้บรรยายเห็นว่าจะต้องชดใช้แบ่งเฉลี่ยกันไป สุดแต่ใครเสียหายมากน้อย

มาตราที่ ๕ นมวรรคสองว่า ถ้าแกล้งเผา ซึ่งขอบรรยายว่าเจตนาวางเพลิง ไม่ใช่ประมาท วรรคนี้กำหนดโทษรับเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้เผาทั้งหมด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖ “มาตรา ๑ ให้พิเคราะห์ดูว่าข้าวของเสียหายมากน้อยเท่าใด... ฯลฯ...” ที่จริงมาตรานี้ ไม่น่าจะต้องเขียนเป็นมาตรา ถ้าจะเขียนเป็นอีกวรรคหนึ่งของมาตราที่ ๕ ก็ได้ เพราะอ่านดูแล้วเห็นชัดว่า สืบเนื่องมาจากการวางเพลิงและทำให้เกิดเพลิงไหม้โดยประมาทในมาตราก่อน แต่มาตรานี้เปิดโอกาสให้เจ้าขุนหรือตุลาการใช้ดุลพินิจเป็นเรื่อง ๆ ไป โดยว่า ถ้าเสียหายราคาถูกให้ไหม ๓๓๐ เงิน ขอบรรยายว่าอัตราโทษขั้นต่ำ ๓๓๐ บาท และท่านกำหนดโทษต่อไปว่า “ถ้าเสียหายราคาแพงให้ใช้ ๔ เท่า

ราคาของ” จบมาตราเพียงนี้ ผู้บรรยายขอแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า แม้คดี ๔ เท่าแล้ว
ถ้ายังไม่ถึง ๓๓๐ บาท ก็ต้องคิดเอา ๓๓๐ บาท

กฎหมายโบราณเป็นเช่นนี้ จึงต้องมีวิวัฒนาการมาเป็นว่า ถ้าทำให้เพลิงไหม้โดย
ประมาทและเกิดเสียหายแก่ผู้อื่นเพียงเล็กน้อย ก็ให้ลงโทษเบา เพียงฐานทำให้เสียทรัพย์
(ดูกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๑๘๙ ประกอบมาตรา ๓๒๔, ๓๒๕ และ
๓๒๖ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๖๐/๒๔๘๔ กับฎีกาที่ ๖๒๒/๒๔๘๓)

ส่วนกฎหมายใหม่ใช้อยู่ในปัจจุบันกับบัญญัติบทมาตราทำนองนี้ไว้เหมือนกัน คือ
ทรัพย์ที่เป็นอันตรายเป็นทรัพย์ราคาน้อย จะได้รับโทษเบาตามประมวลกฎหมายอาญา
มาตรา ๒๒๓ ซึ่งศาลฎีกาเคยพิพากษาโดยฎีกาที่ ๔๑/๒๕๐๑ ว่า เสากระท่อม (ขนานา)
ราคาเพียง ๔๑๓ บาท เป็นราคาน้อย ผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ ไม่น่ากลัวอันตรายอย่างไรนัก

โปรดสังเกตว่า การเขียนกฎหมายแบบใหม่ ไม่ต้องพรรณนาข้อเท็จจริงยืดยาว
ก็สามารถปรับกรณีต่าง ๆ เข้าหาบทกฎหมายได้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗ “มาตรา ๑ โจรลักข้าวของชาวบ้านชาวเมืองไป... ฯลฯ...”
มาตรานี้เป็นเรื่องลักทรัพย์ ไม่ประกอบด้วยลักษณะฉ้อโกงอย่างไร ต้องระวังอย่าเข้าใจผิด
เป็นลักข้าว คือ ข้าวเปลือกข้าวสาร โดยเฉพาะ, ต้องอ่านว่า ข้าวของ คือทรัพย์อะไรก็ตาม
รวมถึงข้าวเปลือกข้าวสารด้วยก็ได้ ขอให้พลิกไปดูตัวบท แล้วขอบรรยายว่า ถ้าเจ้าพนักงาน
ผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้มีหน้าที่ออกสืบสวนจนได้ของกลางคืนมาก็มอบเจ้าทรัพย์ไป ไม่คิดเอาค่าจ้าง
เพราะพนักงานผู้มีหน้าที่จะต้องปกป้องไพร่ไทยให้พ้นจากการเบียดเบียนของพวกโจร และ
ว่า ไพร่ไทยเป็นผู้สร้างบ้านสร้างเมืองไร่นาให้เป็นชุมชนบ้านเมือง ตรงนี้จะช่วยให้เข้าใจ
ไพร่ไทย ผู้มีอิสระแก่ตนตั้งขึ้นว่า ไพร่มีใช้คนต่ำคนเลว แต่กลับเป็นกำลังสำคัญของ
ชาติบ้านเมือง แม้ในปัจจุบันนี้สิทธิที่ทำได้ได้น้อยก็ยังคงสำคัญสำคัญของชาติบ้านเมือง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘ “มาตรา ๑ โจรลักวัวควายทำนไปฆ่าสุนัขกับเพื่อนบ้าน
เพื่อนบ้านก็รู้ว่าเป็นของโจรและร่วมกันด้วย ถือว่าเขาสมาคม (สมาคม) กับโจร มีความผิด
ให้ไหมเพื่อนบ้านคนละ ๑๑๐ เงิน... ฯลฯ...” ข้าพเจ้าผู้บรรยายมีความเห็นว่า สมัยนั้น
ไม่ได้บัญญัติฐานความผิดเรื่องรับของโจร จึงใช้คำว่าสมาคมหรือสมาคมกับโจร ส่วนคำ

ปรับที่กำหนดไว้นั้น ตอนท้ายท่านว่า ให้ผู้พิพากษาหรือผู้จะพิพากษาคดีพิจารณาดูความหนักเบาและความมีหรือไม่มีเหตุใจของเขาคด้วย มาตรา^๕นั้นมากที่ได้ช่วยปิดเป้าความสงสัยข้อใจของเราว่าให้ปรับเท่านั้นเท่านั้น ถ้าผู้กระทำผิดเป็นคนซึ่งใจไม่มีให้ จะทำอย่างไร ข้างเจ้าบรรยายไว้แล้วว่าจะต้องใช้ดุลพินิจเป็นเรื่อง ๆ ไป จะขึ้นเอาเลือดจากปู่ได้อย่างไร แต่จะปล่อยให้ทำผิดสบาย ๆ ไม่มีโทษ ก็จะเป็นบ้านเมืองไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือไม่มีชื่อไม่มีแป บ้านเมืองต้องมีเจ้านายเช่นเจ้าขุน (เจ้าเมือง) เป็นต้น ที่จะใช้ดุลพินิจจัดการกับผู้กระทำผิด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๙ “มาตรา ๑ โจรลักวัวควายมาขายแก่ชาวบ้านก็ดี หาเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานแล้วฆ่าวัวควายให้กินก็ดี อนึ่งว่ารักเคราพเจ้าขุนจึงฆ่าให้กินก็ดี ผู้กินไม่ควรมีความผิด ฯลฯ” มาตรา^๖นั้นแม้จะไม่บอกว่าผู้ซื้อไว้ ผู้ร่วมกินด้วยไม่รู้ว่าเป็นของร้าย ข้างเจ้าผู้บรรยายก็ยืนยันให้ตีความว่า “ไม่รู้” เพราะมาตราที่ ๘ ที่แล้วมาว่าไว้ชัดว่า “รู้” และมีความผิด ฉะนั้นการที่มาตรา^๗ผู้รับซื้อไว้หรือร่วมกินด้วยไม่มีความผิด ก็เพราะไม่รู้ เห็นด้วยว่าได้วัวควายมาโดยการกระทำผิด มีความไม่ซื่ออยู่ตอนหนึ่งที่ขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานแล้วฆ่าวัวควายให้กิน ถ้าไม่อ่านความตอนอื่น ๆ หรือมาตราอื่นด้วย อาจเข้าใจผิดไปว่า มันฆ่าวัวควายของตนเอง ขอบรรยายว่ามาตรา^๘นี้ คือ วัวควายตัวที่มันลักมา นี่เป็นหลักวินัยฉกกฎหมายที่เคลือบเคลือบสงสัย

ข้างเจ้าผู้บรรยายมิได้พิจารณาห้วงวนการของกฎหมายทุกบทมาตรา เพราะได้เลือกเพื่อนเอาแต่ที่ควรแก่การวินิจฉัยเปรียบเทียบได้ และต้องไม่เข้ากับที่ได้เคยวินิจฉัยไว้แล้วด้วย เราจะวินิจฉัยไปเสียทั้งหมดได้อย่างไร ในเมื่อมีหลายสิบมาตราเป็นเรื่องทำนองเดียวกัน โดยที่กฎหมายโบราณเขียนข้อเท็จจริงไว้มากมาย ลักเบ็ด ลักไก่ ลักม้า ลักช้าง ก็มีได้อยู่ในมาตราเดียวกัน โทษก็ไม่มี คั้นต่ำ คั้นสูง สำหรับใช้ดุลพินิจเหมือนกฎหมายอาญาปัจจุบัน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๐ มาตรา^๙นี้ไม่ยุ่งยากอย่างไร เป็นเรื่อง คนร้ายลักทรัพย์มาขาย มีผู้^{๑๐}ซื้อของร้ายไว้โดยรู้ความจริงแต่เอาไว้ เจ้าพนักงานถามซื้อผู้ขายก็ไม่ยอมบอก พูดกันตามภาษาปัจจุบันก็รับของโจรแต่ช่วยปิดบังซื้อผู้ร้ายด้วย ท่านจึงลงโทษใหม่แก่ผู้ลัก

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๑ คนร้ายลักทรัพย์ไปขายที่บ้านคนใดก็ได้ ตามถนนก็ได้ เจ้าทรัพย์จะต้องเสียค่าไถ่เอาของคืนจากผู้ซื้อไว้เพียงครึ่งราคาก่อน แต่ถ้ามันขายให้เขาไว้ที่ตลาด ต้องไถ่เต็มราคาที่เขารับซื้อไว้ก่อน เมื่อได้ตัวคนร้ายมาจึงไหม้มันคืนเงินให้เจ้าของ ที่กล่าวแล้วสำหรับอาชญากรรมทรัพย์ (ไม่มีอาชญากรรม) หากทรัพย์มีชีวิตอาชญากรรมลักไปขายกันกลางตลาด ไม่รู้จักตัวผู้ขาย เจ้าของทรัพย์เอาของคืนเปล่า ๆ ถ้าขายของร้ายในที่สาธารณะ คือไม่ใช่ที่เปิดเผย ให้ไหม้ผู้ซื้อครึ่งโทษโจร (ครึ่งเท่าของสินไหมโจร) ตรึงบรรยายว่ารับซื้อไว้โดยสุจริต แต่ถ้าซื้อไว้โดยรู้ว่าเป็นของโจร และรู้ตัวโจรช่วยปิดความไว้ โทษเท่าโจรตรึงทำนองจะเข้ากับตอนท้ายของมาตราที่แล้วมา

มาตราที่ ๑๑ นี้ มีวรรคสองด้วยคำว่า หากได้ตัวโจรมาและบอกว่าขายไว้ที่ใด ให้มันไปเอาของมาคืนให้เจ้าของ ให้ผู้ซื้อเรียกเงินคืนจากโจร อย่าไหม้ผู้ซื้อเลย ขอบรรยายว่า ถ้าผู้ซื้อไม่มีโทษเลยก็เพราะรับซื้อไว้โดยสุจริต วรรคสองนี้จึงกลายเป็นข้อเท็จจริง เช่นความตอนผู้ซื้อสุจริตในวรรคหนึ่งนั่นเอง

ข้าพเจ้าผู้บรรยายจำต้องขอประทานอภัยท่านโบราณจารย์ผู้ร่างกฎหมายนี้เป็นอย่างมาก ที่จะบรรยายต่อไปว่าวรรคสองของมาตราที่ ๑๑ นี้เกือบจะกล่าวได้ว่า ไม่น่าจะเป็นหลักการในกฎหมายเลย เพราะเห็นชัดอยู่ว่าเป็นงานฝ่ายปฏิบัติที่พนักงานสืบสวนสอบสวนจะพึงกระทำ เป็นเรื่องธรรมดาเกือบทุกรายอยู่แล้ว ส่วนการไม่เอาโทษแก่ผู้ซื้อก็มีบัญญัติไว้แล้วว่าเพราะรับซื้อไว้โดยสุจริต ไม่รู้ว่าของนั้นได้มาจากการกระทำความผิด อนึ่ง ปัญหาทำนองเดียวกันนี้มีมาแล้วในบทก่อน ๆ และยังมีต่อไปในกฎหมายนี้เป็นอันมาก คิดว่าจะมีการบรรยายบ้างบางแห่งในมาตราข้างหน้าก็เป็นเรื่องกล่าวทบทวน จะเขียนหรือบรรยายทุกแห่งไปหาควรไหม

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๒ “มาตรา ๑ ท่านลี้มของไว้ที่บ้านผู้อื่น เจ้าของมาถามหาเจ้าบ้านก็ควรคืนของให้ ไม่ต้องเรียกค่าไถ่..... ฯลฯ.....” ยังมีข้อความสำคัญต่อไปอีกที่เป็นหลักการในกฎหมาย แต่ขอหยุดบรรยายตรึงก่อนว่า ถ้าเจ้าของมาถามหา และเจ้าบ้านคืนให้โดยไม่เรียกค่าไถ่ ก็จะไม่มีความผิดอันใด ๆ เกิดขึ้นเลย ไม่ต้องมีข้อบัญญัติเป็นบทกฎหมายก็น่าจะได้ แต่หลักการสำคัญไปอยู่ตอนท้ายมาตราที่ว่า “ผู้เจ้าบ้านอำของไว้ ให้ไหม้

เท่าราคาของ” ประโยคหลังสุดท้ายของมาตรานี้แหละเป็นหลักการของกฎหมายที่มีวิวัฒนาการมาจนปัจจุบันนี้ แต่เปลี่ยนแปลงผันแปรไปตามลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมาย คือในเรื่องโทษและฐานความผิด เพราะเหตุใด? ขอบรรยายตอบว่า เพราะในกาลต่อมากฎหมายถือว่าของที่มีอันสิทธิแห่งความครอบครองยึดถือยังอยู่ที่เจ้าของ ๆ ยังไม่ทอดทิ้ง และยังรู้ถือว่าล้มไว้ที่ไหนจึงติดตามไปขอคืน เมื่อเช่นนี้การทเจ้าบ้าน อำเอไว้ คือเบียดบังซ่อนเร้นเอาเสีย ถือว่าเจตนาทุจริต เอาทรัพย์สินของเขาไปโดยเจ้าของไม่อนุญาต มีความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญาทั้งฉบับ ร.ศ. ๑๒๗ และฉบับที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ในฐาน ลักทรัพย์ กล่าวคือกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๔ มุ่งองค์ประกอบความผิดฐานลักทรัพย์ไว้ ๔ ประการ ได้แก่ ๑. เอาไป ๒. โดยการทุจริต ๓. ทรัพย์สินของผู้อื่น และ ๔. เจ้าของมิได้อนุญาต ส่วนประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน มาตรา ๓๓๔ ก็มีหลักเกณฑ์ทำนองเดียวกัน แต่ประมวลใหม่ถือว่า การเอาของเขาไปโดยทุจริตนั้น แสดงชัดอยู่ในตัวแล้วว่า เจ้าของไม่อนุญาต องค์ประกอบความผิดจึงมีอยู่เพียง ๓ ประการ

เรื่อง อำเอไว้ฉบับว่าใกล้เคียงกับขี้ยกอก มาก แต่ข้อสังเกตอยู่ที่มีการมอบและรับมอบของไว้

ข้าพเจ้าขออ้างตัวอย่างเรื่องจริงประกอบความขึ้น คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๓๕/๒๕๐๐ โศกของผู้เสียหายคดีผู้โจ่งใจจำเลย ตันแยกก็ไม่ยอมออกจากฝูง เจ้าของโคจึงบอกจำเลยว่า “ดูไว้ให้ด้วยเดี๋ยวจะมาเอา” คำพูดประโยคนี้ศาลฎีกายังไม่ถือว่าจำเลยได้รับมอบหมาย จำเลยเอาโคของเขาไปเสีย เป็นลักทรัพย์ ไม่ใช่ขี้ยกอก ตามมาตรา ๓๕๒ เพราะการยกอกนั้นขอบรรยายว่า ได้รับหรือครอบครอง ทรัพย์สิน ของผู้อื่น ชอบด้วยกฎหมาย แต่เกิดเป็นผิดขึ้นเพราะทุจริตเบียดบังเอาทรัพย์สินนั้นในเวลาต่อมาภายหลัง

ว่าที่จริงแล้วกฎหมายโบราณก็มีมากมายหลายแห่งที่ยังทันสมัยอยู่ คือ กรณีเกี่ยวกับทรัพย์สิน ใช้คำว่า ของ หรือ ข้าของ ทั้ง ๆ ที่มีหลายแห่งแยกทรัพย์สินออกไปเป็นรายละเอียด เช่น ลักข้าง ลักม้า ลักไก่ ลักห่าน เป็นต้น ถ้าเป็นสมัยใหม่ หรือ สมัย ร.ศ. ๑๒๗ รวมเรียกว่าทรัพย์สิน หรือลักทรัพย์ ย่อมครอบคลุมได้หมด แต่ต้องวิเคราะห์ศัพท์คำว่า ทรัพย์สิน ไว้ เช่นประมวลอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๖ ข้อ (๑๐) หรือในคดีแพ่งก็ดูได้จาก ลักษณะ ๓ ว่าด้วยทรัพย์สิน มาตรา ๙๔ ถึง ๑๐๑

ข้าพเจ้าได้ขอยกยแล้วตลอดมา ในกรณีที่บรรยายทุกท่วงกฏหมายโบราณในแง่การร่าง แต่ในค่านคุณประโยชน์แห่งการศึกษาประวัติศาสตร์กฏหมายแล้ว ไม่ขอหักท่วงประการใดเลย เราพอใจศึกษากฎหมายที่เลิกใช้ไปแล้วอยู่เสมอ เพราะลักษณะของประวัติศาสตร์กฏหมายบอกเราให้ศึกษากฎหมายเก่า ซึ่งจะดีหรือไม่ดีก็ต้องรู้ว่าได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขในกาลต่อมาอย่างไร ผู้แก้ไขก็ล้วนแต่พยายามให้วิวัฒนาการดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ต่อไปจะบรรยายมาตราที่ ๑๓ “มาตรา ๑ ของไม่มีวิญญาณ เช่นเงินและทองคำหาย ให้ผู้เก็บได้ร้องประกาศ ณ ที่เก็บได้ ๓ ครั้ง.....ฯลฯ.....” ท่านบัญญัติต่อไปว่า หากไม่มีผู้ใดเห็นหรือได้ยิน ก็ให้บอกเพื่อนบ้านให้ทราบไว้ โดยนำไปให้เพื่อนบ้านดู แล้วจึงเก็บไว้ เมื่อใดเจ้าของมาถามหาให้แบ่งราคากันคนละครึ่ง ขอบรรยายว่าเรื่องทำนองนี้เคยมีมาแล้วตอนทรัพย์แผ่นดิน แต่มาตรานี้เป็นของเอกชน ถ้าเจ้าของยังไม่พ้นไปไกลก็อาจได้ยินคำประกาศและได้ยิน เพราะคำประกาศแสดงอยู่ว่าผู้เก็บได้มิได้เจตนาทุจริตคิดยักยอกเอาเสีย คือไม่อำหรืออำพราง อีกนัยหนึ่งเจ้าของทรัพย์ไปห่างไกลแล้วไม่ได้ยินคำประกาศ แต่บอกเล่ากันต่อ ๆ ไปจนรู้ถึงเจ้าของ ๆ ก็ได้คืนและได้แบ่งกัน อันความซื่อสัตย์สุจริตของผู้เก็บได้ที่ประกาศให้รู้ทั่วกันนั้นเห็น ผลก็คือได้รางวัลครึ่งหนึ่งของราคาทรัพย์นั้น ถ้าไม่ร้องประกาศรางวัลก็น้อยลง ดังจะเห็นได้ในมาตราถัดไป อนึ่ง เงินหรือทองเป็นเพียงตัวอย่าง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณนั้นมากมายเหลือคณานับ (อวิญญาณกทรัพย์)

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๔ ซึ่งสืบเนื่องมาจากมาตราที่ ๑๓ แต่ผู้เก็บได้ไม่ประกาศตะโกนขึ้นและไม่มีใครรู้เห็นด้วยเลย คงเก็บไว้ตามธรรมดากระทั่งเจ้าของไปทวงถามจึงบอก อย่างนี้ผู้เก็บได้จะได้รับรางวัล ๑ ใน ๓ ของราคาทรัพย์ ผู้บรรยายเห็นว่าตอนที่เอาของเก็บไว้เฉย ๆ นั้นจะต้องโดยสุจริตเปิดเผย ไม่ทำพิรุณขุ่นข้องประการใด คือไม่อำไว้เรื่องอย่างนี้อาจมีได้ เพราะผู้ที่เก็บได้ไม่รู้ว่าต้องตะโกนร้องประกาศกันประการใด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๕ สืบเนื่องกันเรื่อยมาจากมาตราที่ ๑๓, ๑๔ คือ เรื่องเก็บของตก จะเขียนเป็นมาตราเดียวแยกเป็นวรรค ๆ ไปก็ได้ มาตราที่ ๑๕ นี้ เก็บได้แล้วอำไว้ไม่ตะโกนประกาศ ไม่บอกใครเลยด้วย เจ้าของถามแล้วก็ยังอำไว้ จนกระทั่งเขาจับได้ กรณีอย่างนี้ไม่ให้ได้รับรางวัลเลย แต่ก็ไม่ใช่โทษ ถ้าเป็นสมณย์ ข้อเท็จจริง

อย่างนี้ปรับบทกฎหมายได้เป็นความผิดฐาน “ขักขอก” โปรตตุประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๕๒ วรรคสอง “ทรัพย์สินหาย ผู้กระทำความผิดเก็บได้ ต้องรับโทษกึ่งหนึ่งของฐานขักขอกตามวรรคหนึ่งในมาตราเดียวกัน ที่ว่ามานักเป็นกฎหมายใหม่เกินไป คือเป็นปัจจุบันเสียแล้ว ที่จริงเมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ คือเกือบร้อยปีมาแล้วก็มีโทษอันแสดงถึงประวัติศาสตร์กฎหมายและวิวัฒนาการมาจากการที่ไม่ต้องรับโทษอย่างไรเลย เป็นมีโทษฐานขักขอก โปรตตุกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๑๘ ความว่า “ผู้ใดเก็บของตกของหายได้ก็ดี หรือมันได้ทรัพย์สินแผ่นดินก็ดี ถ้าแลมันขักขอกเอาทรัพย์สินนั้นไว้ ฯลฯ.....” มีโทษกึ่งอัตราฐานขักขอก ขอบรรยายเพิ่มเติมว่า ถ้าได้นำของไปแจ้งความต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายแล้วย่อมหาโทษมิได้ เรื่องเก็บของตกซึ่งกฎหมายสมัยหลัง ๆ เขียนไว้มาตราเดียวกัน ๆ แต่มีความหมายกว้างใช้ปรับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในกฎหมายโบราณเข้าหาบทกฎหมายได้ทุกกรณี แต่กฎหมายโบราณยังแยกแยะรายละเอียดคงจะเห็นได้ในมาตราต่อ ๆ ไป

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๖ ผู้เก็บได้ตะโกนบอกให้คนทั้งหลายรู้ แต่พอเจ้าของมาถามหา มันกลับอำไว้จนกระทั่งเอียงไม่หลุด จึงต้องยอมรับ ขอบรรยายว่า จิตมันคิดทุจริตขักขอกขนแล้วในภายหลัง ทั้ง ๆ ที่ขณะเก็บได้ยังคิดสุจริตอยู่ มันผิดไม่ได้รางวัลเลย แต่ก็ไม่ต้องรับโทษ เห็นว่าทำนองเดียวกับมาตราที่ ๑๕ ที่แล้งมา คือคืนให้เจ้าของทรัพย์สินทั้งหมด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๗ ของที่เก็บได้มันเก็บไว้เก็บได้ แต่กล่าวเท็จกับเจ้าของว่าหายเสียแล้ว มาตรานี้มีโทษใหม่เท่าราคาของ มาตรานี้กล่าวความห้วน ๆ น่าสงสัยไม่ทราบว่าจะพิจารณาได้ความจริงว่าของไม่หาย แต่มันกล่าวเท็จนั้นของยังอยู่และเจ้าของได้คืน หรือมันเสียก็เสียขายส่งไปที่ใดแล้ว มาตราต้น ๆ คนผิดฐานขักขอกไม่ต้องโทษก็เพราะเจ้าทรัพย์สินได้รับคืนครบถ้วน ทำให้วินิจฉัยว่ามาตราที่เจ้าของคงจะไม่ได้คืน จึงต้องไหมมันเท่าราคาของ เช่นเดียวกับมาตราที่ ๑๘ ข้างหน้า

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๑๘ “มาตรา ๑ มันไม่ใช่เจ้าของ แต่โกหกว่าเป็นของมัน ได้ความจริงให้ไหมมันเท่าราคาของ” ขอบรรยายว่าเป็นเรื่องเก็บของตกเนื่องมาจากมาตรา ก่อน ๆ แต่มาตราที่ติดต่อกับกรรมสิทธิ์ด้วยความเท็จ จึงมีโทษ ดังในมาตราที่ ๑๗ นั้น มีข้อความบรรยายอยู่ตรงที่ว่า เป็นเรื่องเก็บของตกแล้วต่อกรรมสิทธิ์เท่านั้น

มาตราต่อไปอีกสังเกตว่าเป็นสิ่งมีชีวิตวิญญาน โดยเฉพาะมาตราที่ ๑๙ ข้างหน้า
นม ๕ วรค ขอบรรยายล่วงหน้าว่าเป็นทำนองเก็บของตก แต่เป็นเรื่องสัตว์มีชีวิตผลิตหนึ่ง
หรือหลุดขาดเชือกที่ล้ามไป เช่นพวกปลูสัตว์และสัตว์พาหนะ

มาตราที่ ๑๙ “มาตรา ๑ ผู้ใดได้งัวควายเปิดไถ่หมูหมา มันไม่บอกให้เพื่อนบ้าน
รู้ และฆ่าสัตว์นั้นกิน ให้ไหมเท่ากับลักทรัพย์ ฉะนั้นบอกเพื่อนบ้านให้รู้แล้วจึงฆ่าสัตว์นั้นกิน
เพียงแต่ให้ใช้ค่าสัตว์นั้นคน ไม่ต้องไหม” มาตรานี้บอกให้เราเห็นว่า คำว่า “ไหม”
ไม่ใช่สินไหมทดแทน หรือค่าเสียหายทางแพ่ง แต่ไหมเป็น โทษปรับ ขอบรรยายคำว่า
ได้ หรือ ได้ไว้ ซึ่งสัตว์ดังกล่าวหาใช้ได้มาโดยมีค่าตอบแทนขอบด้วยกฎหมายไม่ แต่ต้อง
ถือว่าจับผลิตได้ตกเก็บตก บรรยายถึงสิ่งที่เกิดจากโทษปรับไหมและการใช้ราคาสัตว์

วรรคสอง “หากมิได้ฆ่าสัตว์นั้นกิน ให้เจ้าของไถ่สัตว์นั้น— ฯลฯ—” หลักการ
คงวิวัฒนาการมาจนถึงอยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะวรรคสองนี้ต่อไปว่า จับผลิต
ได้ในเมือง ค่าไถ่ ๓,๓๐๐ เบย สำหรับงัวควาย (โคกระบือ) ถ้าได้จากในป่าค่าไถ่แพง
เป็น ๖,๖๐๐ เบย ถ้าได้จากเมืองไกลออกไปอีกค่าไถ่เพิ่มเป็น ๑๒,๐๐๐ เบย ถ้าได้จาก
ชายแดนให้แบ่งครึ่งกับเจ้าของ ราคาเบยสมัยโบราณไม่คงที่เช่นสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาล
ที่ ๔ มีประกาศกำหนดราคา ๔๐๐ เบยต่อหนึ่งเพลง ถ้าคนสมันไม่รู้จักเพลงโปรดดูได้
จากคำบรรยายชั้นปริญญาตรีของข้าพเจ้า คือหนึ่งบาทหนึ่งแปดเพลง แต่สมัยโบราณยังผิดกัน
ไปอีก มีอยู่สมัยหนึ่ง เงินหนึ่งเพลงแลกได้ถึง ๔๐๐ เบย หวังว่าราคาเบยคงได้พูดกันมา
ครั้งหนึ่งแล้ว ทบทวนไว้ตรงนี้เพียงเท่านั้นจะพอ

วรรคสามของมาตราที่ ๑๙ จับผลิตเปิดไถ่หมูหมาได้ภายในเมือง ราคาค่าไถ่
อย่างหนึ่ง ได้มาจากป่าค่าไถ่คือแบ่งครึ่งกับเจ้าของ วรรคนี้ราคาสัตว์เป็นตัวเลข และมี
ห้ามเพิ่มเข้ามาด้วย ตามหลักวินัยกฎหมายต้องถือว่า “เปิดไถ่หมูหมา” นี้ รวมถึงสัตว์
ทั้งหลายในประเภทเดียวกัน เช่น ถ้าในกฎหมายกล่าวถึงพืชผักสวนครัวแล้วระบุชื่อ ว่า
ตะไคร้ ไร่ ท่านต้องเข้าใจไปถึงพริกมะเขือด้วย เป็นต้น

วรรคสี่ จับมาขาดหลุดผลิตหายไถ่ในเมือง ได้จากป่า ได้จากต่างเมือง ได้จาก
ชายแดนไกล บัญญัติไว้ทำนองเดียวกับวรรคสองและสาม ค่าไถ่ก็มากกว่ากันไปตามลำดับ
อย่างนั้นเห็นจะไม่ต้องบรรยาย เพราะสัตวีย่อมมีมากมายนับด้วยร้อย ๆ ชนิด

วรรคห้าก็เหมือนวรรคสี่ แต่เป็นข้าง ค่าไถ่แพงกว่ามา

รวมเรื่องจับสัตว์เพลิงมี ๕ วรรค โปรตพลิกตุตวับท ถ้าสงสัยหารู้กันได้เสมอ เพราะยังจะมีข้อบัญญัติแบบนี้อีกมาก คือ หลักการอย่างเดียวกัน ค่าปรับ หรือค่าไถ่ หรือโทษปรับมากน้อยต่างกัน เพราะประเภททรัพย์สินต่างกัน เรื่องนี้บรรยายไว้แล้วเรื่องการร่างการเขียนกฎหมาย โดยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ๆ นิยาม (วิเคราะห์ศัพท์) คำว่า ทรัพย์สินไว้เท่านั้น ส่วนโทษก็กำหนดกว้างๆ มีคณต่ำหรือไม่มี แต่มีคณสูงไว้ แล้วศาลใช้ดุลพินิจอย่างไรก็บรรยายแล้ว

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๒๐ ไม่ใช่ได้ข่าวของหรือสัตว์ของใครมาจากไหน แต่เป็นเรื่องมนุษย์ คือข้าทาสบริวารของใครหนีหายมาอาศัยอยู่กับเรา ๆ ก็ต้องเอาตัวไปส่งเจ้ามัน เจ้ามันจะต้องเสียค่าไถ่ให้เรา ถ้าข้าทาสบริวารใครอยู่บ้านเราถึง ๓ วัน โดยเรามีได้ก็กักขังหน่วงเหนี่ยวอย่างไร เราจะคิดค่าข้าไว้ต่อกวันละ ๔๐๐ เบย ต่างหากจากค่าไถ่การที่กล่าวนี้เป็นคำบรรยายของข้าพเจ้าเอง โปรตตุตวับทไม่ได้ใช้ถ้อยคำอย่างนี้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๒๑ มาตราฉบับนี้เองมาจากมาตราที่ ๒๐ เพราะมาตราที่ ๒๐ ข้าทาสบริวารของเขาอยู่บ้านเราถึง ๓ วัน ส่วนมาตราฉบับนี้มาอยู่ถึง ๓ วันแล้ว เรายังทำเฉยเมยเสีย ไม่บอกกล่าวเพื่อนบ้านให้รู้เป็นการแสดงความบริสุทธิ์ ถือว่าเราไม่ยักข้าทาสของเขา จะถูกโทษเท่าราคาข้าทาสนั้น ถ้าเราได้บอกกล่าวเพื่อนบ้านให้รู้ หรือบอกเจ้าขุน (เจ้าเมือง) เราได้ค่าข้าวันละ ๔๐๐ เบย เหมือนมาตราก่อน อย่างไรก็ดี ถ้าเราอยู่ที่เจ้าของมัน ต้องนำมันไปส่งคืน แม้จะเลยเพิกเฉยอยู่ต่อไปมันตายหรือหนีหายไป เราต้องใช้ค่าตัวข้าทาส (ใช้เงิน) ครึ่งหนึ่งของราคาทาส เว้นแต่เราได้บอกกล่าวเจ้าของแล้ว มันป่วยตายเราไม่ต้องรับผิดชอบ มาตราฉบับนี้เป็นการประกาศไว้หรือไม่ โปรตตุตวัทกฎหมายอาญาสุโขทัย จารึกปี ๑๘๔๗ ด้านที่ ๑ ข้อ ๓๔ ถึง ๓๘ ใจความโดยสรุปมีว่าละเมิดเอาข้าทาสไว้พัน ๓ วัน โทษ (ปรับ) วันละหนึ่งหมื่นหนึ่งพันไปจนถึง ๕ วัน แล้วเพิ่มเป็นวันละห้าหมื่นห้าพันไปจนถึง ๘ วัน ถ้าเกินกว่านั้นแม้เพียงวันเดียว นอกจากปรับเป็นรายวันแล้วยังต้องโทษเท่ากับลักทรัพย์ด้วย

เรื่องนั้นถ้าสมัยนั้น มีกฎหมายลักษณะทาสชัดแจ้งแล้ว สมควรวินิจฉัยเปรียบเทียบกับลักษณะทาส (ทาส) ในรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ หรือทาสในสมัยอยุธยาได้ แต่เมื่อยังไม่บัญญัติชัดแจ้งเป็นดับทกฎหมาย ข้าทาสสมัยนั้นจึงเป็นเพียงพวติดินย ไต่แก่ข้าทาสบริวารที่บรรยายแล้วโดยละเอียดข้างต้น หากใช้ทาสโดยนิตินัยไม่ คำบรรยายวรรคนโปรตือเอาเป็นหลักการสำหรับมาตราข้างหน้าต่อไปด้วย ที่ข้าพเจ้าบรรยายเช่นนี้ขออ้างถ้อยคำในกฎหมายนั่นเอง คือ ตรงที่น่าจะอ้างกฎหมายลักษณะทาสนั้นท่านใช้ถ้อยคำว่าดังนี้ “โบราณกล่าวไว้ว่า” นี่แหละที่ว่ายยังไม่มิลักษณะทาส แต่มีธรรมเนียมประเพณีมาก่อน

มาตราที่ ๒๒ ช่วยคนเร่ร่อนจะจมน้ำตายได้ค่าป่วยการครึ่งหนึ่งของราคาคนผู้จะจมน้ำตายนั้น อีกครึ่งหนึ่งให้แก่เจ้านายของผู้นั้น มาตรานี้ไม่บอก แต่รู้ได้ว่าคนตกน้ำนั้น หากใช้ชั้นเจ้านายไม่ แต่เป็นข้ามเจ้าบ่าวมีนาย จึงรู้ราคาคน ๆ นั้น

มาตราที่ ๒๒ วรรคสอง ถ่อเรือส่งคนข้ามฟาก ขอบรรยายว่า พวกเรือจ้าง และมันบรรทุกเกินอัตรา เรือล่มมีคนจมน้ำตาย ให้มันใช้เงิน ๖๖๐ เงิน หากคนอื่นช่วยได้รอดชีวิต คนเรือถ่อ (เรือจ้าง) ต้องสมนาคุณเขา ๑๑๐,๐๐๐ เปຍ

มาตราเดียวกันวรรคสาม หากเป็นเรือวาน (ขอแรง) กัน แล้วเรือล่ม มีผู้อื่นช่วยไว้ได้ คนถ่อเรือต้องสมนาคุณเขาเท่าวรรคสอง

มาตราเดียวกัน วรรคสี่ บุคคลใดช่วยนํ้ากำลังจะจมน้ำตาย มีคนช่วยรอดมาได้ ต้องสมนาคุณ ๑๑,๐๐๐ เปຍ จะขอครึ่งราคาคนไม่ได้

มาตราที่ ๒๓ เรือเบาชนเรือหนัก ขอบรรยายว่า เรือบรรทุกของหนักหรือเพียบเรือหนักเสียหายเท่าใดต้องใช้ทั้งหมด ถ้ามีคนถึงตายต้องใช้ ๓๓๐ เงิน ข้าพเจ้าบรรยายเรือหนักเป็นบรรทุกหนัก เพราะเรือเล็กเบา ๆ จะชนเรือใหญ่เสียหายไม่สมเหตุผล ท่านบัญญัติต่อไปว่า เรือหนักต่อหนักชนกัน เสียหายเท่าใด ออกใช้คนละครึ่ง

มาตราที่ ๒๔ หาบเบาชนหาบหนักก็มีหลักการบังคับคดีเช่นเดียวกับเรือ ถ้าผู้หาบหนักบาดเจ็บ ไหมผู้หาบเบาสองเท่า

มาตราที่ ๒๕ คนตัวเปล่าชนกัน หาบหนักต่อหนักชนกัน หาบเบาต่อเบาชนกัน คนชนกันถึงบาดเจ็บ ของเสียหาย ออกเงินคนละครึ่ง ถ้าเกิดทะเลาะด่ากัน ไหมทางฝ่ายผิด

วรรคสองของมาตราที่ ๒๕ หวนกลับไปกล่าวเรื่องวานซึ่งข้ามท่า (ข้ามฟาก) เรือล่มตาย ให้ผู้ต่อเรือเผาศพให้เรียบร้อย วรรคนี้ท่านผู้แปลด้วยทหหมายเหตุไว้ว่า คงจะแก้ไขเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง ข้าพเจ้าเห็นด้วยและแน่แท้ใจ แต่ถ้าไปเติมไว้ท้ายวรรคสามแห่งมาตราที่ ๒๒ จะถูกต้องดี เพราะผู้ร่างเพิ่งพบปัญหาเรื่องคำทำศพในภายหลัง

มาตราที่ ๒๖ คนตัวเปล่าชนคนหาบของต้องรับผิดชอบ^{๕๕} เกวียนเบาชนเกวียนหนัก ให้เกวียนเบารับผิดชอบ

มาตราที่ ๒๗ ในการเดินนั่งหรือนอนให้นายม้าหลักนายช้างผู้มียศสูงกว่า ให้พลเดินเท้าหลักนายม้า คนธรรมดาหลักพลเดินเท้า (คนตายห่อฟักนายตั้น) ขอบรรยายว่า ทหารพลเดินเท้า ทหารราบนั้น เกียรติสูงกว่าธรรมดา พลทหารราบเดินเท้าท่านเรียกว่า “นายตั้น” ให้ลูกบ้านหลักนายบ้าน คนหาบหลักหาบของบ่าวขุน ขอบรรยายว่า บ่าวขุนเป็นอย่างเดียวกับ ข้าขุน ในมาตราก่อน ๆ และแสดงว่าเป็นบ่าวขุนนางยังมีวรรณะสูงกว่าลูกหาบสามัญ หลักการเหล่านี้ ผู้ใดฝ่าฝืนจะมีโทษ (ดูในฉบับท)

วรรคสองของมาตราเดียวกันนี้ มีกรณีเกิดทำร้ายกัน เจ็บเล็กน้อย ไม่ถึงบาดเจ็บ ท่านเรียกว่าเจ็บขามเดียว ขอบรรยายว่า เจ็บขณะเดียวกัน ต้องมีโทษไหม ๑๑,๐๐๐ บาท ถ้าต่อยกันโดยอาการตีเคียวกัน ไม่เอาโทษ ขอบรรยายว่าต่างก็ป้องกันตน

มาตราที่ ๒๘ ให้ช้างหลักเกวียน ถ้าไม่ยอมหลัก เกวียนหักเสียหาย นายช้างต้องชดใช้

มาตราที่ ๒๙ “มาตรา ๑ ผู้ใดยิงหน้าไม้ ยิงกงธนู ชัดหอก ชัดดาบ ไม้เท้า ก้อนดิน ปักหอก ไว้ทาวเพราะท่านก็ดี ถูพร้ามีดเดินตามถนนถูกท่านก็ดี ถูกคนตายโดยไม่เจตนาก็ดี ให้มันชดใช้ค่าคนตายตามโบราณเมืองเถิด ฆิไม่ถึงตายเพียงแค่บาดเจ็บ ให้ผู้รักษากองกระทั้งคอยยังช่วย(ห่อผู้บาดเจ็บดวงแควน)... ฯลฯ ..” ยังมีความต่อไปแต่เข้าใจง่าย ไม่กำกวม คือผู้เสียหายต้องการสินไหมทดแทนก็ได้ ๑ ใน ๔ ถ้าเพียงเสียบาดเจ็บให้ใช้ค่าเสียแล้วเอาเสียขาดไป มาตรานี้ก็มิต้องบรรยายเพียงคำว่าชัด แปลว่าเหยียงไปขว้างไป หรือ ปากได้ ฟันไปก็ได้ แล้วแต่เนื้อความ ส่วนการปักหอกก็คล้ายคักขวาก แต่หอกอาจจะ เป็นเหล็ก ขวากเป็นไม้เสียมแหลม บางทีทนายพิชิตปลายแหลมนั้นด้วย เพื่อดักสัตว์ก็ได้

ตกคนร้ายก็ได้ คำยากคือไวฑว ท่านผู้แปลตัวบทจึงสงสัยว่าจะคิดผิด ข้าพเจ้าผู้บรรยายคิดว่า เครื่องตกก็อย่างหนึ่งเป็นจำพวกเดียวกับพระพุทธรูปแล้ว นั่นคือหัว หรือหัว หรือบัลลังก์ หัว บัลลังก์หัว จะใช้บัลลังก์ก็ได้ จึงสายตกไว้หน้าปากกระบอกปืนตรงไปที่ช่องทางผ่าน สัตว์หรือคนร้ายผ่านช่องนั้นสวดส่ายๆ นั้นจะกระตุกโกป็นลั่นตรงไปยังสิ่งนั้น วิธเดียวกันจะใช้หอกหรือธนูแทนบัลลังก์ก็ได้ โปรดพิเคราะห์มาตราต่อไปประกอบด้วย

มาตราที่ ๓๐ “มาตรา ๑ ผู้ใดขโมยหัวไวฑมรบ้าน ใส่ขวากใส่หลาวไวฑมรบ้านก็ตี... ฯลฯ...” ความต่อไปที่ตัวบท คืออันตรายเกิดขึ้นต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่าไวฑมรสัตว์เลี้ยงไปถูกถึงตาย ผู้ตกต้องชดใช้ค่าสัตว์นั้น ถ้าถูกเจ็บต้องรักษา เจ็บมากต้องเฝ้าให้เอาสัตว์ไป แล้วใช้ราคาสัตว์เต็มค่า ถ้าถูกคนตายกลางคืนผู้ตกไม่ผิด ถ้าถูกคนตายกลางวันผู้ตกต้องชดใช้ค่าคนตาย ๓๐๐ เงิน ท่านว่า กลางวันคนไปเก็บผักเก็บไม้ ไม่มีใครไปขโมยตรงนั้นขอบรรยายว่า ใช้กับปัจจุบันไม่ฉันทเสียแล้ว ขโมยกลางวันเป็นเรื่องมิได้เสมอ แล้วแต่กาลและเทศะ กฎหมายโบราณยอมรับว่า “โบราณเมืองว่า คนทั้งหลายต้องการป้องกันบ้าน ย่อมจะเอาหนามไปส่วไวฑมรบ้าน ไม่เคยเอาขวากมาใส่ ไม่เคยขโมยหัวล้มสักครั้ง” ตรงนี้ช่วยชี้ให้เราทราบประเพณีโบราณ และท่านบัญญัติชี้ข้างต้นไว้อีกว่า “ฉิอาวุธถูกคนตายตอนกลางคืน ผู้ตกไม่ผิด เพราะอาจจะไปขโมยของท่าน หรือไปฆ่าท่านก็ไม่ทราบได้ น่าสงสัยอย่างยิ่ง” ตรงนี้ขอบรรยายว่า เป็นเรื่องป้องกันตนหรือป้องกันทรัพย์ ซึ่งมีวิวัฒนาการมาเป็นปัจจุบันว่า ต้องกระทำพอสมควรแก่เหตุ ดูเป็นเรื่องๆ ไป มิได้ขาดข้อเท็จจริงกันด้วยเวลากลางวันกลางคืนอย่างโบราณ เพราะกฎหมายโบราณก็เขียนไว้ออเหมาะสมตามกาลสมัย คนร้ายย่อมจะกลัวไปเอง เมื่อกฎหมายบัญญัติไว้ว่ากรณีใดจะต้องตายเปล่า นับว่าเป็นการป้องกันมิให้การกระทำผิดเกิดขึ้นได้สำหรับสมันน

ต่อไปนี้เป็นมาตราที่ ๓๑ ซึ่งมีทั้งหมดสามวรรค

วรรคหนึ่งความว่า “มาตรา ๑ ผู้ใดชักพาโจรมาขโมยหรือปล้น (ครุบ) ท่านให้ไหม้ผู้ชักพาโจรมาเท่ากับที่ไหม้โจร” วรรคหนึ่งนี้ ถือว่าผู้ชักพาเป็นตัวการด้วย ถ้าว่าตามศัพท์ในพระไอยการโจรกฎหมายตรา ๓ ดวง ท่านว่าเป็นองค์โจร แต่องค์โจร (ตัวการ) มี ๓ จำพวกเท่านั้น คือ ๑. กระทำเอง ๒. ใช้ให้ผู้อื่นกระทำ และ ๓. สั่งสอนให้

กระทำ เป็นครูให้โจรกระทำ อันว่า ผู้ชักพาโจรมาขึ้นว่าใกล้เคียงกันอยู่กับแนะนำ
สั่งสอนหรือชี้แนะให้กระทำ แต่ถ้าจะเอาผิดเพียงสมโจร หรือผู้สนับสนุนแล้วอาจจะถูกต้อง
ยิ่งกว่า

มาตราที่ ๓๑ วรรคสอง “ผู้ใดชิง (ยาค) เอาลูกเมียข้าคนชั่วควายท่านไป ให้
ไหม ๑๑๐ เงิน ... ฯลฯ ...” คัดตัวบทไว้เพื่อทรงผู้บรรยายเห็นว่าพอสำหรับพลิกกลับไปหา
ตัวบทโดยละเอียดข้างต้นได้ไม่ยาก และขอบรรยายต่อไปว่า การชิงหรือยาคเอาไปนี้ คือ
โดยฝ่าฝืนขึ้นใจเขาๆ มิได้สมัครใจไปด้วย หรือถ้าผู้ถูกชิงหรือเสมือนไร้ความสามารถ
เป็นโดยผู้ปกครองไม่อนุญาต ส่วนสัตว์พาหนะชั่วควายถูกชิงเอาไปเป็นคนละเรื่องกับมนุษย์
เข้าใจง่ายอยู่แล้ว โปรดทราบด้วยว่ากฎหมายเขียนรายละเอียดข้อเท็จจริงไว้มาก จำเป็น
ต้องเลือกบรรยายแต่หลักการในกฎหมาย เช่นในวรรคสองของมาตราที่ ๓๑ ที่กำลังบรรยาย
อยู่นี้ก็รายละเอียดปลีกย่อยไปอีกว่า การชิงหรือยาคเอาไปได้ถูกมัด หรือไม่ถูกมัด โทษ
ถูกไหมไม่เท่ากัน ท่านบัญญัติต่อไปด้วยว่า “ผิดหลงได้ (หมายความว่าหาตัวมาได้ส่วน คือ
เรียกตัวมา) ครั้งหนึ่งสองครั้งไม่มา ให้บอกเจ้าขุนชักชวนให้ลงจึงควรชิงเอา” ความตอน
นี้แต่ความตอนต้นให้รู้ว่ไม่ใช่เรื่องไปฉุดคร่าหรือฉกชิงบุคคล หรือชิงเอาชั่วควายโดยอาการ
แห่งโจรกรรม แต่มีกรณีพิพาทโต้แย้งกันอยู่ว่า ผู้กระทำความผิดนั้นใช้กำลัง ชิง, ฉุด, หรือ
จับเอาไปหรือไม่ รวมความว่ากฎหมายไม่ยอมให้ใช้กำลังโดยพลการ เมื่อมีกรณีต้องการ
บุคคลหรือชั่วควายนั้น ต้องบอกกล่าวเรียกร้องเอาก่อนสักครั้งสองครั้ง ถ้ายังไม่ได้ตัวมา
ได้ส่วนพิจารณา จึงแจ้งท่านเจ้าเมืองหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ แล้วจึงใช้กำลังโดยความเห็น
ชอบของท่านผู้รับแจ้ง

วรรคสามของมาตราเดียวกัน เป็นข้อเท็จจริงเรื่องใช้กำลังและบังอาจ ท่านใช้
คำว่า “ผิดโกรธกันแล้ว ไปชิงทรัพย์ท่าน... ฯลฯ ...” ขอบรรยายว่าเป็นเรื่องชิงเอาข้างหน้า
แบบชิงทรัพย์ในกฎหมายสมัยต่อ ๆ มา หรือสมัยอยุธยาเรียกว่า “ตี่ชิง” สันนิษฐานได้ว่า
ผู้ชิงจะต้องใช้กำลัง หรือขู่ว่าจะทำร้ายในขณะนั้น เจ้าบ้านจึงต่อสู้ป้องกันตัวและทรัพย์
จนผู้ร้ายถึงตาย เจ้าบ้านก็ไม่มีโทษ กฎหมายโบราณใช้คำว่า “เพราะอาชญาเมืองไม่ยอม
ให้ชิงเอา” อนึ่งขอบรรยายคำว่า โกรธกัน ด้วยว่า กรณีนี้เจ้าของบ้านมีเหตุผลควรจะ

ต้องบ่งกันอย่างยั้ง ยั้ง^{๕๕๔} โดยผู้กระทำผิดมิได้บอกกล่าวแจ้งความแก่เจ้าขุน (เจ้าเมือง) เสียก่อน และในบางกรณีซึ่งไม่ได้ตามประสงค์กลับต้อยตีทำร้ายเจ้าบ้านเจ้าที่ ต้องไหม ๒๒๐ เงิน ถ้ามันยากจนขึ้นใจ ไหม ๑๑๐ เงิน ถ้ามันไม่มีให้ ก็ให้ตีมันแล้วปล่อยไป จะตีมันบาดเจ็บเท่าใด ให้ถือว่าทัตเทียมกัน ข้าพเจ้าพอใจความตอนนั้นมาก เพราะบังเอิญ เสมอว่าการปรับไหมผู้กระทำผิดที่ทุกไร่ขึ้นใจไม่มีทรัพย์สินจะทำอย่างไร มาตรา^{๕๕๕}บอกไว้ชัด แต่จะให้บอกไว้ทุกวรรคทุกมาตราได้อย่างไร ข้าพเจ้าผู้บรรยายจึงได้แสดงความคิดความเห็นไว้ตั้งแต่แรกมาแล้วว่า มันผู้กระทำผิดจะต้องได้รับโทษอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน โดยอาศัยหลักการปกครองสมัยสมบูรณ์าญาสิทธิราช ด้วยคำสั่งคำบัญชา หรือข้อบัญญัติขององค์อธิปัตย์หรือเสนาอำมาตย์ เจ้าขุนผู้ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจกระทำได้ ข้าพเจ้าบรรยายอย่าง^{๕๕๖}มาตั้งแต่สมุดตำราเล่มปริญญาตรีแล้ว ในวรรคสามนั้นก็มีความตอนท้าย ให้อำนาจเจ้าขุนไว้กว้างขวาง อ่านดูแล้วเจ้าขุนอาจส่งคนของท่านไปจัดการตามคำขอของผู้เสียหาย เจ้าบ้านจะทำร้ายคนของเจ้าขุนไม่ได้ ต้องมีโทษ

อันว่าความเห็นเรื่องปรับไหมเงินเท่าใด ๆ แก่คนอนาถา^{๕๕๗} จะบรรยายไว้^{๕๕๘} เพียงครั้งเดียวก็จำยาก จะลืมเสีย เมื่อมาพบบทมาตราใดตรงกับเรื่องนั้น จำต้องบรรยายทบทวนซ้ำไว้ และถือเป็นแบบอย่างตลอดไปแก่บทมาตราอื่น ๆ ด้วย ไม่ต้องพูดกันทุก ๆ วรรคหรือมาตรา

ต่อไป^{๕๕๙}เป็นมาตราที่ ๓๒ ซึ่งมี ๒ วรรค รู้^{๕๖๐}สึกว่าคล้ายคลึงกับบทก่อนบางบทเป็นอันมาก มีรายละเอียดเป็นข้อเท็จจริงผิดเพี้ยนกันเพียงเล็กน้อย

วรรคหนึ่ง “มาตรา ๑ ข้า ท้าวพระยาเสนาอมาตย์ หนี้ ทั่งงาน มาพักที่ไพร่ไทย พ่อค้าบ้านผู้ใดก็ดี ให้พาไปส่งอย่าให้พ้น ๓ วัน หรือส่งข่าวไปก็ไม่ได้ห้าม ด้วงเลขพัน ๓ วัน ไม่บอกให้เพื่อนบ้านนายบ้านรู้ ให้ไหมมัน ๑๑๐ เงิน”

ข้าพเจ้าขอให้พลิกกลับไปดูมาตราที่ ๒๑ และกฎหมายพระยาเลอไทที่กล่าวอ้างไว้^{๕๖๑} ณ ที่นั้นแล้ว

วรรคสองของมาตราที่ ๓๒ ถ้าคนที่มาพักอยู่นั้นเป็นคนร้ายปล้นทรัพย์สินมาแล้ว เจ้าเรือน^{๕๖๒}รู้ โทษควรถึงตายทั้งคนร้ายและเจ้าเรือน ถ้าโทษคนร้ายไม่ถึงตาย เป็นโทษเบา

เจ้าเรือนก็เบาด้วย ขอบรรยายว่าสุดแล้วแต่ความผิดของคนร้ายที่ทำได้แล้ว เจ้าเรือนรับไว้และปลื้มกับผู้ร้าย โทษหนักก็หนักด้วยกัน เช่น ฐานลักทรัพย์ก็ผิดเท่าลักทรัพย์ด้วยกัน การปลื้มกับคนร้ายไว้ แม้เป็นกรณีต้องใช้ค่าเสียหายไม่มาก เจ้าเรือนก็ต้องรับผิดชอบใช้เพียงแต่รับข้าของท่านให้พิกัดต้องปรับใหม่ ๑๑๐ เงินเสียแล้ว ถ้าข้าของท่านเกิดถูกฆ่าตาย ไม่ได้ตัวคนฆ่า เจ้าเรือนต้องใช้ค่าของข้าท่านเต็มราคา เหล่านี้นวนรายละเอียดแห่งข้อเท็จจริงต่าง ๆ ทั้งสน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓๓ “มาตรา ๑ ผู้ใดได้ตัวของท่าน ได้ฆ่าท่านผิดประการใดก็ดี ผู้เจ้าหนี้ได้ขายต่อกันไปหลายทอดแล้ว..... ฯลฯ.....” ขอบุคคลที่ไว้เพียงก่อน เพราะผู้บรรยายขอทักว่า จะมีการพิมพ์ผิดเขียนผิดอย่างไร คือคำว่า “ฆ่า” นั้นผิดเนือความเป็นแน่ จะต้องเป็น “ฆ่า” จึงจะได้ความและสมเหตุผลอย่างถูกต้อง เพราะท่านบัญญัติต่อไปว่า “มาภายหลังผู้เจ้าหนี้จึงรู้ตัวผู้ทำผิด ก็ควรให้เจ้าของคนร้ายคนแรกนั้นชดใช้แทนความผิด กล่าวคือให้เอาค่าตัวของข้าผู้หนึ่งทดแทนสินใช้เถิด” จบด้วยบทมาตราที่ ๓๓ แล้วท่านเห็นหรือไม่ว่าประโยชน์สุดท้ายก็บอกเราว่า คำว่า ฆ่า ข้างต้นนั้นคือ ฆ่า ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้ยอมรับมาหลายตอนแล้วว่า คนโบราณขายลูกขายหลานในปกครองของตนได้โดยราคา ที่ขายก็คือเงินที่ผู้ขายได้รับไปจุกได้ก็ไป เอาลูกหลานให้ทำงานขัดดอกไว้ คิดว่าตนเงินคงตัวอยู่ไม่ได้ลด แต่ดอกเบี่ยไม่ต้องเสีย ข้าพเจ้าผู้บรรยายเชื่อว่า ข้า ที่มค่าตัวนั้นจะหุบตัวจำใช้ตรวนหรือเอาไปรับอาญาแทนน่ายอย่างหาตามกฎหมายไม่ได้ เพราะข้าไม่มีกฎหมายรับรอง คงเป็นเพียงประเพณีบ้านเมืองที่ปฏิบัติต่อ ๆ กันมา คนมีทรัพย์ได้อาศัยใช้แรงคนยากจน คนจนก็อาศัยพึ่งบุญนาย

มาตรา ๓๓ มีวรรคสองต่อไป โดยว่าดังนี้ “ลักษณะข้ามี ๕ จำพวก คือ ข้อด้วยข้าของ ๑ ลูกข้าหญิง ๒ มอขตัวเป็นข้า ๓ นิบหายด้วยความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งจึงเป็นข้า ๔ ข้อยมาเป็นข้า ๕ นอกจาก ๕ ประการนี้ไม่ควรจะเอามาเป็นข้า” วรรคสองนี้ก็ขอทักว่าผิดอีก คือจำพวกที่ ๕ คำว่า “ข้อย” ควรจะเป็น ช่วย โดยมีหลายแห่งในกฎหมายโบราณ ๖๐๐-๗๐๐ ปี เขียนคำว่า “ช่วย” เป็น “ช้อย” แต่คำว่าข้อยในวรรคสองนี้ผิดอักษร ข เป็น ข ไปด้วย

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓๖ มาตราเขียนหรือร่างขึ้นเป็นทำนองมีกรณีเกิดขึ้นเป็นแบบอย่างมาแล้ว จึงเขียนหรือร่างขึ้นเพื่อใช้บังคับคดีอย่างนั้น ๆ อันอาจจะมีเกิดขึ้นในกาลข้างหน้า กล่าวคือ “บุคคล ๒ คนเจรจากตกลงกัน ผู้หนึ่งไปลักของท่านมาซ่อนไว้ อีกผู้หนึ่งนำของไว้ เมื่อเจ้าของไม่อยู่เขาก็นำของมาแบ่งกันคนละครึ่ง จึงต้องบังคับให้คดีใช้คนละครึ่ง” ตอนบรรยายว่าคนหนึ่งลักทรัพย์ อีกคนหนึ่งรับของโจรช่วยซ่อนอำไว้ แล้วแบ่งกัน ท่านบัญญัติต่อไปว่า ถ้าเจ้าบ้านรับไว้แต่ไม่ซ่อน แต่ไม่บอกเจ้าของทรัพย์ให้รู้ และไม่ได้ตัวผู้ลัก ให้ผู้รับของไว้ขึ้นไ้จนครบทั้งสิน ถ้าได้ตัวผู้ร้ายมาให้ผู้ลักคดีใช้ ๔ ส่วน ผู้อำไว้ ๒ ส่วน นี่หมายความว่าต้องทำราคาของให้เป็น ๖ ส่วนเสียก่อน

วรรคสองของมาตราที่ ๓๖ ความว่า “โจรมาพักอยู่ (จอด) ที่เรือน เจ้าเรือนก็รู้ว่าโจรแต่ยอมให้มาพักอยู่ ให้ไหม ๓๓๐ เงิน มิไม่รู้ว่าเป็นโจรและยอมให้พักอยู่ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

บรรยายวรรคสองนั้นว่า ถ้ารู้ว่าเป็นโจรไม่บอกกล่าวแจ้งความวิวัฒนาการมาเป็นสมโจรตามพระไอยการลักษณะโจร คือสมรู้ สันนิษฐาน ให้ความสะดวกแก่โจร หรือว่าโจรทำผิดมาแล้วก็ช่วยปิดบังผู้ร้าย แม้ต่อมาจนรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๗ ก็มีบัญญัติชัดเจนในมาตรา ๑๕๔ (๓) คำพิพากษาฎีกาที่ ๓๑๓/๒๔๔๐ แต่ตอนท้ายของวรรคสองนั้นน่าจะขาดเจตนาไม่มีโทษ จึงขอหักท้วงในข้อนี้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓๗ “มาตรา ๑ โจรไปปล้นท่านแต่ไม่ทันได้อะไรไป ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน โจรขึ้นเรือนท่านแต่ไม่ทันได้ลักของสิ่งใด ให้ไหมคนละ ๓๓๐ เงิน ติเข้าบริเวณบ้านยังไม่ทันได้ลักของ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน เข้าถึงกลางบ้านยังไม่ทันขึ้นบนเรือน ให้ไหม ๑๑๐ เงินแล”

มาตราที่ ๓๗ นี้แสดงว่า สมัยนั้นยังไม่มีข้อบัญญัติโทษฐานพยายามกระทำความผิดดังเช่นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๖๐ ถึง ๖๒ ถ้ามีแล้วจะต้องพึงข้อเท็จจริงว่า โจรปล้นไม่ทันได้อะไรไปนั้นได้กระทำการล่วงเข้าสู่ความผิดฐานปล้นแล้วแต่มีเหตุอันพ้นวิสัยของมันมาขัดขวางเสีย การปล้นจึงไม่สำเร็จผล เป็นฐานพยายามปล้นทรัพย์ ต้องรับโทษสองในสามของฐานปล้นสำเร็จ มีตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาว่า สอyselไม่มี

หล่นจากคัน ยังไม่ได้หยิบหรือเก็บเอาไป ยังเป็นพยายามลักทรัพย์ ถอนคันหอมทั้งเกลื่อน
อยู่บนร่องสวน ยังไม่ขนเอาไป ก็เป็นเพียงพยายาม ตุลาพิพากษาฎีกาที่ ๒๓๖/๒๔๙๑ และ
กรณีมีวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๔๐ มีองค์ประกอบว่า
๑. ใต้ลงมือกระทำความผิด ๒. กระทำไปไม่ตลอดหรือกระทำไปตลอดแล้วแต่ไม่บรรลุผล
เป็นความผิดฐานพยายาม โทษสองในสามส่วนสำหรับความผิดนี้ ส่วนตัวบทกฎหมาย
พระเจ้ามั่งรายนี้ ข้อที่ว่าขึ้นเรือนท่านแต่ไม่ทันใต้ลงของสิ่งใดนั้น ขอบรรยายว่า มีข้อ
วินิจฉัยเช่นเดียวกับพยายามกระทำความผิดฐานลักทรัพย์ เพราะขึ้นไปเพื่อจะลักทรัพย์ ไม่ใช่ไป
เที่ยว ไปเยี่ยมเยียนหรือมีกิจธุระ ถ้าเพียงเข้าไปในบริเวณบ้านยังไม่ขึ้นเรือน นับว่ายังห่างไกล
การลักทรัพย์ ย่อมจะเป็นเพียงบุกรุก นี่หมายความว่าทรัพย์อยู่บนเรือน วิวัฒนาการมาเป็น
กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๒๙ คือ ๑. มิได้มีอำนาจที่จะทำได้โดยชอบ
ด้วยกฎหมาย ๒. บังอาจเข้าไปในเคหะสถานหรือร่วเบตร์เคหะสถานผู้อื่น หรือเข้าไป
ซ่อนตัวอยู่โดยไม่มีเหตุสมควร มีโทษจำคุกไม่เกินกว่าหกเดือน และปรับไม่เกินร้อยบาท
ถ้ากระทำประกอบด้วยลักษณะฉ้อโกงบ้างประการ เช่น เวลาค้าคั้น หรือมีอาวุธ หรือมี
พรรคพวกตั้งแต่สามคนขึ้นไป โทษก็หนักขึ้น กรณีนี้วิวัฒนาการมาเป็นประมวลกฎหมาย
อาญามาตรา ๓๖๔ ซึ่งมีหลักการในกฎหมายทำนองเดียวกับ ร.ศ. ๑๒๗

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓๘ “มาตรา ๑ ข้าของไพร่กิติ ข้าของขุนกิติ หนีไปพักที่
เรือนท่าน ถ้าเจ้าเรือนไม่จับตัวเข้าท่านไว้ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน” มาตราบอกเราอย่าง
ผ่านมาแล้วหลายแห่งว่า ไพร่นั้นเป็นคนชั้นต่ำกว่าข้า ส่วนที่กำหนดหน้าที่ให้เจ้าเรือนต้อง
จับกุมก็เพราะรู้ว่ามันหนีมา ซึ่งยังจะพึงว่าเป็นอาชญากรรมได้ แต่ท่านเขียนติดต่อกับ
มาตราที่ ๓๗ เรื่อง ปล้นทรัพย์ ลักทรัพย์ ยังน่าสงสัยอยู่ว่าจัดหมวดหมู่อย่างไรแน่

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๓๙ มาตราขึ้นข้อความชัดและเขียนข้อเท็จจริงไว้ชัดด้วยว่า ผู้
กระทำความผิดมีเหตุออกไปฆ่าคนบริสุทธิ์ถึงตาย ให้ไหมเจ้าของอาวุธ ๑๑๐ เงิน อ่านดูแล้ว
ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่ามีโทษไหมก็ถูกปรับไหมค่าคนตายยังขาดอยู่เท่าใดผู้ฆ่าคนให้ให้ครบ ถ้า
เจ้าของอาวุธรู้ว่ามิใช่ฆ่าคน จะถูกไหมด้วยคนละครั้งกับผู้ฆ่า นับว่าเป็นบทซึ่งเขียนขึ้นตาม
ข้อเท็จจริงที่ท่านประสพมา ทำให้หลักการหรือบทบัญญัติทั่วไปแห่งกฎหมายไม่

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๐ “มาตรา ๑ ไม่มีเหตุ ไม่มีงาน หากตีกลอง (ท้วงกลองเข้ากลอง) ให้ไหม ๓๓๐ เงิน... ฯลฯ...” การตีกลองบอกเหตุร้ายสมัยโบราณนั้น วิวัฒนาการต่อมาเป็นที่เกราะเคาะไม้ ผู้บรรยายคิดว่า เสียงกลองไม่เหมาะสมเลย เพราะไปพ้องกับเสียงกลองเพล และกลองของวัดในศาสนาอื่น ๆ การตีสัญญาณบอกเหตุร้ายขึ้นโดยไม่มีเหตุสมควรจะต้องมีโทษ เพราะสมัยโบราณคนได้ยินเสียงสัญญาณไม่ไปช่วยจับผู้ร้าย หรือช่วยดับไฟ หรือช่วยระงับเหตุ จะต้องมีโทษด้วย ดังที่ท่านบัญญัติต่อไปในมาตราว่า ถ้าคนปล้นฆ่าฟันกัน ขโมยกัน เป็นขุมเดียวกัน (มักเมีย) ฆ่ากันตาย ได้ยินเสียงกลองไม่วิ่งไปช่วย ให้ไหม ๑๑๐ เงิน

เรื่องเช่นมาตราที่ ๔๐ นี้ ขอให้อ่านกฎหมายโจรห้าเส้นในคำบรรยายชั้นปริญญาตรีดูด้วย เพราะคนโบราณมีวัฒนธรรมมากในการร่วมกันป้องกันและปราบปราม

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๑ เป็นเรื่องหนักไปในทางวัฒนธรรมสมัยโบราณว่า ต่างต้องมีไมตรีจิตต่อกัน มาตรานี้มีว่า “มาตรา ๑ พี่น้องมาเยี่ยมกันกินเหล้าเมา ให้เจ้าเรือนไปส่ง หากไม่ไปส่งและไม่ให้นอนค้าง ญาตินั้นก็กลับไปถูกฆ่าตายระหว่างทาง ให้เจ้าเล้าชดใช้ ๑๑๐ เงิน ฯลฯ” ข้อความก็ชัดอยู่แล้ว สุดท้ายวรรคหนึ่งยังมีต่อไปว่า บอกให้นอนค้างก็ไม่ยอมนอน เจ้าเล้า (เจ้าบ้าน) ต้องบอกให้เพื่อนบ้านเป็นพยาน แม้ไปถูกฆ่าตาย เจ้าบ้านเจ้าเล้าไม่ผิด

ยังมีวรรคสองต่อไปว่า เจ้าเล้าไปส่งผู้เฒ่าถึงเรือน ผู้เฒ่าไม่บอกให้นอนค้าง เจ้าเล้าไปถูกฆ่าตาย ผู้เฒ่าชดใช้ ๑๑๐ เงิน ถ้าบอกแล้วให้นอนค้าง ขึ้นไปตายก็ตายเปล่า

นี่คือต่างจะต้องส่งกันไปส่งกันมา ถ้าพูดให้ติดตลกก็ตั้งแต่หัวจวนสว่าง

มาตราที่ ๔๒ วรรคหนึ่ง หลักการเหมือนกับมาตราที่ ๔๑ แต่ไม่ใช่พี่น้องเยี่ยมนกัน แต่เป็นคนอื่น หรือคนมาช่วยทำงานแล้วเมา และวรรคสองของมาตรานี้ก็เหมือนวรรคสองมาตราก่อน

มาตราที่ ๔๓ วรรคหนึ่ง หลักการเหมือนสองมาตราก่อน ต่างแต่ว่า กินกันจนค่ามาก (ตึก) และว่า ถ้ากินเหล้ากันแต่เวลากลางวัน เจ้าเล้าไม่ผิด

มาตราที่ ๔๓ นั้นแปลกอยู่น้อยที่วรรคสองกลายเป็นเรื่องฝากทรัพย์ คือฝากหีบของไว้ไม่ได้เปิดให้ผู้รับฝากดู เป็นแต่บอกว่ามีอะไรบ้าง ผู้รับฝากก็ไม่ตรวจสอบ ของเขาหายต้องใช้ตามคำที่เขาบอก ท่านว่าเพราะไม่ตรวจสอบดู ถ้าเจ้าของไม่ได้บอกว่าของอะไร แต่ศาลได้ว่าอะไรบ้าง ผู้รับฝากก็ต้องใช้ตามนั้น แสดงว่าเชื่อกันว่าคำศาลนั้นสำคัญ นี่คือสมัยโบราณ วัฒนธรรมศีลธรรมดีมาก เรื่องกลัวบาปกลัวกรรมนั้นของท่านปฏิบัติกันได้จริง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๔ ของฝากเสียหายด้วย โจรลักไป หรือไฟไหม้ น้ำท่วม ผู้รับฝากไม่ต้องรับผิดชอบ ท่านกล่าวไว้ด้วยว่า มีพยานรู้เห็น กรณีอย่างนี้มีวิวัฒนาการมาเป็นอย่างของหายไปโดยอุบัติเหตุหรือเหตุสุดวิสัย ใช้ศัพท์สั้น ๆ ท่าน โดยนินยามคือวิเคราะห์ศัพท์ไว้ก็พอแล้ว เรื่องพยานก็ไม่ต้องบัญญัติไว้ เพราะเป็นข้อเท็จจริง ยกเอาไปรวมไว้ในกฎหมายพยาน มีปัญหาเรื่องพยานกันไต่พัน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๕ รับฝากลูกท่านไว้ดูแลไม่ดี ตกน้ำตาย วิวายเหยียบตาย หรือโจรลักไป ให้ใช้ค่าลูก ๓๐๐ เงิน ขอบบรรยายว่าดูแลไม่ดีในมาตรานี้ ตรงกับกฎหมายปัจจุบันบัญญัติว่า ต้องใช้ความระมัดระวังเหมือนเช่นเคยประพฤติในกิจการของตนเอง เทียบดูได้จากประมวลกฎหมายแพ่ง ๓ มาตรา ๖๕๙ แล้ว จะเห็นว่าไม่ต้องจาระนัยถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตายนั้นเพราะมากมายนัก

ต่อไปมาตราที่ ๔๖ เหมือนมาตราที่ ๔๔ คือของฝากถูกโจรลักไป ไม่รู้ตัวโจร ผู้รับฝากต้องใช้ทั้งหมด เมื่อได้ตัวโจร จึงไหม้โจรให้เจ้าของ แล้วเจ้าของคืนของให้แก่ผู้รับฝาก ข้าพเจ้าขออภัยที่จะบรรยายว่า ถ้าอย่างนั้นจะต้องตีความมาตราที่ ๔๔ ว่ารู้ตัวโจรที่ท่านว่าไว้ว่ามีพยานรู้เห็น ถ้าไม่บรรยายอย่างนั้นก็จะติดขัดกันขึ้น ที่จริงโจรร้ายนั้นจะรู้ตัวโจรหรือไม่ก็เป็นเหตุสุดวิสัยของผู้รับฝาก ต่างกันก็แต่ว่า ถ้ารู้ตัวโจร ควรไหม้โจรให้แก่ผู้รับฝากในมาตราที่ ๔๖ นี้ แล้วคืนของฝากให้เจ้าของไป

มาตราที่ ๔๖ นี้ก็แปลกและน่าคิดมาก ในการร่างกฎหมายคล้ายมาตราที่ ๔๓ ที่แล้วมา กล่าวคือ วรรคหนึ่งมาตรานี้เป็นเรื่องฝากทรัพย์ มาตราเดียวกัน แต่วรรคสองเป็นเรื่องเช่าและยืม และวรรคสามก็เป็นเรื่องยืม ครั้นขนมาตราใหม่ คือมาตราที่ ๔๗ และ

๔๘ ก็เป็นเรื่องขมอีก ว่าที่จริงแล้วเราควรขอบคุณท่านนักปราชญ์ผู้แปลตัวบทกฎหมายนี้ที่คงรูปเดิมไว้ เพราะถ้าท่านช่วยจัดหมวดหมู่เสียใหม่ให้เข้าเรื่องเสียแล้ว เราจะไม่มีโอกาสได้เห็นโฉมหน้าของกฎหมายอายุกว่า ๖๐๐ ปีนี้เลยว่าเขาเขียนเขาร่างกันอย่างไร

มาตราที่ ๔๖ วรรคหนึ่ง เรื่องฝากไว้บรรยายแล้ว

วรรคสองแห่งมาตราเดียวกันนี้ ท่านว่า “ลักษณะเข้าวักควาย ยืมของแก่กัน ทุกชนิด.....ฯลฯ.....” นี่แหละที่ผู้บรรยายหักไว้ แต่ขอบรรยายต่อไปว่า เข้าวักควายท่านไปทำนา โจรปล้นไปก็ตี อดตายก็ตี ต้องใช้ราคาทั้งสน ถ้าได้ใช้แรงงานมันแล้วเท่าใดก็ต้องชำระด้วยตามข้อตกลงเดิม ถ้ามันตายด้วยโรคใช้ราคาครึ่งเดียว ผู้บรรยายใช้ถ้อยคำแบบปัจจุบันเข้าใจง่าย ถ้าต้องการภาษาโบราณโปรดพลิกดูตัวบท ซึ่งก็ควรรู้ไว้เป็นวิทยาการทางอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ อนึ่งผู้บรรยายขอตั้งข้อสังเกตเพียงเล็กน้อยว่า โจรปล้นกับสัตว์คอตอาหารตายไม่เหมือนกัน การที่ผู้เช่าต้องรับผิดชอบเหมือนกันตามมาตรานี้ ควรวินิจฉัยว่า ถูกปล้นไปเพราะระวังรักษาไม่ดีตามสมควร ภาษาที่ควรพิจารณาว่าอย่างไรสมควร ขอให้ดูได้จากประมวลแห่งฯ มาตรา ๕๕๓ ที่ว่า “ผู้เช่าจำต้องสงวนทรัพย์สินที่เช่าขึ้นเสมอกับวิญญูชนพึงสงวนทรัพย์สินของตนเอง” ดังนั้นถ้าของ ๆ เรา ๆ ระวังดีโจรเอาไปไม่ได้ ส่วนของที่เข้ามาไม่รักไม่หวงปล่อยไว้เป็นเหยื่อล่ออาชญากรรม จึงควรแล้วจะต้องรับผิดชอบอย่างปล่อยให้สัตว์ของเขาคอตอาหารตาย

วรรคนั้นรวมถึงยืมของแก่กันทุกชนิดด้วย (ตามตัวบท) ซึ่งหน้าที่ของผู้ยืมก็เหมือนผู้เช่า คือประมวลแห่งฯ มาตรา ๖๔๔ ใช้ถ้อยคำเหมือนมาตรา ๕๕๓ ที่กล่าวอ้างไว้ในวรรคก่อน

วรรคสามของมาตราเดียวกันนี้ คือมาตราที่ ๔๖ วรรคนี้ “ยืมวักควายท่านทำนาหรือลากเกวียน” ความข้อนั้นบรรยายเป็นขั้นที่บรรยายแล้วในวรรคสอง รายละเอียดในตัวบทใช้ถ้อยคำชัดเจนไม่สงสัย มีอยู่ที่ตอนท้ายเท่านั้น คือ วักควายที่ยืมมานั้นป่วย รักษาไม่หายและตาย ท่านว่ากรรมของมัน ๆ อยู่กับเจ้าของวันนั้นก็ยอมจะตาย ผู้บรรยายขอเพิ่มเติมว่า ผู้ยืมได้รักษาพยาบาลเหมือนของ ๆ ตนเองแล้ว แต่ไม่หาย

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๗ “มาตรา ๑ ยืมช้างม้าท่านมาขี่ ปล่อยให้หลุดไป ผู้อื่นจับได้ ให้ผู้ยืมเสียค่าไถ่” ยังมีต่อไปว่า ถ้าสัตว์ได้รับบาดเจ็บหรือป่วยราม (ราม คือ ปานกลาง ไม่มากไม่น้อย) ค่าจ้างรักพ่อขุนรามคำแหงก็ใช้เหมือนกัน ผู้ยืมต้องใช้ราคา^{๕๕} ทงสน แล้วมอบสัตว์ให้ผู้ยืม ถ้าเป็นโรคตายไม่ทันบอกเจ้าของต้องใช้ครึ่งราคา ถ้าบอกแล้วตาย ได้ช่วยกันรักษาแล้วไม่ต้องชดใช้

วรรคสองว่า ถ้ายืมสิ่งของ (ไม่มีวิญญาณ) เช่น เสื้อผ้า แล้วเสียหาย เสื้อขาดไฟไหม้ ต้องใช้ราคาทงสน ของที่เสียหายมอบให้ผู้ยืมไป

ต่อไปมาตราที่ ๔๘ ยืมเรือไปใช้แล้วเสียหาย หรือถูกขโมย ต้องใช้ค่าเรือผู้บรรยายได้บรรยายแล้วเรื่องทำนองเดียวกัน^{๕๖} มีหลักการความรับผิดชอบทำนองเดียวกัน ไม่น่าจะต้องบรรยายซ้ำ เพราะสิ่งของมีมากมายหลายร้อยหลายพันชนิด ถ้าเป็นกฎหมายในสมัยปัจจุบันก็เขียนแต่คำว่า ทรัพย์สิน^{๕๗}

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๙ “มาตรา ๑ เจ้าให้ข้าไปรับจ้าง (กินจ้าง) ขนต้นหมากทำน ตันหมากหักหรือไม่หัก แต่ตกต้นไม้ (ตันหมาก) ตาย..... ฯลฯ.....” ขอบบรรยายว่า ตันหมากคือต้นไม้ จะต้นไม้อะไรก็ตาม อาจจะรับจ้างขนต้นมะพร้าวหรือต้นอะไร ๆ ก็ได้ ในตัวบทเจาะจงตันหมาก แต่ก็มีความว่าตกต้นไม้ทำนว่า เจ้าจ้างเจ้าหมาก (ขอบบรรยายว่าผู้จ้าง) ต้องเผาศพให้ ถ้าไม่ถึงตายแต่เจ็บป่วยให้ช่วยค่ารักษาครั้งหนึ่ง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๐ “มาตรา ๑ เจ้าของตันหมากไปว่าจ้างท่านต่อเจ้าคน เจ้าคนก็ยินยอมให้ไป ขำมันหากตกตันหมากตาย..... ฯลฯ.....” ขอบบรรยายว่ามาตรานี้ใช้ถ้อยคำควรศึกษาไว้ คือคำว่าเจ้าคน โดยบรรยายว่า ขำมีเจ้า บ่าวมีนาย เจ้าคนในมาตรานี้คือ เจ้าของข้า เท่ากับนายของบ่าว ท่านไม่อนุญาต ข้าหรือบ่าวมันต่อไป แต่ก็ไม่มีอะไรแปลก เพราะมาตรานี้กำหนดให้ผู้จ้างรับผิดชอบเดียวกับมาตราก่อน คือมาตราที่ ๔๙ เหตุใดข้าพเจ้าผู้บรรยายจึงบรรยายสั้นถ้อยคำไปบ้าง โปรดดูมาตราที่ ๕๑ ต่อไป^{๕๘} จะเห็นได้ชัด ตามหลักวินัยบัญญัติกฎหมายที่ว่า จะต้องอ่านหลาย ๆ มาตรารวมกัน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๑ “มาตรา ๑ หากเจ้าของตันหมากไปวานมันให้ขนต่อเจ้าของมัน เจ้าของก็ยินยอม หากขำมันตกต้นไม้ตาย ให้เจ้าหมากใช้ค่าผู้ตายครั้งหนึ่ง

ถือเป็นเคราะห์ของเจ้านั้นครั้งหนึ่ง เพราะว่าเจ้านั้นยอมให้มันไป ถ้าเจ้านั้นไม่ยินยอมให้มันไป ผู้วานก็ย่อมจะเอาตัวมันไปไม่ได้” มาตรา^{๕๔}นี้ชัดเจนแล้ว รวมทั้งบัญญัติถึงเหตุผลไว้ด้วย ทั้งช่วยสอดส่องให้เข้าใจมาตราก่อน ๆ เช่นมาตราที่ ๔๙ และ ๕๐

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๒ เรื่องอย่างเดียวกับมาตรา ๔๙ ถึง ๕๑ โดยเฉพาะมาตรา^{๕๕} ผู้จ้างแอบไปจ้างหรือวานข้า (ข้าคนหรือข้าทาสบริวาร) ท่านไปขึ้นต้นหมากโดยปัดบังไม่แจ้งให้เจ้าของบ้านทราบ แล้วข้าของท่านไปเป็นอันตราย หรือหนีหายไป หรือเจ็บป่วยต้องรักษา ผู้จ้างวานต้องรับผิดชอบ^{๕๕}

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๓ จ้างวานข้าท่านไปทำงานอย่างหนึ่ง แล้วใช้ผิดข้อตกลง โดยให้ขึ้นต้นไม้ตกตาย หรือเรือล่มตาย ต้องใช้ราคาข้าท่าน^{๕๕}ทงสน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๔ จ้างข้าท่านไปค้าต่างเมืองไม่บอกให้เจ้าของข้ารู้ บ้าน^{๕๕}นี้ตายหรือหลบหนี ต้องใช้ค่าทงสน^{๕๕}

วรรคสอง ถ้าบอกเจ้าของข้า และเขายอมให้ไปแล้วเกิดอุบัติเหตุ (มีรายละเอียดเหตุต่าง ๆ ในตัวบท) ผู้จ้างไม่รับผิดชอบ แต่ถ้าป่วยไม่รักษา ใช้ผิดข้อตกลง ประมาทเลินเล่อ ข้าท่านตาย ต้องใช้ค่า^{๕๕}ทงสน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๕ เจ้าคนให้ข้าไปเที่ยวรับจ้างเพื่อให้ได้^{๕๕}เบี้ยประจำวัน (เบี้ยมือ) ขอบรรยายว่าน่าจะเป็นค่าจ้างรายวัน เพราะเป็นเบี้ยมือ ข้าไปตาย ผู้จ้างไม่รับผิดชอบ เว้นแต่ตายระหว่างทำงาน ต้องเผาศพให้ ขอบรรยายว่า ระหว่างทำงานในทางที่จ้าง ถ้าเจ็บป่วยผู้จ้างช่วยค่ารักษาครั้งหนึ่ง

ต่อไปมาตราที่ ๕๖, ๕๗, ๕๘ เป็นเรื่อง ม้า

มาตราที่ ๕๖ โพร่พลผู้่น้อยเอามาเจ้าขุนไปเที่ยว ม้าข้าหัก ตาบอด มันต้องใช้เต็มราคา แล้วยกมาให้มัน ถ้าพลิตหลุดหนีไป มันต้องชดใช้ค่าไถ่

มาตราที่ ๕๗ โพร่ไทย (หรือโพร่หลวง) เอามาท่านไปวิ่งจนถึงหักหรือเคล็ด (คงจะเป็นขา) เสือมราคาเท่าใด ต้องใช้เท่านั้น^{๕๕}

มาตราที่ ๕๘ ม้าวิ่งไปเหยียบคนตาย เจ้าของม้าใช้ค่าคนตายเต็มค่า เพียงเจ็บป่วยให้รักษาคืนหาย

ต่อไปมาตราที่ ๕๙ ข้างม้าววด (พรวดพราต) ผู้บรรยายเข้าใจว่า ตีนเหล็กคุมไว้ไม่อยู่ เกิดคอกหัก นองแฉง แข็งขาด, ยังมีความคิดติดต่อกันไปอีกว่าขี้เกวียนกั๊ด ผักววดอ (ตัวบ๊ี้) สายจุมกั๊ดขาด ผู้บรรยายเข้าใจว่า สายจุมกั๊ด คือสายสนตะพาย เชือกขาด, ววดลู้กั๊ด (ววดลู) ผู้บรรยายเข้าใจว่า คือววดลู้กั๊ดเตลิตต้นไป ต้องร้องตะโกนให้คนหลักทาง ใครไม่หลักไต่รับอันตรายไม่รับผิดชอบ ถ้าเขาหลักไม่พ้นจริง ๆ มิได้อวดตัวอย่างไร ต้องใช้ค่าผู้ตายครึ่งหนึ่ง

ต่อไปมาตราที่ ๖๐ “มาตรา ๑ ข้างม้าววด (บ้าวิน) ให้ร้องตะโกนให้คนหลัก ระยะ ๕๐ วา ๑๐๐ วา แล้วพ้นผิด ถ้าไม่ตะโกนบอกต้องรับผิดชอบคนตาย ๖๖๐ เงิน ไม่ตายแต่เสียราชการ ขอบรรยายว่ารวมทั้งงานอาชีพปกติของผู้ตายด้วย ให้ชดใช้ ๓๓๐ เงิน กับยังมีข้อเท็จจริงบางประการที่โทษปรับลดลงเป็น ๒๒๐ และ ๑๑๐

วรรคสองของมาตราที่ ๖๐ นี้ มีประโยชน์มากบอกให้รู้ว่า สัตว์ร้าย หรือสัตว์ชนิดใด ควรหลีกเลี่ยงห่างเท่าใด จึงถือว่าได้หลักแล้ว และเจ้าของต้องรับผิดชอบ โปรดดูในฉบับทวรรคสอง เนื่อความชัดเจน ซึ่งสมยอมเราไม่รู้กันเลย ก็คงจะเหมือนสมัยโบราณนั้น จะไม่รู้วิธีปฏิบัติของรถยนต์ หรือจรวดสมัยใหม่เหมือนกัน

วรรคสาม ผู้มีหน้าที่กำลังไล่ติดตามวัวควาย แต่ไม่ร้องตะโกนบอกให้คนหลัก เกิดอันตรายต้องรับผิดชอบตวัวรรคหนึ่ง (ดูอัตราโทษได้ในฉบับที่ ขัดแล้ว)

วรรคสี่ สัตว์ขวิดคนตายโดยไม่มีคนไล่ตามไป เอาค่าตัวของสัตว์นั้นเป็นค่าของคนตาย

วรรคห้า ผู้ไล่สัตว์ไปไม่ตะโกนบอกให้หลักทางวัวควายเหยียบคนตาย เจ้าของรับผิดชอบเต็มค่า ถ้าเพียงบาดเจ็บก็ต้องรักษาจนหาย อย่างวรรคก่อน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๑ จูงวัวควายเชือกยังถ้อยอยู่ในมือ ปล่อยให้ขวิดหรือเหยียบคนตาย ต้องชดใช้เต็มค่า ถ้าบอกให้หลักไม่ยอมหลักเป็นอันตรายเปล่า ขอบรรยายว่า ปัจจุบันต้องวินิจฉัยว่า ผู้เลี้ยงรักษาสัตว์ร้ายมีหน้าที่ตามกฎหมายต้องระมัดระวัง ทั้ง ๆ ที่เชือกมัดสัตว์ร้ายก็อยู่ในมือ ปัญหาที่ว่า มันใช้ความระวังสุดความสามารถหรือยัง ท่านทั้งหลายศึกษาผ่านมาแล้วด้วยดีทุกคน ผู้บรรยายขอพูดเป็นฝ่ายสมัยโบราณไว้บ้างว่า การ

ชัดแล้วในตอนต้น ไม่มีคำว่า “ข้าท่าน” แต่เขียนเพียงว่า “ยุติให้ท่านต่อสู้กัน” คำว่าท่าน จึงเป็นบุคคลสามัญผู้ยังมีอิสระแก่ตน เช่น โพร เป็นต้น ผู้บรรยายก็จะรับฟังไปใคร่ครวญดู แต่ก็ยังยืนยันว่า ท่านที่ซื้อค่ายแล้วเข้าต่อสู้กันนั้น อย่างดีก็เป็นกรรมกรแรงงานเท่านั้น เพราะสุดท้ายบทมาตราบอกลีแล้วว่า เป็นผู้มีความแรงงานรายวัน สรุปลงแล้วเรื่องสั้น ๆ แต่พูดกันยืดยาว หวังจะให้ท่านมองไปในแง่การตีความ หรือหลักวินิจฉัยกฎหมาย

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๔ “มาตรา ๑ ถ้าจัญไรชีวิตคนตาย ให้แบ่งค่าของสัตว์ ให้เจ้าของจัว และชดใช้ค่าผู้ตายคนละครึ่ง”

ขอเรียนว่า คำว่า “จัว” ในบางมาตราก็ใช้ว่า “จัว” ผู้บรรยายเขียนตามตัวบทเรื่อยไปไม่แก้ไขที่ใดเลย เพื่อรักษาไว้ซึ่งอักขรวิธีโบราณ เพราะข้าพเจ้าเคารพและเชื่อ ท่านนักปราชญ์ผู้แปลว่าได้แปลไว้โดยมิได้ดัดแปลงแก้ไข เพราะมีอะไรสงสัย ท่านก็ทำเครื่องหมายสงสัย หรือหมายเหตุไว้ทุกแห่ง แต่การแปลตามตัวบทนั้น แม้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เคยทำมาแล้วในกฎหมายตราสามดวง ฉบับการเขียนคำบรรยายของข้าพเจ้า ถ้าตอนใดคำใดเป็นคำพูดของข้าพเจ้าผู้บรรยาย ข้าพเจ้าก็เขียนตามปทานุกรม แต่ถ้าเป็นคำในกฎหมายโบราณ แม้จะผิดก็อย่างไร ก็เขียนไปตามเดิมเขา

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๕ “จัวควายเลี้ยงไว้ในทุ่ง ไปชนจัวควายถึงอกฟุ้งหนึ่งชลุ” ท่านบัญญัติต่อไปว่า เจ้าตัวที่ชนเขาตายก็แล้วกันไป แต่ตัวเจ้าที่ตาย ให้ขายตัวไปชน ใช้ค่าตัวที่ตายครึ่งหนึ่ง ผู้บรรยายเห็นว่า “ตัวเจ้าที่ตาย” หมายความว่า ตัวที่ถูกชนหรือถูกรังแกข่มเหง ส่วนที่ให้ใช้ครึ่งหนึ่ง อาจมีบางคนเห็นว่า ควรใช้ทั้งหมด อนึ่งมาตรานี้ บัญญัติในสุดท้ายว่า “สัตว์ชนิดใดก็ให้ตัดสินแบบเดียวกัน” ประโยคสุดท้ายนี้ถึงแม้โบราณจารย์จะเพิ่มเติมลงไปก็เป็นการดี และถ้าจะเขียนเสียตั้งแต่ตอนต้นว่า “สัตว์เลี้ยง” แทนคำว่าจัวควายหรือจัวควาย ข้อความก็จะมีหลักการในกฎหมายดีทีเดียว

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๖ เหมือนมาตรา ๖๕ ทุกประการ แต่เป็นเรื่องช้าง จะไม่เขียนไว้ก็ได้ เพราะมาตรา ๖๕ ใช้กับสัตว์ทุกชนิดอยู่แล้ว

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๗ “มาตรา ๑ ลักษณะจัวควายกินข้าวแรก (ต้นยังเล็ก = ต้นข้าวกล้า)... ฯลฯ...” ต่อจากนั้นเป็นประวัติศาสตร์กฎหมายเกี่ยวกับโทษอาญาที่แปลกอยู่บ้าง

คือให้เจ้าของวัวควายหาไก่ ๒ ตัว เทียน ๒ เล่ม ให้แก่เจ้าของนา แล้วให้ใช้ค่าข้าวต้นละ ๓,๓๐๐ เปีย^๕” ขอบรรยายตรงก่อนว่า ไก่กับเทียนนั้นแปลกอยู่ที่ความเชื่อในสมันน^๕ว่า จะเป็นสิ่งสังเวหรือขอมาต้นข้าวอะไรทำนองนั้น ส่วนราคาข้าวกล้ายังไม่ปักคำผู้บรรยาย คิดว่า ท่านลงโทษหนักมากเพราะคิดต้นละ, ท่านบัญญัติต่อไปว่า “ผีเป็นข้าวตอนจะปลูก (คือย้ายจากกล้าไปปักคำ) ให้ปลูกแทน” ผู้บรรยายคิดว่าให้ปลูกแทนอาจจะเป็นโทษเบาว่า ค่าปรับ ที่คิดเป็นต้นละก็ได้ แต่ที่จริงต้นกล้าโตมากแล้วขนาดปักคำได้ ขอบรรยายต่อไปว่า ถ้าเจ้าของวัวควายหนงคนไม่ไปเจรจาตกลงกับเจ้าของข้าวจนต้องปรับอีก ๑๑๐,๐๐๐ เปีย^๕ ต่างหากจากค่าต้นข้าว โปรดสังเกตความสำคัญของต้นข้าวในสมัยโบราณไว้ด้วย

วรรคสองของมาตรา^๕ต่อไปคือ “ตาม (คัมภีร์) มหาตันโตยว่า จัวควายกินข้าวเหยียบข้าวเสียหายตอนแรก ไม่ว่าข้าวยังเล็กอยู่หรือตอนจะปลูก ให้ตีราคาค้นละ ๕๐ เปีย^๕” ตรงนี้ว่าสงสัยอย่างไรหรือไม่ว่า มีกรณีเหยียบย่ำต้นข้าวเข้ามาหรือจึงปรับน้อยกว่าวรรคหนึ่งมาก และท่านมีหลักการโทษอาญาต่อไปว่า “ผีนำไปเลี้ยงให้ชดใช้ ๓ เท่า” ขอบรรยายว่า ไม่ใช่เจตนาจงเข้าไปให้กินข้าว อย่างที่เจตนาทำให้เสียทรัพย์ แต่นำไปเลี้ยงใกล้ๆ นาเขา แล้วก็ปล่อยปละละเลย โทษ ๓ เท่าก็ต้นละ ๑๕๐ เปียเท่านั้น^๕ มีบัญญัติต่อไปว่า เจ้าของเลี้ยงเอง ชดใช้ ๔ เท่า^๕ ตอนนั้นก็บรรยายว่ายังไม่เจตนาร้ายทำลายของเขา เพราะโทษ ๔ เท่า ก็ต้นละ ๒๐๐ เปีย โทษสูงขึ้นไปตามขนาดต้นข้าวๆ ออกรวงต้นละ ๕๐๐ เปีย “เจ้าของเลี้ยงวัวควายเองให้ชดใช้ ๕ เท่า” ถ้าข้าวเป็นเมล็ด (ข้าวมาน) เสียหายเท่าใด ให้ใช้แทนเท่านั้น^๕ ขอบรรยายว่าการศึกษาโทษอาญาในกฎหมายโบราณไม่ง่ายเลย เพราะศัพท์ที่ใช้เข้าใจยาก เช่น ข้าวมาน อาจเป็นข้าวกำลังท้องหรืออย่างไร หรือกำลังท้องบ้าง ออกเมล็ดแล้วบ้าง ในนาแปลงนั้น ตั้งน้อมเป็นสังฆกรรมตามธรรมชาติอยู่ ข้าพเจ้าผู้บรรยายนิยมโทษตอนสุดท้ายที่ว่า “เสียหายเท่าใดให้ใช้แทนเท่านั้น” เพราะนี่เป็นหลักการในกฎหมายที่มิวิวัฒนาการเป็นอันติ ส่วนตีราคาเป็นรายต้นนั้นน่าขบใจมาก ไม่มีวิวัฒนาการต่อมา คือไม่พบหรือยังไม่พบในกฎหมายใด อาจจะนับต้นกล้าที่เบียดแน่นกันอยู่มิได้ แม้นต้นโตแล้วก็นับรายต้นได้อย่างไร ขอจัดการวินิจฉัยข้อนี้ไว้

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๔ มาตรา^๕นี้มีรายละเอียดข้อเท็จจริงเป็นอันมาก แต่ก็ไม่สำคัญนัก เพราะเป็นเรื่องเดียวกับมาตราที่แล้วมา คือ “จัวควายกินข้าวและข้าวสวนก็ดี ให้

เจ้าของสวนจับผู้ไว้ แล้วบอกเจ้าของจิ้งจอกว่ายให้มาเอากลับไป... ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า ต้นข้าวคงจะไม่ไปอยู่ในสวนต้นผลไม้ แต่คงจะเป็นข้าวไร่ ไม่ใช่ข้าวนา ถ้าหากสวนบางแปลงยังมีที่ว่างพอปลูกข้าวได้ก็ทำเป็นข้าวไร่ คือไม่ไถและทำอย่างนา แต่ใช้ไม้กระทุ้งเป็นหลุมเล็กๆ แล้วหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวลงไป และท่านกล่าวต่อไปว่า “หากไม่มาเอา เป็นตายอย่างไร อย่างอะไรแก่เจ้าสวนเจ้านา” ตรงนี้ขอบรรยายว่า มันป่วยมันตาย หรือเกิดอุบัติเหตุตาย ไม่ใช่เจ้าสวนเจ้านาฆ่ามัน ท่านกล่าวต่อไปอีกโดยชัดแจ้งว่า เจ้าของสวนเจ้านาไม่บอกเจ้าของจิ้งจอกว่าย สัตว์นั้นตายต้องใช้เต็มค่า ส่วนที่สัตว์นั้นทำเสียหาย เจ้าของก็ต้องใช้เจ้าสวนเจ้านา นอกจากนั้นก็กล่าวชัดเจนในตัวบท แต่ท้ายสุดมีหลักการควรสนใจว่า “เจ้าสวนเจ้านา อัสสัตว์ไว้ ให้ไหมเท่าราคาสัตว์ ถ้าขายสัตว์นั้นไป ถือว่ามันลักทรัพย์ ให้ไหม ๔ เท่า” หลักการนี้พอใช้ แต่โทษลักทรัพย์ควรใช้ในกรณีหรืออยู่ว่าเป็นสัตว์ของใคร เขายังยึดถือครอบครองของเขายู่

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๖๙ “มาตรา ๑ เป็ดไก่หมูหมากินข้าวนา ข้าวสวนท่านก็... ฯลฯ...” หลักการในมาตรานี้ท่านเองเดียวกับมาตราก่อน ผิดกันแต่ชนิดของสัตว์เท่านั้น โปรดอ่านดูในตัวบทได้ ความสำคัญที่ควรบรรยายก็ได้บรรยายแล้ว เช่นข้าวสวน เป็นต้น

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๐ “มาตรา ๑ ผู้ใดไล่จิ้งจอกมาจากทุ่ง มีจิ้งจอกของผู้อื่นติดมาด้วย ให้ไล่กลับไป..... ฯลฯ.....” เพียงเท่านั้น สัตว์มันติดตามมาเอง ถ้าไล่มันๆ ยอมกลับไปก็หมดปัญหาๆ มีต่อไปในมาตรานี้ว่า “ข้อนอัสสัตว์ไว้ หรือฆ่ากินขายกินก็ถือว่าลักทรัพย์” หลักการนี้ข้าพเจ้าบรรยายไว้แล้วว่าเป็นลักทรัพย์เพราะเหตุใด? เพราะสิทธิแห่งความยึดถือครอบครองยังอยู่ที่เจ้าของสัตว์ นักปราชญ์กฎหมายอังกฤษเขียนอธิบายไว้ว่า ความยึดถือครอบครองนั้น คือ เจตนายึดถือทรัพย์สินไว้เองประกอบด้วยยังสามารถบังคับทรัพย์สินได้ เช่นบ่าวทาสของเดินตามหลังนาย บ่าวจะควงหรือแกว่งหรือเหวี่ยงของนั้นเล่นตามขอบใจหาได้ไม่ เพราะนายยังบังคับทรัพย์สินอยู่ ด้วยเจตนาว่าตนเองเป็นผู้ยึดถือครอบครอง มีตัวอย่างคดีเรื่องสัตว์ติดฝูง คือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๓๕/๒๕๐๐ คิดว่าเคยอ้างไว้แล้ว อนึ่ง ในมาตรานี้ยังกล่าวความชัดเจนต่อไปว่า ถ้าเจตนาไล่ต้อนจิ้งจอกของเขามา

มันจะกลบักตอนไว้ไม่ให้กลับ ถ้าวรณทรัพย์ ผู้บรรยายเห็นชอบด้วย แต่ยังไม่เห็นด้วยในตอนสุดท้ายที่ว่า ได้ “ได้ตอนของเขามาถึงบ้านแล้วไม่ซ่อนไม่อำ และบอกเพื่อนบ้านให้รู้อย่าให้มัน” ผู้บรรยายเห็นว่าความผิดฐานลักทรัพย์สำเร็จแล้วตั้งแต่ได้ตอนเอาของเขามา กล่าวคือเอาทรัพย์ของผู้อื่นไป โดยเจ้าของไม่อนุญาต เจตนาทุจริต เป็นลักทรัพย์ตั้งแต่ยังกลับไม่ถึงบ้านด้วยซ้ำไป อย่างไรก็ตาม แม้ความขางวรณบางตอนเราไม่เห็นด้วยกับเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่การศึกษา และการร่างหรือเขียนกฎหมายในกาลต่อ ๆ มา

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๑ “มาตรา ๑ ผู้ใดคิดโกง อำไวนาที่ดินท่านไว้ ให้ไหม ๑๑๐ เงิน ฝายากจนให้ไหม ๕๒ เงิน” ขอบรรยายว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไม่ได้ จะอำไว้ก็ต้องโดยเล่ห์เหลี่ยมเช่นแข่งทุจริต คำว่า อำ จึงต้องแล้วแต่เนื่อความที่อาจเป็นวิธีการ ยักย้ายหลักเขต หรือรุกเขต รุกแดน การเป็นดังนี้ ในปี ร.ศ. ๑๒๗ จึงมีกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา ๓๒๗ บัญญัติว่า “ผู้ใดเจตนาจะมีให้ผู้อื่นครอบครองทรัพย์สินของเขานิ่งเคลื่อนจากที่มันได้ขึ้น โดยความปรกติสุข และมันประพฤติดีกกฎหมายบ่งอาจเข้าถือเอาทรัพย์สินนกัด หรือเพื่อจะถือเอาทรัพย์สินของเขาเช่นว่ามานั้น มันบ่งอาจยักย้ายหรือทำลายเครื่องหมายเขตของเขาเสียก็ได้ หรือด้วยเจตนาตั้งว่ามาแล้ว มันบ่งอาจเข้าไปภายในเขตของเขากก็ได้ ผู้ใดกระทำการหนึ่งประการใดตั้งว่ามานั้น ท่านว่ามันกระทำการบุกรุก มีความผิดต้องวางโทษานุโทษเป็นสามฐาน คือฐานหนึ่งให้จำคุกไม่เกินกว่าปีหนึ่ง ฐานหนึ่งให้ปรับไม่เกินกว่าห้าร้อยบาท ฐานหนึ่งให้ลงโทษทั้งจำทั้งปรับเช่นว่ามาแล้วด้วยกัน”

ส่วนประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันก็ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๖๒ แต่มีวิวัฒนาการเป็นอย่างดีในการร่างการเขียน ใช้ถ้อยคำไม่ยืดยาวเหมือน ร.ศ. ๑๒๗ แต่กินความกว้างขวางอย่างพอเพียง ซึ่งท่านทั้งหลายได้ผ่านมาแล้ว

เท่าที่บรรยายมาย่อมเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายรวมสามสมัยว่าวิวัฒนาการประการใด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๖ เป็นเรื่องขูดเหมือง (ทางน้ำ) ผ่านท่านผู้อื่นโดยไม่บอกเจ้าของนามีความผิด ส่วนโทษมาตรานี้มีทางจะใช้ตุลพินิจหนักเบาได้ คือไหม ๑๐,๐๐๐ เบย หรือ ๑๑,๐๐๐ เบย

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๓ ทำนาติดกัน ฝ่ายหนึ่งชวนให้ช่วยท่น้ำเข้านาไม่ยอมช่วย แต่คอยชะโมยน้ำจากนาท่าน เจ้าของนาฆ่าตายไม่มีโทษ ถ้าไม่ฆ่าก็ให้ไหม ๑,๑๐๐,๐๐๐ บาท มาตราผู้บรรยายเห็นว่า เจ้าของนาป้องกันทรัพย์สินรุนแรงเกินสมควรแก่เหตุไป คือถึงฆ่าตาย ถ้าเป็นสมัยต่อ ๆ มาจะป้องกันทรัพย์สินในกรณีนี้ จะทำได้แต่พอควรไม่ถึงตาย การที่มีโทษปรับไว้ด้วยจึงขอด้วยเหตุผล

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๔ เป็นเรื่องอุกอาจชิงไร่นาท่าน หรือเข้าแย่งไถดินนาท่านเสียหาย กำหนดโทษปรับไว้ คำว่าอุกอาจหรือบังอาจภาษาโบราณท่านว่า "สหา" มาตรานี้ไม่ต่างอย่างไรรกับมาตราที่ ๗๑ ที่บรรยายเปรียบเทียบไว้โดยละเอียดแล้ว แต่มาตรานี้มีความตอนท้ายว่า เจ้าของนาอาจตั้งข้อหาว่ากระทำความผิดเสือนา จึงน่าจะบรรยายว่า "เสือนา" คืออะไร ผู้บรรยายเข้าใจว่า สมัยโบราณนั้นเชื่อกันว่าที่นาหรือข้าวในนาเกิด ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพาคคุ้มครองพิทักษ์รักษาอยู่ ผู้ใดทำเลเมิดสพประมาทหยาบช้าอาจเกิดเจ็บไข้หรือล้มควายตาย และเมื่ออาจจะได้ผลหรือต้นข้าวกำลังท้องจะออกผล บางแห่งจะมีพิธีทำขวัญบวงสรวงสังเวย แต่ที่สุดกฎหมายมาตรานี้ก็มิได้เคร่งครัดในความข้อนี้ ท่านว่าถ้าเกิดมีคนหรือล้มควายตายก็เพราะกรรมของเบาหมตสัน แม้อย่างไรก็ต้องตายอยู่เอง ขอบรรยายว่ากฎหมายไม่ถือว่าความตายของคนและสัตว์อาจจะมิได้เกิดขึ้นเพราะผู้ชิงไร่นาเข้าอุกอาจกระทำความผิดเสือนา กฎหมายในสมัยหลังต่อ ๆ มาเชื่อทางวิทยาศาสตร์ที่อาจพิสูจน์ได้ แต่ไม่เชื่อเรื่องผีสังเวยเทวดา

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๕ เหมือนมาตราก่อนคือ อุกอาจเผื่อ (ไถคราด) ต้นข้าวท่านปลูกไว้เสียหาย ต้องใช้ค่าข้าวด้วย ปรับไหมด้วย นี่ก็เป็นเรื่องบุกรุกและทำให้เสียทรัพย์สินหรือประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๗๖ ความว่า "อุกอาจขาดฝ่าย (ชิงเหมืองฝ่าย) ท่านเสียหาย พันหลักฝ่ายมองฝ่าย (มอง ในมาตรานี้จะเป็นคันฝ่าย คันหรือทำนบที่กั้นฝ่ายนั้น แต่คำว่ามองท่านผู้แปลหมายเหตุไว้ว่า โดยปกติหมายถึงกระตือรือร้นดำข้าวชนิดที่อาศัยกำลังน้ำดำข้าว ถ้าพิจารณาตามที่ท่านแปลและหมายเหตุไว้ก็อาจเป็นระหัดเครื่องวิดน้ำเข้านาที่ติดตั้งอยู่ที่ฝ่ายหรือทกนนานั้น โปรคิไคร์คราด)

ต่อไปมาตราที่ ๗๗ ผู้ใดเอาดาบฟันบ้านเรือนที่อยู่ท่าน ไหม ๑๑๐ เงิน ถ้าเอา
 พร้าฟัน ไหม ๕๒ เงิน ถ้าเอาไม้เท้าฟาด ไหม ๑๑,๐๐๐ เบย มาตรา^{๗๗}นี้คิดแต่เรื่องโทษ
 ไม้เท้าโทษเบากว่าชอบแล้ว แต่ดาบกับพร้าสงฆ์โบราณนั้นต่างกันอย่างไรรดาบจึงทำความ
 เสียหายยิ่งกว่าพร้า

ต่อไปมาตราที่ ๗๘ ทบเรือนท่าน (ทบ^{๗๘}ค่านักคือ ตี หรือ ชัด ขว้างปา) ถ้าทำผิด
 กลางคืนโทษหนักกว่ากลางวัน ถ้าตีหรือจะลักทรัพย์ ไหม ๑๑๐ เงิน นอกจากนั้นกับบัญญัติ
 ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เช่น ฟันบริโตรีณ ฟันพะองต้นตาล (พะองกับบริโตรีณชนิดหนึ่ง
 สำหรับบนต้นตาลทำด้วยไม้ไผ่) ฟันค่างวัว (ค่างวัว น่าจะเป็น คอกข้งวัว)

มาตรา^{๗๘}นอมอกสองวรรค คือ

วรรคสองตีเฉลวบ้าน (ผู้บรรยายไม่ได้คัดตัวบท เพราะเขียนไว้ชัด) เฉลวเครื่อง
 หมายนาหมายบ้าน ขอบรรยายว่า เฉลว^{๗๘}กตีหมายบ้านกตี ล้วนแต่เครื่องหมายเขตหรือหลัก
 เขต มีต่อไปคือ หมายหนอง ขอบรรยายว่าเขตหนองน้ำ อาจเป็นบ่อ หรือสระ หรือบึงที่มี
 สัตว์นาทมเจ้าของครอบครองอยู่

วรรคสาม คนมีสาเหตุกัน ใช้น้ำไม้, ธนู ไล่ทำร้ายไก่หรือจนถึงเรือนท่าน ขอ
 บรรยายว่าบุกรุกเพราะมีคำว่า ถึงเรือน ส่วนโทษโปรดดูในตัวบท

ต่อไปมาตราที่ ๗๙ เป็นเรื่องอุกอาจ บังอาจเอาดาบ เอาพร้า ฟันรวบ้านผู้อื่น
 มาตรา^{๗๙}นี้กระทำได้โดยมิได้เจตนาจะเข้าไปลักทรัพย์ แต่มาตรา^{๗๙}ก่อนเจตนาจะลักทรัพย์ อนึ่ง
 มาตรา^{๗๙}นี้มีเรื่องถอดดาบออกจากฝักเดินตามถนน ท่านว่าผิดอาญาเมือง ไหม ๑๑๐ เงิน
 ประการ^{๗๙}หลังนักมวิวฒนาการมาเป็นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๓๕ ข้อ
 (๓) และประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันมาตรา ๓๗๑

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘๐ เป็นเรื่องความเชื่อในไสยศาสตร์อาจจะเป็นแบบพราหมณ์
 ไม่ใช่พุทธศาสนา เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีบางเทวดาคุ้มครอง ต้นไม้ใหญ่ บ้านเรือน
 ผู้ใดฟันหรือละเมิดสบประมาท ท่านว่าเป็นเสนียด (ขี้ตขวง) ผู้กระทำผิดต้องหาเครื่องบูชา
 หากไม่บูชาแล้วมีเหตุร้ายแก่เจ้าของบ้านเรือน ผู้คน วัวควาย ตายต้องชดใช้ มาตรา^{๘๐}นี้ไม่มี
 วิวฒนาการทางด้านกฎหมาย

วรรคสอง ผู้ใดตัดไม้ล้มลุก (ไม้ยะ) มีเจ้าของหวง ต้องขตใช้ ถ้าต้นไม้ใหญ่พอทำคั้นหอกได้ ไม้ ๕๒ เงิน ผู้บรรยายสงสัยจะเป็นไม้ไผ่รวก เพราะขนาดโตจะทำคั้นหอก และไม้รวกเหลาแหลมเป็นอาวุธสำคัญคมมาก ต้นตรงดี อนึ่งมาตราบัญญัติเรื่องประทุษร้ายต่อทรัพย์สินเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกมากมายหลายอย่าง ถ้าจะรวมกล่าวเสียว่า ต้นผลไม้กินจะได้

ต่อไปมาตราที่ ๔๑ ปลุกพืช เช่น หมากร กล้วย อ้อยในที่ผู้อื่น เจ้าของที่จะชิงเอาต้นไม้ไป ทำนให้แบ่งปันให้เพียง ๑ ใน ๑๐ ส่วนอีก ๙ ใน ๑๐ เป็นของผู้ปลูก ผู้บรรยายขอวินิจฉัยว่า เป็นเรื่องเจ้าของที่ดินอนุญาตให้ปลูก ไม่ใช่บุกรุก

วรรคสอง ตัดต้นไม้ที่เบาหวงห้ามระบุชื่อต้นไม้ต่าง ๆ ไม่มีวิวัฒนาการ เพราะกฎหมายสมัยหลัง ๆ นี้ ไม่ระบุชื่อ ถ้าประเภทเดียวกันก็รวมเรียกว่าต้นไม้ต่าง ๆ ได้ ลักหลั่งเครื่องตกปลาชนิดหนึ่ง หรือตีปลาหรือสัตว์น้ำในหลจนตาย เพื่อสะดวกในการลักไป, ลักข้าวกล้าต้องมีโทษต่าง ๆ กัน

วรรคสาม ผู้ใดฟันหางวัว หรือ หู ตา หรือน่องวัว หรือฟันหางควาย ไม้ ๓๓,๐๐๐ เปย

วรรคสี่ “ผู้ใดผูกมัดท่านโดยไม่สมควร (ผูกท่านผิด)---ฯ---” ผู้บรรยายเห็นว่า ผูกท่านผิด คือ ผูกผิด คนถูกผูกไม่ผิด ไม้ค่าเส้นเชือก ๑๑๐ เงิน และตลอดจนจบบรรคนลวนผูกมัดท่าน ทุณน แต่จากรนัยข้อตำแหน่งของผู้กระทำ แล้วตั้งไหม (โทษ) ตามฐานะศักดิ์นา

ต่อไปมาตราที่ ๔๒ ขอบรรยายเลยที่เดียวว่า (โปรดดูตัวบทก่อน) ผู้มีศนน้อยไม่มีอำนาจพอผูกมัดท่านได้ ขอฟังผู้มีอำนาจเหนือตนให้สั่งการผูกมัด ต่อมาปรากฏว่าผู้ถูกทำร้ายไม่มีความผิด ผู้สั่งการต้องรับผิด เพราะหุเบา

ต่อไปมาตราที่ ๔๓ “ใส่ความ (นาบโทษ) ท่านว่ามีความผิดใหญ่หลวง ที่จริงท่านไม่ผิด ให้ไหม ๑๑๐ เงิน” บทนโทษไม่แน่นอน แล้วแต่ผู้ผิดมีหรือจน

ต่อไปมาตราที่ ๔๔ “มาตรา ๑ ข้ามัก (มักในที่นี้คงหมายความว่า เป็นขู้) เมื่อเจ้าเมียนขุน โทษถึงประหารชีวิต.....หากไม่ข้ามักก็ให้ขามันเอาค่าตัวมันทงสน ”

ขอบรรยายว่า คำว่า ขำรัก คงจะเขียนว่า ขำรัก ท่านผู้แปลจึงแปลคำว่า รักไว้ ดุที่โทษ ประหารก็พอจะบรรยายได้ว่า ไม่ใช่ขำคนอื่น แต่เป็นขำของผู้เสียหายนเอง น่าคิดว่า ขำ ที่มีความเต็มอยู่แล้วจะขายต่อไปจะได้อะไร ขำคนนี้อาจเพียงมาอาศัยพึ่งบุญบารมีเจ้าหรือ ขุน ยังหาไม่ค่าตัวไม่ และเมื่อขายไปแล้วก็ถือว่า มันเป็นผู้มีความต่อผู้ขอ หรือมันสิ้น ติดตัวไปนั่นเอง กฎหมายนี้จึงไม่มีคำว่าหาซื้อขายในสมณันนเลย เพราะยังไม่มี กฎหมายหา

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘๕ “ไพร่ ขำ ขุนก็รัก รักเมียท่าน... ฯลฯ... ศิริรักเมียเจ้าขุน ผู้ใหญ่ โทษควรถึงฆ่าตาย ไม่ควรตีราคาสินไหม เพราะเป็นขำของตน” (ขำตนบ่พึงแต่ง แล) ขอบรรยายว่า ขำในมาตรานี้ยังไม่ใช้ขายตัวหรือข้อมา เพราะรวมอยู่กับไพร่ เป็นคำในหมู่ (ประโยคเดียวกัน) และโทษก็เช่นเพียงสิ้นไหมทดแทน เพราะรัก(ขำ)เมีย ท่าน ไม่ใช่เมียนาย ถ้าเป็นขำเมียนายของตนเอง ต้องฆ่าตาย (ประหาร) ตอนท้าย ประโยคว่า “เพราะเป็นขำของตน พึงสังเกตว่ากฎหมายโบราณเป็นเช่นนี้ คือ เรื่องขำสาว ก็จัดอยู่ในลักษณะ ข้อน อำ และลักได้ มาตรานี้ยังมีเรื่องขายขำต่อไปคือ ขำผู้ขายตายแล้ว ให้ขายผู้หญิงให้แก่สามีและเอาเข้าพระคลังด้วย ถ้าหญิงยังมีขำอีก (ยังร้าย) ๒-๓ ครั้ง มอบให้สามีขายเมียมัน ตัวไม่ขายแต่ฆ่าขำตาย เรียกว่าฆ่าคนดี ราคาขำคนละ ๓๓๐ เงิน ให้ขำใช้ ๔ คน ขอบรรยายตรงนั้นว่า วิวัฒนาการมาถึงสมัยอยุธยาว่าดังนี้ ถ้าหญิงมีขำอีก ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ขายขำคนหลัง ๆ มาเป็นขายหน้าใหม่ (ขำคนแรกอาจตายไปแล้ว) กฎหมาย ตัวเมียอยุธยาถือว่าขายขำหน้าใหม่ทำขำด้วยหญิงแพศยาหามีโทษไม่ อนึ่ง กฎหมายพระเจ้า มังราย “เรียกว่าฆ่าคนดี” นั้น ผู้บรรยายวินิจฉัยว่า ขำขำที่ได้กำลังกระทำขำกัน เพราะ กฎหมายทั้งเก่าทั้งใหม่ ขายขำกำลังกอดปล้ำทำขำอยู่กับเมียตน เจ้าตัวอาจทำร้ายเสียขำได้ เป็นการบ่อนกันเกียรติพอสมควรแก่เหตุ (ต่อหน้าต่อตา)

ต่อไปมาตรา ๘๖ เจ้าเมียนายของขำตน ให้ปล่อยขำผู้สาวให้เป็นไท มาตรานี้ เป็นยุติธรรมดี เพราะขำในมาตรานี้ ขอบรรยายว่า เป็นขำประเภทที่พ้นระดูกพ้นอยู่ เช่น เป็นขำค่าตัวอยู่ ไม่ใช่ประเภทมาขอยู่ในสังกัดพึ่งบุญบารมีท่าน เมื่อเมียนายขำกับนาย เจ้าหนหรือเจ้าเงิน ก็เป็นอันปลดหนีไป

ต่อไปมาตราที่ ๘๗ “มาตรา ๑ ผู้ใดเป็นสื่อขู่ให้แก่เมียท่าน ให้ใหม่ ๑๐๐ เงิน” ขอบรรยายคำโบราณสักประโยคหนึ่งว่า “แม่ (หรือพ่อ) สื่อคือปัสสาวะที่อาจหาญ ใครบนบานเข้าสักหน้อยก็พลอยใส” มาตราท่านอธิบายวิธีการของพวกแม่ สื่อไว้หลายอย่าง ท่านเรียก “สื่อขู่” สื่ออย่างนรยักจางหนักกว่าสื่อสาวให้แก่หนุ่มเป็นอันมาก ที่ว่าวิธีการ คือ พุดหญิงให้ไปหาขาย นัดให้พบกันในที่สงัด มอมเหล้ามอมยาขายหญิง ท่านให้ลงโทษปรับใหม่มัน ๘ เป็นเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่ โทษก็หนักขึ้นไป ท่านว่ามันเห็นแก่สินจ้าง

วรรณคดีสอง วรรณคดีเรื่อง “^{๕๔๔}ขุ” ^๕ทั้งวรรณคดี แต่จำแนกฐานะคนออกไป สักดินนามาก ก็โทษมาก พิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์กฎหมายแล้ว ไม่มีวิวัฒนาการต่อมาอย่างไร แต่มีวิวัฒนาการในเรื่องโทษอาญา ก็ได้บรรยายมาหลายแห่งแล้ว

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๔๔ (ขอทบทวนกันลึ้มว่า มาตราที่ ๔๔ คือมาตรา ๑ นั้นเอง แต่เป็นอันดับ ๔๔) มาตรา^{๕๔}นี้^{๕๔}บอกเรื่องขายขี้ แต่เป็นกรณีผู้กระทำความผิดเป็นตระกูลพระยา เสนาอมายุ เจ้าเมืองกิต เจ้าหมื่นกันเมืองเล็กกิต เจ้าขุนมูลนายดึก ให้ตัดสินตามประเพณี หนักเบาตามแต่ได้หลบนอนด้วยกันหรือไม่เป็นเกณฑ์ ขอบรรยายว่า ต้องลงโทษหนักเบา ตามศักดินาคับ และตามผลแห่งการกระทำผิดด้วย

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๘๘ “มาตรา ๑ เจ้าขุน นายข้างนายม้า นายกว้านนายคัน กัด ได้เมียท่านมาเป็นเมีย ให้ไหม... ฯลฯ...” เช่นเดียวกับมาตราที่ ๘๘ แต่ฐานละลดหลั่น ลงมาเป็นเจ้าขุน (เจ้าเมือง) จนถึงนายตัน (นายหมู่หรือนายสิบพลเดินเท้า) ท่านกล่าวเป็น คำโบราณไว้ว่า ให้ดูค่านาที่เขายูมว่ามีเท่าใด ตีราคาสินไ้ตามค่านาของเขา ขอบรรยาย ว่า ขุนนางโบราณแต่ละคนถือศักดินามากและน้อย “นาที่เขายูม” เช่น คุณหลวงคนหนึ่ง ถือศักดินา ๔๐๐ ไร่ หมายความว่าถึงฐานะเทียบกับการปกครองนาในสมัยโบราณนั้น แต่ ศักดินาในรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่มีนาจะให้ปกครองแล้ว ใช้เป็นเครื่องวัดฐานะ ศักดิ์ และ ตำแหน่ง เรียกว่าศักดินา ไม่เหมือนกฎหมายพระเจ้ามังราย ซึ่งถ้าท่านมีศักดินา ๔๐๐ ไร่ ท่านก็ยูม (ควบคุมปกครองนาหลวง) มา ๔๐๐ ไร่จริง ๆ แต่ไม่ได้กรรมสิทธิ์

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๙๐ มาตราหนึ่งมีสามไปหาตัวเองจนถึงเรอนขู้ ได้กอดจูบกัน ไม่ถึงห้าเรา ท่านให้ขอมาตัวมัน ถ้าไม่ยอมให้เขียน ๒๐ ถึง ๓๓ ที่ แล้วไหมตามกรณี

อีกต่างหาก ขอบรรยายว่ามาตราน^{๕๑}ที่จะทันสมัยหน่อย เพราะโทษเข็มน้อยหรือมาก สุดแล้วแต่โทษานุโทษ เป็นตุลพิษ^{๕๒}ของศาล

ต่อไปมาตราที่ ๔๑ “ผู้ใดฆ่าเรากลูกหลานท่านตาย ให้มันร่วมกับมัน^{๕๓} มันไม่ยอม ให้ไหม ๕๒ เงิน” ขอบรรยายว่า ๕๒ เงินสมัยโน้นมีอำนาจซื้อสูงมาก อาจขอที่ดินแปลงงาม ๆ ได้ จึงได้โทษที่จะต้องตายตามหญิงไปได้ ผู้บรรยายคิดว่า ถ้าไม่ยอมหรือไม่มีเงินจะยอม มันควรจะตายเป็นกัน เพราะลูกหลานท่านอาจอายุยังน้อยมากจึงถึงตาย

ต่อไปมาตราที่ ๔๒ เป็นกฎหมายพม่า เราคัดเอามาใช้ ข้อกฎหมายคงยาวยืมนาน เรื่องทำขี้เข็นกัน ความว่า ชายขี้มีเมียอยู่แล้ว หญิงก็รั้งเป็นขี้ด้วย ให้พ้นหัวพ้นหูเสีย เป็นเครื่องหมายหญิงแล้ว ถ้าไม่ให้พ้น ให้ไหมค่าหูข้างละ ๕๒ หรือ ๑๑๐ เงิน ค่าหัว ๕๒ เงิน ขอบรรยายว่า พันให้เป็นแผลเป็นเครื่องหมาย ไม่ใช่ให้พ้นให้ตาย

วรรคสองของมาตราน^{๕๔} จัดลักษณะของหญิงไว้ ๒๐ จำพวก ๆ หนึ่งมี ๘ อีก ๑๒ เป็นเมีย ๑๒ จำพวก ๆ เป็นเมียทั้ง ๑๒ นี้ใครทำขี้มีโทษหนัก เพราะเขามัวแล้ว ส่วนอีก ๘ พวกโทษเบากว่า

ต่อไปมาตราที่ ๔๓ มาตราน^{๕๕}มถึง ๒๑ วรรค ได้พยายามอ่านทบทวนไปมาอยู่หลายจบ เพื่อหาลักษณะของประวัติศาสตร์กฎหมาย คือมีหลักการเดิมประการใด วิวัฒนาการต่อมาประการใดจนในที่สุด ส่วนเหตุผลนั้นกฎหมายโบราณเขียนไว้ทั่วไป ท่านมักกล่าวไว้ชัดว่าเหตุใดจึงบัญญัติเช่นนั้น ในสุดท้ายผู้บรรยายเห็นว่า ควรเลือกบรรยายเฉพาะที่มีหลักการ หรือที่มีถ้อยคำน่าสงสัยเข้าใจยาก

วรรคหนึ่ง “ผู้ใดได้เมียมาอยู่ในบ้าน พ่อแม่ผู้หญิงก็ตักแต่งขายลูกให้มาอยู่เรือนด้วตามประเพณี... ฯลฯ...” วรรคนี้มีความสำคัญคือ “ขายลูก” ผู้บรรยายเห็นว่า เรื่อง “ขายคน” “ขายข้า” หรือเอาผู้กระทำความผิดขายเอาเงินเป็นสินไหม จะเคร่งครัดตามถ้อยคำคือว่าขาย หากควรไม่ ขออ้างเอาวรรคนี้เป็นตัวอย่างว่า แต่งงานกันตามประเพณี เพียงแต่หญิงไปอยู่เรือนชายเท่านั้น จะว่าขายลูกหรือขายคน เหมือนขายข้าขายของย่อมไม่ได้ ต่อมาสมัยอยุธยาใช้คำว่า ขาย กับทาส ในกฎหมายลักษณะทาสเท่านั้น เช่นขายขาดค่าหรือขายประกันเชิงกระยาเบยหรือขายฝากไว้ แล้วจะได้คืน คนที่ถูกขายลงเป็นทาสขาดค่า

นั้น นายเงินจำตรวนเข็นตีได้ บางกรณีส่งตัวไปรับโทษอาญาแทนก็ได้ จึงตกลงใจ
บรรยายว่า คำว่าขายลูก ขายคน ตามกฎหมายนี้ไม่ใช่ขายทาสตามกฎหมาย แต่เป็นเรื่อง
ของประเพณีในสมัยโน้นที่ประเพณีตาม ๆ กันมา และผู้บรรยายขออ้างให้ ไปดูที่มาตราที่
๓๓ ข้างต้น เรื่องบ้านคนที่ทำผิดถูกขายกันไปหลายทอด

อนึ่ง ในวรรคหนึ่งนั้น เจ้าผัวทั้งปวงเมียใหม่ ท่านก็ยอมให้เอาลูกสาวคืนได้เปล่า ๆ
ให้หญิงกลับไปอยู่กับพ่อแม่พี่น้องดังเดิม จะว่าซื้อกันขายกันก็ยังเลือนลางอยู่มาก

วรรคสอง กล่าวข้อเท็จจริงแล้วกำหนดโทษเป็นเรื่อง ๆ ไป ไม่ใช่เรื่องครอบ-
ครวอย่างวรรคหนึ่ง แต่กลายเป็นทอดแหจับปลาไปเสียแล้ว กล่าวคือ วิตนาในหลุมตกปลา
ในนาท่าน ตกไข่ ทอดแห กันเผือก (น้ำวเผือก) วิตลิก (ลูก คำนสงสัยจะเป็นจำพวกบ่อปลา
หรือบ่อทำไว้ตกปลา) ถ้าวิตนาเสียแล้วปลาจะอ่อนเปลี้ยหรือถึงตายก็ได้ เมื่อนำไม่มีเสียแล้ว
ท่านให้ลงโทษต่าง ๆ กัน เป็นเรื่อง ๆ ไป เป็นประวัติศาสตร์เกี่ยวกับโทษอาญาท่าน
รู้ได้ในตัวบท ไม่ต้องบรรยายโทษนั้น ๆ

วรรคสาม ก็เป็นเรื่องโทษอาญา แต่ไม่ใช่หลักทรัพย์อย่างวรรคสอง แต่เป็นเรื่อง
ทำให้เสียทรัพย์ เช่นล่องแพไปชนฝายท่านพัง ฝายใหญ่ ฝายเล็ก หรือล่องแพใหญ่จนถ่อพาย
ไม่ไหวชนฝายเสียหาย โทษต่าง ๆ กัน เรื่องเหมือนวรรคสอง

วรรคสี่ ก็เรื่องฝายกั้นนาเหมือนวรรคสาม แต่เป็นเรื่องทำหอบูชาฝายท่าน
เสียหาย ผิดฝายคือ เชื่อว่ามีผีสิงเทวดาคุ้มครองรักษาฝายนั้นอยู่ ผู้กระทำผิดต้องสร้างหอบูชาให้
แล้วยังต้องจัดเครื่องพลีกรรมเส้นสรวงบูชาให้ถูกต้องด้วย ถ้าไม่ยอมทำก็ต้องรับผิด
ชดใช้ค่าใช้จ่ายในการที่ผู้อื่นสร้าง ๕๐ เงิน แต่ราคาฝายคิดต่างหากอย่างใหญ่ ๓๓๐ เล็ก
๑๑๐ เงิน

วรรคห้า เปลี่ยนเป็นเรื่องหลักเขตที่ดิน จะเพียวปักในที่ไม่ควรปัก ต้องไหม
๕๒ เงิน ผู้ใดตีเฉลวหมายนา (หลักเขตรนา) ท่านเสียหาย ตีราคาเฉลวอันละ ๑๐ เงิน
ไหม ๙ เท่า ถ้าเป็นเฉลวปักในพิธีกรรม (แรกนา แรกสวน) ต้องหาเหล้า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่
เทียน ๒ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสอนา เสอสวน ส่วนที่อุกอาจให้ไหม ๑๑๐ เงิน
โทษอย่างนี้ยังมีอีกมากมายหลายเรื่องหลายแห่ง

วรรคหก ผู้ใดตีหลานของท่านทั้ง สัตว์ลงกินข้าวเสียหาย มันต้องใช้ (หลาน คิดว่ารว หรืออะไรที่มีผลทางป้องกันสัตว์ เช่นรว)

วรรคเจ็ด ถ้าอยู่จระเ็ดส่งไปโนข้าวกล้า ต้องหาเหล่า ๒ ไห และอื่นๆเหมือนวรรคห้า บุชชาขวัญข้าวและเสอนา แม้บัสสาวะก็ต้องทำขวัญข้าวและนา แต่ไม่มีเหล่า ๒ ไห นอกนั้นเหมือนกัน เหล้าเอาเพียงขวดเดียว (พวงหนึ่ง) ท่านอ้างเหตุว่าข้าวเป็นของวิเศษเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย

วรรคแปด ผู้ใดเลี้ยงวัวควายให้ลงกินข้าวกล้าเมื่อจะหว่าน ต้องหว่านกล้าใช้แทนท่าน ตอนนั้นคำว่า “เลี้ยง” บรรยายว่า ไม่เจตนาแกล้ง แต่ผู้เลี้ยงปล่อยปละละเลย มีกล่าวต่อไปว่า ถ้าตั้งใจ (เจตนา) ไล่ลงไปใน ต้องใช้ข้าวกล้าที่เสียหาย แล้วให้สัตว์ตัวนั้นด้วย ถ้าสัตว์กินข้าวเมื่อจกออกจรวง ตีราคาจกละ ๕๐ เบย เมื่อเที่ยงต้น (ยืนต้น) จกละ ๑๐๐ เบย ข้าวยังโตขึ้นมีผลขึ้น โทษหนักขึ้นไปตามกัน

วรรคเก้า กลับไปเป็นเรื่องลักทรัพย์ คือ ลักกล้า ลักเกี่ยวต้นข้าว พันธุ์ ลักจรวง ข้าว เผาฟ่อนข้าว ลักเมล็ดข้าว (ข้าวนวดแล้ว) ราคาแพงขึ้นตามคุณภาพของทรัพย์ที่ถูกหรือทำลาย แม้แต่ฟางข้าว ขอบรรยายว่า ที่เป็นอาหารสัตว์ก็ลักไม่ได้ ไม่ใช่ของทอดทิ้งแต่มีราคามัตละเฟื้อง (คือ ๑ ใน ๔ ของเงินบาท)

วรรคสิบ ห้ามสพลงไปในนาท่านระหว่างเวลาหว่านกล้าจนถึงเวลาเกี่ยวข้าวเจ้าของข้าวให้ใช้ขวานขึ้น หรือราคาทั้งหมด แล้วให้เอาข้าวไป และให้จัดเครื่องขอมมา (เหมือนวรรคก่อนที่ทำขวัญข้าวและเสอนา) นอกจากนั้นก็ห้ามสพเข้าในข้าวไร่ และห้ามฝังศพทั้งศพลงในนาด้วย มีโทษทั้งนั้น เรื่องเคารพบูชาและต้นข้าวผลข้าวขึ้นโบราณสนใจนัก ที่โรมัญสมัยสองพันปีมาแล้วก็มีบทบัญญัติเรื่องศพไว้มากมาย โปรดพลิกไปดูภาค

วรรคสิบเอ็ด “ผู้ใดขุดทำลายแท่นของท่าน (คิดว่า แท คือคันคูนาว หรือลำคูนาว ถ้าเหมือง) ถูกปรับตามแทใหญ่ แทเล็ก

วรรคสิบสอง กลับมาเป็นเรื่องทำนาขุมท่านแล้วไม่ชำระค่านา ให้ยึดเอาข้าวให้คุ้มค่านา แล้วไม่ให้ทำต่อไป ให้เอานาคืนทั้งหมด (นาขุมมีบัญญัติไว้หลายแห่ง) ผู้บรรยายคิดว่า เป็นนาที่ขุนนางผู้ใหญ่มีศักดินามากได้ปกครองนาขุมมากตามฐานะและ

ตำแหน่ง แม้ในต้นรัตนโกสินทร์ผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนหลวงพระพระยา ก็ยังโปรดเกล้าฯ ไว้ในสัญญาบัตรว่า 'ให้ถือศักดินากี่ร้อยไร่' แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่มีนาให้ปกครองจริง ๆ แล้ว

วรรคสิบสาม บัญญัติห้ามไว้ว่า ถ้าผู้เข่านาขุมไม่ผิดต้นตอผิดสัญญา เป็นคนดี อย่าให้คนมีเงินประมูลแย่งเข้าไป ไม่ชอบธรรม

วรรคสิบสี่ ทำนาทำนแล้วทั้งให้ร้าง ให้เรียกนาคืน

วรรคสิบห้า ผู้ใดถางนาซึ่งรกร้างเป็นป่า ทำสำเร็จ ให้ทำนาเปล่า ๗ ปี จึงคิดค่านาครั้งอัตรา แล้วต่อจากนั้นจึงคิดเต็มค่า ต่อมาเจ้าของนาจะเอาคืนก็ไม่ได้ เพราะมันอุตสาห์ถางป่าจนเป็นนาดี ถ้านารกรมาก ต้องถางมาก ก็ให้เวลาทำนานั้นนานกว่าธรรมดาไปอีก ที่ว่านี้เป็นนาอาศัยนาฝนตามฤดูกาล ทำนารจนัยรายละเอียดยกต่อไปอีกว่า นายังทำยากลงแรงมาก ผู้ถางผู้ทำก็ควรได้รับผลมาก

วรรคสิบหก ผู้ทำนาทำนแต่เดิมได้ข้าวมาก ต่อมาเสียหาย ที่เหลือทำไม่ไหวให้คืนเจ้าของ ถ้าผิดต้นตอผิดสัญญา กล่าวเท็จเหลวไหล ต้องเรียกนาคืน

วรรคสิบเจ็ด ผู้ใดทำนาทำน มันล้มคัณนาแปลงเล็กกลายเป็นแปลงใหญ่ บางกรณีเป็นคุณ กลับได้ข้าวมาก ให้ลดค่านาให้มัน หากเป็นเสนียด (ขี้ต) ก็ตกแก่ผู้ล้มคัณนา เจ้าของนาไม่ได้มอบให้ทำ

วรรคสิบแปด ตรงข้ามวรรคสิบเจ็ด คือนาแปลงใหญ่ กลับทำคัณนากันให้เป็นแปลงเล็กๆ ได้ข้าวไม่เท่าเดิม ขอลดค่านา อย่าลดให้มัน ให้มันล้มคัณนาตามขนาดเดิม ถ้าทำไม่ได้ ต้องเอาเหล่า ไก่ ข้าวคอกคอกไม้ไปจ้างผู้ล้มคัณนา

วรรคสิบเก้า ทำนาทำนแล้ว ทั้งร้างเสีย ต่อมาข้าวเรือเกิดขึ้นในนาเหล่านั้น เก็บข้าวได้ ๑๐ หาบขึ้นไป ให้แบ่งกัน ให้จ่ายค่านาเดิม ๑ ใน ๓ ขอบรรยายว่า "ข้าวเรือ" นั้นเข้าใจว่า นาที่ทั้งร้างนั้นถางจนตกลงมาต้นข้าวที่ไทรมอยู่มันก็รอดขึ้นได้

วรรคยี่สิบ มันไม่มีกำลังปัญญาจะเข้าทำนาใคร แต่ไปทำตามหัวไร่ปลายนาผู้อื่น หากเป็นนาฝน เจ้าของนาไม่เสียหายอย่างไร แต่นาน้ำคลองหรือลำเหมือง มันต้องอาศัยน้ำของเขา มันต้องขดใช้เขาน้ำง เช่น ๑ ใน ๗ หรือ ๑ ใน ๙ ของอัตราค่านา

วรรคยสืบเอ็ด ฝีมือแบ่งข้าวกัน อันเป็นนาของเอกชน ไม่ใช่ขุนาม ให้
เจ้าของนาได้ค่านาไปก่อน พันธุ์ข้าวของใครก็คนไป ที่เหลือแบ่งกันตามข้อตกลงนั้นเถิด

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๙๔ มีสองวรรค

วรรคหนึ่ง “มาตรา ๑ เจ้าขุนหรือผู้ใดก็ทำนาอาศัยนาฝน หรือนาเหมืองฝาย
ก็ดี หากทำนาไม่เป็นหรือไม่กระเหม็ดกระแหม่ (บ่ขีบ่ช่าง) ทำไม่หมดทั้งให้নার้างเสีย
บางส่วน” คนอย่างนั้นถ้าอ้างว่าไม่ได้ผลขอลดค่านา ให้ผ่อนให้ ๓ ปี ยังพูดอย่างเดิม
ค่านาก็ไม่ลด นาก็ไม่ให้ทำต่อไป

วรรคสอง “ผู้ใดไปขุมนากินได้ราชการประการใด นานี้หากเป็นนาขุมการเมือง
มาแต่โบราณ เจ้าขุนทำพระยาผู้ใหญ่ ได้ทำหนังสือแจ้งไว้ (คาดหนังสือพันแพท)
เจ้าขุนเข้าใจว่านาขุมนเป็นนาขุมของตนเอง มันเอาไปทำทานแก่พระธรรมพระสงฆ์ ใช้
ไม่ได้ (บ่ขืน = ไม่ขืน)” กรณีไม่ได้กรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครอง ให้ได้แต่เพียงค่านา
เพราะเป็นนาขุมราชการมาแต่โบราณ เมื่อเจ้าขุนตาย ลูกหลานก็เอาเป็นสิทธิ์มิได้ ผู้ใด
ได้ตำแหน่งราชการนั้น (เอาการเมืองนั้นได้) ก็อาจเอานานนอกขุมกินได้ตามนั้น เพราะ
วัตถุสิ่งใดก็ตามหากเป็นของขุมการเมืองแต่โบราณจะลดน้อยขาดไปไม่ได้ วรรคนี้ช่วยเรา
ให้เข้าใจนาขุมแน่ใจขึ้นมากกว่า ที่หลวงในสิทธิปกครองของขุนนางผู้มีศักดิ์นา ปกครองนา
นั่นเอง

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๙๕ “มาตรา ๑ มีบ้านมีช่องที่หนึ่ง มันหากไปแผ้วถางป่า
ยางเป็นบ้าน ไม่ได้เป็นที่ขุมของผู้ใด..... ฯลฯ ..” ประโยคแรกอาจเข้าใจผิดได้ “มีบ้าน
มีช่องที่หนึ่ง” จะต้องอ่านว่า “ณ ตำบลหรือหมู่บ้านแห่งหนึ่ง” ถ้าอ่านเสียใหม่จากสำนวน
โบราณแล้ว ต่อไปก็เข้าใจง่าย ท่านว่า มีป่าต้นยางหรือไมยาง รกร้างอยู่ ไม่มีเจ้าของ
ไม่มีผู้ใดอุทิศให้ในราชการมาแต่ก่อน มันจึงเข้าแผ้วถางป่ายางนั้นเป็นที่บ้านที่อยู่อาศัยขึ้น
หรือจะให้ทานแก่วัดวาอารามก็ดี ต้องถามเจ้าบ้านเจ้าเมือง (ทำพระยาผู้กินเมือง) ดูก่อน
จึงอุทิศให้ได้ เพราะแผ่นดินทั้งหมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์ มาตรานี้วิวัฒนาการ
มาจนถึงสมัยอยุธยาซึ่งบัญญัติว่า พระเจ้าอยู่หัวผู้ดำรงพระธรรม คือที่ดินทั้งหมดเป็นของ
พระองค์ท่าน จะอ้างกรรมสิทธิ์ขึ้นกับพระองค์มิได้ แต่ก็อ้างกันได้ในระหว่างราชภฏ

ด้วยกัน ขอบ้างให้ตุ๊กกฎหมายเบ็ดเสร็จฉบับเพิ่มเติมปี ๑๙๐๓ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๑๕ คำปรารภข้างหน้ามาตรา ๕๒ ว่า “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานคร ศรีอยุธยา ฯ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินอยู่จะได้เป็นที่ราษฎรหาได้ ซึ่งเมื่อประมาณ ร.ศ. ๑๑๘ เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิไ้ทรงบรรยายความข้อนี้ในโรงเรียนกฎหมาย

วรรคสอง ไร่นาที่ดินใดเป็นที่ชุมราขการ ผู้ใดซื้อขอจากท้าวพระยา องค์เป็น ปลวี่สระ ฐุนนอาจหยาดน้ำให้ทานหรือขายกันก็ได้ ขอบรรยายว่าท้าวพระยาที่เป็นองค์ ปลวี่สระนั้น เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ได้รับมอบอำนาจจากพระมหากษัตริย์ให้กินเมืองตุจเจ้าของ แผ่นดิน ท่านจึงบัญญัติดังนี้ ส่วนคำหยาดน้ำควรเข้าใจอย่างเราทำบุญแล้วตรวน้ำ ใน ศาสนพิธีต่าง ๆ

ต่อไปเป็นมาตราที่ ๕๖ เจ้าขุนไปทวงถามค่านา หากเป็นเวลาค่าขวดกาล ให้ ผู้ทำนายนชวนให้นอนค้าง ถ้าท่านไม่ค้างต้องไปส่ง ฌไม่ไปส่งจะเป็นอันตรายตามทางไว้ รู้ในมันผู้ทำนา ขอบรรยายว่า ขวดกาล คือวิกาล และไว้รู้มันผู้ทำนา บรรยายว่า มันผู้ ทำน่าย่อมจะต้องรู้ ถ้าเขาไปกินหลายคนและห้ามไม่ให้ไปส่ง ผู้ทำนาจงให้อาวุธหอกดาบ เขาไป ผู้ทำนาพ้นความรับผิดชอบ

ต่อไปมาตราที่ ๕๗ สองคนชวนกันเข้าป่าไปพบเสือหม่มหมุ สัตว์นั้นเข้ากัดผู้หนึ่ง อีกผู้หนึ่งพอจะช่วยให้แต่ปล่อยไว้ให้ตาย ต้องช่วยใช้ค่าผู้ตายครั้งหนึ่ง ช่วยลูกเมียผู้ตาย เฒาศพด้วย ตอนต้นบรรยายว่า ผู้ผิดคือผู้ที่ชวนเขาไปตาย เหตุใดเข้าใจดังนี้ เหตุว่า ตอนต่อไปบัญญัติว่า “ฌต่างคนต่างชวนกันไป เสือหม่มหมุหมายงกัดตาย อย่างว่าอะไรแก่ผู้ที่ยัง รอดอยู่” ขอบรรยายว่า สมักรใจไปเองทั้งคู่ สัตว์ร้าย (ไม่ต้องเจาะจงชื่อสัตว์) กัดตาย คนหนึ่ง คนที่รอดอยู่ไม่มีความผิดอะไร ถ้าเพียง बातเจ็บท่านว่าช่วยกันรักษา ถ้าสัตว์ได้มาก ก็แบ่งครึ่งกับคนเจ็บ

วรรคสอง คนพาลชวนคนดีไปลักทรัพย์ เจ้าทรัพย์ฆ่าคนดีตาย ให้คนผู้ร้าย คนพาลใช้ค่าคนดี ๒๕๐ เงิน ไหมมันทั้งสองคนรวม ๗๕๐ เงิน ฌเจ้าทรัพย์ฆ่าผู้ร้ายตาย คนดีไม่มีผิด ขอบรรยายว่า คนดีไม่ผิดที่จะต้องใช้จ่ายค่าชีวิตคนร้าย ส่วนโทษที่สมคบกันไป

ลักทรัพย์นั้น ขอบรรยายว่า ถ้าคนตีสมคบกับคนร้ายก็ต้องเป็นตำรวจฐานลักทรัพย์ด้วยกัน คนตีในมาตรา^{๕๔}จึงหมายความว่า คนไม่เคยมีสันดานร้าย ไม่เคยทำผิดมาแต่ก่อน หรือคนร้ายหลอกลวงไปเป็นเพื่อนโดยไม่รู้ว่าจะไปลักทรัพย์ ท่านว่าตัดสินไปตามกฎหมายบ้านเมืองเถิด คือแล้วแต่ข้อเท็จจริงคงบรรยายมานะ

วรรคสาม บังคับให้ท่าน^{๕๕}ขึ้นต้นไม้จนตกตาย ต้องใช้ค่าคนตาย ๒๕๐ เงิน และช่วยทำศพด้วย

วรรคสี่ ผู้ใดวานท่านไปโค่นต้นไม้ บังเอิญไม้ล้มทับตาย ให้ชดใช้ ๒๕๐ เงิน และช่วยเผาศพ ถ้าไม้จะล้มทับแต่ไม่บอก ตั้งใจให้มันถูกทับตาย ชดใช้ค่าคน ๆ หนึ่ง (คงจะ ๒๕๐) โหม ๒ คน ๗๕๐ ฐานหนึ่ง หรือ ๙๙๐ เงิน ยังบัญญัติต่อไปถึงกรณีต้องบาดเจ็บมาก และน้อยเป็นราย ๆ ไปอีกด้วย

วรรคห้า ผู้ใดลักลอบเผาไรของท่าน เมื่อไม่ใช่ฤดูเผา ให้มันเผาไหม้ให้เรียบร้อย แล้วต้องมีหลัก ไม้ หนุ ฯลฯ บูชาเสียไร บรรยายมาหลายแห่งแล้วเรื่องเสียไรเสือนา ฯลฯ ยังมีต่อไปว่า มิฉะนั้นก็ให้ระแะไรท่าน (คิดว่าเป็นไระ ก็คือ รัตนอน ถากถาง ให้เรียบร้อย)

วรรคหก ผู้ใดลักลอบควาก (ทะเลง) เอาที่ไรท่าน เสียของในไรเท่าใด ใช้สามเท่า ขอบรรยายว่าคำว่า ทะเลง นั้นก็กว้างพอควร แต่ถ้าจะให้แคบลงก็จะตรงกับ เข้าแย่งทำแล้วควาก คือ หวด, ตาย, ฟัน, ถาก, ไถ หรือทำนองเดียวกัน เพราะมีคำว่า “เอาที่ไรท่าน” คำนี้เป็น เข้าแย่งทำ

วรรคเจ็ด ลักลอบตัดรวไรท่าน ต้องบูชาเสียไรอย่างวรรคก่อน ถ้าสัตว์กินของในไรเสียหาย ต้องใช้^{๕๖}ทั้งหมด มาตราอนกมอย่างนั้นมาแล้ว

วรรคแปด อูจาระไ้ไร ก็ต้องบูชาเสียไรอย่างวรรคก่อน

วรรคเก้า ปัสสาวะไ้ไร ก็ต้องบูชาเสียไร สิ่งใดเสียหายเปราะเปอนต้องตัดทิ้ง แล้วมันต้องชดใช้

วรรคสิบ ตีเครื่องหลากไรท่านทั้ง สัตว์กินของในไรเสียหาย ให้ใช้ค่าเครื่องหลาก ๕๐ เงิน แล้วจัดของบูชาเสียไรตามแบบที่บรรยายแล้ว ส่วนที่สัตว์เข้ากินของในไร

มันต้องใช้ทั้งหมด ขอบรรยายว่า เครื่องหลากเป็นเครื่องกีดขวางทำนองรั้ว หากจะไม่ใช้รั้ว ก็คงเพราะไม่มีเสา เช่นใช้กิ่งไม้หรือหนามสรวไว้ บางแห่งแข็งแรงมั่นคงกว่ารั้ว

วรรคสิบเอ็ดกับวรรคสิบสองมีแต่เรื่องโทษ คือทำอันตรายแก่ต้นไม้อะไร ตีราคาเท่าใด โหมเท่าใด พรรณนาข้อต้นไม้มัน ต้นข้าวไร่ ข้าวป่า (คิดว่า ฟ้าง) หนักแต่ยอดแดง ลูกใหญ่ ลูกแก่ ลูกยังอ่อน แดงไทย ตัดเถาแดง เป็นต้น นอกจากโทษก็ไม่มีหลักการอะไรในกฎหมาย

ต่อไปมาตราที่ ๙๘ มีหลายวรรค แต่เฉพาะวรรคหนึ่งถึงแปด เหมือนวรรคสิบเอ็ดกับสิบสองของมาตรา ๙๗ คือมีแต่อัตราโทษที่เป็นสมณันและวิวัฒนาการมาได้ทั้งสิ้นใหม่ทดแทนถูกหรือแพงขึ้นอย่างไร ห้ามหลักการในกฎหมายประการใดไม่

แต่ในมาตราที่ ๙๘ เดียวกันนี้ ครั้นถึงวรรคที่ ๙ กลับมีหลักการขึ้นบ้าง คือ ตีราคาข้างไว้ต่าง ๆ กัน ตามขนาดข้าง และตัวผู้ (พลาย) หรือตัวเมีย (พัง) ราคาแรด และวางหลักการไว้เป็นกฎหมายว่า ลักเสือโคร่งเสือเหลืองเสือเผ่น อย่าโหมผู้ลักเลย เพราะเสือเป็นสัตว์ร้าย เพียงแต่ให้เอาหนังเอาดีเอาไขเอาเขี้ยวไปให้แก่ผู้เป็นใหญ่เถิด

วรรคสิบ ไร่นาอยู่ใกล้ทางคนทางวัวควายเดินให้ไว้ทาง (เปิดทางไว้) กว้างวาก ๕ เป็นทางเดินทางข้างมาให้ไว้ทางกว้าง ๓ วา ตรงนี้เป็นเรื่องทางเดิน รู้สึกว่าชัดดีแล้ว แต่วรรคเดียวกันนี้กลับต่อไปเป็นเรื่องปล่อยสัตว์ให้กินข้าวท่นเสียหาย ความข้างความมัดต้องใช้ ถ้าไม่มีใช้ ให้เจ้าของข้างมาใช้ หลักการก็ยังทันสมัยอยู่เหมือนกัน

วรรคสิบเอ็ด มีใจความสำคัญว่า ปล่อยข้างต้องห่างไกลไร่นาท่านเกินกว่าพันวามันกินข้าวท่นให้เจ้าของนาตกเตือนให้ดูแลเลี้ยงให้ดี ถ้าฝ่าฝืนและเกิดเสียหายเท่าใดต้องใช้เท่านั้น นอกนั้นก็รายละเอียดเรื่องไล่ข้าง ตีข้าง หรือพันทางข้าง เจ้าของนาต้องรักษาๆ ไม่เป็นต้องจ่ายเงิน ๑๑๐ เงิน ถ้าทำร้ายข้างจนตาบอด ต้องรับซื้อข้างตาบอดไป ถ้าไม่มีเงินชำระราคาข้าง ให้มันมาเป็นข้าเจ้าของข้าง ท่านว่าข้างเป็นเฉลิมจำเรือนบ้านเมืองทั่วพระยามหากษัตริย์

วรรคสิบสอง “ผู้ใดทำนาใกล้บ้านประมาณ ๕๐ วา ๑๐๐ วา หมูไถ่กินข้าวเสียหายเท่าใด ให้ใช้เท่านั้น แล้วบอกเจ้าของหมูขังหมูจตุ ๕ ไม่ยอมขังหมูยังลงกินข้าว

อีก ให้เจ้าของนาม้าหมูนั่นกิน ราคาข้าวที่หมูกินอย่าว่าอะไร..... เจ้าของนาไม่ได้บอกให้ ขังหมู แต่กลับฆ่าหมูกิน ให้ใช้ค่าหมูท่าน ๓ ตัว.....ฯลฯ.....” ตอนต้นวรรคสิบสองนั้นมี วิวัฒนาการมาจนถึงสมัยอยุธยาที่ยังมีข้อบัญญัติอย่างนี้อยู่ คือเจ้าของหมูจะปล่อยหมูตามลำพัง มิได้ ต้องเลี้ยงขังคอก ขึ้นปล่อยปละละเลยบุกรุกทำอันตรายข้าวของผู้คนเขามาตายได้

ตอนท้ายกล่าวว่าถ้าณอยู่ไกลบ้าน ๕๐๐ วา ๑๐๐๐ วา หมูยังไปกินข้าวท่าน ถือว่าหมูบ้าแล้วฆ่าเสียได้ ไม่ต้องบอกกล่าวเจ้าของหมู เป็ดไก่ก็เช่นกัน เจ้าของต้องเลี้ยงระวัง เขาบอกแล้วเขามากินเสียได้

ต่อไปมาตราที่ ๙๙ เป็นเรื่องผู้ใดแข่งวัวควายท่านทำมาแล้วโจรลักไป ถ้าเพราะ คุณละของท่านไม่ต้องใช้ราคา โดยบอกลักษณะวัวควาย ขนาดโตอย่างไรราคาตัวละเท่าใด ไว้โดยละเอียด มิใช่ให้ผู้เสียหายเรียกร้องและนำสืบอย่างสมัยนี้ เพราะเขาอาจนำสืบไม่ ตรงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ได้ นี่ก็เป็นวิวัฒนาการของกฎหมาย แม้ว่าเลี้ยงไม่ระวัง ถูกเสือกินงูกัดตาย ก็ชดใช้เช่นเดียวกัน

ว่าที่จริงแล้วการกำหนดไว้ตายตัวในกฎหมายแม้จะคิดว่าจะเด็ดดีแล้ว แต่จะ วิวัฒนาการมาเป็นสมัยนี้ไม่ได้แน่ ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย โดยให้มีการเรียกร้อง และฟ้องต่อสู้ของจำเลย ราคาที่เถียงกันอยู่นั้นเป็นประเด็น ถ้ารับกันไม่ได้ต้องนำพยาน เข้าสืบแบบปัจจุบันนี้ ไม่มีทางผิดพลาด หรือผิดพลาดได้น้อยที่สุด

วรรคสองควรคัดลงไว้ทั้งหมดตลอดจนวรรคสามด้วย เพราะเป็นประวัติศาสตร์ กฎหมาย ดังข้อความต่อไปนี้

“ผู้จักพิจารณาปกครองบ้านเมือง (แต่งบ้านปองเมือง) แทนท้าวพระยา ให้วุฒิ จาเรียมแก่บ้านเมืองแห่งท้าวพระยา ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญชุมบาน พึงปฏิบัติตามคลอง อาณาจักร (กฎหมาย) หลักคำอันนี้เถิด ข้อความ (คำ) ทั้งหลายเหล่านี้ เป็นโบราณราช- ศาสตร์ แต่งบ้านปองเมืองสืบราชตระกูล (ปวงนี้) มาแต่ท้าวพระยาทั้งหลายเหล่านี้เป็นมา แล้วแต่ก่อน ได้เสวยเมืองขอบทศราชธรรมมาแต่ก่อนตราบทต่อเท่าบัดนี้แล

กล่าววินิจัยแต่งถ้อยคำอันพระราชกษัตริย์เจ้านายข้อมั่งรายได้ตั้ง (ตรา) ไว้ใน นพบุรีศรีพิงคชัย เขียงใหม่แล้ว (จบ) เท่านั้นแล

ยังมีต่ออีกเล็กน้อยปรากฏในตัวบทข้างต้นแล้ว คือได้คัดตัวบทไว้ข้างหน้าลักษณะ
ข้อ ๑ อำ และลัก

สรุปความเห็นผู้บรรยายบางประการใน ภาค ๖ และ ๗ ทั้ง ๒ ภาค

ด้วยมีท่านนักปราชญ์โบราณคดีมีความเห็นว่า “ข้า” ในกฎหมายอาญาสุโขทัย
คงจะเป็นทาส ท่านมีเหตุซึ่งเราพอวินิจฉัยได้ว่าท่านพิเคราะห์ใคร่ครวญจากกฎหมายพระ-
เจ้ามั่งราย เพราะในกฎหมายนั้นสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๘๓๕ พร้อมกับสร้างเชียงใหม่
ดูก็รู้เรื่องราวเดียวกันกับพ่อขุนรามคำแหงของเราในศิลาจารึกที่มีบทกฎหมายอยู่มาก ข้อ
สำคัญก็คือมีคำว่า “ข้าทาส” อยู่สักคำสองคำ ในมั่งรายราชศาสตร์ และบางแห่งก็ขายคน
ซื้อคนกันได้ แต่ท่านว่าเป็นโบราณประเพณีไม่ได้อ้างว่าเป็นกฎหมาย ถ้าดูตามความเห็น
ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน ในหนังสือชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ก็เห็นว่า “ข้าทาส” ไม่ใช่
ทาสตามกฎหมาย ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับท่านเจ้าคุณว่าเป็นคำตัดย่อมาจาก “ข้าทาสบริวาร”
(ข้าพเจ้าพูดบ่อย ๆ ว่าโบราณนั้นเจ้าบทเจ้ากลอน ชอบใช้คำสัมผัส)

อันว่าข้าทาสบริวารที่เป็นคำรวมคนหลายประเภทเข้าด้วยกัน ข้าพเจ้าเห็นว่า
จะซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือผูกมัดล้ามิใช่โดยดีเอาอย่างทาสหาได้ไม่

ข้าพเจ้าลองค้นหนังสือเก่า ๆ ดูมากพอควร สักเกตดูก็พอไปกันได้กับท่านเจ้าคุณ
แต่ท่านติดตลกอ่านเพลิน ๆ อยู่บ้าง ข้าพเจ้าจะเขียนของข้าพเจ้าเสียก่อนแล้วจะคัดของท่าน
เจ้าคุณเข้ามาเปรียบเทียบไว้

ที่ค้นได้มีดังต่อไปนี้ เอกสารเมื่อประมาณ ๕๐ ปีเศษมานมออยู่ฉบับหนึ่งซึ่งเป็น
ของกระทรวงธรรมการ พอหาได้หลายคำ คือ

ข้า

“ข้า” คือ บ่าวที่รับใช้ในบ้าน

“ข้าไท” คือ บ่าวของท่านผู้ใหญ่เจ้านาย

“ข้าแผ่นดิน” ชาวเมืองหรือไพร่เมือง ไม่ใช่ข้าของเอกชนคนใด

“ข้าเฝ้า” ขุนนางผู้รับใช้ใกล้ชิด

“ข้าราชการ” ผู้รับใช้รัฐ ทำงานของรัฐ

“ข้าหลวงเดิม” คนใช้เก่าของเจ้า หรือคนที่ใกล้ชิดเคยใช้มาก่อนเสวยราชย์

“ข้าหลวงน้อย” คนใช้เจ้านายที่ต่ำกว่าใกล้ชิด

“ข้าหลวงพิเศษ” คนที่ใกล้ชิดส่งไปปฏิบัติราชการตามหัวเมืองเป็นครั้งคราว ไม่

อยู่ประจำ

ไพร่

“ไพร่” คือ ขาวเมือง พลเมืองสามัญ

“ไพร่ฟ้า” คือ ข้าของแผ่นดิน ไม่ใช่ของเอกชนคนใด

“ไพร่สม” คือ ชายฉกรรจ์อายุ ๑๘ ถึง ๒๐ ปีขึ้นทะเบียนใหม่เข้าสังกัดราชการ ถ้าสำเร็จแล้วจะได้เป็นไพร่หลวง

“ไพร่หลวง” คือ ไพร่พลหรือพลรบที่รับเข้าประจำการ แล้วเป็นชนชั้น ไม่ใช่คนเลว คนต่ำ อย่างที่เข้าใจกัน สมัยหลังๆ นี้, แม้ไพร่สมก็เป็นชนชั้น เหตุผลก็คือพวกทาส พวกเชลย หรือคนต่างด้าว จะเข้าเป็นไพร่หลวงไม่ได้เป็นอันขาด จะเป็นไพร่หลวงได้ก็แต่ชาวไทยฐานะเป็นอิสระแก่ตน

“ไพร่ส่วย” คือ พวกไพร่หลวงที่เสียส่วย (คล้ายภาษีชนิดหนึ่ง) เพื่อแทนการเข้ารับราชการ เพราะมีเหตุจำเป็น

ทาส

“ทาส” หนังสือโบราณเขียนว่า ทาษ

“ทาษ” คือ บ่าวผู้ชาย เป็นผู้มค้ำตัว คือขายตัว หรือถูกผู้มีอำนาจเหนือตนได้ขายตนลงเป็นทาษ ขายขาดค่าบ้าง, ขายไปนัดดอกเบี้ยวบ้าง,

“ทาษ” บุคคลผู้เป็นทาษ พระโอยการทาษตามกฎหมายตราสามดวงคัดจากสมัยอยุธยา ก็ฐานะเดียวกับทาษผู้ชาย แต่เพราะเป็นผู้หญิงจึงเรียกว่าทาษี

“ทาสตามกฎหมาย” คือ บุคคลผู้เป็นทาสตามพระโอัยการทาส ตามกฎหมาย ตราสามดวง เป็นต้น กล่าวโดยย่อมี ๗ ประเภท (ตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๗๑) บัญญัติว่า ทาส ๗ จำพวกนั้น คือ

๑. ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์
๒. ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย
๓. ทาสที่ได้รับมรดกจากบิดามารดา
๔. ทาสมีผู้ให้
๕. ทาสที่ได้ไถ่ให้พ้นโทษมา (เช่น เสียค่าปรับแทน)
๖. คนอดอยากในกาลข้าวยากหมากแพง ผู้มีฐานะรับเลี้ยงไว้เป็นทาส และ
๗. ทาสเชลยเป็นทาสที่ได้มาจากการรบศึก

ข้าพเจ้าขอเขียนไว้เป็นวรรณคดีทำว่ากฎหมายพระเจ้ามังราย เอาคนขายกันได้จริง มีหลายแห่งหลายมาตรา แต่ไม่เรียกทาส คงเรียกแต่ว่าข้า พยายามหาข้อความที่แสดงถึงสิทธิหรืออำนาจของนายเงินก็ไม่พบ จึงเชื่อว่าเป็นประเพณีให้ขายกันได้เท่านั้น แต่ยังไม่ตราเป็นบทกฎหมาย

คำนำหน้านามอาย และอ

ครั้งโบราณสมัยมีทาส ผู้เป็นนายของทาส หรือท่านเจ้าใหญ่นายโตจะเรียกทาสขายว่า “อาย” เช่น “อายเขียว” เรียกทาสหญิงว่า “อ” เช่น “อเขียว” จะดูได้ในพระโอัยการพรมศักดิ์ เรื่องที่มาของกฎหมายด้วยลูก่อเกิด ทาสของหมื่นยอดทองตกนาคาย อำแดงอุ้มรับสารภาพว่าเธอเด็กไปตงไว้บนสะพานจึงเกิดเหตุ นี้ก็มาพบคำ “อำแดง” คำนี้เป็นคนชนสามัญ ไม่ใช่ทาส ถ้าเป็นขณะนั้นก็คือ นางหรือนางสาวนั่นเอง

อนึ่ง คำที่ใช้กันทั่ว ๆ ไปสมัยโบราณจะถือเป็นเกณฑ์ตามกฎหมายก็ได้ เพราะเมื่อสัก ๑๐๐ ปีมานมท่านผู้ใหญ่อั้ดั่งคำกลอนกล่าวถึงทาสของตน กลับใช้คำ “มันเป็นบ่าว” ดังนเป็นตน

เรื่อง คำว่าบ่าว

บ่าว คำนี้ถ้าแปลตามความหมายของชาวภาคใต้บางจังหวัดหมายความว่า “ชายหนุ่ม” ซึ่งทางไทยใหญ่อาจใช้อย่างนี้ด้วยก็ได้ แต่ภาคกลางเราแปลว่า “คนรับใช้” ที่จริงแล้ว บ่าวไม่มีคำตัว ไม่ได้ขายตัว หรือถูกขายตัวลงเป็นทาส และไม่ใช้ทาสตามกฎหมายลักษณะทาส

ข้าพเจ้าคิดว่า คำว่า บ่าวที่แปลว่าชายหนุ่ม จะมาจากคำว่า “เจ้าบ่าว” ในพิธีสมรส จะถูกหรือผิดก็ไม่ทราบ เพราะฝ่ายหญิงคู่สมรส เราเรียก “เจ้าสาว”

บ่าวขุน

ยังมีบ่าวขุนอีกคำหนึ่ง แปลกไปไกลมาก เพราะเป็นวิจิตร่งผ่านิดหนึ่ง เช่น ที่พระยาอินทขิลข้านี้ คือห้อยชายลงข้าง ๆ ทางหนึ่ง

อันที่จริงข้าพเจ้าเขียนคำบรรยายนี้ไว้หวังจะแทรกลงไปในตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ในภาค ๖ และ ๗

๑. เมื่อกฎหมายพระเจ้ามังรายมีคำว่า ไพร ก็แทรกความเห็นของข้าพเจ้าลงไป บางบทมาตรามีคำว่า ข้า หรือ ข้าทาส ก็แทรกความเห็นและการค้นคว้าของข้าพเจ้าลงไปเช่นกัน

๒. ทำนองเดียวกัน ถ้าในภาค ๖ กฎหมายอาญาสุโขทัย มีคำว่าทาสที่ใด หรือดูเหมือนไม่มีเลย คงมีแต่คำว่า “ข้า” ก็แทรกความเห็นเรื่องคำนี้ของข้าพเจ้าลงไป

แต่ผลที่สุดทำไม่ได้ทั้งในข้อ (๑) และ (๒) เพราะทั้งในภาค ๖ และ ๗ ได้มีไปด้วยคำเหล่านี้ เกือบทุกหนทุกแห่ง ข้าพเจ้าจึงเขียนไว้ต่างหากเป็นเอกเทศ พร้อมทั้งขออ้างความเห็นเจ้าคุณอนุমানราชชน ในหนังสือเรื่องชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ตอนที่ว่าด้วยข้าเจ้าบ่าวนาย ซึ่งอ้างไว้ในชั้นปริญญาตรีแล้ว อ่านแล้วหายว่องแน่นอน

ภาคแปด

พระไอยการลักขณโจร พิศดาร

บทนำ

ต่อไปในคำบรรยายภาค ๘ นี้ ข้าพเจ้าอาจจะเรียกชื่อกฎหมายให้ฟังง่าย ๆ คือ เรียกกฎหมายโจรในประมวลกฎหมายตราสามดวง หรือกฎหมายโจรเท่านั้นก็เป็นอันเข้าใจกัน กฎหมายดังกล่าวนี้ก็มีหน้าสังเกตทำนองเดียวกันกับบันทึกต่อท้ายกฎหมายอาญาสุโขทัย (ภาค ๖) ที่ข้าพเจ้าพิจารณาถึงการออกกฎหมายตามหลังข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพื่อเปรียบเทียบกับการร่างการเขียนกฎหมายสมัยปัจจุบัน แต่กฎหมายโจร สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ในกฎหมายตราสามดวงนี้เป็นกฎหมายโบราณที่ทันสมัยยิ่งกว่าเป็นอันมาก สมกับที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้คัดลอกยอมให้นามว่าประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ (แห่งรัตนโกสินทร์)

โดยเฉพาะกฎหมายลักขณโจรนี้ จัดว่าเป็นการกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน หรือ ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ซึ่งประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันจัดไว้ในลักษณะ ๑๒ ของภาค ๒ แล้วแยกออกเป็นหมวด เช่น หมวดความผิดฐานลักทรัพย์ ขิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ยักยอก และฉ้อโกง เป็นต้น ขอกล่าวย่ออีกว่า ถ้ามีการกระทำผิดเกิดขึ้น ข้อเท็จจริงได้ความว่าผู้กระทำได้กระทำไปอย่างไร การกระทำครอบครองความผิดฐานใดที่กฎหมายได้กำหนดกฎหมายเกณฑ์ไว้ ผู้กระทำกับโทษตามฐานความผิดและบทมาตรานี้ ๆ นี้แหละคือการปรับข้อเท็จจริงแต่ละเรื่องเข้าหาตัวบทกฎหมาย ไม่ใช่เขียนกฎหมายตามหลังข้อเท็จจริง

จริงอยู่แม้ว่าพระไอยการโจรนี้มีได้ระบุชัดลงไปว่ามีการแบ่งเป็นภาคเป็นลักษณะ หรือหมวดใดเรื่องอะไร แต่กฎหมายนี้มีการจัดหมวดหมู่แบบดำเนินเรื่อง แยกประเภทโทษหนักโทษเบา และการแบ่งโจรออกเป็นจำพวกเป็นประเภท เมื่อได้ตรวจพิจารณาจนจบและทบทวนโดยละเอียดแล้วก็จะพบความสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

(ก) พ.ศ. ๑๙๐๓ แบ่งโจรออกเป็นจำพวกมี ๘ จำพวก เป็นองค์โจร (ตัวการ) ๓ จำพวก เป็นสมโจร (สนับสนุน) ๕ จำพวก ก็มีการแบ่งโจรออกเป็นประเภทมีจำนวน เป็นอันมาก ซึ่งประเภทก็คือ ฐานความผิดต่าง ๆ เช่น ปล้น ชิง

(ข) จัดหมวดหมู่ออกเป็นกรณีที่มีโทษหนักหรือเบา โดยพยายามจะไม่ปะปนกัน กล่าวคือ

มาตรา ๑ ถึง ๔๕ ว่าด้วยเรื่องสืบสวนสอบสวน (เหี้ยมได้กับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของปัจจุบัน)

มาตรา ๔๖ ถึง ๕๒ ว่าด้วยคดีมีโทษอุกฤษ (หนัก)

มาตรา ๕๓ ถึง ๘๗ ว่าด้วยคดีมีโทษ มหันต และครุ รวมกัน (อัตราโทษรองจากอุกฤษ)

มาตรา ๘๘ ถึง ๑๑๕ บรรดาคดีมีโทษสถานกลางคือ มัชฌิมโทษ

มาตรา ๑๑๖ ถึง ๑๔๖ เป็นบรรดาคดีหุโทษ (โทษเบา)

อย่างไรก็ดีเห็นหลักธรรมชาติไปไม่พ้น รูปเรื่องที่เกิดตามมาภายหลังยังมีเรื่อย ๆ ครั้นอีก ๗ ปี คือ ๑๙๑๐ ก็ต้องบัญญัติเพิ่มเติม คือ

มาตรา ๑๔๗ ถึง ๑๕๕ ว่าด้วยปลอมเงินตรา ทำเพลิงไหม้โดยประมาท เรื่องความซำง ฯลฯ และที่สำคัญที่สุด คือมาตรา ๑๖๕ พิจารณาเห็นว่าเป็นบทบัญญัติถึงตุลพิณิจในการลงโทษอาญา เป็นอันมีการปะปนเพิ่มเติมลงไปตามความจำเป็น

บันทึกความเห็นเรื่องสอบศักราช

กฎหมายโจรในตราสามดวง^๕ ที่เล่ม ๒ หน้า ๒๙๑ บอกศักราชกฎหมาย^๕ว่า ๑๙๐๓ สุกระสังวัณระ หมายความว่า เป็นพุทธศักราช ตรวจศักราชอีกหลายเล่มก็ตรงกัน ระบุพระนามกษัตริย์ว่าพระรามาธิบดีที่ ๑ เมื่อเป็นดังนี้จึงน่าสงสัยว่า การจัดหมวดหมู่ เรียบร้อยหรือเป็นระเบียบดังกล่าวในวรรคก่อน อาจจะเป็นรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์^๕นี่เองเป็นผู้จัด เพราะได้ชำระสะสางและรวบรวมเป็นประมวล^๕นั้น

วินิจฉัยวิวัฒนาการกฎหมาย

พระไอยการโจร หรือกฎหมายโจรที่กำลังบรรยายอยู่นี้ มีวิวัฒนาการตามแบบประวัติศาสตร์กฎหมายโดยแท้ ตามกฎหมายอาญาสุโขทัยที่ผ่านมาในภาคก่อนเขียนขึ้นตามกรณีที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อปรับบทกฎหมายกับข้อเท็จจริงให้เข้ากันได้ ครั้นมาสมัยกฎหมายตราสามดวง อ่านพิจารณาดูให้ก็จะเห็นว่ามีบทที่เขียนข้อความเบื้องต้นว่าด้วยการใช้กฎหมายนั้นว่าวิวัฒนาการมาด้วยดี เช่น การแบ่งโจรออกเป็น ๘ จำพวก และระบุว่าโจรเหล่านั้นมีกี่ประเภท ดังได้บรรยายแล้ววรรคก่อน บรรดาประเภทของโจร คือฐานความผิดต่างๆ ก็ล้วนแต่สามารถบอกท่านได้ว่าฐานใดมีองค์ประกอบความผิดอย่างไรบ้าง ขอให้ดูในคำบรรยายชั้นปริญญาตรี ที่เขียนไว้ละเอียดพอสมควร แล้วไปเปิดดูตราสามดวง เล่ม ๒ หน้า ๒๙๔ เลือกพิจารณาเป็นรายมาตราได้ตลอดไป

อนึ่ง ในเรื่องจัดหมวดหมู่ของกฎหมายโจรที่ผู้บรรยายกล่าวขมอยู่นี้ ขอให้คิดว่าควรขมสำหรับกาลสมัยที่รวบรวมขึ้น แต่ถ้าจะหักท้วงก็อยู่ตรงที่ว่า ไปเพ่งเล็งในทางจัดอันดับอัตราโทษว่าเป็นหมวดโทษอุกฤษ, มหันตะ, คุรุ ฯลฯ ในตอนอุกฤษ ก็ยังนำคูอยู่ เพราะเป็นความผิดทางศาสนาเกือบทั้งหมด ครั้นถึงอันดับโทษหลังๆ ต่อจากนั้นการกระทำที่มีโทษมหันตะ และคุรุนี้ จะว่าผิดต่ออะไรก็ได้เสียแล้ว ต้องปะปนกันไปแน่นอน เพราะเหตุว่าจะกระทำผิดต่ออะไร ๆ ก็อาจมีโทษชั้นมหันตะและคุรุได้

ก็เห็นใจผู้ร่างอยู่มากเหมือนกัน เช่นที่บรรยายมาแล้วว่าสุดท้ายเป็นหมวดโทษเบา (ลหุโทษ) แต่หลังจากนั้นแล้ว ๗ ปีมีความจำเป็น ด้วยบทกฎหมายไม่พอจะปรับคดีใหม่ ๆ แปลก ๆ ได้ ในปี ๑๙๑๐ ก็ต้องบัญญัติเพิ่มเติม และจะเพิ่มเฉพาะลหุโทษหาได้ไม่ จึงต้องเพิ่มเอาคดีมีโทษหนักเข้าต่อท้ายโทษเบา คือ เพิ่มปลอมแปลงเงินตรา และวางเพลิง หรือทำให้เพลิงไหม้ โดยประมาทเป็นต้น

ข้าพเจ้าตกลงใจจะบรรยายเรื่องตามลำดับมาตราต่อไป เหมือนอย่างที่ข้าพเจ้าเคยเป็นผู้บรรยายประมวลกฎหมายอาญาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๔ (ประมวลกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗) แต่ก่อนจะลงมือบรรยายเรียงมาตราดูก็ยังมีความจำเป็นอยู่บ้างที่จะขอให้จบบันทึกข้อความอีกบางประการ เพื่อสะดวกในการอ่านกฎหมายโบราณ โดยเฉพาะพระไอยการ

ฉบับนี้ กล่าวคือ พระโอยการลักษณโจรมีข้อความเบื้องต้นก่อนคำปรารภอยู่เล็กน้อย โดยเริ่มด้วยความว่า “จะกล่าวลักษณะมูลคดีว่าทเกิดความด้วยโจรกรรม คือองค์โจร และผู้สมโจร และผู้สมด้วยผู้สมโจร โดยบาลี (พี) มีในพระธรรมศาสตร์ว่า อวหารณฺจ นำเอาซึ่งทรัพย์สรรพเหตุทงปวงของผู้อื่นด้วยโดยจิตรพร้อมด้วยอะระหาระเจตนา จัดเป็นโจรกำมีแลโจรนั้นมี ๘ จำพวกโดยบาลีว่า”

ต่อไปก็กล่าวเป็นบาฬีเสียอรรถกถาหนึ่งแล้วแปลเป็นไทย ข้าพเจ้าผู้บรรยายย่อมมุ่งอยู่ที่การบรรยาย ถ้าจะหยิบยกด้วยบทนั้นก็จะเป็นวรรคหรือตอนที่สมควรได้รับการวินิจฉัยหรือเพราะควรจะมีการเปรียบเทียบ ซึ่งมีอยู่ตอนหนึ่งที่น่าจะเป็นหลักการสำคัญมากในพระโอยการลักษณโจรนี้ คือตอนก่อนจะเริ่มบทมาตรา เปรียบเทียบได้กับบทนำ หรือข้อความเบื้องต้น หรือข้อความทั่วไปอันว่าด้วยการใช้กฎหมายซึ่งข้าพเจ้าผู้บรรยายจะได้เริ่มในตอนต่อไป ครั้นเมื่อถึงบทมาตราจึงจะบรรยายกันเป็นรายมาตราไป

กฎหมายลักษณะนี้ เมื่อมีการคัดลอกต่อ ๆ มา คำว่าพระโอยการก็เลื่อนหายไปเช่นเดียวกับลักษณะอื่น ๆ และเรียกว่ากฎหมายลักษณะโจร เป็นกฎหมายประเภทมีโทษอาญา เช่น อาญาหลวง แต่ประกาศใช้ภายหลังอาญาหลวง ๔ ปี ทำให้คิดว่า กฎหมายอาญาหลวงไม่ใช่เรื่องโจรกรรมประทุษร้ายต่อทรัพย์โดยตรง ยังไม่พอใช้ในการปราบปรามโจรผู้ร้ายที่ชุกชุมยิ่งขึ้น ส่วนการที่มหาวิทยาลัยคัดลอกจัดเอาลักษณะโจรไว้หน้า ก็เหมือนการแยกหมวดประทุษร้ายต่อทรัพย์ออกเป็นส่วนหนึ่ง ให้ศึกษาค้นคว้าง่าย ดังเช่นประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันลักษณะ ๑๒ มาตรา ๓๓๔ ถึง ๓๔๐

น่าสังเกตว่า คำปรารภไปอยู่กลางระหว่างจำพวกของโจร และประเภทแห่งโจร ยังหาได้เริ่มเป็นบทมาตราประการใดไม่ ข้าพเจ้าวินิจฉัยว่า เป็นทำนองกฎหมายปัจจุบันที่กล่าวถึงบทบัญญัติทั่วไปว่าด้วยการใช้กฎหมาย หรือข้อความเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่าเป็นส่วนสำคัญ หรือหลักใหญ่ของกฎหมายโจรสมควรจัดเป็นหัวข้อบรรยายและบทมาตราหรือรายละเอียดพิสดาร รวม ๑๖๗ มาตรา ควรบรรยายขึ้นปริญญโท อนึ่งที่ว่า ๑๖๗ มาตรานั้น คิดว่าเรามาเรียงเลขกันเอาเองในชั้นคัดลอก ของจริงฉบับบันทึกใหม่ย่อหน้าเขียนว่า “มาตราหนึ่ง” ทุกบท

ในกฎหมายลักษณะโจรแบ่งโจรออกเป็น ๘ จำพวก ปรากฏตามกฎหมายตรา ๓ ดวง ฉบับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒ หน้า ๒๘๙ ความว่า “โจร อันว่าโจรทั้งหลาย อภีรวิธามี ๘ จำพวก กตฤตา คือกระทำความลักเองก็ดี การยิตา คือใช้ให้ผู้อื่นกระทำ } กิติ นิทุฏฐา คือส่งสอนโจรเป็นครู อุปเทศโจรกิติ สุฐานาหา คือให้ที่ลั }
 สำนัก } แก่โจรกิติ สาขา คือเป็นเพื่อนมิศหายด้วยโจรกิติ ขานาจา คือสมรู้ร่วมคิดอยู่ }
 ด้วยโจรกิติ ตานาจา คือป้องกันโจรไว้ก็ดี กตฤตา คือกินอยู่สมเลด้วยโจรกิติ ฯลฯ”

การที่กฎหมายเก่าใช้คำว่า “จำพวก” ในที่นี้จะเข้าใจอย่างไร โปรดเข้าใจว่า ไม่ใช่ฐานความผิด แต่ควรเป็นบทบัญญัติใช้แก่ความผิดทั่วไป เช่นหมวดตัวการ และผู้สนับสนุน เป็นต้น

อนึ่ง โจร ๘ จำพวกวรรคต้นนี้ กฎหมายลักษณะโจรแบ่งออกเป็นองค์โจร ๓ เป็นสมโจร ๕ ซึ่งจะพูดให้เข้าใจง่ายในเวลาต่อมาก็คือตัวการ ๓ ผู้สมรู้ ๕ หรือปัจจุบันนี้ ตามประมวลกฎหมายอาญานิยามก็คือ ตัวการกับผู้สนับสนุน

องค์โจรหรือตัวการนั้น คือ กระทำความ ใช้ให้ผู้อื่นกระทำ และส่งสอน หรือเป็นครูให้กระทำ

ส่วนสมโจร (ผู้สมรู้หรือผู้สนับสนุน) ๕ จำพวกนั้น คือ ให้ที่อยู่สำนัก, เป็นเพื่อนมิศหายรู้ด้วยโจร, สมรู้ร่วมคิดด้วยโจร, ป้องกันกำบังโจร และกินอยู่สมเลกับโจร

ผู้สมโจร ๕ จำพวกนี้ ถ้าผู้ใดเข้าช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกก็เลยเป็นสมด้วยผู้สมโจรตามที่กล่าวไว้ในวรรคถัดไป ซึ่งไม่มีในกฎหมายปัจจุบันแล้ว เรื่องสมโจรนั้น พ.ศ. ๑๙๔๐ เพิ่มเติมอีกว่า รับซื้อหรือรับฝากของโจรก็เป็นสมโจร คือ กฎหมายโจร มาตรา ๑๔๗ (ตราสามดวงเล่ม ๒ หน้า ๓๕๖)

กฎหมายลักษณะโจร ได้วางหลักใหญ่ ๆ ไว้ตั้งกล่าวแล้ว กับที่ยังได้วางหลักวิธีการกำหนดโทษในระหว่างตัวการกับผู้สนับสนุนไว้ด้วยว่า โทษขององค์โจรนั้นตามสถานโทษ สมโจรนั้นถึงโทษโจร สมด้วยผู้สมโจรนั้นถึงผู้สมโจร

ที่ว่า ตามสถานโทษนั้นคือ ถ้าทำผิดหนักโทษก็มาก ถ้าทำผิดน้อยโทษก็เบา แล้วแต่กรณีจะควรแก่โทษสักเท่าใด เมื่อศาลกำหนดโทษของคดีโจรลงไปแล้วก็คำนวณโทษผู้สมโจรได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ที่สมคบร่วมคิดด้วยกับผู้สมรู้สับสนุนโจรนั้นก็มีโทษด้วย กึ่งหนึ่งของผู้สมรู้หรือสับสนุนนั้น ซึ่งความข้อนี้ ถ้าเป็นสมัญญหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ หรือประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน ศาลจะต้องวินิจฉัยเพียงว่าจำเลยมีความผิดฐานเป็นผู้สมรู้หรือผู้สับสนุนแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่เข้าเกณฑ์เป็นความผิดในฐานะผู้สับสนุน (ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๘๖) จะเป็นการผิดฐานใดตามที่โจทก์ฟ้องหรือไม่ ทั้งนี้หมายความว่าผู้สับสนุนซ้อนบนผู้สับสนุนนั้นไม่มี

ผู้สับสนุนตามประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันนั้นคือ กระทำด้วยประการใดๆ เป็นการช่วยเหลือ หรือให้ความสะดวกในการที่ผู้อื่นกระทำความผิดก่อนหรือขณะกระทำความผิด

อย่างไรก็ดี เป็นที่ประจักษ์อยู่ว่ากฎหมายโบราณได้วางหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ไว้ดีมาก สำหรับสมัยนั้นแล้วเหมือนกัน

ประเภทแห่งโจร

ได้บรรยายมาแล้วถึงหลักทั่วไปในกฎหมายลักษณะโจร ต่อไปนี้จะบรรยายว่า ตามกฎหมายนั้นแบ่งโจรออกเป็นกี่ประเภท บัดนี้มาพบคำว่าประเภทก็ควรศึกษาเข้าใจเสียก่อน ดังที่ได้รู้มาแล้วกับคำว่าจำพวก สำหรับคำว่า “ประเภท” ในที่นี้มีความหมายไปทางฐานความผิด เช่น ปล้นและตี่ขังเป็นต้น และเมื่อจบการแบ่งเป็นประเภทแล้ว ลองอ่านไปจนจบ ๑๖๗ บท หรือมาตรา ปรากฏว่าไม่มีการแบ่งเป็นหมวดเป็นภาค แต่แบ่งไว้เป็นเรื่อง ๆ เช่นมาตรา ๑ ถึง ๔๕ เห็นว่าเป็นเรื่องสืบสวนสอบสวน ส่วนเรื่องโทษจัดไว้เป็นสองอันดับ มาตรา ๔๖ ถึง ๕๒ เป็นอุกฤษฏ์โทษ ๕๓ ถึง ๘๗ คดีมีโทษมหันตະ และครุ ๘๘ ถึง ๑๑๕ มีขนิมโทษ ๑๑๖ ถึง ๑๔๖ ลหุโทษ ครั้นอีก ๗ ปี คือปี ๑๙๑๐ บัญญัติต่อมาตรา ๑๔๗ ถึง ๑๕๕ คดีรับของโจร แล้วมีเรื่องเบ็ดเตล็ดต่อไปจนจบพระไอยการ ซึ่งได้

กล่าวไว้แล้วตอนต้น แต่เห็นควรจะนำมากล่าวซ้ำที่สำคัญอันควรสนใจศึกษา ตามกฎหมาย
ตรา ๓ ดวง ฉบับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒ หน้า ๒๙๒ วรรค ๒ ความว่า

“อันโจรปล้นนั้นถ้าถือว่าโจรคบพวกเพื่อน $\left. \begin{matrix} ๑๐ \\ ๒๐ \\ ๓๐ \end{matrix} \right\}$ คนไปปล้น $\left. \begin{matrix} \text{บ้าน} \\ \text{เรือน} \end{matrix} \right\}$ กลางวัน $\left. \begin{matrix} \text{วัน} \\ \text{คน} \end{matrix} \right\}$ ยิงปืน

ให้ร้องเข้าไปให้เจ้าของสตุงตกใจกลัวแล้วเก็บเอาทรัพย์สินทั้งปวง” ถ้าพิจารณาโดยย่อเฉพาะ
องค์ประกอบก็คือ ๑. สมคบกัน ๒. ปล้นบ้านเรือน ๓. ยิงปืนให้ร้อง ๔. เอาทรัพย์สินไป

“อันว่าโจรย่องสดมณีนถา คือโจรมีความรู้คุณเวทวิทยาคมสกฏให้เจ้าของหลับ
แล้วขโมยเอาทรัพย์สินของ” โจรประเภทนี้มีการสกดให้คนหลับ ถ้าเป็นสมัยนั้นจะต้องเชื่อ
แต่ทางวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ได้ เช่น ใช้ยารม หรือยาสลบ

“อันว่าโจรไถยอนนถา คือว่าเป็นโจรกระทำให้กลัวแล้วเก็บเอาทรัพย์สินสิ่งสิ้นไป”
อันว่าโจรไถยก็คือลักทรัพย์ ซึ่งจะต่างกับย่องสดมกัตตรงที่ทำให้กลัว (ดูวินิจฉัยเปรียบเทียบ
ในหน้าต่อไป)

“อันว่าโจรตีขิงนถา คือว่าโจรคบพวกเพื่อนไปตี $\left. \begin{matrix} \text{หาบคอน} \\ \text{โคเกวียน} \text{ ทับไธนา} \\ \text{สำเภานาวา} \end{matrix} \right\}$ ณ $\left. \begin{matrix} \text{หนทาง} \\ \text{เรือ} \end{matrix} \right\}$ ” ใน

เรื่องโจรตีขิงหรือขิงทรัพย์สินมีไธระบุจำนวนผู้กระทำความผิดเหมือนปล้น ซึ่งจะวินิจฉัยเปรียบเทียบ
ในหน้าต่อไปพร้อมกับการวินิจฉัยเรื่องโจรฉกฉวยด้วย

“อันว่าโจรฉกฉวยนถา คือว่าหาเครื่องศาสตราวุธหิได้ ไปคอยอยู่ที่ถนน
หนทางเปลี่ยนช่วงชิงเอาทรัพย์สินของเครื่องอัญมณีทั้งปวง”

“อันว่าโจรข่มข่อนนถา คือว่าคบกันไปคอยตอมมอง ณ ทับราวป่าทำน้ำสาดน

ที่ใด ๆ ก็ดี หิให้เจ้าของรู้เห็นเก็บเอา $\left. \begin{matrix} \text{ทรัพย์} \\ \text{ช้างม้า} \\ \text{เรือเกวียน} \end{matrix} \right\}$ ประการใดไป” โจรข่มข่อนนี้ก็คือ

โจรลักทรัพย์เช่นเดียวกับลักฉวาง ในวรรคถัดไปมีข้อต่างกันที่มพรคพวกหรือไม่ ใช้วิธีการ
ลักฉวางหรือไม่ และกำหนดสถานที่ไว้หรือไม่

“อันว่าโจรล้วงลักนั้น^๕ ฐา คือว่าโจรล้วง^{เรือ} เรือน^{ร้าน} } เอาทรัพย์สินของทั้งปวงไป”

“อันว่าโจรลักเลียนนั้น^๕ ฐา คือว่าเรือเกวียนสิ่งของท่านไว้ ณ^{ท่า} บ้าน^{เรือน} } แห่งใด ๆ

กิตติ เอาสิ่งของท่านไปไม่บอกเจ้าของ เจ้าของภบเห่นจึงว่าหยอกยืม” ความผิดฐานลักทรัพย์ประเภทนี้ ทำทัฬหีสาสะ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่เจตนา จะขออธิบายโดยละเอียดในคราวหน้า

“อันว่า สาธารณโจรนั้น^๕ ฐา คือว่าเป็นโจรไปด้วยเขาอยู่เฝ้าเรือกิตติไปด้วยแต่กลางทางแล้วกลับมากิตติ หมิได้ทำร้ายด้วยเขา” ขอให้ระวังคำว่า “หมิได้ทำร้าย” อย่าแปลตามตัวอักษรว่าพ้นแห่งทบตี เมื่อเป็นเรื่องลักทรัพย์ก็แปลว่า มิได้ลักด้วย

“อันว่า นิลาภโจรนั้น^๕ เป็นโจรแต่เหตุโทษพิรุธจึงพ้นจุมณฑินนิลเมฆอันคล้าคำติจอยู่” แม้เพียงมีพิรุธก็ถือว่าเป็นโจรแล้ว เช่นนี้กรณีจะต้องฟังข้อเท็จจริงแจ้งชัดว่าเป็นโจรจริง

“อันว่า วิสาสะหาโจรนั้น^๕ คือว่าเป็นโจรลักทรัพย์สินของญาติพี่น้องบิดามารดาสามีภรรยาเขยชะโง” ประเภทลักของญาติ

“อันว่า สารพะพะโจรนั้น^๕ คือว่าซารพะพะลักหมิได้เลือก” คือที่เราเรียกกันว่าลักเล็กขโมยน้อย

“บัณฑูสะกะโจรนั้น^๕ คือว่าโจรตีชิงเอาทรัพย์สินของในทาง^{น้ำ} บก }

ข้อนี้ผิดกับโจรคบกกันตีชิง (ชิงทรัพย์) เพราะเป็นกรณีเล็กน้อยไม่ระบุฐานที่ และโจรไม่มีพรรคพวก

“อันว่า ทามภริกะโจรนั้น^๕ คือว่ากระทำโจรกำมด้วยพวกเพื่อนเลียงชีวิต” ข้อนี้ท่านถือว่าประพฤติเป็นปกติธรรมาแบบมิจฉาชีพ และมีสมัครพรรคพวกเสมือนสมคบเป็นสองหรือตงสองโจรผู้ร้าย

“อันว่า โจรสาระนั้น คือว่า ลัทธิพรหมเป็นแก่นสาร ลัทธิพระพุทธรูปแลลอกทองพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ เป็นมิจฉาทิฏฐิอุกฤษโฆ” อันการลัทธิพรหมประเภทนี้ คือลัทธิประกอบด้วยลักษณะฉกรรจ์ ทั้งจะได้อธิบายโดยละเอียดต่อไป

“อันว่า ศักรโจรนั้น คือว่า คบพวกเพื่อนปล้นบ้านเรือนในขอบขันฑเสมามณฑล สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้า เอาเพลิงเผาบ้านเรือนลูกหลานไปไม่บ้านเรือนและไม่พระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ กฎีวิหารการบูเรียนเป็นอันมากนั้น โทษหนักเข้าในระวางอุกฤษโฆ ฯลฯ” เป็นลัทธิพรหมประกอบด้วยลักษณะฉกรรจ์ เช่นเดียวกับโจรสาระ แต่การกระทำเป็นปล้น

ต่อไปจะขอบรรยายเฉพาะโจรบางประเภท ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์มากในทางเปรียบเทียบ คือ

(๑) **โจรปล้น** ตามกฎหมายตรา ๓ ดวง ต้อง ๑๐-๒๐-๓๐ คน คือตั้งแต่ ๑๐ คนขึ้นไป ต้องยิงปืนให้ร้อง ต้องเป็นการปล้นบ้านเรือนแล้วเอาทรัพย์ไป ถ้ากำหนดเป็นองค์ประกอบความผิดจะเป็น ๔ ข้อ

กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๐๑ มีองค์ความผิดต่างกันไปถึงนี้ คือ ๑. ตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป ๒. มีอาวุธแม้แต่คนเดียวก็นับ ๓. กระทำการชิงทรัพย์ (การชิงทรัพย์ มีองค์ประกอบอย่างไรให้ดูเรื่องชิงทรัพย์)

ตามกฎหมายตรา ๓ ดวงกับกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มีข้อต่างกันอย่างไร คือ จำนวนคน ๑๐ คน หรือ ๓ คนขึ้นไป จะต้องยิงปืนให้ร้องด้วยหรือไม่ จะปล้น ณ สถานที่ใด และเรื่องอาวุธเป็นประการสุดท้าย ตามความในวรรคก่อนนี้

ตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. ๒๔๙๙-๕๐๐ มาตรา ๓๔๐ นั้น ความผิดฐานปล้นทรัพย์มีองค์ประกอบเป็นความผิดเพียงว่า ๑. ได้ชิงทรัพย์โดย ๒. ร่วมกระทำความผิดด้วยกัน ตั้งแต่สามคนขึ้นไป

ตามประมวลใหม่ไม่ต้องระบุถึงวิธีการกระทำเป็นรายละเอียดลงไป เพียงแต่โยนไปดูเอาเองว่าได้ชิงทรัพย์ อย่างรู้ว่าชิงทรัพย์คืออะไร ก็จึงต้ององค์ประกอบความผิดฐานชิง อันหนึ่ง การปล้นตามประมวลใหม่ ถ้าผู้กระทำผิดมีอาวุธติดตัวไปด้วย ก็มีโทษหนักขึ้น

ตามวรรคสอง และถ้ากระทำได้ประกอบด้วยลักษณะฉกรรจ์อื่น ๆ อีกก็มีโทษหนักขึ้นไปอีกตามวรรคสาม และวรรคต่อไป ขอให้ศึกษารายละเอียดจากสาขาวิชากฎหมายอาญานี้

(๒) **โจรย่องสคม** ตามกฎหมายตรา ๓ ดวง ผู้กระทำความรู้เวทย์มนต์ได้สกดให้คนหลับ แล้วลักเอาทรัพย์ไป ฟังเข้าใจว่าเรื่องเวทย์มนต์กฎหมายปัจจุบันมิได้ยอมรับนับถือ แต่เรื่องสกดให้คนหลับเพื่อลักทรัพย์เข้าเป็นการมหรยาหรือมควันที่เบื้อเมาทำให้คนหลับ ก็ย่อมยอมรับฟังได้ เพราะคงจะเป็นไปในทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์ข้อเท็จจริงได้

ในเรื่องที่ต้องสกดให้คนหลับ ก็เป็นเพราะจะขโมยลักทรัพย์บนเคหสถาน ซึ่งตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๔ มีโทษหนักกว่าลักทรัพย์ตามธรรมดาตามมาตรา ๒๔๔ หรือถ้าเข้าลักษณะฉกรรจ์อื่นตามที่กำหนดไว้ก็มีมาตรา ๒๔๓ ซึ่งโทษหนักกว่า

ตามประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันมาตรา ๓๓๕ ข้อ ๘ นั้นถือว่าลักทรัพย์ในเคหสถาน สถานราชการ หรือสถานที่ที่จัดไว้เพื่อให้บริการสาธารณะที่ตนได้เข้าไปโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือซ่อนตัวอยู่ในสถานที่นั้น ๆ ย่อมเป็นลักษณะฉกรรจ์ อันมีโทษหนักกว่าลักทรัพย์ธรรมดา ส่วนการลักทรัพย์ธรรมดาเป็นมาตรา ๓๓๔ มีองค์ประกอบทำนองเดียวกับ ร.ศ. ๑๒๗ คือ ๑. เอาทรัพย์ไป ๒. ทรัพย์ของผู้อื่น ๓. โดยทุจริต ถ้าเข้าลักษณะฉกรรจ์ ตามมาตรา ๓๓๕-๓๓๖

(๓) **โจรตีขี้** ตามกฎหมายตรา ๓ ดวง มีข้อสำคัญว่า โจร คบพวกเพื่อน คือ มีพรรคพวกสมคบกัน และระบุมารกระทำว่าตีขี้หอบคอน โกงเถียน ทับไร่นา สำเภานาวา และข้อสำคัญก็คือจำกัดสถานที่ด้วยว่า ณ หนทาง บกเรือ หมายความว่า ต้องเกิดเหตุระหว่างทาง

ตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๔ ความผิดฐานชิงทรัพย์นั้น คือ ได้ลักทรัพย์ (คือเอาทรัพย์เขาไปโดยทุจริตเจ้าของไม่อนุญาต) ด้วย ใช้กำลังทำร้าย หรือขู่เข็ญว่าจะทำร้าย

ส่วนประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน มาตรา ๓๓๙ ซึ่งบัญญัติว่า ได้ลักทรัพย์ โดยใช้กำลังประทุรร้าย หรือขู่เข็ญว่าในทันทีนั้นจะใช้กำลังประทุรร้าย พึงสังเกตว่า ประมวลใหม่ใช้คำให้ชัดขึ้น คือการขู่จะทำร้ายนั้นไม่ใช่ขู่ว่า อีกสัก ๓ หรือ ๗ วัน จึงจะไปทำร้าย แต่ต้องเป็นกรณีที่ทำการร้ายกันในทันทีนั้น ถ้าหากว่าเจ้าทรัพย์ไม่ยอมส่งทรัพย์ให้ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จะต้องจดจำความสำคัญไว้ว่า เรื่องชิงทรัพย์นั้นกฎหมายใหม่ไม่จำกัดสถานที่ และมีหลักว่า เพียงการขู่เข็ญว่าจะทำร้ายก็เป็นผิดแล้ว

(๔) **โจรฉกฉวย** ตามกฎหมายตรา ๓ ดวงว่าไว้ชัดว่า ๑. โจรไม่มีอาวุธ ๒. ไปคอยอยู่ที่ทางเปลี่ยว แล้ว ๓. ช่วงชิงเอา องค์กรประกอบตามกฎหมายเก่าแม้จะใช้คำว่าชิงก็เพียงแต่หมายถึงกิริยาอาการที่ฉกฉวยเท่านั้น การกระทำจึงใกล้เคียงกับวิ่งราวทรัพย์ ตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๗ และประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบัน มาตรา ๓๓๖

กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๗ มีองค์ประกอบความผิด คือ ๑. ลักทรัพย์ ๒. โดยใช้กิริยาฉกฉวยเอาทรัพย์พาหนีไปต่อหน้า ตามมาตรานี้มิได้กล่าวถึงอาวุธ เพราะถ้าลักทรัพย์โดยมีอาวุธติดตัว ไปก็มีบทมาตราอื่นบัญญัติโทษไว้แล้ว ขัดแย้งกันก็คือกฎหมายเก่าต้องไม่มีอาวุธ แต่กฎหมายลักษณะอาญาจะมีหรือไม่มีก็ได้เกี่ยวกับองค์ประกอบความผิดฐานวิ่งราว

ส่วนประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๓๓๖ บัญญัติเพียงว่า ๑. ลักทรัพย์ โดย ๒. ฉกฉวยเอาข้างหน้า ดังนั้นจะเห็นว่า จะพาหนีไปทันทีหรือโยนซุกซ่อนไว้ตรงไหนพลางก่อนก็ได้ ข้อสำคัญผู้กระทำความผิดจะพาหนีเอาข้างหน้า และจะกระทำที่ถนนหนทางเปลี่ยว หรือจะเป็นที่หน้าโรงหนังคนอัดไม่ต้องคำนึงถึง คือไม่ต้องไปคอยอยู่ที่ทางเปลี่ยว ตามกฎหมายตรา ๓ ดวง และอาวุธก็ไม่เป็นองค์ประกอบฐานความผิด

(๕) **โจรลักเลียม** ตามกฎหมายตรา ๓ ดวง ถือเอาความสำคัญที่ว่าเอาสิ่งของท่านไปไม่บอกเจ้าของ เจ้าของพบเห็นจึงว่าหยอกขี้ม คือไม่ได้ขี้มเสียก่อน จนเขาพบเห็นหรือรู้เรื่องแล้วจึงว่าขี้ม ส่วนที่ว่าหยอกหรือจริงนั้น ย่อมแล้วแต่ข้อเท็จจริงแห่ง

เรื่องนั้น ๆ ซึ่งเข้าใจว่ากรณีที่มีโทษตามกฎหมายหาใช่การหยอกล้อกันไม่ เพียงแต่ผู้กระทำพูดแก้ตัวจนภายหลังต่างหาก

ตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ต้องพิจารณาเรื่องนิตตามมาตรา ๔๓ คือ ผู้ใดกระทำโดยเจตนา ผู้นั้นจึงควรรับอาญา และตามประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันก็ถือหลักเดียวกัน ฉะนั้นกรณีจะเป็นลักทรัพย์ หรือหยอกขี้ม ต้องแล้วแต่เจตนา สำหรับโจรลักเลียมเป็นอันไม่มี เพราะถ้าเจตนาลักทรัพย์เป็นผิด ถ้าขาดเจตนาทุจริตไม่มีโทษเลย (ดูประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๕๙)

ท่านบัณฑิตทั้งหลายคงจะไม่ถามข้าพเจ้าผู้บรรยาย ข้าพเจ้าจึงตั้งคำถามเสียเอง ในวรรคนี้ว่า เหตุใดจึงนำเอาหลักการเรื่องแบ่งโจรออกเป็นจำพวก และเรื่องประเภทแห่งโจร คือ ฐานความผิดมาบรรยายไว้ในตอนนั้น ขอบตอบว่า เพราะหลักการทั้งสองนี้มีบัญญัติชัดเจนในพระโอัยการลักษณะโจรก่อนเริ่มบทมาตราประการ ๑ ซึ่งผู้บรรยายถือว่าเป็นบทบัญญัติทั่วไปว่าด้วยการใช้กฎหมายอันสมควรศึกษาให้ชัดเจนก่อนจะบรรยายเป็นรายมาตรา หรือเรียงลำดับมาตรา อีกประการ ๑ เพราะรู้ยู่่ว่า บุคคลส่วนมากเมื่อได้ศึกษาจบสมุคตำราเล่มใดสมปรารถนาแล้วก็มักจะวางมือ ไม่สนใจค้นคว้านำออกมารอห้พ้นความทรงจำ แม้ว่าจะได้เตือนอยู่เสมอมิให้ทอดทิ้งคำบรรยายชั้นปริญญาตรี แต่ครั้นลองนำมาใช้เป็นข้อสอบสัมภาษณ์ ปรากฏว่าหลายคนลืมเสียแล้ว ตอบไม่ได้ ข้าพเจ้าผู้บรรยายควรได้รับอภัย และขอวินิจฉัยต่อไปในวรรคข้างหน้า

อันว่าความเบื้องต้นที่ได้บรรยายแล้วนั้น เมื่อระลึกถึงการแบ่งโจรออกเป็น ๔ จำพวก ก็พอจะนับได้ว่าเป็นบทบัญญัติใช้แก่ความผิดทั่วไป อันนับว่าเป็นฉบับครุ ช่วยให้ร่างกฎหมายใหม่ ๆ ได้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ยังไม่เริ่มมาตรา

เมื่อจบจากความเบื้องต้นแล้วจะเปลี่ยนเรื่องอื่น ท่านกล่าวนำขึ้นว่า “ท่านจะกล่าวสาบคัต คือถึงความตามมูลคดีวิชาวานบูรณกระษัตริ์ทรงพระราชนิโณยตามคำภีรพระธรรมสาตรมีพระราชบัญญัติจัดเป็นบทมาตราสืบ ๆ มาดังนี้” รู้สึกว่าจะเริ่มสับสนในต่อไป คือ มาถึงตรงนั้นน่าจะเริ่มบทมาตราได้ ดังท่านกล่าวไว้ แต่กลายเป็นเริ่มด้วยเหตุผลในการออกบทมาตรา และฐานความผิดต่าง ๆ คือ กล่าวคำปรารภในกฎหมายขึ้นว่า (กลับเป็นคำปรารภไป)

“ศุภมัสดุ ๑๙๐๓ สุกระสังวัชระ...ฯลฯ... สมเด็จพระรามาธิบดี...ฯลฯ... เสด็จออกพระที่นั่งมณฑลเสก...ฯลฯ... จึงขุนหลวงพระไกรศรี...ฯลฯ... ราชบัณฑิตยกราบบังคมทูล...ฯลฯ... ด้วยข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาเนื้อความโจร ลางคาบได้พิรุณเขมือออก (ตรงนั้นข้าพเจ้าผู้บรรยายขอแปลไว้ว่า “บางกรณีหรือบางครั้งมีพิรุณ เขมือแล้วรับ”) ลางคาบหมีได้ความจริง (ข้าพเจ้าว่า จริง) ลางคาบได้ทรัพย์สินเขมือออก (คำว่า “มือออก” ข้าพเจ้าแปลว่า ไม่รับ) ลางคาบได้ทรัพย์สินเขมือออก ฯลฯ”

ข้าพเจ้าขอบรรยายว่า คำปรารภเรื่องกรณีขัดข้องต่าง ๆ ยังมีเรื่อยไปเป็นรูปคดีต่าง ๆ ในชั้นสอบสวน อันเป็นมูลเหตุให้เกิดมีกฎหมายว่าด้วยหมวดสืบสวนสอบสวนและวิธีพิจารณาจนถึงแต่ มาตรา ๑ ถึง ๔๕

อนึ่ง ยังมีปัญหากราบทูลหรือพระเจ้าอยู่หัวต่อไปอีกว่า “แต่โจทก์เรียกว่าโจรปล้นวิ่ง แต่โจทก์เรียกว่าโจรย่องสคม” ยังถามถึงโจรต่าง ๆ ต่อไปอีก แล้วจึงปรากฏในตอนท้ายวรรคนี้ว่า “จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวินิจฉัยว่า (ถึงตรงนั้นและในวรรคถัดไปขอบรรยายกันไว้สักเล็กน้อยว่า นี่แหละคือองค์อธิปัตย์ทรงตราพระราชศาสตร์)

“อันว่าโจรปล้นนั้นฤาชื่อ...ฯลฯ...” แล้วกล่าวอย่างนั้นจนครบ ๑๖ ประเภท ของโจร นี่แหละคือมูลเหตุแห่งการจัดหมวดหมู่ว่าด้วยความผิดหรือฐานความผิดต่าง ๆ (ฐานความผิดนั้นท่านใช้ว่า ประเภท)

อนึ่งข้าพเจ้าขอแปลคำยากไว้พอเป็นตัวอย่างสักประโยคหนึ่งว่า “แต่โจทก์เรียกว่าโจรปล้นวิ่ง” แปลว่า “อย่างไรจะเป็นความผิดฐานปล้นทรัพย์สิน”

เมื่อพระไอยการฉบับนั้นแยกฐานความผิดต่าง ๆ ออกเป็น ๑๖ อย่างแล้ว จึงเริ่มบทมาตราต่อไป คือ

ข้าพเจ้าอ่านตัวบทและทำความเข้าใจไปทุกบท แต่ละบทนั้นข้าพเจ้าจะบรรยายตลอดจนเปรียบเทียบและแสดงความคิดเห็นด้วยตามควร

๑. มาตราหนึ่ง (โปรดอย่าลืมการบรรยายข้อโม่งก่อน ๆ ว่า มาตรา ๑ ถึง ๔๕ เป็นหมวดว่าด้วยสืบสวนสอบสวน) ข้าพเจ้าขอบรรยายมาตรา ๑ ต่อไปว่า โดยที่ตัวบทมาตรา ๑ หรือมาตราแรกมีความว่า “๑ อนึ่งมีพระราชบัญญัติไว้แก่อธิบดีศรีนครบาลผู้บริหານพิจารณา

บันดาความโจรทั้งปวงไว้ จงมีใจซื่อตรงคงในเบญจะสีล ๕... ฯลฯ... จงวิจารณ์ให้รู้ลักษณะ
ที่จะรักษาพยาบาลซึ่งประตูบ้านเมืองเนื่องถนนหนทาง ฯลฯ แต่งบักคนให้หลักหลบ ผูกคน
ส่งบกราบกราบ เมื่อท่านจะมีที่เสด็จจุลา ฯลฯ คิดผดุงบ้านเมือง เปลื้องทุกข์ราษฎรประชา
แต่งสารตราไปเอาใจผู้ร้าย ในเมืองฝ่ายขอบขนบต มากำหนดโทษจงเป็นสัจ จงมีใจ
จตุรศสวามีภักดีรักษาพระนครเสศ อย่าบังเหตุแก่ราชการ แลทำตามสารพระราชกฤษฎีกา
(ฎา) โดยมาตราสาขาคือนมียาการในพระนครบาลน

มาตรา ๑ หรือมาตราแรกในฉบับของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นดังกล่าวนั้น
ข้าพเจ้าไม่สนใจ จะถือว่าเป็นบทมาตรา ๑ เพราะไม่มีเนื้อความเป็นการกระทำผิดของ
โจร ไม่มีฐานความผิดและบทกำหนดโทษ ดูเป็นทำนองคำปวารณาทักเตือนเสนาอำมาตย์
ราชบริวาร แต่ครั้นข้าพเจ้าจะไม่เรียกว่ามาตรา ๑ ก็ติดขัดด้วยเหตุบทที่ถัดไปนั้นท่านเขียน
ไว้เป็นเลข ๒

๒

๒. มาตราหนึ่ง นครบาลพิจารณาเนื้อความโจร จรบกัญหม่าว่าได้หนีไต่ขึ้น
ผู้ร้ายปล้นสดมภ์ทรัพย์สิ่งใด ๆ จับตัวผู้ร้ายได้ ได้รู้ประพันเอาตามกฎหมายให้พิจารณาสืบ
ไปถ้าหนีได้รู้จกตัว จับหนีได้ไล่หนีทัน หนีได้รู้ประพรรณ อย่าให้รับพิจารณา

ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอบรรยายมาตรา ๑ กับ ๒ รวมกัน ขอให้ท่านวินิจฉัยเปรียบเทียบ
เทียบดู คือมาตรา ๑ เดือนอธิปัตศรินนครบาลผู้บริหารพิจารณามันดาความโจรทั้งปวงให้
มันคงอยู่ในสี่ลห้า อย่าได้สูงเกินศักดิ์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ (คำชัด ๆ เหล่านี้
บางประโยคข้าพเจ้าผู้บรรยายก็ไม่คัดมาลงไว้ เพราะได้ลงตัวบทไว้ข้างหน้านั้นแล้ว โปรด
พลิกดูด้วย และโปรดถือเอาคำเตือนนี้ สำหรับการบรรยายต่อไปข้างหน้า เพราะจะมัวคัด
มาให้ครบถ้วน สมุดคำราชของเรายาวมาก) ท่านเตือนด้วยว่าให้เอาใจใส่ดูแลบ้านเมือง
ถนนหนทางทุกแห่ง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์จะเสด็จแห่งใด ต้องผูกคนให้รู้จักหลบหลัก
เคารพกราบไหว้ รู้จักรักษากันเมือง พยายามเอาตัวผู้ร้ายมาลงโทษมิให้ผิดตัวได้

ข้าพเจ้าผู้บรรยายเอามาตรา ๑ มาบรรยายทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าบรรยายมาแล้วเพียงครู่
เดียว แต่ข้าพเจ้าผู้บรรยายเปลี่ยนใช้ถ้อยคำเป็นภาษาปัจจุบันนั้นแล้วทั้งหมด ส่วนที่

บรรยายไปแล้วเอาตัวบทมาหักท้วงหรือมาตีแผ่แล้วถามกันว่า นี่เป็นบทมาตราแห่งกฎหมาย
แล้วหรือยังเป็นคำปรรายของกฎหมายอยู่ เมื่อโปรดเข้าใจตามนแล้วก็เป็นอันนำเอามาตรา
๒ มาวินิจฉัยกันต่อไปได้

ส่วนมาตรา ๒ มีข้อบรรยายที่เป็นใจความสำคัญว่า คติปล้นทรัพย์ลักทรัพย์ ถ้าได้
ตัวต้องพิจารณาว่าจะปรับบทกฎหมายได้หรือไม่ (จรับกฎหมายว่าได้หมีได้) ถ้าได้ตัวโจร
ตรงตามรูปพรรณสัณฐานและได้ของกลางเช่นสิ่งของทองรูปพรรณก็รับพิจารณาสืบไป ถ้า
ไม่มีใครรู้จักตัวโจรและจับก็มิได้โลกไม่ทัน คือไม่ทันจะเห็นจำหน้าได้ รูปพรรณสัณฐาน
ของมันอย่างไรก็ไม่ปรากฏ ของหรือของกลางอะไรก็ไม่ได้ ดังนั้นไม่รับพิจารณา

เมื่อเปรียบเทียบคำบรรยายทั้งสองมาตราแล้ว ถ้าจะถือว่ามาตราแรกเป็นมาตรา ๑
ก็ต้องถือว่า เป็นมาตราแนะแนวทางการสืบสวนสอบสวน การใช้คำ “อนึ่ง” ก็เพราะ
เนอความมาตรา ๑ ต่อเนื่องอยู่กับพระราชปรรายพระราชวินิจฉัย กรณีเช่นนี้มีในมาตรา
๘ อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งถ้าเป็นปัจจุบันจะเอามาตรา ๘ เป็นวรรคสองของมาตรา ๗ ก็ได้

เรื่องกฎหมายเก่าที่เอาเรื่องเดียวกัน ที่ควรเป็นมาตราเดียวแต่คนละวรรคคนมีมาก
มายหลายแห่งในกฎหมายสิบสองโต๊ะของโรมันที่เราขังใจว่าไม่ควรแยกเป็นหลายมาตรา

อนึ่งบรรดาพระโอยการต่าง ๆ อันเป็นสาขาคติซึ่งตราออกมาโดยพระมหากษัตริย์^๕
ก็คือพระราชศาสตร์ และพระโอยการทั้งหลายอันยอมเป็นกฎหมายที่ตราออกใช้บังคับโดย
พระมหากษัตริย์^๖ เหตุฉะนี้พระองค์จึงทรงอ้างบรรดาบาปที่มาในคำภีร์พระธรรม-
ศาสตร์อันเป็นแม่บทใหญ่ตุ้จประมวลกฎหมายหรือกฎหมายรัฐธรรมนูญ

การที่ทรงอ้างคำบาปที่มาจากคำภีร์พระธรรมศาสตร์ก่อนก็แสดงชัดอยู่ว่า บรรดา
ราชศาสตร์หรือพระโอยการทั้งหลาย พระองค์มิให้ตราออกมาโดยฝ่าฝืนขึ้นขัดต่อแม่บท
แต่เพราะกฎหมายแม่บทได้เปิดช่องไว้

๓

๓. มาตราหนึ่ง “ผู้ร้ายลักพัน^๗แทงเจ้าเรือนตายจับตัวผู้ร้ายได้ เอาตามกฎหมาย
ให้พิจารณาสืบไป ถ้าหมีได้ตัวแต่กฎหมาย จพิจารณาหมีได้”

คำยากในมาตรา ๓ นี้ คือ “เอามากกฎหมาย” คือ เอมาลงโทษ “ถ้าไม่ได้ตัวแต่กฎหมาย” คือถ้าไม่ได้ตัวมาพิจารณาแล้ว (แต่) ลำพังแต่กฎหมาย (พิจารณาไม่ได้)

โปรดพิจารณามาตรา ๒-๓ ว่า แม้กฎหมายปัจจุบันก็ยังยอมรับนับถือ คือการพิจารณาคดีอาญาโดยมีตัวจำเลย (ต่อหน้าจำเลย) ทั้งนี้ตามภาษิตกฎหมายที่ว่า “จะลงโทษเขาต้องให้เจ้าตัวรู้เห็นด้วย”

๔

๔. มาตราหนึ่ง “ราษฎรทั้งหลายในเมืองหลวงเมืองนอกขอบชลบทแห่งใด ๆ ก็ที่เป็นโจร ท่านให้กระลาการในพระนครบาลเร่งชวนขวายเอาตัวโจรนั้นจงได้”

ข้าพเจ้าขอพุดกับท้าวไผ่เพียงวรรคหนึ่งทบทวนก่อน เพื่อขแจ่งว่า มาตรา ๔ มีข้อความยืดยาวมากถึงห้าวรรค ถ้าบรรยายทีละวรรคจะเข้าใจดีและง่าย อนึ่งโปรดทราบด้วยว่า ถ้าบางมาตราต่อไปเป็นเช่นนั้น การคัดตัวบทก็ต้องเลือกแต่ที่สำคัญควรแก่การคิดและการบรรยาย ส่วนที่ไม่คัดก็ทำเครื่องหมายไว้ให้ทราบเพื่อว่าถ้าต้องการก็ไปเปิดดูได้

สำหรับมาตรา ๔ วรรคหนึ่ง มีบรรยายว่า ราษฎรทั้งในเมืองหลวงและชนบทประพฤติดังโจร ก็ให้ตุลาการในพระนครบาลพยายามจับกุมจงได้

ต่อไปเป็นมาตรา ๔ วรรคสอง คือ “อนึ่งมันพนักเทศน์ที่สถักำนันการอยู่ค่างใน ท่านให้ว่าแก่ผู้เป็นมลเทียรบาลให้ว่ากล่าวเอาจงได้ ส่งให้พระนครบาลพิจารณาโดยกระบิลเมืองท่าน”

สำหรับมาตรา ๔ วรรคสอง มีบรรยายว่า สมัยนั้นในวังหลวงมีข้าราชการที่เป็นตำแหน่งต่าง ๆ เช่นนักเทศน์, ขันที่ผู้ขายที่เป็นคนรับใช้ฝ่ายใน สถักำนันการก็รับใช้แต่เป็นหญิงของฝ่ายใน ถ้าผู้ร้ายแอบเข้าไปซ่อนตัวอาศัยอยู่ด้วยพวกเหล่านั้นแล้ว นายนครบาล (พนักงานสืบสวนสอบสวน) จะแจ้งแก่มลเทียรบาล คือหัวหน้าในราชสำนักฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน ให้ส่งตัวผู้ร้ายเพื่อนำไปยังพระนครบาลพิจารณาคดีต่อไป

มาตรา ๔ วรรคสาม มีความว่า “อนึ่งไพร่ฟ้าข้าไทผู้ใด แลมาพ้นปล้นวังเอาทรัพย์สินสิ่งสินราษฎรแห่งใด ๆ ก็ดี แลไปปรุกรันปล้นเอาทรัพย์สินใด ๆ ก็ดี แลไปคดสรวุ่นเรือก

เผือกมันท่านเสีย แลเขามาร้องฟ้องแก่กระลาการในพระนครบาล ให้ชาวพระนครบาล
เอาคัติน^๕นี้กราบทูลพระกรุณา ท่านจะให้ห้ามขุนมนนายผู้เป็นโจร อย่าให้เข้าเฝ้าพระบาท
ผู้เป็นจ้าวอยู่หัว แลอย่าให้อยู่เรือน แลเร่งให้ไปหาเอาคนจงได้เอามาเวนแก่กระลาการใน
พระนครบาล แล^๕จึงให้ขุนมนนายมาเฝ้าพระบาทผู้เป็นจ้าว”

สำหรับวรรคสามแห่งมาตรา ๔ นั้น คิดว่าน่าจะแปลคำยากไว้เสียก่อนบ้าง เช่น
“ปล้นวิ่ง” กับ “รุกรันปล้นวิ่ง” ควรจะต่างกันตรงคำว่ารุกรัน ซึ่งมีอาการบังอาจมากกว่า
เช่นอาจประกอบด้วยทำร้ายหรือขู่ว่าจะทำร้าย

และที่ว่า คัติสวรรค์เรียกเผือกมัน แปลว่า “คัติโค่นเรียกสวนต้นผลไม้หรือไร่ผัก
เผือกมัน”

ที่ว่า “ห้ามขุนมนนายผู้เป็นโจรอย่าให้เข้า” คือผู้เป็นนายของโจร แม้มีตำแหน่ง
เข้าเฝ้าในหลวงก็ถูกห้ามชั่วคราว จนกว่าจะเอาตัวคนของตนที่ทำผิดมาได้

เมื่อแปลคำยากเสร็จแล้วคำบรรยายวรรคนี้จะมีคำว่า บรรดาพนักงานผู้น้อย
หรือข้ามเจ้าบ่าวมีนาย ทำผิดมาพันปล้นวิ่งเอาทรัพย์สินของใคร หรือข่มเหงทำลายต้นผลไม้
เผือกมัน ให้กราบทูลแล้วห้ามนายของโจรนั้นมิให้เข้าเฝ้าในหลวง แลบังคับให้นายมัน
ไปตามตัวมันผู้เป็นโจรมามอบแก่นายนครบาล แล^๕จึงจะเข้าเฝ้าได้อย่างเคย

มาตรา ๔ วรรคสี่ มีความว่า “อนึ่งเมื่อมนนายจะไปหาโจรนั้น ท่านให้ฉัตรคัน
ไว้แก่กระลาการโดยใกล้แลไกลนั้นจึงให้ไปหา ถ้าไปหาว่าหมักพโจร ท่านให้อายัดไว้แก่
ขุนมนนายนั้น ถ้าว้นใด ๆ ได้ตัวโจรนั้นให้ขุนมนนายเอาถวาย ถ้าพโจรนั้นแล้วแลหมัก
เอามาถวาย แลยังประเวนไปมา ท่านให้ลงโทษถอดถอนโดยยศสาส์ก^๕”

วรรคสี่จบลงแล้ว ขอแปลคำยากสักประโยคหนึ่งที่ว่า พบโจรซึ่งเป็นข้าคนของตน
แล้วแลยังประเวนไปมา ท่านให้ลงโทษถอดถอนโดยยศสาส์ก^๕ ขอแปลว่า ไม่ซื้อสัตย์ต่อ
ในหลวง ไม่เกรงพระราชอาญาที่จะตัดคอเสียก็ได้ แต่ก็ไถ่โทษได้ตามมากหรือน้อยโดย
ศักดิ์นาของผู้^๕นั้น อาจถูกถอดด้วย

ขอบรรยายวรรคสี่แห่งมาตรา ๔ ^๕นี้ว่า ผู้รับจะติดตามโจรในวรรคสามนั้นจะต้อง
รับรองว่าจะตามมาได้ภายในกี่วัน สุดแล้วแต่หนทางใกล้หรือไกลแล้วแต่กรณี ^๕ดังนั้นแล้วจึง

ให้ไปติดตามได้ ถ้ากลับมาบอกไม่พบโจร ต้องอายัดตัวโจรไว้กับนายของโจรนั้น ได้ตัวเมื่อไรให้นำถวาย ถ้าได้ตัวแล้วยังเบี่ยงบ่าย องค์อธิปัตย์จะฆ่าเสียก็ได้ แต่ก็อาจจะให้ไถ่โทษปรับไหมหนักเบาตามศักตินาแล้วถอยศักตเสียก็ได้ (เห็นอกกฎหมาย) เพราะทรงมีพระราชอำนาจ

หมายเหตุ คำว่าไถ่ต้นตอน จะทรงสั่งทำประการใดก็ได้ จะให้ทำแก่ร่างกายเพียงเจ็บปวดที่ต้นคอ ก็อาจทำได้ ทุกอย่างนี้เป็นเรื่องของสมบูรณาญาสิทธิราชที่จะตัดสินเสียก็ได้

มาตรา ๔ วรคห่า มีความว่า “อหนึ่งถ้าโจรอยู่ไกลแล้วอยู่ไกลแลโจรยังอยู่ว่าหนี ถ้ากระลาการไต่โจรนั้นมาแลมั่นใจว่าได้หนี แลเจ้าขุนมนนายหากอำพราง ท่านให้ลงโทษแก่เจ้าขุนมนนายนั้นเสมอโจร”

จับความสำคัญในต้วบทมาตรา ๔ แล้ว ขอบบรรยายวรคห่าคือวรคสุดท้ายนั้นว่า ถ้ามนนายกลับกล่าวเท็จช่วยปิดบังอำพรางช่วยเหลือข้าคนของตนที่เป็นโจร พนักงานเจ้าหน้าที่เบาสืบสวนได้ตัวมา ท่านให้เอาโทษผู้เป็นนายเท่าโทษโจรนั้น หมายความว่า ถ้าโทษโจรทำผิดถึงประหารชีวิต ตัวนายก็อาจรับโทษประหารชีวิตเช่นกัน แต่บางกรณีโจรอาจทำผิดฐานเบาเพียงถูกจองจำชั่วคราวก็อาจเป็นได้

๕

๕. มาตราหนึ่ง “บ่าวไพร่ข้าไท, สมักมาอาไสรอยู่ในบ้านเจ้าขุนมนนายผู้ใดแลมีผู้มาให้ฉโนฎว่าโจรปล้นเรือนฆ่าฟันท่านบาตเจ็บ ให้เร่งส่งออกไปตามฉโนฎมานั้น ถ้าผู้ใดหมิ่นสั่งบอกป้องกันประเว์ประวังไว้ให้ข้ากต หมื่อออกมาว่ากล่าวขัดเอาผู้มีคดีไว้ ท่านว่าเลมิตพระอายา ให้มีโทษต้งพวกโจรแล”

จับความสำคัญในต้วบทมาตรา ๕ แล้ว มีคำยากแต่ที่คำว่า “ฉโนฎ” ซึ่งแปลในท่นว่า “หมายจับ” หรือ “หมายเรียก” กับอีกคำหนึ่งสุดท้ายมาตรา ๕ ว่า “ต้งพวกโจรแล” แปลว่า อาจไม่เท่าโทษโจรเหมือนวรรค ๕ แห่งมาตรา ๔ เพราะกฎหมายโจรแบ่งโจรออกเป็น ๔ จำพวก และโทษพรรคพวกของโจรน้อยกว่าตัวโจร ซึ่งอาจถูกลงโทษขนาดสมโจรก็ได้

จึงขอบรรยายมาตรา ๕^๕ นั้นว่า “บ่าวไพร่ข้ารับใช้ เข้าอาศัยบ้านเจ้าขุนมูลนาย แล้วมีพนักงานมีหมายมาแจ้งว่าเป็นโจรปล้นฆ่า มุนนายเจ้าบ้านต้องรับส่งตัวตามหมายจับ หรือหมายเรียกนั้น ถ้าจงใจขึ้นขัดรีรอ ให้มีโทษเสมอด้วยเป็นพรรคพวกของโจรนั้น^๕

๖

๖. มาตราหนึ่ง “พระราชกุมารพระราชบุตรพระราชชนัดดา พระสนม อีกทั้ง^๕
พระหลวงหัวเมืองมลตรี มุขลูกขุนเจ้าราชินิกุลหวั^{หม่น} พ้น } นายจำเสมียนแม่ จ้าว } อีกทั้ง^๕
ปาก } นาง }

นักเทศน์ที่สตรีกำนันพราหมณาจารย์สไบสมัย ประเทศทั้งหลายในแคว้นแคว้นศรีอยุธยา เมืองหลวงเมืองนอกขอบชนบทแห่งใด ๆ ก็ดี ถ้าพี่น้องพ้องพันญาติกาสมักอาไศรยไพร่ฟ้า ข้าคนผู้ใด ๆ ก็ดี แลเป็นโจรกรรณปล้นสดมภ์สิ่งของท่านทอดนอญฎีกา (ฎีกา) ไปถึงมุน นายพญาบานผู้^๕ ให้ส่งมันผู้ร้ายนั้นมาให้แก่กระลาการพิจารณา ท่านให้มีเบียดบังมัน ผู้ร้ายไว้เลย ถ้ามันอยู่ไกลให้ผัดส่งตามไกล ถ้ามันอยู่ไกลให้ผัดส่งตามไกล แลส่งให้ กระลาการเอาตัวมาพิจารณา ถ้าให้มีไต่เอาตัวมาส่ง พิจารณาเป็นสัจว่าขุนมุนนายแกล้ง อำพรางบ่อนักโจรไว้ก็ดี ไม่ตายว่าตายก็ดี ไม่หนีว่าหนีก็ดี เสือกไล่ให้หนีไปแล้วแล้ว ผู้ร้ายหนักดี ให้มีโทษแก่ขุนมุนนายจงชาหัดแล้ว ให้ไหมเสมอโจร ถ้าขุนมุนนายว่า หนี^๕ } ก็ดี ให้เอาทานบนไว้ ถ้าหนีก็ให้ขุนมุนนายผัดสืบสาวหากว่าจะได้ตัวผู้ร้ายมาส่ง ถ้า ตาย } โจรนั้นตายจริงก็เป็นภัยแก่เจ้าสินนั้น^๕”

ข้าพเจ้าขอบรรยายมาตรา ๖^๕ นั้นเป็นคำแปลไปด้วยในตัวว่า บรรดาเจ้านายใน ราชวงศ์ตลอดจนพระสนมท้าวนางฝ่ายใน แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในกรุงและต่างจังหวัด หรือพระสงฆ์องค์เจ้าพราหมณาจารย์ ถ้ามีโจรมาพักอาศัยอยู่ หรือมันเป็นญาติกับข้าคน ของตนและมาพักอาศัยอยู่กับญาติของมันในบ้านของตน แล้วมันเป็นโจรปล้นชิงสิ่งของจน มีหมายเรียกหมายจับมาเอาตัว ผู้ปกครองคือเจ้าของบ้านต้องรับส่งตัวโจร จะปัดบังช่วยเหลือ

ไว้ไม่ได้ โจรอยู่ใกล้สังได้เร็ว ถ้าใกล้ก็ให้ผัดส่งตัวตามเวลาอันสมควรแก่ระยะทาง ถ้า
ได้ความว่า เจ้าบ้านอำพรางปีตบั้งป้องกันช่วยเหลือโจร หรือเสือกใส่ให้หนีไป จะลงโทษ
แก่ตัวนายนั้นอย่างสาหัส คืออย่างหนัก แล้วให้ปรับไหมลงโทษเท่าโจรนั้น ถ้าอ้างว่าโจร
หนีต้องทำทานบนไว้แล้วรับสืบทามาให้ได้ ถ้าโจรตายเสียแล้วจริงจึงให้คดีเป็นอันระงับไป

เรื่องผู้ต้องหาหรือจำเลยตายขอให้ดูประมวล วิ. อาญา มาตรา ๓๙ (๑) คือสิทธิ
นำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับไปโดยความตายของผู้กระทำผิด ทั้งยังยอมแสดงว่ากฎหมาย
เก่าก็มีที่ยังทันสมัยอยู่ แต่โดยที่มีวิวัฒนาการมาอย่างไร กฎหมายใหม่จึงได้ร่างและเขียน
ขึ้นได้ดีกว่าเดิม คือ วิ. อาญา มาตรา ๓๙ วางหลักกว้างๆ ไว้มากมายหลายประการ ล้วน
แต่คดีจะต้องระงับไป เมื่อมีกรณีเกิดขึ้นที่ปรับข้อเท็จจริงแห่งกรณีนั้นๆ เข้าหามาตรา ๓๙
ดูว่าจะระงับคดีเสียได้หรือไม่

๗

๓. มาตราหนึ่ง “เพชูดำเมืองบันดาไปเอาโจร ถ้าโจรปล้นสดมภ์ลักลักไป
เอาโจรประการใด ๆ ก็ดี แลเมื่อไปเอาโจร ๆ นั้นก็อยู่ลุ่มหม่อมหมี่ไคหนี หมี่ไคต่อสู้รบ
ท่านว่าให้เอาโจรนั้นมาจลหม่อมเอามาพิจารณาหาโทษโดยขนาน ถ้าโทษโจรนั้นถึงตาย
ท่านว่าจะเอาโจรนั้นไว้ตามเอาเพื่อนโจรนั้นก่อน ถ้าผู้ไปเอาโจรนั้นฆ่าฟันโจรให้ตายให้มี
โทษแก่ผู้ฆ่าฟันโจรเสียในในรวางเป็นเพื่อนโจรแล ถ้าโจรนั้นต่อรบผู้ไปเอาแลผู้ไปเอาฟัน
แทงโจรนั้นตาย ท่านว่าหาโทษแก่ผู้ฟันแทงมิได้ เพราะมันสู้รบจึงตายแล ถ้าผู้ใดหนีได้
ทำตามท่านประหยัดดังนี้ ท่านให้ลงโทษในรวางละเมิดพระราชอาญาท่าน”

จบความสำคัญในฉบับมาตรา ๗ แล้ว ข้าพเจ้าขอบรรยายพร้อมกับแปลคำยาก
ไปในตัว กล่าวคือ “เพชูดำเมือง” เฉพาะคำเพชูดำเมืองในที่นี้ทำหน้าที่เป็นคำคุณศัพท์
ประกอบจำเมืองซึ่งเป็นนามตำแหน่ง หาใช่เพชร์ซึ่งเป็นคำนามบอกชนิดของแก้วแข็งและดี
มีน้ำแวววาวไว้ คำ “เพชูดำ” นับว่าโบราณมากหลายร้อยปีจึงเขียนอย่างนี้ ถ้าจะเขียนให้
ทันสมัยอีกสักหน่อย จะเขียนเพชรดาแต่อ่าน “เพ็ดชะดา” ไม่ออกเสียง “ร” เช่นเดียวกับ
เพชร์ปาล์ม (มีเพชร์ในมือคือพราหมณ์หรือพระอินทร์) ก็ไม่ออกเสียง ร เมื่อคำ “เพชูดำ”

เป็นคุณศัพท์ ย่อมแปลว่า แข็งแกร่งคงแก่พัน (คงกะพัน) อยู่คงกะพัน (เห็นขวทนต่ออาวุธ
ได้) อันเป็นลักษณะของเจ้าเมืองผู้มีหน้าที่ปราบปรามจับกุมโจรผู้ร้าย โปรตรลงหาตุจาก
ปทานุกรมที่พิมพ์ไว้แล้วหลาย ๆ สิบปีอาจจะหาได้ ข้าพเจ้าหาอยู่ ๓-๔ เล่ม ได้พบพอ
เข้าใจความที่ฉบับพิมพ์ ๒๔๗๒ คือ ๔๒ ปีมาแล้ว

ตำแหน่งเพชดาเจ้าเมืองนึ่งักตรมพระนครบาล คุ้ได้ในมาตรา ๒๐

นอกจากคำยากที่แปลและอธิบายแล้วก็ไม่ค่อยยากอะไรมาก เป็นเพียงอักษรวิเศษที่
ผสมตัวผิดกับปัจจุบันมาก แต่อ่านแล้วเข้าใจความได้ กล่าวคือ เมื่อเจ้าเมือง (คำเจ้าเมืองมิใช่
อยู่ตลอดเรื่อยมา แม้ตำแหน่งในโรงศาลก็ยังมีคำว่า เจ้าศาล เป็นต้น) ไปจับโจร ๆ ยอม
ให้จับโดยดี จงจับโดยละม่อม ถ้าเป็นโจรโทษถึงประหารให้เอาตัวมาถามเอาพรรคพวก
ของมันก่อน ถ้าผู้ไปจับฆ่าโจรนั้นตายโดยมันมิได้ต่อสู้ ผู้กระทำมีโทษเสมอเพื่อนโจร
ถ้าโจรต่อสู้จึงยอมให้จับตายได้ ขออธิบายคำว่า “เพื่อนโจร” โดยเฉพาะในมาตรา^๕นี้ยอม
ถือได้ว่าเป็นเรื่องฐานความผิดหรือโจรอย่างหนึ่งซึ่งแบ่งเป็นจำพวกเป็นบทบัญญัติทั่วไปว่า
ด้วยการใช้กฎหมายเหตุตั้งกล่าว “โทษในรวางเป็นเพื่อนโจร” มีความหมายว่า สมเลด้วย
โจรเป็นเพื่อนโจร คือเป็น “ผู้สมโจร” มีโทษก้ององค์โจร (ตัวการ)

กฎหมายโบราณเริ่มร่างมาราว ๖๑๑ ปีทำได้ถึงอย่างนั้นอันนิมนต์ถือ เพราะเป็น
หลักการที่ช่วยให้ร่างกฎหมายใหม่ ๆ ต่อมาเป็นอย่างดี เพราะกฎหมายปัจจุบันเมื่อโจรต่อสู้
เราแล้วเราไม่จับตายตัวเราก็ตาย จึงจำต้องป้องกันตัวตามควร แต่โจรไม่ต่อสู้ พอพบก็ฆ่า
มันเสียเลย จะต้องมิโทษ พลิกดูประมวลอาญาของเราปัจจุบันได้เสมอ แต่ปัจจุบันไม่ได้
เขียนข้อเท็จจริงเป็นราย ๆ หากวางหลักการในกฎหมายไว้เลยแล้วจึงปรับข้อเท็จจริงที่หาก
มีเกิดขึ้นแต่ละรายว่าจะเข้าได้กับบทมาตราใด

๘

๘. อหังมีพระอาการในพระนครบาลผู้เป็นตาเมือง จำเมือง เพชดา พำมรงค์
ภูตาทนายตาบ แลจับเอาผู้^๕อื่นซึ่งหมีได้เป็นโจรมาเมียรว่าเป็นโจรก็ดี เอาสินจ้างโจรก็ดี
เอาสินจ้างไฟก็ดี เปลี่ยนโจรก็ดี เปลี่ยนไฟก็ดี เอาเงินโจรก็ดี เอาเงินไฟก็ดี เลียงโจรเอา

สินจ้างกิต คัดสำนวนล้าเอียงกิต รับหนังสือปลกิต ๕๕๕ โทษ ๓ ประการจนกว่ามาแต่
ก่อนน

จบความสำคัญในตัวบทมาตรา ๘ แล้วขอบรรยายว่า มาตรานี้มีไ้เริ่มด้วยคำ
“มาตราหนึ่ง” แต่ใช้คำว่าหนึ่ง (อนึ่ง) เหมือนกับมาตราแรกที่ข้าพเจ้าได้วินิจฉัยไว้โดย
ละเอียดแล้ว จะไม่กล่าวซ้ำอีก ส่วนคำยากต่าง ๆ ก็มีหลายคำจำต้องขอแปลและบรรยาย
ไปพร้อม ๆ กัน “ผู้เป็นตาเมืองจำเมือง” ข้าพเจ้าแปลความหมายว่า “ผู้เป็นหูเป็นตาดูแล
ปกครอง (จำ) บ้านเมือง” และต่อไปเป็นชื่อตำแหน่งต่าง ๆ คือ เพชตา พจามรงค์ภูตาศ
นายตบ ก็เป็นอันได้ความครบถ้วนว่า พระอาการในพระนครบาลนั้นเป็นผู้เป็นตาดูแล
ปกครองบ้านเมืองตลอดจนพนักงานสืบสวนสอบสวน พนักงานฝ่ายควบคุมจำขัง (พจามรงค์)
เสมียนพนักงาน (ภูตาศ) นายตบ คำสุดท้ายหมายถึงฝ่ายกำลัง คือตำแหน่งราชการฝ่ายที่
คล้าย ๆ ตำรวจทหาร ต่อจากที่แปลไว้แล้วก็เริ่มเป็นข้อบัญญัติว่าเจ้าพนักงานทั้งหลายพึงปวง
เช่นที่กล่าวมานั้น และจับเอาคนไม่ผิดมาเขย่งตึงบังคับให้รับว่าเป็นโจร เพราะเห็นแก่
สินจ้างฝ่ายศัตรูของผู้นั้นกิต หรือเพราะโจรตัวจริงจางให้ทำเช่นนั้นเพื่อมันหลุดพ้นไปกิต
ล้วนเป็นเรื่องเจ้าพนักงานกระทำทุจริตผิดหน้าที่ แต่จะผ่านคำเข้าไ้ยากไปเสียมิได้ คือ
เอาสินจ้างไฟกิต เปลี่ยนไฟกิต นอกจากคำว่าไฟแล้วอ่านเข้าไ้ได้ง่าย ๆ ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเรื่อง
ทุจริตช่วยเหลือคนผิดเช่นนั้น คำว่าไฟกิตต้องถือว่าเป็นคำที่ไม่ใช่ศัพท์ต้องแปลอย่างไร อาศัย
พลิกไปอ่านมาตรา ๑๕ มีคำประยัตไฟคือระวังไฟซึ่งรวมทั้งวางเพลิง หรือเกิดเพลิงไหม้
โดยประมาท และเพราะเป็นหมวดสืบสวนสอบสวนด้วยกัน การเอาสินจ้างไฟจึงน่าจะเป็น
รับสินบนกรณีวางเพลิงหรือกรณีทำผิดเรื่องเพลิงไหม้ ส่วนคำว่าเปลี่ยนไฟนั้นเข้าไ้ยาก
ถ้าไม่ใช่เปลี่ยนรูปคดีก็น่าคิดว่าสมัยโบราณนั้น การติดตามผู้ร้ายมักเป็นกลางคืนต้องใช้
ไฟส่องทาง และขนาดของไฟจะต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์อยู่ ถ้าหวังจะช่วยโจรจึง
รับสินจ้างสินบนเพื่อเปลี่ยนไฟไม่สว่างพอจะเห็นจะจำผู้ร้ายหรือไม่สะดวกในการส่องทาง
และไม่ได้ผลในการติดตาม ที่ข้าพเจ้าผู้บรรยายแปลความอย่างนี้ก็โดยรู้ยู่ว่า แม้เพียง ๕๐-
๖๐ ปีมานี้ เรื่องใช้ปืนใช้ระเบิดเข้าปล้นฆ่าในตลาดในเมืองเกือบจะกล่าวได้ว่าไม่เคยได้ยิน
คือไม่เคยจำได้ว่าโจรใช้ปืนพกปืนสั้นหรือระเบิดมือเข้าปล้นร้านทอง ร้านผ้าในตลาด ใน

สมัยโบราณนั้น ถ้าพูดเรื่องปล้นฆ่าแล้วจะเป็นเรื่องเกิดเหตุกลางคืนไปเสียทั้งนั้น จึงจำ
ต้องอ่านคำว่าไฟเป็นไฟตรงตามถ้อยคำ ยังไม่พบหลักฐานจะแปลเป็นอื่น ถ้าผู้ใดกรูณา
ค้นคว้าได้อย่างไรอันโปรดบอกจะขอบคุณอย่างยิ่ง หรือถ้ามีคติเก่าในคำพิพากษาศาลฎีกา
สมัยโบราณเช่นฎีกาบางเรื่องฎีกามโนสารเป็นต้น ผู้ใดพบว่าสมัยนั้นมีคติปล้นฆ่าร้านค้า
ร้านทองหรือในตลาดเปิดเผยที่ชุมนุมชนเวลากลางวันแฉก ๆ โดยโจรใช้อาวุธร้ายเช่นปืนพก
กระบี่มือ ขอได้โปรดบอกข้าพเจ้า ๆ ขอทราบแต่เลขหมายสำนวนเท่านั้นเพราะได้รวบรวม
ฎีกาไว้ครบถ้วนทุกสมัย แต่ยังคงค้นไม่พบเลย คำว่าไฟนี้จึงว่ากันไปพลางก่อน ขออธิบายไฟได้
หรือได้ไฟไว้สักเล็กน้อย คือใช้เปลือกของต้นเสม็ดที่อกขายเลนปอกเป็นแผ่น ๆ ขูบน้ำมัน
ยางมันกลมใหญ่เล็กตามต้องการหุ้มห่อด้วยใบไม้หนา ๆ แล้วมัดเป็นเปราะ ๆ ทำปลายไว้ให้
คนถือ เชื้อไฟก็คือน้ำมันยาง อนึ่งมาตรา ๘ นั้นโอนไปใช้โทษในมาตราก่อน ๆ รวม ๓
ประการโดยอนุโลมแล้วแต่กรณี ทำให้เราต้องย้อนกลับไปดูโทษของมาตรา ๗ ได้ความว่า
ให้มิโทษเสมอเพื่อนโจร (สมโจร) ส่วนโทษมาตรา ๖ ใช้คำว่าชาหัต คือ อย่างหนัก กับ
ให้ไหมเสมอตัวโจรด้วย และมาตรา ๕ ใช้คำว่า “มิโทษดังพวกโจรแล” แต่มาตรา ๕
เป็นเรื่องปีติบงผู้ร้ายจะว่าโทษเสมอตัวการก็มากไป จึงวินิจฉัยคำว่า “พวกโจร” เป็นเพียง
สมโจรคือสนับสนุน ซึ่งกฎหมายโบราณถึงโทษโจรคือครึ่งหนึ่งของตัวการ เราจึงเป็นอัน
ค้นพบโทษแล้ว ๓ ประการ คือ โทษสมโจร (เสมอเพื่อนโจร) โทษชาหัต และปรับไหม
เท่าตัวโจรด้วย เปรียบสมัยนี้ทั้งจำทั้งปรับ และโทษที่ว่า “มิโทษดังพวกโจรแล” ประโยชน์
ถ้าเป็นรูปคดีทำผิดจนจรจันจะเท่าโทษตัวโจร เพราะมิได้ใช้คำว่า “โทษเสมอเพื่อน
โจร” ข้าพเจ้าเห็นเป็นเรื่องปีติบงผู้ร้ายเท่านั้น จึงจำใจผันแปลไปพอสมควรเหตุผล เพราะ
ถ้าเพ่งเล็งที่ถ้อยคำแล้ว “เสมอเพื่อนโจร” ชัดเจนว่าไม่ใช่ “มิโทษดังพวกโจรแล” (จบ
มาตรา ๘)

๙

๙. มาตราหนึ่งผู้ใดไปเอาโจรอย่าให้เอาผู้อื่นนอกหนังสือร้องแลคำโจรชัต้นนี้มา
ถ้าและผู้ใดเอาผู้อื่นนอกหนังสือร้องแลนอกคำโจรชัต้นนี้มากติ เกบริบเอาทรัพย์สินสินทาษ

ชายหญิงชาวบ้านมา ท่านว่ากันโฆกราชฏร ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ แล้วให้เอาทรัพย์สินตั้งใหม่ท่วคุณ

จบความสำคัญในตัวบทมาตรา ๔ แล้วขอพิจารณาคำยกเลิกก่อน คือประโยคที่ว่า “ถ้าแลเอาผู้อื่นนอกหนังสือร้องและนอกคำโจรชัตน์นั้นมาก็ค” ที่หมายความว่า อย่าไปจับผิดตัว เพราะมีหนังสือร้องคือคำร้องทุกข์ของเจ้าทรัพย์หรือผู้เสียหายอยู่ว่าใครเป็นโจร และขอบรรยายไปเสียในคราวเดียวกันว่า ผู้ไปจับโจรจะต้องมีอำนาจโดยตำแหน่งหน้าที่ของตนอยู่แล้ว หรือถ้าเป็นผู้น้อยก็จะต้องมีหมายจับหมายเรียก มิให้ทุจริตแก่งจับเอาคนบริสุทธิ์มาเพื่อจะรีดไถ เว้นแต่คนผู้นั้นจะถูกโจรชัตต์ทอดทิ้งจับมาได้ โดยแม้จะไม่มีชื่อในหนังสือร้องเรียนว่าเป็นโจร อีกประการหนึ่งเจ้าพนักงานไปจับโจร ถ้าไปเก็บเอาทรัพย์สินของทาสชายหญิงของชาวบ้านเขามาด้วย อย่างนี้ทุจริตอยู่ชัด ๆ กฎหมายมาตรานี้บอกฐานความผิดไว้ด้วยว่า ทำอย่างนี้ “ท่านว่ากันโฆกราชฏร” ขณะนี้เราก็พบผลพลอยได้ขึ้นมาว่า กันโฆกราชฏรคืออะไร คือการกระทำอย่างไร และทำอย่างนี้มีโทษอย่างไร ท่านบอกไว้ว่า “ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ” แล้วให้เอาทรัพย์สินตั้งใหม่ท่วคุณ ขออธิบายว่า การกระทำผิดอย่างว่ามานี้จะได้รับโทษตามหนักและเบา “โทษานุโทษ” แปลว่า โทษน้อยหรือมากหนักหรือเบาแล้วแต่กรณีที่มีโทษได้กระทำลงไปรุนแรงเพียงไร และอาจรุนแรงไปเข้าบทมาตราลักทรัพย์ชิงทรัพย์เข้าก็ได้ นอกจากโทษที่ได้รับแล้วยังถูกปรับทัณฑ์ของทรัพย์ที่กันโฆกราชฏรเขามา ความผิดมาตรานี้เห็นชัดในเนื้อความว่า เอาของเขาแบบบริบเอายึดเอาซึ่ง ๆ หน้าหาใช่แบบลักขโมยไม่ อาจโดยแสดงอำนาจในตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งท่านว่ากันโฆ ก็ขอให้ลองเปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบันดู จะได้เห็นวิวัฒนาการของกฎหมายในเรื่องกันโฆเป็นมาประการใด

ท่านจงสังเกตด้วยว่า ถ้าโทษานุโทษที่ต้องรับเป็นจ้องจำ แล้วยังปรับทัณฑ์เป็นกฎหมายปัจจุบันก็ทงจำทงปรับนั่นเอง

เจ้าพนักงานเอาทรัพย์และทาสของชาวบ้านมา โปรดคิดว่า “ชาวบ้าน” เป็นใคร คำว่าชาวบ้านนี้บอกชัดว่าเป็นบุคคลนอกคำร้องเรียน ไม่ใช่โจรไม่ใช่ผู้ต้องหา นี่ก็เป็นการแปลถ้อยคำด้วยในตัว

๑๐. มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งสินแล่นออกมานอกบ้าน และจะเอาเจ้าเรือน
 มาถามหมิ่นชอบ ถ้าหมิ่นเจ้าเรือน } มาถาม มันแกลังทำกันโขกให้ร้อนเนอบาหัวใจ แล
 ทำนว่าให้ใหม่โดยยศาศักมันผู้นเอง (จบความสำคัญในตัวบทแล้ว)

ข้าพเจ้าขอบรรยายมาตรา ๑๐ นี้ว่า วิธีพิจารณาว่าด้วยการสืบสวนสอบสวนย่อม
 วิวัฒนาการมาด้วยเหตุผล สำหรับมาตรานี้เห็นอยู่ชัดๆ ว่าผู้ร้ายลักเอาทรัพย์สิ่งของติดมือวิ่ง
 ออกมาจากบ้านนั้นๆ เจ้าบ้านไม่ใช่ผู้ร้ายแน่ แต่ตามปกติแล้วบ้านนั้นถูกลักทรัพย์เจ้าหน้าที่
 ชอบที่จะสกัดจับผู้ร้ายไว้ก่อน ตีกว่าจะปล่อยให้มันวิ่งไป แต่มักกลับจะสอบถามเจ้าของบ้าน
 พูดอย่างปัจจุบันก็คือ เป็นการกระทำที่ปรากฏข้างหน้า แม้ประชาชนพลเมืองดีก็ช่วยจับไว้
 ได้ ท่านจึงห้ามเรียกเจ้าเรือนมาถามให้ชักช้าไม่เข้าเรื่อง เขาจำผู้ร้ายได้หรือไม่ เขาจะรีบ
 แจ้งทันทีที่มีโอกาส ความในมาตรานี้แสดงว่าการเรียกเจ้าบ้านเจ้าเรือนออกมานั้นไม่สุจริต
 เพราะท่านใช้คำว่า “มันแกลังทำกันโขกให้ร้อนเนอบาหัวใจ” กฎหมายเก่าใช้ถ้อยคำและ
 ภาษาดีมาก “ร้อนเนอบาหัวใจ” ข้าพเจ้าว่าถูกต้องกว่า “เดือดเนื้อร้อนใจ”

อนึ่ง การเรียกสอบสวนเรียกถามผิดจึงหะการงานตามมาตรานี้ ดูประหนึ่งจะหาว่า
 เป็นพวกโจร สืบเกิดจากคำว่า “มันแกลัง” และอย่างนี้ภาษาดลาดปัจจุบันเขาว่า “รีดไถ”
 หรือว่า “เรียกเอาค่านารอนนาชา” มาตรานี้เจ้าพนักงานกระทำผิด ให้ลงโทษใหม่โดย
 ยศาศักของมัน คือปรับมันตามศักดินา ผู้ใหญ่ปรับหนักกว่าผู้น้อย

อีกประการหนึ่งเราได้พบคำว่า “กันโขก” ในมาตรานี้ อีก ข้าพเจ้าว่าคิดดูแล้ว
 วิวัฒนาการของกฎหมายก็ทันสมัยที่อยู่ เพราะเป็นการขู่ข่มบังคับให้เขารับว่าจะทำอะไร
 หรือให้เขาส่งหรือให้หรือสัญญาว่าจะส่งทรัพย์สินให้ ผู้ขู่กันโขกอาจจะแกลังกล่าวหาว่าเจ้า
 บ้านปิดบังผู้ร้ายไว้ อย่างนี้เป็นการขู่แล้ว คือขู่ว่าเขาทำผิดกฎหมาย

๑๑. มาตราหนึ่ง บันตาไปเอาโจรปล้นสดมภ์แลยมโจรข่มข่อนประการใด ๆ ก็
 ทำนว่าเอาแต่ตัวโจร ท่านหมิ่นให้เอาทรัพย์สินสิ่งสินโจร ถ้าโจรนั้นโทษถึงตาย ให้เอาทรัพย์สิน

สั่งสินน่มอบไว้แก่นายร้อยนายแขวงเฝ้ารักษา ให้พิจารณาตู่ทรัพย์ ถ้าแลทรัพย์สินมเจ้าสินกต
เป็นของพ่อแม่พี่น้องลูกหลานผู้รายกต อย่าให้เอาเป็นหลวง ถ้าทรัพย์สินนโจรทำได้เองกต
ปล้นวังลักไ้หมรู้จกเจ้าสิน ควรที่จะเอาใช้ทุนทรัพย์กตให้ใช้ ควรที่จะเอาเป็นหลวงก็ให้
ส่งเข้าพระคลังหลวง ถ้าผู้ใดเบียดบังเก็บรับเอาทรัพย์สินสั่งสินโจรจะได้เป็นหลวงไว้ ท่านว่า
เข้าในรางวัลพระราชาทรัพย์ ให้ทวนด้วยลวดหนัก ๓๐ ที่ เอาทรัพย์สินนตงใหม่จตุรคุณ
(จบความในต้วบทแล้ว)

ข้าพเจ้าขอบรรยายมาตรา ๑๑ นั้นว่า “บันดาไปเอาโจร” คือบันดาเจ้าหน้าที่ซึ่ง
ไปจับโจร ส่วนโจรอะไรนั้นท่านยกตัวอย่างไว้ว่า ปล้นสดมลักเลียมและโจรข่มข่อนเป็นต้น
ที่ว่ายกตัวอย่างก็เพราะท่านรวมโจรทั้งหลายด้วย โดยคำว่า “ประการใด ๆ กต” นั้น คือว่า
“และอื่น ๆ” โจรปล้น โจรตีชิง โจรลักเลียม หรือโจรข่มข่อน รวมทั้งโจรอื่นอีกมากมาย
หลายจำพวก ข้าพเจ้าอธิบายและบอกองค์ประกอบฐานความผิดเหล่านั้นไว้ในหนังสือของ
ข้าพเจ้าพิมพ์ครั้งที่ ๔ หน้า ๑๕๖ แล้ว ขอให้เปิดดูไปพร้อมกับคำบรรยายนี้ มาตรา ๑๑
ท่านบัญญัติต่อไปว่า “ท่านว่าเอาแต่ตัวโจร ท่านห้ามให้เอาทรัพย์สินสั่งสินโจร” ตรงนี้โปรด
เข้าใจว่า ห้ามจับยึดเอาทรัพย์สินส่วนตัวของโจร เพราะไม่ใช่ของกลางที่มันลักปล้นมา
ท่านกล่าวต่อไปว่า ถ้าโจรนั้นโทษถึงตาย ให้เอาทรัพย์สินสั่งสินน่มอบไว้แก่นายร้อยนายแขวง
เฝ้ารักษา ตอนนั้นเพราะโจรทำผิดหนักโทษถึงตาย เช่น ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ จึงเก็บยึดเอา
เป็นของกลางได้ทั้งหมด คือทั้งของมันของคนอื่นที่มันลักมาได้มาอยู่ในครอบครองของมัน
ต้องอายัดทั้งหมดไม่เหลือไว้ เพราะมันอาจถูกประหาร

เมื่ออายัดหรือจับเอาทรัพย์สินของกลางได้เท่าใดแล้ว จะตรวจพิจารณาว่า

๑. ทรัพย์สินปรากฏเจ้าทรัพย์สินผู้เสียหาย

๒. ทรัพย์สินของพ่อแม่พี่น้องญาติของโจร ทรัพย์สินในข้อ ๑ และ ๒ นออย่าให้เอา
เป็นหลวง

ส่วนทรัพย์สินโจรทำมาหาได้เองกต หรือได้มาโดยการกระทำผิด คือปล้นวังลักมา
หมรู้จกเจ้าสิน คือไม่ปรากฏว่าเป็นของใคร ไม่รู้ตัวเจ้าทรัพย์สินผู้เสียหาย

ทรัพย์สินประการหลังนี้ อยู่ในครอบครองของโจร พึงจัดการ ๒ วิธี คือ

๑. เอาไว้เป็นทรัพย์สินใช้ทุนทรัพย์สินที่โจรจะต้องขโมยไป

๒. บางส่วนควรจะเอาเป็นหลวงให้สงคลัง

ทั้งสองประการหรือสองวิธีข้างบนนี้ย่อมแล้วแต่กรณี และดุลพินิจ

สำหรับบทกำหนดโทษ ท่านว่าผู้ใด (ผู้ใดคือพนักงานเจ้าหน้าที่) เบียดบังเก็บเอาทรัพย์สินซึ่งสิ้นโจรซึ่งจะได้เป็นหลวงไว้ ท่านว่าเข้าในรวงลักพระราชทรัพย์ คำว่า เข้าในรวง คือถือว่า “เป็นความผิดฐาน” ลักทรัพย์ของหลวง ต้องเขียนด้วยลวดหนัง คือแช่หรือไม่เร็วสำหรับเขียน แต่ทำด้วยหนังดีไม่หักไม่ขาด นอกจากโทษเขียนแล้วปรับด้วยจตุรคุน คือปรับ ๔ เท่า

ตำแหน่งนายร้อยนายแขวงท่านเข้าใจอย่างไร โปรดเข้าใจว่า มิได้มีอยู่แต่เฉพาะในส่วนกลางหรือในกรุง เพราะทรัพย์สินที่ตนจะต้องรับอายุหรือรับมอบให้รักษา อาจอยู่ในชนบททางไกลความเจริญ ฉะนั้นนายร้อยนายแขวงสมัย ๖๐๐ ปีมาแล้วก็เปรียบได้กับกำนันผู้ใหญ่บ้านสมัยนี้เอง

๑๒

๑๒. มาตราหนึ่ง ผู้เป็นเจ้าของท่านให้ไปจับผู้ร้ายระงับผู้ร้าย แล้วผู้ไปนั้นเอาสินจ้างเงินทองแก่ผู้ร้าย แลหมีได้จับหมีได้ระงับผู้ร้าย พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้ด้วยประการใด แลท่านให้พิจารณาเป็นสัจว่าเอาเงินทองแก่ผู้ร้ายเป็นสินจ้างจริง ท่านให้เรียกหาเอาสิ่งของนั้นเป็นหลวง แลเอาสินจ้างนั้นแขวนคอ (คือ) ขนขาอย่างฉจารแล้วทรวด้วยลวดหนัง ๓๐ ที่ ถ้าท่านผู้เป็นเจ้าของมีพระกรุณาหมีให้ฉจาร ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๖๐ ที่ (จบความในฉบับทมาตรา ๑๒)

คำบรรยายมาตรา ๑๒ คำว่าผู้เป็นเจ้าของคือ ท่านท้าวพระยามหาอำมาตย์ ผู้แทนพระองค์พระมหากษัตริย์ ใช้ให้เจ้าพนักงานขึ้นรองลงไป ไปจับผู้ร้าย เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่มันกลับทุจริต กลับรับสินบลปล่อยผู้ร้ายไป พิจารณาเป็นสัจ ต้องรับสินบลนั้นเป็นของหลวง ขอนนัยว่ายังทันสมัยอยู่ จงเทียบกฎหมายอาญาปัจจุบันดู ส่วนโทษครึ่งโบราณ

คำบรรยายมาตรา ๑๔ เจ้าหน้าที่แห่งกรมนครบาล เช่น เจ้ากรม หรือเจ้าเมือง นายอำเภอ ท่านั้น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ปกครองแขวงหรือผู้ช่วยแขวงชั้นนายร้อยนายสิบของแขวงทั้งในเมืองนอกเมืองในเขตปกครองของตน ต้องมีบัญชี (สำมะโนครัว) ให้รู้จำนวนบรรดาคนในปกครองของตน รู้จักตัวด้วยกิจที่ดี คำว่าอาหัตในฉบับนั้น พึงเข้าใจว่าถูกกฎหมายอาหัตให้ต้องรู้ต้องทำ ต้องระวังและประจักษ์ประจอน คือตรวจตราถี่ถ้วน มิให้คนแปลกหน้าต่างถิ่นเข้ามาควรสงสัยว่าเป็นผู้ร้ายต้องจับกุมสอบสวนดูก่อนไม่ว่าทางบกเรือแห่งใดๆ ถ้าผู้ร้ายแปลกปลอมเข้ามามีจำนวนมาก เช่นจะมามากอันวุ่นวายทั้งๆ ฝูง ก็จึงบอกขุนมุนนายคือ (บอกาลังช่วย) จับกุมผู้ร้ายทั้งหมดนั้นให้จงได้ ในตัวบทว่า เามาพิจารณาณัน พึงเข้าใจว่าเพียงเามาพิจารณาให้ใคร่ครวญสอบสวนให้แน่ว่ามาคิมาร้าย มาคัมมาขาย หรือมาเตรียมจะกระทำโจรกรรมประการใด เพราะคดียังหาถึงศาลไม่ ในตัวบทว่าถ้าละเมิตนั้นหมายความว่า “ละเลยหรือทำเมิน คือทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น ไม่สนใจดูแลก็ถือว่า “เมิน” เช่นนั้นแล้วท่านจึงถือว่า “ละเมิต” ละเมิตในที่นี้ก็ต้องเข้าใจในรูปกฎหมายอาญา (โจร) ว่าขัดคำสั่งไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ทำให้ละเมิตตามประมวลแห่งปัจจุบันนี้ไม่ โปรดเข้าใจกฎหมายโบราณตามนี้ เช่นละเมิตพระราชกำหนดกฎหมาย เป็นต้น

๑๕

๑๕. มาตราหนึ่ง ในเมืองนครบาลหมีได้กระเวนประหยัดไฟผู้ร้ายให้รอบเมือง จงทุกวัน ถ้าแลนครบาลหมีได้กระเวน ให้เอาคางจันครบาลไว้หน้าพระเสื้อเมืองวันหนึ่ง จนพระอาทิตย์อัสดงคต แล้วถอดคางออก ถ้าผู้ร้ายทำร้ายแก่ชาวพระนครใน

บ้าน	}	ได้ แล
เมือง		

 ให้เกิดเพลิงได้ ท่านว่าให้เอานครบาลเป็นโทษละเมิต

อนึ่ง โจรปล้นอยู่ใน ๓ เส้น ๑๕ วา หมีได้ช่วยตามโจรให้ได้ ท่านว่าให้ลงโทษด้วยลวดหนักโดยไกลและไกล อนึ่งผู้ตามโจรได้รบพุ่งฟันแทงมีบาดเจ็บ ท่านว่าคุ้มโทษ ถ้ามีห้วยบางน้ำตกก็พ้นรังวัด (จบความในตัวบทที่ ๑๕)

คำบรรยายมาตรา ๑๕ “นครบาล” เป็นชื่อ (นาม) ตำแหน่งราชการอย่างหนึ่งซึ่งในเมืองอาจจะมีหลาย ๆ คนก็ได้ คำว่า “กระเวน” หมายความว่า เดินตรวจไปทั่วๆ

นครบาลย่อมจะมีลำดับชั้นและมีหัวหน้า เช่น หัวหน้าสายตรวจสายใดแขวงใด มีพลตระเวน
 ๔๕๗๘ คน ดังนั้นตน และเมอมหัวหน้า ๆ ก็ต้องตระเวนตรวจตราว่าไพร่พลหรือลูกน้องของตน
 ทำหน้าที่หรือละเลย การกระเวนตรวจจะวังบ้านเมืองนี้ ระวังทั้งคดีอาญาต่าง ๆ และการ
 วางเพลิงด้วย เพราะสมัยโบราณไม่มีเครื่องดับเพลิงอย่างปัจจุบัน จึงต้องมีผู้คนยามประจำ
 ทุกหมู่บ้าน คำว่าประหยัดไฟผู้ร้ายน่าจะมุ่งไปในทางป้องกันการวางเพลิง เพราะเรือนมุงจาก
 ถ้าไหม้แล้วดับยากยิ่งนัก เรือนก็ทำด้วยไม้มากที่สุด

มาตรา ๑๕ นี้ทำให้วนคิดไปถึงมาตรา ๘ ที่แล้วมา เรื่องคำว่า “เปลี่ยนไฟ”
 ถ้าพวกคิดตามผู้ร้ายเปลี่ยนไฟให้ผิดขนาดจนจำและจับผู้ร้ายไม่ได้ก็เป็นอันบรรยายไว้แล้ว
 แต่ถ้าเป็นเรื่องวางเพลิงแล้ว คำว่า “เปลี่ยนไฟ” จะเปลี่ยนอย่างไรากมาก ไม่เหมือนเอา
 สีนจางไฟ ซึ่งพอจะเข้าใจเป็นรับสินบนคดีวางเพลิง หรือรับจากผู้ร้ายที่วางเพลิง หรือ
 เปลี่ยนรูปคดีจากวางเพลิงเป็นเกิดเพลิงโดยอุบัติเหตุ ถ้าตีความอย่างประโยคสุดท้ายนี้ คำว่า
 “เปลี่ยนไฟ” จึงอาจเป็นเปลี่ยนจากวางเพลิงเป็นอุบัติเหตุมีทางเป็นไปได้ เพราะเป็นหมวด
 สอบสวนสืบสวน

สำหรับโทษของนายนครบาลผู้ละเมิดกล่าวไว้ชัดในตัวบทแล้ว จำด้วยคา เครื่อง
 จองจำสมัยโบราณมี “ข้อคา” คือทำด้วยไม้สองอัน แต่ละอันหรือแผ่นเจาะรูครึ่งวงกลม
 เอาประกบกันเข้าที่คอพอดแล้วลงสลัก อย่างหนึ่ง ทำนองเดียวกับเอาประกบกันเข้าที่ข้อเท้า
 เป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามีเหตุเป็นกรณีทำร้ายกัน หรือปล้นฆ่ากัน หรือเกิดเพลิงไหม้ โทษของ
 นครบาลเป็นละเมิด เรื่องโทษละเมิดนี้คือละเมิดพระราชอาญาของพระมหากษัตริย์ สุดแต่
 จะทรงพระกรุณาลงโทษสถานใด อันเป็นดุลพินิจ

อนึ่งวรรคสองของมาตรา ๑๕ นี้ มีเรื่องคล้ายโจรห้าเส้นในรัชกาลที่ ๓ แห่ง
 รัตนโกสินทร์ คือเกิดโจรปล้นอยู่ใน ๓ เส้น ๑๕ วา หมายความว่า โดยรอบจุดที่เกิดเหตุ
 วกออกไป บรรดาชาวบ้านที่อยู่ในเส้นรัศมี ๓ เส้น ๑๕ วา ต้องช่วยติดตามจับโจรให้ได้
 ถ้าไม่ช่วยจะเฆี่ยนด้วยหวดหนึ่ง คือทำหนึ่งสัดเป็นเส้นคล้ายหวาย เฆี่ยนแล้วแหว่งหรือ
 หวดหนึ่งนั้นจะไม่ขาดง่าย ๆ คำว่า “โดยใกล้แลไกล” หมายความว่าบ้านอยู่ใกล้ที่เกิดเหตุ
 โทษจะหนักกว่าบ้านที่อยู่ห่างออกไป การตามโจร ๆ ต่อสู้ทำนักรบพุ่งฟันแทงกัน ผู้ตาม
 จับโจรทำร้ายต่อสู้ด้วยโจร ๆ บาดเจ็บ ท่านว่า “คุ้มโทษ” คือไม่มีโทษ

อีกประการหนึ่ง การวัดระยะ ๓ เส้น ๑๕ วา จากจุดที่เกิดเหตุไปโดยรอบๆ นั้น ถ้ามีห้วยหนองคลองบึงน้ำลึกต้องหักออก เพราะไปช่วยไม่ได้ สมมติว่าบ้านอยู่ห่างสองเส้น มีคลองลึกเสียหนึ่งเส้น ก็จะต้องวัดอ้อมคลองนั้นไปแล้ว คำนวณเอาแต่เฉพาะทางสะดวก พอไปช่วยกันได้

ระยะ ๓ เส้น ๑๕ วาน ต่อมาเห็นกันว่า คดีมีโจรมากคนด้วยกัน ชาวบ้านในเส้นรัศมี ๓ เส้น ๑๕ วา มีกำลังน้อยกว่า ในกฎหมายโจรห้าเส้นจึงเพิ่มเป็นห้าเส้นได้ จำนวนเพื่อนบ้านใกล้เคียงมากขึ้น ได้กำลังพอติดตามโจรได้

๑๖

๑๖ มาตราหนึ่ง นครบาลพิจารณาผู้ร้ายแห่งผู้คนข้างมาตายต่างบ้าน ผู้ใดรู้จักตัวผู้ร้ายให้ตัวผู้ร้ายแลจับได้ตัวผู้ร้ายแล้ว อย่าให้นครบาลถามชาวบ้าน ถ้าไม่รู้จักตัวผู้ร้ายให้นครบาลสืบสาวสอดแนมเอาตัวผู้ร้ายให้ได้แต่ใน ๓ วัน ให้ชักรังวัดพิจารณา แต่ตามรังวัดนั้นให้เกาะผู้มิข้อซึ่งต้องในรังวัดไว้แต่ใน ๓ วัน ถ้าผู้ใดออกจากเกาะหมีได้บอกข่าวอยู่ } ยามให้เอาค่าจำไว้ ถ้าถามหมีรับให้ค่าตบนิ้วอย่าให้เอาเงิน ถ้าได้ตัวผู้ร้ายขั้ตทอดถึงผู้ใดให้เกาะผู้นั้นมาพิจารณา

อนึ่ง พิจารณาเอาผู้ร้ายแห่งผู้คนข้างมาตาย ให้ผู้พิจารณาไปตรวจบ้านเรือน รวไร่สวรผู้ใดหัก ตกใกล้บ้านใกล้เรือนไร่สวนผู้ใด ถ้ารู้จักผู้แห่งอย่าเอาชาวบ้านมาถาม ถ้าไม่รู้จักผู้แห่ง รวบ้านเรือนผู้ใดหักเลือดตกใกล้บ้านใกล้เรือนผู้ใด ให้เกาะกุมมาถาม ถ้าบิเสทภาคเสทหมีรับ ให้ค่าตบนิ้ว อย่าให้เอาเงินค่าถาม ถ้ารู้เลือดตกใกล้บ้านใกล้เรือนใกล้สวรผู้ใด วัควายฆารพสัตว์ ๓ เส้น ๑๕ วา ถ้าต้องในรังวัดเกาะมาถาม ถ้าหมีรับให้ค่าตบนิ้ว ถ้าได้ตัวผู้ร้ายให้ทำตามพระราชกฤษฎีกา

คำบรรยายมาตรา ๑๖ นครบาลคือพนักงานสอบสวน มาตราว่าด้วยสืบสวนสอบสวน กล่าวแนะไว้ว่า สืบสวนสอบสวนคดีฆ่าคนฆ่าสัตว์เช่นข้างมา เหตุเกิดใกล้เคียงบ้านเรือนใด รู้ตัวคนร้ายยังจับไม่ได้ หรือจับได้แล้วก็ อย่าสอบถามชาวบ้านแถบนั้น ขอบรรยายว่า สมัยโบราณชาวบ้านอยู่กันเป็นพวกเป็นหมู่ หมู่บ้านหนึ่งๆ มักจะเป็นญาติ

กันทั้งสน ท่านจึงยังไม่ให้บริบูรณ์เอาญาติของมันมาสอบถามทำให้มันรู้ตัวเสียก่อน แต่ถ้าไม่รู้ตัวผู้ร้าย กำหนดให้สืบให้ได้ใน ๓ วัน “ผู้ใดออกจากเกาะหมีได้บอก” ขอบบรรยายว่า มันถูกอ้ายตึกเกาะกุมตัวแล้วหนีหายหน้าไปนานยามหนึ่งหรือสองยาม (ยามค่านี้อาจหมายถึง วันสองวันหรือถ้าถือตามถ้อยคำตรงๆ แล้ว ยาม ๑ ก็คือเวลา ๒๑ น. และยาม ๒ คือ ๒๔ น. (เที่ยงคืน) ผู้บรรยายไม่คิดว่าจะคิดเป็นชั่วโมง เพราะคนโบราณใช้คำนี้ในความหมายว่า “คราวหนึ่ง” ก็มี จะต้องเอาตัวคนหนีหน้าไปนั้นมาจำค่าไว้ ขอบบรรยายว่า เครื่องจองจำ สมัยนั้นม ขอบคาที่ทำด้วยไม้แผ่นคู่ประกบกัน เจาะรูสรวมที่คอก็ได้ ขนาดใช้สรวมข้อเท้า ก็มี แล้วใส่สลักไว้ คนที่หลบหน้าไปนั้นมีพริฐ หนีจากการเกาะกุมคุมตัวต้องถามให้รับ แม้ไม่รับก็คาดโทษไว้ หรือให้ทำทานบนไว้ (คาดบน) ถ้าจับผู้ร้ายได้มันขัดทอดถึงใครก็เอา ผู้นั้นมาพิจารณา (พิจารณาตอนนั้นยังเป็นชนสอบสวนอยู่)

วรรคสองให้พิจารณาวัตถุพยานเป็นสิ่งสำคัญ เช่น รวบ้านหรือไร่สวนผู้ใดหัก หรือ มีเลือดตกอยู่ใกล้เคียง ถือว่าเจ้าบ้านมีพริฐ ต้องเกาะกุมคุมตัวมาสอบสวน ถ้าไม่รับก็ให้ ควตบนไว้อย่างวรรคก่อน กรณีมีวัตถุพยานเช่น เลือดตกอยู่ใกล้บ้านใกล้สวนนี้ท่านว่าให้ ขักรังวัด วิธีการก็คือ วัดจากหลักฐานวัตถุพยานนั้นไปโดยรอบเป็นเส้นรัศมี ๓ เส้น ๑๕ วา แบบเดียวกับกฎหมายโจรห้าเส้นในคำบรรยายชั้นปริญญาตรี แล้วเกาะกุมบรรดาเจ้าบ้าน เจ้าเรือนไร่สวนในเขตรังวัดนั้นถือว่ามมีพริฐต้องสงสัยทั้งสิ้น ต้องเอาตัวมาสอบสวนทั้งหมด ถ้าไม่รับผิดก็คาดบนไว้ดังได้บรรยายแล้ว จนเมื่อได้ตัวผู้ร้ายจึงดำเนินคดีเอาโทษตามพระราชกฤษฎีกา คือ ตามกฎหมายต่อไป เป็นจบบรรยายมาตรา ๑๖

๑๗

ต่อไปเป็นบทมาตรา ๑๗

๑๗ “มาตราหนึ่ง โจรปล้นวิ่ง สดมดีลวังลัก ฯลฯ..... ให้เจ้าของบอกแก่นาย บ้านนายเมืองร้อยแขวงจงคำนับ ให้ตรากำลึงสนขังเสียหาย ฯลฯ..... เอาตัวผู้ตราสิน นินสาบาล ฯลฯ..... ทำฎีกาตราสินแต่โดยสัจโดยจริง ฯลฯ..... ได้โจรก็ตี ได้สิน นินมาก็ตี แลสมคำเจ้าสิน ฯลฯ..... ให้ฟังเอาได้ ฯลฯ..... ถ้าโจรรับว่าเอาสินไปน้อย

ส่วนคำตราสินนั้นมาก พิจารณาเป็นสังขมตังคำโจร ฯลฯ..... ให้เอาสมุทคำตราสินนั้น
แขวนคอผจาง ฯลฯ..... แล้วให้แต่ต้นสินซึ่งโจรรับนั้นแก่มันจท่วน ส่วนสินใหม่ซึ่ง
มันจะได้มันอย่าให้แก่มันเลย ให้เอาเป็นข้าหญ้าข้างหลวง”

บรรยายมาตรา ๑๗ ปล้นวิ่ง คือปล้นทรัพย์ ได้บรรยายไว้ข้างต้นตอนที่แปลคำ
ปรารภแล้ว ส่วนสทนต์ลึงลัก ต้องเป็นชิงทรัพย์และลักทรัพย์ กฎหมายโจรเรียกว่า ตีชิง
และลึงลัก กรณีเหล่านี้เจ้าทรัพย์ผู้เสียหายต้องแจ้งความ ตราสินคือ แจ้งรายการทรัพย์ที่
หายไปตามความจริง โดยศาลาตัวเฉพาะพระภักตร์พระพุทเจ้า ธรรมเจ้า สงมเจ้า
ส่วนพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้รับแจ้งความท่านว่านายบ้านนายเมือง ร้อยแขวง เหล่านี้เป็นข้อ
ตำแหน่งในสมัยโบราณนั้น ผู้บรรยายจะเปรียบเทียบสมัยปัจจุบันก็คล้ายไปทางส่วนภูมิภาค
เช่น เจ้าเมือง นายอำเภอ ถ้าได้ตัวโจรและได้ของกลางตรงตามตราสินก็หมดปัญหาไป ที่
ว่าเป็นอันพึงได้คือ เจ้าทรัพย์ได้ของคืน ข้างฝ่ายโจรต้องรับโทษ ถึงแม้โจรรับไม่ครบ
แต่ทรัพย์ของกลางได้มาตรงตามตราสินก็เป็นอันใช้ได้เช่นกัน เพราะอะไร ? ตอบว่า เพราะ
โจรกล่าวเท็จจึงถือตามตราสิน คือที่แจ้งความไว้ ข้อสำคัญไปอยู่ที่เจ้าทรัพย์ผู้เสียหายแจ้ง
ความเท็จ ทนศาล คือของหายน้อยแจ้งว่ามาก พิจารณาได้ความจริงว่าของที่หายมีน้อย
เท่าคำโจร ท่านว่าทำให้ยากแก่ความเมืองท่าน เอาสมุทตราสิน ถ้าเปรียบกับในกรุงเทพ
มหานครสมัยนี้คือรายงานประจำวันที่เจ้าพนักงานจดคำแจ้งความไว้นั้นแขวนคอเจ้าทรัพย์
ผจาง (ประจาง) เติบร้องไปรอบศาล (สารหลวง) ถ้าหัวเมืองรอบศาลากลาง ๓ รอบ แล้ว
จึงคืนของกลางเท่าที่โจรรับ แต่ข้างฝ่ายโจรที่หาผิดก็วิ่งไปตามโทษานุโทษ เว้นแต่
สินใหม่ที่เจ้าทรัพย์ผู้เสียหายควรได้ ในกรณีที่แจ้งเท็จไม่ให้แก่มัน โดยยกให้เป็นค่า
(ข้า) หญ้าข้างหลวง สมัยโบราณนั้นข้างเป็นสัตว์พาหนะสำคัญมากทั้งในยามสงบและยาม-
สงครามข้างหลวงจึงต้องมีไว้มิใช่น้อย ๆ

๑๔ “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของสิ่งใดไป ถ้าเจ้าสินหมิได้ทำฎีกาตราสิน
ยื่นไว้แก่เจ้ากรมแลแขวง ท่านว่าเจ้าสินเบาแก่ความเมือง ให้เอาแต่สินซึ่งจับได้ตั้งใหม่”
ขอบรรยายมาตรา ๑๔ ต่อไป คือ

เลขอาราบิก (18) ข้างบนนั่นคือเลขของผู้คัดลอกมาตรา ๑๘ นั้น สืบเนื่องมาจากกรณีตามมาตรา ๑๗ นั้นเองที่ท่านว่า “เบาแก่ความเมือง” นั้น หมายความว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมาย จะเถียงว่าไม่รู้กฎหมายเถียงไม่ได้ แต่กรณีตามมาตรานี้ ผู้เสียหายมิได้ตั้งใจจะฝ่าฝืนระเบียบแบบแผนบ้านเมือง หากไม่รู้เท่าถึงการณ์ (เบา) ผลร้ายที่ได้รับจากไม่ทำตามกฎหมาย (มาตรา ๑๗) คือ ทรัพย์สินของจะหายไปมากมายเท่าใดก็ตาม ถือเอาตามที่จับได้มาเท่าใดก็เท่านั้น แล้วเอาเป็นเกณฑ์ตั้งใหม่ คือเป็นทุนทรัพย์สินทั้งในทางสินไหมทดแทน (ให้คืนหรือใช้ราคา) และทั้งในทางดุลพินิจกำหนดโทษอาญาแก่โจรด้วย เพราะเหตุใด? ตอบว่า ถ้ายอมให้ทำคำตราสินไต่ในภายหลัง ย่อมเชื่อถือไม่ได้

๑๘

“๑๘. มาตราหนึ่ง ถ้าโจรผู้ร้ายตีฆ่าฟันแทงคนในหน้าบ้านเรือน } ผู้ใดๆ ให้เจ้า
เรือน } ออกมาจับโจรจงได้ ถ้าเห็นว่าโจรนั้นพ้นกำลัง ให้บอกแก่เจ้าเมืองนายสิบนายร้อย
บ้าน } นายรวางให้ช่วยจับ ฯลฯ.....”

บรรยายมาตรา ๑๘ ตู้นิตัวบทที่ว่า “จับโจรจงได้” นั้น ย่อมต้องมีข้อยกเว้นเป็นธรรมดา เพราะได้ใช้ความพยายามสุดความสามารถแล้ว กำลังน้อยกว่าโจร ต้องถือเป็นสุวิสัย จะเอาโทษอย่างไรได้ แต่ความผิดอาจไปอยู่ที่การละเว้นไม่กระทำ ดังที่วิวัฒนาการมาเป็นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๖ (๑) ซึ่งบัญญัติว่าการละเว้นการซึ่งกฎหมายกำชับให้กระทำถือว่าเป็นกระทำ ดังกรณี เมื่อสุดความสามารถแล้วต้องรับแจ้งต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ หากละเว้นไม่แจ้ง นั่นแหละคือกระทำผิด สมัยโบราณมีหลักการป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายดีมากเหมือนกัน เหตุเกิดหน้าบ้านเรือนใครจะว่าไม่ให้รู้ระหาได้ไม่ ทุกคนต้องทำหน้าที่พลเมืองดี พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้จะรับแจ้งความมีหลายตำแหน่ง เจ้าเมืองนั้นชัดแล้ว นายร้อยนายแขวงเป็นตำแหน่งครั้งโบราณนั้น ได้เปรียบไว้มาตราก่อนว่าเสมือนนายอำเภอ ตำลงไปนายรวางหรือนายบ้านก็คือผู้ใหญ่บ้านกำนัน ซึ่งเขามีอำนาจ

ที่กระเจะไ้เรียกลูกบ้านมาช่วยกันไ้ ในตัวบทท่านยังกล่าวต่อไปว่า “ผู้ไ้รู้ว่าโจรไปอยู่ณสถานบ้านแขวงคน ๆ หนึ่งเอาไปเวนโดยพระราชบัญญัติ ดังนั้น ท่านไ้หลงโทษทวรด้วยลวดหนั่ง... ฯลฯ...” ตอนท้ายมาตรา ๑๙ นี้ ไม่ใช่ขณะเกิดเหตุ แต่เป็นรื่องภายหลังต่อมาปรากฏว่า โจรนั้นหนีไปอยู่ในหมู่บ้านไ้ใคร ผู้นั้นมหน้าทตามกฎหมายต้องเอาตัวโจรไปส่งเจ้าพนักงาน เช่น นายนครบาล หรือผู้มหน้าทสืบสวนสอบสวน การจับโจรตอนหลังนี้ไ้ไม่ยากเหมือนขณะเกิดเหตุ เพราะโจรไ้รู้ตัว ไ้ไ้หลบหนีแล้ว กฎหมายจึงบังคับเอาโทษเขียน (ทวร) ด้วยลวดหนั่ง อีกขวัไ้ คือวิธีผสมอักษรเข้าเป็นคำในกฎหมายเก่า ยังไ้คงรูปแบบนอน เช่นทวร หรือทวน หรือคำว่า บัญชั, บัญหัย, บัญญัติ เป็นต้น ตอนไ้ไหนคิดคำเขามา ผู้บรรยายก็เขียนไปตามเขา จะถือตามปทานุกรมปัจจุบันมิไ้ไ้ โปรดเพ่งเล็งที่เนื้อความผิด

๒๐

๒๐. “มาตราหนึ่ง เพชดาเจ้าเมืองกรมพระนครบาลจะไปเอาโจรผู้ร้าย และผู้ไ้บังอาจบ้องกันขัดเอาโจรไ้ไว้ในบ้านในเรือนตน แล้วก็เลือกไ้โจรนั้นไ้ให้หนีรอดกั บ้องกันไ้ไหมสังกั..... ฯลฯ.....”

ขอบรรยาย “เพชดาเจ้าเมือง” ไ้ให้ทราบก่อนว่าอย่างไร กฎหมายนี้สมัยอยุธยา คำว่า “บังอาจ” ก็แสดงความเกาของกฎหมายอยู่แล้ว ถ้าเข้าใจคำ เพชดา ด้วยกัยดี คือเป็นความเข้มแข็ง ความอยู่คงพันไม่เข้า อันจะเนื่องจากมีเวษมนต์คาถาหรือเครื่องรางของขลังอะไรก็ตาม ส่วนเจ้าเมืองก็เป็นที่นามตำแหน่งยศและบรรดาศักัในราชการที่เป็นเจ้า คือเป็นหัวหน้า ภาษาตลาดมักใช้คำว่าเป็น “โจก” เมื่อรวมกันเข้าแล้ว เพชดาเจ้าเมืองก็ คือตัวบุคคลผู้มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าสืบสวนจับกุมโจรผู้ร้าย โดยที่ท่านต้องเลือกเอาจากคนเก่งกล้าเข้มแข็ง แทางพันไม่เข้า ยิ่งด้วยปืนก็มักจะไ้ไม่ถูก หรือสับกับแปดกระสุนตันไปเลยที่เดียว ครังโบราณมีความเชื่อนั้น คุณประโยชน์ในทางบำรุงขวัญหรือกำลังใจผู้จะไปประจันหน้ากับโจร ๆ คงจะครันคร้ามหามไ้ไ้

ในส่วนผู้ปัดบังและเลือกไ้โจรผู้ร้ายนั้นย่อมมีโทษหนักเบาตามโทษของความผิดที่โจรผู้ร้ายไ้กระทำให้ เป็นต้นว่า โทษโจรนั้นถึงตาย โทษเจ้าบ้านผู้ช่วยปัดบังต้อง ทวน

(เขียน) ด้วยลวดหนัง (ແຂ່ງທ້າດ້ວຍໜັງ) ๕๐ ที่ แล้วขนบหาอย่างประจักษ์ (ประจักษ์) ถ้า
รับสินจ้างสินบนจากโจร ทำโทษตั้งกล่าวเสร็จแล้วส่งตัวไปยังแห่งชุกา (ตุลาการใน
สมัยนั้น) ให้ลงโทษปรับไหมตามที่กฎหมายกำหนดไว้อีกโสดหนึ่งด้วย

กฎหมายโบราณฉบับนี้บังคับผู้ร้าย^๕ให้อยู่จนต้นรัตนโกสินทร์ และวิวัฒนาการมา
จนรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ จึงได้มีบัญญัติใหม่ในมาตรา ๑๕๔ แห่งกฎหมายลักษณอาญา
ซึ่งมีข้อความค่อนข้างยืดยาวหลายอนุมาตรา ขอให้ไปเปิดดู ขอบบรรยายใจความไว้ว่า
“เจตนาจะช่วยผู้อื่นให้พ้นอาญาอันควรได้รับตามกฎหมาย... ฯลฯ...” หลักการวรรคนี้ ต้อง
เข้าใจว่า ถ้าเป็นกรณีช่วยตัวมันเองบังคับข้อนั้นตัวมันเอง ศาลฎีกาพิพากษาว่าไม่ผิด
มาตรา^๖ ฎีกาที่ ๖๑๙/๒๔๘๐ อนึ่งการช่วยก็ต้องหมายความว่า ช่วยไม่ให้ถูกจับ ถ้าจับ
แล้วจึงช่วยก็ไม่เข้ามาตรานี้ ต้องไปดูมาตราอื่นตามคำพิพากษาฎีกาที่ ๗๙/๒๔๘๐

ในการช่วยตามวรรคหนึ่ง^๕ นั้นช่วยโดยกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ คือ
ทำลายหรือทำให้สูญหายซึ่งสักขีพยาน ตามนัยแห่งคำพิพากษาฎีกาที่ ๔๑๗/๒๔๘๑ และ
ที่ ๘๒๘/๒๔๘๔ มันช่วยด้วยอุบายเอาความไปบอกเล่าให้ลงเชื่อ เพื่อช่วยคนผิดตาม
ตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ ๓๗๑/๒๔๖๐ หรือมันให้สำนักข้อนั้นผู้กระทำผิดตามคำพิพาก
ษาฎีกาที่ ๖๙๖/๒๔๗๘ และ ๓๑๓/๒๔๘๐ หรือมันช่วยด้วยประการใด ๆ ให้ผู้กระทำ
ผิดหลบหลีกได้ไม่ให้ถูกจับกุมก็ดี โปรดสังเกตคำว่า “ด้วยประการใด ๆ” เป็นคำกว้าง
ใช้ปรับบทกฎหมายได้^๕ หลักเสียงยาก เช่นการช่วยส่งอาหารเสื่อผ้าให้แก่โจรในที่มันซ่อน
ตัวอยู่ กันบ้างว่าเข้าข้อนี้ได้ ตามคำพิพากษาฎีกาที่ได้อ้างแล้ว คือ ๖๙๖/๒๔๗๘ .

ส่วนหลักการสำคัญในกฎหมายเก่าว่า โทษของมันจะหนักเบาไปตามความผิด
ที่โจรผู้^๕นั้นได้กระทำไว้ กฎหมายลักษณอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๑๕๔ กับบัญญัติไว้
ด้วยหลักการเดียวกัน คือโทษในวรรคหนึ่ง จำคุกเดือนหนึ่งถึงสามปี ปรับสี่สิบบาทถึง
สองร้อยบาท

โทษในวรรคสองว่า ถ้าผู้กระทำผิดหรือผู้ต้องหาที่มันช่วย ได้ทำผิดหรือต้องหา
ความผิดออกสู่ถึงประหาร หรือมันขัดโทษ ซึ่งมีอัตราโทษจำคุกตั้งแต่สิบห้าปี^๕ขึ้นไป มัน
ผู้^๕ที่ช่วยต้องรวางโทษจำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงห้าปี ปรับห้าสิบบาทถึงห้าร้อยบาท

ในวรรคสามของมาตรา ๑๕๔ สามัภรรยาช่วยกัน^๕ในสองประการสุดท้าย คือ ให้สำนักขอร้น หรือช่วยด้วยประการใดๆ ให้หลบหลีกพ้นการจับกุม ท่านอย่าให้ลงอาญาแก่มันผู้^๕ที่ช่วยมันเลย เพราะผู้เมียเสียกันมิได้ กรณีระหว่างสามัภรรยาที่ได้รับยกเว้นโทษนี้ ขอบรรยายว่า เพราะเป็นลักษณะส่วนตัวของบุคคล หากใช้ลักษณะคดีไม่ถ้าท่านเปิดดูมาตรา ๕๔ แห่งกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ แล้วจะพบว่า สามัภรรยาประทุษร้ายต่อทรัพย์สินซึ่งกันและกัน ไม่ต้องรับโทษอีกมากมายหลายมาตรา ควรพิจารณาคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๙๐๖/๒๔๖๓ ประกอบด้วย

สำหรับประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันเป็นอย่างไรนั้น ท่านบัณฑิตทั้งหลายได้ผ่านการสอบไล่มาแล้วด้วยดี ผู้บรรยายจึงไม่ควรให้ยืดยาวเกินไป เพราะเท่าที่กล่าวมาในตำรวินนาการของกฎหมายนั้นว่าพอสมควร หรือยืดยาวมากอยู่แล้ว โดยท่านจะต้องดูหลักการของกฎหมายในกรณีนี้ช่วยขอร้นหรือเลือกใส่ผู้เป็นโจร ในกฎหมายพระยาเลอไท พ.ศ. ๑๘๘๗ พระโยยการลักษณโจรที่กำลังบรรยายอยู่นั้นเป็นอยู่ชยา, และต่อมาต้นรัตนโกสินทร์ จนในที่สุดรัตนโกสินทร์ล่วงมาถึง ๑๒๗ ปี จึงมีกฎหมายที่นับว่าทันสมัยมาก

ข้าพเจ้าผู้บรรยายต้องขออภัยที่มักเพ่งเล็งแต่ตำรวินนาการของกฎหมายอยู่เนืองๆ น่าเบื่อระอา โปรดคิดเสียว่าเป็นการบรรยายตามลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์กฎหมาย ประวัติศาสตร์กฎหมายคืออะไรนั่นเอง

๒๑

๒๑. “มาตราหนึ่ง ถ้าขุนมนายไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎรทั้งหลายมดลูกที่มแห่งมาพันตีค้ำกันปล้นเอาข้างมาสาระพะเหตุสิ่งใดๆ ก็ดี..... ฯลฯ.....” ท่านบัญญัติไว้ว่า “ผู้เสียหายจับกุมคนร้ายนั้นมากดี, เพชฌาจำเมืองไปเอามากดี, ถ้าพวกห้องญาติพี่น้องบังอาจตามมาชิงคนร้ายไปได้” ต้องตามคืนมาจึงได้ ขอบรรยายว่ากรณีนี้แม้จะได้ผู้ร้ายคืนมา ผู้ซึ่งยังมีโทษ พิจารณาได้จากเนื้อความในตัวบท มาตรา^๕ไม่มีหลักการพิเศษอะไรนอกจากโทษ คือชิงจากผู้เสียหายโทษ ให้ตีด้วยหวดหนึ่ง ๓๐ ที โหมกักคนร้าย ถ้าไม่ได้ตัวคนร้ายคืนต้องโหมเท่าคนร้าย (โหมต่างคนร้ายจึงเต็ม) ส่วนตัวผู้ร้ายนั้นเมื่อใดได้มากลึงโทษตามโทษานุโทษ คือสุดแต่ทำผิดหนักเบา

ถ้าขังผู้ร้ายจากเพชฌาจำเมือง เขียนด้วยลวดหนัง ๖๐ ที่ แลไหมโดยโทษ ถ้าไม่ได้ตัวคนร้ายให้ไหมต่างคนร้าย เห็นจะพอกกล่าวได้ว่า ตอนท้ายเป็นการกระทำผิดต่อเจ้าพนักงาน โทษย่อมหนักขึ้น นับได้ว่ามีหลักการอยู่บ้าง และขอบด้วยเหตุผล เป็นแบบอย่างได้ตลอดมา

๒๒

๒๒. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสดมฉลักทรัพย์สิ่งของข้างม้าโคกระบือ เจ้าของจับทรัพย์สิ่งของข้างม้าโคกระบือนั้นส่งมายังสุภาจำเมืองร้อยแขวง ... ฯลฯ.....”

ขอบรรยายว่า เป็นกรณีลักหรือปล้นชิง คงจับได้แต่ของกลางมาแจ้งแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ตามระเบียบแต่ไม่ได้ตัวผู้ร้าย แล้วมีพวกพ้องของผู้ร้ายมาชิงเอาของกลางไปจากพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้รับแจ้งรับรักษาไว้ ท่านให้เร่งเอาตัวผู้กระทำให้จงได้ ความตรงนั้นต้องหมายความว่าเร่งเอาทรัพย์ของกลางคืนมา ให้ทวนผู้ชิงของกลางด้วยลวดหนัง ๓๐-๖๐ ที่ เอาของนั้นตั้งไหมถึงโจร นี่หมายความว่าของมากโทษมากของน้อยโทษน้อย ให้ปรับไหมถึงโทษโจรที่ลัก, ปล้น, ถ้าไม่ได้ของกลางคืน ให้ทวนแล้วไหมจนเต็ม ผู้บรรยายพิเคราะห์ที่ดูแล้วเห็นเป็นทำนองเดียวกับปัจจุบันทั้งจำทั้งปรับ แต่สมัยโบราณอ่านไม่ใคร่พบโทษจำคุก หากจะได้พบบ้างบางแห่งก็จำจองไว้ หรือจำขังไว้ไม่บอกกำหนดเท่าใด พอจะบรรยายได้จากหนังสือเก่า ๆ ว่า นักโทษต้องร้องเรียนต่อพัสดี ๆ รายงานต่อไปตามลำดับ จนถึงกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อยไปได้แล้วแต่กรณี เป็นราย ๆ ไป เพราะสมัยโน้นมีคดีน้อย

๒๓

๒๓. “มาตราหนึ่ง นายพทำมรณะหาตโทษ ท่านให้ไปเอาคนนักโทษแลให้คนบันดาเป็นโทษหนี ท่านให้นายพทำมรณะหาตโทษเร่งหาจงได้ ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่า มาตรานี้เป็นเรื่องเจ้าพนักงานทางฝ่ายเรือนจำที่คุมขังนักโทษท่านนักโทษหนี พิจารณาเนื้อความในด้วยบทแล้ว แสดงว่าเป็นกรณีทำให้หนีโดยประมาท และท่านบัญญัติโทษไว้ว่า

ถ้าจับยังไม่ได้ให้มันรับโทษเท่ากับโทษของคนทีหนึ่งไป หากทรงพระกรุณา (กรุณา) บิให้ฆ่าดี คือกรณีโทษไม่ถึงตาย โปรดเกล้าฯ ว่าไม่ประหาร จึงให้ทวนด้วยลวดหนังกั้น ไม่หว่ายโดยโทษานุโทษ ขอบรรยายว่าโทษหนักใช้ลวดหนังกั้น โทษเบากว่าใช้ไม้หว่าย ได้บรรยายในมาตราก่อนแล้วว่า สมัยโบราณพลเมืองน้อยคดีอาญาก็น้อย ตูลพินิจในการกำหนดโทษจึงยังพอขอรับพระบรมราชวินิจฉัยได้

๒๔

๒๔. “มาตราหนึ่ง ให้เจ้าเมืองจำเมืองผู้อยู่รักษากันเมืองถิ่นฐานบ้านนอกทั้งหลาย จงอย่าได้เบียดเบียนปล้นชิงฆ่าฟันท่านทั้งหลาย.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่า มีถ้อยคำเข้าใจยาก ถ้าเคร่งครัดตามหลักไวยากรณ์มากไปนั้นก็ไม่ได้ คำแรกก็ บ้านนอกหมาย ความถึงส่วนภูมิภาคชนบท แต่ที่อาจเข้าใจผิดไปนั้น ประโยคต่อไป อย่างคิดว่าเจ้าพนักงานผู้ใหญ่จะเบียดเบียนปล้นชิงฆ่าฟันพลเมือง เรื่องไม่น่าจะเป็นเช่นถ้อยคำตามตัวอักษร โปรดเข้าใจว่าต้องดูแลอย่าให้มีคดีเหล่านั้นเกิดขึ้น ถ้าปฏิบัติงานเรียบร้อยจะได้ดีมีบำเหน็จ (บำนาญ) ท่านบัญญัติต่อไปว่าผู้ปล่อยปลละละเลยให้มีเหตุร้ายย่อมหาบำเหน็จในราชการมิได้ และถ้าผู้ร้ายชุกชุมคุมไม่ไหวให้ทำหนังสือมายื่นถึง อนุาประชาบาล ขอบรรยายคำนี้ว่า เป็นตำแหน่งผู้ใหญ่ในกรุงอันเป็นนครหลวงซึ่งมีหน้าที่ระงับทุกข์บำรุงสุขประชาราชน เมื่อทราบเหตุร้ายในหัวเมืองแล้วจะกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระมหากษัตริย์เพื่อทรงทราบ ตามที่บัญญัติไว้ดังมาตรานี้ ผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติมีโทษ ขอบรรยายว่า โทษสำหรับเจ้าเมืองจำเมืองย่อมอยู่ในพระบรมราชวินิจฉัย ในกฎหมายจึงเขียนไว้เพียงว่าโดยโทษานุโทษ

๒๕

๒๕. “มาตราหนึ่ง เกิดโจรผู้ร้ายเมืองใด ผู้รักษามืองกรมการจับได้โจรๆ ชัด พวกเขามีพวกอยู่ต่างเมือง.....ฯลฯ.....” เมื่อมีกรณีเช่นนี้ ผู้รักษามือง คือเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ ร้องหรือผู้ช่วยเจ้าเมืองจะมีตราสารขอตัวโจร แต่เจ้าของท้องถิ่นกลับช่วยโจรขัดขืนไม่ยอมส่งโจรให้ หรืออ้างว่าไม่มีตัวอยู่ในเมืองหรืออำเภอ (อำเภอ) กลับเสียโอกาสให้หลบหลีก ให้

ลงโทษ ขอบรรยายว่าเสียกสิให้หลบหลีกหรือปิดบังซ่อนเร้นช่วยผู้ร้ายนั้นมาตราบก่อนได้
บรรยายไว้ยืดยาวแล้วโดยละเอียด แต่นั่นไม่ใช่เจ้าหน้าที่งานเหมือนมาตราบที่ได้อำนาจ
โทษไว้ต่างหากหนักเบาไปตามโทษของโจร และโดยพิจารณาว่ารับสินบนจากโจรหรือไม่
ได้ตัวโจรหรือไม่ (โปรดดูตัวบท)

๒๖

๒๖. “มาตราบหนึ่งพระราชบัญญัติไว้ให้ผู้รั้งกรรมการทั้งหลายรักษาพยาบาลนา
ประชากรราษฎรลูกค้ำวณินในเมืองแขวงจังหวัด อย่าให้มีผู้กันโภกรกรัน เกิดโจรผู้ร้าย
.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่าท่านเองเดียวกับมาตรา ๒๔ แต่ขออธิบายคำว่า “ผู้รั้งกรม
การ” โปรดอย่าคิดว่า ยังไม่เป็นตัวกรรมการ อย่าคิดเพียงรักษาการแทน แต่สมัยโบราณ
เมื่อส่งออกไปรั้งต่างเมืองก็เป็นตัวกรรมการแล้ว ท่านกำชับไว้ตอนท้ายว่า ถ้าเกิดโจรผู้ร้าย
แล้วสืบจับไม่ได้ ท่านว่าละเมิดให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ ขอบรรยายว่า โทษอย่าง
บรรยายไว้หลายแห่งแล้ว เห็นว่ามาตราบนี้เป็นเพียงกรณีหย่อนความสามารถ

๒๗

๒๗. “มาตราบหนึ่ง ผู้รักษาเมืองจงรู้ว่าเป็นโจรจริงแลหมีจริง โทษนั้นควรหา
หมีควร.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่า ถ้าท่านอ่านตัวบทมาตรา ๒๗ แล้วจะได้ความรู้เพิ่ม
เติมทางด้านอักษรศาสตร์ยิ่งขึ้น แต่ทางนิติศาสตร์นั้น มาตราบนี้เป็นข้อบัญญัติแก่เจ้าหน้าที่
ผู้สอบสวน โดยเฉพาะเจ้าเมืองผู้รักษาเมืองจะต้องรอบรู้และรอบคอบ จับโจรอย่าให้ผิดตัว
และอย่าทำทารุณแก่ผู้บริสุทธิ์จนมันทนไม่ไหวต้องรับและขัดท้อผู้อื่น จะใช้โจรหรือไม่
ต้องใคร่ครวญสอบสวนให้แน่ก่อนจึงลงโทษ หากเขามิรับว่าเป็นโจรยังลงโทษแก่เขาอย่างไร
ท่านให้ลงโทษผู้กระทำเช่นเดียวกับที่ทำกับเขา ผู้บรรยายขอบรรยายตอนนั้นว่า หลักการ
วิวัฒนาการมาสู่ยุคปัจจุบันว่าโทษสถานใด แม้จำเลยรับสารภาพแล้วยังต้องสืบพยาน
ประกอบคำรับสารภาพนั้น เพื่อให้แน่ใจแก่ศาลว่าจำเลยได้ทำผิดจริง ซึ่งทุกท่านศึกษา
ผ่านมาแล้ว

มาตรา ๒๗ ยังมีต่อไปอีกว่า “อนึ่งชาวพระนครบาลรับตัวโจรมาจากสุภาภระลา-
การกรมใด ๆ ก็ดี แลกรมการร้อยแขวงส่งตัวโจรมาไว้ในกรมพระนครบาลก็ดี..... ฯลฯ.....”
ท่านบัญญัติว่า รับตัวไว้แล้วต้องสอบถามปากคำ เพราะพระนครบาลเป็นพนักงานสอบสวน
แห่งกรมพระนครบาล ซึ่งอาจเป็นกรณีทางหัวเมืองส่งโจรมา แม้ผู้ส่งบอกว่ารับเป็นสัจแล้ว
ก็ยังคงสอบถามสอบสวนตามหน้าที่ แน่ใจว่าเป็นจริงจึงดำเนินคดี ถ้ามันปฏิเสธ มิได้
รับตามที่บอกส่งตัวมา ต้องเสนอท่านเสนาบดีบังคับบัญชา (บัญชา) คือ ผู้ใหญ่สอบปากคำ
ด้วยตนเองอีกชั้นหนึ่ง จนฟังได้ว่าโจรจริงจึงรับตัวไว้ ขอบรรยายว่า ถ้าผลสุดท้ายไม่ได้
ความจริงว่าเป็นโจร จะต้องไม่ยอมรับตัว คือคืนกลับแก่ผู้ส่ง หรืออาจปล่อยไป ทั้งนี้
สุดแต่อำนาจเสนาบดี

๒๘

๒๘. “มาตราหนึ่ง มีผู้ โจทว่าโจรคบพวกเพื่อนปล้นเรือนสดมเอาสิ่งของเงินทอง
ท่านไปด้วยประการใดก็ดี..... ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่า “ผู้โจท” ในที่นี้คือกรรมผู้กล่าวหา
หรือร้องเรียนขึ้นมา และตัวบทมีต่อไปว่า “นครบาลสอดแนมจับได้ตัวโจรมา” ขอบรรยาย
คำสอดแนมว่า คือ “สืบสวน” บรรยายต่อไปว่า ยังมีพนักงานสืบสวนจับกุมโจรอีกตำแหน่ง
หนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ขุนดาบ หรือขุนการ และจะนั่งกำกับพิจารณาแลถามโจร ขอบรรยายว่า
พิจารณาในที่นี้ยังเป็นชั้นสอบสวนอยู่ หากใช้กระบวนการพิจารณาชั้นศาลไม่ ต้องจด
ถ้อยคำโจทไว้ ถ้าขัดท้อผู้ใด ขุนการต้องรับเอาตัวมาพิจารณาใส่คำกัน คือ ยันคำกัน
(ต่อปากต่อคำ) ผู้บรรยายคิดหาคำที่เข้าใจง่ายกว่าในกฎหมาย

ตัวบทเป็นปัญหาต่อไปกล่าวคือ “ถ้าผู้ร้ายชดปาก ๓ } ปาก คำมั่นพิรุธ ให้เขียน
ถ้าหาคำพิรุธหมีได้อย่าให้เขียน ถ้าผู้ร้ายชดถึง ๓ ปาก หาคำพิรุธหมีได้ก็ดี ให้เขียนให้
ถึงขนาดตามจารีตนครบาลให้ครบด้วยเครื่องเขียน สืบเอาพวกเพื่อนผู้ร้ายจงได้ ใส่คุก (คุก)
ไว้” คำบรรยายตามตัวบทที่เขียนไว้ในวรรคนี้ ขอบรรยายตามความเห็นข้าพเจ้าผู้บรรยายว่า
ผู้ร้ายปากหนึ่งหรือสองปาก ยืนยันขัดท้อต่อหน้ามันผู้ถูกขัด มันผู้ถูกขัดยังคงต้องอยู่ให้
เขียน ๆ แล้วไม่พิรุธ จงหยุดเขียน แต่ถ้ามีคำขัดถึง ๓ ปาก ถ้อยคำตรงกัน คำขัดนั้น

หนักแน่นมาก แลคำขั้หาพิรุณมิได้ จึงเขียนถึงขนาดให้ครบด้วยเครื่องเขียนแล้วใส่คุ้กไว้ ผู้บรรยายเห็นว่าพนักงานสอบสวนแน่ใจเชื่อคำขั้แล้ว

มาตราบาน ท่าน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ไม่เห็นด้วย เคยปรึกษากันแล้ว ท่านเคยแสดงปาฐกถาเรื่องกฎหมายกรุงเก่าในครั้งฉลองสมัครบรอบสองร้อยปี ท่านว่า ๓ ปาก คือ ๓ ครั้ง คือ เขียน ๓ คราวแล้วก็ยังไม่รับ แต่ผู้บรรยายตรวจค้นใคร่ครวญดูมาตราอื่น ๆ ได้พบที่มาตรา ๓๑ มีที่ใช้คำว่า ๓ ครั้ง ไม่ได้ใช้คำว่าปาก ตอนเขียนก็ใช้ว่า ๓ คน ผู้บรรยายจึงตกลงใจบรรยายแบบกฎหมายลักษณะพยานคือ ๑ ปาก ก็ ๑ คน ๓ ปาก ก็ ๓ คน

๒๙

๒๙. “มาตราหนึ่ง ถ้าโจรคบพวกปล้นพวกตีชิงพวกสกดพวกสตั้มย่องเบา จับได้ โจรหมีได้ทรัพย์ ถ้ารับขั้พวกหลายคน ...ฯลฯ...” ความละเอียดในตัวบทต่อไป ขอบรรยายเป็นภาษาปัจจุบันว่า จับเอาผู้ถูกขั้ตามาถาม เพื่อนมันไม่รับ ให้เอาตัวโจรมาเขียน ๓ หน เขียนแล้วโจรยังยืนคำขั้อยู่จึงเอาผู้ถูกขั้มาเขียน ๓ หนบ้าง พวกเพื่อนที่ถูกขั้มีพิรุณฟังได้ ท่านว่าเปนลโทษให้ลงโทษตั้งโจร ตรง^๕นขอบรรยายอ้างไปที่นิติกรโจร “เปนโจร แต่เหตุโทษพิรุณติดพันตุจมนหินินิลเมฆอันคล้าคำติจอยู่” ขอบรรยายต่อไปว่า ถ้าพวกที่ถูกขั้ไม่มีพิรุณ ให้ลงโทษ หากผู้ขั้ (โจร) ถอนคำขั้ (คืนคำ) ต้องพิจารณาว่า คืนคำโดยสมัครใจหรือมีเบื้องหลังอย่างไร (เป็นไวยาหารของผู้บรรยายเอง) ถ้าคืนคำเอง เอาตัวผู้ขั้ (ผู้คืนคำ) เขียน ๓ หน ขนาดหนักโดยจารีตนครบาล ตอนสุดท้ายท่านมอบให้ใช้ดุลพินิจจงตระหนัก ควรจำให้จำควรปล่อยให้ปล่อยไป ขอบรรยายเพิ่มเติมต่อไปตามความเห็นของผู้บรรยายเองว่า ตัวโจรมันรับสารภาพแล้ว ฉะนั้นสุดท้ายแห่งตัวบทว่า “ถ้าหาพิรุณหมีได้ ควรที่จำก็ให้จำ ควรที่จถอดก็ให้ถอดเสีย” ดังนั้นจะให้เข้าใจอย่างไร ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอให้หวนกลับไปพิจารณาคำบรรยายลักษณะของเครื่องจองจำ ขื่อคา แล้วกลับมาวินิจฉัยมาตรานี้ว่ายังเป็นระหว่างสอบสวน ยังไม่ถึงศาลพิพากษา คำว่า จำ ไม่ใช่จำคุก จึงบรรยายว่า เมื่อได้กระทำแก่มันแสนสาหัสแล้ว “ถ้ามันหมีรับญันคำอยู่” เป็นที่เข้าใจได้ว่าหมายถึงพวกที่ถูกขั้ทอด จะควรจำจองไว้ก่อนหรือปล่อยไปเลย หรือผ่อนปรนเครื่อง

จองจำพันธนาการใด ๆ ก็จงพิจารณาใคร่ครวญ (พันธนาการ คือ การผูก การมัด การจำบัง เครื่องจำ เครื่องผูก เครื่องมัด การจองจำ) โปรดทราบว่าเครื่องใช้ในการจองจำมีหลายชนิด จะใช้หนักหรือเบาให้เลือกใช้ได้ตามควรแก่กรณี

๓๐

๓๐. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสดมภ์ได้รับเป็นสัจพิจารณาได้พิรุทเป็นนิลโทษ ท่านให้สืบเอาพวกเพื่อนจงได้” มาตรา^{๕๔ ๕}นมนเอนความเพียงท่าน^{๕๔ ๕}ขัดพอแล้ว

๓๑

๓๑. “มาตราหนึ่ง โจรชัฏญ์นาคำว่า เป็นพวกเพื่อนได้ไปปล้นสดมภ์ด้วยกัน แลโจรนั้นมันญ์อยู่ถึง ๓ ครั้ง ... ฯลฯ...” ความในทวิบทต่อไปก็เหมือนมาตรา ๒๙ คือเอาพวกโจรมาเขียน ๓ หนแล้วพรรคพวกที่ถูกชัฏกยังมิได้รับ ท่านให้ลดหย่อนความรุนแรงลงโดยลำดับ โดยใช้คำว่า “ควรที่เขียนให้จำควรที่จำให้ถอดเสีย แลส่วนตัวมันผู้ชัฏนั้นให้สืบเอาพวกเพื่อนจงได้” เป็นอันว่าคำว่า “ถอด” คือถอดเครื่องจองจำตามคำบรรยายในมาตรา ๒๙ อนึ่งประโยคที่ว่า ตัวมันผู้ชัฏนั้นให้สืบเอาพวกเพื่อน หมายความว่า พนักงานสอบสวนจะต้องสอบมันต่อไปให้บอกระบุพรรคพวกที่ถูกต้องเป็นสัจจริง เพราะชุดแรกตัวมันชัฏนั้นยังฟังไม่ได้ตามขัด

๓๒

๓๒. “มาตราหนึ่ง เขาหมีได้เป็นโจรแลเอาตัวมาตีให้รับเป็นโจร ๓ หน เขามิรับเป็นโจรแลทำอุบายขาดเหลือประการใด แลให้รับเป็นโจร ชัฏพวกเพื่อน ... ฯลฯ...” ทวิบทตอนนั้นเห็นได้ว่า เป็นเรื่องเจ้าพนักงานทำผิดหน้าที่มิได้สอบสวนโดยสุจริต จับเอาคนบริสุทธิ์มาเขียนตีให้รับและชัฏทอดผู้อื่นด้วย เห็นได้จากประโยคความสำคัญที่ว่า “แลทำอุบายขาดเหลือประการใด” เมื่อได้ตัวคนถูกชัฏมากไม่มีใครยอมรับอีก เพราะเป็นการสร้างสถานการณ์ขึ้นทงสน ความในทวิบทนี้เข้าใจยากอยู่ตรงที่ว่า “เขาหมีรับว่าหมีได้

เป็นโจร” ขอบรรยายว่า จะต้องอ่านตามกาลสมัย ๆ ปัจจุบันต้องอ่านว่า “เขามิรับ, เขาว่ามิได้เป็นโจร” ที่จริงก็ตรงไปตรงมาไม่สับสน เพราะคนบริสุทธิ์จะมีพรรคพวกไปทำโจรกรรมที่ไหนกัน ไปขัดเอาคนบริสุทธิ์เขาก็กะเขาจึงมิรับ น่าสงสัยว่า ตอนขัดทอตนัน เจ้าพนักงานที่ทุจริตคงต้องการเอาตัวใคร ต้องการให้ขัดใคร จะใช้ผู้ร้ายหรือสงสัยไปเองอย่างไรก็ไม่แน่ ความตอนสุดท้ายมาตรานจึงบัญญัติว่า “แลบังคับบัญชาให้ไต่สวน สืบตวจงต้องแก้ก่อน ถ้ามิได้เป็นสัจว่าเขาเป็นโจร ท่านว่าให้เอาชาวพระนครบาลเป็นโทษ” หมายความว่า ผู้บังคับบัญชาชนเหนือขึ้นไปจะไต่สวนเรื่องนั้น ถ้าฟังเป็นสัจจริงมิได้ว่าเขาเป็นโจร เจ้าพนักงานสอบสวนมีโทษตามโทษานุโทษ

๓๓

๓๓ “มาตราหนึ่ง ได้พวกโจรมาแล้ว แลได้ทรัพย์สินของเจ้าทรัพย์มาด้วย พวกโจรพิรุท... ฯลฯ...” โปรดสังเกตรูปภาพภายใต้คำว่า พวก ถ้าใช้ในมาตราใดอันกล่าวถึงตัวโจรด้วยแล้ว คำว่า พวก ย่อมต้องหมายความว่าพรรคพวก มาตรานี้หมายความว่าพรรคพวก เพราะต่อเนื่องมาจากมาตราก่อน ๆ ที่พยายามกำหนดอย่าให้มีคนร้ายในแผ่นดิน ท่าน ได้ตัวโจรแล้วก็กำชับให้ได้พรรคพวกมันให้หมด สังเกตได้จากมาตรา ๒๘ จนถึง ๓๑ เป็นต้น และในมาตรานี้ได้บอกกลางจากพวกของตัวโจร ด้วยบทท่านกล่าวอุปมาไว้ น่าฟังว่า “ลักษณะโจรตุจแมวมมีพรรณอันขาวประดุจตึงบกนกยาง ถ้าพิรุทในถ้อยคำคล้าค้าน้อยหนึ่งชื่อว่า นิลโทษ... ฯลฯ...” ท่านกำหนดโทษไว้ว่า จะลงโทษโจรฉันทิด ให้ลงโทษแก่ผู้เป็นพวกโจรตุจฉันทิดบ้าง ถ้าแลพวกโจรไม่พิรุทและไม่ได้บอกกลางอย่าเพิ่งลงโทษ ให้สืบสวนตวจงต้องแก้ ขอบรรยายเพิ่มเติมเลยจากตัวบทไปว่า ถ้าจะลงโทษพวกโจรเท่าตัวโจร ก็ควรหวนกลับไปพิจารณาจำพวกแห่งโจร ในบทบัญญัติเบื้องต้นในการใช้กฎหมายว่ามันพวกของโจรฉันทิด จะปรับเข้ากับองค์โจรได้หรือไม่ จะต้องอาศัยข้อเท็จจริงเป็นราย ๆ ไป เพราะท่านเปรียบโจรเป็นแมวสี (พรรณ) ขาว พิริุทน้อยหนึ่งก็ชื่อว่า นิลโทษ เพียงท่านจะปรับเป็นตัวการ ผู้บรรยายก็ยังขังใจอยู่ เพราะกรณีสมโจร (สนับสนุน, สมรู้) และสมด้วยผู้สมโจรก็ยังมิ ขอบัญญัติเบื้องต้นว่าด้วยการใช้กฎหมายนั้นเป็นหลักการ

ทั่วไปที่สำคัญอยู่ จะวิวัฒนาการเป็นแบบอย่างต่อมาได้ย่อมต้องไม่ทิ้งหลักการสำคัญนั้น
จริงอยู่บางกรณีพวกของโจรก็พริ้งถึงขนาดเป็นองคโจร (ตัวการ) โปรตของคโจร ๓ จำพวก

๓๔

๓๔. “มาตราหนึ่ง ได้ตัวโจรมารับเป็นสัจ และเจ้าทรัพย์ว่าโจรเอาทรัพย์มามาก
แลโจรว่าได้ทรัพย์มาน้อย ให้เอาตัวโจรมาเขียน ๓ หน ... ฯลฯ...” ความข้อนี้จำเป็นต้อง
พิจารณามาตรา ๑๗ ประกอบด้วย จะเข้าใจแจ่มแจ้งตั้งแต่เริ่มแรกทีไปแจ้งความตราสิน
รายการทรัพย์ไว้ แต่ในมาตรานี้ไม่รู้จะยุ่งยาก เพราะเขียน ๓ หน หรือระหว่างบังคับ
สอบถามอยู่นั้นมันก็ยอมรับว่าฝากทรัพย์ไว้กับใคร เอาตัวมาถามเขารับเป็นอันได้ทรัพย์คืน
ไป ถ้าผู้รับฝากไม่รับ ต้องเขียนโจรอีก ๓ หน โจรยังยื่นคำทํานับบังคับให้ผู้รับฝากใช้ทรัพย์
คงจะใช้ราคาในทางแพ่งเพราะเขาไม่รับ คำว่าให้เขาใช้ทรัพย์จึงถ้วน หาใช้โทษอาญา
ไม่ ส่วนในรายที่ได้รับฝากไว้จริงเอามาคืนให้ ท่านบัญญัติไว้ตอนท้ายมาตรานี้ จะมีโทษ
หรือไม่ฉันใดโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าโจรคืนค่าเสียเขาย่อมไม่มีโทษ ผู้บรรยายเห็นว่า
ผู้รับฝากจะมีโทษหรือไม่ย่อมยังกล่าวเด็ดขาดลงไปไม่ได้ขึ้นชอบแล้ว ฝากไว้โดยรู้หรือไม่ว่า
เป็นของร้าย ผู้รับฝากอาจรับไว้โดยสุจริตและไม่มีโทษ ที่ว่า “ฉันใดโดยพระราชกฤษฎีกา
นั้น” คือจะต้องปรับข้อเท็จจริงแห่งคดีเรื่องนั้นๆ เข้าหาตัวบทกฎหมาย

๓๕

๓๕. “มาตราหนึ่ง เป็นโจรปล้นสดมภ์ได้เป็นสัจได้จับเขียนรับเป็นสัจ ชักพวก
เพื่อน ๆ รับเป็นสัจว่าเป็นโจรปล้นสดมภ์ ได้ทรัพย์สิ่งของของท่านมาเป็นสัจ... ฯลฯ...” ในตอน
ต้นนี้พึงเข้าใจเนื้อความว่า ชักกันตัวโจร ๆ ไม่รับ แต่เขียนแล้วรับและชักทอดพรรค
พวก ๆ รับและได้ของกลางมาด้วย ดังนั้น ท่านถือว่าหลักฐานมั่นคง ครั้นแล้วมันกลับถ้อย
คืนคำว่าไม่ได้ปล้น ท่านว่าอย่าฟังเอาถ้อยคำมัน

ส่วนตัวบทต่อไปเป็นกรณีไม่ได้ของกลาง พนักงานสอบสวนบอกให้รับก็ ไม่รับ
เขียนหลายหนโจรทนมไม่ไหวจึงรับและชักทอดไปตามคำแนะนำของพนักงาน พรรคพวกที่ถูก

จับมาก็ไม่รับ เอาตัวโจรมาเขียนอีกมันกลับว่า มันรับไปเพราะชาวพระนครบาลสอนให้
รับ ทนทานการเขียนตัวได้ก็ต้องรับไป และขัดทอดไปตามสอน ในตัวบทบัญญัติไว้ตอน
สุดท้ายว่า ถ้าได้ความจริงดังกล่าว เอาโทษชาวพระนครบาลเสมอโจรปล้น “ถ้าเป็นสัจให้
เอาชาวพระนครบาลเป็นโทษเสมอโจรปล้น” ในการที่จะเอาโทษเจ้าพนักงาน^๕ ขอบบรรยาย
ว่า ไม่ใช่ฟังจากคำโจร หากต้องอาศัยเหตุผลต่างๆ ประกอบหลักฐานพยานฟังได้ชัด
เช่นนั้น

รู้สึกวาทมตราบาต่างๆ ในชั้นสอบสวน^๕ บางบทก็คล้ายคลึงกันมากจนเหมือน
กันบ้างในบางตอน แม้จะระวังไม่บรรยายซ้ำแต่ก็แยกไม่ใคร่ได้ หวังว่าจะเป็นประโยชน์
แน่นอนก็ทางด้านตีความที่เข้าใจยาก และภาษาที่ใช้ แม้เรื่องอย่างเดียวกันแต่ใช้ถ้อยคำ
ต่างกันตลอดจนอักขรวิธี คำเดียวกันอยู่ในมาตราเดียวกันมีที่เขียนไม่เหมือนกัน ดังนั้นเป็น
ต้น ย่อมช่วยให้เราอ่านกฎหมายได้ง่ายขึ้นบ้าง

๓๖

๓๖. “มาตราหนึ่ง ถ้ามีผู้จำโนฏโจทว่า ผู้ร้ายปล้นสดมภ์ทรัพย์สิ่งของ... ฯลฯ...”
ท่านได้พบคำแปลกๆ ในมาตราก่อนๆ มีผู้โจทว่า และมาตรานี้ มีผู้จำโนฏโจทว่า ผู้บรรยาย
ไม่คิดว่าต่างอะไรกันเลย นอกจากคำสัมผัสเป็นทำนองไพเราะกว่ากัน และเนื่อความใน
ตัวบทต่อไปก็มีได้มีอะไรแปลก รู้สึกว่าเป็นทำนองเดียวกับที่ได้บรรยายไว้ท้ายมาตรา ๓๕
จะมีต่างกันสักประโยคเดียวเรื่องให้โจร “ล้างตัวก่อน ถ้าไม่พิรุทให้คลายมันออก ให้มี
นายประกันตัวไว้” ซึ่งขอบบรรยายว่า โจรแสดงความบริสุทธิ์ โดยไม่มีพิรุท ให้หลุดจาก
เครื่องจองจำ มีประกันตัวไป ถ้าไม่มีเวลาจะอ่านตัวบทก็ขอได้โปรดทราบว่าเป็นเรื่องที่ได้
ตัวมา มันรับสารภาพแล้วก็กลับคำ ให้เขียนมันครบเครื่อง ๓ ครั้ง มันก็ไม่รับ จึงให้มัน
“พิรุทล้างตัว” (บริสุทธิ์) เรื่องจึงเข้าแบบมาตราก่อนๆ นั่นเอง

๓๗

๓๗. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นเรือนแลฆ่าเจ้าเรือนตายเอาสิ่งของไป ถ้าโจรนั้น
หนีรอด” มาตรานี้ไม่ได้ตัวโจร จับเอาลูกเมียพ่อแม่พี่น้องที่ใกล้เคียงมาจำจองไว้กว่าจะได้

ตัวโจร และสุดท้ายแห่งตัวบทมีความสำคัญว่า “ถ้าพี่น้องโจรอยู่ไกลบ้านเมืองกันกับโจร ท่านให้กรุณาเพราะว่าเขามารูตง” ความเห็นผู้บรรยายมีว่า สำคัญที่ขอเท็จจริงถ้าฟังได้ชัดว่า ไม่รู้เห็นเป็นใจกับโจรแล้วจะจงใจเขาได้อย่างไร สมควรจะตีความดังนี้ ถ้าจะคิดว่าโจร รู้ข่าวเพื่อตรอนของพ่อแม่ลูกเมีย ก็น่าจะคิดว่า สมัยโบราณโน้นพ่อแม่ลูกเมียที่ถูกจำจองอยู่ จะบอกข่าวไปยังโจรได้อย่างไร เพราะมิได้รู้เห็นเป็นใจ และมันหนีไปถึงไหน คมนาคมน แสนจะยากลำบาก จึงไม่สมควรจะกระทำแก่ผู้บริสุทธิ์

๓๘

๓๘ มาตราต่อเนื่องกับมาตรา ๓๗ ท่านบัญญัติว่า ครอบครัวโจรผู้อยู่เรือนเดี่ยว ด้วยกับโจร ๆ หนีไปแห่งใดให้เอาตัวมาถาม ให้ช่วยเสาะแสวงหาโจรนั้นจงได้ ถ้าแลเห็นว่า ไม่รู้ ให้มีผู้ดูแลเอาบนไว้ ขอบรรยายว่า พวกญาติที่อยู่เรือนเดียวกันจะต้องช่วยสืบหาที่อยู่ของโจร ถ้าบอกว่าไม่รู้ จะเรียกประกันทานบนไว้ ตัวบทกล่าวต่อไปว่า ถ้ามีผู้กล่าวหา ว่ารู้เห็นด้วยโจร รู้ที่อยู่โจร สอบสวนได้ความจริง เป็นอำพรางโจร “ลงโทษ แลบาทใหม่ ตุจโจรนั้นแล” แต่ถ้ามันพวกญาติยังยืนคำปฏิเสธอยู่ ก็เอาแต่พี่น้องลูกเมียที่สนิทมาจองจำไว้ (เร่งเอาตัวโจร) หากไม่ได้ตัวโจร ก็ให้พวกญาติสนิท “ใช้แต่ทุนสิน” ขอบรรยายว่า ให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน ที่โจรเอาไป ไม่ลงโทษอาญา

๓๙

๓๙ “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสดม ล้วงลักทรัพย์สิ่งใด ๆ ผิดลูกถูกเมียกันก็ตี ตีค่า ผ่าวายกันก็ตี ท่านว่าให้มีให้เจ้า สิ้น, ความ, ไปเอาผู้ร้ายนั้นมาเอง ท่านให้กระลาการไป เอามา... ฯลฯ...” ขอบรรยายถ้อยคำแปลก ๆ ในมาตรานี้เสียก่อนว่าคืออย่างไร เช่น “ผิดลูก ถูกเมีย” คือ “ผิดลูกผิดเมีย” (กระทำละเมิดลูกท่านเมียท่าน) “ตีค่าผ่าวาย” เป็นคำสัมผัส ซึ่งสำคัญอยู่ที่คำ “ตีค่า” เพราะเมื่อทะเลาะวิวาทตีต่อกันก็ย่อมจะเอะอะโวยวาย “เจ้า สิ้น, ความ” คือ เจ้าทรัพย์สิน (เจ้าสิน) ส่วนเจ้าความ คือ คู่ความหรือคู่คดี ขณะเขียนคำบรรยาย ตอนนั้นผู้บรรยายนึกหาคำปัจจุบันทำนองเดียวกันได้เช่นว่า “ไม่รู้ ไม่ช” หรือ “ไม่รู้ที่ไหน” อนึ่งคำว่า “ชหน้าชตา” ก็คือ ชหน้าท่านนั่นเอง

ขอบรรยายต่อไปว่ากฎหมายไม่ให้โจทก์หรือผู้กล่าวหาไปเอาตัวผู้ร้ายหรือผู้ต้องหา นั้น นับว่าเป็นหลักการที่ตลอดมาตั้งแต่โบราณกาลจนปัจจุบัน สุภาษิตกฎหมายก็มีว่า คู่ความจะชำระคดีของตนเองมิได้ แม้ตุลาการหรือศาลจะพิจารณาคดีใดๆ ก็จะต้องพิจารณา ต่อหน้าจำเลย เพราะจะลงโทษบุคคลใด ต้องให้เจ้าตัวเบาเห็นด้วย ไม่ใช่ทำเอาเอง ตามชอบใจฝ่ายเดียว ด้วยเหตุดังกล่าว ในตัวบทจึงเอาโทษแก่เจ้าสิน เจ้าความ ผู้ละเมิด ผู้กระทำฝ่าฝืนกฎหมายมาตรา ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ จะสังเกตได้จากประโยคสุดท้ายในตัวบทว่า “แลส่วนความซึ่งมันเป็นผู้ร้ายนั้นก็ให้เร่งว่า” คือ ให้รีบสอบสวนต่อไป (เร่งว่า)

๔๐

๔๐. “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลัก...ฯลฯ...แลปล้นสดมย่องเบาเอาทรัพย์ท่าน ๆ จับตัวได้ แลมันให้การเกยวตพันญาติพี่น้องพ่อแม่ฝ่ายโจทก์ก็ ท่านว่าพึ่งเอาค้ำมันหมีได้ เพราะ มันบาทห่านน้ำใจครึ่งโกรธ.....ฯลฯ.....” ไม่มีหลักการสำคัญอะไร เมื่อมันขัดทอศัญติของ เจ้าทรัพย์ จะจริงหรือไม่ยอมแล้วแต่หลักฐานพยานไม่ถือเอาแต่คำผู้ต้องหา

๔๑

๔๑. การกระทำโจรกรรมของอาชญากร กล่าวซ้ำ ๆ กันมากมายหลายมาตรา ล้วนประทุษร้ายต่อทรัพย์ มี ลัก, ขิง, ปล้น, เป็นต้น มาตราหนึ่งมีเข้าใจโดยตรงที่ว่า “เป็นสัจจำ ๕ ประการไว้ในคุกให้ขานยาม ถ้าโจรขัดพวกปล้นสดมมันยังหมีรับ.....ให้ จำไว้สามประการหน้าคุก...ฯลฯ...” มีข้อน่าสงสัยเรื่องเครื่องจองจำ ซึ่งคงจะมีมากมาย หลายชนิด สุดแต่กรณีมีโทษหนักหรือเบา กรณีใดสมควรใช้ชนิดใด แต่ที่ว่าให้ขานยาม นั้น จะมุ่งที่คำว่า ขาน เป็นร้องบอกเวลาเห็นจะไม่เพียงพอ, ควรจะมีเกราะมีกลองให้ตี บอกเวลาไม่ขานด้วย ส่วนพวกที่ถูกขัดทอศัญติยังไม่รับ จำไว้ที่หน้าคุกเท่านั้น ตัวบทกล่าวต่อไปว่า “หมายโฉนดไปหมีได้ตัว ได้แต่นายหมวดนายกอง ได้แต่สมุบาญชีผู้จะส่งผู้ร้าย แลยังหมีได้ส่งผู้ร้ายนั้น ให้จำมันไว้ในคุกก่อน” ตอนนี้เป็นกรณีออกหมายเรียกเอาตัวผู้

ถูกขัดทอด แต่เจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่ จะต้องส่งตัว ไม่ส่งตัวให้ตามหมาย จึงได้เอาตัวพวก
เจ้าหน้าที่มาจำหรือกักหรือคุมไว้หน้าคุกก่อน ด้วยทชบลงตงนี้ ย่อมหมายความว่า ถ้า
ได้ตัวผู้ถูกขังนั้นมา พวกเจ้าหน้าที่คงจะไม่มีโทษหนักหนาย่างไร นอกจากจะพิจารณา
ทางวินัย

๔๒

๔๒. “มาตราหนึ่ง นายเพชดา นายพำมะรงผู้จำโจรท่านให้หมั่นดูแลเกาะ
ข้อหาหัวเหล็กโช่ตรวนวันลสามคาบ พิศระคุณคนส่งขาน้ำ ให้คุมตัวไว้สำคันที่ใกล้โจร
จะถอดหนี... ฯลฯ...” ขอบรรยายเจ้าหน้าที่เรือนจำหรือคุกตะราง และหน้าที่ของ
คนเหล่านั้นว่า สำหรับนายเพชดานั้นเคยบรรยายแล้วเป็นผู้คุมคงต่ออาวธเป็นผู้สืบสวนจับ
กุมโจรมา บางกรณีจะมีหน้าที่ทางที่จองจำและคุมขังด้วย ส่วนพระธำมรงนั้น ปัจจุบัน
เรียกว่า พิศิ์ ทั้งสองตำแหน่งยังมีผู้คุมผู้ช่วยอีกตามสมควรแก่สถานที่ ถ้าไม่ระวังแลโจร
หนีไปได้ ตนจะต้องถูกเกาะ (ควบคุม) จำไว้ จนมีผู้ประกันตัวให้ไปตามโจร ให้โอกาส
๔ ครั้งๆ แรก ๓ วัน ครั้งที่สอง ๕ วันให้ไปอีก ครั้งที่สามเจ็ดวันให้ไปอีกหนหนึ่ง ครัง
สุดท้าย ๑๕ วันให้ไปตามอีกหนเดียว ถ้าไม่ได้ตัวโจรต้องกราบทูลกษัตริย์ แล้วกำหนด
โทษเท่าโจรที่หนี พระมหากษัตริย์ทรงพระเมตตาให้โทษเบากว่าโจรได้ คือโทษของโจรถึง
ตาย ทวนเจ้าหน้าที่ด้วยลวดหนั่ง แลถ้าโทษโจรเบากว่านั้น ก็ลงเบากว่าโจรไปตามลำดับ
จนกระทั่งถึงโทษปรับ

ขอบรรยายคำโบราณในมาตรานี้ไว้ด้วยคือ หัวเหล็กโช่ตรวนนั้นลักษณะเป็น
รอยต่อ เมื่อหัวเหล็กสองข้างโค้งมาถึงกัน ปกติมีรูทั้งสองหัวจะใส่สลักให้สองหัวติดกันแล้ว
ตั้งบนท่งเอาค้อนทุบเหล็กสลักเป็นอันถอดไม่ได้ “วันลสามคาบ” คือวันละสามครั้ง คำอื่น
นอกจากนี้บรรยายมาแล้ว ส่วนที่ยังขังใจอยู่คือ โจรที่หนีไปในมาตราอ่านดูด้วยท
อาจเห็นเป็นนักโทษเด็ดขาด แต่ผู้บรรยายยังปักใจอยู่ว่า หมวคนี้เป็นเรื่องสืบสวนสอบสวน
และจะจับหมวกที่มาตรา ๔๕ จึงใคร่จะมีความเห็นว่า โจรที่หนีน่าจะระหว่างสอบสวน
ซึ่งก็ยอมรับว่าเป็นความเห็นที่ไม่ผิดด้วย หากถือเอาหลักของการชำระรวบรวมในรัชกาล

ที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ และต่อมาอีก ๑๒๗ ปีก็มีกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา ๑๖๙ บัญญัติเรื่องอย่างเดียวกันนี้ ทั้งมีหลักการทางต้นลงโทษเจ้าพนักงานตามความหนักเบาของ โจรที่หนีอย่างเดียวกัน จะต่างกันก็แต่โทษจำคุกมีกำหนดทัณฑ์สมักว่าครั้งอยุธยาที่รัตน-โกสินทร์รวบรวมคดียกเอา มา และ ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๑๖๙ วรรคสองผู้หนีเป็นนักโทษ ถึงประหาร ผู้ควบคุมจะต้องโทษเพียงจำคุก และวรรคสามก็ให้ตามจับนักโทษเหมือนกัน แต่ไม่ได้ให้ประกันไปตาม หากญาติของตนจะช่วยไปตามก็ได้ หรือเจ้าพนักงานอื่นไป จับมาได้ภายในสี่เดือน โทษของเจ้าพนักงานผู้ประมาทเลินเล่อเป็นอันยุติเพียงเท่านั้น

๔๓

๔๓. “มาตราหนึ่ง นายพะทำมรงจำโจรไว้ในตรุในตารางแลโจรตัดข้อคา โข้ ทรวนหนีรอดประการใด ๆ ก็ดี ท่านว่าให้เอาพ่อแม่ลูกเมียโจรมาสืบเสาะหาตัวโจรให้จง ได้... ฯลฯ...” มาตรานี้คล้ายกับมาตรา ๓๗ ต่างกันแต่ว่า รายนี้หนีไปจากคุกตาราง และบทนี้กล่าวต่อไปว่า ถ้าอำพรางโจร ลงโทษในระวางอำพราง โทษอำพรางโจรมี บรรยายมาแล้ว ถ้ามันไม่รู้เห็นกับผู้ผิด (โจร) จึ่งก็เพียงให้ทำทานบนไว้ ไม่ลงโทษ

๔๔

๔๔. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นฟันแทงเจ้าเรือนตายโทษหนักให้จำด้วยข้อคาไม่จริง โข้ ทรวน... ฯลฯ...” มาตรานี้เป็นข้อกำหนดหน้าที่เจ้าพนักงาน ถ้าโทษหนักแต่ใช้ เครื่องจองจำทำตัวไม่ได้ ท่านว่ากินสินจ้าง (สินบน) เพราะเครื่องไม่ได้ใช้สำหรับโทษ เบา ขอบรรยายว่าไม่จริงคือไม่ต่าง ๆ ธรรมดา เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง เครื่อง จองจำไม่ได้ก็ใช้ ไม้กลมทั้งลำไม่ใช้ผ่าซีก เพราะผ่าแล้วมีคมบาดร่างกายผู้ต้องคุมขังได้ ประโยคที่ว่า “ท่านว่ากินสินจ้าง” นั่นคือข้อสันนิษฐานของกฎหมายที่เดียว อย่างไรก็ดี โปรดเข้าใจว่าเครื่องจองจำข้อคานมีทั้งเล็กและใหญ่ เบาและหนัก พึงใช้แก่บุคคลใดตาม รูปคดี

๔๕. ความผิดเพียงแต่โจรจะถูกปรับเป็นสินไหมพินัย มาตรา^๕ให้ยอมความกันได้ โดยในกฎหมายเขียนไว้ใช้คำว่า “เขาหมิ่นว่าแก่กัน ให้เอาหนังสือเขาทั้งสองข้างจงบั่น”

แต่ถ้าเป็นคดีถึงทวน (เขียน) หรือคดีต้นสนมอกัด “ท่านหมิ่นให้ลดความ^๕ให้ว่าความจงบั่น” คือยอมความกันไม่ได้ ต้องพิจารณาพิพากษาไป

คดียอมความกันได้นี้ ในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๖ ข้อ (๗) เรียกว่า “ความผิดต่อส่วนตัว” มีตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาหลายเรื่อง เช่น ฎีกาที่ ๕๒๔/๒๔๔๔ บทบัญญัติ เล่ม ๑๔ หน้า ๕๕ ที่ ๔๔๙/๒๔๔๔ และที่ ๓๔๓/๒๔๙๑ “กล่าวมาด้วยลักษณะพระนครบาลพิจารณา^๕เสนอความอยู่^๕ท่าน”

“ท่านจะกล่าวลักษณะโจร เป็นอุกฤษฏ์โทษ สืบสาบคดีลำดับต่อไป”

ขอบรรยายว่า กำลังจะเริ่มมาตรา ๔๖ แต่ขอแปลคำอุกฤษฏ์โทษ คือ โทษสูงสุด คำสาบคดี คือ สาบคดี มีความหมายว่า ถึงความ คำสาบที่จริงก็ไม่ต้องแปล เพราะสาบคดีมีประมาณ ๒๓ แยกมาจากคำภีร์พระธรรมศาสตร์

หมวดอุกฤษฏ์โทษ^๕นี้มีไม่มาก คือ มาตรา ๔๖ ถึงมาตรา ๕๒ เท่านั้น จะได้เริ่มต่อไป

๔๖. “อนึ่งให้ผู้เป็นอธิบดีศรีนครบาลจงพึงรู้^๕ซึ่งลักษณะแห่งโจร ว่าเป็นองค์โจร หยา หยาสมโจร หยา สมด้วยผู้สมโจร” ขอหยุดด้วยบทข้างต้น^๕และบรรยายก่อนว่า ลักษณะแห่งโจรทั้ง ๓ อย่าง^๕นี้คือ จำพวกแห่งโจร อันเป็นข้อความเบื้องต้นว่าด้วยการใช้กฎหมาย ดังได้บรรยายไว้ตอนแรกแล้วนั่นเอง ด้วยมาตรา^๕นี้ต่อไปว่า “แล้วให้ดูโทษโจรจะต้องด้วยอุกฤษฏ์โทษ หยา จะต้องด้วยหมิ่นโทษ หยาจะต้องด้วยครุโทษ หยาจะต้องด้วยมณิโทษ หยาจะต้องด้วยลหุโทษ” ขอหยุดด้วยบทตอน^๕นี้และบรรยายว่า โทษสูงสุด หรือโทษมาก (โทษใหญ่) หรือโทษหนัก (ครุ) หรือโทษสถานกลาง หรือโทษสถานเบาในบางแห่ง

เอามหันต (มาก) กับครุ (หนัก) ไว้ด้วยกัน ก็จะเหลือเพียง ๔ ชั้น อนึ่งคำว่าจะในกฎหมายเก่าเขียนอักษร จ (ลอย) ไม่มีสระ ะ แต่บางมาตราก็ใช้ใหม่เก่าปะปนกันไป ไม่ใช่ข้าพเจ้าเขียนผิด

ตัวบทกล่าวต่อไปว่า โทษโจรอันควรจะลงทัณฑ์อะนุทัณฑ์ (โทษมากโทษน้อย) นั้น โจรเหล่าใดจะภอ (พอ) ชำดีเสีย โจรเหล่าใดภอจะตัดตีนสี่มือ โจรเหล่าใดภอจะทวนด้วยลวดหนังแลไม้หวาย โจรเหล่าใดภอจะบาทใหม่จำข้อคาโชตรวน โจรเหล่าใดภอจะเอาทาบบนภาคธรรมไว้นั้น ให้พิจารณาตงท้องทักก่อนจึงให้กระทำทัณฑ์โทษตามพระราชกฤษฎีกา จบตัวบทมาตรา ๔๖ แล้วจะเห็นว่าโทษที่เขียนไว้มี ๖ สถาน ใช้ภาษาง่าย ๆ ก็คือ ๑. โทษประหาร ๒. โทษตัดตีนสี่มือ ๓. ทวน (คือเขี่ยน) ๔. จำข้อคาโชตรวน ๕. ปรับไหม และ ๖. ภาคทัณฑ์

ผู้บรรยายขอแสดงความคิดเห็นว่า การแบ่งหมวดแบบกฎหมายนวมทางคดีและทางชม ๆ คือ โทษสูงสุดมีอะไรบ้างรวมไว้แห่งเดียวกัน ใครทำผิดอย่างไร จะปรับข้อเท็จจริงเข้าหาตัวบทกฎหมายเพื่อลงโทษก็ตรวจดูที่โทษสูงสุดก่อน เมื่อปรับเข้าไม่ได้ก็ดูหมวดโทษที่รองลงไปตามลำดับ ข้าพเจ้าเคยบรรยายหมวดเพิ่มโทษฐานไม่เข็ดหลายในกฎหมายลักษณะอาญา ก็ให้ดูจากบทมาตราที่เพิ่มมากไปหาน้อยเช่นนี้เหมือนกัน

ส่วนความเห็นทางคำนี้ก็มีอยู่ว่า เมื่อรู้ข้อเท็จจริงแห่งคดีแล้ว สัมควรปรับเข้าหาตัวบทว่าเป็นเรื่องอะไร เช่น เกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม หรือสิ่งสาธารณะ หรือผิดต่อเจ้าพนักงาน แล้วก็เปิดดูหมวดนั้น ซึ่งกฎหมายลักษณะ หรือกรณีประทุษร้ายต่อทรัพย์สินโทษอาญาย่อมนิยมจัดหมวดหมู่ตามแบบหลัง

มาตรา ๔๖ นี้ มีทำนองเป็นบทนำของหมวดอุกฤษโทษ ส่วนการกระทำอันมีโทษสูงสุดนั้นจะเริ่มระบุการกระทำต่าง ๆ ในมาตราที่ถัดไป และขอบรรยายไว้ด้วยว่าบรรดาคำแปลศัพท์ต่าง ๆ ส่วนมากค้นได้จากปทานุกรม

๔๗

๔๗. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดทุจริตจิตรบาปหยาบเข้าเป็นโจรลักเอาของคหะพุทธิรูปทอง, หนาก, เงิน, แก้ว, สำฤท, ทองแดง, ดีบุก แลสิ่งใดซึ่งเป็นรูปพระบิณฑามออรอยู่

ไป ขาย, ทำลาย กติ เอาไปหมิ่นทักขยแลเอาไปหมิ่นทักทำลายจับได้ทีใด ๆ กติ ... ฯลฯ...”
 ขอหยุตด้วยทวัไวยรรยายให้ทราบก่อนว่า ในตัวบท ท่านเขียนชื่อโลหะต่าง ๆ เช่น ทอง,
 นาค, เงิน เป็นต้น ท่านเขียนจากบนลงล่างแล้ววงเล็บปีกกา ซึ่งเรียงพิมพ์ยากกว่าเขียน
 เรียงไว้ และก็มิได้ทำให้เข้าใจผิดอย่างไร

หลักการสำคัญในมาตรา^๕นี้ มีดังข้างต้น ท่านบัญญัติต่อไปว่า “ให้เกาะกุมมัน
 มาถามเอาพวกเพื่อนรู้เห็นเป็นเพื่อนช่วยกันช่วยกันให้ได้ ถ้าเป็นสัจโดยคำโจรให้ทวน
 ด้วยลวดหนังกุล (คนละ) ๖๐ ที ให้ตัดตีนสั้นมือพวกเพื่อนทั้งนั้นเสีย ... ฯลฯ...” ขอ
 บรรยายตอน^๕ว่า โทษที่^๕ท่านเป็นโทษของพรรคพวกโจร (พวกเพื่อน) นอกจากโทษกระทำ
 แก่ร่างกายแลมีโทษปรับใหม่คนละ (คล) ๗๐๐,๐๐๐^๕ เบี้ยบุญ (บุญค่านน่าจะมาจาก สัน-
 สกฤต ว่า ปุณฺณ คือ เครื่องชำระสันดาน) ข้าพเจ้าสมัครจะแปลว่า บุญ เพราะด้วยทวั
 “บุญพระพุทธรูปนั้น” ส่วนโทษโจร (ตัวการ) ท่านว่า “ส่วนโจรแลพวกมันนั้นให้ฆ่าเสีย
 ใช้บาปมันจงล้างแล้ว” บรรยายว่า ตัวโจรแลพวกที่กระทำร่วมกัน ซึ่งล้วนเป็นตัวการนั้น
 ถึงประหารชีวิตให้ตายไปตามกรรมที่มันได้ก่อไว้ (ใช้บาปมันจงล้างแล้ว ก็คือ วิวากรรม
 ใน^๕ขันทีไม่ควรมีชีวิตอยู่ต่อไป) ผู้บรรยายกล่าวถึงนัยด้วยเห็นว่า บาปของมันนั้นสูงสุ
 ษะอะไรจะล้างก็มีได้ ท่านจึงให้มันใช้บาปด้วยล้างชีวิตของมันเป็นอันแล้วเสร็จไป.

๔๘

๔๘. “มาตราหนึ่ง ถ้าโจรมันเอาพระพุทธรูปไปล้างไปเผาสำรอกเอาทองกิติ
 เอาพระบทไปสำรอกแช่น้ำเอาผ้าไปกิติ ให้เอามันใส่เตาเพลิงสุบมันเสียต้งมันทำแก่พระนั้น^๕
 บ้าง ใช้บาปมันจงล้างแล้ว”

ขอบรรยายว่าลักเอาพระไปล้างไปเผาหรือทำวิธีอย่างใดก็ตามหลักการอยู่ที่ “สำรอก
 เอาทอง” ส่วนพระบทนั้นเมื่อดูที่มาตรา ๕๐ กรณีลักเอาพระคำภีร์ไปขาย จะช่วยให้เรา
 เข้าใจพระบทว่าเป็นเล่มสมุดเขียนบทพระคาถาไว้ให้พระสวดมนต์ ถ้าพระบทมีภาพตัวยัก
 คงเขียนด้วยสี แต่เนื้อแท้ของพระบททำด้วยผ้าซึ่งตัวบทบอกไว้ชัดแล้ว เมื่อแช่น้ำส่วนที่
 ละลายไปคือกระดาษและสี คนร้ายเชื่อหรือคนที่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระบทในทาง

เครื่องรางของขลังรับข้อผ้าพระบทย่อมมีอยู่ โจรกรรมแบบบนจึงเกิดมีขึ้น โทษหนักที่สุดถึงชีวิต คำว่า บาปมันจลล้างแล้ว ในมาตราก่อนได้บรรยายแสดงความคิดเห็นไว้แล้วโดยละเอียด เพราะไม่ใช่ศัพท์

๔๙

๔๙. “มาตราหนึ่ง โจรมิจณาธิฐิโลกทองพระ ... ฯลฯ” มาตรา ๔๘ ที่แล้วก็สักรอกเอาทองพระ ที่เป็นคนละมาตราเพราะทองที่องค์พระจะลอกออกได้ต้องใช้วิธีต่างๆ กัน ทั้งนยอมนอยู่กับการสร้างพระนั้น ๆ การลงโทษโจรท่านให้ทำดั่งมันทำแก่พระนั้น คือ “ให้เอาตัวมันไปยั้งคดแลงแกง ให้เฝ้าเหล็กจางแดงประทับตัวมัน ให้มันลอกดั่งมันทำแก่พระ” ขอบรรยายว่า การทำโทษโจรตามมาตรานี้ก็ดี มาตรา ๔๘ ก็ดี ไม่มีคำว่าให้ฆ่ามันเสีย หมายความว่ามาตรา ๔๘, ๔๙, โจรอาจไม่ถึงตาย แต่เจ็บปวดทรมานแสนสาหัส ใช้บาปมันจลล้างแล้ว และใช้บาปกรรม (กำ) มันเสียยังแล้ว

ตัวบทมาตรา ๔๙ มีต่อไปว่า “ถ้าโจรนั้นบุคล้างพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ วิหาร พระศรีมหาโพธิ จบั้ดพิจารณาเป็นสัจ ให้ตัดนิ้วมือเสีย ถ้าหมีตัดนิ้วมือให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๖๐ ที ถ้าหมีทวนให้ไหมทวนคุณเอาไปทำพระอันโจรล้างนั้น” ขอบรรยายตอนนั้นว่ามิตุลพินิจในการกำหนดโทษเพราะมีโทษหนักเบาไว้ให้ศาลพิจารณาว่า คดีใดสมควรใช้โทษสถานใด ตัวบทมีต่อไปว่า “ถ้าโจรทำหลายครั้งหลายครา ให้ ทะเวน บก, เรือ, สามวัน ให้ตัดคอผ่าอกเสีย อย่าให้ดูเหยียงหย่าง ถ้าผู้พญาบาลพระนั้นทำด้วยโจรรู้เหนืเปนใจด้วยโจรเป็นสัจให้ฆ่าเสียด้วย ถ้าผู้พญาบาลพระเป็นข้าพระสืบมาหลายชั่วให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๖๐ ที แลริบเอาสันมันจสั่น แลถอดเสีย เองงานอนมาพญาบาลพระนั้นแล” ขอบรรยายตอนนั้นว่าเหตุใดทำได้หลายครั้งหลายครา (ครา) พิจารณาเห็นว่าการขุดหา คือ ขุดทำลายพระเจดีย์ พระสถูป เพื่อหาโบราณวัตถุมีค่า หรือหาพระเครื่องพระบูชา ที่สมัยต่อมาเรียกว่าขุดกรุนั้นเป็นงานหนักงานใหญ่ ทำกันหลายคนและใช้เวลามาก ถ้าโจรทำคนสองคนก็ต้องทำหลายคราแน่นอน และตามปกติงานใหญ่งานยากอย่างนั้น ผู้ดูแลรักษาศาสนสถานนั้นย่อมจะต้องมีหน้าที่ระวังรักษาอยู่ เช่น มรรคนายก ไวยยาวจักร

พระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนศิษย์วัดเป็นต้น ถ้าผู้มีหน้าที่ดูแลรักษากลับสมคบด้วยก็เป็นตัวการด้วยกัน ท่านให้ฆ่าเสียด้วย เว้นแต่มีความดีความชอบทำคุณประโยชน์แก่สถานพื้นมาหลายชั่ว (สืบสกุล) ก็ให้ถอดเสียจากตำแหน่งหน้าที่ ทวนด้วยลวดหนัง ๖๐ ที และบริบทพระรัตนังสัน คำว่าเป็นข้าพระสืบทอดหลายชั่วคน ผู้บรรยายเห็นว่า พระกัมมข้าทาสบริวารเหมือนกัน ขอเชิญไปเปิดไปดูในภาค ๖ ในเรื่องข้าพระข้าบอุปัชฌายาจารย์ ซึ่งมีบรรยายไว้แล้วโดยละเอียด.

๕๐

๕๐. “มาตราหนึ่ง ผู้ร่ายลักทรัพย์สงฆ์ของ ๆ พระ พุท, ธรรม, สงฆ, เป็นต้นว่า แก้วแหวนเงินทอง ผ้าผืน แพรพรรณ ทรัพย์สิ่งใด ๆ อันท่านอุทิศไว้ให้เป็นของ พระพุท, ธรรม, สงฆ, ฯลฯ แลลักพระคำภีร์ไปขายก็ดี ให้ลงโทษเสมอลักทรัพย์ท่าน ให้เอาขนขาหย่างฉจาร อย่าให้คนดูเยี่ยงหย่างกัน แลให้ทวนด้วยลวดหนัง ๖๐ ที ให้ตัดมือให้ไหมจตุรคณ”

ขอบรรยายว่า พระพุท พระธรรม พระสงฆ์ มีทรัพย์ใดอันใด ในมาตรานี้มิใช่ส่วนบุคคล ๆ อาจนำทรัพย์มีค่าไปบูชาถวายพระพุท พระธรรมไว้ในโบสถ์วิหารใดก็ได้ ส่วนพระสงฆ์ ถ้าเป็นทรัพย์ส่วนตัวก็มิใช่มาตรานี้ ๆ หมายความว่าเงินของวัด ของสงฆ์ส่วนรวม เช่น มีบุคคลใจกุศลนำ ตู้เย็น, พัดลม, (ว่าอย่างสมยนี้) ไปตั้งไปติดไว้ในโบสถ์ วิหาร การเปรียญ จะว่าของพระสงฆ์องค์ใดก็ได้ ส่วนพระคำภีร์ในมาตรานี้มิใช่พระบทในมาตรา ๔๘ ก็เพราะคำภีร์เป็นคำรวม คำภีร์มีหลายชนิด พระบทก็เป็นพระคำภีร์ชนิดหนึ่งเท่านั้น. ในเรื่องโทษก็มีวางไว้หนักทั้งเบาเช่นมาตราก่อน

๕๑

๕๑. “มาตราหนึ่ง ฟัน้องห้องพน้าคนผู้ใดลักลอกองคพระพุทธรูป ลอกล้างพระสถูปพระเจดีย์ แลพน้าพระศรีมหาโพธิ ล้างพระวิหารกุฏิสถานะศาลา เจ้า ไพร, ทาย, รู้ว่าทำร้ายหม้อเอาควมาถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า และทมิได้เอามาว่ายังกรมพระนครบาล... ฯลฯ”

มาตรา^{๕๑} เป็นหลักการตามแบบกฎหมายเก่าโบราณ คือญาติพี่น้องของโจร^{๕๒} เจ้านาย^{๕๓}ไพร่^{๕๔}เป็นโจร^{๕๕}กิต นายเงิน^{๕๖}ที่^{๕๗}ทาส^{๕๘}เป็นโจร^{๕๙}กิต ต้องจับตัวโจรส่งถวายเจ้านาย หรือนำส่งกรมพระนครบาล ซึ่งเป็นกรมสืบสวนสอบสวนคดีอาญา เช่นโจรกรรมประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน^{๖๐}ผู้^{๖๑}มีหน้าที่ตามบทมาตรา^{๕๑}ผู้ใดละเลยฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติต้องลงโทษ ๘ สถาน โทษ ๘ สถานนี้มีบรรยายโดยละเอียดแล้วตั้งแต่ขึ้นปริญญาดำ^{๖๒} คือหนักที่สุดให้ฆ่าเสีย จนเบาที่สุดอาจเป็นภาคทัณฑ์ แต่ ๘ สถานตามมาตรา^{๕๑}บัญญัติไว้เฉพาะออกอุ^{๖๓}ฎโทษ จึงผิดกันไปเพราะไม่ใช่ตัวโจรเอง หากเป็นญาติและเป็นนาย จึงว่า สถานหนึ่งฆ่า สถานหนึ่งตัดปาก สถานหนึ่งราชบาตเอาตัวลงอุ^{๖๔}ฎ^{๖๕}ข้าง สถานหนึ่งทวนด้วยลวดหนั^{๖๖}ง ๕๐-๒๕ ที่ สถานหนึ่งเอาตัวออกจากราชการ สถานหนึ่งให้ไหมจตุร^{๖๗}คุน สถานหนึ่งให้ไหมทวิ^{๖๘}คุน สถานหนึ่งให้ไหมลา^{๖๙}หนึ่ง. กรณีต้องกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ทรงใช้ดุล^{๗๐}พินิจแล้วมีพระราชโองการเอาโทษสถานใดแก่คดีใด.

๕๒

๕๒. “มาตราหนึ่ง มีผู้ร้ายลักกลางกุ^{๗๑}ฏิสถาน สถานชาลา ท่านให้มันทำใช้ ให้ทวนด้วยลวดหนั^{๗๒}ง ๖๐-๓๐ ที่ แล้วให้อายัดไปแก่นายมัน” ขอบรรยายตอนต้น^{๗๓}ก่อนว่ากุ^{๗๔}ฏิสถาน^{๗๕}กิต สถานชาลา หรือ ศาลาการเปรียญอันเป็นสภาหรือที่ชุมนุมแห่งสงฆ์และอุ^{๗๖}บาสก^{๗๗}อุ^{๗๘}บาสิก^{๗๙}กิต บางวัดหรือบางแห่งตำบลอำเภอหรือเมืองใด ๆ ย่อมเจริญหนาแน่นด้วยผู้คนประกอบศาสนกิจ แต่บางแห่งก็อยู่ในป่าในที่กันดาร หรือบางแห่งก็ร้างอยู่ แม้เช่นนั้นก็ยังเป็นที่เคารพบูชาทางพุทธศาสนา หากจะละบล^{๘๐}หู่^{๘๑}ไม่ จะเที่ยวลอบลัก^{๘๒}หรือทำลายหาได้ไม่ไม่ว่าจะกระทำเพื่อเห็นแก่^{๘๓}ชนส่วนแห่งวัตถุเพียงบางส่วนก็ตาม ย่อมเป็นผิดและเพราะคนอันบาปหนากระทำการเช่นในมาตรา^{๕๑} ปกติเป็นพวกขี้^{๘๔}มั่ว^{๘๕}เจ้า บ่าวมีนาย ท่านจึงให้อายัดไปแก่นายมัน ซึ่งจะให้นายมันมีหน้าที่^{๘๖}ขนตามมาตรา^{๕๑}ก่อน.

ตัวบทมาตรา ๕๒ กล่าวต่อไปว่า “ถ้าลักบุ^{๘๗}ตพระพุ^{๘๘}ทธรูป บุ^{๘๙}ตพระส^{๙๐}รูป บุ^{๙๑}ตพระวิหาร ให้ลงโทษ ๓ ประการ^{๙๒}ๆ หนึ่งให้ฆ่าเสีย ประการหนึ่งให้ตัด^{๙๓}คน^{๙๔}มือเสีย ประการหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนั^{๙๕}ง ๖๐ ที่” ขอบรรยายว่า บุ^{๙๖}ตพระในมาตรา^{๕๑}นี้ทำนองเดียวกับมาตรา

แม้วิวัฒนาการของกฎหมายดังกล่าวมานี้จะเป็นแบบอย่างอยู่ตลอดกาลสมัย จะต่างกันบ้างก็
 ในรายละเอียด แยกออกไปตามลักษณะร้ายแรงแห่งการกระทำตามองค์ประกอบความผิด
 นั้น ๆ ซึ่งสรุปแล้วก็มีค่าคนเพื่อเอาทรัพย์สิน ตามมาตรา ๕๖ ให้เรื่องเอาทรัพย์สิน ผู้บรรยาย
 เห็นว่าเป็นการสืบสวนคดีตามเอาของกลาง และในเวลาเดียวกันย่อมต้องเข้าใจว่า เอาตัว
 ผู้ร้ายด้วย โทษของมันท่านบัญญัติไว้เป็น ๔ ประการ ผู้บรรยายขอเขียนไว้ให้เข้าใจง่าย
 คือ ๑. ให้ฆ่าโจรแลพวกโจรซึ่งลงมือ ทรัพย์สินของโจรแลพวกโจรเป็นหลวง ตัดสี่เสีย
 ไร่ตะแคงแคง ๒. ไปปล้นด้วยหมีได้ลงมือให้ตัดตีนมือเสีย ๓. พวกโจรที่สกดสคม
 หมีได้ลงมือให้ตัดนิ้วมือ ๑๐ นิ้ว ๔. พวกตัดช่องย่องเบาที่ไปด้วยหมีได้ลงมือ ให้ทวน
 คนละ ๖๐ ที่ แล้วจำไว้ณะคุก ครบ ๔ จำพวกแล้ว ขอบรรยายว่า คำว่าหมีได้ลงมือ คือ
 “การฆ่า” คือไม่ใช่องค์โจรหรือตัวการในการฆ่าเพื่อเอาทรัพย์สิน โดยที่การกระทำของมัน
 ลดหลั่นโทษกิลดหลั่นลงตามลำดับ จนที่สุดตามกฎหมายปัจจุบันอาจเป็นเพียงสนับสนุนก็ได้
 โทษจึงผิดกันมาก ว่าที่จริงแล้ว ข้อบัญญัติวิวัฒนาการให้การร่างกฎหมายภายหลัง
 ต่อมาได้มีหลักเกณฑ์แน่นอนขึ้น ใช้ภาษาและลายลักษณ์อักษรถูกต้องชัดเจนขึ้น แต่
 หลักการเดิมก็ยังทันสมัยอยู่ ยังมีภาษาที่ควรบรรยายไว้ด้วยคือ กฎหมายใหม่ จะปล้นกัน
 ที่ใดก็ได้กำหนดสถานที่ แต่กฎหมายกำหนดว่า ปล้นบ้านเรือนทับทิม ความข้อน
 กฎหมายใหม่ก็ตั้งข้อสังเกตไว้ เพราะสถานที่ย่อมแสดงถึงลักษณะฉกรรจ์ได้ คำว่า ทับ ก็
 แปลว่าเรือนที่อยู่แต่ขนาดย่อม ๆ เป็น “กระท่อม” คำว่าทิมไม่ต้องแยกจากทับ ถือว่า ทับ
 ทิม เป็นคำเดียว อีกคำหนึ่ง คือ “สกดสคม” ซึ่งมันทำหน้าที่ช่วยสนับสนุนโจรให้แน่ใจ
 เกิดกำลังใจในอันกระทำความผิด เพราะพวกโจรและประชาชนสมัยนั้นเชื่อทางไสยศาสตร์
 เวทย์มนต์คาถา มันจึงระดมกำลังช่วยกันทำพิธีสกตเจ้าบ้านเจ้าเรือน เพื่อให้พวกของมัน
 เข้ากระทำการปล้น สำหรับพวกสกตท้ายที่เพียงถูกเขียนแล้วจำไว้ในคุณนั้น เพราะเจตนา
 ของมันเพียงย่องเบาหรือตัดช่องเพื่อลวงลักเอาทรัพย์สิน ไม่ได้เจตนาปล้น แม้จะไปด้วย แต่
 ไม่ได้เจตนาปล้นทรัพย์สิน หรือฆ่าเจ้าทรัพย์สินด้วย มันแยกเป็นคนละพวกกัน แม้จะไปพร้อม
 กันเข้าก็ไม่ต่างอย่างไรกับไปคนละคราว เหตุใดมันจึงไม่ไปคนละคราว เหตุเพราะถ้าเขา
 ปล้นกันจนไม่มีอะไรเหลืออยู่แล้ว จะตัดช่องย่องเข้าไปเอาอะไรกันเล่า

ข้าพเจ้าเคยบรรยายมาแล้วว่า โทษจำคุกสมัยอยุธยาไม่ได้บอกว่าจำไว้นานเท่าใด เมื่อนานพอควรแก่ความผิดแล้ว มันอาจร้องเรียนต่อพระอัครมรงค์ฯ อาจพิจารณารายงานขึ้นไปตามลำดับจนถึงพระมหากษัตริย์ เพื่อพระราชทานอภัยโทษให้ปล่อยหรือลดลงอย่างไร

๕๕

๕๕. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสกตสมพันแห่งเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ แลเก็บเอาทรัพย์ สิ้นสิ้นไป... ฯลฯ...” เป็นกรณีทำนองเดียวกับมาตรา ๕๔ ที่แล้วมา ต่างกันตรงที่เจ้าทรัพย์ เพียงบาดเจ็บ เรื่องโทษก็แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น หนักเบาตามลำดับแห่งการกระทำเช่นกัน ผู้บรรยายเห็นว่า จะไม่เอาพวกที่ไม่ได้ปล้นมารวมด้วยก็ได้ เข้าใจง่ายดีด้วย ท่านคงจะ เห็นว่ามันไปด้วยกัน แล้วยกกันตอนลงมือกระทำ ถ้าเช่นนั้นเราควรทวนกลับไปใช้หลัก การเรื่อง องค์โจร ผู้สมโจร จะดีกว่า อย่างไรก็ตามก็ดี ผู้บรรยายก็ยังพอใจที่ได้เห็นวิวัฒนาการ ของกฎหมายตามลักษณะประวัติศาสตร์กฎหมายตั้งได้กล่าวในมาตราก่อน และขอให้ พิจารณากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๐๑ ซึ่งได้แก้ไขแล้วเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗ ประกาศใช้วันที่ ๙ เมษายน ๒๔๘๘ บัญญัติการปล้นทรัพย์ไว้ ๔ วรรค วรรค หนึ่ง “ตั้งแต่สามคนขึ้นไป มีสาตราวุธแม้แต่คนเดียวก็ดี กระทำการชิงทรัพย์” (ซึ่งคือลัก ทรัพย์โดยขู่จะทำร้าย หรือโดยใช้กำลังทำร้าย) วรรคสองในการปล้นได้ทำให้เขาบาดเจ็บ สาหัส วรรคสามในการปล้นได้ทำให้เขาบาดเจ็บโดยใช้อาวุธปืนยิง หรือใช้วัตถุระเบิด ทำร้าย หรือทำทรมาน หรือการแสดงความชั่วร้าย และวรรคสี่ ในการปล้นทำให้เขาถึงตาย ตั้งได้กล่าวอย่างมานี้ แต่ละวรรคโทษหนักขึ้นตามลำดับ และควรพิจารณาตัวอย่าง คำพิพากษาฎีกาประกอบด้วย คือ ฎีกาที่ ๙๔๔/๒๔๘๗ และฎีกาที่ ๖๑๕/๒๔๙๔

ส่วนประมวลกฎหมายอาญาปัจจุบันมาตรา ๓๔๐ ก็มีหลักการทำนองเดียวกัน ซึ่ง ท่านได้ศึกษาผ่านมาแล้ว

๕๖

๕๖. “มาตราหนึ่ง โจรตัดช่องย่องเบาพันแห่งเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ เก็บเอาทรัพย์ สิ้นของไป... ฯลฯ...” คำว่าพันแห่งในกฎหมายเก่านั้นจะพบอีกเรื่อย ๆ ไป ขอบรรยายว่า

ท่านคงจะหมายความว่า การทำร้าย แต่บังเอิญคำที่ใช้^{๕๖} สมัยต่อมามีความหมายแคบมาก ทำให้เกิดปัญหาเรื่องลักทรัพย์ไปโดยได้ใช้กำลังทำร้ายเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ แต่ไม่ใช่พื้นที่^{๕๗} หากทุบหรือตีด้วยไม้หนัก ๆ หรือวางยาพิษ ใช้ปืนยิง เป็นต้น เพราะสมัยอยุธยา ชาวต่างประเทศได้นำอาวุธปืนเข้ามาจำหน่ายแล้ว จนทางราชการต้องตั้งคลังสินค้าขนเลือก^{๕๘} ซื้อสินค้าบางประเภทไว้เป็นของรัฐบาล

ในส่วนโทษของมาตรา ๕๖ ท่านก็แยกหนักเบาตามลำดับ สุดแล้วแต่การกระทำ คือ ประการแรกตามที่คัดลอกตัวบทไว้ข้างต้นนั้น ท่านเอาทุนทรัพย์ที่เอาไปดองไหมพริ้ว^{๕๙} คุณ ถ้าเป็นสมัยปัจจุบัน ความหมายก็คือให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินสองเท่าและไหม (ปรับ) โดย บาสเจบออีกโสทหนึ่ง หมายความว่า มากน้อยตามลักษณะแห่งบาดแผลหรือบาดเจ็บนั้นแล้ว ให้ทวนโจรแลพวกโจร (หมายความว่า องค์โจรคือตัวการ) ๖๐ ที่ ประการที่ ๒ ตัดช่อง^{๖๐} ของเบาเก็บเอาทรัพย์สินไป เอาทุนทรัพย์ดองไหมพริ้ว^{๖๑} และทวน ๖๐ ที่ ประการที่ ๓ ยังหมี^{๖๒} หันได้ทรัพย์สินไป (ปัจจุบันอาจเป็นฐานพยายาม) ให้ทวน ๓๐ ที่ เอาตัวจำไว้ ณ^{๖๓} คุณ

ข้าพเจ้าผู้บรรยายอ่านกฎหมายลักษณโจร^{๖๔} นหลายจบแล้ว รู้สึกว่า การเอาตัวจำไว้^{๖๕} ณ^{๖๖} คุณนั้นอาจเป็นอำนาจของเจ้าพนักงานบางตำแหน่งที่จะทำได้โดยไม่ต้องระบุไว้ในบท มาตรา เช่นในชั้นสอบสวนเท่านั้น ศาลยังมีพันพิพากษาโทษก็ทำได้เสียแล้ว โดยเฉพาะ มาตรา ๕๖^{๖๗} ประการที่ ๓ สุดท้ายเพียงไม่ถูกปรับ แต่ถูกจำคุก พวกเราสมัยนั้นคิดว่า^{๖๘} จำคุกหนักกว่าโทษปรับ ขอนจงขึ้นอยู่กับกาลสมัย^{๖๙} งบประมาณเงินมีอำนาจของสูงมากจริง ๆ

ผู้บรรยายมีความเห็นต่อไปอีกว่า ถ้าจะให้หนักสมียิ่งกว่าหรือมากกว่า ก็ควรจะ แยกพวกตัดช่อง^{๗๐} ย่องเบาโดยมิได้ทำร้ายหรือจะ^{๗๑} ทำร้ายออกไปเสีย เฉพาะอย่างยิ่งกรณีหัน^{๗๒} ได้ทรัพย์สินไปควรจะเป็นคนละฐานความผิดทีเดียว โปรดทวนกลับไปดูบทนำข้อความเบื้องต้น เรื่องประเภทแห่งโจรคือฐานความผิดต่าง ๆ รวม ๑๖ ประเภท

๕๗

๕๗. “มาตราหนึ่ง โจร ดึง, ฉกฉวย, ล้วงลัก, แลโจรประการใด ๆ ก็^{๗๓} มีพวกเพื่อนไปลักทรัพย์สิน^{๗๔} ของ แลชกตีฟันแทงเจ้าทรัพย์สิน^{๗๕} ตายให้^{๗๖} มาคนร้ายตกไปตามกัน พวกซึ่งไปด้วยหมี^{๗๗} ไตลงมีอนัน^{๗๘} ให้ทวนโดยขนาดแล้วเอาตัวจำใส่คุกไว้”

อันว่า ชิง, ฉกฉวย, ล้วงลัก ทั้งสามอย่างนี้มีอยู่ในประเภทแห่งโจรตามที่บรรยายไว้ข้างท้ายมาตรา ๕๖ แต่เมื่ออ่านตัวบทต่อไปกลับทำให้คิดว่า ท่านยกขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างเท่านั้น เพราะเหตุใด? ตอบว่า เพราะมีประโยคสำคัญคือ “แลโจรประการใด ๆ ก็” ซึ่งกินความถึงโจรประการอื่นๆ ด้วย ถ้ามั่นใจลักทรัพย์โดยฆ่าเจ้าทรัพย์ตายอันชอบบรรยายประโยคที่ว่า “แลขกตีฟันแทงเจ้าทรัพย์ตาย” แสดงว่า ผู้บรรยายมีความเห็นไว้ในมาตรา ๕๖ นั้นถูกต้องแล้ว เพราะมาตรานี้คือลักทรัพย์ฆ่าเจ้าทรัพย์ตายเหมือนกัน โทษก็ถึงประหารชีวิต แต่ไม่จำเพาะต้องฟันแทงเท่านั้น มันจะชกต่อยทุบตีด้วยวัตถุไม่มีคมก็ได้

ส่วนตามตัวบทที่ว่า “พวกที่ไปด้วยกันได้ลงมือกัน” ท่านเอามารวมไว้ด้วย ซึ่งมีโทษเบามากให้ทวน (เวียน) โขยขนาด (มากน้อยแล้วแต่รูปคดี) แล้วจำใส่คุกไว้ห้าปี เจ้าผู้บรรยายเคยทักท้วงใครจะให้แยก แต่ถ้าไม่แยกก็ได้ แม้ความจริงปรากฏว่ามันได้สมคบกันไปแล้วแต่แรกว่าจะใช้กำลังทำร้าย และได้ร่วมมือกัน และปรากฏชัดว่า คนใดลงมือฆ่าเจ้าทรัพย์ โจรคนนั้นก็รับโทษหนักไปเอง ถ้ากรณีไม่รู้ตัวคนลงมือฆ่า มันทุกคนซึ่งสมคบกันมาจะต้องรับโทษฐานลัก, ชิง และฆ่าเจ้าทรัพย์ตายด้วยกันทุกคนเป็นลักษณะคดีไป ขอร้องให้ดูกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๐๐ วรรคสาม ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๓๘/๒๔๔๔ บทบัญญัติเล่ม ๑๔ หน้า ๔๖ โทษอย่างสูงเพียงจำคุก ๒๐ ปี ไม่ถึงประหารชีวิต เว้นแต่ความปรากฏชัดว่าโจรคนใดได้ลงมือฆ่าก็ต้องวินิจฉัยโทษคนนั้นตามที่บรรยายมาแล้ว เพราะโทษจำคุกอย่างสูง ๒๐ ปี ที่ว่ามานั้นสำหรับกรณีไม่รู้ตัวผู้ลงมือฆ่าคน (โทษฆ่าคนโดยเจตนาตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ หรือ ประมวลอาญายุ่งยิบมีอัตราค่าสูงถึงประหารชีวิต)

กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๔๙ นั้นอาจสังเกตจากอาวฤกษ์ได้ว่า เจตนาฆ่าหรือไม่ ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๑/๒๔๔๒ ที่ ๔๕๐/๒๔๔๖ และที่ ๑๑๒๑/๒๔๖๒ ที่ว่ามาตรานี้มาถึงประหารชีวิต ให้ดูฎีกาที่ ๔๒๓/๒๔๗๒

ลักษณะของอาวฤกษ์คดีตัวอย่างแล้วคือ มีตายวเกือบคับ มีโอกาสเลือกแทงได้ และแทงที่อก ฟังว่าเจตนาฆ่าให้ตาย ฎีกาที่ ๑๒๑๕/๒๕๐๑

๕๘

๕๘. “มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดจ้างวานใช้ผู้อื่นให้เอาทองคำบาสตราวุธ ให้ฆ่าฟันแทงท่าน... ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า ถ้าพลิกเลยไปถึงมาตรา ๗๑ จะพบว่าใช้จ้างวานไปฆ่าคนเหมือนกัน ต่างเพียงผู้ถูกใช้เป็นข้าของผู้ใช้ ถ้าจะนำมาเป็นวรรคสองของมาตรานี้ น่าจะทำได้ แต่ก็ขอผ่านไปและบรรยายมาตรานี้ว่า ถ้าผู้ถูกใช้ได้ทำเขาเพียงบาดเจ็บ ท่านกำหนดโทษไว้อย่างหนึ่ง คือผู้ใช้และผู้กระทำถูกจำคุกไว้แลปรับไหม ถ้าทำเขาถึงตาย ให้ฆ่ามันผู้ใช้และผู้ทำให้ตายตกไปตามกัน เว้นแต่ผู้ใช้มีบำเหน็จบำนาญทรงพระกรุณาโปรดเกล้า (คือประหาร) ให้จำใส่คุกครึ่งเหล็กไว้หกเดือน แล้วแลทอนด้วยลวดหนึ่งโดยสกรร ๕๐ ที แล้วให้ไหมแล (คิดว่าบรรยายเรื่องข้อและค่าไว้ในมาตราก่อนๆ แล้ว แต่ครึ่งเหล็กไว้ไปไหนไม่ได้เลย และคำว่าสกรร คือ ฉกรรจ์)

ในเรื่องข้าราชการมีความดีความชอบหรือมีบำเหน็จบำนาญที่กล่าวมานี้ ไม่มีบัญญัติไว้ในมาตรา ๗๑ เพราะมีอยู่ในมาตรา ๕๘ นี้แล้ว

ที่จริงมาตรา ๕๘ นี้ บัญญัติถูกต้องตามหลักทั่วไปว่าด้วยการใช้กฎหมายลักษณะโจรแล้ว คือผู้จ้างวานเป็นองค์โจร คือเป็นตัวการด้วยกับผู้ลงมือกระทำ

๕๙

๕๙. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดลักไฟรื้อผ้าฆ่าคนท่านขายแก่ประเทศอันมาต่างเมืองขายลงเรือลงสำเภาก็ เอาสินจ้างแลส่งคนให้แก่ประเทศต่างเมืองก็... ฯลฯ...” ท่านให้ฆ่าผู้รายนั้นเสีย ส่วนต่างประเทศให้เกาะจำไว้ให้ไหมฉนโจรนั้นแล”

ตัวบทวรรคหนึ่งนี้แสดงว่า ไทยเรารู้เรื่องการล่าเมืองขึ้นอยู่บ้างแล้ว แต่ความสำคัญของมาตรานี้อยู่ที่พลเมืองของท่านจะตกไปอยู่ต่างประเทศ อันตรายมิได้หลายทางๆ ด้านการเมืองเรื่องเอกราชก็มีอยู่บ้าง เราระวังถึงความเมืองหรือการเมืองก็เพราะท่านกำหนดโทษไว้ถึงประหารชีวิต ซึ่งในกฎหมายอาญาหลวงก็บัญญัติชัดเจนในมาตรา ๑๓ เน้นความแสดงถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายไปในทำนองเดียวกัน

มาตรา ๕๙ นี้ วรรคสองกล่าวว่า “อนึ่งพ่อแม่พี่น้องพ้องพ้องพี่น้องผู้ลี้ภัย (คน) นนุด้วยกิต ผู้ใดรู้เห็นด้วยกิต แลหมิ่นว่ากล่าว ท่านให้เอาผู้รู้เห็นด้วยนั้นจำไว้สามเดือน

แล้วทวนด้วยลวดหนังโดยฉก้น (บางมาตราเขียนสกรรบบ้างสก้นบ้าง)... ฯลฯ...” ผู้บรรยายมีความเห็นว่า ผู้มีโทษถึงจองจำหรือจำคุกทวนด้วยลวดหนังอย่างฉกรรจ์ จะต้องรู้เห็นเป็นใจคบคิดกัน สมรู้ร่วมใจกัน (พูดแบบกฎหมายเก่า) คนบริสุทธิ์บังเอิญไปเห็นเขาขายคนกันก็แน่ละควรจะเป็นพลเมืองดี และแจ้งความแก่พนักงานเจ้าหน้าที่แต่หากว่าทำเฉยเสียว่าไม่ใช่ธุระของตน แม้จะว่าผิดก็ไม่ใช่ผิดมีโทษถึงขนาดตามมาตรานี้วรรคสอง อนึ่งวรรคสองนี้ผู้ใดจะฟ้องร้องพิพาทหรือไม่ก็ผิดเหมือนกันทั้งนั้น

ตัวบทต่อไปเอาโทษแก่ตัวมันผู้ไปด้วยต่างประเทศนั้น ผู้บรรยายผ่านคำ ประเทศในวรรคหนึ่งและต่างประเทศในวรรคสอง จึงบรรยายกันเสียทั่วทางเนื้อความและเหตุผลในกฎหมายย่อมหมายถึงคนชาวต่างประเทศ และตัวมันเต็มใจไปมันจึงมีโทษ คือ ถ้าอายุ ๑๒ ปีถึง ๑๖ ปี ให้ผูกคอหะเวนรอบตลาด และทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ ที ถ้าอายุ ๑๗ ถึง ๑๙ ทวนด้วยลวดหนังโดยฉก้น ๖๐ ที “ถ้าแลใจมันจะใคร่ไปด้วยเขาไซ้” ให้เอาใส่ตรูไว้ ๖ เดือนก่อนแล้วตีด้วยลวดหนัง แล้วส่งตัวมันให้แก่ท่านเจ้าทาสเจ้าไพร่คิน ขอบรรยายว่า ในตอนแรกนั้นเมื่อเขาขายมัน ๆ ก็ยินยอม จึงมีโทษมิใช่น้อย (วรรคสอง) ส่วนตอนท้ายนั้นว่า “ใจมันจะใคร่ไปด้วยเขา” โปรตเข้าใจว่า สมควรใจไปด้วยความนิยมยินดี ไม่มีการขอรบาย จึงเพียงใส่ตรู ๖ เดือน แล้วส่งตัวคืนเจ้านายของมัน คำว่า “ตรู” นึกคอกทั้งคน คือคุก, ตรางนั่นเอง เรียกได้หลายอย่าง

ข้าพเจ้าผู้บรรยายเคยปรารภว่า โทษจำคุกสมัยโบราณไม่มีกำหนด ครั้นมาพบที่มีกำหนด เช่น ๖ เดือนในมาตรา นี้ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ขังไว้เท่านั้น และอ่านมากหรือหลาย ๆ มาตราวมกันดู สักว่า ที่มีกำหนดเวลานานเท่าใดนั้น ล้วนแต่โทษเบา ๆ ส่วนกรณีมีโทษหนักมักจำไว้ ไม่บอกกำหนดเวลา ท่านลองอ่านบททวนดูแล้วพิจารณาวินิจฉัย

๖๐. “มาตราหนึ่ง มันผู้ร้ายบังอาจ พ้นทางข้างม้าข้าคนวัวควายสิ่งสัตว์ของหลวงอันท่านให้เลี้ยงไว้มันตาย ท่านให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย... ฯลฯ” โทษถึงประหาร เพราะสัตว์ท่านรักท่านหวงท่านเลี้ยงไว้ และเป็นของหลวงของราชการ แต่ยังไม่ขังใจคำว่าพ้น

ทาง ขอแสดงความคิดเห็นว่า มันฆ่าของท่านตาย ถ้าจะเคร่งครัดเอาที่ถ้อยคำ แล้วจะอ้างว่า มันเอาปืนยิงตายปรับเข้าบทกฎหมายไม่ได้ เพราะคำว่า พันธะ เป็นคำแคบเจตนารมณ์ ของกฎหมายหยาบมากกล่าวพอมมีความหมายว่า “ทำให้ตาย” และคำว่า ฆ่า ก็แปลว่า ทำให้ตาย คดีจึงมีโทษถึงประหาร

ตัวบทกล่าวต่อไปว่า “ถ้าพันธะแต่บาดเจ็บให้ตัดตีนมือผู้ร้ายนั้นเสียจนสั้น แล้วให้ใหม่โดยขนาด” ขอบรรยายว่า ไม่ใช่ตัดมือถึงข้อมือ ตัดเท่าถึงข้อเท้า แต่ทจริงแล้ว สำคัญที่นิ้ว คิดดูเถิดว่า คนมันทำร้ายฆ่ามนุษย์และสัตว์มันก็ไขนวมมือ และมันไปตีมาได้ ก็เพราะนิ้วเท่านั้นยังอยู่ ถ้าตัวมันเสียแล้ว ไม่นวมแล้วจะวิ่งได้หรือ

๖๐

๖๐ “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลวงลักทรัพย์สิ่งของท่านไปจับได้เป็นสัจว่าลักท่านจริง (จริง) ให้ทวนด้วยไม้หวายโดยขนาด..... ฯลฯ.....” กรณีนี้เป็นการลักทรัพย์ธรรมดา แม้จะใช้คำว่าลวงลัก ก็มีเจตนาให้เข้าใจเช่นนั้น มิใช่การกล่าวอ้างถึงประเภทแห่งโจร คือฐานความผิดสังเกตุที่โทษเข็มนด้วยไม้หวายซึ่งเบากว่าใช้ลวดหนั่ง ตัวบทบัญญัติเรื่อง โทษต่อไป คือนอกจากเข็มนด้วยหวายแล้ว ทรัพย์สิ่งของผู้ร้ายมีเท่าใดเอาจนถึง แล้วเอา ทรัพย์ซึ่งลวงลักไปนั้นตั้งใหม่ทดแทน คือลักทรัพย์เท่าใดปรับใหม่มันสองเท่า ส่วนหนึ่งคืน ทุนแก่เจ้าทรัพย์ เหลือนนอกหนึ่งส่วนแบ่งเป็นพินัยหลวงครึ่งหนึ่ง เป็นสินไหมแก่ผู้เสียหาย ครึ่งหนึ่ง และท่านว่า “ให้ศักรูปอันลักไว้ฉะออกผู้ร้าย แล้วให้เอาตัวมันผู้ร้ายไว้ใช้ราชการ เมืองท่าน” ขอบรรยายเรื่องตั้งใหม่เอาจากทรัพย์ของผู้ร้ายก่อนว่า ถ้ามันคนจรจัดหาทรัพย์ สมบัติอันใดมิได้กิดหรือมันมีเล็กน้อยไม่เพียงพอ กิดจะเฉลี่ยจ่ายเป็นค่าอะไรก่อน ผู้บรรยาย เห็นว่า คืบหรือใช้ราคาทรัพย์ก่อน และถ้ามีพอจ่ายคืนจนครบถ้วน เหลือแล้วจึงจัดการ ต่อไป ขอบรรยายการศักรูปทรัพย์สิ่งอันลักไว้ทอกว่า ถ้ามันลักสิ่งของเป็นอันมากมาย หลายชนิด ออกมันไม่มีที่พอจะสักได้ ก็ต้องเลือกทรัพย์ที่มีค่ามากที่สุดสักรูปลงทอของมันก่อน โดยลำดับ ที่เข้าใจดังนี้ก็เพราะพิจารณาตามกาลสมัยๆ นี้ไม่มีโทษอย่างนั้นแล้ว เพราะถ้า สมัยนี้ลักกระแสรไฟฟ้าจะสักอย่างไรแต่สมัยนั้นยังมิใช่ไฟฟ้า อย่างไรก็ตามหาทรัพย์สิ่งที่มีมันลักไม่อาจศักรูปได้ เขาคงสักไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

อนึ่งการลักทรัพย์ตามมาตรา ๕ มีลักษณะฉกทรัพย์ประกอบด้วย คือถ้ามันลักโดย
พ้นแห่งเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ ให้ตัดนิ้วมือนั้นเสีย ถ้าพ้นแห่ง (ฆ่า) เจ้าทรัพย์ตายท่านให้ฆ่า
มันคนร้ายนั้นเสีย ตกไปตามกัน

มาตรา ๖๑ นวาทจริงแล้ว จะเขียนร่างตามแบบทันทสมัคเขียนเป็นสามวรรค ๆ
หนึ่งลักทรัพย์ตามธรรมดา วรรคสองลักทรัพย์ทำร้ายเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ และวรรคสาม
ลักทรัพย์ฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย แต่ในฉบับที่ท่านเขียนรวมไว้เป็นวรรคเดียวกันทั้งหมด

๖๒

๖๒. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดรู้ว่าเป็นโจรหลาย ครัง } แล้ว และมีผู้ให้โจรยืมเครื่อง
ครา)

สาตราอาวาท์ แลโจรนั้นไปพ้นแห่งท่านตาย เมื่อพิจารณาเป็นสัจว่าให้ยืมจริง ท่านว่าผู้ให้
ยืมนั้น ให้กำลังแก่โจร ถ้าตายให้ใหม่ผู้ให้ยืมเป็นสามค่า สวรรคหนึ่งให้ฆ่าเสีย”

ขอบรรยายว่า ข้อสำคัญอยู่ตรงที่ผู้ให้ยืมอาวาท์รู้จักผู้ยืมอยู่แล้วว่า มันมีสันดาน
เป็นผู้ร้ายกระทำความผิดมาแล้วหลายครั้งหลายครา ยิ่งขึ้นให้ยืมไปจนนำไปใช้ฆ่าเขาตาย
มาตราที่ท่านบัญญัติว่า “ให้กำลังแก่โจร” ก็เพราะเพียงแต่รู้นิสัยสันดานโจรนั้น ไม่ใช่
เรื่องที่จะเอาไปฆ่าคน ถ้ารู้คือสมรู้ร่วมคิดก็จะเป็นสมโจร มีโทษถึงโทษตัวโจร ถ้าถึง
กับแนะนำบอกหรือสอนให้ไปฆ่าคน ๆ นั้นก็เป็นของโจร เป็นตัวการด้วยกันกับโจรผู้กระทำ
การฆ่า ตัวโจรนั้นโทษถึงตายชัดอยู่แล้ว แต่โทษผู้ให้ยืมอาวาท์นั้นจะปรับไหมสามเท่าของ
อัตราโทษ โปรตสังเกตุว่า กฎหมายเขียนไว้ชัดแล้วว่า มันไปฆ่าเขาตาย แต่ตอนจะปรับไหม
ผู้ให้ยืมอาวาท์ยังเขียนซ้ำว่า “ถ้าตาย” ซ้ำอีกจึงขอบรรยายว่า ให้ปรับไหมสามเท่าของกรณี
ไม่ถึงตาย หรือกรณี “ถ้าไม่ตาย” คำบรรยายตอนนี้อาจมีความเห็นแย้งว่า ควรจะปรับไหม
สามเท่าของกรณีที่ผู้ให้ยืมไม่รู้ว่าเป็นผู้ยืมมีสันดานเป็นผู้ร้าย จึงให้ยืมไปแล้วเอาไปฆ่า
เขาตาย

๖๓

๖๓. มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายพ้อลงท่านไปฆ่าไปตีเสียท่านให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย ถ้ามี
เพื่อนไปด้วยแลเพื่อนนั้นโค่นพ้นแห่งด้วย ให้ฆ่าเสียด้วย ถ้าแต่บาดเจ็บให้ตัดนิ้วมือนั้น

เสีย” ขอบรรยายว่า มาตรานี้เป็นคดีฆ่าคน คำว่าไปฆ่าไปตีเสีย จึงต้องเข้าใจว่า ถ้าตี
 ๕๔ กิจจนถึงตาย ถ้าหลายคนร่วมมือกัน เป็นตัวการฐานฆ่าคนด้วยกัน นับว่ามีวิวัฒนาการดี
 เพราะสมัยต่อมา ตัวการกระทำผิดร่วมกัน ลงมือด้วยกัน ไม่จำเป็นต้องลงมือหนักเบาเท่ากัน
 คนทำร้ายแผลเล็ก หรือคนทำแผลใหญ่ หรือใช้อาวุธร้ายแรงไม่เท่ากัน เช่นมีด หรือปืน
 หรือกระบอง มันก็ตัวการทุกคน ข้อที่น่าพอใจมาตรานี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ใช้คำว่า ฆ่า
 แปลว่า ทำให้ตาย ตีกว่าใช้คำแคบๆ ว่า ฟัน, แทะ ส่วนในตัวอย่างที่ว่า พวกเพื่อนมัน
 ๕๕ ฟันแทงด้วย หมายความว่า ลงมือกระทำร่วมด้วย

ดังได้กล่าวแล้วว่า เป็นคดีฆ่าคน แต่ตอนท้ายแห่งตัวบทท่านว่า “ถ้าแต่บาศเจบ”
 แสดงให้ชัดยิ่งขึ้นว่า ตอนต้นนั้นมันฆ่าถึงตาย ตอนท้ายนี้จึงว่าถ้าไม่ตาย แม้มันเจตนา
 ๕๖ ล่อลวงเอาไปฆ่า แต่บังเอิญไม่ตาย จึงลงโทษเพียงตีจนมีผู้ร้าย

๖๔

๖๔. “มาตราหนึ่ง ผู้ร้าย ๕๖ ไปฆ่าฟันท่าน แลเขาต่อฆ่าฟันแทงผู้ร้ายนั้นตายก็
 ๕๗ บาศเจบก็ดี ท่านให้มีโทษแก่ผู้ฆ่าฟันนั้นเลย ถ้าผู้ร้ายฟันแทงเขาผู้ต่อท่านนั้นบาศเจบ
 ๕๘ ท่านให้ลงโทษแก่ผู้ร้ายนั้นด้วยลดหนึ่งโดยขนาด” ขอบรรยายว่า ผู้ร้ายมีเจตนาอยู่แล้วที่จะ
 ๕๙ ไปทำร้ายหรือฆ่าท่าน ๆ ต่อสู้ป้องกันตัว จึงนับว่าพอควรแก่เหตุ เพราะมันก็เจตนาไปฆ่า
 ๖๐ ท่าน ๆ ย่อมไม่มีโทษ ยิ่งกว่านั้นกฎหมายยังคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ แม้จำเป็นต้องป้องกันตัว
 ๖๑ แต่ก็ไม่ถูกผู้ร้ายทำร้ายบาดเจ็บ ผู้ร้ายมีโทษทวนด้วยลดหนึ่ง, เพราะเหตุใด? เพราะผู้ร้าย
 ๖๒ มุ่งไปทำร้ายท่านผู้ร้ายไม่ใช่ฝ่ายป้องกันตัว และอ้างว่าป้องกันตัวไม่ได้

๖๓ มาตรานี้มีวิวัฒนาการมาจนปัจจุบัน ต่างกันแต่วิธีเขียนร่างกฎหมายปัจจุบัน ท่าน
 ๖๔ จัดหมวดกระทำเพื่อป้องกันไว้ต่างหาก ไม่ต้องเขียนไว้ทุกแห่งทุกเรื่อง โดยรวมไว้ในเหตุ
 ๖๕ อันควรยกเว้นหรือลดหย่อนผ่อนโทษก็ได้ไม่ว่ากรณีจะเกิดขึ้นในรูปใด ถ้าเป็นเรื่องจำเป็น
 ๖๖ ต้องกระทำเพื่อป้องกันตนหรือทรัพย์สินหรือเกียรติยศจริงเข้าหาตัวบทกฎหมายได้เสมอ

๖๕

๖๕. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดลอบฟันแทงฟุ้งชัตท่านแล้วยังหมิ่นทำแก่ท่าน ๆ จับได้
 ๖๗ ให้เอามันผู้ลอบทำแก่ท่านนั้นมาจำนองแน่ เอาขนขาหย่างประจารปลงลงทวนด้วยลดหนึ่ง

๓๐ ที่.....ฯ.....” ขอบรรยายตอนต้นก่อนว่า ลอบพันแทงขั้ (พุ่งหรือขว้างปา) แต่ยังไม่ทันจะทำ พอจะเห็นได้ว่า มันได้ล่วงเข้าสู่ความผิดหรือการกระทำผิดแล้ว ผู้เสียหายจับได้เสียก่อน เป็นเหตุอันสุดวิสัยของมัน ๆ จึงกระทำไม่สำเร็จ ถ้าเป็นสมัยปัจจุบันอาจเข้าถึงพยายามกระทำผิด แต่สมัยโบราณกฎหมายลักษณะโจรฉบับนี้ยังไม่จัดหมวดที่เป็น “บทบัญญัติที่ใช้แก้ความผิดทั่วไป” หรือบทที่ว่าด้วยการใช้กฎหมาย ถ้าการกระทำของมันยังห่างไกลความสำเร็จ ผู้เสียหายก็จับมันไม่ได้ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๖๐ โทษสองในสามส่วนของความผิดสำเร็จไม่ว่าจะเป็นผิดฐานใด ปรับบทได้ทั่วไป มีปัญหาต้องขบคิดต่อไปว่า จะเอาคนขึ้นหาอย่างไรประจักษ์ให้เอามาจำนองแน่นก่อน น่องแน่น จึงเป็นเครื่องพินนาการชนิดหนึ่งที่น่าจะต้องเหมาะสมสำหรับจำจองคนบนหาอย่าง ทุในปทานุกรมฉบับเก่าเท่าที่สามารถหาได้ ได้ความว่าเป็นว่ามีพิษชนิดหนึ่ง ผู้บรรยายเคยได้ยินผู้เฒ่าเล่าว่า สับเอายางน่องทาปลายอาวุธมีคมมีขี้ยิงหรือแทงสัตว์หรือมนุษย์เป็นอันตรายร้ายแรงมาก แต่แปลอย่างนี้เข้ากับเรื่องเครื่องจำจองไม่ได้ความ ต้องแปลอีกทางหนึ่งคือน่องแน่นแปลว่า นุ่งนึ่ง หรือทำให้ยุ่ง ตู้อยสมเหตุผล เพราะถ้าไม่จำมันด้วยเครื่องพินนาการที่ยึดโยงยุ่งนุ่งมันก็ไต่ตกลงจากขาอย่างวิ่งหนีไปได้ เพราะตามกฎหมายว่าปลงลงทวนด้วยลวดหนึ่ง ๓๐ ที่ คือเสร็จจากการประจักษ์แล้ว เอาตัวลง (ปลงลง) จากขาอย่างเขย่นด้วยลวดหนึ่ง

ตัวบทในมาตรา ๖๕ มีต่อไปว่า ถ้าตีพันแทงบาดเจ็บให้ตันทนมือ ถ้าตีพันแทงถึงขาหัก ให้ตันทงนวดนม, มือ, เสียจงสนนง ถ้าถึงตายให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย ขอบรรยายว่ามันฆ่าคนตาย มันทำร้ายบาดเจ็บ หรือถึงสาหัส ว่าที่จริงแล้วเราไม่ต้องแยกกริยาอาการหรือวิธีการกระทำของโจรซึ่งจะต้องเขียนมากมายหลายมาตราหรือหลายสิบมาตรา เราไม่รอข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแล้วจึงตรากฎหมาย ได้บรรยายมาแล้วว่า มันฆ่าคือทำให้ตาย มันทำร้ายบาดเจ็บจะเอาโทษอย่างไรเขียนไว้แห่งเดียว เท่าที่ผ่านมาก็หลายมาตราแล้วที่มันฆ่าเขาตาย โทษประหารชีวิตเหมือนกันทั้งนั้น แต่มาตรา ๖๕ นี้ถูกแยกมาเป็นฆ่าด้วยการลอบพันแทงพุ่งขั้และกระทำผิดสำเร็จ

๖๖ “มาตราหนึ่ง ผู้มีบันตาศักดิ์ หาบันตาศักดิ์หมีได้มีคดีสิ่งใด ให้ร้องฟ้อง ว่ากล่าวตามกระทรวง ถ้าผู้ใดหมีได้ทำตามพระนางองค์อาคมพวกฟ้องไปถึงบ้านท่านกิต เกาะกุมเอาท่านมายังบ้านยังเรือนตนสถานแห่งใด ๆ พันแทงทูปถองขกตีท่านตาย ให้ฆ่า คนร้ายตกไปตามกัน.....ฯลฯ.....” นี่เป็นตอนต้นของมาตรานี้ แต่ไม่ได้แบ่งเป็นวรรค ตอนท้ายเป็นเรื่องโทษและฐานะ หรือวรรณะของผู้ตาย หรือผู้กระทำผิด ขอบบรรยายตอนนั้น ก่อนว่า ถ้าผู้ต้องหาเป็นคนสามัญ ชาวบ้านชาวเมืองไปใช้กำลังแก่คู่กรณีโดยพลการ ก็ไม่มีปัญหาอะไร คงจะไม่เดือดร้อนพระนางองค์อาคมในตัว แต่ปัญหายอยู่ที่ผู้ต้องหาในมาตรานี้มี บันตาศักดิ์ เช่นเป็นขุน หลวง พระ พระยา เป็นต้น แต่โทษมากจนเกินกว่าอำนาจไป ท่านจึงเตือนไว้ว่าต้องใช้สิทธิทางศาล ๆ มีอยู่แล้วตามกระทรวงต่าง ๆ สุดแต่คดีความประเภท ใด ตามมาตราเมื่อเจ้านายผู้มีบันตาศักดิ์คดีสิ่งใดก็เดือดร้อนไป เพราะมีข่าวไว้วางโทษ บริวารอยู่มาก ไปจับเอาคู่กรณีของตนมาทำร้ายถึงตาย ทำอย่างนั้นถ้าเป็นราชฎรรมดา จะต้องถูกประหารให้ตายตกไปตามกัน แต่สำหรับผู้มีบันตาศักดิ์หรือมีคุณงามความดี พระ- มหากษัตริย์อาจจะทรงพระกรุณา ตั้งปรากฏตามตัวบทต่อไปดังนี้ “ถ้าทรงพระกรุณาให้ ฆ่าดีเสีย ถ้าผู้ตายสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้ปรับไหมโดยพระราชกฤษฎีกา อย่าให้ปลุกตัวเลย แต่มา ๔๐๐ ลงมาให้ปลุกตัวตามกระเสียรอายุสมส่งให้แก่ญาติกาทำบุญให้แก่ผู้ตาย แลให้ ใหม่อีกโดยขนาค”

ขอบบรรยายเรื่องโทษตอนท้ายบทมาตรานี้ว่า ผู้มีศักดินานัน ทำผิดคดี ถูกทำร้าย กิต ค่าปรับไหมย่อมสูงกว่าคนธรรมดา มาตราณถ้าผู้ตายถือศักดินากว่า (สูง) ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป ต้องพิจารณาโทษตามศักดิ์ ๕๕๔๔ พงนกมพระโยยการพรหมศักดิ์กำหนดอัตราโทษอยู่แล้วโดย ละเอียต ตั้งได้บรรยายไว้ในชั้นปริญาตรีพอสมควรเข้าใจได้ และเมื่อปรับไหมในอัตรา ตามพระราชกฤษฎีกา คือตามอัตราในกฎหมายแล้ว “อย่าให้ปลุกตัวเลย” คือไม่ต้องให้ ค่าทำศพแก่ผู้มีศักดินากว่า ๔๐๐ ไร่ ถ้าศักดินา ๔๐๐ ไร่ลงมาให้ปลุกตัว คือ มีไหมปลุกตัว อันเป็นค่าทำศพเผาศรี ส่วนที่ว่า “กระเสียรอายุสม” นั้น ให้พิจารณาว่าเป็นศพเด็กอายุ น้อย ศพคนหนุ่มสาวฉกรรจ์ หรือศพคนแก่ชรา สมควรจะมีไหมปลุกตัว (ปลุกตัว) คือให้ค่าทำศพ

ก่อน ๆ คือ ขุดพระสถูป หรือพระเจดีย์ ด้วยมันเจตนาหากรุ ๆ เป็นสถานที่บรรจุพระเครื่องพระบูชา และแก้แค้นเงินทองของมีค่า ยิ่งโบราณมากก็มีค่ามาก “กรุ” นี้อยู่ภายใต้พระสถูป พระเจดีย์

มาตรา ๕๑ ที่แล้วมามีพระศรีมหาโพธิ์ด้วย แต่มาตรานี้ไม่มี สำหรับพระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้ ส่วนมากครั้งโบราณนำมาจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย และเนปาล เชื่อกันว่าเมื่อนำมาปลูกในประเทศไทยแล้วบางต้นก็มีการบรรจุสิ่งมีค่าฝังไว้ด้วย เหมือนพระสถูปพระเจดีย์ เช่นมีพระธาตุ พระบรมอัฐิแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาของชาวพุทธทั้งหลาย แม้จนกระทั่งปัจจุบันการขุดสถานที่สำคัญ ๆ ในทางศาสนา เพื่อหาโบราณวัตถุอันมีค่าก็ยังกระทำกันอยู่ แต่ต้องเป็นทางราชการ เพื่อราชการและเลือกกระทำเฉพาะที่ซึ่งทศุ์โทรมเหลือกำลังจะบูรณะซ่อมแซมได้ เอกชนคนใดไปกระทำโดยพลการก็ยังมีโทษอยู่

จบลักษณะโจรอันเป็นอกุฏฐโทษเพียงเท่านั้น

๕๓

๕๓. ทนจะกล่าวลักษณโจร อันเป็น มหันตะ } โทษสืบสาขาคดีล้าคืบต่อไป
ครุ }

๕๓. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นเรือนเอาไฟเผาเรือนแลไม่สังสินท่าน ให้ฆ่าโจรนั้นเสีย” มาตรานี้ชัดแล้ว คำว่าไม่ คือไหม้

๕๔

๕๔. “มาตราหนึ่ง โจรคบพวกเพื่อนไปปล้นบ้านเรือนทับทิมที่ใด ๆ แลสกต
สคมตัจจ่องย่องเบาฆ่าเจ้าเรือน } ตาย เอาทรัพย์สิ่งของไป ให้เร่งเอาทรัพย์ส่งให้แก่เจ้า-
บ้าน

ทรัพย์ตามตราสิน... ฯลฯ...” ขอบรรยายตอนต้นนี้ว่า เป็นคดีปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ถึงตาย จริงอยู่มีคำว่า “ตัจจ่องย่องเบา” อยู่ด้วย แต่ก็เป็นกรฆ่าคนเพื่อเอาทรัพย์ นับว่าร้ายแรงที่สุดแล้ว

(รวมทั้งเผาและทำบุญตามประเพณีด้วยเสร็จ) จะให้เท่าใด คิดว่าสมย่นันทานมัตราอยู่แล้ว นอกจากค่าทำศพแล้ว ยังให้ไหม่อีกโดยขนาด เรื่องไหมและส่นไหมเคยบรรยายมาแล้วหลายแห่ง แต่โดยขนาดควรบรรยายทบทวนไว้อีก คือที่ว่า ทานมัตราค่าปรับไหมอยู่แล้ว โดยพระราชกฤษฎีกาโดยบทพระไอยการ เช่นไอยการพรมศักดิ์หรือซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ เรียกเพียนเป็นกรมศักดิ์ ขอบรรยายคำว่าโดยขนาดในอีกแง่หนึ่งต่างหากจากศักดิ์นา คือควรพิจารณาลักษณะของบุคคลผู้เสียหาย หรือถูกฆ่าตายนั้นด้วย ทำนองเดียวกับพิจารณากระเสียรอายุสม ฉะนั้น แสดงว่ากฎหมายโบราณก็มีคุณพินิจในการกำหนดโทษอาญา แต่ผิดกันที่การร่างการเขียนเท่านั้น

๖๗

๖๗ “มาตราหนึ่ง โจรคือเอาทรัพย์สิ่งของ ๆ หลวงซึ่งเจ้าพนักงานเอาไปตามเสด็จ กัด ขัดไว้หมีให้ไปกัด เมื่อใดโจรให้เสียบโจรนั้นไว้ในทนน ถ้ามีผู้รู้เห็นด้วยโจรให้ตักสินส่นมัตราผู้สมและผู้รู้เห็นนั้นเสียด้วย”

มาตรานี้ไม่มีปัญหาข้อวินิจฉัยมากมายอะไรนัก มีแต่ถ้อยคำบางคำ และก็ไม่มีความวิวัฒนาการมาถึงสมัยปัจจุบันเป็นการเฉพาะเรื่องเฉพาะรายเช่นนี้ เพราะสมัยปัจจุบันมีอยู่หมวดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ส่วนปัญหาเรื่องถ้อยคำก็คือ คำว่า “เอาทรัพย์” ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่ลัก หรือ ลอบลักเงียบ ๆ แต่ต้องถือว่ามันได้ใช้กำลังเช่นตักขิงในพระไอยการลักษณะโจรนี้ แม้คำว่า “ขัดไว้หมีให้ไป” ก็เป็นการใช้กำลังแบบโจร คำต่อไปก็คือ “ให้เสียบโจรไว้ในทนน” คือเอาตัวโจรเสียบไว้ตรงที่เกิดเหตุ คำว่าเสียบในปทานุกรมแปลว่า แทะ, เหน็บ หรือแทง ถ้าว่าตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่แล้ว เสียบคือแทงตายกับประจารไว้แบบตักคอเอาหัวเสียบไว้ แต่วิธีการตั้งว่านยอมอยู่ในพระราชอำนาจจะทรงผ่อนผันให้เสียบรุนแรงเพียงไร เพราะบางกรณีมันมิได้ตักขิงเอาทรัพย์ไป แต่มันขัดขวางไว้เท่านั้น

อนึ่ง ประโยคสุดท้ายว่า “ผู้สม” ขอบรรยายว่า “สมโจร” (ปัจจุบันคือสนับสนุน และ ร.ศ. ๑๒๗ คือ สมรู้) และ “ผู้รู้เห็น” ขอบรรยายว่า “รู้เห็นเป็นใจ” มันจึงมีโทษ

หนักให้ตักดินส้นมือ คือตักตวงนวดดินและนวมอหมต ๒๐ นิ้ว เหตุไฉนจึงฉวยดังนี้ เหตุว่า
ถ้าไม่เป็นใจด้วย แต่รู้เห็นแล้วอาจเป็นพยานที่ตที่สุด คือประจักษ์พยานก็ได้ เหตุไฉนเล่า
จะเอาโทษผู้รู้เห็นมากเท่าผู้สมโจร คือสมรู้ด้วยโจร

๖๔

๖๔ “มาตราหนึ่ง เดินทางไปกินอยู่ด้วยกันพันแห่งกันตาย แลอำพรางว่าเสือบ
ตาย จวบตาย.....ฯลฯ.....” ท่านให้ฆ่ามันตายตกไปตามกัน ขอบรรยายว่า มาตรานี้
ไม่ได้ล่อลวงเอาไปอย่างมาตรา ๖๓ แต่มันไปผิดใจกันตามทาง มันอาจจะกินเหล้าเมา
ทะเลาะวิวาทกันก็ได้ แต่มันโทษถึงตายเพราะปิตบงอำพราง แจ้งความเท็จ ทำลายสักขี-
พยาน หรือมันอาจกระทำหลักฐานเท็จขึ้นด้วยก็ได้ เช่นแต่งบาดแผลให้เห็นเป็นเสือบ
จวบ เป็นต้น

๖๕

๖๕ “มาตราหนึ่ง คำตักกันจับหอกดาบสาตราวุธ ไปพันแห่งท่านบาดเจ็บสาหัส
แลตาย ท่านว่าพวกโจรกันโขกบ้านเมืองท่าน.....ฯลฯ”..... ขอบรรยายว่า สาเหตุสืบเนื่อง
จากทะเลาะวิวาทกันก่อนแล้วจึงใช้อาวุธ ถ้ามันวิวาทกันตัวต่อตัวก็รู้ตัวผู้กระทำ เช่น ทำ
ให้ตาย โทษจึงถึงประหาร แต่ก็อาจใช้ดุลพินิจไม่ถึงประหารได้ โดยมีประโยคความ
ตอนท้ายว่า “ถ้าทรงพระกรุณา บิให้ฆ่าเสีย” ขอบรรยายให้เห็นด้วยว่า กรณีอาจเป็นสมครใจ
เข้าต่อสู้กัน ศาลฎีกาเคยวินิจฉัยว่า มันต่างคิดจะเอาชนะ ความคิดที่จะทำให้ตายหาไม่
ในขณะที่กำลังต่อสู้กันไม่ ตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๑ คำพิพากษา
ฎีกาที่ ๑๐๙/๒๔๗๙ และที่ ๑๗๓/๒๔๘๑

ส่วนที่มิคำว่า “กันโขกบ้านเมืองท่าน” ควรเข้าใจว่ามันทำลายความสงบของ
ประชาชนและบ้านเมือง

ถ้ากรณีเพียงบาดเจ็บสาหัส โทษขั้นต่ำอย่างประจานแล้วเพิ่ม ๕๐ ปี

สำหรับมาตรา ๖๕ นี้ถ้าไป ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๒๕๑ นั้น โปรดดูประมวล-
กฎหมายอาญาปัจจุบันมาตรา ๒๕๐ ประกอบด้วย แต่ก็มิใช่จะขอให้ถือเคร่งครัดทุกกรณีไป

เพราะมาตรา ๖๙ นี้ไม่สู้ซับซ้อนว่า สมควรใจเข้าต่อสู้กัน หรือว่าฝ่ายหนึ่งดีแต่ปากทะเลาะ
 คำว่า แต่อีกฝ่ายหนึ่งบนบานโทษหรือโกรธมากจนยอวาทไปฆ่าเขาตายโดยตั้งใจด้วยว่า
 จะแทงหรือฟันให้ตาย หากเป็นเจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่นั้นมิได้ไตร่ตรองไว้ก่อนว่าจะฆ่า
 คน ๆ นั้น ทบบรรยายในสุดท้ายไว้เช่นนี้ เพราะข้อใจคำในข้อบทประโยคหนึ่งคือ “ไป
 ฟันแทงท่าน” และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกฎหมายโบราณท่านมีข้อบัญญัติเรื่องวิวาท
 ต่อสู้กันไว้แล้ว จึงจำเป็นจะต้องพิจารณาข้อเท็จจริงเป็นรายๆ ไปก่อน แล้วปรับเข้าหาบท
 กฎหมายว่าจะเข้ามาตราใด

๗๐

๗๐ “มาตราหนึ่ง ถ้ามียศพร้าเครื่องศาสตราวุธไปด้อมมอง ลักมาก ลักพลู
 ลักกล้วย ลักอ้อย เครื่องอัยมะณีในไร่สวนท่านเพลากลางคืน.....ฯลฯ.....” อีกบริวธิ์ออกจะ
 คลาดเคลื่อนมาก เช่น หมาก เป็นมาก อัญญมะณี เป็นอัยมะณี และคำว่าลักก็มากคำเกินไป
 เพราะที่จริงรวมอยู่ที่อัญญมะณี หรือ อัญญมะณีในไร่ในสวนก็พอ ส่วนหมากหรือกล้วยอ้อย
 ยกขึ้นมาพอเป็นตัวอย่าง ขอบรรยายว่า มีอาวุธติดตัวไปลักต้นผลไม้ในไร่ในสวน ถ้าเป็น
 พวกป่าดะไคร้ลักทั้งต้นทั้งกอ คำอัญญมะณีไม่แปลตามพทานุกรมว่า เพ็ชรนิลจินดาอันมีค่า
 แต่แปลเป็นทำนองไม้ล้มลุกไป ตามคำบรรยายของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีที่โรงเรียน
 กฎหมายประมาณ ร.ศ. ๑๑๔ ว่าลูกพี่ผักล้วย อันที่จริงคำว่าในไร่ในสวนก็บอกชัดอยู่แล้ว
 ความสำคัญของมาตรานี้อยู่ที่อาวุธและเวลาค่าคืน ท่านว่าโทษของมันคือโจร “ให้มัดฉจาร
 ไปถึงตะแลงแกง ให้ตีด้วยไม้หวาย ๖๐ ที ให้ไ้ใช้ของท่าน”

ในตอนสุดท้ายเขียนไว้ตามเคยมากมายหลายมาตราแล้ว คือ ทำร้ายเจ้าทรัพย์บาดเจ็บ
 เจ็บโทษมากบน “ถ้าถึงตายให้ฆ่ามันเสีย”

๗๑

๗๑ “มาตราหนึ่ง หญิง, ชาย, กิตี ใช้ข้าคนเอาหอกดาบศาสตราวุธไปฟันแทง
 ท่านตาย.....ฯลฯ” ขอให้พลิกกลับไปดูมาตรา ๕๔ ซึ่งต่างกันอยู่ตรงที่มาตรานี้ผู้ถูกใช้
 เป็นข้าคนของผู้ใช้ คำ “ข้าคน” นี้รวมถึงข้าทาสบริวาร หรือคนที่อยู่ในสังกัดด้วย ส่วน

ในเรื่องโทษท่านว่า “ให้ฆ่าผู้ใช้ผู้ทํานี้ให้ตกไปตามกัน” แต่ก็มีโอกาสใช้ดุลพินิจได้ตามแบบมาตราก่อนๆ คือ “ถ้ามีพระกรุณาปรานี บิให้ฆ่าตีเสีย ถ้าขายให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๖๐ ที ถ้าหญิงให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๓๐ ที ให้จำไว้ ๓ เดือน แลให้ไหมโดยกระบิลเมืองท่าน” ขอบรรยายว่า จำ ๓ เดือนแม้จะเขียนไว้ต่อท้ายโทษหญิง แต่ต้องถือว่าเป็นโทษของชายด้วยอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากทวน ๖๐ ที และไหมด้วย อนึ่ง มีข้อสังเกตจากมาตรา ๕๘ ว่า ผู้ใช้อาจมีคุณงามความดีบำเหน็จบำนาญจึงลดโทษประหารลง ซึ่งมาตรานี้สมควรจะได้ลดโทษเบาลงเพราะเหตุท่านอนัน

อนึ่ง ใครจะขอให้ลองคิดว่า มาตรา ๕๘ กับ ๗๑ นั้นสมควรเขียนไว้เป็นมาตราเดียวกันได้หรือไม่ โดยจัดให้มาตรา ๗๑ นั้นเป็นวรรคสอง

๗๒

๗๒. “มาตราหนึ่ง ลูกหลานท่านใส่รูปพรรณสิ่งของไว้ ผู้ใดพาลวงเอาลูกหลานท่านไปแก้เก็บเอาทรัพย์สินสิ่งของ.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่า ถ้าได้บอกอายุเด็กไว้ด้วยจะดี แต่เจตนาرمىของมาตรานี้ทำให้เข้าใจได้ว่า คำว่า “ลูกหลาน” หมายความว่าเด็กยังเล็กมากขนาดล่อลวงหรือล่อให้ไปในที่ลับบางแห่งได้ แล้วยกเอาสิ่งของของรูปพรรณที่แต่งตัวเด็กนั้น

การไม่ลงอายุเด็กไว้ในกฎหมายนี้จะมองในแง่ดีก็อยู่ คือเด็กโตบางจำพวกปัญญาอ่อน จะล่อ (พ) ล่อให้ได้ง่ายเหมือนเด็กเล็กๆ และก็ปรับบทเข้ากับกรณีลูกหลานท่านได้

โทษของโจรมาตรานี้ ท่าน “ให้ทวนให้ตัดนิ้วมือโจรเสียจนสิ้นนิ้ว” แล้วท่านก็เขียนไว้แบบมาตราก่อนๆ ว่า “ถ้าตีฟันแทงมีบาดเจ็บให้ตัดตีนสิ้นมือ ถ้าฟันแทงล้มตายให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย”

๗๓

๗๓. “มาตราหนึ่ง ถ้าโจรตัดพกลอบลักชิงในทางเรือกดี ตัดพกลอบลักชิงเอาทรัพย์สินสิ่งของวัวต่างควายต่างในหนทางบกดี ถ้าโจรฟันแทงเจ้าบ้านเรือน } เจ้าสิ้นตายท่านว่าให้ฆ่าโจรนั้นเสีย...ฯลฯ.....”

ข้าพเจ้าผู้บรรยายใครจะแปลคำว่าตัดพ้อให้กินความถึงตัดกระเป๋าล้วงกระเป๋าค้วย
อีกประการหนึ่ง มันจะตีซึ่งทางเรือหรือทางบกก็เช่นเดียวกัน เราถือเอาการกระทำ เราไม่
ควรเลือกว่าบกกว่าเรือ คำว่า วัวต่างควายต่างคือวัวควายที่ใช้บรรทุกสิ่งของหรือสินค้าไป
บนหลัง วิธีบรรทุก (ต่าง) คือมีสายแบน ๆ พาดบนหลัง ปลายสายทั้งสองเป็นภาชนะใส่
ทรัพย์สินของให้ห่านักเท้า ๆ กันทั้งชายและขวา บางแห่งก็ใช้วัตถุตามความนิยม สักแต่
ไม่ทำให้เจ็บหลังวัวควายหรือม้าพาที่ใส่ต่างนั้น ขอบทอีกแห่งหนึ่งที่ว่า “โจรพันแทง”
เขียนว่า “โจรทำร้าย” จะเหมาะกว่า ตามที่ได้บรรยายไว้ในมาตราก่อน ๆ แล้ว คำว่า
เจ้าบ้านเจ้าเรือนเจ้าสินนี้ รวมเรียกว่าเจ้าทรัพย์สินได้

ตัวบทกล่าวต่อไปว่า “ส่วนเพื่อนโจรหมีได้ลงมือให้ตัดสินสินมอมนั้นเสียด้วย”

ข้อบรรยายแล้ว “ถ้าโจรนั้นพันแทงเจ้าทรัพย์สิน แต่บาศเจ็บให้ตัดสิน ^{สิน} } โจรนั้นเสีย...
มือ

แล้วให้ไหมโดยขนาด” ตอนนี้น่าจะเห็นว่าได้ใช้คำว่าเจ้าทรัพย์สินเพียงคำเดียวพอแล้ว ตาม
ความเห็นผู้บรรยาย “ถ้าโจรนั้นมิได้พันแทงเจ้าทรัพย์สิน” ตรงนี้ก็กล่าวข้างต้นแล้วว่า “ส่วน
เพื่อนโจรหมีได้ลงมือ” เห็นจะต่างกันที่ตอนต้นเป็นพวกไปชิงทรัพย์สิน (ตีชิง) ค้วย แต่
ตอนหลังหมีได้พันแทง ให้ตัดสินมอมนั้นแล้วให้ไหม ขอบรรยายว่าการกำหนดโทษแบบนั้น
ต้องเขียนซ้ำ ๆ กัน และต้องเขียนยืดยาวมาก

เราศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย เราได้พบกฎหมายโบราณเขียนไว้อย่างไร มิใช่
จะไม่เหลียวแลเสียเลย เราตั้งใจพิจารณาของเก่า ตรงไหนดี ตรงไหนควรแก้ไขให้ดีขึ้น
อย่างไร หรือตรงไหนทันสมัยเอาเป็นแบบอย่างไม่ได้แล้ว ถ้าร่างใหม่ จะตราออกใช้ได้
เหมาะสมกับกาลสมัยสมควรความปรารถนา

๗๔. “มาตราหนึ่ง โจรลักขังม้าหลวงไป ให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย .. ฯลฯ” ข้าง
ม้าหลวงท่านย่อมใช้ในราชการ สมัยโบราณใช้ในราชการสงครามด้วย มีคุณค่าสำคัญ
มากสำหรับชาติบ้านเมือง โทษของโจรจึงถึงตาย ตัวบทต่อไปว่า “ถ้าโจรลักขังม้าของ

ราชกร ให้อำนาจให้ใช้ทุน แล้วให้ลงโทษตั้งโจรปล้น ให้เขียน ๓ ยก แล้วเอาตัวจำไว้ ณ คุณ
กว่าจะตาย” ขอบรรยายว่า ให้ใช้ทุน คือให้คืนหรือไชราคาทรัพย์สิน ถ้าได้ทรัพย์สินใน
สภาพเดิมก็ไม่ต้องไชราคา ส่วนโทษปล้นให้ดูที่ปล้นวิ่ง (ปล้นทรัพย์สิน) การเขียน ๓ ยกนั้น
ไม่ได้ติดต่อกัน คือ ๓ ครั้ง หรือ ๓ คราว มีระยะพักจำไว้ในคุกกว่าจะตายก็จำจนตลอดชีวิต
นั่นเอง ที่ว่าเขียนโทษในกฎหมาย มันจะอยู่ในคุกตลอดชีวิตหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง
เพราะเป็นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์อาจได้รับฎีกาขอพระราชทานอภัย
โทษ หรือลดหย่อนผ่อนโทษ สุดแต่จะโปรดเกล้าฯ ประการใด

๗๕

๗๕. “มาตราหนึ่ง ถ้าลักขังมาฆ่าคนออกไปพ้นแดนพระราชเสมา จับได้ให้
ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย” มาตรานี้ไม่จำกัดว่าจะเป็นขังมาของหลวงหรือของราชกร หลักการอยู่
ที่ออกนอกราชอาณาจักร และเพิ่มทรัพย์สินอีกประเภทหนึ่ง คือ ขังคน ขังคนพวกนั้น
ค่าตัวมีราคาซื้อขายกันได้ จะว่าทรัพย์สินไม่ใช่ ยังไม่พบกฎหมายนิยาม (วิเคราะห์ศัพท์)
คำว่าทรัพย์สินให้ถึงความถึงคน หรือข้าทาสบริวาร เพราะทาสก็มีมากมายหลายชนิดที่ขาย
ฝากประกันเชิงกระยาเบย (ขั้ตดอก) แล้วได้คืนได้ก็มี

๗๖

๗๖. “มาตราหนึ่ง อานาประชาราษฎรทั้งปวงซึ่งอยู่ในขอบคันเสมา มีขัง
มาโคกระบือสารพะทั้งปวงแลล่อยลุดสดเข้าในตงพงแขมทุ่งนาสังกัด ท่านมิให้จับกุมเอาเลย
เพราะว่าเจ้าของสืบสาวติดตามหาอยู่.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายตอนต้นนั้นก่อนว่า มิใช่
เฉพาะขังมาโคกระบือเท่านั้น การระบุข้อสัตว์หรือสิ่งของด้วยถ้อยคำที่เป็นหมู่เดียวกัน
ย่อมหมายความว่าถึงสัตว์อื่น ๆ ประเภทเดียวกันด้วย ในตัวบทยังว่า “สารพะทั้งปวง” หมาย
ความว่า “สารพัดทั้งปวง” ดังนั้น ส่วนคำว่า “ล่อยลุด” ขอบรรยายว่า “ผลิตไป” หรือล่อยลุด
ไปจากที่ลุ่มเลี้ยงเป็นต้น ประโยคที่ว่า “เพราะว่าเจ้าของสืบสาวติดตามหาอยู่” ประโยคนี้
สำคัญมาก วิวัฒนาการทันสมัยมาจนบัดนี้ ที่ใครขึ้นจับเอาไป จะเป็นลักทรัพย์เพราะ

สิทธิแห่งการยึดถือครอบครองทรัพย์สินยังอยู่ที่เจ้าของ ๆ กำลังติดตามอยู่ ผู้ใดมาเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไปโดยเจตนาทุจริต เจ้าของไม่อนุญาต เจ้าองค์ประกอบความผิดฐานลักทรัพย์ แม้ในชั่วขณะมิได้กล่าวความข้อนั้น แต่ก็ห้ามไว้แล้วว่า “ท่านมิให้จับกุมเอาเลย” และขอให้ในตอนสุดท้ายประกอบด้วยคำว่า สารพัดตัวซึ่งมันลุลูจากหลักแหล่ง ห้ามมิเช่นนั้นถ้าเป็นของพระมหากษัตริย์ เพราะอยู่ในแผ่นดินท่าน.....ถ้าผู้ใดจับเอาไปให้ไหมเสมอใจ ตอนท้ายทรัพย์สินของหลวงของพระเจ้าแผ่นดิน

อันว่า ทรัพย์สินของพระเจ้าแผ่นดิน (สัตว์ต่าง ๆ) ท่านว่าแม้ตามหาไม่พบมันอยู่บ้างเป็นเหยื่อเสีย อยู่เรื่อยเป็นเหยื่อจรเข้กัด หากจะทิ้งไว้เป็นเหยื่อสัตว์ร้ายในลักษณะถึงเช่นนั้น มันก็ยังอยู่ในแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินนั่นเอง จึงขอบรรยายว่า เจ้าของท่านยังไม่สละละทิ้งการครอบครอง ท่านยังยึดถือครอบครองอยู่ จับเอาไปเป็นโจรลักทรัพย์

๗๗

๗๗. “มาตราหนึ่ง โศกระบือท่านผูกท่านล้อมไว้ก็ดี และมีผู้ร้ายไปแก้ลักเชือกตะกายก็ดี แลโศกระบือนั้นปล่อยขาดไป โจรลักไปก็ตีเสียกินก็ดี ท่านว่าคนร้ายลักแก้เชือกโค, กระบือนั้นเสมอลักของท่าน ๆ ให้ไหมโดยจารีตเมืองท่านแล” ขอบรรยายว่าถ้าจะต้องฝึกให้ขึ้นต่อการอ่านกฎหมายเก่าแล้วจะสะดวกและเข้าใจได้รวดเร็ว เช่นมาตรานี้ โจรมันเจตนาลัก “สนตะพาย” เชือกชนิดเหนียวและตีพิเศษร้อยรูผูกพาดคล้องหลังใบหูทั้งสองข้างไป เมื่อลாம்ไว้หรือจูงไปก็ใช้ปลายสายเชือกผูกเข้ากับ “สนตะพาย” ถ้ามันเดินรันทุร้ายจะเจ็บในรูจุก ถ้าผู้ร้ายมาลักสนตะพาย สัตว์อยู่ในคอกเลยหนีออกไปก็ดี หรือมันลักเชือกสนตะพายไปทงเชือกที่ลாம்ก็ดี โจรคนแรกนั้นเป็นต้นเหตุสำคัญให้สัตว์เตลิดหนีไป ถูกโจรลัก (ขมาย) หรือถูกเสียกินก็ดี ถือว่าโจรต้นเหตุนี้คือโจรมิโทษฐานลักของท่าน ปรับไหมตามบทกฎหมายบ้านเมือง

ขอบรรยายเตือนไว้ว่า “แลโศกระบือนั้นปล่อยขาดไป” อย่าคิดว่าเจ้าของปล่อยขาดไป โปรดเข้าใจว่า โจรคนต้นเหตุนี้แหละมันปล่อยไปตามเรื่องตามนิสัยของสัตว์เพราะมันต้องการแต่เครื่องผูกเครื่องลามเลี้ยงที่สำคัญ เช่น เชือกตะกาย คือ เชือก “สนตะพาย”

๗๘. “มาตราหนึ่ง ข้างม้าวัวควายเรือซา ขาดปลอกล้อยุดหายแห่งใด ๆ ก็ดี วันนอนค้างข้างนอนแรม เจ้าของมิได้เอาเข้าคอกผูกถื่อไว้ วัวหายให้ไว้แก่เสือ เรือหายให้ไว้แก่น้ำ ท่านให้ละไว้ให้เจ้าของหาเอา ถ้าโจรลักไป โคทั้งตัวโจรควยจึงเอาไว้ ถ้ามิได้ตัวโจรควย มิให้เอาไว้ ท่านให้ไหมคั่งโจร”

ข้าพเจ้าผู้บรรยายขอยกที่เตือนซ้ำในเรื่องถ้อยคำและสำนวนภาษาที่ใช้ โปรดทำใจรัก อ่านจนชินหู ตูจนชินตาแล้วจะสนุกเพลิดเพลินก็ได้ เช่นมาตราที่๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ก็เป็นส่วนน้อยเท่านั้น ข้าพเจ้าผู้บรรยายใคร่จะอ่านเป็นภาษาวรรณคดีว่า “ข้างม้าวัวควายเรือแพ (เรือและแพก็ต้องผูกลำนเหมือนกัน) แต่เกิดขาดปลอก (เช่นข้างและเรือแพย่อมมีปลอก) หายไปก็ดี กับอีกพวกหนึ่ง “วันนอนค้างข้างนอนแรม” พวกนี้เป็นระหว่างเดินทางและค้าคินลง บางทีค้างคืนเดียวรุ่งเช้าก็จะเดินทางต่อไปจึงมิได้ทำคอกขัง และบางทีก็ต้องปล่อยให้กินไปไม้ใบหญ้า จะผูกทรมานไว้ไม่ควร รุ่งเช้าก็หายไปยัง ท่านว่า วัวหายให้ไว้แก่เสือ เรือหายให้ไว้แก่น้ำ เจ้าของเขาต้องติดตามหาอย่างเต็มกำลัง เพราะต้องเดินทางต่อไป ใครพบปะอย่าเอาไป ปล่อยไว้ไม่นานเจ้าของก็ตามพบ เว้นแต่มีโจรมาลักไป ผู้ใดที่พบเห็นจึงจับสัตว์นั้นไว้แต่ต้องเอาตัวโจรไว้ให้ได้ด้วย ถ้าพบแต่ทรัพย์สินไม่ได้ตัวโจรขึ้นเอาไว้ โทษปรับไหมคั่งตัวโจร”

ขอบรรยายเพิ่มเติมว่า ถ้ามีคนเที่ยวหาของป่าหรือตัดหาขายคดมิได้พบสัตว์ตามมาตรา๕๓ หรือพบเรือในน้ำ เราผู้พบเห็นต้องคิดเสียว่า เจ้าของกำลังตามหาอยู่ วัวควายก็ฝากไว้กับเสือพลาง ๆ ส่วนเรือแพนาวาหรือแพขลุ่ยอะไรก็ตามคิดเสียว่าฝากไว้กับน้ำอีกไม่นานเจ้าของก็ตามพบ คือพบก่อนเสือ

๗๙. “มาตราหนึ่ง วัวควายข้างม้าท่านผูกไว้กับหลักแหล่ง ผู้ใดแก้ปล่อยของท่าน ท่านให้ไหมเสมอโจร”

ขอบรรยายว่า “แกป่ล่อย” นั้นไม่มีเหตุผลอะไรเลยเป็นการแกล้งให้เสียหายมากกว่าอย่างอื่น เพราะยอมจะรู้อยู่ว่า ป่ล่อยไปก็จะสูญหาย ท่านกำหนดโทษเสมอใจรักดีแล้ว แต่หลักการณ์มิได้วิวัฒนาการต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๔๐. มาตรา ๖๖ เป็นกรณีที่มีบรรยายมาแล้ว คือลักโคกระบือไปจากคอกขัง หรือลักจากที่ป่ล่อยเลี้ยงและคอยระวังดูแลอยู่ โดยเฉพาะมาตรานี้ ตรีราคาโคกระบือผู้และเมียและลูก ในตัวบทเขียนราคาค่าเงินแบบโบราณพิมพ์ยาก จึงเขียนเป็นตัวอย่างไว้สัก ๒ แห่ง ท่านว่า ให้เอาพิศัตโคกระบือตัวใหม่ คือ โคผู้ค่าตัวละ ๓ (สามบาท) นางโค (สาว) ค่าตัวละ ๔ (สี่บาทสองสลึง ลูกตัวผู้ตามแม่ ๑ บาท สองสลึง ตัวเมีย ๒ บาท ๑ สลึง กระบือผู้หกบาท นางกระบือ ๙ บาท ลูกตามแม่ตัวผู้ ๓ บาท ตัวเมีย ๔ บาท สองสลึง ส่วนโทษอาญานั้น ถ้าได้ทรัพย์สินปรับใหม่ สองเท่าครึ่ง ถ้าไม่ได้คืน สามเท่าครึ่ง แล้วสักสิ่งอันลักไว้ทอกให้รู้ว่าเป็นโจร เอาตัวจำคุกไว้ ให้เอาบุตรภรรยา มาเร่งเอาสินไหมพินัย ในตัวบทท่านกล่าวว่า โคกระบือเป็นสัตว์มีคุณ

๔๑ “มาตราหนึ่ง ผู้สูบฝิ่นกินฝิ่นขายฝิ่นนั้นให้ลงพระราชอาญาจหนักหนา ธิบราชบาติให้สิ้นเชิง ทะเวนบก ๓ วัน เรือ ๓ วัน ให้จำใส่คุกขังไว้กว่าจะอดได้ ถ้าอดได้ แล้วให้เรียกเอาทานบนแก้ตัวอาติพิน้องไว้แล้ว จึงให้ป่ล่อย..... ฯลฯ.....” มาตรา ๖๖ เข้าใจง่ายท่านว่าไว้ชัดแล้ว คือเป็นการปราบยาเสพติดอย่างจริงจังอย่างปัจจุบันนี้ ไทยเราก็อใช้ความพยายามเป็นอย่างมาก แม้ต่อมาในต้นรัตนโกสินทร์จะมีนายอากรได้รับอนุญาตตั้งโรงสูบฝิ่นได้ แต่มาตรา ๖๖ ไม่ใช่โดยได้รับอนุญาต มาตรา ๖๖ มีโทษหนักเพราะลักลอบ สูบ, ถุน, กิน, หรือขายโดยไม่ได้รับอนุญาต ส่วนโทษนั้นท่านว่าหนักหนาถึงหนักจริง คือจำคุก แล้วริบทรัพย์สินเสียทั้งหมด อันว่า “ริบราชบาติ (ราชบาตร) ให้สิ้นเชิง” นี้แปลว่า “ริบตามคำ-

ส่งหลวง คือเก็บเอาสิ่งของของคนที่ต้องพระราชอาญาเข้าเป็นของหลวง” คำนี้ “ราช-
บาท” มีในมาตราทั่ว ๆ ไป จะไม่ต้องแปลซ้ำ ๆ ไว้หลายแห่ง และที่ท่านริบสิ้นเชิงก็
แล้ว ไม่มีเหลือไว้ให้ข้อสงสัยได้

อนึ่ง สืบค้นกับกินสืบ เข้าใจอย่างไร ขอบรรยายว่า ผืนที่เคยปลูกแล้วใช้สืบ
เอาแต่ควนคล้ายสับบุหรื แต่มูลผืนคือกากผืนหรือขยาผืน ต้องทำเป็นก้อนแล้วกลั่นกับน้ำ
อย่างกลั่นยาเม็ด ให้มันไปเกิดสมปรารถนาในกระเพาะ

๔๒

๔๒. โจรลักทรัพย์ แล้วต่อสู้กรรมสิทธิ์ มีผู้กล่าวหาว่าทรัพย์ของหลวง โจรยอม
รับว่าจริง เอาทุนทรัพย์ตั้งใหม่ศรีคุณ เข้าพระคลังหลวงหมด ถ้าทรัพย์ของเอกชน ไหม
ทวิคุณส่วนหนึ่งคืนทุนราคาทรัพย์แก่เจ้าของ อีกส่วนสิ้นไหมเป็นหลวง

๔๓

๔๓. “มาตราหนึ่ง โจรลักสารพะทรัพย์สิ่งใด ๆ ผู้ไปราชการก็ แต่เอา
เรือเกวียนเสี้ยมผู้ไปราชการ ท่านว่าให้ตั้นมอวนตั้นโจรนั้นเสียจ้งสิ้นนั แล้วให้ไหม
ทวิคุณ” ขอบรรยายทักว่า สารพะทรัพย์แล้ว ถ้าจะแยกตอนเรือเกวียนก็แยกเป็นขึงหรือ
ตึง แล้วเอาโทษให้หนักกว่าลัก โดยเปลี่ยนคำว่า แต่เอา เป็น หรือเอา โปรตใคร
ครวญคำทักท้วงจะเห็นแนวการร่างกฎหมายได้ ผู้บรรยายรับว่า เรือเกวียน, เสี้ยม
แสดงว่าเกิดเหตุระหว่างทางจึงใครจะใช้คำว่าหรือ แยกเป็นคนละตอน

๔๔

๔๔. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดให้กำลังเลี้ยงดูให้ขาวดุงสะเปียงให้ขี่มเรือบ้า ให้ไฟ
แก่โจร แต่งหม้อคินหม้อไฟให้เทียนให้ชุดแก่โจร ให้ลงโทษเท่าโจรปล้นเรือนนั้นบ้าง”
ท่านอาจสงสัยว่าเหตุใดไม่คิดว่าช่วยให้โจรลักฉ้อ แต่ลงทายเป็นปล้นเรือน ลงโทษเท่าปล้น
ผู้บรรยายขอเสนอความคิดเห็นว่า ขอให้พลิกกลับไปดูจำพวกแห่งโจร โดยเฉพาะโจรปล้น

๔๘

หรือปล้นวิ่ง จำนวนคนมากตั้ง ๑๐ ถึง ๓๐ คน ต้องปล้นบ้านปล้นเรือน ต้องยิงปืนให้ร้อง แล้วกลับมาพิจารณาสิ่งของต่างๆ ที่มันช่วยหาช่วยจับ ล้วนเป็นเครื่องใช้ในการปล้นทั้งสิ้น ให้ข้าวถุงสะเบียงเพราะจำนวนโจรมีมาก เรือข้ามน้ำข้ามฟากก็สำคัญและจำเป็น ต้องมีไฟอย่างพอเพียง ต้องมีดินปืนใส่หม้อไปก็ได้ อุปกรณ์สำหรับปืนมีดินปืนกระสุนและหมอนปืน ใช้คันระหว่างดินกับกระสุน ให้เทียนให้ชุดสำหรับจุดชะนวนปืน ๆ ครึ่งนั้นยังได้นักเดียวต้องบรรจุใหม่ ดังนั้น ท่านลงโทษเท่าโจรปล้นด้วย มิได้เอาเพียงสมโจร เพราะมันช่วยอย่างสำคัญที่สุดในการปล้นนั้น

๔๙

๔๙ “มาตราหนึ่ง ใช้ให้โจรไปปล้นไปลักมาแล้วขอเอาของโจรไว้ เป็นครูอุปเทษแก่โจร ครูเรียมให้โจร สอนโจร ขำมส่งโจร ฝึาเรือโจร ให้ลงโทษเท่าโจร แลให้ไหมตุโจร” มาตราหนึ่งพลิกกลับไปดูจำพวกแห่งโจร คุณงค์โจร (คือตัวการ) ก็จะพบว่าบัญญัติไว้ตรงตามข้อบัญญัติอันเป็นบททั่วไปนั้นแล้ว (อุปเทษคือ สอน, แนะนำ)

๕๐

๕๐ “มาตราหนึ่ง ผู้บอกการให้โจรเข้าตามทิศตามแห่งจะเข้าไปยังทรัพย์ที่จะเอานั้น อนึ่งบอกที่ไว้สินให้แก่โจร ให้ลงโทษดังโจร” มาตราหนึ่งพิจารณาถ้อยคำในบทมาตราแล้วเห็นว่า เท่ากับเป็นครูสอน ใช้หรือขแนะนำทิศทางให้กระทำ มีหลักการวินิจฉัยได้ว่าเป็นองค์โจรเช่นเดียวกับมาตรา ๔๙

๕๑

๕๑. “มาตราหนึ่ง โจรคบพวกเพื่อน ๒, ๓ คนถึง ๙, ๑๐, ๒๐ คน ไปปล้นสดมภ์ลัก ข้างมั่วโคกระบือทรัพย์เข้าของสิ่งใด ๆ จับได้ ๑, ๒, ๓, คน เท่าใดก็ตี มิได้โจรถ้วนตัว ท่านให้ทอดสินไหมพิไณยโดยขนาด ทั้งโจรซึ่งได้ตัวมาทั้งโจรซึ่งมิได้ตัวมานั้นจนทวนเท่ากัน แลโจรอันได้มานั้นให้เรียกเอาสินไหมพิไณยแต่ส่วนตัวมันจนถ้วน แลโจรซึ่ง

มิได้มานนียให้ทอดสินไหมพินัยไว้... ฯลฯ...” มาตราต้นตอนต้นนั้นก็ขัดแล้วพอควร มีข้อสังเกตที่สำคัญคือ จะตัดสินคดีหลังจำเลยหรือไม่ หรือว่าจะลงโทษใคร ต้องให้เจ้าตัวเบาได้เห็นด้วย ตามหลักสัญญาชิตกฎหมายเขาจะได้มีโอกาสต่อสู้คดี พิจารณาถ้อยคำในคดียุทแล้วเห็นว่า ยังมีโต้ตัดสินคดีขาดสำหรับพวกที่ยังจับตัวไม่ได้ เพียงแต่คิดคำนวณค่าสินไหมพินัยไว้พลางก่อนว่าเท่าใด โดยคิดหาส่วนของมันจากข้อเท็จจริงที่ได้ความว่า มีคนแน่นคงบังคับคดีแต่แก่โจรที่ได้ตัวมาแล้ว และไม่โต้บังคับให้ต้องเสียแทนพวกที่ยังไม่ได้ตัวมา โดยตัวบทกล่าวไว้ว่าให้เจ้าทรัพย์สืบหาตัว ถ้าพบและให้กระลาการเอาตัวมาจึงเรียกสินไหมพินัยซึ่งทอดส่วนล่วงหน้าไว้นั้น แสดงว่าจะลงโทษแก่โจรที่พิจารณาเป็นสัจ มันยังปฏิเสธต่อสู้ประการใดก็คู่ได้จากหมวดสอบสวนข้างต้น

กล่าวมาด้วยลักษณโจรเป็น } มะหันต } โทษสันอยู่แต่เท่านั้น
ครุ }

๔๘

นี่จะกล่าวลักษณโจร อันเป็นมณิโทษสืบสาบคดี ลำดับต่อไป

๔๘ “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายลอบทุบตีฟันแทงคบดองท่านมีบาชเจบ ท่านว่าให้ทวนด้วยลวดหนั่งโดยสะกัณมิสะกัณ แล้วให้ไหมโดยบาชเจบนั้น ถ้าทุบตีฟันแทงคบดองถึงตายให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย” มาตรานี้ก็เข้าแบบเดิม แต่ไม่ใช่ประทุษร้ายต่อทรัพย์ หรือเพื่อเอาทรัพย์ ลงท้ายก็โทษ ถ้าบาชเจบทวนตามหนักและเบา ถ้าถึงตายก็ฆ่าเสีย คือไม่ได้แยกฐานทำร้ายร่างกายกับฐานฆ่าคน ถ้าเขียนแบบนี้จะไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่จัดหมวดโทษหนักเบาไว้ เพราะเกิดมีโทษประหารมาอยู่ในมณิโทษเสียแล้ว ถ้าเอาโทษฆ่าคนตายไปไว้โทษหนักที่สุด แล้วลงโทษให้ฆ่าเสีย คือประหาร ก็ไม่มีทางจะหักท้วงได้

๔๙

๔๙. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาหอกดาบแหลนหลาวสารพัดสิ่งใดแต่เรือน ทางเรือนท่าน ผู้แสนนั้นมีบันดาศักแลแล้วต้องคนในเรือน ให้ใส่คาค้างเหล็กไว้ ๗ วัน แล้ว

ให้ใหม่ ๒๒๐,๐๐๐ ถ้าแลต้องคนในเรือนบาทเจ็บ ให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๑๕ ที แล้วส่ง
 สัจไปยังแพ่งให้ใหม่โดยบาทเจ็บนั้น” มาตรา^{๕๔}เข้าหลักวินัยกฎหมายเกี่ยวกับการตีความ
 ข้าพเจ้าผู้บรรยายเคยบรรยายไว้ในหลักความรู้เบื้องต้นกว่า ๒๐ ปีมาแล้วว่า ระบุอาวุธ ๔
 อย่างแล้วว่าสารพัดสิ่งใด ต้องหมายความว่า แม้อาวุธอื่นๆ อีกสารพัดก็ต้องเป็นประเภท
 เดียวกัน เพราะเป็นถ้อยคำหมู่เดียวกัน เพราะถ้าจะสารพัดแบบไม่เลือกประเภทเลย ท่าน
 จะระบุอาวุธ ๔ อย่างไว้ทำไม อนึ่ง คำว่าแส ปทานุกรมแปลไว้ว่า เสือก, ส่อ, สืบ, คั่น, หา
 รุสีกไม่ตรงกับความหมายในต้วบท ควรแปลว่า แแยง หรือ เสียบ ซึ่งก็คำเดียวกับทาง
 กิริยาที่เอาอาวุธเสียบหรือแทงขึ้นไปตามร่องฟันปากไม้ไผ่หรือร่องกระดานที่ปูไม้ขัดไม้สนห
 เป็นต้น

อนึ่งมาตรา^{๕๕}ยังไม่ควรฟังว่าเจตนาทำร้ายบุคคลผู้ใด ไม่ควรฟังว่าผู้กระทำไ้เห็น
 ตัวคนว่าอยู่ตรงที่แห่ง ถ้าเห็นตัวและเจตนากระทำก็มิบทมาตราอื่นเอาโทษอยู่แล้ว แต่การ
 กระทำแม้ไม่เจตนา ก็อาจเห็นผลว่าอาจจะถูกคนบนเรือน ใส่ศาตจริงไว้เพียง ๗ วัน พอควร
 แล้ว ที่ให้ใหม่นั้นเป็นเบย แบบพระโอยการพรมศักดิ์ แต่ถ้าเขาบาดเจ็บมีโทษทวนด้วย
 ๑๕ ที “แล้วส่งสัจไปยังแพ่ง ให้ใหม่โดยบาทเจ็บนั้น” คือส่งใบสัจหรือนัยหนึ่งสำนวนที่
 ฟังข้อเท็จจริงเป็นสัจแล้ว และแพ่งจะปรับบทกำหนดโทษปรับตามต้วบทกฎหมายคงที่บาง
 มาตราใช้ว่า โดยกฤษฎีกา

๔๙๐. “มาตราหนึ่ง ถ้าจะทำร้ายแก่เจ้าบ้านเจ้าเรือน แลขัดทงให้เจ้าบ้านเจ้า-
 เรือนรู้ สักออกมา.....ฯลฯ.....” เป็นอนว่า^{๕๕}วินัยมาตรา ๔๙ ไวนั้นคงจะถูกต้องแล้วว่า
 ยังมีไ้เห็นตัวและเจตนาทำร้าย เพราะเรื่องเจตนาทำร้ายมาอยู่ที่มาตรา ๔๙๐ นี้ คำว่า
 ขัดทง^{๕๕}คือขว้างปา การขว้างปาดมมาตาม^{๕๕}ค้อยหรือล่อให้เจ้าบ้านออกมาเพื่อทำร้ายไ้
 ตามเจตนาต้วบทท่านแยกไว้เป็น ๓ กรณี คือ ๑. ยังไม่ทันลงมือทำร้ายก็ถูกเจ้าบ้านจับไ้
 เสียก่อน ท่านลงโทษทวนด้วยลวดหนึ่ง ๒๕-๓๐ ที ถ้าทำร้ายเจ้าบ้านบาดเจ็บให้ตั่น^{๕๕}มือ
 เสีย แล้วให้ใหม่โดยบาทเจ็บนั้น ถ้าแลถึงตายท่านให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย ข้าพเจ้าผู้บรรยาย

เคยตั้งใจไว้ว่าจะไม่ทักท้วงแล้วว่า โทษประหารโฉนดมาอยู่ในหมวดมณีนโศ เราขอกเอา
กรณีตายไปไว้หมวดอุกฤษฏโทษจะถูกต้อง

โปรดพิจารณาตามลักษณะประวัติศาสตร์กฎหมายว่า สมัยต่อมาถึงกลางรัตน-
โกสินทร์ และปัจจุบันมีวิวัฒนาการประการใด กล่าวคือ ลักษณะความผิดเกี่ยวกับชีวิตและ
ร่างกาย หมวด ๑ ความผิดต่อชีวิต หมวด ๒ ความผิดต่อร่างกาย ข้อเท็จจริงคดีใดเพียง
บาดเจ็บก็พลิกไปปรับบทกับหมวดร่างกาย คือบาดเจ็บ คดีใดถึงตายก็พลิกไปหมวดชีวิต ถ้า
อย่างนี้ไม่ต้องเขียนซ้ำ มีบาดเจ็บ, เจ็บมาก, และตายทุกมาตราไป ขำพเจ้าขอภัยท่าน
ผู้ร่างด้วย

๙๐

๙๑ “มาตราหนึ่ง โจรขังทั้งเรือนจับได้ ให้ตัดนิ้วมือโจรเสียกึ่งนิ้ว...ฯ...”
ถ้าเพียงเท่านั้นกรณีขวางป่าโรงงานบ้านเรือนเขาเท่านั้นเอง โทษก็หนักพออยู่ตัดครึ่งนิ้ว
แต่ตัวบทกล่าวตามแบบอีกว่า “ต้องเจ้าเรือนบาดเจ็บต้องส่งสิ้นแตกหัก” ขอบบรรยายว่า
ขวางบ้านไปถูกคนบาดเจ็บเป็นเรื่องบังเอิญก็จริงแต่อาจเห็นผลเพราะคนอยู่บนเรือน ผู้กระ
ทำ ก็รู้ จึงโทษหนักถึงตัดนิ้วมือนมด ๑๐ นิ้ว ถ้าไม่ถูกผู้คนและทรัพย์สินไม่เสียหาย เพียง
ทวนด้วยลวดหนั่ง ๒๕ ที สักทมิ้อโจรนั้นว่า “ขังเรือน” ผู้บรรยายเข้าใจว่า โทษสักที
หลังมือน ต้องลงในทุกกรณีที่ ขังเรือน คือตั้งแต่ตอนแรกขังตัวบท เพราะท่านบัญญัติ
ไว้ท้ายสุด ตรงที่ขัง (ขวางป่า) ไปไม่ถูกคนไม่ถูกของก็ต้องสัก แล้วที่ถูกคนและสิ่งของ
เสียหาย โฉนดโทษจะกลับเบากว่าเล่า?

มาตรานมวรรคสอง แต่กลายเป็นเรื่องวางเพลิงไปท่านว่าดังนี้ “อนึ่งถ้าโจรลัก
เผาบ้านตลาดแลสาลา เผาไร่ไร่อ้อย โรงลอมฟางลอมเข้าแลตะพานจับตัวได้ ให้ตัดนิ้ว
มือคองข้อ” ขอบบรรยายว่า เหตุใดวางเพลิงมาอยู่ที่มาตรานี้ ท่านอาจจะคิดว่า ทรัพย์สินที่
ถูกเผาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของบ้านเรือนที่มันขวางป่ากระมัง?

ลอมฟาง คือเอาฟางกองล้อมหลักไว้มากและสูง ลอมข้าวก็วิธีเดียวกันเพราะยังไม่
นวดเป็นเมล็ด เมื่อกองไว้แล้วก็ต้องมีโรงหลังคากันฝนได้บ้างตามสมควร ฟางและข้าวเปียก
น้ำฝนก็เสียหาย ส่วนตะพาน คือ สพาน คำว่า คองข้อ คือแค่ข้อนิ้ว (ประมาณครึ่งหนึ่ง)

๙๒

๙๒. “มาตราหนึ่ง ถ้าโจรล้วงลักทรัพย์เข้าของประการใด ๆ ก็ดี และขัดทั้ง เจ้าเรือนหลับนอนมีหนโตสิ่งสิ้น เจ้าเรือนทราบมองจับได้... ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า เป็น เรื่องน่าคิดมากที่สุด เพราะความคิดจะไปล้วงลักทรัพย์ต้องทำเงิบ ๆ แต่ไปขว้างปาเรือน จนเขารู้ตัวจับได้ มันขัดกันอยู่ ตอนท้ายตัวบทมาตรานี้ให้ทวนแล้ว สักมื่อว่า ขัดเรือน ถาลักได้ทรัพย์ไปก็ลงโทษมากจน เป็นตัวโจรโทษโจร จะวินิจฉัยไม่ให้ขัดกันก็มอยู่ทาง หนึ่ง คือลักทรัพย์ไม่สะดวกไม่สมปรารถนา หรือว่าเจ้าของตื่นเสียแล้วก็เกิดขัดใจขว้างปา เรือนเสียเลย หรือได้ทรัพย์บ้างแล้วแต่ยังไม่พอใจ จึงขว้างปา จนถูกจับถูกทวนด้วยลวด หนึ่ง และสักมื่อ.

อนึ่งมาตรานี้เป็นประทุษร้ายต่อทรัพย์อยู่ด้วย โดยที่ทั้งเรื่องประทุษร้ายร่างกาย และอื่น ๆ มาคั่นอยู่หลายมาตรา ถ้าจัดหมวดหมู่แบบปัจจุบันจะไม่อย่างนี้ เพราะหมวด ประทุษร้ายต่อทรัพย์ก็ว่าเรื่องทรัพย์ล้วน ๆ เช่นลักชิงราว, กันโขก, ริดเอาทรัพย์, ชิงทรัพย์, ปล้น, ฉ้อโกง, ยักยอก, รับของโจร, ทำให้เสียทรัพย์ เป็นต้น

๙๓

๙๓. “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายเอาลอบทั้งขัดเรือนท่านก็ดีแลไฟมีทั้งไหม้ แลไหม้ แต่จากคาสองตบสามตบก็ดี ท่านว่าให้ตมอผู้ร้ายนั้นเสียสิบวัน ถ้าแลไฟนั้นลามไปไม่เรือน ๕ หงหลายนั้นเสียทรัพย์สิ่งสิ้นของเขา ท่านว่าให้มาผู้ร้ายนั้นเสียแล” ขอบรรยายว่า คำว่า ไหม้ก็ถูกที่อยู่แล้ว ครั้นตมออีกเพียงบทเดียวเขียนว่า ไม่ แทน ไหม้ และคำอื่น ๆ ก็ยังมีมากมาย ได้พบตลอดมา แม้ในมาตราเดียวกัน เช่น บาตเจ็บ, บาซเจ็บ, บาตเจ็บ, เป็นต้น

ขอบรรยายต่อไปว่า เรื่องวางเพลิงมีตรงนี้กำหนดท่านไม่ได้ เพราะท่านจัด หมวดตามโทษหนักเบา แต่ลงท้ายมีโทษประหาร เพราะไฟไหม้ลุกลามเสียหายมาก และเป็นกรณีเจตนาวางเพลิงด้วย

วางเพลิงด้วยวิธีขัดขวางนั้นอย่างไร ขอบรรยายว่า สมัยโบราณบ้านหลังคาจาก
ขว้างปาเชื้อเพลิงขึ้นไปบนหลังคาไม่ยากอะไรเลย (ขัดขึ้นไป) ในตัวบทเขียนว่า ไหม้
จากคาแต่สองระดับสามระดับ นั่นแหละคือ จากบนหลังคาไหม้เล็กน้อยก็ดับเสียทันที โทษเพียงตัด
นิ้วมือ อนึ่งขว้างเชื้อเพลิงขึ้นไปบนหลังคาแล้วดับเสียได้มีทั้งไหม้โทษเท่ากับไหม้เล็กน้อย
เรื่องอุกฤษฏ์โทษมาป็นอยู่ในนิมิตโทษเคยบรรยายมาแล้ว.

๔๔

๔๔. “มาตราหนึ่งคนใดเดินกลางคืน ถู้อหอกดาบประวับ้านท่าน จับได้ ให้
ลงโทษด้วยลดทอน ๒๕ ที่ เพราะมันคนร้าย จึงถู้อหอกดาบเดินกลางคืนแล”

ขอบรรยาย คำว่า ประ คือ ระวัง หรือ ครูตีไปการถืออาวุธเดินกลางคืน ท่าน
สันนิษฐานว่าเป็นคนร้าย

๔๕

๔๕. “มาตราหนึ่ง คนตีคบกันกินเหล้าเมายาหมึวจึงผิดชอบ เชาวบ้านท่าน
ผิดเวลา ท่านหมึว่าคนร้ายคนดี ท่านไล่ฟันแทง ต้องบาทเจ็บถึงตายก็... ฯลฯ...”

มาตรานี้ เจ้าบ้านไม่มีโทษ ผู้บรรยายรู้สึกว่าเป็นบทกฎหมายที่มัววิวัฒนาการมา
ด้วยดี ทางด้านป้องกันตนและทรัพย์สินพอควรแก่เหตุ เพราะอาการของคนเมานั่นในกรณี
อลวนจนเงินจะมองเป็นผู้ร้ายมาปล้นไปได้ เจ้าบ้านเข้าใจผิดในข้อเท็จจริงกฎหมายให้
อภัย ตัวอย่างคดีเคยมีมาแล้ว เจ้าบ้านเคยถูกปล้นถูกลักอยู่ ค่ำมืดตื่นแล้ว ตำรวจไปตบ
ประตูเอะอะตึงตัง ก็เลยคิดว่าพวกปล้นแน่ จึงไขนบยังตอบไปทางประตูบ้าน ศาลฎีกา
เคยพิพากษาว่าเจ้าบ้านไม่ผิด

ตอนท้ายตัวบทมาตรานี้บัญญัติว่า ถ้าคนเมาที่บุกรุกมาบ้านเขานั่นไม่ถึงตาย มอบ
ให้กระลาการในพระนครบาลพิจารณาเป็นสัจว่าหมึใช่ร้าย ให้ส่งตัวมันคืนแก่เจ้าสังกัด
เคยบรรยายมาแล้วภาคก่อน ๆ ว่าคนสมัยโบราณมีสังกัดคือ ข้ามเจ้าบ้านนาย

ขอขียนบรรยายตอนต้นสักเล็กน้อย คือ คำว่า คนตี คบกันกินเหล้า เห็นว่า
คนตีในมาตรานี้คือ ไม่ใช่โจรผู้ร้ายเท่านั้นเอง อย่าแปลว่าผู้ตี จะมากไป.

๙๖. “มาตราหนึ่ง ให้ยาเบื่อยามาท่านกินเมามิรู้ สักตัวสลบอยู่ แลเก็บเอา
ทรัพย์สิ่งสิ้น มั่นมั่นขึ้นคือใจ... ฯลฯ...”

ขอบรรยายว่า ได้บรรยายมาแล้วตั้งแต่ต้นว่าสมียุทธยาภิเษกแล้วซึ่งยาเบื่อยามา
ยาพิษตลอดจนขึ้น จึงไม่มีใครพอใจที่จะใช้แต่คำว่า พันแท่ง ขอบที่จะใช้คำรวม ๆ ว่า
ทำร้าย หรือใช้กำลังทำร้าย มาถึงมาตราที่ ๙๖ ก็คือลักทรัพย์โดยทำร้ายเจ้าทรัพย์ เป็น
ชิงทรัพย์หรือตบชิง เพราะมันเจตนาทำร้ายด้วยยาเบื่อยามาเพื่อชิงเอาทรัพย์ โทษในมาตรา
นี้อาจจะเบาไปบ้างก็ได้ เพราะท่านให้ทวนด้วยลดหนึ่ง ๖๐ ที่ แล้วเอาทรัพย์ตั้งไหม
หวัศคุณเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ยาเบื่อเมานนี้อาจถึงตายก็ได้ถ้าให้เกินขนาดไป

๙๗. “มาตราหนึ่ง วิวาทหุบถองตีต่ากัน เอาหอกดาบศาสตราวุธฟันแทงท่าน
บาทเจ็บสาหัส ท่านว่าคือจำพวกโจร ให้ทวนด้วยลดหนึ่งโดยสกรรมิสกรแล้วให้ไหม
โดยขนาฏ” ข้าพเจ้าผู้บรรยายได้เคยบรรยายล่วงหน้าไว้แล้วในเรื่องวิวาทต่อสู้กัน และ
อ้างคำพิพากษาฎีกาไว้แล้วด้วย โดยมาตราก่อนนั้น วิวาทตีต่ากันจริงแต่ความยังไม่ชัดว่า
ใช้อาวุธทั้งสองฝ่ายหรือไม่ มาตรานี้เช่นกัน มันทำท่านถึงสาหัสนั้นท่านทำมันโต้ตอบ
อย่างไรหรือไม่ ตกลงใจพิจารณาเจตนาคำในต้วบทที่เขียนเป็นคุณพิณใจไว้ให้ลงโทษหนัก
และเบา “โดยสกรรมิสกร” และไหมโดยขนาฏก็ต้องใช้คุณพิณใจ คนที่ถูกทำร้ายถึงสาหัส
โดยมิได้กระทำแก่อีกฝ่ายหนึ่งถึงรุนแรง จะไม่ถูกทวนเลยก็ได้

๙๘. “มาตราหนึ่ง เรือท่านจอตู้กไว้ แลคนไปแกเรือท่านเสีย ให้ไหมเสมอ
โจร” ขอบรรยายว่ามาตรานี้ไม่มีเจตนาทุจริตคิดลักทรัพย์ เพราะลักเรือมีในมาตราต่อไป
ส่วนมาตรานี้จะโดยแกลั้งหรือคะนองมือก็ตาม เรือของเขาก็อาจสูญหายหรือถูกลักไปได้

๙๙. “มาตราหนึ่ง ผู้ขายรถของท่านเจ้าของจับได้พิจารณาเป็นสัจ ให้ทวนโดยขนาน ให้เอาเข้าเรือตั้งใหม่ท่วคุณ ให้สักสิ่งอันล็กไวณชอก ถ้าสิ่งอันล็กต่ำกว่า ๕๐,๐๐๐ ลงมา ให้ทวน ๒๕-๓๐ ที่”

ขอบรรยายคำว่า ข้าเรือ คือ ค่า, ราคาเรือ ส่วนเลข ๕๐๐๐๐ นั้นขอบรรยายเป็นเบย เพราะสมัยโบราณก็ตกราว ๑๐ บาทเท่านั้น ต่อมารัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เงินบาทจึงแพงขึ้น คือ ๑ บาทราว ๓๐๐๐ เบย ราคาขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่จนต้องประกาศกำหนดราคาในรัชกาลที่ ๔ นั้นเอง.

๑๐๐. “มาตราหนึ่ง จอรล้ง เรือน-เรือ แลณกวยเอาทรัพย์สินสิ่งใด ๆ ค่าประมาณ ๑๐๐๐ เบย ให้ตัดด้วยไม้หวาย ๒๕-๓๐ ที่ แลให้ไหมโดยขนาน” ขอบรรยายให้ทราบไว้ว่า ประมาณท่านเขียนประมาณ และ ๑๐๐๐ เบยก็หมายความว่า เบย แต่มาตรา ๙๙ เขียนตัวเลขไม่มีคำว่า เบย จอรมาตราน ถ้าดูในฐานความผิดก็พื้นฐาน “ล้งลัก”

๑๐๑. “มาตราหนึ่ง จอรตัดกเอาเงินทองสิ่งใด ๆ จับได้พิจารณาเป็นสัจ ให้ทวนแลวัดคนวมือจอรนเสีย”

ขอบรรยายมาตรา ๑๐๑ ว่า ผก คือ ผก, สมัยโบราณคนนุ่งผ้าโจงกระเบน ข้างหน้ามีผก หรือชายผก ๆ ใหญ่ ๆ ก็มีใส่เงินทองของรูปพรรณได้มาก ๆ เพิ่งเปลี่ยนเป็นชายแต่งสากล หญิง นุ่งถุง เมื่อภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้เอง การตัดผกก็ทำนองเดียวกับตัดกระเป๋ เพราะเล็กลงผ้ามีผก ผู้ขายก็ตัดหรือล้งกระเป๋เรื่อย ๆ มา ถ้าขายนุ่งกางเกงจั้นแบบไม่มีกระเป๋ามันก็ตัดหรือล้งกระเป๋เสื่อเชต เสื่อนอก สุดแล้วแต่โอกาส

๑๐๒ “มาตราหนึ่ง จอรชิงเอาทรัพย์สินของราษฎร ผู้ซื้อขายแลมิได้ซื้อขายกลางหนทางบกทางเรือ กลางวันค่ำคืน จับได้พิจารณาเป็นสัจ..... ฯลฯ.....” ต่อไปก็ว่าด้วย

โทษ ซึ่งหนักเบาไปตามทุนทรัพย์มากหรือน้อย จึงขอร้องใคร่จะหักมาตรา^๕สักหน่อยว่า จะไม่วิวัฒนาการมาตามแบบประวัติศาสตร์กฎหมาย เพราะโทษมิได้หนักเบาไปตามตัวบทที่แยกไว้ว่า ชิงแม่ค้าหรือราษฎรธรรมดา เกิดเหตุทางบก หรือเรือและสำคัญที่สุดโทษทำผิดค่าคืน กับทำผิดกลางวัน ก็มิได้แยกไว้ให้ต่างกัน เมื่อเช่นนี้ที่แยกไว้ก็ไร้ความหมาย บอกแต่ว่า ชิงทรัพย์ผู้ใดระหว่างทางเท่านั้นก็พอแล้ว ส่วนโทษนั้นท่านว่า ขำ (ราคา) ทรัพย์สิ่งของมากกว่า $\frac{1}{10}$ โปหนึ่ง (สองอัฐ) ต่ำกว่า ๕๐๐๐๐ เปี้ย คือประมาณไม่ถึง ๒๐ บาท ๗๕ สตางค์ $\left. \frac{๕๐}{๓๐} \right\}$ ที่ โหมโดยขนาด ถ้าราคาทรัพย์เกิน ๕๐๐๐๐ เปี้ย ให้ตัดนิ้วมือคองข้อ (ประมาณครึ่งของนิ้วเหลือเพียงข้อ) เอาทรัพย์ตั้งโหมโดยขนาด

โปรดพิจารณาเห็นว่า ทรัพย์มากหรือน้อยนั้นก็เป็นหลักในตุลพินิจอยู่จริง ตุลพินิจในการกำหนดโทษมีหลักการและเหตุผลอยู่ในตัวของมันเอง เพราะเป็นอาการนาม เป็นการพิจารณาพิจารณาตัวผู้กระทำผิด ผู้เสียหายและลักษณะแห่งความผิด ตลอดจนผลแห่งการกระทำ จะได้ลงโทษให้เหมาะสม ส่วนตัวบทกฎหมายที่เขียนไว้ให้กลางคั่นโทษหนักกว่ากลางวันนั้นเป็นหลักการ ด้วยเหตุผลว่าเป็นอันตรายมากแก่เจ้าทรัพย์

๑๐๓ “มาตราหนึ่ง โจรลักสิ่งของท่านไป และมีผู้หนึ่งมาลักสิ่งของ ๆ โจรนั้นไปเล่า อนึ่งโจรลักสิ่งของไป ... ฯลฯ... ละวางสิ่งของนั้นเสียในที่ทางแห่งใด ๆ ก็ดี มีผู้เอาทรัพย์สิ่งของนั้นไป อยู่มาเจ้าของพบเห็นคนนั้นบอกได้ว่า อนึ่งบอกว่าโจรลักไปไล่โจร ๆ ชัดของเสียเก็บได้... ฯลฯ...” ขอบรรยายเสียตอนหนึ่งก่อนว่า เรื่องเป็นอย่างไรงั้น ขอเขียนให้อ่านง่ายคือ โจรลักของท่านไปแล้วไปถูกขะมายต่อ หรือว่าเอาไปซ่อน ไปวางพักไว้ตรงไหนมีคนเห็นเข้าเอาไปเสีย ก็คือ ขะโมยจากขะโมย (ขะมาย) เจ้าทรัพย์มาพบของจากคนที่ขะมายจากโจร แต่มันแก้ตัวว่าเก็บได้ก็ดี หรือมันเสแสร้งว่า มันไล่กวตโจร ๆ หวังของไว้ มันจึงเก็บได้ ได้ความว่าพูดไม่จริง เพราะมันมิได้บอกกล่าวแจ้งความแก่พนักงานเจ้าหน้าที่บ้านเมืองคนใด ท่านจึงว่า มันคือโจรฉกฉวย ให้โหมเท่าโจรนั้น โปรดพลิกกลับไปดูโจร

ฉกฉวยที่ทนนำข้อความเบื้องต้น ถ้าราคาทรัพย์สินหาแสนเบี้ยขึ้นไป โทษทั้งคดีนั้นมอและปรับ
ใหม่โดยขนาดด้วย

๑๐๔

๑๐๔. “มาตราหนึ่ง ถ้าโจรลักขังมาว่วควาย แลทรัพย์สินของมาแต่อื่น แลมี
ผู้ลักเอาไปต่อโจรนั้นแล้ว แลเจ้าของมาพบ... ฯลฯ... ให้ไหม้เท่าผู้ลักก่อนนั้น” รู้สึกว่า
เหมือนมาตรา ๑๐๓ แต่ต่อไปต่างกันอยู่หน่วยที่โทษ คือ “ถ้าได้ตัวทั้งสองโจร” ให้เอาทุน
ทรัพย์สินไหม้ทุกชิ้นทั้งสองโจร สิ้นไหม้โจรหนึ่งให้ได้แก่เจ้าทรัพย์สิน สิ้นไหม้โจรหนึ่งให้เอา
เป็นหลวง”

ขออธิบายฎีกาอย่างนี้กับปัญหาเหมือนกัน เพราะมีใช้โจรทั้งสองจะสามารถเสีย
สินไหม้ได้เท่าๆ กันเสมอไป ควรจะบอกเผื่อไว้กว้างๆ ว่า ไหม้มันทั้งสองร่วมกัน หรือ
ต่างกันแทนกัน แล้วแบ่งเป็นสองส่วน ถ้าอย่างนี้ไม่มีปัญหา

๑๐๕

๑๐๕. “มาตราหนึ่ง มีผู้รู้ว่าของโจรลักมา โจรเอามาให้ขายให้จำนำ เจ้าของ
จับให้ส่งผู้ร้ายจึงได้ ถ้าส่งหมีได้ให้ไหม้เสมอโจร” พุดง่าย ๆ อย่างสมัยนี้ก็ควรรับของโจร
ต้องรู้ตัวโจร ถ้าไม่บวบขวยให้ได้ตัวโจร ท่านลงโทษเสมอโจรย่อมเหมาะสมตามกาลสมัย
แต่สมัยนี้ มันรับของโจรก็โทษรับของโจรเท่านั้น เป็นอันว่า โจรไม่มีหน้าที่ต้องตามจับ
หรือสืบทาตัวโจร

๑๐๖

๑๐๖ “มาตราหนึ่งข้อห้าแพรพรรณ แก้วแหวนเงินทอง เต้าปูนตลับทรัพย์สินสิ่งใด
ได้บอกแก่นายบ้าน } ... ฯลฯ”
เมือง }

มาตรานับเนื่องมาจากมาตรา ๑๐๕ เป็นเรื่องรับของโจร แต่รายรับแล้วแจ้งความไว้เป็นค่านับ ด้วยทกลงต่อไปว่า แม้ทรัพย์สินเขาหายมาก รับไว้แต่น้อย ก็คืนเท่าที่รับไว้ ไม่มีโทษ ถ้าไม่แจ้งความมีโทษเสมอโจร เหมือนมาตรา ๑๐๕

ขอบรรยายเรื่องเต่าปูนกับตลับเข่นตลับขึงสีปากของพวกมันอยู่ในเขยนหมาก มักทำด้วยเงินมีราคา

ข้อสำคัญของมาตรานอยู่ที่ความสุจริต รับไว้โดยสุจริต ไม่มีโทษ

๑๐๗

๑๐๗. “มาตราหนึ่ง รู้ว่าเป็นโจรแลส่งให้โจรลักมา ขอเอาของโจรนั้นไว้..... รับเอาของโจรซ่อนไว้” มาตรานช่วยปิดช่วยบังไม่แจ้ง ไม่บอกใครทั้งนั้น คือหากินกับโจรทีเดียว เช่นต่อไปมีว่า “แต่เอาของซึ่งโจรมันฝากไว้ คัดแปลงซื้อขายเสีย” ขำพเจ้าผู้บรรยายขอเขียนง่าย ๆ ว่า รับของโจรเป็นปกติระตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๒๓ แต่มาตรา ๑๐๗ นี้ ท่านคงจะเห็นว่ามันทำเป็นอาชีพ และเป็นแหล่งให้สะดวกและเป็นกำลังใจแก่โจรให้แน่วใจว่าลักอะไรไปก็มีผู้รับซื้อไว้ ท่านว่า “ไข่มโจร” คือไม่ใช่ไข่มโจร (ถึงโทษโจร) แต่เอาเป็นองค์โจร (ตัวการ) เลยทีเดียว ต้องใส่คา เอาเฉลวปะหน้า ขนขาหย่างแล้ว (ปลงลง) เอาลงมาเขียนด้วยลวดหนัง และปรับไหมเสมอโจรด้วย

๑๐๘

๑๐๘. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสดมย่องเบา ตีชิงชกฉกฉวยลักขังฆ่าคน วิวาทวิวาทเรื่อเกวียรทรัพย์สินสิ่งใด ๆ ให้ลงโทษ... ฯลฯ...” ขอบรรยายว่ามาตราน่าจะไปซำกันบ้างกับหมวดโทษมหันตะและครุ เพราะคำว่าโจรปล้นสดมย่องเบาตีชิง ชก (ฉก) ฉกฉวยลัก... ฯลฯ... ทรัพย์สินสิ่งใด ๆ คำว่าทรัพย์สินสิ่งใด ๆ น่าคิดมาก ทรัพย์สินอะไร ๆ ก็เข้าบทนี้หรืออย่างไร เข้าใจว่าเจตนารมย์ของกฎหมายไม่ใช่หยุมหยิมตั้งเช่นลัก ขิง, ข่า, มะเขือ, ตะไคร้, แดงกวา เพราะเหตุใด ตอบว่า เพราะระบุชื่อทรัพย์สินมีค่ามากไว้เป็นตัวอย่างแล้ว และตอนท้ายก็โทษไม่เบาเลย เช่นทวนด้วยลวดหนังแล้วยังสักรูปสิ่งของที่ลักหรือชื่อของ

ที่ล็กไวทอต่างหากจากโทษปรับ โทษทวน (เมียน) นนย่นพนอยู่ ลักสองครั้งทวนแล้ว
ลักทักแก้ม ถ้าลักสามครั้งทวนแล้วลักหน้าผาก ตัดนิ้วมือนด้วย ปรับด้วย ตอนท้ายท่านว่า
ต้องลักให้ชัดจริง ๆ ถ้าจงใจลักจาง ๆ ไม่ติด ให้ลงราชทัณฑ์ (ทัณฑ์) ผู้ลักนั้นเหมือนผู้ร้าย
เพราะมันเป็นที่ใจด้วยผู้ร้าย ตอนท้ายนั้นแสดงว่าเรื่องเจ้าพนักงานกระทำผิดหน้าที่มารวมอยู่ด้วย

๑๐๙

๑๐๙. “มาตราหนึ่ง ข้อข้างมาโคกระบือเรือขาทรพัยสิ่งใด ๆ ให้รู้จักผู้ ขอบาย
นั้นว่าอยู่บ้านนั้น ถ้ามีผู้มาพิภาษจะได้หาตัวให้สุภาจาเมืองพิจารณาเอาตัวผู้ร้าย... ฯลฯ...”
ขอบรรยายว่า เรื่องเก็บของตรับของโจรที่ว่ามาแล้วหลายมาตรา และที่มาตรา ๑๐๘ พูด
เรื่องลักทรัพย์ มามาตรานี้กระต่ายจะเป็นรับของโจรอีก จะหักท้วงไปก็ซ้ำ ๆ ตลอดการ
บรรยาย ผู้อ่านผู้ฟังจะเบื่อ แต่ก็ขอชมว่ามาตรา ๑๐๙ นี้รอบคอบ คือบังคับไว้ให้รู้ตัว
รู้ตำแหน่งแห่งที่อยู่ของผู้ขาย เมื่อถูกรัดแรงจะเอาตัวจะมีทางอยู่บ้าง คือดีกว่ามาตรา ๑๐๕
๑๐๖ ซึ่งเป็นเรื่องอย่างเดียวกัน แต่ผู้ซื้อหรือรับของไว้ไม่รอบคอบ ถ้าได้บอกกล่าวแจ้ง
ความไว้เป็นค้ำประกันแบบมาตรา ๑๐๖ ย่อมพ้นอาญาได้ คงคืนแต่ของให้เขาไป

๑๑๐

๑๑๐. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดได้ทรัพย์.....สรรพทรัพย์ตกหายกิด ลืมเสียกิด และผู้
ได้ไว้ ท่านว่าให้บอกกล่าวแก่พระสุภาวคีนายบ้านนายเมือง เอาทรัพย์นั้นไปโฆษณาหา
เจ้าของจงได้สามวัน... ฯลฯ...”

ขอบรรยายว่า เป็นเรื่องเก็บของตก ซึ่งต้องแจ้งความเช่นเดียวกับกฎหมายลักษณะ
อาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๑๘

มาตรา ๑๑๐ นี้ หาเจ้าของสามวันแล้วไม่ปรากฏตัว ให้ถวายเป็นหลวงสองส่วน
ผู้เก็บได้หนึ่งส่วน ถ้าได้ตัวเจ้าของ ๆ ต้องบำเหน็จผู้เก็บได้กึ่งหนึ่ง ถ้าเก็บได้ไม่แจ้งความ
ไม่โฆษณา บางกรณีอ้างกรรมสิทธิ์ บางรายเก็บได้ไม่แจ้งความกลับขายเสียกิด เสียอีกไล่ไป
อนีกิต ลงโทษปรับใหม่เท่าโจรที่ลักทรัพย์

๑๑๑

๑๑๑ “มาตราหนึ่ง ข้อของโจรในตลาดซึ่งท่านอายุทำให้ข้อขาย หืมรู้ว่าเป็น
ของโจรข้อไว้ แลนายตลาดก็มิรู้”

ใจความตอนต้นนี้ คือของนั้นเป็นของได้จากการกระทำผิดจริง แต่ผู้ซื้อๆไว้ในตลาดเปิดเผยโดยสุจริต ไม่รู้ว่าเป็นของร้าย อยู่มาเจ้าทรัพย์จับของได้ที่ผู้ซื้อท่านให้ผู้ซื้อส่งตัวผู้ขาย (ตรงนี้เป็นแบบกฎหมายโบราณ) ถ้าส่งมิได้ให้พิสูตตัว ถ้าแพ้พิสูตไหมเสมอโจร เรื่องนี้คงไม่แพ้เพราะในตลาดเปิดเผยใครๆก็เห็นว่าสุจริต ท่านว่า ถ้าขณะแก่พิสูตไม่มีโทษอะไร แต่ต้องคืนทรัพย์แก่เจ้าของไป จนกว่าจะได้ตัวผู้ขาย จึงค่อยไล่เบี้ยเอาคืน

๑๑๒

๑๑๒ “มาตราหนึ่ง เจ้าของทองเงินเขาคง พกเขาหล่นผู้ใดเก็บได้ แลผู้อื่นหมิใช่ของตนมาว่าเป็นของตนตกหาย.....มาทบบายเอาทรัพย์สินนี้ไป ฯลฯ.....” มาตรานี้มีเนื้อความต่อไปว่า ต่อมาปรากฏความจริงว่า มีเจ้าของแท้จริง แลมันเอาเท็จมามูซา ท่านว่ามันคือคนร้าย ฉ้อเอาทรัพย์สินท่าน อำพรางทรัพย์สินท่าน เอาทรัพย์สินตั้งใหม่ท่วคุณแล้วแบ่งสามส่วน เป็นหลวงส่วนหนึ่ง ให้เจ้าของส่วนหนึ่ง ให้แก่ผู้เก็บได้ส่วนหนึ่ง ขอบรรยายเพิ่มเติมความเข้าใจว่า ทรัพย์สินคืนเจ้าของไป

๑๑๓

๑๑๓ “มาตราหนึ่ง หืมรู้โจรลักมา แลเห็นว่าถูกข้อของไว้.....ฯลฯ.....” หมิใช่ตลาดเคยข้อขายก็คือนั่งหืมรู้ว่าเป็นโจร รับของฝากไว้.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่าใจความสำคัญก็คือ ข้อราคาถูกๆ หรือรับฝากไว้โดยข้อสุจริตแต่ก็ไม่รอบคอบไม่แจ้งความ บางทีก็เบี่ยงบ่ายไปว่าเก็บได้ เอาไว้ใช้เองก็คือนำไปขายในตลาด จนเจ้าของมาพบเข้า ท่านว่าทำไมไม่แจ้งความ ถึงแม้ว่าโจรมันไปลักมา แต่มากล่าวเท็จกับตนว่าเก็บได้ พิจารณามาตรานี้ดูแล้ว รู้สึกว่า มีพิรุณอยู่มากเหมือนกัน สุกทัยแห่งบทมาตรา

ท่านจึงลงโทษใส่คาประจาน ๗ วันครึ่งหนึ่งพัก ๕ วัน ประจารครึ่งหนึ่งพัก ๓ วัน ประจาร
อีกครึ่งหนึ่งแลปรับไหมโดยพระราชศาสตร์

๑๑๔

๑๑๔ “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายพ้นทางข้างมาผู้คนโคกระบืออันท่านเลี้ยงรักษามา
ซ่อนตายในหน้าบ้าน หน้าที หน้ารวหน้าเรือนผู้ใด ให้เจ้าบ้าน เจ้าที เจ้าเรือนไปบอก
นายบ้าน นายเมืองร้อยแขวงป่าวหาเจ้าของ ให้พิจารณาหาผู้ร้ายอันทำให้ตายนั้นจง
ได้..... ฯลฯ..... ขอบรรยายว่า หน้าที คือ หน้าที่ดิน และเจ้าที คือเจ้าของที่ดินแปลงนั้น
ตัวบทตอนต่อไป เป็นเรื่องแนววิธีการสอบสวนสืบสวนคุบาคตผลรอยลัมรอยเล็ดว่ารอยมา
จากบ้านใคร ที่ดินใคร เร่งรัดเอากับเจ้าบ้านเจ้าทีนั้น ๆ โดยวัดจากทรางสัตว์อันตรายไป
โดยรอบ ๓ เส้น ๑๕ วา บุคคลในหมู่บ้านที่ติดรังวัดจะต้องรับผิดชอบ ถ้าได้ตัวผู้ร้าย ๆ ขัดทอด
ก็เลยเอาโทษเจ้าบ้านที่ติดรังวัดนั้นเสมอใจไปเลย ยิ่งถ้าเจ้าบ้านเจ้าของที่พบสัตว์ตายอยู่
กลับปิดบังไม่แจ้งความและเอาทรางสัตว์ไปทิ้งซ่อนเสีย เจ้าบ้านเจ้าของที่ดินในรังวัด
ต้องโทษบาติหมตจใจ

เรื่องนี้คล้ายใจหาเส้น ซึ่งเป็นกฎหมายรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ เกณฑ์ราชฎ
ที่อยู่ในเขตรังวัดให้ช่วยกันติดตามตามจับโจรผู้ร้ายเกิดเหตุตรงไหนก็วัดโดยรอบจำตรง
นั้น

๑๑๕

๑๑๕ “มาตราหนึ่ง ผู้ร้ายเข้าบ้านท่านกลางคืน ล้วงลักเอาสินท่าน เจ้าเรือน
รู้สีกบน ร้องเรียกเขาบ้านให้ช่วยแลผู้ร้ายแล่นไป แลเขาบ้านชวนกันไล่ตามผู้ร้ายแล่น
กะทั่งหอกดาบเพื่อนกันบาทเจ็บล้มตายนั้น ท่านว่ามันหมีแข่งแกล้งปองจมาให้ตาย แต่มัน
หาพินิจหมีได้ เป็นบาปกำม ให้เอาเท่าตายด้วยไม้ ให้ปลุกตัวผู้ตายเป็น สินไหม
พิโน } กง”

มาตรานี้มีคำเข้าใจยากอยู่บ้างคือ กระทั่ง แปลว่าไปถูกเข้า และที่ว่า หมีแข่ง
แกล้ง คือไม่เจตนาจะทำร้ายเลย (ประมาท) และที่ว่า ให้เอาเท่าตายด้วยไม้ คือ โทษใน

พระโอยการพรมศักดิ์ แบ่งประเภทท้าวหรือการทำร้ายออกเป็นสาม, อย่างหนึ่งใช้มือทำร้าย อย่างหนึ่งใช้ไม้ และอีกอย่างหนึ่งใช้เหล็ก โทษย่อมหนักเบาไปตามวัตถุที่ใช้ ฆาตรานถูกหอกดาบซึ่งเป็นเหล็กก็จริง แต่มีเหตุควรกรุณา จึงเอาโทษเท่าไม้

อนึ่งพระโอยการพรมศักดิ์ ยังแบ่งการกระทำให้ตายไว้ ๓ ประการ คือ ๑. หุบ ตักจนตาย (เจตนา) ๒. มิได้แกล้งให้ตาย (ฆ่าคนตายโดยไม่เจตนา และ ๓. ทำให้ตายด้วยหาพิจารณามิได้ (ประมาท)

ส่วนที่ว่า “ให้ปลุกตัวผู้ตาย” นั้นคือให้ไหมปลุกตัวได้แก่ค่าทำศพ คงได้เคยบรรยายไว้ในมาตราก่อนแล้ว โดยเฉพาะมาตรานี้เป็นคำปรับครั้งหนึ่งสินไหมทดแทนครั้งหนึ่ง

กล่าวมาด้วยลักษณะโจร เป็นมณิโฆ สันอยู่แต่เท่านั้น

๑๑๖

โทษจะกล่าวลักษณะโจร อันเป็นลหุโทษ สืบสาขคดีลำดับต่อไป

๑๑๖ “มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดชิงเอาอัญมณีแก่ราษฎรผู้ซื้อขาย แลหมีได้ซื้อขาย กิติ.....ฯลฯ.....” ผู้บรรยายเห็นว่าอัญมณีมีอธิบายไว้แล้วว่า มีไข่มุกมีราคาสูง แต่เป็นลูกผักตบถ คำว่าชิงจึงไม่หมายความว่า ตีชิง หรือ ชิงทรัพย์หากเป็นเรื่องลักทรัพย์ แต่ส่วนมากพวกผักตบถวางขายในตลาด ไม่ต้อง ย่องเบา แต่ลักเอาต่อหน้า เลยใช้คำชิง

ตัวบทต่อไปก็มีแต่เรื่องโทษ หนักไปตามราคาทรัพย์ ราคาประมาณ ๕๐๐ เบี้ยไม่ถึง ๘ อนุมัติให้ปรับแล้วเอาของทลกันน แขนวนคอตระเวนรอบตลาด ๓ วัน ขอบรรยายว่าน่าจะวันละครึ่งเดียวก็พอควรแล้ว ถ้าราคาของเพียงหนึ่ง (๘ อนุมัติ หรือ ๑๒ สตางค์) กึ่งโทษอย่างเดียวกันแล้วเพิ่มด้วย ๑๐ ถึง ๒๕ ที

ข้อตั้งข้อสังเกตว่า ๕๐๐ เบี้ย สมัยอยุธยาไม่เหมือนรัตนโกสินทร์ ๆ ก็ราว ๑๘ สตางค์ ฉะนั้นสมัยอยุธยา ๕๐๐ เบี้ยไม่ถึง ๕๐ (๑๒ สตางค์) เพราะเคยอ่านพบว่าอยุธยาเคยแลกเฟื้องละ ๔๐๐ เบี้ย ๆ ๕๐๐ บาทราคาไม่คงที่ มีเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ ถ้าทางกะลกลตามลายูบรรทุกเรือมามาก ๆ ราคาเบยก็ตกลง

ต่อไปในมาตราหนึ่ง ถ้าทรัพย์สินหนึ่งขึ้นไป (เทียบเท่า ๑๖ อัฏฐ์ ๒๕ สตางค์) ให้ลงโทษหนักเท่าฉกขิง คำว่าฉกขิงในที่นี้อาจเป็นเพียงวงราวเอาซึ่งหน้าก็ได้ เพราะไม่ใช่คำว่าดีขิง

อนึ่งนายไปด้วยกับทาสหรือบ่าว ๆ ลักนายนไม่ห้ามให้ปรับไถมนายด้วยตุลเดียวกัน

๑๑๗

๑๑๗. “มาตราหนึ่ง ถ้าลักแต่ ผัก พัก ถั่ว เนื้อ ปลา หมู เป็ด ไก่ ของกิน
ค่าเป็นแต่ ๑๐๐ } ให้ตี ๑๕ } ที่แล้วให้ประจานรอบตลาด ให้ใช้ของท่านคืน”
๑๐๐๐ } ๒๕ }

ขอบรรยายว่าเป็นแบบมาตราดังกล่าว ๑๑๖ เพราะเราอาจใช้ตุลพินิจได้ตามราคาทรัพย์สินมากน้อย เท่า ๑๐๐ หรือถึง ๑๐๐๐ นั่นคือเปย์เป็นแน่ ดูโทษก็รู้ว่า ทรัพย์สินราคา
น้อย บอกกล่าวไว้ดีเพราะราคาทรัพย์สินตั้งแต่หนึ่งถึงมาก โทษก็น้อยถึงมาก

๑๑๘

๑๑๘ “มาตราหนึ่ง ถ้าลักเส้น ผัก พัก ถั่ว เป็ด ไก่ หมู เนื้อ ปลา ถิ่นมัตพร้า
เครื่องสาตราวุธ ไปต่อมมองลักของท่านกลางคืน” ขอบรรยายว่าเหมือนมาตรา ๑๑๗
แต่มีลักษณะฉกขิงกว่า ที่ ๑. มีอาวุธติดตัวไป ๒. ลักเวลาค่ำคืน ท่านว่าเป็นโจร ให้
มัดประจานไปตะแลงแกง ติดตัวไม้หวาย ๕๐ ที่ ผู้บรรยายเห็นว่าของกินของในตลาด
วางขาย ราคาไม่มาก หยิบเอาฉวยเอาก็ได้ไปเล็ก น้อยเท่านั้น

๑๑๙

๑๑๙ “มาตราหนึ่ง ผู้ใดตดรวพรวบ้านท่าน ๆ จับได้ พิจารณาเป็นสัจ ให้
ตदनวมือเสียทั้งสองข้าง ถ้าควรจะไถนวมือ ก็ให้ไถโดยพระราชาฤๅษีกา”

ขอบรรยายว่าเป็นกรณีทำให้เสียทรัพย์สิน ตามประมวลอาญามาตรา ๓๕๘ ซึ่ง
ยอมความกันได้ตามมาตรา ๓๖๑ และกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓๒๔ ซึ่งก็เป็น
ความผิดต่อส่วนตัว เลิกความกันได้ หมายความว่า การกระทำไม่ร้ายแรงถึงกับจะตदन
ก็ปรับตามกำหนดไว้ในกฎหมายแล้ว

๑๒๐. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดลัก ถอน } ต้นทุเรียนเล็กให้ไหมต้นละ ๔๐๐๐๐ ถ้า
ตัด

ลักตัดต้นใหญ่มีผลให้ไหมต้นละ ๒๐๐,๐๐๐...ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า ค่าปรับนั้นล้วนเป็น
เบี้ย แต่คำว่า เบี้ย ท่านมิได้เขียนไว้

ต่อไปในฉบับท ค่าปรับมากน้อยตามคุณภาพของต้นไม้ เช่น ทุเรียนใบโกร๋น
ปรับไหม ๑๐๐,๐๐๐ เบี้ย ถ้าเป็นมังคุด, มะม่วง, ฝรั่ง, หนาม, มะพร้าว, พลู, พริกไทย
ต้นเล็กต้นละ ๒๒,๐๐๐ ต้นใหญ่มีผลต้นละ ๕๕,๐๐๐ ต้นใหญ่ใบโกร๋น ๓๓,๐๐๐ ขอ
บรรยายว่าไม้ที่กล่าวนามมาแล้วล้วนเป็นชนิดที่มีค่าอากรสวน นอกนั้นฉบับที่ยังกล่าวต่อไป
ถึงบรรดาไม้ไม่มีอากร ค่าปรับต่ำกว่าไม้มีอากร (ภาษีอากรสวนใหญ่)

๑๒๑. “มาตราหนึ่ง ลักหามาทำทะเลยหนึ่งถึง ๑๐ ทะเลย ไหมเอา ๓ ทะเลยๆ
หนึ่งเป็นเบี้ย ๒๕๐๐๐...ฯลฯ...” ขอบรรยายว่า ถ้าลักเกิน ๓ ทะเลยไม่เกิน ๑๐ ทะเลย
คิด ๓ ทะเลย ไหม ๗๕,๐๐๐ เบี้ย ท่านกล่าวต่อไปว่า มะพร้าวทะเลยละ ๑๕,๐๐๐ เบี้ย
ลักษระพกล้วย แปลว่ากล้วยชนิดต่าง ๆ เครือละ ๑๕,๐๐๐ เบี้ย

๑๒๒. “มาตราหนึ่ง ถ้าลักอ้อยลำหนึ่งถึง ๔ ลำ ไหมเป็นเบี้ย ๑๑๐๐ เบี้ย (พัน
๑๐๐) ถ้าลักแต่ ๑๐ ลำขึ้นไปถึงแบก ๑, ๒, ๓, แบกกี่ ให้ไหมเป็นเบี้ย ๑๑๐,๐๐๐—”

ขอบรรยายว่า มาตรา ๑๒๑ ก็ควรเขียนแบบนั้นเช่นกัน อนึ่งให้สังเกตด้วยว่า
อ้อย ๑๐ ลำขึ้นไป ต้องแบกแน่

๑๒๓. “มาตราหนึ่ง เผาที่ดินแลไฟลามไปไหมกล้วยอ้อยท่านเสีย ให้ไหม
ไร่หนึ่งเป็นเบี้ย ๕๕๕,๐๐๐”

ขอบรรยายว่า เป็นเรื่องทำให้เพลิงไหม้โดยประมาณ ท่านเขียนด้วยถ้อยคำแคบๆ อย่างนี้ไปทางหนึ่ง เพราะเคยมีการเขียนกว้างๆ ไว้ครั้งหนึ่งเมื่อประมาณเกือบ ๕๐ ปีมาแล้ว โดยผู้ร่างๆ ในนครหลวง และเหตุเช่นนี้เกิดขึ้นที่เขาวราช เสาขะโดยประมาณ ใหม้ตึกกรมบ้านเรือนนับราคาเป็นสิบๆ ล้าน โทษอย่างต่ำควรจะเป็นสัก ๑๕ ปี ครั้นเหตุตามมาตรการที่เกิดขึ้นที่เขวแห่งหนึ่งในชนบท จะเอาโทษอย่างต่ำจำคุก ๑๐ ปี ๑๕ ปีก็ยังไม่ไหว ต้องแก้ไขเป็นกรณีเล็กน้อย ใช้โทษฐานทำให้เสียทรัพย์

๑๒๔

๑๒๔. “มาตราหนึ่ง ปลาในอาหารห้วยหนองคลองบึงบางซึ่งมีเจ้าของรับทำอาหาร แลโจรลักเอาปลาที่ท่านเป็น ^{หาบ} } เท่าใดๆ ให้ไหม้แต่ ๓ ตัว เป็นเบี้ย ๓๓๓,๓๓๓ ^{คอน} }
เป็นสินไหมถึงพันยั้ง” ขอบรรยายว่าห้วยหนองฯลฯ ที่มีนายอากรผูกขาดนั้นมีเจ้าของหวงแหนครอบครองอยู่ และที่ว่าไหม้แต่ ๓ ตัว ขอบรรยายว่า ตั้งแต่ ๓ ตัวขึ้นไป

๑๒๕

๑๒๕. “มาตราหนึ่ง ลอาหารห้วยหนองคลองบึงบางมีเจ้าของทำอาหารมาก่อน แลมีผู้บังอาจชิงลงกระบังรังเผือก ทำเอาปลาในที่ท่าน ให้เอาบันดราคาราคาอากรอนตั้งใหม่ ^{สินไหม} }
ทวิคุณ ยกทุนอากรอนไว้เป็นหลวงเหลอนนบน ^{พิไนย} } กิ่ง” ลักอย่างลงเผือกได้ปลามากกว่ามาตรา ๑๒๔

ขอบรรยายยกเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดเลยว่า สมมติว่าอากร ๑๐๐ บาท ปรับไหม ๒๐๐ บาท เป็นหลวง ๑๐๐ บาท เป็นสินไหม ๕๐ บาท เป็นพิไนย ๕๐ บาท

๑๒๖

๑๒๖. “มาตราหนึ่ง ผู้ใดทุบตีฆ่าฟันแทงข้างฆ่าวัวควายหมูแพะสารพัดสัตว์ของ ^{บ้าน} }
เลี้ยงท่านตายในที่นอก ^ร } นอกที่นอกแดน ท่านให้เอาค่าสัตว์ตังใหม่ทวิคุณ ยกทุนให้

เจ้าของ เหลือน $\left. \begin{array}{l} \text{สินไหม} \\ \text{พิโน} \end{array} \right\}$ ๕ กิ่ง ถ้าไปแทงของท่านตายในบ้าน $\left. \begin{array}{l} \text{บ้าน} \\ \text{รว} \end{array} \right\}$ ๕ เป็น ที่, แตน, ของ
ท่าน ให้ไหมจุเดียว แล้วให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๕๐ ที่ เหตุมันเป็นคนร้ายบังอาจ”

ขอบรรยายว่า ทูบตีตายก็ฆ่าตายนั่นเอง ประเภตสัตว์ ข้างม้าวัวควายหมูแพะ
รู้สึกเป็นสัตว์ใหญ่ แต่สารพ (สารพัด) สัตว์เลียง อาจถึงเบ็ดไก่อด้วยก็ได้ การฆ่าสัตว์เล็ก
สารพัดเป็นลูกโทษชอบแล้ว แต่สัตว์ใหญ่คิดว่าบรรยายแล้วในมณิโทษ อนึ่งฆ่านอกบ้าน
นอกเขตที่ดินของท่านโทษเบากว่าภายในเขตที่เขตบ้านนั้นชอบแล้ว โทษปรับเท่ากันก็จริง
แต่ทำผิดภายในเขตของท่านต้องมีโทษเพิ่มด้วยลวดหนึ่งอีก ๕๐ ที่ เพราะมันบังอาจ เป็น
หลักการสมควรวิวัฒนาการทันสมัยสำหรับผู้เสียหายจะถือเป็นเจ้าของเสมอไปก็ไม่แน่ อาจ
เป็นผู้รับฝากรับไว้ผสมพันธุ์ หรือเช่ามาเลี้ยงมากเป็นผู้เสียหาย

สำหรับปรับไหมนั้นโปรดดูตัวอย่างในมาตรา ๑๒๕

๑๒๗

๑๒๗. “มาตราหนึ่ง หนึ่งได้เกิดศึกจุลาจล แต่ตนถือหอกดาบแหลนหลาวเปลือย
ไป เดินกลางถนนหนทางมีผู้มาถูกต้องตาย ให้ไหมผู้ถือหอกดาบนั้นปลุกตัวผู้ตายท่วคุณ
เป็น $\left. \begin{array}{l} \text{สินไหม} \\ \text{พิโน} \end{array} \right\}$ ๕ กิ่ง ถ้ามีผู้ถือเครื่อง $\left. \begin{array}{l} \text{ใช้} \\ \text{สอย} \end{array} \right\}$ คือมีทพร้าส่วขวานเดินมา และมีผู้มาต้องตาย
ให้ไหมยืมตัวผู้ตายเป็น ๓ ส่วน ยกเสียสองส่วน เอาส่วน ๑ ให้แก่พี่น้อง พ่อแม่ผู้ตายเป็น
เบี้ยทำบุญเผาผี”

ขอบรรยายว่า เปลือย คือ เปลือย ไม่หุ้มไม่ห่อ ส่วนการที่มีผู้มาถูกเข้าจนถึงตาย
นั้น มันอาจกำลังตกใจวิ่งมาโดยแรงหรืออะไรทำนองประมาทด้วยกันก็ได้ จึงจักอยู่ในลูก-
โทษ (โทษเบา) แม้ตายโดยอุบัติเหตุก็คิดว่าคนถืออาวุธร้ายแรงเปลือยเปล่ามาควรมีโทษจุ
กัน แต่ถ้าเป็นเครื่องมือช่างไม้เล็กลงแล้วถือเดินมา อาวุธธรรมดาไม่น่ารังเกียจหวาดเสียว
อาจเป็นเหตุบังเอิญด้วย จึงพิจารณาค่าตัวผู้ตายตามพระไอยการประมวลศักดิ์ แล้วเอาแต่ ๑
ใน ๓ เป็นค่าทำศพ

๑๒๘

๑๒๘. “มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรผู้ใด ๆ เข้าไปเดินสวนท่าน แลมันเห็นผลไม้
 ล่นตกอยู่กลางสวนนั้นมันเก็บกิน แลเจ้าสวนไปเห็นจับว่าเป็นผู้ร้ายในกลางวันนั้น ผลไม้
 ล่นลงมันเก็บกินในกลางสวนจะเอาเป็นผู้ร้ายไหมได้ ถ้ามันขึ้นเก็บผลไม้บนต้นไม้แลสอย มัน
 ภาออกไปนอกสวนจับตัวได้ จึ่งว่ามันเป็นผู้ร้าย ให้ไหมเอามันตามโทษนั้นแล”

ขอบรรยายว่า สวนโบราณคงจะไม่มีรั้วรอบขอบชิด แม้สมัยปัจจุบันก็ทำมีติด
 ไม่ไหว สวนต่าง ๆ มีเนื้อที่มาก ๆ หลายชนิด และปล่อยเป็นทางเดินผ่านได้ก็มีมากเพียง
 ผลไม้หล่น (ตัวบทเขียนล่น) อยู่กลางดิน มีไข่ว่าจะเก็บรวบรวมไปมาก ๆ แต่เก็บใส่ปาก
 กินเท่านั้น คิดว่าขาดเจตนาลักทรัพย์ กฎหมายโบราณบทนี้น่าจะนิยมนอยู่

อีกตอนหนึ่ง ท่านว่ามันขึ้นบนต้นไม้หรือใช้ไม้สอยลงมา พาเอาไป เป็นลักทรัพย์
 หลักการของท่านก็ข้อบังคับประกอบความผิดสนิทจึ่งถึงปัจจุบัน

๑๒๙

๑๒๙. “มาตราหนึ่ง ทาษขาดบัลลังก์ของนายเงินก็ดี แลเอาสิ่งสิ้นไปขาย
 แลมีผู้ซื้อไว้ก็ดี แลมีผู้ซ่อนไว้ก็ดี ใช้ให้ลักก็ตี สอนให้ลักก็ตี ท่านให้ไหมผู้สอน, ผู้ใช้,
 ผู้ซ่อนไว้วันตั้งโจร แลลักษณะอันทาษลักของนายเงินให้ทวนมันทาษนั้นด้วยลวดหนึ่ง ๕๐ ที่
 ให้หลาบ อย่าให้เคยกระทำร้ายแก่นายเงินกว่านั้น ท่านให้มีไหมแก่มันตั้งโจรเลย”

ขอบรรยายว่า อันว่า “ทาษขาดค่า” ตามกฎหมายทาษนั้นเป็นที่สุดแล้ว อย่า
 หวังเลยว่าใครจะมาขอรับผิดช่วยเหลือหรือไถ่เอาตัวไป พุทธภาษาวรรณก็คือ “ขายขาด”
 เหมือนขายผลไม้ ซื้อมแล้วอย่าเอามาคืนว่าเปรี้ยวหรือเหนียวเลย ทาษขาดค่านายเงินเขียน
 ตีล่ำมิใช่ตรวนเสียเองก็ได้ เอาไปรับโทษอาญาบางอย่างแทนก็ได้ ตอนท้ายตัวบทท่านจึง
 เขียนว่า อย่าให้เคยกระทำร้ายแก่นายเงิน คือให้หลาบจำเป็นแบบอย่างทีเดียวว่า ทาษขาด
 ค่าทั้งหลายจึ่งสั่งวรโดยทั่วกัน ส่วนที่ว่ามีให้ไหมแก่มันตั้งโจร โจรธรรมดาอาจมีปรับไหม
 มาก ๆ แต่ทาษขาดค่านั้นไม่มีจะให้ปรับแน่นอน

ส่วนเรื่องผู้สอนผู้ไข่ม้อยู่ในบทนำเบื้องต้นแล้วว่าเป็นองค์โจร (ตัวการ) ผู้สอนคือผู้อุปเทศ เพราะอุปเทศ หรืออุปเทศ แปลว่าสอน ถ้าเป็นอาการนาม แปลว่าการสอน ผู้ไข่ม้อยู่กับผู้ลงมือกระทำเอง เป็นองค์โจร (ตัวการ) ส่วนผู้ขออนเป็นสมโจร (สนับสนุน, สมรู้ร่วมคิด) โทษก้ององค์โจร แต่มาตราบังคับกับโทษขาดค่า ท่านจึงเอาโทษเท่าโจร

๑๓๐

๑๓๐. “มาตราหนึ่ง ทาษท่านไปลักทรัพย์สิ่งของ ๆ คน ๆ จับได้เอาไว้ หมิได้
 บอกแก่นาย บ้าน } ให้พิจารณาหาบังคับ, ขา, มิได้ หากเอาเข้าคนท่านไว้อง แม้คนนั้น
 เมือง }
 ลักจริงก็ดี เจ้าทรัพย์หากันับหมิได้ ท่านว่าเลमित ให้ไหมโดยยศศาสตร์”

ขอบรรยายว่า ข้ามี่เจ้าบ่าวหรือทาสกิมนายหรือนายเงิน ทั้งขนชื่อว่าทาษตามกฎหมายก็มีอยู่หลายชนิด เหตุใดเล่าจึงกักตัวคนของเขาไว้โดยพลการ บ้านเมืองก็มีพนักงานเจ้าหน้าที่เรียกว่านายบ้านนายเมือง และมีขอมค้ำ หรือมีขอมมีแป ควรแจ้งความและสั่งตัวคนร้าย จึงจะเป็นมรรยาทอันดีของพลเมืองดี ส่วนโทษปรับโดยยศศาสตร์ คิดว่าคงจะมีอัตราอยู่ก่อนใช้พระไอยการพระมศักดิ์บ้างแล้วว่าบุคคลฐานอะไรละเมิดพระราชกฤษฎีกาควรปรับไหมประการใด เพราะกฎหมายโจรณประกาศใช้ พ.ศ. ๑๙๐๓ โทษที่เขียนอ้างอิงไปยังพระราชกฤษฎีกามีมากมายหลายแห่ง ย่อมจะต้องบังคับคดีได้ แต่การปรับตามศักดิ์นายยังหาพอเพียงแก่รูปคดีไม่ เช่นในพระไอยการพระมศักดิ์ มีกรณีอำแดงอ้อมรับสารภาพว่าทารกฏของอ้อเกิดทาษของหมื่นยอดทองใส่เก้าวางตงอยู่ นางย้ายไปไว้หั่วสะพานท่าน้ำเลยตกนาคาย ไม่มีอัตราค่าปรับอำแดงอ้อม จึงได้ตราพระไอยการพระมศักดิ์บนเมื่อจุลศักราช ๙๕๕ (เทียบได้ราว พ.ศ. ๒๑๓๖) อย่างไรก็ดี คำว่า “ยศศาสตร์” ก็มิทางให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้ดุลพินิจได้อยู่ในทุกกรณี

๑๓๑

๑๓๑. “มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดให้ทาษไปค้าขายกตไปแห่งใด ๆ ก็ดี แลทาษนั้นกระทำร้ายตีแทงฟันท่านตายแล้วแลหนี ท่านให้เจ้าทาษนั้นหาทาษผู้ไปกระทำร้ายนั้นจง

ได้” หลักการสำคัญก็มีอยู่เพียงเท่านั้น นอกนั้นเป็นรายละเอียดในการตามจับ กรณีนี้นายเงินใช้ทาสไปค้าขายก็ดี หรือใช้ไปธุระอะไรที่ใด ๆ ก็ดี มันไปเกิดเรื่องฆ่าคนตาย แล้วหลบหนีไปเลย จะจัดการอย่างไรในต้วบทยบอกรายละเอียดไว้มากมาย คือ เจ้าทาสตามไม่ได้ ให้เร่ร่อนจากพ่อแม่พี่น้องลูกเมียทาส พวกญาติสนิทเหล่านักหาตัวทาสไม่ได้อีก ทั้ง ๆ มันพวกนี้ไม่รู้เรื่องกระทำผิดอะไรด้วยเลย แต่ต้องเสียเบี้ยค่าปลุกตัวผู้ตาย (ไหมปลุกตัว) ค่าทำศพเผาศรี ในที่สุดทงนายเงินทงญาติสนิทตามตัวไม่ได้ ท่านว่านายเงินได้ทาสเท่าใด คือได้เอาตัวมาเป็นเงินเท่าใด ให้เอาค่าตัวทาสนั้นกึ่งหนึ่งจากนายมัน (ต้วบทใช้คำว่า “เรียกเอาเงินค่าตัวทาสนั้นกึ่งข้า” กึ่งข้า ก็คือครึ่งราคา เป็นเบี้ยปลุกตัวผู้ตาย เหลือมากน้อยเท่าใดเอาเป็นสินไหมพิไย)

ถ้านายเงินก็ดี พ่อแม่พี่น้องลูกเมียทาสก็รับรู้เห็นป้องกันโจรไว้ ไม่บอกกระลาการให้มิโทษเสมอด้วยตัวโจรผู้ร้ายนั้น ขอนกเป็นบทยกเว้นจากหลักทั่วไป เพราะหลักทั่วไปโทษกึ่งองค์โจร

๑๓๒

๑๓๒. “มาตราหนึ่ง ทาสฆ่าฟันแทงท่านตายให้เอาตัวนายเงินนั้นมา ให้หาตัวทาสจงได้...ฯลฯ...”

สังเกตดูก็คล้าย ๆ มาตราก่อน ท่านกล่าวต่อไปว่า ถ้าไม่ได้ตัว เอาทนายบนจากนายเงินไว้ ไม่เอาโทษ เพราะไม่รู้เห็นด้วย ถ้าทาสมีทรัพย์สินให้ใช้เป็นสินไหม ถ้านายเงินรู้เห็นด้วย นายเงินต้องใช้ทั้งหมด

๑๓๓

๑๓๓. “มาตราหนึ่ง ช่างฆ่าโคกระบือเข้าบ้านท่าน มีผู้ร้ายแทงตายในบ้าน หมิได้ตัวผู้ร้าย ท่านว่าเขาทั้งนั้นเป็นแต่บาปกำมิด ให้ใช้ค่าช่างฆ่าโคกระบือของท่านตามพิกัตค่า...ฯลฯ...”

ขอบรรยายว่า เจ้าบ้านไม่ได้ฆ่า หากมีผู้ร้ายอื่นฆ่า แต่เกิดเหตุในบ้านของตน จึงต้องใช้ราคาสัตว์ตามพิถัตตรา (ราคาปานกลางหรือราคาตลาดซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่ จะตีราคาตามพอใจของผู้ใดมิได้)

๑๓๔

๑๓๔. “มาตราหนึ่ง ถ้าหาว่าเป็นโจรปล้นวิ่งสดมภ์กวักขางฆ่าคนทรัพย์ สิ่งใด ๆ ก็ดี แลเอาออกมาพิจารณาตัวไม่เป็นโจร แต่ถ้อยคำไม่ยืนยันกล่าวพิรุธก็ รับว่าเป็นโจรก็ดี แลต้องไหม้ใช้ทุนแล้ว อยู่มาเจ้าของภพทรัพย์จับผู้ร้ายได้ พิจารณาเป็นสัจ ทานว่าให้คนสิ้นไหมพิโนยน์แก่นัน”

มาตรานี้คงจะลงโทษผิดตัวไปเสียแล้ว จริงอยู่มันมีพิรุธ แต่เพียงพิรุธไม่มีพยาน ประกอบพอควร กฎหมายโบราณท่านก็เอาโทษ โปรตตุที่นี้ถ้าภรโจร ส่วนที่ว่ามันรับว่าเป็นโจรนั้น มันอาจถูกเข็ญให้รับจนทนไม่ไหว ต้องรับให้หยุดเข็ญก็ได้ เหตุตั้งห้ามวิวัฒนาการเป็นแบบอย่างต่อมาไม่ ปัจจุบันคดีมีโทษหนักแม้รับสารภาพก็ต้องมีพยาน ประกอบการรับตามควร คือมีจนศาลเชื่อว่าจำเลยได้ทำผิดจริง ทั้ง ๆ ที่สมยอมไม่มาจารตนครบาลแล้ว (จารตก็ควรเร่งให้ยอมรับ) กรณีตามมาตรานี้มันได้ค่าปรับไหมคืน แต่สิ่งที่ไม่อาจคืนมันได้ก็มี เช่นถ้าได้เข็ญให้มันรับเป็นต้น เป็นอันพ้นกาลสมัยไป

๑๓๕

๑๓๕. “มาตราหนึ่ง ผู้ทวยราชฎรไปค้าขายโจรปล้นเอาสิ่งสิ้น เจ้าสิ้นลงหน้โจร แลลูกจ้างต่อรับโจร ๆ เอาทรัพย์ไปมิได้ ให้ทำทรัพย์เป็น ๒ ส่วน ให้แก่ลูกจ้าง ต่อรับนั้นส่วนหนึ่ง ๆ ให้แก่เจ้าของ”

มาตรานี้ขัดเจตน์แล้ว เพราะลูกจ้างไม่ใช่ทาสไม่ใช่ข้าของเจ้านายของนาย เขาจะช่วยต่อสู้โจรหรือไม่อยู่ที่อุปนิสัย ไม่เกี่ยวกับค่าจ้าง ๆ ต้องได้เสมอ

๑๓๖

๑๓๖. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นเรือนเกวียนเรือวัวควายต่างหาบคอน ให้เพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายช่วยรบโจรจงได้ ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายหมิ่นช่วย โจรเอาทรัพย์สิ่งสิ้นไปได้ ท่านว่าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าขายสมรู้ด้วยโจร...ฯลฯ...”

ขอบรรยายว่ากรณีแบ่งเป็นสองตอน ๆ หนึ่งเกิดเหตุที่บ้านที่เรือน อีกตอนหนึ่งเกิดเหตุระหว่างทางไปค้าขาย เพื่อนบ้านกิต ที่เดินทางร่วมทางกันไปก็จะต้องช่วยกันสู้กับโจร ถ้าทำเฉยเมยกฎหมายสันนิษฐานว่าสมรู้ด้วยโจร เรื่องอย่างนี้บรรยายมาแล้ว เช่นในหมู่บ้านห่างที่เกิดเหตุโดยรอบ ๓ เส้น ๑๕ วาเป็นต้น ข้าพเจ้าใช้คำว่าสันนิษฐาน ก็เพราะเรื่องสมรู้ด้วยโจรหรือไม่เป็นข้อเท็จจริง ยังจะชั่งตวงแน่นอนไว้ในตัวบทมิได้ ท่านบัญญัติต่อไปว่าถ้าได้ช่วยกันจนโจรเอาทรัพย์ไปมิได้ ผู้ที่สู้รบกับโจรคนใดต้องบาดเจ็บให้เจ้าทรัพย์เสียค่ายาและทำขวัญด้วย เพราะเจ้าทรัพย์ได้ทรัพย์คืน

๑๓๗

๑๓๗. “มาตราหนึ่ง โจรเข้าบ้านผิดเวลา แลเจ้าบ้านเจ้าที่ตอมมองในรวบ้าน แลจับโจร ๆ ต่อสู้รบเจ้าบ้าน ๆ พ้นแห่งโจรตาย ท่านว่าโจรนั้นตายเสีย.....”

ขอบรรยายว่า โจรต่อสู้เจ้าทรัพย์ เจ้าบ้านฆ่าตายเป็นป้องกันพอสมควรแก่เหตุแล้ว ปัจจุบันก็ยังใช้ได้อยู่ แต่ถ้าโจรไม่ต่อสู้ มันวิ่งหนีหรือยืนนิ่งอยู่ให้จับเป็น อย่าจับตาย จับตายต้องมีโทษ ถ้าทำมันเจ็บเล็กน้อยก็ยังไม่พอควรแก่เหตุอยู่ เพราะมันบุกรุกผิดเวลา

๑๓๘

๑๓๘. “มาตราหนึ่ง ผู้ไปมาหาสู่อยู่อาศัยเรือน แลมันปล้นลักทรัพย์สิ่งสิ้นท่านผู้นั้น ฆ่าเจ้าทรัพย์เจ้าสินเพื่อนบ้านตาย.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่ารับคนร้ายให้อยู่อาศัยเป็นภัยแก่เพื่อนบ้าน แล้วปล้นลักเพื่อนบ้านต้องส่งตัวผู้ร้าย ถ้าส่งไม่ได้ต้องใช้ทรัพย์ อนึ่งถ้าเป็น “กระนั้นชาเหตุ” (คำนี้โปรดอ่านว่า กรณีมีสาเหตุกันอยู่) ฆ่าพินกันตายหรือบาดเจ็บให้ไหมตามกรณีตายหรือบาดเจ็บ ให้ใช้สินไหมพินยั้ง ท่านว่า “ยกไว้แก่ผู้หนึ่งกึ่งหนึ่ง”

โปรตอ่านว่า รอเรียกเอาจากผู้กระทำผิดเมื่อใดตัวกึ่งหนึ่ง อีกกรณีหนึ่งท่านว่า “มันเคยปล้น สกมหลายแห่ง คบมันไว้ให้มันอาส” นคอตงใจเลยงคนร้ายไว้เป็นลูกมือ ครนมันทำผิด ตังคาคคิดไว้กึ่งตัวมันมารบโซมิโต ท่านว่าเจ้าเรือนละเมิด ให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๒๕ ที่ ใช้สินไหมพิโนยต่างคนร้ายจงเต็ม

๑๓๙. “มาตราหนึ่ง ผู้ไปมาหาสู่อยู่อาไศรยเรือน แลมันไป ปล้น, ลัก, ทรัพย์ สิ้นท่านผู้อื่น ถ้าเจ้าเรือนส่งตัวผู้ร้ายมิได้.....ฯลฯ.....” มาตราแม่เจ้าเรือนมิได้รู้เห็น เป็นใจสมคบด้วย ท่านก็ให้ใช้ทรัพย์ จนกว่าจะได้ตัวคนร้าย มาตราไม่มีใครถึงตาย จึงต่างกับมาตรา ๑๓๘ อนึ่ง ถ้าได้ตัวคนร้ายมา มันไม่มีทรัพย์อะไรที่เจ้าเรือนจะไต่เบียดได้ ก็เห็นจะเป็นพิไปกับเจ้าเรือนที่ได้จ่ายไปก่อนแล้ว

๑๔๐. “มาตราหนึ่ง ท่านมิได้เป็นโจรลักสิ่งของๆ ตน จับกุมตัวท่านว่าลักของ ตน ให้ไหมเท่าทรัพย์ซึ่งตน.....ฯลฯ.....” อธิบายว่าตัวว่าเขาลัก ๑๐๐ บาท ก็ไหม ๑๐๐ บาท แลท่านกล่าวในคัวบทต่อไปว่า ถ้าผู้กมดัจจงตีค่าพันแห่ง ให้ไหมแก่ผู้ บาดเจ็บโดยบาดเจ็บ คือให้ทำขวัญหรือสินไหมทดแทนแก่ผู้ถูกทำร้าย และที่ว่าโดยบาดเจ็บ คือ ตามมากแลน้อย ตัวบทต่อไปว่า “ถ้าโดยตีพันแห่งถึงตาย” ให้ฆ่าเสียให้ตกไปตามกัน โทษประหารชีวิตมาหลงอยู่ในหมวดลหุโทษ ซึ่งก็เคยบรรยายมาแล้วหลายแห่งเห็นจะพอ กันที่ได้

๑๔๑. “มาตราหนึ่ง โจรปล้นสกม โจรตี โจรลักเอาข้างม้าวัวควาย เรือเกวียน ทรัพย์สิ่งใดๆ ก็ตี โจรได้ทรัพย์นั้นไป แลมีผู้ออกขับออกไล่เอาโจรนั้น โจรขับทรัพย์เข้าของ ข้างม้าวัวควายเรือเกวียนนั้นเสีย.....ฯลฯ.....” ขอบรรยายว่าเมื่อกรณีเป็นเช่นนั้น ผู้ใดไปพบ

ทรัพย์ที่โจรทั้งไว้ ถ้าจับโจรไม่ได้อย่าเก็บเอามาเลยสักอย่าง หากเก็บมากับสิ่งเจ้าของ
เจ้าของจะให้รางวัล ถ้าไม่รู้ตัวเจ้าทรัพย์ ต้องนำส่งแจ้งแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อเอาทรัพย์
นั้นไฉ่เฉลว คือ ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ โปร่งมองเห็นภายในได้ เช่น ขะลอม เป็นต้น
แล้วประกาศโฆษณาในชุมชนชน ๗ วันหนหนึ่ง ๑๐ วันหนหนึ่ง และ ๑๕ วันหนหนึ่ง ถ้า
ไม่ปรากฏตัวเจ้าทรัพย์เลยกำหนดโฆษณาแล้ว เอาของแบ่ง ๓ ส่วน ให้ผู้ที่เก็บได้มา ๑ ส่วน
เข้าหลวง ๒ ส่วน

๑๔๒

๑๔๒. “มาตราหนึ่ง นายเพชุตตาเจ้าเมืองร้อยแขวงโคพื้นทางโจรผู้ร้ายนั้นตาย
แขวนเสียกิต มีท่นแขวนกิต และมีผู้บังอาจมาลักเอาตัวโจรนั้นไปเผา ฯลฯ.....”

ขอบรรยายว่า พนักงานผู้มีหน้าที่ ในบางกรณีก็ต้องต่อสู้กับโจร ๆ ก็ต่อสู้
เจ้าพนักงาน หรืออาจฆ่าเจ้าพนักงานบางคนตายก็ โจรนั้นก็ควรถึงตายตุ๊กกัน และบาง
รายให้แขวนหรือเสียบประจามิให้ผู้ใดดูเยี่ยงอย่างก็มี เพราะสมัยโบราณปฏิบัติกันอยู่ ก็
เมื่อเป็นกรณีโจรควรจะต้องแขวนหรือเสียบประจามิ กำลังแขวนหรือเสียบอยู่ก็ จะแขวน
แต่ไม่ทนจะแขวนก็ มีคนลักศโจรไปเผาเสีย ท่านว่าโทษของผู้ลักศ อาจเป็นญาติ
ของโจรก็ได้ ถูกทวนควยลวดหนึ่ง ๓๐ ที อายัดตัวมันผู้ลักศไว้กับมูลนายมัน สมัยโบราณ
บ่าวมีนาย ๆ ต้องรับผิดชอบคุณและวังความประพฤติของข้าทาสบริวาร หรือไพร่หมู่ในสังกัด
ของตนด้วย

๑๔๓

๑๔๓. “มาตราหนึ่ง โจรลักทรัพย์สิ่งใด ๆ จับรูปประพันได้มา ท่านให้พิกัต
ตลาดเอาราคาทรัพย์นั้นมาตงใหม่โจร เป็นสินไหมให้แก่เจ้าของพิไนยเข้าพระคลังหลวง”
ขอบรรยายว่า ถ้าเป็นเครื่องทองก็มีทองรูปพรรณทำเป็นสร้อยคอสร้อยข้อมือหรือแหวน
เป็นต้น การตีราคาจะตีเอาตามใจเจ้าทรัพย์ แบบปลาทกหน้าตัวโต หาได้ไม่ ต้องถือพิกัต
อัตราปานกลางคือราคาตลาด แล้วตงใหม่เป็นสินไหมให้เจ้าของ อีกส่วนเป็นพินัย คือค่า

ปรับเข้าหลวง ถ้าคิดเลขถูกต้องไหมทั่วคุณ แต่ท่านไม่ใช่คำอย่างนี้ ต้องคิดเอาเองด้วย
เหตุผลว่า จะต้องเป็นสองเท่าหรือสองส่วน มาตราอื่น ๆ ท่านก็เคยเขียนว่า $\left. \begin{array}{l} \text{สินไหม} \\ \text{พิโน} \end{array} \right\} \text{ กง}$

๑๔๔

๑๔๔. “มาตราหนึ่ง ถ้าทองมิได้เห็นรูปประพจน์ให้ตีค่านั้น ๖ หน้า ถ้านัก
มิได้เห็นรูปประพจน์ ให้ตีค่า ๓ หน้า” ขอบรรยายว่าเรื่องเดียวกับมาตรา ๑๔๓ ผิดกัน
แต่ว่า ไม่ได้ของกลางคืนมา จะพิจารณาราคาอย่างไร จึงกำหนดตายตัวไปเสียเลยว่าเอา
ก็เท่า อาจจะต้องแบ่งไปบ้างก็เพราะประการหนึ่งค่าฝีมือช่าง ค่าแรงช่างทอง ประการที่สอง
ไม่สันนิษฐานเข้าข้างคนผิด

๑๔๕

๑๔๕. “มาตราหนึ่ง ขวนกันไป $\left. \begin{array}{l} \text{ปล้น} \\ \text{ลัก} \end{array} \right\}$ แลมันไปด้วยกั๊ก มันมิได้ไปด้วยกั๊ก
มันมาบอกแก่เจ้าสำนักก็ กระลาการกั๊ก แลมันไปนำเอาเพื่อนเอง ท่านว่าโจรนั้นมีบ้านเจ้
ถ้ามันไปด้วยมันมาบอกโทษนั้นถึงตาย ควนให้ปรับไหม ถ้าโทษถึงตัดต้นสิ้นมือแลให้ทวน
ด้วยลวดหนั่งไม้หวาย ปรับไหม ท่านว่าพึงให้ยกโทษเสีย”

ขอบรรยายว่า มีถ้อยคำเข้าใจยากอยู่ตอนท้ายด้วยบทเท่านั้น เพราะไม่มีวรรคตอน
ส่วนตอนต้นเข้าใจง่าย คือเป็นพรรคพวกโจรแล้วแจ้งแก่เจ้าทรัพย์หรือกระลาการ คิดว่า
แจ้งพนักงานผู้มีหน้าที่ได้ บางรายอาจช่วยให้ได้ตัวผู้ร้ายด้วย ท่านให้เปลี่ยนโทษคือ
ลดโทษ หรือยกเว้นโทษโดยมีอัตราดังนี้ คือ โทษประหารเปลี่ยนลดลงเป็นปรับไหม ถ้า
โทษตัดต้นสิ้นมือ ขอบรรยายเปลี่ยนคำว่าแล เป็นหรือ ให้ทวนด้วยลวดหนั่งไม้หวาย ขอ
บรรยายเพิ่มคำ หรือ คือ หรือปรับไหม ทั้งนี้ให้ยกโทษเสีย ผู้บรรยายเข้าใจดังนี้คือ
ยกโทษทั้งแต่ตัดต้นสิ้นมือลงมานั้นเสีย

๑๔๖. “มาตราหนึ่ง ลูกเขยลักทรัพย์สิ่งของสิ่งใด ๆ ของ พ่อตา } ๗ ลักทรัพย์
แม่ยาย }

ของลูกเขย แลลูกชะโงกลักทรัพย์ของพ่อตัวแม่ตัว ๆ ลักทรัพย์ของลูกชะโงก ลูกลักทรัพย์
ของพ่อแม่ ๆ ลักทรัพย์ของลูก น้าลักทรัพย์ของหลาน ๆ ลักทรัพย์ของน้า ลุงตาปู่หญา
อาวอาลักทรัพย์ของหลาน ๆ ลักทรัพย์ลุงตาปู่หญาอาวอา พี่ลักทรัพย์ของน้อง ๆ ลักทรัพย์
ของพี่ ประการเท่านี้ท่านว่าใช่อื่น เขาทรัพย์เรื่องเดียวกัน ยากไร้เขาเสียกันมิได้ให้คืน
แต่ทรัพย์สิ่งของนั้นให้แก้กัน จดโทษและปรับไหมให้แก้กันตั้งฉนั้นผู้อื่นมิได้”

“อนึ่งผู้เมียลักทรัพย์สิ่งของกันเอง ท่านมิให้เอาโทษตั้งฉนั้นผู้อื่นเลย แม้นลักแล้ว
จะหย่าแบ่งทรัพย์กัน ก็ให้บังคับให้โดยขนาค ถ้าญาติเขยชะโงกทั้งหลายก็คู่จเดียวกัน”

“กล่าวมาด้วยลักษณโจร อันเป็นลหุโทษ สันอยู่แต่ท่าน”

ผู้บรรยายขอภัยที่คัดลอกด้วยบททั้งหมดโดยมิได้คัดตอนตอนใดที่ไม่จำเป็นออก
เพราะเห็นว่ากฎหมายมาตรานี้มีวิวัฒนาการคติตามลักษณะแห่งประวัติศาสตร์กฎหมาย ถ้าคัด
ด้วยบทไม่หมดสิ้นก็ไม่สะดวกแก่การวินิจฉัยเปรียบเทียบกับกฎหมายในสมัยต่อมา จนกระทั่ง
นับว่าทันสมัยแล้วอย่างไร

ขอเริ่มบรรยายเปรียบเทียบให้เห็นวิวัฒนาการของกฎหมายว่า ตามกฎหมาย
ลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๕๔ การประทุษร้ายต่อทรัพย์ ถ้ากระทำความผิดโดย
ที่สืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไป คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทวดของมัน หรือโดยตรงลงมา
คือลูก หลาน เหลน ลื้อของมันเอง ให้ลงโทษแต่กึ่งหนึ่ง กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗
ไม่ใช่คำว่าลักทรัพย์คำเดียวอย่างกฎหมายเก่าตราสามดวง เพราะแคบเกินไป เพราะการ
ประทุษร้ายต่อทรัพย์ตั้งว่ามานท่านบ่งชี้เฉพาะไว้ว่า มาตรา ๒๔๔ ถึง ๒๔๖ กิติ ๓๐๔ ถึง
๓๒๑ กิติ ตั้งแต่มาตรา ๓๒๔ ถึง ๓๒๙ กิติ และมาตรา ๓๔๐ กิติ และมีวรรคสอง คือ

“ถ้าแลความผิดเป็นว่ามาน เป็นความผิดที่สามมีกระทำต่อภรรยา หรือภรรยา
กระทำต่อสามี ท่านว่าไม่มีโทษ”

ผู้บรรยายเห็นว่าหลักการส่วนใหญ่มีวิวัฒนาการมาจากกฎหมายเก่า แต่ถูกเปลี่ยนแปลง
แปลงให้เหมาะสมกาลสมัยยิ่งขึ้น คือ กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๗ ถือเอาแต่ญาติสืบสายโลหิตโดย

ตรง ส่วนกฎหมายเก่า พ.ศ. ๑๙๐๓ ตราสามดวงกว้างขวางห่างออกไปถึง พ่อตา แม่ยาย
น้าอ้าว และเขยสะใภ้ เป็นต้น

ส่วนเรื่องขอหย่าขอแบ่งทรัพย์สิน ไม่ใช่คดีอาญา แม้จะมีเหตุเดิมจากลักทรัพย์ แต่
ก็คนละตอน กฎหมาย ร.ศ. ๑๒๗ ตัดออกเสีย ผู้บรรยายเห็นว่าชอบแล้ว

อนึ่ง ขอให้พิจารณาว่ากฎหมายเก่ามีประโยชน์อย่างไร และช่วยให้เราร่างกฎ-
หมายใหม่ ๆ อย่างไร สะดวกแก่การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายใหม่ให้ดีขึ้นได้อย่างไรเพียงไร
หรือไม่ ข้าพเจ้าผู้บรรยายขออ้างจนถึงปัจจุบันว้นนี้ คือ ขอให้พิจารณากฎหมายปี พ.ศ.
๒๔๙๙-๒๕๐๐ คือ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๗๑ ความว่า “ความผิดตามที่บัญญัติ
ไว้ในมาตรา ๓๓๔ ถึงมาตรา ๓๓๖ วรรคหนึ่ง และมาตรา ๓๔๑ ถึงมาตรา ๓๖๔ นั้น ถ้า
เป็นการกระทำที่สามมีกระทำต่อภริยา หรือภริยากระทำต่อสามี ผู้กระทำไม่ต้องรับโทษ” ขอ
บรรยายขยายความว่าเลขมาตราที่อ้างไว้ในตอนนี้เป็นกรณีลักทรัพย์, วิ่งราวทรัพย์, ฉ้อโกง,
ยักยอก, รับของโจร, ทำให้เสียทรัพย์, และบุกรุกธรรมดา

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๗๑ มีวรรคสองต่อไป คือ—

“ความผิดดังระบุนั้น ถ้าเป็นการกระทำที่ผู้บุพการีกระทำต่อผู้สืบสันดาน ผู้
สืบสันดานกระทำต่อผู้บุพการี หรือพี่ หรือน้อง ร่วมบิดามารดาเดียวกันกระทำต่อกัน แม้
กฎหมายมิได้บัญญัติให้เป็นความผิดอันยอมความได้ ก็ให้เป็นความผิดอันยอมความได้ และ
นอกจากนั้น ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้”

ขอบรรยายตงข้อสังเกตว่า กฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๕๔ วรรคหนึ่งนั้น
เมื่อญาติสนิทดำเนินคดีแก่กันอันเป็นอาญาแผ่นดินแล้วก็มักจะมอบให้พนักงานสอบสวนและ
อัยการฟ้องร้อง ซึ่งถ้าไม่ใช่ความผิดส่วนตัวตามมาตรา ๖ ข้อ (๗) ก็ขอเลิกขอถอนมิได้
เว้นแต่จะเป็นโจทก์ด้วยตนเอง แต่ประมวลอาญาปัจจุบันบัญญัติกว้างขวางกว่า คือจะยอม
ความเลิกแล้วต่อกันไปในชั้นใดก็ได้ อีกทั้งโทษอาญานั้นแล้ว จะลงน้อยสักเท่าใดก็ได้

พระไอยการลักษณะโจร มาตรา ๑๔๖ วรรคสาม กล่าวความเป็นที่สุดว่า “กล่าวมา
ด้วยลักษณะโจรอันเป็นลหุโทษ ก็สันนุญแต่เท่านั้น.”

พิมพ์ที่ บริษัท ศรีสมบัติการพิมพ์ จำกัด
855/21 ถ. จรัญสนิทวงศ์ บางอ้อ บางกอกน้อย กทม. โทร.4243877
นายอุดม พรหมสกุลชัย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

